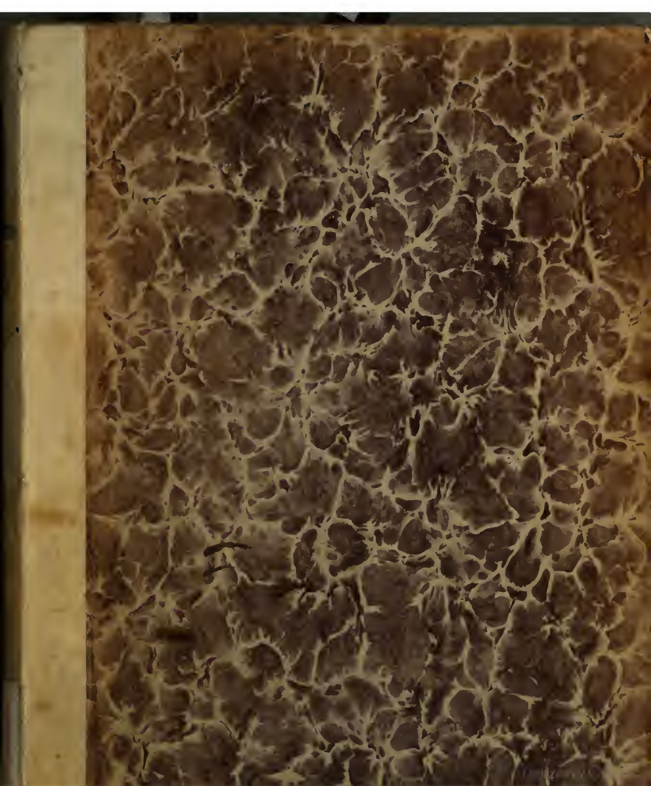

SANCTI AURELII AUGUSTINI

HIPPONENSIS EPISCOPI

OPERA

POST LOVANIENSIUM THEOLOGORUM RECENSIONEM
CASTIGATA DENUO AD MANUSCRIPTOS CODICES GALLICANOS, VATICANOS, ANGLICANOS, BELGICOS, ETC.
NECNON AD EDITIONES ANTIQUIORES ET CASTIGATIORES

CURA ET STUDIO MONACHORUM

ORDINIS S. BENEDICTI E CONGREGATIONE S. MAURI

Prima editio Neapolitana

POST BASSANENSEM ADORNATA

CUM SUPPLEMENTIS NUPER VINDOBONÆ REPERTIS ET EXPLANATIONE SYMBOLI AUCTORE
S. NICEA V. SÆCULO SCRIPTA ATQUE ROMÆ NUPERRIME INVENTA
NEC NON ALIIS NOVISSIME REPERTIS

TOMUS TERTIUS

NEAPOLI
IMPENSIS BIBLIOTHECÆ LITTERARIÆ IN PLATEA TRINITA' MAGGIORE N.° 6, 7, 8.
MDCCCLIV

IN TERTIUM TOMUM

PRÆFATIO.

Cum scientiam sanctarum Scripturarum, ceu *castas animæ suæ delicias*, ab initio maxime sacerdotio unam excoluerit Augustinus; operæ pretium erat, ut ab ipso statim limine primis ejus scriptis et epistolis succederent sacræ ipsius commentationes, et recto quidem ac naturali ordine disponerentur. Nam si libros polemicos, qui adversus Manichæos, Donatistas, Pelagianos, aliosque hæreticos ab eo conscripti sunt, in unam classem Editores studiosorum gratia digesserunt: idem sane in Exegeticis præstandum erat, quod in recensendis Patribus, Ambrosio, Gregorio, aliisque nuper factum est. Id enim non modo argumenti dignitas, sed etiam piorum lectorum caussa, qui Augustinum de sanctis litteris disserentem auscultare amant, postulare videbatur: ut dispositis ex ordine Scripturis, continuas sancti Doctoris expositiones in promtu haberent. Hinc est quod cum istæ antehac in quasdam veluti lacinias inconcinne divulsæ, ac dispersæ exstarent per varios hinc inde tomos; eas in unum demum adducere visum est, ne illa pars quæ potiores sibi curas, majoremque religionem merito vindicabat, tamquam minus a nobis curata haberetur, si perturbatum et confusum superiorum Editionum ordinem retineremus. *Confes. lib. II. cap. 2.*

Quapropter quæ Augustini in sacras litteras lucubrationes in tertio, quarto ac nono Tomo distractæ erant, eas in hoc volumen pro serie veteris ac novi Testamenti ordinate conjecimus, præmissis in fronte libris de Doctrina Christiana, quæ veluti clavis atque ars est rectæ interpretandi rationis, quam adhibuit Augustinus, et post eum catholici commentatores. Hunc autem ordinem nulla sane singularitatis affectatione instituimus, sed virorum eruditorum consilio, atque animo juvandi lectores Christianos, qui reconditos Scripturarum sensus ex Patrum traditione depromere ac discere malunt, quam ex libris recentiorum auctorum, rati plus latentis efficaciæ cælestisque virtutis illis inesse, qui ad ipsos fontes propius accedunt, non solum tempore, sed etiam sanctitate.

Cum enim Scripturæ sacræ expositio in duabus maxime partibus consistat, nimirum in vero germanoque sensu eliciendo, et in excitandis ad pietatem lectorum animis; ita comparati sunt piorum doctorumque simul hominum plerique, ut non solum plus valeat apud eos veterum quam recentiorum auctoritas, sed etiam longe amplius in Dei cultum et amorem ex illorum lectione accendantur: sive id oriatur ex insita veneratione majorum, sive ex cælesti quadam virtute eorum libris infusa, atque ex quodam genuinæ sanctitatis succo et gustu, qui ex eorum scriptis percipitur. Etsi porro in explicando sensu litterali seu grammaticali nonnulla felicius assecuti sint recentiores quidam, quam veteres; magis tamen ad roborandam fidem conducunt hi quam illi: at

si reconditæ pietatis sensum in utrisque compares, in novis pene emarcida et languens jacet intelligentia Scripturarum, in antiqnis sacro caritatis igne succensa animos legentium fovet ac recreat. Id sane experiri licet præcipue in Augustino, immo experti sunt quicumque sedulam ejus commentariis ac scriptis navarunt operam. Nam si docendi sunt lectores, *sicut sol in lumine excedit omnes planetas, ita Augustinus omnes excessit in exponendo sacras Scripturas*, inquit Remigius Antissiodorensis. Si commovendi et excitandi sunt legentium affectus, nullus id suavius et efficacius præstat quam Augustinus. Probavit hoc jam olim Fulgentius tanti Magistri discipulus, qui *ubi omnia quæ sibi dura videbantur expertus, adjutorio gratiæ spiritalis voluntati suæ sensit suppetere facultatem; beati Augustini exponentis tricesimum sextum Psalmum disputatione commonitus et compunctus, publicare suum statuit votum*, quod de monastico instituto conceperat.

Remig. Antissiod. Comment. in 2. Cor. — *In vita S. Fulg. c. 3.*

Has autem sancti Doctoris in exponendis Scripturis dotes ita suspexere non modo posteri, verum etiam ejus æquales, ut ad ipsum in obscuris ac dubiis locis, tamquam ad cæleste oraculum, missis epistolis confugerint Simplicianus Mediolanensis, Paulinus Nolensis, Evodius Uzalensis antistites: immo ad eumdem Orosius presbyter, *ab ultima Hispania solo sanctarum scripturarum ardore inflammatus advenerit*. Hinc Augustinum Audax *Oraculum Legis* appellat, asseritque Volusianus *Legi deesse, quidquid contigerit* ab eo *ignorari*. Sed illud in primis commendatione dignum, quod non tantum privati doctissimi quique homines, sed et ipsa Concilia, scilicet *Numidiæ et Carthaginis*, sanctissimo Doctori, tamquam canonico interpreti, sacras Scripturas exponendi curam et provinciam commiserint, ut quod jam divina providentia ipsi creditum fuerat, etiam suffragante ac postulante Ecclesia exequeretur.

Aug. in epist. 169. Epist. inter Aug 210. Epist. inter August. 135. Epist. 213.

Ad eam vero sacrorum Librorum intelligentiam pervenerat Vir sanctissimus in primis vitæ integritate ac puritate. Unde Paulinus ad ipsum: *Lucere non dubito sanctæ animæ tuæ, quæ de interioris oculi puritate meruit illuminationem Spiritus sancti, per quem scrutari et inspicere possit alta Dei.* Deinde quæ ipsius erat in sacram Scripturam religio et reverentia, tantum ejus animo venerationis incusserat, ut perpetuo miraretur *profunditatem Eloquiorum* divinorum, et ipsi *horror esset intendere in eam*. Unde quemadmodum temerarius Scripturarum scrutator opprimitur a gloria: sic e contrario ejus splendore ipse religiosus admirator totus illustrabatur. His accessit fervens et indefessum Augustini in easdem Scriptura studium, adeo ut *totus inardesceret meditari in Lege* Dei, nolletque *in aliud horas diffluere, quas a vitæ necessitatibus liberas* inveniebat. Ideo cum ad extremam vitæ periodum pervenisset, successorem sibi substitui curavit, quo pastoralibus curis expeditus, totus in eam meditationem intenderet animum: quasi non aliam universæ Ecclesiæ magis utilem necessariamque operam navare posset.

Epist. inter August. 121. — *Confess. lib. 12. cap. 14.* — *Confess. lib. 11. c. 2.*

Sed huic intelligentiæ cumulum imposuisse videntur ejus caritas et modestia. Modestia quippe modo imperitiam atque inscitiam suam profitetur, modo expositiones suas timide pro conjecturis proponit: tum alios ad meliores inveniendas hortatur; et si quid ipse profecerit, non suæ ipsius industriæ, sed aliorum meritis et orationibus adscribit. Denique caritas efficit, ut in varias sese formas componat, et ad res minutissimas demittat, qualis est numerorum expositio, ut sæculi sui genio ac studiis sese accommodet. Quæ res tantum abest ut minorem de ejus commentariis opinionem generare, quin ex adverso majorem eis gratiam conciliare debeat, quo magis accedit ad illam sapientiæ divinæ formam, quæ rudium et imperitorum hominum caussa quodammodo

puerascere non erubuit. Non ergo audiendi sunt quidam minus religiosi censores, qui in sacris Libris nonnisi grammaticalia fere elementa pensitantes, in sanctissimo Doctore carpere ausi sunt humilem interpretandi modum, qui ad regulas artis divinæ totus compositus est, non ad humanæ illius, quam isti tam studiose consectantur, humanæ eloquentiæ pompam.

Neque quemquam offendere debent allegoriæ, quibus aliquando Vir sanctus usus est in explanando præcipue veteri Testamento. Hac enim religione in ejusmodi rebus agere solebat, ut illum ceteris expositorem præferret, qui *omnia quæ dicta sunt, secundum litteram acciperet*, dummodo *posset evitare blasphemias*, id est indignum Deo sensum. Sin minus, ad allegoricum sensum confugiendum esse docebat exemplo Apostolorum, qui eo sensu non semel usi sunt. (*De Genesi contr. Manich. lib 2. c. 2*) Et certe quoniam Scriptura vetus rationem habet historiæ, prophetiæ atque legis; pro triplici ista ratione triplex sensus a sacris interpretibus merito usurpatus est, litteralis qui historiæ, allegoricus qui prophetiæ, moralis qui legi respondet. Itaque etsi sensus ille mysticus ad finienda et stabilienda Ecclesiæ dogmata solus non sufficiat, nisi in sacris Litteris contineatur: utilissimus tamen est, ubi promovendæ Legis perfectioni inservit, scilicet caritati; et ubi ducit ad Christum, qui finis est Legis ac caritatis. Duplicem hunc scopum, ceu duplicem regulam, sibi proponit Augustinus in commentariis suis: unde fit ut nihil spirare videantur, nisi Christum; nihil inspirare, nisi caritatem. Accedit quod prudenter admodum hunc sensum inducit, eumque plurimum elicit ex litterali; nec ad eum facilius confugit etiam in illis libris, quos edidit adversus Manichæos (præterquam in primo suo super Genesim opere) tametsi opportuna ejus scopo hæc ratio videretur ad explicanda quædam veterum Patrum facta, quibus hæretici illi abutebantur. Sicubi vero Doctor sapientissimus unicum profert allegoricum sensum; id facit vel quia litteralem sibi obscurum ignotumve confitetur: vel quia litteralis ipse per sese ita dilucidus est, ut explicatione non egeat: vel denique quod aliis in locis cum exposuerit. Hoc enim pertinet ad prudentiam catholici Doctoris, ut non quavis occasione litteralem, ne vilescat, inculcet: sed aliquando præferat mysticum ac spiritalem, ubi auditorum studia et affectus id postulare videbuntur; immo etiam ipsa res, cum sensus allegoricus litteralis gerit vicem.

Hic fortasse occurrendum esset censuræ quorumdam hominum levis auctoritatis, qui verbis inverecundis Augustino exprobrare ausi sunt imperitiam linguarum, ex quarum ignoratione lapsus sit aliquando, ut mollius reddamus cujusdam Neoterici dictum, quod atroci et impudenti vocabulo expressit. Sed ejusmodi convicia in auctorem ipsum recidunt, constatque apud æquos rerum æstimatores, Augustinum ad intelligentiam novi Testamenti subsidio Græcæ linguæ, ad quam omnes Latinæ editiones conditæ sunt, satis instructum fuisse, ut probant variæ Lectiones ex Græcis fontibus deductæ, quas Vir sanctus in locis dubiis aut mendosis adhibuit. Fatetur quidem in Confessionibus suis Vir modestissimus se, cum puerulus Latinas litteras adamaret, Græcas odisse: sed *jam episcopus*, *jam senex*, ait Erasmus, *ad puero sibi fastiditas Græcas litteras reversus est*. (*Confess. lib 1. c. 14.*) Qua in re egregium dedit specimen suæ in sacras Scripturas sedulitatis et reverentiæ, qui jam senex tot negotiis distractus, ad elementa Græca descendere non gravatus est, ut ad sacrarum litterarum intelligendum textum esset instructior.

Quod adtinet ad vetus Testamentum, in eo exponendo Vir sanctus præ oculis habuit versionem LXX. Interpretum, quæ sola tunc in auctoritate erat jam inde ab Apostolorum temporibus, sed eam ita secutus est, ut in nullum inductus

sit grave erratum : tametsi uberiores fortasse et locupletiores fuissent ipsius commentarii, si in Hebraicas litteras penetrasset. Porro Græcus contextus Lxx. ab eo receptus ille ipse est, quem recensuit Nobilius ; cujus pleræque variantes ex Augustino lectiones oriuntur ex editionum vitiis, quæ subsidio veterum librorum in hac editione sustulimus. Eam autem interpretationem credimus illam esse, quam ipse *Usitatam* appellat, Hieronymus *Veterem* et *Vulgatam*, eamdem fortasse quam ceteris præfert Augustinus, nempe Italam, ab ipso laudatam in lib. 2. de Doctrina Christiana cap. 15. tamquam verborum tenaciorem cum perspicuitate sententiæ : si Italica tamen hæc aliud complectebatur quam novum Testamentum; quod ex Augustini verbis non penitus exploratum est. Ceterum in libris Locutionum et Quæstionum in Heptateuchum, quos composuit jam senex, versionem ex Hebræis fontibus proxime derivatam consulere solet, vulgari nostræ convenientem, forsan quæ auctore Hieronymo prodierat, quam versione Lxx. tandem accuratiorem agnoscit in lib. 4. de Doctrina Christiana, scripto per id tempus, quo retractandis opusculis suis incumbebat. Paulo post, id est sub finem vitæ suæ, hanc versionem adhibuit in condendo Speculo, quod ex Scripturæ centonibus ad usum vulgi tum meditabatur : sicque factum est, ut hæc in manus populi ab Augustino tradita, evaserit vulgaris ac receptissima, versione Lxx. interim quamdam retinente auctoritatem etiam in Ecclesia Romana, ut sancti Gregorii ad Leandrum Hispalensem super Jobi expositionem epistola contestatur.

Aug. l. 2. de consens. Evang. cap. 66. Hieronym. lib de optimo genere interpr. et in Eccle. l. 7. etc.

Denique si nostram in recensendis istis Augustini libris operam commemorare juvat: summa cum ubique cura et fide, tum maxime ubi in sacro textu mutandum aliquid vel tantillum fuit, agendum esse duximus. Quapropter cum in nonnullis Scripturæ testimoniis varietatem apud Augustinum nostrum deprehendet lector, atque unam eamdemque sententiam non constanter a nobis in integrum ubique, sed certis quibusdam in locis restitutam ; id minime tribuet negligentiæ aut temeritati, sed religioni et sinceræ fidei nostræ. Nam ea in re secuti sumus veterum codicum fidem, sicubi quid vel castigandum erat, vel retinendum : ne si pro arbitrio unam eamdemque sententiam, quam aliquando corrigendam esse docebant melioris notæ codices, in aliis locis diversam absque suffragio codicum similiter emendaremus; excideret non levis, qui ex variis Augustini scriptis percipitur fructus, nempe ut ex variantibus ejus lectionibus argumenta deducantur tum ad restituendam Bibliorum quæ modo in Ecclesia leguntur integritatem, tum ad eorum auctoritatem stabiliendam.

ADMONITIO

IN LIBROS

DE DOCTRINA CHRISTIANA.

Exegeticis opusculis, quæ Tomus hic Tertius complectitur, præfigendos curavimus libros De Doctrina Christiana, *quorum videlicet argumentum eo pertinet, ut ad sacrarum Scripturarum intelligentiam et tractationem necessariis quibusdam documentis et præceptis imbuamur. Opus rei dignitate studiose elaboratum, neo profecto indignum, cui locus in Bibliorum limine cum Hieronymianis præfationibus concedatur. Id suscepto non ita pridem episcopatu, sicuti ex Retractationum serie intelligimus, id est, sub Christi annum trecentesimum-nonagesimum-septimum inchoaverat Augustinus, et cum ad eam dumtaxat libri tertii partem, cui numerica nota 36. nunc præfigitur, perduxisset, impedire non potuit quo minus continuo prodiret in publicum: quando quidem in libris contra Faustum, circiter annum quadringentesimum conscriptis, locum ex eo quemdam de Ægyptiis per Hebræos Dei jussu exspoliatis commemoral in hæc verba:* Quid præfiguraverit, jam in quibusdam libris, quos de Doctrina Christiana prænotavi, quantum mihi tunc occurrit, me recolo posuisse. *Postmodum vero recognoscens opuscula sua, cum imperfectum illud comperisset, prius absolvere voluit, quam ad alia retractanda gradum faceret: tuncque non modo librum tertium complevit, sed etiam quartum adjecit, anno a sua in Mauritaniam Cæsareensem profectione circiter octavo, id est Christi 426. aut 427. quemadmodum hic ad ejusdem 4. libri caput 24. observamus.* *Lib. 22. cont. Faust. c. 91.*

Librorum autem argumenta hæc sunt. In primo quidem libro facta operis partitione, suscipitur tractatio de rebus: quibus explicatis, docetur Legis et omnium divinarum Scripturarum plenitudinem ac finem esse dilectionem rei qua fruendum est, et rei quæ nobiscum ea re frui potest, id est Dei et proximi.

In 2. libro de signis verbisque Scripturæ sacræ disputatur. Quoniam vero hujus sensus plerumque aut præ signorum ignorantia, aut præ eorum ambuiguitate non percipitur; ideo prolato in primis divinorum librorum canone, declarare pergit Augustinus, quorumnam potissimum linguarum peritia, quænamve disciplinæ ac scientiæ conferant ad illam signorum ignorantiam removendam. Ubi data occasione de repudiandis superstitiosis artibus agit. Quemadmodum etiam animo comparatus is esse debeat, qui operam studio Scripturarum navaturus sit, declarat sub initium et ad finem libri.

In 3. libro transit S. Doctor ad considerationem ambiguitatis, quæ cum in propriis, tum in translatis signis occurrere potest: discutit sedulo quibus ex fontibus oriatur isthæc ambiguitas, quave ratione possit auferri. Hinc tradit regulas, quibus dignoscatur an locutio figurata sit: et si quidem figurata, quo pacto debeat explicari. Tum ipsius Tichonii septem Regulas singulatim expendit.

Hactenus de investigando Scripturæ sensu. Jam autem in 4. libro tractat de disserendo, ibique partes et officia Christiani Oratoris persequitur, cui sacra-

quod si dementis est dicere, manifestum est omnem hominem proximum esse deputandum, quia erga neminem operandum est malum.

33. Jam vero si vel cui præbendum est, vel a quo nobis præbendum est officium misericordiæ, recte proximus dicitur; manifestum est hoc præcepto quo jubemur diligere proximum, etiam sanctos Angelos contineri, a quibus tanta nobis misericordiæ impenduntur officia, quanta multis divinarum scripturarum locis animadvertere facile est.

Angeli quoque diligendi ut proximi nobis.

Ex quo et ipse Deus et Dominus noster proximum se nostrum dici voluit.

Luc. 10. 33.

Nam et seipsum significat Dominus Jesus Christus opitulatum esse semivivo jacenti in via afflicto et relicto a latronibus. Et Propheta in oratione ait,

Psal. 34. 14.

Sicut proximum, sicut fratrem nostrum, ita complacebam. Sed quoniam excellentior ac supra nostram naturam est divina substantia, præceptum quo diligamus Deum, a proximi dilectione distinctum est. (a) Ille enim nobis præbet misericordiam propter suam bonitatem, nos autem nobis invicem propter illius: id est ille nostri miseretur ut se perfruamur, nos vero invicem nostri miseremur ut illo perfruamur.

CAPUT XXXI. Deus nobis non fruitur, sed utitur.

34. Quapropter adhuc ambiguum esse videtur, cum dicimus ea re nos perfrui, quam diligimus propter seipsam, et ea re nobis fruendum esse tantum, qua efficimur beati, ceteris vero utendum. Diligit enim nos Deus, et multum nobis dilectionem ejus erga nos divina scriptura commendat: quomodo ergo diligit? ut nobis utatur, an ut fruatur? Sed si fruitur, eget bono nostro, quod nemo sanus dixerit. Omne enim bonum nostrum vel ipse, vel ab ipso est: cui autem obscurum vel dubium est, non egere lucem rerum harum nitore quas ipsa illustraverit?

Psal. 15. 1.

Dicit etiam apertissime Propheta, *Dixi Domino, Deus meus es tu, quoniam bonorum meorum non eges.* Non ergo fruitur nobis, sed utitur. Nam si neque fruitur neque utitur, non invenio quemadmodum diligat.

1. Sent. dist. 1. cap. Sed cum.

CAPUT XXXII. Deus homine quo modo utatur.

35. Sed neque sic utitur ut nos: nam nos res quibus utimur ad id referimus, ut Dei bonitate perfruamur; Deus vero ad suam bonitatem usum nostrum refert. Quia enim bonus est, sumus; et inquantum sumus, boni sumus. Porro autem quia etiam justus est, non impune sumus mali: et inquantum mali sumus, intantum etiam minus sumus. Ille enim summe ac primitus est, qui omnino incommutabilis est, et qui plenissime dicere potuit,

Exodi 3. 14.

Ego sum qui sum: et, *Dices eis, Qui est, misit me ad vos.* Ut cetera quæ sunt, et nisi ab illo esse non possint, (b) et in tantum bona sint, inquantum acceperunt ut sint. Ille igitur usus qui dicitur Dei, quo nobis utitur, non ad ejus, sed ad nostram utilitatem refertur, ad ejus autem tantummodo bonitatem. Cujus autem nos miseremur, et cui consulimus, ad ejus quidem utilitatem id facimus, eamque intuemur; sed nescio quomodo etiam nostra (c) fit consequens, cum eam misericordiam quam impendimus egenti, sine mercede non relinquit Deus. Hæc autem merces summa est ut ipso perfruamur; et omnes qui eo fruimur, nobis etiam invicem in ipso perfruamur.

CAPUT XXXIII. Quomodo homine frui conveniat.

36. Nam si in nobis id facimus, remanemus in via, et spem beatitudinis nostræ in homine vel in Angelo collocamus. Quod et homo superbus et angelus superbus arrogant sibi, atque in se aliorum spem gaudent constitui. Sanctus autem homo et sanctus Angelus etiam fessos nos atque in se adquiescere et remanere cupientes, reficiunt potius, aut eo sumtu quem propter nos aut illo etiam quem propter se acceperunt, acceperunt tamen: atque ita refectos in illum ire compellunt, quo fruentes pariter beati sumus. Nam et Apostolus clamat, *Numquid Paulus crucifixus est pro vobis, aut in nomine Pauli baptizati estis?* et, *Neque qui plantat est aliquid, neque qui rigat, sed qui incrementum dat Deus.* Et Angelus hominem se adorantem monet, ut potius illum adoret, sub quo ei Domino etiam ipse conservus est.

1. Cor. 1. 12. 1. Cor. 3. 7. Apoc. 19. 10.

37. Cum autem homine in Deo frueris, Deo potius quam homine frueris. Illo enim frueris, quo efficeris beatus; et ad eum te pervenisse lætaberis, in quo spem ponis ut venias. Inde ad Philemonem Paulus, *Ita frater*, inquit, *ego te fruar in Domino.* Quod si non addidisset, *in Domino*, et *te fruar* tantum dixisset, in eo constituisset spem beatitudinis suæ. Quamquam etiam vicinissime dicitur frui, cum (d) delectatione uti. Cum enim adest quod diligitur, etiam delectationem secum necesse est gerat: per quam si transieris, eamque ad illud ubi permanendum est, retuleris, uteris ea, et abusive, non proprie diceris frui. Si vero inhæseris atque permanseris, finem in ea ponens lætitiæ tuæ, tunc vere et proprie frui dicendus es: quod non faciendum est nisi in illa Trinitate, id est summo et incommutabili bono.

1. Sent. dist. 1. cap. Cum autem. Philem. v. 20.

CAPUT XXXIV. Prima ad Deum via, Christus.

38. Vide quemadmodum cum ipsa Veritas, et Verbum per quod facta sunt omnia, caro factum esset, ut habitaret in nobis, tamen ait Apostolus,

2. Cor. 5. 16.

Et si noveramus Christum secundum carnem, sed jam non novimus. Ille quippe qui non solum pervenientibus possessionem, sed etiam viam præbere se voluit venientibus ad (e) principium viarum, voluit carnem adsumere. Unde est etiam illud,

Prov. 8. 22.

Dominus creavit me in principio viarum suarum; ut inde inciperent, qui vellent venire. Apostolus igitur quamvis adhuc ambularet in via, et ad palmam supernæ vocationis sequeretur vocantem Deum, tamen ea quæ retro sunt obliviscens, et in ea quæ ante sunt extentus, jam principium viarum

Phil. 3. 13.

(a) Addunt hic MSS. Vaticani duo, *Nos vero quia natura æquales sumus, et remota jactantia nihil aliud omnes quam homines sumus, præceptum quo diligamus proximum a nostra dilectione distinctum non est.*

(b) Excusi: At *cetera quæ sunt, et nisi ab illo esse non possunt, et in tantum bona sunt.* Non male; melior tamen visa est lectio MSS.

(c) Editi. sit. At MSS. fit.

(d) Veteres codices, *cum dilectione uti.*

(e) Am. Er. et MS. Theodericensis, *ad se principium viarum.*

transierat, hoc est eo non indigebat, a quo tamen adgrediendum et exordiendum iter est omnibus, qui ad veritatem pervenire, et in vita æterna permanere desiderant. Sic enim ait. *Ego sum via et veritas et vita;* hoc est, per me venitur, ad me pervenitur, in me permanetur. Cum enim ad ipsum pervenitur, etiam ad Patrem pervenitur; quia per æqualem illo cui est æqualis agnoscitur: vinciente et tamquam adglutinante nos Spiritu-sancto, quo in summo atque incommutabili bono permanere possimus: Ex quo intelligitur (*a*) quam nulla res in via tenere nos debeat, quando nec ipse Dominus, inquantum via nostra esse dignatus est, tenere nos voluerit, sed transire; ne rebus temporalibus quamvis ab illo pro salute nostra susceptis et gestis, hæreamus infirmiter, sed per eas potius curramus alacriter, ut ad eum ipsum, qui nostram naturam a temporalibus liberavit, et collocavit ad dexteram Patris, provehi atque (*b*) pervehi mereamur.

Johan. 14. 6.

CAPUT XXXV. Scripturæ plenitudo finisque amor Dei et proximi. Rom. 13. 10.

39. Omnium igitur quæ dicta sunt, ex quo de rebus tractamus, hæc summa est, ut intelligatur Legis et omnium divinarum Scripturarum plenitudo et finis esse dilectio rei qua fruendum est, et rei quæ nobiscum ea re frui potest; quia ut se quisque diligat, præcepto non opus est. Hoc ergo ut nossemus atque possemus, facta est tota pro salute nostra per divinam providentiam dispensatio temporalis, qua debemus uti, non quasi mansoria quadam dilectione atque delectatione, sed transitoria potius, tamquam viæ, tamquam vehiculorum vel aliorum quorumlibet instrumentorum, aut si quid congruentius dici potest; ut ea quibus ferimur, propter illud ad quod ferimur diligamus.

CAPUT XXXVI. Interpretatio Scripturæ licet vitiosa, non est mendax nec perniciosa fallax si modo utilis sit ædificandæ caritati.

40. Quisquis igitur Scripturas divinas vel quamlibet earum partem intellexisse sibi videtur, ita ut eo intellectu non ædificet istam geminam caritatem Dei et proximi, nondum intellexit. Quisquis vero (*c*) talem inde sententiam duxerit, ut huic ædificandæ caritati sit utilis, nec tamen hoc dixerit, quod ille quem legit eo loco sensisse probabitur, non perniciose fallitur, nec omnino mentitur. Inest quippe in mentiente voluntas falsa dicendi: et ideo multos invenimus, qui mentiri velint; qui autem falli, neminem. Cum igitur hoc sciens homo faciat, illud nesciens patiatur; satis in una eademque re apparet illum qui fallitur, eo qui mentitur esse meliorem: quandoquidem pati melius est iniquitatem, quam facere: omnis autem (*d*) qui mentitur, iniquitatem facit; et si cuiquam videtur utile aliquando esse mendacium, potest videri utilem aliquando esse iniquitatem. Nemo enim mentiens, in eo quod mentitur, servat fidem: nam hoc utique vult, ut cui mentitur fidem sibi habeat, quam tamen ei mentiendo non servat: omnis autem fidei violator, iniquus est. Aut igitur iniquitas aliquando utilis est, quod fieri non potest; aut mendacium semper inutile est.

CAPUT XXXVII. Corrigendus tamen interpres qui sic fallitur. I. Tim. 1. 5.

41. Sed quisquis in Scripturis aliud sentit quam ille qui scripsit, illis non mentientibus fallitur; sed tamen, ut dicere cœperam, si ea sententia fallitur, qua ædificet caritatem, quæ finis præcepti est, ita fallitur, ac si quisquam errore deserens viam, eo tamen per agrum pergat, quo etiam via illa perducit. Corrigendus est tamen et quam sit utilius viam non deserere, demonstrandum est, ne consuetudine deviandi etiam in transversum aut perversum ire cogatur. Asserendo enim temere quod ille non sensit, quem legit, plerumque incurrit in alia, quæ illi sententiæ contexere nequeat: quæ si vera et certa esse consentit, illud non possit verum esse quod senserat, fitque in eo, nescio quomodo, ut amando sententiam suam, Scripturæ incipiat offensior esse quam sibi. Quod malum si serpere siverit, evertetur ex eo. Per fidem enim ambulamus, non per speciem; titubabit autem fides, si divinarum Scripturarum vacillat auctoritas: porro fide titubante, caritas etiam ipsa languescit. Nam si a fide quisque ciciderit, a caritate etiam necesse est cadat: non enim potest diligere quod esse non credit: porro si et credit et diligit, bene agendo et præceptis morum bonorum obtemperando efficit, ut etiam speret se ad id quod diligit esse venturum. Itaque tria hæc sunt, quibus et scientia omnis et prophetia militat, fides, spes, caritas.

2. Cor. 5. 7.

CAPUT XXXVIII. Caritas perpetuo manet.

42. Sed fidei succedit (*e*) species, quam videbimus; et spei succedit beatitudo ipsa, ad quam perventuri sumus: caritas autem etiam istis decedentibus augebitur potius. Si enim credendo diligimus quod nondum videmus, quanto magis cum videre cœperimus? et si sperando diligimus quo nondum pervenimus, quanto magis cum pervenerimus? Inter temporalia quippe atque æterna hoc interest, quod temporale aliquid plus diligitur antequam habeatur; vilescit autem cum advenerit; non enim satiat animam, cui vera est et certa sedes æternitas: æternum autem ardentius diligitur adeptum, quam desideratum: nulli enim desideranti conceditur plus de illo existimare quam se habet, ut ei vilescat cum minus invenerit; sed quantum quisque veniens existimare potuerit, plus perveniens inventurus est.

CAPUT XXXIX. Scripturis non indiget homo fide, spe, et caritate instructus. I. Cor. 13. 8.

43. Homo itaque fide, spe et caritate subnixus, eaque inconcusse retinens, non indiget Scripturis nisi ad alios instruendos. Itaque multi per hæc tria etiam in solitudine sine codicibus vivunt. Unde in illis arbitror jam impletum esse quod dictum est, *Sive prophetiæ evacuabuntur, sive linguæ cessabunt, sive scientia evacuabitur.* Quibus tamen quasi machinis tanta fidei, spei et

(*a*) Editi, *quia*. At MSS. melioris notæ, *quam nulla res*.
(*b*) In vulgatis, *pervenire*: cujus loco in MSS. *pervehi*.
(*c*) Am. et undecim MSS. *talem inde sententiam dixerit*.
(*d*) Octodecim MSS. *qui mentitur, inique facit*. Unus, *iniquum*.
(*e*) Sic MSS. tredecim. Editi vero, *succedit spes*; prave, uti intelligitur ex sequentibus verbis, *quam videbimus*.

caritatis in eis surrexit instructio, ut perfectum aliquid tenentes, ea quæ sunt ex parte non quærant: perfectum sane, quantum in hac vita potest; nam in comparatione futuræ vitæ nullius justi et sancti est vita ista perfecta. Ideo *manent*, inquit, *fides*, *spes*, *caritas*, *tria hæc: major autem horum est caritas:* quia et cum quisque ad æterna pervenerit duobus istis decedentibus caritas auctior et certior permanebit.

1. Cor. 13. 13.

CAP. XL. Qualem lectorem Scriptura postulet.

44. Quapropter cum quisque cognoverit finem præcepti esse caritatem, de corde puro et conscientia bona et fide non ficta, omnem intellectum divinarum Scripturarum ad ista tria relaturus, ad tractationem illorum librorum securus accedat. Cum enim diceret, *caritas*, addidit, A *de corde puro;* ut nihil aliud quam id quod diligendum est, diligatur. *Conscientiam* vero *bonam* conjunxit propter spem: Ille enim se ad id quod credit et diligit perventurum esse desperat, cui malæ conscientiæ scrupulus inest. Tertio, *et fide*, inquit, *non ficta*. Si enim fides nostra mendacio caruerit, tunc et non diligimus quod non est diligendum, et recte vivendo id speramus, ut nullo modo spes nostra fallatur. Propterea de rebus continentibus fidem, quantum pro tempore satis esse arbitratus sum, dicere volui, quia in aliis voluminibus, sive per alios sive per nos multa jam dicta sunt. Modus itaque sit iste libri hujus. Cetera de signis, quantum Dominus dederit, disseremus.

1. Tim. 1. 5.

LIBER SECUNDUS

Jam de signis verbisque Scripturæ sacræ sermonem instituit Augustinus, ostenditque hujus germanum sensum plerumque ideo non percipi, quia signa illa aut ignota sunt, aut ambigua. Quapropter prolato in primis divinorum librorum canone, declarare pergit quarum potissimum linguarum peritia, quænamve disciplinæ ac scientiæ conferant ad illam signorum ignorantiam removendam. Ubi data occasione de repudiandis superstitiosis artibus et doctrinis strictim, sed profunde disputat. Quemadmodum etiam animo comparatus is esse debeat, qui operam studio Scripturarum navaturus sit, declarat sub initium et ad finem libri.

CAPUT I. Signum quid et quotuplex.

1. Quoniam de rebus cum scriberem, præmisi commonens ne quis in eis adtenderet nisi quod sunt, non etiam si quid aliud præter se significant; vicissim de signis disserens hoc dico, ne quis in eis adtendat quod sunt, sed potius quod signa sunt, id est, quod significant. Signum est enim res præter speciem, quam ingerit sensibus, aliud aliquid ex se faciens in cogitationem venire: sicut vestigio viso, transisse animal cujus vestigium est, cogitamus; et fumo viso, ignem subesse cognoscimus; et voce animantis audita, affectionem animi ejus advertimus; et tuba sonante, milites vel progredi se, vel regredi, et si quid aliud pugna postulat, oportere noverunt.

2. Signorum igitur alia sunt naturalia, alia data. Naturalia sunt, quæ sine voluntate atque ullo appetitu significandi, præter se aliquid aliud ex se cognosci faciunt, sicuti est fumus significans ignem. Non enim volens significare id facit, sed rerum expertarum animadversione, et notatione cognoscitur ignem subesse, etiam si fumus solus appareat. Sed et vestigium transeuntis animantis ad hoc genus pertinet: et vultus irati seu tristis affectionem animi significat, etiam nulla ejus voluntate qui aut iratus aut tristis est; aut si quis alius motus animi vultu indice proditur, etiam nobis non id agentibus ut prodatur. Se de hoc toto genere nunc disserere non est propositum. Quoniam tamen incidit in partitionem nostram, præteriri omnino non potuit, atque id hactenus notatum esse suffecerit.

CAPUT II. De quo signorum genere hic tractandum.

3. Data vero signa sunt, quæ sibi quæque viventia invicem dant ad demonstrandos, quan- D tum possunt, motus animi sui, vel sensa, aut intellecta quælibet. Nec ulla caussa est nobis significandi, id est signi dandi, nisi ad depromendum et trajiciendum in alterius animum id quod animo gerit is qui signum dat. Horum igitur signorum genus, quantum ad homines adtinet, considerare atque tractare statuimus; quia et signa divinitus data, quæ in Scripturis sanctis continentur, per homines nobis indicata sunt, qui ea conscripserunt. Habent etiam bestiæ quædam inter se signa, quibus produnt appetitum animi sui. Nam et gallus gallinaceus reperto cibo, dat signum vocis gallinæ ut accurrat; et columbus gemitu columbam vocat, vel ab ea vicissim vocatur; et multa hujusmodi animadverti solent. Quæ utrum sicut vultus aut dolentis clamor sine significandi voluntate sequantur motum animi, an vere ad significandum dentur, alia quæstio est, et ad rem quæ agitur non pertinet: quam partem ab hoc opere tamquam non necessariam removemus.

CAP. III. Inter signa principatum obtinent verba.

4. Signorum igitur quibus inter se homines sua sensa communicant, quædam pertinent ad oculorum sensum, pleraque ad aurium, paucissima ad ceteros sensus. Nam cum innuimus, non damus signum nisi oculis ejus, quem volumus per hoc signum voluntatis nostræ participem facere. Et quidam (*a*) motu manuum pleraque significant: et histriones omnium membrorum motibus dant signa quædam scientibus, et cum oculis eorum quasi fabulantur: et vexilla draconesque militares per oculos insinuant voluntatem ducum: et sunt hæc omnia quasi quædam verba visibilia. Ad aures autem quæ pertinent, ut

(a) Editi pluresque MSS. *Et quidam motus*. Melius MSS. aliis, *per motus*, vel, *motu*.

A
dixi, plura sunt, in verbis maxime. Nam et tuba et tibia et cithara dant plerumque, non solum suavem, sed etiam significantem sonum. Sed hæc omnia signa verbis comparata paucissima sunt. Verba enim prorsus inter homines obtinuerunt principatum significandi quæcumque animo concipiuntur, si ea quisque prodere velit. Nam et odore unguenti Dominus, quo perfusi sunt pedes ejus, signum aliquod dedit: et sacramento corporis et sanguinis sui (*a*) prægustato, significavit quod voluit: et cum mulier tangendo fimbriam vestimenti ejus, salva facta est, nonnihil significat. Sed innumerabilis multitudo signorum, quibus suas cogitationes homines exserunt, in verbis constituta est. Nam illa signa omnia quorum genera breviter adtigi, potui verbis enuntiare; verba vero illis signis nullo modo possem.

Johan. 12. 3. et 7. Matt. 26. 26. etc.
Matt. 9. 21.

B

CAP. IV. Unde litteræ.

5. Sed quia verberato aere statim transeunt, nec diutius manent quam sonant, instituta sunt per litteras signa verborum. Ita voces oculis ostenduntur, non per seipsas, sed per signa quædam sua. Ista igitur signa non potuerunt communia esse omnibus gentibus, peccato quodam dissensionis humanæ, cum ad se quisque principatum rapit. Cujus superbiæ signum est erecta illa turris in cælum, ubi homines impii non solum animos, sed etiam voces dissonas habere meruerunt.

Gen. 11. 7.

CAPUT V. Diversitas linguarum.

6. Ex quo factum est, ut etiam Scriptura divina, qua tantis morbis humanarum voluntatum subvenitur, ab una lingua profecta, (*b*) qua opportune potuit per orbem terrarum disseminari, per varias interpretum linguas longe lateque diffusa innotesceret gentibus ad salutem: quam legentes nihil aliud appetunt quam cogitationes voluntatemque illorum, a quibus conscripta est, invenire, et per illas voluntatem Dei, secundum quam tales homines locutos credimus.

C

CAP. VI. Obscuritas Scripturæ in tropis et figuris quorsum utilis.

7. Sed multis et multiplicibus obscuritatibus, et ambiguitatibus decipiuntur qui temere legunt, aliud pro alio sentientes; quibusdam autem locis quid vel falso suspicentur non inveniunt, ita obscure quædam dicta densissimam caliginem obducunt. Quod totum provisum divinitus esse non dubito, ad edomandam labore superbiam, et intellectum a fastidio (*c*) revocandum, cui facile investigata plerumque vilescunt.

D

Quid enim est quæso, quod si quisquam dicat sanctos esse homines atque perfectos, quorum vita et moribus Christi Ecclesia de quibuslibet superstitionibus præcidit eos qui ad se veniunt, et imitatione bonorum sibimet quodammodo incorporat: qui boni fideles et (*d*) veri Dei servi deponentes onera sæculi ad sanctum baptismi lavacrum venerunt, atque inde adscendentes conceptione Sancti-Spiritus fructum dant geminæ

A
charitatis, id est Dei et proximi: quid est ergo quod si hæc quisque dicat, minus delectat audientem, quam si ad eumdem sensum locum illum exponat de Canticis Canticorum, ubi dictum est Ecclesiæ, cum tamquam pulcra quædam femina laudaretur, *Dentes tui sicut grex detonsarum, adscendens de lavacro; quæ omnes geminos creant, et non est sterilis in eis?* Num aliud homo discit, quam cum illud planissimis verbis, sine similitudinis hujus adminiculo audiret? Et tamen nescio quomodo suavius intueor sanctos, cum eos quasi dentes Ecclesiæ video præcidere ab erroribus homines, atque in ejus corpus emollita duritia quasi demorsos mansosque transferre. Oves etiam jucundissime agnosco detonsas, oneribus sæcularibus tamquam velleribus positis, et adscendentes de lavacro, id est de baptismate, creare omnes geminos, id est duo præcepta dilectionis, et nullam esse ab isto sancto fructu sterilem video.

Cant. 4. 2.

B

8. Sed quare suavius videam, quam si nulla de divinis libris talis similitudo promeretur, cum res eadem sit eademque cognitio, difficile est dicere, et alia quæstio est. Nunc tamen nemo ambigit, et per similitudines libentius quæque cognosci, et cum aliqua difficultate quæsita multo gratius inveniri. Qui enim prorsus non inveniunt quod quærunt, fame laborant: qui autem non quærunt quia in promtu habent, fastidio sæpe marcescunt: in utroque autem languor cavendus est. Magnifice igitur et salubriter Spiritus-Sanctus ita Scripturas sanctas modificavit, ut locis apertioribus fami occurreret, obscurioribus autem fastidia detergeret. Nihil enim fere de illis obscuritatibus eruitur, quod non planissime dictum alibi reperiatur.

C

CAP. VII. Gradus ad sapientiam juxta Isaiæ 11. 2. Primus, Timor.

9. Ante omnia igitur opus est Dei Timore converti ad cognoscendam ejus voluntatem, quid nobis appetendum fugiendumque præcipiat. Timor autem iste, cogitationem de nostra mortalitate et de futura morte necesse est incutiat, et quasi clavatis carnibus omnes superbiæ motus ligno crucis affigat. Deinde mitescere opus est Pietate, neque contradicere divinæ Scripturæ sive intellectæ, si aliqua vitia nostra percutit, sive non intellectæ, quasi nos melius sapere meliusque (*e*) præcipere possimus; sed cogitare potius et credere id esse melius et verius quod ibi scriptum est, etiam si lateat, quam id quod nos per nosmetipsos sapere possumus.

Secundus, Pietas.

D

10. Post istos duos gradus timoris atque pietatis ad tertium venitur Scientiæ gradum, de quo nunc agere institui. Nam in eo se exercet omnis divinarum Scripturarum studiosus, nihil in eis aliud inventurus quam diligendum esse Deum propter Deum, et proximum propter Deum: et illum quidem ex toto corde, ex tota anima, ex tota mente diligere; proximum vero

Tertius, Scientia.
Matt. 22. 37. etc.

(a) Sic editi, quibus suffragantur MSS. perpauci: cum plurimi habeant, *pergustato*: et alii quinque optimæ notæ, *pergustatum*: in quam lectionem incidit altera, quæ trium MSS. est, *per gustum*: quippe in antiquis codicibus passim reperire est *gustatum*, loco *gustum*.

(b) Bad. Am. Er. et aliquot MSS. *quæ*.

(c) Lov. nonnullique MSS. *renorandum*. Alii cum Am. et Er. *revocandum*.

(d) In duobus MSS. *veri servi Dei*. In aliis tribus *vere servi Dei*.

(e) Am. et quatuor MSS. *percipere*.

tamquam seipsum, id est ut tota proximi, sicut etiam nostri, dilectio referatur in Deum. De quibus duobus præceptis, cum de rebus ageremus, libro superiore tractavimus. Necesse est ergo, ut primo se quisque in Scripturis inveniat amore hujus sæculi, hoc est temporalium rerum implicatum, longe sejunctum esse a tanto amore Dei et tanto amore proximi, quantum Scriptura ipsa præscribit. Tum vero ille timor quo cogitat de judicio Dei, et illa pietas qua non potest nisi credere et cedere auctoritati sanctorum librorum, cogit eum seipsum lugere. Nam ista scientia bonæ spei hominem non se jactantem, sed lamentantem facit: quo affectu impetrat sedulis precibus consolationem divini adjutorii, ne desperatione frangatur, et esse incipit in quarto gradu, hoc est Fortitudinis, quo esurītur et sititur justitia. Hoc enim affectu ab omni mortifera jucunditate rerum transeuntium sese extrahit, et inde se avertens convertit ad dilectionem æternorum, incommutabilem scilicet unitatem eamdemque Trinitatem.

Quartus, Fortitudo.

11. Quam ubi adspexerit, quantum potest, in longinqua radiantem, suique adspectus infirmitate sustinere se illam lucem non posse persenserit, in quinto gradu, hoc est in Consilio misericordiæ purgat animam tumultuantem quodammodo atque obstrepentem sibi de appetitu inferiorum conceptis sordibus. Hic vero se in dilectione proximi graviter exercet, in eaque perficitur, et spe jam plenus atque integer viribus, cum pervenerit usque ad inimici dilectionem, adscendit in sextum gradum, ubi jam ipsum oculum purgat, quo videri Deus potest, quantum potest ab iis, qui huic sæculo moriuntur quantum possunt. Nam in tantum vident, in quantum moriuntur huic sæculo; in quantum autem huic vivunt, non vident. Et ideo quamvis jam certior, et non solum tolerabilior, sed etiam jucundior species lucis illius incipiat apparere; in ænigmate adhuc tamen et per speculum videri dicitur, quia magis per fidem quam per speciem ambulatur, cum in hac vita peregrinamur, quamvis conversationem habeamus in cœlis. In hoc autem gradu ita purgat oculum cordis, ut veritati ne ipsum quidem præferat aut conferat proximum; ergo nec seipsum, quia nec illum quem diligit sicut seipsum. Erit ergo iste sanctus tam simplici corde atque mundato, ut neque hominibus placendi studio detorqueatur a vero, nec respectu devitandorum quorumlibet incommodorum suorum, quæ adversantur huic vitæ. Talis filius adscendit ad Sapientiam, quæ ultima et septima est, qua pacatus tranquillusque perfruitur. Initium enim sapientiæ timor

Quintus, Consilium.

Sextus, Purgatio cordis.

1. Cor. 13. 12.
2. Cor. 5. 7.
Phil. 3. 20.

Septimus gradus seu finis Sapientia.

Domini. Ab illo enim usque ad ipsam per hos gradus tenditur, et venitur.

Psal. 110. 10.
Eccli. 1. 16.

12. Sed nos ad tertium illum gradum considerationem referamus, de quo disserere quod Dominus suggesserit, atque tractare instituimus. Erit igitur divinarum Scripturarum solertissimus indagator, qui primo totas legerit, notasque habuerit, et si nondum intellectu, jam tamen lectione, dumtaxat eas quæ appellantur Canonicæ. Nam ceteras securius leget fide veritatis instructus, ne præoccupent imbecillem animum, et periculosis mendaciis atque phantasmatis eludentes præjudicent aliquid contra sanam intelligentiam. In canonicis autem Scripturis Ecclesiarum catholicarum quamplurium auctoritatem sequatur, inter quas sane illæ sint, quæ Apostolicas Sedes habere et Epistolas accipere meruerunt. Tenebit igitur hunc modum in Scripturis canonicis, ut eas quæ ab omnibus accipiuntur Ecclesiis catholicis, præponat eis quas quædam non accipiunt: in eis vero quæ non accipiuntur ab omnibus, præponat eas quas plures gravioresque accipiunt, eis quas pauciores minorisque auctoritatis Ecclesiæ tenent. Si autem alias invenerit a pluribus, alias a gravioribus haberi, quamquam hoc facile invenire non possit, æqualis tamen auctoritatis eas habendas puto.

CAP. VII. Libri canonici.

Dist. 19. c. In canonicis.

13. Totus autem canon Scripturarum, in quo istam considerationem versandam dicimus, his libris continetur: Quinque Moyseos, id est Genesi, Exodo, Levitico, Numeris, Deuteronomio; et uno libro Nave, uno Judicum, uno libello qui appellatur Ruth, qui magis ad Regnorum (a) principium videtur pertinere; deinde quatuor Regnorum et duobus Paralipomenon, non consequentibus, sed quasi a latere adjunctis simulque pergentibus. Hæc est historia, quæ sibimet annexa tempora continet, atque ordinem rerum: sunt aliæ tamquam ex diverso ordine, quæ neque huic ordini, neque inter se connectuntur, sicut est Job, et Tobias, et Ester, et Judith, et Machabæorum libri duo, et Esdræ duo, qui magis subsequi videntur ordinatam illam historiam usque ad Regnorum vel Paralipomenon terminatam: deinde Prophetæ in quibus David unus liber Psalmorum; et Salomonis tres, Proverbiorum, Cantica canticorum, et Ecclesiastes. Nam illi duo libri, unus qui Sapientia, et alius qui Ecclesiasticus inscribitur, de quadam similitudine Salomonis esse dicuntur: nam Jesus Sirach (b) conscripsisse * constantissime perhibetur, qui tamen quoniam in auctoritatem recipi meruerunt, inter propheticos numerandi sunt. Reliqui sunt eorum libri, qui proprie Prophetæ appel-

Confer. Hippon. Concil. an. 393. can. 38. et Carthag. 3. an. 397. can. 47.

* 2. Retr. cap. 4. n. 2.

(a) Editi, *principia*. At MSS. *principium*.

(b) Quod attinet ad *Sapientiæ* librum, non esse ejus auctorem Jesum filium Sirach didicit postea Augustinus, uti in 2. Retract. 4. admonet. Salomonis nomine laudat auctor, quisquis est, aperte de Symbolo ad Catechumenos lib. 2. c. 2. immo et Cyprianus in lib. de Mortalitate. Basilius in lib. 5. contra Eunomium, et passim Ambrosius. At Augustinus non hic tantum, sed etiam in Speculo pag. 755. Salomoni tributum existimat, *propter quamdam eloquii similitudinem*. *Nam Salomonis non esse*, inquit, *nihil dubitant quique doctiores*: additque, illius quisnam sit auctor non apparere. Hieronymus librum eumdem, cui jam olim titulus erat, *Sapientia Salomonis* ψευδεπίγραφον appellat, et dicit Philoni Judæo adscriptum a veteribus, atque ipsius etiam Græcam eloquentiam redolere. Sunt jam nonnulli qui velint sententias quidem ex Salomone, ex Philone autem earum collectionem phrasimque Græcam prodiisse.

lantur, duodecim Prophetarum libri singuli, qui connexi sibimet, quoniam numquam sejuncti sunt, pro uno habentur: quorum Prophetarum nomina sunt hæc, Osee, Joel, Amos, Abdias, Jonas, Michæas, Nabum, Habacuc, Sophonias, Aggæus, Zacharias, Malachias: deinde quatuor Prophetæ sunt majorum voluminum, Isaias, Jeremias, Daniel, Ezechiel. His quadraginta quatuor libris, * Testamenti veteris terminatur auctoritas: Novi autem, quatuor libris Evangelii, secundum Matthæum, secundum Marcum, secundum Lucam, secundum Johannem: quatuordecim Epistolis Pauli apostoli, ad Romanos, ad Corinthios duabus, ad Galatas, ad Ephesios, ad Philippenses, ad Thessalonicenses duabus, ad Colossenses, ad Timotheum duabus, ad Titum, ad Philemonem, ad Hebræos, Petri duabus; tribus Johannis; una Jacobi; Actibus Apostolorum libro uno, et Apocalypsi Johannis libro uno.

* 2. Retract. ibid.

CAP. IX. Qua ratione vacandum studio Scripturæ.

14. In his omnibus libris timentes Deum et pietate mansueti, quærunt voluntatem Dei. Cujus operis et laboris prima observatio est, ut diximus, nosse istos libros, et si nondum ad intellectum, legendo tamen vel mandare memoriæ, vel omnino incognitos non habere. Deinde illa quæ in eis aperte posita sunt, vel præcepta vivendi, vel regulæ credendi, sollertius diligentiusque investiganda sunt: quæ tanto quisque plura invenit, quanto est (a) intelligentiæ capacior. In iis enim quæ aperte in Scripturis posita sunt, inveniuntur illa omnia quæ continent fidem, moresque vivendi, spem scilicet atque charitatem, de quibus libro superiore tractavimus. Tum vero facta quadam familiaritate cum ipsa lingua divinarum Scripturarum, in ea quæ obscura sunt aperienda et discutienda pergendum est, ut ad obscuriores locutiones illustrandas de manifestioribus sumantur exempla, et quædam certarum sententiarum testimonia dubitationem incertis auferant. In qua re memoria valet plurimum: quæ si defuerit, non potest his præceptis dari.

CAPUT X. Scripturam contingit non intelligi ob ignota signa vel ambigua.

15. Duabus autem caussis non intelliguntur quæ scripta sunt, si aut ignotis, aut ambiguis signis obteguntur. Sunt autem signa vel propria vel translata. Propria dicuntur, cum his rebus significandis adhibentur, propter quas sunt instituta, (b) sicut dicimus bovem, cum intelligimus pecus, quod omnes nobiscum Latinæ linguæ homines hoc nomine vocant. Translata sunt, cum et ipsæ res quas propriis verbis significamus, ad aliud aliquid significandum usurpantur, sicut dicimus bovem, et per has duas syllabas intelligimus pecus, quod isto nomine appellari solet: sed rursus per illud pecus intelligimus Evangelistam, quem significavit Scriptura, interpretante Apostolo; dicens, *Bovem triturantem non infrenabis.*

1. Cor. 9. 10

CAP. XI. Ut ignorantia signorum tollatur, necessaria est linguarum cognitio ac præsertim græcæ et hebrææ.

16. Contra ignota signa propria, magnum remedium est linguarum cognitio. Et Latinæ quidem linguæ homines, quos nunc instruendos suscepimus, duabus aliis ad Scripturarum divinarum cognitionem opus habent hebræa scilicet et græca, ut ad exemplaria præcedentia recurratur, si quam dubitationem attulerit latinorum interpretum infinita varietas. Quamquam et hebræa verba non interpretata sæpe inveniamus in libris, sicut *Amen*, et *Halleluia*, et *Racha*, et *Hosanna*, et si qua sunt alia; quorum partim propter sanctiorem auctoritatem, quamvis interpretari potuissent, servata est antiquitas, sicut est *Amen*, et *Halleluia;* partim vero in aliam linguam transferri non potuisse dicuntur, sicut alia duo quæ posuimus. Sunt enim quædam verba certarum linguarum, quæ in usum alterius linguæ per interpretationem transire non possint. Et hoc maxime interjectionibus accidit, quæ verba motum animi significant potius, quam sententiæ (c) conceptæ ullam particulam: nam et hæc duo talia esse perhibentur: dicunt enim *Racha* indignantis esse vocem, *Hosanna* lætantis. Sed non propter hæc pauca, quæ notare atque interrogare facillimum est, sed propter diversitates, ut dictum est, interpretum, illarum linguarum est cognitio necessaria. Qui enim Scripturas ex hebræa lingua in græcam verterunt, numerari possunt, latini autem interpretes nullo modo. Ut enim cuique primis fidei temporibus in manus venit codex græcus, et aliquantulum facultatis sibi utriusque linguæ habere videbatur, ausus est interpretari.

CAP. XII. Diversitas interpretationum utilis.

17. Quæ quidem res plus adjuvit intelligentiam, quam impedivit, si modo legentes non sint negligentes. Nam nonnullas obscuriores sententias plurium codicum sæpe manifestavit inspectio, sicut illud Isaiæ prophetæ unus interpres ait, *Et domesticos seminis tui ne despexeris:* alius autem ait, *Et carnem tuam ne despexeris:* uterque sibimet invicem attestatus est. Namque alter ex altero exponitur, quia et caro posset accipi proprie, ut corpus suum quisque ne despiceret, se putaret admonitum; et domestici seminis translate, Christiani possent intelligi, ex eodem verbi semine nobiscum spiritaliter nati: nunc autem collato interpretum sensu, probabilior occurrit sententia proprie de consanguineis non despiciendis esse præceptum, quoniam domesticos seminis cum ad carnem retuleris, consanguinei potissimum occurrunt: unde esse arbitror illud Apostoli quod ait, *Si quo modo ad æmulationem adducere potuero carnem meam, ut salvos faciam aliquos ex illis;* id est ut æmulando eos, qui crediderant, et ipsi crederent. Carnem enim suam dixit Judæos, propter consanguinitatem. Item illud ejusdem Isaiæ prophetæ, *Nisi credideritis, non intelligetis;* alius interpretatus est, *Nisi credideritis, non permanebitis:* quis horum (d) verba secutus sit, nisi exemplaria linguæ præcedentis legantur, incertum est. Sed tamen ex utroque magnum aliquid

Isaiæ 58. 7.

Rom. 11. 14.

Isaiæ 7. 9.

(a) Editi, *intelligentiæ*. MSS. aliquot, *intelligentia*.
(b) Editi: *sicut cum dicimus bovem, intelligimus pecus.* Aliquot MSS. *sicut dicimus bovem, et pecus intelligimus.* Alii: *sicut dicimus bovem, cum intelligimus etc.*
(c) MSS. tres, *contextæ*.
(d) Sic tres MSS. Alii cum editis, *vera*.

insinuatur scienter legentibus. Difficile est enim ita diversos a se interpretes fieri, ut non se aliqua vicinitate contingat. Ergo quoniam intellectus in specie sempiterna est, fides vero in rerum temporalium quibusdam cunabulis quasi lacte alit parvulos, nunc autem per fidem ambulamus, non per speciem, nisi autem per fidem ambulaverimus, ad speciem pervenire non poterimus quæ non transit, sed permanet per intellectum purgatum nobis cohærentibus veritati: propterea ille ait: *Nisi credideritis, non permanebitis;* ille vero, *Nisi credideritis, non intelligetis.*

2. Cor. 5. 7.

Ex verborum ambiguitate ut accidit error interpretum.

18. Et ex ambiguo linguæ præcedentis plerumque interpres fallitur, cui non bene nota sententia est, et eam significationem transfert, quæ a sensu scriptoris penitus aliena est: sicut quidam codices habent, *Acuti pedes eorum ad effundendum sanguinem:* ὀξύς enim et acutum apud Græcos et velocem significat. Ille ergo vidit sententiam, qui transtulit, *Veloces pedes eorum ad effundendum sanguinem;* ille autem alius ancipiti signo in aliam partem raptus erravit. Et talia quidem non obscura, sed falsa sunt, quorum alia conditio est: non enim intelligendos, sed emendandos tales codices potius præcipiendum est. Hinc est etiam illud, quoniam μόσχος græce vitulus dicitur, μοσχεύματα quidam non intellexerunt esse *plantationes*, et *vitulamina* interpretati sunt: qui error tam multos codices præoccupavit, ut vix inveniatur aliter scriptum; ut tamen sententia manifestissima est, quis clarescit consequentibus verbis: namque *adulterinæ plantationes non dabunt radices altas*, convenientius dicitur quam vitulamina, quæ pedibus in terra gradiuntur, et non hærent radicibus. Hanc translationem in eo loco etiam cetera contexta custodiunt.

Psal. 13. 5.

Sap. 4. 3.

CAP. XIII. Interpretationis vitium unde emendari possit.

19. Sed quoniam et quæ sit ipsa sententia, quam plures interpretes pro sua quisque facultate atque judicio conantur eloqui, non apparet, nisi in ea lingua inspiciatur quam interpretantur; et plerumque a sensu auctoris devius aberrat interpres, si non doctissimus; aut linguarum illarum, ex quibus in latinam Scriptura pervenit, petenda cognitio est, aut habendæ interpretationes eorum, qui se verbis nimis obstrinxerunt; non quia sufficiunt, sed ut ex eis (a) veritas vel error detegatur aliorum, qui non magis verba quam sententias interpretando sequi maluerunt. Nam non solum verba singula, sed etiam locutiones sæpe transferuntur, quæ omnino in latinæ linguæ usum, si quis consuetudinem veterum, qui latine locuti sunt, tenere voluerit, transire non possunt. Quæ aliquando intellectui nihil adimunt, sed offendunt tamen eos, qui plus delectantur rebus, cum etiam in earum signis sua quædam servatur integritas. Nam solœcismus qui dicitur, nihil aliud est quam cum verba non ea lege sibi coaptantur, qua coaptaverunt qui priores nobis non sine auctoritate aliqua locuti sunt. Utrum enim inter homines, an inter hominibus dicatur, ad rerum non pertinet cognitorem. Item barbarismus quid aliud est, nisi verbum non eis litteris vel sono enuntiatum, quo ab eis qui latine ante nos locuti sunt, enuntiari solet? Utrum enim ignoscere producta an correpta tertia syllaba dicatur, non multum curat qui peccatis suis Deum ut ignoscat petit, quolibet modo illud verbum sonare potuerit. Quid est ergo integritas locutionis, nisi (b) alienæ consuetudinis conservatio loquentium veterum auctoritate firmatæ.

20. Sed tamen eo magis inde offenduntur homines, quo infirmiores sunt; et eo sunt infirmiores, quo doctiores videri volunt, non rerum scientia qua ædificamur, sed signorum qua non inflari omnino difficile est, cum et ipsa rerum scientia sæpe cervicem erigat, nisi dominico reprimatur jugo. Quid enim obest intellectori, quod ita scriptum est, *Quæ est terra, in qua isti insidunt super eam, si bona est an nequam; et quæ sunt civitates, in quibus ipsi inhabitant in ipsis?* Quam locutionem magis alienæ linguæ esse arbitror, quam sensum aliquem altiorem. Illud etiam quod jam auferre non possumus de ore cantantium populorum, *Super ipsum autem floriet sanctificatio mea*, nihil profecto sententiæ detrahit: auditor tamen peritior mallet hoc corrigi, ut non *floriet*, *sed florebit* diceretur: nec quidquam impedit correctionem nisi consuetudo cantantium. Ista ergo facile etiam contemni possunt, si quis ea cavere noluerit, quæ sano intellectui nihil detrahunt. At vero illud quod ait Apostolus, *Quod stultum est Dei, sapientius est hominibus; et quod infirmum est Dei, fortius est hominibus:* si quis in eo græcam locutionem servare voluisset, ut diceret, Quod stultum est Dei, sapientius est hominum; et quod infirmum est Dei, fortius est hominum; iret quidem vigilantis lectoris intentio in sententiæ veritatem, sed tamen aliquis tardior aut non intelligeret, aut etiam perverse intelligeret. Non enim tantum vitiosa locutio est in latina lingua talis, verum et in ambiguitatem cadit, ut quasi hominum stultum vel hominum infirmum sapientius vel fortius videatur esse quam Dei. Quamquam et illud, *sapientius est hominibus*, non caret ambiguo, etiamsi solœcismo caret. Utrum enim his hominibus ab eo quod est *huic homini*, an his hominibus ab eo quod est *ab hoc homine* dictum sit, non apparet nisi illuminatione sententiæ. Melius itaque dicitur, sapientius est quam homines, et fortius est quam homines.

Num. 13. 20.

Psal. 131. 18.

1. Cor. 1. 25.

CAP. XIV. Ignoti verbi et ignotæ locutionis unde eruenda cognitio.

21. De ambiguis autem signis post loquemur, nunc de incognitis agimus, quorum duæ formæ sunt, quantum ad verba pertinet. Namque aut ignotum verbum facit hærere lectorem, aut ignota locutio. Quæ si ex alienis linguis veniunt, aut quærenda sunt ab earum linguarum homi-

(a) Editi, *libertas vel error dirigatur*. Reposuimus ex undecim MSS. fide, *veritas*: moxque ex conjectura unicus favet Floriacensis codex in quo legere est, *detegatur*.

(b) Sic MSS. plerique. At editi, *nisi latinæ consuetudinis*.

nibus, aut eædem linguæ, si et otium est et ingenium, ediscendæ, aut plurium interpretum consulenda collatio est. Si autem ipsius linguæ nostræ aliqua verba locutionesque ignoramus, legendi consuetudine audiendique innotescunt. Nulla sane sunt magis mandanda memoriæ quam illa verborum locutionumque genera, quæ ignoramus, ut cum vel peritior occurrerit, de quo quæri possint, vel talis lectio quæ vel ex præcedentibus vel consequentibus vel utrisque ostendat, quam vim habeat, quidve significet quod ignoramus, facile adjuvante memoria possimus advertere et discere. Quamquam tanta est vis consuetudinis etiam ad discendum, ut qui in Scripturis sanctis quodammodo nutriti educatique sunt, magis alias locutiones mirentur, easque minus latinas putent, quam illas quas in Scripturis didicerunt, neque in latinæ linguæ auctoribus reperiuntur. Plurimum hic quoque juvat interpretum numerositas collatis codicibus inspecta atque discussa; tantum absit falsitas, nam codicibus emendandis primitus debet invigilare sollertia eorum, qui Scripturas divinas nosse desiderant, ut emendatis non emendati cedant ex uno dumtaxat interpretationis genere venientes.

CAPUT XV. Commendatur Itala versio latina, et græca. LXX. interpretum. De civit. Dei, lib. 18, cap. 43.

22. In ipsis autem interpretationibus Itala ceteris præferatur: nam est verborum tenacior cum perspicuitate sententiæ. Et Latinis quibuslibet emendandis, Græci adhibeantur, in quibus Septuaginta interpretum, quod ad vetus Testamentum attinet, excellit auctoritas: qui jam per omnes peritiores Ecclesias tanta præsentia Sancti Spiritus interpretati esse dicuntur, ut os unum tot hominum fuerit. Qui si, ut fertur, multique non indigni fide (a) prædicant, singuli cellis etiam singulis separati cum interpretati essent, nihil in alicujus eorum codice inventum est, quod non iisdem verbis eodemque verborum ordine inveniretur in ceteris, quis huic auctoritati conferre aliquid, nedum præferre audeat? Si autem contulerunt ut una omnium communi tractatu judicioque vox fieret, nec sic quidem quemquam unum hominem qualibet peritia ad emendandum tot seniorum doctorumque consensum adspirare oportet, aut decet. Quamobrem etiamsi aliquid aliter in hæbreis exemplaribus invenitur quam isti posuerunt, cedendum esse arbitror divinæ dispensationi, quæ per eos facta est, ut libri quos gens Judæa ceteris populis, vel religione vel invidia prodere nolebat, credituris per Dominum gentibus ministra regia Ptolomæi potestate tanto ante proderentur. Itaque fieri potest, ut sic illi interpretati sint, quemadmodum congruere gentibus ille qui eos agebat, et qui unum os omnibus fecerat, Spiritus Sanctus judicavit. Sed tamen ut superius dixi, horum quoque interpretum qui verbis tenacius inhæserunt, collatio non est inutilis ad explanandam sæpe sententiam. Latini ergo, ut dicere cœperam, codices veteris Testamenti, si necesse fuerit, Græcorum auctoritate emendandi sunt, et eorum potissimum qui cum Septuaginta essent, ore uno interpretati esse perhibentur. Libros autem novi Testamenti, si quid in latinis varietatibus titubat, græcis cedere oportere non dubium est, et maxime qui apud Ecclesias doctiores et diligentiores reperiuntur.

CAP. XVI. Ut translata signa intelligantur juvat tum linguarum notitia, tum rerum.

23. In translatis vero signis, si qua forte ignota cogunt hærere lectorem, partim linguarum notitia, partim rerum, investiganda sunt. Aliquid enim ad similitudinem valet, et procul dubio secretum quiddam insinuat Siloa piscina, ubi faciem lavare jussus est, cui oculos Dominus luto de sputo facto inunxerat: quod tamen nomen linguæ incognitæ, nisi Evangelista interpretatus esset, tam magnus intellectus lateret. (Johan. 9. 7.) Sic etiam multa, quæ ab auctoribus eorumdem librorum interpretata non sunt, nomina hebræa, non est dubitandum habere non parvam vim atque adjutorium ad solvenda ænigmata Scripturarum, si quis ea possit interpretari: quod nonnulli ejusdem linguæ periti viri, non sane parvum beneficium posteris contulerunt, qui separata de Scripturis eadem omnia verba interpretati sunt, et quid sit Adam, quid Eva, quid Abraham, quid Moyses, sive etiam locorum nomina, quid sit Jerusalem, vel Sion, vel Jerico, vel Sina, vel Libanus, vel Jordanis, vel quæcumque alia in illa lingua nobis sunt incognita nomina: quibus apertis et interpretatis multæ in Scripturis figuratæ locutiones manifestantur.

24. Rerum autem ignorantia facit obscuras figuratas locutiones, cum ignoramus vel animantium, vel lapidum, vel herbarum naturas, aliarumve rerum, quæ plerumque in Scripturis similitudinis alicujus gratia ponuntur. Nam et de serpente quod notum est, totum corpus eum pro capite objicere ferientibus, quantum illustrat sensum illum, quo Dominus jubet astutos nos esse sicut serpentes, (Matth. 10. 16.) ut scilicet pro capite nostro, quod est Christus, corpus potius persequentibus offeramus, ne fides Christiana tamquam (b) necetur in nobis, si parcentes corpori negemus Deum? vel illud quod per cavernæ angustias coarctatus, deposita veteri tunica vires novas accipere dicitur, quantum concinit ad imitandam ipsam serpentis astutiam, exuendumque ipsum veterem hominem, sicut Apostolus dicit, ut induamur novo; (Ephes. 4. 24. Coloss. 2. 8.) et exuendum per angustias, dicente Domino, *Intrate per angu-* (Matt. 7. 13.)

(a) Inter eos Irenæus lib. 2. c. 25. Clemens Alexandrinus lib. 1. Stromatum. Cyrillus Jerosolymitanus Catechesi 4. Hilarius in Psal. 2. etc. sed ante hos Justinus martyr, qui in oratione ad Gentes, cellularum in quibus LXX. Interpretes Ptolomæi jussu Scripturis vertendis seorsim vacaverant, vestigia quædam Alexandriæ se conspexisse profitetur. Verumtamen Hieronymus in præfatione in Pentateuchum nescire se ait, *quis primus auctor septuaginta cellulas Alexandriæ mendacio suo exstruxerit, quibus divisi eadem scriptitarint: quippe cum Aristeas Ptolomæi ὑπερασπιστὴς et multo post tempore Josephus nihil tale retulerint, sed in una basilica congregatos contulisse scribant, non prophetasse.*

(b) Editi addunt hic, *caput*, quæ vox abest ab omnibus MSS.

stam portam ? Ut ergo notitia naturæ serpentis illustrat multas similitudines, quas de hoc animante dare Scriptura consuevit, sic ignorantia nonnullorum animalium, quæ non minus per si-
a militudines commemorat, impedit plurimum (*a*) intellectorem. Sic lapidum, sic herbarum, vel quæcumque tenentur radicibus. Nam et carbunculi notitia, quod lucet in tenebris, multa illuminat etiam obscura librorum, ubicumque propter similitudinem ponitur: et ignorantia berilli vel adamantis claudit plerumque intelligentiæ
Genes. 8. 11. fores. Nec aliam ob caussam facile est intelligere pacem perpetuam significari oleæ ramusculo, quem rediens ad arcam columba pertulit, nisi quia novimus et olei lenem contactum non facile alieno humore corrumpi, et arborem ipsam frondere perenniter. Multi autem propter ignorantiam hyssopi, dum nesciunt quam vim habeat, vel ad purgandum pulmonem, vel ut dicitur, ad saxa radicibus penetranda, cum sit herba brevis atque humilis, omnino invenire non possunt,
Ps. 50. 9. quare sit dictum, *Asperges me hyssopo et mundabor.*

25. Numerorum etiam imperitia multa facit non intelligi, translate ac mystice posita in Scripturis. Ingenium quippe, ut ita dixerim, ingenuum non potest non moveri quid sibi velit,
Exodi 24. 28. quod et Moyses, et Elias, et ipse Dominus qua-
3. Reg. 19. 8. draginta diebus jejunaverunt. Cujus actionis fi-
Matt. 4. 2. guratus quidam nodus nisi hujus numeri cognitione et consideratione non solvitur. Habet enim denarium quater, tamquam cognitionem omnium rerum intextam temporibus. Quaternario namque numero et diurna et annua curricula peraguntur: diurna matutinis, meridianis, vespertinis, nocturnisque horarum spatiis: annua vernis, æstivis, autumnalibus hyemalibusque mensibus. A temporum autem delectatione dum in temporibus vivimus, propter æternitatem in qua vivere volumus, abstinendum, et jejunandum est: quamvis temporum cursibus ipsa nobis insinuetur doctrina contemnendorum temporum et appetendorum æternorum. Porro autem denarius numerus Creatoris atque creaturæ significat scientiam: nam trinitas Creatoris est, septenarius autem numerus creaturam indicat, propter vitam et corpus. Nam in illa tria sunt, unde etiam toto corde, tota anima, tota mente di-
Matt. 22. 37. ligendus est Deus: in corpore autem quatuor manifestissima apparent, quibus constat, elementa. In hoc ergo denario dum temporaliter nobis insinuatur, id est quater ducitur, et caste et continenter, a temporum delectatione vivere, hoc est quadraginta diebus jejunare monemur. Hoc Lex, cujus persona est in Moyse, hoc Prophetia, cujus personam gerit Elias, hoc ipse Dominus monet, qui tamquam testimonium ha-
Matt. 17. 3. bens ex Lege et Prophetis, medius inter illos in monte tribus discipulis videntibus atque stupentibus claruit. Deinde ita quæritur, quomodo quinquagenarius de quadragenario numero ex-
A sistat, qui non mediocriter in nostra religione sacratus est propter Pentecosten, et quomodo Act. 2.
ter ductus propter tria tempora, ante Legem, sub Lege, sub gratia, vel propter nomen Patris et Filii et Spiritus sancti, adjuncta eminentius ipsa Trinitate, ad purgatissimæ Ecclesiæ my- Johan. 21. 11.
sterium referatur, perveniatque ad centum quinquaginta tres pisces, quos retia post resurrectionem Domini in dexteram partem missa ceperunt. Ita multis aliis numerorum formis quædam similitudinum in sanctis libris secreta ponuntur, quæ propter numerorum imperitiam legentibus clausa sunt.

26. Non pauca etiam claudit atque obtegit nonnullarum rerum musicarum ignorantia. Nam et de psalterii et citharæ differentia, quidam non
B inconcinne aliquas rerum figuras aperuit; et de- Psal. 32. 2.
cem chordarum psalterium non importune inter Psal. 91. 3.
doctos quæritur, utrum habeat aliquam musicæ legem, quæ ad tantum nervorum numerum cogat; an vero si non habet, eo ipso magis sacrate accipiendus sit ipse numerus, vel propter decalogum legis, de quo item numero si quæratur, nonnisi ad Creatorem creaturamque referendus est; vel propter superius expositum ipsum denarium. Et ille numerus ædificationis templi, Johan. 2. 20.
qui commemoratur in Evangelio, quadraginta scilicet et sex annorum, nescio quid musicum sonat, et relatus ad fabricam dominici corporis, propter quam templi mentio facta est, cogit nonnullos hæreticos confiteri Filium Dei non falso, sed vero et humano corpore indutum: et nume-
C rum quippe et musicam plerisque locis in sanctis Scripturis honorabiliter posita invenimus.

CAPUT XVII. Origo fabulæ Musarum novem.

27. Non enim audiendi sunt errores gentilium superstitionum, qui novem Musas Jovis et (*b*) Memoriæ filias esse finxerunt. Refellit eos Varro, quo nescio utrum apud eos quisquam talium rerum doctior vel curiosior esse possit. Dicit enim
civitatem nescio quam, non enim nomen recolo, b
locasse apud tres artifices terna simulacra Musarum, quod in templo Apollinis donum poneret, ut quisquis artificum pulcriora formasset, ab illo potissimum electa emeret. Itaque contigisse ut opera sua quoque illi artifices æque pulcra explicarent, et placuisse civitati omnes novem, atque omnes esse emtas, ut in Apollinis templo dedicarentur; quibus postea dicit Hesiodum poe-
D tam imposuisse vocabula. Non ergo Jupiter novem Musas genuit, sed tres fabri ternas creaverunt. Tres autem non propterea illa civitas locaverat, quia in somnis eas viderat, aut tot se cujusquam illorum oculis demonstraverant; sed quia facile erat animadvertere omnem sonum, quæ materies cantilenarum est, triformem esse natura. Aut enim voce editur, sicuti eorum est qui faucibus sine organo canunt; aut flatu, sicut tubarum et tibiarum; aut pulsu, sicut in citharis et tympanis, et quibuslibet aliis quæ percutiendo canora sunt.

CAPUT XVIII.

28. Sed sive ita se habeat quod Varro retulit,

(a) In vulgatis, *lectorem*. At in MSS. *intellectorem*.
(b) MSS. duo e Vaticanis, *Minervæ*. Alii omnes codices, *Memoriæ*. Sic vero etiam in lib. 2. de Ordine c. 14. n. 41.

Profani si quid bene dixerunt, non aspernandum.

sive non ita; nos tamen non propter superstitionem profanorum debemus musicam fugere, si quid inde utile ad intelligendas sanctas Scripturas rapere potuerimus; nec ad illorum theatricas nugas converti, si aliquid de citharis et de organis, quod ad spiritalia capienda valeat, disputemus. Neque enim et litteras discere non debuimus, quia earum (a) repertorem dicunt esse Mercurium; aut quia justitiæ virtutique templa dedicarunt, et quæ corde gestanda sunt in lapidibus adorare maluerunt, propterea nobis justitia virtusque fugienda est: imo vero quisquis bonus verusque Christianus est, Domini sui esse intelligat, ubicumque invenerit, veritatem, quam (b) confitens et agnoscens, etiam in litteris sacris, superstitiosa figmenta repudiet; doleatque homines atque caveat, qui cognoscentes Deum, non ut Deum glorificaverunt, aut gratias egerunt, sed evanuerunt in cogitationibus suis, et obscuratum est cor insipiens eorum: dicentes enim se esse sapientes, stulti facti sunt, et immutaverunt gloriam incorruptibilis Dei in similitudinem imaginis corruptibilis hominis, et volucrum, et quadrupedum, et serpentium.

Rom. I. 21.

CAP. XIX. Doctrinarum genera duo reperta apud Ethnicos.

29. Sed ut totum istum locum, nam est maxime necessarius, diligentius explicemus, duo sunt genera doctrinarum, quæ in gentilibus etiam moribus exercentur. Unum earum rerum quas instituerunt homines, alterum earum quas animadverterunt jam peractas aut divinitus institutas. Illud quod est secundum institutiones hominum, partim superstitiosum est, partim non est.

CAP. XX. Scientiæ quas homines instituerunt aliquæ superstitionum plenæ.

30. Superstitiosum est, quidquid institutum est ab hominibus ad facienda et colenda idola, pertinens vel ad colendam sicut Deum creaturam partemve ullam creaturæ, vel ad consultationes et pacta quædam significationum cum dæmonibus placita atque fœderata, qualia sunt molimina magicarum artium, quæ quidem commemorare potius quam docere assolent poetæ. Ex quo genere sunt, sed quasi licentiore vanitate, haruspicum et augurum libri. Ad hoc genus pertinent omnes etiam ligaturæ, atque remedia, quæ medicorum quoque disciplina condemnat, sive in præcantationibus, sive in quibusdam notis quos characteres vocant, sive in quibusque rebus suspendendis, atque illigandis: vel etiam (c) aptandis quodammodo, non ad temperationem corporum, sed ad quasdam significationes aut occultas, aut etiam manifestas: quæ mitiore nomine physica vocant, ut quasi non superstitione implicare, sed natura prodesse videantur: sicut sunt inaures in summo aurium singularum, aut de struthionum ossibus ansulæ in digitis, aut cum tibi dicitur singultienti, ut dextera manu sinistrum pollicem teneas.

31. His adjunguntur millia inanissimarum observationum, si membrum aliquod salierit, si junctim ambulantibus amicis lapis, aut canis, aut puer medius intervenerit: atque illud quod lapidem calcant, tamquam diremtorem amicitiæ, minus molestum est, quam quod innocentem puerum colapho percutiunt, si pariter ambulantibus intercurrit. Sed bellum est quod aliquando pueri vindicantur a canibus: nam plerumque tam superstitiosi sunt quidam, ut etiam canem qui medius intervenerit, ferire audeant, non impune: namque a vano remedio cito ille interdum percussorem suum ad verum medicum mittit. Hinc sunt etiam illa, limen calcare cum ante domum suam transit; redire ad lectum, si quis dum se calciat sternutaverit; redire domum, si procedens offenderit, cum vestis a soricibus roditur, plus (d) tremere suspicione futuri mali, quam præsens damnum dolere. Unde illud eleganter dictum est Catonis, qui cum esset consultus a quodam, qui sibi a soricibus erosas caligas diceret, respondit non esse illud monstrum, sed vere monstrum habendum fuisse, si sorices a caligis roderentur.

Catonis dictum lepidum.

CAP. XXI. Superstitio mathematicorum.

32. Neque illi ab hoc genere perniciosæ superstitionis segregandi sunt, qui genethliaci propter natalium dierum considerationes, nunc autem vulgo mathematici vocantur. Nam et ipsi quamvis veram stellarum positionem, cum quisque nascitur, consectentur, et aliquando etiam pervestigent; tamen quod inde conantur vel actiones nostras vel actionum eventa prædicere, nimis errant, et vendunt imperitis hominibus miserabilem servitutem. Nam quisque liber ad hujusmodi mathematicum cum ingressus fuerit, dat pecuniam ut servus inde exeat aut Martis, aut Veneris, vel potius omnium siderum, quibus illi qui primi erraverunt, erroremque posteris propinaverunt, vel bestiarum propter similitudinem, vel hominum ad ipsos homines honorandos imposuerunt vocabula. Non enim mirandum est, cum etiam propioribus recentioribusque temporibus, sidus quod appellamus Luciferum, honori et nomini Cæsaris Romani dicare conati sunt. Et fortasse factum esset atque isset in vetustatem, nisi avia ejus Venus præoccupasset hoc nominis prædium; neque jure ullo ad heredes trajiceret; quod numquam viva possederat aut possidendum petiverat. Nam ubi vacabat locus, neque alicujus priorum mortuorum honore tenebatur, factum est quod in rebus talibus fieri solet. Pro Quintili enim et Sextili mensibus, Julium atque Augustum vocamus, de honoribus hominum Julii Cæsaris et Augusti Cæsaris nuncupatos, ut facile qui voluerit intelligat etiam illa sidera prius sine his nominibus cælo vagata esse: mortuis autem illis quorum honorare memoriam vel coacti sunt homines regia potestate, vel placuit humana vanitate, nomina eorum imponentes sideribus, eos ipsos sibi mortuos in cælum levare videbantur. Sed

Sic Virgilius, Eclog. 9.

Ecce Dionæi processit Cæsaris astrum.

(a) MSS. prope omnes, *earum Deum dicunt*.
(b) MSS. plusquam viginti, *conferens* consentit. editio Am.
(c) Codices editi et MSS. *saltandis quodammodo*: excepto uno Remigiano, cujus auctoritate restituimus, *aptandis*.
(d) Sic MSS. melioris notæ. At editi, *timere suspicionem*.

quolibet vocentur ab hominibus, sunt tamen sidera, quæ Deus instituit et ordinavit ut voluit; et est certus motus illorum, quo tempora distinguuntur atque variantur. Quem motum notare cum quisque nascitur quo modo se habeat, facile est, per eorum inventas conscriptasque regulas, quos sancta Scriptura condemnat, dicens, *Si enim tantum potuerunt scire, ut possent æstimare sæculum, quomodo ejus dominum non facilius invenerunt?* (Sap. 13: 9.)

CAPUT XXII. Observatio siderum ad cognoscendam vitæ seriem vana.

33. Sed ex ea notatione velle nascentium mores, actus, eventa prædicere, magnus error et magna dementia est. Et apud eos quidem qui talia dediscenda didicerunt, sine ulla dubitatione refellitur hæc superstitio. Constellationes enim quas vocant, notatio est siderum, quomodo se habebant cum ille nasceretur, de quo isti miseri a miserioribus consuluntur. Fieri autem potest, ut aliqui gemini tam sequaciter fundantur ex utero, ut intervallum temporis inter eos nullum possit apprehendi, et constellationum numeris adnotari. Unde necesse est nonnullos geminos easdem habere constellationes, cum paria rerum, vel quas agunt vel quas patiuntur, eventa non habeant, sed plerumque ita disparia, ut alius felicissimus, alius infelicissimus vivat: sicut Esau et Jacob geminos accepimus natos, ita ut Jacob, qui posterior nascebatur, manu plantam præcedentis fratris tenens inveniretur (Gen. 25. 25.). Horum certe dies atque hora nascentium aliter notari non posset, nisi ut amborum constellatio esset una: quantum autem intersit inter amborum mores, facta, labores atque successus, Scriptura testis est, jam ore omnium gentium (a) pervagata.

34. Neque enim ad rem pertinet, quod dicunt ipsum momentum minimum atque angustissimum temporis, quod geminorum partum disterminat, multum valere in rerum natura atque cœlestium corporum rapidissima velocitate. Etsi enim concedam ut plurimum valeat, tamen in constellationibus a mathematico inveniri non potest, quibus inspectis se fata dicere profitetur. Quod ergo in constellationibus non invenit, quas necesse est unas inspiciat sive de Jacob, sive de ejus fratre consulatur, quid ei prodest si (b) distat in cœlo quod temere securus infamat, et non distat in tabula quam frustra sollicitus intuetur? Quare istæ quoque opiniones quibusdam rerum signis humana præsumtione institutis, ad eadem illa quasi quædam cum dæmonibus pacta et conventa referendæ sunt.

CAPUT XXIII. Cur repudianda genethliacorum scientia.

35. Hinc enim fit, ut occulto quodam judicio divino cupidi malarum rerum homines tradantur illudendi et decipiendi pro meritis voluntatum suarum, illudentibus eos atque decipientibus prævaricatoribus angelis, quibus ista mundi pars infima secundum pulcherrimum ordinem rerum divinæ providentiæ lege subjecta est. Quibus illusionibus et deceptionibus evenit, ut istis superstitiosis et perniciosis divinationum generibus multa præterita et futura dicantur, nec aliter accidant, quam dicuntur; multaque observantibus secundum observationes suas eveniant, quibus implicati curiosiores fiant, et sese magis magisque inserant multiplicibus laqueis perniciosissimi erroris. Hoc genus fornicationis animæ salubriter divina Scriptura non tacuit, neque ab ea sic deterruit animam, ut propterea talia negaret esse sectanda, quia falsa dicuntur a professoribus eorum, sed etiam *si dixerint vobis*, inquit, *et ita evenerit*, *ne credatis eis*. (26. quæst. 2. c. Illud. Deut. 13. 2.) Non enim quia imago Samuelis mortui Sauli regi vera prænuntiavit (1. Reg. 28. 17.), propterea talia sacrilegia, quibus imago illa præsentata est, minus exsecranda sunt: aut quia in Actibus Apostolorum (c) ventriloqua femina verum testimonium perhibuit Apostolis Domini, idcirco Paulus apostolus pepercit illi spiritui, ac non potius feminam illius dæmonii correptione atque exclusione mundavit. (Eccli. 46. 23.)

36. Omnes igitur artes hujusmodi vel nugatoriæ vel noxiæ superstitionis, ex quadam pestifera societate hominum et dæmonum, quasi pacta quædam infidelis et dolosæ amicitiæ constituta, penitus sunt repudianda et fugienda Christiano: *non quod idolum sit aliquid*, ait Apostolus, *sed quia quæ immolant*, *dæmoniis immolant*, *et non Deo: nolo autem vos socios dæmoniorum fieri*. (1. Cor. 10. 19.) Quod autem de idolis, et de immolationibus, quæ honori eorum exhibentur, dixit Apostolus, hoc de omnibus imaginariis signis sentiendum est, quæ vel ad cultum idolorum, vel ad creaturarum ejusque partes tamquam Deum colendas trahunt, vel ad remediorum aliarumque observationum curam pertinent; quæ non sunt divinitus ad dilectionem Dei et proximi tamquam publice constituta, sed per privatas appetitiones rerum temporalium corda dissipant miserorum. In omnibus ergo istis doctrinis societas dæmonum formidanda atque vitanda est, qui nihil cum principe suo diabolo nisi reditum nostrum claudere atque obserare conantur. Sicut autem de stellis, quas condidit et ordinavit Deus, humanæ et deceptoriæ conjecturæ ab hominibus institutæ sunt: sic etiam de quibusque nascentibus vel quoquo modo divinæ providentiæ administratione exsistentibus rebus multi multa humanis suspicionibus, quasi regulariter (d) conjectata, litteris mandaverunt, si forte insolite acciderint, tamquam si mula pariat, aut fulmine aliquid percutiatur.

(a) MSS. tres, *pervulgata*.

(b) In excusis hactenus, *si distat in cœlo .... et non distat in tabula*. Sed incunctanter ex MSS. reponendum utroque loco, *distat*: quandoquidem id confutatur, quod Mathematici garriunt, momentum vel minimum quo geminorum partus disterminetur, in tanta cœlestium corporum velocitate valere plurimum.

(c) MSS. tres, *ventiloqua*. Verius alii, *ventriloqua*, Græcis ἐγγαστρίμυθος uti Pythonissa mulier 1. Reg. 28. 7. vocatur apud LXX. Interpretes, qui hanc vocem passim adhibent, eamque Basilius in Isai. 8. 19. interpretatur ad hæcce verba, Ζητήσατε ἐγγαστριμύθους: *hoc est*, *ait qui in Pythone futura prædicunt*, *per ventrem obsessi*, *ipso spiritu loquente*, *qui et de terra loquuntur*, *inania quædam effutientes*. Adnotaverat hic Erasmus ad oram libri; fuisse suo etiam tempore apud Italos divinatorum genus, qui sic dicti sunt, quod ore non edentes sonum, per ventrem loqui visi sunt.

(d) Editi, *conjecta litteris*. At MSS. *conjectata*.

CAPUT XXIV. Societas et pactum cum dæmonibus in superstitioso rerum usu.

37. QUÆ omnia tantum valent, quantum præsumtione animorum quasi communi quadam lingua cum dæmonibus fœderata sunt. Quæ tamen plena sunt omnia pestiferæ curiositatis, cruciantis sollicitudinis, mortiferæ servitutis. Non enim quia valebant, animadversa sunt; sed animadvertendo atque (a) signando factum est ut valerent. Et ideo diversis diverse proveniunt secundum cogitationes et præsumtiones suas. Illi enim spiritus qui decipere volunt, talia procurant cuique, qualibus eum irretitum per suspiciones et consensiones ejus vident. Sicut enim, verbi gratia, una figura litteræ X quæ decussatim notatur, aliud apud Græcos, aliud apud Latinos valet, non natura, sed placito et consensione significandi; et ideo qui utramque linguam novit, si homini Græco velit aliquid significare scribendo, non in ea significatione ponit hanc litteram, in qua eam ponit cum homini scribit Latino: et *beta* uno eodemque sono, apud Græcos litteræ, apud latinos oleris nomen est: et cum dico, *lege*, in his duabus syllabis, aliud Græcus, aliud Latinus intelligit: sicut ergo hæ omnes significationes pro suæ cujusque societatis consensione animos movent, et quia diversa consensio est, diverse movent; nec ideo consenserunt in eas homines, quia jam valebant ad significationem, sed ideo valent, quia consenserunt in eas: sic etiam illa signa, quibus perniciosa dæmonum societas comparatur, pro cujusque observationibus valent. Quod manifestissime ostendit ritus augurum, qui et antequam observent, et posteaquam observata signa tenuerint, id agunt ne videant volatus, aut audiant voces avium; quia nulla ista signa sunt, nisi consensus observantis accedat.

CAPUT XXV. In institutis humanis non superstitiosis quædam superflua, quædam commoda et necessaria.

38. QUIBUS amputatis atque eradicatis ab animo Christiano, deinceps videndæ sunt institutiones hominum non superstitiosæ, id est non cum dæmonibus, sed cum ipsis hominibus institutæ. Namque omnia quæ ideo valent inter homines, quia placuit inter eos ut valeant, instituta hominum sunt: quorum partim superflua luxuriosaque instituta sunt, partim commoda et necessaria. Illa enim signa quæ saltando faciunt histriones, si natura non instituto et consensione hominum valerent, non primis temporibus saltante Pantomimo græco pronuntiaret populis Carthaginis quid saltator vellet intelligi.

Παντόμιμος qui quodlibet gestus motesque exprimebat.

Quod adhuc multi meminerunt senes, quorum relatu hæc solemus audire. Quod ideo credendum est, quia nunc quoque si quis theatrum talium nugarum imperitus intraverit, nisi ei dicatur ab altero quid illi motus significent, frustra totus intentus est. Appetunt tamen omnes quamdam similitudinem in significando, ut ipsa signa, inquantum possunt, rebus quæ significantur similia sint. Sed quia multis modis simile aliquid alicui potest esse, non constant talia signa inter homines, nisi consensus accedat.

39. In picturis vero et statuis, ceterisque hu-

(a) MSS quinque, *atque servando*.

A jusmodi simulatis operibus, maxime peritorum artificum, nemo errat cum similia viderit, ut agnoscat quibus sint rebus similia. Et hoc totum genus inter superflua hominum instituta numerandum est, nisi cum interest quid eorum, qua de caussa, et ubi, et quando, et cujus auctoritate fiat. Millia denique fictarum fabularum et falsitatum, quarum mendaciis homines delectantur, humana instituta sunt. Et nulla magis hominum propria, quæ a seipsis habent, existimanda sunt, quam quæque falsa atque mendacia. Commoda vero et necessaria hominum cum hominibus instituta sunt, quæcumque in habitu et cultu corporis ad sexus vel honores discernendos differentia placuit; et innumerabilia genera significationum sine quibus humana

B societas, aut non omnino, aut minus commode geritur; quæque in ponderibus atque mensuris, et nummorum impressionibus vel æstimationibus, sua cuique civitati et populo sunt propria, et cetera hujusmodi, quæ nisi hominum instituta essent, non per diversos populos varia essent, nec in ipsis singulis populis pro arbitrio suorum principum mutarentur.

40. Sed hæc tota pars humanorum institutorum, quæ ad usum vitæ necessarium proficiunt, nequaquam est fugienda Christiano, immo etiam quantum satis est, intuenda, memoriaque retinenda. * Adumbrata enim quædam et naturalibus utcumque similia hominum instituta sunt. Quorum ea, quæ ad societatem, ut dictum est, dæmonum pertinent, penitus repudianda sunt

* CAPUT XXVI. Quæ hominum instituta fugienda, et quæ amplectenda sint.

C et detestanda: ea vero quæ homines cum hominibus habent, assumenda, inquantum non sunt luxuriosa atque superflua, et maxime litterarum figuræ, sine quibus legere non possumus, linguarumque varietas quantum satis est, de qua superius disputavimus. Ex eo genere sunt etiam notæ, quas qui didicerunt proprie jam Notarii appellantur. Utilia sunt ista, nec discuntur illicite, nec superstitione implicant, nec luxu enervant, si tantum occupent, ut majoribus rebus, ad quas adipiscendas servire debent, non sint impedimento.

Notarii.

41. JAM vero illa quæ non instituendo, sed aut transacta temporibus, aut divinitus instituta, investigando homines prodiderunt, ubicumque

CAPUT XXVII. Scientiarum quas homines non instituerunt, aliquæ juvant ad intelligentiam Scripturarum.

D discantur, non sunt hominum instituta existimanda. Quorum alia sunt ad sensum corporis, alia vero ad rationem animi pertinentis. Sed illa quæ sensu corporis adtinguntur, vel narrata credimus, vel demonstrata sentimus; vel experta conjicimus.

42. QUIDQUID igitur de ordine temporum transactorum indicat ea quæ appellatur Historia, plurimum nos adjuvat ad sanctos libros intelligendos, etiam si præter Ecclesiam puerili eruditione discatur. Nam et per Olympiadas, et per Consulum nomina multa sæpe quæruntur a nobis, et ignorantia consulatus, quo natus est Dominus, et quo passus est, nonnullos coegit erra-

CAPUT XXVIII. Historia quatenus juvet.

re, ut putarent quadraginta sex annorum ætate passum esse Dominum, quia per tot annos ædificatum templum esse dictum est a Judæis, quod imaginem Dominici corporis habebat. Et annorum quidem fere triginta baptizatum esse retinemus auctoritate evangelica: sed postea quot annos in hac vita egerit, quamquam textu ipso actionum ejus animadverti possit, tamen ne aliunde caligo dubitationis oriatur, de historia gentium collata cum Evangelio, liquidius certiusque colligitur. Tunc enim videbitur non frustra esse dictum, quod quadraginta sex annis templum ædificatum sit, ut cum referri iste numerus ad ætatem Domini non potuerit, ad secretiorem instructionem humani corporis referatur, quo indui propter nos non dedignatus est unicus Dei Filius, per quem facta sunt omnia.

Luc. 3, 23.

43. De utilitate autem historiæ, ut omittam Græcos, quantam noster Ambrosius quæstionem solvit calumniantibus Platonis lectoribus et dilectoribus, qui dicere ausi sunt, omnes Domini nostri Jesu Christi sententias, quas mirari et prædicare coguntur, de Platonis libris eum didicisse, quoniam longe ante humanum adventum Domini Platonem fuisse, negari non potest. Nonne memoratus Episcopus considerata historia gentium, cum reperisset Platonem Jeremiæ * temporibus profectum fuisse in Ægyptum, ubi propheta ille tunc erat, probabilius esse ostendit, quod Plato potius nostris litteris per Jeremiam fuerit imbutus, ut illa posset docere vel scribere, quæ jure laudantur? Ante litteras enim gentis Hebræorum, in qua unius Dei cultus emicuit, ex qua secundum carnem venit Dominus noster, nec ipse quidem Pithagoras fuit, a cujus posteris Platonem Teologiam didicisse isti asserunt. Ita consideratis temporibus fit multo credibilius, istos potius de litteris nostris habuisse, quæcumque bona et vera dixerunt, quam de Platonis Dominum Jesum Christum, quod dementissimum est credere.

* 2. Retract. c. 4. n. 2.

44. Narratione autem historica, cum præterita etiam hominum instituta narrantur, non inter humana instituta ipsa historia numeranda est; quia jam quæ transierunt, nec infecta fieri possunt, in ordine temporum habenda sunt, quorum est conditor et administrator Deus. Aliud est enim facta narrare, aliud docere facienda. Historia facta narrat fideliter atque utiliter; libri autem haruspicum, quæque similes litteræ, facienda vel observanda intendunt docere, monitoris audacia, non (a) indicis fide.

a

CAPUT XXIX. *Ad Scripturarum intelligentiam quatenus conducat animalium, herbarum etc. præsertimque siderum cognitio.*

45. Est etiam narratio demonstrationi similis, qua non præterita, sed præsentia indicantur ignaris. In quo genere sunt quæcumque de locorum situ, naturisque animalium, lignorum, herbarum, lapidum, aliorumve corporum scripta sunt. De quo genere superius egimus, eamque cognitionem valere ad ænigmata Scripturarum solvenda docuimus: non ut pro quibusdam signis adhibeantur, tamquam ad remedia vel ma-

A chinamenta superstitionis alicujus; nam et illud genus jam distinctum ab hoc licito et libero separavimus. Aliud est enim dicere, Tritam istam herbam si biberis, venter non dolebit; et aliud est dicere, Istam herbam collo si suspenderis, venter non dolebit. Ibi enim probatur contemperatio salubris, hic significatio superstitiosa damnatur. Quamquam ubi præcantationes, et invocationes, et characteres non sunt, plerumque dubium est utrum res quæ alligatur, aut quoquo modo adjungitur sanando corpori, vi naturæ valeat, quod libere adhibendum est; an significativa quadam obligatione proveniat, quod tanto prudentius oportet cavere Christianum, quanto efficacius prodesse videbitur. Sed ubi latet qua causa quid valeat, quo animo quisque utatur

B interest, dumtaxat in sanandis vel temperandis corporibus, sive in medicina, sive in agricultura.

46. Siderum autem cognoscendorum non narratio, sed demonstratio est, quorum perpauca Scriptura commemorat. Sicut autem plurimis notus est lunæ cursus, qui etiam ad passionem Domini anniversarie celebrandam sollemniter adhibetur: sic paucissimis ceterorum quoque siderum vel ortus, vel occasus, vel alia quælibet momenta sine ullo sunt errore notissima. Quæ per seipsam cognitio, quamquam superstitione non alliget, non multum tamen ac prope nihil adjuvat tractationem divinarum Scripturarum, et infructuosa intentione plus impedit: et quia familiaris est perniciosissimo errori fatua fata cantantium, commodius honestiusque contemnitur.

C Habet autem præter demonstrationem præsentium, etiam præteritorum narrationi simile aliquid, quod a præsenti positione, motuque siderum, et in præterita eorum vestigia regulariter licet recurrere. Habet etiam futurorum regulares conjecturas, non suspiciosas et ominosas, sed ratas et certas: non ut ex eis aliquid trahere in nostra (b) facta et eventa tentemus, qualia genethliacorum deliramenta sunt, sed quantum ad ipsa pertinet sidera. Nam sicut is qui computat lunam, cum hodie inspexerit quota sit, et ante quotlibet annos quota fuerit, et post quotlibet annos quota futura sit potest dicere; sic de uno quoque siderum, qui ea perite computant, respondere consueverunt. De qua tota cognitione, quantum ad usum ejus adtinet, quid mihi videretur aperui. b

D

CAPUT XXX. *Quid ad eam conferant artes mechanicæ.*

47. Artium etiam ceterarum, quibus aliquid fabricatur, vel quod remaneat post operationem artificis ab illo effectum, sicut domus, et scamnum, et vas aliquod, atque alia hujuscemodi; vel quæ ministerium quoddam exhibent operanti Deo, sicut medicina, et agricultura, et gubernatio; vel quarum omnis effectus est actio, sicut saltationum et cursionum et luctaminum: harum ergo cunctarum artium de præteritis experimenta faciunt etiam futura conjici: nam nullus earum artifex membra movet in operando, nisi

(a) Editi *judicis*. Patet legendum cum melioris notæ MSS. *indicis*.

(b) Bad. Am. Er. et MSS. sex, *in nostra facta*.

præteritorum memoriam cum futurorum exspectatione contexat. Harum autem cognitio tenuiter in ipsa humana vita cursimque usurpanda est, non ad operandum, nisi forte officium aliquod cogat, de quo nunc non agimus, sed ad judicandum, ne omnino nesciamus quid Scriptura velit insinuare, cum de his artibus aliquas figuratas locutiones inserit.

CAPUT XXXI. Quid juvet Dialectica.

48. Restant ea quæ non ad corporis sensus, sed ad rationem animi pertinent, ubi disciplina regnat disputationis et numeri. Sed disputationis disciplina ad omnia genera quæstionum, quæ in litteris sanctis sunt penetranda et dissolvenda, plurimum valet: tantum ibi cavenda est libido rixandi, et puerilis quædam ostentatio decipiendi adversarium. Sunt enim multa quæ appellantur sophismata, falsæ conclusiones rationum, et plerumque ita veras imitantes, ut non solum tardos, sed ingeniosos etiam minus diligenter attentos decipiant. Proposuit enim quidam, dicens ei cum quo loquebatur, Quod ego sum, tu non es. At ille consensit: verum enim erat ex parte, vel eo ipso quod insidiosus, ille simplex erat. Tunc iste addidit, Ego autem homo sum. Hoc quoque cum ab illo accepisset, conclusit dicens? Tu igitur non es homo. Quod genus captiosarum conclusionum Scriptura, quantum existimo, detestatur illo loco, ubi dictum est, *Qui sophistice loquitur, odibilis est.* Quamquam etiam sermo non captiosus, sed tamen abundantius quam gravitatem decet, verborum ornamenta consectans, sophisticus dicitur.

Sophismata.

Hoc syllogismo quidam adorsus Diogenem, ipse facta a Diogene conversione captus deridebatur.

Eccl. 37 23.

49. Sunt etiam veræ connexiones ratiocinationis falsas habentes sententias, quæ consequuntur errorem illius, cum quo agitur: quæ tamen ad hoc inferuntur a bono et docto homine, ut in iis erubescens ille, cujus errorem consequuntur, eumdem relinquat errorem: quia si in eodem manere voluerit, necesse est etiam illa quæ damnat, teneri cogatur. Non enim vera inferebat Apostolus, cum diceret, *Neque Christus resurrexit:* et illa alia, *Inanis est prædicatio nostra, inanis est et fides vestra:* et deinceps alia quæ omnino falsa sunt, quia et Christus resurrexit, et non erat inanis prædicatio eorum qui hoc annuntiabant, nec fides eorum qui hoc crediderant: sed ista falsa verissime connectebantur illi sententiæ, qua dicebatur, non esse resurrectionem mortuorum. Istis autem falsis repudiatis, quoniam vera erant si mortui non resurgunt, consequens erit resurrectio mortuorum. Cum ergo sint veræ connexiones, non solum verarum, sed etiam falsarum sententiarum, facile est veritatem connexionum etiam in scholis illis discere, quæ præter Ecclesiam sunt. Sententiarum autem veritas in sanctis libris ecclesiasticis investiganda est.

1. Cor. 15. 14.

CAPUT XXXII. Veritas connexionum non ab hominibus instituta est, sed tantum observata.

50. Ipsa tamen veritas connexionum non instituta, sed animadversa est ab hominibus et notata, ut eam possint vel discere vel docere: nam est in rerum ratione perpetua et divinitus instituta. Sicut enim qui narrat ordinem temporum, non eum ipse componit; et locorum situs aut naturas animalium vel stirpium vel lapidum qui ostendit, non res ostendit ab hominibus institutas; et ille qui demonstrat sidera eorumque motus, non a se vel ab homine aliquo rem institutam demonstrat: sic etiam qui dicit, Cum falsum est quod consequitur, necesse est ut falsum sit quod præcedit; verissime dicit, neque ipse facit ut ita sit, sed tantum ita esse demonstrat. Ex hac regula illud est, quod de apostolo Paulo commemoravimus: præcedit enim non esse resurrectionem mortuorum, quod dicebant illi, quorum errorem destruere volebat Apostolus. Porro illam sententiam præcedentem, qua dicebant non esse resurrectionem mortuorum, necessario sequitur, *neque Christus resurrexit:* hoc autem quod sequitur, falsum est, Christus enim resurrexit: falsum est ergo et quod præcedit: præcedit autem, non esse resurrectionem mortuorum, est igitur resurrectio mortuorum. Quod totum breviter ita dicitur: Si non est resurrectio mortuorum, neque Christus resurrexit: Christus autem resurrexit: est igitur resurrectio mortuorum. Hoc ergo, ut consequenti ablato auferatur etiam necessario quod præcedit, non instituerunt homines, sed ostenderunt. Et hæc regula pertinet ad veritatem connexionum, non ad veritatem sententiarum.

CAPUT XXXIII. In falsis sententiis conclusiones veræ esse possunt, et in veris falsæ.

51. Sed in hoc loco de resurrectione cum ageretur, et regula connexionis vera est, et ipsa in conclusione sententia. In falsis autem sententiis, connexionis veritas est isto modo: Faciamus aliquem concessisse, si animal est cochlea, vocem habet; hoc concesso, cum probatum fuerit vocem cochleam non habere, quoniam consequenti ablato illud quod præcedit aufertur, concluditur non esse animal cochleam. Quæ sententia falsa est, sed ex concesso falso vera est conclusionis connexio. Veritas itaque sententiæ per seipsam valet: veritas autem connexionis ex ejus, cum quo agitur, opinione vel concessione consistit. Ideo autem, ut supra diximus, infertur vera connexione quod falsum est: ut eum, cujus errorem corrigere volumus, pœniteat concessisse præcedentia, quorum consequentia videt esse respuenda. Jam hinc intelligere facile est, sicut in falsis sententiis veras, sic in veris sententiis falsas conclusiones esse posse. Fac enim aliquem proposuisse, Si justus est ille, bonus est, et esse concessum: deinde assumsisse, Non est autem justus: quo item concesso, intulisse conclusionem, Non est igitur bonus. Quæ tamen etsi vera sint omnia, non est tamen vera regula conclusionis. Non enim sicut ablato consequenti aufertur necessario quod præcedit, ita etiam ablato præcedenti aufertur necessario quod consequitur. Quia verum est, cum dicimus, Si orator est, homo est: ex qua propositione si adsumamus, Non est autem orator; non erit consequens cum intuleris, Non est igitur homo.

CAPUT XXXIV.

52. Quapropter aliud est nosse regulas connexionum, aliud sententiarum veritatem. In il-

Aliud est nosse leges conclusionum, aliud veritatem sententiarum.

iis discitur quid sit consequens, quid non consequens, quid repugnans. Consequens est, Si orator est, homo est. Inconsequens, Si homo est, orator est. Repugnans, Si homo est, quadrupes est. Hic ergo de ipsa connexione judicatur. In veritate autem sententiarum ipsæ per se sententiæ, non earum connexio consideranda est; sed veris certisque sententiis, cum incertæ vera connexione junguntur, etiam ipsæ certæ fiant necesse est. Quidam autem sic se jactant, cum veritatem connexionum didicerint, quasi sententiarum ipsa sit veritas. Et rursus, quidam plerumque retinentes veram sententiam, male se contemnunt, quia leges conclusionis ignorant; cum melior sit qui novit esse resurrectionem mortuorum, quam ille qui novit consequens esse, ut si resurrectio mortuorum non est, neque Christus resurrexerit.

CAPUT XXXV. Scientia definiendi et dividendi non est falsa etiamsi falsis adhibeatur.

53. Item scientia definiendi, dividendi, atque partiendi, quamquam etiam rebus falsis plerumque adhibeatur, ipsa tamen falsa non est, neque ab hominibus instituta, sed in rerum ratione comperta. Non enim quia et fabulis suis eam poetæ, et opinionibus erroris sui vel falsi philosophi, vel etiam hæretici, hoc est falsi Christiani adhibere consueverunt, propterea falsum est neque in definiendo neque in dividendo aut partiendo aliquid complectendum esse, quod ad rem ipsam non pertinet, aut aliquid quod pertinet prætereundum. Hoc verum est, etiamsi ea quæ definiuntur aut distribuuntur, vera non sint.

Falsum quid.

Nam et ipsum falsum definitur, cum dicimus falsum esse significationem rei non ita se habentis ut significatur, sive alio aliquo modo: quæ definitio vera est, quamvis falsum verum esse non possit. Possumus etiam dividere, dicentes, duo esse genera falsi; unum eorum quæ omnino esse non possunt; alterum eorum quæ non sunt, quamvis esse possint. Nam qui dicit, septem et tria undecim esse, id dicit quod omnino esse non potest: qui autem dicit Kalendis, verbi gratia, Januariis pluisse, tametsi factum non sit, id tamen dicit quod fieri potuerit. Definitio igitur et divisio falsorum potest esse verissima, quamvis falsa ipsa utique vera non sint.

CAPUT XXXVI. Eloquentiæ præcepta vera sunt, quamvis eis interdum falsa persuadeantur.

54. Sunt etiam quædam præcepta uberioris disputationis, quæ jam eloquentia nominatur, quæ nihilominus vera sunt, quamvis eis possint etiam falsa persuaderi: sed quia et vera (a) possunt, non est facultas ipsa culpabilis, sed ea male utentium perversitas. Nam neque hoc ab hominibus institutum est, ut (b) caritatis expressio conciliet auditorem, aut ut facile quod intendit, insinuet brevis et aperta narratio, et varietas ejus sine fastidio teneat intentos; et ceteræ hujusmodi observationes, quæ sive in veris caussis, veræ sunt tamen, inquantum vel sciri vel credi aliquid faciunt, aut ad expetendum fugiendumve animos movent, et inventæ potius quod ita se habeant, quam ut ita se haberent institutæ.

CAPUT XXXVII. Quæ utilitas Rhetoricæ et Dialecticæ.

55. Sed hæc (c) pars cum discitur, magis ut proferamus ea quæ intellecta sunt, quam ut intelligamus, adhibenda est. Illa vero conclusionum et definitionum et distributionum, plurimum intellectorem adjuvat: tantum absit error, quo videntur homines sibi ipsam beatæ vitæ veritatem didicisse, cum ista didicerint. Quamquam plerumque accidat ut facilius homines res eas assequantur, propter quas assequendas ista discuntur, quam talium præceptorum nodosissimas et spinosissimas disciplinas. Tamquam si quispiam dare volens præcepta ambulandi, moneat non esse levandum posteriorem pedem, nisi cum posueris priorem, deinde minutatim quemadmodum articulorum et poplitum cardines oporteat movere, describat. Vera enim dicit, nec aliter ambulari potest; sed facilius homines hæc faciendo ambulant, quam animadvertunt cum faciunt, aut intelligunt cum audiunt. Qui autem ambulare non possunt, multo minus ea curant, quæ nec experiendo possunt attendere. Ita plerumque citius ingeniosus videt non esse ratam conclusionem, quam præcepta ejus capit: tardus autem non eam videt, sed multo minus quod de illa præcipitur, magisque in his omnibus ipsa spectacula veritatis sæpe delectant, quam ex eis in disputando aut judicando adjuvamur, nisi forte quod exercitatiora reddunt ingenia, si etiam maligniora aut inflatiora non reddant, hoc est ut aut decipere veri simili sermone atque interrogationibus ament, aut aliquid magnum, quo se bonis atque innocentibus anteponant, se assecutos putent, qui ista didicerunt.

CAPUT XXXVIII. Numerorum scientia non ex hominum instituto, sed ex rerum natura est, ab hominibus adinventa.

56. Jam vero numeri disciplina cuilibet tardissimo clarum est, quod non sit ab hominibus instituta, sed potius indagata atque inventa. Non enim sicut primam syllabam *Italiæ*, quam brevem pronuntiaverunt veteres, voluit Virgilius et longa facta est, ita quisquam potest efficere cum voluerit, ut ter terna aut non sint novem, aut non possint efficere quadratam figuram, aut non ad ternarium numerum tripla sint, ad senarium sescupla, ad nullum dupla, quia intelligibiles numeri semissem non habent. Sive ergo in seipsis considerentur, sive ad figurarum aut ad sonorum aliarumve motionum leges numeri adhibeantur, incommutabiles regulas habent, neque ullo modo ab hominibus institutas, sed ingeniosorum sagacitate compertas.

57. Quæ tamen omnia quisquis ita dilexerit, ut jactare se inter imperitos velit, et non potius quærere unde sint vera, quæ tantummodo vera esse persenserit; et unde quædam non solum vera sed etiam incommutabilia, quæ incommutabilia esse comprehenderit; ac sic a specie corporum usque ad humanam mentem perveniens,

(a) Editi, *vera esse possunt*. MSS. *vera possunt*, suppl. persuaderi.
(b) Editi, *veritatis expressio* At MSS. octodecim, *caritatis*.

(c) Unicus MS. *hæc ars*. Mox editiones Bad. Am. Er. et novem MSS. *cum discitur*. alii decem codices, *cum dicitur*. At Lov. *cum discutitur*.

cum et ipsam mutabilem invenerit, quod nunc docta, nunc indocta sit, constituta tamen inter incommutabilem supra se veritatem, et mutabilia infra se cetera, ad unius Dei laudem atque dilectionem cuncta convertere, a quo cuncta esse cognoscit; doctus videri potest, esse autem sapiens nullo modo.

CAPUT XXXIX. Quibus ex supra notatis disciplinis, quove animo danda opera.

58. Quamobrem videtur mihi studiosis et ingeniosis adolescentibus, et timentibus Deum, beatamque vitam quærentibus, salubriter præcipi, ut nullas doctrinas quæ præter Ecclesiam Christi exercentur, tamquam ad beatam vitam capessendam secure sequi audeant, sed eas sobrie diligenterque dijudicent: et si quas invenerint ab hominibus institutas varias propter diversam voluntatem instituentium, et ignotas propter suspiciones errantium, maxime si habent etiam cum dæmonibus initam societatem per quarumdam significationum quasi quædam pacta atque conventa, repudient penitus et detestentur; alienent etiam studium a superfluis et luxuriosis hominum institutis. (*Leges humanæ.*) Illa vero instituta hominum, quæ ad societatem (a) conviventium valent, pro ipsa hujus vitæ necessitate non negligant. In ceteris autem doctrinis, quæ apud gentes inveniuntur, præter historiam rerum, vel præteriti temporis vel præsentis, ad sensus corporis pertinentium, quibus etiam utilium artium corporalium experimenta et conjecturæ annumerantur, et præter rationem disputationis et numeri, nihil utile esse arbitror. In quibus omnibus tenendum est, Ne quid nimis (*Terent. in Andr. Act. 1. Scen. 1.*): et maxime in iis quæ ad corporis sensus pertinentia, volvuntur temporibus, et continentur locis.

59. Sicut autem quidam de verbis omnibus et nominibus hebræis, et syris, et ægyptiis, vel si qua alia lingua in Scripturis sanctis inveniri potest, quæ in eis sine interpretatione sunt posita, fecerunt, ut ea separatim interpretarentur; et quod Eusebius fecit de temporum historia propter divinorum librorum quæstiones, quæ usum ejus flagitant: quod ergo hi fecerunt de his rebus, ut non sit necesse Christiano in multis propter pauca laborare; sic video posse fieri, si quem eorum qui possunt, benignam sane operam fraternæ utilitati delectet impendere, ut quoscumque terrarum locos, quæve animalia vel herbas atque arbores, sive lapides vel metalla incognita, speciesque quaslibet Scriptura commemorat, ea generatim digerens, sola exposita litteris mandet. Potest etiam de numeris fieri, ut eorum tantummodo numerorum exposita ratio conscribatur, quos divina Scriptura meminit. Quorum aliqua aut omnia forte jam facta sunt, sicut multa quæ a bonis doctisque Christianis elaborata atque conscripta (b) non arbitrabamur, invenimus: sed sive propter turbas negligentium, sive propter invidorum occultationes latent. Quod utrum de ratione disputandi fieri possit, ignoro: et videtur mihi non posse, quia per totum textum Scripturarum colligata est nervorum vice; et ideo magis ad ambigua solvenda et explicanda, de quibus post loquemur, legentes adjuvat, quam ad incognita signa de quibus nunc agimus cognoscenda.

CAP. XL. Ab ethnicis si quid recte dictum, in nostrum usum est convertendum.

60. Philosophi autem qui vocantur, si qua forte vera et fidei nostræ accommodata dixerunt, maxime Platonici, non solum formidanda non sunt, sed ab eis etiam tamquam injustis possessoribus in usum nostrum vindicanda. Sicut enim Ægyptii non solum idola habebant et onera gravia quæ populus Israel detestaretur et fugeret, sed etiam vasa atque ornamenta de auro et argento, et vestem, quæ ille populus exiens de Ægypto, sibi potius tamquam ad usum meliorem clanculo vindicavit (*Exodi 3. 22, et 12. 35. Dist. 37. c. Legimus.*), non auctoritate propria, sed præcepto Dei, ipsis Ægyptiis nescienter commodantibus ea, quibus non bene utebantur: sic doctrinæ omnes gentilium non solum simulata et superstitiosa figmenta gravesque sarcinas supervacanei laboris habent, quæ unusquisque nostrum duce Christo de societate gentilium exiens, debet abominari atque devitare; sed etiam liberales disciplinas usui veritatis aptiores, et quædam morum præcepta utilissima continent, deque ipso uno Deo colendo nonnulla vera inveniuntur apud eos, quod eorum tamquam aurum et argentum, quod non ipsi instituerunt, sed de quibusdam quasi metallis divinæ providentiæ, quæ ubique infusa est, eruerunt, et quo perverse atque injuriose ad obsequia dæmonum abutuntur, cum ab eorum misera societate sese animo separat, debet ab eis auferre Christianus ad usum justum prædicandi Evangelii. Vestem quoque illorum, id est hominum quidem instituta, sed tamen accommodata humanæ societati, qua in hac vita carere non possumus, accipere atque habere licuerit in usum convertenda Christianum.

61. Nam quid aliud fecerunt multi boni fideles nostri? Nonne adspicimus quanto auro et argento et veste suffarcinatus exierit de Ægypto Cyprianus doctor suavissimus et martyr beatissimus? quanto Lactantius; quanto Victorinus, Optatus, Hilarius, ut de vivis taceam; quanto innumerabiles Græci? Quod prior ipse fidelissimus Dei famulus Moises fecerat, de quo scriptum est, quod eruditus fuerit omni sapientia Ægyptiorum (*Act. 7. 22.*). Quibus omnibus viris superstitiosa gentium consuetudo, et maxime illis temporibus, cum Christi recutiens jugum Christianos persequebatur, disciplinas quas utiles habebat, numquam commodaret, si eas in usum colendi unius Dei, quo vanus idolorum cultus exscinderetur, conversum iri suspicaretur: sed dederunt aurum et argentum et vestem suam exeunti populo Dei de Ægypto, nescientes quemadmodum illa quæ dabant, in Christi obsequium cederent. Illud enim in Exodo factum, sine dubio figura-

(a) Fr. et Lov. *convenientium*, pro quo Bad Am. et MSS. *conviventium.*

(b) Sic novemdecim MSS. At vulgati habent, *atque conscripta arbitramur, non invenimus.*

tum est, ut hoc præsignaret: quod sine præjudicio alterius, aut paris aut melioris intelligentiæ dixerim.

CAP. XLI. Studium Scripturæ sacræ, qualem animum requirat.

1. Cor. 8. 1.
1 Cor. 5. 7.

62. Sed hoc modo instructus divinarum Scripturarum studiosus, cum ad eas perscrutandas accedere cœperit, illud apostolicum cogitare non cesset, *Scientia inflat, charitas ædificat.* Ita enim sentiet, quamvis de Ægypto dives exeat, tamen nisi Pascha egerit, salvum se esse non posse. Pascha autem nostrum immolatus est Christus, nihilque magis immolatio Christi nos docet, quam illud quod ipse clamat, tamquam ad eos, quos in Ægypto sub Pharaone videt laborare: *Venite ad me qui laboratis et onerati estis, et ego reficiam vos. Tollite jugum meum super vos, et discite a me, quia mitis sum, et humilis corde; et invenietis requiem animabus vestris. Jugum enim meum lene est, et sarcina mea levis est;* quibus, nisi mitibus et humilibus corde, quos non inflat scientia, sed charitas ædificat? Meminerint ergo eorum, qui Pascha illo tempore (a) per umbrarum imaginaria celebrabant, cum signari postes sanguine agni juberentur, hyssopo fuisse signatos. Herba hæc mitis et humilis est, et nihil fortius et penetrabilius ejus radicibus, ut in caritate radicati et fundati possimus comprehendere cum omnibus sanctis, quæ sit latitudo et longitudo et altitudo et profundum, id est crucem Domini, cujus latitudo dicitur in transverso ligno, quo extenduntur manus, longitudo a terra usque ad ipsam latitudinem, quo a manibus et infra totum corpus affigitur; altitudo a latitudine sursum usque (b) ad summum, cui adhæret caput; profundum vero quod terræ infixum absconditur. Quo signo crucis, omnia actio Christiana describitur, bene operari in Christo, et ei perseveranter inhærere, sperare cœlestia, sacramenta non (c) profanare. Per hanc actionem purgati valebimus cognoscere etiam (d) supereminentem scientiæ charitatem Christi, qua æqualis est Patri, per quem facta sunt omnia, ut impleamur in omnem plenitudinem Dei. Est etiam in hyssopo vis purgatoria, ne inflante scientia de divitiis ab Ægypto ablatis, superbe aliquid pulmo tumidius anhelet: *Adsperges me,* inquit, *hyssopo et mundabor: lavabis me, et super nivem dealbabor: Auditui meo dabis exsultationem et lætitiam.* Deinde consequenter annectit, ut ostendat purgationem a superbia significari hyssopo, *et exsultabunt ossa humiliata.*

Matt. 11. 28.
Exod. 12. 22.
Hyssopi proprietates.
Ephe. 3. 17.
Psal 50. 9.

CAPUT XLII. Sacræ Scripturæ cum profana comparatio.

3. Reg. 10. 23.

63. Quantum autem minor est auri, argenti vestisque copia, quam de Ægypto secum ille populus abstulit, in comparatione divitiarum, quas postea Jerosolymæ consecutus est, quæ maxime in Salomone rege ostenduntur, tanta fit cuncta scientia, quæ quidem est utilis, collecta de libris gentium, si divinarum Scripturarum scientiæ comparetur. Nam quidquid homo extra didicerit, si noxium est, ibi damnatur; si utile est, ibi invenitur. Et cum ibi quisque invenerit omnia, quæ utiliter alibi didicit, multo abundantius ibi inveniet ea, quæ nusquam omnino alibi, sed in illarum tantummodo Scripturarum mirabili altitudine et mirabili humilitate discuntur. Hoc igitur instructione præditum cum signa incognita lectorem non impedierint, mitem et humilem corde, subjugatum leniter Christo, et oneratum sarcina levi, fundatum et radicatum et ædificatum in caritate, (e) quem scientia inflare non possit, accedat ad ambigua signa in Scripturis consideranda et discutienda, de quibus jam tertio volumine dicere aggrediar, quod Dominus donare dignabitur.

(a) Bad. Am. et Er. *per umbram imaginariam celebrabant.*

(b) Bad. Am. Er. et plerique. MSS. *ad summum quo adhæret caput.*

(c) Legendum videtur, *propalare:* quo stet analogia ad superiora istheec verba. *Profundum vero quod terræ infixum absconditur.* Sic in Epist 55. c. 14. n. 25 ubi Dominicæ crucis partes, eumdemque Apostoli Ephes. 3. locum ad Christianos mores itidem transfert Augustinus, *Profundum, ait, quod terræ infixum est, secretum sacramenti præfigurat.*

(d) Editi: *supereminentem scientiam caritatis Christi.* At plures et melioris notæ MSS. *scientiæ caritatem.*

(e) Editi: *in caritate, quam scientia inflare.* Plerique MSS. *quem.*

LIBER TERTIUS

Postquam egit in superiore libro de removenda signorum ignorantia, transit nunc S. Doctor ad considerationem ambiguitatis, quæ cum in propriis, tum in translatis signis occurrit. In propriis quidem ex interpunctione vocum, ex earum pronuntiatione, ex ancipiti significatu: quod genus ambiguitatis ex contextu sermonis, et collatione interpretum, aut ejus linguæ unde Scriptura translata est inspectione resolvi ostendit. In translatis vero signis ambiguitas contingit, cum ipsa dictio non ad litteræ sensum ponitur in Scripturis: qua de re operosius disputat, traditque regulas quibus dignoscatur an locutio figurata sit, et si quidem figurata, quo pacto debeat explicari. Ad extremum ipsius Tichonii septem regulas singulatim expendit.

CAPUT I. Summa superiorum librorum, et scopus sequentis.

1. Homo timens Deum, voluntatem ejus in Scripturis sanctis diligenter inquirit. Et ne amet certamina pietate mansuetus; præmunitus etiam scientia linguarum, ne in verbis locutionibusque ignotis hæreat; præmunitus etiam cognitione quarumdam rerum necessariarum, ne vim naturamve earum quæ propter similitudinem adhibentur, ignoret; adjuvante etiam codicum veritate, quam solers emendationis diligentia procuravit; veniat ita instructus ad ambigua Scripturarum discutienda atque solvenda. Ut autem signis ambiguis non decipiatur, quantum per nos instrui potest; (a) fieri autem potest, ut istas vias quas ostendere volumus, tamquam pueriles vel magnitudine ingenii, vel majoris illuminationis claritate derideat; sed tamen, ut cœperam dicere, quantum per nos instrui potest, qui eo loco animi est, ut per nos instrui valeat, sciat ambiguitatem Scripturæ aut in verbis propriis esse, aut in translatis: quæ genera in secundo libro demonstravimus.

CAPUT II. Ambiguitas ex verborum distinctione quomodo tollenda.

2. Sed cum verba propria faciunt ambiguam Scripturam, primo videndum est, ne male distinxerimus, aut pronuntiaverimus. Cum ergo adhibita intentio incertum esse perviderit, quomodo distinguendum aut quomodo pronuntiandum sit, consulat regulam fidei, quam de Scripturarum planioribus locis et Ecclesiæ auctoritate percepit, de qua satis egimus, cum de rebus in primo libro loqueremur. Quod si ambæ vel etiam omnes, si plures fuerint partes, ambiguitatem secundum fidem sonuerint, textus ipse sermonis a præcedentibus et consequentibus partibus, quæ ambiguitatem illam in medio posuerunt, restat consulendus, ut videamus cuinam sententiæ, de pluribus quæ se ostendunt, ferat suffragium, eamque sibi contexi patiatur.

Johan. 1. 1.

3. Jam nunc exempla considera. Illa hæretica distinctio, *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat*, ut alius sensus sit, *Verbum hoc erat in principio apud Deum*, non vult Verbum Deum confiteri. Sed hoc regula fidei refellendum est, qua nobis de Trinitatis æqualitate præscribitur, ut dicamus, *Et Deus erat Verbum:* deinde subjungamus, *Hoc erat in principio apud Deum.*

4. Illa vero distinctionis ambiguitas neutra parte resistit fidei, et ideo textu ipso sermonis dijudicanda est, ubi ait Apostolus, *Et quid eligam ignoro: compellor autem ex duobus; concupiscentiam habens dissolvi, et esse cum Christo; multo enim magis optimum: manere in carne necessarium propter vos.* Incertum enim est, utrum, *ex duobus concupiscentiam habens*, an *compellor autem ex duobus*, ut illud adjungatur, *concupiscentiam habens, dissolvi, et esse cum Christo.* Sed quoniam ita sequitur, *multo enim magis optimum*, apparet eum ejus optimi dicere se habere concupiscentiam, ut cum ex duobus compellatur, alterius tamen habeat concupiscentiam, alterius necessitatem; concupiscentiam, scilicet esse cum Christo, necessitatem manere in carne. Quæ ambiguitas uno consequenti verbo dijudicatur, quod positum est, *enim:* quam particulam qui abstulerunt interpretes, illa potius sententia ducti sunt, ut non solum compelli ex duobus, sed etiam duorum habere concupiscentiam videretur. Sic ergo distinguendum est: *Et quid eligam ignoro: compellor autem ex duobus;* quam distinctionem sequitur, *concupiscentiam habens dissolvi, et esse cum Christo.* Et tamquam quæreretur, quare hujus rei potius habeat concupiscentiam; *multo enim magis optimum*, inquit. Cur ergo e duobus compellitur? Quia est manendi necessitas, quam ita subjecit, *manere in carne necessarium propter vos.*

5. Ubi autem neque præscripto fidei, neque ipsius sermonis textu ambiguitas explicari potest, nihil obest secundum quamlibet earum, quæ ostenduntur, sententiam distinguere. Veluti est illa ad Corinthios, *Has ergo promissiones habentes carissimi, mundemus nos ab omni coinquinatione carnis et spiritus, perficientes sanctificationem in timore Dei. Capite nos. Nemini nocuimus.* 2. Cor. 7. 1. Dubium est quippe utrum *mundemus nos ab omni coinquinatione carnis et spiritus*, secundum illam sententiam, *ut sit sancta et corpore et spiritu;* 1. Cor. 7. 34. an *mundemus nos ab omni coinquinatione carnis*, ut alius sit sensus, *Et spiritus perficientes sanctificationem in timore Dei capite nos.* Tales igitur distinctionum ambiguitates, in potestate legentis sunt.

CAP. III. Qua ratione expediatur ambiguitas ex

6. Quæcumque autem de ambiguis distinctionibus diximus, eadem observanda sunt et in ambiguis pronuntiationibus. Nam et ipsæ nisi lectoris nimia vitientur incuria, aut regulis fidei

(a) MSS. Remigianus, Theodoricensis et Cisterciensis hic addunt, *juvante Domino, hæc demonstrare totus noster conatus est.* Floriacensis vero unicum interponit verbum, *explicabo:* utrumque ineptum glossema.

pronuntiatione.

corriguntur, aut præcedentis vel consequentis contextione sermonis; aut si neutrum horum adhibetur ad correctionem, nihilo minus dubiæ remanebunt, ut quolibet modo lector pronuntiaverit, non sit in culpa. Nisi enim fides revocet, qua credimus Deum non accusaturum adversus electos suos et Christum non condemnaturum electos suos, potest illud sic pronuntiari. *Quis*

Rom. 8. 33.

accusabit adversus electos Dei? ut hanc interrogationem quasi responsio subsequatur, *Deus qui justificat.* Et iterum interrogetur, *Quis est qui condemnat?* et respondeatur, *Christus Jesus qui mortuus est.* Quod credere quia dementissimum est, ita pronuntiabitur, ut præcedat

Percontatio et interrogatio quo differunt.

percontatio, sequatur interrogatio. Inter percontationem autem et interrogationem hoc veteres interesse dixerunt, quod ad percontationem multa responderi possunt; ad interrogationem vero, aut Non, aut Etiam. Pronuntiabitur ergo ita, ut post percontationem qua dicimus, *Quis accusabit adversus electos Dei?* illud quod sequitur sono interrogantis enuntietur, *Deus qui justificat?* ut tacite respondeatur Non: Et item percontemur, *Quis est qui condemnat?* rursusque interrogemus, *Christus Jesus qui mortuus est, magis autem qui resurrexit, qui est in dextera Dei, qui et interpellat pro nobis?* ut ubique tacite respondeatur Non. At vero illo in loco ubi

Rom. 9. 30.

ait, *Quid ergo dicemus? quia gentes quæ non sectabantur justitiam, apprehenderunt justitiam,* nisi post percontationem qua dictum est, *Quid ergo dicemus?* responsio subjiciatur, *Quia gentes quæ non sectabantur justitiam, apprehenderunt justitiam,* textus consequens non cohærebit. Qualibet autem voce pronuntietur illud quod

Johan. 1. 46.

Nathanael dixit, *A Nazareth potest aliquid boni esse,* sive affirmantis, ut illud solum ad interrogationem pertineat quod ait, *A Nazareth?* sive totum cum dubitatione interrogantis, non video quomodo discernatur: uterque autem sensus fidem non impedit.

7. Est etiam ambiguitas in sono dubio syllabarum, et hæc utique ad pronuntiationem pertinens. Nam quod scriptum est, *Non est absconditum a te os meum, quod fecisti in abscondito,*

Ps. 138. 15.

non elucet legenti utrum correpta littera *os* pronuntiet, an producta. Si enim corripiat, ab eo quod sunt ossa; si autem producat, ab eo quod sunt ora, intelligitur numerus singularis. Sed talia linguæ præcedentis inspectione dijudicantur: nam in Græcos non *στόμα*, sed *ὀστέον* positum est. Unde plerumque loquendi consuetudo vulgaris utilior est significandis rebus, quam integritas litterata. Mallem quippe cum barbarismo dici, Non est absconditum a te ossum meum, quam ut ideo esset minus apertum, quia magis latinum est. Sed aliquando dubius syllabæ sonus etiam vicino verbo ad eamdem sententiam pertinente dijudicatur: sicut est illud Apostoli, *Quæ*

Gal. 5. 21.

prædico vobis, sicut prædixi, quoniam qui talia agunt regnum Dei non possidebunt. Si tantum-

A modo dixisset, *Quæ prædico vobis*, neque subjunxisset, *sicut prædixi*, nonnisi ad codicem præcedentis linguæ recurrendum esset, ut cognosceremus utrum in eo quod dixit, *prædico*, producenda an corripienda esset media syllaba: nunc autem manifestum est producendam esse; non enim ait, sicut prædicavi, sed *sicut prædixi*.

CAP. IV. Ambiguitas dictionis qua ratione expediatur

8. Non solum autem istæ, sed etiam illæ ambiguitates, quæ non ad distinctionem vel ad pronuntiationem pertinent, similiter considerandæ sunt: qualis illa est ad Thessalonicenses, *Propterea consolati sumus fratres in vobis.* Dubium

1. Thess. 3. 7.

est enim utrum o fratres, an hos fratres: neutrum autem horum est contra fidem, sed græca lingua hos casus pares non habet, et ideo illa inspecta renuntiatur vocativus, id est o fratres. B Quod si voluisset interpres dicere, propterea consolationem habuimus fratres in vobis, minus servitum esset verbis, sed minus de sententia dubitaretur; aut certe si adderetur, nostri, nemo fere ambigeret vocativum esse casum, cum audiret, *Propterea consolati sumus fratres nostri in vobis.* Sed jam hoc periculosius permittitur. Ita factum est in illa ad Corinthios, cum

1 Cor. 15. 31.

ait Apostolus, *Quotidie morior, per vestram gloriam, fratres, quam habeo in Christo Jesu.* Ait enim quidam interpres, *Quotidie morior, per vestram* juro *gloriam*, quia in Græco vox jurantis manifesta est sine ambiguo sono.

νὴ.

Rarissime igitur et difficillime inveniri potest ambiguitas in propriis verbis, quantum ad libros divinarum Scripturarum spectat, quam non aut circum- C stantia ipsa sermonis qua cognoscitur scriptorum intentio, aut interpretum collatio, aut præcedentis linguæ solvat inspectio.

CAPUT V. Scripturæ figuratas locutiones ad litteram accipere servitus miserabilis.

9. Sed verborum translatorum ambiguitates, de quibus deinceps loquendum est, non mediocrem curam industriamque desiderant. Nam in principio cavendum est, ne figuratam locutionem ad litteram accipias. Et ad hoc enim pertinet, quod ait Apostolus, *Littera occidit, spiritus autem vivificat.* Cum enim figurate dictum

2. Cor. 3. 6.

sic accipitur, tamquam proprie dictum sit, carnaliter sapitur. Neque ulla mors animæ congruentius appellatur, quam cum id etiam quod in ea bestiis antecellit, hoc est intelligentia carni subjicitur sequendo litteram. Qui enim sequitur litteram, translata verba sicut propria tenet, D neque illud quod proprio verbo significatur, refert ad aliam significationem: sed si sabbatum audierit, verbi gratia, non intelligit nisi unum diem de septem, qui continuo volumine repetuntur; et cum audierit sacrificium, non excedit cogitatione illud, quod fieri de victimis pecorum terrenisque fructibus solet. Ea demum est miserabilis animæ servitus, signa pro rebus accipere, et supra creaturam corpoream oculum mentis ad hauriendum æternum lumen levare non posse.

CAP. VI. Judæorum a

10. Quæ tamen servitus in Judæo populo longe a ceterarum gentium (*a*) more distabat: quan-

(*a*) Vetus codex Corbeiensis, morte.

servitus sub signis utilibus. doquidem rebus temporalibus ita subjugati erant ut unus eis in omnibus commendaretur Deus. Et quamquam signa rerum spiritalium pro ipsis rebus observarent, nescientes quo referrentur, id tamen insitum habebant, quod tali servitute uni omnium, quem non videbant, placerent Deo. Quam custodiam tamquam sub pæ- Gal. 3. 24. dagogo parvulorum fuisse scribit Apostolus. Et ideo qui talibus signis pertinaciter inhæserunt, Matt. 12. 2 Luc. 6. 7. contemnentem ista Dominum, cum jam tempus revelationis eorum venisset, ferre non potuerunt; atque inde calumnias, quod sabbato curaret, moliti sunt principes eorum; populusque signis illis tamquam rebus adstrictus, non credebat Deum esse, vel a Deo venisse, qui ea sicut a Judæis observabantur, nollet attendere. Sed qui crediderunt, ex quibus facta est prima ecclesia Jerosolimitana, satis ostenderunt quanta utilitas fuerit eo modo sub pædagogo custodiri, ut signa quæ temporaliter imposita erant servientibus, ad unius Dei cultum, qui fecit cælum et terram, opinionem observantium religarent. Namque illi quia proximi spiritalibus fuerunt, a (in ipsis enim temporalibus et carnalibus (a) votis atque signis, quamvis quomodo spiritaliter essent intelligenda, nescirent, unum tamen didicerant venerari æternum Deum,) tam capaces exstiterunt Spiritus-Sancti, ut omnia sua venderent, eorumque pretium indigentibus distri- Act. 4. 34. buendum ante Apostolorum pedes ponerent, seque dedicarent Deo tamquam templum novum, cujus terrenæ imagini, hoc est templo veteri serviebant.

11. Non enim hoc ullas ecclesias gentium fecisse scriptum est, quia non tam prope inventi erant, qui simulacra manufacta deos habebant:* et si quando aliqui eorum illa tamquam signa interpretari conabantur, ad creaturam colendam venerandamque referebant. Quid enim mihi prodest simulacrum, verbi gratia, Neptuni non ipsum habendum Deum, sed eo significari universum mare vel etiam omnes aquas ceteras, quæ fontibus proruunt, sicut a quodam Poeta illorum describitur, si bene recolo, ita dicente.

* CAPUT XII. Servitus Gentium sub signis inutilibus.

Tu Neptune pater, cui tempora cana crepanti
Cincta salo resonant, magnus cui perpete mento
Profluit Oceanus, et flumina crinibus errant.

Hæc siliqua intra dulce tectorium sonantes lapillos quatit: non est autem hominum, sed porcorum cibus. Novit quid dicam, qui Evangelium Luc. 15. 16. novit. Quid ergo mihi prodest quod Neptuni simulacrum ad illam significationem refertur, nisi forte ut neutrum colam. Tam enim mihi statua quælibet, quam mare universum, non est Deus. Fateor tamen altius demersos esse, qui opera ho- Deut. 6. 4. minum deos putant, quam qui opera Dei: sed nobis unus diligendus et colendus Deus præcipitur, qui fecit hæc omnia, quorum illi simulacra venerantur, vel tamquam deos, vel tamquam signa et imagines deorum. Si ergo signum utiliter institutum pro ipsa re sequi, cui significandæ institutum est, carnalis est servitus, quanto magis inutilium rerum signa instituta pro rebus accipere? Quæ si retuleris ad ea ipsa, quæ his significantur, eisque colendis animum obligaveris, nihilo minus servili carnalique onere atque velamine non carebis.

12. Quamobrem Christiana libertas eos, quos invenit sub signis utilibus, tamquam prope inventos, interpretatis signis quibus subditi erant, elevatos ad eas res quarum illa signa sunt, liberavit: ex his factæ sunt Ecclesiæ sanctorum Israelitarum. Quos autem invenit sub signis inutilibus, non solum servilem operationem sub talibus signis, sed etiam ipsa signa frustravit removitque omnia: ut a corruptione multitudinis simulatorum deorum, quam sæpe ac proprie Scriptura fornicationem vocat, ad unius Dei cultum gentes converterentur; nec sub ipsis jam signis utilibus serviturae, sed exercitaturæ potius animum in eorum intelligentia spiritali.

CAP. VIII. Aliter Judæi a signorum servitute liberati, aliter Gentiles.

13. Sub signo enim servit qui operatur aut veneratur aliquam rem significantem, nesciens quid significet: qui vero aut operatur, aut veneratur utile signum divinitus institutum, cujus vim significationemque intelligit, non hoc veneratur quod videtur et transit, sed illud potius quo talia cuncta referenda sunt. Talis autem homo spiritalis et liber est, etiam tempore servitutis, quo carnalibus animis nondum oportet signa illa revelari, quorum jugo edomandi sunt. Tales autem spiritales erant Patriarchæ ac Prophetæ, omnesque in populo Israel per quos nobis Spiritus-Sanctus ipsa Scripturarum et auxilia et solatia ministravit. Hoc vero tempore posteaquam resurrectione Domini nostri manifestissimum indicium nostræ libertatis illuxit, nec eorum quidem signorum, quæ jam intelligimus, operatione gravi onerati sumus; sed quædam pauca pro multis, eademque factu facillima, et intellectu augustissima, et observatione castissima ipse Dominus et apostolica tradidit disciplina: sicuti est baptismi Sacramentum, et celebratio corporis et sanguinis Domini. Quæ unusquisque cum percipit, quo referantur imbutus agnoscit, ut ea non carnali servitute, sed spiritali potius libertate veneretur. Ut autem litteram sequi, et signa pro rebus quæ iis significantur accipere, servilis infirmitatis est; ita inutiliter signa interpretari, male vagantis erroris est. Qui autem non intelligit quid significet signum, et tamen signum esse intelligit, nec ipse premitur servitute. Melius est autem vel premi incognitis, sed utilibus signis, quam inutiliter ea interpretando, a jugo servitutis eductam cervicem laqueis erroris inserere.

CAPUT IX. Quis signorum servitute premitur, quis non

Baptismus Eucharistia

14. Huic autem observationi, qua cavemus figuratam locutionem, id est translatam quasi

CAPUT X. Unde dignoscatur

(a) Am. vocis, pro quo Erasmus haud feliciter substituit, vocibus. Sic etiam Lov. At Bad. et MSS. magno consensu ferunt, votis, id est oblationibus.

an figurata sit locutio.

propriam sequi, adjungenda etiam illa est, ne propriam quasi figuratam velimus accipere. Demonstrandus est igitur prius modus inveniendæ locutionis, propriane an figurata sit. Et iste omnino modus est; ut QUIDQUID in sermone divino neque ad morum honestatem, neque ad fidei veritatem proprie referri potest, figuratum esse cognoscas. Morum honestas ad diligendum Deum et proximum, fidei veritas ad cognoscendum Deum et proximum pertinet. Spes autem sua cuique est in conscientia propria, quemadmodum se sentit ad dilectionem Dei et proximi, cognitionemque proficere. De quibus omnibus primo libro dictum est.

Regula generalis.

15. Sed quoniam proclive est humanum genus non ex momentis ipsius libidinis, sed potius suæ consuetudinis æstimare peccata, fit plerumque ut quisque hominum ea tantum culpanda arbitretur, quæ suæ regionis et temporis homines vituperare atque damnare consueverunt; et ea tantum probanda atque laudanda, quæ consuetudo eorum cum quibus vivit, admittit: eoque contingit, ut si quid Scriptura vel præceperit, quod abhorret a consuetudine audientium, vel quod non abhorret culpaverit, si animum eorum jam verbi vinxit auctoritas, figuratam locutionem putent. Non autem præcipit Scriptura nisi caritatem, nec culpat nisi cupiditatem: et eo modo informat mores hominum. Item si animum præoccupavit alicujus erroris opinio, quidquid aliter asseruerit Scriptura, figuratum homines arbitrantur. Non autem asserit nisi catholicam fidem, rebus præteritis et futuris et præsentibus. Præteritorum narratio est, futurorum prænuntiatio, præsentium demonstratio. Sed omnia hæc ad eamdem caritatem nutriendam atque corroborandam, et cupiditatem vincendam atque extinguendam valent.

Caritas.

Cupiditas.

1. Sent. dist. 17. c. Quod autem Flagitium Facinus.

16. Caritatem voco motum animi ad fruendum Deo propter ipsum, et se atque proximo propter Deum. Cupiditatem autem motum animi ad fruendum se et proximo et quolibet corpore non propter Deum. Quod autem agit indomita cupiditas ad corrumpendum animum et corpus suum, Flagitium vocatur. Quod autem agit ut alteri noceat, Facinus dicitur. Et hæc sunt duo genera omnium peccatorum: sed flagitia priora sunt. Quæ cum exinaniverint animum, et ad quamdam egestatem perduxerint, in facinora prosilitur, quo removeantur impedimenta flagitiorum, aut adjumenta quærantur. Item quod agit caritas, quo sibi prosit, utilitas est: quod autem agit, ut prosit proximo, beneficentia nominatur. Et hic præcedit utilitas; quia nemo potest ex eo quod non habet, prodesse alteri. QUANTO autem magis regnum cupiditatis destruitur, tanto caritatis augetur.

Utilitas. Beneficentia.

CAP. XI. Regula de iis quæ sævitiam redolent, referunturque nihilominus ex persona Dei vel sanctorum.

17. QUIDQUID ergo asperum et quasi sævum factu dictuque in sanctis Scripturis legitur ex persona Dei vel sanctorum ejus, ad cupiditatis A regnum destruendum valet. Quod si perspicue sonat, non est ad aliud referendum quasi figurate dictum sit. Sicuti est illud Apostoli, *Thesaurizas tibi iram in die iræ et revelationis justi judicii Dei, qui reddet unicuique secundum opera sua: iis quidem qui secundum sustinentiam boni operis, gloriam et honorem et incorruptionem quærentibus, vitam æternam; iis autem qui ex contentione sunt, et diffidunt veritati, credunt autem iniquitati, ira et indignatio. Tribulatio et angustia in omnem animam hominis operantis malum, Judæi primum et Græci.* Sed hoc ad eos, cum quibus evertitur ipsa cupiditas, qui eam vincere noluerunt. Cum autem in homine cui dominabatur, regna cupiditatis subvertuntur, illa est aperta locutio: *Qui autem Jesu Christi sunt, carnem suam crucifixerunt* B *cum (a) passionibus et concupiscentiis.* Nisi quia et hic quædam verba translata tractantur, sicuti est, *ira Dei*, et *crucifixerunt:* sed non tam multa sunt, vel ita posita, ut obtegant sensum, et allegoriam vel ænigma faciant, quam proprie figuratam locutionem voco. Quod autem Jeremiæ dicitur, *Ecce constitui te hodie super gentes et regna, ut evellas, et destruas, et disperdas, et dissipes*, non dubium quin figurata locutio tota sit, ad eum finem referenda, quem diximus.

Rom. 2. 5.

Gal. 5. 24.

a

Jer. 1. 10.

CAP XII. Regula de dictis et factis quasi flagitiosis imperitorum judicio, quæ Deo vel sanctis viris tribuuntur.

18. QUÆ AUTEM QUASI FLAGITIOSA imperitis videntur, sive tantum dicta, sive etiam facta sunt, vel ex Dei persona, vel ex hominum quorum nobis sanctitas commendatur, tota figurata sunt: quorum ad caritatis pastum enucleanda secreta C sunt. Quisquis autem rebus prætereuntibus restrictius utitur, quam sese habent mores eorum, cum quibus vivit, aut temperans aut superstitiosus est: quisquis vero sic eis utitur, ut metas consuetudinis bonorum, inter quos versatur, excedat, aut aliquid significat, aut flagitiosus est. In omnibus enim talibus NON USUS RERUM, sed libido utentis in culpa est. Neque ullo modo quisquam sobrius crediderit, Domini pedes ita unguento pretioso a muliere perfusos, ut luxuriosorum et nequam hominum solent, quorum talia convivia detestamur. Odor enim bonus, fama bona est, quam quisquis bonæ vitæ operibus habuerit, dum vestigia Christi sequitur, quasi pedes ejus pretiosissimo odore perfundit. Ita quod in aliis personis plerumque flagitium est, D in divina vel profetica persona magnæ cujusdam rei signum est. Alia est quippe in perditis moribus, alia in Oseæ prophetæ vaticinatione conjunctio meretricis: nec si flagitiose in convivis temulentorum et lascivorum nudantur corpora, propterea in balneis nudum esse, flagitium est.

Johan. 12. 3.

Oseæ 1. 2.

Facta judicantur ex circumstantiis.

19. Quid igitur locis et temporibus personisque conveniat diligenter attendendum est, ne temere flagitia reprehendamus. Fieri enim potest, ut sine aliquo vitio (b) cupediæ vel voracitatis pretiosissimo cibo sapiens utatur; incipiens autem fœdissima gulæ flamma in vilissimum ar- b

(a) Editi, *vitiis:* pro quo MSS. *passionibus:* hanc vocem reddidit passim Augustinus pro græca τοῖς παθήμασι.

(b) Editi, *vitio cupiditatis*, vel *cupidinis*. At MSS. *vitio cupediæ*, id est vitioso ciborum lautiorum suaviorumque appetitu.

descat (a). Et sanus quisque maluerit more Domini pisce vesci, quam lenticula more Esau nepotis Abraham, aut hordeo more jumentorum.

Luc. 24. 43. Gen. 25. 34.

Non enim propterea continentiores nobis sunt pleræque bestiæ, quia vilioribus aluntur escis. Nam in omnibus hujuscemodi rebus, non ex earum rerum natura quibus utimur, sed ex caussa utendi et modo appetendi vel probandum est vel improbandum quod facimus.

20. Regno terreno veteres justi cœleste regnum imaginabantur, et prænuntiabant. (b) Sufficiendæ prolis caussa erat uxorum plurium simul uni viro habendarum inculpabilis consuetudo; et ideo unam feminam maritos habere plurimos honestum non erat: non enim mulier eo est fecundior, sed meretricia potius turpitudo est, vel quæstum vel liberos vulgo quærere. In hujuscemodi moribus quidquid illorum temporum sancti non libidinose faciebant, quamvis ea facerent quæ hoc tempore nisi per libidinem fieri non possunt, non culpat Scriptura. Et quidquid ibi tale narratur, non solum historice ac proprie sed etiam figurate ac prophetice acceptum, interpretandum est usque in finem illum caritatis, sive Dei, sive proximi: sive utriusque. sicut enim talares et manicatas tunicas habere apud Romanos veteres flagitium erat, nunc autem honesto loco natis, cum tunicati sunt, non eas habere flagitium est; sic animadvertendum est, in cetero quoque usu rerum abesse oportere libidinem, quæ non solum ipsa eorum, inter quos vivit, consuetudine nequiter abutitur; sed etiam sæpe fines ejus egressa, fœditatem suam, quæ inter claustra morum sollemnium latitabat, flagitiosissima eruptione manifestat.

Gen. 16. 3 et 25. 1 2 Reg. 3. 15

CAP. XIII.

21. Quidquid autem congruit consuetudini eorum, cum quibus vita ista degenda vel necessitate imponitur, vel officio suscipitur, a bonis et magnis hominibus ad utilitatem et beneficentiam referendum est, vel proprie, sicut et nos debemus, vel etiam figurate, sicut Prophetis licet.

CAP. XIV. Error opinantium nullam esse justitiam per seipsam.

22. In quæ facta legenda cum incurrunt indocti alterius consuetudinis, nisi auctoritate reprimantur, flagitia putant, nec possunt animadvertere totam conversationem suam, vel in conjugiis, vel in conviviis, vel in vestitu, ceteroque humano victu atque cultu, aliis gentibus et aliis temporibus flagitiosam videri. Qua varietate innumerabilium consuetudinum commoti quidam dormitantes, ut ita dicam, qui neque alto somno stultitiæ sopiebantur, nec in sapientiæ lucem poterant evigilare, putaverunt nullam esse justitiam per seipsam, sed unicuique genti consuetudinem suam justam videri: quæ cum sit diversa omnibus gentibus, debeat autem incommutabilis manere justitia, fieri manifestum, nullam usquam esse justitiam. Non intellexerunt, ne multa commemorem, *Quod tibi fieri non vis, alii ne feceris*, nullo modo posse ulla eorum gentili diversitate variari. Quæ sententia cum refertur ad dilectionem Dei, omnia flagitia moriuntur, cum ad proximi, omnia facinora. Nemo enim vult corrumpi habitaculum suum: non ergo debet corrumpere habitaculum Dei, seipsum scilicet. Et nemo vult sibi a quoquam noceri: nec ipse igitur cuiquam nocuerit.

Tob. 4. 16. Matt. 7. 12.

CAP. XV. Regula in figuratis locutionibus servanda.

23. Sic eversa tyrannide cupiditatis, caritas regnat justissimis legibus dilectionis Dei propter Deum, sui et proximi propter Deum. Servabitur ergo in locutionibus figuratis regula hujusmodi, ut tam diu versetur diligenti consideratione quod legitur, donec ad regnum caritatis interpretatio perducatur. Si autem hoc jam proprie sonat, nulla putetur figurata locutio.

CAP. XVI. Regula de locutionibus præceptivis.

24. Si præceptiva locutio est aut flagitium aut facinus vetans, aut utilitatem aut beneficentiam jubens, non est figurata. Si autem flagitium aut facinus videtur jubere, aut utilitatem aut beneficentiam vetare, figurata est. *Nisi manducaveritis*, inquit, *carnem filii hominis et sanguinem biberitis, non habebitis vitam in vobis*. Facinus vel flagitium videtur jubere: figura est ergo, præcipiens passioni Dominicæ communicandum, et suaviter atque utiliter recondendum in memoria, quod pro nobis caro ejus crucifixa et vulnerata sit. Ait Scriptura, *Si esurierit inimicus tuus, ciba illum; si sitit, potum da illi*. Hic nullo dubitante beneficentiam præcipit: sed quod sequitur, *Hoc enim faciens carbones ignis congeres super caput ejus;* malevolentiæ facinus putes juberi: ne igitur dubitaveris figurate dictum, et cum possit dupliciter interpretari, uno modo ad nocendum, altero ad præstandum, ad beneficentiam te potius caritas revocet, ut intelligas carbones ignis esse urentes pœnitentiæ gemitus, quibus superbia sanatur ejus, qui dolet se inimicum fuisse hominis, a quo ejus miseriæ subvenitur. Item cum ait Dominus, *Qui amat animam suam, perdet eam*, non utilitatem vetare putandus est, qua debet quisque conservare animam suam; sed figurate dictum, *perdat animam*, id est perimat atque amittat usum ejus, quem nunc habet, perversum scilicet atque præposterum, quo inclinatur temporalibus, ut æterna non quærat. Scriptum est, *Da misericordi, et ne suscipias peccatorem*. Posterior pars hujus sententiæ videtur vetare beneficentiam; ait enim, *ne suscipias peccatorem;* intelligas ergo figurate positum pro peccato *peccatorem*, ut peccatum ejus non suscipias.

Joh. 6. 53. — Eucharistia. — Prov. 25. 21. Rom. 12. 20. — Joan. 12. 25. — Eccl. 12. 4.

*CAPUT XVII. Alia omnibus communiter, alia singulis seorsim præcipi.

25. Sæpe autem accidit, ut quisquis in meliori gradu spiritalis vitæ vel est, vel esse se putat, figurate dicta esse arbitretur, quæ inferioribus gradibus præcipiuntur; ut verbi gratia, si cælibem amplexus est vitam, et se castravit propter regnum cælorum, quidquid de uxore diligenda et regenda sancti libri præcipiunt, non proprie sed translato accipi oportere contendat: et si quis statuit servare innuptam virginem suam, tamquam figuratam locutionem conetur interpretari qua dictum est, *Trade filiam, et grande opus perfeceris*. Erit igitur et-

Eccli. 7. 27.

(a) Editi: *Et sanius quisque*, MSS. *sanus*.
(b) MSS. aliquot, *Suscipiendæ*. Alii cum editis, *Sufficiendæ*, quod Virgilianum est. Georg. 3. *Aliam ex alia generando suffice prolem*.

A iam hoc in observationibus intelligendarum Scripturarum, ut sciamus alia omnibus communiter præcipi alia singulis quibusque generibus personarum, ut non solum ad universum statum valetudinis, sed etiam ad suam cujusque membri propriam infirmitatem medicina (a) pertineat. In suo quippe genere curandum est, quod ad melius genus non potest erigi.

CAPUT XVIII. Quo tempore quid præceptum vel licitum sit, considerandum.

26. Item cavendum est, ne forte quod in Scripturis veteribus pro illorum temporum conditione etiamsi non figurate, sed proprie intelligatur, non est flagitium neque facinus, ad ista etiam tempora quis putet in usum vitæ posse transferri. Quod nisi dominante cupiditate, et ipsarum quoque Scripturarum quibus evertenda est satellitium quærente, non faciet; nec intelligit miser ad hanc utilitatem illa sic esse posita, ut spei bonæ homines salubriter videant, et consuetudinem quam aspernantur posse habere usum bonum, et eam quam amplexantur esse posse damnabilem, si et ibi caritas utentium, et hic cupiditas attendatur.

27. Nam si multis uxoribus caste uti quisquam pro tempore potuit, potest alius una libidinose. Magis enim probo multarum fecunditate utentem propter aliud, quam unius carne fruentem propter ipsam. Ibi enim quæritur utilitas temporum opportunitatibus congrua, hic satiatur cupiditas temporalibus voluptatibus implicata: inferiorisque gradus ad Deum sunt, quibus secundum veniam concedit Apostolus carnalem cum singulis conjugibus consuetudinem propter intemperantiam eorum, quam illi qui plures singuli cum haberent, sicut sapiens in cibo et potu nonnisi salutem corporis, sic in concubitu nonnisi procreationem filiorum intuebantur. Itaque si eos in hac vita invenisset Domini adventus, cum jam non mittendi, sed colligendi lapides tempus esset, statim seipsos castrarent propter regnum cælorum: NON ENIM EST IN CARENDO DIFFICULTAS, nisi cum est in habendo cupiditas. Noverant quippe illi homines etiam in ipsis conjugibus luxuriam esse abutendi intemperantiam: quod Tobiæ testatur oratio, quando est copulatus uxori. Ait enim, *Benedictus es Domine Deus patrum nostrorum; et benedictum nomen tuum in omnia sæcula sæculorum. Benedicant te cæli et omnis creatura tua. Tu fecisti Adam, et dedisti illi adjutorium Evam. Et nunc Domine tu scis, quoniam non luxuriæ causa accipio sororem meam, sed ipsa veritate, ut miserearis nostri Domine.*

1. Cor. 7. 2. — Eccle. 3. 5. — Tob. 8. 8.

CAP. XIX. Mali alios de suo æstimant ingenio.

28. Sed qui effrenata libidine, vel per multa stupra diffluentes evagantur, vel in ipsa una conjuge, non solum excedunt ad liberorum procreationem pertinentem modum, sed etiam (b) inhumanioris intemperantiæ sordes inverecunda omnino licentia servilis cujusdam libertatis accumulant, non credunt fieri potuisse, ut temperanter multis feminis antiqui uterentur viri, nihil servantes in usu illi nisi congruum temporis propagandæ prolis officium: et quod ipsi laqueis libidinis obstricti, vel in una non faciunt, nullo modo in multis fieri posse arbitrantur.

29. Sed isti possunt dicere, nec honorari quidem atque laudari oportere viros bonos et sanctos, quia ipsi cum honorantur atque laudantur, intumescunt superbia: tanto avidiores inanissimæ gloriæ, quanto eos frequentius atque latius lingua blandior ventilaverit; qua ita leves fiunt, ut eos rumoris aura, sive quæ prospera, sive quæ adversa existimatur, in quaslibet involvat voragines flagitiorum, aut in facinorum etiam saxa collidat. Videant ergo quam sibi arduum sit, atque difficile, nec laudis esca illici, nec contumeliarum aculeis penetrari; et non ex se alios metiantur. * Credant potius Apostolos nostros nec cum susciperentur, ab hominibus inflatos fuisse; nec cum despicerentur, elisos. Neutra quippe tentatio defuit illis viris. Nam et credentium celebrabantur præconio, et persequentium maledictis infamabantur. Sicut ergo isti pro tempore utebantur his omnibus, et non corrumpebantur: sic illi veteres, usum feminarum ad sui temporis convenientiam referentes, non patiebantur eam dominationem libidinis, cui serviunt qui ista non credunt.

*CAP. XX. In quavis vivendi ratione boni sui sunt similes.

30. Et ideo isti sese nullo modo cohiberent ab inexpiabili odio filiorum, a quibus vel uxores vel concubinas suas attentatas, aut attrectatas esse cognoscerent, si eis forte tale aliquid accidisset. * Rex autem David cum hoc ab impio atque immani filio passus esset, non solum ferocientem toleravit, sed etiam planxit exstinctum. Non enim carnali zelo irretitus tenebatur, quem nullo modo injuriæ suæ, sed peccata filii commovebant. Nam ideo si vinceretur, eum occidi prohibuerat, ut edomito servaretur pœnitendi locus: et quia non potuit, non orbitatem doluit in ejus interitu, sed noverat in quas pœnas (c) tam impie adultera et parricidalis anima raperetur. Namque alio prius filio, qui innocens erat, pro quo ægrotante affligebatur, moriente lætatus est.

*CAPUT XXI. David quamquam in adulterium lapsus, longe fuit a libidinosorum intemperantia. — 2. Reg. 18. 33

31. Ex hoc maxime apparet, qua moderatione ac temperantia illi viri feminis utebantur, quod cum in unam illicite irruisset rex idem, æstu quodam ætatis et temporalium rerum prosperitatibus abreptus, cujus etiam maritum occidendum præceperat; accusatus est per Prophetam, qui cum ad eum venisset convincendum de peccato, proposuit ei similitudinem de paupere, qui habebat ovem unam, cujus vicinus cum haberet multas, ad adventum hospitis sui unicam potius vicini sui pauperis oviculam exhibuit epulandam. In quem commotus David occidi eum jussit, et quadruplicari ovem pauperi; ut se nesciens condemnaret, qui peccaverat sciens. Quod cum ei manifestatum esset, et divinitus denuntiata vindicta, diluit pœnitendo peccatum. Sed tamen in hac similitudine stuprum tantummodo designatum est de ove vicini pauperis, de

2. Reg. 12. 5.

(a) MSS. duodecim, perveniat.
(b) MSS. octo, immanioris.

(c) Am. Er. et septem MSS. tam impia et adultera. Bad. tam impii adultera.

marito autem mulieris interemto, hoc est de ipso A paupere qui unam habebat ovem occiso, non est B per similitudinem interrogatus David, ut in (a) solum adulterium diceret sententiam damnationis suæ. Ex quo intelligitur quanta temperantia multas mulieres habuerit, quando de una in qua excessit modum, a seipso puniri coactus est. Sed in isto viro immoderatæ hujus libidinis non permansio, sed transitus fuit: propterea etiam ab arguente Propheta ille illicitus appetitus hospes vocatus est. Non enim dixit eum regi suo, sed hospiti suo vicini pauperis ovem ad epulandum exhibuisse. At vero in ejus filio Salomone, non quasi hospes transitum habuit, sed regnum ista libido possedit: de quo Scriptura non tacuit, culpans eum fuisse amatorem mulierum. Cujus tamen initia desiderio sapientiæ flagraverant; quam cum amore spiritali adeptus esset, amore carnali amisit.

3. Reg. 11. 1. 2. Paralip. 1. 10.

CAPUT XXII. Regula de Scripturæ locis, ubi laudantur facta quædam bonorum hodie moribus contraria.

32. Ergo quamquam omnia vel pene omnia quæ in veteris Testamenti libris gesta continentur, non solum proprie, sed etiam figurate accipienda sint, tamen etiam illa quæ proprie lector acceperit, si laudati sunt illi qui ea fecerunt, sed ea tamen abhorrent a consuetudine bonorum, qui post adventum Domini divina præcepta custodiunt, figuram ad intelligentiam referat, factum vero ipsum ad mores non transferat. Multa enim sunt, quæ illo tempore officiose facta sunt, quæ modo nisi libidinose fieri non possunt.

CAPUT XXIII. Regula de locis, ubi magnorum virorum peccata referuntur.

33. Si qua vero peccata magnorum virorum legerit, tametsi aliquam in eis figuram rerum futurarum animadvertere atque indagare potuerit; rei tamen gestæ proprietatem ad hunc usum adsumat, ut se nequaquam recte factis suis jactare audeat, et præ sua justitia ceteros tamquam peccatores contemnat, cum videat tantorum virorum et cavendas tempestates, et flenda naufragia. Ad hoc enim etiam peccata illorum hominum scripta sunt, ut apostolica illa sententia ubique tremenda sit, qua ait, *Quapropter qui videtur stare, videat ne cadat.* Nulla enim fere pagina est sanctorum librorum, in qua non sonet, quod Deus superbis resistit, humilibus autem dat gratiam.

1. Cor. 10. 12.

CAPUT XXIV. Ante omnia considerandum genus locutionis.

34. Maxime itaque investigandum est utrum propria sit, an figurata locutio, quam intelligere conamur. Nam comperto quod figurata sit, adhibitis regulis rerum, quas in primo libro digessimus, facile eam versare omnibus modis, donec perveniamus ad sententiam veritatis, præsertim cum usus accesserit pietatis exercitatione roboratus. Invenimus autem utrum propria sit, an figurata locutio, iis intenentes quæ supra dicta sunt. * Quod cum apparuerit, verba quibus continetur, aut a similibus rebus ducta invenientur, aut ab aliquis vicinitate adtingentibus.

* CAPUT XXV. Idem verbum non idem significat ubique.

35. Sed quoniam multis modis res similes rebus apparent, non putemus esse præscriptum, ut quod in aliquo loco res aliqua per similitudinem significaverit, hoc eam semper significare credamus. Nam et in vituperatione fermentum posuit Dominus, cum diceret, *Cavete a fermento Pharisæorum;* et in laude cum diceret, *Simile est regnum cælorum mulieri, quæ abscondit fermentum in tribus mensuris farinæ, donec fermentaretur totum.*

Mat. 16. 11. Luc. 13. 11.

36. * Hujus igitur varietatis observatio duas habet formas. Sic enim aliud atque aliud res quæque significant, ut aut contraria, aut tantummodo diversa significent. Contraria scilicet, cum alias in bono, alias in malo res eadem per similitudinem ponitur, sicut hoc est quod de fermento supra diximus. Tale est etiam quod leo significat Christum, ubi dicitur, *Vicit leo de tribu Juda;* significat et diabolum, ubi scriptum B est, *Adversarius vester diabolus tamquam leo rugiens circuit, quærens quem devoret.* Ita serpens in bono est: *Astuti ut serpentes;* in malo autem, *Serpens Evam seduxit in astutia sua.* In bono panis, *Ego sum panis vivus, qui de cælo descendi:* in malo, *Panes occultos libenter edite:* sic et alia plurima. Et hæc quidem quæ commemoravi, minime dubiam significationem gerunt, quia exempli gratia commemorari non nisi manifesta debuerunt. Sunt autem quæ incertum sit, in quam partem accipi debeant, sicut, *Calix in manu Domini vini meri plenus est mixto.* Incertum est enim, utrum iram Dei significet non usque ad novissimam pœnam, id est usque ad fæcem; an potius gratiam Scripturarum a Judæis ad Gentes transeuntem, quia *inclinavit ex hoc in hoc,* remanentibus apud Judæos observationibus; quas carnaliter sapiunt, quia *fæx ejus non est exinanita.* Cum vero res eadem non in contraria, sed tantum in diversa significatione ponitur, illud est in exemplum, quod aqua et populum significat, sicut in Apocalypsi legimus, et Spiritum-sanctum, unde est illud, *Flumina aquæ vivæ fluent de ventre ejus;* et si quid aliud atque aliud, pro locis in quibus ponitur, aqua significare intelligitur.

* Reliquum hujus libri, totumque librum quartum adjecit Augustinus, quando hoc opus suo ordine recognovit ex 2. Retract. c. 4. Apoc. 5. 5. 1. Pet. 5. 8. Mat. 10. 16. 2. Cor. 11. 3. Joan 6. 51. Prov. 9. 17.

Psal. 74. 9.

Apoc. 17. 15. et 19. 6. Joan. 7. 38.

37. Sic et aliæ res non singulæ, sed unaquæque earum, non solum duo aliqua diversa, sed etiam nonnumquam multa significat, pro loco sententiæ sicut posita reperitur. * Ubi autem apertius ponuntur, discendum est quomodo in locis intelligantur obscuris. Neque enim melius potest intelligi quod dictum est Deo, *Apprehende arma et scutum, et exsurge in adjutorium mihi,* quam ex illo loco ubi legitur, *Domine ut scuto bonæ voluntatis tuæ coronasti nos.* Nec tamen ita ut jam ubicumque scutum pro aliquo munimento legerimus positum, non accipiamus nisi bonam voluntatem Dei. Dictum est enim et *scutum fidei; in quo possitis;* inquit, *omnes sagittas maligni ignitas extinguere.* Nec rursum ideo debemus in armis hujuscemodi spiritalibus scuto tantummodo fidem tribuere, cum alio loco etiam lorica dicta sit fidei: *induti,* inquit, *loricam fidei et caritatis.*

* CAPUT XXVI. Obscura ex locis apertioribus explicanda. Psal. 34. 2. Psal. 5. 13.

Eph. 6. 16.

1. Thes. 5. 8.

(a) MSS. Editi vero, *in solo adulterio diceret.*

CAPUT XXVII. Eumdem locum varie intelligi nihil prohibet.

38. Quando autem ex eisdem Scripturæ verbis, non unum aliquid, sed duo vel plura sentiuntur, etiamsi latet quid senserit ille, qui scripsit, nihil periculi est, si quodlibet eorum congruere veritati ex aliis locis sanctarum Scripturarum doceri potest: id tamen eo conante, qui divina scrutatur eloquia, ut ad voluntatem perveniatur auctoris, per quem Scripturam illam sanctus operatus est Spiritus; sive hoc assequatur, sive aliam sententiam de illis verbis, quæ fidei rectæ non refragatur, exsculpat, testimonium habens a quocumque alio loco divinorum eloquiorum. Ille quippe auctor in eisdem verbis, quæ intelligere volumus, et ipsam sententiam forsitan vidit; et certe Dei Spiritus, qui per eum hæc operatus est, etiam ipsam occursuram lectori vel auditori, sine dubitatione prævidit; immo ut occurreret, quia et ipsa est veritate subnixa, providit. Nam quid in divinis eloquiis largius et uberius potuit divinitus provideri, quam ut eadem verba pluribus intelligantur modis, quos alia non minus divina contestantia faciant approbari?

CAPUT XXVIII. Locus incertus tutius per alios Scripturæ locos quam per rationem manifestatur.

39. Ubi autem talis sensus eruitur, cujus incertum certis sanctarum Scripturarum testimoniis non possit aperiri, restat ut ratione reddita manifestus appareat, etiam si ille cujus verba intelligere quærimus, eum forte non sensit. Sed hæc consuetudo periculosa est: per Scripturas enim divinas multo tutius ambulatur, quas verbis translatis opacatas cum scrutari volumus, aut hoc inde exeat, quod non habeat controversiam; aut si habet, ex eadem Scriptura ubicumque inventis atque adhibitis testibus terminetur.

CAPUT XXIX. Troporum cognitio necessaria.

40. Sciant autem litterati, modis omnibus locutionis, quos grammatici græco nomine tropos vocant, auctores nostros usos fuisse, et multiplicius atque copiosius, quam possunt existimare vel credere qui nesciunt, eos, et in aliis ista didicerunt. Quos tamen tropos qui noverunt agnoscunt in litteris sanctis, eorumque scientia ad eas intelligendas aliquantum adjuvantur. Sed hic eos ignaris tradere non decet, ne artem grammaticam docere videamur. Extra sane ut discantur admoneo, quamvis jam superius id admonuerim, id est in secundo libro, ubi de linguarum necessaria cognitione disserui. Nam litteræ, a quibus ipsa grammatica nomen accepit, γράμματα enim Græci litteras vocant, signa utique sunt sonorum ad articulatam vocem qua loquimur pertinentium. Istorum autem troporum non solum exempla, sicut omnium, sed quorumdam etiam nomina in divinis libris leguntur, sicut allegoria, ænigma, parabola. Quamvis pene omnes ii tropi, qui liberali dicuntur arte cognosci, etiam in eorum reperiantur loquelis, qui nullos grammaticos audierunt, et eo quo vulgus utitur sermone contenti sunt. Quis enim non dicit, Sic floreas: qui tropus metaphora vocatur. Quis non dicit piscinam etiam quæ non habet pisces, nec facta est propter pisces, et tamen a piscibus nomen accepit? qui tropus catachresis dicitur.

A 41. Longum est isto modo ceteros persequi; nam usque ad illos pervenit vulgi locutio, qui propterea mirabiliores sunt, quia contra quam dicitur significant, sicuti est quæ appellatur ironia vel antiphrasis. Sed ironia pronuntiatione indicat quid velit intelligi, uti cum dicimus homini mala facienti, Res bonas facis: antiphrasis vero ut contraria significet, non voce pronuntiantis efficitur, sed aut verba habet sua, quorum origo e contrario est, sicut appellatur lucus, quod minime luceat; aut consuevit aliquid ita dici, quamvis dicatur etiam non e contrario, veluti cum quærimus accipere quod ibi non est, et respondetur nobis, Abundat; aut adjunctis verbis facimus, ut a contrario intelligatur, quod loquimur, veluti si dicamus, Cave illum, quia B bonus homo est. Et quis talia non dicit indoctus, nec omnino sciens qui sint, vel quid vocentur hi tropi? Quorum cognitio propterea Scripturarum ambiguitatibus dissolvendis est necessaria, quia cum sensus, ad proprietatem verborum si accipiatur, absurdus est, quærendum est utique ne forte illo vel illo tropo dictum sit, quod non intelligimus: et sic pleraque inventa sunt, quæ latebant.

CAPUT XXX. Regulæ Tichonii Donatistæ expenduntur.

42. Tichonius quidam qui contra Donatistas invictissime scripsit, cum fuerit Donatista, et illic invenitur absurdissimi cordis, ubi eos non omni ex parte relinquere voluit, fecit librum * quem *Regularum* vocavit, quia in eo quasdam septem regulas executus est, quibus quasi clavibus divinarum Scripturarum aperirentur occul- C ta. Quarum primam ponit, *de Domino et ejus corpore*, secundam *de Domini corpore bipartito*, tertiam *de promissis et Lege*, quartam *de specie et genere*, quintam *de temporibus*, sextam *de recapitulatione*, septimam *de diabolo et ejus corpore*. Quæ quidem consideratæ, sicut ab illo aperiuntur, non parum adjuvant ad penetranda, quæ tecta sunt divinorum eloquiorum: nec tamen omnia, quæ ita scripta sunt: ut non facile intelligantur, possunt his regulis inveniri, sed aliis modis pluribus, quos hoc numero septenario usque adeo non est iste complexus, ut idem ipse multa exponat obscura, in quibus harum regularum adhibet nullam, quoniam nec opus est. Neque enim aliquid illic tale versatur aut quæritur, sicut in Apocalypsi Johannis quærit, D quemadmodum intelligendi sint Angeli Ecclesiarum septem, quibus scribere jubetur, et ratiocinatur multipliciter, et ad hoc pervenit ut ipsos Angelos intelligamus Ecclesias. In qua copiosissima disputatione nihil istarum est regularum, et utique res illic obscurissima quæritur; quod exempli gratia satis dictum sit: nam colligere omnia, nimis longum et nimis operosum est, quæ ita obscura sunt in Scripturis canonicis, ut nihil istarum septem ibi requirendum sit.

* Extat in Biblioth. Patr. tom. 15. edit. Colon. an. 1622. et in Lugdun. an. 1677. tom. 6.

Apoc. I. 20.

43. Iste autem cum has velut regulas commendaret, tantum eis tribuit, quasi omnia quæ in Lege, id est in divinis libris obscure posita invenerimus, his bene cognitis atque adhibitis intelligere valeamus. Ita quippe exorsus est eum-

» dem librum ut diceret, Necessarium duxi ante » omnia, quæ mihi videntur, libellum *regularum* » scribere, et secretorum Legis veluti claves et » luminaria fabricare. Sunt enim quædam regulæ » mysticæ, quæ universæ Legis recessus obtinent, » et veritatis thesauros aliquibus invisibiles visi» biles faciunt. Quarum si ratio regularum sine » invidia, ut communicamus, accepta fuerit, clau» sa quæque patefient, et obscura dilucidabuntur, » ut quis prophetiæ immensam silvam perambu» lans, his regulis quodammodo lucis tramitibus deductus ab errore defendatur. Hic si dixisset, Sunt enim quædam regulæ mysticæ, quæ nonnullos Legis recessus obtinent, aut certe, quæ Legis magnos recessus obtinent; non autem quod ait, universæ Legis recessus: neque dixisset, clausa quæque patefient, sed, clausa multa B patefient; verum dixisset, nec tam elaborato atque utili operi suo plusquam res ipsa postulat dando, in spem falsam lectorem ejus cognitoremque misisset. Quod ideo dicendum putavi, ut liber ipse et legatur a studiosis, quia plurimum adjuvat ad Scripturas intelligendas, et non de illo speretur tantum quantum non habet. Caute sane legendus est, non solum propter quædam, in quibus ut homo erravit; sed maxime propter illa, quæ sicut Donatista hæreticus loquitur. Quid autem doceant vel admoneant istæ septem regulæ, breviter ostendam.

CAPUT XXXI. Regula prima Tichonii.

Gal. 3. 29. 44. PRIMA *de Domino et ejus corpore* est, in qua scientes aliquando capitis et corporis, id est Christi et Ecclesiæ unam personam nobis intimari, (neque enim frustra dictum est fidelibus, *Ergo Abrahæ semen estis*, cum sit unum semen Abrahæ, quod est Christus,) non hæsitemus quando a capite ad corpus, vel a corpore transitur ad caput, et tamen non receditur ab una eademque persona. Una enim persona loquitur dicens, *Sicut sponso imposuit mihi mitram, et sicut sponsam ornavit me ornamento*; et tamen quid horum duorum capiti, quid corpori, id est quid Christo, quid Ecclesiæ conveniat, utique intelligendum est.

Isai. 61. 10.

CAPUT XXXII. Regula secunda Tichonii.

45. SECUNDA est *de Domini corpore bipartito*, quod quidem non ita debuit appellari; non enim re vera Domini corpus est, quod cum illo non erit in æternum: sed dicendum fuit, de Domini corpore vero atque permixto, aut, vero atque simulato, vel quid aliud: quia non solum in æternum, verum etiam nunc hypocritæ non cum illo esse dicendi sunt, quamvis in ejus esse videantur Ecclesia: Unde poterat ista regula et sic appellari, ut diceretur de permixta Ecclesia. Quæ regula lectorem vigilantem requirit, quando Scriptura cum ad alios jam loquatur, tamquam ad eos ipsos, ad quos loquebatur, videtur loqui; vel de ipsis, cum de aliis jam loquatur: tamquam unum sit utrorumque corpus, propter temporalem commixtionem et communionem Sacramentorum. Ad hoc pertinet in Canticis canticorum;

Cant. 1. 5. *Fusca sum et speciosa ut ta-* A *bernacula Cedar, ut pelles Salomonis*. Non enim ait, Fusca fui ut tabernacula Cedar, et speciosa sum ut pelles Salomonis; sed utrumque se esse dixit, propter temporalem unitatem intra una retia piscium bonorum et malorum. Tabernacula enim Cedar ad Ismaelem pertinent, qui non erit heres cum filio liberæ. Itaque cum de bona parte Deus dicat, *Ducam cæcos in viam, quam non noverunt, et semitas quas non noverunt calcabunt; et faciam illis tenebras in lucem, et prava in directum: hæc verba faciam, et non derelinquam eos*. Mox de alia parte, quæ male permixta est dicit, *Ipsi autem conversi sunt retro*, quamvis alii jam significentur his verbis. Sed quoniam nunc in uno sunt, tamquam de ipsis loquitur de quibus loquebatur: non tamen semper in uno erunt. Ipse est quippe ille servus commemoratus in Evangelio, cujus Dominus cum venerit, dividet eum, et partem ejus cum hypocritis ponet.

Matt. 13. 47.

Gen. 21. 10. Gal. 4. 30. Isaiæ 42. 16.

Mat. 24. 51.

CAPUT XXXIII. Regula tertia Tichonii.

* Liber de Spiritu et littera.

46. TERTIA regula est *de promissis et Lege*, quæ alio modo dici potest de spiritu et littera, sicut nos eam appellavimus, cum de hac re * librum scriberemus. Potest etiam sic dici, de gratia et mandato. Hæc autem magis mihi videtur magna quæstio quam regula, quæ solvendis quæstionibus adhibenda est. Hæc est quam non intelligentes Pelagiani, vel condiderunt suam hæresim, vel auxerunt. Laboravit in ea (*a*) dissolvenda Tichonius bene, sed non plene. Disputans enim de fide et operibus opera nobis dixit a Deo dari merito fidei; ipsam vero C fidem sic esse a nobis, ut nobis non sit a Deo. Nec attendit Apostolum dicentem, *Pax fratribus et caritas cum fide a Deo patre et Domino Jesu Christo*. Sed non erat expertus hanc hæresim, quæ nostro tempore exorta, multum nos, ut gratiam Dei quæ per Dominum nostrum Jesum Christum est, adversus eam defenderemus, exercuit: et secundum id quod ait Apostolus, *Oportet hæreses esse, ut probati manifesti fiant in vobis*, multo vigilantiores, diligentioresque reddidit, ut adverteremus in Scripturis sanctis, quod istum Tichonium minus attentum, minusque sine hoste sollicitum fugit, etiam ipsam scilicet fidem donum illius esse, qui ejus mensuram unicuique partitur. Ex qua sententia quibusdam dictum est, *Vobis donatum est pro Christo, non solum ut in eum credatis, verum etiam ut pro eo patiamini*. Unde quis dubitet utrumque esse Dei donum, qui fideliter atque intelligenter audit utrumque donatum? Plura sunt et alia testimonia, quibus id ostenditur: sed hoc nunc non agimus, alibi autem atque alibi sæpissime ista egimus.

Eph. 6. 23.

1. Cor. 11. 19.

Phil. 1. 29.

CAPUT XXXIV. Regula quarta Tichonii.

47. QUARTA Tichonii regula est *de specie et genere*. Sic enim eam vocat, volens intelligi speciem partem, genus autem totum, cujus ea pars est, quam nuncupat speciem, sicut unaquæque civitas pars est utique universitatis gentium; hanc ille vocat speciem; genus autem omnes

(a) MSS. novem, *disserenda*.

gentes. Neque hic ea (a) discernendi subtilitas adhibenda est, quæ a dialecticis traditur, qui inter partem et speciem quid intersit acutissime disputant. Eadem ratio est, si non de unaquaque civitate, sed de unaquaque provincia vel gente vel regno tale aliquid in divinis reperiatur eloquiis. Non solum enim, verbi gratia, de Jerusalem, vel de aliqua gentium civitate, sive Tyro, sive Babylonia, sive alia qualibet dicitur aliquid in Scripturis sanctis, quod modum ejus excedat, et conveniat potius omnibus gentibus: verum etiam de Judæa, de Ægypto, de Assyria, et quacumque alia gente, in qua sunt plurimæ civitates, non tamen totus orbis, sed pars ejus est, dicitur quod transeat ejus modum, et congruat potius universo, cujus hæc pars est; vel sicut iste appellat, generi, cujus hæc species est. Unde et in notitiam vulgi verba ista venerunt, ut etiam idiotæ intelligant quid specialiter, quid generaliter in quocumque præcepto imperiali sit constitutum. Fit hoc etiam de hominibus: sicut ea quæ de Salomone dicuntur, excedunt ejus modum, et potius ad Christum vel Ecclesiam, cujus ille pars est, relata clarescunt.

48. Nec species semper exceditur; sæpe enim talia dicuntur, quæ vel ei quoque, vel ei fortasse tantummodo apertissime congruant: sed cum a specie transitur ad genus, quasi adhuc de specie loquente Scriptura, ibi vigilare debet lectoris intentio, ne quærat in specie, quod in genere potest melius et certius invenire. Facile quippe est illud quod ait propheta Ezechiel, *Domus Israel habitavit in terra, et polluerunt illam* Ezech. 36. 17. *in via sua et in idolis suis et peccatis suis; secundum immunditiam menstruatæ facta est via eorum ante faciem meam. Et effudi iram meam super eos, et dispersi illos inter nationes, et ventilavi eos in regiones; secundum vias eorum, et secundum peccata eorum judicavi eos.* Facile est, inquam, hoc intelligere de illa domo Israel, 1. Cor. 10. 18. de qua dicit Apostolus, *Videte Israel secundum carnem:* quia hæc omnia carnalis populus Israel et fecit, et passus est. Alia etiam quæ sequuntur, idem intelliguntur populo convenire: sed Ezech. 36. 23. cum cœperit dicere, *Et sanctificabo nomen meum sanctum illud magnum, quod pollutum est inter nationes, quod polluistis in medio earum; et scient gentes, quia ego sum Dominus:* jam intentus debet esse, qui legit, quemadmodum species excedatur, et adjungatur genus. Sequitur enim et dicit, *Et dum sanctificabor in vobis ante oculos eorum, et accipiam vos de gentibus, et congregabo vos ex omnibus terris, et inducam vos in terram vestram; et adspergam vos aqua munda, et mundabimini ab omnibus simulacris vestris, et mundabo vos: et dabo vobis cor novum, et Spiritum novum dabo in vos: et auferam cor lapideum de carne vestra, et dabo vobis cor carneum, et Spiritum meum dabo in vos: et faciam ut in justitiis meis ambuletis, et judicia mea custodiatis, et faciatis: et habitabitis in terra, quam dedi patribus vestris: et eritis mihi in populum, et ego ero vobis in Deum; et mundabo vos ex omnibus immunditiis vestris.* Hoc de novo Testamento esse prophetatum, ad quod pertinet non solum una gens illa in reliquiis suis, de quibus alibi scriptum est, *Si fuerit numerus filiorum Israel sicut arena maris, reliquiæ salvæ fient;* Isaiæ 10. 22. verum etiam ceteræ gentes, quæ promissæ sunt patribus eorum, qui etiam nostri sunt, non ambigit quisquis intuetur et lavacrum regenerationis hic esse promissum, quod nunc videmus omnibus gentibus redditum: et illud quod ait Apostolus, cum novi Testamenti gratiam commendaret, ut in comparatione veteris emineret, *Epistola nostra vos estis, scripta, non atramento, sed spiritu Dei vivi; non in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carnalibus,* 2. Cor. 3. 3. hinc esse respicit et perspicit ductum ubi iste propheta dicit, *Et dabo vobis cor novum, et Spiritum novum dabo in vos, et auferam cor lapideum de carne vestra, et dabo vobis cor carneum.* Ezech. 11. 19 et 36. 26. Cor quippe carneum, unde ait Apostolus *tabulis cordis carnalibus*, a corde lapideo voluit vita sentiente discerni, et per vitam sentientem significavit intelligentem. Sic fit Israel spiritalis, non unius gentis, sed omnium quæ promissæ sunt Patribus in eorum semine, quod est Christus.

49. Hic ergo Israel spiritalis ab illo Israele carnali, qui est unius gentis, novitate gratiæ, non nobilitate patriæ, et mente non gente distinguitur: sed altitudo prophetica dum de illo vel ad illum loquitur, latenter transit ad hunc: et cum jam de isto vel ad istum loquatur, adhuc de illo vel ad illum loqui videtur; non intellectum Scripturarum nobis quasi hostiliter invidens, sed exercens medicinaliter nostrum. Unde et illud quod ait, *Et inducam vos in terram vestram;* Ezech. 36. 24. et paulo post, tanquam idipsum repetens, *Et habitabitis*, inquit, *in terra, quam dedi patribus vestris*, non carnaliter sicut carnalis Israel, sed spiritaliter sicut spiritalis debemus accipere. Ecclesia quippe sine macula et ruga ex omnibus gentibus congregata, atque in æternum regnatura cum Christo, ipsa est terra beatorum, terra viventium; Psal. 26. 13. Terra viventium. ipsa intelligenda est Patribus data, quando eis certa et incommutabili Dei voluntate promissa est: quoniam ipsa promissionis vel prædestinationis firmitate jam data est, quæ danda suo tempore a patribus credita est, sicut de ipsa gratia quæ sanctis datur, scribens ad Timotheum Apostolus ait, *Non secundum opera nostra, sed secundum suum propositum et gratiam, quæ data est nobis in Christo Jesu ante sæcula æterna, manifestata autem nunc per adventum Salvatoris nostri.* 2. Tim. 1. 9. Datam dixit gratiam, quando nec erant adhuc quibus daretur; quoniam in dispositione ac prædestinatione Dei jam factum erat, quod suo tempore futurum erat, quod ipse dicit manifestatum.

(a) MSS. undecim, *discernendi*.

Apoc. 21. 1 Quamvis hæc possint intelligi et de terra futuri sæculi, quando erit cælum novum et terra nova, in qua injusti habitare non poterunt. Et ideo recte dicitur piis, quod ipsa sit terra eorum, quæ ulla ex parte non erit impiorum: quia et ipsa similiter data est, quando danda firmata est.

CAPUT XXXV. Regula quinta Tichonii.

50. QUINTAM Tichonius regulam ponit, quam *de temporibus* appellat: qua regula plerumque inveniri vel conjici possit latens in Scripturis sanctis quantitas temporum. Duobus autem modis vigere dicit hanc regulam, aut tropo synecdoche, aut legitimis numeris. Tropus synecdoche, aut a parte totum, aut a toto partem facit intelligi: sicut unus Evangelista post dies octo factum dicit, quod alius post dies sex, quando in monte discipulis tantum tribus præsentibus facies Domini fulsit ut sol, et vestimenta ejus sicut nix. (Lucæ 9. 28. Matt. 17. 1. Marc. 9. 1.) Utrumque enim verum esse non posset, quod de numero dierum dictum est, nisi ille qui dixit, *post dies octo*, intelligatur partem novissimam diei, ex quo id Christus prædixit futurum, et partem primam diei quo id ostendit impletum, pro totis diebus duobus atque integris posuisse; is vero qui dixit, *post dies sex*, integros omnes et totos, sed solos medios computasse. Hoc modo locutionis, quo significatur a parte totum, etiam illa de resurrectione Christi solvitur quæstio. Pars enim novissima diei, quo passus est, nisi pro toto die accipiatur, id est adjuncta etiam nocte præterita; et nox in cujus parte ultima resurrexit, nisi totus dies accipiatur, adjuncto scilicet die illucescente Dominico, non possunt esse tres dies et tres
Mat. 12. 40. noctes, quibus se in corde terræ prædixit futurum.

51. Legitimos autem numeros dicit, quos eminentius divina Scriptura commendat sicut septenarium vel denarium vel duodenarium, et quicumque alii sunt, quos legendo studiosi libenter agnoscunt. Plerumque enim hujusmodi numeri pro universo tempore ponuntur: sicut,
Psal. 118. 164. *Septies in die laudabo te*, nihil est aliud quam,
Psal. 33. 2. *Semper laus ejus in ore meo*. Tantumdem valent et cum multiplicantur, sive per denarium, sicut septuaginta et septingenti; unde possunt et
Jer. 25. 11. septuaginta anni Jeremiæ pro universo tempore spiritaliter accipi, quo est apud alienos Ecclesia: sive per seipsos, sicut decem per decem, centum sunt; et duodecim per duodecim centum quadraginta quatuor; quo numero significatur
Apoc. 7. 4. universitas sanctorum in Apocalypsi. Unde apparet non solas temporum quæstiones istis numeris esse solvendas, sed latius patere significationes eorum, et in multa proserpere. Neque enim numerus iste in Apocalypsi ad tempora pertinet, sed ad homines.

CAPUT XXXVI. Regula sexta Tichonii.

52. SEXTAM regulam Tichonius *Recapitulationem* vocat, in obscuritate Scripturarum satis vigilanter inventam. Sic enim dicuntur quædam quasi sequantur in ordine temporis vel rerum continuatione narrentur, cum ad priora quæ

A prætermissa fuerant, latenter narratio revocetur: quod nisi ex hac regula intelligatur, erratur. Sicut in Genesi, *Et plantavit*, inquit, *Dominus Deus paradisum in Eden ad orientem, et posuit ibi hominem quem formavit; et produxit Deus adhuc de terra omne lignum speciosum, et bonum in escam*, ita videtur dictum tamquam id factum sit posteaquam factum posuit Deus hominem in paradiso; cum breviter utroque commemorato, id est quod plantavit Deus paradisum, et posuit ibi hominem, quem formavit, recapitulando redeat et dicat quod prætermiserat, quomodo scilicet paradisus fuerit plantatus, quia produxit Deus adhuc de terra omne lignum speciosum et bonum in escam. Deinde secutus adjunxit, *Et lignum vitæ in medio paradisi*, Gen. 2. 8.
B *lignum scientiæ boni et mali* Deinde flumen, quo paradisus irrigaretur, divisum in quatuor principia fluviorum quatuor, explicatur; quod totum pertinet ad institutionem paradisi. Quod ubi terminavit, repetivit illud quod jam dixerat, et re vera hoc sequebatur, atque ait, *Et sumsit Dominus Deus hominem, quem finxit et posuit eum in paradiso*, etc. Post ista enim facta ibi est positus homo, sicut nunc ordo ipse demonstrat: non post hominem ibi positum facta sunt ista, sicut prius dictum putari potest, nisi recapitulatio illic vigilanter intelligatur, qua reditur ad ea quæ fuerant prætermissa.

53. Itemque in eodem libro, cum commemorarentur generationes filiorum Noe, dictum est, *Hi filii Cham in tribubus suis, secundum lin-* Gen. 10. 20.
C *guas suas in* (a) *regionibus suis et in gentibus suis*. Enumeratis quoque filiis Sem, dicitur, *Hi filii Sem in tribubus suis secundum linguas suas in regionibus suis et in gentibus suis*. Et adnectitur de omnibus, *Hæ tribus filiorum Noe, secundum generationes eorum et secundum gentes eorum. Ab his dispersæ sunt insulæ gentium super terram post diluvium. Et erat omnis terra labium unum, et vox una omnibus*. Hoc itaque quod adjunctum est, *Et erat omnis terra labium unum, et vox una omnibus*, id est una lingua omnium, ita dictum videtur tamquam eo jam tempore, quo dispersi fuerant super terram, etiam secundum insulas gentium, una fuerit omnibus lingua communis: quod procul dubio repugnat superioribus verbis, ubi dictum
D est, *in tribubus suis secundum linguas suas*. Neque enim dicerentur habuisse jam linguas suas singulæ tribus, quæ gentes singulas fecerant, quando erat omnibus una communis. Ac per hoc recapitulando adjunctum est, *Et erat omnis terra labium unum, et vox una omnibus*, latenter narratione redeunte, ut diceretur quomodo factum sit, ut ex una omnium lingua fuerint divisi per multas: et continuo de illa turris ædificatione narratur, ubi hæc eis judicio divino ingesta est pœna superbiæ; post quod factum dispersi sunt super terram secundum linguas suas. Gen. 11. 1.

(a) MSS. quatuor, *in generationibus*. Cæteri codices, *in regionibus*, juxta versionem LXX. ἐν ταῖς χώραις.

54. Fit ista recapitulatio etiam obscurius: A
Luc. 17. 29. sicut in Evangelio Dominus dicit, *Die quo exiit Loth a Sodomis pluit ignem de cœlo, et perdidit omnes: secundum hæc erit dies filii hominis, quo revelabitur. Illa hora, qui erit in tecto, et vasa ejus in domo, non descendat tollere illa; et qui in agro, similiter non revertatur retro:*
Gen. 19. 26. *meminerit uxoris Loth.* Numquid cum Dominus fuerit revelatus, tunc sunt ista servanda, ne quisque retro respiciat, id est vitam præteritam cui renuntiavit, inquirat; et non potius isto tempore, ut cum Dominus fuerit revelatus, retributionem pro eis, quæ quisque servavit vel contemsit, inveniat? Et tamen quia dictum est, *In illa hora*, tunc putantur ista servanda, cum fuerit Dominus revelatus, nisi ad intelligendam recapitulationem, sensus legentis invigilet, adjuvante alia Scriptura, quæ ipsorum Apostolo-
1. Johan. 2. 18. rum adhuc tempore clamavit, *Filii, novissima*
Rom. 2. 5. et 13. 11. *hora est.* Tempus ergo ipsum quo Evangelium prædicatur, quo usque Dominus reveletur, hora est in qua oportet ista servari; quia et ipsa revelatio Domini ad eamdem horam pertinet, quæ die judicii terminabitur.

CAPUT XXXVII. Regula septima Tichonii. 55. SEPTIMA Tichonii regula est, eademque postrema, *de diabolo et ejus corpore.* Est enim et ipse caput impiorum, qui sunt ejus quodammodo corpus, ituri cum illo in supplicium ignis
Matt. 25. 41. æterni: sicut Christus caput est Ecclesiæ, quod
Ephes. 1. 22. est corpus ejus, futurum cum illo in regno et gloria sempiterna. Sicut ergo in prima regula, quam vocat *de Domino et ejus corpore*, vigilandum est ut intelligatur, cum de una eademque persona Scriptura loquitur, quid conveniat capiti, quid corpori; sic et ista novissima, aliquando in diabolum dicitur, quod non in ipso, sed potius in ejus corpore possit agnosci, quod habet non solum in eis qui manifestissime foris sunt, sed in eis etiam qui cum ad ipsum perti-
Lucæ 3. 17. neant, tamen ad tempus miscentur Ecclesiæ, donec unusquisque de hac vita exeat, vel a frumento palea ventilabro ultimo separetur. Quod
Isa. 14. 12. enim scriptum est apud Isaiam, *Quomodo cecidit de cœlo Lucifer mane oriens*, et cetera, quæ sub figura regis Babyloniæ de eadem persona, vel ad eamdem personam dicta sunt in ipsa contextione sermonis, de diabolo utique intelliguntur: et tamen quod ibi dictum est, *Contritus est in terra, qui mittit ad omnes gentes*, non totum ipsi capiti congruit. Nam etsi mittit ad omnes gentes diabolus angelos suos, tamen in terra corpus ejus, non ipse, conteritur, nisi quia ipse est in corpore suo, quod contritum fit ut pulvis, quem projicit ventus a facie terræ.

56. Hæ autem omnes regulæ, excepta una, Psal. 1. 4.
quæ vocatur *de promissis et Lege*, aliud ex alio faciunt intelligi, quod est proprium tropicæ locutionis, quæ latius patet quam ut possit, ut mihi videtur, ab ulloquo universa comprehendi.
B Nam ubicumque velut aliud dicitur ut aliud intelligatur, etsi nomen ipsius tropi in loquendi arte non invenitur, tropica locutio est. Quæ cum fit ubi fieri solet, sine labore sequitur intellectus: cum vero ubi non solet, laboratur ut intelligatur, ab aliis magis, ab aliis minus, sicut magis minusve dona Dei sunt in ingeniis hominum, vel adjutoria tribuuntur. Proinde sicut in verbis propriis, de quibus superius disputavimus, ubi res ut dicuntur intelligendæ sunt; sic in translatis quæ faciunt tropicas locutiones, ubi aliud ex alio intelligendum est, de quibus hucusque quantum visum est, satis egimus, non solum admonendi sunt studiosi venerabilium litterarum, ut in Scripturis sanctis genera locutionum sciant, et quomodo apud eas aliquid di-
C ci soleat, vigilanter advertant, memoriterque retineant: verum etiam, quod est præcipuum et maxime necessarium, orent ut intelligant. In eis quippe litteris, quarum studiosi sunt, legunt quoniam *Dominus dat sapientiam, et a facie* Prov. 2. 6.
ejus scientia et intellectus; a quo et ipsum studium, si pietate præditum est, acceperunt. Sed hæc satis etiam de signis, quantum ad verba pertinet, dicta sint. Restat ut de proferendis eis quæ sentimus, sequenti volumine, quæ Dominus donaverit, disseramus.

LIBER QUARTUS

Hactenus de investigando Scripturæ sensu, nunc demum agitur de disserendo. Et quidem Rhetoricæ artis præcepta ad hujus libri institutum pertinere non vult Augustinus; sed tamen summa diligentia Christiani Oratoris partes persequitur: cui sacrarum litterarum auctores et doctores ecclesiasticos dicendi sapientia, immo et eloquentia longe præstantissimos imitandos proponit, ex eorum scriptis elocutionis exempla in vario dicendi genere subjiciens. Postremo ipsum Ecclesiasten hortatur, ut in primis orationi det operam; et quod verbis docet alios, id omnino vita et moribus præstet.

Prologus. Qua de re agendum in hoc libro. HOC Opus nostrum quod inscribitur de *Doctrina Christiana*, in duo quædam fueram primas distributione partitus. Nam post procemium, quo respondi eis, qui hoc fuerant reprehensuri, *Duæ sunt res*, inquam, *quibus nititur omnis tractatio Scripturarum, modus inveniendi quæ intelligenda sunt, et modus proferendi quæ intellecta sunt. De inveniendo prius, de proferen-* D *do postea disseremus.* Quia ergo de inveniendo multa jam diximus, et tria de hac una parte voluminis absolvimus, Domino adjuvante de proferendo pauca dicemus, ut si fieri potuerit, uno libro cuncta claudamus, totumque hoc opus quatuor voluminibus terminetur.

2. PRIMO itaque exspectationem legentium, CAPUT I. Rhetoricæ
qui forte me putant rhetorica daturum esse præ-

Præcepta tradere non est hujus instituti.

cepta, quæ in scholis sæcularibus et didici et docui, ista prælocutione cohibeo, atque ut a me non expectentur, admoneo: non quod nihil habeant utilitatis; sed quod si quid habent, seorsum discendum est, si cui fortassis bono viro etiam hæc vacat discere, non autem a me vel in hoc opere, vel in aliquo alio requirendum.

CAPUT II. *Rhetorica facultate Christianum doctorem uti convenit.*

3. Nam cum per artem rhetoricam, et vera suadeantur et falsa, quis audeat dicere, adversus mendacium in defensoribus suis inermem debere consistere veritatem, ut videlicet illi qui res falsas persuadere conantur, noverint auditorem vel benevolum, vel intentum, vel docilem proœmio facere; isti autem non noverint? Illi falsa breviter, aperte, verisimiliter; et isti vera sic narrent, ut audire tædeat, intelligere non pateat, credere postremo non libeat? Illi fallacibus argumentis veritatem oppugnent, asserant falsitatem; isti nec vera defendere, nec falsa valeant refutare? Illi animos audientium in errorem moventes impellentesque dicendo terreant, contristent, exhilarent, exhortentur ardenter: isti pro veritate, lenti frigidique dormitent? Quis ita desipiat, ut hoc sapiat? Cum ergo sit in medio posita facultas eloquii, quæ ad persuadenda seu prava seu recta valet plurimum, cur non bonorum studio comparatur, ut militet veritati, si eam mali ad obtinendas perversas vanasque caussas in usus iniquitatis et erroris usurpant?

CAP. III. *Rhetoricæ præcepta qua ætate, quave ratione disci possunt.*

4. Sed quæcumque sunt de hac re observationes atque præcepta, quibus cum accedit in verbis plurimis ornamentisque verborum exercitatioris linguæ sollertissima consuetudo, fit illa quæ facundia vel eloquentia nominatur, extra istas litteras nostras, seposito ad hoc congruo temporis spatio, apta et convenienti ætate discenda sunt eis, qui hoc celeriter possunt.

Cicero de Oratore.

Nam et ipsos Romanæ principes eloquentiæ non piguit dicere, quod hanc artem nisi quis cito possit, numquam omnino possit perdiscere. Quod utrum verum sit, quid opus est quærere? Non enim etiam si possint hæc a tardioribus tandem aliquando perdisci, nos ea tanti pendimus, ut eis discendis jam maturas vel etiam graves hominum ætates velimus impendi. Satis est ut adolescentulorum ista sit cura, nec ipsorum omnium quos utilitati Ecclesiasticæ cupimus erudiri; sed eorum quos nondum magis urgens, et huic rei sine dubio præponenda necessitas occupavit. Quoniam si acutum et fervens adsit ingenium, facilius adhæret eloquentia legentibus et audientibus eloquentes, quam eloquentiæ præcepta sectantibus. Nec desunt ecclesiasticæ litteræ, etiam præter canonem in auctoritatis arce salubriter collocatum, quas legendo homo capax, etsi id non agat, sed tantummodo rebus quæ ibi dicuntur intentus sit etiam eloquio quo dicuntur, dum in his versatur, imbuitur, accedente vel maxime exercitatione sive scribendi, sive dictandi, postremo

A etiam dicendi, quæ secundum pietatis ac fidei regulam sentit. Si autem tale desit ingenium, nec illa rhetorica præcepta capiuntur, nec si magno labore inculcata quantulacumque ex parte capiantur, aliquid prosunt. Quandoquidem etiam ipsi qui ea didicerunt, et copiose ornateque dicunt, non omnes ut secundum ipsa dicant, possunt ea cogitare cum dicunt, si non de his disputant: immo vero vix ullos eorum esse existimo, qui utrumque possint, et dicere bene, et ad hoc faciendum præcepta illa dicendi cogitare cum dicunt. Cavendum est enim ne fugiant ex animo, quæ dicenda sunt, dum attenditur ut arte dicantur. Et tamen in sermonibus atque dictionibus eloquentium, impleta reperiuntur præcepta eloquentiæ, de quibus illi ut eloque- B rentur, vel cum eloquerentur, non cogitaverunt, sive illa didicissent, sive ne attigissent quidem. Implent quippe illa, quia eloquentes sunt; non adhibent ut sint eloquentes.

5. Quapropter cum ex infantibus loquentes non fiant, nisi locutiones discendo loquentium, cur eloquentes fieri non possint nulla eloquendi arte tradita, sed elocutiones eloquentium legendo et audiendo, et quantum assequi conceditur, imitando? Quid quod ita fieri ipsis quoque experimur exemplis? Nam sine præceptis rhetoricis novimus plurimos eloquentiores plurimis, qui illa didicerunt; sine lectis vero et auditis eloquentium disputationibus vel dictionibus neminem. Nam neque ipsa arte grammatica, qua discitur locutionis integritas, indigerent pueri, si eis inter homines, qui integre loquerentur, crescere daretur et vivere. Nescientes quippe ulla C nomina vitiorum, quidquid vitiosum cujusquam ore loquentis audirent, sana sua consuetudine reprehenderent et caverent; sicut rusticos urbani reprehendunt, etiam qui litteras nesciunt.

CAP. IV. *Officium doctoris Christiani.*

6. Debet igitur divinarum Scripturarum tractator et doctor, defensor rectæ fidei ac debellator erroris, et bona docere, et mala dedocere: atque in hoc opere sermonis (a) conciliare a adversos, remissos erigere; nescientibus quid agatur, quid exspectare debeant intimare. Ubi autem benevolos, intentos, dociles aut invenerit, aut ipse fecerit, cetera peragenda sunt, sicut postulat caussa. Si docendi sunt qui audiunt, narratione faciendum est, si tamen indigeat, ut res de qua agitur innotescat. Ut autem quæ dubia sunt certa fiant, documentis adhibitis ratio- D cinandum est. Si vero qui audiunt movendi sunt potius quam docendi, ut in eo quod jam sciunt, agendo non torpeant, et rebus assensum, quas veras esse fatentur, accommodent, majoribus dicendi viribus opus est. Ibi obsecrationes et increpationes, concitationes et coercitiones, et quæcumque alia valent ad commovendos animos, sunt necessaria.

CAPUT V. *Interest magis ut*

7. Et hæc quidem cuncta quæ dixi, omnes fere homines in iis quæ eloquendo (b) agunt, facere non quiescunt: * sed cum alii faciant ob- b

(a) Bad. Am. Er. et septem MSS. *conciliare aversos.*

(b) MSS. duo, *quæ loquendo arguunt.*

sapienter dicat Christianus orator, quam ut eloquenter. Unde consequi id valeat. Cicero l. 1. de Inventione.

tuse, deformiter, frigide; alii acute, ornate, A vehementer; illum ad hoc opus unde agimus, jam oportet accedere, qui potest disputare vel dicere sapienter, etiamsi non potest eloquenter, ut prosit audientibus, etiamsi minus quam prodesset, si et eloquenter posset dicere. Qui vero affluit insipienti eloquentia, tanto magis cavendus est, quanto magis ab eo in iis quæ audire inutile est, delectatur auditor, et eum quoniam diserte dicere audit; etiam vere dicere existimat. Hæc autem sententia nec illos fugit, qui artem rhetoricam docendam putarunt: fassi sunt a enim sapientiam sine eloquentia parum (*a*) prodesse civitatibus; eloquentiam vero sine sapientia nimium obesse plerumque, prodesse nunquam. Si ergo hoc illi, qui præcepta eloquentiæ tradiderunt, in eisdem libris in quibus id egerunt, veritate instigante coacti sunt confiteri, B veram, hoc est supernam quæ a Patre luminum descendit, sapientiam nescientes, quanto magis nos non aliud sentire debemus, qui hujus sapientiæ filii et ministri sumus? Sapienter autem dicit homo tanto magis vel minus, quanto in Scripturis sanctis magis minusve profecit. Non dico in eis multum legendis memoriæque mandandis, sed bene intelligendis, et diligenter earum sensibus indagandis. Sunt enim qui eas legunt, et negligunt: legunt ut teneant, negligunt ne intelligant. Quibus longe sine dubio præferendi sunt, qui verba earum minus tenent, et cor earum sui cordis oculis vident. Sed utrisque ille melior, qui et cum volet eas dicit, et sicut oportet intelligit.

8. Huic ergo qui sapienter debet dicere, etiam quod non potest eloquenter, verba Scripturarum tenere maxime necessarium est. Quanto C enim se pauperiorem cernit in suis, tanto eum oportet in istis esse ditiorem; ut quod dixerit suis verbis, probet ex illis; et qui propriis verb bis minor erat, (*b*) magnorum testimonio quodammodo crescat. Probando enim delectat, qui minus potest delectare dicendo. Porro qui non solum sapienter, verum etiam eloquenter vult dicere, quoniam profecto plus proderit; si utrumque potuerit, ad legendos vel audiendos et exercitatione imitandos eloquentes eum mitto libentius, quam magistris artis rhetoricæ vacare præcipio: si tamen ii qui leguntur et audiuntur, non solum eloquenter, sed etiam sapienter dixisse vel dicere veraci prædicatione laudantur. D Qui enim eloquenter dicunt, suaviter; qui sapienter, salubriter audiuntur. Propter quod non

Sap. 6. 26. ait Scriptura, Multitudo eloquentium, sed *Multitudo sapientium sanitas est orbis terrarum*. Sicut autem sæpe sumenda sunt et amara salubria, ita semper vitanda est perniciosa dulcedo. Sed salubri suavitate vel suavi salubritate quid melius? Quanto enim magis illic appetitur suavitas, tanto facilius salubritas prodest. Sunt ergo ecclesiastici viri, qui divina eloquia non solum sapienter, sed eloquenter etiam tractaverunt: quibus legendis magis non sufficit tempus, quam deesse ipsi studentibus et vacantibus possunt.

CAP. VI. Sapientiæ juncta cum eloquentia in sacris auctoribus.

9. Hic aliquis forsitan quærit utrum auctores nostri, quorum scripta divinitus inspirata canonem nobis saluberrima auctoritate fecerunt, sapientes tantummodo, an eloquentes etiam nuncupandi sint. Quæ quidem quæstio apud meipsum, et apud eos qui mecum quod dico sentiunt, facillime solvitur. Nam ubi eos intelligo, non solum nihil eis sapientius, verum etiam nihil eloquentius mihi videri potest. Et audeo dicere, omnes qui recte intelligunt quod illi loquuntur, simul intelligere non eos aliter loqui debuisse. Sicut est enim quædam eloquentia quæ magis ætatem juvenilem decet, est quæ senilem; nec jam dicenda est eloquentia, si personæ non congruat eloquentis: ita est quædam, quæ viros summa auctoritate dignissimos planeque divinos decet. Hac illi locuti sunt, nec ipsos decet alia, nec alios ipsa: ipsis enim congruit, alios autem quanto videtur humilior, tanto altius non ventositate, sed soliditate transcendit. Ubi vero non eos intelligo, minus quidem mihi apparet eorum eloquentia, sed eam tamen non dubito esse talem, qualis est ubi intelligo. Ipsa quoque obscuritas divinorum salubriumque dictorum tali eloquentiæ miscenda fuerat, in qua proficere noster intellectus, non solum inventione, verum etiam exercitatione deberet.

10. Possem quidem, si vacaret, omnes virtutes et ornamenta eloquentiæ, de quibus inflantur isti, qui linguam suam nostrorum auctorum linguæ non magnitudine, sed tumore præponunt, ostendere in istorum litteris sacris, quos nobis erudiendis, et ab hoc sæculo pravo in beatum sæculum transferendis, providentia divina providit. Sed non ipsa me plus quam dici potest in illa eloquentia delectant, quæ sunt his viris cum oratoribus gentilium poetisve communia: illud magis admiror et stupeo, quod ista nostra eloquentia ita usi sunt per alteram quamdam eloquentiam suam, ut nec deesset eis, nec emineret in eis: qui eam nec improbari ab illis, nec ostentari oportebat; quorum alterum fieret, si vitaretur; alterum putari posset, si facile agnosceretur. Et in quibus forte locis agnoscitur a doctis, tales res dicuntur, ut verba quibus dicuntur, non a dicente adhibita, sed ipsis rebus velut sponte subjuncta videantur: quasi sapientiam de domo sua, id est pectore sapientis procedere intelligas, et tamquam inseparabilem famulam etiam non vocatam sequi eloquentiam.

CAP. VII. Pulere docet adductis exemplis in Sacris litteris inesse germanam eloquentiam, quæ sapientiæ adhæret velut insepa-

11. Quis enim non videat quod voluerit dicere, et quam sapienter dixerit Apostolus, *Gloriamur in tribulationibus, scientes quia tribulatio patientiam operatur, patientia autem probationem, probatio vero spem, spes autem non confundit: quia caritas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum, qui datus est nobis?* Hic si quis, ut ita dixerim, imperite peritus, artis eloquentiæ præcepta Apostolum secutum fuisse contendat, nonne a Christianis

(a) Lov. *prodesse*, civibus. Editi alii et MSS. civitatibus.

(b) MSS. e Vaticanis duo, *majorum*.

rabilis comes. Exemplum ex Rom. 5. 3.

doctis indoctisque ridebitur? Et tamen agnoscitur hic figura, quæ κλίμαξ græce, latine vero a quibusdam est appellata gradatio, quoniam scalam dicere noluerunt, cum verba vel sensa connectuntur alterum ex altero; sicut hic, ex tribulatione patientiam, ex patientia probationem, ex probatione spem connexam videmus. Agnoscitur et aliud decus, quoniam post aliqua pronuntiationis voce singula finita, quæ nostri membra et cæsa, Græci autem κῶλα et κόμματα vocant, sequitur ambitus sive circuitus, quem περίοδον illi appellant, cujus membra suspenduntur voce dicentis, donec ultimo finiatur. Nam eorum quæ præcedunt circuitum, membrum illud est primum, *quoniam tribulatio patientiam operatur:* secundum, *patientia autem probationem:* tertium, *probatio vero spem.* Deinde subjungitur ipse circuitus, qui tribus peragitur membris, quorum primum est, *spes autem non confundit:* secundum *quia caritas Dei diffusa est in cordibus nostris:* tertium, *per Spiritum-sanctum qui datus est nobis.* At hæc atque hujuscemodi in elocutionis arte traduntur. Sicut ergo Apostolum præcepta eloquentiæ secutum fuisse non dicimus, ita quod ejus sapientiam secuta sit eloquentia, non negamus.

12. Scribens ad Corinthios, in secunda epistola redarguit quosdam, qui erant ex Judæis pseudo-apostoli, eique detrahebant: et quoniam seipsum prædicare compellitur, hanc sibi velut insipientiam tribuens, quam sapienter dicit quamque eloquenter? sed comes sapientiæ, dux eloquentiæ, illam sequens, istam præcedens et sequentem non respuens. *Iterum dico*, inquit, *ne quisquis me existimet insipientem esse, alioquin velut insipientem suscipite me, ut et ego modicum quid glorier. Quod loquor, non loquor secundum Deum, sed quasi in stultitia, in hac substantia gloriæ. Quoniam quidem multi gloriantur secundum carnem, et ego gloriabor. Libenter enim sustinetis insipientes, cum sitis ipsi sapientes. Toleratis enim si quis vos in servitutem redigit, si quis devorat, si quis accipit, si quis extollitur, si quis in faciem vos cædit. Secundum ignobilitatem dico, quasi nos infirmati simus. In quo autem quis audet,* (*in insipientia dico*) *audeo et ego. Hebræi sunt? et ego. Israelitæ sunt? et ego. Semen Abrahæ sunt? et ego. Ministri Christi sunt?* (*insipiens dico*) (a) *super ego. In laboribus plurimum, in carceribus abundantius, plagis supra modum, in mortibus sæpius. A Judæis quinquies, quadraginta una minus accepi. Ter virgis cæsus sum, semel lapidatus sum, ter naufragium feci: nocte et die in profundo maris fui; in itineribus sæpe, periculis fluminum, periculis latronum, periculis ex genere, periculis ex gentibus, periculis in civitate, periculis in deserto, periculis in mari, periculis in falsis fratribus: in labore et ærumna, in vigiliis sæpius, in fame et siti, in jejuniis sæpius,*

Exemplum aliud et 2. 2. Cor. 11. 16

in frigore et nuditate: præter illa quæ extrinsecus sunt, incursus in me quotidianus, sollicitudo omnium Ecclesiarum. Quis infirmatur, et ego non infirmor? Quis scandalizatur, et ego non uror? Si gloriari oportet, in iis quæ infirmitatis meæ sunt, gloriabor. Quanta sapientia ista sint dicta vigilantes vident. Quanto vero etiam eloquentiæ cucurrerint flumine, et qui stertit advertit.

13. Porro autem qui novit, agnoscit quod ea cæsa, quæ κόμματα Græci vocant, et membra, et circuitus, de quibus paulo ante disserui, cum decentissima varietate interponerentur; totam istam speciem dictionis, et quasi ejus vultum, quo etiam indocti delectantur moventurque, fecerunt. Nam unde cœpimus hunc inserere, circuitus sunt: primus minimus, hoc est bimembris; minus enim quam duo membra circuitus habere non possunt, plura vero possunt: ergo ille primus est, *Iterum dico: ne quis me existimet insipientem esse.* Sequitur alius trimembris, *Alioquin, velut insipientem suscipite me, ut et ego modicum quid glorier.* Tertius qui sequitur membra habet quatuor, *Quod loquor, non loquor secundum Deum, sed quasi in stultitia, in hoc substantia gloriæ.* Quartus duo habet, *Quoniam quidem multi gloriantur secundum carnem, et ego gloriabor.* Et quintus habet duo, *Libenter enim sustinetis insipientes, cum sitis ipsi sapientes.* Etiam sextus bimembris est, *Toleratis enim, si quis vos in servitutem redigit.* Sequuntur tria cæsa, *Si quis devorat, si quis accipit, si quis extollitur.* Deinde tria membra, *Si quis in faciem vos cædit, secundum ignobilitatem dico, quasi nos infirmati simus.* Additur trimembris circuitus, *In quo autem quis audet,* (*in insipientia dico*) *audeo et ego.* Hinc jam singulis quibusque cæsis interrogando positis; singula itidem cæsa responsione redduntur, tria tribus, *Hebræi sunt? et ego. Israelitæ sunt? et ego. Semen Abrahæ sunt? et ego.* Quarto autem cæso simili interrogatione posito, non alterius cæsi, sed membri oppositione respondet, *Ministri Christi sunt?* (*insipiens dico*) *super ego.* Jam cæsa quatuor sequentia, remota decentissime interrogatione funduntur, *In laboribus plurimum, in carceribus abundantius, in plagis supra modum, in mortibus sæpius.* Deinde interponitur brevis circuitus, (b) quoniam suspensa pronuntiatione distinguendum est, *A Judæis quinquies,* ut hoc sit unum membrum, cui connectitur alterum, *quadraginta una minus accepi.* Inde reditur ad cæsa, et ponuntur tria, *Ter virgis cæsus sum, semel lapidatus sum, ter naufragium feci.* Sequitur membrum, *Nocte ac die in profundo maris fui.* Deinde quatuordecim cæsa decentissimo impetu profluunt, *In itineribus sæpe, periculis fluminum, periculis latronum, periculis ex genere, periculis ex gentibus, periculis in civitate, periculis in deserto, periculis in mari,*

(a) MSS. duo, *plus ego*. At illi omnes cum editis, *super ego*. Græce, ὑπὲρ ἐγώ ubi interpres verba magis reddidit quam sententiam.

(b) MSS. quatuor, *qui suspensa pronuntiatione distinguendus est.*

periculis in falsis fratribus, in labori et ærumna, in vigiliis sæpius, in fame et siti, in jejuniis sæpius, in frigore et nuditate. Post hæc interponit trimembrem circuitum, *Præter illa quæ extrinsecus sunt, incursus in me quotidianus, sollicitudo omnium Ecclesiarum.* Et huic duo
2. Cor. 12. 1. membra percontatione subjungit, *Quis infirmatur, et ego non infirmor? Quis scandalizatur, et ego non uror?* Postremo totus iste quasi anhelans locus, bimembri circuitu terminatur. *Si gloriari oportet, in iis quæ infirmitatis meæ sunt gloriabor.* Quod vero post hunc impetum interposita narratiuncula quodammodo requiescit, et requiescere facit auditorem, quid decoris, quid delectationis habeat, satis dici non potest. Sequitur enim dicens, *Deus et Pater Domini nostri Jesu Christi scit, qui est benedictus in sæcula, quod non mentior.* Ac deinde quomodo periclitatus fuerit, et quomodo evaserit, brevissime narrat.

14. Longum est cetera persequi, vel in aliis sanctarum Scripturarum locis ista monstrare. Quid si etiam figuras locutionis quæ illa arte traduntur, in iis saltem quæ de Apostoli eloquio commemoravi, ostendere voluissem; nonne facilius graves homines me nimium, quam quisquam studiosorum sibi sufficientem putarent? Hæc omnia quando a magistris docentur, pro magno habentur, magno emuntur pretio, magna jactatione venduntur. Quam jactationem etiam ego redolere vereor, dum ista sic dissero. Sed male doctis hominibus respondendum fuit, qui nostros auctores contemnendos putant, non quia non habent, sed quia non ostentant, quam nimis istis diligunt, eloquentiam.

15. Sed forte quis putat, tamquam eloquentem nostrum elegisse me apostolum Paulum.
2. Cor. 11. 6. Videtur enim ubi ait, *Etsi imperitus sermone, sed non scientia*, quasi concedendo obtrectatoribus sic locutus, non tamquam id verum agnosceret, confitendo. Si autem dixisset, *Imperitus quidem sermone, (a) sed non scientia*, nullo modo aliud posset intelligi. Scientiam plane non cunctatus est profiteri, sine qua esse doctor gentium non valeret. Certe si quid ejus proferimus ad exemplum eloquentiæ, ex illis epistolis utique proferimus, quas etiam ipsi obtrectatores ejus, qui sermonem præsentis contemtibilem putari volebant, graves et fortes esse confessi
1. Cor. 10. 10. sunt. Dicendum ergo mihi aliquid esse video et de eloquentia Prophetarum, ubi per tropologiam multa obteguntur. Quæ quanto magis translatis verbis videntur operiri, tanto magis cum fuerint aperta dulcescunt. Sed hoc loco tale aliquid commemorare debeo, ubi quæ dicta sunt non cogar exponere, sed commendem tantum quo-
Amos 7. 14. et 15. modo dicta sint. Et ex illius Prophetæ libro potissimum hoc faciam, qui se pastorem vel armentarium fuisse dicit, atque inde divinitus ablatum atque missum, ut Dei populo prophetaret. Non autem secundum septuaginta interpretes, qui etiam ipsi divino spiritu interpretati, ob hoc aliter videntur nonnulla dixisse, ut ad spiritalem sensum scrutandum magis admoneretur lectoris intentio; unde etiam obscuriora nonnulla, quia magis tropica, sunt eorum: sed sicut ex hebræo in latinum eloquium presbytero Hieronymo utriusque linguæ perito interpretante translata sunt.

16. Cum igitur argueret impios, superbos, luxuriosos, et fraternæ ideo negligentissimos caritatis, rusticus vel ex rustico iste propheta exclamavit, dicens, *Væ qui opulenti estis in Sion, et confiditis in monte Samariæ, optimates capita populorum, ingredientes pompatice domum Israel, Transite in Chalanne, et videte, et ite inde in Emath magnam, et descendite in Geth Palæstinorum, et ad optima quæque regna horum, si latior terminus eorum termino vestro est. Qui separati estis in diem malum, et appropinquatis solio iniquitatis. Qui dormitis in lectis eburneis, et lascivitis in stratis vestris: qui comeditis agnum de grege, et vitulos de medio armenti: qui canitis ad vocem psalterii. Sicut David putaverunt se habere vasa cantici, bibentes in phialis vinum, et optimo unguento delibuti: et nihil patiebantur super contritione Joseph.* Numquidnam isti, qui Prophetas nostros tamquam ineruditos et elocutionis ignaros velut docti disertique contemnunt, si aliquid eis tale vel in tales dicendum fuisset, aliter se voluissent dicere, qui tamen eorum insanire noluissent?

Exemplum aliud sanæ eloquentiæ ex Amos. c. 1.

17. Quid enim est quod isto eloquio aures sobriæ plus desiderent? Primo ipsa invectio, quasi sopitis sensibus, ut evigilarent, quo fremitu illisa est? *Væ qui opulenti estis in Sion, et confiditis in monte Samariæ, optimates capita populorum, ingredientes pompatice domum Israel.* Deinde ut beneficiis Dei, qui eis ampla spatia regni dedit, ostendat ingratos, quoniam confidebant in monte Samariæ, ubi utique idola colebantur, *Transite*, inquit, *in Chalanne, et videte, et ite inde in Emath magnam, et descendite in Geth Palæstinorum, et ad optima quæque regna horum, si latior terminus termino vestro est.* Simul etiam cum ista dicuntur locorum nominibus tamquam luminibus ornatur eloquium, quæ sunt Sion, Samaria, Chalanne, Emath magna, et Geth Palæstinorum. Deinde verba quæ his adjunguntur locis decentissime variantur: *Opulenti estis, confiditis, transite, ite, descendite.*

18. Consequenter denuntiatur futura sub iniquo rege appropinquare captivitas, cum adjungitur, *Qui separati estis in diem malum, et appropinquatis solio iniquitatis.* Tunc subjiciuntur merita luxuriæ, *Qui dormitis in lectis eburneis, et lascivitis in stratis vestris: qui comeditis agnum de grege, et vitulos de medio armenti.* Ista sex membra tres bimembres circuitus ediderunt. Non enim ait, Qui separati estis in diem

(a) Sic Bad. Am. Er. et MSS. At Lov. et non addidisset, sed non scientia.

malum, qui appropinquatis solio iniquitatis, qui A dormitis in lectis eburneis, qui lascivitis in stratis vestris, qui comeditis agnum de grege, et vitulos de medio armenti; si ita diceretur, esset quidem et hoc pulcrum, ut ab uno pronomine repetito singula sex membra decurrerent, et pronuntiantis voce singula finirentur: sed pulcrius factum est, ut eidem pronomini essent bina subnexa, quæ tres sententias explicarent; unam ad captivitatis prænuntiationem, *Qui separati estis in diem malum, et appropinquatis solio iniquitatis;* alteram ad libidinem. *Qui dormitis in lectis eburneis, et lascivitis in stratis vestris;* ad voracitatem vero tertiam pertinentem, *Qui comeditis agnum de grege, et vitulos de medio armenti:* ut in potestate sit pronuntiantis, utrum singula finiant, et membra sint B sex, an primum et tertium et quintum voce suspendat, et secundum primo, quartum tertio, sextum quinto connectendo, tres bimembres circuitus decentissime faciat; unum quo calamitas imminens, alterum quo lectus impurus, tertium quo prodiga mensa monstretur.

19. Deinde luxuriosam remordet aurium voluptatem. Ubi cum dixisset, *Qui canitis ad vocem psalterii*, quoniam potest exerceri sapienter a sapientibus musica, mirabili decore dicendi, invectionis impetu relaxato, et non ad illos, sed de illis jam loquens, ut nos musicam sapientis a musica luxuriantis distinguere commoneret, non ait, Qui canitis ad vocem psalterii, et sicut David putatis vos habere vasa cantici: sed cum illud ad illos dixisset, quod luxuriosi audire deberent, *Qui canitis ad vocem psalterii*, imperi- C tiam quoque eorum aliis quodammodo indicavit, adjungens, *Sicut David putaverunt se habere vasa cantici, bibentes in phialis vinum, et optimo unguento delibuti.* Tria hæc melius pronuntiantur, si suspensis duobus, prioribus membris circuitus, tertio finiantur.

20. Jam vero quod his omnibus adjicitur, *Et nihil patiebantur super contritione Joseph*, sive continuatim dicatur ut unum sit membrum, sive decentius suspendatur, et *nihil patiebantur*, et post hanc distinctionem inferatur, *super contritione Joseph*, atque sit bimembris circuitus, miro decore non dictum est, nihil patiebantur super contritione fratris, sed positus est pro fratre, *Joseph*, ut quicumque frater proprio signi- D ficaretur ejus nomine, cujus ex fratribus fama præclara est, vel in malis quæ pertulit, vel in bonis quæ rependit. Iste certe tropus ubi Joseph quemcumque fratrem facit intelligi, nescio utrum illa, quam didicimus et docuimus, arte tradatur. Quam sit tamen pulcher, et quemadmodum afficiat legentes atque intelligentes, non opus est cuiquam dici, si ipse non sentit.

21. Et plura quidem quæ pertinent ad præcepta eloquentiæ, in hoc ipso loco, quem pro exemplo posuimus, possunt reperiri. Sed bonum auditorem, non tam si diligenter discutiatur, instruit, quam si ardenter pronuncietur, accendit. Neque enim hæc humana industria composita, sed divina mente sunt fusa et sapienter et eloquenter, non intenta in eloquentiam sapientia, sed a sapientia non recedente eloquentia. Si enim, sicut quidam disertissimi atque acutissimi viri videre ac dicere potuerunt, ea quæ velut oratoria arte discuntur, non observarentur et notarentur; et in hanc doctrinam non redigerentur, nisi prius in oratorum invenirentur ingeniis; quid mirum si et in istis inveniuntur, quos ille misit, qui facit ingenia? Quapropter et eloquentes quidem, non solum sapientes, canonicos nostros auctores doctoresque fateamur, tali eloquentia (*a*) qualis personis ejusmodi con- a gruebat.

22. Sed nos etsi de litteris eorum, quæ sine difficultate intelliguntur nonnulla sumimus elocutionis exempla; nequaquam tamen putare debemus imitandos eos nobis esse in iis, quæ ad exercendas et elimandas quodammodo mentes legentium et ad rumpenda fastidia atque acuenda studia discere volentium, (*b*) celandos quoque, sive ut ad pietatem convertantur, sive ut a mysteriis secludantur, animos impiorum, utili ac salubri obscuritate dixerunt. Sic quippe illi locuti sunt, ut posteriores qui eos recte intelligerent et exponerent, alteram gratiam, disparem quidem, verumtamen subsequentem in Dei Ecclesia reperirent. Non ergo expositores eorum ita loqui debent, tamquam se ipsi exponendos simili auctoritate proponant; sed in omnibus sermonibus suis primitus ac maxime ut intelligantur elaborent, ea quantum possunt perspicuitate dicendi, ut aut multum tardus sit qui non intelligat, aut in rerum quas explicare atque ostendere volumus difficultate ac subtilitate, non in nostra locutione sit causa, quo minus tardiusve quod dicimus possit intelligi.

CAP. VIII. Obscuritas sacrorum auctorum licet eloquens, non imitanda a doctoribus Christianis. b

23. Sunt enim quædam, quæ vi sua non intelliguntur, aut vix intelliguntur, quantolibet et quantumlibet, quamvis planissime dicentis versentur eloquio, quæ in populi audientiam, vel raro, si aliquid urget, vel numquam omnino mittenda sunt. In libris autem, qui ita scribuntur, ut ipsi sibi quodammodo lectorem teneant cum intelliguntur, (*c*) cum autem non intelliguntur molesti non sint nolentibus legere, et in c aliquorum collocutionibus, non est hoc officium deserendum, ut vera quamvis difficillima ad intelligendum, quæ ipsi jam percepimus, cum quantocumque labore disputationis ad aliorum intelligentiam perducamus, si tenet auditorem vel collocutorem discendi cupiditas, nec mentis capacitas desit, quæ quoquo modo intimata pos-

CAP. IX. Difficilia intellectu apud quos et quo modo tractanda.

(a) Bad. Am. Er. et septem MSS. tali *eloquentia usos.*

(b) MSS. tres, *zelandos.* Sic etiam editi Bad. Am. et Er.

(c) In prius editis, *cum intelliguntur, molesti non sint nolentibus legere. cum autem non intelliguntur, molesti non sint nolentibus legere. Et in aliquorum* etc. Hunc locum MSS. subsidio liberavimus ab inepto glossemate, et a prava interpunctione, quæ a se invicem distrahebat partes propositionis hujus *In libris autem ... non est hoc officium deserendum.*

sit accipere; non curante illo, qui docet quanta eloquentia doceat, sed quanta evidentia.

CAPUT X. Perspicuitatis in dicendo studium. Cicero in Orat.

24. Cujus evidentiæ diligens appetitus aliquando negligit verba cultiora, nec curat quid bene sonet, sed quid bene indicet atque intimet quod ostendere intendit. Unde ait quidam, cum de tali genere locutionis ageret, esse in ea quamdam diligentem negligentiam. Hæc tamen sic detrabit ornatum, ut sordes non contrahat. Quamvis in bonis doctoribus tanta docendi cura sit, vel esse debeat, ut verbum quod nisi obscurum sit vel ambiguum, latinum esse non potest, vulgi autem more sic dicitur, ut ambiguitas obscuritasque vitetur, non sic dicatur ut a doctis, sed potius ab indoctis dici solet. Si enim non piguit dicere interpretes nostros, *Non congregabo conventicula eorum de sanguinibus*, quoniam senserunt ad rem pertinere, ut eo loco pluraliter enuntiaretur hoc nomen, quod in latina lingua tantummodo singulariter dicitur; cur pietatis doctorem pigeat imperitis loquentem, ossum potius quam os dicere, ne ista syllaba non ab eo quod sunt ossa, sed ab eo quod sunt ora intelligatur, ubi Afræ aures de correptione vocalium vel productione non judicant? Quid enim prodest locutionis integritas, quam non sequitur intellectus audientis, cum loquendi omnino nulla sit caussa, si quod loquimur non intelligunt, propter quos ut intelligant loquimur? Qui ergo docet, vitabit omnia verba quæ non docent; et si pro eis alia integra, quæ intelligantur, potest dicere, id magis eliget: si autem non potest, sive quia non sunt, sive quia in præsentia non occurrunt, utetur etiam verbis minus integris, dum tamen res ipsa doceatur atque discatur integre.

Psal. 15 4

25. Et hoc quidem non solum in collocutionibus, sive fiant cum aliquo uno, sive cum pluribus, verum etiam multo magis in populis quando sermo promitur, ut intelligamur instandum est. Quia in collocutionibus est cuique interrogandi potestas: ubi autem omnes tacent ut audiatur unus, et in eum intenta ora convertunt, ibi, ut requirat quisque quod non intellexerit, nec moris est nec decoris: ac per hoc debet maxime tacenti subvenire cura dicentis. Solet autem motu suo significare utrum intellexerit cognoscendi avida multitudo: quod donec significet, versandum est quod agitur, multimoda varietate dicendi; quod in potestate non habent, qui præparata, et ad verbum memoriter retenta pronuntiant. Mox autem ut intellectum esse constiterit, aut sermo finiendus, aut in alia transeundum est. Sicut enim gratus est, qui cognoscenda enubilat: sic onerosus est, qui cognita inculcat, eis dumtaxat quorum tota exspectatio in dissolvenda eorum, quæ panduntur, difficultate pendebat. Nam delectandi gratia etiam nota dicuntur; ubi non ipsa, sed modus quo dicuntur attenditur. Quod si et ipse jam notus est, atque auditoribus placet, pene nihil interest utrum is, qui dicit, dictor vel lector sit. Solent enim et ea quæ commode scripta sunt, non solum ab iis

A quibus primitus innotescunt, jucunde legi; verum ab iis etiam, quibus jam nota sunt, neque adhuc illa de memoria delevit oblivio, non sine jucunditate relegi, vel ab utrisque libenter audiri. Quæ autem quisque jam oblitus est, cum commonetur, docetur. Sed de modo delectandi nunc non ago; de modo quo docendi sunt, qui discere desiderant, loquor. Is autem est optimus, quo fit ut qui audit, verum audiat, et quod audit intelligat. Ad quem finem cum ventum fuerit, nihil tunc amplius de ipsa re tamquam diutius docenda laborandum est, sed forte de commendanda ut in corde figatur: quod si faciendum videbitur, ita modeste faciendum est ne perveniatur ad tædium.

CAP. XI. Quare enitendum docere dicendum perspicue, nec tamen insuaviter.

B 26. Prorsus hæc est in docendo eloquentia, qua fit dicendo, non ut libeat quod horrebat, aut ut fiat quod pigebat, sed ut appareat quod latebat. Quod tamen si fiat insuaviter, ad paucos quidem studiosissimos suus pervenit fructus, qui ea quæ discenda sunt, quamvis abjecte inculteque dicantur, scire desiderant. Quod cum adepti fuerint, ipsa delectabiliter veritate pascuntur: bonorumque ingeniorum insignis est indoles, in verbis verum amare, non verba. Quid enim prodest clavis aurea, si aperire quod volumus non potest? Aut quid obest lignea, si hoc potest? quando nihil quærimus, nisi patere quod clausum est. Sed quoniam inter se habent nonnullam similitudinem vescentes atque discentes, propter fastidia plurimorum, etiam ipsa, sine quibus vivi non potest, alimenta condienda sunt.

CAP. XII. Oratoris est docere, delectare, flectere, ex Cicer. in Oratore. Quomodo hæc tria præstare debet.

C 27. Dixit ergo quidam eloquens, et verum dixit, ita dicere debere eloquentem, ut doceat, ut delectet, ut flectat. Deinde addidit, Docere necessitatis est, delectare suavitatis, flectere victoriæ. Horum trium quod primo loco positum est, hoc est docendi necessitas, in rebus est constituta, quas dicimus; reliqua duo in modo, quo dicimus. Qui ergo dicit cum docere vult, quamdiu non intelligitur, nondum se existimet dixisse quod vult ei quem vult docere. Quia etsi dixit quod ipse intelligit, nondum illi dixisse putandus est, a quo intellectus non est: si vero intellectus est, quocumque modo dixerit, dixit. Quod si etiam delectare vult eum, cui dicit, aut flectere, non quocumque modo dixerit faciet: sed interest quomodo dicat ut faciat. Sicut est autem ut teneatur ad audiendum, delectandus auditor, ita flectendus, ut moveatur ad agendum. Et sicut delectatur si suaviter loquaris; ita flectitur si amet quod polliceris, timeat quod minaris, oderit quod arguis; quod commendas amplectatur, quod dolendum exaggeras doleat, cum quid lætandum prædicas gaudeat, misereatur eorum, quos miserandos ante oculos dicendo constituis, fugiat eos, quos cavendos terrendo proponis, et quidquid aliud grandi eloquentia fieri potest ad commovendos animos auditorum, non quid agendum sit ut sciant, sed ut agant quod agendum esse jam sciunt.

D

28. Si autem adhuc nesciunt, prius utique docendi sunt quam movendi. Et fortasse rebus ipsis

cognitis ita movebuntur, ut eos non opus sit majoribus eloquentiæ viribus jam moveri. Quod tamen cum opus est, faciendum est: tunc autem opus est, quando cum scierint quid agendum sit, non agunt. Ac per hoc docere necessitatis est. Possunt enim homines et agere et non agere quod sciunt. Quis autem dixerit eos agere debere quod nesciunt? Et ideo flectere necessitatis non est, quia non semper opus est, si tantum docenti vel etiam delectanti consentit auditor. Ideo autem victoriæ est flectere, quia fieri potest ut doceatur et delectetur, et non assentiatur. Quid autem illa duo proderunt, si desit hoc tertium? Sed neque delectare necessitatis est, quando quidem cum dicendo vero monstrantur, quod ad Officium docendi pertinet, non eloquio agitur, neque hoc attenditur, ut vel ipsa vel ipsum delectet eloquium, sed per seipsa, quoniam vera sunt, manifestata delectant. Unde plerumque delectant etiam falsa patefacta atque convicta. Neque enim delectant, quia falsa sunt; sed quia falsa esse verum est, delectat et dictio qua hoc verum esse monstratum est.

CAP. XIII. Dicendo demum flectendi animi.

29. Propter eos autem, quibus fastidientibus non placet veritas, si alio quocumque modo nisi eo modo dicatur ut placeat et sermo dicentis datus est in eloquentia non parvus etiam delectationi locus. Quæ tamen addita non sufficit duris, quos nec intellexisse, nec docentis elocutione delectatos esse profuerit. Quid enim hæc duo conferunt homini, qui et confitetur verum, et collaudat eloquium, nec inclinat assensum, propter quem solum, cum aliquid suadetur, rebus quæ dicuntur invigilat dicentis intentio? Si enim talia docentur, quæ credere vel nosse sufficiat, nihil est aliud eis consentire, nisi confiteri vera esse. Cum vero id docetur quid agendum est, et ideo docetur ut agatur, frustra persuadetur verum esse quod dicitur, frustra placet modus ipse quo dicitur, si non ita discitur ut agatur. Oportet igitur eloquentem ecclesiasticum, quando suadet aliquid quod agendum est, non solum docere ut instruat et delectare ut teneat, verum etiam flectere ut vincat. Ipse quippe jam remanet ad consensionem flectendus eloquentiæ granditate, in quo id non egit usque ad ejus confessionem demonstrata veritas, adjuncta etiam suavitate dictionis.

CAP. XIV. Dictionis suavitas pro ratione argumenti procuranda est.

30. Cui suavitati tantum operæ impensum est ab hominibus, ut non solum non facienda, verum etiam fugienda ac detestanda tot et tanta mala atque turpia, quæ malis et turpibus disertissime persuasa sunt, non ut eis consentiatur, sed sola delectationis gratia, lectitentur. Avertat autem Deus ab Ecclesia sua quod de synagoga Judæorum Jeremias propheta commemorat dicens, *Pavor et horrenda facta sunt super terram;* Jer. 5. 30. *Prophetæ prophetabant iniqua, et sacerdotes plausum dederunt manibus suis, et plebs mea dilexit sic. Et quid facietis in futurum?* O eloquentia tanto terribilior, quanto purior, et quanto solidior, tanto vehementior! O vere securis concidens petras! huic enim rei simile esse verbum suum, quod per sanctos Prophetas fecit, Jerem. 46. 21. per hunc ipsum prophetam Deus ipse dixit. Absit itaque, absit a nobis, ut sacerdotes plaudant iniqua dicentibus, et plebs Dei diligat sic. Absit a nobis, inquam, tanta dementia: nam quid faciemus in futurum? Et certe minus intelligantur, minus placeant, minus moveant quæ dicuntur; verumtamen (a) dicantur; et justa, non iniqua libenter audiantur: quod utique non fieret, nisi suaviter dicerentur.

31. In populo autem gravi, de quo dictum est Deo, *In populo gravi laudabo te*, Psal. 34. 18. nec illa suavitas delectabilis est, qua non quidem iniqua dicuntur, sed exigua et fragilia bona spumeo verborum ambitu ornantur, quali ne magna atque stabilia decenter et graviter ornarentur. Est tale aliquid in epistola beatissimi Cypriani, Epist. 1. ad Donatum. quod ideo puto vel accidisse, vel consulto factum esse, ut sciretur a posteris, quam linguam doctrinæ Christianæ sanitas ab ista redundantia revocaverit, et ad eloquentiam graviorem modestioremque restrinxerit; qualis in ejus consequentibus literis secure amatur, religiose appetitur, sed difficillime impletur. Ait ergo quodam loco: « Petamus hanc sedem: dant secessum vicina secreta, ubi dum erratici palmitum lapsus pendulis nexibus per arundines bajulas repunt, viteam porticum frondea tecta fecerunt. » Non dicuntur ista nisi mirabiliter affluentissima fecunditate facundiæ, sed profusione nimia gravitati displicent. Qui vero hæc amant, profecto eos qui non ita dicunt, sed castigatius eloquuntur, non posse ita eloqui existimant, non judicio ista devitare. Quapropter iste vir sanctus et posse se ostendit sic dicere, quia dixit alicubi, et nolle quoniam postmodum nusquam.

CAP. XV. Orandus Deus doctori ecclesiastico ante concionem.

32. Agit itaque noster iste eloquens, cum et justa et sancta et bona dicit, neque enim alia debet dicere; agit ergo quantum potest cum ista dicit ut intelligenter, ut libenter, ut obedienter audiatur: et hæc se posse, si potuerit, et inquantum potuerit, pietate magis orationum quam oratorum facultate non dubitet, ut orando pro se, ac pro illis, quos est allocuturus, sit orator antequam dictor. Ipsa hora jam ut dicat accedens, priusquam exserat proferentem linguam, ad Deum levet animam sitientem, ut eructet quod biberit, vel quod impleverit fundat. Cum enim de unaquaque re, quæ secundum fidem (b) dilectionemque tractanda sunt, multa sint quæ dicantur, et multi modi quibus dicantur ab eis, qui hæc sciunt; quis novit quid ad præsens tempus, vel nobis dicere, vel per nos expediat audiri, nisi qui corda omnium videt? Et quis facit ut quod oportet, et quemadmodum oportet, dicatur a nobis, nisi in cujus manu sunt et nos et sermones nostri? Ac per hoc discat quidem omnia, quæ docenda sunt, qui et nosse vult, et docere; Sap. 7. 16. facultatemque dicendi, ut decet virum

(a) Sic MSS. melioris notæ. At Editi, *vera tamen dicantur et justa.*

(b) Editi, *delectationemque*. MSS. potiores, *dilectionemque.*

Ecclesiasticum, comparet, ad horam vero ipsius dictionis, illud potius bonæ menti cogitet convenire quod dominus ait,
Mat. 10. 19. *Nolite cogitare quomodo aut quid loquamini; dabitur enim vobis in illa hora quid loquamini: non enim vos estis qui loquimini, sed Spiritus Patris vestri qui loquitur in vobis.* Si ergo loquitur in eis Spiritus-Sanctus, qui persequentibus traduntur pro Christo, cur non et in eis, qui tradunt discentibus Christum.

CAP. XVI. Docendi præcepta non superfluo dantur ab homine, tametsi doctores efficiat Deus.

33. Quisquis autem dicit, non esse hominibus præcipiendum quid vel quemadmodum doceant, si doctores sanctus efficit Spiritus, potest dicere, nec orandum nobis esse, quia Dominus ait;
Matt. 6. 8. *Scit pater vester quid vobis necessarium sit, prius quam petatis ab eo:* aut apostolum Paulum Timotheo et Tito non debuisse præcipere, quid
B
vel quemadmodum præciperent aliis. Quos tres Apostolicas epistolas ante oculos habere debet, cui est in Ecclesia doctoris persona imposita. Nonne in prima ad Timotheum legitur,
1. Tim. 4. 11. *Annuntia hæc, et doce?* quæ autem sint, supra dictum est. Nonne ibi est,
1. Tim. 5. 1. *Seniorem ne increpaveris, sed obsecra ut patrem?* Nonne in secunda ei dicitur,
2. Tim. 1. 13. *Formam habe verborum sanorum, quæ a me audisti?* Nonne ibi ei dicitur,
2. Tim. 2. 15. *Satis age, teipsum probabilem operarium exhibens Deo non erubescentem, verbum veritatis recte tractantem?*
2. Tim. 4. 2. Ibi est et illud, *Prædica verbum, insta opportune, importune, argue, obsecra, increpa in omni*
Tit. 1. 9. *longanimitate et doctrina.* Itemque ad Titum, nonne dicit episcopum juxta doctrinam fidelis verbi perseverantem esse debere, *ut potens sit*
C
in doctrina sana et contradicentes redarguere?
Tit. 2. 1. Ibi etiam dicit, *Tu vero loquere quæ decent sanam doctrinam, senes sobrios esse*, et quæ sequuntur.
Tit. 2. 15. Tit. 3. 1. Ibi et illud, *Hæc loquere, et exhortare: et increpa cum omni imperio. Nemo te contemnat. Admone illos principibus et potestatibus subditos esse, etc.* Quid ergo putavimus? Numquid contra seipsum sentit Apostolus, qui cum dicat doctores operatione fieri Spiritus-Sancti, ipse illis præcipit quid et quemadmodum doceant? An intelligendum est, et hominum officia ipso Sancto Spiritu largiente, in docendis etiam ipsis doctoribus non debere cessare; et tamen neque qui plantat esse aliquid, neque qui
1. Cor. 3. 7. rigat, sed Deum qui incrementum dat? Unde ipsis quoque ministris sanctis hominibus, vel
D
etiam sanctis Angelis operantibus, NEMO RECTE DISCIT, quæ pertinent ad vivendum cum Deo, nisi fiat a Deo docilis (a) Deo, cui dicitur in
Ps. 142. 10. Psalmo, *Doce me facere voluntatem tuam, quoniam tu es Deus meus.* Unde et ipsi Timotheo item dicit Apostolus, loquens utique ad discipu-
1. Tim. 3. 14. lum doctor, *Tu autem persevera in iis, quæ didicisti, et credita sunt tibi, sciens a quo didiceris.* Sicut enim corporis medicamenta, quæ hominibus ab hominibus adhibentur; non nisi eis prosunt, quibus Deus operatur salutem, qui et sine illis mederi potest, cum sine ipso illa non

A
possint, et tamen adhibentur; et si hoc officiose fiat, inter opera misericordiæ vel beneficentiæ deputatur; ita et ADJUMENTA DOCTRINÆ tunc prosunt animæ adhibita per hominem, cum Deus operatur ut prosint, qui potuit Evangelium dare homini, etiam non ab hominibus, neque per hominem.

CAP. XVII. Ad hoc docendum, delectandum et flectendum pertinet triplex dicendi genus.

34. Qui ergo nititur dicendo persuadere quod bonum est, nihil horum trium spernens, ut scilicet doceat, ut quemadmodum supra diximus, intelligenter, libenter obedienterque audiatur. Quod cum apte et convenienter facit, non immerito eloquens dici potest, etsi non eum sequatur auditoris assensus. Ad hæc enim tria, id est ut doceat, ut delectet, ut flectat, etiam tria illa videtur pertinere voluisse idem ipse Romani
B
auctor eloquii, cum itidem dixit: Is igitur erit eloquens, qui poterit parva submisse, modica temperate, magna granditer dicere: tamquam si adderet illa etiam tria, et sic explicaret unam eamdemque sententiam dicens, is erit igitur eloquens, qui ut doceat, poterit parva submisse; ut delectet, modica temperate; ut flectat, magna granditer dicere. Cicero in lib. de Oratore.

CAPUT XVIII. Ecclesiasticus orator in materia grandi semper versatur.

35. Hæc autem tria ille, sicut ab eo dicta sunt, in caussis forensibus posset ostendere: non autem hic, hoc est in ecclesiasticis quæstionibus, in quibus hujusmodi, quem volumus informare, sermo versatur. In illis enim ea parva dicuntur, ubi de rebus pecuniariis judicandum est; ea magna, ubi de salute ac de capite hominum: ea vero ubi nihil horum judicandum est,
C
nihilque agitur ut agat sive decernat, sed tantummodo ut delectetur auditor, inter utrumque quasi media, et ob hoc modica, hoc est moderata dixerunt. Modicis enim modus nomen imposuit: nam modica pro parvis abusive, non proprie dicimus. In istis autem nostris, quando quidem omnia, maxime quæ de loco superiore populis dicimus, ad hominum salutem, nec temporariam, sed æternam referre debemus, ubi etiam cavendus est æternus interitus, omnia magna sunt quæ dicimus; usque adeo ut nec de ipsis pecuniariis rebus vel adquirendis vel amittendis parva videri debeant, quæ doctor ecclesiasticus dicit, sive sit illa magna, sive parva pecunia. Neque enim parva est justitia, quam profecto et in parva pecunia custodire debemus, dicente
D
Domino, *Qui in minimo fidelis est, et in magno fidelis est.* Lucæ 16. 10
Quod ergo minimum, est: sed IN MINIMO fidelem esse, magnum est. Nam sicut ratio rotunditatis, id est ut a puncto medio omnes lineæ pares in extrema ducantur, eadem est in magno disco, quæ in nummulo exiguo: ita ubi parva juste geruntur, non minuitur justitiæ magnitudo.

36. De judiciis denique sæcularibus, (quibus utique nisi pecuniariis?) cum loqueretur Apostolus, *Audet quisquam vestrum*, inquit, 1. Cor. 6. 1.
adversus alterum habens negotium, judicari ab iniquis, et non apud sanctos? An nescitis quia

(a) Hic vulgati omitti, *Deo*, quod MSS. habent, nec superfluo.

sancti mundum judicabunt? Et si in vobis judicabitur mundus, indigni estis qui de minimis judicetis? Nescitis quia Angelos judicabimus, nedum sæcularia? Sæcularia igitur judicia si habueritis, eos qui contemtibiles sunt in Ecclesia, a *hos* (a) *constituite ad judicandum. Ad reverentiam vobis dico. Sic non est inter vos quisquam sapiens, qui possit inter fratrem suum judicare? sed frater cum fratre judicatur, et hoc apud infideles. Jam quidem omnino delictum est, quia judicia habetis vobiscum. Quare non magis iniquitatem patimini? Quare non potius fraudamini? Sed vos iniquitatem facitis, et* b *fraudatis, et hoc* (b) *fratres. An nescitis quia injusti regnum Dei non hereditabunt?* Quid est quod sic indignatur Apostolus, sic corripit, sic exprobrat, sic increpat, sic minatur? Quid est quod sui animi affectum tam crebra et tam aspera vocis mutatione testatur? Quid est postremo quod de rebus minimis tam granditer dicit? Tantumne de illo negotia sæcularia meruerunt? Absit. Sed hoc facit propter justitiam, caritatem, pietatem, quæ nulla sobria mente dubitante, etiam in rebus quamlibet parvulis magna sunt.

37. Sane si moneremus homines, quemadmodum ipsa negotia sæcularia vel pro se vel pro suis apud ecclesiasticos judices agere deberent, recte admoneremus ut agerent tamquam parva submisse: cum vero de illius viri disseramus eloquio, quem volumus earum rerum esse doctorem, quibus liberamur ab æternis malis; atque ad æterna pervenimus bona; ubicumque agantur hæc, sive ad populum sive privatim, sive ad unum sive ad plures, sive ad amicos sive ad inimicos, sive in perpetua dictione sive in collocutione, sive in tractatibus, sive in libris, sive in epistolis vel longissimis vel brevissimis, magna sunt. Nisi forte quoniam calix aquæ frigidæ, res minima atque vilissima est, ideo mi- (Matth. 10. 42.) nimum aliquid atque vilissimum Dominus sit, quod eum qui dederit discipulo ejus, non perdet mercedem suam. Aut vero quando iste doctor in Ecclesia facit inde sermonem, parvum aliquid debet existimare se dicere; et ideo non temperate, non granditer, sed submisse sibi esse (2. Mach. 1. 32.) dicendum. Nonne quando accidit ut de hac re loqueremur ad populum, et Deus adfuit ut non incongrue diceremus, tamquam de illa aqua frigida quædam flamma surrexit, quæ etiam frigida hominum pectora, ad misericordiæ opera facienda, spe cœlestis mercedis accenderet?

CAP. XIX. Alias alio utendum dicendi genere.

38. Et tamen cum doctor iste debeat rerum dictor esse magnarum, non semper eas debet granditer dicere, sed submisse, cum aliquid docetur; temperate, cum aliquid vituperatur sive laudatur: cum vero aliquid agendum est, et ad eos loquimur, qui hoc agere debent, nec tamen volunt, tunc ea quæ magna sunt, dicenda sunt granditer, et ad flectendos animos congruenter.

A Et aliquando de una eademque re magna, et submisse dicitur, si docetur; et temperate, si prædicatur; et granditer, si aversus inde animus ut convertatur impellitur. Quid enim Deo ipso majus est? Numquid ideo non (c) discitur? Aut c qui docet unitatem Trinitatis, debet nisi submissa disputatione agere, ut res ad dignoscendum difficilis, quantum datur, possit intelligi? Numquid hic ornamenta, et non documenta quæruntur? Numquid ut aliquid agat est flectendus auditor, et non potius ut discat instruendus? Porro cum laudatur Deus sive de seipso, sive de operibus suis, quanta facies pulcræ ac splendidæ dictionis oboritur ei, qui potest quantum potest laudare QUEM NEMO convenienter laudat, nemo quomodocumque non laudat. At si non co- B latur, aut cum illo vel etiam præ illo colantur idola, sive dæmonia, sive quæcumque creatura, quantum hoc malum sit, atque ut ab hoc malo avertantur homines, debet utique granditer dici.

CAP. XX. Exempla ex sacris litteris, primum dictionis submissæ.

39. SUBMISSÆ dictionis exemplum est apud Apostolum Paulum, ut planius aliquid commemorem, ubi ait, *Dicite mihi sub Lege volentes esse, Legem non audistis? Scriptum est enim, quod Abraham duos filios habuit, unum de ancilla, et unum de libera: sed ille qui de ancilla,* (Gal. 4. 21.) *secundum carnem natus est, qui autem de libera, per repromissionem: quæ sunt in allegoria. Hæc enim sunt duo Testamenta; unum quidem a monte Sina in servitutem generans, quæ est Agar. Sina enim mons est in Arabia, qui* (d) d *conjunctus est huic, quæ nunc est Jerusalem, et* C *servit cum filiis suis. Quæ autem sursum est Jerusalem, libera est, quæ est mater nostra, etc.* Itemque ubi ratiocinatur, et dicit: *Fratres, secundum hominem dico,* (Gal. 3. 15.) *tamen hominis confirmatum testamentum nemo irritum facit, aut superordinat. Abrahæ dictæ sunt promissiones et semini ejus. Non dicit, Et seminibus, tamquam in multis, sed tamquam in uno, Et semini tuo, quod est Christus. Hoc autem dico, testamentum confirmatum a Deo, quæ post quadringentos et triginta annos facta est Lex, non infirmat ad evacuandas promissiones. Si enim ex Lege hereditas, jam non ex promissione. Abrahæ autem per repromissionem donavit Deus.* Et quia occurrere poterat audientis cogitationi, Ut quid ergo Lex data est, si ex illa non est hereditas? D Ipse sibi hoc objecit, atque sit velut interrogans, *Quid ergo Lex?* Deinde respondit, *Transgressionis gratia proposita est, donec veniret semen cui promissum est,* (e) *disposita per Angelos in* e *manu mediatoris. Mediator autem unius non est, Deus vero unus est.* Et hic occurrebat, quod sibi ipse proposuit. *Lex ergo adversus promissa Dei?* Et respondit, *Absit.* Redditque rationem dicens, *Si enim data esset Lex, quæ posset vivificare, omnino ex Lege esset justitia. Sed conclusit Scriptura omnia sub peccato, ut promissio ex fide*

(a) MSS. *collocate*: et prope omnes omittunt, *ad judicandum*: quod etiam abest a græco textu Apostoli.
(b) MSS. quinque, *et hoc apud fratres.* Alii tres, *et hoc fratribus.*

(c) Editi, *dicitur.* Sed concinnius MSS. *discitur.*
(d) In MSS. fere omnibus, *conjuncta est.*
(e) In MSS. plerisque, *dispositum.*

Jesu Christi daretur credentibus, etc. vel si quid ejusmodi est. Pertinet ergo ad docendi curam non solum aperire clausa, et nodos solvere quæstionum; sed etiam dum hoc agitur, aliis quæstionibus, quæ fortassis inciderint, ne id quod dicimus improbetur per illas, aut refellatur, occurrere: si tamen et ipsa earum solutio pariter occurrerit, ne moveamus quod auferre non possumus. Fit autem ut cum incidentes quæstioni aliæ quæstiones, et aliæ rursus incidentibus incidentes pertractantur atque solvuntur, in eam longitudinem ratiocinationis extendatur intentio, ut nisi memoria plurimum valeat, atque vigeat, ad caput unde agebatur disputator redire non possit. Valde autem bonum est, ut quidquid contradici potest, si occurrerit, refutetur; ne ibi occurrat, ubi non erit qui respondeat; aut præsenti quidem, sed tacenti occurrat, et minus sanatus abscedat.

Temperatæ dictionis exemplum. 1. Tim. 5. 1. Rom. 12. 1. 40. In illis autem apostolicis verbis dictio temperata est: *Seniorem ne increpaveris, sed obsecra ut patrem, juniores ut fratres, anus ut matres, adolescentulas ut sorores.* Et in illis, *Obsecro autem vos fratres per miserationem Dei, ut exhibeatis corpora vestra hostiam vivam, sanctam, Deo placentem.* Et totus fere ipsius exhortationis locus temperatum habet elocutionis genus: ubi illa pulchriora sunt, in quibus propria propriis tamquam debita reddita decenter excurrunt, sicuti est, *Habentes dona diversa secundum gratiam quæ data est nobis; sive prophetiam, secundum regulam fidei; sive ministerium, in ministrando; sive qui docet, in doctrina, sive qui exhortatur, in exhortatione; qui tribuit, in simplicitate; qui præest, in sollicitudine; qui miseretur, in hilaritate. Dilectio sine simulatione; odio habentes malum, adhærentes bono: caritate fraternitatis invicem diligentes, honore mutuo prævenientes, studio non pigri, spiritu ferventes, Domino servientes, spe gaudentes, in tribulatione patientes, orationi instantes, necessitatibus sanctorum communicantes, hospitalitatem sectantes. Benedicite persequentibus vos, benedicite et nolite maledicere. Gaudere cum gaudentibus, flere cum flentibus: idipsum invicem sentientes.* Et quam pulcre ista omnia sic effusa, bimembri circuitu terminantur, *Non alta sapientes, sed humilibus consentientes?* Et aliquanto post: *In hoc ipso*, inquit, *perseverantes, reddite omnibus debita; cui tributum, tributum; cui vectigal, vectigal; cui timorem, timorem; cui honorem, honorem.* Quæ membratim fusa clauduntur etiam ipsa circuitu, quem duo membra contexunt, *Nemini quidquam debeatis, nisi ut invicem diligatis.* Et post paululum, *Nox præcessit*, inquit, *dies autem appropinquavit. Abjiciamus itaque opera tenebrarum, et induamus arma lucis: sicut in die honeste ambulemus; non in comessationibus et ebrietatibus, non in cubilibus et impudicitiis, non in contentione et æmulatione; sed induite Dominum Jesum Christum: et carnis providentiam ne feceritis in concupiscentiis.* Quod si quisquam ita diceret, et carnis providentiam ne in concupiscentiis feceritis; sine dubio aures clausula numerosiore mulceret: sed gravior interpres etiam ordinem maluit tenere verborum. Quomodo autem hoc in græco eloquio sonet, quo est locutus Apostolus, viderint ejus eloquii usque ad ista doctiores: mihi tamen quod nobis eodem verborum ordine interpretatum est, nec ibi videtur currere numerose.

(Ibid. 6. — Rom. 13. 7.)

41. Sane hunc elocutionis ornatum, qui numerosis fit clausulis, deesse fatendum est auctoribus nostris. Quod utrum per interpretes factum sit, an (quod magis arbitror) consulto illi hæc plausibilia devitaverint, affirmare non audeo, quoniam me fateor ignorare. Illud tamen scio, quod si quisquam hujus numerositatis peritus, illorum clausulas eorumdem numerorum lege componat, quod facillime fit mutatis quibusdam verbis, quæ tantumdem significatione valent, vel mutato eorum quæ invenerit ordine; nihil illorum, quæ velut magna in scholis grammaticorum aut rhetorum didicit, illis divinis viris defuisse cognoscet. Et multa reperiet locutionis genera tanti decoris, quæ quidem et in nostra, sed maxime in sua lingua decora sunt, quorum nullum in eis, quibus isti inflantur, litteris invenitur. Sed cavendum est ne divinis gravibusque sententiis, dum additur numerus, pondus detrahatur. Nam illa musica disciplina, ubi numerus iste plenissime discitur, usque adeo non defuit Prophetis nostris, ut vir doctissimus Hieronymus quorumdam etiam metra commemoret, in hebræa dumtaxat lingua: cujus ut veritatem servaret in verbis, hæc inde non transtulit. Ego autem ut de sensu meo loquar, qui mihi quam aliis et quam aliorum est utique notior, sicut in meo eloquio, quantum modeste fieri arbitror, non prætermitto istos numeros clausularum; ita in auctoribus nostris hoc mihi plus placet, quod ibi eos rarissime invenio. In prologo super Job.

42. Grande autem dicendi genus hoc maxime distat ab isto genere temperato, quod non tam verborum ornatibus comtum est, quam violentum animi affectibus. Nam capit etiam illa ornamenta pene omnia: sed ea si non habuerit, non requirit. Fertur quippe impetu suo, et elocutionis pulcritudinem si occurrerit, vi rerum rapit, non cura decoris assumit. Satis enim est ei propter quod agitur, ut verba congruentia, non oris eligantur industria: sed pectoris sequantur ardorem. Nam si aurato gemmatoque ferro vir fortis armetur, intentissimus pugnæ, agit quidem illis armis quod agit, non quia pretiosa, sed quia arma sunt: idem ipse est tamen et valet plurimum, etiam cum rimanti (*a*) telum ira facit. Agit Apostolus, ut pro evangelico ministerio patienter mala hujus temporis, cum solatio, donorum Dei omnia tolerentur. Magna res

(Grande dicendi genus quo differat a temperato.)

(*a*) Lov. *rimanti telo mira facit.* Sed verius aliæ editiones et MSS. *rimanti telum ira facit:* quod usurpatum est ex Virgilio Æneid. 7.

est, et granditer agitur, nec desunt ornamenta dicendi: *Ecce*, inquit, *nunc tempus acceptabile, ecce nunc dies salutis. Nullam in quoquam dantes offensionem, ut non reprehendatur ministerium nostrum: sed in omnibus commendantes nosmetipsos ut Dei ministros, in multa patientia, in tribulationibus, in necessitatibus, in angustiis, in plagis, in carceribus, in seditionibus, in laboribus, in vigiliis, in jejuniis, in castitate, in scientia, in longanimitate, in benignitate, in Spiritu-sancto, in caritate non ficta, in verbo veritatis, in virtute Dei: per arma justitiæ a* (a) *dextris et a sinistris, per gloriam et ignobilitatem, per infamiam et bonam famam: ut seductores, et veraces; ut qui ignoramur, et cognoscimur; quasi morientes, et ecce vivimus; ut coerciti, et non mortificati; ut tristes, semper autem gaudentes, sicut egeni, multos autem ditantes: tamquam nihil habentes, et omnia possidentes.* Vide adhuc ardentem, *Os nostrum patet ad vos, o Corinthii: cor nostrum dilatatum est*, et cetera: quæ persequi longum est.

Grandis dictionis exemplum. 2. Cor. 6. 2.

43. Itemque ad Romanos agit, ut persecutiones hujus mundi caritate vincantur, spe certa in adjutorio Dei. Agit autem et granditer et ornate. *Scimus*, inquit, *quoniam diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum, iis qui secundum propositum vocati sunt.* (b) *Quoniam quos ante præscivit, et prædestinavit conformes imaginis Filii sui, ut sit ipse primogenitus in multis fratribus. Quos autem prædestinavit, illos et vocavit; et quos vocavit, ipsos et justificavit; quos autem justificavit, illos et glorificavit. Quid ergo dicemus ad hæc? Si Deus pro nobis, quis contra nos? Qui proprio Filio non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum, quomodo non etiam cum illo nobis omnia donavit? Quis accusabit adversus electos Dei? Deus qui justificat? Quis est qui condemnet? Christus Jesus qui mortuus est, magis autem qui resurrexit, qui est in dextera Dei, qui et interpellat pro nobis? Quis nos separabit a caritate Christi? Tribulatio, an angustia, an persecutio, an fames, an nuditas, an periculum, an gladius? Sicut scriptum est, Quoniam propter te mortificamur tota die, æstimati sumus ut oves occisionis. Sed in his omnibus supervincimus per eum qui dilexit nos. Certus sum enim quia neque mors, neque vita, neque Angeli, neque principatus, neque præsentia, neque futura, neque virtus, neque altitudo, neque profundum, neque creatura alia poterit nos separare a caritate Dei, quæ est in Christo Jesu Domino nostro.*

Rom. 8. 28. Psal. 43. 22.

44. Ad Galatas autem quamvis tota ipsa epistola submisso dicendi genere scripta sit, nisi in extremis partibus ubi est eloquium temperatum; tamen interponit quemdam locum eo motu animi, ut sine ullis quidem talibus ornamentis; qualia sunt in iis quæ modo posuimus, non posset tamen nisi granditer dici. *Dies*, inquit, *observatis et menses, et annos, et tempora. Timeo vos ne forte sine caussa laboraverim in* (c) *vos. Estote sicut et ego, quoniam et ego sicut vos: fratres precor vos, nihil me læsistis. Scitis quia per infirmitatem carnis jam pridem evangelizavi vobis, et* (d) *tentationes vestras in carne mea non sprevistis, neque respuistis, sed sicut Angelum Dei excepistis me sicut Christum Jesum. Quæ ergo fuit beatitudo vestra? Testimonium vobis perhibeo, quoniam si fieri posset, oculos vestros eruissetis et dedissetis mihi. Ergo inimicus factus sum vobis verum prædicans? Æmulantur vos non bene; sed excludere vos volunt, ut eos æmulemini. Bonum est autem in bono æmulari semper, et non solum cum præsens sum apud vos. Filioli mei, quos iterum parturio donec formetur Christus in vobis. Vellem autem nunc adesse apud vos, et mutare vocem meam, quia confundor in vobis.* Numquid hic aut contraria contrariis verba sunt reddita, aut aliqua gradatione sibi subnexa sunt, aut cæsa et membra circuitusve sonuerunt? et tamen non ideo tepuit grandis affectus, quo eloquium fervere sentimus.

Gal. 4. 10.

CAP. XXI. Exempla ex doctoribus ecclesiasticis.

45. Sed Apostolica ista sic clara sunt, ut et profunda sint; atque ita conscripta memoriæque mandata, ut non solum lectore vel auditore, verum etiam expositore opus habeant, si quis in eis non superficie contentus altitudinem quærat. Quapropter videamus ista genera dicendi in eis, qui istorum lectione ad rerum divinarum atque salubrium scientiam profecerunt, eamque Ecclesiæ ministrarunt. Beatus Cyprianus submisso dicendi genere utitur in eo libro, ubi de Sacramento calicis disputat. Solvitur quippe ibi quæstio, in qua quæritur, utrum calix Dominicus aquam solam, an eam vino mixtam debeat habere. Sed exempli gratia aliquid inde ponendum est. Post principium ergo epistolæ, jam solvere incipiens propositam quæstionem, * Admonitos autem nos scias, inquit, ut in calice offerendo Dominica traditio servetur, neque aliud fiat a nobis, quam quod pro nobis Dominus prior fecit, ut calix qui in commemorationem ejus offertur, vino mixtus offeratur. Nam cum dicat Christus, *Ego sum vitis vera*; sanguis Christi, non aqua est utique, sed vinum: nec potest videri sanguis ejus, quo redemti et vivificati sumus, esse in calice, quando vinum desit calici, quo Christi sanguis ostenditur; qui Scripturarum omnium sacramento ac testimonio prædicatur. Invenimus enim in Genesi circa sacramentum Noe hoc idem præcucurrisse, et figuram Dominicæ passionis illic exstitisse, quod vinum bibit, quod inebriatus est, quod in domo sua

Submissæ dictionis exemplum.

* Ex Cypriano in epist. 63. ad Cæcilium de Sacramento calicis. Joh. 15. 5. Gen. 9. 21.

Hic torre armatus obusto,
Stipitis hic gravidi nodis: quod cuique repertum
Rimanti, telum ira facit.

(a) MSS. aliquot optimæ notæ, *arma justitiæ dextra et sinistra.*

(b) Editi, *vocati sunt sancti*; et paulo post *conformes fieri.* At MSS. carent vocibus *sancti* et *fieri*: quæ prætermitti solent ab Augustino, et a græco textu absunt.

(c) Editi, *in vobis.* At MSS. *in vos*: juxta græcum, εἰς ὑμᾶς.

(d) MSS. plerique, *tentationem vestram.*

» nudatus est, quod fuit recubans nudis et patentibus femoribus, quod audita illa patris a medio filio denotata est : a majore vero et minore contecta, et cetera quæ necesse non est exsequi, cum satis sit hoc solum complecti, quod Noe typum futuræ veritatis ostendens, non aquam sed vinum biberit; et sic imaginem Dominicæ passionis expresserit. Item in sacerdote a Melchisedech (a) Dominicum sacramentum præfiguratum videmus, secundum quod Scriptura (Gen. 14. 18.) divina testatur, et dicit, *Et Melchisedech rex Salem protulit panem et vinum. Fuit autem sacerdos Dei summi, et benedixit Abraham.* Quod (Ps. 109. 4.) autem Melchisedech typum Christi portaret, declarat in Psalmis Spiritus-sanctus, ex persona Patris ad Filium dicens, *Ante Luciferum genui te, Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech.* Hæc et alia quæ sequuntur hujus epistolæ, submissæ dictionis modum servant, quod facile est explorare legentibus.

46. Sanctus quoque Ambrosius cum agat rem magnam de Spiritu-sancto, ut eum Patri et Filio demonstret æqualem, submisso tamen dicendi genere utitur; quoniam res suscepta non ornamenta verborum, aut ad flectendos animos commotionis affectum, sed rerum documenta desiderat. Ergo inter cetera in principio hujus operis ait, * Commotus oraculo Gedeon, cum audisset quod deficientibus licet populorum millibus, in uno viro Dominus plebem suam ab hostibus liberaret, obtulit hœdum caprarum, cujus carnem secundum præceptum Angeli, et azyma supra petram posuit, et ea jure perfudit: quæ simul ut virgæ cacumine, quam gerebat, Angelus Dei contigit, de petra ignis erupit, atque ita sacrificium quod offerebatur absumtum est. Quo indicio declaratum videtur, quod petra illa typum habuerit corporis Christi, quia scriptum est, *Bibebant de consequenti petra, petra autem erat Christus.* Quod utique non ad divinitatem ejus, sed ad carnem relatum est, quæ sitientium corda populorum perenni rivo sui sanguinis inundavit. Jam tunc igitur in mysterio declaratum est, quia Dominus Jesus in carne sua, totius mundi peccata crucifixus aboleret, nec solum delicta factorum, sed etiam cupiditates animorum. Caro enim hœdi ad culpam facti refertur; jus ad illecebras cupiditatum, sicut scriptum est, *Quia concupivit populus cupiditatem pessimam, et dixerunt, Quis nos cibabit carne?* Quod igitur extendit Angelus virgam, et tetigit petram, de qua ignis exiit, ostendit quod caro Domini Spiritu repleta divino, peccata omnia humanæ conditionis exureret. Unde et Dominus ait, *Ignem veni mittere in terram*, et cetera: in quibus rei docendæ ac probandæ maxime incumbit.

* Ex Ambros. lib. 1. de Spiritu sancto, in prologo. Jud. 6. 19. — 1. Cor. 10. 4. — Num. 11. 4. — Lucæ 12. 49.

Temperatæ dictionis exemplum.

47. De genere temperato est apud Cyprianum virginitatis illa laudatio: * Nunc nobis ad virgines sermo est, quarum quo sublimior gloria est, major et cura. Flos est ille ecclesiastici germinis, decus atque ornamentum gratiæ spiritalis, læta indoles laudis et honoris, opus integrum atque incorruptum, Dei imago respondens ad sanctimoniam Domini, illustrior portio gregis Christi. Gaudet per ipsas, atque in illis largiter floret Ecclesiæ matris gloriosa fecunditas: quantoque plus (b) gloriosa virginitas numero suo addit, tanto plus gaudium matris augescit. Et alio loco in fine epistolæ: Quomodo portavimus, inquit, imaginem ejus qui de limo est, sic portemus et imaginem ejus qui de cœlo est. Hanc imaginem virginitas portat, portat integritas, sanctitas portat et veritas; portant disciplinæ Dei memores, justitiam, cum religione retinentes, stabiles in fide, humiles in timore, ad omnem tolerantiam fortes, ad sustinendas injurias mites, ad faciendam misericordiam faciles, fraterna pace unanimes atque concordes. Quæ vos singula o bonæ virgines observare, diligere, implere debetis, quæ Deo et Christo vacantes, ad Dominum cui vos dicastis, majore et meliore parte præceditis. Provectæ annis, junioribus facite magisterium; minores natu, præbete majoribus ministerium, comparibus incitamentum; hortamentis vos mutuis excitate, æmulis de virtute documentis ad gloriam provocate; durate fortiter, spiritaliter pergite: pervenite feliciter; tantum mementote tunc nostri, cum incipiet in vobis virginitas honorari.

* Ex Cypriano in tractatu de disciplina et habitu Virginum. — 1. Cor. 15. 49.

48. Ambrosius etiam genere dicendi temperato et ornato professis virginibus proponit, tamquam sub exempli forma, quod moribus imitentur, et dicit, * Virgo erat, non solum corpore, sed etiam mente, quæ nullo doli ambitu sincerum adulteraret affectum: corde humilis, verbis gravis, animi prudens, loquendi parcior, legendi studiosior, non in incerto divitiarum, sed in prece pauperis spem reponens, intenta operi, verecunda sermoni; arbitrum mentis solita non hominem, sed Deum quærere; nullum lædere, bene velle omnibus, adsurgere majoribus natu, æqualibus non invidere, fugere jactantiam, rationem sequi, amare virtutem. Quando ista vel vultu læsit parentes? quando dissensit a propinquis, quando fastidivit humilem? quando risit debilem? quando vitavit inopem? Eos solos solita cœtus virorum invisere, quos misericordia non erubesceret, neque præteriret verecundia. Nihil torvum in oculis: nihil in verbis procax, nihil in actu inverecundum; non gestus fractior, non incessus solutior, non vox petulantior, ut ipsa corporis species simulacrum fuerit mentis, et figura probitatis. Bona quippe domus in ipso vestibulo debet agnosci, ac primo prætendat ingressu, nihil intus latere tenebrarum, tamquam lucernæ lux intus posita, foris luceat. Quid ego exsequar ciborum parsimoniam, officiorum redundantiam, alterum ultra naturam superfuisse, alterum ipsi naturæ pene defuisse?

* Ex Ambros. de Virginibus lib. 2. in princip.

(a) Sic in MSS. At in prius editis, *Dominici sacramenti præfiguratum videmus mysterium.* Apud Cyprianum vero, *sacrificii Dominici sacramentum.*

(b) Apud Cyprianum, *copiosa virginitas:* in Floriacensi MS. *generosa.*

» Illic nulla intermissa tempora, hic congeminati jejunio dies; et si quando reficiendi successisset voluntas, cibus plerumque obvius qui mortem arceret, non delicias ministraret, etc. Hæc autem propterea in exemplo hujus temperati generis posui, quia non hic agit ut virginitatem voveant, quæ nondum voverunt: sed quales esse debeant, quæ jam votæ sunt. Nam ut aggrediatur animus tantum ac tale propositum; grandi utique dicendi genere debet excitari, et accendi. Sed martyr Cyprianus de habitu virginum, non de suscipiendo virginitatis proposito scripsit. Iste vero episcopus etiam ad hoc eas magno accendit eloquio.

Grandis generis exemplum.

49. Verum ex eo quod ambo egerunt, dictionis grandis exempla memorabo. Ambo quippe invecti sunt in eas, quæ formam pigmentis colorant, vel potius decolorant: quorum prior ille cum hoc ageret, ait inter cetera, * « Si quis pingendi artifex vultum alicujus et speciem et corporis qualitatem æmulo colore signasset; et signato jam consummatoque simulacro, manus alius inferret, ut jam formata, jam picta quasi peritior reformaret, gravis prioris artificis injuria et justa indignatio videretur. Tu te existimas impune laturam tam improbæ temeritatis audaciam, Dei artificis offensam? Ut enim impudica circa homines, et incesta fucis lenocinantibus non sis, corruptis violatisque quæ Dei sunt, pejor adultera detineris. Quod ornari te putas, quod putas comi, impugnatio est ista divini operis, prævaricatio est veritatis. Monentis Apostoli, vox est, *Expurgate vetus fermentum, ut sitis nova conspersio; sicut estis azymi. Etenim Pascha nostrum immolatus est Christus. Itaque festa celebremus, non in fermento veteri, neque in fermento malitiæ et nequitiæ, sed in azymis sinceritatis et veritatis.* Num sinceritas perseverat et veritas, quando quæ sincera sunt polluuntur, et colorum (a) adulteriis, et medicaminum fucis in mendacium vera mutantur? Dominus tuus dicit, *Non potes facere capillum unum album aut nigrum*: et tu ad vincendam Domini tui vocem vis te esse potiorem. Audaci conatu et sacrilego contemtu crines tuos inficis, malo præsagio futurorum capillos jam tibi flammeos auspicaris. Longum est inserere omnia, quæ sequuntur.

* Ex Cypriano in tractatu de disciplina et habitu Virginum.

2. Cor. 5. 7.

Matt. 5. 36.

50. Ille vero posterior ut in tales diceret, * « Hinc illa, inquit, nascuntur incentiva vitiorum, ut quæsitis coloribus ora depingant, dum viris displicere formidant, et de adulterio vultus meditentur adulterium castitatis. Quanta hæc amentia, effigiem mutare naturæ, picturam quærere: et dum verentur maritale judicium, (b) prodere suum? Prior enim de se pronuntiat, quæ cupit mutare quod nata est: ita dum alii studet placere, prius ipsa sibi displicet. Quem judicem mulier, veriorem requiremus deformitatis tuæ, quam teipsam, quæ videri times? Si pulcra es, cur absconderis? Si deformis, cur te formosam esse mentiris, nec tuæ conscientiæ, nec alieni gratiam erroris habitura? Ille enim alteram diligit, tu alteri vis placere: et irasceris si amet alteram, qui adulterare in te docetur. Mala magistra es injuriæ tuæ. Lenocinari enim refugit, etiam quæ est passa lenonem: ac licet vilis mulier, non alteri tamen, sed sibi peccat. Tolerabiliora propemodum in adulterio crimina sunt: ibi enim pudicitia, hic natura adulteratur. » Satis, ut existimo, apparet feminas, ne suam fucis adulterent formam, et ad pudorem et ad timorem hac facundia vehementer impelli. Proinde neque submissum neque temperatum, sed grande omnino genus hoc elocutionis agnoscimus. Et in his autem quos ex omnibus proponere volui, et in aliis ecclesiasticis viris et bona, et bene, id est sicut res postulat, acute, ornate, ardenterque dicentibus, per multa eorum scripta vel dicta possunt hæc tria genera reperiri, et assidua lectione vel auditione, admixta etiam exercitatione, studentibus inolescere.

* Ex Ambr. lib. 1. de Virginibus.

CAPUT XXII. Omnibus generibus dictio varianda est.

51. Nec quisquam præter disciplinam esse existimet ista miscere: immo quantum congrue fieri potest, omnibus generibus dictio varianda est. Nam quando prolixa est in uno genere, minus detinet auditorem. Cum vero fit in aliud ab alio transitus, etiamsi longius eat, decentius procedit oratio: quamvis habeant et singula genera varietates suas in sermone eloquentium, quibus non sinuntur in eorum, qui audiunt, frigescere vel tepescere sensibus. Verumtamen facilius submissum solum, quam solum grande diutius tolerari potest. Commotio quippe animi quanto magis excitanda est, ut nobis assentiatur auditor, tanto minus in ea diu teneri potest, cum fuerit quantum satis est excitata. Et ideo cavendum est, ne dum volumus altius erigere quod erectum est, etiam inde decidat, quo fuerat excitatione perductum. Interpositis vero quæ sunt dicenda submissius, bene reditur ad ea quæ opus est granditer dici, ut dictionis impetus sicut maris æstus alternet. Ex quo fit ut grande dicendi genus, si diutius est dicendum, non debeat esse solum, sed aliorum generum interpositione varietur: el tamen generi dictio tota tribuitur, cujus copia prævaluerit.

CAPUT XXIII. Quomodo intermiscenda dictionis genera.

52. Interest enim quod genus cui generi interponatur, vel adhibeatur, certis et necessariis locis. Nam et in grandi genere semper aut pene semper temperata decet esse principia. Et in potestate est eloquentis, ut dicantur nonnulla submisse etiam quæ possent granditer dici, ut ea quæ dicuntur granditer, ex illorum fiant comparatione grandiora, et eorum tamquam umbris luminosiora reddantur. In quocumque autem genere aliqua quæstionum vincula solvenda sunt, acumine opus est, quod sibi submissum genus proprie vindicat. Ac per hoc eo

(a) Editi et MSS. apud Augustinum, *et colorum adulterinis medicaminum*. Castigamus ex Cypriani libro, *et colorum adulteriis, et medicaminum*.

(b) Ita apud Ambrosium. At in Augustinianis codicibus aliquot, *perdidere*, aut, *perdiderunt*.

genere utendum est et in aliis duobus generibus, quando eis lata incidunt: sicut laudandum aliquid vel vituperandum, ubi nec damnatio cujusquam nec liberatio, nec ad actionem quamlibet assensio requiritur, in quocumque alio genere occurrerit, genus adhibendum et interponendum est temperatum. In grandi ergo genere inveniunt locos suos duo cetera, et in submisso similiter. Temperatum autem genus non quidem semper, sed tamen aliquando submisso indiget, si, ut dixi, quæstio cujus nodus est solvendus, incurrat, vel quando nonnulla, quæ ornari possent, ideo non ornantur, sed submisso sermone dicuntur, ut quibusdam quasi toris ornamentorum præbeant eminentiorem locum. Grande autem genus temperata dictio non requirit: ad delectandos quippe animos, non ad movendos ipsa suscipitur.

CAPUT XXIV. Sublime dicendi genus quid efficiat.

53. Non sane si dicenti crebrius et vehementius acclametur, ideo granditer putandus est dicere: hoc enim et acumina submissi generis, et ornamenta faciunt temperati. Grande autem genus plerumque pondere suo voces premit, sed lacrymas exprimit. Denique cum apud Cæsaream Mauritaniæ populo dissuaderem pugnam civilem, vel potius plus quam civilem, quam *Catervam* vocabant, neque enim cives tantummodo, verum etiam propinqui, fratres, postremo parentes ac filii lapidibus inter se in duas partes divisi, per aliquot dies continuos, certo tempore anni sollemniter dimicabant, et quisque ut quemque poterat occidebat, egi quidem granditer, quantum valui, ut tam crudele atque inveteratum malum de cordibus et moribus eorum avellerem, pelleremque dicendo: non tamen egisse aliquid me putavi, cum eos audirem acclamantes, sed cum flentes viderem. Acclamationibus quippe se doceri et delectari, flecti autem lacrymis indicabant. Quas ubi adspexi, immanem illam consuetudinem a patribus et avis, longeque a majoribus traditam, quæ pectora eorum hostiliter obsidebat, vel potius possidebat, devictam, antequam re ipsa id ostenderent, credidi. Moxque sermone finito ad agendas Deo gratias corda atque ora converti. Et ecce jam (a) ferme octo vel amplius anni sunt, propitio Christo, ex quo illic nihil tale tentatum est. Sunt et alia multa experimenta, quibus didicimus, homines quid in eis fecerit sapientis granditas dictionis, non clamore potius quam gemitu, aliquando etiam lacrymis postremo vitæ mutatione monstrasse.

54. Submisso etiam dicendi genere sunt plerique mutati, sed ut quod nesciebant, scirent, aut quod eis videbatur incredibile, crederent; non autem ut agerent quod agendum jam noverant, et agere nolebant. Ad hujusmodi namque duritiam flectendam, debet granditer dici. Nam et laudes et vituperationes quando eloquenter dicuntur, cum sint in genere temperato, sic afficiunt quosdam, ut non solum in laudibus et vituperationibus eloquentia delectentur, verum et ipsi laudabiliter appetant, fugiantque vituperabiliter vivere. Sed numquid omnes qui delectantur, (b) mutantur, sicut in grandi genere omnes qui flectuntur, agunt; et in submisso genere omnes qui docentur, sciunt, aut credunt verum esse quod nesciunt?

CAPUT XXV. Temperatum dicendi genus quem in finem referri decet.

55. Unde colligitur illa duo genera quod efficere intendunt, hoc eis esse maxime necessarium, qui sapienter et eloquenter volunt dicere. Illud vero quod agitur genere temperato, id est ut eloquentia ipsa delectet, non est propter seipsum usurpandum, sed ut rebus quæ utiliter honesteque dicuntur, si nec docente indigent eloquio nec movente, quia et scientes et faventes auditores habent; aliquanto promtius et delectatione ipsa elocutionis, accedat vel tenacius adhærescat assensus. Nam cum eloquentiæ sit universale officium, in quocumque istorum trium generum, dicere apte ad persuasionem; finis autem, id quod intenderis, persuadere dicendo; in quocumque istorum trium generum dicit quidem eloquens apte ad persuasionem, sed nisi persuadeat, ad finem non pervenit eloquentiæ. Persuadet autem in submisso genere vera esse quæ dicit: persuadet in grandi, ut agantur quæ agenda esse jam sciuntur, nec aguntur: persuadet in genere temperato, pulcre ornateque se dicere: quo fine nobis quid opus est? Appetant eum qui lingua gloriantur, et se in panegyricis talibusque dictionibus jactant, ubi nec docendus, nec ad aliquid agendum movendus, sed tantummodo est delectandus auditor. Nos vero istum finem referamus ad alterum finem, ut scilicet quod efficere volumus, cum granditer dicimus, hoc etiam isto velimus, id est ut bona morum diligantur, vel devitentur mala; si ab hac actione non sic alieni sunt homines, ut ad eam grandi genere dictionis urgendi videantur: aut si jam id agunt, ut agant studiosius, atque in eo firmiter perseverent. Ita fit ut etiam temperati generis ornatu, non jactanter, sed prudenter utamur: non ejus fine contenti, quo tantummodo delectatur auditor: sed hoc potius agentes, ut etiam ipso ad bonum quod persuadere volumus, adjuvetur.

CAPUT XXVI. In uno quoque dicendi genere intendere debet Orator, ut intelligenter, libenter et obedienter audiatur.

56. Illa itaque tria, quæ supra posuimus, eum qui sapienter dicit, si etiam eloquenter vult dicere, id agere debere, ut intelligenter, ut libenter, ut obedienter audiatur, non sic accipienda sunt tamquam singula illis tribus dicendi generibus ita tribuantur, ut ad submissum intelligenter, ad temperatum libenter, ad grande pertineat obedienter audiri; sed sic potius ut hæc tria semper intendat, et quantum potest agat, etiam cum in illorum singulo quoque versatur. Nolumus enim fastidiri, etiam quod sub-

(a) Hic itaque liber perfectus fuit sub annum 426. Nam Augustini in Mauritaniam Cæsariensem profectio pertinet ad annum 418, ex Epist. 190 et 139, n. 1. Atque apud Cæsaream, ubi se concionem illam ante octo aut amplius annos habuisse memorat, agebat S. Doctor mense Septembri ejusdem anni 418, ex lib. de Gestis cum Emerito.

(b) MSS. quatuor, imitantur.

misse dicimus : ac per hoc volumus non solum intelligenter, verum etiam libenter audiri. Quid autem agimus, divinis testimoniis docendo quod dicimus, nisi ut obedienter audiamur, id est ut credatur eis, opitulante illo cui dictum est, *Testimonia tua credita* (a) *facta sunt valde?* (Psal. 92. 5.) Quid etiam cupit nisi credi, qui aliquid, licet submisso eloquio, discentibus narrat? et quis eum velit audire, nisi auditorem nonnulla etiam suavitate detineat? Nam si non intelligatur, quis nesciat nec libenter eum posse, nec obedienter audiri? Plerumque autem dictio ipsa submissa, (b) dum solvit difficillimas quæstiones, et inopinata manifestatione demonstrat; dum sententias acutissimas de nescio quibus quasi cavernis, unde non separabatur, eruit, et ostendit; dum adversarii convincit errorem, et docet falsum esse, quod ab illo dici videbatur invictum; maxime quando adest ei quoddam decus non appetitum, sed quodammodo naturale, et nonnulla, non jactanticula, sed quasi necessaria, atque (ut ita dicam) ipsis rebus (c) extorta numerositas clausularum; tantas acclamationes excitat, ut vix intelligatur esse submissa. Non enim quia neque incedit ornata, neque armata, sed tamquam nuda congreditur, ideo non adversarium nervis lacertisque collidit; et obsistentem subruit ac destruit membris fortissimis falsitatem. Unde autem crebro et multum acclamatur ita dicentibus, nisi quia veritas sic demonstrata, sic defensa, sic invicta delectat? Et in hoc igitur genere submisso iste noster doctor id agere debet, ut non solum intelligenter, verum etiam libenter et obedienter audiatur.

57. Illa quoque eloquentia generis temperati apud eloquentem ecclesiasticum, nec inornata relinquitur, nec indecenter ornatur: nec solum hoc appetit ut delectet, quod solum apud alios profitetur; verum etiam in iis quæ laudat, sive vituperat, istis appetendis vel firmius tenendis, illis autem devitandis vel respuendis, vult utique obedienter audiri. Si autem non auditur intelligenter, nec libenter potest. Proinde illa tria, ut intelligant qui audiunt, ut delectentur, ut obediant, etiam in hoc genere agendum est, ubi tenet delectatio principatum.

58. Jam vero ubi movere et flectere grandi genere opus est auditorem, (quod tunc est opus, quando et veraciter dici et suaviter, confitetur, et tamen non vult facere quod dicitur;) dicendum est procul dubio granditer. Sed quis movetur, si nescit quod dicitur? Aut quis tenetur ut audiat, si non delectatur? Unde et in isto genere, ubi ad obedientiam cor durum dictionis granditate flectendum est, nisi et intelligenter et libenter qui dicit audiatur, non potest obedienter audiri.

CAPUT XXVII. Obedientius audiri cujus vita dictioni respondet.

59. Habet autem ut obedienter audiatur, quantacumque granditate dictionis majus pondus vita dicentis. Nam qui sapienter et eloquenter dicit, vivit autem nequiter, erudit quidem multos discendi studiosos, quamvis *animæ suæ fit inutilis*, sicut scriptum est. (Eccli. 37. 22.) (d) Unde ait et Apostolus, *Sive occasione, sive veritate, Christus annuntietur.* (Phil. 1. 18.) Christus autem veritas est, et tamen etiam non veritate annuntiari veritas potest, id est ut pravo et fallaci corde, quæ recta et vera sunt, prædicentur. Sic quippe annuntiatur Jesus Christus ab eis, qui sua quærunt, non quæ Jesu Christi. Sed quoniam boni fideles non quemlibet hominum, sed ipsum Dominum obedienter audiunt, qui ait, *Quæ dicunt, facite; quæ autem faciunt, facere nolite; dicunt enim, et non faciunt:* ideo audiuntur utiliter, qui etiam utiliter non agunt. Sua enim quærere student, sed sua docere non audeat, de loco scilicet superiore sedis ecclesiasticæ, quam sana doctrina constituit. Propter quod ipse Dominus prius quam de talibus, quod commemoravi, diceret, præmisit, *Super cathedram Moysi sederunt.* Illa ergo cathedra, non eorum sed Moysi, cogebat eos bona dicere, etiam non bona facientes. Agebant ergo sua in vita sua; docere autem sua, cathedra illos non permittebat aliena.

60. Multis itaque prosunt dicendo quæ non faciunt; sed longe pluribus prodessent faciendo quæ dicunt. Abundant enim qui malæ vitæ suæ defensionem ex ipsis suis præpositis et doctoribus quærant, respondentes corde suo, aut etiam si ad hoc erumpunt, ore suo, atque dicentes, quod mihi præcipis, cur ipse non facis? Ita fit ut eum non obedienter audiant, qui se ipse non audit, et Dei verbum quod eis prædicatur, simul cum ipso prædicatore contemnant. Denique Apostolus scribens ad Timotheum, cum dixisset, *Nemo adolescentiam tuam contemnat;* (I. Tim. 4. 12.) subjecit unde non contemneretur, atque ait, *sed forma esto fidelium in sermone, in conversatione, in dilectione, in fide, in castitate.*

CAPUT XXVIII. Veritati potius quam verbis studendum.

61. Talis doctor ut obedienter audiatur, non impudenter non solum submisse ac temperate, verum etiam granditer dicit, quia non contemptibiliter vivit. Sic namque eligit bonam vitam, ut etiam bonam non negligat famam, sed provideat bona coram Deo et hominibus, quantum potest, illum timendo, his consulendo. (2. Cor. 8. 21.) In ipso etiam sermone malit rebus placere quam verbis; nec æstimet dici melius, nisi quod dicitur verius; nec doctor verbis serviat, sed verba

(a) Editi, *credibilia*. At MSS. *credita*. Sic passim Augustinus, juxta græcam versionem LXX. ἐπιστώθησαν.

(b) In vulgatis, *dissolvit*: ac paulo infra, *et quando nonnulla non jactanticula*. Hic vero particula, *quando*, abest a MSS. et sane redundat, si superius legatur, *dum solvit*, uti reipsa ferunt MSS. omnes.

(c) MSS. plures, *exorta*.

(d) Editi: *Sicut Scriptum est, Scribæ et Pharisæi in cathedra Moysi sederunt: quæ dicunt, facite: quæ autem faciunt, facere nolite; dicunt enim et non faciunt.* Abest ab omnibus MSS. hæc Scripturæ sententia, hunc in locum, opinamur, immissa propter clausulam, *sicut scriptum est*: quæ referenda fuerat ad præcedentia verba ex Eccli. 37. 22. ubi legitur, *Est vir astutus multorum eruditor, et animæ suæ inutilis est*: in antiqua lectione græca, quæ nunc exstat, ἄχρηστός ἐστι pro quo Latinæ versionis vulgatæ auctor legebat, χαρίεις; quando quidem reddidit, *suavis est*, quæ una erat lectio in MSS. nostris Bibliis; ubi jam in excusis utraque conjunctim reperitur.

doctori. Hoc est enim quod Apostolus ait, *Non*
1. Cor. 1. 17. *in sapientia verbi, ne evacuetur crux Christi.*
Ad hoc valet etiam, quod ait ad Timotheum,
2. Tim. 2. 14. *Noli verbis contendere: ad nihil enim utile est, nisi ad subversionem audientium.* Neque enim hoc ideo dictum est, ut adversariis oppugnantibus veritatem, nihil nos pro veritate dicamus. Et ubi erit quod cum ostenderet qualis esse epi-
Tit. 1. 9. scopus debeat, ait inter cetera, *Ut potens sit in doctrina sana et contradicentes redarguere.*
Verbis contendere quid sit. Verbis enim contendere, est non curare quomodo error veritate vincatur, sed quomodo tua dictio dictioni præferatur alterius. Porro qui non verbis contendit, sive submisse, sive temperate, sive granditer dicat, id agit verbis ut veritas pateat, veritas placeat, veritas moveat: quoniam nec ipsa, quæ præcepti finis et plenitudo Legis est caritas, ullo modo recta esse potest, si ea quæ diliguntur, non vera, sed falsa sunt. Sicut autem cujus pulcrum corpus et deformis est animus, magis dolendus est, quam si deforme haberet et corpus: ita qui eloquenter ea quæ falsa sunt dicunt, magis miserandi sunt, quam si talia deformiter dicerent. Quid est ergo non solum eloquenter, verum etiam sapienter dicere, nisi verba in submisso genere sufficientia, in temperato splendentia, in grandi vehementia, veris tamen rebus, quas audiri oporteat, adhibere? Sed qui utrumque non potest, dicat sapienter quod non dicit eloquenter, potius
* CAPUT XXIX. quam dicat eloquenter quod dicit insipienter. * Si autem ne hoc quidem potest, ita conversetur, ut non solum sibi præmium comparet, sed etiam præbeat aliis exemplum, et sit ejus quasi copia dicendi forma vivendi.

Non culpandus Ecclesiastes, qui a peritiore sumit conscriptum eloquium quod ad populum proferat. 62. Sunt sane quidam qui bene pronuntiare possunt, quid autem pronuntient, excogitare non possunt. Quod si ab aliis sumant eloquenter sapienterque conscriptum, memoriæque commendent, atque ad populum proferant; si eam personam gerunt, non improbe faciunt. Sic enim, quod profecto utile est, multi prædicatores veritatis fiunt, nec multi magistri, si unius veri magistri idipsum dicant omnes, et non sint in eis schismata. Nec deterrendi sunt isti voce Jeremiæ prophetæ, per quem Deus arguit eos,
Jer. 23. 30. qui *furantur verba ejus unusquisque a proximo suo.* Qui enim furantur, alienum auferunt; verbum autem Dei non est ab eis alienum, qui obtemperant ei: potiusque ille dicit aliena, qui cum dicat bene, vivit male. Quæcumque enim bona dicit, ejus excogitari videntur ingenio, sed ab ejus moribus aliena sunt. Eos itaque dixit Deus furari verba sua, qui boni volunt videri, loquendo quæ Dei sunt: cum mali sint, faciendo quæ sua sunt. Nec sane ipsi dicunt bona, quæ dicunt, si diligenter adtendas. Quomodo

A

enim dicunt verbis, quod negant factis? Non enim frustra de talibus ait Apostolus, *Confiten-* Tit. 1. 16.
tur se nosse Deum, factis autem negant. Modo ergo quodam ipsi dicunt, et rursus alio modo non ipsi dicunt, quoniam utrumque verum est quod veritas ait. De talibus enim loquens, *Quæ* Matt. 23. 3.
dicunt, inquit, *facite; quæ autem faciunt, facere nolite*; hoc est, Quod ex ore illorum auditis, facite; quod in opere videtis, facere nolite: *dicunt enim*, inquit, *et non faciunt.* Ergo quamvis non faciant, dicunt tamen. Sed alio loco ta- Matt. 12. 34.
les arguens, *Hypocritæ*, inquit, *quomodo potestis bona loqui, cum sitis mali?* Ac per hoc et ea quæ dicunt, quando bona dicunt, non ipsi dicunt, voluntate scilicet atque opere negando quod dicunt. Unde contingit, ut homo disertus

B

et malus, sermonem quo veritas prædicetur, dicendum ab alio non diserto sed bono, ipse componat: quod cum fit, ipse a seipso tradit alienum, ille ab alieno accipit suum. Cum vero boni fideles bonis fidelibus hanc operam commodant, utrique sua dicunt: quia et Deus ipsorum est, cujus sunt illa quæ dicunt; et ea sua faciunt, quæ non ipsi componere potuerunt, qui secundum illa composite vivunt.

63. Sive autem apud populum vel apud quoslibet jamjamque dicturus, sive quod apud populum dicendum vel ab eis qui voluerint aut po- CAPUT XXX. Concionator præmittat orationem ad Deum

C

tuerint legendum est dictaturus, oret ut Deus sermonem bonum det in os ejus. Si enim regina oravit Esther, pro suæ gentis temporaria sa- Esther. 14. 13.
lute locutura apud regem, ut in os ejus Deus congruum sermonem daret; quanto magis orare debet, ut tale munus accipiat, qui pro æterna hominum salute in verbo et doctrina laborat? Illi vero qui ea dicturi sunt, quæ ab aliis acceperunt, et antequam accipiant, orent pro eis a quibus accipiunt, ut eis detur quod per eos accipere volunt; et cum acceperint, orent ut bene et ipsi proferant, et illi ad quos proferunt sumant; et de prospero exitu dictionis eidem gratias agant, a quo id se accepisse non dubitant: ut qui gloriatur, in illo glorietur, in cujus ma- Sap. 7. 16.
nu sunt et nos et sermones nostri.

D

64. Longior evasit liber hic quam volebam, quamque putaveram. Sed legenti vel audienti, cui gratus est, longus non est: cui autem longus est, per partes eum legat, qui habere vult cognitum: quem vero cognitionis ejus piget, de longitudine non queratur. Ego tamen Deo nostro gratias ago, quod in his quatuor libris non qualis ego essem, cui multa desunt, sed qualis esse debeat, qui in doctrina sana, id est Christiana, non solum sibi, sed etiam aliis laborare studet, quantulacumque potui facultate disserui. CAPUT XXXI. Excusat prolixitatem libri.

DE SUBSEQUENTE LIBRO

Libri I. Retractationum Caput XVIII.

Cum de Genesi duos libros contra Manichæos condidissem, quoniam secundum allegoricam significationem Scripturæ verba tractaveram, non ausus naturalium rerum tanta secreta ad litteram exponere, hoc est quemadmodum possent secundum historicam proprietatem quæ ibi dicta sunt accipi; volui experiri in hoc quoque negotiosissimo ac difficillimo opere quid valerem; sed in scripturis exponendis tirocinium meum sub tantæ sarcinæ mole succubuit: et nondum perfecto uno libro, ab eo quem sustinere non poteram labore conquievi. Sed in hoc opere cum mea opuscula retractarem, iste ipse ut erat imperfectus venit in manus, quem neque ediderам, et abolere decreveram, quoniam scripsi postea xii. libros quorum titulus est, *De Genesi ad literam*. In quibus quamvis multa quæsita potius quam inventa videantur, tamen eis iste nullo modo est comparandus. Verum et hunc postea quam retractavi, manere volui ut esset index, quantum existimo, non inutilis rudimentorum meorum in enucleandis atque scrutandis divinis eloquiis, ejusque titulum esse volui, *De Genesi ad literam imperfectus*. Inveni quippe eum usque ad hæc verba dictatum: *Pater tamen Pater est, nec Filius aliud est quam Filius: quia et cum dicitur similitudo Patris, quamquam ostendat nullam intervenire dissimilitudinem, non tamen solus est Pater, si habet similitudinem.* Post hæc repetivi verba Scripturæ rursus consideranda atque tractanda, *Et dixit Deus, Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram.* Hucusque dictatum librum imperfectum reliqueram. Quod autem ibi sequitur, addendum putavi cum eum retractarem: nec sic tamen perfeci, sed hoc quoque addito imperfectum reliqui. Si enim perfecissem, saltem de omnibus operibus et verbis Dei, quæ ad sextum diem pertinent, disputassem. In hoc libro ea notare quæ mihi displicent, vel defendere quæ aliis non bene intellecta displicere possunt, superfluum mihi visum est. Breviter enim potius admoneo, ut illi duodecim libri legantur, quos longe postea Episcopus feci, et ex ipsis de isto judicetur. Hic ergo sic incipit: *De obscuris naturalium rerum quæ omnipotente Deo artifice facta sentimus.*

Cap. 13. — Gen. 1. 26.

SANCTI
AURELII AUGUSTINI
HIPPONENSIS EPISCOPI
DE GENESI AD LITTERAM
IMPERFECTUS LIBER. *

* Scriptus circiter Christi annum 393.

Tractatur initium Geneseos usque ad 26. huncce versiculum, **Faciamus hominem ad imaginem etc.**

CAPUT I. Præmittitur fides catholica.

1. De obscuris naturalium rerum, quæ omnipotente Deo artifice facta sentimus, non affirmando, sed quærendo tractandum est, est in libris maxime quos nobis divina commendat auctoritas, in quibus temeritas asserendæ incertæ dubiæque opinionis, difficile sacrilegii crimen evitat: ea tamen quærendi dubitatio catholicæ fidei metas non debet excedere. Et quoniam multi hæretici ad suam sententiam, quæ præter fidem est catholicæ disciplinæ, expositionem Scripturarum divinarum trahere consueverunt; ante tractationem hujus libri catholica fides breviter explicanda est.

2. Est autem hæc, Deum Patrem omnipotentem universam creaturam fecisse atque constituisse per Filium suum unigenitum, id est Sapientiam et Virtutem suam consubstantialem sibi et coæternum, in unitate Spiritus-sancti, et ipsius consubstantialis et coæterni. Hanc ergo Trinitatem dici unum Deum, eumque fecisse et creasse omnia quæ sunt, inquantum sunt, catholica disciplina credi jubet, ita ut creatura omnis sive intellectualis sive corporalis, vel quod brevius dici potest secundum verba divinarum Scripturarum, sive invisibilis sive visibilis, non de (a) Dei natura, sed a Deo sit facta de nihilo: nihilque in ea esse quod ad Trinitatem pertineat, nisi quod Trinitas condidit, ista condita est. Quapropter creaturam universam neque consubstantialem Deo, neque coæternam fas est dicere aut credere.

3. Esse autem omnia, quæ fecit Deus, bona valde: mala vero non esse naturalia, sed omne quod dicitur malum, aut peccatum esse, aut pœnam peccati. Nec esse peccatum nisi pravum liberæ voluntatis assensum, cum inclinamur ad ea quæ justitia vetat, et unde liberum est abstinere: id est non in rebus istis, sed in usu earum non legitimo. Usus autem rerum est legitimus, ut anima in lege Dei maneat, et uni Deo plenissima dilectione subjecta sit, et cetera sibi subjecta sine cupiditate aut libidine ministret, id est secundum præceptum Dei. Ita enim sine difficultate et miseria, et cum summa facilitate et beatitudine administrabit. Pœna vero peccati est, cum ipsis creaturis non sibi servientibus cruciatur anima, cum Deo ipsa non servit: quæ creatura illi obtemperabat, cum ipsa obtemperabat Deo. Itaque non esse ignem malum, quia creatura Dei est; sed tamen uri eo imbecillitatem nostram ex merito peccati. Dici autem peccata naturalia, quæ necesse est committi ante misericordiam Dei, postquam in hanc vitam per peccatum liberi arbitrii lapsi sumus.

Peccatum quid. — Pœna peccati quid. — Peccata naturalia.

4. Renovari autem hominem per Jesum Christum Dominum nostrum, cum ipsa ineffabilis ac incommutabilis Dei Sapientia plenum totumque hominem suscipere dignata est, et nasci de Spiritu-sancto et virgine Maria, crucifigi, sepeliri, et resurgere, et adscendere in cælum, quod jam factum est; et venire ad judicandos vivos et mortuos in fine sæculi, et resurrectionem mortuorum in carne, quod adhuc futurum prædicatur. Datum esse Spiritum-sanctum credentibus in eum. Constitutam ab illo matrem Ecclesiam, quæ Catholica dicitur, ex eo quia universaliter perfecta est, et in nullo claudicat, et per totum orbem diffusa est. Remissa esse pœnitentibus priora peccata, et vitam æternam cælorumque regnum promissum.

Catholica Ecclesia unde dicitur.

CAPUT II. Modi exponendæ Legis. Gen. 1. 1.

5. Secundum hanc fidem quæ possunt in hoc libro quæri et disputari, considerandum est. *In principio fecit Deus cælum et terram.* Quatuor modi a quibusdam Scripturarum tractatoribus

* Hunc librum anno Christi fere 393 adscribendum putamus, propterea quod ab Augustino in Retractationibus collocatur proxime post opusculum sive sermonem quem de fide et symbolo habuit in Hipponensi concilio, prædicti an 393.

(a) MS. Vet. non de Deo nata.

a tradantur Legis exponendæ, (*a*) quorum vocabula enuntiari græce possunt, latine autem definiri et explicari: secundum historiam, secundum allegoriam, secundum analogiam, secundum ætiologiam.

Historia. Allegoria. Analogia. Ætiologia.

Historia est, cum sive divinitus sive humanitus res gesta commemoratur. Allegoria, cum figurate dicta intelliguntur. Analogia, cum veteris et novi Testamentorum congruentia demonstratur. Ætiologia, cum dictorum factorumque caussæ redduntur.

CAP. III. Exponitur versiculus 1. Geneseos.

6. Hoc ergo quod scriptum est, *In principio fecit Deus cælum et terram*, quæri potest, utrum tantummodo secundum historiam accipiendum sit, an etiam figurate aliquid significet, et quomodo congruat Evangelio, et qua caussa liber iste sic inchoatus sit. Secundum historiam autem quæritur, quid sit *In principio*: id est utrum in principio temporis, an in principio in ipsa Sapientia Dei, quia et ipse Dei Filius principium se dixit, quando ei dictum est, Tu quis es; et dixit, Principium quod et loquor vobis.

Johan. 8. 25. * forte, de

» Est enim Principium sine principio, et est Principium * cum alio Principio Principium sine principio solus Pater est, ideo ex uno principio esse omnia credimus: Filius autem ita Principium est, ut de Patre sit. Ipsa etiam prima creatura intellectualis potest dici principium iis quibus caput est, quæ fecit Deus. Cum enim recte appelletur principium caput, in illa gradatione Apostolus mulierem * tamen non dixit caput alicujus. Nam et virum dixit caput mulieris; et caput viri Christum, et caput Christi Deum: ita Creatori creatura subnectitur.

1. Cor. 11 3. * f. tantum

7. An ideo *In principio* dictum est, quoniam primum factum est? an non potuit inter creaturas primum fieri cælum et terra, si Angeli et omnes intellectuales potestates primum factæ sunt? Quia et Angelos creaturam Dei et ab eo factos credamus necesse est. Nam et Angelos enumeravit Propheta in centesimo-quadragesimo octavo Psalmo cum dixit, Ipse jussit, et facta sunt, ipse mandavit, et creata sunt. Sed si primum facti sunt Angeli, quæri potest, utrum in tempore facti sunt, an ante omne tempus, an in exordio temporis. Si in tempore, jam erat tempus antequam Angeli fierent: et quoniam etiam tempus ipsum creatura est, incipit necesse esse ut aliquid prius quam Angelos factum accipiamus. Si autem in exordio temporis factos dicimus, ut cum ipsis cœperit tempus, dicen-b dum est falsum esse quod quidam volunt, (*b*) cum cælo et terra tempus esse cœpisse.

Psal. 148. 2. »

8. Si autem prius quam tempus Angeli facti sunt, quærendum est quomodo dictum sit in consequentibus; *Et dixit Deus, Fiant luminaria in firmamento cæli, ut luceant super terram; et dividant inter noctem et diem, et sint in signa et tempora et dies et annos.* Hic enim potest videri, tunc cœpta esse tempora, cum cælum et luminaria cæli ordinatis itineribus currere cœpissent: quod si verum est, quomodo potuerunt dies esse antequam tempus esset, si a cursu luminarium tempus exorsum est, quæ quarto die dicuntur esse facta? An ista dierum digestio secundum consuetudinem humanæ fragilitatis ordinata est lege narrandi et humilibus humiliter insinuandi sublimia, qua et ipse sermo narrantis non potest nisi aliqua habere et prima et media et ultima? An in temporibus istis dictum est, ut essent luminaria, quæ tempora homines intervallis morarum in corporis motione metiuntur? Hæc enim tempora, si nullus motus corporum esset, nulla essent, et ipsa sunt hominibus manifestiora. Quod si admittimus, quærendum est, utrum præter motum corporum possit esse tempus in motu incorporeæ creaturæ, veluti est anima vel ipsa mens; quæ utique in cogitationibus movetur, et ipso motu aliud habet prius, aliud posterius, quod sine intervallo temporis intelligi non potest. Quod si accipiamus, etiam ante cælum et terram potest intelligi tempus fuisse, si ante cælum et terram facti sunt Angeli. Erat enim jam creatura, quæ motibus incorporeis tempus ageret. Et recte intelligitur cum illa etiam tempus esse, ut in anima quæ per corporeos sensus corporeis motibus assuefacta est. Sed fortasse non est in principiis et creaturis supereminentibus. Sed quoquo modo hoc se habeat, (res enim secretissima est, et humanis conjecturis impenetrabilis) illud certe accipiendum est in fide, etiamsi modum nostræ cogitationis excedit, omnem creaturam habere initium; tempusque ipsum creaturam esse, ac per hoc ipsum habere initium, nec coæternum esse Creatori.

Gen. 1. 14.

9. Potest etiam cælum et terra pro universa creatura positum videri, ut et hoc visibile æthereum firmamentum, cælum appellatum sit, et illa creatura invisibilis supereminentium Potestatum; rursusque terra, omnis inferior pars mundi, cum animalibus, quibus inhabitatur. An cælum omnis creatura sublimis atque invisibilis dicta est, terra vero omne visibile, ut etiam sic possit hoc quod dictum est, *In principio fecit Deus cælum et terram*, universa creatura intelligi? Fortasse quippe non incongrue in comparatione invisibilis creaturæ, omne visibile terra dicitur, ut illa cæli nomine nuncupetur. Quoniam et anima, quæ invisibilis est, cum rerum visibilium amore tumesceret, et earum adeptione extolleretur, terra dicta est, sicut scriptum est, Quid superbit terra et cinis?

Anima terra dicitur. Eccli. 10. 9.

10. Sed quæri potest, utrum jam distincta et composita omnia dixerit cælum et terram, an ipsam primo informem universitatis materiem, quæ in has formatas et speciosas naturas Deo ineffabiliter jubente digesta est, cæli et terræ nomine nuncupaverit. Quamquam enim scriptum legerimus, Qui fecisti mundum de informi materia: tamen etiam ipsam materiam cujusmodicumque sit, non possumus dicere non ab eo factam, ex quo omnia confitemur et credimus:

Sap. 11. 18.

(a) Aliquot hic verba restituuntur, aliique passim redintegrantur loci, ope Vaticani codicis; quod unum exempler hujus operis manu exaratum nancisci potuimus.

(b) Sic Vat. MS. At Vulgati, ante cælum et terram.

* f. ut scilicet. ut * etiam ipsa digestio et ordinatio singularum quarumque rerum formatarum et distinctarum mundus vocetur; ipsa vero materies cælum et terra, veluti semen cæli et terræ appellata sit; et cælum et terra quasi confusum atque permixtum ab artifice Deo accipiendis formis idoneum. Hactenus de hoc quæsitum sit quod dictum est, *In principio fecit Deus cælum et terra:* nihil enim horum temere affirmare oportuit.

CAP. IV. Tractatur versiculus 2 et 3. * Manichæis.

11. TERRA *autem erat invisibilis et incomposita, et tenebræ erant super abyssum; et Spiritus Dei ferebatur super aquam.* Ab hæreticis * qui veteri Testamento adversantur, moveri calumnia huic loco solet, cum dicunt, Quomodo in principio fecit Deus cælum et terram, si jam terra erat? non intelligentes hoc esse subjunctum, ut exponeretur qualis terra fuerit, de qua jam dictum est; *fecit Deus cælum et terram.* Sic ergo accipiendum est: In principio fecit Deus cælum et terram, hæc autem terra quam Deus fecit, invisibilis erat et incomposita, donec ab eodem ipso discerneretur, et ex confusione in rerum certo ordine constitueretur. An sic melius intelligitur, ut in hac executione rursus eadem rerum materies commendaretur, quæ superius cæli et terræ nomine nuncupata est, ut iste sit sensus: In principio fecit Deus cælum et terram, hoc autem quod cælum et terra dictum est, terra erat invisibilis et incomposita, et tenebræ super abyssum; id est quod cælum et terra appellatum est, materies erat confusa quædam, de qua mundus, qui duabus (a) maximis partibus, cælo scilicet et terra constat, digestis elementis et accepta forma fabricaretur. Quæ confusio materiæ sic potuit insinuari populari intelligentiæ, si diceretur terra invisibilis et incomposita vel inordinata vel imparata, et tenebræ super abyssum, id est super profunditatem vastissimam: quæ rursus profunditas ex eo fortasse nominata est, quia nullius intelligentia propter ipsam informitatem penetrari potest.

Abyssus.

12. *Et tenebræ erant super abyssum.* Utrum subter abyssus erat et supra tenebræ, quasi jam loca distincta essent? An quoniam materiæ adhuc confusio exponitur, quod etiam χάος græce dicitur, ideo dictum est, *tenebræ erant super abyssum*, quia lux non erat: quæ si esset, utique supra esset, quia esset eminentior, et ea quæ sibi subjecta erant, illuminaret? Et revera qui diligenter considerat quid sint tenebræ, nihil aliud invenit quam lucis absentiam. Ita igitur dictum est, *Tenebræ erant super abyssum*, ac si dictum esset, Non erat lux super abyssum. Quapropter hæc materies quæ consequenti operatione Dei, in rerum formas ordinata distinguitur, appellata est terra invisibilis et incomposita, et profunditas carens luce, quæ appellata est superius nomine cæli et terræ, veluti semen, ut jam dictum est, cæli et terræ. Si tamen non cælum et terram dicendo universitatem prius proponere voluit, ut postea, insinuata materia, mundi partes exsequeretur.

13. *Et Spiritus Dei superferebatur super aquam.* Nusquam dixerat, Deus aquam fecit; nec tamen ullo modo credendum est aquam Deum non fecisse, et eam jam fuisse antequam ille aliquid constituisset. Etenim ille est ex quo omnia, per quem omnia, in quo omnia, sicut Apostolus dicit. Ergo et aquam Deus fecit, et aliter credere, magnus error est. Cur igitur non dictum est, quod aquam Deus fecerit? An rursus eamdem materiam, quam vel cæli et terræ, vel terræ invisibilis et incompositæ atque abyssi nomine nuncupaverat, etiam aquam voluit appellare? Cur enim non et aqua appellaretur, si terra potuit, cum adhuc neque aqua distincta atque formata neque terra esset, neque aliquid aliud? Sed primo fortasse cælum et terra appellata est, secundo terra incomposita et abyssus carens luce, tertio aqua non incongrue: ut primo ipsius universitatis, propter quam facta est de omnino nihilo materies, cæli et terræ nomine vocaretur; secundo terræ incompositæ atque abyssi nomine insinuaretur informitas, quia inter omnia elementa terra est informior, et minus relucens quam cetera; tertio aquæ nomine significaretur materia subjecta operi artificis, aqua enim mobilior est quam terra; et ideo propter operandi facilitatem et motum faciliorem, subjecta materies artifici, aqua magis vocanda erat quam terra.

Rom. 11.36.

Elementa quatuor.

14. Et aer quidem mobilior est quam aqua; æther autem mobilior ipso aere non absurde creditur, aut sentitur: sed aeris vel ætheris nomine minus convenienter appellaretur materies. Magis enim hæc elementa vim creduntur habere faciendi, terra vero et aqua patiendi. Quod si occultum est, illud certe apertissimum puto, quod aquam ventus movet, et nonnulla terrena; ventus autem est aer motus et quasi fluctuans. Ergo cum aer aquam moveat manifeste, unde autem ipse moveatur ut sit ventus, occultum sit, quis dubitet congruentius aquæ nomine materiam vocari quia movetur, quam aeris qui movet? Moveri autem pati est, movere facere. Huc accedit quod ea quæ terra gignit, aqua irrigantur, ut nasci et perfici possint, ita ut prope videantur in hæc ipsa nascentia eadem aqua converti. Quocirca congruentius aquæ nomine appellaretur materies, cum subdita operi artificis insinuaretur propter mobilitatem et conversionem in quæque nascentia corpora, quam nomine aeris in quo sola mobilitas posset animadverti, cetera vero quibus materia expressius significaretur, defuissent, ut totus iste sit sensus: *In principio fecit Deus cælum et terram*, id est materiam quæ cæli et terræ formam capere posset; quæ materia *terra invisibilis et incomposita erat*, id est informis et luce carens profunditas: quæ tamen quoniam moventi et operanti

(a) Editi, *maxime*. MS. Vat. *maximis*.

artifici subdita esset, propter hoc ipsum quod cedit operanti, aqua etiam nominata est.

15. In hac igitur materiæ significatione prius insinuatus est finis ejus, id est propter quid facta sit, secundo ipsa informitas, tertio servitus sub artifice atque subjectio. Itaque primo cœlum et terra, propter hoc enim facta materies; secundo terra invisibilis et incomposita, et tenebræ super abyssum, id est ipsa informitas sine lumine, unde etiam terra invisibilis dicta est; tertio aqua subjecta spiritui ad habitum formasque capiendas: ideo super aquam ferebatur Spiritus Dei, ut Spiritum operantem, aquam vero unde operaretur intelligamus, id est materiam fabricabilem. Cum enim ista tria dicimus unius rei nomina, materia mundi, materia informis, materia fabricabilis, horum primo nomini bene adjungitur cælum et terra; secundo obscuritas, confusio, profunditas, tenebræ; tertio cedendi facilitas, cui jam ad operandum spiritus superfertur artificis.

16. *Et Spiritus Dei superferebatur super aquam.* Non ita superferebatur sicut oleum aquæ, vel aqua terræ, id est quasi contineretur; sed, si ad hoc de visibilibus exempla capienda sunt, sicut superfertur lux ista solis aut lunæ his corporibus, quæ illuminat in terra: non enim continetur illis; sed cum cælo contineatur, istis superfertur. Item cavendum est, ne quasi locorum spatiis Dei Spiritum superferri materiæ putemus, sed vi quadam effectoria et fabricatoria, ut illud cui superfertur efficiatur, et fabricetur; sicut superfertur voluntas artificis ligno, vel cuique rei subjectæ ad operandum, vel etiam ipsis membris corporis sui, quæ ad operandum movet. Et hæc similitudo cum jam sit omni corpore excellentior, parva est tamen, et prope nihil ad intelligendam superlationem Spiritus Dei, subjecta sibi ad operandum mundi materia: sed non invenimus evidentiorem similitudinem et propinquiorem rei, de qua loquimur, in iis rebus quæ ab hominibus quomodocumque capi possunt. Quapropter in hujusmodi » cogitatione optime illud præceptum tenebitur, » quod scriptum est, Benedicentes Deum, exal» tate illum quantumcumque potueritis, superabit et adhuc. Hoc autem dictum sit, si hoc loco Spiritus Dei Spiritus sanctus; quem in ipsa ineffabili et incommutabili Trinitate veneramur, accipitur.

Similitudines de Spiritu super aquas.

Eccl. 43 32.

17. Potest autem et aliter intelligi, ut Spiritum Dei, vitalem creaturam, qua universus iste visibilis mundus atque omnia (*a*) corporea continentur et moventur, intelligamus; cui Deus omnipotens tribuit vim quamdam sibi serviendi ad operandum in iis, quæ gignuntur. Qui spiritus cum sit omni corpore æthereo melior, quia omnem visibilem creaturam omnis invisibilis creatura antecedit, non absurde spiritus Dei dicitur. Quid enim non est Dei ex iis quæ condidit, cum etiam de ipsa terra dictum sit, Domini est terra et plenitudo ejus: et (*b*) illud universali complexione quod scriptum est, Quoniam tua sunt omnia Domine, qui animas amas. Sed tunc potest iste Spiritus sic intelligi, si quod dictum est, *In principio fecit Deus cœlum et terram*, tantum de visibili creatura dictum sentiamus, ut super materiam rerum visibilium in exordio fabricationis earum superferretur invisibilis Spiritus, qui tamen etiam ipse creatura esset, id est non Deus, sed a Deo facta atque instituta natura. Si autem universæ creaturæ, id est et intellectualis et animalis et corporalis, materia creditur illo aquæ vocabulo enuntiata, nullo modo hoc loco Spiritus Dei potest nisi ille incommutabilis et sanctus intelligi, qui ferebatur super materiam omnium rerum, quas fecit et condidit Deus.

Psal. 23 1. Sap. 11 27.

18. Tertia opinio de hoc Spiritu oriri potest, ut credatur Spiritus nomine, aeris elementum enuntiatum; ut ita quatuor elementa insinuata sint, quibus mundus iste visibilis surgit, cælum scilicet et terra et aqua et aer: non quia jam erant distincta et ordinata; sed quia in illius materiæ quamvis informi confusione, tamen exortura præsignabantur: quæ informis confusio tenebrarum et abyssi nomine commendata est. Sed quælibet sententiarum istarum vera sit, omnium rerum quæ ortæ sunt, quæ videntur, et quæ non videntur, non quantum ad vitia quæ contra naturam sunt, sed quantum ad ipsas naturas adtinet, Deum esse auctorem et conditorem credendum est; nullamque omnino esse creaturam, quæ non ab ipso initium perfectionemque habeat generis et substantiæ suæ.

Elementa quatuor.

CAPUT V. De 3 et 4 versiculo Geneseos.

19. *Et dixit Deus, Fiat lux: et facta est lux.* Deum dixisse, *Fiat lux*, non voce pulmonibus edita, nec lingua et dentibus, accipere debemus. Carnalium sunt istæ cogitationes: secundum autem carnem sapere, mors est. Sed ineffabiliter dictum est, *Fiat lux*. Utrum autem hoc quod dictum est, Filio unigenito dictum est, an idipsum quod dictum est, Filius unigenitus est, quod dictum Dei Verbum dicitur, per quod facta sunt omnia, quæri potest: dum tamen illa absit impietas, (*c*) ut Verbum Dei unigenitum Filium quasi vocem prolatam, sicut a nobis fit, esse credamus. Verbum autem Dei, per quod facta sunt omnia, nec cœpit esse, nec desinet; sed sine inchoatione natum, Patri coæternum est. Quare hoc quod dictum est, *Fiat lux*, si et cœpit et destitit dici, magis Filio dictum est hoc Verbum, quam ipsum est Filius. Et tamen etiam hoc ineffabiliter: nec carnalis imago subrepat in animum, et intellectum pium spiritalem conturbet. Quia et incipere aliquid et desinere in natura Dei, si proprie accipiatur, temeraria et præceps opinio est: carnalibus tamen et parvulis, non tamquam in ea mansuris, sed tamquam inde surrecturis humanissime concedenda

Johan. 1 3.

(a) MS. Vat. *corpora*.
(b) MS. Vat. *illa*.

(c) Vat. codex, *ne*.

est. Quidquid enim incipere et desinere Deus dicitur, nullo modo in ipsius natura, sed in ejus creatura, quæ illis miris modis obtemperat, intelligendum est.

20. *Et dixit Deus, Fiat lux.* Utrum ea lux, quæ his carnalibus oculis patet; an aliqua occulta, quam nobis per hoc corpus videre non datum est? Et si occulta, utrum corporea, quæ per locorum spatia tenditur fortasse in sublimibus partibus mundi; an incorporea; qualis in anima est, ad quam vitandi et appetendi refertur examen a sensibus corporis; qua non carent etiam animæ bestiarum; an ea quæ superior ratiocinandi apparet, ex qua incipit omne quod creatum est? Quamlibet enim lucem significet, factam tamen et creatam debemus accipere: non illam qua fulget ipsa Dei Sapientia, quæ non creata est, sed nata, ne sine luce Deus fuisse putetur prius quam istam, de qua nunc agitur, condidisset. De hac enim, sicut ipsa verba satis docent, hoc commendatur quod facta sit, *Et dixit*, inquit, *Fiat lux et facta est lux.* Alia est lux de Deo nata, et alia lux quam fecit Deus: nata de Deo lux, est ipsa Dei Sapientia; facta vero lux, est quælibet mutabilis sive corporea sive incorporea.

21. Movere autem solet, quomodo lux corporea esse potuerit antequam cælum esset et cæli luminaria, quæ post istam exponuntur: quasi vero facile hoc ab homine percipi potest, aut omnino ullo modo potest, utrum sit aliqua lux præter cælum, quæ tamen spatiis locorum distincta atque diffusa sit, mundumque amplectatur. Sed cum liceat hic et incorpoream lucem intelligere, si non visibilem tantum creaturam in hoc libro, sed omnem creaturam expositam dicimus, quod opus est in hac controversia remorari? Et fortasse quod quærunt homines, quando Angeli facti sunt, ipsi significantur hac luce, brevissime quidem, sed tamen convenientissime et decentissime.

vers. 4. 22. *Et vidit Deus lucem quia bona est.* Ista
a sententia non quasi insoliti (a) boni lætitiam, sed approbationem operis significari, oportet intelligi. Quid enim convenientius de Deo dicitur, quantum inter homines dici potest, quam cum ita ponitur dixit, factum est, placuit: ita ut in eo quod dixit, imperium ejus intelligatur; in eo quod factum est, potentia; in eo quod placuit, benignitas: sicut ista ineffabilia per hominem hominibus, ita ut omnibus prodesse possent, dici debuerunt.

23. *Et divisit Deus inter lucem, et tenebras.* Hinc intelligi licet, quanta divini operis facilitate ista dicantur effecta. Non enim quisquam est, qui sic existimet lucem factam, ut esset confusa cum tenebris, et ob hoc postea separationis indigeret: sed eo ipso quo lux facta est, consecuta est etiam divisio inter lucem et tenebras.
2. Cor. 6. 14. Quæ enim societas lucis cum tenebris? Deus ergo divisit inter lucem et tenebras, quia lucem fecit, cujus absentia tenebræ vocantur. Interest autem inter lucem et tenebras, sicut interest inter vestimentum et nuditatem, aut plenum et inane, et similia.

24. Jam quot modis possit intelligi lux, supra dictum est, quibus contrariæ privationes possunt tenebræ nominari. Alia est enim lux, quæ videtur his oculis corporeis, etiam ipsa corporea; ut solis, et lunæ, et stellarum, et si quid hujusmodi est, cui contrariæ sunt tenebræ, cum aliquis locus ea luce caret. Alia item lux est vita sentiens; et valens discernere quæ per corpus ad animæ judicium referuntur, id est alba et nigra, canora et rauca, suaveolentia et graveolentia, dulcia et amara, calida et frigida, et cetera hujusmodi. Alia est enim lux quæ sentitur oculis, alia qua per oculos agitur ut sentiatur. Illa enim in corpore, hæc autem quamvis per corpus ea quæ sentit percipiat, in anima est tamen. Huic contrariæ sunt tenebræ insensibilitas quædam, vel si melius insensualitas dicitur, id est non sentire, quamvis inferantur quæ sentiri possent, si esset in illa vita lux ista unde sentitur. Neque hoc cum ministeria desunt corporis, sicut in cæcis aut surdis: nam in istorum animis est ista lux, de qua nunc agimus; sed instrumenta corporis desunt. Neque illo modo, quo modo in silentio vox non auditur, cum et ista lux est in anima, et adsunt corporis instrumenta, sed nihil quod sentiatur infertur. Non ergo qui iis caussis non sentit, caret ista luce: sed cum talis potentia non est in anima, quæ jam nec anima dici solet, sed tantum vita, qualis perhibetur esse vitis et arboris, et quarumcumque stirpium: si tamen eas vel talem habere persuaderi ullo modo potest, quas nonnulli nimis errantes * hæretici, non solum sentire per corpus, id est videre, audire, et calorem ignemque discernere, sed etiam intelligere * rationem et cogitationes nostras nosse arbitrantur: sed de his alia quæstio est. Insensibilitas ergo tenebræ hujus lucis, qua quidquid sentitur, cum ipsam vim sentiendi non habet vita quælibet. Convenienter autem lucem hanc dici concedit quisquis concedit recte dici lucem, qua res quæque manifesta est. Cum autem dicimus, Manifestum est hoc canorum esse, manifestum est hoc dulce esse, manifestum est hoc frigidum esse, et quod forte hujus generis per corporales sensus attingimus, hæc lux qua ista manifesta sunt, utique intus in anima est, quamvis per corpus inferantur quæ ita sentiuntur. Tertium lucis genus in creaturis intelligi potest, quo ratiocinamur. Huic contrariæ tenebræ sunt irrationabilitas: sicut sunt animæ bestiarum.

25. Sive ergo lucem æthercam, sive sensualem cujus animalia participant, sive rationalem quam Angeli et homines habent, a Deo factam primitus in rerum natura hæc sententia vult intelligi; divisisse Deum inter lucem et tenebras,

Lux triplex, ætherea, sensualis et rationalis uti appellantur infra n. 25.

* Manichæi.

* f. per rationem.

Lux quid.

(a) Sic MS. Vat. Al. Am. Er. et Lov. insoliti benevolentiam.

A eo ipso quo lux facta est, oportet accipi, quod aliud est lux, aliud illæ privationes lucis, quas in contrariis tenebris ordinavit Deus. Non enim Deum fecisse tenebras dictum est: quoniam species ipsas Deus fecit, non privationes quæ ad nihilum pertinent, unde ab artifice Deo facta sunt omnia: quas tamen ab eo ordinatas intelligimus, cum dicitur, *Et divisit Deus inter lucem et tenebras*, ne vel ipsæ privationes non haberent ordinem suum, Deo cuncta regente atque administrante. Sicut in cantando interpositiones silentiorum certis moderatisque intervallis, quamvis vocum privationes sint, bene tamen ordinantur ab iis qui cantare sciunt, et suavitati universæ cantilenæ aliquid conferunt. Et umbræ in picturis eminentiora quæque distinguunt, ac non specie, sed ordine placent. Nam et vitiorum nostrorum non est auctor Deus; sed tamen ordinator est, cum eo loco peccatores constituit, et ea perpeti cogit quæ merentur. Ad hoc valet quod oves ponuntur ad dexteram, hœdi autem ad sinistram. (Matt. 25, 33.) Quædam ergo et facit Deus, et ordinat: quædam vero tantum ordinat. Justos et facit, et ordinat: peccatores autem inquantum peccatores sunt, non facit, sed ordinat tantum. Quippe cum illos ad dexteram, illos ad sinistram constituit, et quod in ignem æternum jubet ire, ad meritorum ordinem valet. Ita species naturasque ipsas et facit, et ordinat: privationes autem specierum defectusque naturarum non facit, sed ordinat tantum. Dixit itaque, *Fiat lux, et facta est lux*. Non dixit, Fiant tenebræ, et factæ sunt tenebræ. Horum ergo unum fecit, alterum non fecit: utrumque tamen ordinavit, cum divisit Deus inter lucem et tenebras. Ita et ipso faciente pulcra sunt singula, et ipso ordinante pulcra sunt omnia.

CAP. VI. Tractatur prima pars vers. 5.

26. Et *vocavit Deus lucem diem, et tenebras vocavit noctem*. Cum et lux nomen sit alicujus rei, et dies rursum, et tenebræ et nox utrumque sit nomen, utrumque ita dici oportuit, nomina rebus imposita esse, ut illa res cui nomen a impositum est; utique alio (a) quoque nomine, non enim aliter poterat enuntiare. Et ita dictum est, *Vocavit Deus lucem diem*, ut indifferenter etiam dici converse posset, Vocavit Deus diem lucem, et vocavit noctem tenebras. Quid ei respondebimus, si quis a nobis ita quærit, Luci nomen impositum est dies, an dici nomen impositum est lux? quia hæc duo utique, inquantum ad res significandas articulata voce enuntiantur, nomina sunt. Hoc modo etiam de aliis duobus quæri potest, Tenebris nomen impositum est nox, an nocti impositum est nomen tenebræ? Et quidem ut Scriptura describit, manifestum est, lucis nomen dictum esse diem, et tenebrarum nomen dictum esse noctem. Qui cum diceret, Deus fecit lucem, et divisit inter lucem et tenebras, nondum de vocabulis agebatur: po- B stea adhibita sunt vocabula, dies et nox; cum et illa sine dubio vocabula sint, lux et tenebræ, res aliquas significantia, sicut dies et nox. Ergo hoc ita accipiendum est, quia enuntiari aliter non posset res quæ nomen accepit, nisi aliquo nomine? An potius ista vocatio accipienda est ipsa distinctio? Non enim omnis lux dies, aut omnes tenebræ nox: sed lux et tenebræ certis inter se vicibus ordinatæ atque distinctæ, diei et noctis nominibus appellantur. Omne quippe vocabulum ad distinctionem valet. Unde etiam nomen quod rem notet, appellatum est, quasi notamen. Notet autem, id est distinguat et doctitanter ad discernendum adjuvet. (Nomen unde dictum.) Fortasse ergo ipsum divisisse inter lucem et tenebras, hoc est vocasse lucem diem, et tenebras noctem, ut hoc sic ordinasse ista quod vocasse. An ista vocabula significare nobis volunt, quam lucem dixerit, et quas tenebras? tanquam si diceret, Fecit Deus lucem, et divisit inter lucem et tenebras; lucem autem dico diem, et tenebras dico noctem: ne aliquam aliam lucem intelligas, quæ non sit dies; et ne aliquas alias tenebras intelligas, quæ non sint nox. Nam si omnis lux dies possit intelligi, et omnes tenebræ noctis nomine censerentur, fortasse non opus esset dicere, *Et vocavit Deus lucem diem, et tenebras vocavit noctem*.

27. Item quæri potest quem diem dicat, et quam noctem. Si istum diem vult accipi, quem solis ortus inchoat et claudit occasus; et istam noctem, quæ a solis occasu usque in ortum tenditur; non invenio quomodo esse potuerint, an- C tequam cœli luminaria facta essent. An ipsa spatia horarum et temporum, etiam sine discrimine fulgoris atque umbræ, jam ita vocari potuerunt? Et quomodo in illam lucem rationalem, si hæc significata est, aut sensualem cadit hæc vicissitudo, quæ nomine diei et noctis significatur? An non secundum quod evenit, sed secundum quod potest evenire, ista insinuata sunt; quia et rationi potest error succedere, et sensui quædam stoliditas?

CAP. VII. De altera parte vers. 5.

28. Et *facta est vespera; et factum est mane dies unus*. Non eodem modo nunc appellatur dies, quo cum diceretur, *Et vocavit Deus lucem diem*: sed eo modo quo dicimus, verbi gratia, triginta dies habere mensem: hoc enim nomine diei D noctes quoque includimus; superius autem ita dictus est dies, ut a nocte sejungeretur. Itaque cum illa operatio diei per lucem gesta insinuaretur, consequenter factam dicitur esse vesperam, et factum esse mane diem unum, ut scilicet si unus dies a cœpto die usque ad cœptum diem, id est a mane usque ad mane, quales dies annumeratis, ut dixi, noctibus appellamus. Sed quomodo facta est vespera, et factum est mane? An tanta mora temporis fecit lucem Deus, et divisit inter lucem et tenebras, quanta mora ten-

(a) Vat. codex omittit, *quoque*: et paulo habet, *poterat enuntiare*: ubi editi habuerunt, *poterat enumerare*. Locus profecto a librariis fœdatus. atque expunctis hisce verbis, *nomina rebus imposita esse*, quæ haud dubie e margine irrepserunt, emendandus hunc in modum: *utrumque ita dici oportuit; ut illa res cui nomen impositum est, utique alio nomine (non enim aliter poterat) enuntiaretur.*

ditur dies lucens, id est non annumerata nocte? Sap. 12. 18. » Et ubi est quod scriptum est, Subest enim tibi » cum voles posse, si opus est Deo productione temporis, ut aliquid perficiat? An omnia quidem tamquam in arte atque ratione perfecta sunt * Deo, non in productione temporis, sed in ipsa vi qua illas etiam res, quas non stare, sed transire cernimus, stabiliter efficit? Non enim et in sermone nostro cum verba alia transeant, et alia succedant, credibile est ista fieri in ipsa arte, qua operante stabiliter artificiosa occurrit oratio. Quamquam ergo sine productione temporis faciat Deus, cui subest posse cum volet; ipsæ tamen naturæ temporales motus suos temporaliter peragunt. Ita ergo fortasse dictum est, *Et facta est vespera, et factum est mane dies unus*, sicut ratione prospicitur, ita fieri debere aut posse, non ita ut sit (a) temporalibus tractibus. Nam in ipsa ratione operationem contemplatus est in Spiritu-sancto, qui dixit: Qui Eccli. 18. 1. » manet in æternum, creavit omnia simul: sed » commodissime in illo libro, quasi morarum per intervalla factarum a Deo rerum digesta narratio est, ut ipsa dispositio: quæ ab infirmioribus animis contemplatione stabili videri non poterat, per hujusmodi ordinem sermonis exposita quasi istis oculis cerneretur.

* f. a Deo.

CAP. VIII. Explicatur vers. 6.

29. Et *dixit Deus, fiat firmamentum in medio aquæ, et sit dividens inter aquam et aquam. Et sic factum est. Et fecit Deus firmamentum, et divisit inter aquam quæ erat sub firmamento, et inter aquam quæ erat supra firmamentum.* Utrum aquæ tales sint supra firmamentum, quales sub firmamento istæ visibiles: an quia illam aquam videtur significare, supra quam Spiritus ferebatur, et eam intelligebamus esse ipsam mundi materiam, hæc etiam hoc loco firmamento interposito discreta credenda est, ut inferior sit materia corporalis, superior animalis? Hoc enim firmamentum dicit, quod cælum postea vocat. Cælesti autem corpore nihil est in corporibus melius. Alia quippe corpora cælestia, et alia terrestria; et utique cælestia meliora: quorum naturam quidquid transit, nescio quemadmodum corpus possit vocari; sed est fortasse vis quædam subjecta rationi, qua ratione Deus veritasque cognoscitur: quæ natura, quia formabilis est virtute atque prudentia, cujus vigore cohibetur ejus fluctuatio atque constringitur, et (b) ob hoc quasi materialis apparet, recte aqua divinitus appellata est; non locorum spatio, sed merito naturæ (c) incorporeæ cæli corporei ambitum excedens. Et quoniam cælum firmamentum vocavit, non absurde intelligitur quidquid infra æthereum cælum est, in quo pacata (d) atque firmata sunt omnia, mutabilius esse et dissolubilius. Quod genus corporalis materiæ ante acceptam speciem distinctionemque formatum, a qua firmamentum nominatum est, fuerunt qui crederent has visibiles aquas et frigidas superficiem cæli superamplecti. Et documentum adhibere conati sunt de tarditate stellæ unius de septem vagantibus, quæ superior est ceteris, et a Græcis φαίνων dicitur, et triginta annis peragit signiferum circulum, ut ob hoc tarda sit, quia est frigidis aquis vicinior, quæ supra cælum sunt. Quæ opinio nescio quemadmodum possit apud eos defendi, qui subtilissime ista quæsierunt. Nihil autem horum temere affirmandum, sed caute omnia modesteque sunt tractanda.

Saturnus planeta.

30. *Et dixit Deus, Fiat firmamentum in medio aquæ, et sit dividens inter aquam et aquam: et sic factum est.* Gen. 1. 6. Postquam dixit, *sic factum est*, quid opus erat rursum addere, *Et fecit Deus firmamentum, et divisit inter aquam quæ erat sub firmamento, et aquam quæ erat supra firmamentum?* vers. 7. Nam cum dixisset superius, *Et dixit Deus, Fiat lux, et facta est lux*, non addidit rursum, Et fecit Deus lucem, hic autem postea quam dixit, *Et dixit Deus, Fiat, et sic factum est*, additum est, *Et fecit Deus.* An hinc apparet non oportere lucem illam intelligi corporalem, ne eam aliqua creatura interposita fecisse Deus videatur: (Deum autem Trinitatem dico:) hoc vero firmamentum cæli, quia corporeum est, per incorpoream creaturam accepisse speciem formamque creditur, ut prius incorporeæ naturæ rationabiliter a veritate impressum sit quod corporaliter imprimeretur, ut cæli fieret firmamentum: et ideo positum est, *Et dixit Deus, Fiat, et sic factum est:* * in ipsa rationali natura prius (e) factum est fortasse unde imprimeretur corpori species: * cum autem additum est, *Et fecit Deus firmamentum, et divisit inter aquam quæ erat sub firmamento, et aquam quæ erat supra firmamentum;* et ipsa (f) cooperatio in illa materia, ut corpus cæli fieret, significatur? An forte varietatis caussa ut textus sermonis in fastidium non veniret, supra non est positum quod infra positum est, et non oportet scrupulose omnia (g) rimari? Eligat quis quod potest; tantum ne aliquid temere atque incognitum pro cognito asserat: memineritque se hominem de divinis operibus quantum permittitur quærere.

* f. deest. id est.

* CAP. IX.

31. *Et vocavit Deus firmamentum cælum.* Tractatur vers. 8. Quod de vocatione superius tractatum est, hic quoque considerari potest: non enim omne firmamentum cælum est. *Et vidit Deus quod bonum est.* Et de hoc superius quod tractatum est, retractaretur, nisi quod non eumdem ordinem video. Nam superius, *Et vidit Deus lucem quia bona est*, et post deinde subjicitur, *Divisit Deus inter lucem et tenebras; et vocavit Deus lucem diem, et tenebras vocavit noctem:* hic autem post-

(a) MS. Vat. *temporis tractibus. Non ipsam rationem operationum contemplatus est etc.*

(b) Editi, *et objectio*. Sed melius MS. Vat. *et ob hoc*.

(c) Sic emendamus ad Vat. MS. Nam in editis legebatur, *naturæ in corpore cæli incorporei.*

(d) MS. Vat. *et firma.*

(e) In MS. Vat. *factum est.*

(f) Sic Am. ad marginem. In textu autem cum aliis editionibus habet. *corporatio*. MS. Vat. *operatio*.

(g) MS. Vat. *numerare*. Nec minus apte.

quam factum enarratum est, quod factum dicebatur, et postea quam vocatum est firmamentum cælum, tum dicitur, *Et vidit Deus quia bonum est.* Quod si non fastidii evitandi gratia ita variatum est, illud certe intelligere cogimur quod dictum est, *Et fecit Deus omnia simul.* Quare enim primo ibi vidit quia bonum est, et postea nomen imposuit; hic autem primo nomen imposuit, et postea vidit quia bonum est; nisi quia illa differentia significat, morarum intervalla non esse in operatione Dei, quamvis in ipsis inveniantur operibus? Secundum autem morarum intervallum prius aliquid et postea efficitur, sine quibus narratio factorum esse non potest, quam is sine his Deus ista efficere potuerit. *Et facta est vespera, et factum est mane dies secundus.* Jam hinc superius tractatum est, et easdem rationes hic quoque valere arbitror.

CAPUT X. De vers. 9. et 10.

32. ET *dixit Deus, Congregentur aquæ, quæ sub cælo sunt in congregationem unam, et appareat arida: et sic factum est.* Hinc probabilius credi potest aquam dictam esse superius, sicut arbitrabamur, ipsam mundi materiam. Nam si universum aqua oppletum erat, unde vel quo potuit congregari? Si enim quamdam confusionem materialem aquæ nomine appellaverat, hæc congregatio accipienda est ipsa formatio, ut talis esset aquæ species, qualem nunc esse cernimus. Et ipsum, *appareat arida*, quod positum est, terræ formatio intelligi potest, ut hanc haberet speciem terra, cernimus. Invisibilis enim et incomposita dicta erat, cum adhuc materiæ species deesset. Dixit ergo Deus, *Congregetur aqua quæ sub cælo est;* id est in formam redigatur materies corporalis, ut aqua ista sit, quam sentimus. *In congregationem unam.* Vis ipsa formæ commendatur nomine unitatis. Hoc est enim vere formari, in unum aliquid redigi; quoniam summe unum est omnis formæ principium. *Et appareat arida;* id est speciem visibilem accipiat, atque a confusione distinctam. Et bene aqua congregatur, ut appareat arida, id est cohibetur quod fluitat mare, ut quod obscurum est illustretur. *Et sic factum est:* etiam hoc fortasse in rationibus intellectualis naturæ prius factum est, ut postea quod dicitur, *Et congregata est aqua in congregationem unam, et apparuit arida*, non superfluo additum videatur, cum jam dictum esset, *Et sic factum est;* sed ut post rationalem et incorporem operationem intelligeremus etiam corporalem secutam.

Formari quid.

* CAP. XX.

vers. 10.

33. *Et vocavit Deus aridam terram, et congregationem aquæ mare vocavit.* Adhuc nobiscum facit illa caussa vocabulorum: non enim omnis aqua, mare; aut omne aridum, terra. Ergo quæ aqua esset, et quæ arida, vocabulis segregandum fuit. Ipsam autem distinctionem atque formationem fuisse vocationem Dei, non absurde adhuc intelligi potest. *Et vidit Deus quia bonum est.* Et hic ipse ordo servatus est: quare huic etiam illa, quæ jam tractata sunt, conferantur.

CAP. XI.

34. ET *dixit Deus, Germinet terra herbam* A *pabuli, ferentem semen secundum genus suum et similitudinem, et lignum fructiferum faciens fructum, cujus semen sit in se secundum suam similitudinem.* Postquam facta sunt terra et mare, et vocata et approbata, quod sæpe diximus non morarum intervallis accipiendum esse, ne ineffabilem operantis Dei facultatem tarditas aliqua consequatur, non statim, sicut duobus diebus præcedentibus, subjicitur, *Facta est vespera, et factum est mane dies tertius:* sed adjungitur alia operatio, *ut germinet terra herbam pabuli ferentem semen secundum genus suum et similitudinem, et lignum fructiferum faciens fructum; cujus semen sit in se secundum suam similitudinem.* Quod de luce illa, et firmamento, et aquis, et arida dictum non est; non enim habet lux successionis propaginem, aut cælum de B alio cælo nascitur, aut terra aut mare alia maria et alias terras gignunt, quæ succedant. Hic ergo dicendum fuit, *ferentem semen secundum genus suum et similitudinem, et cujus semen sit in se secundum suam similitudinem*, ubi similitudo nascentium prætereuntis similitudinem servat.

De vers. 11. 12. et 13.

35. Hæc autem omnia ita supra terram sunt, ut ipsi terræ radicitus cohæreant, et ei continuentur, et rursum quodammodo separentur: propterea hujus naturæ significationem in ista narratione servatam arbitror; quia et eodem die facta sunt, quo terra apparuit: et tamen iterum dixit Deus, ut *terra germinaret;* et iterum dictum est, *Et sic factum est;* deinde secundum vers. 12.
C superiorem regulam, postquam dictum est, *Et sic factum est*, subjungitur ipsa exsecutio, *Et dedit terra herbam pabuli, ferentem semen secundum genus suum; et lignum fructiferum faciens fructum, cujus semen in se secundum suam similitudinem.* Et iterum dicit, *Vidit Deus quia bonum est.* Itaque et uno die ista junguntur, et iteratis Dei verbis distinguuntur ab invicem. Quod de terra et mari propterea puto non esse factum, quia magis harum rerum est discernenda natura, quæ cum oriantur et occidant, seminis successione propagantur. An quia terra et mare simul fieri potuerint, non solum in rationibus creaturæ spiritalis, ubi simul omnia facta sunt, sed etiam in ipsa corporali motione; arbores vero et quæque stirpes nasci non possent, D nisi terra in qua germinarent, præcessisset; propterea et repetendum erat jussum Dei, ut et facta significarentur distantia, tamen non alio die facienda, propter quod radicibus terræ affiguntur et continuantur? Sed quæri potest, cur istis Deus imposuerit nomina: an prætermissum est, quia multitudo eorum non sinebat? Verum hæc quæstio melius postea considerabitur, cum animadvertemus alia, quæ non vocavit Deus, sicut vocavit lucem, et cælum, et terram, et mare. *Et factum est vespera, et factum est mane dies tertius.* vers. 13.

36. ET *dixit Deus, Fiant luminaria in firmamento cæli, ut luceant super terram, et dividant inter diem et noctem, et sint in signis et*

CAP. XII. Expenditur prima pars vers. 14.

A *temporibus, et in diebus, et annis, et sint in splendorem in firmamento cœli, ut luceant super terram.* Quarta die luminaria facta sunt, de quibus dicitur, *et sint in diebus:* quid ergo volunt tres dies transacti sine luminaribus? aut cur ista erunt in diebus, si etiam sine istis dies esse potuerunt? An quia evidentius productio illa temporis et morarum intervallum motu istorum luminarium distingui ab hominibus potest? An ista dierum et noctium enumeratio ad distinctionem valet inter illam naturam, quæ facta non est, et eas quæ factæ sunt: ut *mane* nominaretur propter earum speciem factarum; *vespera* vero propter privationem? Quia quantum attinet ad illum, a quo facta sunt, speciosa atque formosa sunt: quantum autem in ipsis est, possunt B deficere, quia de nihilo facta sunt; et inquantum non deficiunt, non est eorum materiæ, quæ ex nihilo est, sed ejus qui summe est, et illa facit esse in genere et ordine suo.

37. *Et dixit Deus, Fiant in firmamento cœli luminaria ut luceant,* utrum de fixis tantum dictum est sideribus, an etiam de vagis? Sed duo luminaria majus et minus inter vaga sidera numerantur: quomodo ergo in firmamento facta sunt omnia, cum singulos suos vel globos vel circulos vaga singula quæque possideant? An quoniam in Scripturis et cœlos multos legimus a et cœlum, sicuti in hoc loco cum dicitur (*a*) firmamentum cœlum, intelligendum est omnem b istam æthereum machinam dici quæ omnia (*b*) sidera continet, sub qua puri et tranquilli aeris C serenitas viget, sub qua item iste aer turbulentus et procellosus agitatur? *Ut luceant super terram et dividant inter diem et noctem.* Nonne jam Deus diviserat inter lucem et tenebras, et vocaverat lucem diem, et tenebras vocaverat noctem? ex quo apparet eum inter diem et noctem divisisse: quid sibi nunc vult, quod dicitur de luminaribus, *et dividant inter diem et noctem?* An ita nunc sit ista divisio per luminaria, ut hominibus nota sit etiam solis carnalibus oculis ad rerum istarum contemplationem utentibus; ita vero Deus eam fecit ante circuitum luminarium, ut videri nisi a paucis sano spiritu et serena ratione non possit? An inter aliam diem et aliam noctem divisit Deus, id est inter speciem quam imprimebat illi informitati, et informitatem quæ D adhuc formanda restabat; alius vero est iste dies et alia nox, quorum volvente cœlo vicissitudo animadvertitur, quæ fieri non posset nisi solis ortu et occasu?

CAP. XIII. De altera parte vers. 14. et de vers. 15. 16. 17. 18. et 19.

38. Et *sint in signis et temporibus, in diebus et in annis.* Videtur mihi hoc quod dixit, *in signis*, planum fecisse illud quod dixit, *et in temporibus;* ne aliud acciperentur signa, et aliud tempora. Hæc enim nunc dixit tempora, quæ intervallorum distinctione æternitatem incommutabilem supra se manere significant, ut signum, id est quasi vestigium æternitatis tempus appareat. Item cum adjungit, *et in diebus et in annis*, ostendit quæ dixerit tempora, ut dies fiant conversione fixorum siderum; anni vero manifesti, cum sol signiferum circulum peragit; obscuriores autem cum id unumquodque vagorum siderum in suis orbibus. Non enim dixit, et mensibus, quia fortasse mensis annus est lunæ; sicut duodecim lunæ anni, annus est ejus sideris quod φαέθοντα Græci vocant, et triginta solis anni annus est ejus sideris quod φαίνων dicitur. Et fortasse ita cum omnia sidera ad idem redierint, annus magnus peragitur, de quo multi multa dixerunt. An in *signis* dixit, quibus certum iter significatur navigandi: in *temporibus* autem, velut est vernum tempus, et æstas, et autumnus, et hyems; quia et ista circumactu siderum variantur, suasque vices atque ordinem servant: *in diebus*, autem *et in annis*, sicut expositum jam est accipiendum?

Annus magnus quem vulgo Platonis vocant.

39. *Et sint in splendorem in firmamento cœli, ut luceant super terram.* Supra jam dictum erat, *Fiant luminaria in firmamento cœli, ut luceant super terram:* cur putamus esse repetitum? An quemadmodum dictum est de stirpibus, ut ferant semen, et sit in eis semen, secundum genus suum, et similitudinem: ita hic e contrario dictum est de luminaribus, *Fiant*, et *sint*, id est fiant et non gignant, sed ipsa sint. *Et sic factum est.* Ordo ille servatur. vers. 15.

40. *Et fecit Deus duo luminaria, Luminare majus initium diei, et luminare minus initium noctis, et stellas.* Quid dicat initium diei, et initium noctis, mox apparebit. *Et stellas* vero, quod addidit, utrum pertineant ad initium noctis an non, ambiguum est. Quidam autem volunt hic significari lunam plenam esse primitus factam, quod plena luna initio noctis assurgit, id est mox post solis occasum. Sed illud absurdum est, ut non a prima, sed a sexta-decima vel quinta-decima numerandi sumamus exordium. Nec illud moveat, quod perfectum fieri debuerit luminare quod factum est. Omni enim die perfecta est: sed ejus perfectio ab hominibus non videtur, nisi cum ex contraria parte soli opposita fuerit. Nam etiam cum illo constituta, quoniam sub illo est, videtur finiri: sed etiam tunc plena est; quia ex alia parte illustratur, nec videri potest ab iis qui subter sunt, id est terram incolunt. Quod non paucis verbis, sed subtilibus dissertationibus et quarumdam figurarum visibilium demonstratione doceri potest. vers. 16.

41. *Et posuit Deus in firmamento cœli, ut luceant super terram.* Quomodo dixit, *Fiant in firmamento*, et quomodo nunc dicit, *Fecit Deus luminaria*, et *posuit in firmamento:* quasi extra sint facta, et post ibi posita, cum jam dictum sit ut ibi fierent? An hinc etiam atque etiam significatur, non ita Deum fecisse ut homines solent, sed ita narratum ut hominibus potuit: scilicet ut apud homines aliud sit, fecit; aliud, posuit: apud Deum autem utrumque idem sit, qui faciendo ponit, et ponendo fecit? vers. 17.

(a) MS. Vat. *cœlum et firmamentum*

(b) Sic in Vat. in codice. At in editis *substantia continet.*

vers. 19. 42. *Et præsint diei ac nocti, et dividant inter diem et noctem.* Dictum erat initium diei, et initium noctis, quod hic exponit, dicendo, *præsint diei et nocti.* Ergo initium illud, principatum intelligere debemus, quia et in die nihil est inter illa quæ videntur sole excellentius, et in nocte nihil luna vel stellis. Unde etiam illa ambiguitas jam non moveat, et credamus stellas sic positas, ut ad initium noctis, id est principatum pertineant. *Et vidit Deus quia bonum est.* Idem ordo servatur. Meminerimus sane quod etiam ista Deus non vocaverit, cum dici potuerit, Et vocavit Deus luminaria sidera: quia non omne luminare sidus est.

vers. 19. CAP. XIV. Explanatur vers. 20. 43. *Et facta est vespera, et factum est mane dies quartus.* Si dies istos consideres, quos ortus solis occasusque distinguit, non iste quartus, sed fortasse primus est dies: ut eo tempore putemus ortum esse solem, quo factus est, et donec cetera sidera fierent, occidisse. Sed qui intelligit et solem alibi esse, cum apud nos nox est, et noctem alibi esse, cum sol apud nos est, dierum istorum enumerationem sublimius indagabit.

44. Et *dixit Deus, Ejiciant aquæ reptilia animarum vivarum, et volatilia volantia super terram sub firmamento cæli, et sic factum est.* Ea quæ natantia sunt animalia, reptilia sunt appellata; quia pedibus non ambulant. An quia sunt alia, quæ sub aqua in terra repunt? An sunt pennata in aquis, sicut pisces qui squamas habent, vel alii qui non habent, sed tamen pennis nituntur? Qui utrum inter volatilia hoc loco numerandi sint, dubitari potest. Nam et ipsa volatia cur aquis tribuerit, non aeri, nonnulla quæstio est. Non enim has aves tantum hic accipere possumus, quibus aquæ familiares sunt, quales mergi, et anates, et quæcumque hujusmodi. Nam si de his tantum dixisset, non prætermitteret alio loco de aliis avibus dicere, inter quas nonnullæ usque adeo ab aquis remotæ sunt, ut ne bibant quidem. Nisi forte istum aerem terris contiguum, quoniam se humidum etiam serenissimis noctibus rore testatur, aquam vocavit, quia et in nubem cogitur. Nubes autem aqua est, quod omnes sentiunt, quibus contingit in montibus inter nubila, vel etiam in campis inter nebulas ambulare. In hoc quippe aere volare aves dicuntur. Nam in illo sublimiore atque puriore, qui vere aer ab omnibus appellatus est, nequeunt: non enim earum pondus tenuitate sua sustinet. In illo autem, neque nubes concrescere asseruntur, neque aliquid procellosum exsistere: quippe ubi ventus adeo nullus est, ut in vertice Olympi montis, qui spatia hujus humidi aeris excedere dicitur, quædam litteræ in pulvere solere fieri prohibeantur, et post annum integræ atque illesæ inveniri ab iis, qui sollemniter memoratum montem adscendebant.

45. Quapropter non absurde existimari potest firmamentum cæli in divinis Scripturis usque ad hæc spatia vocari, ut et ille aer tranquillissimus et sincerissimus ad firmamentum pertinere credatur. Hoc enim nomine firmamenti, ipsa tranquillitas et magna * pars rerum significari potest. Unde etiam illud dici pluribus locis in Psalmis existimo: Et veritas tua usque ad nubes. Nihil est enim firmius et serenius veritate. Nubes autem sub ista sincerissimi aeris regione concrescunt. Quod quamquam figurate dictum accipiatur, ex his tamen rebus scriptum est, quæ habent ad hæc quamdam similitudinem, ut corporea creatura constantior et purior, quæ a summitate cæli usque ad nubes est, veritatis figuram recte habere videatur, id est usque ad aerem caliginosum et procellosum et humidum. Ergo volatilia volantia super terram sub firmamento cæli, convenienter sunt aquis adtributa; quia non inconvenienter aer iste aqua nominatur. Hinc etiam intelligi datur de aere nihil dictum esse, quomodo vel quando sit factus, quia iste aer nomine aquarum tenetur, ille autem nomine firmamenti, atque ita nullum elementum prætermissum est.

* f. pax, vel puritas. Psal 35. 6. et 56. 11.

46. Sed fortasse quis dicat, Si eo quod dictum est, *Congregetur aqua*, intelligimus aquam esse factam ex illa confusione materiæ, hanc autem congregationem mare appellavit Deus, quomodo ibi possumus hunc aerem intelligere factum, quod mare non dicitur, etiam si aqua dici potest? Quamobrem mihi videtur in eo quod dictum est, *appareat arida*, non solum speciem terræ, sed etiam hujus aeris crassioris esse insinuatam. Per hunc enim terra illuminatur, ut perspicua nobis sit. In uno ergo verbo, quo dictum est, *appareat*, intimata sunt omnia, sine quibus apparere non posset, id est et species ejus, et nudatio ab aquis, et aeris superfusio, per quem in ea lumen a superiore mundi parte transmittitur. An potius in eo quod scriptum est, *Congregetur aqua*, species hujus aeris commendatur? quia cum iste aer condensatur, hanc aquam videtur efficere. Coactionem itaque in densitatem, congregationem aquæ fortasse appellavit, ut mare fieret: ut id quod non congregatum, id est non spissatum superfertur, aqua sit, quæ aves volantes possit sustinere, utrique nomini accommodata, ut vocari possit et aqua subtilior, et aer crassior. Sed quando quæritur, cur sit iste factus, non dicitur. An forte verum est, quod quidam volunt, humidis exhalationibus maris et terræ has auras effici ita crassiores aere illo superiore ac liquido, ut gestandis volatibus avium sint accommodatæ: ita porro teneriores iis aquis, quibus corpus abluitur, ut earum comparatione siccæ atque aeriæ sentiantur? Et quia de terra et mari jam dictum erat, quid opus erat dicere de exhalationibus earum, id est aquis avium, cum illum aerem purissimum et tranquillissimum firmamento adtributum intellexeris?

47. Nam neque de fontibus et fluminibus dictum est, quomodo facta sunt. Qui enim scrupulosius ista quærunt et disserunt, æthereo superlapsu de mari dulcem invisibiliter dicunt extrahi vaporem, his videlicet adscensionibus,

quas nullo modo sentire possumus: inde conglobari nubes; atque ita terram imbribus madefactam antris occultioribus instillare atque insudare tantum, quantum coactum et per diversos tramites lapsum erumpat in fontes, sive parvos, sive gignendis fluminibus idoneos. Cujus rei documenta esse volunt, quod marinarum aquarum decoctarum vapor sinuato cooperculo exceptus, humorem dulcem gustantibus exhibet. Et omnibus fere manifestum est, diminutos fontes inopiam sentire pluviarum. Adtestatur et divina historia, cum Elias tempore ariditatis imbrem posceret: jussit enim cum ipse oraret ut puer suus ad mare adtenderet; unde cum videret oriri perparvam nubeculam, pluviam (a) Regi sollicito adesse nuntiavit, qua mox etiam fugiens irrigatus est. Et * David dicit, Domine qui advocas aquam maris, et effundis eam super faciem terræ? Quapropter mari nominato, de aliis aquis superflue diceret, sive istis roriferis, quæ tenuitate auras volantibus avibus præbeant, sive fontium ac fluminum; si et illæ exhalationibus fiunt, et istæ reciprocis imbribus, quos terra sorbet, emanant.

3. Reg. 18, 43.

* f. ex Amos 5, 8, et 9, 6.

CAP. XV. De eodem vers. 20. et de 21. 22. 23 et 24.

48. EJICIANT *aquæ reptilia animarum vivarum*. Cur additum est *vivarum?* An possunt esse animæ, nisi vivant? An istam manifestiorem vitam commendare voluit, quæ inest animalibus sentientibus, quoniam (b) stirpes ea carent? *Et volatilia volantia super terram sub firmamento cæli.* Si volatilia non volant in illo purissimo aere, ubi nulla nubila oriuntur, hinc manifestum est ad firmamentum eum pertinere; quia sub firmamento cæli dictum est volatilia volare super terram. *Et sic factum est.* Ordo iste servatur, ideoque subjungitur sicut in ceteris, excepta luce, quæ prior facta est.

vers. 21. 49. *Et fecit Deus cetos magnos, et omnem animam animalium repentium, quæ ejecerunt aquæ secundum genus eorum, et omne volatile pennatum secundum genus suum.* Meminerimus sane secundum suum genus, de iis creaturis dici, quæ seminali propagine reparantur: nam de herbis jam hoc, et de arboribus dictum est. *Et omne volatile pennatum.* Cur additum est *pennatum?* An potest esse volatile, quod pennas non habeat? Sed si potest, numquid hoc genus fecit Deus; quando quidem non invenitur ubi sit factum? An omnino potest quidquam volare sine pennis? Nam et vespertiliones, et locustæ, et muscæ, et si quid hujusmodi est quod plumis careat, pennis non caret. Sed *pennatum* additum est, ne solas aves intelligeremus; quoniam pisces pennati sunt, et super terram volant infra aquas: ideo non dictum est aves; sed volantia generaliter et *volatile pennatum. Et vidit Deus quia bonum est.* Et hic sicut in ceteris locis intelligendum.

vers. 22. 50. *Et benedixit ea dicens, Crescite, et multiplicamini, et replete aquas maris, et volatilia multiplicentur super terram.* Benedictionem ad fecunditatem valere voluit, quæ in successione prolis apparet, ut ea benedictione, quia infirma et mortalis creata sunt, genus suum nascendo custodiant. Sed cum etiam stirpes nascendo teneant similitudinem prætereuntium, cur eas non benedixit? An quia sensu carent, qui rationi vicinus est? Non enim vacat fortasse: quod secunda persona utitur Deus in benedicendo, ut hæc animantia compellet quodammodo tamquam audientia dicendo, *Crescite, et multiplicamini et implete aquas maris:* nec tamen in eadem persona usque ad finem benedictionis venitur; sequitur enim, *Et volatilia multiplicentur super terram:* non dixit, Multiplicamini super terram. Nisi forte hoc ipso significatur, sensum animantium non adeo vicinum esse rationi, ut perfecte possit accipere compellantem, sicut quæ intelligunt, atque uti ratione possunt.

51. *Et factum est sic.* Hic plane quivis tardus jam evigilare debet, ut intelligat quales isti dies enumerentur. Cum enim certos seminum numeros Deus animantibus dederit, servantes miram (c) certo ordine constantiam, ut certo dierum numero, pro suo quoque genere, et concepta utero gerant, et edita ova calefaciant; cujus naturæ institutio Dei sapientia conservatur, quæ tendit a fine usque ad finem fortiter, et disponit omnia suaviter: quomodo uno die potuerunt et concipere, et utero gravescere, et partu (d) vaporare atque nutrire, et implere aquas maris, et multiplicari super terram? Ita enim subjungitur, *Et sic factum est;* ante vesperæ adventum. Sed nimirum cum dicit, *Facta est vespera*, materiam informem commemorat: cum autem dicit, *Factum est mane;* speciem, quæ ipsa operatione impressa est materiæ: (e) mane enim post operationem transactam diem concludit. Non tamen dixit Deus, Fiat vespera, vel Fiat mane, commemoratio est enim rerum factarum brevissima, significatis per vesperam et mane materia et specie, quæ utique Deum fecisse jam dictum erat: cum ipsum defectum tamen, id est cum de specie ad materiam et ad nihilum tenditur, si hoc noctis nomine recte insinuatum putamus, non dixerit factum, sed tamen ordinatum a Deo, cum ait superius, *Divisit Deus inter lucem et tenebras:* ut vesperæ vocabulo significetur informis materia, quæ quamvis ex nihilo facta est, (f) est tamen et habet capacitatem specierum atque formarum. Accipi etiam potest tenebrarum nomine ipsum omnino nihilum, quod non fecit Deus, et unde fecit quæcumque facere pro sua ineffabili bonitate dignatus est, cum sit omnipotens, qui etiam de nihilo tanta fecit.

Sap. 8. 1.

52. *Et facta est vespera, et factum est mane dies quintus.* Hic postquam dixit, *Et sic factum* vers. 23.

(a) Editi, *et sollicito.* At MS. Vat. *Regi.*
(b) Editi, *stipites:* pro quo MS. Vat. *stirpes.*
(c) MS. Vat. *certa ordinatione.*
(d) Ed. *facere.* MS. *vaporare*, i. calefacere, ut apud Ambr. l. 4 Hex. c. 3. et 5.
(e) MS. Vat. *ita enim:* omissa voce, *mane.*
(f) In Vat. cod. *facta est tamen:* nec habetur secundo, *est.*

est, non subdidit sicuti solet exsecutionem, quasi iterum facta sint; jam enim superius dictum erat. Nec ea benedictione, quæ ad gignendam prolem pertinet, aliqua nova natura fabricabatur, sed quæ facta erant per successionem conservabantur. Et ideo nec illud dictum est, Et vidit Deus quia bonum est: jam enim res ipsa placuerat, quæ tantum servanda erat in fetibus. Nihil hic itaque repetitum est, nisi quod ait, *Et factum est sic*. Statimque subjectum de vespera et mane: quibus nominatis, transacta opera de informi materia et specie quæ imponitur, significari dictum est. Nisi forte aliquid melius atque sublimius occurrit quærentibus.

vers. 24. 53. *Et dixit Deus, Ejiciat terra animam vivam secundum suum genus, quadrupedum, et serpentium, et bestiarum terræ secundum genus, et pecora secundum genus: et factum est sic.* Cum dictum fuerit *animam*, cur additum sit *vivam:* et quid sit *secundum genus* et de solita conclusione qua dicitur, *et factum est sic*, sicut superius tractatum est, consideranda et accipienda sunt. Cum autem in latina lingua nomine bestiarum omne irrationale animal generaliter significetur; hic tamen distinguendæ sunt species, ut quadrupedes accipiamus omnia jumenta; serpentes, omnia repentia; bestias vel feras, omnia quadrupedia indomita; pecora vero, quadrupedia quæ non operando adjuvant, sed dant aliquem fructum pascentibus.

CAP. XVI. Tractatur vers. 25. et 26. 54. ET *fecit Deus bestias terræ secundum genus: et pecora secundum genus, et omnia serpentia terræ secundum genus.* Hæc iteratio quod dictum est, *Et fecit Deus*, cum jam dictum esset, *Et factum est sic;* secundum superiorem regulam consideretur. Sane hic pecorum nomine omnia puto significata esse quadrupedia, quæ sub cura hominum vivunt. *Et vidit Deus quia bonum est;* solite accipiendum.

vers. 26. 55. *Et dixit Deus faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram.* Et hic animadvertenda quædam et conjunctio, et discretio animantium. Nam eodem die factum hominem dicit, quo bestias. Sunt enim simul omnia terrena animantia; et tamen propter excellentiam rationis, secundum quam ad imaginem Dei et similitudinem efficitur homo, separatim de illo dicitur, postquam de ceteris terrenis animantibus solite conclusum est, dicendo, *Et vidit Deus quia bonum est.*

56. Considerandum etiam illud, quod in ceteris non dixit Deus, *Faciamus;* ut hoc quoque modo voluerit Spiritus-Sanctus humanæ naturæ insinuare præstantiam. Cui autem nunc dictum est, *Faciamus*, nisi cui dicebatur in ceteris, *Fiat;*
Johan. 1. 3. » Omnia enim per ipsum facta sunt, et sine ipso » factum est nihil. Sed quid putamus aliter dictum esse, *Fiat*, nisi ut ipse faceret jussu Patris; et aliter, *Faciamus*, nisi ut ambo pariter facerent? An omnia quæ facit Pater, per Filium facit, et ideo nunc *Faciamus* dictum est, ut ipsi homini, propter quem Scriptura ipsa facta est, ita seipso demonstraretur, ea quæ Filius dicente Patre facit etiam ipsum Patrem facere: ut quod in ceteris dicebatur, *Fiat et factum est*, hic exponatur, non separatim fuisse dictionem, et separatim affectionem, sed utrumque simul, cum hic dicitur, *Faciamus*.

57. *Et dixit Deus, Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram.* Omnis imago similis est ei, cujus imago est: nec tamen omne quod simile est alicui, etiam imago est ejus: sicut in speculo et pictura, quia imagines sunt, etiam similes sunt: tamen si alter ex altero natus non est, nullus eorum imago alterius dici potest. Imago enim tunc est, cum de aliquo exprimitur. Imago quid. Cur ergo cum dictum esset, *ad imaginem;* additum est, *et similitudinem:* quasi possit esse imago dissimilis? Sufficeret ergo *ad imaginem* dicere. An aliud est simile, aliud similitudo; sicut aliud est castus, aliud castitas; aliud fortis, aliud fortitudo: ut quemadmodum quæcumque sunt fortia, fortitudine sunt fortia, et quæcumque sunt casta, castitate sunt casta: ita quæcumque sunt similia, similitudine sint similia? Non autem imago nostra satis proprie dicitur similitudo nostra esse, cum tamen proprie dicatur similis nobis esse: ut ibi sit ea similitudo, qua similia sunt quæcumque similia, ubi et castitas, qua casta sunt, quæcumque sunt casta: Castitas autem nullius participatione casta est, sed ejus participatione sunt casta, quæcumque casta sunt. Quæ utique in Deo est, ubi est etiam illa sapientia, quæ non participando sapiens est, sed cujus participatione sapiens est anima quæcumque sapiens est. Quapropter etiam similitudo Dei, per quam facta sunt omnia, proprie dicitur similitudo; quia non participatione alicujus similitudinis similis est, sed ipsa est prima similitudo, cujus participatione similia sunt, quæcumque per illam fecit Deus. Similitudo proprie.

58. Expositio ergo fortasse est, quod additum est, *ad similitudinem*, cum jam dictum esset, *ad imaginem;* ut ostenderetur eam, quæ imago dicta est, non ita simile esse Deo, quasi alicujus similitudinis participantem, sed hanc ipsam esse similitudinem, cujus participarent omnia, quæ dicuntur esse similia. Sicut ipsa est et castitas, cujus participatione castæ sunt animæ; et sapientia cujus participatione sapientes sunt animæ; et pulcritudo cujus participatione pulcra sunt, quæcumque pulcra sunt. Si enim tantum similitudinem diceret, non significaret ab ipso esse genitam: si autem tantummodo imaginem diceret, significaret ab ipso quidem genitam, sed non significaret ita similem, ut non tantum similis, sed ipsa similitudo esset. Ut autem nihil castius ipsa castitate, et nihil sapientius ipsa sapientia, et nihil pulcrius ipsa pulcritudine: ita nihil similius ipsa similitudine dici, aut cogitari, aut esse omnino potest. Unde intelligitur ita Patri esse similem similitudinem suam, ut ejus naturam plenissime perfectissimeque impleat.

59. Quantum autem ad speciem rebus imponendam valeat Dei similitudo, per quam facta

sunt omnia, quamquam humanas cogitationes altissime superet, licet tamen utcumque arbitrari; si consideremus omnem naturam, sive quæ sentientibus, sive quæ ratiocinantibus occurrit, similibus inter se partibus servare (a) unitatis effigiem. Nam ex sapientia Dei sapientes vocantur animæ rationales, et ulterius hoc nomen non porrigitur: nam neque ulla pecora, et multo minus arbores, aut ignem, vel aerem, vel aquam, vel terram sapientem possumus dicere, quamquam per ipsam Dei sapientiam sint etiam omnia hæc inquantum sunt. At vero similes inter se et lapides dicimus, et animalia, et homines, et angelos. Jam vero in singulis rebus, et terram, eo quod similes inter se habeat partes suas, fieri ut terra sit; et aquam qualibet quoque parte similem esse ceteris partibus, nec aliter aquam esse potuisse; et quantumlibet aeris, si cetero esset dissimile, nullo pacto aerem, esse potuisse; et ignis lucisve particulam, eo quod non sit dissimilis reliquis partibus, fieri, ut sit quod (b) est: ita de unoquoque lapidum vel arborum vel corpore cujuslibet animantis discerni et intelligi potest, quod non solum cum aliis sui generis rebus, sed in seipsis singulis non essent, nisi partes inter se similes haberent. Et tanto est pulcrius corpus, quanto similioribus inter se partibus suis constat. Jam porro animarum, non solum aliarum cum aliis amicitia (c) similibus moribus confit, sed etiam in unaquaque anima similes actiones atque virtutes, sine quibus constantia esse non potest, beatam vitam indicant. Similia vero omnia hæc, non autem ipsam similitudinem possumus dicere. Quapropter si rebus inter se similibus universitas constat, ut singulæ sint quidquid sunt et omnes ipsam universitatem compleant, quam Deus condidit, et gubernat; per similitudinem ejus profecto, (d) qui condidit omnia, supereminentem atque incommutabilem et incontaminabilem talia facta sunt, ut similibus inter se partibus pulcra sint, ad ipsam tamen similitudinem omnia non facta sint, sed sola substantia rationalis: quare omnia per ipsam, sed ad ipsam (e) nonnisi anima.

Pulcritudo unde.

Universitas.

60. Rationalis itaque substantia et per ipsam facta est, et ad ipsam: non enim est ulla natura interposita. Quandoquidem mens humana, (quod non sentit, nisi cum purissima et beatissima est,) nulli cohæret nisi ipsi veritati, quæ similitudo et imago Patris et sapientia dicitur. Recte igitur secundum hoc quod interius et principale hominis est, id est secundum mentem accipitur, *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram*, Ex illo enim quod in homine principatum tenet, quod eum disjungit a belluis, totus est homo æstimandus. Cetera in eo quamquam in suo genere pulcra sint, tamen cum pecoribus communia sunt, ac per hoc in homine parvipendenda. Nisi forte quod ad intuendum cælum figura humani corporis erecta est, valet aliquid etiam ut corpus ipsum ad similitudinem Dei factum credatur; ut quemadmodum a Patre illa similitudo non avertitur, ita corpus humanum a cælo non sit aversum, sicut aliorum corpora animalium aversa sunt, qui prona in alvum prosternuntur. Sed tamen hoc non omni modo accipiendum est: nam corpus nostrum a cælo plurimum differt; in illa vero similitudine, quæ Filius est, non potest quidquam esse dissimile illi cui similis est. Quoniam similia quæcumque alia sunt, inter se etiam dissimilia ex aliqua parte sunt: ipsa vero similitudo non est aliqua ex parte dissimilis. Pater tamen Pater est: nec Filius aliud est quam Filius: quia et cum dicitur similitudo Patris, quamquam ostendat nullam intervenire dissimilitudinem, non tamen solus est Pater, (f) si habet similitudinem.

Mens.

61. * *Et dixit Deus, Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram.* Satis quidem quæ superius dicta sunt, secundum id exponunt hæc verba Scripturæ, in quibus legimus dixisse Deum: *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram*, ut similitudo Dei, ad quam factus est homo, ipsum Dei Verbum, hoc est unigenitus Filius accipi possit: non utique ut ipse sit eadem imago et similitudo æqualis Patri. Est tamen et homo imago Dei, sicut apertissime ostendit Apostolus dicens: » Vir quidem non debet velare caput, cum sit imago et gloria Dei. » Sed hæc imago ad imaginem Dei facta, non est æqualis et coæterna illi cujus imago est, nec esset, etiam si nusquam omnino peccasset. Ille autem sensus est potius in his divinis verbis eligendus, ut ideo non dictum intelligamus singulariter sed pluraliter, *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram;* quia non ad solius Patris, aut solius Filii, aut solius Spiritus-sancti, sed ad ipsius Trinitatis imaginem factus est homo. Quæ Trinitas ita est Trinitas, ut unus Deus sit: ita est unus Deus, ut Trinitas sit. Non enim ait Filio loquens, Faciamus hominem ad imaginem tuam, aut ad imaginem meam; sed pluraliter ait, *ad imaginem et similitudinem nostram:* a qua pluralitate Spiritum-sanctum separare quis audeat? Quæ pluralitas, quoniam non tres dii, sed unus est Deus, ideo intelligendum est postea Scripturam singulariter intulisse, atque dixisse, *Et fecit Deus hominem ad imaginem Dei;* ut non sic accipiatur, tamquam Deus Pater ad imaginem Dei, hoc est Filii sui: alioquin quomodo verum est, quod dictum est, *ad imaginem nostram*, si ad Filii solius imaginem factus est homo? Ac per hoc quia verum est quod ait Deus, *ad imaginem nostram;* ita dictum est, *Fecit Deus hominem ad imagi-*

* Reliquum adjecit Augustinus multis post annis, cum Retractationum libros ederet, ex 1. Retract. c. 18.

I. Cor. 11. 7.

Gen. 1. 27.

(a) MS. Vat. *universitatis.*
(b) Editi. *quod non est.* Abest, *non* a MS. Vat.
(c) MS. Vat. *quæ similibus.*
(d) Sic Vat. cod. At excusi habent. *qua condidit omnia supereminenter, atque incommutabiliter et incontaminabiliter.*
(e) Vat. MS. *sed ad ipsam non omnia.*
(f) Editi, *sed habet.* At MS. Vat. aliique in 1. Retract. c. 18. *si habet.*

nem Dei, tamquam diceretur, ad imaginem suam, quod est ipsa Trinitas.

62. Nonnulli autem putant ideo non repetitam similitudinem, neque dictum, Et fecit Deus hominem ad imaginem et similitudinem Dei, quia tunc tantummodo ad imaginem factus est; similitudo autem illi postea servabatur in resurrectione mortuorum: quasi possit esse imago aliqua, A in qua similitudo non sit. Si enim omnino similis non est, procul dubio nec imago est. Verumtamen ut non sola ratione id agere videamur, et auctoritas Jacobi apostoli adhibenda est, qui cum de lingua hominis loqueretur, ait, In ipsa benedicimus Deum, et in ipsa maledicimus homines, qui ad similitudinem Dei facti sunt. » Jac. 3. 9. » »

ADMONITIO

IN SUBSEQUENTES LIBROS.

Ecce jam tertiam in Genesim, vel quartam expositionem Augustini. Huic tractando sive tuendo contra Manichæos libro, recenti adhuc tempore conversionis suæ manum admoverat: sed in difficilioribus quibusque locis allegoricum sensum subjecisse contentus, prætermiserat litteralem: quem postea presbyter perscrutari aggressus, cum vires suas huic labori impares comperisset, opus imperfectum reliquit. Hinc sub annum 400. *idem argumentum tractandum recepit episcopus, prius quidem secundum allegoriam in postremis tribus Confessionum libris; deinde vero ad litteram hoc in opere, deque ea re subsequentes duodecim libros confecit.*

In iis historiam Geneseos ab exordio ad eum usque versiculum, quo Adamus de paradiso dimissus fuit, enarrans, non prœterit ullum apicem, nihil quod non omni ratione verset penitiusque rimetur, nisi quod mysteria figurarum involucris obtecta explicare nequaquam studet: quippe qui nunc operæ pretium in eo totum reponat, uti demonstret nihil Genesis historia contineri, quod ad litteram verum esse non possit, nihil quod rationi aut naturæ rerum adversetur; ac si quid veluti superfluum et incongruum appareat, id mysticum credi oportere altiusque referri. Quædam autem obiter in 2. *libro adversus Genethliacos; In* 4. *de Senarii numeri perfectione; In* 5. *de scientia et providentia Dei; In* 6. *de Adami corpore. In* 7. *de Anima, de qua rursum in* 10. *Tum de casu angelorum in* 11. *De paradiso et de multiplici visionum genere in* 12. *deque aliis rebus passim agit; ea quæ certa sunt asserens et defendens, de incertis quæstiones et dubia movens. Opus impendio laudat Cassiodorus Senator in Lib.* 1. *Instit. cap.* 1. *Basiliique et Ambrosii in Genesim commentariis longe sublimius ducit.*

Hisce libris in Retractationibus post opuscula quædam sub an. 400. *elaborata locum dedit Augustinus, ordine, ut ait, quo eos cœpit, non quo perfecit. Nam illos quamvis efflagitarent amici, diu tamen apud se retinuit, ut ad limam identidem revocaret, ex* 143. *ad Marcellinum epistola versus finem an.* 412. *data. Duodecimum librum citat in* 159. *epistola ad Evodium, quam anno circiter* 414. *adscripsimus, ibique se totius operis emendationem, quo illud quam primum publici juris faciat, maturare significat; nondum tamen ediderat cum alteram ad Evodium, scilicet* 162. *epistolam scripsit, uti testatur n.* 2.

Libri II. Retractationum Caput XXIV.

PEr idem tempus *de Genesi* libros XII. scripsi ab exordio, donec de paradiso dimissus est Adam, et flammea romphæa posita est custodire viam ligni vitæ. Cum autem ad hoc usque undecim libri peracti essent, duodecimum addidi, in quo diligentius de Paradiso disputatum est. Titulus eorum librorum inscribitur *de Genesi ad litteram*, id est non secundum allegoricas significationes, sed secundum rerum gestarum proprietatem. In quo opere plura quæsita quam inventa sunt; et eorum quæ inventa sunt, pauciora firmata: cetera vero ita posita, velut adhuc requirenda sint. Hos sane libros posterius cœpi, sed prius terminavi quam de Trinitate; ideo eos nunc ordine, quo cœpi, recolui.

2. In quinto libro, et ubicumque in eis libris posui, *de semine cui repromissum est, quod dispositum sit per Angelos in manu mediatoris:* non sic habet Apostolus, sicut veriores codices post inspexi, maxime græcos. De Lege enim dictum est, quod tamquam de semine dictum multi latini codices habent per interpretantis errorem. In sexto libro quod dixi, *Adam imaginem Dei, secundum quam factus est, perdidisse peccato*, non sic accipiendum est, tamquam in eo nulla remanserit, sed quod tam deformis, ut reformatione opus haberet. In duodecimo de inferis, magis mihi videor docere debuisse, quod sub terris sint, quam rationem reddere cur sub terris esse credantur, sive dicantur, quasi non ita sit. Hoc opus sic incipit: *Omnis divina Scriptura bipertita est.*

cap. 19. Gal. 3 19.
cap. 27. et 28.
cap. 33.

SANCTI AURELII AUGUSTINI

HIPPONENSIS EPISCOPI

DE GENESI AD LITTERAM

LIBRI DUODECIM. *

* Inchoati circiter an. 401, absoluti sub an. 415.

LIBER PRIMUS

Expenditur initium Geneseos, In principio fecit Deus cælum et terram: *ad 5. usque versiculum*, Et vocavit Deus lucem diem *etc.*

CAPUT I. In Scriptura quid considerandum. Quidve proprie significetur vers. 1. et 2. Genes.

Matt. 13. 52

1. Omnis divina Scriptura bipertita est, secundum id quod Dominus significavit, dicens; scribam eruditum in regno Dei similem esse patri-familias proferenti de thesauro suo nova et vetera, quæ duo etiam Testamenta dicuntur. In libris autem omnibus sanctis intueri oportet, quæ ibi æterna intimentur, quæ facta narrentur, quæ futura prænuntientur, quæ agenda præcipiantur vel moneantur. In narratione ergo rerum factarum quæritur utrum omnia secundum (a) figuratum tantummodo intellectum accipiantur, an etiam secundum fidem rerum gestarum asserenda et defendenda sint. Nam non esse accipienda figuraliter, nullus Christianus dicere audebit, adtendens Apostolum dicentem, Omnia autem hæc in figura contingebant illis (1. Cor. 10. 11): et illud quod in Genesi scriptum est, Et erunt duo in carne una (Gen. 2. 24); magnum sacramentum commendantem in Christo et in Ecclesia (Ephes. 5. 32).

2. Si ergo utroque modo illa Scriptura scrutanda est, quæramus quomodo dictum est præter allegoricam significationem: *In principio fecit Deus cælum et terram* (Gen. 1. v. 1): utrum in principio temporis: an quia primo omnium facta sint: an in principio quod est Verbum Dei unigenitus Filius. Et quomodo possit ostendi Deum sine ulla sui commutatione operari mutabilia et temporalia. Et quid significetur nomine cæli et terræ, utrum spiritalis corporalisque creatura cæli et terræ vocabulum acceperit, an tantummodo corporalis: ut in hoc libro de spiritali tacuisse intelligatur, atque ita dixisse cælum et terram, ut omnem creaturam corpoream superiorem atque inferiorem significare voluerit. An utriusque informis materia dicta est cælum et terra: spiritalis videlicet vita, sicut esse potest in se, non conversa ad Creatorem; tali enim conversione formatur atque perficitur; si autem non convertatur, informis est: corporalis autem si possit intelligi per privationem omnis corporeæ qualitatis, quæ apparet in materia formata, cum jam sunt species corporum, sive visu, sive alio quolibet sensu corporis perceptibiles.

3. An cælum intelligendum est creatura spiritalis ab exordio, quo facta est, perfecta illa et beata semper, terra vero, corporalis materies adhuc imperfecta; quia *Terra*, inquit, *erat invisibilis et incomposita, et tenebræ erant super abyssum* (vers. 2); quibus verbis videtur informitatem significare substantiæ corporalis. An utriusque informitas his etiam posterioribus verbis significatur: corporalis quidem eo dictum est: *Terra erat invisibilis et incomposita:* spiritalis autem eo quod dictum est, *Tenebræ erant super abyssum;* ut translato verbo tenebrosam abyssum intelligamus naturam vitæ informem, nisi convertatur ad Creatorem, quo solo modo formari potest, ut non sit abyssus; et illuminari, ut non sit tenebrosa. Et quomodo dictum est, *Tenebræ erant super abyssum;* an quia non erat lux: quæ si esset, utique superesset, et tamquam superfunderetur: quod tunc fit in creatura spiritali, cum convertitur ad incommutabile atque (b) incorporale lumen, quod Deus est.

CAP. II. De vers. 3. quomodo

4. Et quomodo dixit Deus, *Fiat lux;* utrum temporaliter, an in Verbi æternitate. Et si tem-

(a) Editi, *figuratum*. At MSS. vix ullo excepto, *figurarum*.

(b) Sic MSS. aliquot optimæ notæ. At editi, *incomparabile*.

dixit Deus, Fiat lux, an per creaturam, an per æternum Verbum.

poraliter utique mutabiliter; quomodo ergo possit intelligi hoc dicere Deus, nisi per creaturam: ipse quippe est incommutabilis. Et si per creaturam dixit Deus, *Fiat lux;* quomodo est prima creatura lux, si erat jam creatura, per quam Deus diceret, *Fiat lux.* An non est lux prima creatura; jam dictum erat, *In principio fecit Deus cœlum et terram;* et poterat per cœlestem creaturam vox fieri temporaliter atque mutabiliter, qua diceretur *Fiat lux.* Quod si ita est, corporalis lux facta est ista, quam corporeis oculis cernimus, dicente Deo per creaturam spiritalem, quam Deus jam fecerat, cum in principio fecit Deus cœlum et terram, *Fiat lux;* eo modo quo per talis creaturæ interiorem et occultum motum divinitus dici potuit, *Fiat lux.*

5. An etiam corporaliter sonuit vox dicentis Dei, *Fiat lux;* sicut corporaliter sonuit vox dicentis Dei, Tu es Filius meus dilectus; et hoc per creaturam corporalem, quam fecerat Deus, cum in principio fecit cœlum et terram, antequam fieret lux, quæ in hac sonante voce facta est. Et si ita est, qua lingua sonuit ista vox, dicente Deo, *Fiat lux:* quia nondum erat linguarum diversitas, quæ postea facta est in ædificatione turris post diluvium. Quænam lingua erat una et sola, qua Deus locutus est, *Fiat lux:* et quis erat quem oportebat audire, atque intelligere, ad quem vox hujusmodi proferretur. An hæc absurda carnalisque cogitatio est atque suspicio?

Matt. 3. 17.

Gen. 11. 7.

6. Quid ergo dicemus? An id quod intelligitur in sono vocis, cum dicitur, *Fiat lux*, non autem ipse corporeus sonus, hoc bene accipitur esse vox Dei? Et utrum hoc ipsum ad naturam pertineat Verbi ejus, de quo dicitur: » In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, » et Deus erat Verbum. Cum enim de illo dicitur, » Omnia per ipsum facta sunt; satis ostenditur et lux per ipsum facta, cum dixit Deus, *Fiat lux;* Quod si ita est, æternum est quod dixit Deus, *Fiat lux;* quia Verbum Dei Deus apud Deum, Filius unicus Dei, Patri coæternus est: quamvis Deo hoc in æterno Verbo dicente creatura temporalis facta sit. Cum enim verba sint temporis, cum dicimus quando et aliquando; æternum tamen est in Verbo Dei, quando fieri aliquid debeat: et tunc fit quando fieri debuisse in illo Verbo est, in quo non est quando et aliquando, quoniam totum illud Verbum æternum est.

Johan. 1. 1.

CAP. III. De eodem vers. 3. Quid sit lux illa. Cur non dictum, Fiat cœlum etc. sicut Fiat lux. Respons. 1.

7. Et quid est lux ipsa quæ facta est, utrum spiritale quid, an corporale. Si enim spiritale, potest ipsa esse prima creatura, jam hoc dicto perfecta, quæ primo cœlum appellata est, cum dictum est, *In principio fecit Deus cœlum et terram:* ut quod *dixit Deus*, *Fiat lux; et facta est lux*, eam revocante ad se Creatore, conversio ejus facta atque illuminata intelligatur.

8. Et cur ita dictum est, *In principio fecit Deus cœlum et terram;* et non dictum est, In principio dixit Deus, Fiat cœlum et terra, et facta sunt cœlum et terra: sicut de luce narratur, *Dixit Deus*, *Fiat lux*, *et facta est lux?* Utrum prius universaliter nomine cœli et terræ comprehendendum erat et commendandum quod fecit Deus; et deinde per partes exsequendum, quomodo fecit, cum per singula dicitur *Dixit Deus;* id est, quia per Verbum suum fecit, quidquid fecit?

CAP. IV. Altera responsio ad superiorem quæst.

9. An cum primum fiebat informitas materiæ sive spiritalis, sive corporalis, non erat dicendum, *Dixit Deus*, *Fiat;* quia formam Verbi semper Patri cohærentis, quo sempiterne dicit Deus omnia, neque sono vocis neque cogitatione tempora sonorum volvente, sed coæterna sibi luce a se genitæ Sapientiæ, non imitatur imperfectio, cum dissimilis ab eo quod summe ac primitus est, informitate quadam tendit ad nihilum; sed tunc imitatur Verbi formam, semper atque incommutabiliter Patri cohærentem, cum et ipsa pro sui generis conversione ad id quod vere ac semper est, id est ad creatorem suæ substantiæ, formam capit, et fit perfecta creatura: ut in eo quod Scriptura narrat, *Dixit Deus*, *Fiat*, intelligamus Dei dictum incorporeum in natura Verbi ejus coæterni revocantis ad se imperfectionem creaturæ, ut non sit informis, sed formetur secundum singula, quæ per ordinem exsequitur. In qua conversione et formatione, quia pro suo modo imitatur Deus Verbum, hoc est Dei Filium semper Patri cohærentem, plena similitudine et essentia pari qua ipse et Pater unum sunt; non autem imitatur hanc Verbi formam, si aversa a Creatore, informis et imperfecta remaneat: propterea Filii commemoratio non ita fit quia Verbum, sed (a) tantum quia principium est, cum dicitur, *In principio fecit Deus cœlum et terram;* exordium quippe creaturæ insinuatur adhuc in informitate imperfectionis: fit autem Filii commemoratio, quod etiam Verbum est, eo quod scriptum est, *Dixit Deus*, *Fiat;* ut per id quod principium est, insinuet exordium creaturæ exsistentis ab illo adhuc imperfectæ; per id autem quod Verbum est, insinuet perfectionem creaturæ revocatæ ad eum, ut formaretur inhærendo Creatori, et pro suo genere imitando formam sempiterne atque incommutabiliter inhærentem Patri, a quo statim hoc est quod ille.

Johan. 10. 30.

CAPUT V. Informem esse creaturam intellectualem, nisi perficiatur conversa ad divinum Verbum.

10. Non enim habet informem vitam Verbum Filius, cui non solum hoc est esse quod vivere, sed etiam hoc est vivere, quod est sapienter ac beate vivere. Creatura vero quamquam spiritalis et intellectualis vel rationalis, quæ videtur esse illi Verbo propinquior, potest habere informem vitam: quia (b) non sicut hoc est ei esse quod vivere, ita hoc vivere quod sapienter ac beate vivere. Aversa enim a Sapientia incommu-

(a) In prius editis, *sed etiam*. In MSS. *sed tantum*.

(b) Editi. *quia sicut non hoc est ei esse quod vivere, ita nec hoc vivere quod* etc. At MSS. magno consensu ferunt, *non sicut hoc est ei esse quod vivere, ita hoc vivere* etc. Et verius in Augustini doctrina qui in lib. de Immortalitate animæ cap. 8. n. 13. Animum nisi vivat esse non posse dicit. Atque cap. 9. *Nulla res*, inquit, *seipsa caret. Est autem animus vita quædam*.

tabili, stulte ac misere vivit, quæ informitas ejus est. Formatur autem conversa ad incommutabile lumen Sapientiæ, Verbum Dei. A quo enim exstitit ut sit utcumque ac vivat, ad illum convertitur ut sapienter ac beate vivat. Principium quippe creaturæ intellectualis est æterna Sapientia, quod principium manens in se incommutabiliter, nullo modo (a) cessat occulta inspiratione vocationis loqui ei creaturæ, cui principium est, ut convertatur ad id ex quo est, quod aliter formata ac perfecta esse non possit. Ideoque interrogatus quis esset, respondit, Principium quia et loquor vobis.

Johan. 8. 25.

11. Quod autem Filius loquitur, Pater loquitur: quia Patre loquente dicitur Verbum, quod Filius est, æterno more, si more dicendum est, loquente Deo Verbum coæternum. * Inest enim Deo benignitas summa, et sancta et justa, et (b) quidem non ex indigentia, sed ex beneficentia veniens amor in opera sua. Propterea prius quam scriberetur, *Dixit Deus, Fiat lux;* præcessit Scriptura dicens, *Et spiritus Dei superferebatur super aquam.* Quia sive aquæ nomine appellare voluit totam corporalem materiam, ut eo modo insinuaret unde facta et formata sint omnia, quæ in suis generibus jam dignoscere possumus, appellans aquam, quia ex humida natura videmus omnia in terra per species varias formari atque concrescere; sive spiritalem vitam quamdam ante formam conversionis quasi fluitantem: superferebatur utique Spiritus Dei; quia subjacebat scilicet bonæ voluntati Creatoris, quidquid illud erat quod formandum perficiendumque inchoaverat: ut dicente Deo in Verbo suo, *Fiat lux;* in bona voluntate, hoc est in beneplacito ejus, pro modulo sui generis maneret quod factum est; (c) et ideo rectum est, quod placuerit Deo, Scriptura dicente, *Et facta est lux; et vidit Deus lucem, quia bona est.*

* Hæc translata sunt in lib. de 8. qq. Dulcitii in resp. ad q. 8.

Spiritus S. cur super aquam ferri dictus est, antequam narraretur dixisse Deum, Fiat lux.

Gen. 1. 4.

CAP. VI. De vers. 4. Trinitas insinuata cum in inchoatione, tum in perfectione creaturæ.

12. Ut quemadmodum in ipso exordio inchoatæ creaturæ, quæ cœli et terræ nomine propter id quod de illa perficiendum erat commemorata est, Trinitas insinuatur Creatoris: (nam dicente Scriptura, *In principio fecit Deus cœlum et terram;* intelligimus Patrem in Dei nomine, et Filium in principii nomine, qui non Patri, sed per seipsum creatæ primitus ac potissimum spirituali creaturæ, et consequenter etiam universæ creaturæ principium est; dicente autem Scriptura, *Et spiritus Dei ferebatur super aquam,* completam commemorationem Trinitatis agnoscimus:) ita et in conversione atque perfectione creaturæ, ut rerum species digerantur, eadem Trinitas insinuetur; Verbum Dei scilicet, et Verbi generator, cum dicitur, *Dixit Deus;* et sancta bonitas, in qua Deo placet quidquid ei pro suæ naturæ modulo perfectum placet, cum dicitur, *Vidit Deus quia bonum est.*

CAP. VII. Spiritus Dei cur dictus est superferri super aquam.

13. Sed cur commemorata prius quamvis imperfecta creatura, postea commemoratur Spiritus Dei, prius dicente Scriptura, *Terra autem erat invisibilis et incomposita, et tenebræ erant (d) super abyssum;* ac deinde inferente, *Et Spiritus Dei superferebatur super aquam?* An quoniam egenus atque indignus amor ita diligit, ut rebus quas diligit, subjiciatur; propterea cum commemoraretur Spiritus Dei, in quo sancta ejus benevolentia dilectioque intelligitur, superferri dictus est, ne (e) facienda opera sua per indigentiæ necessitatem potius quam per abundantiam beneficientiæ Deus amare putaretur? Cujus rei memor Apostolus dicturus de caritate, supereminentem viam demonstraturum se ait. Et in alio loco, Supereminentem, inquit, scientiæ caritatem Christi. Cum ergo sic oportet insinuari Spiritum Dei, ut superferri diceretur, commodius factum est ut prius insinuaretur aliquid inchoatum, cui superferri diceretur: non enim loco, sed omnia superante, ac præcellente potentia.

1. Cor. 12. 31.

Eph. 3. 19.

CAP. VIII. Dei amor in creaturas præstat eis ut sint, et ut maneant.

14. Ita etiam rebus ex illa inchoatione perfectis atque formatis, *Vidit Deus quia bonum est:* placuit enim quod factum est, in ea benignitate qua placuit ut fieret. Duo quippe sunt, propter quæ amat Deus creaturam suam, ut sit, et ut maneat. Ut esset ergo quod maneret, *Spiritus Dei superferebatur super aquam:* ut autem maneret, *Vidit Deus quia bonum est.* Et quod de luce dictum est, hoc de omnibus. Manent enim quædam supergressa omnem temporalem volubilitatem in amplissima sanctitate sub Deo: quædam vero secundum sui temporis modos, dum per decessionem successionemque rerum sæculorum pulcritudo contexitur.

CAP. IX. Rursum de vers. 3. Utrum in tempore dictum sit, Fiat lux, an sine tempore.

15. Quod ergo dixit Deus, *Fiat lux, et facta est lux;* in aliquo die dixit, an ante omnem diem? Si enim Verbo sibi coæterno dixit, hoc utique intemporaliter dixit: si vero temporaliter dixit, non Verbo sibi coæterno, sed per aliquam dixit creaturam temporalem, ac per hoc non erit prima creatura lux, quia jam erat per quam temporaliter diceretur, *Fiat lux.* Atque illud ante omnem diem fecisse intelligitur, quod dictum est, *In principio fecit Deus cœlum et terram:* ut cæli nomine intelligatur spiritalis jam facta et formata creatura, tamquam cœlum cœli hujus, quod in corporibus summum est. Secundo enim die factum est firmamentum, quod rursus cœlum appellavit. Terræ autem nomine invisibilis et incompositæ, ac tenebrosa abysso, imperfectio corporalis substantiæ significata est,

(a) Sic Lov. At Am. et Er. *cessabit* MSS. decem, *cessabat.* Colbertinus codex aliique duodecim melioris notæ, *cessaret.* Et consequenter omnes prope MSS. sic prosequuntur: *ut converteretur ad id ex quo esset, quod aliter ... esse non posset.*

(b) Lov. *et quidam.* At MSS. prope omnes, *et quidem.*

(c) MSS. sex, *et ideo lectum est.* Vindocinensis codex, *et ideo dictum est.* At ceteri MSS. et edd. hic et in lib ad Dulcit. habent, *rectum est.* Paulo post in editis cap. 6. incipiebat, *Et quemadmodum,* atque infra legebatur, *ita et in conversione .... insinuatur,* quibus locis sequimur MSS.

(d) Editi: *Et tenebræ erant super faciem abyssi.* At MSS. juxta Græc. LXX. *super abyssum.*

(e) Editi, *faciendo.* At MSS. *facienda.*

unde temporalia illa fierent, quorum prima est lux.

16. Quomodo autem per creaturam, quam fecit ante tempora, dici potuit temporaliter, *Fiat lux*, invenire difficile est. Sono enim vocis non intelligimus dictum: nam quidquid tale est, corporeum est. An ex illa imperfectione substantiæ corporalis fecit aliquam vocem corpoream, per quam sonaret, *Fiat lux?* Ergo aliquod vocale corpus ante lucem creatum atque formatum est. Sed si ita est, jam erat tempus, per quod vox curreret, sonorumque spatia si-
a bi (*a*) succedentia præterirent. Quod si jam erat tempus antequam fieret lux, in quo tempore fieret vox quæ resonaret, *Fiat lux;* ad quem diem pertinebat illud tempus? Unus enim dies idemque primus ille numerari incipit, quo facta est lux. An ad ipsum diem pertinet totum spatium temporis, et quo factum est vocale corpus, per quod sonaret, *Fiat lux*, et quo facta est ipsa lux? Sed omnis talis vox propter audientis corporalem sensum a loquente profertur;
b ita enim (*b*) factus est, ut percusso aere sentiat. Numquid itaque talem habebat auditum illud quidquid erat invisibile et incompositum, cui sic Deus personaret ac diceret, *Fiat lux?* Abscedat itaque hæc ab animo cogitantis absurditas.

17. Utrum ergo spiritalis motus, sed tamen temporalis erat, quo dictum intelligimus, *Fiat lux*, expressus ab æterno Deo per Verbum coæternum in creatura spiritali, quam jam fecerat, cum dictum est, *In principio fecit Deus cœlum et terram*, id est in illo cœlo cœli: an et ista locutio non tantum sine aliquo sono, sed etiam sine ullo temporali motu spiritalis creaturæ, in ejus mente atque ratione fixa quodammodo a Verbo Patri coæterno, et quodammodo impressa intelligitur, secundum quam moveretur, et ad speciem converteretur inferior illa tenebrosa imperfectio naturæ corporeæ, et fieret lux? Sed multum est ac difficillimum capere, quomodo dicatur, Deo non temporaliter jubente neque id temporaliter audiente creatura, quæ contemplatione veritatis omnia tempora excedit, sed intellectualiter sibimet impressos ab incommutabili Dei sapientia rationes, tamquam intelligibiles locutiones, in ea quæ infra sunt transmittente, fieri temporales motus in rebus temporalibus vel formandis vel administrandis. Si autem lux, quæ primum dicta est ut fiat, et facta est, etiam primatum creaturæ tenere intelligenda est, ipsa est intellectualis vita: quæ nisi ad Creatorem illuminanda converteretur, fluitaret informiter. Cum autem conversa et illuminata est, factum est quod in Verbo Dei dictum est, *Fiat lux*.

CAPUT X. De vers. 5. Quomodo dies unus peractus

18. VERUMTAMEN quemadmodum sine tempore dictum est, quia in Verbum Patri coæternum non cadit tempus; utrum ita etiam sine tempore factum sit, quisquam forsitan quærat. Sed
A quomodo potest hoc intelligi, cum facta luce et divisa a tenebris, et inditis diei noctisque vocabulis, dicat Scriptura, *Facta est vespera, et factum est mane dies unus*. Unde videtur illud opus Dei factum per spatium diei, quo peracto ad vesperam ventum est, quod est noctis initium. Itemque peracto nocturno spatio completus est totus dies, ut mane fieret in alterum diem, in quo die Deus aliud consequenter operaretur.

fuit sive in creatione sive post creationem lucis.

19. Immo vero idipsum permirabile est, cum Deus nullo spatio syllabarum æterna Verbi sui ratione dixerit, *Fiat lux;* cur tanta mora facta sit lux, donec diei spatium præteriret, et vespera fieret? An forte cito quidem lux facta est, sed mora diurni temporis in eo consumi potuit,
B cum discerneretur a tenebris, atque utrumque discretum suis vocabulis signaretur? Mirum si et hoc vel tanta mora fieri potuit a Deo, quanta dicitur a nobis. Discretio quippe lucis et tenebrarum, in ipso utique opere, cum lux fieret, consecuta est: non enim lux esse potuit, nisi discerneretur a tenebris.

Primus explicandi modus improbatur.

20. Quod autem *vocavit Deus lucem diem, et tenebras noctem*, quanta mora fieri poterat, etiam si hoc syllabatim per sonum vocis egisset; nisi quanta et a nobis dicitur, Lux vocetur dies, et tenebræ vocentur nox: nisi forte quis ita desipiat, ut quia super omnia magnus est Deus, putet ore Dei prolatas, quamvis paucissimas syllabas, per totum diei spatium potuisse distendi. Huc accedit, quia Verbo sibi coæterno, id est incommutabilis Sapientiæ internis æternisque
C rationibus, non corporali sono vocis, *vocavit Deus lucem diem, et tenebras noctem*. Rursum enim quæritur, si verbis quibus utimur vocavit, qua lingua vocaverit; et quod opus erat sonis transeuntibus, ubi cujusquam non erat corporalis ullus auditus: et non invenitur.

21. An dicendum est, quod cum cito peractum esset hoc opus Dei, tamdiu stetit lux non succedente nocte, donec diurnum spatium perageretur: et tamdiu mansit nox luci succedens, donec spatium nocturni temporis præteriret, et mane fieret diei sequentis, uno primoque transacto? Sed si hoc dixero, vereor ne deridear, et ab iis qui certissime cognoverunt, et ab iis qui possunt facillime advertere, quod eo tempore quo nox apud nos est: eas partes mundi præsentia lucis illustret, per quas sol ab occasu in
D ortum redit, ac per hoc omnibus viginti quatuor horis non deesse per circuitum gyri totius, alibi diem, alibi noctem. Numquidnam ergo in parte aliqua posituri sumus Deum ubi ei vespera fieret, cum ab ea parte in aliam partem lux abscederet? Nam et in libro qui appellatur Ecclesiastes, ita scriptum est: Et oritor sol, et occidit sol, et in locum suum (*c*) ducitur: hoc est in eum locum unde ortus est. Sequitur enim, et di- Eccle. I. 5.
cit: Ipse oriens illud vadit ad Austrum, et cir-

Secundus dicendi modus difficultatibus implicatur.

(*a*) MSS. plerique, *succedentium*.

(*b*) In vulgatis, *facta est ut percusso aere sentiatur*. Sed verius in MSS. *factus est, ut ... sentiat*, scilicet auditus.

(*c*) MSS. Colbertinus tresque alii optimæ notæ: *ducit*. Ita eumdem locum refert Hieronymus, qui vulgatam editionem sui temporis se secutum testatur.

cuit ad Aquilonem. Australis ergo pars cum habet solem, nobis dies est: cum autem ad Aquilonis partem circumiens pervenit, nobis nox est; non tamen in alia parte non est dies, ubi præsentia solis est: nisi forte poeticis figmentis cor inclinandum est, ut credamus solem mari se immergere, atque inde lotum ex alia parte mane surgere. Quamquam si ita esset, abyssus ipsa præsentia solis illustraretur, atque ibi esset dies. Posset enim et aquas illuminare, quando ab eis non posset extingui. Sed hoc monstruosum est suspicari. Quid quod etiam sol nondum erat?

22. Quapropter si spiritalis lux primo die facta est, numquidnam occidit, ut ei succederet nox? Si autem corporalis, quænam illa lux est, quam post occasum solis videre non possumus? quia nec luna erat adhuc, nec aliquæ stellæ. Aut si semper in ea parte cœli est, in qua sol, ut non sit solis lux, sed quasi comes ejus, eidem ita conjuncta, ut discerni dignoscique non possit, ad eamdem reditur difficultatem solvendæ hujus quæstionis: quia et ista lux eodem modo quo sol, tamquam comes ejus, ab occasu in ortum circumiens redit; et est in alia parte mundi, quo tempore pars ista in qua sumus, (a) tenebrescit in noctem. Ex quo cogit, quod absit, in una parte credere Deum fuisse, quam partem lux ista desereret, ut posset ei vespera fieri. An forte in ea parte lucem fecerat, in qua facturus erat hominem; et ideo cum ab ipsa parte lux discessisset, vespera facta dicitur, etiam cum in alia parte lux illa esset, quæ inde discesserat, mane exortura peracto circuitu.

CAP. XI. De solis officio, nova difficultas in superiore modo dicendi.

Psal. 135, 8

23. Ut quid ergo factus est sol in potestatem diei, qui luceret super terram, si lux illa diei faciendo sufficerat, quæ dies etiam vocata est? An illa prior regiones superiores a terra longinquas illustrabat, ut sentiri non posset in terris; atque ita oportebat solem fieri, per quem dies inferioribus mundi partibus appareret? Potest et hoc dici, auctum esse fulgorem diei sole addito, ut per illam lucem minus fulgens dies quam nunc est, fuisse credatur. Etiam hoc a quodam dictum scio, primum naturam lucis inductam in opere Creatoris, cum dictum est, *Fiat lux, et facta est lux;* postea vero cum de luminaribus dicitur, quid ex ipsa luce factum sit fuisse commemoratum, ordine dierum, quo visum est Creatori cuncta esse facienda: quæ natura lucis quo transierit facta vespera, ut vicissim nox perageretur, nec ille dixit, nec facile inveniri posse arbitror. Neque enim exstinctam esse credendum est, ut nocturnæ tenebræ succederent; et rursus accensam, ut mane fieret, antequam hoc solis officio gereretur: quod a quarto die cœpisse fieri, eadem Scriptura testatur.

CAP. XII. Alia difficultas, de successione trium dierum et noctium ante solis creationem.

24. Quo antequam fieret, quo circuitu sibi potuerint tres dies noctesque succedere, lucis quæ primo facta est permanente natura, si lux corporalis tunc facta intelligenda est, et invenire et explicare difficile est. Nisi forte molem terrenam et aquosam, antequam esset ab alterutro utrumque discretum, quod tertio die factum scribitur, tenebras Deum appellasse quis dixerit, propter crassiorem corpulentiam, quam lux penetrare non poterat, vel propter obscurissimam umbram tantæ molis, quam necesse est ut ex altera parte habeat corpus, si ex aliqua parte lux fuerit. Ad quem locum enim cujuslibet corporis moles lucem pervenire non sinit, in eo loco umbra est: quoniam locus carens ea luce, qua illustraretur, nisi impediret corpus oppositum, hoc totum est quod umbra dicitur. Quæ si pro mole corporis tam magna fuerit, ut occupet spatium terræ, quantum ex altera parte dies occupat, nox vocatur. Neque enim omnes tenebræ nox. Nam et in speluncis amplis, in quarum abdita lux irrumpere per oppositam molem non sinitur, sunt utique tenebræ; quia lux non est ibi; totumque spatium illud locus est carens luce: nec tamen tales tenebræ acceperunt vocabulum noctis, sed illæ quæ in eam partem terræ succedunt, unde removetur dies. Sicut non omnis lux dies appellatur; nam et lunæ lux est et siderum et lucernarum et coruscationum, et quarumque rerum ita fulgentium: sed illa lux appellatur dies, cui nox præcedenti recedentique succedit.

25. Sed si primaria lux illa undique terræ molem circumfusa contexerat, sive staret, sive circumiret, non erat ex qua parte admitteret noctem sibi succedere; quia nusquam ipsa discedebat, ut ei faceret locum. An ex una parte facta erat, ut ipsa circumiens, etiam noctem ex alia parte consequenter circumire permitteret? Cum enim totam terram adhuc aqua tegeret, nihil impediebat, ut aquosa et (b) globosa moles ex una parte faceret diem lucis præsentia, ex alia noctem lucis absentia, quæ in eam partem succederet a tempore vespertino, ex qua lux in aliam declinaret.

Congregatio aquarum quomodo facta.

26. Quo ergo congregatæ sunt aquæ, si totam terram prius occupaverant; illæ scilicet quæ detractæ sunt, ut terra nudaretur, in quam partem congregatæ sunt? Si enim erat aliquid nudum terræ, quo congregarentur; jam apparebat arida, nec totum abyssus occupabat. Si autem totum texerant; quis erat locus, quo colligerentur, ut terræ ariditas appareret? Numquidnam in altum congregatæ sunt, sicut fit cum ad ventilandum in area messis trita subrigitur, et congesta in aggerem nudat locum, quem diffusa contexerat? Quis hoc dixerit, cum videat usquequaque campos maris æquabiliter fusos, qui etiam cum aquæ fluctuantis quidam velut montes eriguntur, sedatis rursus tempestatibus complanantur? Et si qua littora nudantur latius, non potest dici nulla esse alia terrarum spatia, quo accedat id quod aliunde decedit, unde in eum locum ex quo recesserat, iterum accedat. Cum autem totam omnino terram undosa

2. Sent. dist. 14, c.

(a) MSS. constanter, *tenebrascit.*

(b) MSS. aliquot, *glebosa.*

Sequitur, Dixit Deus, Congregentur.

natura cooperiret, quo cederet, ut nudaret aliquas partes? An forte rarior aqua velut nebula terras tegebat; quæ congregatione spissata est, ut ex multis eas partibus, in quibus arida posset apparere, nudaret? Quamquam et terra longe lateque subsidens, potuit alias partes præbere concavas, quibus confluentes et corruentes aquæ reciperentur, et appareret arida ex his partibus, unde humor abscederet.

* CAPUT XIII. Aqua et terra quando creatæ.

27. Non est autem informis omni modo materies, ubi etiam nebulosa species apparet: * et ideo quæri adhuc potest, quando Deus istas conspicuas aquarum terrarumque species qualitatesque creaverit: in nullo enim sex dierum hoc invenitur. Itaque si hoc ante omnem diem fecit, sicut ante istorum primorum dierum commemorationem scriptum est, *In principio fecit Deus cælum et terram;* ut in terræ vocabulo intelligamus jam formatam terrenam speciem, superfusis aquis ista jam visibili specie sui generis declaratis: ut in eo quod sequitur Scriptura dicens: *Terra autem erat invisibilis et incomposita, et tenebræ erant super abyssum: et spiritus Dei superferebatur super aquas,* nullam opinemur informitatem materiæ, sed terram et aquam sine luce, quæ nondum erat facta, suis jam notissimis qualitatibus conditas: ut ideo terra invisibilis dicta intelligatur, quod aquis cooperta non posset videri, etiam si esset qui posset videre; ideo vero incomposita, quia nondum a mari distincta, et cincta littoribus, et suis fetibus animalibusque decorata. Si ergo ita est, cur istæ species, quæ procul dubio corporales sunt, ante omnem diem factæ sunt? Cur non scriptum est, Dixit Deus, Fiat terra, et facta est terra: item, Dixit Deus, Fiat aqua, et facta est aqua: vel utrumque communiter: si una quasi lege loci infimi continentur, dixit Deus, Fiat terra et aqua, et sic factum est? * Cur non dictum est, cum hoc factum esset, Vidit Deus, quia bonum est?

* CAPUT XIV. Ratio cur 1. vers. Genes. subintelligatur materia informis.

28. Hæc enim consideratio suasit, (quoniam manifestum est omne mutabile ex aliqua informitate formari; simulque illud et catholica fides præscribit, et certissima ratio docet, nullarum naturarum materiam esse potuisse, nisi ab omnium rerum non solum formatarum, sed etiam formabilium inchoatore Deo atque creatore, de qua etiam dicit ei quædam Scriptura, Qui fecisti mundum ex materia informi;) hanc materiam illis verbis, quibus pro spiritali prudentia tardioribus etiam lectoribus vel auditoribus (a) congrueret, fuisse commemoratam, quibus ante dierum enumerationem dictum est, *In principio fecit Deus cælum et terram*, etc. donec diceretur, *Et dixit Deus*, ut deinceps formatarum rerum ordo consequeretur.

Sap. 11.

CAP. XV. Materia origine, non tempore formam præcedit.

29. Non quia informis materia formatis rebus tempore prior est, cum sit utrumque simul concreatum, et unde factum est, et quod factum est. Sicut enim vox materia est verborum, verba vero formatam vocem indicant; non autem qui loquitur, prius emittit informem vocem, quam possit postea colligere, atque in verba formare: ita creator Deus non priore tempore fecit informem materiam, et eam postea per ordinem quarumque naturarum, quasi secunda consideratione formavit: formatam quippe creavit materiam. Sed quia illud unde fit aliquid, etsi non tempore, tamen quadam origine prius est, quam illud quod inde fit; potuit dividere Scriptura loquendi temporibus, quod Deus faciendi temporibus non divisit. Si enim quæratur, utrum vocem de verbis, an de voce verba faciamus, non facile quisquam ita tardo ingenio reperitur, qui non potius verba fieri de voce respondeat: ita quamvis utrumque simul qui loquitur facit, quid unde faciat naturali adtentione satis apparet. Quamobrem cum simul utrumque Deus fecerit, et materiam quam formavit, et res in quas eam formavit, et utrumque ab Scriptura dici oportuerit, nec simul utrumque dici potuerit, prius illud unde aliquid factum est, quam illud quod inde factum est, dici debuisse quis dubitet? Quia etiam cum dicimus materiam et formam, utrumque simul esse intelligimus, nec utrumque simul possumus enuntiare. Sicut autem in brevitate temporis contingit, cum duo ista verba proferimus, ut alterum ante alterum proferamus: ita in prolixitate narrationis alterum prius quam alterum narrandum fuit, quamvis utrumque, ut dictum est, simul fecerit Deus; ut quod sola origine prius est in faciendo, etiam tempore prius sit in narrando: quia duæ res, quarum etiam altera nullo modo prior est, nominari simul non possunt; quanto minus simul narrari? Non itaque dubitandum est, ita esse utcumque istam informem materiam prope nihil, ut non sit facta nisi a Deo, et rebus quæ de illa factæ sunt simul concreata sit.

30. Sed si credibiliter dicitur, eam significari illis verbis, *Terra autem erat invisibilis et incomposita, et tenebræ erant super abyssum; et Spiritus Dei superferebatur super aquam;* ut excepto quod ibi positum est, de Spiritu Dei, cetera rerum quidem visibilium vocabula, sed ad illam informitatem, ut tardioribus poterat, insinuandam dicta intelligamus: quia hæc duo elementa, id est terra et aqua, ad aliquid faciendum operantium manibus tractabiliora sunt ceteris, et ideo congruentius istis nominibus illa insinuabatur informitas. * Si hoc ergo probabiliter dicitur, non erat aliqua formata moles, quam lux ex una parte illustrans, ex altera faceret tenebras, unde posset nox die discedente succedere.

* CAPUT XVI. Alia ratio explicandi quomodo dies et nox facta fuerit, emissione scilicet et contractione lucis, non probatur.

31. Emissionem vero contractionemque lucis illius si velimus diem noctemque intelligere, nec caussam videmus cur ita fieret. Non enim jam erant animalia, quibus hæc vicissitudo salubrites exhiberetur, et quibus postmodum exortis per circuitum Solis cernimus exhiberi. Nec ul-

(a) MSS. plures, *congrueretur*.

lum occurrit exemplum, quo istam emissionem contractionemque lucis, ut diei noctisque vicissitudines fierent, probare possimus. Jactus enim
a radiorum ex oculis nostris cujusdam lucis (a) quidem est jactus; et contrahi potest, cum aerem, qui est oculis nostris proximus, intuemur; et emitti, cum ad eamdem rectitudinem, quæ sunt longe posita attendimus. Nec sane cum contrahitur, omnino cernere quæ longe sunt desinit; sed certe obscurius, quam cum in ea obtutus emittitur. Sed tamen ea lux, quæ in sensu
b videntis est, (b) tam exigua docetur, ut nisi adjuvemur extranea luce, nihil videre possimus; et quoniam discerni ab eo non potest, quo exemplo demonstrari possit emissio in diem, et contractio lucis in noctem, sicut dixi, reperire difficile est.

CAPUT XVII. De spirituali luce difficultas, quomodo in ea sit vespera et mane, divisioque a tenebris. Eccli. 1. 4.

32. Si autem spiritalis lux facta est, cum dixit Deus, *Fiat lux;* non illa vera Patri coæterna intelligenda est, per quam facta sunt omnia, et quæ illuminat omnem hominem; sed illa de qua dici potuit, Prior omnium creata est sapientia. Cum enim æterna illa et incommutabilis, quæ non est facta, sed genita Sapientia, in spiritales atque rationales creaturas, sicut in animas sanctas se transfert, ut illuminatæ lucere possint, fit in eis quædam luculentæ rationis affectio, quæ potest accipi facta lux, cum diceret Deus, *Fiat lux;* si jam erat creatura spiritalis, quæ nomine cæli significata est, in eo quod scriptum est, *In principio fecit Deus cælum et terram;* non corporeum cælum, sed cælum in-
c corporeum (c) cæli corporei, hoc est, super omne corpus, non locorum gradibus, sed naturæ sublimitate præpositum. Quo autem modo simul fieri potuit et quod illuminaretur, et ipsa illuminatio, ac diverso tempore narranda fuerit, paulo ante diximus, cum de materia tractaremus.

33. Sed huic succedentem noctem, ut vespera fieret, quo pacto intellecturi sumus? A tenebris vero qualibus talis lux dividi potuit, dicente Scriptura, *Et divisit Deus inter lucem ac tenebras?* Numquid jam erant peccatores et stulti decidentes a lumine veritatis, inter quos et in eadem luce permanentes divideret Deus, tam-
d quam inter lucem ac tenebras; (d) et lucem vocans diem, ac tenebras noctem, ostenderet se non operatorem peccatorum, sed ordinatorem distributione meritorum? An hic dies totius temporis nomen est, et omnia volumina sæculorum hoc vocabulo includit: ideoque non dictus est primus, sed unus dies? *Et facta est* enim *vespera, et factum est*, inquit, *mane dies unus:* ut per hoc quod facta est vespera, peccatum ra-
A tionalis creaturæ; quod autem factum est mane, renovatio ejus significata videatur.

34. Sed hæc allegoriæ propheticæ disputatio est, quam non isto sermone suscepimus. Instituimus enim de Scripturis me loqui secundum proprietatem rerum gestarum, non secundum ænigmata (e) figurarum. Ergo ad rationem fa- e
ctarum conditarumque naturarum, quomodo invenimus vesperam et mane in luce spiritali? An divisio quidem lucis a tenebris, distinctio est jam rei formatæ ab informi; appellatio vero diei et noctis, insinuatio (f) distributionis est, qua si- f
gnificetur nihil Deum inordinatum relinquere, atque ipsam informitatem, per quam res de specie in speciem modo quodam transeundo mutantur, non esse indispositam; neque defectus pro-
B fectusque creaturæ, quibus sibimet temporalia quæque succedunt, sine supplemento esse decoris universi? Nox enim ordinatæ sunt tenebræ.

35. Propterea vero cum facta esset lux, dictum est, *Vidit Deus lucem, quia bona est;* cum hoc posset post omnia ejusdem diei dicere, id est, ut cum (g) explicasset, *Dixit Deus: Fiat lux, et facta est lux, et divisit Deus inter lu-* g
cem et tenebras, Et vocavit Deus lucem diem, et tenebras vocavit noctem; tunc diceret, *Et, vidit Deus quia bonum est;* et deinceps adnecteret, *Et facta est vespera, et factum est mane;* sicut in aliis operibus facit, quibus vocabula imponit. Hic ergo propterea non ita fecit, quoniam a formata re ad hoc distincta est illa informitas,
C ut non in ea finis esset, sed adhuc formanda restaret per creaturas ceteras jam corporales. Itaque si postea quam distincta essent illa divisione et vocabulis, tunc diceretur, *Vidit Deus quia bonum est;* hæc facta acciperemus significari, quibus jam in suo genere nihil esset addendum. Quia vero lucem solam ita perfecerat; *Vidit Deus,* inquit, *lucem, quia bona est*, et divisione ac nominibus discrevit a tenebris. Neque tunc dixit, *Vidit Deus quia bonum est;* ad hoc enim erat informitas illa discreta, ut adhuc inde alia formarentur. Namque ista nox quæ nobis notissima est, (facit enim eam super terras solis circuitus) quando per luminarium distributionem a die dividitur, post ipsam divisionem diei et noctis dicitur, *Vidit Deus quia bonum est.*
D Non enim hæc nox informis aliqua substantia erat, unde adhuc alia formarentur, sed spatium loci plenum aere, carens lumine diurno, cui utique nocti jam nihil addendum esset in genere suo, quo esset speciosior sive distinctior. Vespera autem in toto illo triduo, antequam fierent luminaria, consummati operis terminus non ab-

(a) Excusi, *lucis evidens est jactus*. Dissentiunt MSS. omnes, pars habet, *lucis quidem est jactus:* alii prætermissa media voce, *lucis est jactus*.
(b) Editi: *tum exigua* videtur MSS. *docetur*: postque sex ex iis, loco *adjuvemur*, habent *adjuvetur*.
(c) In editis, *cæli corporeis*. At nulli dubitamus veriorem esse hanc MSS. prope omnium lectionem: *sed cælum incorporeum cæli corporei*. Ubi Augustinus more suo ad illud Psal. 113. 10. alludit. *Cælum cæli Domino*. Confer. sup. n. 15 et 17, necnon lib. 12 Confess. capp. 2. 8. et 9.
(d) Sic in omnibus MSS. At apud Am. Er. et Lov. amota hinc fuerat particula, *et*, insertaque proxime ante vocem, *ostenderent*: pauloque post in iisdem legebatur, *distribuendorum*, pro quo in multis MSS. *distributione*: in aliis, *distributionum meritorum*.
(e) MSS. septem, *futurarum*.
(f) MSS. sex, *distinctionis*.
(g) In excusis, *ut cum cælum explicasset*. Redundat vox, *cælum;* abestque a MSS.

surde fortasse intelligitur; mane vero, tamquam futuræ operationis significatio.

CAPUT XVIII. Quomodo Deus operatur.

36. SED ante omnia meminerimus, unde jam multa diximus, non temporalibus quasi animi sui aut corporis motibus operari Deum, sicut operatur homo vel angelus, sed æternis atque incommutabilibus et stabilibus rationibus coæterni sibi Verbi sui, et quodam, ut ita dixerim, (a) fotu pariter coæterni sancti Spiritus sui. Nam et illud quod per græcam et latinam linguam dictum est de Spiritu Dei, quod superferebatur super aquas, secundum syræ linguæ intellectum, quæ vicina est hebrææ, (nam hoc a quodam docto Christiano Syro fertur expositum,) superferebatur, sed fovebat potius, intelligi perhibetur. Nec sicut foventur tumores aut vulnera in corpore aquis vel frigidis vel calore congruo temperatis; sed sicut ova foventur ab alitibus, ubi calor ille materni corporis etiam formandis pullis quodammodo adminiculatur, per quemdam in suo genere dilectionis affectum. Non itaque per singulos dies istorum operum divinorum tamquam temporales voces Dei carnaliter cogitemus. Non enim ad hoc ipsa Dei Sapientia nostra infirmitate suscepta venit ad colligendos sub alas suas filios Jerusalem, quemadmodum gallina pullos suos, ut semper parvuli simus; sed ut malitia infantes, mente pueri esse desinamus.

Matt. 23. 37. 1 Cor. 14. 20.

37. Et in rebus obscuris atque a nostris oculis remotissimis, si qua inde scripta etiam divina legerimus, quæ possint salva fide qua imbuimur, alias atque alias parere sententias, in nullam earum nos præcipiti affirmatione ita projiciamus, ut si forte diligentius discussa veritas eam recte labefactaverit, corruamus: non pro sententia divinarum Scripturarum, sed pro nostra ita dimicantes, ut eam velimus Scripturarum esse, quæ nostra est; cum potius eam quæ Scripturarum est, nostram esse velle debeamus.

CAP. XIX. In obscuris Scripturæ locis nihil temere asserendum.

38. PONAMUS enim in eo quod scriptum est, *Dixit Deus, Fiat lux, et facta est lux;* (b) alium sensisse lucem corporalem factam, et alium spiritalem. Esse spiritalem lucem in creatura spiritali, fides nostra non dubitat: esse autem lucem corporalem cælestem, aut etiam supra cælum, vel ante cælum, cui succedere nox potuerit, tamdiu non est contra fidem, donec veritate certissima refellatur. Quod si factum fuerit, non hoc habebat divina Scriptura, sed hoc senserat humana ignorantia. Si autem hoc verum esse certa ratio demonstraverit, adhuc incertum erit, utrum hoc in illis verbis sanctorum librorum scriptor sentiri voluerit, an aliud aliquid non minus verum. Quod si cetera contextio sermonis non hoc eum voluisse probaverit, non ideo falsum erit aliud, quod ipse intelligi voluit; sed et verum, et quod utilius cognoscatur. Si autem contextio Scripturæ hoc voluisse intelligi scriptorem non repugnaverit, adhuc restabit quærere, utrum et aliud non potuerit. Quod si et aliud potuisse invenerimus, incertum erit quidnam eorum ille voluerit: et utrumque sentiri voluisse, non inconvenienter creditur, si utrique sententiæ certa circumstantia suffragatur.

39. Plerumque enim accidit ut aliquid de terra, de cælo, de ceteris mundi hujus elementis, de motu et conversione vel etiam magnitudine et intervallis siderum, de certis defectibus solis ac lunæ, de circuitibus annorum et temporum, de naturis animalium, fruticum, lapidum, atque hujusmodi ceteris, etiam non Christianus ita noverit; ut certissima ratione vel experientia teneat. Turpe est autem nimis et perniciosum ac maxime cavendum, ut Christianum de his rebus quasi secundum Christianas litteras loquentem, ita delirare quilibet infidelis audiat, ut (quemadmodum dicitur) toto cælo errare conspiciens, risum tenere vix possit. Et non tam molestum est, quod errans homo deridetur, sed quod auctores nostri ab eis qui foris sunt, talia sensisse creduntur, et cum magno eorum exitio de quorum salute satagimus, tamquam indocti reprehenduntur atque respuuntur. Cum enim quemquam de numero Christianorum in ea re, quam optime norunt, errare deprehenderint, et vanam sententiam suam de nostris libris asserere; quo pacto illis libris credituri sunt, de resurrectione mortuorum, et de spe vitæ æternæ, regnoque cælorum, quando de his rebus, quas jam experiri, vel indubitatis numeris percipere potuerunt, fallaciter putaverint esse conscriptos? Quid enim molestiæ tristitiæque ingerant prudentibus fratribus temerarii præsumtores, satis dici non potest; cum si quando de prava et falsa opinione sua reprehendi, et convinci cœperint ab eis, qui nostrorum librorum auctoritate non tenentur, ad defendendum id quod levissima temeritate et apertissima falsitate dixerunt, eosdem libros sanctos, unde id probent, proferre conantur, vel etiam memoriter, quæ ad testimonium valere arbitrantur, multa inde verba pronuntiant, non intelligentes neque quæ loquuntur, neque de quibus affirmant.

CAP. XX. Genesim cur interpretetur sententias varias proferendo, non aliquam unam asserendo.

40. AD hoc enim considerandum et observandum, libri Geneseos multipliciter, quantum potui, enucleavi protulique sententias de verbis ad exercitationem nostram obscure positis, non aliquid unum temere affirmans cum præjudicio alterius expositionis fortasse melioris, ut pro suo modulo eligat quisque quod capere possit: ubi autem intelligere non potest, Scripturæ Dei det honorem, sibi timorem. Sed cum tam multis exitibus verba Scripturæ, quæ tractavimus, exponantur, cohibeant se tandem qui litteris inflati sæcularibus hæc ita posita, ut omnia pia corda nutriant, velut imperitum atque impolitum aliquid exagitant, sine pennis in terra reptan-

(a) Editi, flato. At MSS. melioris notæ, fotu. Concinnius ad illam interpretandi rationem Syri cujusdam, quam hic laudat Augustinus, post Basilium in homil. 2. in Hexaem.

(b) Sic ad melioris notæ MSS. emendamus, cum in prius editis legeretur, *alium sensisse lucem corporalem factam, et alium spiritalem esse lucem in creatura spiritali, quod nostra fides non dubitat.*

tes, et (a) volatu ranarum avium nidos irridentes. Periculosius autem errant quidam infirmi fratres, qui cum istos impios de cœlestium corporum numeris, vel de quibuslibet elementorum mundi hujus quæstionibus subtiliter et copiose disserere audiunt, evanescunt, et eos sibi cum suspirio præponentes, et magnos putantes, saluberrimæ pietatis libros cum fastidio repetunt, et quos dulciter haurire deberent, vix patienter adtingunt; a segetis asperitate abhorrentes, et spinarum floribus inhiantes. Non enim vacant videre quam suavis est Dominus, nec in sabbato esuriunt, atque ideo pigri sunt, potestate a Domino sabbati accepta, vellere spicas, et tamdiu versare manibus, contritasque purgare, donec ad escam perveniant.

Psal. 33, 9. Matt. 12, 1.

CAP. XXI. Quis fructus hujusmodi interpretationis, qua nihil temere asseritur.

41. DICET aliquis, Quid tu tanta tritura dissertationis hujus, quid granorum exuisti, quid eventilasti? Cur propemodum in quæstionibus adhuc latent omnia? Affirma aliquid eorum, quæ multa posse intelligi disputasti? Cui respondeo, ad eum ipsum me cibum suaviter pervenisse, quo didici, non hærere homini in respondendo secundum fidem, quod respondendum est hominibus qui calumniari libris nostræ salutis affectant, ut quidquid ipsi de natura rerum veracibus documentis demonstrare potuerint, ostendamus nostris litteris non esse contrarium. Quidquid autem de quibuslibet suis voluminibus his nostris litteris, id est catholicæ fidei contrarium protulerint, aut aliqua etiam facultate ostendamus, aut nulla dubitatione credamus esse falsissimum: atque ita teneamus mediatorem nostrum, in quo sunt omnes thesauri sapientiæ atque scientiæ absconditi, ut neque falsæ philosophiæ loquacitate seducamur, neque falsæ religionis superstitione terreamur. Et cum divinos libros legimus in tanta multitudine verorum intellectuum, qui de paucis verbis eruuntur, et sanitate catholicæ fidei muniuntur, id potissimum deligamus, quod certum apparuerit eum sensisse, quem legimus: si autem hoc latet, id certe quod circumstantia Scripturæ non impedit, et cum sana fide concordat: si autem et Scripturæ circumstantia pertractari ac discuti non potest, saltem id solum quod fides sana præscribit. Aliud est enim quid potissimum scriptor senserit non dignoscere, aliud autem a regula pietatis errare. Si utrumque vitetur, perfecte se habet fructus legentis: si vero utrumque vitari non potest, etiam si voluntas scriptoris incerta sit, sane fidei congruam non inutile est (b) eruisse sententiam.

Coloss. 2, 3.

LIBER SECUNDUS

De eo quod scriptum est: Et dixit Deus, Fiat firmamentum *etc. usque ad vers. 19.* Et factum est vespere *etc. Nonnulla in fine contra Genethliacos.*

CAPUT I. Firmamentum in medio aquarum quid. Aquas supra sidereum cœlum esse quidam negant.

1. *ET dixit Deus, Fiat firmamentum in medio aquarum, et sit dividens inter aquam et aquam: et sic est factum. Et fecit Deus firmamentum, et divisit Deus inter aquam quæ erat infra firmamentum, et inter aquam quæ erat super firmamentum. Et vocavit Deus firmamentum cœlum. Et vidit Deus, quia bonum est. Et facta est vespera, et factum est mane dies secundus.* De verbo Dei, quo dixit, *Fiat firmamentum*, etc. et de placito ejus, quo vidit, quia bonum est, et de vespera et mane, non opus est hic iterum similiterque disserere; atque ita deinceps quotiescumque ista repetuntur, secundum superiorem inquisitionem interim consideranda esse admonemus. Utrum autem non illud cœlum fiat, quod excedit aeris omnia spatia; ejusque omnem altitudinem, ubi etiam luminaria stellæque constituuntur quarto die; an ipse aer vocetur firmamentum, quæri merito potest.

2. Multi enim asserunt istarum aquarum naturam super sidereum cœlum esse non posse, quod sic habeant ordinatum pondus suum, ut vel super terram fluitent, vel in aere terris proximo vaporaliter ferantur. Neque quisquam istos debet ita refellere, ut dicat secundum omnipotentiam Dei, quia cuncta possibilia sunt, oportere nos credere, aquas etiam tam graves, quam novimus atque sentimus, cœlesti corpori, in quo sunt sidera, superfusas. Nunc enim quemadmodum Deus instituerit naturas rerum, secundum Scripturas ejus nos convenit quærere; non quid in eis, vel ex eis ad miraculum potentiæ suæ velit operari. Neque enim si vellet Deus sub aqua oleum aliquando manere, non fieret: non ex eo tamen olei natura nobis esset incognita, quod ita facta sit, ut appetendo suum locum, etiam si subterfusa fuerit, perrumpat aquas, eisque se superpositam collocet. Nunc ergo quærimus, utrum conditor rerum, qui omnia in mensura et numero et pondere disposuit, non unum locum proprium ponderi aquarum circa terram tribuerit, sed et super cœlum quod ultra limitem aeris circumfusum atque solidatum est.

3. Quod qui negant esse credendum, de ponderibus elementorum argumentantur, negantes ullo modo ita desuper quasi quodam pavimento solidatum esse cœlum, ut possit aquarum pondera sustinere; quod talis soliditas nisi terris es-

(a) Lov. *volaturarum*. At aliæ editiones et magna pars MSS. habent, *volatu ranarum*.

(b) Sic MSS. At editi, *tenuisse*.

se non possit, et quidquid tale est, non cælum sed terra sit. Non enim tantum locis, sed etiam qualitatibus propriis elementa (a) distingui, ut pro qualitatibus propriis etiam loca propria sortirentur: aqua scilicet super terram, quæ etiam si sub terra stat aut labitur, sicut in antris cavernisque abditis non tamen ea terræ parte quam supra, sed ea quam infra se habet, continetur. Nam si ex parte superiore fuerit pars ulla terræ delapsa, non manet super aquam, sed ea perrupta demergitur et pergit ad terram; quo veniens conquiescit, tamquam in loco suo, ut supra sit aqua, subtus autem terra. Unde cognoscitur quod etiam super aquas cum esset, non ipsis aquis portabatur, sed compage terræ tenebatur, sicut sese habent cameræ speluncarum.

4. Hic occurrit admonere cavendum errorem, quem in libro primo cavendum admonui, ne forte quia scriptum est in Psalmis, Fundavit terram super aquam; arbitretur aliquis nostrum, adversus istos de ponderibus elementorum subtiliter disserentes, isto testimonio Scripturarum esse nitendum: quia illi non retenti auctoritate litterarum nostrarum, et nescientes quemadmodum dictum sit, libros sanctos facilius irridebunt, quam illud repudiabunt, quod vel certis rationibus perceperunt, vel experimentis manifestissimis probaverunt. Illud namque in Psalmis, aut figurate dictum recte accipi potest; ut quoniam cæli et terræ nomine sæpe in Ecclesia spiritales carnalesque significantur, cælos ostenderit pertinere ad serenam intelligentiam veritatis, dicens, Qui fecit cælos in intelligentia; terram vero ad fidem simplicem parvulorum; non fabulosis opinionibus incertam atque fallacem, sed prophetica et evangelica prædicatione firmissimam, quæ per baptismum solidatur, et ideo subjecerit, dicens, Fundavit terram super aquam. Aut si ad litteram quisquam cogit intelligi, non incongruenter vel sublimia terrarum sive continentium, sive insularum accipiantur, quæ superiora sunt aquis; vel ipsa tegmina speluncarum, quæ super aquas pendula soliditate firmata sunt. Quocirca nec ad litteram quisquam potest sic intelligere, quod dictum est, Fundavit terram super aquam; ut aquarum pondus terreno ponderi supportando naturali ordine quasi subjectum esse arbitretur.

Psal. 135, 6.

Ibid. 5.

CAPUT II. Aer terra superior.

5. Aerem vero aquis esse superiorem quamvis propter ampliora sui spatia etiam aridam contegat, hinc intelligitur, quod nullum vas ab ore impressum repleri aquis potest: unde satis indicat aeris naturam locum petere superiorem. Videtur enim vas inane, sed aere plenum probatur, cum ore imo in aquam deprimitur; quia enim per superiorem partem non invenit emeandi locum, nec (b) deorsum versus irruptis aquis subter eas ire natura sinitur, plenitudine sua repellit eas, et in vas non permittit intrare. Cum autem vas ita collocatur, ut os non habeat deorsum, sed latus inclinatum, intrat aqua inferius, exeunte aere superius. Itemque si vasis erecti os pateat in cælum, cum infundis aquam, evadit aer sursum versus ex aliis partibus qua non infundis; et fit locus aquæ deorsum versus intrandi. Quod si vi majore vas deprimitur, ut vel ex latere vel desuper aquæ repente influant, et undique os vasis obtegant, disrumpit eas aer sursum nitens, ut eis ad ima locum faciat; et ipsa disruptio singultus vasorum est, dum partibus fugit, quia totus tam cito non potest, propter illius oris angustias. Ita si aer super aquas ire cogitur; etiam confluentes eas (c) disjicit, cum exsilientes impetu ejus impulsæ ebulliunt, et cum bullis crepantibus emittunt in sua properantem, atque illis ad ima decidendi aditum dantem. Si autem sub aquas ire cogitur ex vase, ut illo cedente vas ab ore in ima presso repleri velis, facilius undis undique versum cooperitur, quam per os ejus ab inferiore parte intrandi gutta exigua reperit locum.

CAP. III. Ignis superior aere.

6. Jam vero ignem ad superna emicantem etiam ipsius aeris naturam velle transcendere, quis non sentiat? quando quidem si ardentem faculam capite deorsum quisque teneat, nihilominus flammæ crinis ad superiora contendit. Sed quoniam circumfusi ac superfusi aeris præpollenti constipatione subinde ignis exstinguitur, et in ejus qualitatem per abundantiam superatus subinde commutatur ac vertitur, ad universam ejus altitudinem transiliendam non potest perdurare. Itaque super aerem purus ignis esse dicitur cælum, unde etiam sidera atque luminaria facta conjectant, illius videlicet igneæ lucis in eas formas, quas in cælo cernimus, conglobata dispositaque natura: ac per hoc sicut terrarum ponderibus et aer et aqua cedit, ut ad terram perveniant, sic aquarum ponderi, et ipse aer cedit, ut vel ad terram vel ad aquam perveniat. Unde intelligi volunt, hoc modo necesse fuisse ut aer quoque si quis ejus particulam in spatiis illis sublimibus cæli posset dimittere, pondere suo caderet, donec ad aeria subter spatia perveniret. Quapropter colligunt multo minus esse posse aquis supra illud igneum cælum aliquid loci, cum illic aer multo aquis levior manere non possit.

CAP. IV. Aquæ supra cælum aereum, quod Firmamentum appellari quidam observavit.

7. Talibus eorum disputationibus cedens, laudabiliter conatus est quidam demonstrare aquas super cælos, ut ex ipsis visibilibus conspicuisque naturis assereret Scripturæ fidem. Et prius quidem quod facillimum fuit, ostendit et hunc aerem cælum appellari, non solum sermone communi, secundum quem dicimus serenum vel nubilum cælum, sed etiam nostrarum ipsarum consuetudine Scripturarum, cum dicuntur volatilia cæli, cum aves in hoc aere volare manifestum sit: et Dominus cum de nubibus lo-

Matt. 6, 26.

(a) Editi, *distinguuntur*. At MSS. *distingui*, supple, contendunt illi qui de elementorum ponderibus argumentantur.

(b) Lov. *deorsum versus eruptis aquis*. Cæteri codices, *irruptis*.

(c) In excusis, *disserat*: pro quo in veteribus codicibus quibusdam, *disjicit*: in aliis probæ notæ *dissicit*.

Matt. 16. 3. quæretur, *Faciem*, inquit, *cæli potestis probare*. Nubes autem etiam per proximam terris aerem conglobari sæpe cernimus, cum per declivia jugorum ita recumbunt, ut plerumque excedantur etiam cacuminibus montium. Cum ergo probasse et hunc aerem cælum dici, nulla alia caussa etiam firmamentum appellatum voluit existimari, nisi quia intervallum ejus dividit inter quosdam vapores aquarum, et istas aquas quæ (a) corpulentius in terris fluitant. Et nubes quippe, sicut experti sunt, qui inter eas in montibus ambulaverunt, congregatione et conglobatione minutissimarum guttarum talem speciem reddunt: quæ si spissantur amplius, ut conjungantur in unam grandem plures guttæ minimæ; non eam patitur aer apud se teneri, sed ejus ponderi ad ima dat locum; et hæc est pluvia. Ergo ex aere, quid est inter vapores humidos, unde superius nubila conglobantur, et maria subterfusa, ostendere illo voluit esse cælum inter aquam et aquam. Hanc ergo diligentiam considerationemque laude dignissimam judico. Quod enim dixit, neque contra fidem est, et in promtu posito documento credi potest.

Pluvia.

8. Quamquam possit videri, non impedire proprio pondere elementorum, quo minus etiam super illud sublime cælum possint esse aquæ per illas minutias, per quas etiam super hoc spatium aeris esse potuerunt: qui quamvis gravior et inferior summo cælo subjaceat, procul dubio levior est aquis, et tamen ut super eum sint vapores illi, nullo pondere prohibentur. Sic ergo et super illud cælum potest minutioribus guttis levior halitus humoris extendi, qui pondere cadere non cogatur. Ipsi quippe subtilissima ratione persuadent, nullum esse quamlibet exiguum corpusculum, in quo divisio finiatur, sed infinite omnia dividi: quia omnis pars corporis corpus est, et omne corpus habeat necesse est dimidium quantitatis suæ. Ac per hoc si potest aqua, sicut videmus, ad tantas guttarum minutias pervenire, ut super istum aerem vaporaliter feratur, qui natura levior est aquis; cur non possit et super illud levius cælum minutioribus guttis et levioribus immanere vaporibus?

CAPUT V. Aquæ supra cælum etiam siderum.

9. Quidam etiam nostri, istos negantes propter pondera elementorum aquas esse posse super cælum sidereum, de ipsorum siderum qualitatibus et meatibus convincere moliuntur. Iidem namque asserunt stellam, quam Saturni appellant, esse frigidissimam, eamque per annos triginta signiferum peragere circulum, eo quod superiore, ac per hoc ampliore ambitu graditur. Nam sol eumdem circulum per annum complet, et luna per mensem; tanto, ut dicunt, brevius, quanto inferius, ut spatio loci spatium temporis congruat. Quæritur itaque ab eis, unde illa stella sit frigida, quæ tanto ardentior esse deberet, quanto sublimiore cælo rapitur. Nam procul dubio cum rotunda moles circulari motu agitur, interiora ejus tardius eunt, exteriora celerius, ut majora spatia cum brevioribus ad eosdem gyros pariter occurrant: quæ autem celerius, utique ferventius. Proinde memorata stella magis debuit calida esse quam frigida: quamvis enim suo motu, quoniam grande spatium est, triginta annis totum ambitum permeet, tamen cæli motu in contrarium rotata velocius, quod quotidie necesse est patiatur, (quoniam, sicut dicunt, cæli singulæ conversiones, dies singulos explicant,) calorem majorem debuit cælo concitatiore concipere. Nimirum ergo eam frigidam facit aquarum super cælum constitutarum illa vicinitas, quam nolunt credere, qui hæc, quæ breviter dixi, de motu cæli et siderum disputant. His quidam nostri conjecturis agunt adversus eos, qui nolunt aquas super cælum credere, et volunt eam stellam esse frigidam, quæ juxta summum cælum circuit: ut ex hoc (b) cogantur aquarum naturam, non jam illic vaporali tenuitate, sed glaciali soliditate pendere. Quoquo modo autem et qualeslibet aquæ ibi sint, esse eas ibi minime dubitemus: major est quippe Scripturæ hujus auctoritas, quam omnis humani ingenii capacitas.

CAP. VI. De eo quod additum est, *Et fecit Deus* etc. an eo declaretur Filii Dei persona.

10. Sed animadversum est a quibusdam, quod nec ego dissimulandum puto, non frustra cum dixisset Deus, *Fiat firmamentum in medio aquarum, et sit divisio inter aquam et aquam;* parum visum esse subjungere, *Et sic est factum*, nisi adderetur, *Et fecit Deus Firmamentum, et divisit Deus inter aquam quæ erat super firmamentum, et inter aquam quæ erat sub firmamento:* quod quidem sic intelligunt, ut personam Patris declaratam esse dicant, in eo quod scriptum est, *Et dixit Deus, Fiat firmamentum in medio aquarum, et sit divisio inter aquam et aquam: et sic est factum:* Ac deinde ut intelligatur Filius fecisse quod a Patre dictum est ut fieret, arbitrantur esse subnexum, *Et fecit Deus firmamentum, et divisit Deus*, etc.

11. Sed cum antea legitur, *Et sic est factum;* a quo intelligimus factum? Si a Filio, quid opus erat jam dicere, *Et fecit Deus*, et quæ sequuntur? Si autem quod scriptum est, *Et sic est factum*, a Patre intellexerimus factum: non jam Pater dicit, et Filius facit; et potest aliquid Pater facere sine Filio, ut deinde Filius non hoc, sed aliud similiter faciat: quod est contra catholicam fidem. Si autem illud de quo dicitur, *Et sic est factum*, hoc idem fit cum itidem dicitur, *Et fecit Deus:* quid prohibet eumdem intelligere facere quod dixit, qui dixit ut fieret? An etiam excepto eo quod scriptum est: *Et sic est factum*, tantummodo in his verbis, quibus dicitur, *Et dixit Deus, Fiat*, et postea dicitur, *Et fecit Deus;* Patris et Filii personam volunt intelligi?

12. Sed quæri adhuc potest, utrum quasi jussisse Filio Patrem debeamus accipere in eo quod scriptum est, *Et dixit Deus, Fiat?* Sed cur Scri-

(a) MS. navarricus, *corpulentiores*.

(b) Post. *cogantur aquarum naturam*, in editis additum fuit, *credere:* quod verbum abest a MSS. et abesse debet. Si *pendere* quod in fine sententiæ, est, non a *pendeo*, sed a *pendo* accipiatur, pro *æstimare*.

ptura non curavit ostendere etiam personam A Spiritus-Sancti? An ita Trinitas intelligitur, *Et dixit Deus Fiat*, *Et fecit Deus. Et vidit Deus quia bonum est?* Sed non convenit unitati Trinitatis, ut Filius quasi jussus fecisse intelligatur, Spiritus autem sanctus nullo sibi jubente libere vidisse bonum esse quod factum est. Quibus enim verbis juberet Filio Pater ut faceret, cum ipse sit principale Verbum Patris, per quod facta sunt omnia? An eo ipso quod scriptum est *Fiat firmamentum*, hæc ipsa dictio Verbum est Patris, unigenitus Filius, in quo sunt omnia quæ creantur, etiam antequam cre-
3 entur, et quidquid in illo est, vita est; (a) quia quidquid per eum factum est, in ipso vita est, et vita utique creatrix, sub illo autem creatura. Aliter ergo in illo sunt ea, quæ per illum B facta sunt, quia regit et continet ea: aliter autem in illo sunt ea, quæ ipse est. ipse enim vita est, quæ ita in illo est ut ipse sit, quoniam ipsa vita est lux hominum. Quia ergo nihil creari posset sive ante tempora, quod quidem non est Creatori coæternum, sive ab exordio temporum, sive in aliquo tempore, cujus creandi ratio, si tamen ratio recte dicitur, non in Dei Verbo Patri coæterno coæterna vita viveret; propterea Scriptura prius quam insinuet unamquamque creaturam, ex ordine quo conditam dicit, respicit ad Dei Verbum prius ponens, *Et dixit Deus*, *Fiat* illud. Non enim invenit ullam caussam rei creandæ, quam in Verbo Dei non invenit creari debuisse.

13. Non ergo Deus toties dixit, Fiat illa vel C illa creatura, quotiens in hoc libro repetitur, *Et dixit Deus*. Unum quippe Verbum ille genuit, in quo dixit omnia, priusquam facta sunt singula: sed eloquium scribentis descendens ad parvulorum capacitatem, dum insinuat singulatim genera creaturarum, per singula respicit uniuscujusque generis æternam rationem in Verbo Dei: nec illa repetita, ille tamen repetit, *Et dixit Deus*. Si enim vellet prius dicere, *Factum est firmamentum in medio aquarum, ut esset divisio inter aquam et aquam;* si quis ab eo quæreret, quomodo factum esset, recte responderet, *Dixit Deus*, *Fiat:* id est in verbo Dei æterno erat ut fieret. Inde ergo incipit narrare unum-D quodque factum, quod etiam post facti narrationem, quærenti quomodo factum sit, in reddenda ratione respondere deberet.

CAP. VII. De eadem re.

14. Cum ergo audimus, *Et dixit Deus*, *Fiat;* intelligimus quod in Verbo Dei erat ut fieret. Cum vero audimus, *Et sic est factum;* intelligimus factam creaturam non excessisse præscriptos in Verbo Dei terminos generis sui. Cum vero audimus, *Et vidit Deus quia bonum est;* intelligimus in benignitate Spiritus ejus non quasi cognitum postea quam factum est placuisse, sed potius in ea bonitate placuisse ut maneret factum, ubi placebat ut fieret.

15. Ac per hoc manet adhuc caussa requiren- A di, cur postea quam dixit, *Et sic est factum*, ubi perfectio operis jam indicatur, addidit, *Et fecit Deus:* cum eo ipso, quod ait, *Et dixit Deus. Fiat illud*, *Et sic est factum*, jam intelligatur id Deum dixisse in Verbo suo, et factum esse per verbum ejus; atque ubi jam non solum Patris, sed etiam Filii possit apparere persona. Nam si propter ostendendam Filii personam repetitur, ac dicitur, *Et fecit Deus;* numquid ergo non per Filium congregavit aquam tertio die ut appareret arida, quia ibi non dicitur, Et fecit Deus congregari aquam, aut congregavit Deus aquam? (b) Sed tamen etiam, ibi postea quam b dixit, *Et factum est sic*, tunc repetivit, dicens, *Et congregata est aqua, quæ est sub cælo.* Numquid etiam lux non per Filium facta est, ubi B prorsus nullo modo repetivit? Potuit enim et illic ita dicere, Et dixit Deus, fiat lux, et sic est factum, et fecit Deus lucem; et vidit quia bona est: aut certe sicut in aquarum congregatione, ut non diceret, Et fecit Deus, sed tantum iterum repeteret, Et dixit Deus, fiat lux: et sic est factum; et facta est lux; et vidit Deus lucem; quia bona est. Sed nullo modo repetens postea quam proposuit, *Et dixit Deus*, *Fiat lux:* nihil aliud intulit nisi, *Et facta est lux;* ac deinceps de placita luce et divisa a tenebris, et utroque appellato nominibus suis, sine ulla repetitione narravit.

CAP. VIII. De luce cur non additum, *Et fecit Deus:* sicuti solet de aliis creaturis dici.

16. Quo sibi ergo vult in ceteris illa repetitio? An eo modo demonstratur primo die, quo lux facta est, conditionem spiritalis et intelle-C ctualis creaturæ lucis appellatione intimari; in qua natura intelliguntur omnes Angeli sancti atque Virtutes: et propterea non repetivit factum postea quam dixit, *Facta est lux;* quia non primo cognovit rationalis creatura conformationem suam; ac deinde formata est; sed in ipsa sua conformatione cognovit, hoc est illustratione veritatis, ad quam conversa formata est, cetera vero quæ infra sunt ita creantur, ut prius fiant in (c) cognitione rationalis creaturæ, ac deinde c in genere suo? Quapropter lucis conditio prius est in Verbo Dei secundum rationem, qua condita est, hoc est in coæterna Patri Sapientia; ac deinde in ipsa lucis conditione secundum naturam, qua condita est: illic non facta: sed geni-D ta; hic vero facta, quia ex informitate formata: et ideo dixit Deus, *Fiat lux; et facta est lux;* ut quod ibi erat in Verbo, hic esset in opere. Conditio vero cæli prius erat in Verbo Dei secundum genitam Sapientiam; deinde facta est in creatura spiritali, hoc est in cognitione Angelorum secundum creatam in illis sapientiam: deinde cælum factum est, ut esset etiam ipsa cæli creatura in genere proprio. Sic et discretio vel species aquarum atque terrarum, sic naturæ lignorum et herbarum, sic luminaria cæli, sic animantia orta ex aquis ac terra.

17. Neque enim sicut pecora, solo sensu corporis vident Angeli hæc sensibilia, sed si quo

(a) Edit. hic interponunt, *et vita utique creatura:* quæ absunt a MSS.

(b) In plerisque MSS. *sed tamen iterum repeteret.*

(c) Editi, *cogitatione.* Melius MSS. *cognitione.*

sensu tali utuntur, agnoscunt ea potius, quæ melius noverunt interius in ipso Dei Verbo, a quo illuminantur ut sapienter vivant: cum sit in eis lux, quæ primo facta est, si lucem spiritalem in illo die factam intelligamus. Quemadmodum ergo ratio, qua creatura conditur, prior est in Verbo Dei quam ipsa creatura quæ conditur: sic et ejusdem rationis cognitio prius fit in creatura intellectuali, quæ peccato tenebrata non est; ac deinde ipsa conditio creaturæ. (a) Neque enim sicut nos ad percipiendam sapientiam proficiebant Angeli, ut invisibilia Dei per ea quæ facta sunt intellecta conspicerent, qui ex quo creati sunt, ipsa Verbi æternitate sancta et pia contemplatione perfruuntur; atque inde ista despicientes, secundum id quod intus vident, vel recte facta approbant, vel peccata improbant. (Rom. 1. 20.)

18. Nec mirum est, quod sanctis Angelis suis, in prima lucis conditione formatis, prius Deus ostendebat quod erat deinceps creaturus. Neque enim intellectum Dei nossent, nisi quantum ipse monstrasset. Quis enim cognovit intellectum Domini, aut quis consiliarius ejus fuit, aut quis prior dedit illi, et retribuetur ei? Quoniam ex ipso, et per ipsum, et in ipso sunt omnia. (Rom. 11. 34.) Ex ipso ergo discebant Angeli, cum in eis fieret cognitio creaturæ deinceps faciendæ, ac deinde fieret in genere proprio.

19. Quapropter jam luce facta, in qua intelligimus ab æterna luce formatam rationalem creaturam, cum in cæteris creandis rebus audimus, *Et dixit Deus, Fiat;* intelligamus ad æternitatem Verbi Dei recurrentem Scripturæ intentionem. Cum vero audimus, *Et sic est factum;* intelligamus in creatura intellectuali factam cognitionem rationis, (b) quæ in Verbo Dei est, condendæ creaturæ, ut in ea natura prius quodammodo facta sit, quæ anteriore quodam motu in ipso Dei Verbo prior faciendam esse cognovit: ut postremo cum audimus repeti ac dici quod *Fecit Deus*, jam intelligamus in suo genere fieri ipsam creaturam. Porro cum audimus, *Et vidit Deus quia bonum est*, intelligamus benignitati Dei placuisse quod factum est, ut pro modo sui generis maneret quod placuit ut fieret, cum Spiritus Dei superferebatur super aquam.

CAP. IX. De figura cœli.

20. Quæri etiam solet, quæ forma et figura cœli esse credenda sit secundum Scripturas nostras. Multi enim multum disputant de iis rebus, quas majore prudentia nostri auctores omiserunt, ad beatam vitam non profuturas discentibus; et occupantes, quod pejus est, multum pretiosa, et rebus salubribus impendenda temporum spatia. Quid enim ad me pertinet, utrum cœlum sicut sphæra undique concludat terram in media mundi mole libratam, an eam ex una parte desuper velut discus operiat? Sed quia de fide agitur Scripturarum, propter illam caussam, quam non semel commemoravi, ne quisquam eloquia divina non intelligens, cum de his rebus tale aliquid vel invenerit in libris nostris, vel ex illis audierit, quod perceptis (c) a se rationibus adversari videatur, nullo modo eis cetera utilia monentibus, vel narrantibus, vel pronuntiantibus credat; breviter dicendum est de figura cœli hoc scisse auctores nostros, quod veritas habet; sed spiritum Dei, qui per ipsos loquebatur noluisse ista docere homines nulli saluti profutura. (2. Sent. dist. 14. cap. 5.)

21. Sed ait aliquis, quomodo non est contrarium iis, qui figuram sphæræ cœlo tribuunt, quod scriptum est in litteris nostris, Qui extendit cœlum sicut pellem? (Psal. 103. 2.) Sit sane contrarium, si falsum est quod illi dicunt: hoc enim verum est quod divina dicit auctoritas, potius quam illud quod humana infirmitas conjicit? Sed si forte illud talibus illi documentis probare potuerint, ut dubitari inde non debeat, demonstrandum est hoc quod apud nos de pelle dictum est, veris illis rationibus non esse contrarium: alioquin contrarium erit etiam ipsis in alio loco Scripturis nostris, ubi cœlum dicitur velut camera esse suspensum. (Isa. 40. 22. sec. LXX.) Quid enim tam diversum et sibimet adversum, quam plana pellis extensio, et cameræ curva convexio? Quod si oportet, sicuti oportet, hæc duo sic intelligere, ut concordare utrumque, nec sibimet repugnare inveniatur, ita oportet etiam utrumlibet horum illis non adversari disputationibus, si eas forte veras certa ratio declaraverit, quibus docetur cœlum sphæræ figura undique esse convexum, si tamen probatur.

22. Et illa quidem apud nos cameræ similitudo, etiam secundum litteram accepta, non impedit eos qui sphæram dicunt. Bene quippe creditur secundum eam partem, quæ super nos est, de cœli figura Scripturam loqui voluisse. Si ergo sphæra non est, ex una parte camera est: ex qua parte cœlum terram contegit: si autem sphæra est, undique camera est. Sed illud quod de pelle dictum est, magis urget, ne non sphæræ, quod humanum est forte commentum, sed ipsi nostræ cameræ adversum sit. Quid autem hinc allegorice senserim, *Confessionum* nostrarum liber tertius decimus habet. (Cap. 15.) Sive igitur ita ut ibi posui, sive aliquo alio modo intelligendum sit cœlum sicut pellis extentum, propter molestos et nimios exactores expositionis ad litteram, hoc dico, quod sicut arbitror, omnium sensibus patet: utrumque enim fortasse, id est et pellis et camera figurate intelligi potest, utrumque autem ad litteram quomodo possit videndum est. Si enim camera non solum curva, sed etiam plana recte dicitur, profecto et pellis non solum in planum, verum etiam in rotundum sinum extenditur. Nam et uter sicut et vesica, pellis est.

CAPUT X. De cœli motu.

23. De motu etiam cœli nonnulli fratres quæstionem movent utrum stet, an moveatur. Quia

(a) In excusis ad vocem *creaturæ* addebatur, postea in genere proprio. quod abest ab omnibus MSS.

(b) Plures e MSS. quæ in verbo *Dei est*, conditæ creaturæ.

(c) Sic MSS. At editi, *assertionibus*.

si movetur, inquiunt, quomodo firmamentum est? Si autem stat, quomodo sidera quæ in illo fixa creduntur, ab Oriente usque ad Occidentem circumeunt, septemtrionibus breviores gyros juxta cardinem peragentibus, ut cælum, si est alius nobis occultus cardo ex alio vertice, sicut sphæra, si autem nullus alius cardo est, velut discus rotari videatur? Quibus respondeo, multum subtilibus et laboriosis rationibus ista perquiri, ut vere percipiatur utrum ita an non ita sit: quibus ineundis atque tractandis, nec jam mihi tempus est, NEC ILLIS ESSE DEBET. Quos ad salutem suam et sanctæ Ecclesiæ necessariam utilitatem cupimus informari. Hoc sane noverint, nec nomen firmamenti cogere, ut stare cælum putemus: (Firmamentum enim non propter stationem, sed propter firmitatem, aut propter intransgressibilem terminum superiorum et inferiorum aquarum, vocatum intelligere licet:) nec si veritas cælum stare persuaserit, impediri nos circuitu siderum ne hoc intelligere possimus. Et ab ipsis quippe qui hæc curiosissime et otiosissime quæsierunt, inventum est, etiam cælo non moto, si sola sidera (a) verterentur, fieri potuisse omnia, quæ in ipsis siderum conversionibus animadversa atque comprehensa sunt.

CAP. XI. De vers. 9. et 10.

24. *Et dixit Deus, Congregetur aqua quæ sub cælo est in congregationem unam, et appareat arida. Et factum est sic; et congregata est aqua quæ sub cælo est in congregationem unam, et apparuit arida. Et vocavit Deus aridam terram, et congregationes aquarum vocavit mare. Et vidit Deus quia bonum est.* Jam de hoc opere Dei propter alterius rei quærendæ necessitatem, in primo nostro volumine satis tractavimus. (Lib. 1, c. 12. et 13.) Hic itaque breviter admonemus, ut quem forte non movet quærere, quando species aquarum terrarumque creata sit, accipiat isto die non esse factum, nisi ut secernerentur hæc duo elementa inferiora. Quem vero movet cur in diebus facta sit lux et cælum, extra dies autem vel ante omnes dies aqua et terra: et cur ad Dei verbum facta sint illa, dicente Deo, *Fiat;* hæc autem dicente quidem Deo discreta, non autem Deo dicente facta inveniantur; habet quod saiva fide intelligat, scilicet id quod dictum est ante dierum enumerationem, *Terra erat invisibilis et incomposita*, cum commendaret Scriptura cujusmodi terram fecerat Deus, quia prædixerat, *In principio fecit Deus cælum et terram;* nihil aliud his verbis quam materiæ corporalis informitatem insinuare voluisse, eligens eam usitatius appellare quam obscurius. Si tamen tardo intellectui non subrepat ut materiam et speciem, quia verbis Scriptura separat, conetur duo hæc etiam tempore separare, tamquam prius fuerit materia, et ei temporis intervallo interposito, postea sit addita species: cum Deus hæc simul creaverit, materiamque formatam instituerit, cujus informitatem usitato, ut dixi, vocabulo vel terræ vel aquæ Scriptura prædixit. Terra enim et aqua etiam suis qualitatibus id existentia quod videmus, tamen propter facilem corruptionem propinquiora sunt eidem informitati quam cælestia corpora. Et quoniam per enumerationem dierum jam ex informi quæque formata numerantur, et ex ista corporali materia jam factum cælum narraverat, cujus multum distat species a terrenis; jam quod ex ea formandum in rerum infima parte restabat, (b) noluit sub his verbis in rerum creatarum ordinem inserere, ut diceretur, *Fiat;* non acceptura ista residua informitate talem speciem, qualem acceperat cælum, sed jam inferiorem et infirmiorem atque informitati proximam: ut his potius verbis, cum dicitur, *Congregentur aquæ; et appareat arida*, acceperint hæc duo species proprias, istas notissimas nobisque tractabiles, aqua mobilem, terra immobilem: et ideo de illa dictum est, *congregetur;* de hac autem, *appareat:* aqua enim est labiliter fluxa, terra stabiliter fixa.

CAP. XII. De vers. 11. 12. et 13.

25. *Et dixit Deus, Germinet terra herbam pabuli, ferentem semen secundum genus et secundum similitudinem, et lignum fructiferum faciens fructum, cujus semen sit in ipso secundum similitudinem suam super terram. Et factum est sic. Et produxit terra herbam pabuli, semen habentem secundum genus, et secundum similitudinem, et lignum fructiferum faciens fructum, cujus semen ejus in eo sit secundum genus super terram. Et vidit Deus quia bonum est. Et facta est vespera, et factum est mane dies tertius.* Hic moderamen ordinatoris advertendum est, ut quoniam distincta quædam creatura est herbarum atque lignorum ab specie terrarum et aquarum, ut in elementis numerari non possint, seorsum de illis diceretur ut exirent de terra; et seorsum illis redderentur illa solita; ut diceretur, *Et factum est sic;* ac deinde repeteretur quod factum est: seorsum quoque indicaretur Deum vidisse quia bonum est: tamen quia fixa radicibus continuantur terris et connectuntur, ista quoque ad eumdem diem pertinere voluerit.

CAP. XIII. De vers. 14. 15. etc. Luminaria cur die quarto condita.

26. *Et dixit Deus, Fiant luminaria in firmamento cæli, ut luceant super terram, in inchoationem diei et noctis, et ut dividant inter diem et noctem, et sint in signa et tempora, et in dies, et in annos, et sint in splendorem (c) in firmamento cæli, ut luceant super terram. Et factum est sic. Et fecit Deus duo luminaria magna, luminare majus in inchoationem diei, et luminare minus in inchoationem noctis; et stellas: et posuit (d) ea Deus in firmamento cæli, ut luceant super terram, et ut sint in inchoationem diei et noctis, et ut dividant inter lucem et tenebras. Et vidit Deus quia bonum est. Et facta est vespera,*

(a) MSS. duodecim, moverentur.

(b) Editi, voluit. MSS. omnes, noluit. Amplectimur: ratio quippe redditur, cur aquæ ac terræ formationem non retulerit Genesis scriptor sub his verbis, ut diceretur, *Fiat aqua, Fiat terra*, sicuti de cælo dictum narravit, *Fiat firmamentum.* Confer superioris libri caput 13.

(c) Magna pars MSS. hi et infra constanter habet: in firmamento cæli, sit ut luceant.

(d) In editis et posuit eas. At in MSS. ea.

et factum est mane dies quartus. In hoc quarto die quærendum est, quid sibi velit ista ordinatio, ut prius vel fierent, vel secernerentur aquæ et terra, priusque terra germinaret, quam in cælo sidera fierent. Neque enim possumus dicere electa esse quæque meliora, quibus dierum series ita distingueretur, ut finis et medium maxime ornatius eminerent: septem quippe dierum medius quartus est. Occurrit enim illud quis septimo die non est facta ulla creatura. An forte lux primi diei magis respondet ad quietem diei septimi; ut eo modo concinentibus finibus iste ordo texatur, eminentibus de medio luminibus cæli? Sed si primus dies septimo concinit, debet ergo et secundus sexto concinere. Quid autem simile habet firmamentum cæli cum homine facto ad imaginem Dei? An quia cælum totam superiorem mundi partem occupat, et homini in totam inferiorem potestas dominandi tributa est? Sed quid agimus de pecoribus et de bestiis, quas ipso die sexto in suo genere terra produxit, quæ illis cum cælo potest esse collatio?

27. An potius quoniam primo facta intelligitur lucis nomine spiritalis creaturæ formatio, consequens erat ut corporalis quoque creatura, id est mundus iste visibilis fieret: qui factus est biduo propter duas partes suas maximas, quibus constat universus, cælum scilicet et terram, secundum hanc rationis collationem, qua et ipsa universa creatura spiritalis et corporalis, sæpe cælum et terra nominatur: ita ut globus quoque iste turbulentioris aeris terrenæ parti deputetur, exhalationibus quippe humidis corporascit; si quid vero tranquilli aeris est, ubi ventosi atque procellosi motus non possunt exsistere, ad cælestem partem pertineat: post hanc universitatem molis corporeæ fabricatam, quæ uno loco tota est, quo collocatus est mundus, consequens erat ut impleretur partibus intra universum, quæ de loco in locum congruis motibus agerentur? Cujus generis herbæ atque arbores non sunt. Radicibus quippe ista fixa sunt terræ: et quamvis habeant motus incrementorum suorum, de locis tamen propriis non moventur nisibus suis; sed ubi fixa sunt, ibi aluntur et crescunt: propterea magis pertinent ad terram, quam ad genera rerum, quæ in aquis et terris moventur. Quia ergo visibili mundo constituendo, hoc est cælo et terræ, duo sunt attributi dies, restat ut his mobilibus et visibilibus partibus, quæ creantur intra illum, tres dies reliqui deputentur. Et quia sicut prius cælum factum est, ita prius est ornandum hujusmodi partibus suis; quarto die fiunt sidera, quibus super terram lucentibus habitatio quoque illustretur inferior, ne habitatores ejus in habitationem tenebrosam inducantur. Et ideo quia infirma corpora inferiorum habitatorum, succedente motibus quiete reparantur, factum est ut circumeunte sole, diei noctisque vicissitudine, propter vicissitudinem dormiendi et vigilandi polirentur: nox vero illa non indecora remaneret, sed lunæ ac siderum luce, et ipsos consolaretur homines; quibus plerumque operandi est etiam nocturna necessitas; et quibusdam animalibus, quæ lucem solis ferre non possunt, ad sufficientiam temperaretur.

CAP. XIV. Quomodo luminaria sint in signa et tempora, in dies et annos.

28. ILLUD autem quod dictum est, *Et sint in signa et tempora, in dies, et in annos*, quis non videat quam obscure positum sit, quarto die cœpisse tempora, quasi superius triduum sine tempore præterire potuerit? Quis ergo animo penetrat quomodo illi tres dies transierint, antequam inciperent tempora, quæ quarto die dicuntur incipere, vel utrum omnino transierint dies illi? An circa speciem factæ rei dies appellatus sit, et circa privationem nox? ut nondum specie formata materia nox dicta sit, unde formanda erant cetera; sicut potest quamvis in rebus formatis, intelligi tamen in ipsa mutabilitate informitas materiæ, non enim spatiis vel locorum quasi remotior, vel temporum quasi anterior, discerni potest. An potius in ipsa re facta atque formata eadem mutabilitas, hoc est deficiendi, ut ita dixerim, possibilitas, nox appellata sit; quis inest rebus factis, etiamsi non mutentur, posse mutari? Vespera autem et mane non quasi per temporis prætericionem et adventum, sed per quemdam terminum, quo intelligitur quousque sit naturæ (*a*) proprius modus, et a unde sit naturæ alterius consequenter exordium: an aliqua alia ratio sit horum verborum diligentius vestiganda?

29. Quis in tantum secretum facile irrumpat, et quæ signa dicat, cum dicit de sideribus, *Et sint in signa?* Neque enim illa dicit, quæ observare vanitatis est; sed utique utilia, et hujus vitæ usibus necessaria, quæ vel nautæ observant in gubernando, vel omnes homines ad prævidendas aeris qualitates per æstatem et hyemem et autumnalem vernalemque temperiem. Et nimirum hæc vocat tempora, quæ per sidera fiunt, non spatia morarum, sed vicissitudines affectionum cæli hujus. Nam si aliquis vel corporalis vel spiritalis motus conditionem istorum luminarium præcessit, ut aliquid a futura exspectatione per præsens in præteritum trajiceret, sine tempore esse non potuit. Et quis obtineat non fuisse nisi ab exordio siderum conditorum? Sed certæ horæ, et dies, et anni, quos usitate novimus, non fierent nisi motibus siderum. Itaque si hoc modo intelligamus tempora, dies et annos, (*b*) b ut tempora, articulos quosdam quos per horologia computamus, vel in cælo notissimos, cum ab Oriente usque in meridianam altitudinem sol insurgit, atque inde rursus usque in Occidentem vergit; ut possit deinceps adverti vel luna vel aliquod sidus ab Oriente statim post occasum solis emergere, quod item cum ad mediam cæli venerit altitudinem, medium noctis indicet, tunc scilicet occasurum cum sole redeunte fit mane:

(a) MSS. prope omnes, *propria*.
(b) Lov. *ut articulos quosdam*: omisso, *tempora*: quod in ceteris libris reperitur.

a dies autem totos solis ab Oriente usque ad (a) Orientem circuitus: annos vero vel istos usitatos solis amfractus, non cum ad Orientem, quod quotidie facit, sed cum ad eadem loca siderum redit, quod non facit nisi peractis trecentis sexaginta quinque diebus et sex horis, id est, quadrante totius diei quæ pars quater ducta, cogit interponi unum diem, quod Romani bissextum vocant, ut ad eumdem circuitum redeatur; vel etiam majores et occultiores annos: nam completis aliorum siderum spatiis, majores anni fieri dicuntur. Si ergo ita intelligamus tempora, dies et annos, nemo dubitat hæc sideribus et luminaribus fieri. Ita enim positum est, ut incertum sit utrum ad omnia sidera pertineat quod dictum est, *Sint in signa, et tempora, et in dies, et in annos*, an signa et tempora ad cetera, dies vero et anni ad solem tantummodo.

CAP. XV. Luna qualis creata fuerit.

30. Qualis etiam luna facta sit, multi loquacissime inquirunt, atque utinam inquirentes loquantur, ac non potius docere conantes. Dicunt enim ideo plenam factam, quia non decebat, ut Deus imperfectum aliquid illo die faceret in sideribus, quo scriptum est, quod facta sint sidera. Qui autem resistunt, dicunt; Ipsa ergo debuit prima luna dici, non quarta decima; quis enim incipit ita enumerare? Ego autem medius inter istos ita sum, ut neutrum asseram; sed plane dicam, sive primam sive plenam lunam Deus fecerit, fecisse perfectam. Ipsarum enim naturarum est Deus auctor et conditor. Omnis autem res quidquid progressu naturali per tempora congrua quodammodo prodit atque explicat, etiam ante continebat occultum, etsi non specie b vel mole corporis sui, (b) tamen ratione naturæ. Nisi forte arbor quæ per hyemem pomis vacua foliisque nudata est, tunc imperfecta dicenda est: aut vero in primordiis etiam suis, cum adhuc nullum fructum dedisset, imperfecta erat illa natura. Quod non tantum de arbore, sed nec de ipso ejus semine recte diceretur, ubi omnia quæ progressu temporis quodammodo procedunt, modis invisibilibus latent. Quamquam si aliquid Deus imperfectum fecisse diceretur, quod deinde ipse perficeret, quid reprehensionis haberet ista sententia? Jure autem displiceret, si id quod ab illo inchoatum esset, ab alio diceretur esse perfectum.

31. Qui ergo de terra non quæruntur, quam fecit Deus, cum in principio fecit Deus cœlum et terram, quia invisibilis erat et incomposita, et postea tertio die conspicua redditur atque componitur; quid sibi de luna tenebras faciunt quæstionum? Aut si quod de terra dictum est, c non temporis intervallo, cum simul (c) Deus materiam rebus concreaverit, sed narrationis distributione intelligunt dictum; cur in hoc quod etiam oculis videri potest, non intuentur integrum corpus habere lunam, et tota sua rotunditate perfectum, etiam cum lumine corniculato, sive incipiens ad terras lucere, sive desinens

A fulget? Si ergo lumen in ea crescit, vel perficitur, vel minuitur; non luminare ipsum, sed illud quod accenditur variatur: si autem ex una sphærulæ suæ parte semper lucet, sed dum eam partem convertit ad terram, donec totam convertat, quod a prima usque ad quartam-decimam fit, crescere videtur; semper est plena, sed terræ habitatoribus non semper apparet. Hæc eadem ratio est, et si solis radiis illustratur. Non enim potest etiam sic cum soli proxima est, nisi lucidis cornibus apparere: quia cetera pars, quæ tota in orbem illustratur, non est ad terras ut videri possit, nisi cum soli contraria est, ut totum terris appareat, quod ejus illuminatur.

32. Non desunt tamen qui non eo se arbitrari dicunt, lunam primitus a Deo quartam-decimam B factam, quia plena facta credenda est; sed quia in Scripturis Dei verba sic habent, *lunam factam in inchoationem noctis;* tunc autem noctis exordio videtur, cum plena est: alias vero et per diem incipit videri ante plenitudinem, et in progressu noctis tanto ampliore quanto minuitur. Sed qui per inchoationem noctis non intelligit nisi principatum, (nam et græcum verbum hoc magis indicat, cum dictum est ἀρχὴν; et in Psalmis apertius scriptum est, Solem in potestatem diei, lunam et stellas in potestatem noctis:) non cogitur a quarta-decima numerare, et credere lunam factam primo esse non primam.

Psal. 135.

CAP. XVI. An sidera æqualiter fulgeant.

33. Quæri etiam solet, utrum cœli luminaria ista conspicua, id est sol et luna et stellæ æqua- C liter fulgeant, sed quod diversis intervallis distent a terra, propterea diversa claritate magis minusque nostris appareant. Et de luna quidem qui hæc dicunt, non dubitant minus eam lucere quam solem, a quo etiam perhibent illustrari. Multas autem stellas vel æquales soli, vel etiam majores audent dicere, sed longius positas parvas videri. Et nobis quidem potest fortasse sufficere, quoquo modo se ista res habeat, artifice Deo condita sidera. Quamquam teneamus auctoritate apostolica dictum, Alia gloria solis, alia gloria lunæ, et alia gloria stellarum, stella enim ab stella differt, in gloria. Sed quia possunt adhuc dicere, etiamsi non resistant Apostolo, Differunt quidem in gloria, sed ad oculos terrenorum; aut quia hoc propter resurgentium si- D militudinem dicebat Apostolus, qui non utique ad oculos aliter erunt et in se aliter. Differunt quidem et in seipsis sidera in gloria, sed tamen nonnulla sunt etiam sole majora: ipsi viderint quemadmodum soli tam magnum tribuant principatum ut eum radiis suis quasdam stellas, et eas quidem principales, quibus amplius isti quam ceteris supplicant, et tenere dicant, et retro agere a cursu proprio. Non enim fit verisimile, majores aut etiam æquales violentia radiorum ejus posse superari. Aut si superiores signorum stellas vel septemtrionum majores esse asserunt, quæ nihil tale a sole patiuntur, cur ista per si-

1. Cor. 15. 41.

(a) Editi, ad *Occidentem*. Sed melius MSS. ad *Orientem*.

(b) MSS. tres, *corporis, vi tamen et ratione naturæ*.
(c) Sic MSS. At editi, *Deus res concreaverit*.

gna circumeuntes amplius venerantur? Cur eas signorum dominas perhibent? Etsi enim regradationes illas siderum, vel fortasse tarditates, non a sole fieri quisque contendat, sed aliis occultioribus caussis; soli tamen istos in suis deliramentis, quibus vim fatorum a veritate devii suspicantur, præcipuam tribuere potestatem ex libris eorum certe manifestum est.

34. Sed dicant quod volunt de cælo, alieni a Patre qui est in cælis: nobis autem de intervallis et magnitudine siderum subtilius aliquid quærere, taliqne inquisitioni rebus gravioribus et melioribus necessarium tempus impendere, nec expedit, nec congruit. Et melius credimus ea esse ceteris majora luminaria, quæ sancta Scriptura ita commendat, *Et fecit Deus duo luminaria magna:* quæ tamen non sunt æqualia. Nam consequenter dicit, cum ea ceteris præposuerit, inter seipsa differre. Ait enim, *luminare majus in inchoationem diei, et luminare minus in inchoationem noctis.* Certe enim vel hoc concedent oculis nostris, ut ea manifestum sit amplius ceteris lucere super terram, nec diem clarere nisi luce solis, nec noctem tot stellis apparentibus ita lucere si luna desit, quemadmodum præsentia illius illustratur.

CAPUT XVII. In Genethliacos.

35. De fatis autem siderum qualeslibet eorum argutias, et quasi de mathesi documentorum experimenta, quæ illi ἀποτελέσματα vocant, omnino a nostræ fidei sanitate respuamus: talibus enim disputationibus etiam orandi caussas nobis auferre conantur, et impia perversitate in malis factis, quæ rectissime reprehenduntur, ingerunt accusandum potius Deum auctorem siderum, quam (*a*) hominem scelerum. Sed quod animæ nostræ non sint natura corporibus ne quidem cælestibus subditæ, audiant et philosophos suos: quia vero terrenis corporibus illa corpora superiora non ad ea quæ ipsi tractant potentiora sunt, vel hinc aliquando cognoscant, quia cum multa corpora diversorum generum, vel animantium, vel herbarum et arbustorum, uno simul puncto temporis seminentur, unoque puncto temporis innumerabiliter multa nascantur, non tantum diversis, sed etiam iisdem terrarum locis, tantæ sunt varietates in progressibus, in actibus, et passionibus eorum, ut vere isti (sicut dicitur) perdant sidera, si ista considerant.

36. Quid autem insulsius et hebetius, quam cum istis rebus convincuntur, dicere ad solos homines sibi subjiciendos fatalem stellarum pertinere rationem? In quibus tamen etiam ipsi de geminis convincuntur, quorum diverse viventium, diverse felicium vel infelicium, diverseque morientium, easdem plerumque constellationes accipiunt. Quia etsi interfuit aliquid cum de utero funderentur, in nonnullis tamen tantum interest, quantum ab istis comprehendi computatione non possit. Manus sequentis Jacob dum nasceretur, inventa est pedem fratris præcedentis tenens, usque adeo sic nati sunt quasi unus infans in duplum prolixior nasci videretur. Horum certe constellationes, quas appellant, nullo modo dispares esse potuerunt. Quid ergo vanius, quam ut illas constellationes intuens Mathematicus, ad eumdem horoscopum, ad eamdem lunam, diceret unum eorum a matre dilectum, alterum non dilectum? Si enim aliud diceret, falsum profecto diceret: si autem hoc diceret, verum quidem, sed non secundum suorum librorum ineptas cantiunculas diceret. Quod si huic historiæ, quia de nostris profertur, nolunt credere, numquid et naturam rerum delere possunt? Cum ergo se minime falli dicant, si horam conceptionis invenerint, saltem sicut homines non dedignentur conceptum considerare geminorum.

37. Ideoque fatendum est, quando ab istis vera dicuntur, instinctu quodam occultissimo dici, quem nescientes humanæ mentes patiuntur. Quod cum ad decipiendos homines fit, spirituum seductorum operatio est: quibus quædam vera de temporalibus rebus nosse permittitur, partim quia subtilioris sensus acumine, partim quia corporibus subtilioribus vigent, partim experientia callidiore propter tam magnam longitudinem vitæ; partim sanctis Angelis quod ipsi ab omnipotente Deo discunt, etiam jussu ejus sibi revelantibus, qui merita humana occultissimæ justitiæ sinceritate distribuit. Aliquando autem iidem nefandi spiritus etiam quæ ipsi facturi sunt, velut divinando prædicunt. Quapropter bono Christiano, sive mathematici, sive quilibet impie divinantium, maxime dicentes vera, cavendi sunt, ne consortio dæmoniorum animam deceptam, pacto quodam societatis irretiant.

2. Sent. dist. 7. cap. Et licet.

CAPUT XVIII. Difficultas de sideribus, an per Spiritus regantur et animentur.

38. Solet etiam quæri, utrum cæli luminaria ista conspicua corpora sola sint, an habeant rectores quosdam spiritus suos: et si habent, utrum ab eis etiam vitaliter inspirentur, sicut animantur carnes per animas animalium, an sola sine ulla permixtione præsentia. Quod licet in præsenti non facile comprehendi possit; arbitror tamen in processu tractandarum Scripturarum opportuniora loca posse occurrere, ubi nobis de hac re, secundum sanctæ auctoritatis regulas, etsi non ostendere certum aliquid, tamen credere licebit. Nunc autem servata semper moderatione piæ gravitatis, nihil credere de re obscura temere debemus, ne forte quod postea veritas patefecerit, quamvis libris sanctis sive Testamenti veteris sive novi nullo modo esse possit adversum, tamen propter amorem nostri erroris oderimus. Nunc ad librum operis nostri jam tertium transeamus.

(*a*) Editi *hominum scelera*. MSS. *hominem scelerum*.

LIBER TERTIUS

De versic. 20. Et dixit Deus, Educant aquæ, *et reliquis usque ad primi capitis finem.*

CAPUT I. Animalium ex aquis eductio prius narratur quam quæ de terra: quod aqua aeri, aer cælo proximum elementum sit.

1. Et dixit Deus, *Educant aquæ reptilia animarum vivarum, et volatilia super terram, secundum firmamentum cœli. Et factum est sic. Et fecit Deus cetos magnos, et omne animal reptilium, quæ eduxerunt aquæ secundum genus eorum. Et omne volatile pennatum secundum genus. Et vidit Deus quia bona sunt, et benedixit ea Deus, dicens, Crescite et multiplicamini, et replete aquas in mari, et volatilia multiplicentur super terram. Et facta est vespera, et factum est mane dies quintus.* Nunc in inferiore parte mundi, ea quæ spiritu vitæ moventur, fiunt, et primum aquarum, quod aeris qualitati proximum elementum est; quia huic cælo, in quo sunt luminaria, ita vicinus est aer, ut et ipse cæli nomen acceperit; sed nescio utrum etiam firmamentum possit vocari. Dicuntur autem cæli pluraliter in una eademque re, quæ dicitur unum cælum. Nam cum in hoc libro singulari numero dicatur cælum, quod dividit inter aquas quæ supra, et eas quæ infra

Psal. 148. 4. sunt: in illo tamen Psalmo, Et aquæ, inquit,

» quæ super cælos sunt, laudent nomen Domini.

» Et cælos cælorum si bene intelligimus sidereos aeriorum, tamquam superiores inferiorum, et

» hos in eodem Psalmo accipimus, ubi dictum est, Laudate eum cæli cælorum. Satis apparet hunc aerem, non solum cælum, sed etiam cælos dici: sicut dicuntur et terræ, nec aliud significatur, quam illa quæ singulariter terra dicitur, quando dicimus orbem terrarum, et orbem terræ.

CAPUT II. Cælos diluvio periisse, est aerem in aquæ naturam transisse. 2. Pet. 3. 6.

2. Hos etiam aerios cælos quondam periisse diluvio in quadam earum, quæ canonicæ appellantur, epistola legimus. Neque enim humida illa natura, quæ ita concreverat, ut cubitis quindecim altissimorum montium transcenderet vertices, potuit ad sidera pervenire. Sed quia hujus aeris humidioris, in quo aves volitant, vel tota vel prope tota spatia compleverat, periisse qui fuerant cælos in illa epistola scribitur. Quod nescio quemadmodum possit intelligi, nisi in aquarum naturam pinguioris hujus aeris qualitate conversa: alioquin non perierunt tunc isti cæli, sed sublimius erecti sunt, cum locum eorum aqua occupaverat. Itaque facilius eos secundum illius epistolæ auctoritatem periisse cre-

a dimus, et alios, sicut scribitur, repositos, (*a*) extenuatis videlicet exhalationibus, quam sic erectos, ut eis superioris cæli natura loco suo cederet.

3. Oportebat itaque ut in creandis habitatoribus inferioris hujus mundi partis, quæ sæpe terræ nomine tota commemoratur, prius producerentur ex aquis animalia, postea vero de ter-

A ra: quod ita sit aeri aqua similis, ut ejus exhalationibus pinguescere probetur, ut et spiritum procellæ faciat, id est ventum, et nubila contrahat, et possit volatus avium sustinere. Quapropter etiamsi verum dixit quidam sæcularium Poetarum, nubes excedit Olympus, et, Lucanus lib. 2.

Pacem summa tenent: quia perhibetur in Olympi vertice aer esse tam tenuis, ut neque nubibus obumbretur, neque turbetur vento, neque sustentare alites possit, neque ipsos qui forte adscenderint homines, crassioris auræ spiritu alere, sicut in isto aere consueverunt: tamen et ipse aer est, unde aquis vicina qualitate diffunditur, et propterea ipse quoque in humidam naturam conversus diluvii tempore creditur. Ne-

B que enim arbitrandum est aliquid de spatiis siderei cæli usurpasse, cum omnes etiam altissimos montes aqua transcenderat.

4. Quanquam de conversione elementorum etiam inter ipsos qui hæc otiosa cura subtilissime perscrutati sunt; non parva quæstio est. Alii enim dicunt omnia in omnia posse mutari, atque converti. Alii vero esse aliquid omnino proprium singulis perhibent elementis, quod in alterius elementi qualitatem nullo modo vertatur. Unde fortassis suo loco, si Dominus voluerit, diligentius disputabimus: nunc autem quod ad præsentem sermonem adtinet, hæc commemoranda existimavi, ut intelligamus servatum esse ordinem rerum, quo prius oportuit aquarum animalia

C quam terrarum narrari creata.

CAP. III. De elementorum commutatione sententiæ. Aer in Genesis historia non prætermissus.

5. Nec ullo modo arbitrandum est prætermissum esse in hac Scriptura ullum mundi hujus elementum, cum quatuor notissimis eum constare persuasum sit, quia videtur hic cælum et aqua et terra commemorari, de aere autem taceri. Consuetudo quippe nostrarum Scripturarum est, aut cæli et terræ nomine mundum appellare, aut interdum addere et mare. Aer itaque vel ad cælum pertinere intelligitur, si qua sunt in ejus superioribus partibus tranquillissima et pacatissima spatia; vel ad terram propter hunc turbulentum et caliginosum locum, qui humida exhalatione pinguescit, quamvis et ipse

D sæpius cæli nomine nuncupetur: ac per hoc non scriptum est, Producant aquæ reptilia animarum vivarum, et Producat aer volatilia volantia super terram: sed utrumque hoc animantium genus ex aquis productum esse narratur. Quidquid ergo aquarum sive labiliter undosum et fluidum est, sive vaporaliter tenuatum atque suspensum, ut illud reptilibus animarum vivarum, hoc volatilibus appareat distributum, utrumque tamen humidæ naturæ deputatur.

CAP. IV.

6. Inroque sunt etiam qui subtilissima consi-

(a) MSS. omnes fere, *extentis*.

Quinque sensus ad quatuor elementa referri.

deratione quinque istos manifestissimos corporis A sensus secundum quatuor usitata elementa ita distinguant, ut oculos ad ignem, aures ad aerem dicant pertinere. Olfaciendi autem gustandique sensum naturæ humidæ adtribuunt: et olfactum quidem istis exhalationibus humidis, quibus crassatur hoc spatium, in quo aves volitant; gustatum vero istis fluxibilibus et corpulentis humoribus. Nam quæcumque in ore sapiunt, ipsius oris humori commiscentur ut sapiant, etiamsi arida cum acciperentur fuisse videantur. Ignis tamen omnia penetrat, ut motum in eis faciat. Nam et humor privatione caloris congela-

a scit, et cum possint (a) fervescere cetera elementa, ignis frigescere non potest, facilius quippe extinguitur ut ignis non sit, quam frigidus maneat, aut sit alicujus frigidi contactu tepidior. B Tactus autem, qui est quintus in sensibus, terreno elemento magis congruit: proinde per totum corpus animantis, quod maxime ex terra est, quæque tacta sentiuntur. Dicunt etiam nec videri sine igne posse aliquid, nec tangi sine terra. Ac per hoc elementa omnia in omnibus inesse; sed unumquodque eorum ex eo quod amplius habet accepisse vocabulum. Ideo autem caloris privatione, cum corpus nimie frigescit, obtundi sensum, quia motus pigrescit, qui ex calore inest corpori, dum ignis aerem, et aer humida, et humor terrena quæque afficit, subtilioribus scilicet crassiora penetrantibus.

CAPUT V. Ut ad quatuor elementa varie se habet sentiendi vis in quinque sensibus.

7. Quanto autem quidque subtilius est in natura corporali, tanto est vicinius naturæ spiritali; quamvis longe distante genere, quando C quidem illud corpus est, illud non est. * Ac per hoc quoniam sentire non est corporis, sed animæ per corpus, licet acute disseratur secundum diversitatem corporeorum elementorum sensus esse corporis distributos, anima tamen cui sentiendi vis inest, cum corporea non sit, per subtilius corpus agitat vigorem sentiendi. Inchoat itaque motum in omnibus sensibus a subtilitate ignis, sed non in omnibus ad idem pervenit. In visu enim pervenit represso calore usque ad ejus lucem. In auditu usque ad liquidiorem aerem calore ignis penetrat. In olfactu autem transit aerem purum, et pervenit ad humidam exhalationem, unde crassior hæc aura subsistit. In gustatu et hanc transit, et pervenit usque ad humorem corpulentiorem: quo etiam penetrato D atque trajecto, cum ad terrenam gravitatem pervenit, tangendi ultimum sensum agit.

CAP. VI. Aeris elementum non esse prætermissum a scriptore Genesis.

8. Non igitur ignorabat naturas elementorum eorumque ordinem, qui cum visibilium, quæ intra mundum in elementis natura moventur, conditionem introduceret, prius cœlestia luminaria, deinde aquarum animantia, terrarum autem postrema narravit: non quod aerem prætermiserit, sed quod purissimi et quietissimi aeris, ubi volare aves non posse dicuntur, si qua sunt spatia, cœlo superiori conjunguntur, et A cœli nuncupatione in Scripturis ad superiorem mundi partem pertinere intelliguntur: ut terræ nomine universaliter hoc totum significetur, ex quo incipit deorsum versus, ignis, grando, nix, glacies, spiritus tempestatis, et omnes abyssi, donec perveniatur ad aridam, quæ proprio nomine terra dicitur. (Psal. 148, 8.) Aer itaque ille superior, sive quod ad cœlestem mundi pertinet partem, sive quod nullum habet visibilem habitatorem, de qualibus nunc sermo narrantis est, neque prætermissus est cœlo nominato, neque annumeratus in creandis animalibus: iste vero inferior qui excipit exhalationes humidas maris ac terræ, et ad sustinendas aves quodammodo crassatur, nonnisi ex aquis accipit animalia. Quod enim ejus humidum est, hoc portat alitum corpora, B quæ ita nituntur pennis volantes, quemadmodum pisces quibusdam suis alis natantes.

CAP. VII. Volatilia ex aquis non immerito dicuntur creata.

9. Prudenter scienter tamquam Spiritus Dei, qui scribenti aderat, ex aquis dicit producta volatilia. (b) Quorum natura bipartitum locum sortita est: inferiorem scilicet in unda labili, superiorem vero in aura stabili. Illum deputatum natantibus, istum volantibus. b Sicut huic elemento congruos duos etiam sensus animalibus datos videmus, olfactum explorandis vaporibus, gustatum explorandis liquoribus. Quod enim et tactu aquas ventosque sentimus, hoc est (c) quod ter- c ræ solidum omnibus admiscetur elementis: sed in his crassioribus sentitur amplius, ita ut etiam tangendo contrectari valeant. Ideoque et ista in duabus maxime mundi partibus generaliter terC ræ nomine complectuntur: sicut ille psalmus ostendit, omnia superiora ab illo principio enumerans, Laudate Dominum de cœlis; omniaque inferiora ab alio principio, Laudate Dominum de terra; ubi et spiritus tempestatis et omnes abyssi nominantur, et ignis iste qui urit tangentem, quia de terrenis et humidis motibus ita exsistit, ut subinde vertatur in aliud elementum. Et quamvis naturæ suæ sursum nitendo indicet appetitum, in cœlestem tamen superiorem tranquillitatem non potest evadere; quia multo aere superatus et in eum conversus exstinguitur: ac per hoc in ista rerum parte corruptibiliore atque pigriore turbulentis motibus agitatur ad temperandum ejus rigorem, et ad usus terroresque mortalium.

D 10. Quia ergo etiam tactu, qui ad terram proprie pertinet, sentiri possunt et fluctus undarum, et flatus aurarum, propterea ipsa quoque aquatilium animalium corpora et terrenis vescuntur, et maxime aves; in terra etiam requiescunt, fetusque propagant: pars enim humoris quæ vaporaliter exhalatur, etiam super terras extenditur. Ideoque cum dixisset Scriptura, *Educant aquæ reptilia animarum vivarum, et volatilia*, inquit, *super terram;* addidit sane dicens, *secundum firmamentum cœli*, in quo potest aliquanto manifestius apparere il-

(a) Editi, *frigescere*. At MSS. plerique, *fervescere*.
(b) MSS. quinque, *Aquarum enim natura*. Sic etiam Am. et Er.

(c) Editi: *quod terra solida omnibus admiscetur*. At MSS. *terræ solidum*.

lud, quod antea videbatur obscurum. Non enim ait, in firmamento cœli, sicut de luminaribus; sed *volantia*, inquit, *super terram*, *secundum firmamentum cœli*, id est juxta firmamentum cœli: quia videlicet hoc caliginosum et humidum spatium, in quo aves volant illi spatio contiguum est, ubi volare non possunt, quod jam merito tranquillitatis et quietis pertinet ad firmamentum cœli. In cœlo ergo volant aves, sed in isto, quod ille Psalmus etiam terræ nomine includit; propter quod cœlum vocantur multis locis volatilia cœli: non tamen in firmamento, sed secundum firmamentum.

CAP. VIII. Reptilia animarum vivarum pisces cur appellati.

11. Nonnulli putant propter sensus tarditatem non animam vivam, sed *reptilia animarum vivarum* appellata. Sed si propterea sic appellarentur, avibus daretur nomen animæ vivæ. Cum vero et ipsa volatilia dicta sunt, sicut illa reptilia, ut subaudiatur animarum vivarum, fatendum est, ut arbitror, ita dictum, ac si diceretur, quæ sunt in animabus vivis reptilia vel volatilia, sicut dici posset ignobilia hominum, ut intelligeremus, quicumque sunt in hominibus ignobiles. Quamquam enim sint et animalia terrestria, quæ repunt super terram; tamen ex multo majore numero pedibus moventur, et tam pauca fortasse in terris repunt, quam pauca in aquis gradiuntur.

12. Nonnulli autem putaverunt propterea non animam vivam, sed *reptilia animarum vivarum* pisces esse appellatos, quod eis memoria nulla sit, nec aliqua vita velut rationi vicinior. Sed fallit eos experientia minor. Nam quidam scripserunt quæ animadvertere potuerunt in vivariis piscium multa miranda. Sed etiam si forte falsa scripserunt, memoriam tamen pisces habere certissimum est. Quod ipse sum expertus, et experiantur qui possunt et volunt. Nam fons quidam magnus Bullensium-regiorum, fere plenus est piscium. Solent autem homines desuper intuentes eis aliquid jacere, quod sibi vel præripiant confluentes, vel inter se diripiant concertantes. Quo pastu assueti, deambulantibus super oram fontis hominibus, ipsi quoque cum eis congregatim natando eunt et redeunt, exspectantes unde aliquid jaciant, quorum præsentiam sentiunt. Non itaque frustra mihi videtur aquarum animalia sic appellata reptilia, quemadmodum aves volatilia: nam si vel nulla memoria, vel sensus tardior, animæ vivæ nomen repulisset a piscibus, volatilibus certe adhiberetur, quorum vita in oculis nostris est (a) et memor et garrula, et in nidis construendis educandisque fetibus solertissima.

CAP. IX. Quod quidam Philosophi cuique elemento sua animalia tribuerunt.

13. Nec ignoro, ita quosdam Philosophos sua cujusque elementi distribuisse animalia, ut terrena esse dicerent, non tantum quæ in terra repunt atque gradiuntur, sed aves etiam, quod et ipsæ in terra requiescant, volando fatigatæ: aeria vero animalia dæmones esse, cœlestia deos; quorum quidam nos partim luminaria, partim angelos dicimus. Iidem tamen aquis pisces et sui generis belluas adtribuunt, ut nullum elementum suis animalibus vacet: quasi vero sub aquis terra non sit, aut probare possint pisces non in ea requiescere ac reparare natandi vires, sicut volandi aves: etsi forte rarius pisces id faciunt, quod ad gestanda corpora sit unda quam aura validior, ita ut terrena quoque animalia natantia ferat, sive usu docta, ut homines, sive natura, ut quadrupedia vel serpentes. Aut si propterea non putant, quia non insunt pedes piscibus; nec phocæ aquarum sunt, nec colubri cochleæque terrarum: nam et illæ pedes habent, et hæc genera sine ullis pedibus, non dico, requiescunt in terra, sed ab ea vix aut numquam recedunt. Dracones autem sine pedibus et in speluncis requiescere, et in aerem sustolli perhibentur: qui quamquam non facile noti sint, litteræ tamen, non tantum nostræ, sed etiam gentilium nequaquam de istorum animantium genere tacuerunt. *Φῶκαι vituli marini.

CAPUT X. Concesso dæmones esse aeria animalia, nihil detrahitur Scripturæ docenti producta fuisse ex aquis volatilia.

14. Quapropter etsi dæmones aeria sunt animalia, quoniam corporum aeriorum natura vigent; et propterea morte non dissolvuntur, quia prævalet in eis elementum; quod ad faciendum quam ad patiendum est aptius; duobus subterpositis, aqua scilicet et terra, uno autem superposito, id est igne sidereo: distribuuntur enim elementa ad patiendum duo, humor et humus; ad faciendum autem alia duo, aer et ignis. Si ergo hæc ita sunt, non impedit ista distinctio nostram Scripturam, quæ non ex aere, sed ex aquis producta indicat volatilia; quia subtilioris quidem et in auras exhalati atque distenti; sed tamen humoris locus volatilibus datus est. Aer autem a confinio luminosi cœli usque ad aquarum fluida et nuda terrarum pervenit. Non tamen totum spatium ejus exhalationes humidæ infuscant, sed usque ad eum finem, unde incipit etiam terra nominari, secundum illum Psalmum ubi dicitur, Laudate Dominum de terra. Superior vero pars aeris, propter puram tranquillitatem, cœlo cui conlimitatur, communi pace conjungitur, et ejus vocabulo nuncupatur. In qua fortassis parte si fuerunt ante transgressionem suam transgressores angeli cum principe suo, nunc diabolo, tunc archangelo: (nam nonnulli nostri, non eos putant cœlestes vel supercœlestes angelos fuisse:) non mirum si post peccatum in istam sunt detrusi caliginem; ubi tamen et aer sit, et humore tenui contexatur, qui commotus ventos, et vehementius concitatus etiam ignes et tonitrua, et contractus nubila, et conspissatus pluviam, et congelantibus nubilis nivem, et turbulentius congelantibus densioribus nubilis grandinem, et distentus serenum facit, occultis imperiis et opere Dei, a summis ad infima universa quæ creavit administrantis. Unde in illo Psalmo cum commemorata essent, ignis, grando, nix, glacies, spiritus tempestatis; ne talia sine divina providentia fieri moverique putarentur, Psal. 148. 7. Venti. Tonitrua. Nubes. Pluvia. Grando. Serenitas. Psal. 148. 8.

(a) MSS. aliquot, *est memoralu garrula*.

continuo subjecit, quæ faciunt verbum ejus. A

15. Si autem transgressores illi antequam transgrederentur, cælestia corpora gerebant, neque hoc mirum est, si conversa sunt ex pœna in aeriam qualitatem, ut jam possint ab igne, id est ab elemento naturæ superioris aliquid pati: nec aeris saltem spatia superiora atque puriora, sed ista caliginosa tenere permissi sunt, qui eis pro suo genere quidam quasi carcer est, usque ad tempus judicii. Et si quid de his transgressoribus angelis diligentius requirendum est, alius erit accommodatior Scripturæ locus. Proinde quod nunc satis est, si hæc spatia turbida et procellosa, propter aeris naturam usque a ad nudas terrasque (a) porrectam, possunt aeria corpora sustinere; possunt et avium quæ producta sunt ex aquis, propter aquarum tenues halitus: qui scilicet eidem aeri juxta undas ut terras circumfuso, atque ob hoc infimæ ac terrenæ parti deputato, vaporaliter inseruntur, et auras intexunt, quæ nocturnis rigoribus aggravatæ sereno etiam rore distillant: si autem vehementius frigus est, etiam gelu candidius inalbescunt.

CAP. XI. Tractatur vers. 21 et 25. De variis animantium generibus creatis de terra.

16. *Et dixit Deus, Educat terra animam vivam secundum genus: quadrupedia, et reptilia, et bestias terræ secundum genus, et pecora secundum genus. Et factum est sic. Et fecit Deus bestias terræ secundum genus, et pecora secundum genus, et omnia reptilia terræ secundum genus. Et vidit Deus quia bona sunt.* Jam nunc consequens erat, ut alteram partem, quæ proprie terra dicitur; infimi hujus loci, quem totum cum omnibus abyssis et nebuloso aere universaliter vocabulo terræ alibi Scriptura complectitur, ornaret animalibus suis. Et manifesta quidem sunt animalium genera, quæ in verbo De terra produxit. Sed quia sæpe nomine pecorum vel nomine bestiarum, animalia omnia rationis expertia solent intelligi, merito quæritur, quas nunc proprie bestias, et quæ pecora dicat. Et repentia quidem sive reptilia terrena, non est b dubitandum (b) quod omnes serpentes intelligi voluit; quamquam et bestiæ dici possint; pecorum autem nomen non usitate serpentibus convenit. Rursum leonibus et pardis et tigridibus et lupis et vulpibus, canibus etiam et simiis, atque id genus ceteris usitate convenit vocabulum bestiarum. Pecorum autem nomen his animalibus accomodatius aptari solet, et sunt in usu hominum; sive adjuvandis laboribus, ut boves et e-c qui, et si qua talia; sive ad (c) lanificium, vel ad vescendum, ut oves et sues.

17. Quid ergo sunt quadrupedia? Quamquam enim hæc omnia, præter quædam serpentia, quatuor pedibus gradiantur, nisi tamen hoc nomine proprie quædam vellet intelligi, non utique hic etiam quadrupedia nominaret, quamvis de his in repetitione tacuerit. An cervi et damulæ et onagri et apri,) quia neque illis bestiis, ubi leones sunt, conjungi possunt; similes enim sunt illis pecoribus, neque tamen sub humana cura sunt,) proprie quadrupedia nuncupata sunt, quasi reliqua essent hæc animalia, quibus ista appellatio generalis quidem cum multis propter numerum pedum, sed tamen speciali significatione tribueretur? An quia ter dixit, *secundum genus*, tria quædam genera nos invitat adtendere? Primo, *secundum genus* quadrupedia et reptilia; ubi arbitror significatum quæ quadrupedia dixerit, scilicet quæ in genere sunt reptilium, sicut sunt lacerti, stelliones, et si quid hujusmodi est. Ideoque in repetitione quadrupedum nomen non iteravit, quia reptilium vocabulo fortasse complexus est: unde ibi non simpliciter ait, reptilia, sed addit, *omnia reptilia* B *terræ*. Ideo terræ, quia sunt et aquarum; et ideo omnia, ut illic intelligantur quæ quatuor etiam pedibus nituntur, quæ superius quadrupedum nomine proprie significata sunt. Bestias autem, de quibus item ait, *secundum genus*, quidquid ore aut etiam unguibus sævit, exceptis serpentibus. Pecora vero de quibus tertio ait, *secundum genus*, quæ neutra vi lacerant, sed aut cornibus, aut ne hoc quidem. Prædixi enim et quadrupedum nomen quam late pateat, ipso pedum numero facile agnosci, et nomine pecorum vel bestiarum omne irrationale animal aliquando comprehendi. Sed etiam ferarum vocabulum solet in latina lingua tantumdem valere: non ideo tamen negligenda fuit consideratio, quomodo possint hæc nomina, quæ non frustra in hoc Scri- C pturarum loco posita sunt, etiam speciali distinctione discerni, quod in usu loquendi quotidiano facile animadverti potest.

CAP. XII. Quid Secundum genus, quod de quibusdam creaturis, non de homine dicitur.

18. Non frustra etiam lectorem movet, utrumne passim et quasi fortuito, an aliqua ratione dicatur, *secundum genus*, tamquam fuerint et antea, cum primo creata (d) narrentur: an genus eorum in superioribus rationibus intelligendum est, utique spiritalibus, secundum quas creantur inferius. Sed si ita esset, hoc de luce, hoc de cælo, hoc de aquis et terris, hoc d de cæli luminaribus diceretur. Quid enim eorum est, cujus non æterna et incommutabilis ratio in ipsa Dei Sapientia vigeat, quæ adtingit a fine usque ad finem fortiter, et disponit omnia suaviter? (Sap. 8. 1.) Incipit autem hoc dici de herbis et li- D gnis, usque ad hæc terrena animantia. Nam et in eis quæ ex aquis creata sunt, quamvis in prima commemoratione dictum non sint, in illa tamen iteratione dictum est, *Et fecit Deus cetos magnos et omnem animam animalium reptilium, quæ eduxerunt aquæ secundum genus eorum; et omne volatile pennatum secundum genus.*

19. An quia hæc ita exorta sunt, ut ex eis alia nascerentur, et originis formam successione servarent, ideo dicuntur *secundum genus*, propter propagationem prolis, qua permansura

(a) Editi, *porrecta*. Emendamus auctoritate MSS. *porrectam*.

(b) Plures e MSS. quod *omnes repentes intelligi voluit*.

(c) In MSS. prope omnibus, *lanicium*.

(d) In plurimis et optimæ notæ MSS. *narrarentur*.

creabantur? Sed cur de herbis et lignis non solum dicitur, *secundum genus*, verum etiam *secundum similitudinem*, cum et animalia sive aquarum sive terrarum secundum similitudinem suam generent? An quia genus sequitur similitudo, noluit eam ubique repetere? Nam et semen non ubique repetivit; cum tam herbis et lignis insit, quam animalibus, etsi non omnibus. Observatum est enim quædam ita nasci ex aquis vel terra, ut sexus eis nullus sit; et ideo semen eorum non sit in eis, sed in elementis ex quibus oriuntur. Hoc est ergo secundum genus, ubi et seminum vis et similitudo intelligi-
a tur succedentium (a) decedentibus: quia nihil eorum ita creatum est, ut semel exsisteret, vel permansurum, vel nullo succedente decessurum.

B 20. Cur ergo et de homine non ita dictum est, Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram, secundum genus; cum et hominis propago manifesta sit? An quia non ita Deus fecerat hominem ut moreretur, si præceptum servare voluisset, et ideo non erat necessarius decessori successor: sed post peccatum comparatus est pecoribus insensatis, et similis
Psal. 48 13. factus est eis; ut jam filii sæculi hujus generent et generentur, quo possit mortalium genus servata successione subsistere? Quid sibi ergo vult post hominem factum illa benedictio, *Cre-*
Gen. 1. 28. *scite et multiplicamini, et implete terram:* quod utique fieri posset generando? An nihil hinc temere dicendum, donec ad eum Scripturæ locum perveniamus, ubi diligentius ista requirenda atque tractanda sunt? Potest enim nunc fortasse sufficere, propterea de homine non dictum esse secundum genus, quis unus fiebat, de quo etiam femina facta est. Non enim multa genera hominum, sicut herbarum, lignorum, piscium, volatilium, serpentium, pecorum, bestiarum, ut sic dictum accipiamus, secundum genus, ac si diceretur generatim, ut inter se similia atque ad unam originem seminis pertinentia distinguerentur a cæteris.

CAP. XIII. Benedictio cur solis aquatilibus sicut homini impertita.

21. Item quæritur, quid tantum aquarum animalia de Creatore meruerint, ut sola benedicerentur, sicut homines. Nam et ipsa benedixit Deus, dicens, *Crescite et multiplicamini, et implete aquas maris, et volatilia multiplicentur super terram*. An in uno creaturæ genere dicendum fuit; ut in cæteris consequenter intelligeretur, quæ generationibus crescunt? Prius ergo D diceretur in eo quod primum tale creatum est, in herba scilicet atque ligno. An forte quæ nullum haberent propagandæ prolis affectum, nec sine ullo sensu generarent, indigna judicavit illis benedictionis verbis, *Crescite et multiplicamini*: ubi autem talis inesset affectus, ibi primum hoc dixit, ut in terrenis animalibus etiam

A non dictum intelligeretur? Necessarium autem fuit hoc in homine repetere, ne quisquam diceret in officio gignendi filios ullum esse peccatum, sicut est in libidine, sive fornicandi, sive ipso conjugio immoderatius abutendi. Officium gignendi.

CAP. XIV. De insectorum creatione.

22. Nonnulla etiam de quibusdam minutissimis animalibus quæstio est, utrum in primis rerum conditionibus creata sint, an ex consequentibus (b) rerum mortalium corruptionibus? b
Nam pleraque eorum aut de vivorum corporum vitiis, vel purgamentis, vel exhalationibus, aut cadaverum tabe gignuntur; quædam etiam de corruptione lignorum et herbarum, quædam de corruptionibus fructuum: quorum omnium non possumus recte dicere Deum non esse creatorem. Inest enim omnibus quoddam naturæ sui generis decus, sic ut in his major sit admiratio bene considerantis, et laus uberior omnipotentis artificis: qui omnia in sapientia fecit, quæ a fine usque ad finem pertendens, et suaviter cuncta disponens, nec ea ipsa rerum novissima, quæ pro sui generis ordine dissolvuntur, et quarum dissolutionem ex pœna nostræ mortalitatis horremus, relinquit informia: sed creat minima corpore, acuta sensu, animantia; ut majore adtentione stupeamus agilitatem muscæ volantis, quam magnitudinem jumenti gradientis, ampliusque miremur opera formicularum, quam onera camelorum. Psal. 103. 24. Sap. 8. 1.

C 23. Sed utrum in primis, ut dixi, rerum conditionibus, quæ isto sex dierum ordine creatæ narrantur, hæc quoque minima instituta credamus, an postea consequentibus corruptibilium corporum solutionibus, hoc quæritur. Et potest quidem dici ea minutissima, quæ ex aquis vel terris oriuntur, tunc creata: in quibus etiam illa non absurde intelliguntur, quæ nascuntur ex iis quæ terra germinante orta sunt; et quia præcesserant conditionem, non solum animalium, sed etiam luminarium; et quia terræ continuantur per radicum connexionem, unde illo die quo apparuit arida, exorta sunt, ut potius, ad supplementum habitationis, quam ad numerum habitatorum pertinere intelligantur. Cætera vero quæ de animalium gignuntur corporibus, et maxime mortuorum, absurdissimum est dicere tunc creata, cum animalia ipsa creata sunt: nisi quia inerat jam omnibus animatis corporibus vis quædam naturalis, et quasi præseminata et quodammodo (c) liciata primordia futurorum animalium, quæ de corruptionibus talium corporum pro suo quæque genere ac differentiis erant exortura, per administrationem ineffabilem omnia movente incommutabili Creatore. 2. Sent. 15. c. De quibusdam. c

CAP. XV. De creatione animalium venenatorum.

24. De generibus quoque animalium venenosis et perniciosis quæri solet, utrum post peccatum hominis ad vindictam creata sint; an potius

(a) MSS. tredecim. *succedentium de succedentibus.*
(b) Lov. *utrum in primis rerum mortalium conditionibus*. Abest. *mortalium*, ab aliis libris.
(c) Editi Erasm. et Lov. *præseminata materia, et quodammodo initiata primordia*. MSS. vero carent voce, *materia*; proque *initiata*, habent *liciata*: uti etiam editio Am., quod vocabulum intelliges ex lib. 22. de Civit. Dei c. 14. ubi membra omnia esse latenter in semine, et nascentes perfectionis modum non in mole, sed in ratione jam habere docet Augustinus. *In qua ratione*, ait *uniuscujusque materiæ indita corporali jam quodammodo, ut ita dicam, liciatum videtur esse, quod nondum est, imo quod latet, sed accessu temporis erit, vel potius apparebit.*

A

cum jam creata essent innoxia, nonnisi postea peccatoribus nocere cœperint. Neque hoc mirum est, quandoquidem etiam temporibus hujus vitæ laboriosæ atque ærumnosæ, cum ita sit nemo justus ut perfectum se audeat dicere, fideliter adtestante Apostolo et dicente, Non quia jam acceperim aut etiam perfectus sim: cumque adhuc exercendæ atque in infirmitate perficiendæ virtuti necessariæ sint tentationes et molestiæ corporales, eodem rursus Apostolo manifestante qui ait, in magnitudine revelationum ne extolleretur, datum sibi esse stimulum carnis, angelum satanæ ut eum colaphizaret, rogatumque a se Dominum tertio, ut discederet ab eo, respondisse sibi, Sufficit tibi gratia mea; nam virtus in infirmitate perficitur. Tamen et sanctus Daniel inter leones salvus atque intrepidus vixit, qui non utique Deo mentiens in oratione, non tantum peccata populi sui, sed etiam sua fatetur: et in ipsius Apostoli manu mortifera vipera inhæsit, nec læsit. Potuerunt ergo ista etiam creata nihil nocere, si caussa non exstitisset, vel terrendorum puniendorumque vitiorum, vel probandæ perficiendæque virtutis: quia et exempla sunt demonstranda patientiæ, ad profectum ceterorum; et ipse sibi homo in tentationibus certius innotescit; et JUSTE SALUS ILLA perpetua, quæ turpiter amissa est per (a) voluptatem, fortiter recipitur per dolorem.

Phil. 3. 12.

2 Cor. 12. 7.

Dan. 6. 22. et 14. 38.

Act. 28. 5.

CAP. XVI. Bestiæ invicem nocentes cur creatæ.

25. DICET aliquis, Cur ergo invicem bestiæ nocent, quibus nec peccata ulla sunt, ut vindicta ista dicatur, nec ullam recipiunt tali exercitatione virtutem? Ideo nimirum, quia scilicet aliæ cibi sunt aliarum. Nec recte possumus dicere, Non essent aliæ quibus aliæ vescerentur. Habent enim omnia quamdiu sunt, mensuras, numeros, ordines suos, quæ cuncta merito considerata laudantur, nec sine occulta pro suo genere moderatione pulcritudinis temporalis, etiam ex alio in aliud transeundo, mutantur. Quod etsi stultos latet, sublucet proficientibus, clarumque perfectis est. Et certe omnibus talibus inferioris creaturæ motibus præbentur homini salubres admonitiones, ut videat quantum sibi satagendum sit pro salute spiritali, et sempiterna, qua omnibus irrationalibus animantibus antecellit, cum illa videat a maximis elephantis usque ad minimos vermiculos pro salute corporali et temporali, quam pro sui generis inferiore ordinatione sortita sunt, sive resistendo, sive cavendo, agere quidquid valent: quod non apparet, nisi cum quædam refectionem corporis sui ex aliorum corporibus quærunt; alia se vel repugnandi viribus, vel fugæ præsidio, vel latebrarum munimine tuentur. Nam et ipse corporis dolor in quolibet animante magna et mirabilis animæ vis est, quæ illam compagem ineffabili permixtione vitaliter continet, et in quamdam sui moduli redigit unitatem, cum eam non indifferenter, sed ut ita dicam, indignanter patitur corrumpi atque dissolvi.

B

C

D

26. ILLUD etiam fortasse aliquem moveat, si animalia noxia vivos homines aut pœnaliter lædunt, aut salubriter exercent, aut utiliter probant, aut ignoranter docent, cur in escas suas dilacerant etiam corpora hominum mortuorum? Quasi vero quidquam intersit ad nostram utilitatem, ista caro jam exanimis in naturæ profunda secreta per quos transitus eat, unde mirabili omnipotentia Creatoris reformanda rursus eruatur. Quamquam et hinc fiat quædam prudentibus admonitio, ut se ita commendent fideli Creatori, omnia maxima et minima occulto nutu administranti, cui nostri etiam capilli numerati sunt, ne propter inanes curas exanimatorum corporum suorum ulla genera mortium perhorrescant, sed piæ fortitudinis nervos ad omnia præparare non dubitent.

CAP. XVI. Scrup. de corp. bus m. tuorum vor.

Luc. 1

27. TALIS etiam quæstio de spinis et tribulis solet aboriri, et de quibusdam lignis infructuosis, vel cur vel quando creata sint, cum Deus dixerit, *Producat terra herbam pabuli seminantem semen, et lignum fructiferum faciens fructum.* Sed qui ita moventur, non intelligunt saltem de usitatis formulis humani juris, quemadmodum appelletur ususfructus. Utilitas enim quædam fruentium in fructus nomine consideratur. Quantæ autem sint utilitates, sive manifestæ, sive occultæ, omnium quæ terra gignens radicitus alit, et ipsi quædam intueantur, et ab expertis cetera inquirant.

CAP. XVI. Spini tribul. gnaque fructi cur quar. crea.

28. Et de spinis quidem ac tribulis absolutior potest esse responsio, quia post peccatum dictum est homini de terra, *Spinas et tribulos pariet tibi.* Nec tamen facile dicendum est tunc cœpisse ista oriri ex terra. Fortassis enim quoniam in ipsis quoque generibus seminum multæ reperiuntur utilitates, poterant habere locum suum sine ulla pœna hominis. Sed ut in agris in quibus jam pœnaliter laborabat, etiam ista nascerentur, hoc ad cumulum pœnæ valere credi potest, cum possent alibi nasci, vel ad avium pecorumque pastus, vel ad ipsorum hominum aliquos usus. Quamquam et ille sensus non abhorret ab his verbis, quo ita intelligitur dictum, *Spinas et tribulos pariet tibi;* ut hæc etiam antea terra pariens, non tamen homini pareret ad laborem, sed cujuscemodi animalibus convenientem cibum; sunt enim quæ his generibus, et mollioribus et aridioribus commode suaviterque vescantur: tunc autem cœperit ista homini parere ad ærumnosum negotium, cum post peccatum cœpit in terra laborare. Non quod aliis locis hæc antea nascerentur, et post in agris quos homo ad capiendas fruges coleret; sed et prius et postea in eisdem locis: prius tamen non homini, post autem homini, ut hoc significetur quod additum est, *tibi:* quia non est dictum, Spinas et tribulos pariet, sed *pariet tibi;* id est ut tibi jam ista nasci incipiant ad laborem, quæ ad pastum tantummodo aliis animalibus antea nascebantur.

Gen. 3

(a) In editis *per voluntatem*. At in MSS. *per voluptatem*.

CAP. XIX. De vers. 26. 27. etc Cur in solius hominis creatione dictum, Faciamus etc.

29. *Et dixit Deus, Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram, et dominetur piscium maris et volatilium cœli, et omnium pecorum, et omnis terræ, et omnium reptilium repentium super terram. Et fecit Deus hominem, ad imaginem Dei fecit eum: masculum et feminam fecit eos, Et benedixit eos Deus dicens, Crescite, et multiplicamini, et implete terram, et dominamini ejus, et principamini piscium maris, et volatilium cœli, et omnium pecorum, et omnis terræ, et omnium reptilium repentium super terram. Et dixit Deus, Ecce dedi vobis omne pabulum seminale, seminans semen quod est super omnem terram, et omne lignum quod habet in se fructum seminis seminalis, vobis erit ad escam, et omnibus bestiis terræ, et omnibus volatilibus cœli, et omni reptili repenti super terram, quod habet in se spiritum vitæ, et omne pabulum viride in escam. Et factum est sic. Et vidit Deus omnia quæ fecit, et ecce bona valde. Et facta est vespera, et factum est mane dies sextus.* Etiam atque etiam de natura hominis post erit uberior considerandi et diligentius disserendi locus. Nunc tamen ut opera sex dierum nostra inquisitio pertractatioque concludat, hoc primum breviter dicimus, non indifferenter accipiendum quod in aliis operibus dicitur, *Dixit Deus Fiat;* hic autem, *Dixit Deus, Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram:* ad insinuandam scilicet, ut ita dicam pluralitatem personarum propter Patrem et Filium et Spiritum-sanctum. Quam tamen deitatis unitatem intelligendam statim admonet dicens, *Et fecit Deus hominem ad imaginem Dei;* non quasi Pater ad imaginem Filii, aut Filius ad imaginem Patris; alioquin non vere dictum est, *ad imaginem nostram*, si ad Patris solius, aut Filii solius imaginem factus et homo: sed ita dictum est, *fecit Deus ad imaginem Dei;* tamquam diceretur, fecit Deus ad imaginem suam. Cum autem nunc dicitur, *ad imaginem Dei*, cum superius dictum sit, *ad imaginem nostram;* significatur quod non id agat illa pluralitas personarum, ut plures deos vel dicamus, vel credamus, vel intelligamus, sed Patrem et Filium et Spiritum-sanctum, propter quam Trinitatem dictum est, *ad imaginem nostram*, unum Deum accipiamus, propter quod dictum est, *ad imaginem Dei.*

1. Sent. dist. 2 cap. Proponamus, et 2. Sent. dist. 16. cap. 1.

CAP. XX. In quo homo factus sit ad imaginem Dei. Curve de hominis creatione non dicitur, *Et sic est factum.*

30. Hic etiam illud non est prætereundum, quia cum dixisset, *ad imaginem nostram;* statim subjunxit, *et habeat potestatem piscium maris et volatilium cœli*, et ceterorum animalium rationis expertium: ut videlicet intelligamus in eo factum hominem ad imaginem Dei, in quo irrationalibus animantibus antecellit. Id autem est ipsa ratio, vel mens, vel intelligentia, vel si quo alio vocabulo commodius appellatur. Unde et Apostolus dicit: Renovamini in spiritu mentis vestræ, et induite novum hominem, qui renovatur in agnitionem Dei secundum imaginem ejus qui creavit eum: satis ostendens ubi sit homo creatus ad imaginem Dei: quia non corporeis lineamentis, sed quadam forma intelligibili mentis illuminatæ.

Eph. 4. 23. Col. 3. 10.

31. Ac per hoc sicut in illa prima luce, si eo nomine recte intelligitur facta lux intellectualis particeps æternæ atque incommutabilis sapientiæ Dei, non dictum est, Et sic est factum, ut deinde repeteretur, Et fecit Deus: quia sicut jam quantum potuimus disseruimus, non fiebat cognitio aliqua Verbi Dei in prima creatura, ut post eam cognitionem inferius crearetur, quod in eo Verbo creabatur; sed ipsa prima creabatur lux, in qua fieret cognitio Verbi Dei, per quod creabatur, atque ipsa cognitio illi esset ab informitate sua converti ad formantem Deum, et creari, atque formari: postea vero in ceteris creaturis dicitur, *Et sic est factum;* ubi significatur in illa luce; hoc est in intellectuali creatura prius facta Verbi cognitio; ac deinde cum dicitur, *Et fecit Deus*, ipsius creaturæ genus fieri demonstratur, quod in Verbo Dei dictum erat ut fieret; hoc et in hominis conditione servatur. Dixit enim Deus, *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram*, etc. Ac deinde non dicitur, *Et sic est factum;* sed jam subinfertur, *Et fecit Deus hominem ad imaginem Dei:* quia et ipsa natura scilicet intellectualis est, sicut illa lux et propterea hoc est ei fieri, quod est agnoscere Verbum Dei per quod fit.

32. Nam si diceretur, *Et sic est factum*, et postea subinferretur, *Et fecit Deus;* quasi prius factum intelligeretur in cognitione rationalis creaturæ, ac deinde in aliqua creatura, quæ rationalis non esset: quia vero et ipsa rationalis creatura est, et ipsa eadem cognitione perfecta est. Sicut enim post lapsum peccati homo in agnitione Dei renovatur, secundum imaginem ejus, qui creavit eum: ita in ipsa agnitione creatus est, antequam delicto veterasceret, unde rursum in eadem agnitione renovaretur. Quæ autem non in ea cognitione creata sunt, quia sive corpora sive irrationales animæ creabantur, primo facta est in creatura intellectuali cognitio eorum a Verbo, quo dictum est ut fierent: propter quam cognitionem primo dicebatur *Et sic est factum*, ut ostenderetur facta ipsa cognitio in ea natura, quæ hoc in Verbo Dei ante cognoscere poterat; ac deinde fiebant ipsæ corporales et irrationales creaturæ, propter quod deinceps addebatur, *Et fecit Deus.*

CAP. XXI. De hominis immortalitate difficultas ex cibo ipsi præstito.

33. Quomodo autem homo immortalis factus sit, et acceperit escam cum aliis animalibus, herbam pabuli ferentem semen, et lignum fructiferum, et herbam viridem, difficile est dicere. Si enim peccato mortalis effectus est, utique ante peccatum non indigebat talibus cibis. Neque enim posset corpus illud fame corrumpi. Nam illud quod dictum est, *Crescite et multiplicamini, et implete terram*, quamquam nisi per concubitum maris et feminæ fieri non posse videatur; unde hinc quoque mortalium corporum exstitit indicium: potest tamen dici, alium modum esse potuisse in corporibus immortalibus, ut solo piæ caritatis affectu, nulla corruptionis con-

Gen. 1. 28.

2. Sen. dist. 20. c. De termino.

cupiscentia filii nascerentur, nec mortuis parentibus successuri, nec ipsi morituri; donec terra immortalibus hominibus impleretur, ac sic instituto justo et sancto populo, qualem post resurrectionem futurum credimus, nascendi etiam modus fieret: potest quidem dici, et quomodo dicatur, alia consideratio est: sed non etiam hoc quisquam dicere audebit, ciborum indigentiam (a) quibus reficiuntur, nisi mortalibus corporibus esse posse.

CAPUT XXII. Opinio quorumdam, animæ creationem signari his verbis, *Et fecit* etc. corporis vero istis, *Et finxit Deus* etc.

34. Nonnulli autem etiam hoc suspicati sunt, nunc interiorem hominem factum, corpus autem hominis postea, cum ait Scriptura, *Et finxit Deus hominem de limo terræ;* ut quod dictum est, *fecit*, ad spiritum pertineat; quod autem, *finxit*, ad corpus. Nec attendunt masculum et feminam nonnisi secundum corpus fieri potuisse. Licet enim subtilissime disseratur, ipsam mentem hominis in qua factus est ad imaginem Dei, quamdam scilicet rationalem vitam, distribui in æternæ contemplationis veritatem, et in (b) rerum temporalium administrationem, atque ita fieri quasi masculum et feminam, illa parte consulente, hac obtemperante: in hac tamen distributione non recte dicitur imago Dei, nisi illud quod inhæret contemplandæ incommutabili veritati. In cujus rei figura Paulus apostolus virum tantum dicit imaginem et gloriam Dei: « mulier autem, inquit, gloria viri est. Itaque » quamvis hoc in duobus hominibus diversi sexus exterius secundum corpus figuratum sit, quod etiam in una hominis interius mente intelligitur: tamen et femina quæ est corpore femina, renovatur etiam ipsa in spiritu mentis suæ in agnitione Dei secundum imaginem ejus qui creavit, ubi non est masculus et femina. Sicut autem ab hac gratia renovationis, et reformatione imaginis Dei, non separantur feminæ, quamvis in sexu corporis earum aliud figuratum sit, propter quod vir solus dicitur esse imago et gloria Dei; sic et in ipsa prima conditione hominis, secundum id quod et femina homo erat, habebat utique mentem suam eamdemque rationalem, secundum quam ipsa quoque facta est ad imaginem Dei. Sed propter unitatem conjunctionis, *Fecit Deus*, inquit, *hominem ad imaginem Dei.* Ac ne quisquam putaret solum spiritum hominis factum, quamvis secundum solum spiritum fieret ad imaginem Dei, *Fecit illum*, inquit, *masculum et feminam*, ut jam etiam corpus factum intelligatur. Rursum ne quisquam arbitraretur ita factum, ut in homine singulari uterque sexus exprimeretur, sicut interdum nascuntur, quos androgynos vocant; ostendit se singularem numerum propter conjunctionis unitatem posuisse, et quod de viro mulier facta est, sicut postea manifestabitur, cum id quod hic breviter dictum est, diligentius cœperit explicari: et ideo pluralem numerum continuo subjecit, dicens, *Fecit eos et benedixit eos.* Sed ut jam dixi, diligentius in consequenti Scriptura de hominis creatione requiremus.

1. Cor. 11. 7.

vers. 27.

CAP XXI Quo sp illud 30 Et sic factu

35. Nunc advertendum est, quod postea quam dixit, *Et sic factum est;* statim subjecit, *Et vidit Deus omnia quæ fecit, et ecce bona valde:* ubi intelligitur potestas et facultas ipsa data naturæ humanæ sumendi ad escam pabulum agri et fructus ligni. Ad hoc enim intulit, *Et sic est factum*, quod ab illo loco inchoaverat, ubi ait, *Et dixit Deus, Ecce dedi vobis pabulum seminale*, etc. Nam si ad omnia quæ supra dicta sunt retulerimus quod ait, *Et sic est factum;* consequens erit ut confiteamur etiam crevisse illos jam, et multiplicatos implevisse terram in eodem sexto die; quod eadem Scriptura testante post multos annos factum invenimus. Quapropter cum data esset hæc facultas edendi, et hoc Deo dicente homo cognovisset, dicitur, *Et sic est factum*, in hoc utique quod Deo dicente homo cognovit. Nam si id etiam tunc egisset, id est in escam illa quæ data sunt etiam vescendo assumsisset, servaretur illa consuetudo Scripturæ, ut postea quam dictum est, *Et sic est factum*, quod ad exprimendam præcedentem cognitionem pertinet, deinde inferretur etiam ipsa operatio, ac diceretur, Et acceperunt et ederunt. Poterat enim ita dici, etiam si non rursus nominaretur Deus. Sicut in illo loco postea quam dictum est, *Congregetur aqua quæ sub cœlo est in congregationem unam et appareat arida;* subinfertur, *Et sic est factum:* ac deinde non dicitur, *Et fecit Deus;* sed tamen ita repetitur, *Et congregata est aqua in congregationes suas*, etc.

CAPI XXI Cur de mine singula uti de teris, etum Vidit, quia bo est.

36. Quod autem non singulatim, ut in ceteris, etiam de humana creatura dixit, *Et vidit Deus quia bonum est*, sed post hominem factum, datamque illi potestatem vel dominandi vel edendi, subintulit de omnibus, *Et vidit Deus omnia quæ fecit, et ecce bona valde*, merito quæri potest. Potuit enim primo reddi homini singulatim, quod singulatim ceteris quæ antea facta sunt redditum est, tum demum de omnibus dici quæ fecit Deus, *Ecce bona valde*. An forte quia sexto die perficiuntur omnia, propterea de omnibus dicendum fuit, *Vidit Deus omnia quæ fecit, et ecce bona valde:* non singillatim de iis, quæ ipso die facta sunt? Cur ergo de pecoribus et bestiis et reptilibus terræ dictum est, quæ ad eumdem diem sextum pertinent? nisi forte illa et singillatim in suo genere, et cum ceteris universaliter dici bona meruerunt; et homo factus ad imaginem Dei, nonnisi cum ceteris hoc dici meruit. An quia perfectus nondum erat, quia nondum erat in paradiso constitutus? quasi vero postea quam ibi constitutus est, dictum sit, quod hic prætermissum est.

vers.

37. Quid ergo dicemus? An quia præsciebat Deus hominem peccaturum, nec in suæ imaginis perfectione mansurum, non singillatim, sed cum ceteris eum dicere voluit bonum, velut in-

(a) In excusis habebatur, *quibus reficiebantur, nisi mortalibus corporibus esse non posse.* Verior MSS. lectio, quam in textu exhibemus.

(b) Editi, et *in quamdam*. abest *quamdam*, a MSS.

timens quid esset futurum? Quia cum ea quæ facta sunt, in eo quod facta sunt, quantum acceperunt, manent, sicut vel illa quæ non peccaverunt, vel illa quæ peccare non possunt; et singula bona, et in universo bona valde sunt. Non enim frustra est additum, *valde;* quia et corporis membra si etiam singula pulcra sunt, multo sunt tamen in universi corporis compage omnia pulcriora. Quia oculum, verbi gratia, placitum atque laudatum, tamen si separatum a corpore videremus, non diceremus tam pulcrum, quam in illa connexione membrorum, cum loco suo positus in universo corpore cerneretur. Ea vero quæ peccando amittunt decus proprium, nullo tamen modo efficiunt, ut non etiam ipsa recte ordinata, cum toto atque universo bona sint. Homo igitur ante peccatum et in suo utique genere bonus erat: sed Scriptura prætermisit hoc dicere, ut illud potius diceret quod futurum, aliquid prænuntiaret. Non enim falsum de illo dictum est. Qui enim singillatim bonus est, magis utique cum omnibus bonus est. Non autem quando cum omnibus bonus est, sequitur ut etiam singillatim bonus sit. Moderatum est itaque ut id diceretur; quod in præsenti verum esset, et præscientiam significaret futuri. Deus enim naturarum optimus conditor, peccantium vero justissimus ordinator est; ut etiam si qua singillatim fiunt delinquendo deformia, semper tamen cum eis universitas pulcra sit. Sed jam in ea quæ sequuntur in sequenti volumine pertractemus.

LIBER QUARTUS

Tractatur initium secundi capitis Geneseos. Postque nonnulla de senarii numeri perfectione, movetur quæstio rursum circa vers. 5. cap. 1. quomodo scilicet creata luce, facta sit vespera et factum mane, sicque dies numerati usque ad sextum et septimum.

CAPUT I. Dies sex quomodo accipiendi.

1. Et *consummata sunt cœlum et terra, et omnis ornatus eorum. Et consummavit Deus in die sexto opera sua quæ fecit et requievit Deus in die septimo ab omnibus operibus suis, quæ fecit. Et benedixit Deus diem septimum, et sanctificavit eum; quia in ipso requievit ab omnibus operibus suis, quæ inchoavit Deus facere.* Arduum quidem atque difficillimum est viribus intentionis nostræ, voluntatem scriptoris in istis sex diebus, mentis vivacitate penetrare, utrum præterierint dies illi, et addito septimo, nunc per volumina temporum, non re, sed nomine repetantur. In toto enim tempore multi dies veniunt præteritis similes, nullus autem idem redit. Utrum ergo præterierint dies illi; an istis qui eorum vocabulis et numero censentur, in temporum ordine quotidie transcurrentibus, illi in ipsis rerum conditionibus maneant: ut non solum in illis tribus antequam fierent luminaria, sed etiam in reliquis item tribus, diei nomen intelligamus in specie rei quæ creata est, noctemque ejus in privatione vel defectu, vel si quo alio nomine melius significatur, cum amittitur species, aliqua mutatione a forma ad informitatem declinante atque vergente: quæ mutatio in omni creatura sive possibilitate inest, etiam si desit effectu, sicut in cœlestibus superioribus; sive ad implendam in infimis rebus pulcritudinem temporalem, per ordinatas vices quorumque mutabilium (a) decessionibus successionibusque peragitur, sicut manifestum est in rebus terrenis atque mortalibus: vespera vero in omnibus perfectæ conditionis quasi quidam terminus sit; mane autem incipientis exordium; omnis enim creata natura certis suis initiis et finibus continetur: indagare difficile est. Sed sive hoc, sive illud, sive aliquid etiam tertium probabilius, quod dicatur, possit inveniri, quod in progressu disputationis forsitan apparebit, quemadmodum in illis diebus et nox et vespera et mane intelligatur: non est tamen abs re, ut consideremus senarii numeri perfectionem in ipsa interiori natura numerorum, quam mente intuentes, ea quæ sensibus etiam corporis adjacent, numeramus numeroseque disponimus.

CAPUT II. De senarii numeri perfectione.

2. Invenimus ergo senarium numerum primum esse perfectum, ea ratione, quod suis partibus compleatur. Sunt enim et alii numeri aliis caussis rationibus perfecti. Proinde istum senarium ea ratione perfectum diximus, quod suis partibus compleatur, talibus duntaxat partibus, quæ multiplicatæ possint consummare numerum, cujus partes sunt. Talis enim pars numeri dici potest quota sit. Nam ternarius numerus potest dici pars, non tantum senarii, cujus dimidia est, sed omnium ampliorum quam est ipse ternarius. Nam et quaternarii et quinarii pars major ternarius est: potest enim dividi et quaternarius in tria et unum, et quinarius in tria et duo. Et septenarii et octonarii et novenarii, et quidquid ultra est numerorum, pars est ternarius, non major vel dimidia, sed minor. Nam septenarius quoque dividi potest in tria et quatuor, et octonarius in tria et quinque, et novenarius in tria et sex: sed nullius horum potest dici ternarius quota sit pars, nisi tantum novenarii, cujus pars tertia est, sicut senarii dimidia. Itaque horum omnium quos commemoravi, nullus consummatur ex aliquot ternariis, nisi senarius et novenarius. Nam ille constat ex duobus ternariis, iste autem ex tribus

3. Senarius ergo numerus, ut dicere cœperam partibus suis connumeratis et in summam ductis, in se completur. Alii namque sunt numeri, quorum partes simul ductæ minorem sum-

(a) MSS *cessionibus*.

mam faciunt, alii vero ampliorem: certis vero intervallorum rationibus pauciores inveniuntur, qui suis partibus compleantur, quarum summa nec citra insistat, nec ultra excrescat, sed ad tantum occurrat, quantus est ipse numerus cujus partes sunt. Horum primus senarius est. Nam unius in numeris nullæ partes sunt. Sic enim dicitur unum in numeris quibus numeramus, ut non habeat dimidium vel aliquam partem, sed vere ac pure et simpliciter unum sit. Duorum autem pars unum est, et ea dimidia, nec ulla altera. Ternarius vero duas habet, unam quæ dici possit quota sit, quod est unum, nam tertia ejus est; et aliam majorem quæ non possit dici quota sit, id est duo: nec hujus ergo partes computari possunt illæ, de quibus agimus, id est quæ dici possunt quotæ sint. Porro quaternarius duas habet tales: nam unum, quarta ejus est; duo, dimidia: sed ambæ in summam ductæ, id est unum et duo simul, ternarium faciunt, non quaternarium. Non ergo eum complent partes suæ, quia in summa minore consistunt. Quinarius non habet talem nisi unam, id est ipsum unum; quæ quinta pars ejus est: nam et duo quamvis pars ejus minor sit, et tria major; neutra tamen earum dici potest quota pars ejus sit. Senarius vero tres partes tales habet, sextam, tertiam, dimidiam: sexta ejus, unum est; tertia duo; dimidia, tria. Hæ autem partes in summam ductæ, id est unum et duo et tria, simul eumdem consummant perficiuntque senarium.

4. Jam septenarius non habet talem partem nisi septimam, quod est unum. Octonarius tres, octavam, quartam, dimidiam, id est unum, duo et quatuor: sed hæ simul ductæ septenarium faciunt infra insistentem, non ergo complent eumdem octonarium. Novenarius duas habet, nonam, quod est unum; et tertiam, quod est tria: hæ autem simul, quaternarium faciunt longe novenario minorem. Denarius tres habet tales partes, unum decimam, duo quintam, quinque dimidiam, qui numeri simul ducti ad octonarium perveniunt, non ad denarium. Undenarius non habet nisi solam undecimam, sicut septenarius solam septimam, et quinarius solam quintam, et ternarius solam tertiam, et binarius solam dimidiam, quod in omnibus unum est. Duodenarius vero partibus suis talibus simul ductis, non ipse consummatur, sed exceditur; ampliorem quippe duodenario numerum faciunt: nam usque ad sedecim perveniunt. Habet enim eas quinque, duodecimam, sextam, quartam, tertiam, dimidiam: nam duodecima ejus unum est, sexta duo, quarta tria: tertia quatuor, dimidia sex: unum autem, et duo, et tria, et quatuor, et sex, in summam ducta sexdecim sunt.

5. Et ne multis morer, in infinita serie numerorum plures numeri reperiuntur, qui tales partes aut non habent nisi singulas, sicut ternarius, et quinarius, et ceteri ejusmodi; aut ita plures habent tales partes, ut in unum ductæ atque in summam redactæ vel citra insistant, sicut est octonarius et novenarius, et alii plurimi, vel ultra excedant, sicut duodecimus et duodevigesimus, et multi tales. Plures ergo reperiuntur quilibet horum, quam illi qui perfecti vocantur, eo quod suis simul ductis talibus partibus compleantur. Nam post senarium duodetrigesimus invenitur, qui similiter suis talibus partibus constat: habet enim eas quinque, vicesimam-octavam, quartam decimam, septimam, quartam, dimidiam, id est unum, et duo, et quatuor, et septem, et quatuordecim; quæ simul ductæ eumdem duodetrigesimum complent: fiunt enim viginti-octo. Et quanto numerorum ordo procedit, tanto productioribus pro rata (a) portione intervallis reperiuntur hi numeri, qui suis talibus partibus in summam redactis, ad seipsos occurrunt, dicunturque perfecti. Quorum enim numerorum tales partes simul ductæ non implent eosdem numeros quorum partes sunt, imperfecti nominantur: quorum autem etiam excedunt, plus quam perfecti appellantur.

6. Perfecto ergo numero dierum, hoc est senario, perfecit Deus opera sua quæ fecit. Ita enim scriptum est, *Et consummavit Deus in die (b) sexto opera sua quæ fecit*. Magis autem in istum numerum intentus fio, cum considero etiam ordinem operum ipsorum. Sicut enim idem numerus gradatim partibus suis in trigonum surgit; nam ita sequuntur unum, duo, tria, ut nullus alius interponi possit, quæ singulæ senarii partes sunt quibus constat, unum sexta, duo tertia, tria dimidia: ita uno die facta est lux, duobus autem sequentibus fabrica mundi hujus, uno superior pars, id est firmamentum, altero inferior, id est mare et terra: sed partem superiorem nullis alimentorum corporalium generibus implevit, quia non ibi erat positurus corpora tali refectione indigentia; at inferiorem, quam sibi congruentibus animalibus ornaturus erat, necessariis eorum indigentiæ cibis ante ditavit. Reliquis ergo tribus diebus ea creata sunt, quæ intra mundum, id est intra istam universitatem visibilem ex elementis omnibus factam, visibilia suis et congruis motibus agerentur; primo in firmamento luminaria, quia prius erat factum firmamentum; deinde in inferiore animantia, sicut ordo ipse poscebat, uno die, aquarum; alio, terrarum. Nec quisquam ita demens est, ut audeat dicere non potuisse Deum facere uno die cuncta, si vellet; aut si vellet biduo, uno die spiritalem creaturam, et alio corporalem; sive uno die cælum cum omnibus pertinentibus, et alio terram cum omnibus quæ in ea sunt; et omnino quando vellet, quamdiu vellet, et quomodo vellet; quis est qui dicat voluntati ejus aliquid potuisse resistere?

7. QUAPROPTER cum eum legimus sex diebus

(a) Sic plures ac melioris notæ MSS. At editi, prorata proportione.

(b) In excusis, septimo, juxta versionem Vulgatam. At in MSS. sexto, juxta LXX. quos sequitur Augustinus supra n. 1 et passim profert, in die sexto.

De eo quod scriptum est Sap. 11. 2. Omnia in mensura etc.

omnia perfecisse, et senarium numerum considerantes, invenimus esse perfectum, atque ita creaturarum ordinem currere, ut etiam ipsarum partium, quibus iste numerus perficitur, appareat quasi gradata distinctio; veniat etiam illud in mentem, quod alio loco Scripturarum ei dicitur, » Omnia in mensura et numero et pondere » disposuisti; atque ita cogitet anima, quæ potest, invocato in auxilium Deo, et impertiente atque inspirante vires, utrum hæc tria, mensura, numerus, pondus, in quibus Deum disposuisse omnia scriptum est, erant alicubi antequam crearetur universa creatura, an etiam ipsa creata sunt; et si erant antea, ubi erant? Neque enim ante creaturarum erat aliquid nisi Creator. In ipso ergo erant. Sed quomodo? nam ista quæ creata sunt, in ipso esse legimus: an illa sicut ipse, ista vero sicut in illo a quo reguntur et gubernantur? Et quomodo illa ipse? Neque enim Deus mensura est, aut numerus, aut pondus, aut ista omnia. An secundum id quod novimus mensuram in eis quæ metimur, et numerum in eis quæ numeramus, et pondus in eis quæ appendimus, non est Deus ista: secundum id vero quod mensura omni rei modum præfigit, et numerus omni rei speciem præbet, et pondus omnem rem ad quietem ac stabilitatem trahit, ille primitus et veraciter et singulariter ista est, qui terminat omnia, et format omnia, et ordinat omnia; nihilque aliud dictum intelligitur, quomodo per cor et linguam humanam potuit, Omnia in mensura, et numero et pondere disposuisti, nisi omnia in te disposuisti?

Rom. 11. 36.

8. Magnum est, paucisque concessum, excedere omnia, quæ metiri possunt, ut videatur mensura sine mensura; excedere omnia, quæ numerari possunt, ut videatur numerus sine numero; excedere omnia, quæ appendi possunt, ut videatur pondus sine pondere. * Neque enim mensura et numerus et pondus, in lapidibus tantummodo et lignis atque hujusmodi molibus, et quantiscumque corporalibus vel terrestribus vel cœlestibus animadverti, et cogitari potest. Est etiam mensura aliquid agendi, ne sit irrevocabilis et immoderata progressio; et est numerus et affectionum animi et virtutum, quo ab stultitiæ deformitate, ad sapientiæ formam decusque colligitur; et est pondus voluntatis et amoris, ubi apparet quanti quidque in appetendo, fugiendo, præponendo, postponendoque pendatur: sed hæc animorum atque mentium et mensura alia mensura cohibetur, et numerus alio numero formatur, et pondus alio pondere rapitur. Mensura autem sine mensura est, cui æquatur quod de illa est, nec aliunde ipsa est: Numerus sine numero est, quo formantur omnia, nec formatur ipse: Pondus sine pondere est, quo referuntur ut quiescant, quorum quies purum gaudium est, nec illud jam refertur ad aliud.

* CAP. IV. In Deo esse mensuram sine mensura, numerum sine numero, et pondus sine pondere.

Trinitas.

9. Sed nomina mensuræ et numeri et ponderis, quisquis nonnisi visibiliter novit, serviliter novit. Transcendat itaque omne, quod ita novit, aut si nondum potest, nec ipsis nominibus hæreat, de quibus cogitare nisi sordide non potest. Tanto enim magis cuique ista in superioribus cara sunt, quanto ipse minus est in inferioribus caro. Quod si non vult aliquis ea vocabula, quæ in rebus infimis et abjectissimis didicit, transferre ad illa sublimia, quibus intuendis mentem serenare conatur, non est urgendus ut faciat. Dum enim hoc intelligatur, quod intelligendum est, non magnopere curandum est quidquid vocetur. Scire oportet tamen cujusmodi similitudo est inferiorum ad superiora. Non enim aliter recte hinc illuc ratio tendit, et nititur.

10. Jam vero si quisquam dicit creatam esse mensuram et numerum et pondus, in quibus Deum omnia disposuisse Scriptura testatur; si in illis omnia disposuit, eadem ipsa ubi disposuit? si in aliis, quomodo ergo in ipsis omnia, quando ipsa in aliis? Non itaque dubitandum est, illa esse extra ea, quæ disposita sunt, in quibus omnia disposita sunt.

CAPUT V. In Deo ipso exstat ratio mensuræ numeri et ponderis, ad quam disposita sunt omnia.

11. An forte putabimus ita dictum esse, Omnia in mensura, et numero et pondere disposuisti, ac si diceretur, Omnia sic disposuisti ut haberent mensuram et numerum et pondus? Quia et si diceretur, Omnia corpora in coloribus disposuisti; non hinc esset consequens, ut ipsa Dei Sapientia, per quam facta sunt omnia, colores in se prius habuisse intelligeretur, in quibus faceret corpora: sed ita acciperetur, Omnia corpora in coloribus disposuisti, ac si diceretur, Omnia corpora sic disposuisti, ut haberent colores? Quasi vero a creatore Deo disposita in coloribus corpora, id est ita disposita ut colorata essent, possit aliter intelligi, nisi aliqua ratio colorum singulis corporum generibus distribuendorum in ipsa disponentis sapientia non defuisse intelligatur; etsi color ibi non appellatur. Hoc est enim quod dixi, dum res cognoscitur, non esse de vocabulis laborandum.

12. (a) Faciamus ergo ita dictum esse, Omnia in mensura et numero et pondere disposuisti, tanquam dictum esset, ita disposita ut haberent proprias mensuras suas, et proprios numeros, et proprium pondus, quæ in eis pro sui cujusque generis mutabilitate mutarentur augmentis et diminutionibus, multitudine et paucitate, levitate et gravitate, secundum dispositionem Dei. Numquid sicut ista mutantur, ita ipsum Dei consilium, in quo ea disposuit, mutabile dicimus? Avertat ipse tantam dementiam. * Cum ergo hæc ita disponerentur, ut haberent mensuras et numeros et pondera sua, ubi ea cernebat ipse disponens? Neque enim extra seipsum, sicut cernimus oculis corpora: quæ utique nondum erant, cum disponerentur ut fierent. Nec intra seipsum ita cernebat, sicut animo cernimus phantasias corporum, quæ non præsto sunt oculis, sed ea quæ vidimus, vel ex

* CAP. VI. Ubi cernebat Deus unde omnia disponeret.

(a) Editi. *Fateamur*. MSS. vero, *Faciamus*.

eis quæ vidimus imaginando cogitamus. Quomodo ergo ista cernebat, ut ita disponeret? Quo, nisi eo quo solus potest?

a Sap. 9. 15.

13. (a) Verum etiam nos mortales et peccatores, quorum animas aggravant corpora corruptibilia, et quorum sensum multa cogitantem terrena deprimit habitatio; quamquam etsi corda mundissima et mentes simplicissimas gereremus sanctisque Angelis jam essemus æquales, non utique nobis ita nota esset divina substantia sicut ipsa sibi:

* CAP. VII. Senarii numeri perfectionem quomodo cernamus.

tamen istam senarii numeri perfectionem, nec extra nos ipsos cernimus, sicut oculis corpora; nec ita intra nosmetipsos, quemadmodum corporum phantasias, et visibilium imagines rerum, sed alio quodam longe differenti modo. Quamvis enim se objectent mentis adspectui quasi corpusculorum quædam simulacra, cum senarii numeri compositio vel ordo vel partitio cogitatur: tamen validior et præpotentior desuper ratio non eis annuit, interiusque numeri vim contuetur; per quem contuitum fidenter dicit, id quod dicitur unum in numeris, in nullas partes dividi posse, nulla autem corpora nisi in partes innumerabiles dividi; et facilius cælum et terram transire, quæ secundum senarium numerum fabricata sunt, quam effici posse ut senarius numerus non suis partibus compleatur. Gratias itaque Creatori semper agat animus humanus, a quo ita creatus est, ut hoc possit videre, quod avium nulla, nulla bestiarum, quæ tamen nobiscum vident et cælum, et terram, et luminaria, et mare, et aridam et omnia quæ in eis sunt.

14. Quamobrem non possumus dicere, propterea senarium numerum esse perfectum, quia sex diebus perfecit Deus omnia opera sua: sed propterea Deum sex diebus perfecisse opera sua, quia senarius numerus perfectus est. Itaque etiam si ista non essent, perfectus ille esset: nisi autem ille perfectus esset, ista secundum eum perfecta non fierent.

CAP. VIII. Quies Dei in die septimo ut intelligenda.

15. Jam vero quod scriptum est, requievisse Deum in die septimo ob omnibus operibus suis, quæ fecit; et ideo eumdem diem benedixisse, et sanctificasse, quia in ipso requievit; ut quomodo possumus, quantum ab ipso adjuti fuerimus, intellectu conemur attingere; prius de hoc carnales hominum suspiciones a nostris mentibus abigamus. Numquid enim dici vel credi fas est, Deum laborasse in operando, cum ea quæ supra scripta sunt condidit, quando dicebat, et fiebant? Ita quippe nec homo laborat, si aliquid faciendum, mox ut dixerit, fiat. Quamvis enim humana verba sonis adminiculata ita proferantur, ut sermo diuturnus fatiget; tamen cum tam pauca sunt, quam pauca legimus in eo quod scriptum est, cum Deus dixit, Fiat lux, Fiat firmamentum, et cetera usque in finem operum, quæ sexto die consummavit; nimis absurdi deliramenti est, istum vel hominis, nedum Dei, laborem putare.

16. An forte quis dixerit, dicendo quidem ut fierent, quæ continuo facta sunt, Deum non laborasse, sed forte cogitando quid fieri debuisset: qua cura velut liberatus rerum perfectione requieverit, et eo merito diem, quo primo factus est ab hac animi intentione securus, benedicere, et sanctificare voluerit? Quod si hæc sapere, multum desipere est, (rerum enim condendarum tam facultas, quam facilitas incomparabilis atque ineffabilis est apud Deum:)

* CAP. IX. Quo sensu Deus requiescere dicitur.

* quid restat ut intelligamus, nisi forte creaturæ rationali, in qua et hominem creavit, in seipso requiem præbuisse, post ejus perfectionem, per donum Spiritus Sancti, per quem diffunditur caritas in cordibus nostris, ut illuc feramur appetitu desiderii, quo cum pervenerimus requiescamus, id est nihil amplius requiramus? Sicut enim recte dicitur Deus facere, quidquid ipso in nobis operante fecerimus: ita recte dicitur Deus requiescere, cum ejus munere requiescimus.

17. Hoc quidem recte intelligimus; quia et verum est, et non magnæ intentionis indiget, ut videamus ita dici requiescere Deum, cum requiescere nos facit, sicut dicitur cognoscere, cum efficit ut cognoscamus. Neque enim Deus temporaliter cognoscit, quod antea non noverat: et tamen dicit ad Abraham, Nunc cognovi quoniam times Deum: ubi quid aliud accipimus, nisi, Nunc feci ut cognosceretur? His locutionum Gen. 22. 12
modis, cum ea quæ non accidunt Deo, tamquam illi accidant loquimur, eum facere agnoscimus ut nobis accidant; ea dumtaxat quæ laudabilia sunt: et hæc quantum Scripturarum usus admittit. Neque enim nos temere aliquid tale de Deo dicere debemus, quod in Scriptura ejus non legimus.

18. Ex hoc locutionis modo arbitror dictum illud ab Apostolo, Nolite contristare Spiritum- Ephes. 4. 30
Sanctum Dei, in quo signati estis in die redem- »
tionis. »
Neque enim ipsa Spiritus-Sancti, qua est quidquid ipse est, substantia contristari potest; cum habeat æternam atque incommutabilem beatitudinem, magisque sit ipsa æterna et incommutabilis beatitudo. Sed quia ita in sanctis habitat, ut eos impleat caritate, qua necesse est ut homines ex tempore gaudeant profectu fidelium et bonis operibus; et ideo necesse est etiam contristentur lapsu vel peccatis eorum, de quorum fide ac pietate gaudebant; quæ tristitia laudabilis est, quia venit ex dilectione quam Spiritus-Sanctus infundit: propterea ipse Spiritus dicitur contristari ab eis, qui sic agunt, ut eorum factis contristentur sancti, non ob aliud nisi quia Spiritum-Sanctum habent, quo dono tam boni sunt, ut eos mali mæstificent, hi maxime quos bonos fuisse sive noverunt sive crediderunt. Quæ profecto tristitia non solum non culpanda, verum etiam præcipue laudanda ac prædicanda est.

Tristitia laudabilis.

19. Hoc genere locutionis rursus idem Apostolus mirabiliter usus est, ubi ait, Nunc autem Gal. 4. 9
cognoscentes Deum, immo cogniti a Deo. Neque
enim tunc eos cognoverat Deus, præcognitos vi- 1. Petr. 1. 2

(a) MSS. *Verumtamen.*

delicet ante constitutionem mundi: sed quis tunc ipsi eum illius muneris, non suo merito vel facultate cognoverant, maluit tropice loqui, ut tunc ab illo cognitos diceret, cum eis cognoscendum se præstitit, et verbum corrigere, quasi hoc minus recte dixerit, quod proprie dixerat, quam sinere ut hoc sibi arrogarent se potuisse, quod eis posse ille donaverat.

CAPUT X. Quæstio an ipse Deus proprie requiescere potuerit.

20. Hic ergo intellectus, in eo quod positum est, requievisse Deum ab omnibus operibus suis, quæ fecit bona valde, quia ipse nos facit requiescere, cum bona opera fecerimus, quibusdam forte suffecerit: sed nos hujus sententiæ Scripturarum consideratione suscepta, urgemur quærere, quoniam modo et ipse requiescere potuerit; quamvis requie sua nobis insinuata, sperare admonuerit in se requiem nostram futuram. Sicut enim ipse fecit cælum et terram, et ea quæ in eis sunt, et omnia sexto die consummavit; nec in eis aliquid dici potest nos creasse, illo donante ut crearemus, et ideo dictum esse, *Consummavit Deus in die sexto opera sua, quæ fecit*, quis ut a nobis consummarentur ipse præstitit: ita et quod dictum est, *Requievit Deus, in die septimo ab omnibus operibus suis, quæ fecit*, non utique nostram requiem, quam concedente ipso adepturi sumus, sed ipsius primitus intelligere debemus, qua in septimo die requievit consummatis operibus, ut prius omnia quæ scripta sunt facta monstrentur, et deinde si opus est, etiam aliquid significasse doceantur. Recte quippe dicitur, sicut Deus post opera sua bona requievit, ita et nos post opera nostra bona requieturos. Sed ob hoc etiam recte flagitatur, ut quemadmodum disputatum est de operibus Dei, quæ ipsius esse satis apparet; ita de requie Dei
5 satis disseratur, quæ (a) propria ipsius demonstretur.

CAPUT XI. Quomodo utrumque constat, Deum in die septimo requievisse, et nunc usque operari.

Johan. 5. 17.

21. Quapropter justissima ratione compellimur indagare, si valeamus, atque eloqui, quomodo utrumque si verum, et quod hic scriptum est, in septimo die requievisse Deum ab operibus suis, quæ fecit; et quod in Evangelio dicit ipse, per quem facta sunt omnia: Pater meus usque nunc operatur, et ego operor. Eis enim hoc respondit, qui propter requiem Dei Scripturæ hujus auctoritate antiquitus commendatum sabbatum, ab eo non observari querebantur. Et dici quidem probabiliter potest, observandum sabbatum Judæis fuisse præceptum in umbra futuri, quæ spiritalem requiem figuraret, quam Deus exemplo hujus quietis suæ fidelibus bona opera facientibus arcana significatione pollicebatur. Cum quietis et ipse Dominus Christus, qui nonnisi quando voluit passus est, etiam sepultura sua mysterium confirmavit (b) Ipso quippe die sabbati requievit in sepulcro, eumque totum diem habuit sanctæ cujusdam vacationis, postea quam sexto die, id est parasceve, quam dicunt sextam sabbati, consummavit omnia opera sua, cum de illo quæ scripta sunt, in ipso crucis patibulo complerentur. Nam et hoc verbo usus est quando ait, Consummatum est, et inclinato capite tradidit spiritum. (Johan. 19. 30.) Quid ergo mirum si Deus istum diem, quo erat Christus in sepultura quieturus, volens etiam hoc modo prænuntiare, ab operibus suis in uno die requievit, deinceps operaturus ordinem sæculorum, ut et illud vere diceretur, Pater meus usque nunc operatur.

CAP. XII. Alia ratio conciliandi Scripturam de requie et de continua operatione Dei.

22. Potest etiam intelligi Deum requievisse a condendis generibus creaturæ, quia ultra jam non condidit aliqua genera nova deinceps autem usque nunc et ultra operari eorumdem generum administrationem, quæ tunc instituta sunt, non ut ipso saltem die septimo potentia ejus a cœli et terræ, omniumque rerum quas condiderat, gubernatione cessaret, alioquin continuo dilaberentur. Creatoris namque potentia, et omnipotentis atque omnitenentis virtus, caussa subsistendi est omni creaturæ: quæ virtus ab eis quæ creata sunt regendis, si aliquando cessaret, simul et illorum cessaret species, omnisque natura concideret. Neque enim sicut structor ædium cum fabricaverit, abscedit, atque illo cessante atque abscedente stat opus ejus; ita mundus vel ictu oculi stare poterit, si ei Deus regimen sui subtraxerit.

23. Proinde et quod Dominus ait, Pater meus usque nunc operatur, continuationem quamdam operis ejus, qua universam creaturam continet atque administrat, ostendit. Aliter enim posset intelligi si diceret, Et nunc operatur, ubi non esset necesse ut operis continuationem acciperemus: aliter autem cogit intelligi cum ait, Usque nunc, ex illo scilicet quo cuncta cum conderet operatus est. Et quod scriptum est, de sapientia ejus. Pertingit a fine usque ad finem fortiter, et disponit omnia suaviter; (Sap. 8. 1.) de qua item scriptum est, quod motus ejus agilior celeriorque sit omnibus motibus: (Ibid. 7. 24.) satis apparet recte intuentibus, hunc ipsum incomparabilem et ineffabilem, et si possit intelligi, stabilem motum suum, rebus eam præbere suaviter disponendis; quo utique subtracto, si ab hac operatione cessaverit, eas continuo perituras. Et illud quod ait Apostolus cum Deum Atheniensibus prædicaret, (Act. 17. 28.) In illo vivimus, et movemur, et sumus, liquide cogitatum quantum humana mens valet, adjuvat hanc sententiam, qua credimus, et dicimus Deum in iis quæ creavit, indesinenter operari. Neque enim tamquam substantia ejus sic in illo sumus, quemadmodum dictum est, quod habeat vitam in semetipso: (Johan. 5. 26.) sed utique cum aliud simus quam ipse, non ob aliud in illo sumus, nisi quia id operatur, et hoc est opus ejus; quo continet omnia, et quo ejus Sapientia pertendit a fine usque ad finem fortiter et disponit omnia suaviter; per quam dispositionem in illo vivimus, et movemur, et sumus. Unde colligitur, quod si hoc opus suum rebus subtraxerit, nec vivemus, nec movemur, nec erimus. Claret igitur ne uno qui-

(a) MSS. plerique *proprie*.

(b) Lov. *Ideo quippe*. At aliæ editiones et MSS. *ipso*.

dem die cessasse Deum ab opere regendi quæ creavit, ne motus suos naturales quibus aguntur atque vegetantur, ut omnino naturæ sint, et in eo quod sunt pro suo quæque genere maneant, illico amitterent, et esse aliquid omnino desinerent, si eis subtraheretur motus ille Sapientiæ Dei, quo disponit omnia suaviter. Quapropter sic accipimus Deum requievisse ab omnibus operibus suis, quæ fecit, ut jam novam naturam ulterius nullam conderet, non ut ea quæ condiderat, continere et gubernare cessaret. Unde et illud verum est, quod in septimo die requievit Deus; et illud quod usque nunc operatur.

2 Sent. dist. 15. c. Jam.

CAP. XIII. De Sabbati observatione.

24. Et opera quidem ejus videmus bona, quietem vero ejus post bona opera nostra videbimus. Ob quam significandam mandavit Hebræo populo unum diem observandum: quod tam carnaliter agebant, ut eo die salutem nostram Dominum videntes operari criminarentur, ac sic eis de opere Patris rectissime responderet, cum quo et ipse operabatur æqualiter, non solum creaturæ universæ administrationem, sed etiam ipsam nostram salutem. Jam vero tempore gratiæ revelatæ, observatio illa sabbati, quæ unius diei vacatione figurabatur, ablata est ab observatione fidelium. In ea quippe gratia perpetuum sabbatum jam observat, qui spe futuræ quietis operatur quidquid boni operatur, nec in ipsis bonis operibus suis, quasi habens bonum quod non acceperit, gloriatur: ita enim tamquam diem sabbati, hoc est Dominicæ cessationis in sepultura, suscipiens atque intelligens baptismi sacramentum; quiescit a pristinis operibus suis, ut jam in novitate vitæ ambulans, Deum in se operari cognoscat, qui simul et operatur, et quiescit, et creaturæ præbens congruam gubernationem, et apud se habens æternam tranquillitatem.

Exod. 20. 8.

Sabbatum Christianum.

Rom. 6. 4.

CAP. XIV. Cur Deus sanctificaverit diem quietis suæ.

25. Denique ipse nec cum creavit defessus, nec cum cessavit refectus est: sed nos voluit per Scripturam suam ad quietis exhortari desiderium, intimando nobis eum diem se sanctificasse, in quo quievit ab omnibus operibus suis. Nam nusquam omnium sex dierum quibus creata sunt omnia, legitur aliquid sanctificasse: nec ante ipsos sex dies ubi scriptum est, *In principio fecit Deus cœlum et terram*, additum est, sanctificavit: sed diem istum, in quo requievit ab omnibus operibus suis, quæ fecit, voluit sanctificare, tamquam et apud ipsum, qui nihil in opere suo laborat, plus quies quam operatio valeat. Hoc quidem in hominibus Evangelium nobis intimat, ubi Salvator noster meliorem partem dicit Mariæ, quod sedens ad pedes ejus requiescebat in verbo ejus, quam Marthæ, quamvis propter obsequium quo ei ministrabat circa multa occupatæ, et licet bonum opus operantis. Verum hoc in Deo quomodo sit vel intelligatur, difficile dictu est, etiamsi cogitatu aliquantulum adtingi potest, cur Deus sanctificaverit diem quietis suæ, qui nullum sanctificaverit operis sui, nec ipsum sextum quo et hominem fecit, et cuncta perfecit. Ac primum ipsum requiescere

Gen. 1. 1.

Luc. 10. 42.

A Dei quale sit, cujus humanæ mentis acies assequi potest? Quod tamen nisi esset, hoc omnino ista non poneret. Dicam sane quod sentio, hæc duo indubitata præloquens, nec Deum, velut post laborem desideratumve negotii sui finem, temporali quadam requie delectatum; nec has litteras auctoritate tanta merito præminentes, frustra falsoque dixisse, quod Deus ab omnibus operibus suis, quæ fecit, in septimo die requievit, eaque caussa eumdem diem sanctificaverit.

26. Nimirum ergo quia vitium est et infirmitas animæ, ita suis operibus delectari, ut potius in eis, quam in se requiescat ab eis; cum procul dubio melius aliquid in illa sit quo ea facta sunt, quam ipsa quæ facta sunt: insinuatur no-
B bis Deus per hanc Scripturam, qua dicitur requievisse ab omnibus operibus suis, quæ fecit, nullo opere suo sic delectatus, quasi faciendi ejus eguerit, vel minor futurus nisi fecisset, vel beatior cum fecisset. Quia enim ex illo ita est quidquid ex illo est, ut ei debeat quod beatus est; se rebus quas fecit diligendo præposuit: non significans diem quo ea facienda inchoavit, nec illum quo ea perfecit, ne illis vel faciendis vel factis auctum ejus gaudium videretur; sed eum quo ab ipsis in seipso requievit. Et ipse quidem numquam ista requie caruit, sed nobis eam per diem septimum ostendit: hinc etiam significans non percipi requiem suam nisi a perfectis, cum ad eam intimandam non deputavit diem, nisi qui perfectionem rerum omnium sequebatur.
C Nam qui semper est quietus, tunc nobis requievit, cum se requievisse monstravit.

CAP. XV. Solvitur quæstio superius proposita.

27. Illud quoque adtendendum est, quod Dei requiem, qua de seipso beatus est, nobis insinuari oportebat; ut intelligamus quomodo dicatur etiam requiescere in nobis, quod non dicitur, nisi cum in se requiem præstat et nobis. Requies igitur Dei recte intelligentibus ea est, qua nullius indiget bono: et ideo certa et nobis in illo est, quia et nos beatificamur bono quod ipse est, non ipse bono quod nos sumus. Nam et nos aliquod bonum ab illo sumus, qui fecit omnia bona valde, in quibus fecit et nos. Porro alia res bona præter ipsum nulla est, quam ipse non fecit; ac per hoc nullo præter se alio bono eget,
D qui bono quod fecit non eget. Hæc est ejus requies ab omnibus operibus suis quæ fecit. Quibus enim bonis laudabiliter non egeret, si nulla fecisset? Nam etiam sic dici posset nullis egens bonis, non a factis in seipso requiescendo, verum omnino nulla faciendo. Sed bona facere si non posset, nulla esset potentia: si autem posset nec faceret, magna esset invidentia. Quia ergo est omnipotens et bonus, omnia valde bona fecit: quia vero seipso bono perfecte beatus est, a bonis quæ fecit, in seipso requievit, ea scilicet requie s qua numquam recessit. Sed si diceretur requievisse a faciendis, nihil aliud quam non fecisse intelligeretur. Nisi autem diceretur requievisse a factis, non eis egere quæ fecit minus commendaretur.

CAP. XVI. Dei requies ab operibus suis in se ipso die

28. Quo itaque die hoc commendari oportuis- A set, nisi septimo? Quod sane intelligit, quisquis senarii numeri perfectionem, de qua supra locuti sumus, perfectioni creaturæ congruenter adhibitam recolit. Si enim senario numero perficienda fuerat creatura, sicuti perfecta est, eaque requies Dei erat nobis commendanda, qua demonstraretur nec perfectis beatificari creaturis; procul dubio dies erat in hac commendatione sanctificandus qui sequitur sextum, quo erigemur ad hanc requiem concupiscendam, ut et nos in illo requiescamus.

CAPUT XVII. Quies nostra in Deo.

29. Neque enim similitudo pia est, si velimus ita similes esse Deo, ut et nos ab operibus nostris requiescamus in nobis, sicut ipse requievit in se ab operibus suis. In quodam quippe incommutabili bono requiescere debemus, quod ille B nobis est, qui nos fecit. Hæc erit igitur summa, minimeque superba, et vere pia requies nostra, ut sicut ipse requievit ab omnibus operibus suis, quia non ei opera sua, sed ipse sibi bonum est, quo beatus est: ita et nos ab omnibus operibus, non tantum nostris, verum etiam ipsius, nonnisi in illo requieturos nos esse speremus; idque desideremus post bona opera nostra, quæ in nobis agnoscimus illius potius esse quam nostra: ut etiam sic post bona opera sua ipse re- a quiescat, (a) cum post bona opera quæ ab illo justificati fecerimus in se nobis requiem præstat. Magnum est enim nobis ab illo exstitisse, sed majus erit in illo requievisse. Sicut ipse non ideo beatus est, quia hæc fecit; sed quia etiam factis non egens, in se potius quam in ipsis re- C quievit. Unde non operis, sed quietis diem sanctificavit; quia non hæc faciendo, sed eis quæ fecit non egendo, se beatum intimavit.

30. Quid ergo tam humile ac facile effatu, et quid tam sublime atque arduum cogitatu, quam Deus requiescens ab omnibus operibus suis quæ fecit? Et ubi requiescens nisi in seipso, quia beatus nonnisi seipso? Quando, nisi semper? In diebus autem, quibus rerum quas condidit consummatio narratur, et ab eis quietis Dei ordo distinguitur, quando nisi in septimo die, qui earum sequitur perfectionem? A perfectis enim requiescit, qui nec perfectis eget, quo beatior esse possit.

CAPUT XVIII. Septimus dies cur mane habuerit, non vesperam.

31. Et quod apud illum quidem, quieti ejus nec mane nec vespera est; quia nec aperitur ini- D tio, nec clauditur fine: perfectis autem operibus ejus mane habet, et vesperam non habet: perfecta quippe creatura habet quoddam initium suæ conversionis ad quietem Creatoris sui, sed illa non habet finem quasi terminum perfectionis suæ, sicut ea quæ facta sunt. Ac per hoc requies Dei non ipsi Deo, sed rerum ab eo conditarum perfectioni inchoatur, ut in illo incipiat requiescere quod ab illo perficitur, et in eo habere mane; in suo enim genere tamquam vespera terminatum est: sed in Deo vesperam habere jam non potest, quia non erit aliquid illa perfectione perfectius.

32. In illis enim diebus, quibus omnia creabantur, vesperam terminum conditæ creaturæ: mane autem initium condendæ alterius accipiebamus. Ac per hoc quinti diei vespera terminus est conditæ quinto die creaturæ: mane autem quod post ipsam vesperam factum est, initium est condendæ sexto die creaturæ; qua condita tamquam ejus terminus facta est vespera. Et quia nihil aliud condendum restiterat, ita post illam vesperam mane factum est, ut non esset initium condendæ alterius creaturæ, sed initium quietis universæ creaturæ in requie Creatoris. Neque enim cælum et terra et omnia quæ in eis sunt, universa scilicet spiritalis corporalisque creatura in seipsa manet; sed utique in illo, de quo dictum est, In illo enim vivimus, et movemur, et sumus. (Act. 17. 28.) Quia etsi unaquæque pars potest esse in toto, cujus pars est, ipsum tamen totum non est nisi in illo, a quo conditum est. Et ideo non absurde intelligitur sexto die completo post ejus vesperam factum mane, non quo significaretur initium condendæ alterius creaturæ, sicut in ceteris; sed quo significaretur initium manendi et quiescendi totius quod conditum est, in illius quiete qui condidit. (b) Quæ b quies Deo nec initium habet nec terminum: creaturæ autem habet initium, sed non habet terminum; et ideo septimus dies eidem creaturæ cœpit a mane, sed nullo vespere terminatur.

33. Nam si in ceteris diebus vespera et mane talium temporum vices significant, qualia nunc per hæc quotidiana spatia peraguntur; non video quid prohibuerit, et septimum diem vespera, noctemque ejusdem mane concludere, ut similiter diceretur, Et facta est vespera, et factum est mane dies septimus: quando quidem et ipse unus est dierum, qui omnes septem sunt, quorum repetitione menses et anni et sæcula peraguntur: ut mane quod poneretur post vesperam septimi, hoc esset initium octavi diei, de quo jam deinceps silendum fuit, quia idem primus est ad quem reditur, a quo rursus hebdomadis series (c) ordinatur. Unde probabilius est c istos quidem septem dies illorum nominibus et numero, alios atque alios sibimet succedentes currendo temporalia peragere spatia: illos autem primos sex dies inexperta nobis atque inusitata specie in ipsis rerum conditionibus explicatos; in quibus et vespera et mane, sicut ipsa lux et tenebræ, id est dies et nox non eam vicissitudinem præbuerunt, quam præbent isti per solis circuitus: quod certe de illis tribus fateri cogimur, qui ante condita luminaria commemorati atque numerati sunt.

34. Ac per hoc qualiscumque in eis vespera et mane fuerit, nullo modo tamen opinandum est, eo mane quod post sexti diei vesperam factum est, initium accepisse requiem Dei, ne tem-

(a) Editi addunt, *in nobis*: quod abest a MSS.
(b) Editi: *Quæ quies Dei*. At MSS. *Deo*. Et mox Lov. pro *creaturæ autem*, habet, *creatura*: refragantibus ceteris codicibus.
(c) MSS. octo, *ordinatur*.

porale aliquod bonum illi æternitati et incommutabilitati accidisse vanitate temeraria suspicemur: sed illam quidem requiem Dei, in qua in seipso requiescit, eoque bono beatus est, quod ipse sibi est, nec initium eidem ipsi habere nec terminum; consummatæ autem creaturæ habere initium, eamdem requiem Dei. Quoniam rei cujusque perfectio, non tam in universo cujus pars est, quam in eo a quo est, in quo et ipsum universum est, pro sui generis modulo stabilitur ut quiescat, id est ut sui momenti ordinem teneat. Ac per hoc ipsa universitas creaturæ, quæ sex diebus consummata est, (a) aliud habet in sua natura, aliud in ordine quo in Deo est, non sicut Deus, sed tamen ita ut ei quies propriæ stabilitatis non sit, nisi in illius quiete qui nihil præter se appetit, quo adepto requiescat. Et ideo dum ipse manet in se, quidquid ex illo est retorquet ad se, ut omnis creatura in se habeat naturæ suæ terminum, quo non sit quod ipse est; in illo autem quietis locum, quo servet quod ipsa est. Scio quod non proprie dixerim locum; nam proprie dicitur in spatiis, quæ corporibus occupantur: sed quia et ipsa corpora non manent in loco; nisi quo sui ponderis tamquam appetitu perveniunt, ut eo comperto requiescant; ideo non incongruenter a corporalibus ad spiritalia verbum transfertur, ut dicatur locus, cum res ipsa plurimum distet.

35. Initium ergo creaturæ in quiete Creatoris illo mane significatum arbitror, quod factum est post vesperam sexti diei; non enim posset in illo nisi perfecta requiescere: proinde sexto die consummatis omnibus, factaque vespera, factum est et mane, quo inciperet consummata creatura in illo a quo facta est requiescere. Quo initio Deum in seipso requiescentem, ubi et ipsa requiescere posset invenit, tanto stabilius atque firmius, quanto ipsa illius, non ille hujus eguit ad quietem suam. Sed quoniam quidquid erit universa creatura quibuslibet mutationibus suis, non utique nihil erit, ideo creatura universa in Creatore suo semper manebit; ac per hoc post illud mane nulla deinde vespera fuit.

36. Hoc diximus, (b) cur septimus dies, in quo requievit Deus ab omnibus operibus suis, mane habuerit post vesperam sexti, vesperam vero non habuerit: * est aliud quod de hac re magis proprie atque melius possit, quantum existimo, intelligi, sed aliquanto difficilius explicari, ut non creaturæ, sed etiam sibi requies (c) Dei septimo die mane habuerit sine vespera, id est initium sine termino. Si enim ita diceretur, Requievit Deus in die septimo, nec adderetur, ab omnibus operibus suis quæ fecit, frustra hujus quietis initium quæreremus. Non enim incipit Deus requiescere, cujus requies sine initio, sine termino sempiterna est. Sed quoniam ab omnibus operibus suis, quæ fecit, eis non egendo, requievit, intelligitur requies quidem Dei nec cœpta nec terminata; requies autem ejus ab omnibus operibus suis quæ fecit, ex eo cœpta est, ex quo illa perfecit. Neque enim operibus suis non egendo requievisset, prius quam essent, quibus nec perfectis eguisset: et quia eis omnino numquam eguit, nec ista beatitudo, qua non eis eget, tamquam proficiendo perficietur, ideo septimo diei nulla vespera accessit.

* CAPUT XIX. Alia ratio qua intelligitur septimus dies habuisse mane sine vespera.

37. Sed plane quæri potest dignaque consideratione movet quomodo intelligatur in seipso Deus requievisse ab omnibus operibus suis, quæ fecit; cum scriptum sit, *Et requievit Deus in die septimo*. Non enim dictum est, in seipso; sed *in die septimo*. Quid est ergo dies septimus, utrum creatura est aliqua, an temporis tantummodo spatium? Sed etiam temporis spatium creaturæ temporali concreatum est; ac per hoc et ipsum sine dubio creatura est. Neque enim ulla tempora vel sunt, vel esse potuerunt, vel poterunt, quorum Deus non sit creator, ac per hoc et istum septimum diem, si tempus est, quis creavit nisi omnium temporum creator? Sed illi sex dies cum quibus vel in quibus creaturis creati sint, superior Scripturæ sanctæ sermo indicat. Quocirca in his diebus septem, quorum species nota nobis est, qui re quidem ipsa prætereunt, sed aliis succedentibus nomina sua quodammodo tradunt, ut illi sex dies nominentur, novimus eorum primi quando creati sunt: septimum autem diem, qui nomine sabbati nuncupatur, quando Deus creaverit, non videmus. In ipso quippe die non fecit aliquid, immo ab eis quæ sex diebus fecerat; in eodem septimo requievit. Quomodo ergo requievit in die, quem non creavit? Aut quomodo eum post sex dies continuo creavit, cum sexto die consummaverit omnia quæ creavit, nec aliquid septimo die creaverit, sed in eo potius ab omnibus, quæ creaverat, requieverit? An unum tantummodo diem creavit Deus, ut ejus repetitione multi, qui dicuntur dies, præterirent atque transcurrerent; nec opus erat ut septimum diem crearet, quia illius quem creaverat, septima repetitio hunc utique faciebat? Lucem quippe de qua scriptum est, *Et dixit Deus, Fiat lux, et facta est lux*, discrevit a tenebris, eamque vocavit diem, et tenebras vocavit noctem. Tunc itaque Deus diem fecit, cujus repetitionem Scriptura appellat secundum diem, deinde tertium, et usque ad sextum, quo consummavit Deus opera sua: atque inde illius diei primitus creati septima repetitio septimi diei nomen accepit, in quo requievit Deus. Ac per hoc nulla creatura est septimus dies, nisi eadem ipsa septies rediens, quæ condita est, quando vocavit Deus lucem diem, et tenebras vocavit noctem.

CAP. Dies ... mus cre...

Gen.

38. Rursus ergo ad eam quæstionem relabimur, de qua in primo libro exiisse videbamur, ut item quæramus quomodo circuire potuerit

CAP. De lu... ante ... nart...

(a) MSS. quatuor, consummata est in natura sua, aliud habet in natura sua.

(b) Editi post diximus, addunt, ut intelligatur: quod omittunt MSS. omnes.

(c) Sic MSS. At excusi prætermissa voce *Dei*, ferunt, *requies septimi diei*.

ad vicissitudinem diei et noctis. lux ad exhibendam diurnam nocturnamque vicissitudinem, non solum antequam cœli luminaria, sed antequam ipsum cœlum quod firmamentum appellatum est, factum esset, antequam denique ulla species terræ vel maris, quæ circuitum lucis admitteret, sequente nocte unde illa transisset. Cujus quæstionis difficultate compulsi, ausi sumus disceptationem nostram quasi ad hanc terminare sententiam, ut diceremus illam lucem, quæ primitus facta est, conformationem esse creaturæ spiritalis; noctem vero, adhuc formandam in reliquis operibus rerum materiem, quæ fuerat instituta, cum in principio fecit Deus cœlum et terram, antequam vero faceret diem. (*a*) Sed nunc die septimi consideratione commoniti, facilius est ut nos ignorare fateamur, quod remotum est a sensibus nostris, quonam modo lux illa quæ dies appellata est, vel circuitu suo, vel contractione et emissione, si corporalis est, vices diurnas nocturnasque peregerit, vel si spiritalis est, condendis creaturis omnibus præsentata sit, suaque ipsa præsentia diem, noctem vero absentia, vesperam initio absentiæ, mane initio præsentiæ fecerit; quam ut in re aperta contra divinæ Scripturæ verba conemur, dicendo aliud esse diem septimum, quam illius diei quem fecit Deus septimam repetitionem. Alioquin aut non creavit Deus septimum diem, aut aliquid creavit post illos sex dies, id est ipsum diem septimum, falsumque erit quod scriptum est, in sexto die consummasse omnia opera sua, et in septimo requievisse ab omnibus operibus suis. Quod utique quoniam falsum esse non potest, restat ut præsentia lucis illius, quem diem Deus fecit, per omnia opera ejus repetita sit, quoties dies nominatus est, et in ipso septimo in quo requievit ab operibus suis. Gen. 2. 2.

CAPUT XXII. Lux spiritalis quomodo diei et noctis vicissitudinem exhibuisse intelligitur.

39. Sed quoniam lux corporalis antequam fieret cœlum, quod firmamentum vocatur, in quo etiam luminaria facta sunt, quo circuitu vel quo processu et recessu vices diei et noctis exhibere potuerit, non invenimus, istam quæstionem relinquere non debemus sine aliqua nostræ prolatione sententiæ, ut si lux illa quæ primitus creata est, non corporalis sed spiritalis est, sicut post tenebras facta est, ubi intelligitur a sua quadam informitate ad Creatorem conversa atque formata, ita et post vesperam fiat mane, cum post cognitionem suæ propriæ naturæ, qua non est quod Deus, refert se ad laudandam lucem quod ipse Deus est, cujus contemplatione formatur. Et quia ceteræ creaturæ, quæ infra ipsam fiunt, sine cognitione ejus non fiunt, propterea nimirum idem dies ubique repetitur, ut ejus repetitione fiant tot dies, quotiens distinguuntur rerum genera creatarum, perfectione senarii numeri terminanda: ut vespera primi diei sit etiam sui (*b*) cognitio, non se esse quod Deus est; mane autem post hanc vesperam, quo concluditur dies unus, et inchoatur secundus, conversio sit ejus, qua id quod creata est, ad laudem referat Creatoris, et percipiat de Verbo Dei cognitionem creaturæ quæ post ipsam fit, hoc est firmamenti: quod in ejus cognitione fit prius cum dicitur, *Et sic est factum;* deinde in natura ipsius firmamenti, quod conditur, cum additur etiam postea, jam dicto, *Et sic est factum. Et fecit Deus firmamentum.* Deinde fit vespera illius lucis, cum ipsum firmamentum, non in Verbo Dei sicut ante, sed in ipsa ejus natura cognoscit: quæ cognitio quoniam minor est, recte vesperæ nomine significatur. Post quam fit mane, quo concluditur secundus dies, et incipit tertius: in quo itidem mane conversio est lucis hujus, id est diei hujus ad laudandum Deum, quod operatus sit firmamentum, et percipiendam de Verbo ejus cognitionem creaturæ, quæ condenda est post firmamentum. Ac per hoc cum dicit Deus, *Congregetur aqua quæ est sub cœlo, in collectionem unam, et appareat arida*, cognoscit hoc illa lux in Verbo Dei, quo id dicitur; et ideo sequitur, *Et sic est factum*, hoc est in ejus cognitione ex Verbo Dei: deinde cum additur, *et congregata est aqua* etc. cum jam dictum esset, *Et sic factum est*, in suo genere ipsa creatura fit: quæ item cum in suo genere facta cognoscitur ab ea luce, quæ jam in Verbo Dei faciendam cognoverat, fit tertio vespera: et inde hoc modo cetera usque ad mane post vesperam sexti diei.

CAPUT XXIII. Cognitio rerum in Verbo Dei, et in seipsis.

40. Multum quippe interest inter cognitionem rei cujusque in Verbo Dei, et cognitionem ejus in natura ejus, ut illud merito ad diem pertineat, hoc ad vesperam. In comparatione enim lucis illius quæ in Verbo Dei conspicitur, omnis cognitio qua creaturam quamlibet in seipsa novimus, non immerito nox dici potest: quæ rursus tantum differt ab errore vel ignorantia eorum, qui nec ipsam creaturam sciunt, ut in ejus comparatione non incongrue dicatur dies. Sicut ipsa vita fidelium quæ in hac carne atque in hoc sæculo ducitur, in comparatione vitæ infidelis atque impiæ non irrationabiliter lux et dies appellatur, dicente Apostolo, Fuistis aliquando tenebræ, nunc autem lux in Domino; et illud, Abjiciamus opera tenebrarum, et induamus nos arma lucis; sicut in die honeste ambulemus: qui tamen dies nisi rursus in comparatione illius diei, quo æquales Angelis facti videbimus Deum sicuti est, ipse quoque nox esset, non hic prophetiæ lucerna indigeremus; unde apostolus Petrus dicit, Habemus certiorem propheticum sermonem, cui bene facitis intendentes sicut lucernæ (*d*) lucenti in obscuro loco, donec dies lucescat, et lucifer oriatur in cordibus vestris. Eph. 5. 8. Rom. 13. 12. 2. Pet. 1. 19.

CAPUT XXIV. Scientia Angelorum.

41. Quapropter cum sancti Angeli, quibus post resurrectionem coæquabimur, si viam (quod nobis Christus factus est) usque in finem tenuerimus, semper videant faciem Dei, Verboque ejus

(*a*) Editi addunt hic, *in quo requievit:* quod abest a MSS.

(*b*) Locus ad MSS. emendatus; in quo scilicet excusi habuerunt, *cognitione*, pauloque post, *conversio sit ejus*

(*d*) MSS. omittunt, *lucenti*.

unigenito Filio sicut Patri æqualis est perfruantur, in quibus prima omnium creata est sapientia; procul dubio universam creaturam, in qua ipsa sunt principaliter conditi, in ipso Verbo Dei prius noverunt, in quo sunt omnium, etiam quæ temporaliter facta sunt, æternæ rationes, tamquam in eo per quod facta sunt omnia: ac deinde in ipsa creatura, quam sic noverunt tamquam infra despicientes, eamque referentes ad illius laudem, in cujus incommutabili veritate rationes secundum quas facta est, principaliter vident. Ibi ergo tamquam per diem, unde et concordissima unitas eorum ejusdem veritatis participatione dies est primitus creatus; hic autem tamquam per vesperam: sed continuo fit mane, (quod in omnibus sex diebus animadverti potest;) quia non remanet angelica scientia in eo quod creatum est, quin hoc continuo referat ad ejus laudem atque (a) caritatem, in quo id non factum esse, sed faciendum fuisse cognoscitur, in qua veritate stando dies est. Nam si vel ad seipsam natura angelica converteretur, seque amplius delectaretur quam illo, cujus participatione beata est; intumescens superbia caderet, sicut diabolus: de quo suo loco loquendum est, cum de serpente hominis seductore sermo debitus flagitabitur.

CAPUT XXV. Cur sex diebus non additur nox.

42. Quia ergo Angeli creaturam in ea ipsa creatura sic sciunt, ut ei scientiæ electione ac dilectione præponant quod eam sciunt in veritate, per quam facta sunt omnia, participes ejus effecti; ideo per omnes sex dies non nominatur nox, sed post vesperam et mane dies unus: item post vesperam et mane dies secundus; deinde post vesperam et mane dies tertius: ac sic usque in mane sexti diei, unde incipit septimus quietis Dei, quamvis cum suis noctibus, dies tamen non noctes narrantur. Tunc enim nox ad diem pertinet, non dies ad noctem, cum sublimes et sancti Angeli id quod creaturam in ipsa creatura noverunt, referunt ad illius honorem et amorem, in quo æternas rationes quibus creata est contemplantur; eaque concordissima contemplatione sunt unus dies, quem fecit Dominus, cui conjungetur Ecclesia de hac peregrinatione liberata, ut et nos exultemus et jucundemur in eo. (Psal. 117, 24.)

CAPUT XXVI. Numerus dierum quomodo accipiendus.

43. Hujus ergo diei, cujus et vespera et mane secundum supra dictam rationem accipi potest, sexta repetitione consummata est universa creatura; factumque est mane, quo finiretur sextus dies; et unde inciperet septimus vesperam non habiturus; quia Dei requies non est creatura; quæ cum per dies ceteros conderetur, aliter in seipsa facta cognoscebatur, quam in illo cujus veritate facienda videbatur, cujus cognitionis quasi decolor species vesperam faciebat. Non itaque jam forma ipsius operis dies, et terminus vespera, et alterius operis initium mane, in hac rerum conditarum narratione debet intelligi; ne cogamur contra Scripturam dicere, præter sex dies, conditam diei septimi creaturam, aut ipsum diem septimum nullam esse creaturam: sed dies ille quem fecit Deus, per opera ejus ipse repetitur, non circuitu corporali, sed cognitione spiritali, cum beata illa societas Angelorum et primitus contemplatur in Verbo Dei, quo dicit Deus, *Fiat;* atque ideo prius in ejus cognitione fit, cum dicitur, *Et sic est factum;* et postea rem ipsam factam, in ea ipsa cognoscit, quod significatur facta vespera; et eam deinde cognitionem rei factæ ad illius veritatis laudem refert, ubi rationem viderat faciendæ, quod significatur facto mane. Ac sic per omnes illos dies unus est dies, non istorum dierum consuetudine intelligendus, quos videmus solis circuitu determinari atque numerari; sed alio quodam modo, a quo et illi tres dies, qui ante conditionem istorum luminarium commemorati sunt, alieni esse non possunt. Is enim modus non usque ad diem quartum, ut inde jam istos usitatos cogitaremus, sed usque ad sextum septimumque perductus est, ut longe aliter accipiendus sit dies et nox, inter quæ duo divisit Deus, et aliter iste dies et nox, inter quæ dixit ut dividant luminaria quæ creavit, cum ait, *Et dividant inter diem et noctem.* (Gen. ...) Tunc enim hunc diem condidit, cum condidit solem, cujus præsentia eumdem exhibet diem: ille autem dies primitus conditus jam triduum peregerat, cum hæc luminaria illius diei quarta repetitione creata sunt.

CAP. XX... Usitat... hebdo... longe... res se... diebu... nes...

44. Quapropter quod illum diem vel illos dies, qui ejus repetitione numerati sunt, in hac nostra mortalitate terrena experiri ac sentire non possumus, et si quid ad eos intelligendos conari possumus, non debemus temerariam præcipitare sententiam, tamquam de his aliud sentiri congruentius probabiliusque non possit; istos septem dies, qui pro illis agunt hebdomadam, cujus cursu et recursu tempora rapiuntur, in qua dies unus est a solis ortu usque in ortum circuitus, sic illorum vicem quamdam exhibere credamus, ut non eos illis similes, sed multum impares minime dubitemus.

CAP. XX... Interp... tio da... luce c... spir... non e... metu... propr... figur...

45. Nec quisquam arbitretur, illud quod dixi de luce spiritali, et de condito die spiritali et angelica creatura, et de contemplatione quam habet in Verbo Dei, et de cognitione qua in seipsa creatura cognoscitur, ejusque relatione ad laudem incommutabilis veritatis, ubi prius ratio videbatur rei faciendæ, quæ cognita est facta, non jam proprio, sed quasi figurate atque allegorice convenire ad intelligendum diem et vesperam et mane: sed aliter quidem quam in consuetudine quotidianæ lucis hujus et corporalis; non tamen tamquam hic proprie, ibi figurate. Ubi enim melior et certior lux, ibi verior etiam dies: cur ergo non et verior vespera et verius mane? Nam si in istis diebus habet quamdam declinationem suam lux in occasum, quam vesperæ nomine nuncupamus, et ad ortum iterum reditum, quod mane dicimus, cur et illic vespe-

(a) In editis *atque claritatem.* In quinque MSS. *atque charitatem:* hanc lectionem confirmat quod rursum n. 42. dicitur, *referunt ad illius honorem et amorem.*

ram non dicamus, cum a contemplatione Creatoris creatura (a) dispicitur, et mane cum a cognitione creaturæ in laudem Creatoris assurgitur? Neque enim et Christus sic dicitur lux, quomodo dicitur lapis; sed illud proprie, hoc utique figurate. Quisquis ergo non eam quam pro nostro modulo vel indagare vel putare potuimus, sed aliam requirit in illorum dierum enumeratione sententiam, quæ non in prophetia figurate, sed in hac creaturarum conditione proprie meliusque possit intelligi; quærat, et divinitus adjutus inveniat. Fieri enim potest ut etiam ego aliam his divinæ Scripturæ verbis congruentiorem fortassis inveniam. Neque enim ita hanc confirmo, ut aliam quæ præponenda sit, inveniri non posse contendam, sicut confirmo requiem Dei Scripturam sanctam, non quasi post lassitudinem vel curæ molestiam, nobis insinuare voluisse.

CAPUT XXIX. In angelica cognitione dies, vespera et mane.

46. Quamobrem potest aliquis fortasse mecum disputando certare, ut dicat sublimium cælorum Angelos non alternatim contueri, primo rationes creaturarum incommutabiliter in Verbi Dei incommutabili veritate, ac deinde ipsas creaturas, et tertio earum etiam in seipsis cognitionem ad laudem referre Creatoris, sed eorum mentem mirabili facilitate hæc omnia simul posse. Numquid tamen dicet, aut si quisquam dixerit audiendus est, illam cælestem in Angelorum millibus civitatem, aut non contemplari Creatoris æternitatem, aut mutabilitatem ignorare creaturæ, aut ex ejus quoque inferiore quadam cognitione non laudare Creatorem? Simul hoc totum possint, simul hoc totum faciant: possunt tamen et faciunt. Simul ergo habent et diem, et vesperam, et mane.

CAPUT XXX. Nihilo ignobilior angelica scientia, licet in hac sit vespera et mane.

47. Neque enim verendum est, ne forte qui est idoneus jam illa sentire, ideo non putet hoc ibi posse fieri, quin in his diebus, qui solis hujus circuitu peraguntur, fieri non potest. Et hoc quidem non potest eisdem partibus terræ: universum autem mundum quis non videat, si advertere velit, et diem ubi sol est, et noctem ubi non est, et vesperam unde discedit, et mane quo accedit, simul habere? Sed nos plane in terris hæc omnia simul habere non possumus: nec ideo tamen istam terrenam conditionem lucisque corporeæ temporalem localemque circuitum illi patriæ spiritali coæquare debemus, ubi semper est dies in contemplatione incommutabilis veritatis, semper vespera in cognitione in seipsa creaturæ, semper mane etiam ex hac cognitione in laude Creatoris. Quia non ibi abscessu lucis superioris, sed inferioris cognitionis distinctione fit vespera; nec mane tamquam nocti ignorantiæ scientia matutina succedat, sed quod vespertinam etiam cognitionem in gloriam conditoris attollat. Denique et ille non nocte nominata, *Vespere*, inquit, *et mane et meridie enarrabo et annuntiabo; et exaudies vocem meam*: (Psal. 54, 18.) hic fortasse per temporum vices, sed tamen, quantum puto, significans quid sine temporum vicibus ageretur in patria, cui ejus peregrinatio suspirabat.

CAPUT XXXI. Initio creationis rerum quomodo non simul dies, vespera et mane in angelica cognitione.

48. Sed numquid si jam nunc simul ista omnia gerit atque habet angelica illa societas et unitas diei, quem primitus condidit Deus, tunc etiam cum hæc conderentur simul hæc habuit? Nonne per omnes sex dies, cum ea quæ per singulos Deo condere placuit, conderentur, primo hæc accipiebat in Verbo Dei, ut in ejus notitia primitus fierent, cum dicebatur, *Et sic est factum;* deinde cum facta essent, in sua propria natura qua sunt, Deoque placuissent quia bona sunt, tunc itidem ea cognoscebat alia quadam inferiore cognitione, quæ nomine vesperæ significata est: ac deinde facta vespera fiebat mane, cum de suo Deus opere laudaretur, et alterius creaturæ quæ deinceps facienda erat, ex Dei Verbo notitia; prius quam fieret, acciperetur? Non ergo tunc simul omnia, et dies et vespera et mane; sed singillatim, per ordinem quem Scriptura commemorat.

CAPUT XXXII. Si tunc ista omnia simul in Angelorum scientia, saltem non sine quodam ordine fuerunt.

49. An etiam tunc simul omnia, quia non secundum temporum moras, sicut fiunt dies isti, cum oritur et occidit sol, et in locum suum redit, ut rursus oriatur; sed secundum potentiam spiritalem mentis angelicæ, cuncta quæ voluerit simul notitia facillima comprehendentem? Nec ideo tamen sine ordine, quo apparet connexio præcedentium sequentiumque caussarum. Neque enim cognitio fieri potest, nisi cognoscenda præcedant, quæ item priora sunt in Verbo, per quod facta sunt omnia quam in iis quæ facta sunt omnibus. Mens itaque humana prius hæc quæ facta sunt, per sensus corporis experitur, eorumque notitiam pro infirmitatis humanæ modulo capit: et deinde quærit eorum caussas, si quo modo possit ad eas pervenire principaliter atque incommutabiliter manentes in Verbo Dei, ac sic invisibilia ejus, per ea quæ facta sunt, intellecta conspicere. Quod quanta tarditate ac difficultate agat, et quanta temporis mora propter corpus corruptibile quod aggravat animam, etiam quæ ferventissimo studio rapitur ut instanter ac perseveranter hoc agat, quis ignorat? Mens vero angelica pura charitate inhærens Verbo Dei, postea quam illo ordine creata est, ut præcederet cetera, prius ea vidit in Verbo Dei facienda, quam facta sunt: ac sic prius in ejus fiebant cognitione, cum Deus dicebat ut fierent, quam in sua propria natura: quæ itidem facta in eis ipsis etiam cognovit, minore utique notitia, quæ vespera dicta est. Quam notitiam sane præcedebant quæ fiebant; quia præcedit cognitionem quidquid cognosci potest. Nisi enim prius sit quod cognoscatur, cognosci non potest. Post hoc si eo modo sibi placeret, ut amplius seipsa quam Creatore suo delectaretur: non fieret mane, id est non de sua cognitione in lau-

(a) Bigotianus codex, *dispicitur*. Alii, *despicitur*; quasi deorsum aspicitur, uti usurpat Augustinus supra n. 41. et lib. 2 n. 17. et Virgil. 1. Æn. *Despiciens mare velivolum terrasque jacentes.*

dem Creatoris assurgeret. Cum vero factum est (a) mane, faciendum erat aliud et cognoscendum Deo dicente, *Fiat*; ut prius itidem fieret in cognitione mentis angelicæ: et posset rursus dici, *Et sic est factum*; ac deinde in natura propria, ubi subsequente vespera nosceretur.

50. Ac per hoc etiamsi nulla hic morarum temporalium sint intervalla, præcessit tamen ratio condendæ creaturæ in Verbo Dei, cum dixit, *Fiat lux*: et secuta est ipsa lux qua angelica mens formata est, atque in sua natura facta est, non autem alibi sequebatur ut fieret: et ideo non prius dictum est, *Et sic est factum*; et postea dictum, Et fecit Deus lucem: sed continuo post Verbum Dei facta est lux, adhæsitque creanti luci lux creata, videns illam et se in illa, id est rationem qua facta est. Vidit etiam se in se, id est (b) distante quod factum est ab eo qui fecit. Et ideo cum placuisset Deo factum videnti quia bonum est, et divisa esset lux a tenebris, et vocata lux dies, et tenebræ nox; facta est et vespera: quia necessaria erat et ista cognitio, qua distingueretur a Creatore creatura, aliter in se ipsa cognita quam in illo: atque inde mane ad aliud præcognoscendum, quod fuerat verbo Dei faciendum, prius in cognitione mentis angelicæ, deinde in natura ipsius firmamenti. Et ideo dixit Deus, *Fiat firmamentum; et sic est factum*, in cognitione creaturæ spiritalis, hoc prius quam fieret in eo ipso prænoscentis. Deinde *Fecit Deus Firmamentum*, jam utique ipsam firmamenti naturam, cujus minor esset tamquam vespertina cognitio: ac sic usque ad omnium operum finem, et usque ad requiem Dei, quæ non habet vesperam, quia non est facta sicut creatura, ut posset etiam ipsius geminari cognitio, tamquam prior et major in Verbo Dei sicut in die, et posterior ac minor in seipsa sicut in vespera.

CAPUT XXXIII. An simul omnia, an per intervalla dierum condita fuerint.

51. SED si omnia mens simul angelica potest, quæ singillatim per ordinem connexarum causarum sermo distinguit, numquid etiam quæ fiebant, velut ipsum firmamentum, velut aquarum congregatio, speciesque terrarum nudata, velut fruticum et arborum germinatio, luminarium et siderum conformatio, aquatilia terrestriaque animantia simul omnia facta sunt? an non potius per intervalla temporum secundum præfinitos dies? An forte non sicut ea secundum motus eorum naturales nunc experimur, ita etiam cum primitus instituta sunt cogitare debemus; sed secundum mirabilem atque ineffabilem virtutem Sapientiæ Dei, quæ adtingit a fine usque ad finem fortiter, et disponit omnia suaviter? (Sap. 8. 1.) Neque enim et ipsa gradibus adtingit, aut tamquam gressibus pervenit. Quapropter quam facilis ei efficacissimus motus est, tam facile Deus condidit omnia; quoniam per illam sunt condita: ut hoc quod nunc videmus temporalibus intervallis ea moveri ad peragenda quæ suo cuique generi competunt ex illis insitis rationibus veniat, quas tamquam seminaliter sparsit Deus in ictu condendi, cum dixit, et facta sunt, mandavit, et creata sunt. (Psal. 32)

52. Non itaque tarde institutum est, ut essent tarda quæ tarda sunt; nec ea mora condita sunt sæcula, qua transcurrunt. Hos enim numeros tempora peragunt, quos cum crearentur, non temporaliter acceperunt. Alioquin si rerum naturales motiones, dierumque istorum, quos novimus, usitata spatia, cum hæc primitus verbo Dei facta sunt, cogitemus; non uno die opus erat, sed pluribus, ut ea quæ radicibus pullulant, terramque vestiunt, subter primitus germinarent; deinde certo numero dierum pro suo quæque genere in auras erumperent, etiam si hoc usque fieret, quod de creata natura eorum die uno, id est tertio factum Scriptura narravit. Deinde quot diebus opus erat, ut aves volarent, si a suis primordiis existentes, ad plumas et pennas per naturæ suæ numeros pervenerunt? An forte ova tantum creata erant, cum quinto die dictum est, quod ejecerint aquæ omne volatile pennatum secundum suum genus? Aut si propterea recte hoc dici potuit, quia in illo humore ovorum jam erant omnia, quæ per numeros certos dierum coalescunt, et explicantur quodammodo, quia inerant jam ipsæ numerosæ rationes incorporaliter corporeis rebus intextæ; cur non et ante ova idipsum recte dici potuerit; cum jam eædem rationes in elemento humido fierent, quibus alites per temporales sui cujusque generis moras oriri et perfici possent? De quo enim Creatore Scriptura ista narravit, quod sex diebus consummaverit omnia opera sua, de illo alibi non utique dissonanter scriptum est, quod creaverit omnia simul. (Gen. 2) (Eccli. 18) Ac per hoc et istos dies sex vel septem, vel potius unum sexies septiesve repetitum simul fecit, qui fecit omnia simul. Quid ergo opus erat sex dies tam distincte dispositeque narrari? Quia scilicet ii qui non possunt videre quod dictum est, Creavit omnia simul, nisi cum eis sermo tardius incedat, ad id quo eos ducit, pervenire non possunt.

CAPUT XXXIV. Omnia simul facta, et nihilominus per sex dies facta.

53. QUOMODO ergo dicimus sexies repetitam lucis illius præsentiam per angelicam cognitionem a vespera ad mane; cum ipsa tria simul, id est et diem et vesperam et mane, semel ei habere suffecerit: cum simul universam creaturam, sicut simul facta est, et in primis atque incommutabilibus rationibus, per quas condita est, contemplaretur propter diem, et in ejus ipsius natura cognosceret propter vesperam, et Creatorem ex ipsa etiam inferiore cognitione propter mane laudaret? Aut quomodo præcedebat mane, ut in Verbo cognosceret quid esset Deo postea faciendum, idipsum etiam consequenter vespere cognitura, si prius et posterius nihil factum est, quia simul omnia facta sunt? Immo vero et prius atque posterius per sex dies quæ commemorata sunt facta sunt, et simul o-

(a) Abest, mane, a plerisque et melioris notæ MSS.

(b) Sorbonicus MS. distare.

mnia facta sunt: quia et hæc Scriptura, quæ per memoratos dies narrat opera Dei, et illa quæ simul eum dicit fecisse omnia, verax est; et utraque una est, quia uno Spiritu veritatis inspirante conscripta est.

54. Sed in his rebus, in quibus quid prius sit vel posterius, intervalla temporum non demonstrant, quamvis utrumque dici possit, id est et simul, et prius et posterius, facilius tamen intelligitur quod dicitur simul, quam quod prius atque posterius: velut cum solem intuemur orientem, certe manifestum est, quod ad eum acies nostra pervenire non posset, nisi transiret totum aeris cœlique spatium, quod inter nos et ipsum est: hoc autem cujus longinquitatis sit, quis æstimare sufficiat? Nec utique perveniret eadem acies vel radius oculorum nostrorum ad transeundum aerem, quia est super mare, nisi prius transisset eum, qui est super terram, in qualibet mediterranea regione simus, ab eo loco ubi sumus usque ad litus maris. Deinde si ad eamdem lineam contuitus nostri adhuc post mare terræ adjacent, eum quoque aerem, qui super illas transmarinas terras est, transire acies nostra non potest, nisi prius peracto spatio aeris illius, qui super mare quod prius occurrit, extenditur. Faciamus jam post illas transmarinas terras nonnisi Oceanum remanere; numquid et aerem qui super Oceanum diffunditur, potest transire acies nostra, nisi prius transierit quidquid aeris citra Oceanum super terram est? Oceani autem magnitudo incomparabilis perhibetur; sed quantacumque sit, prius oportet aerem, qui supra est, transeat radii nostrorum oculorum; et postea quidquid ultra est, tum demum ad solem perveniant, quem videmus. Num igitur quia totiens hic diximus prius et postea, ideo non simul omnia uno ictu transit noster obtutus? Si enim clausis oculis faciem contra visuri solem ponamus, nonne mox ut eos aperuerimus, ibi potius aciem nostram nos invenisse, quam illuc eam perduxisse putabimus; ita ut nec ipsi oculi prius aperti fuisse videantur, quam (a) illa quo intenderat pervenisse? Et certe iste corporeæ lucis est radius, emicans ex oculis nostris, et tam longe posita tanta celeritate contingens, ut æstimari compararique non possit. Nempe hic et illa omnia tam ampla immensaque spatia simul uno ictu transiri manifestum est, et quod prius posteriusque transeatur, nihilo minus certum est.

55. Merito resurrectionis nostræ celeritatem cum exprimere vellet Apostolus, in ictu oculi dixit fieri. Neque enim aliquid in rerum corporearum motibus vel ictibus potest celerius inveniri. Quod si oculorum carnalium acies celeritate tantum potest, quid mentis acies vel humanæ, quanto magis angelicæ? Quid jam de ipsius summæ Dei Sapientiæ celeritate dicatur, quæ adtingit ubique propter suam munditiem, et nihil inquinatum in eam incurrit? In his ergo quæ simul facta sunt, nemo videt quid prius posteriusve fieri debuerit, nisi in illa Sapientia, per quam facta sunt omnia per ordinem simul.

1. Cor. 15, 52.
Sap. 7. 24.

CAPUT XXXV. Conclusio de diebus Geneseos.

56. Dies ergo ille, quem Deus primitus fecit, si spiritalis rationalisque creatura est, id est Angelorum supercœlestium atque Virtutum, præsentatus est omnibus operibus Dei hoc ordine præsentiæ, quo ordine (b) scientiæ, qua et in Verbo Dei facienda prænosceret, et in creatura facta cognosceret, non per intervallorum temporalium moras, sed prius et posterius habens in connexione creaturarum, in efficacia vero Creatoris omnia simul. Sic enim fecit quæ futura essent, ut non temporaliter faceret temporalia, sed ab eo facta currerent tempora Ac per hoc isti dies septem, quos lux corporis cœlestis circumeundo explicat, atque replicat, secundum quamdam umbram significationis admonent nos quærere illos dies, in quibus lux creata spiritalis omnibus operibus Dei per senariam numeri perfectionem præsentari potuerit; atque inde (c) septimam requiem Dei mane habere, et vesperam non habere; ut non sit hoc Deo requievisse in die septimo, tamquam ipso die septimo eguerit ad requiem suam; sed quod in conspectu Angelorum suorum requieverit ab omnibus operibus suis, quæ fecit, non utique nisi in seipso, qui factus non est; id est, ut creatura ejus angelica, quæ cognoscendis omnibus operibus ejus in ipso et in illis, tamquam dies cum vespera præsentata est, nihil post omnia valde bona opera ejus melius cognosceret, quam illum ab omnibus in seipso requiescere, nullo eorum egentem quo sit beatior.

(a) Am. et Er. *quam illo quo intenderant pervenisse*. Lov. *pervenissent*. At MSS. *quam illa quo intenderat* scilicet oculorum acies *pervenisse*.

(b) MSS. aliquot, *præscientiæ*.
(c) MSS. non pauci, *inde in septimam*, unus aut alter, *inde in septima*.

LIBER QUINTUS

De eo quod scriptum est in 2. cap. Geneseos, Hic est liber creaturæ cæli, *etc. usque ad illud*, Fons autem adscendebat de terra *etc.*

CAPUT I. Sex vel septem Genesis dies unius diei repetitione numerari potuisse. Gen. 2. 4.

Hic est liber creaturæ cæli et terræ, cum factus est dies, fecit Deus cælum et terram, et omne viride agri, antequam esset super terram, et omne fænum agri, antequam exortum est. Non enim pluerat super terram Deus: et homo non erat qui operaretur terram. Fons autem adscendebat de terra, et irrigabat omnem faciem terræ. Nunc certe firmior fit illa sententia, qua intelligitur unam diem fecisse Deum, unde jam illi sex vel septem dies unius hujus repetitione numerari potuerint: quandoquidem apertius sancta Scriptura jam dicit, concludens quodammodo cuncta quæ ab initio usque ad hunc locum dixerat, atque infert, *Hic est liber creaturæ* vel facturæ *cæli et terræ, cum factus est dies.* Neque enim quisquam dicturus est cælum et terram hic ita commemorata, sicut dictum erat antequam conditus insinuaretur dies, *In principio fecit Deus cælum et terram.* Illud enim si eo modo intelligitur, ut aliquid Deus fecerit sine die, prius quam faceret diem, qua ratione id possit accipi, suo loco dixi, quod dicendum putavi, nulli intercludens melius intelligendi licentiam. Nunc autem, *Hic est*, inquit, *liber creaturæ cæli et terræ, cum factus est dies:* satis, ut opinor, ostendens, non hic se ita commemorasse cælum et terram, sicut in principio antequam fieret dies, cum tenebræ essent super abyssum; sed quomodo factum est cælum et terra, cum factus est dies, id est jam formatis atque distinctis partibus et generibus rerum, quibus universa creatura disposita atque composita reddit hanc speciem, quæ mundus vocatur.

Gen. 1. 1.

2. Illud hic ergo cælum commemoratum est, quod cum creasset Deus, firmamentum vocavit, cum omnibus quæ in illo sunt; et ea terra, quæ cum abysso imum obtinet locum, cum omnibus quæ in ea sunt. Sequitur enim et adjungit, *Fecit Deus cælum et terram*, ut cæli et terræ nomine et præmisso antequam factum diem commemoraret, et repetito cum commemorasset, non sinat suspicari, ita se nunc cælum et terram nominasse, sicut in principio antequam esset creatus dies. Sic enim verba contexuit, *Hic est liber creaturæ cæli et terræ, cum factus est dies, fecit Deus cælum et terram:* ut si quisquam velit sic intelligere quod superius positum est, *liber creaturæ cæli et terræ*, quemadmodum dictum est, *In principio fecit Deus cælum et terram*, prius quam conderet diem, quia prius et hic commemorata sunt cælum et terra, et postea factus dies: corrigatur subsequentibus verbis: quis et post commemoratum factum diem rursus cæli et terræ nomen adjunctum est.

3. Quamquam et hoc quo positum est, *cum*, et sic adjunctum, *factus est dies*, cuivis contentioso extorqueat alium esse intellectum non posse. Si enim ita esset interpositum, ut diceretur Hic est liber creaturæ cæli et terræ, factus est dies, fecit Deus cælum et terram; quisquam forte arbitraretur librum creaturæ cæli et terræ sic appellatum, quomodo appellatum est in principio cælum et terra, ante conditum diem; ac deinde subjunctum, *factus est dies*, sicut ibi postea narratum est, quod Deus fecerit diem: inde continuo rursus dictum, *Fecit Deus cælum et terram*, tamquam sic jam quemadmodum hæc facta sunt post conditum diem. Sed quia ita interpositum est ut diceretur, *cum factus est dies:* sive hoc superioribus verbis connectas, ut sit una sententia, *Hic est liber creaturæ cæli et terræ, cum factus est dies;* sive inferioribus, ut item hoc modo sit plena sententia, *Cum factus est dies, fecit Deus cælum et terram:* procul dubio cogit eo modo se intelligi cælum et terram commemorasse, quomodo facta sunt, cum factus est dies. Deinde cum dictum esset, *Fecit Deus cælum et terram;* additum est, *et omne viridi agri:* quæ certe manifestum est tertio die facta. Unde liquidius apparet eumdem illum esse unum diem quem fecit Deus, quo repetito, factus est et secundus, et tertius, et ceteri usque ad septimum diem.

4. Cum autem nomine cæli et terræ, usitato more Scripturarum, nunc universam creaturam voluerit accipi, quæri potest cur addiderit, *et omne viride agri;* quod mihi videtur ideo posuisse, ut significantius intimaret quem diem commendaverit, quod ait, *cum factus est dies.* Cito enim quisquam putaret hunc diem lucis corporeæ commendatum, quo circumeunte nobis vicissitudo diurni nocturnique temporis exhibetur. Sed cum creaturarum conditarum ordinem recolimus, et invenimus omne viride agri tertio die creatum, antequam sol fieret, qui quarto die factus est, cujus præsentia dies iste quotidianus usitatusque peragitur: quando audimus, *Cum factus est dies, fecit Deus cælum et terram, et omne viride agri*, admonemur de ipso die cogitare, quem sive corporalem nescio qua luce nobis incognita, sive spiritalem in societate unitatis angelicæ, non tamen talem qualem hic novimus, intellectu vestigare conemur.

CAPUT Viri de cur add Gen. 2

5. Illud etiam non ab re fuerit intueri, quod cum posset dicere, Hic est liber creaturæ cæli et terræ, cum fecit Deus cælum et terram, ut in cælo et terra intelligeremus quidquid in eis est, sicut loqui divina Scriptura consuevit, ut nomine cæli et terræ sæpissime, interdum addito et maris, universam insinuet creaturam, aliquando adjungens et dicens, Et quæ sunt in eis: ut quidquid horum diceret, ibi intelligeremus

CAP. Ex nar tionis o ne intel tur om simul c ta fui

Psal. 14

et diem, sive quem primus condidit, sive istum quem præsentia solis fecit: non ita dixit, sed interposuit diem dicens, *Cum factus est dies*. Nec ita locutus est ut diceret, Hic est liber creaturæ diei et cæli et terræ; tamquam hoc ordine, quo facta narrantur. Nec ita, Hic est liber creaturæ cæli et terræ, cum factus est dies et cælum et terra, cum fecit Deus cælum et terram, et omne viride agri. Nec ita, Hic est liber creaturæ cæli et terræ, cum fecit Deus diem, et cælum et terram, et omne viride agri: hos enim magis locutionis modos loquendi consuetudo poscebat. Sed ait, *Hic est liber creaturæ cæli et terræ, cum factus est dies fecit Deus cælum et terram, et omne viride agri;* tamquam illud insinuans, cum factus est dies, tunc fecisse Deum cælum et terram, et omne viride agri.

6. Porro autem superior narratio factum diem primitus indicat, eumque unum diem deputat, post quem secundum annumerat, quo factum est firmamentum; et tertium, quo species terræ marisque digestæ sunt, et lignum atque herbam terra produxit. An forte hoc illud est, quod in libro superiore monebamur ostendere, simul Deum fecisse omnia; quandoquidem narrationis illa contextio, cum sex dierum ordine creata cuncta et consummata memorasset, nunc ad unum diem omnia rediguntur nomine cæli et terræ, adjuncto etiam fruticum genere? Nimirum propter quod supra dixi, ut si fortassis ex hac nostra consuetudine intelligeretur dies, corrigeretur lector, cum recoleret viride agri ante istum solarem diem Deum dixisse ut terra produceret.

Eccli. 18. 1. Ita jam non ex alio Scripturæ sanctæ libro profertur testimonium quod omnia simul Deus creaverit, sed vicina testificatio paginæ consequentis ex hac re nos admonet, dicens, *cum factus est dies, fecit Deus cælum et terram, et omne viride agri:* ut istum diem et septies intelligas repetitum, ut fierent septem dies; et cum audis tunc facta omnia, cum factus est dies, illam senariam vel septenariam repetitionem sine intervallis morarum spatiorumque temporalium factam, si possis, apprehendas; si nondum possis, hæc relinquas conspicienda valentibus: tu autem cum Scriptura non deserente infirmitatem tuam, et materno incessu tecum tardius ambulante proficias; quæ SIC LOQUITUR, ut altitudine superbos irrideat, profunditate adtentos terreat, veritate (*a*) magnos pascat, affabilitate parvulos nutriat. a

CAP. IV. Cur fœnum antequam exoriretur factum fuisse dicitur.

7. QUID sibi ergo vult etiam quod sequitur: nam ita sermo contexitur, *Cum factus est dies, fecit Deus cælum et terram, et omne viride agri, antequam esset super terram, et omne fœnum agri, antequam exortum est*. Quid est hoc? Nonne quærendum est ubi ea fecerit, antequam essent super terram, et antequam exorta sunt? Quis enim non proclivius crederet, tunc ea Deum fecisse, cum exorta sunt, non antequam exorta sunt, nisi admoneretur hoc divino eloquio, ista Deum fecisse antequam exorirentur, ut si ubi facta sint, invenire non possit, credat tamen ante facta quam exorta, quisquis huic Scripturæ pie credit; impie quippe non credit.

8. Quid ergo dicemus? An quod nonnulli putaverunt, in ipso Verbo Dei facta omnia, antequam exorirentur in terra? Sed si hoc modo facta sunt, non cum factus est dies, sed antequam fieret dies, facta sunt: aperte autem Scriptura dicit: *Cum factus est dies, fecit Deus cælum et terram, et omne viride agri antequam esset super terram, et omne fœnum antequam exoriretur*. Si ergo cum factus est dies, non utique antequam fieret dies: ac per hoc non in Verbo, quod Patri coæternum est antequam dies, antequam omnino aliquid fieret; sed cum factus est dies. Nam illa quæ in Verbo Dei ante omnem creaturam sunt, non utique facta sunt: hæc autem facta sunt, cum factus est dies, sicut Scripturæ verba declarant: sed tamen antequam essent super terram, antequam exorirentur; quod de viridibus et fœno agri dictum est.

9. Ubi ergo? An ipsa terra caussaliter et rationaliter; sicut in seminibus jam sunt omnia, antequam evolvant quodammodo, atque explicent incrementa et species suas per numeros temporum? Sed ista semina, quæ videmus, jam super terram sunt, jam exorta sunt: an non erant super terram, sed infra terram; et ideo antequam exorta sunt, facta sunt, quia tunc exorta sunt, cum semina germinarunt, et accessu incrementorum in auras eruperunt, quod per moras temporum nunc fieri videmus suo cuique genere distributas? Num ergo semina tunc facta sunt, cum factus est dies, et in ipsis erat omne viride agri, et omne fœnum, nondum ea specie qua sunt super terram jam exorta, sed ea vi qua sunt in rationibus seminum? Semina ergo primum terra produxit? Sed non ita Scriptura loquebatur, cum diceret, *Et produxit terra herbam pabuli*, vel herbam fœni (*b*) *seminantem semen secundum genus, et secundum similitudinem; et lignum fructuosum faciens fructum, cujus semen suum in se secundum genus super terram*. His enim verbis magis apparet, semina esse orta ex herbis et lignis, non autem illa ex seminibus, sed ex terra: præsertim quia et ipsa verba Dei sic se habent. Non enim ait, Germinent semina in terra herbam fœni, et lignum fructuosum; sed ait, *Germinet terra herbam fœni seminantem semen;* ut semen ex herba, non herbam insinuaret ex semine. *Et sic est factum, et produxit terra*; id est, prius sic est factum in cognitione illius diei, et produxit terra jam, ut hoc fieret etiam in ipsa creatura, quæ condita est.

10. Quomodo ergo antequam essent super terram, et antequam exorirentur; quasi aliud eis fuerit fieri cum cælo et terra, quando factus est dies ille insitatus atque incognitus nobis, quem primum Deus fecit; aliud autem exoriri super

(*a*) Veteres codices optimæ notæ, *agnos pascat*.

(*b*) MSS. constanter habent, *seminans semen*.

terram, quod non fit nisi per hos dies, quos circuitus solis facit per temporum moras suo cuique generi accommodatas? Quod si ita est, diesque ille societas atque unitas super cælestium Angelorum atque Virtutum est; procul dubio longe aliter nota est Angelis creatura Dei, aliter nobis: excepto quod eam in Verbo Dei noverunt, per quod facta sunt omnia, etiam in seipsa dico longe aliter notam eis esse quam nobis. Illis enim primordialiter, ut ita dicam, vel originaliter, sicut eam Deus primitus condidit, et post eam conditionem a suis operibus requievit, non condendo aliquid amplius: nobis autem secundum rerum antea conditarum administrationem, jam per ordines temporum, secundum quam Deus jam illis rebus per senariam perfectionem consummatis, usque modo operatur.

B 11. Caussaliter ergo tunc dictum est produxisse terram herbam et lignum, id est producendi accepisse virtutem. In ea quippe jam tamquam in radicibus, ut ita dixerim, temporum facta erant, quæ per tempora futura erant. Nam utique postea plantavit Deus paradisum juxta Orientem, et ejecit ibi de terra omne lignum speciosum ad adspectum, et bonum ad escam: nec tamen dicendum est, eum aliquid tunc addidisse creaturæ, quod ante non fecerat; quod velut illi perfectioni, qua omnia bona valde sexto die consummavit, post esset addendum: sed quia jam omnes naturæ fruticum atque lignorum in prima conditione factæ fuerant, a qua conditione Deus requievit, movens deinde administransque per temporales cursus illa ipsa quæ condidit, et a quibus conditis requievit, non solum tunc plantavit paradisum, sed etiam nunc omnia quæ nascuntur. Quis enim alius etiam nunc ista creat, nisi qui usque nunc operatur? Sed creat hæc modo ex iis quæ jam sunt: tunc autem ab illo: cum omnino nulla essent, creata sunt, cum factus est dies ille, qui etiam ipse o-
a mnino (*a*) non erat, spiritalis videlicet atque intellectualis creatura.

CAPUT V. Ordo creationis rerum per sex dies, non intervallis temporum, sed connexione caussarum.

12. FACTÆ itaque creaturæ motibus cœperunt currere tempora: unde ante creaturam frustra tempora requiruntur, quasi possint inveniri ante (*b*) tempora tempora. Motus enim si nullus esset vel spiritalis vel corporalis creaturæ, quo per præsens præteritis futura succederent; nullum esset tempus omnino. Moveri autem creatura non
b utique posset si non esset. Potius ergo tempus a
D Rom. 11 36. creatura, quam creatura cœpit a tempore, utrumque autem ex Deo. Ex ipso enim, et per ipsum, et in ipso sunt omnia. Nec sic accipiatur quod dictum est, tempus a creatura cœpit, quasi tempus creatura non sit; cum sit creaturæ motus ex alio in aliud, consequentibus rebus secundum ordinationem administrantis Dei cuncta quæ creavit. Quapropter cum primam conditionem creaturarum cogitamus, a quibus operibus suis Deus in die septimo requievit; nec illos dies sic-

A ut istos solares, nec ipsam operationem ita cogitare debemus, quemadmodum nunc aliquid Deus operatur in tempore: sed quemadmodum operatus est unde inciperent tempora, quemadmodum operatus est omnia simul, præstans eis etiam ordinem, non intervallis temporum, sed connexione caussarum, ut ea quæ simul facta sunt, senario quoque illius diei numero præsentato perficerentur.

13. Non itaque temporali, sed caussali ordine prius facta est informis formabilisque materies, et spiritalis et corporalis, de qua fieret quod faciendum esset, cum et ipsa priusquam instituta est, non fuisset: nec instituta est nisi ab illo utique summo Deo et vero, ex quo sunt omnia; sive cæli et terræ nomine significata sit,
B quæ in principio fecit Deus ante unum illum diem quem condidit, propterea jam sic appellata, quia inde facta sunt cælum et terra; sive nomine terræ invisibilis et incompositæ atque abyssi tenebrosæ, ut jam in primo libro tractatum est.

14. In his vero quæ jam ex informitate formata sunt, evidentiusque appellantur creata vel facta vel condita, primum factus est dies. Oportebat enim ut primatum creaturæ obtineret illa natura, quæ creaturam per Creatorem, non Creatorem per creaturam posset agnoscere. Secundo firmamentum unde corporeus incipit mundus. Tertio species maris et terræ, atque in terra potentialiter, ut ita dicam, natura herbarum atque lignorum. Sic enim terra ad Dei verbum ea produxit antequam exorta essent, accipiens omnes numeros eorum quos per tempora exsereret secundum suum genus. Deinde postea quam
C hæc velut habitatio rerum condita est, quarto die luminaria et sidera creata sunt, ut prius pars mundi superior, rebus quæ intra mundum moventur visibilibus ornaretur. Quinto aquarum natura, quia cælo aerique conjungitur, produxit ad Dei verbum indigenas suos, omnia scilicet natatilia et volatilia; et hæc potentialiter in numeris, qui per congruos temporum motus exsererentur. Sexto terrestria similiter animalia, tamquam ex ultimo elemento mundi ultima; nihilo minus potentialiter, quorum numeros tempus postea visibiliter explicaret.

15. Hunc omnem ordinem creaturæ ordinatæ dies ille cognovit, et per hanc cognitionem sexies quodammodo præsentatus tamquam sex
D dies exhibuit, cum sit unus dies, ea quæ facta sunt, in Creatore primitus, et in ipsis consequenter agnoscens, nec in ipsis remanens, sed eorum etiam cognitionem posteriorem ad Dei referens dilectionem, vesperam et mane et meridiem in omnibus præbuit; non per moras temporum, sed propter ordinem conditorum. Postremo quietis sui Creatoris, qua in se requiescit ab omnibus operibus suis, notitiam repræsentans, in qua non habet vesperam, benedici et sanctificari ob hoc meruit. Unde ipsum septena-

(a) Editi *omnino erat spiritalis*: omissa negante particula, quam hic ex MSS. revocamus.

(b) Sic MSS. et Am. At Er. et Lov. *ante creaturam tempora.*

rium numerum sancto Spiritui quodammodo dedicatum, commendat Scriptura, et novit Ecclesia.

16. Hic est ergo liber creaturæ cæli et terræ, quia in principio fecit Deus cælum et terram, secundum materiæ quamdam, ut ita dicam, formabilitatem, quæ consequenter verbo ejus formanda fuerat, præcedens formationem suam, non tempore, sed origine. Nam utique cum formaretur, primum factus est dies: cum factus est dies, fecit Deus cælum et terram, et omne viride agri antequam esset super terram, et omne fœnum agri antequam exoriretur, sicut tractavimus; vel si quid liquidius et congruentius videri et dici potuit aut potuerit.

CAP. VI. De vers. *Non enim pluerat* etc. Gen. 2. 5. an inde intelligendum omnia simul creata esse.

17. Quod autem sequitur, *Non enim pluerat Deus super terram, et homo non erat qui operaretur terram;* quo pertineat, et quid nobis insinuet, indagare difficile est. Tamquam, ideo antequam exortum est, fecit Deus fœnum agri, quia nondum pluerat super terram: si enim post pluviam fœnum fecisset, pluvia magis exortum quam factum ab eo videretur? Quid enim, quod post pluviam exoritur, ab alio fit nisi ab eodem Deo? Cur autem non erat homo qui operaretur terram? Nonne jam sexto die fecerat hominem, et septimo requieverat ab omnibus operibus suis? An hoc recapitulando commemorat, quoniam quando fecit Deus omne viride agri, et omne fœnum, nondum pluerat super terram, et nondum erat homo? Tertio quippe die fecit ista, hominem autem sexto. Sed cum fecit Deus omne viride atque fœnum agri antequam exortum est super terram, non solum homo non erat qui operaretur terram, sed nec ipsum fœnum erat super terram, quod utique ante dicit factum quam exortum. An ideo die tertio fecit Deus ista, quia nondum erat homo qui operando terram faceret ea? Quasi vero tam multa ligna et tam multa genera herbarum, non sine ulla opera hominum nascantur ex terra?

18. An ob hoc utrumque positum est, et quia nondum pluerat super terram, et quia nondum erat homo qui operaretur terram? Ubi enim opera humana non est, per pluviam ista nascuntur. Sunt etiam quædam quæ per pluviam non nascuntur, nisi humana opera accedat. Ideo nunc utrumque adjutorium necessarium est, ut cuncta nascantur: tunc autem utrumque defuit; ideo fecit Deus hæc potentia Verbi sui sine pluvia, sine opere humano. Nam etiam nunc ipse facit, sed jam per pluviam et per hominum manus; quamvis neque qui plantat sit aliquid, neque qui rigat, sed qui incrementum dat Deus.

1. Cor. 3. 7.

Gen. 2. 6.

19. Quid est ergo quod adjungit, *Fons autem adscendebat de terra, et irrigabat omnem faciem terræ?* ille quippe fons tanta largitate manans, sicut Nilus Ægypto, posset universæ terræ esse pro pluvia. Quid itaque pro magno commendatum est, antequam plueret fecisse Deum illa gignentia, cum quantum posset adjuvare pluvia, tantum fons irrigans terram? Verum etsi aliquid minus, minora illa fortasse,

A non tamen nulla nascerentur. An hinc etiam more sua Scriptura tamquam infirmis infirmiter loquitur, et tamen innuit aliquid quod intelligat qui valuerit? Nimirum enim sicut isto die, paulo superius commemorato, significavit unum diem factum a Deo, et tunc Deum fecisse cælum et terram cum factus est dies, ut quomodo possemus cogitaremus simul omnia Deum fecisse, quamvis superior sex dierum enumeratio velut temporum intervalla ostendisse videretur: ita cum dixisset, cum cælo et terra Deum fecisse omne viride agri antequam esset super terram, et omne fœnum agri antequam exortum est addidit, *Nondum enim pluerat Deus super terram, nec erat homo qui operaretur terram:* tamquam diceret, Non ea sic fecit Deus, quemadmodum

B facit nunc talia, cum pluit, et cum operantur homines. Hæc enim jam per moras temporum fiunt, quæ tunc non erant, cum fecit omnia simul, unde etiam tempora inciperent.

CAP. VII. De fonte qui rigabat totam terram. Gen. 2. 6.

20. Quod autem sequitur *fons autem adscendebat de terra, et irrigabat omnem faciem terræ:* hinc jam, quantum arbitror, intimatur quæ fiant secundum intervalla temporum ex prima illa conditione creaturarum, ubi facta sunt omnia simul. Et recte ab eo cœpit elemento, ex quo cuncta genera nascuntur vel animalium, vel herbarum atque lignorum, ut agant temporales numeros suos naturis propriis distributos. Omnia quippe primordia seminum, sive unde omnis caro, sive unde omnia frutecta gignuntur, humida sunt, et ex humore concrescunt. Insunt

Semina rerum.

C autem illis efficacissimi numeri, trahentes secum sequaces potentias ex illis perfectis operibus Dei, a quibus in die septimo requievit.

21. Verumtamen quis iste sit fons ad irrigandam faciem terræ omnis idoneus, merito quæritur. Si enim fuit, et obstrusus est vel siccatus, caussa quærenda est. Nunc enim videmus nullum esse fontem, quo irrigetur omnis facies terræ. Fortassis ergo peccatum hominum hanc etiam pœnam commeruit, ut tanta illius fontis repressa largitas facillimam terris auferret fecunditatem, ut incolentium augeretur labor. Posset hoc quamvis nulla id Scriptura narraverit, affirmare humana suspicio, nisi illud occurreret: quod peccatum hominum, cui pœna laboris imposita est, post paradisi delicias exstitit: paradi-

D sus autem habebat prægrandem fontem suum, de quo post diligentius suo loco loquendum est: ex cujus uno capite quatuor magna flumina et nota gentibus manare narrantur. Ubi ergo erat fons iste aut ista flumina, quando ille unus maximus adscendebat de terra, et irrigabat omnem faciem terræ? Certe enim tunc non Geon, qui dicitur Nilus, unus ex illis quatuor, rigabat Ægyptum, quando fons adscendebat de terra, et non Ægyptum tantum; sed omnem faciem terræ satiabat.

22. An primo Deum voluisse credendum est, uno fonte maximo irrigare omnem terram, ut illa quæ in ea principaliter condiderat, accepto humoris adjutorio, jam etiam per temporalia

spatia gignerentur, pro suorum generum diversitate etiam diversis numeris dierum; et postea plantato paradiso repressisse illum fontem, multisque fontibus, sicut jam nunc videmus, implevisse terram; de paradisi autem uno fonte quatuor ingentia flumina divisisse; ut et terra cetera creaturarum suarum plena generibus, congruos numeros suorum temporum agentibus, fontes etiam suos haberet ac fluvios; et paradisus loco electiore plantatus, quatuor illa flumina ex capite sui fontis emitteret: aut ex ipso uno fonte paradisi multo largius exundante, prius totam irrigasse terram, atque ad parienda per temporum numeros genera, quæ in ea sine intervallis temporum creaverat, fecundasse; ac postea repressisse in eo loco aquarum eruptionem vastissimam, ut de diversis per omnem terram capitibus fluminum ac fontium jam manarent; ac deinde in regione illius fontis, non jam universam terram rigantis, sed memorabiles solos illos quatuor fluvios emittentis, plantasse paradisum, ubi hominem quem fecerat collocaret.

CAP. VIII. Quæ Scriptura reticet, qualemus conjectando proferre juvat.

23. Quia enim non omnia scripta sunt, quemadmodum post illam primam rerum conditionem tempora cucurrerint, seque secutæ sicut administrationes creaturarum, quæ primitus factæ sextoque illo die consummatæ sunt, sed quantum satis judicavit Spiritus, qui inerat scribenti ea quæ non solum ad factarum rerum notitiam, sed etiam ad futurarum præfigurationem valerent; nescientes conjectamus quid fieri potuerit, quod ille non nesciens prætermisit; tantum id conantes pro modulo nostro, quantum adjuvamur, efficere, ne aliqua absurditas vel repugnantia putetur esse in Scripturis sanctis, quæ opinionem lectoris offendat, et dum existimat fieri non potuisse, quæ facta esse Scriptura commemorat, vel resiliat a fide, vel non accedat ad fidem.

CAP. IX. Difficultas de fonte terram universam irrigante.

24. Proinde cum de isto fonte quærimus, quomodo id quod dictum est, *Ascendebat de terra, et irrigabat omnem faciem terræ*, non impossibile videatur, si ea quæ diximus, impossibilia cuiquam videantur, quærat ipse aliud, quo tamen verax ista Scriptura monstretur, quæ procul dubio verax est, etiam si non monstretur. Nam si argumentari voluerit, quo eam falsam esse convincat; aut ipse nulla vera de creaturarum conditione atque administratione dicturus est, aut si vera dixerit, istam non intelligendo falsam putabit: velut si contendat ideo non potuisse uno quantolibet fonte omnem terræ faciem irrigari; quia si montes non irrigabat, non omnem terræ faciem irrigabat, si autem etiam montes rigabat, non erat jam impertitio saginæ, sed diluvii inundatio: quod sic terra tunc si erat, totum mare erat, et nondum discreta erat arida.

CAPUT X.

25. Cui respondetur, quia hoc vicibus temporum posset, sicut certo tempore per plana Ægypti Nilus restagnat, et alio tempore ad ripas suas redit: aut si iste nescio cujus ignotæ ac longinquæ partis mundi aquis et pruinis hyemalibus anniversaria creditur incrementa colligere; quid de Oceani alternis æstibus; quid de quibusdam littoribus, quæ late undantur fluctibus, vicissimque operiuntur, dici potest? ut omittam quod de quorumdam fontium mira vicissitudine perhibetur, certo annorum intervallo sic eos inundare, ut totam illam regionem rigent, cui alio tempore vix ex altis puteis ad potandum sufficientem præbent aquam. Cur ergo sit incredibile, si ex uno abyssi capite alterna inundatione fluente atque refluente, tunc universa terra rigata est? Quod si ipsius abyssi magnitudinem, ea parte excepta quod mare dicitur et evidenti amplitudine (a) atque amaris fluctibus terras ambit, in ea sola parte quam reconditis sinibus terra continet, unde se omnes fontes amnesque diversis tractibus venisque distribuunt, et suis quippe locis erumpunt, fontem voluit appellare Scriptura, non fontes, propter naturæ unitatem, eumque per innumerabiles vias antrorum atque rimarum adscendentem de terra et ubique dispertitis quasi crinibus irrigantem omnem faciem terræ, non continua specie tamquam maris aut stagni, sed sicut videmus ire aquas per alveos fluminum flexusque rivorum, et eorum excessu vicina perfundere: quis non accipiat nisi qui contentioso spiritu laborat? Potest quippe etiam ita dicta intelligi omnis terræ facies irrigata, quemadmodum dicitur, omnis vestis facies colorata, etiamsi non continuatim, sed maculatim fiat: præsertim quia tunc in novitate terrarum, etsi non omnia, plura tamen plana fuisse credibile est, quo latius possent erumpentia fluenta dispergi atque distendi.

26. Quapropter de istius fontis magnitudine vel multitudine, qui sive unam habuit alicunde eruptionem, sive propter aliquam in terræ occultis sinibus unitatem, unde omnes aquæ super terram scatent omnium fontium magnorum atque parvorum, unus fons dictus est, per omnes dispertitiones suas adscendens de terra et irrigans omnem faciem terræ: sive etiam, quod est credibilius, quia non ait, Unus fons adscendebat, sed ait, *Fons autem adscendebat de terra*, pro numero plurali posuit singularem, ut sic intelligamus fontes multos per universam terram loca vel regiones proprias irrigantes, sicut dicitur miles, et multi intelliguntur, sicut dicta est locusta et rana in plagis, quibus Ægyptii percussi sunt, cum esset innumerabilis locustarum numerus et ranarum; jam non diutius laboremus.

27. Sed illud etiam atque etiam consideremus, utrum possit nobis per omnia constare sententia, qua dicebamus, aliter operatum Deum omnes creaturas prima conditione, a quibus operibus

(a) Editi, *aqua maris fluctibus etc.* paulo post *fontes et omnes aqua diversis tractibus*, quibus locis MSS. le-

ctionem repræsentamus.

ris mora: administrationem non ita.

in die septimo requievit; aliter istam earum administrationem, qua usque nunc operatur: id est, tunc omnia simul sine ullis temporalium morarum intervallis; nunc autem per temporum moras, quibus videmus sidera moveri ab ortu ad occasum, cœlum mutari ab æstate ad hyemem, germina certis dierum momentis pullulare, grandescere, virescere, arescere. Animalia quoque statutis temporum metis et cursibus et concipi, et perfici, et nasci, et per ætates usque in senium mortemque decurrere, et cætera hujusmodi temporalia. Quis enim operatur ista nisi Deus, etiam sine ullo tali suo motu? non enim et ipsi accidit tempus. Inter illa ergo opera Dei, a quibus requievit in die septimo, et ista quæ usque nunc operatur, quemdam Scriptura interponens suæ narrationis articulum, commendavit se illa explicasse, et cœpit jam ista contexere. Illorum explicatorum commendatio sic facta est: *Hic est liber creaturæ cœli et terræ; cum factus est dies, fecit Deus cœlum et terram, et omne viride agri antequam esset super terram, et omne fœnum agri antequam exoriretur. Non enim pluerat Deus super terram, nec erat homo qui operaretur terram.* Istorum autem contextio sic cœpit: *Fons autem adscendebat de terra, et irrigabat omnem faciem terræ.* Ab hac commemoratione fontis hujus, et deinceps ea quæ narrantur, per moras temporum facta sunt, non omnia simul.

CAP. XII. Opera Dei sub triplici consideratione.

28. Cum ergo aliter se habeant omnium creaturarum rationes incommutabiles in Verbo Dei, aliter illa ejus opera a quibus in die septimo requievit, aliter ista quæ ex illis usque nunc operatur; horum trium hoc quod extremum posui, nobis utcumque notum est per corporis sensus et hujus consuetudinem vitæ. Duo vero illa remota a sensibus, et ab usu cogitationis humanæ, prius ex divina auctoritate credenda sunt; deinde per hæc quæ nota sunt utcumque noscenda, quanto quisque magis minusve potuerit pro suæ capacitatis modo divinitus adjutus (*a*) internis æternisque rationibus ut possit.

CAP. XIII. Omnia antequam fierent, in Sapientia Dei.

29. De primis ergo illis divinis incommutabilibus æternisque rationibus, quoniam ipsa Dei Sapientia, per quam facta sunt omnia, prius quam fierent ea noverat, sic Scriptura testatur, In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum, hoc erat in principio apud Deum. Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil. Quis ergo tam sit demens, ut dicat, non ea Deum fecisse, quæ noverat? Porro si noverat, ubi nisi apud ipsum, apud quem Verbum erat, per quod facta sunt omnia? Nam si extra seipsum ea noverat, quis eum docuerat? Quis enim cognovit sensum Domini, aut quis consiliarius ejus fuit, aut quis prior dedit illi, et retribuetur ei? Quoniam ex ipso, et per ipsum, et in ipso sunt omnia.

Johan. I. 1. — Rom. II. 34.

30. Quamquam et ea quæ sequuntur in Evangelio, satis asserant istam sententiam; adjungit enim Evangelista et dicit, Quod factum est, in illo vita est, et vita erat lux hominum. Quia scilicet rationales mentes, in quo genere homo factus est ad imaginem Dei, non habent veram lucem suam nisi ipsum Verbum Dei, per quod facta sunt omnia, cujus participes esse poterunt ab omni iniquitate et errore mundatæ.

Johan. I. 5.

CAP. XIV. Illud ex Johanne, Quod factum est, etc. quomodo distinguendum.

31. Non ergo ita pronuntiari oportet, Quod factum est in illo, vita est, ut subdistinguamus, Quod factum est in illo, et deinde inferamus, vita est. Quid enim non illo factum est, cum commemoratis multis etiam terrenis creaturis, dicatur in Psalmo, Omnia in sapientia fecisti: dicat et Apostolus, Quoniam in ipso condita sunt omnia in cœlo et in terra, visibilia et invisibilia. Consequens ergo erit, si ita distinxerimus, ut et ipsa terra, et quæcumque in ea sunt, vita sint. Quæ cum absurde dicantur omnia vivere, quanto absurdius ut etiam vita sint? præsertim quia distinguit de quali vita loquatur, cum addit, Et vita erat lux hominum. Sic ergo distinguendum est, ut cum dixerimus: Quod factum est, deinde inferamus, in illo vita est: non in se scilicet, hoc est in sua natura, qua factum est ut conditio creaturaque sit; sed in illo vita est, quia omnia quæ per ipsum facta sunt, noverat antequam fierent; ac per hoc (*b*) non sicut creatura quam fecit, sed sicut vita et lux hominum, quod est ipsa Sapientia, et ipsum Verbum unigenitus Dei Filius. Eo modo ergo in illo vita est quod factum est, quomodo dictum est, Sicut habet pater vitam in semetipso, sic dedit Filio habere vitam in semetipso.

Psal. 103. 24. — Coloss. I. 16. — Johan. 5. 26.

32. Nec prætermittendum est, quod emendatiores codices habent, Quod factum est, in illo vita, (*c*) ut sic intelligatur, vita *erat*, quomodo In principio *erat* Verbum, et Verbum *erat* apud Deum, et Deus *erat* Verbum. Quod ergo factum est, jam vita *erat* in illo, et vita non qualiscumque; nam et pecora dicuntur vivere, quæ frui non possunt participatione sapientiæ; sed vita erat lux hominum. Mentes quippe rationales purgatæ gratia ejus, possunt pervenire ad ejusmodi visionem, qua nec superius quidquam sit nec beatius.

CAP. XV. Omnia qualis vita sunt in Deo.

33. Sed etiam si hoc legamus et intelligamus, Quod factum est, in illo vita *est*, (*d*) manet ista sententia, ut id quod per ipsum factum est, vita esse in illo intelligatur, in qua vita vidit omnia, quando fecit; et sicut vidit, ita fecit: non præter seipsum videns, sed in seipso ita enumeravit omnia quæ fecit. Nec alia visio ipsius et Patris, sed una, sicut una substantia. Nam

Job 28. 12.

(a) Sic Editi. At MSS optimæ notæ carent hisce verbis, *internis æternisque rationibus*: quæ quidem salvo sensu expungi possunt.

(b) Lov. *Ac per hoc in illo erat*. Istud, *in illo erat* abest ab antiquioribus edit. Am. Er. et a sincerioribus MSS. cujus glossematis loco subaudiendum, *in illo vita est*.

(c) MSS. optimæ notæ et plerique, *in illo vita erat*, quomodo *In principio erat*, neque, habent, ut *sic intelligatur vita erat*.

(d) MSS. aliquot *manet*: alii *monet*. ceteri cum editis, *manet*,

et in libro Job ita ipsa Sapientia, per quam facta sunt omnia, prædicatur; Sapientia vero, » inquit, unde inventa est, vel quis sit locus scientiæ? Ignorat mortalis viam ejus, nec invenietur in hominibus. Et paulo post; Audivimus, inquit, ejus gloriam, Dominus commendavit viam ejus, et ipse novit locum ejus. Ipse enim omne quod est sub cœlo perfecit, et novit quæ sunt in terra, omnia quæ fecit: ventorum libramenta, aquæ mensuras quando fecit, sicut vidit enumeravit. His atque hujusmodi testimoniis probatur quod hæc omnia, prius quam fierent, erant in notitia facientis. Et utique ibi meliora, ubi veriora, ubi æterna et incommutabilia. Quamquam sufficere debeat ut quisque noverit, vel inconcusse credat, quod Deus hæc omnia fecerit: non opinor eum esse tam excordem, ut Deum quæ non noverat fecisse arbitretur. Porro si noverat ea, prius quam faceret ea, profecto prius quam fierent, apud illum erant eo modo nota, quo sempiterne atque incommutabiliter vivunt, et vita sunt: facta autem eo modo, quo unaquæque creatura in genere suo est.

Ibid. 22

CAP. XVI. Deum facilius mente percimus quam creaturas.

34. Quamvis ergo illa æterna incommutabilisque natura, quod Deus est, habens in se ut sit, sicut Moysi dictum est: Ego sum qui sum; longe scilicet aliter quam sunt ista quæ facta sunt: quoniam illud vere ac primitus est, quod eodem modo semper est, nec solum non commutatur, sed commutari omnino non potest; nihil horum quæ fecit exsistens, et omnia primitus habens, sicut ipse est. Neque enim ea faceret, nisi ea nosset antequam faceret, nec nosset nisi videret, nec videret nisi haberet, nec haberet ea quæ nondum facta erant, nisi quemadmodum est ipse non factus. Quamvis, inquam, illa substantia ineffabilis sit, nec dici utcumque homini per hominem possit, nisi usurpatis quibusdam locorum ac temporum verbis, cum sit ante omnia tempora et ante omnes locos: tamen propinquior nobis est qui fecit, quam multa quæ facta sunt. In illo enim vivimus, et movemur, et sumus: istorum autem pleraque remota sunt a mente nostra propter dissimilitudinem sui generis, quoniam corporalia sunt; nec idonea est ipsa mens nostra, in ipsis rationibus quibus facta sunt, ea videre apud Deum, ut per hoc sciamus quot et quanta qualiaque sint, etiamsi non ea videamus per corporis sensus. Remota quippe sunt et a sensibus corporis nostri, quoniam longe sunt, interpositis aut oppositis aliis a nostro contuitu (a) tactuque separantur. Ex quo fit, ut major ad illa invenienda sit labor, quam ad illum a quo facta sunt, cum sit incomparabili felicitate præstantius illum ex quantulacumque particula pia mente sentire, quam illa universa comprehendere. Unde recte culpantur in libro Sapientiæ inquisitores hujus sæculi: Si enim tantum, » inquit, potuerunt valere, ut possent æstimare sæculum, quomodo ejus Dominum non facilius invenerunt? Ignota enim sunt fundamenta terræ oculis nostris, et qui fundavit terram, propinquat mentibus nostris.

Exod. 3. 14.

Act. 17. 28.

Sap. 13. 9

CAPUT XVII. Ante sæcula, a sæculo, in sæculo.

35. Jam nunc consideremus ea quæ fecit Deus omnia simul, a quibus in die sexto consummatis requievit in septimo, postea consideraturi opera ejus, in quibus usque nunc operatur. Ipse enim ante sæcula: a sæculo autem ea dicimus, ex quo cœpit sæculum, sicut ipsum mundum: in sæculo autem, sicut ea quæ nascuntur in mundo. Cum ergo Scriptura dixisset: Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil; paulo post ait, In hoc mundo erat, et mundus per ipsum factus est. De hoc opere Dei alio loco scriptum est, Qui fecisti mundum de materia informi. Hic mundus plerumque cœli et terræ nomine nuncupatur, sicut jam commemoravimus, quæ Scriptura dicit Deum fecisse, cum factus est dies: de quibus verbis jam, quantum visum est disputavimus, quemadmodum congruat conditioni mundi hujus, et quod sex diebus consummatus est cum omnibus quæ in eo sunt, et quod tunc factus, cum factus est dies, ut et illud congruat quod creavit omnia simul.

Johan. 1. 3.

Sap. 11. 18.

Eccli 18. 1.

CAPUT XVIII. Creaturæ plures nobis ignotæ. Quæ ratione a Deo et ab Angelis noscuntur.

36. Hujus universæ Dei creaturæ multa non novimus, sive quæ in cœlis sunt altius, quam ut noster sensus ea possit adtingere; sive quæ in regionibus terrarum fortassis inhabitabilibus; sive quæ deorsum latent, vel in profundo abyssi, vel in occultis sinibus terræ. Hæc igitur antequam fierent, utique non erant. Quomodo ergo Deo nota erant quæ non erant? Et rursus quomodo ea faceret, quæ sibi nota non erant? Non enim quidquam fecit ignorans. Nota ergo fecit, non facta cognovit. Proinde antequam fierent, et erant, et non erant: erant in Dei scientia, non erant in sua natura. Ac per hoc factus est dies ille cui utroque modo innotescerent, et in Deo et in seipsis: illa velut matutina sive diurna cognitione, hac vero velut vespertina. Ipsi autem Deo non audeo dicere alio modo innotuisse, cum ea fecisset, quam illo quo ea noverat ut faceret, apud quem non est commutatio, nec momenti obumbratio.

Cognitio matutina et vespertina.

Jac. 1. 17.

CAP. XIX. Angeli Dei nuntii mysteriorum regni cœlorum noverunt a sæculis.

37. Nos sane propter inferiorum scientiam nuntiis indiget, quasi per eos fiat scientior: sed illo simplici ac mirabili modo novit omnia stabiliter atque incommutabiliter. Habet autem nuntios propter nos et propter ipsos, quia illo modo Deo parere et adsistere, ut eum de inferioribus consulant, ejusque supernis præceptis et jussis obtemperent, bonum est eis in ordine propriæ naturæ atque substantiæ. Nuntii autem græce ἄγγελοι dicuntur, quo nomine generali universa illa superna civitas nuncupatur, quem primum diem conditum existimamus.

38. Nam nec illud eos latuit mysterium regni cœlorum, quod opportuno tempore revelatum est pro salute nostra, (b) quod ex hac peregrinatione liberati, eorum cœtui conjungamur. Neque enim hoc ignorarent, quando quidem ipsum

(a) MSS. fere omnes, actuque

(b) Sic MSS. At editi quo.

* 2. Retract. 24. semen, quod opportuno tempore advenit, per A ipsos * dispositum est in manu mediatoris, id Gal. 3. 19. est in ejus potestate, qui Dominus eorum est, Ephes. 3. 8. et in forma Dei et in forma servi. Dicit item Apostolus, Mihi minimo omnium sanctorum data » est gratia hæc, annuntiare in gentibus investi- » gabiles divitias Christi, et illuminare quæ sit » dispensatio sacramenti, quod fuit absconditum » a sæculis in Deo, qui universa creavit, ut inno- » tesceret Principibus et Potestatibus in cælestibus » per Ecclesiam multiformis sapientia Dei, secun- » dum propositum sæculorum, quam fecit in Chri- » sto Jesu Domino nostro. Sic ergo fuit hoc absconditum a sæculis in Deo, ut tamen innotesceret Principibus et Potestatibus in cælestibus per Ecclesiam multiformis sapientia Dei, quia ibi primitus Ecclesia, quo post resurrectionem et B Matt. 22. 30. ista Ecclesia congreganda est, ut simus æquales Angelis Dei. Illis ergo a sæculis innotuit; quia omnis creatura non ante sæcula, sed a sæculis. Ab ipsa enim exorta sunt sæcula, et ipsa a sæculis, quoniam initium ejus initium sæculorum est: Unigenitus autem ante sæcula, per quem Heb. 1. 2. facta sunt sæcula. Ideoque ex persona Sapien- Prov. 8. 23. sec. LXX. tiæ, Ante sæcula, inquit, fundavit me; ut in ea faceret omnia, cui dictum est: Omnia in Sa- Psal. 103. 24. pientia fecisti.

39. Quod autem non in Deo tantum innotescit Angelis, quod absconditum est, verum etiam hic eis apparet, cum efficitur atque propalatur 1. Tim. 3. 16. idem Apostolus ita testis est: Et sine dubio, inquit, magnum est pietatis sacramentum, quod C » manifestatum est in carne, justificatum est in » spiritu, apparuit Angelis, prædicatum est in » gentibus, creditum est in mundo, assumptum » est in gloria. Et nisi fallor, mirum est si non omnia quæ dicitur Deus tamquam ad præsens tempus cognoscere, ideo dicitur, quia cognosci facit, sive ab Angelis, sive ab hominibus. Modus quippe iste locutionis cum per efficientem id quod efficitur significatur, creber est in Scripturis sanctis: maxime cum de Deo aliquid dicitur, quod ei ad proprietatem locutionis non convenire præsidens mentibus nostris ipsa veritas clamat.

CAP. XX. Deum adhuc operari.

40. Jam non ergo discernamus opera Dei, quæ usque nunc operatur, ab illis operibus a quibus in die septimo requievit. Sunt enim qui D arbitrentur tantummodo mundum ipsum factum a Deo, cetera jam fieri ab ipso mundo, sicut ille ordinavit, et jussit; Deum autem ipsum nihil operari. Contra quos profertur illa sententia Do- Johan 5.17. mini: Pater meus usque nunc operatur. Et ne quisquam putaret apud se illum aliquid operari, non in hoc mundo; Pater in me manens, inquit, facit opera sua, et sicut Pater suscitat mortuos et vivificat, sic et Filius quos vult vivificat. Deinde quia non solum magna atque præcipua, verum etiam ista terrena et extrema ipse opera- 1. Cor. 15. 36. tur, ita dicit Apostolus: Stulte tu quod seminas non vivificatur, nisi moriatur; et quod seminas, » non corpus quod futurum est seminas, sed nu- » dum granum fere tritici, aut alicujus ceterorum, » Deus autem dat illi corpus quomodo voluerit, et » unicuique seminum proprium corpus. Sic ergo credamus, vel si possumus etiam intelligamus usque nunc operari Deum, ut si conditis ab eo rebus operatio ejus subtrahatur, intercidant.

41. Sed plane si aliquam creaturam sic eum nunc instituere putaverimus, ut genus ejus primæ illi conditioni non inseruerit, aperte contra- Gen. 2. 2. dicimus dicenti Scripturæ, quod consummaverit omnia opera sua in die sexto. Secundum illa enim genera rerum, quæ primum condidit, nova eum multa facere, quæ tunc non fecit, manifestum est. Novum autem genus instituere credi recte non potest, quoniam tunc omnia consummavit. Movet itaque occulta potentia universam creaturam suam, eoque motu illa versata, dum angeli jussa perficiunt, dum circumeunt sidera, dum alternant venti, dum abyssus aquarum lapsibus et diversis etiam per aerem conglobationibus agitatur, dum (a) vireta pullulant, suaque a semina evolvunt, dum animalia gignuntur, varioque appetitu proprias vitas agunt, dum iniqui justos exercere permittuntur, explicat sæcula, quæ illi cum primum condita (b) est tam- b quam plicita indiderat: quæ tamen in suos cursus non explicarentur, si ea ille qui condidit, provido motu administrare cessaret.

CAP. XXI. Omnia gubernari divinâ providentiâ.

42. Admonent autem nos oportet iis, quæ in tempore formantur atque nascuntur, quomodo ista considerare debeamus. Non enim frustra de Sapientia scriptum est, quod amatoribus suis Sap. 6. 17. ostendit se in viis hilariter, et in omni providentia occurrit illis. Nec omnino audiendi sunt, qui putaverunt sublimes quidem mundi partes, id est a confinio corpulentioris aeris hujus et supra, divina providentia gubernari: hanc autem imam partem terrenam et humidam, aerisque hujus vicinioris qui terrarum et aquarum exhalationibus humescit, in quo venti nubesque consurgunt, casibus potius et fortuitis motibus agitari. Contra hos enim loquitur Psalmus, qui cum explicasset laudem cælestium, se etiam ad ista inferiora convertit, dicens, Laudate Domi- » Psal. 148. 7. num de terra, dracones et omnes abyssi: ignis, » grando, nix, glacies, spiritus tempestatis, quæ » faciunt verbum ejus. Nihil enim tam videtur casibus volvi, quam omnes istæ procellosæ ac turbulentæ qualitates, quibus cæli hujus inferioris, quod non immerito etiam terræ nomine deputatum est, facies variatur et vertitur. Sed cum addidit, Quæ faciunt verbum ejus; satis ostendit earum quoque rerum ordinem divino subditum imperio, latere nos potius quam universitatis deesse naturæ. Quid autem ore suo Salva- Matt. 10. 29 tor, cum dicit, unum passerem non cadere in Matt. 6. 30. terram sine Dei voluntate, et quod fœnum agri post paululum mittendum in clibanum, ipse ta-

(a) In antiquis codicibus constanter scriptum, *vireta*.

(b) Editi, *condita sunt tamquam implicita*. Al. MSS. omnes, *condita est*, scilicet universa creatura: *tam aliqui prosequuntur*, *tamquam placita*: sed alii sincerius, *plicita*; a verbo plico.

men vestiat, nonne confirmat non solum totam istam mundi partem rebus mortalibus et corruptibilibus deputatam, verum etiam vilissimas ejus abjectissimasque particulas divina providentia regi?

CAPUT XXII. Argumenta divinæ providentiæ.

43. Et certe isti qui hoc negant, nec sanctis eloquiis tantæ auctoritatis adquiescunt, si in hac mundi parte, quam putant fortuitis motibus perturbari, potius quam sapientia divinæ summitatis regi, et ut hoc quasi probent, gemino abutuntur argumento, vel quod supra commemoravi de inconstantia tempestatum, vel de felicitatibus atque infelicitatibus hominum, quod non pro vitæ meritis accidunt, viderent tantum ordinem, quantus in membris carnis cujuslibet animantis apparet, non dico medicis, qui hæc propter artis suæ necessitatem diligenter patefacta et dinumerata rimati sunt, sed cuivis mediocris cordis et considerationis homini; nonne clamarent, ne puncto quidem temporis Deum, a quo est omnis mensurarum modus, omnis parilitas numerorum, omnis ordo ponderum, ab ejus gubernatione cessare? Quid ergo absurdius, quid insulsius sentiri potest, quam eam totam esse vacuam nutu et regimine providentiæ, cujus extrema et exigua videas tanta dispositione formari, ut aliquanto adtentius cogitata ineffabilem incutiant admirationis horrorem? Et cum animæ natura naturæ corporis antecellat, quid est dementius quam putare nullum esse divinæ providentiæ judicium de moribus hominum, cum in eorum carne tanta ejus sollertiæ clareant et demonstrentur indicia? Sed quia hæc minima in promtu sunt sensibus nostris, et ea facile investigamus, elucet in eis ordo rerum: ut illa quorum ordinem videre non possumus, inordinata arbitrantur qui esse non putant, nisi quod videre possunt, aut si putant, tale aliquid putant, quale videre consueverunt.

CAPUT XXIII. Quomodo Deus omnia simul creaverit, et nuncusque operetur.

44. Nos autem, quorum gressus, ne in illam perversitatem incidamus, eadem divina providentia per sanctam Scripturam regit, ex ipsis quoque operibus Dei eodem adjuvante indagare conemur ubi hæc simul creaverit, cum a consummatis suis operibus requievit, quorum species per ordinem temporum usque nunc operatur. Consideremus ergo cujuslibet arboris pulcritudinem in robore, ramis, frondibus, pomis: hæc species non utique repente tanta ac talis est exorta, sed quo etiam ordine novimus. Surrexit enim a radice, quam terræ primum germen infixit; atque inde omnia illa formata et distincta creverunt. Porro illud germen ex semine: in semine ergo illa omnia fuerunt primitus, non mole corporeæ magnitudinis, sed vi potentiaque caussali. Nam illa magnitudo, copia terræ humorisque congesta est. Sed illa in exiguo grano mirabilior præstantiorque vis est, qua valuit adjacens humor commixtus terræ tamquam materies verti in ligni illius qualitatem, in ramorum diffusionem, in foliorum viriditatem, ac figuram, in fructuum formas et opulentiam, omniumque ordinatissimam distinctionem. Quid enim ex arbore illa surgit aut pendet, quod non ex quodam occulto thesauro seminis illius extractum atque depromtum est? At illud semen ex arbore, licet non illa sed altera, atque illa rursus ex altero semine. Aliquando autem et arbor ex arbore, cum surculus demitur atque plantatur. Ergo et semen ex arbore, et arbor ex semine, et arbor ex arbore. Semen autem ex semine nullo modo, nisi arbor interveniat prius. Arbor vero ex arbore, etiamsi semen non interveniat. Alternis igitur successionibus alterum ex altero, sed utrumque ex terra, nec ex ipsis terra: prior igitur eorum parens terra. Sic et animalia, potest incertum esse, utrum ex ipsis semina, an ipsa ex seminibus, quodlibet tamen horum prius, ex terra esse certissimum est.

45. Sicut autem in ipso grano invisibiliter erant omnia simul, quæ per tempora in arborem surgerent: ita ipse mundus cogitandus est, cum Deus simul omnia creavit, habuisse simul omnia quæ in illo et cum illo facta sunt, quando factus est dies; non solum cælum cum sole et luna et sideribus, quorum species manet motu rotabili, et terram et abyssos, quæ velut inconstantes motus patiuntur, atque inferius adjuncta partem alteram mundo conferunt; sed etiam illa quæ aqua et terra produxit potentialiter atque caussaliter, priusquam per temporum moras ita exorirentur, quomodo nobis jam nota sunt in eis operibus, quæ Deus usque nunc operatur.

46. Quæ cum ita sint, *Hic est liber creaturæ cœli et terræ; cum factus est dies, fecit Deus cœlum et terram, et omne viride agri antequam esset super terram, et omne fœnum agri antequam exortum est:* non sic quomodo facit opere, quo nunc usque operatur per pluviam et hominum agriculturam; ad hoc enim adjunctum est, *Non enim pluerat Deus super terram, nec erat homo qui operaretur terram:* sed illo modo quo creavit omnia simul, senarioque dierum numero consummavit, cum diem quem fecit, eis quæ fecit, sexies præsentavit, non alternante spatio temporaliter, sed ordinata cognitione caussaliter. A quibus operibus in die septimo requievit, etiam suam requiem ejusdem diei notitiæ gaudioque præbere dignatus: et ideo non eum in quolibet opere suo, sed in sua requie benedixit et sanctificavit. Unde nullam ulterius creaturam instituens, sed ea quæ omnia simul fecit, administratorio actu gubernans et movens, sine cessatione operatur, simul et requiescens et operans, sicut jam ista tractata sunt. Quorum operum ejus quæ usque nunc operatur, per volumina temporum explicandorum, velut exordium narrandi sumens, ait Scriptura, *Fons autem adscendebat de terra, et irrigabat omnem faciem terræ.* De quo fonte quia diximus quod dicendum putavimus, ea quæ sequuntur ab alio consideremus exordio.

Gen

Gen

Gen.

LIBER SEXTUS

In id Gen. 2. 7. Et finxit Deus hominem pulverem de terra *etc. quomodo seu quando de limo formatus fuerit homo inquiritur: tum dilata tantisper consideratione animæ, dicitur de corpore Adami.*

CAPUT I. An istud, *Et finxit Deus etc.* de prima hominis formatione facta die sexto, an de altera posterius et per temporis moram facta intelligendum.

1. *Et finxit Deus hominem pulverem de terra, et insufflavit in faciem ejus flatum vitæ, et factus est homo in animam viventem.* Hic primo videndum est, utrum ista recapitulatio sit, ut nunc dicatur quomodo factus sit homo, quem sexto illo die factum legimus: an vero tunc quidem cum fecit omnia simul, in his etiam latenter hominem fecit, sicut fœnum terræ antequam esset exortum; ut eo modo et ipse cum jam esset in secreto quodam naturæ aliter factus, sicut illa quæ simul creavit cum factus est dies, accessu temporis etiam isto modo fieret, quo in hac perspicua forma vitam gerit, vel male vel bene: sicut fœnum quod factum est antequam exoriretur super terram, accedente jam tempore et fontis illius irrigatione exortum est, ut esset super terram.

2. Prius ergo secundum recapitulationem id conemur accipere. Fortassis quippe ita homo factus sit in die sexto, sicut dies ipse primitus factus est, sicut firmamentum, sicut terra et mare. Neque enim hæc dicenda sunt ante in quibusdam primordiis jam facta latuisse, ac deinde in hanc faciem, qua mundus exstructus est, accessu temporis tamquam exorta claruisse: sed ab exordio sæculi, cum factus est dies, conditum mundum, in cujus elementis simul sunt condita, quæ post accessu temporis orirentur, vel frutecta, vel animalia quæque secundum suum genus. Nam nec ipsa sidera credendum est in elementis mundi primitus facta atque recondita, accessu postea temporis exstitisse, atque in has enituisse formas quæ cælitus fulgent; sed illo senario perfectionis numero creata simul omnia, cum factus est dies. Utrum ergo sic et homo ista jam specie qua in sua natura vivit, et agit sive bonum sive malum, an et ipse in occulto sicut fœnum agri antequam exortum est, ut hoc ei post esset accessu temporis exoriri, quod de pulvere factus est.

CAPUT II. Res exploratur ex contextu Scripturæ Gen. 1. 26. etc.

3. Accipiamus ergo eum sexto ipso die in hac perspicua visibilique forma de limo finctum, sed tunc non commemoratum quod nunc recapitulando insinuatur, et videamus utrum nobiscum ipsa Scriptura concordet. Sic certe scriptum est, cum adhuc diei sexti opera narrarentur: *Et dixit Deus, Faciamus hominem ad imaginem, et similitudinem nostram, et habeat potestatem piscium maris et volatilium cæli, et omnium pecorum, et omnis terræ, et omnium repentium, quæ repunt super terram. Et fecit Deus hominem, ad imaginem Dei fecit eum, masculum et feminam fecit eos, et benedixit eos Deus, dicens: Crescite et multiplicamini, et implete terram, et dominamini ejus, et habete potestatem piscium maris, et volatilium cæli, et omnium pecorum, et omnis terræ, et omnium reptilium repentium super terram.* Jam ergo de limo formatus erat, et illi jam soporato mulier ex latere jam facta erat, sed hoc tunc commemoratum non erat, quod nunc recapitulando commemoratum est. Neque enim sexto die factus est masculus et accessu temporis postea facta femina: sed *fecit eum*, inquit, *masculum et feminam fecit eos, et benedixit eos.* Quomodo ergo jam homine in paradiso constituto mulier ei facta est? An et hoc prætermissum Scriptura recoluit? Nam sexto illo die etiam paradisus plantatus est, et ibi homo collocatus est, et soporatus est ut Eva formaretur, et ea formata evigilavit, eique nomen imposuit. Sed hæc nisi per temporales moras fieri non possent. Non itaque ita facta sunt, sicut creata sunt omnia simul.

CAP. III. Eadem quæstio ex aliis locis Scripturæ discutitur.

4. Quantumlibet enim homo cogitet facilitatem, qua Deus etiam hæc simul cum ceteris fecit, verba certe hominis novimus, nisi per temporales morulas emitti voce non posse. Cum ergo verba hominis audimus, vel cum animantibus, vel cum mulieri nomen imposuit, vel cum secutus etiam dixit, *Propter hoc relinquet homo patrem suum, et matrem et conjungetur uxori suæ, et erunt* (a) *duo in carne una;* (Gen. 2. 23.) quibuslibet syllabis ista sonuerint, nec duæ quæcumque in his verbis syllabæ simul sonare potuerunt: quanto minus hæc omnia cum iis, quæ simul creata sunt, simul fieri? Ac per hoc aut et illa omnia non simul ab ipso summo exordio sæculorum, sed per moras atque intervalla temporum facta sunt, diesque ille non spiritali sed corporali substantia primum conditus, vel circuitu lucis nescio quomodo, vel emissione et contractione, mane ac vesperam faciebat. Aut si consideratis omnibus quæ superioribus sermonibus pertractata sunt, probabilis ratio persuasit, illum diem spiritalem sublimiter ac primitus conditum lucem quamdam sapientem vocatum esse diem, cujus præsentia per ordinatam cognitionem conditioni rerum in numero senario præberetur; atque huic sententiæ Scripturæ verba congruere quod ait postea, *Cum factus est dies, fecit Deus cælum et terram, et omne viride agri antequam esset super terram, et omne fœnum agri antequam exoriretur;* (Gen. 2. 4.) adtestari etiam quod alibi scriptum est, Qui vivit in æternum creavit omnia simul: (Eccli. 18. 1.) non est dubium hoc quod homo de limo terræ finctus est, eique formata uxor ex latere,

(a) MSS. prope omnes, *et erunt ambo.*

jam non ad conditionem, qua simul omnia facta sunt, pertinere, quibus perfectis requievit Deus; sed ad eam operationem, quæ fit jam per volumina sæculorum, qua usque nunc operator.

5. Huc accedit quod ipsa etiam verba, quibus narratur quomodo Deus paradisum plantaverit, in eoque hominem quem fecerat collocarit, ad eumque adduxerit animalia, quibus nomina imponeret, in quibus cum adjutorium simile illi non fuisset inventum, tunc ei mulierem costa ejus detracta formaverit, satis nos admonent hæc non ad illam operationem Dei pertinere, unde requievit in die septimo, sed ad istam potius qua per temporum cursus usque nunc operatur. Cum enim paradisus plantaretur, ita narrat: *Gen. 2. 8.* *Et plantavit Deus paradisum in Eden ad Orientem, et posuit ibi hominem quem finxerat. Et ejecit Deus adhuc de terra omne lignum pulcrum ad adspectum, et bonum ad escam.* ** CAP. IV. Idem expenditur ad vers. Gen. 2. 8.* * Cum dicit ergo, *Ejecit adhuc de terra omne lignum pulcrum ad adspectum;* manifestat utique, quod aliter nunc ejecerit de terra lignum, aliter tunc cum tertio die produxit terra herbam pabuli, seminantem semen secundum genus suum, et lignum fructuosum secundum suum genus. Hoc est enim, *Ejecit adhuc*, super illud scilicet quod jam ejecerat: tunc utique potentialiter et caussaliter in opere pertinente ad creanda omnia simul, a quibus consummatis in die septimo requievit; nunc autem visibiliter in opere pertinente ad temporum cursum, sicut usque nunc operatur.

6. Nisi forte quis dicat, non omne ligni genus tertio die creatum, sed dilatum aliquid quod sexto crearetur, cum homo factus est atque in paradiso constitutus. *Gen. 1. 24.* Sed quæ sexto die creata sunt, apertissime Scriptura declarat, anima viva scilicet secundum unumquodque genus, quadrupedum et repentium et bestiarum, et ipse homo ad imaginem Dei masculus et femina. Proinde potuit prætermittere quomodo sit homo factus, quem tamen ipso die factum esse narravit, ut recapitulando postea, quemadmodum etiam factus fuerit intimaret, hoc est de terræ pulvere, et mulier illi de latere, non tamen aliquod creaturæ genus prætermittere, vel in eo quod dixit Deus, *Fiat*, sive *Faciamus*, vel in eo quod dicitur, *Sic est factum*, sive *Fecit Deus*. Alioquin frustra per singulos dies tam diligenter distincta sunt omnia, si permixtionis dierum potest ulla suspicio residere, ut cum herba et lignum diei tertio sit adtributum, aliqua ligna etiam sexto die creata esse credamus, quæ ipso sexto die Scriptura tacuerit.

CAPUT V. De eadem re. Gen. 2. 18. 7. Postremo quid respondebimus de bestiis agri, et volatilibus cæli, quæ adduxit Deus ad Adam, ut videret quid ea vocaret? quod ita scriptum est, *Et dixit Dominus Deus, Non est bonum esse hominem solum, faciamus illi adjutorium secundum ipsum. Et finxit Deus adhuc de terra omnes bestias agri, et omnia volatilia cæli, et adduxit illa ad Adam, ut videret quid vocaret illa: et omne quodcumque illud vocavit Adam animam vivam, hoc nomen est illius. Et vocavit Adam nomina omnibus pecoribus, et omnibus volatilibus cæli, et omnibus bestiis agri. Adæ autem non est inventus adjutor similis ipsi. Et injecit Deus mentis alienationem super Adam, et obdormivit, et sumsit unam de costis ejus, et adimplevit carnem in locum ejus, et ædificavit Dominus Deus costam, quam sumsit de Adam, in mulierem.* Si ergo consequenter, cum in pecoribus et bestiis agri et volatilibus cæli non esset inventum adjutorium simile homini, fecit ei Deus adjutorium simile de costa lateris ejus; hoc autem factum est cum easdem bestias agri et volatilia cæli adhuc de terra finxisset, et ad illum adduxisset; quomodo sexto die factum hoc potest intelligi, quandoquidem illo die produxit terra animam vivam secundum verbum Dei, volatilia vero quinto die produxerunt aquæ similiter secundum verbum Dei? Non itaque hic diceretur, *Et finxit Deus adhuc de terra omnes bestias agri, et omnia volatilia cæli*, nisi quia jam terra produxerat omnes bestias agri sexto die, et aqua omnia volatilia cæli quinto die. Aliter ergo tunc, id est potentialiter atque caussaliter, sicut illi operi competebat, quo creavit omnia simul, a quibus in die septimo requievit: aliter autem nunc, sicut ea videmus, quæ per temporalia spatia creat, sicut usque nunc operatur. Ac per hoc jam per istos notissimos lucis corporalis dies, qui circuitu solis fiunt, Eva facta est de latere viri sui. Tunc enim Deus adhuc finxit de terra bestias et volatilia, in quibus cum adjutorium simile ipsi Adam non esset inventum, illa formata est. In talibus ergo diebus etiam ipsum de limo finxit Deus.

8. Neque enim dicendum est, masculum quidem sexto die factum, feminam vero posterioribus diebus; cum ipso sexto die apertissime dictum sit, *Masculum et feminam fecit eos, et benedixit eos*, et cetera quæ de ambobus et ad ambos dicuntur. Aliter ergo tunc ambo, et nunc aliter ambo: tunc scilicet secundum potentiam per verbum Dei tamquam seminaliter mundo inditam: cum creavit omnia simul, a quibus in die septimo requievit, ex quibus omnia suis quæque temporibus jam per sæculorum ordinem fierent: nunc autem secundum operationem præbendam temporibus, qua usque nunc operatur, et oportebat jam tempore suo fieri Adam de limo terræ, ejusque mulierem ex viri latere.

9. In qua distributione operum Dei, partim ad illos dies invisibiles pertinentium, in quibus creavit omnia simul, partim ad istos appositos, in quibus operatur quotidie quidquid ex illis tamquam involucris primordialibus in tempore evolvitur, si non importune atque absurde Scripturæ verba secuti sumus, quæ nos ad hæc distinguenda duxerunt, cavendum est ne propter ipsarum rerum aliquanto difficilem perceptionem, quam tardiores assequi non sufficiunt, putemur aliquid sentire ac dicere, quod scimus nos nec sentire nec dicere. Quamquam enim præcedentibus sermonibus, quantum potuerim, lecto- *CAP. Senten suam l dius e est, ne le intel tur*

rem præstruxerim; plures tamen arbitror caligare in his locis, et putare ita fuisse prius hominem in illo Dei opere, quo cuncta simul creati sunt, ut aliquam vitam duceret, ut Dei locutionem ad se directam, cum dixit Deus, *Ecce dedi vobis omne pabulum seminale*, discerneret, crederet, intelligeret. Noverit ergo qui hoc putat, non hoc me sensisse, neque dixisse.

10. Sed rursus si dixero, non ita fuisse hominem in illa prima rerum conditione, qua creavit Deus omnia simul, sicuti est non tantum perfectæ ætatis homo, sed ne infans quidem, nec tantum infans, sed ne puerperium quidem in utero matris, nec tantum hoc, sed nec semen quidem visibile hominis, putabit omnino non Gen. 1, 27. fuisse. Redeat ergo ad Scripturam, inveniet sexto die hominem factum ad imaginem Dei, factos autem masculum et feminam. Item quærat quando facta sit femina, inveniet extra illos sex dies: tunc enim facta est quando Deus de terra finxit adhuc bestias agri et volatilia cœli, non quando volatilia produxerunt aquæ, et animam vivam, in qua et bestiæ sunt, produxit terra. Tunc autem factus est homo et masculus et femina: ergo et tunc et postea. Neque enim tunc, et non postea: aut vero postea, et non tunc: nec alii postea, sed iidem ipsi aliter tunc, aliter postea. Quæret ex me quomodo. Respondebo; postea visibiliter, sicut species humanæ constitutionis nota nobis est; non tamen parentibus generantibus, sed ille de limo, illa de costa ejus. Quæret tunc quomodo. Respondebo, invisibiliter, potentialiter, causaliter, quomodo fiunt futura non facta.

11. Hic forte non intelliget. Subtrahuntur enim ei cuncta quæ novit, usque ad ipsam seminum corpulentiam. Neque enim vel tale aliquid homo jam erat, cum in prima illa sex dierum conditione factus erat. Datur quidem de seminibus ad hanc rem nonnulla similitudo, propter illa quæ in eis futura conserta sunt; verumtamen ante omnia visibilia semina sunt illæ causæ: sed non intelligit. Quid ergo faciam, nisi quantum possum, salubriter moneam, ut Scripturæ Dei credat et tunc factum hominem, quando Deus cum factus est dies, fecit cœlum et terram, Eccli. 18. 1. de quo alibi Scriptura dicit, Qui vivit in æternum creavit omnia simul; et tunc quando jam non simul, sed sua quæque temporibus creans, finxit eum de limo terræ, et ex ejus osse mulierem; nam nec isto modo eos illo sexto die factos, nec tamen eos illo sexto die non factos intelligere Scriptura permittit.

CAP. VII. Dici non posse animas prius creatas quam corpora.

12. Forte ergo animæ eorum sexto die illo factæ erant, ubi et ipsa imago Dei recte intelligitur in spiritu mentis eorum, ut postea corpora formarentur? Sed neque hoc credere eadem Scriptura permittit. Primo propter illam operum consummationem: quæ non video quomodo possit intelligi, si defuit aliquid tunc non causaliter conditum, quod postea visibiliter conderetur. Deinde quia sexus ipse masculi et feminæ nisi in corporibus esse non potest. Quod A si quisquam secundum intellectum et actionem tamquam utrumque sexum in una anima accipiendum putaverit, quid faciet de his quæ ad escam Deus ipso die dedit de lignorum fructibus, quæ nisi homini habenti corpus non utique congrua est? Gen. 1, 29. Nam si et hanc escam figurate accipere quisquam voluerit, recedet a proprietate rerum gestarum, quæ primitus in hujusmodi narrationibus omni observatione fundanda est.

CAP. VIII. Difficultas de voce Dei ad hominem sexto die directa.

13. Quomodo ergo loquebatur, inquit, eis qui nondum audiebant, nec intelligebant, quia nec erant qui verba perciperent? Possem respondere sic eos allocutum Deum, quemadmodum Christus nos nondum natos, etiam longe post futuros, nec tantum nos, sed etiam eos omnes qui futuri sunt post nos. Omnibus enim dicebat, B quos suos futuros videbat, Ecce ego vobiscum sum usque in consummationem sæculi: Mat. 28, 20. sicut Deo notus erat Propheta, cui dixit, Priusquam te formarem in utero novi te: Jer. 1, 5. Heb. 7, 9. sicut decimatus est Levi cum esset in lumbis Abraham. Cur enim non ita et ipse Abraham in Adam, et ipse Adam in primis operibus mundi, quæ Deus creavit omnia simul? Sed verba Domini per os carnis ejus, et verba Dei per ora Prophetarum temporali corporis voce proferuntur, et omnibus syllabis suis congruas temporum moras sumunt, atque consumunt: cum vero Deus dicebat, Gen. 1, 26. *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram, et habeat potestatem piscium maris et volatilium cœli, et omnium pecorum, et omnis terræ, et omnium reptilium quæ repunt super* C *terram*, et *Crescite, et multiplicamini, et replete terram, et dominamini ejus; et habete potestatem piscium maris, et volatilium cœli, et omnium pecorum, et omnis terræ, et omnium repentium quæ repunt super terram*, et, *Ecce dedi vobis omne pabulum seminale, seminans semen quod est super omnem terram, et omne lignum fructiferum, quod habet in se fructum seminis seminalis, quod erit vobis ad escam*; ipse sermo ejus ante omnem aeris sonum, ante omnem carnis et nubis vocem, in illa summa ejus Sapientia, per quam facta sunt omnia, non quasi humanis auribus instrepebat, sed rebus factis rerum faciendarum causas inserebat, et omnipotenti potentia futura faciebat, hominemque suo tempore formandum, in temporum tamquam se- D mine vel tamquam radice condebat, quando condebat unde inciperent sæcula, ab illo condita qui est ante sæcula. Creaturæ quippe aliæ creaturas alias, quædam tempore, quædam causis præcedunt; ille autem omnia quæ fecit, non solum excellentia, qua etiam causarum effector est, verum etiam æternitate præcedit. Sed de hoc opportunioribus deinde Scripturarum locis fortassis plenius disserendum est.

CAP. IX. Jeremias quomodo Deo notus antequam formatus.

14. Nunc de homine quod cœptum est terminetur, ea moderatione servata, ut in profundo Scripturæ sensu magis præstemus diligentiam requirendi, quam affirmandi temeritatem. Quia enim noverat Jeremiam Deus priusquam eum formaret in utero, dubitare fas non est. Aper- Jer. 1, 5.

tissime quippe didicit, Priusquam te formarem in utero, novi te. Ubi autem illum nosset antequam ita formasset, etsi nostræ infirmitati assequi vel difficile vel impossibile est, utrum in aliquibus propinquioribus caussis sicut Levi in lumbis Abrahæ decimatus est; an in ipso Adam, in quo genus humanum tamquam radicaliter institutum est; et in eo ipso utrum jam cum de limo formatus esset, an cum caussaliter in his operibus factus quæ creavit omnia simul: an vero ante omnem potius creaturam, sicut elegit et prædestinavit sanctos suos ante mundi constitutionem; an potius in omnibus præcedentibus caussis, sive quas commemoravi, sive quas non commemoravi, priusquam in utero formaretur: non arbitror scrupulosius quæri oportere, dummodo Jeremiam constet, ex quo est in hac luce a parentibus editus, ex illo egisse vitam propriam, qua grandescens ætatis accessu, posset vivere sive male sive bene; antea vero nullo modo, non solum priusquam in utero formaretur, sed nec jam ibi formatus antequam natus. Neque enim habet ullam cunctationem Apostolica illa sententia de geminis in Rebeccæ utero nondum agentibus aliquid boni aut mali.

Heb. 7. 9.
Ephes. 1. 4.
Rom. 9. 11.

Merita nondum natorum.

15. Nec tamen frustra scriptum est, nec infantem mundum esse a peccato, cujus est unius diei vita super terram: et illud in Psalmo, Ego in iniquitatibus conceptus sum, et in peccatis mater mea me in utero aluit: et quod in Adam omnes moriuntur, in quo omnes peccaverunt. Nunc autem liquido teneamus, quælibet parentum merita trajiciantur in prolem quæcumque gratia Dei antequam nascatur quemque sanctificet, nec iniquitatem esse apud Deum nec boni malive agere quemquam quod ad propriam personam pertineat, antequam natus est. Illamque sententiam qua nonnulli putant alibi peccasse magis minusque animas, et pro diversorum meritis peccatorum in diversa corpora esse detrusas, Apostolicæ non convenire sententiæ; cum apertissime dictum sit, nihil egisse nondum natos, seu boni seu mali.

Job. 14. 4. sec. LXX.
Psal. 50. 7.
Rom. 12 »

16. Ac per hoc aliqua quæstio est suo loco retractanda, quid de peccato primorum parentum, qui duo soli fuerunt, generis humani contraxerit universa conspersio: nihil tamen talium meritorum habere potuisse hominem antequam de terræ pulvere finctus esset, antequam suo tempore viveret; nulla quæstio est. Sicut enim Esau et Jacob, quos nondum natos dixit Apostolus nihil egisse boni aut mali, non possemus dicere traxisse aliquid meriti de parentibus, si nec ipsi parentes egissent aliquid boni aut mali; nec genus humanum peccasse in Adam, si ipse non peccasset Adam; non autem peccasset Adam, nisi jam suo tempore viveret, quo posset vivere sive bene sive male: ita frustra peccatum ejus, seu recte factum requiritur, cum adhuc in rebus simul creatis caussaliter conditus, nec vita propria jam vivebat, nec in parentibus sic viventibus erat. In illa enim prima conditione mundi, cum Deus omnia simul creavit, homo factus est qui esset futurus, ratio creandi hominis, non actio creati.

Rom. 9. 11.

17. Sed hæc aliter in Verbo Dei, ubi ista non facta, sed æterna sunt: aliter in elementis mundi: ubi omnia simul facta futura sunt: aliter in rebus, quæ secundum caussas simul creatas, non jam simul sed suo quæque tempore creantur, in quibus Adam jam formatus ex limo, et Dei flatu animatus, sicut fœnum exortum: aliter in seminibus, in quibus rursus quasi primordiales caussæ repetuntur, de rebus ductæ quæ secundum caussas, quas primum condidit, exstiterunt, velut herba ex terra, semen ex herba. In quibus omnibus ea jam facta modos et actus sui temporis acceperunt, quæ ex occultis atque invisibilibus rationibus, quæ in creatura caussaliter latent, in manifestas formas naturasque prodierunt: sicut herba exorta super terram, et homo factus in animam vivam, et cetera hujusmodi, sive fruteta sive animantia, ad illam operationem Dei pertinentia, quæ usque nunc operatur. Sed etiam ista secum gerunt tamquam iterum seipsa invisibiliter in occulta quadam vi generandi, quam extraxerunt de illis primordiis caussarum suarum, in quibus creato mundo cum factus est dies, antequam in manifestam speciem sui generis exorirentur, inserta sunt.

CAPI... Res... modi... ste...

18. Si enim prima illa opera Dei, cum simul omnia creavit, in suo modo perfecta non essent, ea proculdubio post adderentur, quæ illis perficiendis defuissent; ut quædam universitatis perfectio ex utrisque constaret singulis quasi semis, velut alicujus totius partes essent, quarum conjunctione ipsum totum cujus partes fuerant, compleretur. Rursus si ita essent illa perfecta, sicut perficiuntur, cum suis quæque temporibus in manifestas formas actusque procreantur; profecto aut nihil ex eis postea per tempora fieret, aut hoc fieret, quod ex istis quæ suo quæque jam tempore oriuntur, Deus non cessat operari. Nunc autem quia jam et consummata, et quodammodo inchoata sunt, ea ipsa quæ consequentibus evolvenda temporibus primitus Deus omnia simul creavit, cum faceret mundum, consummata quidem, quia nihil habent illa in naturis propriis, quibus suorum temporum cursus agunt, quod non in istis caussaliter factum sit; inchoata vero, quoniam quædam erant quasi semina futurorum, per sæculi tractum ex occulto in manifestum locis congruis exserenda; ipsius etiam Scripturæ verba satis ad hoc admonendum insigniter vigent, si quis in eis evigilet. Nam et consummata ea dicit et inchoata: nisi enim consummata essent, non scriptum esset, *Et consummata sunt cælum et terra, et omnis compositio illorum: et consummavit Deus in die sexto opera sua, quæ fecit: et requievit Deus in die septimo ab omnibus operibus suis, quæ fecit: et benedixit Deus diem septimum, et sanctificavit eum.* Rursusque nisi inchoata essent, non ita sequeretur, quia illa die *requievit ab omnibus operibus suis, quæ inchoavit Deus facere.*

CA... Oper... tion... sext... mo... jam... sum... et... inch...

19. Hic igitur si quis inquirat, quomodo con-

summavit et quomodo inchoavit: neque enim alia consummavit, alia inchoavit, sed eadem ipsa utique a quibus in die septimo requievit, ex iis quæ supra diximus clarum est. Consummasse quippe ista intelligimus Deum, cum creavit omnia simul ita perfecte ut nihil ei adhuc in ordine temporum creandum esset; quod non hic ab eo jam in ordine caussarum creatum esset. Inchoasset autem, ut quod hic præfixerat caussis, post impleret effectis. Proinde *formavit Deus hominem pulverem terræ*, vel limum terræ, hoc est de pulvere vel limo terræ: et *inspiravit* sive insufflavit *in ejus faciem spiritum vitæ, et factus est homo in animam vivam.* Non tunc prædestinatus; hoc enim ante sæculum in præscientia Creatoris: neque tunc caussaliter vel consummate inchoatus, vel inchoate consummatus; hoc enim a sæculo in rationibus primordialibus; cum simul omnia crearentur: sed creatus in tempore suo, visibiliter in corpore, invisibiliter in anima, constans ex anima et corpore.

CAP. XII. Corpus hominis an singulari modo a Deo formatum.

20. Jam ergo videamus quomodo eum fecerit Deus primum de terra corpus ejus, post etiam de anima videbimus, si quid valebimus. Quod enim manibus corporalibus Deus de limo finxerit hominem, nimium puerilis cogitatio est, ita ut si hoc Scriptura dixisset, magis eum qui scripsit translato verbo usum credere deberemus, quam Deum talibus membrorum lineamentis determinatum, qualia videmus in corporibus nostris. Dictum est enim, Manus tua gentes disperdidit; et, Eduxisti populum tuum in manu forti et brachio excelso: sed pro potestate et virtute Dei positum hujus membri nomen, quis usque adeo desipit, ut non intelligat?

Psal. 43. 3. Psal. 135. 11.

21. Nec illud audiendum est, quod nonnulli putant, ideo præcipuum Dei opus esse hominem, quia cetera dixit et facta sunt, hunc autem ipse fecit: sed ideo potius quia hunc ad imaginem suam fecit. Nam illa quæ dixit et facta sunt, ideo sic scriptum est, quia per Verbum ejus facta sunt, sicut per hominem hominibus dici potuit verbis, quæ temporaliter cogitantur, et voce proferuntur. Non sic autem loquitur Deus, nisi cum per corporalem creaturam loquitur, sicut Abrahæ, sicut Moysi, sicut per nubem de Filio suo. Ante vero omnem creaturam, ut esset ipsa creatura, eo Verbum dictum est, quod in principio erat Deus apud Deum: et quia omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil; utique et homo per ipsum factus est. Certe enim cælum verbo fecit, quia dixit, et factum est: scriptum est tamen, Et opera manuum tuarum sunt cæli. Et de hoc imo quasi fundo mundi scriptum est, Quoniam ipsius est mare, et ipse fecit illud, et aridam manus ejus finxerunt. Non igitur hoc in honorem hominis deputetur, velut cetera Deus dixerit, et facta sint, hunc autem ipse fecerit; aut verbo cetera, hunc autem manibus fecerit. Sed hoc excellit in homine, quia Deus ad imaginem suam hominem fecit, propter hoc quod ei dedit mentem intellectualem, qua præstat pecoribus, unde jam superiore loco disseruimus. In quo honore positus, si non intellexerit, ut bene agat, eisdem ipsis pecoribus quibus prælatus est comparabitur. Sic etenim scriptum est, Homo in honore positus non intellexit, comparatus est pecoribus insensatis, et similis factus est eis. Nam et pecora Deus fecit, sed non ad imaginem suam.

Psal. 148. 5. Johan. 1. 3. Psal. 101. 26. Psal. 94. 5. Psal. 48. 13.

22. Nec dicendum est, hominem ipse fecit, pecora vero jussit, et facta sunt: et hunc enim et illa per Verbum suum fecit, per quod facta sunt omnia. Sed quia idem Verbum et Sapientia et Virtus ejus est; dicitur et manus ejus, non visibile membrum, sed efficiendi potentia. Nam hæc eadem Scriptura quæ dicit, quod Deus hominem de limo terræ finxerit, dicit etiam quod bestias agri de terra finxerit, quando eas cum volatilibus cæli ad Adam adduxit, ut videret quid ea vocaret. Sic enim scriptum est, *Et finxit Deus adhuc de terra omnes bestias.* Si ergo et hominem de terra et bestias de terra ipse formavit, quid habet homo excellentius in hac re, nisi quod ipse ad imaginem Dei creatus est? Nec tamen hoc secundum corpus, sed secundum intellectum mentis, de quo post loquemur. Quamquam et in ipso corpore habeat quamdam proprietatem, quæ hoc indicet, quod erecta statura factus est, ut hoc ipso admoneretur, non sibi terrena esse sectanda, velut pecora, quorum voluptas omnis ex terra est, unde in alvum cuncta prona atque prostrata sunt. Congruit ergo et corpus ejus animæ rationali, non secundum lineamenta figurasque membrorum, sed potius secundum id quod in cælum erectum est, ad intuenda quæ in corpore ipsius mundi superna sunt: sicut anima rationalis in ea debet erigi, quæ in spiritalibus natura maxime excellunt, ut quæ sursum sunt sapiat, non quæ super terram.

Johan. 1. 3. Gen. 2. 7. Ibid. 19. 2 sent. dist. 16. c. Quo circa.

CAP. XIII. Qua ætate aut statura conditus fuerit Adam.

23. Sed quomodo fecit eum Deus de limo terræ, utrum repente in ætate perfecta, hoc est virili atque juvenili, an sicut nunc usque format in uteris matrum? Neque enim alius hæc facit, quam ille qui dixit, Priusquam te formarem in utero, novi te: illud tantum proprium habuerit Adam, quod non ex parentibus natus est, sed factus ex terra; eo tamen modo ut in hoc perficiendo, et per ætates augendo hi temporum numeri complerentur, quos naturæ humani generis adtributos videmus. An potius hoc non est requirendum? Utrumlibet enim fecerit, hoc fecit quod Deum et omnipotentem et sapientem posse ac facere congruebat. Ita enim certas temporum leges generibus qualitatibusque rerum in manifestum ex abdito producendis adtribuit, ut ejus voluntas sit super omnia. Potentia quippe sua numeros creaturæ dedit, non ipsam potentiam eisdem numeris alligavit. Nam Spiritus ejus ita faciendo mundo superferebatur, ut et facto superferebatur, non corporalibus locis, sed excellentia potestatis.

Jer. 1. 5. Gen. 1. 2.

24. Quis enim nescit aquam concretam terræ, cum ad radices vitis venerit, duci in saginam ligni illius, atque in eo sumere qualitatem, qua in uvam procedat paulatim erumpentem, atque

in ea grandescente vinum fiat, maturumque dulcescat, quod adhuc fervescat expressum, et quadam vetustate firmatum ad usum bibendi utilius jucundiusque perveniat? Nam ideo Dominus lignum quæsivit aut terram, aut has temporum moras, cum aquam miro compendio convertit in vinum, et tale vinum quod ebrius etiam conviva laudaret? (Johan. 2. 9.) Numquid adjutorio temporis eguit conditor temporis? Nonne certis dierum numeris suo cuique generi accommodatis, omnis natura serpentium coalescit, formatur, nascitur, roboratur? (Exod. 7. 10.) Num exspectati sunt hi dies, ut in draconem virga converteretur de manu Moysi et Aaron? Nec ista cum fiunt, contra naturam fiunt, nisi nobis quibus aliter naturæ cursus innotuit; non autem Deo, cui hoc est natura quod fecerit.

CAP. XIV. Rationes caussales mundo primum inditæ, cujus generis fuerint.

25. Quæri autem merito potest, caussales illæ rationes, quas mundo indidit, cum primum simul omnia creavit, quomodo sint institutæ: utrum ut, quemadmodum videmus cuncta nascentia vel fruticum vel animalium in suis conformationibus atque incrementis, sua pro diversitate generum diversa spatia peragerent temporum? An ut, quemadmodum creditur factus Adam sine ullo progressu incrementorum virili ætate, continuo conformarentur? Sed cur non utrumque illas credimus habuisse, ut hoc ex eis futurum esset, quod factori placuisset? Si enim illo modo dixerimus, incipiet contra ipsas factum videri, non solum etiam illud de aqua vinum, sed omnia miracula quæ contra naturæ usitatum cursum fiunt. Si autem isto modo multo erit absurdius ipsas istas quotidianas naturæ formas et species contra illas primarias omnium nascentium caussales rationes suorum temporum peragere spatia. Restat ergo ut ad utrumque modum habiles creatæ sint, sive ad istum quo usitatissime temporalia transcurrunt, sive ad illum quo rara et mirabilia fiunt, sicut Deo facere placuerit quod tempori congruat.

CAP. XV. Primus homo non aliter quam primordiales caussæ haberent, formatus fuit.

26. Veruntamen sic factus est homo, quemadmodum illæ primæ caussæ habebant ut fieret primus homo, quem non ex parentibus nasci, qui nulli præcesserant, sed de limo formari oportebat, secundum caussalem rationem, in qua primitus factus erat. Nam si aliter factus est, non eum Deus in illorum sex dierum operibus fecerat: in quibus cum dicitur factus, ipsam caussam utique fecerat Deus, qua erat suo tempore homo futurus, et secundum quam fuerat ab illo faciendus, qui simul et consummaverat (a) inchoata propter perfectionem caussalium rationum, et inchoaverat consummanda propter ordinem temporum. Si ergo in illis primis rerum caussis, quas mundo primitus Creator inseruerit, non tantum posuit quod de limo formaturus erat hominem, sed etiam quemadmodum formaturus, utrum sicut in matris utero, an in forma juvenili; procul dubio sic fecit, ut illic præfixerat: neque enim contra dispositionem suam faceret. (1. Sent. dist. 17. cap. Solet.) Si autem vim tantum ibi posuit possibilitatis, ut homo fieret quoquo modo (b) fieret, ut et sic et sic posset, id est ut id quoque ibi esset, quia et sic et sic posset; unum autem ipsum modum quo erat facturus in sua voluntate servavit, non mundi constitutioni contexuit; manifestum est etiam sic non factum esse hominem contra quam erat in illa prima conditione caussarum; quia ibi erat etiam sic fieri posse, quamvis non ibi erat ita fieri necesse esse: hoc enim non erat in conditione creaturæ, sed in placito Creatoris, cujus voluntas rerum necessitas est.

CAP. XVI. In rei natura est, ut quid esse possit: ut futurum sit, nonnisi Dei voluntate.

27. Nam et nos pro captu infirmitatis humanæ jam in ipsis rebus tempore exortis possumus nosse quid in cujusque natura sit, quod experimento perceperimus; sed utrum etiam futurum sit ignoramus. Est quippe in natura hujus, verbi gratia, juvenis ut senescat, sed utrum hoc etiam sit in Dei voluntate, nescimus. Sed nec in natura esset, nisi in Dei voluntate prius fuisset, qui condidit omnia. Et utique occulta ratio est senectutis in corpore juvenili, vel juventutis in corpore puerili: neque enim oculis cernitur, sicut ipsa in puero pueritia, sicut juventus in juvene; sed alia quadam notitia colligitur inesse in natura quiddam latens, quo educantur in promtu numeri occulti, vel juventutis a pueritia, vel senectutis a juventute. Occulta est ergo ista ratio, qua fit ut hoc esse possit, sed oculis, menti autem non est occulta: utrum autem hoc etiam necesse sit, omnino nescimus. Et illam quidem, qua fit ut esse possit, esse in natura ipsius corporis novimus: illam vero qua fit ut necesse sit, manifestum est illic non esse.

CAPUT XVII. Ex futuris quænam vere futura.

28. Sed fortassis in mundo est, ut necesse sit istum hominem senescere. Si autem nec in mundo est, in Deo est. Hoc enim necessario futurum est quod ille vult, et ea vere futura sunt quæ ille præscivit. Nam multa secundum inferiores caussas futura sunt, sed si ita sunt et in præscientia Dei, vere futura sunt: si autem ibi aliter sunt, ita potius futura sunt, sicut ibi sunt, ubi (c) qui præscit, falli non potest. Nam futura dicitur senectus in juvene, sed tamen futura non est, si ante moriturus est: hoc autem ita erit, sicut se habent aliæ caussæ, sive mundo contextæ, sive in Dei præscientia reservatæ. Nam secundum quasdam futurorum caussas moriturus erat Ezechias, cui Deus addidit quindecim annos ad vitam, (Isa. 38. 5.) id utique faciens, quod ante constitutionem mundi se facturum esse præsciebat, et in sua voluntate servabat. Non ergo id fecit quod futurum non erat: hoc enim magis erat futurum, quod se facturum esse præsciebat. Nec tamen illi anni additi recte dice-

(a) Sic in omnibus MSS. At in excusis cum insigni glossemate habetur, *qui simul et consummaverat, has perspicuas species producens, inchoata propter perfectionem caussalium rationum, et inchoaverat, rationes caussales fiendorum mundo imprimens, consummanda propter ordinem temporum.*

(b) Editi, ut *homo fieret quoquomodo, ut et sic posset, id est ut ideo quoque ibi esset.* Pauloque post, *in sua voluntate servavit, cum mundi constitutionem contexuit*, quos locos ad MSS. redintegramus.

(c) Lov. *quo præsit.* Melius editiones Am. Er. et MSS. *qui præscit.*

rentur, nisi (a) aliquid adderetur, quod se aliter in aliis caussis habuerat. Secundum aliquas igitur caussas inferiores jam vitam finierat: secundum illas autem quæ sunt in voluntate et præscientia Dei, qui ex æternitate noverat quid illo tempore facturus erat, (et hoc vere futurum erat,) tunc erat finiturus vitam quando finivit vitam. Quia etsi oranti concessum est, etiam sic eum oraturum ut tali orationi concedi oporteret ille utique præsciebat, cujus præscientia falli non poterat: et ideo quod præsciebat, necessario futurum erat.

CAPUT XVIII. Colligitur Adamum non formatum fuisse contra quam erat in primordialibus caussis institutum.

29. Quapropter si omnium futurorum caussæ mundo sunt insitæ, cum ille factus est dies, quando Deus creavit omnia simul; non aliter Adam factus est, cum de limo formatus est, sicut est credibilius jam perfectæ virilitatis, quam erat in illis caussis, ubi Deus hominem in sex dierum operibus fecit. Ibi enim erat non solum ut ita fieri posset, verum etiam ut ita eum fieri necesse esset. Tam enim non fecit Deus contra caussam, quam sine dubio volens præstituit, quam contra voluntatem suam non facit. Si autem non omnes caussas in creatura primitus condita præfixit, sed aliquas in sua voluntate servavit; non sunt quidem illæ quas in sua voluntate servavit; ex istarum quas creavit necessitate pendentes; non tamen possunt esse contrariæ quas in sua voluntate servavit, illis quas sua voluntate instituit: quia Dei voluntas non potest sibi esse contraria. Istas ergo sic condidit, ut ex illis esse illud cujus caussæ sunt possit, sed non necesse sit: illas autem sic abscondit, ut ex eis esse necesse sit hoc, quod ex istis fecit ut esse possit.

CAP. XIX. Adamo non spiritale sed animale corpus a Deo formatum esse.

30. Solet item quæri, utrum animale corpus prius homini formatum sit a limo, quale nunc habemus, an spiritale, quale resurgentes habebimus. Quamquam enim hoc in illud mutabitur; seminatur enim corpus animale, surget corpus spiritale: tamen quid prius homini factum sit, ideo disceptatur, quia si animale factum est, non hoc recipiemus, quod in illo perdidimus, sed tanto melius quanto spiritale animali præponendum est, quando erimus æquales Angelis Dei. Sed Angeli possunt aliis et justitia præponi, numquid et Domino? De quo tamen dictum est, Minorasti eum paulo minus ab Angelis. Unde nisi propter carnis infirmitatem quam sumsit ex Virgine, formam servi accipiens, in qua moriens nos a servitute redimeret? Sed quid hinc diutius disseramus? Non enim obscura est Apostoli sententia de hac re, qui cum voluisset adhibere testimonium, quo probaret esse corpus animale, non tam de suo vel de cujusquam hominis corpore, quod in præsenti videbatur, quam de hoc ipso Scripturæ hujus loco recoluit et adhibuit, dicens, Si est corpus animale, est et spiritale: sic etenim scriptum est: Factus est primus homo Adam in animam viventem: novissimus Adam in spiritum vivificantem. Sed non

Matth. 22. 30.

Psal. 8. 6. Phil. 2. 7.

1. Cor. 15. 44.

A primum quod spiritale est, sed quod animale, postea spiritale. Primus homo de terra terrenus, secundus homo de cælo cælestis. Qualis terrenus, tales et terreni, et qualis cælestis, tales et cælestes. Et quomodo induimus imaginem terreni, induamus et imaginem ejus qui de cælo est. Quid ad hoc dici potest? Imaginem ergo cælestis hominis nunc ex fide portamus, habituri in resurrectione quod credimus; imaginem autem terreni hominis ab ipso exordio humanæ generationis induimus.

CAP. XX. Difficultas contra superiorem sententiam.

31. Hic occurrit alia quæstio, quomodo renovemur, si non ad hoc per Christum revocamur, quod in Adam prius eramus. Quamquam enim multa non in pristinum, sed in melius renoventur, ab inferiore tamen statu, quam quo erant

B antea, renovantur. Unde ergo ille filius mortuus erat et revixit, perierat et inventus est, unde illi profertur stola prima, si non immortalitatem recipit, quam perdidit Adam? Quomodo autem perdidit immortalitatem, si corpus habuit animale? Neque enim animale corpus, sed spiritale erit, cum corruptibile hoc induerit incorruptionem, et mortale hoc induerit immortalitatem. Nonnulli his angustiis coartati, ut et illa constet sententia, qua exemplum de animali corpore hinc datum est, ut diceretur, Factus est primus homo Adam in animam viventem, novissimus Adam in spiritum vivificantem; et ista renovatio receptioque immortalitatis, non absurde dicatur in pristinum futura, in illud scilicet quod Adam perdidit: putaverunt prius quidem hominem fuisse corporis animalis, sed dum in paradiso constitutus est eum fuisse mutatum, sicut

C nos quoque resurrectione mutabimur. Hoc quidem liber Geneseos non commemorat: sed ut possint utraque testimonia Scripturarum inter se consentire, sive illud quod de animali corpore dictum est, sive illa quæ de renovatione nostra plurima in sanctis litteris reperiuntur, hoc tamquam necessario consequi crediderunt.

Lucæ 15. 32.

1. Cor. 15. 53.

Opinio corpus Adami prius animale, postea spiritale factum fuisse in paradiso.

Ibid. 45.

CAP. XXI. Exploditur illa opinio.

32. Sed si ita est, frustra conamur paradisum et illas arbores earumque fructus, præter figuratam significationem, prius accipere ad rerum gestarum proprietatem. Quis enim credat jam illius modi cibos ex arborum pomis, immortalibus et spiritalibus corporibus necessarios esse potuisse? Verumtamen si aliud non potest inveniri, melius eligimus paradisum spiritaliter intelligere, quam vel putare non renovari homi-

D nem, cum toties hoc Scriptura commemorat, vel eum existimare recipere, quod non ostenditur amisisse. Huc accedit, quod et ipsa mors hominis, quam eum peccato commeruisse, multa divina testimonia colloquuntur, indicat eum sine morte futurum fuisse, nisi peccasset. Quomodo ergo sine morte mortalis; aut quomodo non mortalis, si corpus animale?

CAPUT XXII. Adamum peccato

33. Unde quidam non eum mortem corporis peccato meruisse arbitrantur, sed mortem animæ quam fecit iniquitas. Nam credunt eum, pro-

(a) MSS. plures probæ notæ, *nisi ad aliquid adderentur*.

mortem animæ, non corporis meruisse, quidam non recte arbitrantes.

pter corpus animale, exiturum fuisse de hoc corpore, ad requiem scilicet quam nunc habent sancti, qui jam dormierunt, et in fine sæculi eadem membra immortaliter (a) recepturum: ut videlicet mors corporis non de peccato accidisse videatur, sed naturaliter, ut animalium ceterorum. Verum his rursus Apostolus occurrit et dicit, « Corpus quidem mortuum est propter peccatum, spiritus autem vita est propter justitiam. Si autem Spiritus ejus qui suscitavit Christum a mortuis habitat in vobis, qui suscitavit Christum a mortuis, vivificabit et mortalia corpora vestra per inhabitantem Spiritum ejus in vobis. » Ac per hoc mors etiam corporis de peccato est. Si ergo non peccasset Adam, nec corpore moreretur: ideoque immortale haberet et corpus. Quomodo ergo immortale, si animale?

Rom. 8. 10.

CAPUT XXIII. *In eos qui dicunt Adæ corpus ex animali spiritale factum in paradiso.*

34. Sed rursus non vident, qui ejus corpus in paradiso mutatum putant, ut ex animali fieret spiritale, nihil impedire, si non peccasset, ut post paradisi vitam, quam juste obedienterque vixisset, acciperet eamdem corporis mutationem in vita æterna, ubi jam cibis corporalibus non egeret. Quid ergo necesse est propter hoc jam cogi figurate, non proprie paradisum intelligere, quia non posset mori corpus nisi peccato? Verum est quidem, quod non moreretur etiam corpore, nisi peccasset; aperte quippe dicit Apostolus, corpus mortuum propter peccatum: animale tamen posset esse ante peccatum, et post vitam justitiæ, cum Deus vellet, fieri spiritale.

CAPUT XXIV. *In renovatione quomodo id recipimus, quod Adam perdidit.*

35. Quomodo ergo, inquiunt, renovari dicimur, si non hoc recipimus, quod perdidit primus homo, in quo omnes moriuntur? Hoc plane recipimus secundum quemdam modum, et non hoc recipimus secundum quemdam modum. Non itaque immortalitatem spiritalis corporis recipimus, quam nondum habuit homo: sed recipimus justitiam, ex qua per peccatum lapsus est homo. Renovabimur ergo a vetustate peccati, non in pristinum corpus animale, in quo fuit Adam, sed in melius, id est in corpus spiritale, cum efficiemur æquales Angelis Dei, apti cælesti habitationi, ubi esca quæ corrumpitur non egebimus. Renovabimur ergo spiritu mentis nostræ secundum imaginem ejus qui creavit nos, quam peccando Adam perdidit. Renovabimur autem etiam carne, cum hoc corruptibile induetur incorruptione, ut sit spiritale corpus, in quod nondum mutatus, sed mutandus erat Adam, nisi mortem etiam corporis animalis peccando meruisset.

Matt. 22. 30. Ephes. 4. 23.

*** CAPUT XXV.** *Adæ corpus mortale simul et immortale.*

36. Denique non ait Apostolus, Corpus quidem mortale propter peccatum; sed, Corpus mortuum propter peccatum. * Illud quippe ante peccatum, et mortale secundum aliam, et immortale secundum aliam caussam dici poterat: id est mortale, quia poterat mori; immortale, quia poterat non mori. Aliud est enim non posse mori, sicut quasdam naturas immortales creavit Deus: aliud est autem posse non mori, secundum quem modum primus creatus est homo immortalis; quod ei præstabatur de ligno vitæ, non de constitutione naturæ: a quo ligno separatus est cum peccasset, ut posset mori, qui nisi peccasset posset non mori. Mortalis ergo erat conditione corporis animalis, immortalis autem beneficio Conditoris. Si enim corpus animale, utique mortale, quia et mori poterat; quamvis et immortale, ideo quia et non mori poterat. Neque enim immortale quod mori omnino non possit, erit nisi spiritale, quod nobis futurum in resurrectione promittitur. Ac per hoc illud animale et ob hoc mortale, quod propter justitiam spiritale fieret et ob hoc omni modo (b) immortale, factum est propter peccatum non mortale, quod et antea erat, sed mortuum, quod posset non fieri, si homo non peccasset.

CAPUT XXVI. *Corpus Adæ et nostrum diversum.*

37. Quomodo ergo corpus nostrum dicit Apostolus mortuum, cum adhuc de viventibus loqueretur, nisi quia jam ipsa conditio moriendi ex peccato parentum hæsit in prole? Animale est enim et hoc corpus, sicut et primi hominis fuit, sed hoc jam in ipso animalis genere multo est deterius: habet enim necessitatem moriendi, quod illud non habuit. Quamvis enim restabat adhuc ut immutaretur, et spiritale factum plenam immortalitatem perciperet, ubi cibo corruptibili non egeret: tamen si juste viveret homo, et in spiritalem habitudinem corpus ejus mutaretur, non iret in mortem. In nobis autem etiam juste viventibus, corpus moriturum est; propter quam necessitatem, ex illius primi hominis peccato venientem, non mortale, sed mortuum corpus nostrum dixit Apostolus, quia omnes in Adam morimur. Item dicit, « Sicut est veritas in Jesu deponere vos secundum priorem conversationem hominem veterem, eum qui corrumpitur, secundum concupiscentias deceptionis: » hoc est factus Adam per peccatum. « Vide ergo quid sequatur. Renovamini autem spiritu mentis vestræ, et induite novum hominem, eum qui secundum Deum creatus est, in justitia et sanctitate veritatis: » ecce quod perdidit Adam per peccatum. * In hoc ergo renovamur, secundum id quod amisit Adam, id est secundum spiritum mentis nostræ: secundum autem corpus quod seminatur animale, et resurget spiritale, in melius renovabimur, quod nondum fuit Adam.

Ephes. 4. 21.

*** CAPUT XXVII.** *Quomodo mente et corpore id renovamur, quod Adam perdidit.*

38. Dicit item Apostolus, « Exspoliantes vos veterem hominem cum actibus ejus, induite novum, qui renovatur in agnitionem Dei, secundum imaginem ejus, qui creavit eum. » Hanc imaginem in spiritu mentis impressam * perdidit Adam per peccatum, quam recipimus, per gratiam justitiæ; non spiritale atque immortale corpus, in quo ille nondum fuit, et in quo erant

Coloss. 3. 9.

** 2. Retr. cap. 24. 2.*

(a) In editis, *recepturi*. Reponimus ex MSS. *recepturum*.

(b) Editi habuerunt, hic, *mortale*, cum hacce interpunctione vocum: *spiritale fieret: et ob hoc mortale omnimodo factum est propter peccatum*. Emendavimus ad MSS. fidem.

omnes sancti resurgentes, a mortuis: hoc enim præmium est illius meriti, quod amisit. Proinde illa stola prima, aut ipsa justitia est unde lapsus est; aut si indumentum corporalis immortalitatis significat, etiam hanc ille sic amisit, cum propter peccatum ad eam pervenire non potuit. Dicitur enim et amisisse uxorem, et amisisse honorem, qui speratum non acceperit, illo a quo sperabat offenso.

Luc. 15. 22.

CAPUT XXVIII. Adam licet spiritalis mente, corpore fuit animalis etiam in paradiso.

39. Secundum hanc ergo sententiam corpus animale habuit Adam, non tantum ante paradisum, sed etiam in paradiso constitutus: quamvis in interiore homine fuerit spiritalis, secundum imaginem ejus qui creavit eum: quod amisit peccando, meruitque etiam corporis mortem, qui non peccando mereretur et in corpus spiritale commutationem. Nam si et interius animaliter vixit, non possumus dici ad hoc ipsius renovari. Quibus enim dicitur, Renovamini spiritu mentis vestræ; hoc eis dicitur, ut spiritales fiant: quod si ille in ipsa nec mente fuit; quomodo nos renovamur ad id quod homo numquam fuit? Apostoli autem et omnes justi animale utique corpus adhuc habebant, sed tamen spiritaliter interius vivebant, renovati scilicet in agnitionem Dei, secundum imaginem ejus qui creavit eos: non ideo tamen jam peccare non A poterant, si consentirent iniquitati. Nam et spiritales posse cadere in (a) tentatione peccati, ostendit Apostolus, ubi ait, Fratres, si præoccupatus fuerit homo in aliquo delicto, vos qui spiritales estis, instruite hujusmodi in spiritu lenitatis, intendens te ipsum ne et tu tenteris. Hoc dixi, ne cuiquam impossibile videatur, quod peccavit Adam, si spiritalis erat mente, quamvis animalis esset corpore. Quæ cum ita sint, nihil tamen adhuc præpropere confirmamus, sed exspectamus potius, utrum etiam cetera Scriptura hunc intellectum non impediat.

Gal. 6. 1.

CAPUT XXIX. De anima tractandum in sequenti libro.

40. Sequitur enim quæstio de anima valde difficilis, in qua multi laboraverunt, nobisque ubi laboremus reliquerunt. Sive enim quia non omnium omnia legere potui, quæ de hac re secundum B Scripturarum nostrarum veritatem ad aliquid liquidum minimeque dubium pervenire potuerunt; sive quia tanta quæstio est, ut etiam qui eam veraciter solvunt, non facile intelligantur a talibus, qualis ipse sum; fateor neminem adhuc mihi persuasisse, quod sic habeam de anima, ut nihil amplius quærendum putem. Utrum autem nunc certum aliquid inventurus sim, et definiturus, ignoro. Quod autem potuero, si conatum meum Dominus adjuverit, sequenti volumine (b) explicare curabo. b

LIBER SEPTIMUS

In quo illud Gen. 2. 7. Et flavit in faciem ejus flatum vitæ *etc. illustratur uberrima tractatione de Anima.*

CAPUT I. De anima tractatio suscipitur.

1. *Et finxit Deus hominem pulverem de terra, et flavit in faciem ejus flatum vitæ, et factus est homo in animam viventem.* Hæc verba Scripturæ nobis et in principio superioris libri consideranda proposuimus, et de ipso homine facto, maximeque de ejus corpore, quantum satis duximus, quod secundum Scripturas visum est, disseruimus. Sed quia de anima humana non parva quæstio est, ad hunc eam librum differendam putavimus, nescientes quantum nos Dominus adjuturus esset recte loqui cupidos; illud tamen scientes, nisi quantum ipse adjuvaret, recte non esse locuturos. Recte est autem veraciter atque congruenter, nihil audacter refellendo, nihil temere affirmando, dum adhuc dubium est, verum falsumne sit, sive fidei, sive scientiæ Christianæ; quod autem doceri potest vel rerum ratione apertissima, vel Scripturarum auctoritate certissima, sine cunctatione asserendo.

2. Ac primum illud videamus, quod scriptum est, *Flavit* vel *Sufflavit in faciem ejus flatum vitæ.* Nonnulli enim codices habent, *Spiravit* vel *Inspiravit in faciem ejus.* Sed cum Græci habeant ἐνεφύσησεν, non dubitatur flavit vel sufflavit esse dicendum. Quærebamus autem in superiori sermone de manibus Dei, cum homo de limo C formatus cogitaretur: quid ergo nunc dicendum est in eo quod scriptum est, *Sufflavit Deus,* nisi quia sicut non manibus corporis finxit, ita nec faucibus labiisque sufflavit.

3. Verumtamen hoc verbo Scriptura in quæstione difficillima plurimum nos, quantum opinor, adjuvat. * Nam cum quidam ex hoc verbo crediderint, aliquid esse animam de ipsa substantia Dei, id est, ejusdem naturæ cujus ille est, hoc ideo putantes, quia cum homo sufflat, aliquid de seipso ejicit in flatu: hinc potius admonendi sumus, hanc inimicam fidei catholicæ reprobare sententiam. Nos enim credimus Dei naturam atque substantiam, quæ in Trinitate creditur a multis, intelligitur a paucis, omnino esse incommutabilem. Porro autem animæ naturam vel in deterius vel in melius commutari D posse, quis ambigit? At per hoc sacrilega opinio est, eam et Deum credere unius esse substantiæ. Quid enim hoc modo aliud quam et ille commutabilis creditur? Credendum itaque est, et intelligendum, neque ullo modo dubitandum, quod recta fides habet, animam sic esse a Deo tamquam rem quam fecerit, non tamquam de natura cujus est ipse, sive genuerit, sive quoquo modo protulerit.

* CAP. II. Animam non esse ejusdem naturæ cum Deo, ex proposito Scripturæ loco arguitur.

4. Et quomodo, inquiunt, scriptum est, *Suf-*

CAP. III.

(a) MSS. aliquot, *in tentationem.*

(b) Editi: *explicare conabor.* MSS. *curabo.*

Urgetur idem argumentum.

A *flavit in faciem ejus, et factus est homo in animam vivam;* si non anima Dei pars est, vel Dei omnino substantia? Immo vero ex hoc verbo satis apparet ita non esse. Cum enim homo sufflat, anima utique ipsa subjacentem sibi naturam corporis movet, et de illa, non de seipsa flatum facit. Nisi isti forte tam tardi sunt, ut nesciant isto reciproco halitu, quem de hoc aere circumfuso ducimus et reddimus, fieri etiam flatum, cum voluntate sufflamus. Quod si etiam non ex hoc aere, qui forinsecus adjacet, accepto et reddito, sed ex ipsius nostri corporis natura qua constat, sufflando aliquid ejiceremus, non eadem natura est corporis et animæ quod et ipsi utique consentiunt. Quapropter etiam sic aliud est animæ substantia, quæ corpus regit et movet; aliud flatus, quem regendo vel mo- B vendo facit de corpore sibi subdito, non de seipsa cui corpus est subditum. Cum itaque longe quidem incomparabili modo, sed tamen anima regat subditum corpus, et Deus subditam creaturam, cur non potius intelligatur de subjecta sibi creatura fecisse Deus animam in eo, quod sufflasse dictus est; quandoquidem ipsa anima, quamvis corpori suo non ita dominetur, ut Deus universitati quam condidit, tamen ejus motu, non de sua substantia flatum facit?

5. Possemus quidem dicere, nec ipsum Dei flatum esse animam hominis, sed Deum sufflando fecisse animam in homine: sed ne putentur meliora quæ fecit verbo, quam quod fecit flatu, quia et in nobis melius est verbum quam flatus; nihil est interim secundum supradictam rationem, cur animam ipsam Dei flatum dicere dubi- C temus, dum intelligatur non esse Dei natura atque substantia, sed hoc ipsum esse sufflare, quod est flatum facere; quod autem flatum facere, hoc animam facere. Cui sententiæ con-

Isa. 57. 16, sec LXX.

gruit quod per Isaiam dicit Deus, Spiritus enim a me procedet, et flatum omnem ego feci. Nam non quemlibet flatum corporeum eum dicere, sequentia docent. Cum enim dixisset, Omnem » flatum ego feci; Et propter peccatum, inquit, » pusillum quid contristavi eum, et percussi eum. » Quid ergo dicit flatum nisi animam, quæ propter peccatum percussa et contristata est? Quid igitur est, Omnem flatum ego feci, nisi Omnem animam ego feci?

CAP. IV. Deum sufflando non fecisse de seipso animam, nec de elementis.

6. Si ergo Deum diceremus tamquam corpo- D rei mundi hujus animam, cui mundus ipse esset tamquam corpus unius animantis, recte non eum diceremus sufflando fecisse animam hominis, nisi corpoream, de isto aere subjacente sibi ex corpore suo: non tamen quod fecisset dedissetque sufflando, de seipso dedisse putare deberemus, sed ita de sibi subjecto aere corporis sui, sicut anima de hujusmodi re similiter adjacente, hoc est de corpore, non de seipsa flatum facit. Nunc vero quia non tantummodo mundi corpus Deo esse subditum dicimus, sed illum esse supra omnem creaturam sive corpo- A ralem sive spiritalem; nec de seipso, nec de corporeis elementis credendus est animam fecisse sufflando.

CAPUT V. An anima ex nihilo.

7. Utrum autem ex eo quod omnino non erat, id est ex nihilo; an ex aliqua re, quæ jam ab illo facta spiritaliter erat, sed anima nondum erat, merito quæri potest. Si enim Deum adhuc aliquid ex nihilo creare non credimus, postea quam creavit omnia simul, (a) et ob hoc a consummatis omnibus operibus requievisse credimus, quæ incohavit facere, ut quidquid deinde faceret, ex his faceret; non video quemadmodum intelligamus, adhuc eum ex nihilo animas facere. An dicendum est, eum in illis quidem operibus primorum sex dierum fecisse illum diem occultum, ac si hoc potius credi oportet, spiri- B talem atque intellectualem naturam, scilicet unitatis angelicæ, et mundum, id est cælum et terram, atque in illis jam exstantibus naturis rationes creasse futurarum aliarum, non ipsas naturas: alioquin si jam ibi creatæ essent sicut erant futuræ, non adhuc essent futuræ? Quod si ita est, nondum erat in conditis rebus animæ humanæ ulla natura, et tunc esse cœpit, cum eam Deus sufflando fecit, atque indidit homini.

8. Sed non ideo quæstio sublata est, qua quæritur adhuc, utrum eam naturam, quæ anima dicitur, et antea non erat, ex nihilo creaverit, tamquam ipse flatus ejus non ex aliqua substantia subjacente factus sit, sicut de flatu dicebamus, quem facit anima ex corpore suo; sed o- C mnino ex nihilo tunc factus sit flatus, cum Deus flare voluit, idemque hominis anima factus sit. An vero jam erat aliquid spiritale, quamvis hoc quidquid erat, nondum animæ natura erat, atque ex hoc factus sit flatus Dei qui natura esset animæ; sicut nec corporis humani natura jam erat, antequam Deus eam de limo terræ vel pulvere formasset, Non enim caro humana erat pulvis aut limus; sed tamen aliquid erat unde illa fieret, quæ nondum erat.

CAP. VI. An ut corporis, ita et animæ præcesserit aliqua materies.

9. Num ergo credibile est, in primis illis sex dierum operibus Deum condidisse, non solum futuri corporis humani caussalem rationem, verum etiam materiem de qua fieret, id est terram, de cujus limo vel pulvere fingeretur; animæ autem solam ibi condidisse rationem, se- D cundum quam fieret, non etiam quamdam pro suo genere materiam, de qua fieret: Si enim quiddam incommutabile esset anima, nullo modo ejus quasi materiam quærere deberemus: nunc autem mutabilitas ejus satis indicat eam interim vitiis atque fallaciis deformem reddi, formari autem virtutibus veritatisque doctrina, sed in sua jam natura qua est anima: sicut etiam caro in sua natura qua jam caro est, et salute decoratur, et morbis vulneribusque fœdatur. Sed sicut hæc, excepto quod jam caro est, in qua natura vel proficit ut pulcra, vel deficit ut deformis sit, habuit etiam materiem, id est

(a) In editis: *et ob hoc consummatis:* expuncta particula a, quæ exstat in omnibus MSS.

terram, de qua fieret, ut omnino caro esset: sic fortasse potuit et anima, antequam ea ipsa natura fieret, quæ anima dicitur, cujus vel pulcritudo virtus, vel deformitas vitium est, habere aliquam materiam pro suo genere spiritalem, quæ nondum esset anima; sicut terra de qua caro facta est, jam erat aliquid, quamvis non erat caro.

10. Sed enim jam terra implebat mundi infimam partem, antequam de illa corpus hominis fieret, conferens universo totum suum, ut etiamsi nulla ex ea caro fieret animantis cujusquam, specie tamen sua mundi fabricam molemque compleret, secundum quam dicitur mundus cælum et terra: * at vero illa spiritalis materies, si fuit ulla unde anima fieret, vel si est ulla unde animæ fiunt, quid ipsa est, quod nomen, quam speciem, quem usum in rebus conditis tenet? Vivit an non? Si vivit, quid agit? quid confert universitatis effectibus? Beatamne vitam gerit, an miseram, an neutram? Vivificat aliquid, an ab hoc etiam opere vacat, et in quodam secreto universitatis otiosa requiescit, sine vigili sensu motuque vitali? Si enim nulla prorsus adhuc vita erat, quomodo esset vitæ futuræ quædam incorporea nec viva materies? Aut falsum est, aut nimis latet. Si autem jam vivebat nec beate nec misere, quomodo rationalis erat? Quod si tunc rationalis facta est, cum ex illa materie natura humanæ animæ facta est; irrationalis ergo vita materies erat animæ rationalis, id est humanæ? Quid ergo inter illam pecorisque distabat? An rationalis erat jam possibilitate, nondum facultate? Si enim videmus infantilem animam; jam utique hominis animam, nondum cœpisse uti ratione, et tamen eam rationalem dicimus; cur non credatur sic in illa materie, de qua facta est anima, quietum fuisse motum etiam sentiendi, sicut in ista infantili, quæ jam certe anima est hominis, quietus est adhuc motus ratiocinandi.

* CAPUT VII. Dici non posse qualis fuisset illa materies animæ.

11. Nam si jam beata erat vita de qua facta est hominis anima; deterius ergo facta est: et ideo non jam illa materies hujus, sed illius ista defluxio est. Nam materies aliqua cum formatur præsertim a Deo, in melius sine dubitatione formatur. Sed etiam si cujusquam in aliqua beatitudine factæ a Deo vitæ defluxio anima humana posset intelligi, nec sic credenda erat esse cœpisse in aliquo actu meritorum suorum, nisi ex quo propriam cœpit agere vitam, dum anima facta est animans carnem, et ejus sensibus velut nuntiis utens, atque in seipsa se vivere sentiens sua voluntate, intellectu, memoria. Si enim est aliquid, unde istam defluxionem formatæ carni Deus inspiraret, tamquam sufflando animam faciens, idemque beatum est, nullo modo movetur, aut mutatur, aut amittit aliquid, cum hoc ab eo defluit, unde anima fit. * Non est enim corpus, ut tamquam exhalando minuatur.

CAP. VIII. Beatam fuisse materiem illam admitti non potest.

* CAP IX. Neque illam materiem esse quamdam irrationalem animam.

12. Si autem anima irrationalis, materies est quodammodo, de qua fit anima rationalis, id est humana, rursus quæritur etiam ipsa irrationalis unde fiat, quia et ipsam non facit nisi creator omnium naturarum. An illa de materie corporali? Cur non ergo et ista? Nisi forte quod velut gradatim fieri conceditur, compendio posse Deum facere quisquam negabit. Proinde quælibet adhibeatur interpositio, si corpus est materies animæ irrationalis, et anima irrationalis est materies animæ rationalis, procul dubio corpus est materies animæ rationalis. Quod neminem umquam scio ausum esse sentire, nisi qui et ipsam animam nonnisi in genere alicujus corporis ponit.

13. Deinde cavendum est, ne quædam translatio animæ fieri a pecore in hominem posse credatur, (quod veritati fideique catholicæ omnino contrarium est,) si concesserimus irrationalem animam veluti materiem subjacere, unde rationalis anima fiat. Sic enim fiet, ut si hæc in melius commutata, erit hominis; illa quoque in deterius commutata, sit pecoris. De quo ludibrio quorumdam Philosophorum etiam eorum posteri erubuerunt, nec eos hoc sensisse, sed non recte intellectos esse dixerunt. Et credo ita esse, velut si quisquam etiam de Scripturis nostris hoc sentiat, ubi dictum est, Homo in honore positus non intellexit, comparatus est pecoribus insensatis, et similis factus est eis: aut ubi item legitur, Ne tradideris bestiis animam confitentem tibi. Neque enim non omnes hæretici Scripturas catholicas legunt; nec ob aliud sunt hæretici, nisi quod eas non recte intelligentes, suas falsas opiniones contra earum veritatem pervicaciter asserunt. Sed quoquo modo se habeat vel non habeat opinio Philosophorum de revolutionibus animarum, catholicæ tamen fidei non convenit credere animas pecorum in homines, aut hominum in pecora transmigrare.

Psal. 48 13.

»

Psal. 73 19.

14. Fieri sane homines vitæ genere pecoribus similes, et ipsæ res humanæ clamant, et Scripturæ testantur. Unde est illud quod commemoravi, Homo in honore positus non intellexit, comparatus est jumentis insensatis, et similis factus est eis: sed in hac vita utique, non post mortem. Proinde vel talibus bestiis nolebat in potestatem dari animam suam, qui dicebat, Ne tradideris bestiis animam confitentem tibi; quales cavendos Dominus significat, ubi dicit eos indutos vestitu ovium, intus autem esse lupos rapaces: vel ipsi diabolo et angelis ejus: nam et ille dictus est leo et draco.

CAPUT X. Ex morum similitudine non effici ut anima hominis in pecus transeat.

Matt. 7. 15.

Psal. 90. 13.

15. Quid enim afferunt argumenti Philosophi, qui putant hominum animas in pecora, vel pecorum in homines post mortem posse transferri? hoc certe, quod morum similitudo ad id trahat, velut avaros in formicas, rapaces in miluos, sævos ac superbos in leones, sectatores immundæ voluptatis in sues; et si qua similia. Hæc quippe afferunt, nec attendunt per hanc rationem nullo modo fieri posse, ut pecoris anima post mortem in hominem transferatur. Nullo modo enim porcus similior erit homini quam

porco; et cum mansuescunt leones, canibus vel etiam ovibus fiunt similiores quam hominibus. Cum igitur a pecorum moribus pecora non recedunt, et quæ aliquantulum ceteris dissimilia fiunt, similiora sunt tamen suo generi quam humano, longeque plus ab hominibus quam a pecoribus differunt, numquam erunt hominum animæ istæ, si ea quæ similiora sint trahunt. Si autem hoc argumentum falsum est, quomodo erit illa vera opinio? quandoquidem nihil aliud afferunt, quo etiam si non vera, saltem veri similis habeatur. Unde proclivius et ipse crediderim, quod etiam eorum posteri sectatores, illos homines qui hæc primitus in suis libris posuerunt, in hac vita potius intelligi voluisse, quadam perversitate morum ac turpitudine homines pecorum similes fieri, ac si quodammodo in pecora commutari, ut hoc dedecore objecto, eos a cupiditatum pravitate revocarent.

CAP. XI. Fictitiæ quarumdam animarum transmigrationes.

16. Nam illa quæ feruntur accidisse, ut quidam quasi recordarentur in quorum animalium corporibus fuerint, aut falsa narrantur, aut ludificationibus dæmonum hoc in eorum animis factum est. Si enim contingit in somnis, ut fallaci memoria quasi recordetur se homo fuisse quod non fuit, aut egisse quod non egit; quid mirum si quodam Dei justo occultoque judicio, sinuntur dæmones in cordibus etiam vigilantium tale aliquid posse?

Manichæorum deterior quam Philosophorum opinio.

17. Manichæi autem qui se Christianos vel putant, vel putari volunt, in hac opinione translationis vel revolutionis animarum eo sunt illis gentium Philosophis, vel si qui alii vani homines hoc putent, deteriores, et detestabiliores, quod illi animæ naturam a Dei natura discernunt, isti autem cum aliud nihil dicant esse animam quam ipsam Dei substantiam atque id omnino quod Deus est, non trepidant eam tam turpiter commutabilem dicere, ut nullum sit herbæ seu vermiculi genus, ubi eam non esse permixtam, vel quo revolvi non posse mirabili opinentur insania. Qui tamen si remotis ab animo suo rerum obscurissimarum quæstionibus, quas carnali corde versantes, necesse est ut in opiniones falsas, noxias monstrosasque labantur et provolvantur, unum illud firmissime teneant, quod omni animæ rationali sine ullius disputationis ambagibus naturaliter et veraciter insitum est, esse omnino incommutabilem et incorruptibilem Deum; tota eorum milleformis fabula repente dilabitur, quam in suis vanis ac sacrilegis mentibus, nonnisi de Dei turpissima mutabilitate finxerunt.

18. Non est igitur materies animæ humanæ, anima irrationalis. * Quid est ergo, unde anima flatu Dei facta est? An corpus aliquod erat terrenum quidem et humidum? Nullo modo: hinc enim potius caro facta est. Nam quid aliud est limus quam terra humida? Nec de (a) humore solo anima facta credenda est, quasi caro de terra, et anima de aqua. Nimis enim absurdum est,

*** CAPUT XII. Anima non est ex corporeo elemento.**

inde factam putare animam hominis, unde facta est caro piscis et volucris.

19. Ergo fortassis ex aere? Huic enim elemento etiam flatus competit; sed noster, non Dei. Unde supra diximus, hoc potuisse congruenter putari, si animam mundi tamquam unius maximi animantis Deum crederemus, ut ita eam flaverit de aere corporis sui, sicut flat nostra de sui. Cum vero Deum esse constet supra omne mundi corpus, et supra omnem spiritum quem creavit, incomparabili omnino distantia, quomodo id recte dici potest? An forte quanto magis Deus universæ suæ creaturæ præsens est omnipotentia singulari, tanto magis potuit ex aere flatum facere, quæ anima hominis esset? Sed cum anima non sit corporea, quidquid autem ex mundi corporeis elementis fit, corporeum sit necesse est, inque mundi elementis etiam aer iste numeretur, nec si de puri illius cælestisque ignis elemento facta anima diceretur, credi oporteret. Omne quippe corpus in omne corpus posse mutari, non defuerunt qui assererent. Corpus autem aliquod sive terrenum sive cæleste, converti in animam, fierique naturam incorpoream, nec quemquam sensisse scio, nec fides hoc habet.

CAP. XIII. Medicorum sententia de corpore humano.

20. Denique si non est contemnendum quod medici non tantum dicunt, verum etiam probare se affirmant, quamvis omnis caro terrenam soliditatem in promtu gerat, habet tamen in se et aeris aliquid, quod et pulmonibus continetur, et a corde per venas, quas arterias vocant, diffunditur; et ignis non solum fervidam qualitatem, cujus sedes in jecore (b) est, verum etiam luculentam, quam velut eliquari ac subvolare ostendunt in excelsum cerebri locum, tamquam in cælum corporis nostri; unde et radii emicant oculorum, et de cujus medio velut centro quodam, non solum ad oculos, sed etiam ad sensus ceteros tenues fistulæ deducuntur, ad aures scilicet, ad nares, ad palatum, propter audiendum, olfaciendum, atque gustandum; ipsumque tangendi sensum qui per totum corpus est, ab eodem cerebro dirigi dicunt per medullam cervicis, et eam quæ continetur ossibus, quibus dorsi spina conseritur, ut inde se tenuissimi quidam rivuli, qui tangendi sensum faciunt, per cuncta membra diffundant: * cum igitur his quasi nuntiis accipiat anima quidquid eam corporalium non latet, ipsa vero usque adeo aliud quiddam sit, ut cum vult intelligere, vel divina, vel Deum, vel omnino etiam seipsam, suasque considerare virtutes, ut aliquid veri certique comprehendat, ab hac ipsorum quoque oculorum luce se avertat, eamque ad hoc negotium, non tantum nullo adjumento, verum etiam nonnullo impedimento esse sentiens, se in obtutum mentis attollat; quomodo ex eo genere aliquid est, cum ejusdem generis summum non sit nisi lumen, quod ex oculis emicat, quo illa non adjuvatur nisi ad corporeas formas coloresque sen-

*** CAPUT XIV. Animam non esse ex elementis.**

(a) In editis: *humore sola anima*. In MSS. *solo*.

(b) In excusis additur, *et in cerebro*: quod abest a MSS.

tiendos, habetque ipsa innumerabilia longe dissimilia cuncto generi corporum, quæ nonnisi intellectu atque ratione conspiciat, quo nullus carnis sensus adspirat.

CAP. XV. Anima incorporea.

21. Quapropter non est quidem humanæ animæ natura, nec de terra, nec de aqua, nec de aere, nec de igne quolibet: sed tamen crassioris corporis sui materiam, hoc est humidam quamdam terram, quæ in carnis versa est qualitatem, per subtilioris naturam corporis administrat, id est per lucem et aerem. Nullus enim sine his duobus vel sensus in corpore est, vel ab anima spontaneus corporis motus. Sicut autem prius esse debet nosse quam facere, ita prius est sentire quam movere. Anima ergo quoniam res est incorporea, corpus quod incorporeo vicinum est, sicuti est ignis, vel potius lux et aer, primitus agit, et per hæc cetera quæ crassiora sunt corporis, sicuti humor et terra, unde carnis corpulentia solidatur, quæ magis sunt ad patiendum subdita, quam prædita ad faciendum.

CAP. XVI. Cur dictum sit, *Factus est homo in animam vivam.* *Gen.* 2. 7.

22. Non mihi ergo videtur dictum, *factus est homo in animam vivam*, nisi quia sentire cœpit in corpore; quod est animatæ viventisque carnis certissimum indicium. Nam moventur et arbusta, non tantum vi extrinsecus impellente, veluti cum ventis agitantur, sed illo motu quo intrinsecus agitur, quidquid ad incrementum speciemque arboris pertinet, quo ducitur succus in radicem, vertiturque in ea quibus constat herbæ natura vel ligni: nihil enim horum sine interno motu. Sed iste motus non est spontaneus, qualis ille qui sensui copulatur ad corporis administrationem, sicut in omnium animalium genere, quam vocat Scriptura animam vivam. Nam et nobis nisi inesset etiam ille motus, nec crescerent nostra corpora, nec ungues capillosque producerent. Sed si hoc solum esset in nobis sine sensu motuque illo spontaneo, non diceretur homo *factus in animam vivam*.

Gen. 1. 21.

CAPUT XVII. In faciem hominis cur dicitur Deus sufflasse.

23. Proinde quoniam pars cerebri anterior, unde sensus omnes distribuuntur, ad frontem collocata est, atque in facie sunt ipsa velut organa sentiendi, excepto tangendi sensu qui per totum corpus diffunditur; qui tamen etiam ipse ab eadem anteriori parte cerebri ostenditur habere viam suam, quæ retrorsus per verticem atque cervicem ad medullam spinæ, de qua loquebamur paulo ante, deducitur, unde habet utique sensum in tangendo et facies, sicut totum corpus, exceptis sensibus videndi, audiendi, olfaciendi, gustandi, qui in sola facie prælocati sunt; ideo scriptum arbitror, quod *in faciem Deus sufflaverit homini flatum vitæ*, cum *factus est in animam vivam*. Anterior quippe pars posteriori merito præponitur; quia et ista ducit, illa sequitur, et ab ista sensus, ab illa motus est, sicut consilium præcedit actionem.

Gen. 2. 7.

CAPUT XVIII. Tres ventriculi cerebri.

24. Et quoniam corporalis motus, qui sensum sequitur, sine intervallis temporum nullus est, agere autem intervalla temporum spontaneo motu nisi per adjutorium memoriæ non valemus; ideo tres tamquam ventriculi cerebri demonstrantur: unus anterior ad faciem, a quo sensus omnis, alter posterior ad cervicem, a quo motus omnis; tertius inter utrumque, in quo memoriam vigere demonstrant; ne cum sensum sequitur motus; non connectat homo quod faciendum est, si fuerit quod fecit oblitus. Hæc illi certis indiciis probata esse dicunt, quando et ipsæ partes aliquo affectæ morbo vel vitio, cum defecissent officia vel sentiendi, vel movendi membra, vel motus corporis reminiscendi, satis quid valerent singulæ declararunt, eisque adhibita curatio cui rei reparandæ profecerit exploratum est. Sed anima in istis tamquam in organis agit, nihil horum est ipsa; sed vivificat et regit omnia, et per hoc corpori consulit, et huic vitæ, in qua factus est homo in animam vivam.

CAP. XIX. Animæ præstantia supra res corporeas.

25. Unde ergo sit ipsa, id est de qua velut materie Deus hunc flatum fecerit, quæ anima dicitur, dum quæritur, nihil corporeum debet occurrere. Sicut enim Deus omnem creaturam, sic anima omnem corpoream creaturam naturæ dignitate præcellit. Per lucem tamen et aerem, quæ in ipso quoque mundo præcellentia sunt corpora, magisque habent faciendi præstantiam, quam patiendi corpulentiam sicut humor et terra, tamquam per ea quæ spiritui similiora sunt, corpus administrat. Nuntiat enim aliquid lux corporea: cui autem nuntiat, non hoc est quod illa: et hæc est anima cui nuntiat, non illa quæ nuntiat. Et cum afflictiones corporis moleste sentit, actionem suam, qua illi regendo adest, turbato ejus temperamento impediri offenditur, et hæc offensio dolor vocatur. Et aer qui nervis infusus est, paret voluntati ut membra moveat, non autem ipse voluntas est. Et illa pars media motum membrorum nuntiat, ut (a) memoria teneatur, non ipsa memoria est. Denique dum hæc ejus tamquam ministeria vitio quolibet seu perturbatione omni modo deficiunt, desistentibus nuntiis sentiendi et ministris movendi, tamquam non habens cur adsit, abscedit. Si autem non ita deficiunt, ut in morte assolet; turbatur ejus intentio, tamquam conantis redintegrare labentia nec valentis. Et in quibus rebus turbatur, inde cognoscitur, quæ pars ministeriorum in caussa sit, ut si potuerit, medicina succurrat.

CAP. XX. Aliud anima, aliud organa corporis.

26. Namque aliud esse ipsam, aliud hæc ejus corporalia ministeria, vel vasa, vel organa, vel si quid aptius dici possunt, hinc evidenter elucet, quod plerumque se vehementi cogitationis intentione avertit ab omnibus, ut præ oculis patentibus recteque valentibus multa posita nesciat; et si major intentio est, dum ambulabat, repente subsistat, avertens utique imperandi nutum a ministerio motionis, qua pedes agebantur: si autem non tanta est cogitationis intentio, ut figat ambulantem loco, sed tamen tanta est ut partem illam cerebri mediam nuntiantem

(a) Sic MSS. At editi *memorata teneantur*.

corporis motus non vacet advertere, obliviscitur aliquando, et unde veniat, et quo eat, et transit imprudens villam quo tendebat, natura sui corporis sana, sed sua (a) in aliud avocata. Quapropter istas corporei cæli corporeas quasdam particulas, id est lucis et aeris, quæ primæ excipiunt nutus animæ vivificantis, eo quod incorporeæ naturæ propinquiores sunt quam humor et terra, ut ad earum proximum ministerium tota moles administretur, utrum Deus de hoc circumfuso et superfuso cælo corpori viventis miscuerit, aut adjunxerit, an et ipsas de limo sicut carnem fecerit, non est ad rem pertinens quæstio. Omne quippe corpus in omne corpus mutari posse, credibile est: quodlibet autem corpus mutari posse in animam, credere absurdum est.

CAP. XXI. Anima neque ullo ex corpore, neque ullum corpus est.

27. Quamobrem nec illud audiendum est, quod quidam putaverunt, quintum * quoddam esse corpus, unde (b) sit anima, quod nec terra, nec aqua sit, nec aer, nec ignis, sive iste turbulentior atque terrenus, sive ille cælestis purus et lucidus; sed nescio quid aliud quod careat usitato nomine, sed tamen corpus sit. Si enim qui hoc sentiunt, hoc dicunt corpus quod et nos, id est naturam quamlibet longitudine, latitudine, altitudine, spatium loci occupantem, neque hoc est anima, neque inde facta credenda est. Quidquid enim tale est, ut multa non dicam, in quacumque sui parte lineis dividi vel circumscribi potest: quod anima si pateretur, nullo modo nosse posset tales lineas, quæ per longum secari non queunt, quales in corpore non posse invenirl nihilo minus novit.

* Cic. 1 lc. 1 Tusc. q. ἐντελέχεια.

28. Nec ipsa sibi tale aliquid occurrit, cum se nescire non possit, etiam quando se ut cognoscat inquirit. Cum enim se quærit, novit quod se quærat; quod nosse non posset, si se non nosset. Neque enim aliunde se quærit, quam a seipsa. Cum ergo quærentem se novit, se utique novit; et omne quod novit tota novit: cum itaque se quærentem novit, tota se novit; ergo et totam se novit: neque enim aliquid aliud, sed seipsam (c) tota novit. Quid ergo adhuc se quærit, si quærentem se novit? Neque enim si nesciret, se posset quærentem se scire se: sed hoc in præsenti; quod autem de se quærit, quid antea fuerit, vel quid futura sit quærit. Desinat ergo nunc interim suspicari se esse corpus; quia si aliquid tale esset, talem se nosset, quæ magis se novit quam cælum et terra, quæ per sui corporis oculos novit.

29. Omitto dicere, quia illud ejus, quod etiam pecora habere intelliguntur, vel cæli volatilia cum habitacula sua seu nidos repetunt, quo capiuntur imagines omnium rerum corporalium, nullo modo cuiquam corpori simile est; et utique hoc potius corpori simile esse deberet, ubi corporearum rerum similitudines continentur. At si hoc corpus non est, quia certum est, eas similitudines corporum illic non solum memoriter detineri, verum etiam innumerabiles pro arbitrio figurari; quanto minus alia qualibet vi sua corpori esse anima similis potest?

30. Si autem corpus esse dicunt alia qualibet notione omne quod est, id est omnem naturam atque substantiam, non quidem admittenda est ista locutio, ne non inveniamus quo modo loquentes, ea, quæ corpora non sunt, a corporibus distinguamus: non tamen nimis est de nomine laborandum. Nam et nos dicimus, quidquid anima est, non esse horum quatuor notissimorum elementorum, quæ manifesta sunt corpora; sed neque hoc esse quod Deus est. Quid sit autem, non dicitur melius quam anima vel spiritus vitæ. Ideo enim additur, vitæ, quia et iste aer plerumque dicitur spiritus. Quamquam et animam eumdem aerem appellaverunt, ut jam non possit inveniri nomen, quo proprie distinguatur ista natura, quæ nec corpus, nec Deus est, nec vita sine sensu, qualia potest credi in arboribus, nec vita sine rationali mente, qualia est in pecoribus; sed vita nunc minor quam Angelorum, et futura quod Angelorum, si ex præcepto sui creatoris hic vixerit.

31. Unde sit autem, id est de qua velut materia facta sit, vel de qua perfecta beataque natura defluxerit, vel utrum omnino ex nihilo facta sit, etiamsi dubitatur, et quæritur; illud tamen minime dubitandum est, et si aliquid antea fuit, a Deo factum esse quod fuit, et eam nunc a Deo factam, ut anima viva sit: aut enim nihil fuit, aut hoc quod est non fuit. Sed illam partem, qua quærebamus quasi ejus materiem, unde facta sit, jam satis tractavimus.

CAPUT XXII. An caussalis ratio animæ fuerit condita in diebus Geneseos.

32. Nunc si omnino non fuit, quærendum est quomodo possit intelligi, quod caussalis ejus ratio fuisse dicebatur in primis sex dierum operibus Dei, quando fecit Deus hominem ad imaginem suam, quod nisi secundum animam non recte intelligitur. Verendum est autem, ne cum dicimus non ipsas tunc naturas atque substantias, quæ futuræ fuerant, Deum creasse, dum crearet omnia simul, sed earum futurarum caussales quasdam rationes, putemur insania quædam dicere. Quæ sunt enim istæ caussales rationes, secundum quas posset jam dici Deus fecisse hominem ad imaginem suam, cujus corpus nondum de limo finxerat, cui nondum animam afflando fecerat? Et corporis quidem humani etiam si fuit aliqua occulta ratio, qua futurum erat ut formaretur, erat et materies de qua formaretur, id est terra, in qua videri potest illa ratio velut in semine latuisse: animæ autem faciendæ, id est flatus faciendi, qui esset anima hominis, quæ ibi ratio caussalis primitus condita est, cum diceret Deus, *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram*, (quod nisi secundum animam recte intelligi non potest,) si nulla erat natura (d) ubi conderetur?

Gen. 1. 26.

(a) In editis, *sua vi*. Deest, *vi*, in omnibus prope MSS.
(b) MSS. plerique, *unde sint animæ*.
(c) In MSS. paucis, *sed seipsam totam novit*: quod opinamur, erratum est.
(d) Er. et Lov. *unde conderetur*. At Am. et MSS. *ubi*.

33. Si enim hæc ratio in Deo erat, non in creatura; nondum ergo erat condita: quomodo ergo dictum est, *Fecit Deus hominem ad imaginem Dei?* Si autem jam in creatura erat, hoc est, in iis quæ simul omnia creaverat Deus, in qua creatura erat? utrum spiritali, an corporali? Si spiritali, agebatne aliquid in corporibus mundi, seu cœlestibus, seu terrestribus: an in ea erat hæc vacans antequam homo in sua natura propria conderetur, sicut in ipso homine jam propriam ducente vitam latenter otioseque inest ratio generandi, quæ non operatur, nisi per concubitum atque conceptum? (a) An et illa natura creaturæ spiritalis, in qua latenter erat hæc ratio, nihil agebat sui operis? Et ut quid creata erat? An ut contineret rationem futuræ animæ humanæ, vel futurarum animarum, tamquam in seipsis esse non possent, sed in aliqua creatura propria vita jam vivente, sicut generandi ratio non potest esse nisi in aliquibus jam exsistentibus perfectisque naturis? Parens ergo animæ instituta est aliqua creatura spiritalis, in qua sit ratio futuræ animæ, quæ non inde exsistat, nisi cum eam Deus homini inspirandam facit. Neque enim et ex homine fetum vel seminis vel ipsius jam prolis creat et format nisi Deus, per Sapientiam attingentem ubique propter suam munditiam, ita ut nihil inquinatum in eam incurrat, dum pertendit a fine usque ad finem fortiter, et disponit omnia suaviter. Sed nescio quemadmodum possit intelligi, ad hoc tantum creatum; nescio quam creaturam spiritalem, quæ in Dei conditionibus per illos sex dies factis non commemoraretur, cum Deus hominem sexto die fecisse dictus est, quem nondum in propria natura fecerat; sed adhuc ratione caussali in illa creatura, quæ commemorata non est. Magis enim debuit ipsa commemorari, quæ sic consummata erat, ut non adhuc esset secundum suæ caussæ præcedentem rationem facienda.

Sap. 7. 24. et 25.

Sap. 8. 1.

CAPUT XXIII. An illa caussalis ratio animæ fuerit inserta in angelica natura.

34. An forte in illius diei natura, quem primitus condidit, si spiritus intellectualis dies ille recte accipitur, hanc faciendæ animæ caussalem rationem Deus inseruit, cum sexto die fecit hominem ad imaginem suam, caussam scilicet rationemque præfigens, secundum quam eum post illos septem dies faceret, ut videlicet corporis ejus caussalem rationem in natura terræ, animæ autem in natura illius diei creasse credatur? Sed quid aliud dicitur, cum hoc dicitur, nisi angelicum spiritum quasi parentem esse animæ humanæ, si sic in illo inest animæ humanæ creandæ præcondita ratio, sicut in homine futuræ prolis suæ? ut corporum quidem humanorum parentes homines sint, animarum autem Angeli, creator vero et animarum et corporum Deus, sed corporum ex hominibus, animarum ex Angelis; aut prioris corporis ex terra, et prioris animæ ex angelica natura, ubi rationes eorum caussales præfixerat, quando primitus fecit hominem in iis, quæ simul omnia creavit; deinceps vero jam homines ex hominibus, corpus ex corpore, animam ex anima. Durum est hoc, Angeli aut Angelorum filiam dicere esse animam: sed multo durius cæli corporei; quanto magis ergo maris ut terræ? Multo minus igitur in aliqua corporali creatura, caussalis animæ ratio præcondita est, cum faceret Deus hominem ad imaginem suam, antequam eum suo tempore de limo formatum flatu animaret, si absurde creditur animam caussaliter in natura angelica condidisse.

CAPUT XXIV. Anima an creata sit priusquam corpori inserta.

35. Illud ergo videamus, utrum forsitan verum esse possit, quod certe humanæ opinioni tolerabilius mihi videtur, Deum in illis primis operibus, quæ simul omnia creavit, animam etiam humanam creasse, quam suo tempore membris ex limo formati corporis inspiraret, cujus corporis in illis simul conditis rebus rationem creasset caussaliter, secundum quam fieret, cum faciendum esset, corpus humanum. Nam neque illud quod dictum est, *ad imaginem suam*, nisi in anima, neque illud quod dictum est, *masculum et feminam*, nisi in corpore recte intelligimus. Credatur ergo si nulla Scripturarum auctoritas seu veritatis ratio contradicit, hominem ita factum sexto die, ut corporis quidem humani ratio caussalis in elementis mundi, anima vero jam ipsa crearetur, sicut primitus conditus est dies, et creata lateret in operibus Dei, donec eam suo tempore sufflando, hoc est inspirando, formato ex limo corpori insereret.

CAPUT XXV. Anima si extra corpus exsistebat, an suopte nutu ad corpus venerit.

36. Sed hic rursus non spernenda oritur quæstio. Si enim jam facta erat anima, et latebat, ubi ei posset esse melius quam ibi? Quid ergo fuit caussæ, ut anima innocenter vivens insereretur vitæ hujus carnis, in qua peccando, ipsum qui eam creavit offenderet; unde eam merito sequeretur laboris ærumna damnationisque cruciatus? An illud dicendum est, quod ad corpus administrandum voluntate propria fuerit inclinata, in qua vita corporis, quoniam et juste et inique vivi potest, quod eligere hoc haberet, vel præmium de justitia, vel de iniquitate supplicium, ut nec illi apostolicæ sententiæ sit contrarium, qua dicit, nondum natos nihil egisse boni seu mali? Illa quippe inclinatio voluntatis ad corpus, nondum est actio vel justitiæ vel iniquitatis, de qua ratio reddenda est in judicio Dei, recepturo unoquoque secundum ea quæ per corpus gessit, sive bonum, sive malum. Cur ergo non jam et illud credatur, quod Dei nutu ad corpus venerit; ubi si vellet secundum præceptum ejus agere, mercedem acciperet vitæ æternæ, atque Angelorum (b) societatis: si autem contemneret, pœnas justissimas lueret, sive laboris diuturni, sive ignis æterni? An quia hoc ipsum, Deo volenti obtemperasse, jam utique actio bona est, et erit contrarium nondum natos nihil egisse vel boni vel mali?

Rom. 9. 11.

2. Cor. 5. 10.

CAPUT XXVI.

37. Quæ si ita sunt, fatebimur etiam non in

(a) Editi: An illa creatura spiritalis. Prætulimus hic lectionem MSS. consensione firmatam.

(b) Editi, societatem: cujus loco MSS. societatis.

Anima si proprio nutu corpori inserta, non fuit præscia futuri.

eo rerum genere animam primitus creatam, ut esset præscia futuri operis sui, vel justi, vel iniqui. Nimis quippe incredibile est, eam potuisse propria voluntate inclinari ad corporis vitam, si se ita in quibusdam peccaturam præsciret, ut juste supplicio perpetuo puniretur. Juste sane Creator laudatur in omnibus quæ fecit omnia bona valde. Neque enim ex iis tantum laudandus est, quibus præscientiam dedit; cum recte laudetur etiam quia pecora creavit, quibus est natura humana præstantior etiam in ipsis peccantibus. Natura quippe hominis ex Deo est, non iniquitas, qua se ipse involvit male utendo libero arbitrio: quod tamen si non haberet, in natura rerum minus excelleret. Cogitandus quippe est homo juste vivens etiam non præscius futurorum, et ibi videndum est, excellentia voluntatis bonæ quam non impediatur ad recte vivendum et Deo placendum, quod ignarus futuri vivit ex fide. Hujusmodi ergo creaturam quisquis esse nollet in rebus, contradicit Dei bonitati. Quisquis autem pœnas eam non vult luere pro peccatis, inimicus est æquitati.

Liberum arbitrium.

CAPUT XXVII. Animam naturali appetitu ferri in corpus.

38. Sed si ad hoc fit anima, ut mittatur in corpus, quæri potest utrum si noluerit, compellatur. Sed melius creditur hoc naturaliter velle, id est in ea natura creari ut velit, sicut naturale nobis est velle vivere: male autem vivere jam non est naturæ, sed perversæ voluntatis, quam juste pœna consequitur.

39. Frustra ergo jam quæritur, ex qua veluti materie facta sit anima, si recte intelligi potest in primis illis operibus facta, cum factus est dies. Sicut enim illa quæ non erant, facta sunt, sic et hæc inter illa. Quod si et materies aliqua formabilis fuit, et corporalis et spiritalis, non tamen et ipsa instituta nisi a Deo, ex quo sunt omnia, quæ quidem formationem suam non tempore, sed origine præcederet, sicut vox cantum; quid nisi de materia facta anima congruentius creditur?

CAPUT XXVIII. Difficultates, cum dicitur animam Adæ non prius creatam quam ejus corpori inspiratam fuisse.

40. Si autem aliquis non vult eam existimare factam, nisi cum jam formato corpori est inspirata, videat quid respondeat, cum quæritur unde facta sit. Aut enim ex nihilo dicturus est Deum aliquid fecisse vel facere post illam consummationem operum suorum; et debet intueri quomodo explicet sexto die factum hominem ad imaginem Dei, (quod nisi secundum animam recte intelligi potest, id est in qua natura caussalis ratio facta fuerit ejus rei, quæ nondum fuit: aut non de nihilo, sed aliquo jam exsistente factam dicet animam; et laborabit inquirendo, quænam illa natura sit, an corporalis, an spiritalis, secundum eas quæstiones quas superius versavimus; maneate illa quoque molestia, ut adhuc quæratur in qua substantia creaturarum in sex diebus primitus conditarum, caussalem illam rationem fecerit animæ, quam nondum de nihilo, vel de aliquo fecerat.

41. Quam si eo modo devitare voluerit, ut dicat, sexto die etiam de limo factum esse hominem, sed hoc recapitulando postea commemoratum; videat de muliere quid dicat, quia *masculum et feminam*, dixit, *fecit eos, et benedixit eos*. Quod si et ipsam eo die factam esse de viri osse responderit, adtendat quomodo asserat sexto die facta volatilia, quæ adducta sunt ad Adam, cum Scriptura omne genus volatilium quinto die creatam ex aquis insinuet: item sexto die ligna etiam quæ in paradiso plantata sunt, cum eadem Scriptura hoc creaturæ genus tertio diei tribuerit. Ipsa etiam verba consideret quid sit, *Ejecit adhuc de terra omne lignum pulcrum ad adspectum, et bonum ad escam*: tamquam illa quæ tertio die terra ejecerat, non erant pulcra ad adspectum et bona ad escam, cum in his essent operibus, quæ fecit Deus omnia bona valde. Quid sit etiam, *Finxit Deus adhuc de terra omnes bestias agri, et omnia volatilia cœli*: tamquam illa non fuerint omnia, quæ primo producta erant, vel potius nulla ante producta erant. Neque enim dictum est, *Et finxit Deus adhuc de terra* ceteras bestias agri, et cetera volatilia cœli, quasi quæ minus vel terra sexto, vel aqua quinto die produxerit; sed *omnes bestias*, inquit, *et omnia volatilia*. Necnon et illud cogitet, quemadmodum Deus et sex diebus fecerit omnia, primo ipsum diem, secundo firmamentum, tertio speciem maris et terræ, atque ex terra herbam et ligna, quarto luminaria et sidera, quinto aquarum animalia, sexto terræ; et postea dicatur, *Cum factus est dies, fecit Deus cœlum et terram, et omne viride agri*: quando quidem cum factus est dies, non fecit nisi ipsum diem. Quomodo etiam omne viride agri fecerit antequam esset super terram, et fœnum omne antequam exoriretur. Tunc enim factum cum exortum est, non antequam exoriretur, quis non diceret, nisi Scripturæ verba revocarent? Meminerit etiam scriptum esse, Qui vivit in æternum, creavit omnia simul; et videat quemadmodum simul creata dici possint, quorum creatio spatiis temporalibus distat, non horarum tantum, sed etiam dierum. Curet quoque ostendere quomodo utrumque sit verum, quod contrarium videri potest, et Deum in die septimo ab omnibus operibus suis requievisse, quod Geneseos liber dicit, et usque nunc eum operari, quod Dominus dicit. Respiciat etiam quæ dicta sunt consummata quomodo eadem dicta sint inchoata.

Eccli. 18. 1.

Gen. 2. 2
Johan. 5. 17.

42. His enim omnibus divinæ Scripturæ testimoniis, quam esse veracem nemo dubitat nisi infidelis aut impius, ad illam sententiam ducti sumus, ut diceremus Deum ab exordio sæculi primum simul omnia creavisse, quædam conditis jam ipsis naturis, quædam præconditis caussis, (a) sicut non solum præsentia, verum etiam futura fecit omnipotens, et ab eis factis requievit, ut eorum deinceps administratione atque regimine crearet etiam ordines temporum et temporalium: qui et consummaverat ea propter

a

(a) Ita veteres codices. At vulgati ferunt, *sic ut non solum præsentia, verum etiam futura fecerit*. Pauloque post, *requieverit et eorum deinceps* etc.

omnium generum terminationem, et inchoaverat propter sæculorum propagationem, ut propter consummata requiesceret, et propter inchoata usque nunc operetur. Sed si possunt hæc melius intelligi, non solum non resisto, verum etiam faveo.

43. Nunc tamen de anima, quam Deus inspiravit homini, sufflando in ejus faciem, nihil confirmo, nisi quia ex Deo sic est, (a) ut non sit substantia Dei; et sit incorporea, id est non sit corpus, sed spiritus; non de substantia Dei genitus, nec de substantia Dei procedens, sed factus a Deo; nec ita factus ut in ejus naturam natura ulla corporis vel irrationalis animæ verteretur, ac per hoc de nihilo: et quod sit immortalis secundum quemdam vitæ modum, quem nullo modo potest amittere; secundum quamdam vero mutabilitatem, qua potest vel deterior vel melior fieri, non immerito etiam mortalis possit intelligi; quoniam veram immortalitatem solus ille habet, de quo proprie dictum est, Qui solus habet immortalitatem. Cetera quæ in hoc libro disceptando locutus sum, ad hoc valeant legenti, ut aut noverit quemadmodum sine affirmandi temeritate quærenda sint, quæ non aperte Scriptura loquitur: aut si ei quærendi modus iste non placet, quemadmodum ipse quæsiverim sciat, ut si me potest docere non abnuat, si autem non potest, a quo ambo discamus mecum requirat. 1. Tim. 6. 16.

LIBER OCTAVUS

De eo quod legitur Gen. 2. 8. Et plantavit Deus paradisum in Eden *etc. usque ad illud*, De ligno autem cognoscendi bonum et malum non manducabitis de illo *etc.*

CAPUT I. Paradisus in Eden plantatus et proprie et figurate accipiendus.

1. *Et plantavit Deus paradisum in Eden ad Orientem, et posuit ibi hominem, quem finxit.* Non ignoro de paradiso multos multa dixisse, tres tamen de hac re quasi generales sunt sententiæ. Una eorum, qui tantummodo corporaliter paradisum intelligi volunt. Alia eorum, qui spiritaliter tantum. Tertia eorum, qui utroque modo paradisum accipiunt, alias corporaliter, alias autem spiritaliter. Breviter ergo ut dicam, tertiam mihi fateor placere sententiam. Secundum hanc suscepi nunc loqui de paradiso, quod Dominus donare dignabitur, ut homo factus e limo, quod utique corpus humanum est in paradiso corporali collocatus intelligatur; ut quemadmodum ipse Adam, etsi aliquid aliud significat secundum id quod eum formam futuri
Rom. 5. 14. dixit esse Apostolus, homo tamen in natura propria expressus accipitur, qui vixit certo numero annorum, et propagata numerosa prole mortuus est, sicut moriuntur ceteri homines, etsi non sicut ceteri ex parentibus natus, sed sicut primitus oportebat ex terra factus est: ita et paradisus, in quo eum collocavit Deus nihil aliud quam locus quidam intelligatur, terra scilicet ubi habitaret homo terrenus.

2. Narratio quippe in his libris non genere locutionis figuratarum rerum est, sicut in Cantico canticorum, sed omnino gestarum, sicut in Regnorum libris et hujuscemodi ceteris. Sed quia illic ea dicuntur, quæ vitæ humanæ usus notissimus habet, non difficile, immo promtissime primitus accipiuntur ad litteram, ut deinde ex illis quid etiam futurorum res ipsæ gestæ significaverint, exsculpatur: hic autem quia ea dicuntur, quæ usitatum naturæ cursum intuentibus non occurrant, nolunt ea quidam propriu, sed figurate dicta intelligi; atque ex illo loco volunt incipere historiam, id est rerum proprie gestarum narrationem, ex quo dimissi de paradiso Adam et Eva convenerunt atque genuerunt. Quasi vero usitatum nobis sit, vel quod tot annos vixerunt, vel quod Enoch translatus est, vel quod et grandæva ut sterilis peperit, et cetera hujusmodi.

3. Sed alia est, inquiunt, narratio factorum mirabilium, alia institutarum creaturarum. illic enim ea ipsa insolita ostenduntur, alios esse tamquam naturales modos rerum, alios miraculorum, quæ magnalia nominantur: hic autem ipsa insinuatur institutio naturarum. Quibus respondetur, sed ideo insolita et ipsa, quia prima. Nam quid tam sine exemplo, et sine pari facto in rerum mundanarum constitutione quam mundus? Num ideo credendum non est, Deum fecisse mundum, quia jam non fecit mundos; aut non fecisse solem, quia jam non facit soles? Et hoc quidem non paradiso, sed de ipso homine permotis debuit responderi nunc: vero cum ipsum sic credant a Deo factum, sicut alius nullus factus est; cur paradisum nolunt ita factum credere, quemadmodum nunc videat silvas fieri?

4. Ad eos quippe loquor, qui auctoritatem harum litterarum sequuntur: eorum enim quidam non proprie, sed figurate paradisum intelligi volunt. Nam qui omnino adversantur his litteris, alias cum eis atque aliter egimus: quamquam et hæc in hoc ipso opere nostro, quantum valemus, ita defendamus ad litteram, ut qui non rationabiliter moti, propter animum pervicacem vel hebetem, credere ista detrectant, nullam tamen inveniant rationem unde falsa esse convincant. Verum isti nostri qui fidem habent his divinis libris, ut nolunt paradisum ad proprietatem litteræ intelligi, locum scilicet amœnissi- Lib. de Gen. cont. Manich.

(a) Habent excusi, *ut non sit substantia Dei, et sic incorporea, ut non sit corpus.* At MSS. *ut non sit substantia Dei, et sit incorporea, id est non sit corpus.*

mum fructuosis nemoribus opacatum, eumdemque magnum et magno fonte fecundum, cum videant nulla humana opera tot ac tanta vireta silvescere occulto opere Dei, miror quemadmodum credunt ipsum hominem ita factum, quemadmodum nunquam viderunt. Aut si et ipse figurate intelligendus est, quis genuit Cain et Abel et Seth? An et ipsi (a) figurate tantum fuerunt, non etiam homines ex hominibus nati? De proximo ergo attendant istam præsumtionem quo tendat, et conentur nobiscum cuncta primitus quæ gesta narrantur in expressionem proprietatis accipere. Quis enim eis postea non faveat intelligentibus quid ista etiam figurata significatione commoneant, sive ipsarum spiritalium naturarum vel affectionum, sive rerum etiam futurarum? Sane si nullo modo possent salva fide veritatis ea, quæ corporaliter hic nominata sunt, corporaliter etiam accipi, quid aliud remaneret, nisi ut ea potius figurate dicta intelligeremus, quam scripturam sanctam impie culparemus? Porro autem si non solum non impediunt, verum etiam solidius asserunt divini eloquii narrationem hæc etiam corporaliter intellecta; nemo erit, ut opinor, tam infideliter pertinax, qui cum ea secundum regulam fidei exposita proprie viderit, malit in pristina remanere sententia, si forte illi visa fuerant, nonnisi figurate posse accipi.

CAPUT II. Genesim aliis contra Manichæos cur secundum allegoriam exposuerit.

5. Nam et ego contra Manichæos, qui has litteras veteris Testamenti non aliter quam oportet accipiendo errant, sed omnino non accipiendo et detestando blasphemant, duos conscripsi libros recenti tempore conversionis meæ, cito volens eorum vel confutare deliramenta, vel erigere intentionem ad quærendam in litteris, quas oderunt, Christianam et evangelicam fidem. Et quia non mihi tunc occurrebant omnia, quemadmodum proprie possent accipi, magisque non posse accipi videbantur, aut vix posse aut difficile, ne retardarer, quid figurate significarent ea, quæ ad litteram non potui invenire, quanta valui brevitate et perspicuitate explicavi, ne vel multa lectione vel disputationis obscuritate deterriti, in manus ea sumere non curarent. Memor tamen quid maxime voluerim nec potuerim, ut non figurate sed proprie primitus cuncta intelligerentur, nec omnino desperans etiam sic posse intelligi, idipsum in prima parte secundi libri ita posui. Sane, inquam, quisquis voluerit » omnia quæ dicta sunt secundum litteram accipere, id est non aliter intelligere quam littera sonat, et potest evitare blasphemias, et omnia congruentia fidei catholicæ prædicare, non solum ei non est invidendum, sed præcipuus multumque laudabilis intellector habendus est. Si autem nullus exitus datur, ut pie et digne Deo quæ scripta sunt intelligantur, nisi figurate atque in ænigmatis proposita ista credamus, habentes auctoritatem Apostolicam, a quibus tam multa de libris veteris Testamenti solvuntur ænigmata, modum quem intendimus teneamus, adjuvante illo qui nos petere, quærere et pulsare adhortatur: ut omnes istas figuras rerum secundum catholicam fidem, sive quæ ad historiam, sive quæ ad prophetiam pertinent, explicemus, non præjudicantes meliori diligentiorique tractatui, sive per nos, sive per alios, quibus Dominus revelare dignatur. Hæc tunc dixi. » (Cap. 2.) (Matt. 7. 7.) Nunc autem quia voluit Dominus ut ea diligentius intuens atque considerans, non frustra, quantum opinor existimarem etiam per me posse secundum propriam, non secundum allegoricam locutionem hæc scripta esse monstrari, sicut ea quæ superius valuimus ostendere, sic etiam quæ sequuntur de paradiso perscrutemur.

CAP. III. De vers. 8. et 9. Gen. 2.

6. Plantavit ergo *Deus paradisum in deliciis*, (hoc est enim *in Eden*,) *ad Orientem, et posuit ibi hominem, quem finxerat.* Sic enim scriptum est, quia sic factum est. Deinde recapitulat, ut hoc ipsum quod breviter posuit, ostendat quemadmodum factum sit, hoc est quemadmodum paradisum Deus plantaverit, et illic hominem quem finxerat constituerit. Sic enim sequitur, *Et ejecit adhuc Deus de terra omne lignum pulcrum ad adspectum, et bonum ad escam.* Non dixit, Et ejecit de terra Deus aliud lignum vel ceterum lignum; sed *Ejecit*, inquit, *adhuc de terra omne lignum pulcrum ad adspectum, et bonum ad escam.* Jam ergo tunc produxerat terra omne lignum et pulcrum ad adspectum, et bonum ad escam, hoc est tertio die: nam sexto die dixerat, *Ecce dedi vobis omne pabulum seminale, seminans semen, quod est super omnem terram, et omne lignum fructiferum, quod habet in se fructum seminis seminalis, quod erit vobis ad escam.* (Gen. 1. 29.) Num ergo aliud eis tunc dedit, aliud nunc dare voluit? Non opinor; sed cum ex his generibus sint ista ligna instituta in paradiso, quæ jam terra tertio die produxerat, adhuc ea produxit in tempore suo: quia tunc scilicet, quod scriptum est, ea produxisse terram, caussaliter factum erat in terra, hoc est quia tunc ea producendi virtutem latenter acceperat, qua virtute fit ut etiam nunc talia terra progignat in manifesto atque in tempore suo.

7. Verba ergo Dei sexto die dicentis, *Ecce dedi vobis omne pabulum seminale seminans semen; quod est super omnem terram*, et cetera, non sonabili vel temporali voce prolata verba sunt, sed sicut in ejus Verbo est creandi potentia. Dici autem hominibus, quid sine temporalibus sonis Deus dixerit, nonnisi per temporales sonos potuit. Futurum enim erat ut homo jam de limo formatus, et flatu ejus animatus, et quidquid ex illo humani generis extitisset, uteretur eis ad escam, quæ super terram exortura erant ex illa virtute generandi, quam terra jam acceperat. Cujus futuri caussales rationes in creatura condens, tamquam jam extitisset, loquebatur interna atque intima veritate, quam nec oculos

(a) MSS. nonnulli, *figuræ*.

vidit, nec auris audivit, sed Spiritus ejus scribenti utique revelavit.

CAP. IV. De altera parte vers. 9. Lignum vitæ et vere creatum esse, et sapientiam figurasse.

8. Illud plane quod sequitur, *Et lignum vitæ in medio paradisi, et lignum scientiæ dignoscendi bonum et malum*, diligentius considerandum est, ne cogat in allegoriam, ut non ista ligna fuerint, sed aliud aliquid nomine ligni significent. Dictum est enim de sapientia, Lignum vitæ est omnibus amplectentibus eam. (Prov. 3. 18.) Verumtamen cum sit Jerusalem æterna in cælis, etiam in terra civitas qua illa significaretur, condita est; (Gal. 4. 24.) et Sara et Agar quamvis duo Testamenta significarent, erant tamen quædam etiam mulieres duæ; et cum Christus per ligni passionem fluento spiritali nos irriget, erat tamen et petra, quæ aquam sitienti populo ligno percussa manavit, de qua diceretur, Petra autem erat Christus. (1. Cor. 10. 4.) Aliud quam erant illa omnia significaverunt; sed tamen etiam ipsa corporaliter fuerunt. Et quando a narrante commemorata sunt, non erat illa figurata locutio, sed earum rerum expressa narratio, quarum erat figurata præcessio. Erat ergo et lignum vitæ, quemadmodum petra Christus; nec sine mysteriis rerum spiritalium corporaliter præsentatis voluit hominem Deus in paradiso vivere. Erat ei ergo in lignis ceteris alimentum, in illo autem sacramentum. quid significans nisi sapientiam, de qua dictum est, Lignum vitæ est amplectentibus eam: (Prov. 3. 18.) quemadmodum de Christo diceretur, Petra manans est sitientibus eam? Recte quippe appellatur quod ad eum significandum præcessit. Ipse est ovis, quæ immolatur in Pascha: tamen et illud non tantum dicendo figurabatur, sed etiam faciendo. (Exod. 12. 5.) Neque enim ovis illa non erat ovis; plane ovis erat, et occidebatur, et manducabatur; et tamen eo vero facto, aliud etiam quiddam figurabatur. Non sicut ille vitulus saginatus, qui minori filio reverteuti in epulas cæsus est. (Lucæ 15. 23.) Ibi quippe ipsa narratio figurarum est, non rerum figurata significatio gestarum. Non enim hoc Evangelista, sed Dominus ipse narravit: Evangelista vero hoc Dominum narrasse narravit. Proinde quod narravit Evangelista, etiam factum est, Dominum scilicet talia locutum fuisse: ipsius autem Domini narratio parabola fuit, de qua numquam exigitur; ut etiam ad litteram facta monstrentur, quæ sermone proferuntur. Christus est et lapis unctus a Jacob, (Gen. 28. 18.) et lapis reprobatus ab ædificantibus, qui factus est in caput anguli: (Psal. 117, 22.) sed illud etiam in rebus gestis factum est, hoc autem tantum in figuris prædictum. Illud quippe scripsit narrator rerum præteritarum, hoc prænuntiator tantummodo futurarum.

CAPUT V. De eodem ligno vitæ, ipsum et figuram et nihilominus rem veram fuisse.

9. Sic et Sapientia, idem ipse Christus lignum vitæ est in paradiso spiritali, quo * misit de cruce latronem: (a) creatum est autem, quod eam significaret, lignum vitæ etiam in paradiso corporali; quia hoc illa Scriptura dixit, quæ res suis temporibus gestas narrans, et hominem A corporaliter factum, et in corpore viventem ibi constitutum esse narravit. Aut si quisquam putat animas, cum a corpore excesserint, locis corporaliter visibilibus contineri, cum sint sine corpore, asserat sententiam suam: non deerunt qui sic faveant, ut illum etiam divitem sitientem (Lucæ 16. 24. 4. Sent. dist. 50. cap. Si quis.) in loco utique corporali fuisse contendant, ipsamque animam omnino esse corpoream, propter arentem linguam et stillam aquæ de Lazari digito concupitam, pronuntiare non dubitent; cum quibus ego de tam magna quæstione nulla temeritate confligo. Melius est enim dubitare de occultis; quam litigare de incertis. Illum quippe divitem in ardore pœnarum illum pauperem in refrigerio gaudiorum intelligendos esse non dubito. Sed quomodo intelligenda sit illa flamma B inferni, ille sinus Abrahæ, illa lingua divitis, ille digitus pauperis, illa sitis tormenti, illa stilla refrigerii, vix fortasse a mansuete quærentibus, a contentiose autem certantibus numquam invenitur. Cito sane respondendum est, ne nos profunda ista quæstio, et multis sermonibus indigens tardet, si corporalibus locis animæ continentur, etiam exutæ corporibus; potuit ille latro in eum introduci paradisum, ubi fuerat corpus primi hominis; ut aptiore Scripturarum loco, si ulla necessitas flagitaverit: etiam de hac re quid vel quæramus vel arbitremur, utcumque promamus.

10. Nunc vero quod sapientia non sit corpus, et ideo nec lignum, nec dubito, nec dubitari a quoquam puto: potuisse autem per lignum, id C est per corpoream creaturam tamquam sacramento quodam significari sapientiam in paradiso corporali, ille credendum non existimat, qui vel tam multa in Scripturis rerum spiritalium corporalia sacramenta non videt, vel hominem primum cum ejusmodi aliquo sacramento vivere non debuisse contendit; cum Apostolus dicat etiam hoc quod de muliere dixit, quam ei factam esse de latere credimus, Propter hoc relinquet (Ephes. 5. 31.) homo patrem et matrem, et adhærebit uxori suæ, et erunt duo in carne una sacramentum magnum esse in Christo et in Ecclesia. Mirum est autem, et vix ferendum, quemadmodum velint homines paradisum figurate dictum, et nolint etiam figurate factum. Quod si concedunt sicut de Agar et Sara, sicut Ismael et Isaac, hæc quoque et fa- D cta, et tamen etiam figurata; cur non admittant etiam lignum vitæ, et vere aliquod lignum fuisse et tamen sapientiam figurasse, non video.

11. Illud quoque addo, quamquam corporalem cibum, talem tamen illam arborem præstitisse, (2. Sent. dist. 19. c. Ideo.) quo corpus hominis sanitate stabili firmaretur, non sicut ex alio cibo, sed nonnulla inspiratione salubritatis occulta. Profecto enim licet usitatus panis, aliquid tamen amplius habuit, cujus una colyride hominem Deus ab indigentia (3 Reg. 19. 8. Colyride pane subcinericio, quem alio nomine κολλύριν vocant.) famis dierum quadraginta spatio vindicavit. An forte credere dubitabimus, per alicujus arboris cibum, cujusdam altioris significationis gratia,

* Lucæ 23. 43.

(a) Editi, *certum*. At MSS. decem, *creatum*.

homini Deum præstitisse ne corpus ejus vel infirmitate vel ætate in deterius mutaretur, aut in occasum etiam laberetur; qui ipsi cibo humano præstitit tam mirabilem statum, ut in fictilibus vasculis farina et oleum deficientes reficeret, nec deficeret? Jam hic de genere contentiosorum quisquam exsistat, et dicat, Deum in terris nostris miracula talia facere debuisse, in paradiso autem non debuisse: quasi vero non vel de pulvere hominem, vel de latere viri mulierem, majus ibi miraculum fecit, quam quod hic mortuos suscitavit.

3. Reg. 17. 16.

CAPUT VI. Lignum scientiæ boni et mali arbor vera et innoxia.

12. SEQUITUR ut videamus de ligno scientiæ dignoscendi bonum et malum. Prorsus et hoc lignum erat visibile ac corporale, sicut arbores ceteræ. Quod ergo lignum esset, non est dubitandum; sed cur hoc nomen acceperit, requirendum. Mihi autem etiam atque etiam consideranti dici non potest quantum placeat illa sententia, non fuisse illam arborem cibo noxiam; neque enim qui fecerat omnia bona valde, in paradiso instituerat aliquid mali; sed malum fuisse homini transgressionem præcepti. Oportebat autem ut homo sub Domino Deo positus alicunde prohiberetur, ut ei promerendi Dominum suum virtus esset ipsa obedientia, quam possum verissime dicere solam esse virtutem omni creaturæ rationali agenti sub Dei potestate; primumque esse et maximum vitium tumoris ad ruinam sua potestate velle uti, cujus vitii nomen est inobedientia. Non esset ergo unde se homo Dominum habere cogitaret atque sentiret, nisi aliquid ei juberetur. Arbor itaque illa non erat mala, sed appellata est scientiæ dignoscendi bonum et malum, quia si post prohibitionem ex illa homo ederet, in illa erat præcepti futura transgressio, in qua homo per experimentum pœnæ disceret, quid interesset inter obedientiæ bonum, et inobedientiæ malum. Proinde et hoc non in figura dictum, sed quoddam vere lignum accipiendum est, cui non de fructu vel pomo, quod inde nasceretur, sed ex ipsa re nomen impositum est, quæ illo contra vetitum tacto fuerat secutura.

Gen. 1. 31.

Obedientia.

Inobedientia.

CAP. VII. De vers. 10. 11. 13. et 14 Gen. 2. Illic accipienda esse vera flumina.

13. FLUMEN *autem exiit de Eden, quod irrigabat paradisum, et inde divisum est in quatuor partes. Ex his uni nomen est Phison: hoc est quod circuit totam terram Evilath, ubi est aurum; aurum autem terræ illius bonum, et ibi est carbunculus, et lapis prasinus. Et nomen flumini secundo Geon, hoc est quod circuit totam terram Æthiopiæ. Flumen autem tertium Tigris, hoc est quod fluit contra Assyrios. Flumen autem quartum Euphrates.* De his autem fluminibus quid amplius satagam confirmare, quod vera sint flumina, nec figurate dicta quæ non sint, quasi tantummodo aliquid nomina ipsa significent, cum et regionibus per quas fluunt, notissima sint, et omnibus fere gentibus diffamata? Quin immo ex his quoniam constat ea prorsus esse; (nam duobus eorum nomina vetustas mutavit, sicut Tiberis dicitur fluvius, qui prius Albula vocabatur; Geon quippe ipse est, qui nunc dicitur Nilus; Phison autem ille dicebatur, quem nunc Gangen appellant; duo vero cetera Tigris et Euphrates antiqua etiam nomina tenuerunt) nos admoneri oportet, cetera quoque primitus ad proprietatem litteræ accipere, non in eis figuratam locutionem putare, sed res ipsas quæ ita narrantur et esse, et aliquid etiam figurare. Non quia non posset parabola locutionis assumere aliquid de re, quam non proprie quoque esse constaret, sicut de illo Dominus loquitur, qui descendebat ab Jerusalem in Jericho, et incidit in latrones: quis enim non sentiat, et plane videat esse parabolam, locutionemque illam totam esse figuratam? verum duæ civitates, quæ ibi nominatæ sunt, hodieque in locis propriis demonstrantur. Sed hoc modo acciperemus et quatuor hæc flumina, si cetera quæ de paradiso narrantur, non proprie sed figurate accipere ulla necessitas cogeret: at nunc cum primitus proprie res ipsas intelligere ratio nulla prohibeat, cur non potius auctoritatem Scripturæ simpliciter sequimur in narratione rerum gestarum, res vere gestas prius intelligentes, tum demum quidquid aliud significant perscrutantes?

Tiberis prius Albula.

Is. Nilus qui prius Geon. Ganges qui prius Phison.

Lucæ 10. 30.

14. An eo movebimur, quod de his fluminibus dicitur, aliorum esse fontes notos; aliorum autem prorsus incognitos, et ideo non posse accipi ad litteram, quod ex uno paradisi flumine dividuntur? cum potius credendum sit, quoniam locus ipse paradisi a cognitione hominum est remotissimus, inde quatuor aquarum partes dividi, sicut fidelissima Scriptura testatur, sed ea flumina, quorum fontes noti esse dicuntur, alicubi iisse sub terras, et post tractus prolixarum regionum locis aliis erupisse, ubi tamquam in suis fontibus nota esse perhibentur. Nam hoc solere nonnullas aquas facere, quis ignorat? Sed ibi hoc scitur, ubi non diu sub terris currunt. Exibat ergo flumen de Eden, idest de loco deliciarum et irrigabat paradisum, id est ligna omnia pulcra atque fructuosa, quæ omnem terram regionis illius opacabant.

CAP. VIII. De vers. 15. Gen. 2. An homo positus in paradiso ut agricultura operaretur.

15. *Et sumsit Dominus Deus hominem, quem fecit, et posuit eum in paradiso, ut operaretur et custodiret. Et præcepit Dominus Deus Adæ dicens, Ab omni ligno quod est in paradiso esca edes; de ligno autem cognoscendi bonum et malum, non manducabitis de illo. Quo die autem ederitis ab eo, morte moriemini.* Cum superius breviter dixerit, Deum plantasse paradisum, et constituisse ibi hominem, quem finxerat, recapitulavit ut narraret quomodo sit paradisus constitutus. Nunc ergo et illud recapitulando commemoravit, quomodo ibi Deus posuerit hominem, quem fecit. Videamus itaque quid sit quod dictum est, *ut operaretur et custodiret.* Quid operaretur, et quid custodiret? Numquid forte agriculturam Dominus voluit operari primum hominem? An non est credibile, quod eum ante peccatum damnaverit ad laborem? Ita sane arbitraremur, nisi videremus cum tanta voluptate animi agricolari quosdam, ut eis magna pœna

sit inde ad aliud avocari. Quidquid ergo deliciarum habet agricultura, tunc utique longe amplius erat, quando nihil accidebat adversi, vel terra vel cælo. Non enim erat laboris afflictio, sed exhilaratio voluntatis, cum ea quæ Deus creaverat, humani operis adjutorio lætius feraciusque provenirent, unde Creator ipse uberius laudaretur, qui animæ in corpore animali constitutæ rationem dedisset operandi, ac facultatem quantum animo volenti satis esset, non quantum invitum indigentia corporis cogeret.

16. Quod enim majus mirabiliusque spectaculum est, aut ubi magis cum rerum natura humana ratio quodammodo loqui potest, quam cum positis seminibus, plantatis surculis, translatis arbusculis, insitis malleolis, tanquam interrogatur quæque vis radicis et germinis quid possit, quidve non possit; unde possit, unde non possit; quid in ea valeat numerorum invisibilis interiorque potentia, quid extrinsecus adhibita diligentia: inque ipsa consideratione perspicere, quia neque qui plantat est aliquid, neque qui rigat, sed qui incrementum dat Deus, quia et illud operis quod accedit extrinsecus, per illum accedit, quem nihilo minus creavit, et quem regit atque ordinat invisibiliter Deus? 1. Cor. 3. 7.

CAP. IX. Agriculturæ opus allegorice.

17. Hinc jam in ipsum mundum, velut in quamdam magnam arborem rerum, oculus cogitationis adtollitur, atque in ipso quoque gemina operatio providentiæ reperitur, partim naturalis, partim voluntaria. Naturalis quidem per occultam Dei administrationem, qua etiam lignis et herbis dat incrementum; voluntaria vero, per Angelorum opera et hominum. Secundum illam primam cælestia superius ordinari, inferiusque terrestria, luminaria sideraque fulgere, diei noctisque vices agitari, aquis terram fundatam interlui atque circumlui, aerem altius superfundi, arbusta et animalia concipi et nasci, crescere et senescere, occidere, et quidquid aliud in rebus interiore naturalique motu geritur. In hac autem altera signa dari, doceri et disci, agros coli, societates administrari, artes exerceri, et quæque alia sive in superna societate aguntur, sive in hac terrena atque mortali, ita ut bonis consulatur et per nescientes malos. Inque ipso homine eamdem geminam providentiæ vigere potentiam: primo erga corpus naturalem, scilicet eo motu quo fit, quo crescit, quo senescit, voluntariam vero, quo illi ad victum, tegumentum, curationemque consulitur. Similiter erga animam naturaliter agitur ut vivat, ut sentiat; voluntarie vero ut discat, ut consentiat.

18. Sicut autem in arbore id agit agricultura forinsecus, ut illud proficiat, quod geritur intrinsecus, sic in homine secundum corpus, ei quod intrinsecus agit natura, servit extrinsecus medicina. Itemque secundum animam, ut natura beatificetur intrinsecus, doctrina ministratur extrinsecus. Quod autem ad arborem colendi negligentia, hoc ad corpus medendi incuria, hoc ad animam discendi segnitia. Et quod ad arborem humor inutilis, hoc ad corpus victus exitiabilis, hoc ad animam persuasio iniquitatis. Deus itaque super omnia, qui condidit omnia et regit omnia, omnes naturas bonas creat, omnes voluntates justus ordinat. Quid ergo abhorret a vero, si credamus hominem ita in paradiso constitutum, ut operaretur agriculturam, non labore servili, sed honesta animi voluptate? Quid enim hoc opere innocentius vacantibus, et quid plenius magna consideratione prudentibus?

CAPUT X. Quid sit, ut operaretur et custodiret

19. Ut *custodiret* autem, quid? An ipsum paradisum? Contra quos? Nullus certe vicinus metuebatur invasor, nullus limitis perturbator, nullus fur, nullus aggressor. Quomodo ergo intellecturi sumus corporalem paradisum potuisse ab homine corporaliter custodiri? Sed neque Scriptura dixit, Ut operaretur et custodiret paradisum: dixit autem, *ut operaretur et custodiret*. Quamquam si de græco diligentius ad verbum exprimatur, ita scriptum est, *Et accepit Dominus Deus hominem, quem fecit, et posuit eum in paradiso operari eum et custodire*. Sed utrum ipsum hominem posuit operari, hoc enim sensit qui interpretatus est, *ut operaretur*; an eumdem paradisum operari, id est ut homo paradisum operaretur, ambigue sonat: et videtur magis exigere locutio, ut non dicatur, operaretur paradisum, sed in paradiso. Gen. 2. 15.

20. Verumtamen ne forte sic dictum sit, *ut operaretur* paradisum, sicut superius dictum est, *Nec erat homo, qui operaretur terram*; (eadem quippe locutio est operari terram, quæ operari paradisum;) ambiguam sententiam ad utrumque tractemus. Si enim non est necesse ut accipiamus paradisum custodire, sed in paradiso, quid ergo in paradiso custodire? Nam quid operari in paradiso, jam ut visum est disseruimus. An ut quod operaretur in terra per agriculturam, in seipso custodiret per disciplinam, id est ut sicut ei ager obtemperaret colenti se, ita et ipse præcipienti Domino suo, ut sumto præcepto obedientiæ fructum, non spinas inobedientiæ redderet? Denique quoniam similitudinem a se culti paradisi in seipso custodire subditus noluit, similem sibi agrum damnatus accepit: *Spinas* inquit, *et tribulos pariet tibi*. Gen. 3. 18.

21. Quod si et illud intelligamus, ut paradisum operaretur, et paradisum custodiret, operari quidem paradisum posset, sicut supra diximus, per agriculturam; custodire autem non adversus improbos aut inimicos, qui nulli erant, sed fortassis adversus bestias. Quomodo istud, aut quare? Numquid enim bestiæ jam in hominem sæviebant, quod nisi peccato non fieret? Ipse quippe bestiis omnibus ad se adductis, sicut post commemoratur, nomina imposuit: ipse etiam sexto die lege verbi Dei cum omnibus communes cibos accepit. Aut si erat jam quod timeretur in bestiis, quonam pacto posset unus homo illum munire paradisum? Neque enim exiguus locus erat, quem tantus fons irrigabat. Custodire quidem ille deberet, si posset paradisum tali et tanta maceria communire, ut eo serpens

non posset intrare: sed mirum si priusquam communiret, omnes serpentes inde posset excludere.

22. Proinde intellectum ante oculos cur prætermittimus? Positus est quippe homo in paradiso, ut operaretur eumdem paradisum, sicut supra disputatum est, per agriculturam non laboriosam, sed deliciosam, et mentem prudentis magna atque utilia commonentem: custodiret autem eumdem paradisum ipsi sibi, ne aliquid admitteret, quare inde mereretur expelli. Denique accepit et præceptum, ut sit per quod sibi custodiat paradisum, id est quo conservato non inde projiciatur. Recte enim quisque dicitur non custodisse rem suam, qui sic egit ut amitteret eam, etiamsi alteri salva sit, qui eam vel invenit vel accipere meruit.

23. Est alius in his verbis sensus, quem puto
a non immerito (*a*) præponendum, ut ipsum hominem operaretur Deus et custodiret. Sicut enim operatur homo terram, non ut eam faciat esse terram, sed ut cultam atque fructuosam: sic Deus hominem multo magis, quem Ipse creavit ut homo sit, eum ipse operatur ut justus sit, si homo ab illo per superbiam non abscedat: hoc est enim apostatare a Deo: quod initium superbiæ
Eccli. 10. 14. Scriptura dicit, Initium, inquit, superbiæ hominis apostatare a Deo. Quia ergo Deus est incommutabile bonum, homo autem et secundum animam et secundum corpus mutabilis res est; nisi ad incommutabile bonum, quod est Deus, conversus substiterit, formari, ut justus beatusque sit, non potest. Ac per hoc Deus idem qui creat hominem, ut homo sit, Ipse operatur hominem atque custodit, ut etiam bonus beatusque sit. Quapropter qua locutione dicitur homo operari terram, quæ jam terra erat, ut ornata atque fecunda sit, ea locutione dicitur Deus operari hominem, qui jam homo erat, ut pius sapiensque sit, eumque custodire, quod homo sua potestate in se, quam illius supra se delectatus, dominationemque ejus contemnens tutus esse non possit.

CAP. XI. Cur hic addita dictio Dominus.

24. Proinde nullo modo vacare arbitror, sed nos aliquid, et magnum aliquid admonere, quod ab ipso divini libri hujus exordio, ex quo ita cœptus est, *In principio fecit Deus cœlum et terram*, usque ad hunc locum, nusquam positum est, Dominus Deus; sed tantummodo, Deus: nunc vero ubi ad id ventum est, ut hominem in paradiso constitueret, eumque per præceptum operaretur et custodiret, ita Scriptura locuta est,
Gen. 2. 15. *Et sumsit Dominus Deus hominem, quem fecit, et posuit eum in paradiso operari eum et custodire:* non quod supradictarum creaturarum Dominus non esset Deus, sed quia hoc nec propter Angelos, nec propter alia quæ creata sunt, sed propter hominem scribebatur, ad eum admonendum quantum ei expediat habere Dominum Deum, hoc est sub ejus dominatione obedienter vivere, quam licentiose abuti propria potestate, nusquam hoc prius ponere voluit, nisi ubi perventum est ad
A eum in paradiso collocandum, operandum et custodiendum: ut non diceret sicut et cetera omnia superius, Et sumsit Deus hominem, quem fecit, sed diceret, *Et sumsit Dominus Deus hominem, quem fecit, et posuit eum in paradiso operari eum*, ut justus esset, *et custodire* ut tutus esset, ipsa utique dominatione sua, quæ non est illi sed nobis utilis. Ille quippe nostra servitute non indiget, nos vero dominatione illius indigemus, ut operetur et custodiat nos: et ideo verus solus est Dominus, quia non illi ad suam, sed ad nostram utilitatem salutemque servimus. Nam si nobis indigeret, eo ipso non verus Dominus esset, cum per nos ejus adjuvaretur necessitas, sub qua et ipse serviret. Merito ille in Psalmo, Dixi, inquit, Domino, Deus meus es tu; quo-
B niam bonorum meorum non eges. Nec ita sentiendum est quod diximus, nos illi ad utilitatem nostram salutemque servire, tamquam aliud aliquid ab illo exspectemus quam eum ipsum, qui summa utilitas et salus nostra est. Sic enim eum gratis secundum illam vocem diligimus, Mihi autem adhærere Deo bonum est.

Dominus verus.

Psal. 15. 2.

Psal. 27. 28.

CAP. XII. Hominem non posse quidquam boni agere sine Deo.

25. Neque enim tale aliquid est homo, ut factus deserente eo qui fecit, possit aliquid agere bene tamquam ex seipso: sed tota ejus actio bona est converti ad eum a quo factus est, et ab eo justus, pius, sapiens, beatusque semper fieri: non fieri et recedere, sicut a corporis medico sanari et abire; quia medicus corporis operarius fuit extrinsecus, serviens naturæ intrinsecus operanti sub Deo, qui operatur omnem
C salutem gemino illo opere providentiæ, de quo supra locuti sumus. Non ergo ita se debet homo ad Dominum convertere, ut cum ab eo factus fuerit justus abscedat, sed ita ut ab illo semper fiat. Eo quippe ipso cum ab illo non discedit, ejus ipse præsentia justificatur, et illuminatur, et beatificatur, operante et custodiente Deo dum obedienti subjectoque dominatur.

Cap. 9.

26. Neque enim, ut dicebamus, sicut operatur homo terram, ut culta atque fecunda sit, qui cum fuerit operatus abscedit, relinquens eam vel aratam, vel satam, vel rigatam, vel si quid aliud, manente opere quod factum est, cum operator abscesserit, ita Deus operatur hominem justum, id est justificando eum, ut si abscesserit, maneat in abscedente quod fecit:
D sed potius sicut aer præsente lumine non factus est lucidus, sed fit; quia si factus esset, non autem fieret, etiam absente lumine lucidus maneret, sic homo Deo sibi præsente illuminatur, absente autem continuo tenebratur; a quo non locorum intervallis, sed voluntatis aversione disceditur.

Discessus a Deo.

27. Ille itaque operetur hominem bonum atque custodiat, qui incommutabiliter bonus est. Semper ab illo fieri, semperque perfici debemus, inhærentes ei, et in ea conversione quæ ad illum est permanentes, de quo dicitur, Mihi autem adhærere Deo bonum est: et cui dicitur.

Psal. 72. 28.
Psal. 58. 10.

(a) Altera tamen expositio aptius congruit Hebræo, in quo pronomen *eum*, refertur ad *paradisum*, genere feminino cum ista voce conveniens.

Fortitudinem meam ad te custodiam. Ipsius enim sumus figmentum non tantum ad hoc ut homines simus, sed ad hoc etiam ut boni simus. Nam et Apostolus cum fidelibus ab impietate conversis, gratiam qua salvi facti sumus, commendaret, Gratia enim, inquit, salvi facti estis per fidem; et hoc non ex vobis, sed Dei donum est, non ex operibus, ne forte quis extollatur. Ipsius enim sumus figmentum creati in Christo Jesu, in operibus bonis, quæ præparavit Deus, ut in illis ambulemus. (Eph. 2. 8.) Et alibi cum dixisset, Cum timore et tremore vestram ipsorum salutem operamini: ne sibi putarent tribuendum tamquam ipsi se facerent justos et bonos, continuo subjecit, Deus enim est qui operatur in vobis, (Phil. 2. 12.) *Sumsit* ergo *Dominus Deus hominem*, *quem fecit*, *et posuit eum in paradiso operari eum*, hoc est operari in eo, *et custodire* eum.

CAP. XIII. Cur homo prohibitus a ligno scientiæ boni et mali.

28. *Et præcepit Dominus Deus Adæ dicens, Ab omni ligno, quod est in paradiso, edes ad escam. De ligno autem cognoscendi bonum et malum non manducabitis de illo; qua die autem ederitis ab eo, morte moriemini.* (Gen. 2. 16.) Si aliquid mali esset lignum illud, unde prohibuit hominem Deus, ejus ipsius mali natura venenatus videretur ad mortem. Quia vero ligna omnia in paradiso bona plantaverat, qui fecit omnia bona valde, (Gen. 1. 12.) nec ulla ibi natura mali erat, quia nusquam est mali ulla natura: (quod diligentius si Dominus voluerit disseremus, cum de illo serpente dicere cœperimus:) ab eo ligno quod malum non erat prohibitus est, ut ipsa per se præcepti conservatio bonum illi esset, et transgressio malum.

Inobedientia.

29. Nec potuit melius et diligentius commendari quantum malum sit sola inobedientia, cum ideo reus iniquitatis factus est homo, quia eam rem tetigit contra prohibitionem, quam si non prohibitus tetigisset, non utique peccasset. Nam qui dicit, verbi gratia, Noli tangere hanc herbam, si forte venenosa est mortemque prænuntiat, si tetigerit, sequitur quidem mors contemtorem præcepti; sed etiam si nemo prohibuisset, atque ille tetigisset, nihilo minus utique moreretur. Illa quippe res contraria saluti vitæque ejus esset, sive inde vetaretur, sive non vetaretur. Item cum quisque prohibet eam rem tangi, quæ non quidem tangenti, sed illi qui prohibuit, obesset, velut si quisquam in alienam pecuniam misisset manum, prohibitus ab eo cujus erat pecunia illa; ideo esset prohibito peccatum, quia prohibenti poterat esse damnosum. Cum vero illud tangitur, quod nec tangenti obesset si non prohiberetur, nec cuiquam alteri quandolibet tangeretur, quare prohibitum est, nisi ut ipsius per se bonum obedientiæ, et ipsius per se malum inobedientiæ monstraretur?

30. Denique a peccante nihil aliud appetitum est, nisi non esse sub dominatione Dei, quando illud admissum est, in quo ne admitteretur, sola deberet jussio dominantis attendi. Quæ si sola attenderetur, quid aliud quam Dei voluntas attenderetur? quid aliud quam Dei voluntas amaretur? quid aliud quam Dei voluntas humanæ voluntati præponeretur? Dominus quidem cur jusserit, viderit; faciendum est a serviente quod jussit, et tunc forte videndum est a promerente cur jusserit. Sed tamen ut caussam jussionis hujus non diutius requiramus, si hæc ipsa magna est utilitas homini quod Deo servit, jubendo Deus utile facit quidquid jubere voluerit, de quo metuendum non est, ne jubere quod inutile est possit.

CAP. XIV. Ex dictat præcepti contemtu experientia mali.

31. Nec fieri potest, ut voluntas propria non grandi ruinæ pondere super hominem cadat, si eam voluntati superioris extollendo præponat. Hoc expertus est homo contemnens præceptum Dei, et hoc experimento didicit, quid interesset inter bonum et malum, bonum scilicet obedientiæ, malum autem inobedientiæ, id est superbiæ et contumaciæ, perversæ imitationis Dei et noxiæ libertatis. Hoc autem in quo ligno accidere potuit, ex ipsa re, ut jam supra dictum est, nomen accepit. (Cap. 6.) Malum enim nisi experimento non sentiremus; quia nullum esset, si non fecissemus. Neque enim ulla natura mali est, sed amissio boni hoc nomen accepit. Bonum quippe incommutabile Deus est: homo autem quantum ad ejus naturam, in qua eum Deus condidit, pertinet, bonum est quidem, sed non incommutabile ut Deus. Mutabile autem bonum, quod est post incommutabile bonum, melius bonum fit, cum bono incommutabili adhæserit, amando atque serviendo rationali et propria voluntate. Ideo quippe et hæc magni boni natura est, quia et hoc accepit, ut possit summi boni adhærere naturæ. Quod si noluerit, bono se privat, et hoc ei malum est, unde per justitiam Dei etiam cruciatus consequitur. Quid ENIM TAM INIQUUM, quam ut bene sit desertori boni? Neque ullo modo fieri potest, ut ita sit: sed aliquando amissi superioris boni non sentitur malum, cum habetur quod amatum est inferius bonum. Sed DIVINA JUSTITIA EST, ut qui voluntate amisit quod amare debuit, amittat cum dolore quod amavit, dum naturarum creator ubique laudetur. Adhuc enim est bonum, quod dolet amissum bonum: nam nisi aliquid bonum remansisset in natura, nullus boni amissi dolor esset in pœna.

32. Cui autem sine mali experimento placet bonum, id est ut antequam boni amissionem sentiat, eligat tenere ne amittat, super omnes homines prædicandus est. Sed hoc nisi cujusquam singularis laudis esset, non illi puero triberetur, qui ex genere Israel factus Emmanuel nobiscum Deus, (Matt. 1. 23.) reconciliavit nos Deo, homo inum et Dei homo mediator, (1. Tim. 2. 5.) Verbum apud Deum, caro apud nos, Verbum caro inter Deum et nos. De illo quippe Propheta dicit, Priusquam sciat puer bonum aut malum, contemnet malitiam, ut eligat bonum. (Isa. 7. 16. sec. LXX.) Quomodo quod nescit, aut contemnit aut eligit, nisi quia hæc duo sciuntur aliter per prudentiam boni, aliter per experientiam mali? Per prudentiam boni malum scitur,

etsi non sentitur. Tenetur enim bonum, ne amissione ejus sentiatur malum. Item per experientiam mali scitur bonum; quoniam quid amiserit, sentit, cui de bono amisso male fuerit. Priusquam sciret ergo puer per experientiam, aut bonum quo careret, aut malum quod boni amissione sentiret, contemsit malum ut eligeret bonum, id est noluit amittere quod habebat, ne sentiret amittendo quod amittere non debebat. Singulare exemplum obedientiæ, quippe qui non venit facere voluntatem suam, sed ejus voluntatem a quo missus est: non sicut ille qui elegit facere voluntatem suam, non ejus a quo factus est. Merito sicut per unius inobedientiam peccatores constituti sunt multi, ita per unius obedientiam justi constituuntur multi: quia sicut in Adam omnes moriuntur, sic et in Christo omnes vivificabuntur.

Johan. 6. 38. — Rom. 5 19. — 1. Cor. 15. 22.

CAP. XV. Lignum scientiæ boni et mali cur sic appellatum.

33. Frustra autem nonnulli acute (a) obtusi sunt, cum requirunt, quomodo potuerit appellari lignum dignoscentiæ boni et mali, antequam in eo transgressus esset homo præceptum, atque ipsa experientia dignosceret quid interesset inter bonum quod amisit, et malum quod admisit. Lignum enim tale nomen accepit, ut eo secundum prohibitionem non tacto caveretur, quod eo contra prohibitionem tacto sentiretur. Neque enim quia inde contra præceptum manducaverunt, ideo factum est illud lignum dignoscentiæ boni et mali; sed utique etiamsi obedientes essent, et nihil inde contra præceptum usurpassent, id recte vocaretur quod ibi eis accideret, si usurpassent. Quemadmodum si vocaretur arbor saturitatis, quod inde possent homines saturari, numquid si nemo accessisset, ideo nomen illud esset incongruum: quandoquidem cum accederent et saturarentur, tunc probarent quam hoc recte arbor illa vocaretur.

2. Sent. dist. 17. c. In hoc.

CAP. XVI. Hominem ante mali experimentum potuisse intelligere quid esset malum.

34. Et quomodo, inquiunt, intelligeret homo, quod ei dicebatur lignum dignoscentiæ boni et mali, quando ipsum malum quid esset omnino nesciebat? Hoc qui sapiunt parum adtendunt quemadmodum a contrariis notis sic pleraque intelligantur ignota, ut etiam verba rerum quæ non sunt, cum in loquendo interponuntur, nullus caliget auditor. Hoc enim quod omnino non est, nihil vocatur: et has duas syllabas nemo non intelligit, qui latine audit et loquitur. Unde nisi cum sensus intuetur id quod est, et ejus privatione quid etiam non sit agnoscit? Sic et inane cum dicitur, intuendo corporis plenitudinem, privatione ejus tamquam contraria, quid dicatur inane intelligimus; sicut audiendi sensu non solum de vocibus, verum etiam de silentio judicamus: sic ex vita quæ inerat homini, posset ejus cavere contrarium, id est vitæ privationem quæ mors vocatur: et ipsam caussam qua perderet quod amabat, id est quodlibet factum suum, quo fieret ut amitteret vitam, quibuslibet syllabis appellaretur, quemadmodum latine cum dicitur peccatum vel malum, tamquam signum ejus intelligeret, quod mente discerneret. Nos enim quomodo intelligimus, cum dicitur resurrectio, quam numquam experti sumus? Nonne quia sentimus quid sit vivere, et ejus rei privationem vocamus mortem, unde reditum ad id quod sentimus, resurrectionem appellamus? et si quo alio nomine in quacumque lingua idipsum appellatur, menti utique signum insinuatur in voce loquentium, quo sonante agnoscat, quod etiam sine signo cogitaret. Mirum est enim, quemadmodum rerum quas habet amissionem, etiam inexpertam natura devitet. Quis enim pecora docuit devitationem mortis, nisi sensus vitæ? Quis parvulum puerum adhærescere bajulo suo, si eum fuerit ex alto jacere minitatus? quod ex quodam tempore incipit, sed tamen antequam aliquid hujusmodi expertus sit.

35. Sic ergo illis primis hominibus jam vita erat dulcis quam profecto amittere devitabant; idque ipsum quibuscumque modis vel sonis significantem Deum intelligere poterant: nec aliter eis posset persuaderi peccatum, nisi prius persuaderetur eos ex illo facto non esse morituros, id est illud quod habebant, et se habere gaudebant, non amissuros, unde suo loco loquendum est. Advertant itaque si quos movet, quomodo potuerint intelligere inexperta nominantem vel minantem Deum: et videant nos omnium inexpertorum nomina, nonnisi ex contrariis quæ jam novimus, si privationum sunt, aut ex similibus, si specierum sunt, sine ullo æstu dubitationis agnoscere. Nisi forte aliquem movet, quemadmodum loqui potuerint, vel loquentem intelligere, quæ non didicerant vel crescendo inter loquentes, vel aliquo magisterio: quasi magnum fuerit Deo loqui eos docere, quos ita fecerat, ut hoc possent etiam ab hominibus discere, si essent a quibus.

2. Sent. dist. 21. cap. Illud.

CAPUT XVII. An utrique Adamo et Evæ datum sit præceptum.

36. Merito sane quæritur, utrum hoc præceptum viro tantum dederit Deus, an etiam feminæ? Sed nondum narratum est quemadmodum facta sit femina. An forte jam erat facta, sed hoc quemadmodum gestum sit quod prius erat gestum, postea recapitulando narratum est? Verba enim Scripturæ sic se habent: *Et præcepit Dominus Deus Adæ dicens:* non dixit præcepit eis: deinde sequitur, *Ab omni ligno quod est in paradiso esca edes:* non dixit, edetis: deinde adjungit, *De ligno autem cognoscendi bonum et malum, non manducabitis de illo.* Jam hic tamquam ad ambos pluraliter loquitur, et pluraliter præceptum terminat dicens, *Qua die autem ederitis ab eo, morte moriemini.* An sciens quod ei facturus erat mulierem, ita præcepit ordinatissime, ut per virum præceptum Domini ad feminam perveniret? Quam disciplinam in Ecclesia servat Apostolus, dicens, Si quid autem discere volunt domi viros suos interrogent.

Gen. 2. 16. — 1. Cor. 14. 35.

CAPUT XVIII. Quomodo Deus locutus sit homini.

37. Item quæri potest, quomodo nunc Deus locutus sit ad hominem, quem fecit, jam certe sensu ac mente præditum ut audire et intellige-

(a) Antiqui codices constanter, obtunsi: uti et in lib. 4. de doctrina Christ. n. 7. obtunse.

re loquentem valeret? Neque enim aliter præceptum posset accipere, (a) quo transgresso reus esset, nisi hoc acceptum intelligeret. Quomodo ergo illi locutus est Deus? Utrum intus in mente secundum intellectum, id est ut sapienter intelligeret voluntatem ac præceptum Dei sine ullis corporalibus sonis vel corporalium similitudinibus rerum? Sed non sic existimo primo homini locutum Deum. Talia quippe Scriptura narrat, ut potius credamus, sic esse Deum locutum homini in paradiso, sicut etiam postea locutus est Patribus, sicut Abrahæ, sicut Moysi, id est in aliqua specie corporali. Hinc est enim quod audierunt ejus vocem ambulantis in paradiso ad vesperam, et absconderunt se.

Gen. 3. 8.

CAP. XIX. Ut intelligatur operatio Dei in creaturis, quid in primis de ipso sentiendum.

38. Locus itaque magnus neque prætereundus proponitur, ut intueamur quantum possumus, quantum ipse adjuvare et donare dignatur, opus divinæ providentiæ bipertitum, quod superius cum de agricultura loqueremur, transitoria quadam occasione perstrinximus, ut inde jam inciperet legentis animus hoc assuescere contueri, quod adjuvat plurimum, ne quid indignum de ipsa Dei substantia sentiamus. Dicimus itaque ipsum summum verum, unum ac solum Deum, Patrem et Filium et Spiritum-sanctum, id est, Deum Verbumque ejus et utriusque Spiritum, Trinitatem ipsam, neque confusam, neque separatam, Deum qui solus habet immortalitatem, et lucem habitat inaccessibilem, quem nemo hominum vidit, nec videre potest, nec locorum vel finito vel infinito spatio contineri, nec temporum vel finito vel infinito volumine variari. Neque enim est in ejus substantia qua Deus est quod brevius sit in parte quam in toto, sicut necesse est esse, quæ in locis sunt; aut fuit in ejus substantia quod jam non est, vel erit quod nondum est, sicut in naturis quæ possunt temporis mutabilitatem pati.

1. Tim. 6. 16.

CAP. XX. Creatura corporalis loco et tempore, spiritalis tempore tantum, Creator ipse neutro modo mutabilis.

39. Hic ergo incommutabili æternitate vivens creavit omnia simul, ex quibus currerent tempora, et implerentur loca, temporalibusque et localibus rerum motibus sæcula volverentur. In quibus rebus quædam spiritalia, quædam corporalia condidit, formans materiam quam nec alius nec nullus sed omnino ipse informem ac formabilem instituit, ut formationem suam non tempore, sed origine præveniret. Spiritalem autem creaturam corporali præposuit; quod spiritalis tantummodo per tempora mutari posset, corporalis autem per tempora et loca. Exempli enim gratia per tempus movetur animus, vel reminiscendo quod oblitus erat, vel discendo, quod nesciebat; vel volendo quod nolebat: per loca autem corpus; vel a terra in cælum, vel a cælo in terra, vel ab Oriente in Occidentem, vel si quo alio simili modo. Omne autem quod movetur per locum, non potest nisi et per tempus simul moveri: at non omne quod movetur per tempus, necesse est etiam per locum moveri. Sicut ergo substan-

(a) Editi: quo transgressor ejus esset. MSS. transgresso reus.

A tiam, quæ movetur per tempus et locum, præcedit substantia quæ tantum per tempus: ita ipsam præcedit illa, quæ nec per locum nec per tempus. Ac per hoc sicut per tempus et locum movet corpus ipse tantum per tempus motus conditus spiritus; ita per tempus movet conditum spiritum ipse nec per tempus nec per locum motus conditor Spiritus: sed spiritus creatus movet seipsum per tempus, et per tempus ac locum corpus; Spiritus autem creator movet seipsum sine tempore ac loco, movet conditum spiritum per tempus sine loco, movet corpus per tempus et locum.

CAP. XXI. Quomodo Deus immotus moveat creaturas, exemplo animæ deprehendi.

40. Quocirca quisquis intelligere conatur, quemadmodum vere æternus et vere immortalis atque incommutabilis Deus, ipse nec per tempus nec per locum motus moveat temporaliter B et localiter creaturam suam, non eum puto posse assequi, nisi prius intellexerit quemadmodum anima hoc est spiritus creatus, non per locum, sed tantum per tempus motus, moveat corpus per tempus et locum. Si enim quod in seipso agitur capere nondum potest, quanto minus illud quod supra est?

41. Affecta quippe anima carnalium sensuum consuetudine, etiam seipsam cum corpore per locum moveri putat, dum id per locum movet. Quæ si possit diligenter inspicere, tamquam cardines membrorum corporis sui, quemadmodum articulatim dispositi sunt, a quibus initia motionum nitantur; inveniet ea quæ per spatia locorum moventur, nisi ab eis quæ loco fixa C sunt, non moveri. Non enim movetur solus digitus, nisi manus fixa sit? a cujus articulo velut immoto cardine moveatur: sic tota palma ab articulo cubiti, sic cubitus ab articulo humeri, humerus ab scapula cum movetur, stantibus utique cardinibus quibus motio nitatur, it per loci spatium quod movetur. Sic plantæ in talo est articulus, quo stante moveatur; sic cruris in genu, et totius pedis in coxa: et nullius membri motus omnino est, quem voluntas movet, nisi (b) ab aliquo articuli cardine, quem b nutus ejusdem voluntatis primitus figit, ut ab eo quod loci spatio non movetur, agi valeat quod movetur. Denique nec in ambulando pes levatur, nisi alius fixus totum corpus ferat, donec ille qui motus est a loco unde fertur, ad locum D quo fertur, immoto articulo sui cardinis, innitatur.

42. Porro si in corpore nullum membrum per locum voluntas movet, nisi ab eo membri articulo quem non movet, cum et illa pars corporis quæ movetur, et illa qua fixa fit ut moveatur; corporeas habeant quantitates suas, quibus occupent spatia locorum suorum; quanto magis ipse animæ nutus, cui membra deserviunt, ut quod placuerit figatur, unde id quod movendum est innitatur; cum anima non sit natura corporea, nec locali spatio corpus impleat, sicut aqua utrem sive spongiam: sed miris modis ipso

(b) Editi: ab aliquo articulari cardine. MSS. articuli.

incorporeo nutu commixta sit vivificando corpori, quo et imperat corpori, quadam intentione non mole: quanto magis, inquam, nutus ipse voluntatis ejus non per locum movetur, ut corpus per locum moveat, quando totum per partes movet, nec aliquas loco movet nisi per illas, quas loco non movet.

CAPUT XXII. Quomodo Deus moveat, quomodo anima.

43. Quod si intelligere difficile est, utrumque credatur, et quod creatura spiritalis non per locum mota moveat corpus per locum et quod Deus non per tempus motus moveat creaturam spiritalem per tempus. Quod si de anima quisque non vult hoc credere, quod quidem sine dubio non solum crederet, verum etiam intelligeret, si eam posset, sicuti est, incorpoream cogitare. Cui enim non facile occurrat, quod per locum non moveatur quod per loci spatia non B distenditur? Quidquid autem per loci spatia distenditur corpus est. Ac per hoc consequens est, ut anima per locum moveri non putetur, si corpus non esse credatur. Sed ut dicere cœperam, si de anima hoc quisque non vult credere, non nimis urgendus est. Substantiam vero Dei nisi credat non per tempus nec per locum moveri, nondum perfecte incommutabilem credit.

CAPUT XXIII. Deus semper quietus, omnia tamen agens.

44. Verum quia omnino incommutabilis est illa natura Trinitatis, et ob hoc ita æterna, ut ei aliquid coæternum esse non possit, ipsa apud seipsam et in seipsa sine ullo tempore ac loco, movet tamen per tempus et locum sibi subditam creaturam, naturas creans bonitate, voluntates ordinans potestate: ut in naturis nulla sit, quæ non ab illo sit; in voluntatibus autem nulla bona sit, cui non præsit; nulla mala sit, qua bene C uti non possit. Sed quia non omnibus naturis dedit voluntatis arbitrium, illæ autem quibus dedit, potentiores ac superiores sunt, illæ naturæ quæ non habent voluntatem, subditæ sint necesse est illis quæ habent, et hoc ordinatione Creatoris, qui nunquam ita punit voluntatem malam, ut naturæ perimat dignitatem. Cum igitur omne corpus et omnis anima irrationalis non habeat voluntatis arbitrium, subdita ista sunt eis naturis, quæ præditæ sunt arbitrio voluntatis, nec omnibus omnia, sed sicut distribuit justitia Creatoris. Ergo Dei providentia regens atque administrans universam creaturam, et naturas et voluntates, naturas ut sint, voluntates autem ut nec infructuosæ bonæ, nec impunitæ D malæ sint; subdit primitus omnia sibi, deinde creaturam corporalem creaturæ spiritali, irrationalem rationali, terrestrem cœlesti, femineam masculinæ, minus valentem valentiori, indigentiorem copiosiori. In voluntatibus autem, bonas sibi, ceteras vero ipsis servientibus sibi; ut hoc patiatur voluntas mala, quod ex jussu Dei fecerit bona, sive per seipsam, sive per malam, in rebus duntaxat quæ naturaliter sunt etiam malis voluntatibus subditæ, id est in corporibus. Nam in seipsis malæ voluntates habent interiorem pœnam suam, eamdem ipsam iniquitatem suam.

CAPUT XXIV. Quænam beatis Angelis subditæ creaturæ.

A 45. Ac per hoc sublimibus Angelis Deo subdite fruentibus, et Deo beate servientibus, subdita est omnis natura corporea, omnis irrationalis vita, omnis voluntas vel infirma vel prava, ut hoc de subditis vel cum subditis agant, quod naturæ ordo poscit in omnibus, jubente illo cui subjecta sunt omnia. Proinde illi in illo veritatem incommutabilem vident, et secundum eam suas dirigunt voluntates. Fiunt ergo illi participes æternitatis, veritatis, (a) voluntatis ejus semper, sine tempore et loco. Moventur autem ejus imperio etiam temporaliter, illo non temporaliter moto. Nec ita ut ab ejus contemplatione resiliant aut defluant: sed simul et illum sine loco ac tempore contemplantur, et ejus in inferioribus jussa perficiunt, moventes se per tempus, corpora autem per tempus et locum, quantum eorum congruit actioni. Et ideo Deus bipertito providentiæ suæ opere præest universæ creaturæ, naturis ut fiant, voluntatibus autem ut sine suo jussu vel permissu nihil faciant.

CAPUT XXV. Natura universitatis, partesque ejus quomodo a Deo administrentur. Rom. 11. 36.

46. Natura igitur universitatis corporalis non adjuvatur extrinsecus corporaliter. Neque enim est extra eam ullum corpus, alioquin non est universitas. Intrinsecus autem adjuvatur incorporaliter, Deo id agente ut omnino natura sit; quoniam ex ipso et per ipsum et in ipso sunt omnia. Partes vero ejusdem universitatis et intrinsecus incorporaliter adjuvantur, vel potius fiunt, ut naturæ sint; et intrinsecus corporaliter, quo se melius, habeant, sicut alimentis, agricultura, medicina et quæcumque etiam ad ornatum fiunt, ut non solum salvæ ac fecundiores, verum etiam decentiores sint.

47. Spiritalis autem creata natura si perfecta atque beata est, sicut Angelorum sanctorum, quantum adtinet ad seipsam, quo sit, sapiensque sit, nonnisi intrinsecus incorporaliter adjuvatur. Intus ei quippe loquitur Deus miro et ineffabili modo, neque per scripturam corporalibus instrumentis affixam, neque per voces corporalibus auribus insonantes, neque per corporum similitudines, quales in spiritu imaginaliter fiunt, sicut in somnis, vel in aliquo excessu spiritus, quod græce dicitur ἔκστασις et nos eo verbo jam utimur pro latino, quia et hoc genus visionum, quamvis interius fiat quam sunt ea, quæ animo per sensus corporis nuntiantur, tamen quia simile est eis, ita ut cum fit, discerni ab eis aut omnino non possit, aut certe vix et rarissime possit, et quia exterius est quam illud, quod in ipsa incommutabili veritate mens rationalis et intellectualis intuetur, eaque luce de his omnibus judicat, inter illa quæ extrinsecus fiunt arbitror esse deputandum. Creatura ergo spiritalis et intellectualis perfecta et beata, qualis Angelorum est, sicut dixi, quantum adtinet ad seipsam quo sit, sapiensque sit, nonnisi intrinsecus adjuvatur æternitate, veritate, caritate Creatoris. Extrinsecus vero si adjuvari dicenda est, eo fortasse solo adjuvatur,

(a) Sic MSS. At editi, *voluntatem ejus semper facientes*.

quod invicem vident, et de sua societate gaudent in Deo, et quod perspectis etiam in eis ipsis omnibus creaturis, undique gratias agit laudatque Creatorem. Quod autem adtinet ad creaturæ angelicæ actionem, per quam universarum rerum generibus, maximeque humano providentia Dei prospicitur, ipsa extrinsecus adjuvat, et per illa visa quæ similia sunt corporalibus, et per ipsa corpora quæ angelicæ subjacent potestati.

CAPUT XXVI. *Deus semper idem et immotus administrat omnia.*

48. Quæ cum ita sint, cum Deus omnipotens et omnitenens, incommutabili æternitate, veritate, voluntate semper idem, non per tempus nec per locum motus, movet per tempus creaturam spiritalem, movet etiam per tempus et locum creaturam corporalem, ut eo motu naturas quas intrinsecus substituit, etiam (a) extrinsecus administret, et per voluntates sibi subditas, quas per tempus, et per corpora sibi atque illis voluntatibus subdita, quæ per tempus et locum movet, eo tempore ac loco cujus ratio in ipso Deo vita est sine tempore ac loco: cum ergo tale aliquid Deus agit, non debemus opinari ejus substantiam qua Deus est, temporibus locisque mutabilem, aut per tempora et loca mobilem, sed in opere divinæ providentiæ ista cognoscere: non in illo opere quo naturas creat, sed in illo quo intrinsecus creatas etiam extrinsecus administrat, cum sit ipse, nullo locorum vel intervallo vel spatio, incommutabili excellentique potentia et interior omni re, quia in ipso sunt omnia, et exterior omni re, quia ipse est super omnia. Item nullo temporum vel intervallo vel spatio, incommutabili æternitate et antiquior est omnibus, quia ipse est ante omnia, et novior omnibus, quia idem ipse post omnia.

CAPUT XXVII. *Quomodo locutus sit Deus Adæ, ex dictis colligitur.*

49. Quapropter cum audimus Scripturam, dicentem, *Et præcepit Dominus Deus Adæ, dicens, Ab omni ligno quod est in paradiso esca edes; de ligno autem cognoscendi bonum et malum, non manducabitis de illo; qua die autem ederitis ab eo, morte moriemini:* (Gen. 2. 16.) si modum quærimus quomodo ista locutus sit Deus, modus quidem ipse a nobis proprie comprehendi non potest; certissime tamen tenere debemus, Deum aut per suam substantiam loqui, aut per sibi subditam creaturam; sed per substantiam suam non loqui nisi ad creandas omnes naturas, ad spiritales vero atque intellectuales non solum creandas, sed etiam illuminandas, cum jam possunt capere locutionem ejus, qualis est in Verbo ejus, quod in principio erat apud Deum, et Deus erat Verbum, per quod facta sunt omnia. (Johan. 1. 1.) Illis autem qui eam capere non possunt, cum loquitur Deus, nonnisi per creaturam loquitur, aut tantummodo spiritalem, sive in somnis, sive in ecstasi in similitudine rerum corporalium; aut etiam per ipsam corporalem, dum sensibus corporis vel aliqua species apparet, vel insonant voces.

50. Si ergo Adam talis erat, ut posset capere illam locutionem Dei, quam mentibus angelicis per suam præbet substantiam; non dubitandum est, quod ejus mentem per tempus moverit miro et ineffabili modo, non motus ipse per tempus, eique utile ac salubre præceptum veritatis impresserit, et quæ transgressori pœna deberetur, ea ipsa ineffabiliter veritate monstraverit: sicut audiuntur vel videntur omnia bona præcepta in ipsa incommutabili Sapientia, quæ in animas sanctas se transfert ex aliquo tempore, (Sap. 7. 27.) cum ipsius nullus sit motus in tempore. Si autem ad eum modum Adam justus erat, ut ei adhuc opus esset alterius creaturæ sanctioris et sapientioris auctoritas, per quam cognosceret Dei voluntatem atque jussionem, sicut nobis Prophetæ, sicut ipsis Angeli: cur ambigimus per aliquam hujusmodi creaturam ei esse locutum Deum, talibus vocum signis, quæ intelligere posset? Illud enim quod postea scriptum est, cum peccassent eos audisse vocem Domini Dei ambulantis in paradiso, (Gen. 3. 8.) quia non per ipsam Dei substantiam, sed per subditam ei creaturam factum est, nullo modo dubitat qui fidem catholicam sapit. Ad hoc enim et aliquanto latius de hac re disserere volui, quia nonnulli hæretici * putant substantiam Filii Dei nullo assumto corpore per seipsam esse visibilem, et ideo antequam ex virgine corpus acciperet, ipsum visum esse Patribus opinantur, tamquam de solo Deo Patre dictum sit, Quem nemo hominum vidit, nec videre potest: (1. Tim 6. 16.) quia Filius visus sit ante acceptam servi formam: etiam per ipsam substantiam suam: quæ impietas procul a catholicis mentibus repellenda est. Sed de hoc plenius alias, si Domino placuerit, disseremus: nunc terminato isto volumine, id quod sequitur, quomodo sit mulier ex viri sui latere creata, in consequentibus parandum est.

* Ariani

(a) MSS. aliquot hic et paulo infra, *etiam intrinsecus*.

LIBER NONUS

De eo quod legitur. Gen. 2. 18. Et dixit Dominus Deus, Non est bonum hominem esse solum *etc.* *usque ad illud*, Et erunt duo in carne una.

CAPUT I. Cur dictum sit, Et finxit Deus adhuc de terra etc.

Gen. 2. 18.

1. *Et dixit Dominus Deus, Non bonum est hominem esse solum, faciamus ei adjutorium secundum ipsum. Et finxit Deus adhuc de terra omnes bestias agri, et omnia volatilia cæli, et adduxit illa ad Adam, ut videret quid vocaret illa. Et omne quodcumque vocavit illud Adam animam vivam, hoc est nomen ejus. Et vocavit Adam nomina omnibus pecoribus, et omnibus volatilibus cæli, et omnibus bestiis agri. Ipsi autem Adam non est inventus adjutor similis ei. Et immisit Deus ecstasim in Adam, et obdormivit. Et accepit unam costarum ejus, et adimplevit carnem in loco ejus: et ædificavit Dominus Deus costam, quam accepit de Adam, in mulierem: et adduxit eam ad Adam. Et dixit Adam, Hoc nunc os ex ossibus meis, et caro de carne mea: hæc vocabitur mulier, quoniam ex viro suo sumta est. Et propter hoc relinquet homo patrem et matrem, et conglutinabitur uxori suæ, et erunt duo in carne una.* Si aliquid adjuvant lectorem, quæ in libris superioribus considerata atque conscripta sunt, non debemus in hoc diutius immorari, quod *finxit adhuc Deus de terra omnes bestias agri, et omnia volatilia*
a
cæli: cur enim dictum sit *adhuc*, (a) id est propter primam conditionem creaturarum sex diebus consummatam, in qua caussaliter perfecta sunt omnia simul et inchoata, ut deinde ad effectus suos caussæ perducerentur, jam quantum

Lib. 6. c. 5.

potuimus, in præcedentibus intimavimus. Et si quis hoc aliter enodandum putat, tantum diligenter adtendat illa omnia, quæ ut hoc sentiremus adtendimus; et si probabiliorem inde potuerit enucleare sententiam, non solum resistere non debemus, sed debemus etiam gratulari.

2. Si quem autem movet, quia non dixit, Finxit Deus adhuc de terra omnes bestias agri, et de aquis omnia volatilia cæli, sed tamquam utraque genera de terra finxerit, *Et finxit*, inquit, *Deus adhuc de terra omnes bestias agri, et omnia volatilia cæli:* videat duobus modis esse intelligendum, aut tacuisse nunc unde finxerit volatilia cæli, quia et tacitum posset occurrere, ut non de terra utrumque accipiatur Deum finxisse, sed tantummodo bestias agri; ut volatilia cæli etiam tacente Scriptura intelligamus unde finxerit, velut qui sciamus, in prima caussalium

Terræ vocabulum.

rationum conditione ex aquis ea esse producta: aut terram universaliter sic appellatam simul cum aquis, quemadmodum appellata est in illo Psalmo, ubi cælestium laudibus terminatis, ad terram facta est conversio sermonis, et dictum,

Ps. 148. 7.

Laudate Dominum de terra, dracones et omnes abyssi, etc. nec postea dictum est, Laudate Do-
A
minum de aquis: ibi enim sunt omnes abyssi, quæ tamen de terra laudant Dominum. Ibi etiam reptilia et volatilia pennata, quæ nihilo minus de terra laudant Dominum. Secundum istam universalem appellationem terræ, secundum quam etiam de toto mundo dicitur, Deus qui fecit cælum et terram, sive de arida sive de aquis quæcumque creata sunt, de terra creata veraciter intelliguntur.

CAPUT II. Quomodo id locutus sit Deus, *Non est bonum etc.*

3. Nunc jam videamus, quomodo accipiendum sit quod dixit Deus, *Non est bonum esse hominem solum; faciamus ei adjutorium secundum ipsum:* utrum temporaliter vocibus ac syllabis editis hoc dixerit Deus: an ipsa ratio commemorata est, quæ in Verbo Dei principaliter erat, ut sic femina fieret: quam rationem suscipiebat et-
B
iam tunc Scriptura cum diceret, *Et dixit Deus, Fiat* hoc aut illud, quando primitus omnia condebantur. An forte in mente ipsius hominis hoc dixit Deus, sicut loquitur quibusdam servis suis in ipsis servis suis? Ex quo genere servorum ejus erat etiam ille, qui dixit in Psalmo, Audiam quid loquatur in me Dominus Deus. An aliqua de

Psal. 84. 9.

hac re ipsi homini in ipso homine per Angelum est facta revelatio in similitudinibus vocum corporalium, quamvis tacuerit Scriptura, utrum in somnis, an in ecstasi, ita enim fieri hæc solent; an aliquo alio modo, sicut revelatur Prophetis,

Zach. 2. 3.

unde illud est, Et dixit mihi Angelus qui loquebatur in me: an per corporalem creaturarum vox ipsa sonuerit, sicut de nube, Hic est filius meus. Quid ergo ex his omnibus factum sit, ad

Mat. 3. 17.

C
liquidum comprehendere non valemus: verumtamen certissime teneamus, et dixisse hoc Deum, et si corporali voce vel temporaliter expressa similitudine corporis dixit, non eum per substantiam suam sed per aliquem imperio suo subditam dixisse creaturam, sicut in libro præcedente tractavimus.

4. Nam visus est Deus etiam postea sanctis viris alias capite albo sicut lana, alias inferiore parte corporis sicut aurichalcum, alias aliter atque aliter: non tamen illas visiones hominibus per substantiam quæ ipse est, sed per sibi subdita quæ creavit, eum præbuisse, et per similitudines formarum vocumque corporalium, quod voluit, ostendisse ac dixisse, certissimum est eis, qui substantiam Trinitatis incommutabiliter
D
æternam, nec per tempus nec per locum moveri, et per tempus et per locum movere, vel fideliter credunt, vel etiam excellenter intelligunt. Non ergo jam quæramus quomodo istud dixerit, sed potius intelligamus quid dixerit. Adjutorium quippe homini secundum ipsum fuisse facien-

(a) Legebatur in editis: *id est præter primam*. At in MSS. est, *propter:* quod in eumdem sensum redit.

dum, æterna ipsa veritas habet, per quam creata sunt omnia; et in illa hoc audit, qui potest in ea cognoscere quid quare creatum sit.

CAP. III. Mulier in adjutorium propter sobolem facta.

5. Si autem quæritur, ad quam rem fieri oportuerit hoc adjutorium, nihil aliud probabiliter occurrit, quam propter filios procreandos, sicut adjutorium semini terra est, ut virgultum ex utroque nascatur: hoc enim et in prima rerum conditione dictum erat, *Masculum et feminam fecit eos, et benedixit eos Deus, dicens, Crescite et multiplicamini, et implete terram, et dominamini ejus.* Quæ ratio conditionis et conjunctionis masculi et feminæ atque benedictio, nec post peccatum hominis pœnamque defecit. Ipsa enim est secundum quam nunc terra hominibus plena est dominantibus ejus. (Gen. 1. 17. — 2. Sent. dist. 20. cap. 1.)

6. Quamquam enim jam emissi de paradiso convenisse et genuisse commemorentur; tamen non video quid prohibere potuerit, ut essent eis etiam in paradiso honorabiles nuptiæ, et thorus immaculatus: hoc Deo præstante fideliter justeque viventibus, eique obedienter sancteque servientibus, ut sine ullo inquieto ardore libidinis, sine ullo labore ac dolore pariendi; fetus ex eorum semine gignerentur; non ut morientibus parentibus filii succederent, sed ut illis qui genuissent in aliquo formæ statu manentibus, et ex ligno vitæ, quod ibi plantatum erat, corporalem vigorem sumentibus, et illi qui gignerentur ad eumdem perducerentur statum, donec certo numero impleto, si juste omnes obedienterque viverent, tunc fieret illa commutatio, ut sine ulla morte animalia corpora conversa in aliam qualitatem, eo quod ad omnem nutum regenti se spiritui deservirent, et solo spiritu vivificante sine ullis alimentorum corporalium sustentaculis viverent, spiritalia vocarentur. Potuit hoc fieri, si non præcepti transgressio mortis supplicium mereretur. (Heb. 13. 4. — 2. Sent. dist. 20. cap. De termino.)

7. Qui enim hoc fieri potuisse non credunt, nihil aliud quam consuetudinem naturæ jam post peccatum pœnamque humanam sic currentis adtendunt: non autem in eorum genere nos esse debemus, qui non credunt nisi quod videre consueverunt. Quis enim dubitet homini obedienter et pie viventi præstari potuisse quod diximus, qui non dubitat vestibus Israelitarum impertitum esse quemdam in suo genere statum, ut per annos quadraginta nulla vetustatis detrimenta paterentur?

CAPUT IV. Quare non coirent primi parentes in paradiso.

8. Cur ergo non coierunt, nisi cum exiissent de paradiso? Cito responderi potest, Quia mox creata muliere, priusquam coirent, facta est illa transgressio, cujus merito in mortem destinati, etiam de loco illius felicitatis exierunt. Non enim Scriptura tempus expressit, quantum interfuerit inter eos factos, et ex eis natum Cain. Potest etiam dici, quia nondum Deus jusserat ut coirent. Cur enim non ad hanc rem divina exspectaretur auctoritas, ubi nulla concupiscentia tan- (Gen. 3. 1.)

(a) MSS. tres *provisa sunt.* Alii, *providerunt:* uti passim Augustinus ex Hebr. 11. ad quem locum hic alludit.

quam stimulus inobedientis carnis urgebat? Ideo autem hoc non jusserat Deus, quia secundum suam præscientiam disponebat omnia, in qua et eorum casum procul dubio præsciebat, unde jam mortale genus propagandum esset humanum:

CAPUT V. Mulier facta in adjutorium non aliâ quàm sobolis caussâ.

9. Aut si ad hoc adjutorium gignendi filios, non est facta mulier viro, ad quod ergo adjutorium facta est? si quæ simul operaretur terram; nondum erat labor ut adjumento indigeret, et si opus esset, melius adjutorium masculus fieret: hoc et de solatio dici potest, si solitudinis fortasse tædebat. Quanto enim congruentius ad convivendum et colloquendum duo amici pariter quam vir et mulier habitarent? Quod si oportebat alium jubendo, alium obsequendo pariter vivere, ne contrariæ voluntates pacem cohabitantium perturbarent; nec ad hoc retinendum ordo defuisset, quo prior unus, alter posterior, maxime si posterior ex priore crearetur, sicut femina creata est. An aliquis dixerit de costa hominis Deum feminam tantum, non etiam masculum, si hoc vellet, facere potuisse? Quapropter non invenio ad quod adjutorium facta sit mulier viro, si pariendi caussa subtrahitur.

CAPUT VI. Filiorum successio qualis si Adam non peccasset.

10. Nam si parentes filiis suis cedere ex hac vita oportebat, ut ita omne humanum genus per decessiones et successiones certa numerositate impleretur, potuerunt etiam homines genitis filiis, perfectaque humani officii justitia, hinc ad meliora transferri, non per mortem, sed per aliquam commutationem, aut illam summam, qua receptis corporibus fient sancti sicut Angeli in cælis; aut si illam dari non oportet, nisi omnibus simul in sæculi fine, aliquam inferiorem quam illa erit: quæ tamen haberet meliorem statum, quam vel hoc corpus habet, vel illa etiam quæ primitus facta sunt, viri ex limo terræ, mulieris ex viri carne.

11. Neque enim arbitrandum est, Eliam vel sic esse jam, sicut erunt sancti, quando peracto operis die denarium pariter accepturi sunt; vel sic quemadmodum sunt homines, qui ex ista vita nondum emigrarunt, de qua ille tamen non morte, sed translatione migravit. Jam itaque aliquid melius habet, quam in hac vita posset; quamvis nondum habeat quod ex hac vita recte gesta in fine habiturus est: pro nobis enim meliora (a) providerunt, ne sine nobis perfecti perficerentur. Aut si quisquam putat hoc Eliam mereri non potuisse, si duxisset uxorem, filiosque procreasset: (creditur enim non habuisse, quia hoc scriptura non dixit, quamvis et de cælibatu ejus nihil dixerit:) quid de Enoch respondebit qui filiis genitis Deo placens non mortuus, sed (b) translatus est? Cur ergo et Adam et Eva, si juste viventes caste filios procreassent, non eis possent translatione, non morte, succedentibus cedere? Nam si Enoch et Elias in Adam mortui, mortisque propaginem in carne gestan- (Matt. 20. 10. — 4. Reg. 2. 11. — a Hebr. 11. 40. — Gen. 5. 24. — b — Mal. 4. 5. Apoc. 11. 5.)

(b) Editi, *sed vivus translatus est.* Abest, *vivus*, a MSS.

tes, quod debitum ut solvant, creduntur etiam redituri ad hanc vitam, et quod tamdiu dilatum est morituri, nunc tamen in alia vita sunt, ubi ante resurrectionem carnis, antequam animale corpus in spiritale mutetur, nec morbo nec senectute deficiunt: quanto justius atque probabilius primis illis hominibus præstaretur, sine ullo parentumve peccato viventibus, ut in meliorem aliquem statum filiis genitis cederent, unde sæculo finito cum omni posteritate sanctorum, in angelicam formam, non per carnis mortem, sed per Dei virtutem multo felicius mutarentur?

CAP. VII. Mulier pariendi caussa. Unde laudabilis virginitas et nuptiæ.

12. Non itaque video ad quod aliud adjutorium mulier facta sit viro, si generandi caussa subtrahitur: quæ nihilo minus quare subtrahatur ignoro. Unde enim magnum magnique honoris meritum apud Deum fidelis et pia virginitas habet, nisi quia isto jam tempore continendi ab amplexu, cum ex omnibus gentibus ad implendum sanctorum numerum largissima suppetat copia, percipiendæ sordidæ voluptatis libido non sibi vindicat, quod jam sufficiendæ prolis necessitudo non postulat? Denique utriusque sexus infirmitas propendens in ruinam turpitudinis, recte excipitur honestate nuptiarum, ut quod sanis esse posset officium, sit ægrotis remedium. Neque enim quia incontinentia malum est, ideo connubium, vel quo incontinentes copulantur, non est bonum: immo vero non propter illud malum culpabile est hoc bonum, sed propter hoc bonum veniale est illud malum; quoniam id quod bonum habent nuptiæ et quo bonæ sunt nuptiæ peccatum esse numquam potest. Hoc autem tripertitum est, fides, proles, sacramentum. In fide attenditur ne præter vinculum conjugale, cum altera vel altero concumbatur. In prole ut amanter suscipiatur, benigne nutriatur, religiose educetur. In sacramento autem ut conjugium non separetur, et dimissus aut dimissa nec caussa prolis alteri conjungatur. Hæc est tamquam regula nuptiarum, qua vel naturæ decoratur fecunditas, vel incontinentiæ regitur pravitas. Unde quia satis disseruimus in eo libro, quem de bono conjugali nuper edidimus, ubi et continentiam vidualem et excellentiam virginalem pro suorum graduum dignitate distinximus, diutius hic noster stilus non est occupandus.

Matrimonii triplex bonum.

Liber de bono conjugali.

CAP. VIII. Fuga vitiorum in contraria.

13. Nunc enim quærimus cui adjutorio mulier facta sit viro, si eis ad gignendos filios misceri sibimet in paradiso non licebat. Qui enim hoc sentiunt, forte peccatum esse omnem concubitum putant. Difficile est namque, ut dum perverse homines vitia devitant, non in eorum contraria perniciter currant. Etenim sicut exhorrens avaritiam, fit profusus; aut exhorrens luxuriam, fit avarus; aut inquietus fit, cujus pigritiam reprehenderis; aut cujus inquietudinem, piger; aut qui reprehensus odisse cœperit audaciam suam, ad timiditatem fugit; aut qui timidus non esse conatur, tamquam abrupto vinculo fit temerarius, dum non ratione, sed opinione criminum metiuntur: ita dum nesciunt homines quid in adulteriis et fornicationibus divino jure damnetur, etiam caussa procreandi conjugalem concubitum detestantur.

CAP. IX. Mulier propter gignendos filios, etiamsi ex peccato non fuisset necessitas moriendi.

14. Quod qui non faciunt, sed tamen fecunditatem carnis propter successionem mortalitatis divinitus datam sentiunt; nec ipsi putant primos illos homines potuisse concumbere, nisi propter peccatum quod admiserant morituri, gignendo requirerent successores: nec adtendunt, si recte potuerunt successores quæri morituris, multo rectius socios quæri potuisse victuris. Impleta enim terra genere humano, recte proles nonnisi quæ morientibus succederet, quæreretur: ut autem per duos homines terra impleretur, quomodo ipsi nisi gignendo officium societatis implerent? An vero ita quis cæcus est mente, ut non cernat quanto terris ornamento sit genus humanum, etiam cum a paucis recte laudabiliterque vivatur; quantumque valeat ordo Reipublicæ in cujusdam pacis terrenæ vinculum coercens etiam peccatores? Neque enim tantum depravati sunt homines, ut non etiam tales pecoribus et volatilibus antecellant, quorum tamen omnium generibus hanc infimam mundi partem pro sui loci sorte decoratam, quem non considerare delectet? Quis autem ita sit excors, ut putet minus eam ornari potuisse, si justis non morientibus impleretur?

15. Nam quia numerosissima est superna civitas Angelorum, ideo non recte connubio copularentur, nisi morerentur. Hanc quippe numerositatem perfectam etiam in resurrectionem sanctorum Angelis sociandam Dominus præsciens ait, In resurrectione neque nubent, neque uxores ducent, non enim incipient mori, sed erunt æquales Angelis Dei: hic vero cum implenda esset hominibus terra, et eam, propter cognationis arctiorem necessitudinem et unitatis vinculum maxime commendandum, ex uno oporteret impleri, propter quid aliud secundum ipsum quæsitus est femineus sexus adjutor, nisi ut serentem genus humanum natura muliebris, tamquam terræ fecunditas, adjuvaret? Matt. 22. 30.

CAPUT X. Libidinis morbus ex peccato

16. Quamvis honestius meliusque credatur, ita fuisse tunc illorum hominum corpus animale constitutorum in paradiso, nondum mortis lege damnatum, ut non haberent appetitum carnalis voluptatis, qualem nunc habent ista corpora, quæ jam ex mortis propagine ducta sunt. Neque enim nihil est in eis factum, cum de ligno prohibito edissent: quando quidem Deus dixerat, non, Si ederitis, morte moriemini; sed, *Quo die ederitis, morte moriemini*: ut hoc ipsum in eis illa faceret dies, quod Apostolus gemit dicens, Condelector legi Dei secundum interiorem hominem, video autem aliam legem in membris meis repugnantem legi mentis meæ, et captivantem me in lege peccati, quæ est in membris meis. Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis hujus? Gratia Dei per Jesum Christum Dominum nostrum. Non enim sufficeret ei, si diceret, Quis me liberabit de hoc mor- Gen. 2. 17. Rom. 7. 22.

tali corpore? sed de corpore, inquit, mortis hujus. Sicut etiam illud, Corpus quidem, inquit, mortuum est propter peccatum. Nec ibi ait mortale, sed mortuum; quamvis utique et mortale, quia moriturum. Non ita credendum est fuisse illa corpora, sed licet animalia, nondum spiritalia, non tamen mortua, id est quæ necesse esset ut morerentur: quod eo die factum, est, (a) quo lignum contra vetitum tetigerunt.

Rom. 8. 10.

17. Sicut in ipsis nostris corporibus quædam pro suo modo sanitas dicitur; quæ si perturbata sic fuerit, ut lethalis morbus jam viscera depascatur, quo inspecto, medici mortem imminere pronuntient, mortale utique corpus etiam tunc dicitur, sed aliter quam cum esset sanum, quamvis quandoque sine dubio moriturum: ita illi homines animalia quidem corpora gerentes, sed non moritura nisi peccassent, acceptura autem angelicam formam, cælestemque qualitatem, mox ubi præceptum transgressi sunt, eorum membris velut aliqua ægritudo lethalis, mors ipsa concepta est; mutavitque illam qualitatem: qua corpori sic dominabantur, ut non dicerent, Video aliam legem in membris meis repugnantem legi mentis meæ; quia etsi nondum spiritale, sed animale corpus erat, nondum tamen erat mortis hujus, de qua et cum qua nati sumus. Quid enim aliud, non dicam nati, sed omnino concepti, nisi ægritudinem quamdam inchoavimus, qua sumus necessario morituri: neque enim tam necesse est eum ipso morbo mori, qui hydrops, vel dysentericus, vel elephantiosus factus fuerit, quam eum qui hoc corpus habere cœperit; in quo omnes homines natura sunt filii iræ, quia hoc non fecit nisi pœna peccati.

Rom. 7. 23.

Eph. 2. 3.

18. Quæ cum ita sint, cur non credamus illos homines ante peccatum ita genitalibus membris ad procreandos filios imperare potuisse, sicut ceteris, quæ in quolibet opere anima sine ulla molestia, et quasi pruritu voluptatis movet? Si enim Creator omnipotens ineffabiliterque laudandus, qui et in minimis suis operibus magnus est, apibus donavit, ut sic operentur generationem filiorum, quemadmodum ceræ speciem liquoremque mellis; cur incredibile videatur primis hominibus talia fecisse corpora, ut si non peccassent, et morbum quemdam, quo morerentur, continuo non concepissent, eo nutu imperarent membris, quibus fetus exoritur, quo pedibus cum ambulatur, ut neque cum ardore seminaretur, neque cum dolore pareretur. Nunc vero transgrediendo præceptum, motum legis illius, quæ repugnat legi mentis, in membris conceptæ mortis habere meruerunt; quem nuptiæ ordinant, continentia cohibet et refrenat, ut QUEMADMODUM de peccato factum est supplicium, sic de supplicio fiat meritum.

CAP. XI. Femineus sexus conformatus

19. FACTAM itaque feminam viro, de viro, in eo sexu, in ea forma et distinctione membrorum, qua feminæ notæ sunt, quam peperit Cain

A et Abel, et omnes fratres eorum, ex quibus omnes homines nascerentur, in quibus peperit etiam Seth, per quem ventum est ad Abraham et ad populum Israel, gentemque omnibus jam notissimam gentibus, et per Noe filios omnes gentes, quisquis dubitaverit, omnia cogit nutare quæ credimus, longeque a fidelium mentibus repellendus est. Cum ergo quæritur ad quod adjutorium factus sit ille sexus viro, diligenter, quantum valeo, cuncta consideranti, nonnisi caussa prolis occurrit, ut per eorum stirpem terra impleretur, sed non eo modo procreatam, quo nunc procreantur homines, cum inest peccati lex in membris repugnans legi mentis, etiamsi per Dei gratiam virtute superatur: hoc enim esse non potuisse credendum est, nisi in

B corpore mortis hujus, quod corpus mortuum est propter peccatum. Et quid hac pœna justius, quam ut non ad omnem nutum serviat corpus, id est suus famulus animæ, sicut Domino sue detrectavit ipsa servire; sive utrumque ex parentibus creet Deus, corpus ex corpore, animam ex anima; sive alio modo faciat animas: non utique ad opus impossibile, nec mercede parva, ut cum anima pietate Deo subdita legem istam peccati, quæ est in membris corporis mortis hujus, quam primus homo accepit in pœnam, vicerit ipsa per gratiam, præmium cæleste percipiat majore gloria, demonstrans quanta sit laus obedientiæ, quæ alienæ inobedientiæ pœnam potuit virtute superare.

propter sobolem, non tamen cum libidine, nisi homo peccasset, procreandam.

Gen. 3. 1. et 25.

Rom. 7. 23.

Rom. 8. 10.

Obedientia.

C 20. SED quoniam cui adjutorio femina facta sit viro, satis, quantum existimo, requisitum est; illud jam videamus, quare sit factum, quod adductæ sunt ad Adam omnes bestiæ agri, et omnia volatilia cæli, ut eis nomina imponeret; atque ita velut necessitas oriretur creandi ei feminam ex ejus latere, cum inter illa animalia simile illi adjutorium non fuisset inventum. Videtur enim mihi propter aliquam significationem propheticam factum, sed tamen factum, ut re gesta confirmata figuræ interpretatio libera relinquatur. Quid enim hoc ipsum quod volatilibus terrestribusque animantibus, non etiam piscibus atque omnibus natatilibus Adam nomina imposuit? Si enim linguæ humanæ consulantur, sic appellantur hæc omnia, quemadmodum eis homines loquendo nomina imposuerunt. Non so-

D lum hæc quæ sunt in aquis et terris, verum etiam ipsa terra et aqua et cælum, et quæ videntur in cælo, et quæ non videntur sed creduntur, pro diversitate linguarum gentilium, diversis nominibus appellantur. Unam sane linguam primitus fuisse didicimus, antequam superbia turris illius post diluvium fabricatæ, in diversos signorum sonos humanam divideret societatem. Quæcumque autem illa lingua fuerit, quid attinet quærere? Illa certe tunc loquebantur Adam, et in ea lingua, si adhuc usque permaneat, sunt istæ voces articulatæ, quibus primus homo animalibus terrestribus et volatilibus nomina imposuit.

CAP. XII. Animalia vere adducta esse ad Adam ut iis nomina imponeret, sed hac re gesta aliquid figurari.

Gen. 3. 19.

Gen. 11. 1.

(a) In editis: quo lignum vetitum. In MSS. contra vetitum.

A Num igitur ullo modo credibile est, in eadem lingua nomina piscium non ab homine, sed divinitus instituta, quæ Deo docente homo postea disceret? Quod si ita etiam factum esset, quare ita factum esset, procul dubio mystica significatio resonaret. Sed credendum est, paulatim cognitis piscium generibus nomina imposita: tunc autem cum pecora, et bestiæ, et volatilia ad hominem adducta sunt, ut eis ad se congregatis, generatimque distinctis, nomina imponeret, quibus etiam ipsis paulatim, et multo citius quam piscibus, si hoc factum non esset, posset nomina imponere, quid fuit caussæ, nisi ratio aliquid significandi, quod ad prænuntiationem futurorum valeret? Cui rei maxime ordo narrationis hujus invigilat.

B 21. Deinde numquid ignorabat Deus, nihil tale se creasse in naturis animalium, quod simile adjutorium posset esse homini? An opus erat, ut hoc etiam ipse homo cognosceret, et eo commendatiorem haberet uxorem suam, quod in omni carne creata sub cælo, et de hoc aere sicut ipse vivente, nihil ejus simile invenerit? Mirum si hoc scire non posset, nisi omnibus ad se adductis atque perspectis. Si enim Deo credebat, posset hoc illi eo modo dicere, quomodo et præceptum dedit; quomodo et peccantem interrogavit, atque judicavit. Si autem non credebat, profecto neque hoc scire poterat, utrum ad eum omnia ille, cui non credebat, adduxerit, an forte in aliquibus ab illo remotioribus terræ partibus aliqua ei similia, quæ non demonstrasset, absconderit. Non itaque arbitror dubitandum hoc alicujus propheticæ significationis gratia factum, sed tamen factum.

C 22. Neque hoc opere suscepimus prophetica ænigmata perscrutari, sed rerum gestarum fidem ad proprietatem historiæ commendare ut quod impossibile videri vanis atque incredulis potest, aut ipsi auctoritati sanctæ Scripturæ velut testificatione contraria repugnare, id pro meis viribus, quantum Deus adjuvat, disserendo demonstrem, neque impossibile esse, neque contrarium; quod autem possibile quidem apparet, nec habet ullam speciem repugnantiæ, sed tamen quasi superfluum, vel etiam stultum quibusdam videri potest, hoc ipsum disputando demonstrem, quod ideo (a) non tamquam rerum gestarum naturali vel usitato ordine factum est, ut cordibus nostris fidelissima sanctarum Scripturarum auctoritate prælata, quia stultum esse non potest, mysticum esse credatur, quamvis ejus expositionem vel inquisitionem aut alibi jam exhibuerimus, aut in tempus aliud differamus.

CAP. XIII. Formatio mulieris eo modo quo narratur facta est, ut quidpiam prænuntiaretur. 2. Sent. dist. 18. cap. Cum autem cum seq.

23. Quid ergo sibi vult etiam illud, quod mulier viro de latere facta est? Verum esto propter ipsius conjunctionis vim commendandam hoc ita fieri oportuisse credamus; numquid etiam ut dormienti fieret, eadem ratio vel necessitas flagitabat; ut denique osse detracto, in cujus locum caro suppleretur? Nam enim non potuit ipsa caro detrahi, ut inde congruentius, quod sit sexus infirmior, mulier formaretur? An vero tam multis additis, costam Deus ædificare potuit in mulierem, et carnem pulpamve non potuit, qui de pulvere ipsum hominem fecit? Aut si jam costa fuerat detrahenda, cur non altera pro ea costa reposita est? Cur etiam non dictum est, finxit, aut fecit, sicut in omnibus supra operibus; sed *ædificavit*, inquit, *Dominus Deus illam costam*, (Gen. 2. 22.) non tamquam corpus humanum, sed tamquam domum? Non est itaque dubitandum, quoniam hæc facta sunt et stulta esse non possunt, ob aliquid significandum esse facta, fructum futuri sæculi ab ipso jam primordio generis humani Deo præscio in ipsis suis operibus misericorditer prædicante; ut certo tempore servis suis, sive per hominum successiones, sive per suum Spiritum vel Angelorum ministerium revelata atque conscripta, et promittendis rebus futuris et recognoscendis impletis testimonium perhiberent: quod magis magisque in consequentibus apparebit.

CAP. XIV. Quomodo animalia adducta ad Adam.

24. Videamus ergo, quod isto opere suscepimus, non secundum præfigurationem rerum futurarum, sed secundum rerum gestarum non allegoricam, sed propriam significationem, quemadmodum hæc accidi possint: *Et finxit Deus*, inquit, *adhuc de terra omnes bestias agri*, *et omnia volatilia cæli*: unde jam quod visum est, et quantum visum est, disseruimus. *Et adduxit omnia ea ad Adam*, *ut videret quid ea vocaret*. Quomodo hæc adduxerit Deus ad Adam, ne carnaliter sapiamus, adjuvare nos debet quod de bipertito opere divinæ providentiæ in libro superiore tractavimus. Neque enim sicut indagant atque adigunt venantes vel aucupantes ad retia, quæcumque animantis capiunt, ita hoc factum esse credendum est; aut vox aliqua jussionis de nube facta est eis verbis, quæ rationales animæ audientes, intelligere, atque obedire assolent. Non enim hoc acceperunt ut possint bestiæ, vel aves: in suo tamen genere obtemperant Deo; non rationali voluntatis arbitrio, sed sicut movet ille omnia temporibus opportunis, non ipse temporaliter motus, per Angelica ministeria, quæ capiunt in verbo ejus, quid quo tempore fieri debeat: et illo non temporaliter moto, moventur ipsa temporaliter, ut in iis quæ sibi subjecta sunt, jussa ejus efficiant.

D 25. Omnis enim anima viva, non solum rationalis, sicut in hominibus, verum etiam irrationalis sicut in pecoribus, et volatilibus, et piscibus, visis movetur. Sed anima rationalis voluntatis arbitrio vel consentit visis, vel non consentit: irrationalis autem non habet hoc judicium; pro suo tamen genere atque natura viso aliquo tacta propellitur. (b) Nec in potestate ullius animæ est, quæ illi visa veniant, sive in sensum corporis, sive in ipsum spiritum interius: quibus visis appetitus moveatur cujuslibet animan-

(a) Negationem hic restituimus ex MSS. quæ quidem in excusis immerito rejecta fuerat ad marginem.

(b) In editis: *Nec in potestate illius animæ*. In MSS. *ullius*.

tis. Ac sic cum ea visa per Angelorum obedientiam desuper ministrantur, pervenit jussio Dei non solum ad homines, nec solum ad aves et pecora, verum etiam ad ea quæ sub aquis latent, sicut ad cetum, qui glutivit Ionam. (Jonæ 2. 1. Jonæ 4. 7.) Nec solum ad ista majora, verum etiam ad vermiculum: nam et huic legimus divinitus jussum, ut radicem cucurbitæ roderet, sub cujus umbraculo Propheta requieverat. Si enim homini donavit Deus, sic eum instituens, ut etiam carnem peccati portans, possit non solum pecora et jumenta suis usibus subdita, nec tantum domesticas aves, sed etiam libere (a) volitantes, quaslibet etiam sævas feras et capere, et mansuetas facere, et eis mirabiliter imperare potentia rationis, non corporis, cum earum appetitus et dolores captans, paulatimque illectando, premendo, laxandoque moderans, agresti eas exuit consuetudine et tamquam humanis moribus induit: quanto magis Angeli hoc possunt, qui jussione Dei in ipsa ejus, quam sempiterne intuentur, incommutabili veritate perspecta, moventes se per tempus, (b) et corpora sibi subdita per tempus et locum, agilitate mirabili, et (c) visa quibus moveatur, et appetitum carnalis indigentiæ, valent efficere omni animæ vivæ, ut quo eam venire opus est, nesciens adducatur?

CAP. XV. Formatio mulieris non per alium quam Deum.

26. Jam ergo videamus, ipsa mulieris formatio, quæ mystice etiam ædificatio dicta est, quemadmodum facta sit. Natura quippe mulieris creata est, quamvis ex virili, quæ jam erat, non (d) aliquo motu jam existentium naturarum. Angeli autem nullam omnino possunt creare naturam: solus enim unus cujuslibet naturæ, seu magnæ seu minimæ, creator est Deus, id est ipsa Trinitas, Pater et Filius et Spiritus-sanctus. Aliter ergo quæritur quemadmodum sit soporatus Adam, costaque ejus sine ullo doloris sensu a corporis compage detracta sit. Hæc enim fortasse dicantur potuisse per Angelos fieri: formare autem vel ædificare costam, ut mulier esset, usqueadeo non potuit nisi Deus, a quo universa natura subsistit, ut ne illud quidem carnis supplementum in corpore viri, quod in illius costæ successit locum, ab Angelis factum esse crediderim, sicut nec ipsum hominem de terræ pulvere: non quod nulla sit Angelorum opera, ut aliquid creetur, sed non ideo creatores sunt; quia nec agricolas creatores segetum atque arborum dicimus. Non enim qui plantat est aliquid, neque qui rigat, sed qui incrementum dat Deus. (1. Cor. 3. 7.) Ad hoc incrementum pertinet etiam in corpore humano, quod osse demto, locus carne suppletus est, illo scilicet opere Dei, quo naturas substituit ut sint, quo ipsos quoque Angelos creavit.

27. Opus itaque agricolæ est, ut aquam ducat cum rigat: non autem opus ejus est, ut aqua per declivia prolabatur, sed illius qui omnia in mensura et numero et pondere disposuit. (Sap. 11. 21.) Item opus agricolæ est, ut surculus avellatur ex arbore, terræque mandetur: at non opus ejus est, ut succum imbibat, ut germen emittat, ut aliud ejus solo figat, quo radicem stabiliat, aliud in auras promoveat, quo robur nutriat, ramosque diffundat; sed illius qui dat incrementum. Medicus etiam ægro corpori alimentum adhibet, et vulnerato medicamentum: primum non de rebus quas creavit, sed quas creatas opere Creatoris invenit: deinde cibum vel potum præparare potuit et ministrare, emplastrum formare et (e) medicamento illitum apponere; num etiam, ex iis quæ adhibet, operari et creare vires vel carnem potest? Natura id agit interiore motu, nobisque occultissimo. Cui tamen si Deus subtrahat operationem intimam, qua eam substituit et facit, continuo tamquam exstincta, nulla remanebit.

28. Quapropter cum Deus universam creaturam suam bipertito quodammodo opere providentiæ, de quo in superiore libro locuti sumus, (Lib. 8. c. 9, 19. etc.) in naturalibus et in voluntariis motibus administret, creare naturam tam nullus Angelus potest, quam nec seipsum. Voluntas vero Angelica obedienter Deo subdita, ejusque exsecuta jussionem; naturalibus motibus de rebus subjectis tamquam materiam ministrare, ut secundum illas principales in Verbo Dei non creatas, vel secundum illas in primis sex dierum operibus causaliter creatas rationes aliquid in tempore creetur, more agricolandi vel medendi potest. Quale itaque ministerium Deo exhibuerint Angeli in illa mulieris formatione, quis audeat affirmare? Certissime tamen dixerim, supplementum illud carnis in costæ locum, ipsiusque feminæ corpus et animam conformationemque membrorum, omnia viscera, sensus omnes, et quidquid erat quo illa et creatura et homo et femina erat, nonnisi in illo opere Dei factum, quod Deus non per Angelos, sed per semetipsum, non operatus est et dimisit, sed ita continuanter operatur, ut nec ullarum aliarum rerum, nec ipsorum Angelorum natura subsistat, si non operetur.

CAP. XVI. Tarditas ingenii humani non assequitur opera Dei.

29. Sed quoniam carnem animatam atque sentientem quantum naturam rerum pro humano captu experiri potuimus, non novimus nasci, nisi aut ex istis tamquam materialibus elementis, hoc est aqua et terra, aut ex fruticibus vel lignorum fructibus, vel etiam ex carnibus animalium, sicut innumerabilia genera vermium sive reptilium, aut certe ex concubitu parentum, nullam autem carnem natam scimus ex carne cujuslibet animantis, quæ tam esset ei similis, ut sexu tantum discerneretur; quærimus in re-

(a) Sic MSS. At editi, *liberæ voluntatis*.
(b) Apud Lov. desunt hæc verba: *et corpora sibi subdita per tempus*: quæ extant in ceteris codicibus.
(c) Editi, *et jussa quibus moveantur*. MSS. non omnes, *visa*: sed omnes, *moveatur*, scilicet anima viva.

(d) Hic MSS. magno consensu ferunt, *non aliqui motus*. an forte subintelligendum est, *erant*?
(e) Editi, *medicamenta illico*. At MSS. *medicamento illitum*.

bus creationis hujus similitudinem, qua mulier de viri latere facta est, nec possumus invenire: non ob aliud, nisi quia homines quemadmodum operentur in hac terra novimus, quemadmodum autem Angeli in hoc mundo quodammodo agricolentur, non utique novimus. Nam profecto si remota hominum industria fruticum genus naturæ cursus operaretur, nihil aliud nossemus quam ex terra nasci arbores et herbas, et ex earum seminibus, ab eis itidem in terram cadentibus: numquid innotesceret nobis quid valeret insitio, ut alterius generis lignum radice propria, poma portaret aliena, et, coalescente unitate, jam sua? Hæc per agricolarum opera didicimus, cum ipsi creatores arborum nullo modo essent, sed naturæ cursum Deo creanti suum quoddam officium ministeriumque præberent. Nequaquam enim quidquam per eorum opera exsisteret, si hoc in Dei opere intima naturæ ratio non haberet. Quid ergo mirum, si hominem ex osse hominis factam non novimus, quando creanti Deo quemadmodum Angeli serviant ignoramus: qui nec arborem ex arboris surculo in robore alieno factam nosse possemus, si et ista Deo creari quemadmodum agricolæ serviant, similiter nesciremus?

30. Nullo modo tamen dubitamus et hominum et arborum nonnisi Deum esse Creatorem, fideliterque credimus factam feminam ex viro, nullo interveniente concubitu, etiam si forte costa hominis ministrata sit per Angelos in opere Creatoris: sicut fideliter credimus etiam virum factum ex femina nullo interveniente concubitu, cum semen Abrahæ * dispositum est per Angelos in manu mediatoris. Utrumque infidelibus incredibile est: fidelibus autem cur ad rei gestæ proprietatem quod de Christo factum est, et tantum ad figuratam significationem quod de Eva scriptum est credibile (*a*) videatur? An vero sine cujusquam concubitu vir ex femina fieri potuit, femina ex viro non potuit; et virginalis uterus unde vir fieret habebat, virile autem latus unde femina fieret non habebat, cum hic Dominus de famula nasceretur, ibi de servo famula formaretur? Poterat et Dominus carnem suam de costa vel de aliquo membro virginis creare: sed qui posset ostendere in corpore suo hoc se iterum fecisse quod factum est, utilius in matris corpore ostendit nihil pudendum esse quod castum est.

Gal. 3. 19.
* 2 Retract. cap. 24. n. 2.

CAPUT XVII. Mulieris formandæ ratio an in hominis caussali conditione ad sextum diem pertinere præexstabat. Gen. 1. 27. 2. Sent.

31. Quod si quæritur, quomodo se habeat caussalis illa conditio, in qua primum hominem Deus fecit ad imaginem ac similitudinem suam; (ibi quippe et hoc dictum est, *Masculum et feminam fecit eos;*) utrum jam illa ratio, quam mundi primis operibus concreavit, atque concrevit Deus, id habebat, ut secundum eam jam necesse esset ex viri latere feminam fieri; an hoc tantum habebat ut fieri posset ut autem ita fieri necesse esset, non ibi jam conditum, sed in Deo erat absconditum: si hoc ergo quæritur, dicam quid mihi videatur sine affirmandi temeritate: quod tamen cum dixero, fortasse prudenter ista considerantes, quos jam Christiana fides imbuit, etiam si nunc primitus ista cognoscunt, non esse dubitandum judicabunt.

dist. 18. cap. Sed quæritur.

32. Omnis iste naturæ usitatissimus cursus habet quasdam naturales leges suas, secundum quas et spiritus vitæ, qui creatura est, habet quosdam appetitus suos determinatos quodammodo, quos etiam mala voluntas non possit excedere. Et elementa mundi hujus corporei habent definitam vim qualitatemque suam, quid unumquodque valeat vel non valeat, quid de quo fieri possit vel non possit. Ex his velut primordiis rerum, omnia quæ gignuntur, suo quoque tempore exortus processusque sumunt, finesque et decessiones sui cujusque generis. Unde fit ut de grano tritici non nascatur faba, vel de faba triticum, vel de pecore homo, vel de homine pecus. Super hunc autem (*b*) motum cursumque rerum naturalem, potestas Creatoris habet apud se posse de his omnibus facere aliud, quam eorum quasi seminales rationes habent, non tamen id, quod (*c*) non in eis posuit ut de his fieri vel ab ipso possit. Neque enim potentia temeraria, sed sapientiæ virtute omnipotens est: et hoc de unaquaque re in tempore suo facit, quod ante in ea fecit ut possit. Alius ergo est rerum modus, quo illa herba sic germinat, illa sic; illa ætas parit, illa non parit; homo loqui potest, pecus non potest. Horum et talium modorum rationes, non tantum in Deo sunt, sed ab illo etiam rebus creatis inditæ atque (*d*) concreatæ. Ut autem lignum de terra excisum, aridum, perpolitum, sine radice ulla, sine terra et aqua repente floreat, et fructum gignat, ut per juventam sterilis femina in senecta pariat, ut asina loquatur, et si quid ejusmodi est, dedit quidem naturis, quas creavit, ut ex eis et hæc fieri possent; (neque enim ex eis vel ille faceret, quod ex eis fieri non posse ipse præfigeret, quoniam seipso non est nec ipse potentior:) verumtamen alio modo dedit, ut non hæc haberent in motu naturali, sed in eo quo ita creata essent, ut eorum natura voluntati potentiori amplius subjaceret.

2. Sent. dist. 18. c. Omnium.

2. Sent. dist. 18. cap. Omnium.
Num. 17. 8.
Gen. 21. 2.
Num. 22. 28.

33. Habet ergo Deus in seipso absconditas quorumdam factorum caussas, quas rebus conditis non inseruit, easque implet non illo opere providentiæ, quo naturas substituit ut sint, sed illo quo eas administrat ut voluerit, quas ut voluit condidit. Ibi est et gratia, per quam salvi fiunt peccatores. Nam quod adtinet ad naturam iniqua sua voluntate depravatam, recursum per semetipsam non habet, sed per Dei gratiam, qua adjuvatur, et instauratur. Neque enim desperandi sunt homines in illa sententia, in qua scriptum est, Omnes qui ambulant in ea, non revertentur. Dictum est enim secundum pondus

CAPUT XVIII. Mulieris formandæ ratio sic præexistebat, uti erat mysterio conveniens.

Prov. 2. 19.

(*a*) In editis, *non videatur*: abest, *non*, a MSS.
(*b*) MSS. sex, *modum*.
(*c*) Sic MSS. omnes. At excusi sublata negatione perperam ferebant: *quod in eis posuit, ut de his fieri vel absque ipso possit.*
(*d*) MSS. *concreta*.

iniquitatis suæ, ut quod revertitur, qui revertitur, non sibi tribuat, sed gratiæ Dei, non ex operibus, ne forte extollatur. (Ephes. 2. 9.)

34. Propheta mysterium gratiæ hujus Apostolus absconditum dixit, non in mundo, in quo sunt absconditæ caussales rationes omnium rerum naturaliter oriturarum, sicut absconditus erat Levi in lumbis Abrahæ, quando et ipse decimatus est, sed in Deo, qui universa creavit. Quamobrem omnia etiam quæ ad hanc gratiam significandam; non naturali motu rerum, sed mirabiliter facta sunt, eorum etiam absconditæ caussæ in Deo fuerant: quorum etiam (a) si unum erat, quod ita mulier facta est de latere viri, et hoc dormientis, quæ per seipsum firma facta est, tamquam ejus esse firmata, ille autem propter ipsam infirmus, quia in locum costæ non costa sed caro suppleta est; non habuit hoc prima rerum conditio, quando sexto die dictum est, *Masculum et feminam fecit eos*, ut femina omnino sic fieret; sed tantum hoc habuit, quia et sic fieri posset, ne contra caussas, quas voluntate instituit, mutabili voluntate aliquid fieret. Quid autem fieret, ut omnino aliud futurum non esset, absconditum erat in Deo, qui universa creavit. (Ephes. 3. 9. Heb. 7. 10. Gen. 1. 27.)

35. Sed quoniam sic dixit absconditum, ut innotesceret principibus et potestatibus in cælestibus per Ecclesiam multiformis sapientia Dei, probabiliter creditur, sicut illud semen, cui promissum est, * dispositum est per Angelos in manu mediatoris, sic omnia, quæ ad ipsius seminis adventum vel prænuntiandum vel annuntiandum in rerum natura, præter usitatum naturæ cursum mirabiliter facta sunt, ministrantibus Angelis esse facta, ut tamen ubique creator vel reparator creaturarum non sit, nisi qui plantatore et rigatore quolibet solus incrementum dat Deus. (Ephes. 3. 9. * 2. Retract. cap. 24. n. 2. 1. Cor. 3. 7.)

CAP. XIX. Ecstasis Adæ.

36. Ac per hoc etiam illa ecstasis quam Deus immisit in Adam, ut soporatus obdormiret, recte intelligitur ad hoc immissa, ut et ipsius mens per ecstasim particeps fieret tamquam Angelicæ curiæ, et intrans in sanctuarium Dei intelligeret (b) in novissima. Denique evigilans tamquam prophetiæ plenus, cum ad se adductam (c) costam, mulierem suam videret, eructavit continuo, quod magnum sacramentum commendat Apostolus, *Hoc nunc ossibus meis, et caro de carne mea. Hæc vocabitur mulier, quoniam de viro suo sumta est: et propter hoc relinquet homo patrem suum et matrem, et adhærebit uxori suæ, et erunt duo in carne una.* Quæ verba cum primi hominis fuisse Scriptura ipsa testetur, Dominus tamen in Evangelio Deum dixisse declaravit. Ait enim, Non legistis quia qui fecit (d) ab initio masculum et feminam fecit eos: et dixit, Propter hoc dimittet homo patrem et matrem, et adhærebit uxori suæ, et erunt duo in carne una: ut hinc intelligeremus propter ecstasim, quæ præcesserat in Adam, hoc eum divinitus tamquam Prophetam dicere potuisse. Sed jam iste hujus libri terminus placet, ut ea quæ sequuntur, ab alio exordio renovent intentionem legentium. (Gen. 2. 21. Gen. 2. 23. Ephes. 5. 31. Matt. 19. 4.)

LIBER DECIMUS

In quo tractatur de animarum origine.

CAPUT I. Animam mulieris ex anima viri factam esse quorumdam opinio.

1. Jam quidem ordo ipse videtur exposcere, ut de peccato primi hominis disseramus: sed quia de carne mulieris, quemadmodum facta sit, Scriptura narravit, tacuit autem de anima, multo magis nos fecit intentos, ut de hoc diligentius inquiramus, quonam modo refelli possint, sive non possint, qui credunt ita animam de anima hominis, sicut carnem de carne fieri, a parentibus in filios utriusque rei transfusis seminibus. Hinc enim primitus ad hoc moventur, ut dicant, quod unam animam Deus fecerit, sufflando in faciem hominis, quem de pulvere finxerat, ut ex illa jam ceteræ crearentur animæ hominum, sicut ex illius carne omnis etiam caro hominum. Quoniam primo Adam formatus est, deinde Eva: et ille quidem unde habuerit corpus, unde animam, dictum est, corpus videlicet pulverem terræ, animam vero flatum Dei: at illa de illius latere cum facta dicatur, non dicitur quod ea Deus flando similiter animaverit, tamquam utrumque de illo ductum sit, qui jam fuerat animatus. Aut enim taceri oportuit, inquiunt etiam de anima viri, ut eam, sicut possemus, datam divinitus, vel intelligeremus, vel certe crederemus: aut sic hoc propterea Scriptura non tacuit, ne animam quoque sicut carnem hominis de terra factam esse putaremus, debuit et de mulieris anima non taceri, ne putaretur ex traduce, si hoc verum non est. Quapropter ideo tacitum est, inquiunt, quod in ejus faciem flaverit Deus, quia illud verum est quod et anima ex homine propagata est.

2. Huic suspicioni facile occurritur. Si enim propterea putant animam mulieris ex anima viri factam, quia non scriptum est, quod in mu-

(a) Sic MSS. Editi vero habent, *etiam summum erat.*

(b) Editi, *intelligere novissima.* At MSS. *in novissima*: ut passim Augustinus in Psal. 72. 17. juxta græc. interp. LXX. *συνῶ εἰς τὰ ἔσχατα.*

(c) Nonnulli codices omittunt, *costam.* Et paulo post MSS. pervetusti scriptum habent, *eructuavit.*

(d) Vulgata versio in Evangelio addit hic, *hominem*, quæ vox abest a græco textu, immo et latino in Germanensibus bibliis MSS. necnon ab omnibus libris in hoc opere Augustini.

lieris faciem flaverit Deus; cur credunt ex viro animatam feminam, quando ne id quidem scriptum est? Unde si Deus omnes animas hominum nascentium sicut primam facit, propterea Scriptura de aliis tacuit, quoniam posset quod in una factum commemoratum est, etiam de ceteris prudenter intelligi. Itaque si oportuit nos per hanc Scripturam de hac re aliquid admoneri, magis si aliquid aliud fiebat in femina, quod in viro factum non erat, ut ex carne animata ejus anima duceretur, non sicut viri ejus aliunde corpus aliunde anima; hoc ipsum quod alio modo fiebat, Scriptura potius tacere non debuit, ne hoc itidem factum putaremus, quod jam de illo didiceramus. Proinde quia non dixit ex anima viri factam esse animam mulieris, convenientius creditur eo ipso nos admonere voluisse, nihil hic aliud putare, quam de viri anima noveramus, id est similiter datam esse mulieri: cum præsertim esset evidentissimæ occasionis locus, ut si non tunc quando formata est, Gen. 2. 23 postea certe diceretur, ubi ait Adam, *Hoc nunc os ex ossibus meis, et caro de carne mea*. Quanto enim carius amantiusque diceret, et anima de anima mea? Non tamen hinc tam magna quæstio jam soluta est, ut unum horum manifestum certumque teneamus.

CAPUT II. Quid in superioribus libris investigatum circa originem animæ.

3. Quamobrem primum videndum est, utrum sancta Scriptura libri hujus, ab ejus exordio pertractata, hinc nos dubitare permittat: tunc recte fortasse requiremus, aut quænam sententia potius eligenda sit, aut in rei hujus incerto quem modum tenere debeamus. Certe enim sexto die *fecit Deus hominem ad imaginem suam*; (Gen. 1. 27.) ubi etiam dictum est, *Masculum et feminam fecit eos*. Quorum illud superius, ubi Imago Dei commemorata est, secundum animam; hoc autem, ubi sexus differentia, secundum carnem accipiebamus. (Lib. 6 et 7.) Et quoniam tot ac tanta testimonia, quæ ibi considerata atque tractata sunt, nos non sinebant eodem ipso sexto die etiam formatum de limo hominem mulieremque de latere ejus accipere, sed hoc postea factum esse post illa primitus opera Dei, in quibus creavit omnia simul (Eccli. 18. 1.); quæsivimus quid de hominis anima crederemus, discussisque omnibus disceptationis nostræ partibus, illud credibilius vel tolerabilius dici visum est, quod ipsa hominis anima in illis operibus facta est, corporis vero ejus in mundo corporeo tamquam in semine ratio: ne cogeremur contra verba Scripturæ aut sexto die totum factum dicere, id est et de limo virum, et de ejus latere feminam; aut in illis sex dierum operibus nullo modo esse factum hominem; aut corporis humani caussalem rationem tantummodo factam, animæ autem nullam, cum potius secundum ipsam sit homo ad imaginem Dei: aut certe etsi non contra verba Scripturæ aperte posita, tamen dure atque intolerabiliter diceremus, vel in ea creatura spiritali, quæ ad hoc tantummodo creata esset, factam fuisse animæ humanæ rationem, cum ipsa creatura, in qua ista ratio facta diceretur, non commemoraretur in operibus, Dei; vel in aliqua creatura, quæ in illis commemoraretur operibus, factam rationem animæ, (a) velut in hominibus, qui jam sunt, facta ratio latet generandorum filiorum: ac sic eam vel Angelorum filiam, vel quod est intolerabilius, alicujus elementi corporei crederemus.

CAP. III. Originis animarum triplex modus.

4. Sed nunc si ob hoc mulier non de viro, sed similiter ut ille, a Deo factam animam asseritur accepisse, quis singulas singulis Deus facit, non erat facta in illis primis operibus anima feminæ: aut si generalis omnium animarum ratio facta fuerat, sicut in hominibus ratio gignendi, reditur ad illud durum ac molestum, ut vel Angelorum, vel quod indignissimum est, cæli corporei, vel alicujus etiam inferioris elementi filias animas hominum esse dicamus. Ac per hoc videndum est, etsi latet quid verum sit, quid saltem tolerabilius dici possit, utrum hoc quod modo dixi; an in illis primis Dei operibus unam animam primi hominis factam, de cujus propagine omnes hominum animæ crearentur, an novas subinde animas fieri, quarum nulla vel ratio facta præcesserit in primis illis sex dierum operibus Dei. Horum autem trium duo priora non repugnant primis illis conditionibus, ubi simul omnia creata sunt (Eccli. 18. 1.). Sive enim in aliqua creatura tamquam in parente ratio animæ facta sit, ut omnes animæ ab illa generentur, a Deo autem creentur, quando singulis hominibus dantur, sicut a parentibus corpora; sive non ratio animæ velut in parente ratio prolis, sed ipsa omnino cum factus est dies facta sit anima, sicut ipse dies, sicut cælum et terra, et luminaria cæli; congruenter dictum est, *Fecit Deus hominem ad imaginem suam*. (Gen. 1. 27.)

5. Hoc vero tertium quomodo non repugnet ei sententiæ, qua et sexto die factus accipitur homo ad imaginem Dei, et post diem septimum visibiliter creatus, non tam facile videri potest. Novas quippe animas fieri, quæ neque ipsæ, neque ratio earum, tamquam in parente prolis, sexto illo die facta sit, cum his operibus, a quibus consummatis et inchoatis Deus in die septimo requievit, si dixerimus, cavendum est ne frustra tam diligenter Scriptura commendet sex diebus consummasse Deum omnia opera sua, quæ fecit bona valde, si aliquas adhuc naturas fuerat creaturus, quas nec ipsas nec earum ibi rationes caussaliter fecerit: nisi intelligatur, rationem quidem singillatim faciendarum animarum nascentibus quibusque dandarum in seipso habere, non in creatura aliqua condidisse; sed quia non alterius generis creatura est anima, quam illius secundum quam sexto die factus est homo ad imaginem Dei, non recte (b) dici Deum ea facere nunc, quæ tunc non consummavit. Jam enim tunc animam fecerat, quales et nunc facit; et ideo non aliquod novum creaturæ genus nunc facit, quod tunc in suis

(a) Editi: *velut in omnibus qui jam sunt facti, ratio*. Melius MSS. *velut in hominibus qui jam sunt, facta ratio*.

(b) Editi, *dicimus*, sed concinnius MSS. *dici*.

consummatis operibus non creavit: nec contra illas causales rationes rerum futurarum, quas universitati tunc indidit, hæc ejus operatio est, sed potius secundum ipsas; quandoquidem corporibus humanis, quorum ex illis primis operibus propagatio continuata successione protenditur, tales congruit animas inseri, quales nunc facit atque inserit.

6. Quapropter jam nihil timentes, ne contra verba libri hujus, quæ de prima illa sex dierum conditione conscripta sunt, quælibet harum trium sententiarum probabilitas vicerit, sentire videamur, suscipiamus diligentiorem quæstionis hujus pertractationem, quantum adjuvat Deus: ne forte fieri possit, ut si non liquidam, de qua dubitari ultra non debeat, tam certe acceptabilem de hac re sententiam nanciscamur, ut eam tenere donec certum aliquid elucescat, non sit absurdum. Quod si ne hoc quidem potuerimus, documentorum momentis undique pariterque nutantibus, saltem non videbitur nostra dubitatio laborem devitasse quærendi, sed affirmandi temeritatem, ut me, si quis recte jam certus est, docere dignetur; si quem vero nec divini eloquii, nec perspicuæ rationis auctoritas, sed sua præsumtio certum fecerat, dubitare mecum non dedignetur.

CAP. IV. De animæ natura et origine quid certum.

7. Ac primum illud firmissime teneamus, animæ naturam nec in naturam corporis converti, ut quæ jam fuit anima fiat corpus; nec in naturam animæ irrationalis, ut quæ fuit anima hominis, fiat pecoris; nec in naturam Dei; ut quæ fuit anima, fiat quod est Deus, atque ita vicissim nec corpus, nec animam irrationalem, nec substantiam quæ Deus est, converti et fieri animam humanam. Illud etiam non minus certum esse debet, animam non esse nisi creaturam Dei. Quapropter si neque de corpore, neque de anima irrationali, neque de seipso Deus animam hominis fecit, restat ut aut de nihilo eam faciat, aut de aliqua spirituali, tamen rationali creatura. (Eccli. 18. 1.) Sed de nihilo fieri aliquid consummatis operibus, quibus creavit omnia simul, violentum est velle monstrare; et utrum perspicuis documentis obtineri possit ignoro. Nec exigendum est a nobis, quod vel comprehendere homo non valet; vel si jam valeat, mirum si persuadere cuiquam potest, nisi tali, qui etiam nullo homine docere conante, potest etiam ipse tale aliquid intelligere. Tutius est igitur de hujusmodi rebus non humanis agere conjecturis, sed divina testimonia perscrutari,

CAPUT V. Anima nec ex Angelis, nec ex elementis, nec ex Dei substantia.

8. Quod ergo ex Angelis, tamquam parentibus Deus creet animas, nulla mihi de canonicis libris occurrit auctoritas. Multo minus itaque ex mundi corporeis elementis: nisi forte illud movet, quod apud Ezechielem prophetam, cum demonstratur resurrectio mortuorum, redintegratis corporibus, ex quatuor ventis cæli advocatur spiritus, quo perflante vivificentur, ut surgant. (Ezech. 37. 9.) Sic enim scriptum est, Et dixit mihi Dominus, Propheta super spiritum, propheta fili hominis, et dic ad spiritum, Hæc dicit Dominus, A quatuor partibus ventorum cæli veni, et inspira in mortuos hos, et vivant: Et prophetavi, sicut præcepit mihi Dominus, et introivit spiritus vitæ in eos, et revixerunt, et steterunt super pedes suos, congregatio multa valde. Ubi mihi videtur prophetice significatum, non ex illo tantum campo ubi res ipsa demonstrabatur, sed ex toto orbe terrarum resurrecturos homines, et hoc per flatum quatuor mundi partium fuisse figuratum. Neque enim etiam flatus ille ex corpore Domini, substantia erat Spiritus-sancti, quando sufflavit et ait, Accipite Spiritum-sanctum (Johan. 20. 22.): sed utique significatum est, sic etiam ab ipso procedere Spiritum-sanctum, quomodo ab ejus corpore flatus ille processit. Sed quia mundus non ita Deo coaptatur ad unitatem personæ, sicut caro illa Verbo ejus unigenito Filio; non possumus dicere ita esse animam de substantia Dei, quemadmodum flatus ille a quatuor ventis de natura mundi factus est: sed tamen aliud eum fuisse, aliud significasse puto; quod exemplo flatus ex corpore Domini procedentis recte intelligi potest; etiamsi Ezechiel propheta illo loco non resurrectionem carnis, qualis proprie futura est, sed inopinatam desperati populi reparationem per Spiritum Domini, qui replevit orbem terrarum (Sap. 1. 7.), figurata revelatione prævidit.

CAP. VI. Opiniones de anima duæ ad Scripturæ testimonia expendendæ.

9. Illud ergo jam videamus, cuinam potius sententiæ divina testimonia suffragentur, ei-ne qua dicitur animam unam Deum fecisse, et dedisse primo homini, unde ceteras faceret, sicut ex ejus corpore cetera hominum corpora; an ei qua dicitur singulas singulis facere, sicut illi unam, non ex illa ceteras. Illud enim quod per Isaiam dicit (Isa. 57. 16.), Omnem flatum ego feci, cum hoc eum de anima dicere, quæ sequuntur satis ostendant, ad utrumque accipi potest. Nam sive ex una primi hominis anima, sive ex aliquo suo secreto, omnes procul dubio animas ipse facit.

10. Et illud quod scriptum est, Qui finxit sigillatim corda eorum (Psal. 32. 15.), si nomine cordium voluerimus animas intelligere, neque hoc repugnat cuiquam duorum, de quibus nunc ambigimus. Sive enim ex una illa, quam flavit in faciem primi hominis ipse utique singulas fingit, sicut etiam corpora; sive singulas vel fingat et mittat, vel in eis ipsis, quibus miserit, eas fingat: quamquam hoc non mihi videatur dictum, nisi ex eo quod per gratiam nostræ animæ ad imaginem Dei renovatione formantur. Unde dicit Apostolus (Ephes. 2. 8.), Gratia enim salvi facti estis per fidem, et hoc non ex vobis, sed donum Dei est, non ex operibus, ne forte quis extollatur. Ipsius enim sumus figmentum creatum in Christo Jesu in operibus bonis. Non enim per hanc gratiam fidei corpora nostra creata vel ficta possumus intelligere, sed sicut in Psalmo dictum est (Psal. 50. 12.), Cor mundum crea in me Deus.

11. Hinc etiam illud esse puto, Qui finxit spiritum hominis in ipso; tamquam aliud sit factam animam mittere, aliud in ipso homine fa-

cere, id est reficere ac renovare. Sed etiam hoc si non de gratia, in qua renovamur, sed natura in qua nascimur intelligamus, ad utramque sententiam duci potest: quia vel ex uno illo primi hominis tamquam semen animæ adtractum ipse fingit in homine, ut vivificet corpus; sive spiritum vitæ, non ex illa propagine, sed aliunde corpori infusum, ipse itidem fingit per mortales sensus carnis, ut fiat homo in animam vivam.

CAP. VII. Utri opinioni faveat illud, Sortitus sum animam bonam, Sap. 8. 19.

12. Illud sane de libro Sapientiæ, ubi ait, Sortitus sum animam bonam, et cum essem magis bonus, veni ad corpus incoinquinatum; diligentiorem considerationem flagitat. Magis enim videtur adtestari opinioni, qua non ex una propagari, sed desuper animæ venire creduntur ad corpora. Verumtamen quid est, Sortitus sum animam bonam? quasi aut in illo animarum fonte, si ullus est, aliæ sint animæ bonæ, aliæ non bonæ, quæ sorte quadam exeant, quænam cui homini tribuatur; aut alias Deus ad horam conceptorum vel nascentium faciat bonas, alias non bonas, quarum quisque habeat sorte, quæ acciderit. Mirum si hoc eos saltem adjuvat, qui credunt animas alibi factas, singillatim mitti a Deo singulis quibusque corporibus hominum, ac non illos potius, qui pro meritis operum, quæ ante corpus egerunt, in corpora mitti animas dicunt. Secundum quid enim aliæ bonæ aliæ non bonæ venire ad corpora possunt putari, nisi secundum opera sua? neque enim secundum naturam, in qua fiunt ab illo, qui omnes naturas bonas facit. Sed absit ut contradicamus Apostolo, qui dicit nondum natos nihil egisse boni aut mali, unde confirmat non potuisse ex operibus dici, sed ex vocante, Major serviet minori; cum de geminis ageret adhuc in Rebeccæ utero constitutis. Sequestremus ergo paululum hoc de libro Sapientiæ testimonium: neque enim negligendi sunt, seu errent, seu verum sapiant, qui hoc specialiter et singulariter de anima illa dictum putant mediatoris Dei et hominum hominis Christi Jesu. Quod, si necesse fuerit, quale sit postea considerabimus, ut si Christo convenire non potuerit, quæramus quemadmodum id accipere debeamus, ne contra Apostolicam veniamus fidem, putantes habere animas aliqua merita operum suorum, priusquam incipiant in corporibus vivere.

Rom. 9. 11.

CAP. VIII. Neutri sententiæ adversari illud Psal. 103. 29. Auferes spiritum, etc.

13. Nunc illud videamus, quemadmodum dictum sit, Auferes spiritum eorum, et deficient, et in pulverem suum convertentur. Emittes spiritum tuum, et creabuntur, et innovabis faciem terræ. Pro illis enim qui arbitrantur animas ex parentibus sicut corpora creari, hoc videtur sonare, cum sic intelligatur, ut spiritum eorum propterea dixerit, quod eum homines ex hominibus acceperint: qui cum mortui fuerint, non eis poterit ab hominibus reddi, ut resurgant; quia non rursus, quemadmodum quando nati sunt, a parentibus ducitur, sed Deus eum reddet, qui resuscitat mortuos. Ac per hoc eumdem spiritum dixit eorum cum moriuntur, Dei autem cum resurgunt. Quod possunt illi, qui non ex parentibus, sed Deo mittente, animas venire, asserunt, pro sua opinione sic intelligere, ut eorum dixerit spiritum cum moriuntur, quia in eis erat, et ab eis exit; Dei autem cum resurgunt, quod ab ipso mittitur, ab ipso redditur: proinde hoc etiam testimonium neutris eorum adversatur.

2. Machab. 7. 23.

14. Ego vero arbitror melius intelligi hoc dictum de gratia Dei, qua interius renovamur. Omnium enim superborum secundum terrenum hominem viventium, et de sua vanitate præsumentium, quodammodo aufertur spiritus proprius, cum exuunt se veterem hominem, et infirmantur, ut perficiantur expulsa superbia, dicentes Domino per humilem confessionem, (a) Memento quia pulvis sumus: quibus dictum erat, Quid superbit terra et cinis? Per oculum quippe fidei contuentes Dei justitiam, ut non velint constituere suam, semetipsos despiciunt, sicut Job dicit, et distabescunt, et æstimant se terram et cinerem: hoc est enim, Et in pulverem suum convertentur. Accepto autem Spiritu Dei, dicunt, Vivo autem jam non ego, vivit autem in me Christus. Sic innovatur facies terræ, per novi Testamenti gratiam, numerositate sanctorum.

a Psal. 102. 14. Eccli. 10. 9. Rom. 10. 3. Job. Gal. 2. 20.

CAP. XI. Item illud Eccle. 12. 7. Et convertatur, etc. inter utramque opinionem consistere.

15. Illud etiam quod apud Ecclesiasten scriptum est, Et convertatur pulvis in terram, sicut fuit, et spiritus revertatur ad Deum, qui dedit eum, neutri sententiæ contra alteram suffragatur, sed inter utramque consistit. Cum enim isti dixerint hinc probari non a parentibus, sed a Deo animam dari, quod converso pulvere in terram suam, id est carne, quæ de pulvere facta est, revertetur spiritus ad Deum, qui dedit illum; Respondent illi, Utique ita est. Redit enim spiritus ad Deum, qui eum dedit homini primo, quando in ejus faciem sufflavit, converso pulvere, id est humano corpore in terram, unde primitus factum est. Neque enim ad parentes erat spiritus rediturus, quamvis inde sit creatus ex illo uno, qui homini primo datus est: sicut nec ipsa caro post mortem ad parentes revertitur, a quibus eam certe constat esse propagatam. Quemadmodum ergo caro non redit ad homines, ex quibus creata est, sed ad terram unde primo homini formata est: ita et spiritus non redit ad homines, a quibus transfusus est, sed ad Deum, a quo primæ illi carni datus est.

Gen. 2. 7. Gen. 3. 19.

16. Quo testimonio sane satis admonemur, ex nihilo Deum fecisse animam, quam primo homini dedit, non ex aliqua jam facta creatura, sicut corpus ex terra: et ideo cum redit, non habet quo redeat, nisi ad auctorem qui eam dedit; non ad eam creaturam, ex qua facta est,

(a) Juxta græcum μνήσθητι. Sic etiam vetus Psalterium et Romanum, itemque Arabicum et Æthiopicum. At vulgata, recordatus est.

sicut corpus ad terram. Nulla est enim creatura, ex qua facta est, quia ex nihilo facta est: ac per hoc ad factorem redit, a quo ex nihilo facta est. Non enim omnes redeunt, quoniam sunt de quibus dicitur, Spiritus ambulans, et non revertens.

Psal. 77. 39.

CAPUT X. Quæstio de anima non facile solvitur ex Scripturis.

17. Quocirca difficile est quidem, omnia de hac re Scripturarum sanctarum testimonia colligere; quod etsi fieri possit, ut non solum commemorentur, sed etiam pertractentur, in magnam sermonis longitudinem pergunt: sed tamen nisi aliquid tam certum proferatur, quam certa proferuntur, quibus ostenditur quod Deus animam fecerit, vel quod eam primo homini dederit, quonam modo per divini eloquii testimonium ista quæstio solvatur ignoro. Si enim scriptum esset, quod similiter sufflaverit Deus in faciem formatæ mulieris, et facta fuerit in animam vivam, jam quidem plurimum lucis accederet: qua cuique formatæ carni hominis non ex parentibus dari animam crederemus: adhuc tamen exspectaretur quid proprie teneretur in prole, qui nobis modus usitatus est hominis ex homine. Prima vero mulier aliter facta est, et ideo adhuc dici posset, animam propterea non ex Adam divinitus Evæ datam, quia non ex illo tamquam proles orta est. Si autem homini, qui primus ex illis natus est, commemoraret Scriptura, non ex parentibus ductam, sed desuper animam datam, illud jam in cæteris etiam tacente Scriptura oporteret intelligi.

CAP. XI. An utrique sententiæ possit accommodari illud Rom. 5. 12. *Per unum hominem*, etc.

18. Nunc itaque et illud consideremus, utrum neutram confirmet sententiam, sed utrique possit accommodari, quod scriptum est, Per unum hominem peccatum in hunc mundum intravit, et per peccatum mors, et ita in omnes homines pertransiit, in quo omnes peccaverunt. Et paulo post, Sicut per unius delictum in omnes homines ad condemnationem, ita et per unius justificationem in omnes homines ad justificationem vitæ. Sicut enim per inobedientiam unius hominis peccatores constituti sunt multi, ita et per unius obedientiam justi constituentur multi. Ex his enim verbis Apostoli, qui defendunt animarum propaginem, sententiam suam sic adstruere moliuntur: Si secundum solam carnem, inquiunt, potest intelligi peccatum vel peccator, non cogimur in his verbis ex parentibus animam credere: si autem quamvis per illecebram carnis, non tamen peccat nisi anima, quomodo accipiendum est quod dictum est, in quo omnes peccaverunt, si non ex Adam etiam anima, sicut caro, propagata est? aut quomodo per illius inobedientiam peccatores constituti sunt, si tantum secundum carnem in illo, non etiam secundum animam fuerunt?

19. Cavendum est enim, ne vel Deus videatur auctor esse peccati, si dat animam carni, in qua eam peccare necesse sit: vel possit esse anima, præter ipsius Christi, cui liberandæ a peccato non sit Christiana gratia necessaria, quia non peccavit in Adam, si omnes in eo peccasse secundum carnem tantum quæ de illo creata est, non etiam secundum animam dictum est: quod usque adeo contrarium est Ecclesiasticæ fidei, ut parentes ad percipiendam gratiam sancti baptismi etiam cum parvulis atque infantibus currant: in quibus si hoc vinculum peccati solvitur quod tantummodo carnis, non etiam quod animæ est, merito quæritur quid eis obesset, si in illa ætate de corpore sine baptismo exirent. Si enim per hoc sacramentum corpori eorum consulitur, non et animæ, deberent et mortui baptizari: at cum videamus hoc universaliter Ecclesiam retinere, ut cum viventibus curratur, et viventibus succurratur, ne cum mortui fuerint nihil possit fieri quod prosit, non videmus quid aliud possit intelligi, nisi unumquemque parvulum non esse nisi Adam et corpore et anima, et ideo illi Christi gratiam necessariam. Ætas quippe illa in seipsa nihil egit vel boni vel mali: proinde ibi anima innocentissima est, si ex Adam propagata non est: unde quomodo possit juste ire in condemnationem, si de corpore sine baptismo exierit, quisquis istam sententiam de anima tenens potuerit demonstrare, mirandus est.

Baptismus infantum.

CAP. XII. Carnalis concupiscentiæ caussam non in carne sola, sed etiam in anima esse.

20. Verissime quippe ac veracissime scriptum est, Caro concupiscit adversus spiritum, et spiritus adversus carnem: sed tamen carnem sine anima concupiscere nihil posse, puto quod omnis doctus indoctusque non dubitet. Ac per hoc ipsius concupiscentiæ carnalis caussa non est in anima sola, sed multo minus est in carne sola. Ex utroque enim fit, ex anima scilicet, quod sine illa delectatio nulla sentitur; ex carne autem, quod sine illa carnalis delectatio non sentitur. Carnem itaque concupiscentem adversus spiritum dicit Apostolus carnalem procul dubio delectationem, quam de carne et cum carne spiritus habet adversus delectationem, quam solus habet. Solus quippe habet, nisi fallor, illud desiderium, non cum carnis voluptate, vel carnalium rerum cupiditate commixtum, quo desiderat et deficit anima in atria Domini. Solus habet etiam illud, de quo ei dicitur, Concupisti sapientiam, serva mandatum, et Dominus præbet illam tibi. Nam cum spiritus imperat membris corporis, ut huic desiderio serviant, quo solus accenditur, velut cum assumitur codex, cum aliquid scribitur, legitur, disputatur, auditur, cum denique panis frangitur esurienti, et cetera humanitatis ac misericordiæ præstantur officia; obedientiam caro exhibet, non concupiscentiam movet. His atque hujusmodi bonis desideriis, quibus sola anima concupiscit, cum adversatur aliquid quod eamdem animam secundum carnem delectat, tunc dicitur caro concupiscere adversus spiritum, et spiritus adversus carnem.

Gal. 5. 17.

Psal. 83. 3.
Eccli. 1. 33.

21. Sic enim dicta est caro in eo quod secundum ipsam facit anima, cum ait, Caro concupiscit, quemadmodum dictum est Auris audit, et oculus videt. Quis enim nescit, quod anima potius et per aurem audiat, et per oculum videat? Ita loquimur, et cum dicimus, Manus tua sub-

venit homini, cum aliquid porrecta manu datur, quo cuiquam subveniatur. Quod si de ipso etiam fidei oculo, ad quem pertinet credere quæ (Lucæ 3. 6.) per carnem non videntur, dictum est, Videbit omnis caro salutare Dei; non utique nisi de anima, qua vivit caro, cum etiam per ipsam carnem nostram Christum pie videre, id est formam qua indutus est propter nos, non pertineat ad concupiscentiam, sed ad ministerium carnis, ne forte aliquis ita velit accipere quod dictum est, Videbit omnis caro salutare Dei: quanto congruentius dicitur caro concupiscere, quando anima non solum carni animalem vitam præbet, verum etiam secundum ipsam carnem aliquid concupiscit: quod in potestate non est ne concupiscat, quamdiu inest peccatum in membris, B id est violenta quædam carnis illecebra in corpore mortis hujus, veniens de vindicta illius peccati, unde propaginem ducimus, secundum (Ephes. 2. 3.) quam omnes ante gratiam filii sunt iræ. Contra quod peccatum militant sub gratia constituti, non ut non sit in eorum corpore, quamdiu ita mortale est, ut et mortuum jure dicatur, sed ut non regnet. Non autem regnat, cum desideriis ejus, id est his quæ secundum carnem contra spiritum concupiscuntur, non obeditur. Proinde Apostolus (Rom. 6. 12.) numquid ait, Non sit peccatum in vestro mortali corpore? (sciebat quippe inesse peccati delectationem, quam peccatum vocat, depravata scilicet ex prima transgressione natura:) sed, Non, inquit, regnet peccatum in vestro mortali corpore ad obediendum desideriis ejus; nec exhibeatis membra vestra arma iniquitatis peccato. C

CAP. XIII. Illa sententia de concupiscentia carnis, quam sit expedita.

22. Secundum hanc sententiam, nec rem absurdissimam dicimus, quod caro sine anima concupiscat; nec Manichæis consentimus, qui cum viderent, non posse carnem sine anima concupiscere, aliam quamdam animam suam ex alia natura Deo contraria carnem habere putaverunt, unde concupiscat adversus spiritum. Nec alicui animæ non esse necessariam Christi gratiam dicere cogimur, cum dicitur nobis, Quid meruit anima infantis, unde illi perniciosum sit non percepto Christiani baptismi sacramento exire de corpore, si nec proprium aliquod peccatum commisit, nec ex illa est, quæ in Adam prima peccavit?

D 23. Non enim de pueris grandiusculis agimus, quibus quidem peccatum proprium nolunt attribuere quidam, nisi ab anni quarti-decimi articulo, cum pubescere cœperint. (Peccata puerorum.) Quod merito crederemus, si nulla essent peccata, nisi quæ membris genitalibus admittuntur: quis vero audeat affirmare, furta, mendacia, perjuria, non esse peccata, nisi qui talia vult impune committere? At his plena est puerilis ætas, quamvis in eis non ita ut in majoribus punienda videantur, quod sperentur annis accedentibus, quibus ratio convalescat, posse præcepta salutaria melius intelligere, eisque libentius obedire. Sed A nunc de pueris non agimus, quorum carnalem ac puerilem voluptatem vel corporis vel animi si veritas et æquitas oppugnaverit, quibus possunt viribus dictorum atque factorum repugnant, pro qua nisi pro falsitate et iniquitate, quæ suffragari videbitur eis, vel ad percipienda quæ alliciunt, vel ad vitanda quæ offendunt. De infantibus loquimur, non quia nascuntur plerumque de (a) adulteriis; (neque enim in pravis moribus naturæ dona culpanda sunt; aut propterea non debuerunt germinare frumenta, quod ea severit furantis manus; aut vero ipsis parentibus obfutura sit iniquitas sua, si se ad Deum convertendo correxerint, quanto minus filiis, si recte vixerint?) * sed illa ætas hic vehementem quæstionem movet, cujus anima cum B peccatum nullum habeat de proprio voluntatis arbitrio, quæritur quomodo possit justificari per illius unius hominis obedientiam, si per alterius unius inobedientiam rea non est? Hæc vox eorum est, qui animas hominum ex hominibus parentibus creatas volunt, non quidem nisi a creatore Deo, sed sicut etiam corpora. Non enim et hæc parentes creant, ac non ille qui ait, Priusquam te formarem in utero, novi te. (Jer. 1. 5.)

(* CAPUT XIV. Argumentum pro opinione animarum ex traduce desumptum ex reatu et baptismo parvulorum, discutitur.)

24. Quibus respondetur, animas quidem corporibus hominum Deum novas singillatim dare, ad hoc ut in carne peccati de originali peccato veniente recte vivendo, carnalesque concupiscentias sub Dei gratia subigendo, meritum comparent, quo cum ipso corpore in melius transferantur tempore resurrectionis, et in Chri- C sto in æternum cum Angelis vivant. Sed necesse esse, ut cum membris terrenis atque mortalibus, maximeque de peccati carne propagatis, miro modo coaptantur, ut ea primitus vivificare, post etiam ætatis accessu regere possint, tamquam oblivione prægraventur. Quæ si esset quodammodo indigestibilis, Creatori tribueretur: cum vero paulatim ab hujus oblivionis torpore anima resipiscens possit converti ad Deum suum, ejusque misericordiam et veritatem primo ipsa pietate conversionis, deinde servandi præcepti ejus perseverantia promereri, quid ei obest illo velut somno paululum immergi, unde paulatim evigilans in lucem intelligentiæ, propter quam rationalis anima facta est, potest per voluntatem bonam eligere vitam bonam? quod quidem D non poterit, nisi adjuverit gratia Dei per Mediatorem. Hoc si neglexerit homo; non tantum secundum carnem, verum etiam secundum spiritum erit Adam: si autem curaverit, erit Adam secundum carnem tantummodo; secundum spiritum autem recte vivens, illud etiam quod de Adam culpabile tractum est, mundatum a labe peccati recipere merebitur illa commutatione, quam sanctis resurrectio pollicetur.

25. Sed antequam per ætatem possit secundum spiritum vivere, necessarium habet Mediatoris sacramentum, ut quod per ejus fidem nondum potest, per eorum qui eum diligunt fiat.

(a) In plurimis MSS. *de adulteris*.

Ejus enim sacramento solvitur etiam in ætate infantili originalis pœna peccati; a quo nisi adjutus, etiam juvenis, carnalem concupiscentiam non domabit; nec ea subjugata æternæ vitæ meritum apprehendet, nisi ejus dono, quem promereri studet. Ideo vivus oportet etiam infans baptizetur, ne obsit animæ societas carnis peccati, qua participata fit ut nihil possit anima infantis secundum spiritum sapere. Ipsa quippe affectio gravat etiam corpore exutam, nisi cum in corpore est, per unicum sacrificium (a) Mediatoris veri sacerdotis expietur.

CAP. XV. Idem argumentum penitus examinatur.

26. Quia ergo, ait aliquis, si hoc non curaverint sui, vel infidelitate, vel negligentia? Hoc quidem etiam de majoribus dici potest. Possunt enim vel repente emori, vel apud eos ægrotare, ubi eis quo baptizentur, nemo subveniat. Sed illi, inquit habent etiam propria peccata, quorum indigeant remissione, quæ si dimissa non fuerint, nemo eos recte dicet immerito plecti pro iis, quæ in sua vita sua voluntate commiserint: illa vero anima, cui quædam contagio tracta de carne peccati, si de illa prima anima peccatrice non creata est, nullo modo imputari potest; (neque enim ullo peccato, sed natura qua sic facta est, ut Deo dante carni data est;) cur alienabitur ab æterna vita, si baptizando infanti nemo subvenerit? An forte nihil oberit? Quid ergo prodest ei cui subvenitur, si nihil obest cui non subvenitur?

27. Hic pro sua caussa quid respondere possint, qui secundum Scripturas sanctas, vel quod eis non adversetur, conantur asserere, animas novas non de parentibus tractas corporibus dari, nondum me audisse, vel uspiam legisse fateor. Non ideo sane absentium negotium deserendum est, si quid mihi, quo adjuvari videatur, occurrerit. Possunt enim adhuc dicere, Deum præscium, quomodo quæque anima victura esset, si diutius in corpore viveret, ei procurare lavacri salutaris ministrationem, cujus futuram fuisse prævidet pietatem, cum ad annos fidei capaces veniret, si non eum oporteret propter aliquam occultam caussam morte præveniri. Occultum itaque est, atque ab humano, vel certe ab ingenio meo remotissimum, cur nascatur infans, vel continuo vel cito moriturus: sed hoc ita occultum est, ut neutros adjuvet, de quorum nunc sententiis disceptamus. Illa enim explosa opinione, qua putantur animæ pro anteactæ vitæ meritis in corpora detrudi, ut ea citius solvi meruisse videatur, quæ non multa peccaverat, ne contradicamus Apostolo nihil nondum natos boni vel mali egisse testanti; nec illi qui animæ traducem affirmant, possunt pro se ostendere, cur aliorum mors acceleretur, retardetur aliorum, nec qui eas dari novas volunt singulis singulas. Occulta ergo ista caussa est, et utrisque pariter, quantum existimo, nec suffragatur, nec adversatur.

Rom. 9. 11.

CAP. XVI.

38. Proinde qui de infantium mortibus urgebantur, cur omnibus sit necessarium baptismi sacramentum, quorum animæ non ex illo ductæ sunt, cujus inobedientia peccatores constituti sunt multi, cum respondent, peccatores quidem omnes constituti secundum carnem, secundum animam vero nonnisi eos qui eo tempore male vixerunt, quo et bene potuissent; omnes autem animas, hoc est et infantum, ideo habere necessarium baptismi sacramentum, sine quo ex hac vita etiam in illa ætate emigrare non expedit, quia contagio peccati ex carne peccati, qua obruitur anima, cum his inseritur membris, oberit ei post mortem, nisi cum adhuc in ipsa carne est, sacramento Mediatoris expietur; eique divinitus hoc auxilium procurari, quam Deus præscit, si usque ad annos fidei congruos hic viveret, pie fuisse victuram, quam propter aliquid quod ipse novit, et nasci voluit in corpore, et cito extraxit e corpore: cum ergo hæc respondent, quid eis contradici potest, nisi incertos nos eorum salutis fieri, qui hac vita bene gesta, in Ecclesiæ pace defuncti sunt; si non solum secundum id quod quisque vixit, verum etiam secundum id quo victurus esset, si amplius vivere potuisset, quisque judicandus est, quando quidem valent apud Deum merita mala, non tantum præteritorum, sed futurorum etiam delictorum, a quorum reatu nec mors liberat, si antequam fuerint commissa provenerit; nec aliquid ei præstitum est, qui raptus est, ne malitia mutaret intellectum ejus. Deus enim præscius illius futuræ malitiæ, cur non eum secundum ipsam potius judicaturus est, si moriturae animæ infantis, ne obesset ei ex corpore peccati participata colluvies, ideo subveniendum judicavit per baptismum, quia præscivit eam, si viveret, pie fideliterque fuisse victuram?

De eodem argumento. Rom 5. 19.

Sap. 4. 11.

29. An ideo potius refelli hoc inventum potest, quia meum est: illi autem qui de hac sententia certos se esse confirmant, alia fortasse proferunt vel testimonia Scripturarum, vel documenta rationum, quibus hanc auferant ambiguitatem, vel certe ostendant, non esse contra id quod sentiunt illud Apostoli, quo gratiam, qua salvi efficimur, magna intentione commendans, ait, Sicut in Adam omnes moriuntur, sic et in Christo omnes vivificabuntur, et, Sicut per inobedientiam unius hominis peccatores constituti sunt multi, sic per obedientiam unius hominis justi constituentur multi. Eosdemque multos peccatores, non quibusdam exceptis, sed omnes intelligi volens, superius ait de Adam, in quo omnes peccaverunt: unde utique infantum animas non posse secerni, et eo quod dictum est, omnes, et eo quod eis per baptismum subvenitur, non absurde credunt, qui animas ex unius traduce sapiunt, nisi aliqua manifesta et liquida vel ratione, quæ Scripturis sanctis non repugnet, vel earum ipsarum Scripturarum auctoritate redarguantur.

» 1. Cor. 15. 22.

» Rom. 5. 19.

Ibid. 12.

CAPUT XVII.

30. Jam itaque videamus, quantum suscepti

(a) Abest vox, *Mediatoris*, a plerisque MSS. et ab editis Am. et Er.

Testimonium ex Sap. 8. 10. in utramque partem tractatur.

hujus operis necessitas patitur, quale etiam illud sit, quod paulo ante distulimus. Scriptum est enim in libro Sapientiæ, Puer autem eram ingeniosus, et sortitus sum animam bonam, et cum essem magis bonus, veni ad corpus incoinquinatum. Cum enim videatur illos adjuvare hoc testimonium, qui non ex parentibus creari, sed venire ad corpus vel descendere Deo mittente animas dicunt; rursus hoc impedit eorum sententiam, quod ait, Sortitus sum animam bonam; cum procul dubio vel ex uno fonte manare quodammodo tanquam rivulos, vel pari natura fieri animas credant, quam Deus mittit in corpora; non autem alias bonas vel magis bonas, et alias non bonas vel minus bonas. Unde enim bonæ aut magis bonæ, seu non bonæ aut minus bonæ animæ, nisi vel moribus secundum liberum voluntatis arbitrium, vel differentia temperaturæ corporum, dum aliæ magis, aliæ

Sap. 9. 15.

minus gravantur corpore, quod corrumpitur et aggravat animam? Sed neque actio erat aliqua singularum quarumque animarum, qua earum mores discernerent, antequam venirent ad corpora; nec ex corpore minus gravante potuit iste dicere animam suam bonam, qui ait, Sortitus sum animam bonam, et cum essem magis bonus, veni ad corpus incoinquinatum. Accessisse enim dixit bonitati, qua bonus erat, sortitus videlicet animam bonam, ut etiam ad corpus incoinquinatum veniret. Aliunde ergo bonus antequam veniret ad corpus: sed utique non differentia morum, quia nullum antea vitæ gestæ meritum; non differentia corporis, quia prius bonus quam veniret ad corpus. Unde igitur?

31. Hoc autem illis, qui ex traduce animæ illius prævaricatricis animas creari asserunt, quamvis pro eis sonare non videatur, quod dictum est, Veni ad corpus, tamen in ceteris non

Sap. 8. 20.

incongrue coaptatur; ut cum dixisset, Puer autem eram ingeniosus, idipsum explicans quibus caussis ingeniosus esset, continuo subjungeret, Et sortitus sum animam bonam, videlicet ex paterno ingenio vel corporali temperamento. Deinde, Cum essem, inquit, magis bonus, veni ad corpus incoinquinatum: quod si maternum intelligatur, ne hoc quidem quod dictum est, Veni ad corpus, huic opinioni refragabitur, cum ex anima et corpore paterno venisse ad maternum corpus accipitur incoinquinatum, videlicet vel a cruore menstruo; dicuntur enim ex hoc ingenia gravari: vel a contaminatione adulterina. Ita et hæc verba libri hujus aut magis eis favent, qui animarum traducem loquuntur; aut si et isti ea possunt pro se interpretari, inter utrosque alternant.

CAPUT XVIII. De anima Christi, an possit in ipsam convenire illud Sap. 8. 19.

32. Quæ si de Domino secundum humanam, quæ a Verbo assumta est, creaturam velimus accipere, sunt quidem in eadem circumstantia lectionis, quæ illi excellentiæ non conveniant; maxime illud, quia idem ipse qui hæc in eodem libro loquitur, aliquanto superius quam ista ver-

A ba, de quibus nunc agimus, diceret, * confessus est se ex semine viri in sanguine coagulatum: a quo nascendi modo utique alienus est Virginis partus, quam non ex semine viri carnem concepisse Christi, nullus ambigit Christianus. Sed quia et in Psalmis, ubi ait, Foderunt manus meas et pedes, dinumeraverunt omnia ossa mea, ipsi vero consideraverunt et conspexerunt me, diviserunt sibi vestimenta mea, et super vestem meam miserunt sortem, quæ proprie illi uni congruunt; ibi etiam dixit, Deus Deus meus respice in me, ut quid me dereliquisti? longe a salute mea verba delictorum meorum, quæ rursus ei non conveniunt, nisi transfiguranti in se corpus humilitatis nostræ, quoniam membra sumus corporis ejus: et quia in ipso Evangelio,

Puer autem ingeniosus eram, etc. * Sap. 8. 2.

Psal. 21. 17.

Ibid. 2.

Lucæ 2. 52.

B puer proficiebat ætate, (a) et sapientia: si possunt etiam ista, quæ circum hanc sententiam in libro Sapientiæ leguntur, propter humilem formam servi et unitatem corporis Ecclesiæ cum capite suo, eidem ipsi Domino coaptari, quid ingeniosius illo puero, cujus in annis duodecim seniores sapientiam mirabantur? et quid illa anima melius, quæ, etiamsi vincant non certando, sed probando, qui animarum traducem affirmant, non erit consequens ut etiam ipsa ex illius prævaricatoris traduce venisse credenda sit; ne per illius hominis inobedientiam etiam ipse peccator constituatur, per cujus unius obedientiam ab illo reatu liberati, justi constituuntur multi? Et quid incoinquinatius illo utero Virginis, cujus caro etiamsi de peccati propagine

C venit, non tamen de peccati propagine concepit, ut ne ipsum quidem corpus Christi ea lex severit in utero Mariæ, quæ in membris posita corporis mortis, repugnat legi mentis? quam sancti Patres conjugati refrenantes, non quidem nisi quousque licebat in concubitum relaxarunt; nec tamen tantummodo quousque licebat, ejus impetum pertulerunt. Proinde corpus Christi quamvis ex carne feminæ assumtum est, quæ de illa carnis peccati propagine concepta fuerat, tamen quia non sic in ea conceptum est, quomodo fuerat illa concepta, nec ipsa erat caro peccati, sed similitudo carnis peccati. Non enim accepit inde reatum moriendi, qui apparet in motu carnis non voluntario, quamvis voluntate superando, adversus quem spiritus concupiscit:

D sed accepit inde, non quod contagioni prævaricationis, sed quod exsolvendæ indebitæ morti, et ostendendæ promissæ resurrectioni sufficeret: quorum unum nobis ad non timendum, alterum ad sperandum valeret.

33. Denique si a me quæratur, unde acceperit animam Jesus Christus, mallem quidem hinc audire meliores atque doctiores, sed tamen pro meo captu libentius responderim, (b) unde Adam, quam de Adam. Si enim pulvis assumtus ex terra, in qua nullus hominum fuerat operatus, meruit divinitus animari; quanto magis corpus assumtum ex carne, in qua itidem nullus homi-

(a) In editis: et sapientia, sic possunt. In omnibus MSS. si.

(b) Editi, non de Adam. At omnes MSS unde Adam.

num fuerat operata, sortitum est animam bonam, cum illic erigeretur casurus, hic descenderet levaturus? Et fortasse ideo ait, Sortitus sum animam bonam, (si tamen hoc de illo oportet intelligi,) quia solent quæ sorte dantur, divinitus dari: aut quod fidenter dicendum est, ne vel illa anima aliquibus operibus præcedentibus ad tantum apicem subvecta putaretur, ut cum ea Verbum caro fieret, et habitaret in nobis, ad auferendam suspicionem præcedentium meritorum sortis nomen accessit.

Sap. 8. 19.

Joan. 1. 14.

CAP. XIX. Anima Christi non fuit in lumbis Abrahæ ideoque non est ex traduce

34. Est in epistola, quæ inscribitur ad Hebræos, locus quidam diligenti consideratione dignissimus. Cum enim per Melchisedech, in quo hujus rei futuræ figura præcesserat, discerneret sacerdotium Christi a sacerdotio Levi, Videte ergo, inquit, qualis hic est, cui et decimam partem Abraham dedit de primitiis patriarcha. Et ii quidem qui de filiis sunt Levi, sacerdotium accipientes, mandatum habent a decimis populi secundum Legem, hoc est a fratribus suis, quamvis et ipsi ex lumbis Abrahæ exierint: qui autem non est ex genere eorum, decimavit Abraham, et habentem promissionem benedixit. Sine ulla autem contradictione, qui minor est a majore benedicitur: et hic quidem decimas morientes homines accipiunt, ibi autem qui testificatur se vivere, et sicut oportet dicere, propter Abraham, et Levi accipiens decimam decimatus est: adhuc enim in lumbis patris sui fuit. Si ergo etiam hoc valet ad istam distantiam, quantum præmineat sacerdotio Levitico sacerdotium Christi, quod sacerdos Christus per illum præfiguratus est, qui decimavit Abraham, in quo et ipse Levi decimatus est; profecto Christus ab eo non est decimatus. At si propterea decimatus est Levi, quia erat in lumbis Abrahæ; propterea non est decimatus Christus, quia non erat in lumbis Abrahæ. Porro autem si non secundum animam, sed tantum secundum carnem accipimus Levi fuisse in Abraham; ibi erat et Christus, quia et Christus secundum carnem ex semine est Abrahæ; et ipse itaque decimatus est. Quid est ergo quod affertur pro magna differentia sacerdotii Christi a sacerdotio Levi, quod Levi decimatus est a Melchisedech, cum esset in lumbis Abrahæ, ubi et Christus erat, unde pariter decimati sunt; nisi quis necesse est intelligamus, secundum aliquem modum ibi Christum non fuisse? Quis autem neget eum secundum carnem ibi fuisse? Ergo secundum animam ibi non fuit. Non est igitur anima Christi de traduce prævaricationis Adæ, alioquin etiam ipsa ibi fuisset.

Heb. 7. 4.

CAP. XX. Ad argumentum nunc allatam quid respondendum pro defendentibus animarum traducem.

35. Hic exsistunt, illi qui traducem animarum defendunt, et dicunt confirmatam esse sententiam suam, si Levi constat etiam secundum animam fuisse in lumbis Abrahæ, in quo eum decimavit Melchisedech, ut possit ab eo Christus in ista decimatione discerni: qui quoniam decimatus non est, et tamen in lumbis Abrahæ secundum carnem fuit, restat ut secundum animam ibi non fuerit, et ideo sit consequens ut ibi Levi secundum animam fuerit. Hoc ad me non multum attinet, qui utrorumque collationem adhuc audire sum paratior, quam utrorumlibet jam confirmare sententiam. Interim Christi animam ab origine hujus traducis per hoc testimonium secernere volui. Invenient isti qui eis pro ceteris fortasse respondeant, et dicant, quod etiam me non parum movet, quamvis nullius hominis anima sit in lumbis patris sui, secundum carnem tamen in lumbis Abrahæ constitutum Levi decimatum, et ibi constitutum secundum carnem Christum non decimatum. Secundum rationem quippe illam seminalem ibi fuit Levi, qua ratione per concubitum venturus erat in matrem, secundum quam rationem non ibi erat Christi caro, quamvis secundum ipsam ibi fuerit Mariæ caro. Quapropter nec Levi, nec Christus in lumbis Abrahæ secundum animam: secundum carnem vero et Levi, et Christus; sed Levi secundum concupiscentiam carnalem, Christus autem secundum solam substantiam corporalem. Cum enim sit in semine et visibilis corpulentia, et invisibilis ratio, utrumque cucurrit ex Abraham, vel etiam ex ipso Adam usque ad corpus Mariæ; quia et ipsum eo modo conceptum et exortum est: Christus autem visibilem carnis substantiam de carne Virginis sumsit, ratio vero conceptionis ejus non a semine virili, sed longe aliter ac desuper venit. Proinde secundum hoc quod de matre accepit, etiam in lumbis Abrahæ fuit.

5. Sent. dist. 3 c. Cum autem.

36. Ille est igitur decimatus in Abraham, qui licet secundum carnem tantum, sic tamen fuit in lumbis ejus quemadmodum in sui patris etiam ipse Abraham, id est qui sic est natus de patre Abraham, quemadmodum de suo patre natus est Abraham, per legem scilicet in membris repugnantem legi mentis et invisibilem concupiscentiam, quamvis eam casta et bona jura nuptiarum non sinant valere, nisi quantum ex ea possunt generi substituendo prospicere: non autem et ille ibi decimatus est, cujus caro inde non fervorem vulneris, sed materiam medicaminis traxit. Nam cum ipsa decimatio ad præfigurandam medicinam pertinuerit; illud in Abrahæ carne decimabatur quod curabatur, non illud unde curabatur. Eadem namque caro non Abrahæ tantum, sed ipsius primi terrenique hominis, simul habebat et vulnus prævaricationis et medicamentum vulneris; vulnus prævaricationis in lege membrorum repugnante legi mentis, quæ per omnem inde propagatam carnem seminali ratione quasi transcribitur; medicamentum autem vulneris in eo, quod inde sine opere concupiscentiali, in sola materia corporali, per divinam conceptionis formationisque rationem de virgine assumtum est, propter mortis sine iniquitate consortium, et sine falsitate resurrectionis exemplum. Quapropter quod anima Christi non sit ex traduce animæ illius primæ prævaricatricis, puto quod etiam ipsi, qui animarum traducem defendunt, consentiant; per semen quippe concumbentis patris transfundi etiam semen animæ volunt, a quo genere conceptionis

Christus alienus est: et quod in Abraham si secundum animam fuisset, etiam ipse decimatus
Heb. 7. 6.
esset: non esse autem decimatum, Scriptura testatur, quæ hinc quoque sacerdotium ejus a Levitico sacerdotio distinguit.

CAP. XXI. Christum si in Abrahamo secundum animam fuisset, non potuisse non decimari.

37. An forte dicent, Sicut potuit ibi esse secundum carnem et non decimari, cur non etiam secundum animam sine decimatione potuerit? Hic respondetur, quia utique simplicem animæ substantiam incrementis augeri corporalibus, nec illi putaverunt, qui eam corpus existimant, quorum in parte sunt maxime, qui eam ex parentibus creari opinantur. Proinde in corporis semine potest esse vis invisibilis, quæ incorporaliter numeros agit, non oculis sed intellectu discernenda ab ea corpulentia, quæ visu tactuque sentitur: et ipsa quantitas corporis humani, quæ utique modulum seminis incomparabiliter excedit, satis ostendit posse inde aliquid sumi, quod non habeat illam vim seminalem, sed tantum corporalem substantiam, quæ divinitus, non de propagine concumbentium, in carnem Christi assumta atque formata est. Hoc autem de anima quis valeat affirmare, quod utrumque habeat, et materiam seminis manifestam, et rationem seminis occultam? Sed quid laborem in re, quæ persuaderi verbis nemini forsitan potest, nisi tantum ac tale ingenium sit, quod possit loquentis prævolare conatum, nec totum exspectare a sermone? Breviter itaque colligam, si potuit et de anima fieri, quod cum de carne diceremus, forsitan intellectum sit, ita est de traduce anima Christi, ut non secum labem prævaricationis adtraxerit: si autem sine isto reatu non posset inde esse, non est inde. Jam de ceterarum animarum adventu, utrum ex parentibus an desuper sit, vincant qui potuerint: ego adhuc inter utrosque ambigo, et moveor, aliquando sic, aliquando autem sic, salvo eo dumtaxat, ut vel corpus esse animam, vel aliquam corpoream qualitatem sive coaptationem, si ita dicenda est, quam Græci ἁρμονίαν vocant, non credam, nec quolibet ista garriente me crediturum esse confidam, adjuvante Deo mentem meam.

CAPUT XXII. Utrique opinioni de animæ origine accommodatur locus.

38. Est aliud testimonium non negligendum quod pro se possunt proferre, qui venire desuper animas credunt, dicente ipso Domino, Quod natum est ex carne caro est, et quod natum est
Johan. 3. 6.
ex spiritu, spiritus est. Quid hac, inquiunt, sententia determinatius, non posse ex carne animam nasci? Quid est enim aliud anima, quam spiritus vitæ, creatus utique, non creator? Contra quos illi alii. Quid enim, inquiunt, nos aliud sentimus, qui dicimus carnem ex carne, animam ex anima? Nam ex utroque constat homo, de quo utrumque venire sentimus, carnem de carne operantis; spiritum de spiritu concupiscentis: ut interim omittatur, quod illud Dominus non de carnali generatione, sed de spiritali regeneratione dicebat.

CAPUT XXIII. Ex duobus de anima sententiis quænam præponderet.

39. His igitur quantum pro tempore potuimus pertractatis, omnia paria vel pene paria ex utroque latere, rationum testimoniorumque momenta pronuntiarem, nisi eorum sententia qui animas ex parentibus creari putant, de baptismo parvulorum præponderaret. De quibus quid eis responderi possit, nondum mihi interim occurrit: si quid forte postea Deus dederit, si quam etiam scribendi concesserit facultatem studiosis talium, non gravabor. Nunc tamen non esse contemnendum testimonium parvulorum, ut quasi refelli, si veritas contra est, negligatur, ante denuntio. Aut enim de hac re nihil quærendum est, ut sufficiat fidei nostræ scire nos, quo pie vivendo venturi sumus, etsi nesciamus unde venerimus: aut si non impudenter æstuat anima rationalis, etiam hoc nosse de seipsa, absit pervicacia contendendi, adsit diligentia requirendi, humilitas petendi, perseverantia pulsandi; ut si
Matth. 7. 7.
nobis hoc expedire novit, qui melius quam nos quid nobis expediat utique novit, det etiam hoc qui dat bona data filiis suis. Consuetudo tamen matris Ecclesiæ in baptizandis parvulis nequaquam spernenda est, neque ullo modo superflua deputanda, nec omnino credenda nisi apostolica esset traditio. Habet enim et illa parva ætas magnum testimonii pondus, quæ prima pro Christo meruit sanguinem fundere.

Consuetudo Ecclesiæ in bapt. parvulor.

CAPUT XXIV. Quid cavendum his qui opinantur animas esse ex traduce.

40. Admoneo sane quantum valeo, si quos ista præoccupavit opinio, ut animas ex parentibus credant propagari, quantum possunt seipsos considerent, et interim sapiant corpora non esse animas suas. Nulla enim propior natura est, qua diligenter inspecta, possit etiam Deus, qui supra omnem creaturam suam incommutabilis permanet, incorporaliter cogitari, quam ea quæ ad ipsius imaginem facta est: et nihil vicinius, aut fortasse nihil tam consequens, quam ut credito quod anima corpus sit, etiam Deus corpus esse credatur. Propter hoc enim corporalibus assuefacti et affecti sensibus, nolunt animam credere aliud esse quam corpus, ne si corpus non fuerit, nihil sit: ac per hoc tanto magis timent etiam de Deo credere quod corpus non sit, quanto magis timent Deum credere nihil esse. Ita enim feruntur in phantasias vel phantasmata imaginum, quæ cogitatio de corporibus versat, ut his subtractis tamquam per inane pereundum sit, reformident. Ita necesse est ut et justitiam et sapientiam pingant quodammodo in cordibus suis cum formis et coloribus; quas non possunt incorporeas cogitare: nec tamen dicunt, quando justitia vel sapientia moventur, ut vel laudent eas, vel secundum eas aliquid agant, quem colorem, quam staturam, quæ lineamenta vel quales formas conspexerint. Sed de his alias et multa jam diximus, et si Deus voluerit, ubi res videbitur postulare, dicemus. Nunc quod dicere cœperamus, si de traduce animarum a parentibus vel non dubitant quidam quod ita sit, vel dubitant an ita sit, animam tamen corpus esse non audeant credere aut dicere; maxime propter quod dixi, ne Deum quoque ipsum nihil aliud opinentur esse quam corpus, etsi excellentissimum, etsi naturæ cujusdam propriæ cetera supergredientis, corpus tamen.

CAPUT XXV. Tertulliani error de anima.

41. Denique Tertullianus, quia corpus esse animam credidit, non ob aliud nisi quod eam incorpoream cogitare non potuit, et ideo timuit ne nihil esset, si corpus non esset, nec de Deo valuit aliter sapere: qui sane quoniam acutus est, interdum contra opinionem suam visa veritate superatur. Quid enim verius dicere potuit, quam id quod ait quodam loco, Omne corporale passibile est? (Tertullianus in lib. de Anima c. 7.) Debuit ergo mutare sententiam, qua paulo superius dixerat, etiam Deum corpus esse. Neque enim arbitror eum ita desipuisse, ut etiam Dei naturam passibilem crederet, ut jam Christus non in carne tantum, neque in carne et anima, sed in ipso Verbo per quod facta sunt omnia, passibilis et commutabilis esse crederetur: quod absit a corde Christiano. Item cum animæ etiam colorem daret aerium ac lucidum, ventum est ad sensus quibus eam membratim quasi corpus instruere conatus est, et ait, (Ibid. c. 9.) Hic erit homo interior, alius exterior, dupliciter unus, habens et ille oculos et aures suas, quibus populus Dominum audire et videre debuerat; habens et ceteros artus, per quos et in cogitationibus utitur, et in somnis fungitur.

42. Ecce quibus auribus et quibus oculis debuit audire et videre Deum populus, quibus anima in somnis fungitur: cum si ipsum Tertullianum quisquam videret in somnis, numquam se diceret ab eo visum, et cum eo locutum, quem vicissim ipse non vidisset. Postremo si anima seipsam videt in somnis, cum jacentibus utique uno loco membris corporis sui, ipsa per varias imagines evagatur, quas videt, quia eam vidit aliquando in somnis aerii coloris ac lucidi, nisi forte ut cetera quæ similiter falso videt? Nam et hoc potest videre: sed absit ut eam talem, cum evigilaverit, credat: alioquin quando se aliter viderit, quod magis crebrum est, aut mutata erit anima ejus, aut nec tunc animæ videtur substantia, sed imago corporis incorporea, quæ miro modo sicut in cogitatione formatur. Quis enim Æthiops non pene semper nigrum se vidit in somnis; aut si in alio colore se vidit, non magis miratus est, si fuit cum illo memoria? Aerio tamen colore ac lucido nescio utrum se umquam vidisset, si numquam istum legisset, vel audisset.

43. Quid quod ducuntur homines talibus visis et de Scripturis nobis volunt præscribere, tale aliquid esse, non animam, sed ipsum Deum, qualis figuraliter sanctorum spiritibus demonstratus est, qualis etiam in sermone allegorico ponitur? similis quippe sunt illa visa talibus dictis. Ac sic errant, constituentes in corde suo simulacra vanæ opinionis, nec intelligentes ita sanctos de suis visis talibus judicasse, qualiter judicarent si talia divinitus in figuris dicta legerent, vel audirent: sicut septem spicæ et septem boves, septem anni sunt (Gen. 41. 26); sicut linteum quatuor lineis alligatum, vel ut discus plenus variis animalibus, orbis terrarum est cum omnibus gentibus (Act. 10. 11): sic omnia cetera, et multo magis quæ de rebus incorporeis, corporalibus significantur non rebus, sed imaginibus.

CAPUT XXVI. De animæ incrementis quid Tertulliano visum Tertul. l. de Anima c. 37.

44. Noluit tamen Tertullianus animam crescere substantia sicut corpus: afferens etiam timoris sui caussam, Ne etiam decrescere substantia dicatur, inquit, atque ita et defectura credatur. Et tamen quia per corpus eam localiter tendit, non invenit exitum incrementorum ejus, quam vult de semine exiguo æquari corporis quantitati; et ait, Sed vis ejus in (a) quo naturalis peculia consita retinentur, salvo substantiæ modulo, quo a primordio inflata est, paulatim cum carne producitur (b). Hoc forte non intelligeremus; nisi adhibita similitudine eorum quæ videmus, planum faceret quod dicebat. Constitue, inquit, certum pondus auri vel argenti rudem adhuc massam: collectus habitus est illi, et futuro interim minor, tamen continens intra lineam moduli totum quod natura est auri vel argenti: dehinc cum in laminam massa laxatur, major efficitur initio suo, per dilatationem ponderis certi, non per adjectionem, dum extenditur, non dum augetur; etsi sic quoque augetur, dum extenditur. Licet enim et habitu augeri, cum statu non licet. Tunc et splendor ipse provehitur auri et argenti, qui prius fuerat quidem et in massa, sed obscurior, non tamen nullus: tunc et alii atque alii habitus accedunt pro facilitate materiæ, qua duxerit eam qui agit, nihil conferens modulo nisi effigiem. Ita et animæ incrementa reputanda non substantiva, sed provocativa.

45. Quis hunc crederet, cum isto corde tam disertum esse potuisse? sed tremenda ista sunt, non ridenda. Ad hoc enim numquid cogeretur, si aliquid cogitare posset, quod et sit, et corpus non sit? Quid autem absurdius, quam putare massam cujuspiam metalli ex aliqua parte crescere posse dum tunditur, nisi decrescat ex altera; vel augeri latitudine, nisi crassitudine minuatur? aut aliam esse corpus manente naturæ suæ quantitate, quod undique crescat, nisi rarescat? Quomodo igitur implebit anima ex illa stilla seminis magnitudinem corporis, quod animat, si et ipsa corpus est, cujus substantiæ nullo accessu crescat? Quomodo, inquam, implebit carnem, quam vivificat, nisi tanto rarior fuerit; quanto grandius quod animaverit? Timuit videlicet, ne deficeret etiam minuendo, si cresceret; et non timuit ne deficeret rarescendo, cum cresceret. Sed quid amplius immorer, quando et sermo pergit in prolixiorem modum, quam petit terminandi necessitas, et sententia mea jam satis sit nota, vel quid certum teneam, vel unde adhuc dubitem, et quare dubitem? Proinde et hoc volumen jam concludatur, ut quæ sequuntur deinde videamus.

(a) Apud Tertullianum, in qua.
(b) Editi hic addunt, in membris; quod a MSS. et a Tertulliano abest.

LIBER UNDECIMUS

In illud Gen. 2. 25. Et erant nudi *etc. et in totum caput tertium, cujus illustrandi causa dicitur de conditione et casu diaboli.*

CAPUT I. Recitato textu Genes explicatur vers. 25. cap. 2 * Gen. cap. 3.

A 1. *Et erant nudi ambo Adam et mulier ejus, et non pudebat illos.* * *Serpens autem erat prudentissimus omnium bestiarum quæ sunt super terram, quas fecit Dominus Deus. Et dixit serpens mulieri, quid, quia dixit Deus,* (a) *Non edetis ab omni ligno paradisi? Et dixit mu-* a *lier serpenti, A fructu ligni quod est in paradiso edemus, de fructu autem ligni quod est in medio paradisi, dixit Deus, Non edetis ex eo, neque tangetis illud, ne moriamini. Et dixit serpens mulieri, Non morte moriemini: sciebat enim Deus, quoniam qua die manducaveritis de eo, aperientur vobis oculi, et eritis tamquam dii, scientes bonum et malum. Et vidit mulier quia bonum lignum ad escam, et quia placet oculis videre, et decorum est cognoscere. Et sumens de* B *fructu ejus edit, et dedit viro suo secum, et ederunt. Et aperti sunt oculi amborum, et agnoverunt quia nudi erant, et consuerunt folia fici, et fecerunt sibi campestria. Et audierunt vocem Domini Dei deambulantis in paradiso ad vesperam, et absconderunt se Adam et mulier ejus a facie Domini Dei, in medio ligni paradisi. Et vocavit Dominus Deus Adam, et dixit illi, Ubi es? Et dixit ei, Vocem tuam audivi deambulantis in paradiso, et timui, quia nudus sum, et abscondi me. Et dixit illi, Quis nuntiavit tibi quia nudus es, nisi a ligno quod præceperam tibi tantum ne ex eo manducares, ab eo edisti? Et dixit Adam, Mulier quam dedisti mecum, hæc mihi dedit de ligno, et edi. Et dixit Dominus Deus mulieri, Quid hoc fecisti? Et dixit mu-* C *lier, Serpens seduxit me, et manducavi. Et dixit Dominus Deus serpenti, Quia fecisti hoc, maledictus tu ab omnibus pecoribus, et ab omnibus bestiis, quæ sunt super terram. Super pectus tuum et ventrem tuum ambulabis, et terram edes omnes dies vitæ tuæ. Et inimicitias ponam inter te et inter mulierem, et inter semen tuum et semen ejus: ipsa tibi servabit caput, et tu servabis ejus calcaneum. Et mulieri dixit, Multiplicans multiplicabo tristitias tuas et gemitum tuum. In tristitiis paries filios, et ad virum tuum conversio tua, et ipse tui dominabitur. Adæ autem dixit, Quia audisti vocem mulieris tuæ, et edisti de ligno, de quo præceperam tibi de eo solo non edere, maledicta terra in operibus tuis: in tristitiis edes illam omnes dies vitæ tuæ: spinas et tribulos germinabit tibi; et edes fœnum agri. In* D *sudore faciei tuæ edes panem tuum, donec convertaris in terram, ex qua sumtus es; quia terra es, et in terram ibis. Et vocavit Adam nomen mulieris suæ,* (b) *Vita, quoniam hæc est mater omnium viventium. Et fecit Dominus Deus Adam et mulieri ejus tunicas pelliceas, et induit eos. Et dixit Dominus Deus, Ecce Adam factus est tamquam unus ex nobis in cognoscendo bonum et malum. Et nunc ne aliquando extendat manum suam, et sumat de ligno vitæ, et edat, et vivat in æternum. Et dimisit illum Dominus Deus de paradiso voluptatis operari terram, ex qua sumptus est. Et ejecit Adam, et collocavit eum contra paradisum voluptatis: et ordinavit Cherubim, et flammeam rhomphæam quæ vertitur, custodire viam ligni vitæ.*

2. Antequam hujus propositæ Scripturæ textum ex ordine pertractemus, admonendum arbitror, quod jam me et alibi hoc opere memini (Lib. 8 cap. 1. etc.) prælocutum, illud a nobis esse flagitandum, ut ad proprietatem litteræ defendantur, quod gestum narrat ipse qui scripsit. Si autem in verbis Dei, vel cujusquam personæ in officium propheticum assumtæ, dicitur aliquid quod ad litteram nisi absurde non possit intelligi, procul dubio figurate dictum ob aliquam significationem accipi debet, dictum tamen esse dubitare fas non est: hoc enim a fide narratoris et pollicitatione expositoris exigitur.

3. *Erant* ergo *ambo nudi:* (Gen. 2 25.) verum est, omnino nuda erant corpora duorum hominum in paradiso conversantium: *nec pudebat eos.* Quid enim puderet, quando nullam legem senserant in membris suis repugnantem legi mentis suæ? quæ illos pœna peccati post perpetrationem præ- (Rom. 7 23) varicationis secuta est, usurpante inobedientia prohibitum, et justitia puniente commissum. Quod antequam fieret, nudi erant, ut dictum est, et non confundebantur: nullus erat motus in corpore, cui verecundia deberetur: nihil putabant velandum, quia nihil senserant refrenandum. Quemadmodum propagaturi essent filios, jam antea disputatum est: non tamen eo modo (Supra lib. 9 c 3 et 10. etc.) credendum est, quo propagaverunt posteaquam crimen admissum prædicta ultio consecuta est; cum priusquam morerentur, jam in corpore inobedientium hominum justissimo reciprocatu inobedientium membrorum tumultum mors concepta versaret. Nondum erant tales Adam et Eva, cum ambo nudi essent, et non confunderentur.

CAPUT II. Serpentis sapientia qualis, et unde

4. Serpens autem *erat* ibi *prudentissimus* quidem, sed *omnium bestiarum quæ erant super terram, quas fecerat Dominus Deus.* (Gen. 3 1.) Translato enim verbo dictum est, *prudentissimus*, vel si-

(a) Editi, *Non edetis ab illo ligno* MSS. ut in sacris Bibliis, *ab omni*

(b) Editi, *nomen mulieris suæ Eva, id est Vita.* At MSS. omnes carent his verbis; *Eva id est*: quæ nec leguntur apud Interpr. LXX.

cut plures latini codices habent, *sapientissimus*, A non proprio quo in bonum accipi solet sapientia vel Dei, vel Angelorum, vel animæ rationalis: tamquam si sapientes apes etiam formicasque dicamus, propter opera velut imitantia sapientiam. Quamquam iste serpens non irrationali (2. Sent. dist. 21. cap. 2.) anima sua, sed alieno jam spiritu, id est diabolico, posset sapientissimus dici omnium bestiarum. Quantumlibet enim prævaricatores angeli de supernis sedibus suæ perversitatis et superbiæ merito dejecti sint, natura tamen excellentiores sunt omnibus bestiis propter rationis eminentiam. Quid ergo mirum si suo instinctu diabolus jam implens serpentem, eique spiritum suum miscens, eo more quo vates dæmoniorum (*a*) implere solet, sapientissimum eum reddiderat omnium bestiarum secundum animam B vivam irrationalemque viventium? Abusione quippe nominis ita sapientia dicitur in malo, quemadmodum in bono astutia; cum proprie magisque usitate in latina dumtaxat lingua sapientes laudabiliter appellentur, astuti autem male cordati intelligantur. Unde nonnulli, sicut in plerisque codicibus invenimus, ad usum latinæ locutionis, non verbum, sed potius sententiam transferentes, astutiorem omnibus bestiis istum serpentem, quam sapientiorem dicere maluerunt. Quid autem habeat Hebræa proprietas, utrum illic in malo, non abusive, sed proprie possint dici et intelligi sapientes, viderint qui eam probe noverunt. Nos tamen aperte legimus (Jerem. 4, 22.) alio Scripturarum sanctarum loco sapientes ad malum, non ad bonum: et Dominus dicit sapien- (Lucæ 16. 8.) C tiores esse filios sæculi filiis lucis, ad consulendum sibimet in posterum, quamvis fraude, non jure.

CAP. III. Diabolus nonnisi per serpentem tentare permissus.

5. Nec sane debemus opinari, quod serpentem sibi, per quem tentaret persuaderetque peccatum, diabolus elegerit: sed cum esset in illo propter perversam et invidam voluntatem decipiendi cupiditas, nonnisi per illud animal potuit, per quod posse permissus est. Nocendi enim voluntas potest esse a suo quoque animo prava: non est autem potestas nisi a Deo, et hoc abdita altaque justitia, quoniam non est iniquitas apud Deum.

CAP. IV. Tentatio hominis quare permissa.

6. Si ergo quæritur, cur Deus tentari permiserit hominem, quem tentatori consensurum esse præsciebat: altitudinem quidem consilii ejus D penetrare non possum, et longe supra vires meas hoc esse confiteor. Est ergo aliqua caussa fortassis occultior, quæ melioribus sanctioribusque reservatur, illius gratia potius quam meritis eorum; sed tamen quantum vel donat sapere vel sinit dicere, non mihi videtur magnæ laudis futurum fuisse hominem, si propterea posset bene vivere, quia nemo male vivere suaderet; cum et in natura posse, et in potestate (*b*) haberet velle non consentire suadenti, adjuvante (Jacobi 4. 6.) tamen illo qui superbis resistit, humilibus autem dat gratiam. Cur itaque tentari non sineret, quem consensurum esse præsciebat, cum id facturus esset propria voluntate per culpam, et ordinandus esset illius æquitate per pœnam: ut etiam sic ostenderet animæ superbæ ad eruditionem futurorum sanctorum, quam recte ipse uteretur animarum voluntatibus etiam malis, cum illæ perverse uterentur naturis bonis?

CAPUT V. Homo a tentatore dejectus, quia superbus.

7. Nec arbitrandum est, quod esset hominem dejecturus iste tentator, nisi præcessisset in anima hominis quædam elatio comprimenda, ut per humiliationem peccati, quam de se falso præsumserit, disceret. Verissime quippe dictum est, Ante ruinam exaltatur cor, et ante gloriam humiliatur. (Prov. 16. 18.) Et hujus forte hominis vox est in Psalmo, Ego dixi in abundantia mea, non movebor in (*c*) æternum. (Psal. 29. 7.) Deinde jam expertus quid mali habeat superba præsumtio propriæ potestatis, et quid boni adjutorium gratiæ Dei, Domine, inquit, in voluntate tua præstitisti decori meo virtutem: avertisti autem faciem tuam, et factus sum conturbatus. (Ibid. 8.) Sed sive illud de hoc homine, sive de alio dictum sit, extollenti se tamen animæ, et nimium tamquam de propria virtute præfidenti, etiam experimento pœnæ fuerat demonstrandum, quam non bene se habeat facta natura, si a faciente recesserit. Hinc enim etiam maxime commendatur, quale bonum sit Deus, quando nulli ab eo recedenti bene est: quia et qui gaudent in mortiferis voluptatibus, esse sine dolorum timore non possunt; et qui omnino malum desertionis suæ majore superbiæ stupore non sentiunt, aliis qui hæc discernere noverunt, miseriores prorsus apparent; ut si nolunt recipere medicinam talia devitandi, valeant ad exemplum, quo possint talia devitari. Sicut enim apostolus Jacobus dicit, Unusquisque tentatur a concupiscentia sua abstractus et illectus: deinde concupiscentia cum conceperit, parit peccatum; peccatum autem cum consummatum fuerit, generat mortem. (Jacob. 1. 14.) Unde sanato superbiæ tumore resurgitur, si voluntas quæ ante experimentum defuit, ut permaneretur cum Deo, saltem post experimentum adsit, ut redeatur ad Deum.

CAP. VI. Cur Deus permiserit hominem tentari.

8. Sic autem quidam moventur de hac primi hominis tentatione, quod eam fieri permiserit Deus, quasi nunc non videant universum genus humanum diaboli insidiis sine cessatione tentari. Cur et hoc permittit Deus? An quia probatur et exercetur virtus, et est palma gloriosior non consensisse tentatum, quam non potuisse tentari: cum etiam ipsi qui deserto Creatore eunt post tentatorem, magis magisque tentent eos, qui in verbo Dei permanent, præbeantque illis contra cupiditatem devitationis exemplum, et incutiant contra superbiam timorem pium? Unde dicit Apostolus, Intendens te ipsum ne et tu (Gal. 6. 1.)

(a) In plerisque MSS. *impleri solent*.

(b) MSS. nonnulli, *haberet*: tum quidam prosequuntur, *si vellet non consentire*. Alii plerique, *habeat velle non consentire*. Sic etiam Am. et Er. At Lov. *habeat velle et non consentire*.

(c) Veteres codices, *in sæculum*. Sic interdum Augustinus, propter ambiguitatem lectionis græcæ apud LXX. *εἰς τὸν αἰῶνα*.

tenteris. Mirum est enim quantum ista humilitas, qua subdimur Creatori, ne tamquam ejus adjutorio non egentes, de nostris viribus præsumamus, per Scripturas omnes divinas cura continua commendatur. Cum ergo etiam per injustos justi, ac per impios pii proficiant, frustra dicitur, Non crearet Deus, quos præsciebat malos futuros. Cur enim non crearet, quos præsciebat bonis profuturos, ut et utiles eorum bonis voluntatibus exercendis admonendisque nascantur, et juste pro sua mala voluntate puniantur?

2. Sent. dist. 23. cap. 1.

CAP. VII. Cur homo non talis creatus qui nollet umquam peccare.

9. Talem, inquiunt, faceret hominem, qui nollet omnino peccare. Ecce nos concedimus meliorem esse naturam, quæ omnino peccare nolit: concedant et ipsi non esse malam naturam, quæ sic facta est, ut posset non peccare si nollet, et justam esse sententiam qua punita est, quæ voluntate non necessitate peccavit. Sicut ergo ratio vera docet meliorem esse naturam, quam prorsus nihil delectat illicitum: ita ratio vera nihilo minus docet etiam illam bonam esse, quæ habet in potestate illicitam delectationem, si exstiterit, ita cohibere, ut non solum de ceteris licitis recteque factis, verum etiam de ipsius pravæ delectationis cohibitione lætetur. Cum ergo hæc natura bona sit, illa melior, cur illam solam, et non utramque potius faceret Deus? Ac per hoc qui (a) parati erant de illa sola Deum laudare, uberius eum debent laudare de utraque. Illa quippe est in sanctis Angelis, hæc in sanctis hominibus. Qui autem sibi partes iniquitatis elegerunt, laudabilemque naturam culpabili voluntate depravarunt, non quia præscitl sunt, ideo creari minime debuerunt. Habent enim et ipsi locum suum, quem in rebus impleant pro utilitate sanctorum. Nam Deus nec justitia cujusquam recti hominis eget, quanto minus iniquitate perversi?

CAP. VIII. Quare creati qui præsciebantur futuri mali.

10. Quis autem sobria consideratione dicat, Melius non crearet, quem præsciebat ex alterius iniquitate posse corrigi, quam crearet etiam quem præsciebat pro sua iniquitate debere damnari? Hoc est enim dicere, melius non esse qui alterius malo bene utendo misericorditer coronaretur, quam esse etiam malum, qui pro suo merito juste puniretur. Cum enim ratio certa demonstrat duo quædam non æqualia bona, sed unum superius, alterum inferius, non intelligunt tardi corde cum dicunt, Utrumque tale esset, nihil se aliud dicere quam, Solum illud esset. At sic cum æquare volunt genera bonorum, numerum minuunt; et immoderate augendo unum genus, alterum tollunt. Quis autem hos audiret, si dicerent, Quoniam excellentior sensus est videndi quam audiendi, quatuor oculi essent, et aures non essent? Ita si excellentior est creatura illa rationalis, quæ sine ullius pœnæ comparatione, sine ulla superbia Deo subditur; aliqua vero in hominibus ita creata est, ut in se Dei beneficium non possit agnoscere, nisi alterius videndo supplicium, ut non altum sapiat, sed timeat, id est non de se præfidat, sed confidat in Deum: quis recte intelligens dicat, Talis esset ista qualis illa, nec videat se nihil aliud dicere quam, Non esset ista, sed sola esset illa? Quod si inerudite atque insipienter dicitur, cur ergo non crearet Deus, etiam quos malos futuros esse præsciebat, volens ostendere iram et demonstrare potentiam suam, et ob hoc sustinens in multa patientia vasa iræ, quæ perfecta sunt in perditionem, ut notas faceret divitias gloriæ suæ in vasa misericordiæ, quæ præparavit in gloriam? Sic enim qui gloriatur, nonnisi in Domino gloriatur, cum cognoscit non suum, sed illius esse, non solum ut sit, verum etiam ut non nisi ab illo bene sibi sit, a quo habet ut sit.

Rom. 11. 20.

Rom. 9. 22.

2. Cor. 10. 17.

11. Nimis itaque importune dicitur, Non essent quibus Deus tantam beneficentiam misericordiæ suæ tribueret, si aliter esse non possent, nisi essent et hi, in quibus vindictæ justitiam demonstraret. * Cur enim non utrique potius essent, quando in utrisque et bonitas Dei et æquitas jure prædicatur?

* CAP. IX. De eadem difficultate. 2. Sent. dist. 23. cap. 1.

12. At enim si Deus vellet, etiam isti boni essent. Quanto melius hoc Deus voluit, ut quod vellent essent: sed boni infructuose, mali autem impune non essent, et in eo ipso aliis utiles essent. Sed præsciebat (b) quod eorum futura esset voluntas mala. Præsciebat sane, et quia falli non potest ejus præscientia, ideo non ipsius, sed eorum est voluntas mala. Cur ergo eos creavit, quos tales futuros esse præsciebat? Quia sicut prævidit quid mali essent facturi, sic etiam prævidit de malis factis eorum quid boni esset ipse facturus. Sic enim eos fecit, ut eis relinqueret unde et ipsi aliquid facerent, quo quidquid etiam culpabiliter eligerent, illum de se laudabiliter operantem invenirent. A se quippe habent voluntatem malam, ab illo autem et naturam bonam, et justam pœnam; sibi debitum locum, aliis exercitationis adminiculum et timoris exemplum.

CAPUT X. Malorum voluntatem in bonum convertere potest Deus quare non faciat.

13. Sed posset, inquiunt, etiam ipsorum voluntatem in bonum convertere, quoniam omnipotens est. Posset plane. Cur ergo non fecit? Quia noluit. Cur noluerit, penes ipsum est. Debemus enim non plus sapere quam oportet sapere. Puto autem paulo ante satis nos ostendisse non parvi boni esse rationalem creaturam, etiam istam quæ malorum comparatione cavet malum: quod genus bonæ creaturæ utique non esset, si omnium malas voluntates in bonum Deus convertisset, et nulli iniquitati pœnam debitam infligeret: ac sic non esset nisi solum illud genus, quod nulla vel peccati vel supplicii malorum comparatione proficeret. Ita velut aucta numerositate excellentioris generis, ipsorum generum bonorum numerus minueretur.

CAP. XI. Malorum pœnis non

14. Ergo, inquiunt, est aliquid in operibus Dei, quod alterius malo indigeat, quo proficiat

(a) MSS. pararerent.

(b) Sic MSS. At editi, quid eorum factura esset.

Indiget Deus, sed ex iis consulit bonorum saluti.

A ad bonum? Ita ne obsurduerunt et excæcati sunt homines, nescio quo studio contentionis, ut non audiant vel videant quibusdam punitis, quam plurimi corrigantur? Quis enim paganus, quis Judæus, quis hæreticus non hoc in domo sua quotidie probet? Verum cum venitur ad disputationem inquisitionemque veritatis, nolunt advertere sensus suos homines, ex quo opere divinæ providentiæ in eos veniat imponendæ commotio disciplinæ: ut si non corriguntur qui puniuntur, eorum tamen exemplo ceteri metuant, valeatque ad eorum salutem justa pernicies aliorum. Num enim malitiæ eorum vel nequitiæ Deus auctor est, de quorum justa pœna consulit, quibus hoc modo consulendum esse constituit? Non utique, sed cum eos vitiis propriis malos futuros esse præsciret, non eos tamen creare

B destitit, utilitati deputans eorum, quos in hoc genere creavit, ut ad bonum proficere, nisi malorum (a) comparatione, non possent. Si enim non essent, nulli rei utique prodessent. Parumne boni est actum ut sint, qui certe illi generi utiles sunt; quod genus quisquis non vult ut sit, nihil aliud agit, nisi ut ipse in eo non sit?

Psal. 110. 2.

15. Magna opera Domini, exquisita in omnes voluntates ejus; prævidet bonos futuros, et creat; prævidet malos futuros, et creat: seipsum ad fruendum præbens bonis, multa munerum suorum largiens et malis, misericorditer ignoscens, juste ulciscens; itemque misericorditer ulciscens, juste ignoscens: nihil metuens de cujusquam malitia, nihil indigens de

C cujusquam justitia: nihil sibi consulens nec de operibus bonorum, et bonis consulens etiam de pœnis malorum. Cur ergo non permitteret tentari hominem illa tentatione (b) probandum, convincendum, puniendum, cum superba concupiscentia propriæ potestatis quod conceperat pareret, suoque fetu confunderetur, justoque supplicio a superbiæ atque inobedientiæ malo posteros deterreret, quibus ea conscribenda et annuntianda parabantur?

CAP. XII. Cur tentatio per serpentem fieri permissa. Gen. 1. 25.

16. Si autem quæritur, cur potissimum per serpentem diabolus tentare permissus sit, jam hoc significandi gratia factum esse, quem non admoneat Scriptura tantæ auctoritatis, tantis divinitatis documentis agens in prophetando, quantis effectis jam mundus impletus est? Non

D quod diabolus aliquid ad instructionem nostram significare voluerit, sed cum accedere ad tentandum non posset nisi permissus, num per aliud posset, nisi per quod permittebatur accedere? Quidquid igitur serpens ille significavit, ei providentiæ tribuendum est, sub qua et ipse diabolus suam quidem habet cupiditatem nocendi; facultatem autem nonnisi quæ datur, vel ad subvertenda ac perdenda vasa iræ, vel ad humilianda sive probanda vasa misericordiæ. Natura itaque serpentis unde sit, novimus: produxit enim terra in verbo Dei omnia pecora, et

Matt. 8. 32.

bestias et serpentes; quæ universa creatura habens in se animam vivam irrationalem, universæ rationali creaturæ sive bonæ sive malæ voluntatis, lege divini ordinis subdita est. Quid ergo mirum si per serpentem aliquid agere permissus est diabolus, cum dæmonia in porcos intrare Christus ipse permiserit?

CAP. XIII. In Manichæos qui diabolum in creaturis Dei censeri nolunt.

17. Magis de ipsa natura diaboli scrupulosius quæri solet, quam totam quidam hæretici, offensi molestia malæ voluntatis ejus, alienare conantur a creatura summi et veri Dei, et alterum ei dare principium, quod sit contra Deum. Non enim valent intelligere, omne quod est, in quantum aliqua substantia est, et bonum esse, et nisi ab illo vero Deo, a quo omne bonum est, esse non posse: malam vero voluntatem inordinate moveri, bona inferiora superioribus

B præponendo; atque ita factum esse, ut rationalis creaturæ spiritus, sua potestate propter excellentiam delectatus, tumesceret superbia, per quam caderet a beatitudine spiritalis paradisi, et invidentia contabesceret. In quo tamen bonum est hoc ipsum quod vivit, et vivificat corpus, sive aerium, sicut ipsius diaboli vel dæmonum spiritus, sive terrenum, sicut hominis anima, cujusvis etiam maligni atque perversi. Ita dum nolunt aliquid, quod Deus fecerit, propria voluntate peccare, ipsius Dei substantiam dicunt primo necessitate, et post inexpiabiliter voluntate corruptam atque perversam. Sed de istorum dementissimo errore alias jam diximus multa.

CAP. XIV. Caussa ruinæ angelicæ.

18. In hoc autem opere quærendum est secundum sanctam Scripturam, quid de diabolo

C dicendum sit. Primo, utrum ab initio ipsius mundi sua potestate delectatus abstiterit ab illa societate et caritate, qua beati sunt Angeli, qui fruuntur Deo; an aliquo tempore in sancto cœtu fuerit Angelorum, etiam ipse pariter justus, et pariter beatus. Nonnulli enim dicunt ipsum ei fuisse casum a supernis sedibus, quod inviderit homini facto ad imaginem Dei. Porro autem invidia sequitur superbiam, non præcedit: non enim caussa superbiendi est invidia, sed caussa invidendi superbia. Cum igitur superbia sit amor excellentiæ propriæ, invidia vero sit odium felicitatis alienæ, quid unde nascatur satis in promtu est. Amando enim quisque excellentiam suam, vel paribus invidet, quod ei coæquentur; vel inferioribus, ne sibi coæquentur; vel superioribus, quod eis non coæquetur. Superbiendo igitur invidus, non invidendo quisque superbus est.

Superbia. Invidia.

D

CAP. XV. Superbia et Amor privatus fontes malorum. Eccli. 10. 15. 1. Tim. 6. 10.

19. Merito initium omnis peccati superbiam Scriptura definivit, dicens, Initium omnis peccati superbia. Cui testimonio non inconvenienter aptatur etiam illud, quod Apostolus ait, Radix omnium malorum est avaritia: si avaritiam generalem intelligamus, qua quisque appetit aliquid amplius quam oportet, propter excellentiam suam, et quemdam propriæ rei amorem: cui sapienter nomen latina lingua indidit, cum appellavit privatum, quod potius a detrimento

(a) Editi hic, *cooperatione*. MSS. constanter, *comparatione*.

(b) In MSS. probæ notæ, *prodendum*.

quam ab incremento dictum elucet. Omnis enim privatio minuit. Unde itaque vult eminere superbia, inde in angustias egestatemque contruditur, cum ex communi ad proprium damnoso sui amore redigitur. Specialis est autem avaritia, quæ usitatius appellatur amor pecuniæ. Cujus nomine Apostolus per speciem genus significans, universalem avaritiam volebat intelligi dicendo, Radix omnium malorum est avaritia. Hac enim et diabolus cecidit, qui utique non amavit pecuniam, sed propriam potestatem. Proinde perversus sui amor privat sancta societate turgidum spiritum, eumque coartat miseria jam per iniquitatem satiari cupientem. Hinc alio loco cum dixisset, Erunt enim homines seipsos amantes; continuo subjecit, amatores pecuniæ, ab illa generali avaritia cujus superbia caput est, ad hanc specialem descendens quæ propria hominum est. Neque enim essent etiam homines amatores pecuniæ, nisi eo se putarent excellentiores, quo ditiores. Cui morbo contraria caritas non quærit quæ sua sunt, id est non privata excellentia lætatur: merito ergo et non inflatur.

2. Tim. 3. 2.

1. Cor. 13. 5.

Amores duo.

20. Hi duo amores, quorum alter sanctus est, alter immundus; alter socialis, alter privatus; alter communi utilitati consulens propter supernam societatem, alter etiam rem communem in potestatem propriam redigens propter arrogantem dominationem; alter subditus, alter æmulus Deo: alter tranquillus, alter turbulentus; alter pacificus, alter seditiosus; alter veritatem laudibus errantium præferens, alter quoquo modo laudis avidus; alter (a) amicalis, alter invidus; alter hoc volens proximo quod sibi, alter subjicere proximum sibi; alter propter proximi utilitatem regens proximum, alter propter suam; præcesserunt in angelis, alter in bonis, alter in malis; et distinxerunt conditas in genere humano civitates duas, sub admirabili et ineffabili providentia Dei, cuncta quæ creata sunt administrantis et ordinantis, alteram justorum, alteram iniquorum. Quarum etiam quadam temporali commixtione peragitur sæculum, donec ultimo judicio separentur, et altera conjuncta Angelis bonis in rege suo vitam consequatur æternam, altera conjuncta angelis malis in ignem cum rege suo mittatur æternum. De quibus duabus civitatibus latius fortasse alio loco, si Dominus voluerit, disseremus.

Civitates duæ.

Opus de civitate Dei pollicetur.

CAP. XVI. Diabolus quandonam lapsus sit.

21. Quanto ergo dejecerit superbia diabolum, ut naturam suam bonam prava voluntate perverteret, Scriptura non dicit: ante tamen factum fuisse, et ex hac eum homini invidisse, ratio manifesta declarat. In promtu est enim omnibus hæc intuentibus, non ex invidentia superbiam nasci, sed ex superbia potius invidentiam. Non autem frustra putari potest, ab initio temporis diabolum superbia cecidisse, nec fuisse ullum antea tempus, quo cum Angelis sanctis pacatus vixerit et beatus; sed ab ipso primordio creaturæ a suo creatore apostatasse; ut illud quod Dominus ait, Ille homicida erat ab initio, et in veritate non stetit, utrumque ab initio intelligamus, non solum quod homicida fuit, sed etiam quia in veritate non stetit. Et homicida quidem ab illo initio, ex quo homo potuit occidi; non autem potuit occidi, antequam esset, qui occideretur. Ab initio ergo homicida diabolus, quia ipse occidit hominem primum, ante quem nullus hominum fuit. In veritate autem non stetit, et hoc ab initio ex quo ipse creatus est, qui staret si stare voluisset.

2. Sent. dist. 3. c. Putaverunt.

Johan. 8. 44.

CAPUT XVII. An beatus fuerit diabolus ante peccatum.

22. Quomodo enim duxisse etiam vitam beatam inter beatos Angelos credi potest, qui futuri sui peccati atque supplicii, id est desertionis et ignis æterni præscius non fuit? Si præscius non fuit, merito quæritur cur non fuerit? Neque enim sancti Angeli æternæ suæ vitæ ac beatitudinis incerti sunt. Nam quomodo beati, si incerti? An dicemus hoc Deum diabolo revelare noluisse, cum adhuc esset angelus bonus, vel quid facturus, vel quid passurus esset; ceteris vero hoc revelasse quod essent in æternum in ejus veritate mansuri? Quod si ita est, ideo jam non æqualiter beatus, immo jam nec plane beatus fuit, quandoquidem plane beati de sua beatitudine certi sunt, ut eam nullus perturbet metus. Quo autem malo merito ita discernebatur a ceteris, ut ei Deus nec ea quæ ad ipsum pertinerent, futura revelaret? Numquid ille prius ultor, quam iste peccator? absit. Neque enim Deus damnat innocentes. An forte ex alio genere angelorum fuit, quibus Deus non dedit vel de seipsis præscientiam futurorum? qui quonam modo beati possint esse non video, quibus incerta est ipsa sua beatitudo. Nam et hoc quidam senserunt, non fuisse diabolum in illa sublimi natura Angelorum, quæ sua percælestis est; sed in eorum qui aliquanto inferius in mundo facti sunt, et per sua officia distributi. Tales enim fortasse posset aliquid etiam illicitum delectare: quam tamen delectationem si peccare nollent, libero arbitrio cohiberent; sicut homo, maxime ille primus, qui peccati pœnam nondum habebat in membris, quandoquidem et ipsa a sanctis viris Deo subditis per ejus gratiam pietate superatur.

CAPUT XVIII. Homo ante peccatum quomodo beatus fuerit.

23. Porro ista quæstio de beata vita, utrum eam quisquam jam habere dicendus sit, (b) cui incertum est utrum secum permansura sit, an ei miseria quandoque succedat, potest, et de ipso primo homine oriri. Nam si futuri sui peccati præscius erat divinæque vindictæ, beatus esse unde poterat? Ergo erat in paradiso non beatus. Sed enim non erat futuri peccati sui præscius? Ergo per hanc ignorantiam aut ejusdem beatitudinis incertus; et quomodo jam vere beatus? aut falsa spe certus, non scientia; et quomodo non stultus?

24. Sed tamen hominis adhuc in corpore animali constituti, cui obedienter viventi dandum

(a) Er. et Lov. *amicabilis*, pro quo Am. et MSS. *amicalis*.

(b) MSS. *cujus incertus est utrum*, etc.

adhuc esset Angelorum consortium, et mutatio corporis ex animali in spiritale, possumus intelligere beatam vitam secundum quemdam modum, etiamsi non erat præscius futuri sui peccati. *Gal. 6. 1.* Neque enim et illi præscii fuerunt, quibus Apostolus dicit, Vos qui spiritales estis, instruite hujusmodi in spiritu lenitatis, intendens teipsum, ne et tu tenteris: non absurde tamen nec improbe dicimus, beatos jam fuisse hoc ipso, quod spiritales essent, non corpore, sed justitia fidei, spe gaudentes, in tribulatione patientes. *Rom. 12. 12.* Quanto magis ergo, et ampliore modo beatus erat homo in paradiso ante peccatum, quamvis incertus futuri sui casus, qui spe ita gaudebat propter præmium futuræ commutationis, ut nulla esset tribulatio, cui tolerandæ patientia militaret. Quamvis enim non vana præsumtione de incerto certus velut stultus, sed spe non infidelis; antequam apprehenderet illam vitam, ubi certissimus ipsius æternæ vitæ suæ futurus esset posset exsultare, quemadmodum scriptum est, cum tremore; *Psal. 2. 12.* et hac exsultatione, multo abundantius in paradiso, quam sancti in his terris, beatus esse, modo quodam inferiore quam in illa vita æterna sanctorum supercælestiumque Angelorum, non tamen nullo.

CAP. XIX. Angelorum conditio.

25. Dicere autem de aliquibus angelis, quod in suo quodam genere beati esse possint, futuræ suæ iniquitatis et damnationis, vel certe perpetuæ salutis incerti, quibus nec spes subesset, quod aliquando et ipsi aliqua in melius mutatione certi de hac re futuri essent, vix ferenda præsumtio est: nisi forte et hoc dicatur, ita creatos istos angelos mundanis ministeriis distributos sub aliis sublimioribus et beatioribus, ut pro recte gestis præposituris suis accipiant illam vitam beatam ac sublimiorem, de qua possint esse certissimi, cujus utique spe gaudentes possint non incongrue dici jam beati. Ex quorum numero si diabolus cecidit cum sociis iniquitatis suæ, simile est hoc ei quod cadunt a justitia fidei etiam homines, simili superbia prævaricati, vel seipsos seducentes, vel illi seductori consentientes.

26. Sed asserant hæc duo genera bonorum angelorum qui potuerint, unum supercælestium, in quibus unquam fuit qui cadendo diabolus factus est; alterum autem mundanorum, in quibus fuit: mihi autem fateor unde hoc secundum Scripturam asseram, non interim occurrit, sed coartatus quæstione illa, qua quæritur, utrum sui casus præscius antequam caderet fuerit, ne suæ beatitudinis incertos esse vel aliquando fuisse angelos dicerem, non sine caussa putari posse dixi, diabolum ab ipso creaturæ, hoc est ab ipso vel temporis vel suæ conditionis initio cecidisse, nec aliquando in veritate stetisse.

CAP. XX.

27. Unde nonnulli eum non in hanc malitiam libero voluntatis arbitrio esse deflexum, sed in hac omnino creatum putant, quamvis a Domino Deo summo et vero naturarum omnium creatore: adhibentque testimonium de libro Job, quoniam ibi scriptum est, cum de illo sermo esset, *Job. 40. 14 sec. LXX.* Hoc est initium figmenti Domini, quod fecit ut illudatur ab Angelis ejus: cui sententiæ congruit quod in Psalmo scriptum est, Draco hic quem finxisti ad illudendum ei; *Psal. 103. 26.* nisi quod hic, quem finxisti, dixit? non autem sicut ibi, Hoc est initium figmenti Domini: tamquam in initio eum ita finxisset, ut malus, ut invidus, ut seductor, ut omnino diabolus esset, non voluntate depravatus, sed ita creatus.

Opinio de diabolo creato in malitia.

CAP. XXI. Refellitur hæc opinio.

28. Hæc opinio quomodo non sit adversa ei, quod scriptum est, Fecit Deus omnia bona valde, (a) quamvis conentur ostendere; *Gen. 1. 31.* nec insulse etiam vel inerudite asseratur, non tantum conditione prima, sed etiam nunc depravatis tot voluntatibus, in summa tamen omnia quæ creata sunt, id est universam omnino creaturam bonam esse valde, non quod boni sint in ea mali, sed quod non efficiant malitia sua, ut sub Dei administratoris imperio, virtute, sapientia, decus et ordo universitatis aliqua ex parte turpetur sive turbetur, cum suis quibusque voluntatibus etiam malis, tribuuntur certi et congrui limites potestatum et pondera meritorum, ut etiam cum ipsis convenienter justeque ordinatis universitas pulcra sit: tamen quia cuilibet occurrit, et verum est atque manifestum, justitiæ ipsi esse contrarium, ut nullo præcedente merito, hoc ipsum in quoquam Deus damnet quod in eo ipse creaverit, certaque et evidens damnatio diaboli et angelorum ejus ex Evangelio recitatur, ubi se dicturum Dominus prænuntiavit eis, qui a sinistris sunt, Ite in ignem æternum, qui præparatus est diabolo et angelis ejus; *Matth. 25. 41.* nullo modo in eo naturam, quam Deus creavit, sed malam propriam voluntatem pœna ignis æterni plectendam esse credendum est.

2 Sent. dist. 3 cap. 1 ideoque.

CAPUT XXII. Opinionis ejusdem fundamenta convelluntur.

29. Nec ejus naturam esse significatam quod dictum est, Hoc est initium figmenti Domini, quod fecit, ut illudatur ab Angelis ejus: sed vel corpus aerium, quod tali voluntati congruenter aptavit; vel ipsam ordinationem; in qua eum fecit etiam nolentem utilem bonis; vel quod præsciens eum propria voluntate malum futurum, fecit eum tamen, non abstinens bonitatem suam in præbenda vita atque substantia futuræ etiam noxiæ (b) voluntati, simul prævidens quanta de illo bona esset sua mirabili bonitate ac potestate facturus. Initium autem figmenti Domini dictus est, quod fecit; ut illudatur ab Angelis ejus, non quia ipsum primitus condidit, vel initio malum condidit; sed quia cum sciret eum ad hoc propria voluntate malum futurum ut bonis noceret, creavit eum ad hoc ut de illo bonis ipse prodesset. Hoc est enim, ut illudatur ab Angelis

(a) Codices editi et MSS. post *bona valde* addunt, *ubi invenitur diabolus non propria voluntate depravatus, sed ab ipso Domino Deo factus malus valde*, quod glossema esse censor quidem nec imprudens nec recens adnotavit in Colbertino MSS. Mox in editis legebatur *Quamvis conentur ostendere ut insulse*: at in MSS. *nec insulse*.

(b) MSS. aliquot. *voluntatis*.

ejus; quoniam sic illuditur; cum sanctis prosunt tentationes ejus, quibus eos depravare conatur, ut malitia, in qua ipse esse voluit, eo nolente sit utilis servis Dei; quia hoc prævidens eum finxit. Ideo initium ad illudendum, quia et mali homines vasa ejusdem diaboli, et tamquam capitis corpus, quos nihilo minus Deus malos futuros prævidens, creavit tamen ad utilitatem sanctorum, similiter illuduntur, cum et ipsis nocere volentibus, præstatur sanctis ex eorum comparatione cautela, et pia sub Deo (a) humilitas et intelligentia gratiæ, et exercitatio ad tolerandos malos, et probatio ad diligendos inimicos. Sed ille est initium figmenti, quod sic illuditur, quia præcedit istos et temporis antiquitate, et principatu malitiæ. Hoc autem illi Deus per sanctos Angelos facit, illo opere providentiæ, quo creatas naturas administrat, subdens videlicet angelos malos Angelis bonis, ut malorum improbitas, non quantum nititur sed quantum sinitur possit: nec tantum angelorum malorum, verum et hominum, donec etiam ista justitia, qua vivitur ex fide, quæ nunc patienter in hominibus exercetur, convertatur in judicium, ut possint et ipsi non solum duodecim tribus Israel, sed etiam angelos judicare.

Rom. 1. 17. Psal. 93. 15. Matth. 19. 28.
1. Cor. 6. 3.

CAPUT XXIII. Ut intelligendum est diabolum in veritate numquam stetisse. Johan. 8. 44.

30. Quod ergo putatur numquam diabolus in veritate stetisse, numquam cum Angelis beatam duxisse vitam, sed ab ipso suæ conditionis initio cecidisse, non sic accipiendum est, ut non propria voluntate depravatus, sed malus a bono Deo creatus putetur; alioquin non ab initio cecidisse diceretur: neque enim cecidit, si talis est factus. Sed factus continuo se a luce veritatis avertit, superbia tumidus, et propriæ potestatis delectatione corruptus: unde beatæ atque angelicæ vitæ dulcedinem non gustavit, quam non utique acceptam fastidivit, sed nolendo accipere deseruit, et amisit. Proinde nec sui casus præscius esse potuit; quoniam sapientia pietatis est fructus. Ille autem continuo impius, consequenter et mente cæcus, non ex eo quod acceperat cecidit, sed ex eo quod acciperet, si subdi voluisset Deo: quod profecto quia noluit, et ab eo quod accepturus erat cecidit, et potestatem illius sub quo esse noluit, non evasit: factumque in illo est pondere meritorum, ut nec justitiæ possit lumine delectari, nec ab ejus sententia liberari.

CAPUT XXIV. De corpore mystico diaboli intelligendum esse illud, Quomodo cecidit etc. Isa. 14. 12.

31. Quod ergo per Isaiam prophetam in eum dicitur, Quomodo cecidit de cælo Lucifer mane oriens, contritus est in terram, qui mittebat ad omnes gentes. Tu autem dixisti sensu tuo, In cælum adscendam, super sidera cæli ponam thronum meum, sedebo in monte excelso super montes excelsos qui sunt ad Aquilonem, adscendam super nubes, ero similis Altissimo: nunc autem ad inferos descendes, et cetera, quæ in figura regis velut Babylonis in diabolum dicta intelliguntur, plura in ejus corpus conveniunt, quod etiam de humano genere congregat: et in eos maxime qui ei per superbiam cohærent, apostatando a mandatis Dei. Sicut enim qui erat diabolus homo dictus est, ut in Evangelio, Inimicus homo hoc fecit: ita qui homo erat diabolus dictus est, ut rursus in Evangelio, Nonne ego vos duodecim elegi, et unus ex vobis diabolus est? Et sicut corpus Christi quod est Ecclesia, dicitur Christus, sicut illud est, Vos Abrahæ semen estis, cum paulo superius dixisset, Abrahæ dictæ sunt promissiones et semini ejus, non dicit, Et seminibus, tamquam in multis, sed tamquam in uno, Et semini tuo quod est Christus: et iterum, Sicut enim corpus unum est, et membra habet multa, omnia autem membra corporis cum sint multa, unum est corpus, ita et Christus. Eo modo etiam corpus diaboli, cui caput est diabolus, id est ipsa impiorum multitudo, maximeque eorum qui a Christo vel de Ecclesia sicut de cælo decidunt, dicitur diabolus, et in ipsum corpus figurate multa dicuntur, quæ non tam capiti quam corpori membrisque conveniant. Itaque Lucifer qui mane oriebatur et cecidit, potest intelligi apostatarum genus vel a Christo vel ab Ecclesia; quod ita convertitur ad tenebras amissa luce, quam portabat, quemadmodum qui convertuntur ad Deum, a tenebris ad lucem transeunt, id est qui fuerunt tenebræ lux fiunt.

Matt. 13. 28. Johan. 6. 70. Corpus Christi. Gal. 3. 29. et 16.
1. Cor. 12. 12.
Corpus diaboli.

CAPUT XXV. De eodem corpore diaboli dictum esse illud, Tu es signaculum etc. Ezech. 28. 12.

32. Item in figura principis Tyri per Ezechielem prophetam in diabolum dicta intelliguntur, Tu es signaculum similitudinis et corona decoris, in deliciis paradisi Dei fuisti, omni lapide pretioso ornatus es, et cetera quæ non tam in ipsum principem spiritum nequitiæ, quam in corpus ejus dicta conveniunt. Paradisus enim dicta est Ecclesia, sicut legitur in Cantico canticorum, Hortus conclusus, fons signatus, puteus aquæ vivæ, paradisus cum fructu pomorum. Inde ceciderunt vel aperta et corporali separatione omnes hæretici: vel occulta et spiritali, quamvis in ea corporaliter esse videantur; omnes conversi ad vomitum suum, cum post remissionem omnium peccatorum paululum ambulassent in via justitiæ, in quibus facta sunt posteriora deteriora prioribus, et quibus expediebat non cognoscere viam justitiæ quam cognoscentibus retrorsum reflecti a tradito sibi sancto mandato. Hanc pessimam generationem Dominus describit, cum dicit spiritum nequam exire ab homine, et cum aliis septem redire, et in domo quam mundatam jam invenerat, inhabitare, ut sint novissima hominis illius pejora prioribus. Tali enim generi hominum, quod jam factum est corpus diaboli, possunt hæc verba congruere, A die qua creatus es tu cum cherub, id est cum sede Dei, quæ interpretatur multiplicata scientia. Et posuit te in monte sancto Dei, hoc est in Ecclesia, unde est, Et exaudivit me de monte sancto suo. Fuisti in medio lapidum flammeorum, id est sanctorum spiritu serventium lapidum vivorum. Ambulasti sine vitio tu in diebus tuis, ex

Paradisus Ecclesia. Cant. 4. 12.
Prov. 26. 11. 2. Petr. 2. 22.
Matth. 12. 44.
Ezech. 28. 14.
Psal. 3. 5.

(a) Sic plerique et optimæ notæ MSS. At excusi habent, *humilitatis et intelligentiæ gratia.*

quo die creatus es tu, donec inventa sunt delicta tua in te. Possunt diligentius ista tractari, ut fortassis ostendatur non solum et hunc intellectum esse in his verbis posse, sed omnino alium esse non posse.

CAPUT XXVI. Conclusio de diaboli conditione et lapsu.

33. Verum quia longum est, et alium sermonem exigit eidem tantum quæstioni deputatum, nunc sufficiat ista complexio, aut ab initio conditionis suæ diabolum a beatitudine, quam si voluisset percepturus fuerat, impia superbia cecidisse, aut alios esse Angelos inferioris ministerii in hoc mundo, inter quos secundum eorum quamdam non præsciam beatitudinem vixerat, et a quorum societate cum sibi subditis angelis suis tamquam archangelus cecidit per (a) superbam impietatem; si hoc ullo modo asseri poteat, quod mirum si potest: aut certe ratio nem requirendam, quemadmodum omnes sancti Angeli, si inter illos aliquando pariter beatus cum suis angelis diabolus vixit, nondum habuerint etiam ipsi certam præscientiam perpetuæ felicitatis suæ, sed eam post casum ejus acceperint: aut quo merito ante suum peccatum diabolus cum sociis suis a ceteris Angelis discretus fuerit, ut ipse sui casus futuri esset ignarus, illi autem certi permansionis suæ: dum tamen et peccatores angelos minime dubitemus detrusos tamquam in carcerem caliginis hujus aeriæ circa terras, secundum apostolicam fidem, in judicio puniendos servari; et in illa superna beatitudine sanctorum Angelorum non esse incertam viam æternam, nec nobis secundum Dei misericordiam et gratiam et fidelissimam pollicitationem incertam futuram, cum fuerimus eis post resurrectionem et istorum mutationem corporum copulati. Ad hanc enim spem vivimus, et ejus promissionis gratia recreamur. Quidquid autem etiam de diabolo dici potest, cur eum Deus creaverit, cum talem præsciret futurum, et cur omnipotens ejus voluntatem non convertat in bonum, secundum ea quæ disseruimus cum de malis hominibus similiter quæreremus, sive intelligatur, sive credatur, sive quid melius inveniri potest, inveniatur.

2 Sent. dist. 6. cap. Non enim.

2 Pet. 2. 4.

CAPUT XXVII. De tentatione diaboli per serpentem.

34. Ab illo ergo cujus super omnia, quæ creavit, summa potestas est, per Angelos sanctos a quibus illuditur diabolus, cum et de ipsius malevolentia (b) consulitur Ecclesiæ Dei, non est permissus tentare feminam nisi per serpentem, nec virum nisi per feminam: sed in serpente ipse locutus est, utens eo velut organo, movensque ejus naturam eo modo quo movere ille, et moveri illa potuit, ad exprimendos verborum sonos et signa corporalia, per quæ mulier suadentis intelligeret voluntatem. In ipsa vero muliere, quia illa rationalis creatura erat, quæ motu suo posset uti ad verba facienda, non ipse locutus est, sed ejus operatio atque persuasio; quamvis occulto instinctu adjuvaret interius, quod exterius egerat per serpentem. Quod quidem si solo instinctu occultius ageret, sicut egit in Juda ut traderet Christum, posset efficere in anima superbo amore suæ potestatis inducta: sed sicut jam dixi, tentandi voluntatem habet diabolus, in potestate autem nec ut faciat habet, nec quomodo faciat. Quia permissa est ergo, tentavit; et quomodo permissus est, ita tentavit: cui autem generi hominum prodesset quod faciebat, neque sciebat, neque volebat, et eo ipso illudebatur ab Angelis.

Johan. 13. 2.

CAPUT XXVIII. An serpens verba prolata intellexerit.

35. Non itaque serpens verborum sonos intelligebat, qui ex illo fiebant ad mulierem. Neque enim conversa credenda est anima ejus in naturam rationalem: quandoquidem nec ipsi homines, quorum rationalis natura est, cum dæmon in eis loquitur ea passione, cui exorcista requiritur, sciunt quid loquantur: quanto minus ille intelligeret verborum sonos, quos per eum et ex eo diabolus illo modo faciebat, qui hominem loquentem non intelligeret, si eum a diabolica passione immunis audiret. Nam et quod putantur audire et intelligere serpentes verba Marsorum, ut eis incantantibus prosiliant plerumque de latebris, etiam illic diabolica vis operatur, ad cognoscendam ubique providentiam, quam rem cui rei naturali ordine subjiciat, et quid etiam voluntatibus malis sapientissima potestate permittat, ut hoc magis habeat usus, serpentes moveri carminibus hominum, quam ullum aliud genus animantium. Etiam hæc enim non parva testatio est, naturam primitus humanam serpentis seductam esse colloquio. Gaudent enim dæmones, hanc sibi potestatem dari, ut ad incantationem hominum serpentes moveant, ut quolibet modo fallant quos possunt. Hoc autem permittuntur ad primi facti memoriam commendandam, quod sit eis quædam cum hoc genere familiaritas. Porro ipsum primum factum ad hoc permissum est, ut per naturam serpentis significaretur generi hominum, cui erudiendo hæc gesta conscribi oportebat, omnis diabolicæ tentationis similitudo: quod apparebit, cum in serpentem proferri cœperit divina sententia.

CAPUT XXIX. Serpens cur dictus prudentissimus.

36. Proinde *prudentissimum omnium bestiarum*, hoc est astutissimus, ita dictus est serpens propter astutiam diaboli, quæ in illo et de illo agebat dolum, quemadmodum dicitur prudens vel astuta lingua, quam prudens vel astutus movet ad aliquid prudenter astuteque suadendum. Non enim est hæc vis seu virtus membri corporalis, quod vocatur lingua, sed utique mentis quæ utitur ea. Ita etiam dictus est stilus mendax scribarum: neque enim esse mendacem pertinet, nisi ad viventem atque sentientem; sed stilus mendax dictus est, quod per eum mendax mendaciter operetur; quemadmodum si et iste serpens mendax diceretur, quod eo diabolus tamquam stilo mendaciter uteretur.

37. Hoc ideo commendandum putavi, ne quis-

(a) Er. et Lov. *per superbiæ impietatem: sed nullo modo asseri potest, illud mirum si potest.* Visum est restituere lectionem MSS.

(b) Lov. *consolantur*. Alii codices, *consulatur*, vel *consulitur*.

quam existimans animantia rationis expertia humanum habere intellectum, vel in animal rationale repente mutari, seducatur in illam opinionem ridiculam et noxiam revolutionis animarum vel hominum in bestias, vel in homines bestiarum. Si ergo locutus est serpens homini, sicut asina, in qua sedebat Balaam, locuta est homini, nisi quod illud fuit opus diabolicum, hoc angelicum. Habent enim quædam boni et mali angeli opera similia sicut Moyses et magi Pharaonis. Verum in his etiam boni Angeli potentiores sunt, nec mali angeli etiam talium operum quidquam possunt, nisi quod per bonos Angelos permiserit Deus, ut retribuatur unicuique secundum cor ejus, vel secundum gratiam Dei, utrumque juste ac benigne per altitudinem divitiarum sapientiæ Dei.

[2 Sent. dist. 21. cap. 2. — Num. 22. 18. — Exod. 7. 11. — Rom. 11. 33.]

CAPUT XXX. *Colloquium cum muliere.*

38. Dixit ergo *serpens mulieri, Quid, quia dixit Deus, Non edetis ab omni ligno paradisi? Et dixit mulier serpenti, A fructu ligni quod est in paradiso edemus : de fructu autem ligni, quod est in medio paradisi, dixit Deus, Non edetis ex eo, neque tangetis illud ; ne moriamini.* Ideo prius interrogavit serpens, et respondit hoc mulier, ut prævaricatio esset inexcusabilis, neque ullo modo dici posset, id quod præceperat Deus oblitam fuisse mulierem. Quamquam et oblivio præcepti, maxime unius et tam necessarii, ad maximam culpam damnabilis negligentiæ pertineret : verumtamen evidentiòr ejus transgressio est, cum memoria retinetur, et tamquam in illo Deus assistens præsensque contemnitur. Unde necessarium fuit, cum in Psalmo diceretur, Et memoria retinentibus mandata ejus, addere, ut faciant ea. Multi enim retinent memoria, ut contemnant ea, prævaricationis majore peccato, ubi oblivionis nulla est excusatio.

[Gen. 3. 1. — Oblivio præcepti. — Psal. 102. 18.]

39. *Dixit* ergo *serpens mulieri, Non morte moriemini. Sciebat enim Deus, quoniam quo die manducaveritis de eo, adaperientur vobis oculi, et eritis sicut dii cognoscentes bonum et malum.* Quando his verbis crederet mulier a bona atque utili re divinitus se fuisse prohibitos, nisi jam inesset menti amor ille propriæ potestatis, et quædam de se superba præsumptio, quæ per illam tentationem fuerat convincenda et humilianda? Denique verbis non contenta serpentis consideravit lignum, *viditque bonum ad escam, et decorum ad aspectum*, et non credens posse inde se mori, arbitror quod putaverit Deum alicujus significationis caussa dixisse, *Si manducaveritis, morte moriemini :* atque ideo sumsit de fructu ejus, et manducavit, et dedit etiam viro suo secum : fortassis etiam cum verbo suasorio, quod Scriptura tacens intelligendum relinquit. An forte nec suaderi jam opus erat viro, quando illam eo cibo mortuam non esse cernebat?

[2. Sent. dist. 22. cap. 1.]

CAPUT XXXI. *Ad quid aperti oculi Adami et Evæ.*

40. Ergo *ederunt, et aperti sunt oculi ambo*A*rum.* (a) Quo nisi ad invicem concupiscendum, ad peccati pœnam carnis ipsius morte conceptam; ut jam esset corpus non animale tantum, quod poterat, si obedientiam conservarent, in meliorem spiritalemque habitum sine morte mutari, sed jam corpus mortis, in quo lex in membris repugnaret legi mentis. Neque enim clausis oculis facti erant, et in paradiso deliciarum cæci palpantesque oberrabant, ut vetitum lignum etiam nescientes attingerent, palpantesque fructus prohibitos ignorando decerperent. Quomodo autem animalia et volatilia adducta sunt ad Adam, ut videret quid ea vocaret, si non videbat? Et quomodo ipsa mulier ad virum adducta est, quando facta est, ut de illa quam non videbat diceret, *Hoc nunc os de ossibus meis, et* B *caro de carne mea*, et cetera? Postremo quomodo vidit mulier quia bonum est lignum in escam, et quia placet oculis ad videndum, et decorum est cognoscere, si eorum clausi erant oculi?

[Gen. 3. 7. — 1. Cor. 15. 44. — Rom. 7. 23. — Gen. 2. 19. — Ibid. 22. — Gen. 3. 6.]

41. Nec tamen ideo propter unius Verbi translationem totum figurate accipiendum est. Viderit enim quemadmodum dixerit serpens, *Aperientur vobis oculi.* Hoc enim eum scriptor libri dixisse narravit; in qua vero significatione vel sententia dixerit, lectori considerare permisit. Hoc autem quod scriptum est, *Et aperti sunt oculi eorum et cognoverunt quia nudi erant*, ita scriptum est, quemadmodum omnia quæ gesta narrantur, nec tamen ideo in allegoricam narrationem nos debent ducere. Neque enim et Evangelista narrator dicta cujusquam figurata ex ejus C persona inserebat, ac non ex persona sua quæ fuerant gesta narrabat, cum diceret de illis duobus, quorum unus erat Cleophas, quod cum fregisset eis Dominus panem, aperti sunt oculi eorum, et cognoverunt eum quem per viam non cognoverant: non utique clausis oculis ambulantes, sed eum cognoscere non valentibus. Sicut ergo ibi, sic nec isto loco narratio figurata est, quamvis translato verbo Scriptura usa sit, ut apertos diceret oculos, qui et antea patebant. Apertos utique ad aliquid intuendum et cogitandum, quod antea numquam adverterant. Ubi enim ad transgrediendum præceptum audax curiositas mota est, avida experiri latentia, quidnam tacto vetito sequeretur, et noxia libertate habenas prohibitionis rumpere delectata, probabilius D existimans non esse mortem, quam timuerant, secuturam. Tale quippe pomum credendum est fuisse in illa arbore, cujus generis poma jam in aliis arboribus innoxia senserant : unde magis crediderunt Deum posse peccantibus facile ignoscere, (b) quam patienter tulerunt non cognoscere quidnam esset, vel cur eos inde cibum sumere vetuisset. Mox ut ergo præceptum transgressi sunt, intrinsecus gratia deserente omnino nudati, quam typho quodam et superbo amore suæ potestatis offenderant, in sua membra oculos injecerunt, eaque motu eo, quem non

[Lucæ 11. 31.]

(a) Editi. *Quomodo.* At MSS. *Quo*

(b) Sic MSS. At Am. *quam patienter tulerit.* Et *quam patienter tulerint.* Lov. *quod patienter tulerint.*

noverant, concupiverunt. Ad hoc ergo aperti sunt oculi, ad quod antea non patebant, quamvis ad alia paterent.

CAPUT XXXII. Mortalitatis et libidinis origo.

42. Hæc mors ea die accidit, qua factum est quod Deus vetuit. Amisso quippe statu mirabili, corpus ipsum cui status etiam de ligno vitæ virtute mystica præbebatur, per quem nec morbo tentari, nec mutari ætate potuissent, ut hoc in eorum carne, quamvis adhuc animali et in melius postea commutanda, jam tamen significaretur per escam ligni vitæ, quod ex ipso spiritali alimento sapientiæ, cujus sacramentum illud lignum erat, fit in Angelis per æternitatis participationem, ut in deterius non mutentur: hoc ergo amisso statu corpus eorum duxit morbidam et mortiferam qualitatem, quæ inest etiam pecorum carni, ac per hoc etiam eumdem motum quo fit in pecoribus concumbendi appetitus, ut succedant nascentia morientibus: sed tamen etiam in ipsa jam pœna suæ generositatis (*a*) index anima rationalis bestialem motum in membris suæ carnis erubuit, eique incussit pudorem, non solum quia hoc ibi sentiebat, ubi numquam antea tale aliquid senserat, verum etiam quod ille pudendus motus de præcepti transgressione veniebat. Ibi enim sensit, qua prius gratia vestiretur, quando in sua nuditate nihil indecens patiebatur. Ibi completum est, Domine in voluntate tua præstitisti decori meo virtutem; avertisti autem faciem tuam, (*b*) et factus sum conturbatus. Denique illa conturbatione ad folia ficulnea cucurrerunt, succinctoria consuerunt, et quia glorianda deseruerant, pudenda texerunt. Nec arbitror eos cogitasse aliquid in illis foliis, quod talibus congrueret contegi jam membra prurientia, sed occulto instinctu ad hoc illa conturbatione compulsi sunt, ut etiam talis pœnæ suæ significatio a nescientibus fieret, quæ peccatorum (*c*) facta convinceret, et doceret scripta lectorem.

Psal. 29. 8.

Ficulnea succinctoria.

CAPUT XXXIII. Vox Dei ambulantis in paradiso. Gen. 3. 8.

43. *Et audierunt vocem Domini Dei ambulantis in paradiso ad vesperam.* Ea quippe hora tales jam conveneral visitare, qui defecerant a luce veritatis. Fortassis enim aliis intrinsecus vel effabilibus vel ineffabilibus modis Deus cum illis antea loquebatur, sicut etiam cum Angelis loquitur ipsa incommutabili veritate illustrans mentes eorum, ubi est intellectus nosse simul quæcumque etiam per tempora non fiunt simul. Forte, inquam, sic cum eis loquebatur, etsi non tanta participatione divinæ sapientiæ, quantam capiunt Angeli; tamen pro humano modulo, quantumlibet minus, sed ipso genere visitationis et locutionis, fortassis etiam illo, qui fit per creaturam, sive in ecstasi spiritus corporalibus imaginibus, sive ipsis sensibus corporis aliqua specie præsentata vel ad videndum, vel ad audiendum, sicut in Angelis suis solet videri Deus vel sonare per nubem. Nunc tamen quod audierunt

A vocem Dei ambulantis in paradiso ad vesperam, nonnisi per creaturam visibiliter factum est, ne substantia illa invisibilis et ubique tota, quæ Patris et Filii est et Spiritus-Sancti, corporalibus eorum sensibus locali et temporali motu apparuisse credatur.

44. *Et absconderunt se Adam et mulier ejus a facie Domini in medio ligni, quod est in paradiso.* Cum Deus avertit intrinsecus faciem suam, et fit homo conturbatus; non miremur hæc fieri, quæ similia sunt dementiæ, per nimium pudorem ac timorem; illo quoque occulto instinctu non quiescente, ut ea nescientes facerent, quæ aliquid significarent, quandoque scituris posteris, propter quos ista conscripta sunt. Ibidem.

B 45. *Et vocavit Dominus Deus Adam, et dixit illi, Ubi es?* increpantis vox est, non ignorantis. Et hoc sane ad aliquam pertinet significationem, quod sicut præceptum viro datum est, per quem perveniret ad feminam, ita vir prior interrogatur. Præceptum enim a Domino per virum usque ad feminam: peccatum autem a diabolo per feminam usque ad virum. Hæc mysticis significationibus plena sunt, non id agentibus in quibus facta sunt, sed de his id agente potentissima sapientia Dei. Non autem nunc significata reseramus, sed gesta defendimus.

CAPUT XXXIV. Adam ob nuditatem sese abscondens interrogatur a Deo. Gen. 3. 9.

46. Respondit ergo Adam: *Vocem tuam audivi in paradiso, et timui, quia nudus sum, et absconde me.* Satis probabile est, solere Deum per creaturam tali actioni congruam in forma humana primis illis hominibus apparere: quos C tamen numquam permisit advertere nuditatem suam, eorum intentionem in superna sustollens, nisi cum post peccatum pudendum in membris motum pœnali membrorum lege sensissent. Sic ergo affecti sunt, ut solent affici homines sub oculis hominum; et talis affectio de peccati pœna erat, eum latere velle, quem latere nihil potest, et ab eo carnem occultare, qui cordis inspector est. Sed quid mirum si (*d*) superbi volentes esse sicut dii, evanuerunt in cogitationibus suis, et obscuratum est insipiens cor eorum. Se quippe dixerunt esse sapientes in abundantia sua, et illo avertente faciem, stulti facti sunt. Quod enim jam ipsos pudebat erga seipsos, unde sibi et succinctoria fecerant, multo vehementius ab illo etiam sic succincti videri verebantur, qui tamD quam familiari temperamento ad eos videndos per creaturam visibilem velut humanos oculos afferebat. Si enim propterea sic apparebat, ut homines tamquam cum homine loquerentur, quemadmodum Abraham ad quercum Mambre, illa ipsa prope amicitia pudore onerabat post peccatum, quæ fiduciam dabat ante peccatum, nec jam illam nuditatem audebant ostendere talibus oculis, quæ displicebat et suis.

Ibid. 10.

Nuditas carnis.

Rom. 1. 21.

Gen. 18. 1.

CAPUT XXXV.

47. Dominus ergo volens jam peccatores more justitiæ interrogatos punire amplius quam erat

(*a*) Am. et Er. *vindex anima.* Lov. *vindex animæ.* At MSS magno consensu, *index anima*

(*b*) Editi addunt, *a me*. quod abest a MSS. et a versione LXX.

(*c*) Ita in MSS. ubi in excusis legebatur, *quæ peccatorem factum convinceret, et doceret Scriptura lectorem.*

(*d*) MSS. *superbe.*

Excusationes Adami et Evæ.
Gen. 3. 11.

illa pœna, de qua jam cogebantur erubescere, *Quis nuntiavit*, inquit, *tibi quia nudus es, nisi a ligno quod præceperam tibi tantum ne ex eo manducares, ab eo edisti?* Hinc enim mors concepta, propter Dei sententiam, qui sic fuerat comminatus, fecit adverti concupiscentialiter membra, ubi dicti sunt aperti oculi, et secutum est quod puderet. *Et dixit Adam, Mulier quam dedisti mecum, hæc mihi dedit a ligno, et edi.* (a) Eia superbia: numquid dixit, Peccavi? Habet confusionis deformitatem, et non habet confessionis humilitatem. Ad hoc ista conscripta sunt, quia et ipsæ interrogationes nimirum ad hoc factæ sunt, ut et veraciter et utiliter scriberentur; quia si mendaciter, non utique utiliter: ut advertamus, quo morbo superbiæ laborent homines hodie, nonnisi in Creatorem conantes referre si quid egerint mali, cum sibi velint tribui si

Gen. 3. 12.

quid egerint boni. *Mulier*, inquit, *quam dedisti mecum*, id est quam dedisti ut esset mecum, *hæc mihi dedit a ligno, et edi:* quasi ad hoc data sit, ut non ipsa potius obediret viro, et ambo Deo.

Ibid. 13.

48. *Et dixit Dominus Deus mulieri, Quid hoc fecisti? Et dixit mulier, Serpens seduxit me, et manducavi.* Nec ista confitetur peccatum, sed in alterum refert, impari sexu, pari fastu. Ex his tamen natus est, nec eos imitatus est, sed plane

Psal. 40. 5.

pluribus malis exercitatus, qui dixit, et dicet usque ad terminum sæculi, Ego dixi, Domine miserere mei, sana animam meam, quia peccavi tibi. Quanto melius sic et isti? Sed adhuc cervices peccatorum non conciderat Dominus. Re-

Psal. 128. 4.

stabant labores, dolores mortis, et omnis contritio sæculi, et gratia Dei quæ tempore opportuno subvenit hominibus, quos afflictos docuit non de seipsis debere præsumere. *Serpens*, inquit, *subduxit me, et manducavi:* quasi cujusquam suasio præcepto Dei debuerit anteponi.

CAPUT XXXVI. Maledictio serpentis.
Gen. 3. 14.

49. Et *Dominus Deus serpenti, Quia fecisti tu hoc, maledictus tu ab omnibus pecoribus, et ab omnibus bestiis, quæ sunt super terram. Super pectus tuum et ventrem tuum ambulabis, et terram edes omnes dies vitæ tuæ. Et inimicitias ponam inter te et mulierem, et inter semen tuum et semen illius. Ipsa tibi servabit caput, et tu servabis ejus calcaneum.* Tota ista sententia figurata est, nec aliud debet ei scriptoris fides narrationisque veritas, nisi ne illam dictam fuisse dubitemus. Quod enim positum est, *Et dixit Dominus Deus serpenti*, verba sola scribentis sunt, hæc exigenda sunt per proprietatem. Hoc ergo verum est, dictum est serpenti. Jam cetera verba Dei sunt, quæ libero lectoris intellectui relinquuntur, utrum proprie an figurate accipi debeant, sicut in exordio voluminis hujus nostri præloculi sumus. Proinde quod serpens, cur hoc fecerit, non est interrogatus, potest videri, quod non ipse utique id in sua natura et voluntate fecerat; sed diabolus de illo et per illum et in illo fuerat operatus: qui jam ex peccato impietatis ac superbiæ suæ igni destinatus fuerat sempiterno. Nunc ergo quod serpenti dicitur, et ad eum qui per serpentem operatus est utique refertur, procul dubio figuratum est: nam in his verbis tentator ille describitur, qualis generi humano futurus esset: quod genus humanum propagari tunc cœpit, quando hæc in diabolum est tamquam in serpentem prolata sententia. Hæc itaque verba quomodo figuris expositis accipienda sint, et in illis duobus adversus Manichæos editis libris de Genesi, quantum potuimus disseruimus, et si quid diligentius et congruentius alias potuerimus, Deus aderit, ut efficiamus: nunc tamen nostra intentio in aliud quam suscepimus, nullo exigente avertenda est.

CAPUT XXXVII. Pœna mulieris.
Gen. 3. 16.

50. Et *mulieri dixit; Multiplicans multiplicabo tristitias tuas et gemitum tuum: in tristitiis paries filios; et ad virum tuum conversio tua, et ipse tui dominabitur.* Hæc quoque in mulierem Dei verba, figurate ac prophetice multo commodius intelliguntur: verumtamen, quia nondum pepererat femina, nec dolor et gemitus parientis nisi ex corpore mortis est, quæ illa præcepti transgressione concepta est, animalibus quidem etiam tunc membris, sed si homo non peccasset, non utique morituris, et alio quodam statu feliciore victuris, donec post vitam bene gestam in melius mutari mererentur sicut jam supra pluribus locis insinuavimus, refertur hæc pœna et ad proprietatem litteræ: nisi quia id quod dictum est, *Et ad virum tuum conversio tua, et ipse dominabitur tui*, videndum est quemadmodum proprie possit accipi. Neque enim et ante peccatum, aliter factam fuisse decet credere mulierem, nisi ut vir ei dominaretur, et ad eum ipsa serviendo converteretur. Sed recte accipi potest hanc servitutem significatam, quæ cujusquam conditionis est potius quam dilectionis, ut etiam ipsa talis servitus, qua homines hominibus postea esse servi cœperunt, de pœna peccati reperiatur exorta. Dixit quidem Apostolus, Per carita- Gal. 5. 13.
tem servite invicem: sed nequaquam diceret, Invicem dominamini. Possunt itaque conjuges per caritatem servire invicem: sed mulierem non permittit Apostolus dominari in virum. Hoc enim 1. Tim. 2. 12.
viro potius Dei sententia detulit, et maritum habere dominium meruit mulieris non natura, sed culpa: quod tamen nisi servetur, depravabitur amplius natura, et augebitur culpa. Dominium mariti.

CAPUT XXXVIII. Pœna Adami et nomen mulieri impositum.
Gen. 3. 17.

51. Dixit ergo et ad virum ejus, *Quia audisti vocem mulieris tuæ, et edisti de ligno, de quo præceperam tibi de eo solo non edere; maledicta terra in operibus tuis: in tristitiis edes illam omnes dies vitæ tuæ: spinas et tribulos edet tibi, et edes fœnum agri. In sudore faciei tuæ edes panem tuum, donec convertaris in terram ex qua sumtus es; quia terra es, et in terram ibis.* Hos esse in terra labores humani generis, quis ignorat? Et quia non essent, si felicitas, quæ in paradiso fuerat teneretur, non est utique dubitandum; ac per hoc etiam proprie verba hæc primitus accipere ne pigeat: Servanda tamen est

(a) Sic in probæ notæ MSS. In aliis vero codicibus *et edi. Numquid dixit, Peccavi. Superbia habet etc.*

et exspectanda significatio prophetiæ, quam maxime hic intuetur Dei loquentis intentio. Neque enim frustra et ipse Adam miro quodam instinctu tunc vocavit nomen mulieris suæ *Vitam;* subjiciens etiam, *Quoniam ista est mater omnium viventium.* Nam et hæc non scriptoris narrantis vel affirmantis, sed ipsius primi hominis verba intelligenda sunt, ut diceret, *quoniam hæc est mater omnium viventium*, tamquam nominis a se impositi caussam inferens, cur eam vocaverit *Vitam.*

Ibid. 20.

CAPUT XXXIX. Tunicæ pelliceæ. Gen. 3. 21.

52. *Et fecit Dominus Deus Adæ et mulieri ejus tunicas pelliceas, et induit eos.* Et hoc significationis gratia factum est, sed tamen factum, sicut illa quæ significationis gratia dicta sunt, sed tamen dicta sunt. Hoc enim, quod sæpe dixi, nec me sæpius piget dicere, a narratore rerum proprie gestarum exigendum est, ut ea narret facta esse quæ facta sunt, et dicta esse quæ dicta sunt. Sicut autem in factis quæritur quid factum sit, et quid significet: ita in verbis et quid dictum sit, et quid significet. Sive enim figurate sive proprie dictum sit, quod dictum esse narratur, dictum tamen esse non debet putari figuratum.

Exprobatio superbiæ. Ibid. 22.

53. *Et dixit Deus, Ecce Adam factus est tamquam unus ex nobis in cognoscendo bonum et malum.* Quoniam hoc, per quodlibet et quomodolibet dictum sit, Deus tamen dixit, non aliter intelligendum est quod ait, *unus ex nobis*, nisi propter Trinitatem numerus pluralis accipiatur; sicut dictum erat, *Faciamus hominem;* sicut etiam Dominus de se et de Patre, Veniemus ad eum, et mansionem apud eum faciemus. Replicatum est igitur in caput superbi, quo exitu concupiverit quod a serpente suggestum est, *Eritis sicut dii*, *Ecce*, inquit, *Adam factus est tamquam unus ex nobis.* Verba enim sunt hæc Dei, non tam huic insultantis, quam ceteros ne ita superbiant deterrentis, propter quos ista conscripta sunt. *Factus est*, inquit, *tamquam unus ex nobis in cognoscendo bonum et malum.* Quid aliud intelligendum nisi exemplum timoris incutiendi esse propositum, quod non solum non fuerit factus qualis fieri voluit, sed nec illud quod factus fuerat, conservavit.

Gen. 1. 26. Johan. 14. 23. Gen. 3. 5.

CAP. XL. Expulsio e paradiso. Gen. 3. 22.

54. *Et nunc*, inquit Deus, *ne aliquando extendat manum, et sumat de ligno vitæ, et edat, et vivat in æternum. Et dimisit illum Dominus Deus de paradiso voluptatis operari terram, ex qua sumtus est.* Superiora verba Dei sunt: hoc autem factum propter ipsa verba secutum est. Alienatus enim a vita, non solum quam fuerat, si præceptum servasset, cum Angelis accepturus, sed ab illa etiam quam ducebat in paradiso, felici quodam corporis statu, separari utique debuit a ligno vitæ: sive quod ex ipso illi subsisteret felix ille ipse status corporis, ex re visibili, virtute invisibili, sive quod in eo esset et sacramentum visibile invisibilis sapientiæ; alienandus inde utique fuerat, vel jam moriturus,

A vel etiam tamquam excommunicatus: sicut etiam in hoc paradiso, id est Ecclesia, solent a sacramentis altaris visibilibus homines disciplina ecclesiastica removeri. Excommunicatio.

55. *Et ejecit Adam, et collocavit eum contra paradisum voluptatis.* Et hoc significandi gratia factum est, sed tamen factum, ut contra paradisum, quo beata vita etiam spiritaliter significabatur, habitaret peccator utique in miseria. *Et ordinavit Cherubim, et flammeam rhomphæam quæ vertitur, custodire viam ligni vitæ.* Hoc per cælestes utique potestates etiam in paradiso visibili factum esse credendum est, ut per angelicum ministerium esset illic ignea quædam custodia: non tamen frustra factum esse, nisi quia significat aliquid etiam de paradiso spiritali, non

Ibid. 21. 2. sent. dist. 29. cap. Ne vero. Gen. 3. 24.

B est utique dubitandum.

CAP. XLI. Opiniones de hominis peccato, quale fuerit.

56. Non autem ignoro, quibusdam esse visum, festinatione prævertisse illos homines appetitum scientiæ boni et mali, et immaturo tempore percipere voluisse, quod eis dilatum opportunius servabatur; idque egisse tentatorem, ut (*a*) præoccupando quod nondum talibus congruebat, offenderent Deum, et ab ejus rei utilitate alienarentur exclusi atque damnati, ad quam si suo tempore, sicut Deus volebat, accederent, possent ea salubriter perfrui. Hoc, si forte lignum illud non ad proprietatem ut verum lignum et vera poma ejus, sed ad figuram velint accipere, habeat exitum aliquem rectæ fidei veritatique probabilem.

57. Visum est et quibusdam, duos illos pri-
C mos homines nuptias suas fuisse furatos, et ante mixtos esse concubitu, quam eos qui creaverat copulasset: quam rem nomine ligni fuisse significatam, unde prohibiti erant, donec opportuno tempore jungerentur. Quasi vero in ea ætate facti esse credendi sint, ut exspectanda esset maturitas pubertatis; aut non illud tunc legitimum esset, cum primum fieri potuisset, cum autem non potuisset, non utique fieret: nisi forte sponsa erat a patre tradenda, et exspectanda erat votorum sollemnitas, et convivii celebritas, et dotis æstimatio, et conscriptio tabularum. Ridiculum istud est; præter quod a rerum gestarum proprietate discedit, quam suscepimus asserendam, et quantum Deus donare voluit asseruimus. Ceremoniæ nuptiales.

CAPUT XLII. An Adam crediderit serpenti, quave ratione ad peccandum inductus sit.

D 58. Illud magis movet, si jam spiritalis erat Adam, quamvis mente, non corpore, quomodo credere potuerit quod per serpentem dictum est, ideo Deum prohibuisse ne fructu ligni illius vescerentur, quia sciebat eos, si fecissent, futuros ut deos propter dignoscentiam boni et mali, tamquam hoc tantum bonum creaturæ suæ Creator inviderit: hoc mirum si homo spiritali mente præditus credere potuisset. An quia hoc credere ipse non posset, propterea mulier (*b*) addita est, quæ parvi intellectus esset, et adhuc fortasse secundum sensum carnis, non secundum spiritum mentis viveret, et hoc est quod ei Apo-

(a) Plerique MSS. *precerpendo.*
(b) Libri omnes, *addita est*: excepto Remigiano codice, in quo a prima manu scriptum fuerat, *addita est* non omnino male, si subaudias, a serpente.

stolus non tribuit imaginem Dei? Sie enim ait:
1. Cor. 11 7. Vir quidem non debet velare caput, cum sit imago et gloria Dei: mulier autem gloria viri est. Non quod mens feminæ eamdem imaginem capere non possit, cum in illa gratia nos dicat nec masculum esse nec feminam: sed quod fortassis illa hoc nondum perceperat quod sit in agnitione Dei, et viro regente ac dispensante paulatim fuerat perceptura. Neque enim frustra est illud,
1. Tim. 2. 13. quod Apostolus ait, Adam enim primus formatus est, deinde Eva: et Adam non est seductus,
mulier autem seducta in (a) prævaricatione facta est: id est, ut per illam etiam vir prævaricaretur. Nam et ipsum dicit prævaricatorem,
Rom. 5. 14. ubi ita, In similitudinem prævaricationis Adæ qui est forma futura. Seductum tamen negat. Nam et interrogatus non ait, *Mulier quam dedisti mecum*, seduxit me, et manducavit: sed, *ipsa mihi*, inquit, *dedit a ligno, et manducavi*. Illa vero, *Serpens*, inquit, *seduxit me*.

59. Ita Salomon vir tantæ sapientiæ, numquidnam credendum est, quod in simulacrorum cultu credidit esse aliquid utilitatis? sed mulierum amori ad hoc malum trahenti resistere non evaluit, faciens quod sciebat non esse faciendum, ne suas, quibus deperibat atque diffluebat, mortiferas delicias contristaret. Ita et Adam, posteaquam de ligno prohibito seducta mulier manducavit, eique dedit ut simul ederent, noluit eam contristare, quam credebat posse sine suo solatio contabescere, si ab ejus alienaretur animo, et omnino illa interire discordia. Non quidem carnis victus concupiscentia, quam nondum senserat in resistente lege membrorum legi mentis suæ; sed amicali quadam benevolentia, qua plerumque fit ut offendatur Deus, ne homo ex amico fiat inimicus: quod enim facere non debuisse divinæ sententiæ justus exitus indicavit.

(2 Sent. dist. 22. c. Solet. — Salomonis idololatria. — 3. Reg. 11. 4. — 2. Sent. dist. 22 c. Ex quo.)

60. Ergo alio modo quodam etiam ipse deceptus est: sed dolo illo serpentino, quo mulier seducta est, nullo modo illum arbitror potuisse seduci in illo modo, quo illa potuit. Hanc autem proprie seductionem appellavit Apostolus, qua id quod suadebatur, cum falsum esset, verum putatum est, id est quod Deus ideo lignum illud tangere prohibuerit, quod sciebat eos, si tetigissent velut deos futuros, tamquam eis divinitatem invideret, qui eos homines fecerat. Sed etiam si virum propter aliquam mentis elationem, quæ Deum internorum scrutatorem latere non poterat, sollicitavit aliqua experiendi cupiditas, cum mulierem videret accepta illa esca non esse mortuam, secundum ea quæ superius tractavimus: non tamen eum arbitror, si jam spiritali mente præditus erat, ullo modo credere potuisse, quod eos Deus ab esca illius ligni invidendo vetuisset. Sed quid plura? Persuasum est illud peccatum sicut persuaderi talibus poterat: conscriptum est autem sicut legi ab omnibus oporteret, etsi a paucis hæc intelligerentur sicut oporteret.

(1. Tim. 2. 14. — 2. Sent. dist. 2. 29. c. Præterea.)

LIBER DUODECIMUS

In quo de Paradiso et tertio cœlo quo raptus est Paulus, deque multiplici visionum genere disputatur.

CAPUT I. De Paradiso locus Apostoli examinandus.

1. A exordio Scripturæ sanctæ, quæ inscribitur Genesis, donec homo primus de paradiso dimissus est, undecim libris sive asserendo atque defendendo quæ certa nobis sunt, sive inquirendo (b) et ambigendo de incertis, quæ potuimus, et sicut potuimus, disseruimus atque conscripsimus, non tam præscribentes de rebus obscuris unicuique quid sentiat, quam nos docendos in quibus dubitavimus ostendentes, temeritatemque affirmandi amoventes a lectore, ubi non valuimus præbere (c) sententiæ firmitatem: iste autem duodecimus liber ea jam cura expeditus, qua nos pertractandus textus sacrarum litterarum occupabat, liberius atque prolixius versabit *de paradiso* quæstionem; ne putemur evitasse, quod videtur Apostolus in tertio
2. Cor. 12. 2. cœlo insinuare paradisum, ubi ait, » Scio hominem in Christo ante annos quatuordecim, si» ve in corpore nescio, sive extra corpus nescio, » Deus scit, raptum ejusmodi usque in tertium cœlum: et scio ejusmodi hominem sive in cor» pore sive extra corpus nescio, Deus scit, quia » raptus est in paradisum, et audivit ineffabilia » verba, quæ non licet homini loqui.

2. In his verbis primum quæri solet, quid dicat tertium cœlum: deinde utrum illic intelligi voluerit paradisum, an posteaquam raptus est in tertium cœlum, raptum esse et in paradisum, ubicumque sit paradisus, non ut hoc fuerit rapi in tertium cœlum quod in paradisum, sed prius in tertium cœlum, et post inde in paradisum. Et hoc sic ambiguum est, ut non mihi videatur posse dissolvi, nisi aliquis non ex præsentibus Apostoli verbis, sed ex aliis forte Scripturarum locis, vel ratione perspicua, inveniat aliquid, quo doceat sive in tertio cœlo esse paradisum, sive non esse cum et ipsum tertium cœlum quid sit non liquido appareat, utrum in rebus corporalibus, an forte in spiritalibus intelligendum sit. Posset quidem dici nonnisi in locum aliquem

(a) MSS. aliquot *in prævaricationem*, haud inepte, si ratio interpretationis proxime subsequentis habeatur: attamen Apostoli textus græcus habet, *en parabasei*, quod receptam cæterorum codicum lectionem retinere cogit.
(b) MSS. plures *inquirendo, arbitrando et ambigendo*.
(c) In plerisque MSS. *scientiæ*.

corporalem hominem rapi potuisse cum corpore: sed quia et hoc ita posuit ut nescire se dixerit, utrum in corpore, an extra corpus raptus sit, quis audeat dicere se scire, quod Apostolus dixit? Verumtamen si neque spiritus sine corpore ad loca corporalia rapi potest, nec corpus ad spiritalia, hæc ipsa dubitatio ejus velut cogit intelligi, (si quidem de seipso hæc eum scripsisse nemo ambigit,) tale fuisse illud quo raptus est, quod utrum corporale an spiritale esset, dignosci discernique non posset.

CAPUT II. Apostolum potuisse nescire an extra corpus paradisum viderit, si vidit in ecstasi.

3. Cum enim vel in somnis, vel in ecstasi corporum exprimuntur imagines, non discernuntur omnino a corporibus, nisi cum homo redditus sensibus corporis, recognoscit se in illis fuisse imaginibus, quas non per sensum corporis hauriebat. Quis enim cum a somno evigilaverit, non continuo sentiat imaginaria fuisse, quæ videbat quamvis cum ea videret dormiens, a vigilantium corporalibus visis discernere non valebat? Quamquam mihi accidisse scio, et ob hoc etiam aliis accidere potuisse vel posse non dubito, ut in somnis videns, in somnis me videre sentirem, a illasque imagines, quæ ipsam nostram (a) consensionem ludificare consueverunt, non esse vera corpora, sed in somnis eas præsentari firmissime, etiam dormiens, tenerem atque sentirem. Hoc tamen fallebar aliquando, quod amico meo, quem similiter in somnis videbam, idipsum persuadere conabar, non esse illa corpora, quæ videbamus, sed esse imagines somniantium, cum et ipse utique inter illa sic mihi appareret quomodo illa: cui et hoc dicebam, neque id verum esse, quod pariter loqueremur, sed etiam ipsum tunc aliud aliquid videre dormientem, et utrum ista ego viderem omnino non scire: verum cum eidem ipsi persuadere moliebar quod ipse non esset, adducebar ex parte etiam ipsum putare esse, cui profecto non loquerer, si omni modo sic afficerer quod ipse non esset. Ita non poterat, quamvis mirabiliter vigilans anima dormientis, nisi duci imaginibus corporum ac si corpora ipsa essent.

4. In ecstasi autem unum audire potui, et eum rusticanum vix valentem quod sentiebat exprimere qui et vigilare se sciret, et videre quiddam non oculis corporis. Nam ut ejus verbis utar, quantum recolere possum, Anima mea, inquit, videbat eum, non oculi mei. Non tamen sciebat utrum corpus esset, an imago corporis. Non enim erat talis, ut ista discerneret, verum tam simpliciter fidelis, ut eum sic audirem, ac si illud quod se vidisse narrabat, ipse vidissem.

5. Ac per hoc si paradisum Paulus ita vidit,
Act. 10. 11. at apparuit Petro ille discus submissus e cælo,
Apoc. 1. 12. ut Johanni quidquid in Apocalypsi se vidisse
Ezech. 37. 1. conscripsit, ut Ezechieli campus ille cum ossibus
Isa. 6. 2. mortuorum et illa eorum resurrectio, ut Isaiæ
Apostolus sedens Deus, et in conspectu ejus Seraphim, et ara unde carbo assumptus Prophetæ labia mundavit: manifestum est eum ignorare potuisse,

A utrum in corpore, an extra corpus ea viderit.

CAP. III. Apostolus certus se vidisse tertium cælum incertus quomodo viderit

6. Sed extra corpus visa sunt, et corpora non fuerunt, adhuc quæri potest utrum imagines corporum fuerint, an ea substantia quæ nullam corporis similitudinem gerit, sicut Deus, sicut ipsa mens hominis, vel intelligentia, vel ratio, sicut virtutes, prudentia, justitia, castitas, caritas, pietas, et quæcumque aliæ sunt, quas intelligendo atque cogitando enumeramus, discernimus, definimus, non utique intuentes lineamenta earum vel colores, aut quomodo sonent, aut quid oleant, aut quid in ore sapiant, aut quid contrectantibus de calore seu frigore, mollitudine seu duritia, lenitate seu asperitate renuntient; sed alia quadam visione, alia luce, alia rerum evidentia, et ea longe ceteris præstantiore atque certiore.

B 7. Rursus igitur ad eadem ipsa Apostoli verba redeamus, et ea diligentius perscrutemur, hoc sine dubitatione primitus constituto, multo magis atque incomparabiliter amplius Apostolum fecisse, quod de incorporea incorporeaque natura nos ut sciamus utcumque, conamur. Si ergo sciebat, spiritalia per corpus, corporalia extra corpus, videri omnino non posse, cur non per ea ipsa quæ vidit, quomodo etiam potuerit videre, discrevit? Si enim certus erat illa esse spiritalia, cur non consequenter extra corpus ea se vidisse certus nihilo minus erat? Si autem corporalia esse noverat, nonnisi per corpus videri potuisse cur non etiam noverat? Unde ergo dubitat utrum in corpore an extra corpus ea viderit, nisi forte ita etiam dubitat, utrum illa corpora an similitudines corporum fuerint? Prius itaque videamus quid sit in verborum istorum contextione unde non dubitet, atque ita cum remanserit unde dubitet, fortassis ex his de quibus non dubitat, quomodo etiam illud dubitet apparebit.

C

8. Scio, inquit, hominem in Christo ante annos quatuordecim, sive in corpore nescio, sive extra corpus nescio, Deus scit, raptum ejusmodi usque in tertium cælum. 2. Cor. 12. 2. Scit ergo ante annos quatuordecim in Christo raptum hominem usque ad tertium cælum, hoc omnino non dubitat; nec nos ergo dubitemus: sed utrum in corpore an extra corpus, dubitat; unde illo dubitante, quis nostrum certus esse audeat? Num forte hinc etiam illud consequens erit, ut tertium cælum fuisse dubitemus, quo raptum hominem dixit? Si enim res ipsa demonstrata est, tertium cælum demonstratum est: si autem imago aliqua corporalium similis facta est, non erat illud tertium cælum, sed illa ostensio sic ordinata est, ut videretur sibi adscendere primum cælum, super quod videret alterum quo rursus adscendens iterum alterum videret superius, quo cum pervenisset, posset dicere se in tertium cælum raptum. Sed illud quod tertium cælum esset, quo raptus est, neque dubitavit, neque dubitare nos voluit: ad hoc enim præmisit, Scio, et inde cœpit, ut id quod se scire

D

(a) Editi, *consuetudinem*, pro quo MSS. *consensionem*.

Apostolus dicit, solus ille non credat verum esse, qui non credit Apostolo.

CAP. IV. Vere tertium cælum fuisse illud quo raptus est Apostolus.

9. Scit ergo hominem raptum esse usque in tertium cælum: proinde illud quo raptus est, vere tertium cælum est; non signum aliquod corporale, quod cum ostenderetur Moysi, usque adeo sentiebat aliud esse ipsam Dei substantiam, aliud visibilem creaturam, in qua se Deus humanis et corporalibus sensibus præsentabat, ut diceret, Ostende mihi temetipsum; nec aliqua imago rei corporalis, quam cum Johannes videret in spiritu, quærebat quid esset, eique respondebatur, vel civitas est, vel populi sunt, vel aliquid aliud, cum videret ille bestiam, sive mulierem, sive aquas, sive quid ejusmodi: Sed Scio, inquit, hominem raptum usque in tertium cælum.

Exodi 33. 13.

Apoc. 13. 1. et 17. 3.

10. Quod si spiritalem imaginem corporali similem cælum appellare voluisset, sic erat etiam imago corporis ejus, in qua illuc raptus adscenderat: sic ergo et suum corpus appellaret, quamvis imaginem corporis, quomodo illud cælum, quamvis imaginem cæli; neque curaret discernere quid sciret et quid nesciret, id est quia sciret raptum hominem usque ad tertium cælum, nesciret autem utrum in corpore an extra corpus; sed simpliciter narraret visionem, earum rerum nominibus appellans illa quæ vidit, quarum erant similia. Nam et nos dicimus, cum somnia nostra narramus vel aliquam in eis revelationem, Vidi montem, vidi fluvium, vidi tres homines, et si quid ejusmodi, ea nomina tribuentes illis imaginibus, quæ habent res ipsæ, quarum similes erant: Apostolus autem, Illud, inquit, scio, illud nescio.

11. At si utrumque imaginaliter apparuit, utrumque pariter scitur, paritérve nescitur: si autem proprie cælum, et ideo scitur; quomodo potuit imaginaliter corpus illius hominis apparere?

Difficultas quomodo Apostolus certus sit de cælo viso, et incertus de modo qui visum fuit.

12. Nam si cælum corporeum videbatur, quare latebat utrum corporeis oculis videretur? Si autem incertum erat, utrum oculis corporeis an spiritu videretur, et ideo dictum est, Sive in corpore, sive extra corpus, nescio; quomodo non incertum erat et illud, utrum vere cælum corporeum videretur, an imaginaliter ostenderetur? Itemque si substantia incorporea videbatur, non in aliqua imagine corporis, sed sicut videtur justitia, sapientia, et si quid ejusmodi, et hoc erat cælum; id quoque manifestum est, oculis hujus corporis videri aliquid tale non posse, ac per hoc si aliquid tale se vidisse sciebat, non per corpus se vidisse dubitare non poterat. Scio, inquit, hominem in Christo ante annos quatuordecim: hoc scio, nemo dubitet, qui mihi credit; sed utrum in corpore an extra corpus, nescio, Deus scit.

CAPUT V. Eadem difficultas enodatur.

13. Quid ergo scis, quod discernis ab eo quod nescis, ne credentes fallantur? Raptum, inquit, eumdem hominem usque in tertium cælum. At illud cælum aut corpus erat, aut spiritus: si corpus erat, et corporeis oculis visum est; cur

A illud cælum esse scitur, et in corpore visum esse nescitur? Si autem spiritus erat; aut corporis imaginem præbuit, et tam incertum est utrum corpus fuerit, quam incertum est, utrum in corpore visum sit, aut sic visum est, quomodo videtur mente sapientia, sine ullis imaginibus corporum, et nihilo minus certum est videri non potuisse per corpus: aut ergo utrumque certum est, aut utrumque incertum; aut quomodo certum quod visum est? Incertum autem per quod visum est? Manifestum est enim, incorpoream naturam ab eo videri non potuisse per corpus. Corpora vero etiam si possunt videri sine corpore, non utique sic videntur per corpus, sed longe ille dispar modus est si quis est; unde mirum si posset Apostolum

B tamquam simillimus fallere, aut ad dubitationem cogere, ut si corporeum cælum non corporeis oculis vidit, incertum sibi esse diceret, utrum in corpore an extra corpus id viderit.

14. Restat ergo fortasse, ut quoniam mentiri non posset Apostolus, qui tanta cura egit, ut discerneret quid sciret, et quid nesciret, hoc ipsum eum intelligamus ignorasse, utrum quomodo in tertium cælum raptus est, in corpore fuerit, quomodo est anima in corpore, cum corpus vivere dicitur, sive vigilantis, sive dormientis, sive in ecstasi a sensibus corporis alienata; an omnino de corpore exierit, ut mortuum corpus jaceret, donec peracta illa demonstratione membris mortuis anima redderetur, et non quasi dormiens evigilaret, aut ecstasi alienatus denuo re-

C diret in sensus, sed mortuus omnino reviviscerel. Proinde quod vidit raptus usque in tertium cælum, quod etiam se scire confirmat, proprie vidit, non imaginaliter. Sed quia ipsa a corpore alienata, utrum omnino mortuum corpus reliquerit, an secundum modum quemdam viventis corporis ibi anima fuerit, sed mens ejus ad videnda vel audienda ineffabilia illius visionis arrepta sit, hoc incertum erat, ideo forsitan dixit, Sive in corpore sive extra corpus, nescio, Deus scit.

CAP. VI. Visionum genera tria.

15. Quod autem non imaginaliter, sed proprie videtur, et non per corpus videtur, hoc ea visione videtur, quæ omnes ceteras superat. Harum species atque differentias, quantum me Dominus adjuverit, explicare curabo. Ecce in hoc

Matth. 22. 39.

D uno præcepto cum legitur, Diliges proximum tuum tamquam teipsum, tria genera visionum occurrunt, unum per oculos, quibus ipsæ litteræ videntur; alterum per spiritum hominis, quo proximus et absens cogitatur; tertium per contuitum mentis, quo ipsa dilectio intellecta conspicitur. In his tribus generibus, illud primum manifestum est omnibus: in hoc enim videtur cælum et terra, et omnia quæ in eis conspicua sunt oculis nostris. Nec illud alterum, quo absentia corporalia cogitantur, insinuare difficile est: ipsum quippe cælum et terram, et ea quæ in eis videre possumus, etiam in tenebris constituti cogitamus; ubi nihil videntes oculis corporis, animo tamen corporales imagines intue-

mur, seu veras, sicut ipsa corpora videmus, et a memoria retinemus, seu fictas, sicut (a) cogitatio formare potuerit. Aliter enim cogitamus Carthaginem quam novimus, aliter Alexandriam quam non novimus. Tertium vero illud, quo dilectio intellecta conspicitur, eas res continet, quæ non habent imagines sui similes, quæ non sunt quod ipsæ. Nam homo vel arbor vel sol, et quæcumque alia corpora, sive cælestia sive terrestria, et præsentia videntur in suis formis, et absentia cogitantur imaginibus animo impressis, et faciunt duo genera visorum, unum per corporis sensus, alterum per spiritum, quo illæ imagines continentur. Dilectio autem numquid aliter videtur præsens in specie qua est, et aliter absens in aliqua imagine sui simili? Non utique, sed quantum mente cerni potest, ab alio magis, ab alio minus ipsa cernitur: si autem aliquid corporalis imaginis cogitatur, non ipsa cernitur.

CAP. VII. Genera visionum, corporale, spiritale, intellectuale.

16. Hæc sunt tria genera visionum, de quibus et in superioribus libris aliquid diximus, sicut res postulare videbatur, non tamen eorum numerum commemoravimus; et nunc breviter eis insinuatis, quoniam suscepta quæstio flagitat, ut de his aliquanto uberius disseramus, debemus ea certis et congruis signare nominibus, ne assidue circumloquendo moras faciamus. Primum ergo appellemus corporale, quia per corpus percipitur et corporis sensibus exhibetur. Secundum spiritale, quidquid enim corpus non est, et tamen aliquid est, jam recte spiritus dicitur; et utique non est corpus, quamvis corpori similis sit, imago absentis corporis, nec ille ipse obtutus quo cernitur. Tertium vero intellectuale, ab intellectu; quia mentale, a mente, ipsa vocabuli novitate nimis absurdum est, ut dicamus.

Corporale proprie et translate. Coloss. 2. 9.

17. Horum vocabulorum rationem si subtilius reddam, et prolixior et perplexior sermo erit, cum hoc vel nulla, vel certe non tanta necessitas exigat. Satis est ergo scire corporale aliquid vel proprie dici, cum de corporibus agitur, vel etiam translato vocabulo, sicut dictum est, Quia in ipso inhabitat omnis plenitudo divinitatis corporaliter. Neque enim divinitas corpus est, sed quia sacramenta veteris Testamenti appellat umbras futuri, propter umbrarum comparationem (Ibid. 17.) corporaliter dixit habitare in Christo plenitudinem divinitatis, quod in illo impleantur omnia, quæ in illis umbris figurata sunt, ac si quodammodo umbrarum illarum ipse sit corpus, hoc est figurarum et significationum illarum ipse sit veritas. Sicut ergo ipsæ figuræ significative, translato utique vocabulo, non proprie dictæ sunt umbræ: ita et quod ait plenitudinem divinitatis corporaliter habitare, translato verbo usus est.

Spiritale pluribus modis. 1. Cor. 15. 44.

18. Spiritale autem pluribus modis dicitur. Nam et corpus, quod futurum est in resurrectione sanctorum, spiritale appellat Apostolus, ubi ait, Seminatur corpus animale, resurget corpus spiritale; eo quod miris modis ad omnem facilitatem et incorruptionem spiritui subdatur, et sine ulla indigentia corporalium alimentorum solo vivificetur spiritu, non quo in corpoream substantiam sit habiturum: neque enim et hoc corpus, quale nunc habemus, animæ habet substantiam, et hoc est quod anima, quia dictum est animale. Item spiritus dicitur, vel aer iste, vel flatus ejus, id est motus ejus sicut dictum est, Ignis, grando, nix glacies, spiritus tempestatis. (Ps. 148. 8.) Dicitur etiam spiritus anima, sive pecoris, sive hominis, sicut scriptum est, Et quis scit, spiritus filiorum hominis si adscendat ipse sursum, et spiritus pecoris si descendat ipse deorsum in terram? (Eccli 3. 21.) Dicitur spiritus et ipsa mens rationalis, ubi est quidam tamquam oculus animæ, ad quem pertinet imago et agnitio Dei. Unde dicit Apostolus, Renovamini spiritu mentis vestræ, et induite novum hominem, qui secundum Deum creatus est: (Ephes. 4. 23.) cum et alibi dicat de interiore homine, Qui renovatur in agnitione Dei, secundum imaginem ejus, qui creavit eum. (Coloss. 3. 10.) Item cum dixisset, Igitur ipse ego mente servio legi Dei, carne autem legi peccati: (Rom. 7. 25.) alio loco eamdem sententiam commemorans, Caro, inquit, concupiscit adversus spiritum, et spiritus adversus carnem, ut non ea quæ vultis faciatis: (Gal. 5. 17.) quam dixit mentem, hanc etiam spiritum appellavit. Dicitur spiritus etiam Deus, sicut ait Dominus in Evangelio, Spiritus est Deus, et eos qui adorant eum, in spiritu et veritate et oportet adorare. (Johan. 4. 24.)

CAP. VIII. Unde spiritale dicitur visionum genus secundum. 1. Cor. 14. 14.

19. Ex his omnibus modis, quos commemoravimus, quibus appellatur spiritus, non traximus hoc vocabulum, quo appellavimus spiritale hoc visionis genus, de quo nunc agimus; sed ex illo uno modo, quem invenimus in epistola ad Corinthios, quo spiritus a mente distinguitur evidentissimo testimonio. Si enim oravero, inquit, lingua, spiritus meus orat, mens autem mea infructuosa est. Cum ergo linguam intelligatur hoc loco dicere obscuras et mysticas significationes, a quibus si intellectum mentis removeas, nemo ædificatur, audiendo quod non intelligit: unde etiam dicit, Qui enim loquitur lingua, non hominibus loquitur, sed Deo; nemo enim audit, spiritus autem loquitur mysteria: (Ibidem 2.) satis indicat eam se linguam hoc loco appellare, ubi sunt significationes velut imagines rerum ac similitudines, quæ ut intelligantur, indigent mentis obtutu. Cum autem non intelliguntur, in spiritu eas dicit esse, non in mente: unde apertius ait, Si benedixeris spiritu, qui supplet locum idiotæ, quomodo dicet amen super tuam benedictionem, quandoquidem nescit quid dicas? (Ibidem 16.) Quia ergo etiam lingua, id est membrum corporis quod movemus in ore cum loquimur, signa utique rerum dantur, non res ipsæ proferuntur; propterea translato verbo linguam appellavit quamlibet signorum prolationem prius-

(a) Editi: cogitatio imaginari potuerit, MSS. formare.

quam intelligantur: quo cum intellectus accesserit, qui mentis est proprius, fit revelatio, vel agnitio, vel prophetia, vel doctrina. Proinde ait, Si venero ad vos linguis loquens, quid vobis prodero, nisi loquar vobis in revelatione, aut in agnitione, aut in prophetia, aut in doctrina? id est cum signis, hoc est linguæ accesserit intellectus, ut non spiritu tantum, sed etiam mente agatur quod agitur.

1. Cor. 14. 6.

CAP. IX. Prophetiam ad mentem pertinere.

20. Proinde quibus signa per aliquas rerum corporalium similitudines demonstrabantur in spiritu, nisi accessisset mentis officium, ut etiam intelligerentur, nondum erat prophetia; magisque propheta erat, qui interpretabatur quod alius vidisset, quam ipse qui vidisset. Unde apparet magis ad mentem pertinere prophetiam, quam ad istum spiritum, qui modo quodam proprio vocatur spiritus, vis animæ quædam mente inferior, ubi corporalium rerum similitudines exprimuntur. Itaque magis Joseph propheta, qui intellexit quid significarent septem spicæ et septem boves, quam Pharao qui eas vidit in somnis. Illius enim spiritus informatus est, ut videret; hujus mens illuminata, ut intelligeret. Ac per hoc in illo erat lingua, in isto prophetia; quia in illo rerum imaginatio, in isto imaginationum interpretatio. Minus ergo propheta, qui rerum, quæ significantur, sola ipsa signa in spiritu per rerum corporalium imagines videt; et magis propheta, qui solo earum intellectu præditus est: sed et maxime propheta, qui utroque præcellit, ut et videat in spiritu corporalium rerum significativas similitudines, et eas vivacitate mentis intelligat, sicut Danielis excellentia tentata est et probata, qui regi et somnium quod viderat dixit, et quid significaret aperuit. Et ipsæ quippe imagines corporales in spiritu ejus expressæ sunt, et earum intellectus revelatus in mente. Ex hoc ergo modo, quo appellatur in ista distinctione spiritus secundum quem dixit Apostolus, Orabo spiritu, orabo autem et mente, ut et signa rerum formarentur in spiritu, et eorum refulgeret intellectus in mente, secundum hanc, inquam, distinctionem spiritale nunc appellavimus tale genus visorum, quali etiam corporum absentium imagines cogitamus.

Gen. 41. 26.

Dan. 2. 31. et 4. 17.

1. Cor. 14. 14.

CAPUT X. Intellectuale genus visionis.

21. Intellectuale autem illud excellentius, quod mentis est proprium. Nec mihi occurrit omnino, ita pluribus modis dici posse intellectum, sicut spiritum multis modis appellatum esse comperimus. Sive autem intellectuale dicamus, sive intelligibile, hoc idem significamus. Quamquam nonnihil interesse nonnulli voluerunt, ut intelligibilis sit res ipsa, quæ solo intellectu percipi potest; intellectualis autem, mens quæ intelligit: sed esse aliquam rem, quæ solo intellectu cerni possit, ac non etiam intelligat, magna et difficilis quæstio est. Esse autem rem, quæ intellectu percipiat, et non etiam intellectu percipi possit, non arbitror quemquam vel putare, vel dicere; mens quippe non videtur nisi mente. Quia ergo videri potest, intelligibilis, quia et videre, intellectualis est, secundum illam distinctionem. Quapropter sequestrata illa difficillima quæstione, utrum sit aliquid quod tantum intelligatur nec intelligat, nunc intellectuale et intelligibile sub eadem significatione appellamus.

CAP. XI. Corporalem visionem referri ad spiritalem, hanc vero ad intellectualem.

22. Tria igitur ista genera visionum, corporale, spiritale, intellectuale, singillatim consideranda sunt, ut ab inferioribus ratio ad superiora conscendat. Jam quidem superius exemplum proposuimus, quo in una sententia omnia tria videantur genera. Cum enim legitur, Diliges proximum tuum tamquam teipsum, corporaliter litteræ videntur, spiritaliter proximum cogitatur, intellectualiter dilectio conspicitur. Sed et litteræ absentes possunt spiritaliter cogitari, et proximus præsens potest corporaliter videri; dilectio autem nec per substantiam suam potest oculis corporis cerni, nec per imaginem corporis similem spiritu cogitari, sed sola mente, id est intellectu cognosci et percipi. Corporalis sane visio nulli horum generi præsidet, sed quod per eam sentitur, illi spiritali tamquam præsidenti nuntiatur. Nam cum aliquid oculis cernitur, continuo fit imago ejus in spiritu, sed non dignoscitur facta, nisi cum ablatis oculis ab eo quod per oculos videbamus, imaginem ejus in animo invenerimus. Et siquidem spiritus irrationalis est, veluti pecoris, hoc usque oculi nuntiant. Si autem anima rationalis est, etiam intellectui nuntiatur, qui et spiritui præsidet, ut sit illud quod hauserunt oculi, atque id spiritui, ut ejus illic imago fieret, nuntiaverunt, alicujus rei signum est, aut intelligatur continuo quod significet, aut quæratur; quoniam nec intelligi nec requiri nisi officio mentis potest.

Matth. 22. 39.

23. Vidit rex Balthasar articulos manus scribentis in pariete, continuoque per corporis sensum imago rei corporaliter factæ spiritui ejus impressa est, atque ipso viso facto ac præterito illa in cogitatione permansit: videbatur in spiritu, et nondum intelligebatur, nec tunc intellectum erat hoc signum, cum corporaliter fieret, atque oculis corporalibus appareret; jam tamen signum esse intelligebatur, id habens ex mentis officio. Et quia requirebatur quid significaret, etiam ipsam inquisitionem utique mens agebat. Quo non comperto Daniel accessit, et spiritu prophetico mente illustrata, perturbato regi quid illo signo portenderetur aperuit, ipse potius propheta per hoc genus visionis, quod mentis est proprium, quam ille qui et signum corporaliter factum corporaliter viderat, et transacti ejus imaginem in spiritu cogitando cernebat, nec aliquid intellectu poterat, nisi nosse signum esse, et quid significaret inquirere.

Dan. 5. 5.

Ibid. 25. et 26.

24. Vidit Petrus in alienatione mentis vas quatuor lineis alligatum submitti de cælo plenum variis animalibus, cum audivit et vocem, Macta et manduca. Qui cum redditus sensibus de visu disceptaret, ecce quos Cornelius miserat, nuntiavit ei spiritus dicens, Ecce viri quærunt te: sed surge descende, et vade cum illis, quia ego misi eos. Qui cum venisset ad Cornelium, quid in illa visione intellexerit, ubi audierat,

Act. 10. 11.

A Quæ Deus mundavit, tu ne communia dixeris, ipse indicavit dicens, Sed mihi Deus ostendit neminem communem aut immundum hominem dicere. Cum ergo illum discum videret alienatus a corporis sensibus, et illas voces, Macta et manduca, et, Quæ Deus mundavit, tu communia ne dixeris, in spiritu audiebat. Redditus autem corporis sensibus, idipsum quod visum atque auditum memoria tenuerat, in eodem spiritu cogitando cernebat. Quæ omnia non corporalia, sed corporalium imagines erant, sive cum primum in ipsa alienatione visæ sunt, sive cum postea recordatæ atque cogitatæ. Cum vero disceptabatur, et requirebatur ut illa signa intelligerentur, mentis erat actio conantis, sed dee-
a rat (a) effectus donec nuntiati sunt, qui vene- B rant a Cornelio, hac vero corporali etiam accedente visione, cum et Spiritus-sanctus rursus in spiritu ei diceret, Vade cum eis, ubi et illud signum ostenderat, et impresserat voces, adjuta divinitus mens intellexit, quid illis signis omnibus ageretur. His atque hujusmodi rebus diligenter consideratis, satis apparet corporalem visionem referri ad spiritalem, eamque spiritalem referri ad intellectualem.

CAP. XII. Corporalis et spiritalis visio.

25. Sed cum vigilantes, neque mente a sensibus corporis alienata, in visione corporali sumus, discernimus ab ea visionem spiritalem, qua corpora absentia imaginaliter cogitamus, sive memoriter recordantes quæ novimus, sive quæ non novimus et tamen sunt, in ipsa spiritus cogitatione utcumque formantes, sive quæ omnino nusquam sunt, pro arbitrio vel opinatione C fingentes. Ab his omnibus ita discernimus illa corporalia, quæ videmus, et in quibus præsentibus sunt sensus corporis nostri, ut non dubitemus hæc esse corpora, illas vero imagines corporum. Cum autem vel nimia cogitationis intentione, vel aliqua vi morbi, ut phreneticis per febrem accidere solet, vel commixtione cujusquam alterius spiritus seu mali seu boni, ita corporalium rerum in spiritu exprimuntur imagines, tamquam ipsis corporis sensibus corpora præsententur, manente tamen etiam in sensibus corporis intentione, sic videntur quæ in spiritu fiunt imagines corporum, quemadmodum corpora ipsa per corpus, ita ut simul cernatur et homo aliquis præsens oculis, et absens alius spiritu tamquam oculis. Nam experti sumus sic affectos, et D cum eis locutos qui vere aderant, et cum aliis qui non aderant tamquam adessent: resipiscentes autem aliqui referunt quod vidissent, aliqui non possunt. Sic enim et somnia quidam obliviscuntur, quidam meminerunt. Quando autem penitus avertitur atque abripitur animi intentio a sensibus corporis, tunc magis ecstasis dici solet. Tunc omnino quæcumque sint præsentia corpora, etiam patentibus oculis non videntur, nec ullæ voces prorsus audiuntur: totus animi contuitus aut in corporum imaginibus est per spiritalem, aut in rebus incorporeis nulla corporis imagine figuratis per intellectualem visionem.

26. Sed cum spiritalis visio, penitus alienato a sensibus corporis animo, imaginibus corporalium detinetur, sive in somnis sive in ecstasi, si nihil significant quæ videntur, ipsius animæ sunt imaginationes: sicut enim vigilantes et sani, et nulla alienatione moti, multorum corporum quæ non adsunt sensibus corporis, cogitatione imagines versant. Verum hoc interest, quod eas a præsentibus verisque corporibus constanti affectione discernunt. Si autem aliquid significant, sive dormientibus exhibeantur, sive vigilantibus, cum et oculis vident præsentia corpora, et absentium imagines cernunt spiritu, tamquam oculis præsto sint, sive illa quæ ecstasis dicitur alienato prorsus animo a sensibus corporis, mirus modus est (b): sed commixtione b alterius spiritus fieri potest, ut ea quæ ipse scit, per hujusmodi imagines ei cui miscetur ostendat, sive intelligenti, sive ut ab alio intellecta pandantur. Si enim demonstrantur hæc, nec utique a corpore demonstrari possunt, quid restat nisi ut ab aliquo spiritu demonstrentur?

CAP. XIII. An insit in anima vis divinationis.

27. Nonnulli quidem volunt animam humanam habere vim quamdam divinationis in seipsa. Sed si ita est, cur non semper potest, cum semper velit? An quis non semper adjuvatur ut possit? Cum ergo adjuvatur, numquid a nullo aut a corpore ad hoc adjuvari potest? Proinde restat ut a spiritu adjuvetur: Deinde quomodo adjuvatur? Utrum in corpore fit aliquid, ut inde quasi relaxetur et emicet ejus intentio, quo in id veniat, ubi in seipsa videat significantes similitudines, quæ ibi jam erant, nec videbantur, sicut multa habemus et in memoria, quæ non semper intuemur? An fiunt illic, quæ ante non fuerant, vel in aliquo spiritu sunt, quo illa erumpens et emergens ibi eas videat? Sed si jam in illa erant quasi propriæ, cur eas non etiam consequenter intelligit? Aliquando enim, immo plerumque non intelligit. An sicut spiritus ejus adjutus est, ut eas in se videret, ita et mens nisi adjuvetur, ea quæ habet spiritus, intelligere non potest? An forte non corporea removentur, vel quasi relaxantur impedimenta, ut suo impetu anima in ea quæ videnda sunt, exseratur, sed ipsa prorsus in hæc assumitur, sive tantum spiritaliter cernenda, sive etiam intellectualiter cognoscenda? An aliquando in seipsa videt ista, aliquando per alterius spiritus commixtionem? Quidquid horum est, temere affirmari non oportet. Illud tamen dubium esse non debet, corporales imagines, quæ spiritu cernuntur, non semper signa esse aliarum rerum, sive in vigilantibus, sive in dormientibus, sive in ægrotantibus: mirum est autem, si aliquando ecstasis fieri potest, ut non illæ corporalium rerum similitudines aliquid significent.

28. Non sane mirum est si et dæmonium ha-

(a) MSS. magno consensu, *affectus* forte melius, eo videlicet significatu, quo postea num. 26, *affectionis* vocabulum usurpatur.

(b) Editi, *Si commixtione* Ita etiam MSS. excepto Martinensi, cujus auctoritate reponimus *sed*.

bentes aliquando vera dicant, quæ absunt a præsentium sensibus; quod certe nescio qua occulta mixtura ejusdem spiritus fit, ut tamquam unus sit patientis atque vexantis. Cum autem spiritus bonus in hæc visa humanum spiritum assumit, aut rapit, nullo modo illas imagines signa rerum aliarum esse dubitandum est, et earum quas nosse utile est: Dei enim munus est. Discretio sane difficillima est, cum spiritus malignus quasi tranquillus agit, ac sine aliqua vexatione corporis assumto humano spiritu dicit quod potest; quando etiam vera dicit, et utilia prædicat, transfigurans se, sicut scriptum est, velut Angelum lucis, ad hoc ut cum illi in manifestis bonis creditum fuerit, seducat ad sua. Hunc discerni non arbitror, nisi dono illo, de quo ait Apostolus, cum de diversis Dei muneribus loqueretur, Alii dijudicatio spirituum. * Non enim magnum est, tunc eum dignoscere, cum ad aliqua pervenerit vel perduxerit, quæ sunt contra bonos mores vel regulam fidei: tunc enim a multis discernitur. Illo autem dono, in ipso primordio quo multis adhuc bonus apparet, continuo dijudicatur an malus sit.

2. Cor. 11. 14.

1. Cor. 11. 12.

* CAPUT XIV. Intellectualis visio non fallitur. In aliis falli non semper est perniciosum.

29. Tamen et per corporalem visionem, et per imagines corporalium quæ demonstrantur in spiritu, et boni instruunt, et mali fallunt. Intellectualis autem visio non fallitur. Aut enim non intelligit, qui aliud opinatur quam est; aut si intelligit, continuo verum est. Quid enim faciant oculi non habent, cum simile corpus viderint, quod ab alio discernere non possint: aut quid faciat animi intentio, cum in spiritu facta fuerit corporis similitudo, quam non valeat distinguere a corpore? Sed adhibetur intellectus, quærens quid illa significent vel utile doceant; et aut inveniens ad fructum suum pervenit, aut non inveniens in disceptatione se tenet, ne aliqua perniciosa temeritate prolabatur in exitiabilem errorem.

30. Judicat autem sobrius intellectus divinitus adjutus, quæ vel quanta sint, in quibus etiam aliud putare quam est, non sit animæ perniciosum. Nec enim putantium periculo, et non potius exitio suo quisque a bonis putatur bonus, etiamsi occultus sit malus, si in rebus ipsis, id est in ipso bono quo fit quisque bonus, non erretur; aut aliquid obest omnibus hominibus, quod cum dormiunt, vera corpora esse arbitrantur, quorum similitudines in somnis vident: aut aliquid obfuit Petro, quod soluto se a vinculis, eque Angelo deducente factum est repentino miraculo, ut putaret se visum videre: vel cum illa ecstasi respondit, Nequaquam domine, quia numquam manducavi omne commune et immundum: putans ea ipsa, quæ in disco demonstrabantur, tamquam vera animalia. Hæc quando aliter inventa fuerint, quam putata sunt, cum viderentur, non nos pœnitet ita nobis fuisse visa, si non arguatur vel infidelitas dura, vel opinatio vana sive sacrilega. Quapropter et cum visis corporalibus diabolos fallit, nihil obest quod ludificantur oculi, si non erratur in veritate fidei, et intelligentiæ sanitate, qua docet Deus, subjectos sibi. Aut si ludificet animam spiritali visione imaginibus corporum, ut putet corpus esse quod non est, non aliquid obest animæ, si perniciosæ suasioni non consentiat.

Act. 12. 9.

Act. 10. 14.

CAP. XV. Somnia Veneres sine peccato contingere.

31. Unde aliquando fit quæstio de consensionibus somniantium, cum etiam concumbere sibi videntur, vel contra propositum suum, vel contra etiam licitos mores. Quod non contingit, nisi cum ea quæ vigilantes etiam cogitamus, non cum placito consensionis, sed sicut etiam talia propter aliquid loquimur, sic admoveantur in somnis et exprimuntur, ut eis naturaliter etiam caro moveatur, et quod naturaliter collegit, per genitales vias emittat; sicut hoc ipsum dicere utique non possem, nisi etiam cogitarem. Porro imagines rerum corporalium, quas necessario cogitavi, ut hoc dicerem, si tanta expressione præsentarentur in somnis, quanta præsentantur corpora vigilantibus, fieret illud quod sine peccato fieri a vigilante non posset. Quis enim vel cum loquitur, et postulante necessitate sermonis de suo concubitu aliquid dicit, possit non cogitare quod dicit? Porro ipsa phantasia, quæ fit in cogitatione sermocinantis, cum ita expressa fuerit in visione somniantis, ut inter illam et veram commixtionem corporum non discernatur, continuo movetur caro, et sequitur quod eum motum sequi solet, cum hoc tam sine peccato fiat, quam sine peccato a vigilante dicitur, quod ut diceretur, sine dubio cogitatum est. Verumtamen propter animæ affectionem bonam, quæ desiderio meliore mundata multas interficit cupiditates, quæ ad naturalem carnis motum non pertinet, quem casti vigilantes cohibent et refrenant, dormientes autem ideo non possunt, quia non habent in potestate quæ admoveatur expressio corporalis imaginis, quæ discerni non possit a corpore: propter illam ergo affectionem animæ bonam, etiam in somnis quædam ejus merita clarent. Nam etiam dormiens Salomon sapientiam præposuit omnibus rebus, eamque neglectis ceteris est precatus a Domino: et sicut Scriptura testatur, placuit hoc coram Domino, nec distulit retributionem bonam pro desiderio bono.

3. Reg. 3. 9. et 10.

CAP. XVI. Corporalium similitudines a spiritu in seipso formari.

32. Quæ cum ita sint, pertinet corporis sensus ad visa corporalia, qui per quinque quasi rivulos distanter valentes distribuitur: cum illud quod est subtilissimum in corpore, et ob hoc animæ vicinius quam cetera, id est lux, primum per oculos sola diffunditur, emicatque in radiis oculorum ad visibilia contuenda, deinde mixtura quadam, primum cum aere puro, secundo cum aere caliginoso atque nebuloso, tertio cum corpulentiore humore, quarto cum terrena crassitudine, quinque sensus cum ipso, ubi sola excellit, oculorum sensu efficit: sicut in libro quarto, itemque in septimo disseruisse me recolo. Est autem hoc cælum oculis conspicuum, unde luminaria et sidera effulgent, excellentius utique omnibus corporeis elementis, sicut oculorum sensus excellit in corpore. Quia vero spi-

ritus omnis omni est corpore sine dubitatione præstantior, sequitur ut non loci positione, sed naturæ dignitate præstantior sit natura spiritalis isto corporeo cælo, etiam illa ubi rerum corporalium exprimuntur imagines.

33. Hic exsistit quiddam mirabile, ut cum prior sit corpore spiritus, et posterior corporis imago quam corpus, tamen quia illud quod tempore posterius est, fit in eo quod natura prius est, præstantior sit imago corporis in spiritu, quam ipsum corpus in substantia sua. Nec sane putandum est facere aliquid corpus in spiritu, tamquam spiritus corpori facienti, materiæ vice subdatur. Omni enim modo præstantior est qui facit, ea re de qua aliquid facit; neque ullo modo spiritu præstantius est corpus; immo perspicuo modo spiritus corpore. Quamvis ergo prius videamus aliquod corpus, quod antea non videramus, atque inde incipiat imago ejus esse in spiritu nostro, quo illud cum absens fuerit recordemur: tamen eamdem ejus imaginem non corpus in spiritu, sed ipse spiritus in seipso facit celeritate mirabili, quæ ineffabiliter longe est a corporis tarditate; cujus imago mox ut oculis visum fuerit, in spiritu videntis nullius puncti temporalis interpositione formatur. Itemque in auditu, nisi auribus perceptæ vocis imaginem continuo spiritus in seipso formaret, ac memoria retineret, ignoraretur secunda syllaba utrum secunda esset, cum jam prima utique nulla esset, quæ percussa aure transiisset: ac sic omnis locutionis usus, omnis cantandi suavitas, omnis postremo in actibus nostris corporalis motus dilapsus occideret, neque ullum progressum nancisceretur, si transactos corporis motus memoriter spiritus non teneret, quibus consequentes in agendo connecteret. Quos utique non tenet, nisi imaginaliter a se factos in se. Ipsarum etiam futurarum motionum imagines præveniunt fines actuum nostrorum. Quid enim agimus per corpus, quod non cogitando præoccupaverit spiritus, omniumque visibilium operum similitudines in seipso primitus viderit, et quodammodo disposuerit?

CAPUT XVII. Similitudines animo expressæ unde innotescant dæmonibus. Visiones quædam miræ.

34. Quæ spiritales corporalium similitudines in animo nostro, quemadmodum innotescant spiritibus etiam immundis, vel quid obstaculi patiatur anima nostra ex isto terreno corpore, ut eas invicem in nostro spiritu videre nequeamus, invenire et explicare difficile est. Certissimis tamen indiciis apud nos constitit * enuntiatas et dæmonibus cogitationes hominum, qui tamen si virtutum internam speciem possent in hominibus cernere, non tentarent; sicut illam in Job nobilem ac mirabilem patientiam procul dubio, si posset diabolus cernere, nollet a tentato utique superari. Ceterum alicubi longo jam facta quod nuntiant, quæ post aliquot dies vera esse firmentur, non est mirandum. Possunt enim hoc efficere, non solum acrimonia cernendi etiam corporalia incomparabiliter præstantiore quam nostra est, sed etiam corporum ipsorum, longe utique subtiliorum, mira velocitate.

* Vide lib. 1 cont. Academicos c. 6. et 7.

Job. 1. 10.

35. Comperimus etiam in domo constitutum patientem spiritum immundum dicere solere quando ad eum venire cœpisset ex duodecim millibus presbyter, et per omnia loca itineris ubi esset, et quam propinquaret, et quando ingrederetur et fundum et domum et cubiculum, donec in conspectu ejus adstaret. Quæ omnia etsi non oculis patiens ille cernebat, tamen nisi aliquo modo cerneret, non tam veraciter enuntiaret, erat autem iste febricns, et tamquam in phrenesi ista dicebat. Et forte re vera phreneticus erat, sed propter ista dæmonium pati putabatur. Nullum refectionis cibum accipiebat a suis, sed a solo presbytero. Resistebat etiam suis violenter quantum valebat; illo solo presbytero veniente quiescebat, illi tantum subditus erat, et subdite respondebat. Nec tamen eidem saltem presbytero illa cessit mentis alienatio sive dæmonium nisi cum sanus esset a febribus, sicut phrenetici sanari solent; nec aliquando postea tale aliquid passus est.

Phrenetici.

36. Novimus etiam sine dubitatione phreneticum futuram mortem cujusdam feminæ prædixisse; non sane specie divinandi, sed tamquam factum ac præteritum recolentem. Nam cum ejus apud eum commemoratio fieret, Mortua est, inquit, ego eam vidi efferi, hac cum ejus corpore transierunt; cum illa incolumis viveret: post paucos autem dies repente defuncta, et per eum locum elata est, qua ille prædixerat.

37. Fuit item apud nos puer, qui in exordio pubertatis dolorem acerrimum genitalium patiebatur, medicis nequaquam valentibus quid illud esset agnoscere, nisi quod nervus ipse introrsum reconditus erat, ita ut nec præciso præputio, quod immoderata longitudine propendebat, apparere potuerit, sed postea vix esset inventus. Humor autem viscosus et acer exsudans testes et inguina urebat. Sed acutum dolorem non continuum patiebatur, et cum patiebatur, ejulabat vehementer cum jactatione membrorum mente sanissima, sicut in cruciatibus corporalium dolorum fieri solet. Deinde inter voces suas abripiebatur ab omnibus sensibus, et jacebat patentibus oculis neminem circumstantium videns, ad nullam vellicationem se movens. Post aliquantum tamquam evigilans, nec jam dolens, quæ viderat indicabat. Tum interpositis paucis diebus eadem patiebatur. In omnibus sane vel pene omnibus visionibus suis, duos se dicebat videre, unum provectioris ætatis, alterum puerum, a quibus ei vel dicebantur, vel demonstrabantur, quæ se audisse et vidisse narrabat.

Puer ægrotans.

38. Vidit quodam die chorum piorum psallentium, lætantium in luce mirabili, et impiorum in tenebris diversas et atrocissimas pœnas, illis ducentibus et ostendentibus, et felicitatis aliorum aliorumque infelicitatis meritum insinuantibus. Hoc autem vidit die Dominico Paschæ, cum per totam Quadragesimam nihil doluisset, cui vix intervallo tridui antea parcebatur. Viderat autem in ipso ingressu quadragesimæ illos promittentes sibi quod per quadraginta dies nul-

lum sensurus esset dolorem; postea ipsi ei dederunt tamquam medicinale consilium, ut ei præputii longitudo præcideretur, quo facto diu non doluit. Cum vero iterum similiter doleret, et similia videre cœpisset, accepit ab eis rursus consilium, ut in mare pube tenus intraret, ac post aliquantam moram inde discederet, promittentibus sane quod jam deinceps vehementem illum dolorem non esset passurus, sed solius illius viscosi humoris molestiam: atque ita secutum est; nec umquam talem aliquam postea passus est aversionem mentis a sensibus, nec tale aliquid vidit quale antea eum in mediis doloribus et horrendis vocibus repente obmutescens abriperetur. Postea tamen medicis cetera curantibus et sanantibus, non permansit in proposito sanctitatis.

CAPUT XVIII. De visionum causis.

39. Istarum visionum et divinationum caussas et modos vestigare si quis potest, certoque comprehendere, eum magis audire vellem, quam de me exspectari ut ipse dissererem. Quid tamen putem, ita ut nec docti me tamquam confirmantem derideant, nec indocti tamquam docentem accipiant, sed utrique disceptantem et quærentem potius quam scientem, non occultabo. Ego visa ista omnia visis comparo somniantium. Sicut enim aliquando et hæc falsa, aliquando autem vera sunt, aliquando perturbata, aliquando tranquilla; ipsa autem vera aliquando futuris omnino similia, vel aperte dicta, aliquando obscuris significationibus et quasi figuratis locutionibus prænuntiata: sic etiam illa omnia. Sed amant homines inexperta rimari, et caussas insolitorum requirere, cum quotidiana plerumque talia sæpe etiam latentioris originis nosse non curent. Nam quemadmodum in vocibus, hoc est signis quibus loquendo utimur, audito verbo insolito, quærunt primo quid sit, hoc est quid significet; quo cognito deinde quærunt unde ita dictum sit, cum tam multa sine cura nesciant, quæ in usu sermonis habent, unde ita sint dicta: sic cum aliquid insolitum in rebus acciderit, sive corporalibus, sive spiritalibus, caussas rationemque sollicito inquirunt, et sibi reddi a doctoribus flagitant.

40. Soleo autem cum me quisque interrogat, verbi gratia, quid sit catus, et respondeo, prudens vel acutus; nec ei sufficit, sed pergit quærere unde dictus sit catus, vicissim referre et quærere unde dictus sit acutus; quod nihilo minus utique ignorabat; sed quia usitatum nomen erat, patienter ejus originem nesciebat: quod autem novum insonuit auribus, parum putat nosse quid significando valeat, nisi etiam unde dicatur exquirat. Quisquis ergo ex me quærit unde visa corporalibus similia in ecstasi appareant, quæ raro accidit animæ, vicissim quæro, unde appareant dormientibus, quæ quotidie sentit anima, et nemo istud aut non multum curat inquirere. Quasi vero ideo minus mira sit talium natura visorum, quia quotidiana est; aut ideo minus curanda, quia omnium est; aut si recte faciunt qui ista non quærunt, non rectius fecerint si nec in illa curiosi sint. Ego vero multo amplius admiror, multoque maxime stupeo quanta celeritate ac facilitate in se anima fabricetur imagines corporum, quæ per corporis oculos viderit, quam somniantium vel etiam in ecstasi visiones. Quæcumque tamen illa natura visorum est, procul dubio corpus non est. Hoc nosse cui non sufficit, unde etiam exsistant, inquirat ab aliis, me ignorare confiteor.

41. Illud plane exemplorum experimentis colligi datur, sicut corporum pallor, rubor, tremor, vel etiam morbus aliquando a corpore habet caussas, aliquando ab anima; et a corpore quidem, cum vel humor suffunditur, vel cibus vel aliquid aliud corpori injectum extrinsecus; ab anima vero, cum vel timore turbatur, vel pudore confunditur, vel irascitur, vel amat, vel si quid ejusmodi; nec immerito, si id quod animat et regit, etiam cum vehementius movetur, vehementius exagitat: ita et ipsi animæ ut in ea visa pergat, quæ non ei per sensus corporis nuntiantur, sed per incorporalem substantiam, et ita pergat ut non discernat utrum corpora sint an similitudines corporum, aliquando a corpore accidit, aliquando a spiritu; et a corpore quidem, sive naturali vicissitudine, ut sunt visa somniantium, dormire quippe a corpore est homini; sive aliqua mala valetudine sensibus perturbatis, ut cum a phreneticis simul et corpora videntur, et visa similia corporibus tamquam et ipsa præ oculis adsint; aut penitus interclusis, sicut sæpe male affecti morbo aliquo ingravescente, præsente corpore diu absentes, deinde hominibus redditi, multa se vidisse dixerunt: a spiritu vero, cum omnino sano atque integro corpore in alienationem rapiuntur, sive ita ut et per sensus corporis corpora videant, et in spiritu quædam similia quæ a corporibus non discernant; sive penitus avertantur a sensibus carnis, et nihil per eos omnino sentientes, illa spiritali visione habitent in similitudinibus corporum. Sed cum malus in hæc arripit spiritus, aut dæmoniacos facit, aut arreptitios, aut falsos prophetas: cum autem bonus, fideles mysteria loquentes, aut accedente etiam intelligentia veros prophetas, aut ad tempus quod per eos oportet ostendi, videntes atque narrantes.

42. Sed cum a corpore caussa est ut talis visa cernantur, non ea corpus exhibet; neque enim habet eam vim, ut formet aliquid spiritale: sed sopito, aut perturbato, aut etiam intercluso itinere intentionis a cerebro, qua dirigitur sentiendi motus, anima ipsa quo motu proprio cessare ab hoc opere non potest, quia per corpus non sinitur, vel non plene sinitur corporalia sentire, vel ad corporalia vim suæ intentionis dirigere, spiritu corporalium similitudines agit, aut intuetur objectas. Et siquidem eas ipsa agit, phantasiæ tantum sunt; si autem objectas intuetur, ostensiones sunt. Denique cum oculi dolent vel exstincti sunt, quia non est caussa in sede cerebri, unde ipsa dirigitur intentio sentiendi, non fiunt hujusmodi visiones, quamvis

cernendis corporalibus obstaculum existat a corpore. Magis enim cæci aliquid dormientes quam vigilantes vident. Dormientibus quippe in cerebro consopitur via sentiendi, quæ intentionem ad oculos ducit, ideoque ipsa intentio in aliud aversa, cernit visa somniorum tamquam species corporales adsint, ut sibi dormiens vigilare videatur, et non similia corporibus, sed ipsa corpora intueri se putet: cum autem vigilant cæci, ducitur per illa itinera intentio cernendi, quæ cum ad loca venerit oculorum, non exseritur foras, sed ibi remanet, ut vigilare se sentiant, potiusque esse in tenebris vigilando etiam per diem, quam dormiendo, sive per diem sive per noctem. Nam et qui cæci non sunt, plerique patentibus oculis dormiunt nihil per eos videntes, sed non ideo nihil videntes, cum spiritu cernant visa somniorum: si autem clausis oculis vigilent, neque dormientium præsto sunt visionibus neque vigilantium. Tantum tamen valet, quod usque ad oculos eorum nec sopita nec perturbata nec interclusa pervenit a cerebro via sentiendi, et animæ intentionem usque ad ipsas quamvis clausas fores corporis ducit, ut cogitentur quidem imagines corporum, sed nullo modo pro eis habeantur corporibus, quæ per oculos sentiuntur.

43. Tantum interest, ubi fiat impedimentum sentiendi corporalia, cum fit in corpore. Si enim non fit nisi in ipsis aditibus, et quasi januis sensuum, velut in oculis, in auribus, ceterisque sensibus corporalibus, sola impeditur perceptio corporalium; non autem animæ intentio in aliud sic avertitur, ut pro corporibus habeat imagines corporum: si autem caussa est intus in cerebro, unde diriguntur viæ ad ea, quæ foris sunt, sentienda; ipsius intentionis vasa sopiuntur, vel turbantur, vel intercluduntur, quibus nititur anima in ea quæ foris sunt, intuenda vel sentienda. Quem nisum quoniam non amittit, tanta expressione format similia, ut imagines corporalium a corporibus discernere non valens, utrum in illis an in istis sit nesciat; et cum scit, longe alio modo sciat, quam dum in cogitando versantur sive occurrunt similitudines corporum. Qui modus nisi ab expertis capi utcumque non potest. Hinc enim erat, quod me dormiens in somnis videre sciebam, nec tamen illas corporalium rerum similitudines, quas videbam, sic ab ipsis corporalibus discernebam, quemadmodum eas cogitantes etiam clausis oculis vel in tenebris constituti discernere solemus. Tantum valet ipsa animi intentio utrum perducatur usque ad sensus licet clausos, an in ipso cerebro, unde in hæc nititur, aliqua caussa exsistente in aliud avertatur, ut quamvis aliquando se noverit non corpora, sed corporum similitudines cernere, vel minus erudita etiam ipsa esse corpora existimans, sentiat se non ea corpore, sed spiritu videre, longe sit tamen ab affectione, qua suo corpori præsentatur: unde se norunt et cæci vigilare, cum similitudines corporum cogitatas a corporibus, quæ videre non possunt, certa notione discernunt.

CAP. XXI. Visa corporalibus similia in quæ anima rapitur, non ideo esse naturæ diversæ.

44. Cum autem sano corpore, nec somno sensibus consopitis, aliquo occulto opere spiritali in ea visa, quæ similia sunt corporalibus anima rapitur, non quia modus diversus est, ideo est etiam diversa natura visorum; cum et in illis caussis, quæ de corpore exsistunt, sit utique differentia, et aliquando a contrario. Nam phrenetici non dormiendo potius perturbatas habent sentiendi vias in capite, ut talia videant, qualia somniantes vident, quorum dormiendo avertitur intentio a sensu vigilandi, et in ea videnda convertitur. Cum ergo illud fiat non dormiendo, hoc autem dormiendo, non tamen ea quæ videntur ex alio genere sunt, quam ex natura spiritus, de quo vel in quo fiunt similitudines corporum. Ita quamvis diversa sit caussa intentionis alienatæ, quando sano corpore vigilantis occulta quadam vi spiritali anima rapitur, ut vice corporum expressas corporalium rerum similitudines in spiritu videat, eadem tamen est natura visorum. Neque enim dici potest, cum caussa in corpore est, tunc animam sine ulla præsensione futurorum ex seipsa versare imagines corporum, sicut etiam cogitando eas solet; cum vero in ea videnda spiritu assumitur, divinitus hæc demonstrari: quandoquidem aperte Scriptura dicit, Effundam de spiritu meo super omnem carnem, et juvenes visa videbunt, et senes somnia somniabunt, divinæ operationi utrumque tribuens: et Angelus Domini apparuit Joseph in somnis, dicens, Noli timere accipere Mariam conjugem tuam, et iterum, Tolle puerum et vade in Ægyptum.

Johel. 2. 28. » — Matth. 1. 20. et 2. 13.

CAPUT XXII. Quomodo contingant visa illa ex quibus divinationes occulto instinctu seu causa factæ.

45. Itaque bono quidem spiritu assumi spiritum hominis ad has videndas imagines, nisi aliquid significent, non puto: cum vero in corpore caussa est, ut in eas expressius intuendas humanus intendatur spiritus, non semper aliquid significare credendum est: sed tunc significant, cum inspirantur a demonstrante spiritu, sive dormienti, sive aliquid aliud ex corpore, ut a carnis sensibus alienaretur, patienti. Vigilantibus etiam neque ullo morbo afflictis nec furore exagitatis, occulto quodam instinctu ingestas esse cogitationes, quas promendo divinarent, non solum aliud agentes, sicut Caiphas pontifex prophetavit, cum ejus intentio non haberet voluntatem prophetandi, verum etiam id suscipientes, ut divinandi modo aliquid dicerent, novimus.

Johan. 11. 51.

46. Nam quidam juvenes jocando ut fallerent, ubi peregrini iter agebant, mathematicos se esse finxerunt, ignorantes omnino utrum duodecim signa dicerentur. Qui cum hospitem suum mirari cernerent quæ dicebant, et adtestari esse verissima, audacius in plura progressi sunt. At ille adtestans ad omnia mirabatur. Postremo ab eis de filii salute quæsivit, quem diu absentem desiderabat, et quod inopinate tardaret, ne quid ei accidisset sollicitus erat. At illi non curantes quid post eorum abscessum veri cognosceretur, dum tamen in præsentia lætum hominem redderent, mox profecturi responderunt

salvum ac propinquantem, et eo ipso die quo hæc loquebantur, esse venturum: neque enim metuebant, ne cum totus dies peractus esset, eos ille redarguendos postridie sequeretur. Quid multa? dum jam abire disponerent, ecce subito adhuc eis illic positis venit.

47. Item alius ante symphoniacum saltabat, ubi erant multa idola per quamdam Paganorum solemnitatem, non aliquo spiritu arreptus, sed imitatione ludicra arreptitios æmulatus, scientibus, circumstantibus et spectantibus. Moris enim erat ut ante prandium peractis sacrificiis agitatisque phanaticis, si qui adolescentes post prandium vellent eo more ludere, nullus prohiberetur. Ille ergo inter saltandum, facto sibi silentio, jocabundus, et ridente multitudine circumseptus, ea nocte quæ impendebat, in ea silva, quæ juxta erat, hominem a leone interemtum iri, ad cujus cadaver spectandum illucescente die confluxuram turbam, et illius solemnitatis locum deserturam, prædixit. Et factum est, cum satis cunctis qui aderant in omnibus ejus motibus claruisset, hoc eum ludendo et jocando nusquam perturbata vel alienata mente dixisse: ipso etiam tanto amplius mirante quod acciderit, quanto magis nosset quo id animo atque ore protulerit.

48. Quonam modo hæc visa in spiritum hominis veniant, utrum ibi primitus formentur, an formata ingerantur, et quadam conjunctione cernantur, ut sic hominibus angeli ostendant cogitationes suas, et corporalium rerum similitudines, quas in suo spiritu futurorum cognitione præformant, quemadmodum et ipsi nostras cogitationes, non utique oculis, quia non corpore, sed spiritu vident; verum hoc intersit, quod illi nostras, etiam si nolimus, noverunt, nos autem ipsorum, nisi ostendantur, nosse non possumus; quia sic eas, ut opinor, habent in potestate occultare spiritalibus modis, quemadmodum nos quibusdam interjectis obstaculis, nostra corpora ne aliorum oculis videantur, abscondimus: et quid fiat in spiritu nostro, ut aliquando cernantur tantummodo significantes imagines, et utrum aliquid significent ignoretur; aliquando autem aliquid significare sentiantur, sed quid significent nesciatur; aliquando vero tamquam pleniore demonstratione anima humana et spiritu ipsas et mente quid significent videat, et scire difficillimum est, et si jam sciamus, disserere atque explicare operosissimum.

CAPUT XXIII. Spiritalem naturam, ubi tam multis caussis similitudines corporalium formentur in nobis existere.

49. Quod autem nunc insinuare satis arbitror, certum est esse spiritalem quamdam naturam in nobis, ubi corporalium rerum formantur similitudines; sive cum aliquod corpus sensu corporis tangimus, et continuo formatur ejus similitudo in spiritu, memoriaque reconditur; sive cum absentia corpora jam nota cogitamus, ut ex eis formetur quidam spiritalis adspectus, quæ jam erant in spiritu et antequam ea cogitaremus; sive cum eorum corporum, quæ non novimus, sed tamen esse non dubitamus, similitudines, non ita ut sunt illis, sed ut occurrit intuemur; sive A cum alia, quæ vel non sunt, vel esse nesciuntur, pro arbitrio vel opinatione cogitamus; sive unde, neque id agentibus, neque volentibus nobis variæ formæ corporalium similitudinum versantur in animo; sive cum aliquid corporaliter acturi, ea ipsa disponimus quæ in illa actione futura sunt, et omnia cogitatione antecedimus; sive jam in ipso actu, vel cum loquimur vel cum facimus, omnes corporales motus, ut exseri possint, præveniuntur similitudinibus suis intus in spiritu; neque enim ulla vel brevissima syllaba in ordine suo nisi prospecta sonuisset: sive cum a dormientibus somnia videntur, vel nihil vel aliquid significantia; sive cum valetudine corporali turbatis intrinsecus itineribus sentienti, imagines corporum spiritus veris corporibus ita mi- B scet, ut internosci vel vix possint, vel omnino non possint; et aut significent aliquid, aut sine ulla significatione oboriantur; sive prorsus ingravescente aliquo morbo vel dolore corporis, et intercludente intus vias quibus animæ, ut per carnem sentiret exserebatur ac nitebatur intentio, altius quam somno absentato spiritu, corporalium rerum exsistunt aut monstrantur imagines, vel significantes aliquid vel sine ulla significatione apparentes; sive nulla ex corpore caussa exsistente, sed assumente atque rapiente aliquo spiritu tollitur anima in hujusmodi videndas similitudines corporum, miscens eis visa corporalia, cum simul etiam corporis sensibus utitur; sive ita spiritu assumente alienatur ab omni corporis sensu, et avertitur, ut solis simi- C litudinibus corporum spiritali visione teneatur, ubi nescio utrum possint aliqua nihil significantia videri.

50. Hæc igitur natura spiritalis, in qua non corpora, sed corporum similitudines exprimuntur, inferioris generis visiones habet, quam illud mentis atque intelligentiæ lumen, quo et ista inferiora dijudicantur, et ea cernuntur, quæ neque sunt corpora neque ullas gerunt formas similes corporum, velut ipsa mens et omnis animæ affectio bona, cui contraria sunt ejus vitia, quæ recte culpantur atque damnantur in hominibus. Quo enim alio modo ipse intellectus nisi intelligendo conspicitur? Ita et caritas, gaudium, pax, longanimitas, benignitas, bonitas, fides, mansuetudo, continentia, et cetera hu- D jusmodi, quibus propinquatur Deo; et ipse Deus, ex quo omnia, per quem omnia, in quo omnia.

51. Quamquam itaque in eadem anima fiant visiones sive quæ sentiuntur per corpus, sicut hoc corporeum cælum, terra, et quæcumque in eis nota esse possunt, quemadmodum possunt; sive quæ spiritu videntur similia corporum, de quibus multa jam diximus; sive cum mente intelliguntur, quæ nec corpora sunt, nec similitudines corporum; habent utique ordinem suum, et est aliud alio præcellentius. Præstantior est enim visio spiritalis quam corporalis, et rursus præstantior intellectualis quam spiritalis. Corporalis enim sine spiritali esse non potest; quandoquidem momento eodem, quo corpus sensu

corporis tangitur, fit etiam in animo tale aliquid, non quod hoc sit, sed quod simile sit; quod si non fieret nec sensus ille esset, quo ea quæ extrinsecus adjacent, sentiuntur. Neque enim corpus sentit, sed anima per corpus, quo velut nuntio utitur ad formandum in seipsa quod extrinsecus nuntiatur. Non potest itaque fieri visio corporalis, nisi etiam spiritalis simul fiat: sed non discernitur, nisi cum fuerit sensus ablatus a corpore, ut id quod per corpus videbatur, inveniatur in spiritu. At vero spiritalis visio etiam sine corporali fieri potest, cum absentium corporum similitudines in spiritu apparent, et finguntur multæ pro arbitrio, vel præter arbitrium demonstrantur. Item spiritalis visio indiget intellectuali ut dijudicetur, intellectualis autem ista spiritali inferiore non indiget, ac per hoc spiritali corporalis, intellectuali autem utraque subjecta est. Cum ergo legimus, Spiritalis omnia judicat, ipse autem a nemine dijudicatur: non secundum spiritum, a quo mens discernitur, sicut illud quod dictum est, Orabo spiritu, orabo et mente, sed ex illa notione debemus accipere qua dictum est, Renovamini autem spiritu mentis vestræ. Jam enim supra docuimus alio modo et ipsam mentem spiritum dici, secundum quam spiritalis omnia dijudicat. Quapropter non absurde neque inconvenienter arbitror spiritalem visionem inter intellectualem et corporalem tamquam medietatem quamdam obtinere. Puto enim non incongruenter medium dici, quod corpus quidem non est, sed simile est corporis, inter illud quod vere corpus est, et illud quod nec corpus est, nec simile corporis.

I. Cor. 1. 15.

I. Cor. 14. 15.

Ephes. 4. 23.

CAPUT XXX. Solam intellectualem visionem non fallere.

52. Illuditur autem anima similitudinibus rerum, non earum vitio, sed opinionis suæ, cum approbat quæ similia sunt pro iis quibus similia sunt, ab intelligentia deficiens. Fallitur ergo in visione corporali, cum in ipsis corporibus fieri putat, quod fit in corporis sensibus: sicut navigantibus videntur in terra moveri quæ stant, et intuentibus cælum stare sidera quæ moventur, et divaricatis radiis oculorum duas lucernæ species apparere, et in aqua remus infractus, et multa hujusmodi; aut cum putat aliquid hoc esse, quod similiter coloratum est, vel similiter sonat, vel olet, vel sapit, vel tangitur: hinc enim et medicamentum aliquod ceratum coctum in cacabo putatur legumen, et sonitus transeuntis vehiculi putatur ex tonitruo, et si nullis aliis sensibus exploretur, sed soli adjaceat olfactui, citrium putatur herba, quæ vocatur apiaria, et cibus aliquo dulciculo succo affectus putatur melle conditus, et ignotus anulus contrectatus in tenebris, putatur aureus, cum sit æreus aut argenteus, aut cum repentinis inopinatisque corporalibus visis anima turbata vel in somnis videre se putat, vel aliquo hujusmodi spiritali viso affici: unde in omnibus corporalibus visis, et aliorum sensuum contestatio, et maxime ipsius mentis, atque rationis adhibetur, ut quod in hoc rerum genere verum est, inveniatur quantum inveniri potest. In visione autem spiritali, id est in corporum similitudinibus, quæ spiritu videntur, fallitur anima, cum ea quæ sic videt, ipsa corpora esse arbitratur; vel quod sibi suspicione falsaque conjectura finxerit, hoc etiam in corporibus putat quæ non visa conjectat. At vero in illis intellectualibus visis non fallitur: aut enim intelligit, et verum est; aut si verum non est, non intelligit: unde aliud est in his errare quæ videt, aliud ideo errare quia non videt.

CAPUT XXVI. Raptus animæ duplex spiritali visione et intellectuali.

53. Quapropter cum rapitur anima in ea visa, quæ spiritu cernuntur similia corporalibus, ita ut omnino a sensibus corporis avertatur amplius quam in somno solet; sed minus quam in morte; jam divinæ admonitionis est et adjutorii, ut se non corpora, sed visa corporum similia spiritaliter noverit cernere, sicuti quæ se in somnis videre etiam antequam evigilent sciunt. Ibi et etiam videntur futura, ita ut omnino futura noscantur, quorum imagines præsentes videntur, sive ipsa hominis mente divinitus adjuta, sive aliquo inter ipsa visa quid significent exponente, sicut in Apocalypsi Johanni exponebatur, magna revelatio est: etiamsi forte ignoret ille, cui hæc demonstrantur, utrum e corpore exierit, an adhuc sit in corpore, sed spiritu a sensibus corporis alienato ista videat: potest enim sic raptus id ignorare, si ei et hoc non ostendatur.

Apoc. 1. 10.

54. Porro autem si quemadmodum raptus est a sensibus corporis, ut esset in istis similitudinibus corporum, quæ spiritu videntur, ita et ab ipsis rapiatur, ut in illam quasi regionem intellectualium vel intelligibilium subvehatur, ubi sine ulla corporis similitudine perspicua veritas cernitur, nullis opinionum falsarum nebulis obfuscatur: ibi virtutes animæ non sunt operosæ ac laboriosæ. Neque enim opere temperantiæ libido frenatur, aut opere fortitudinis tolerantur adversa, aut opere justitiæ iniqua puniuntur, aut opere prudentiæ mala devitantur. Una ibi et tota virtus est amare quod videas, et summa felicitas habere quod amas. Ibi enim beata vita in fonte suo bibitur, inde aspergitur aliquid huic humanæ vitæ, ut in tentationibus hujus sæculi temperanter, fortiter, juste, prudenterque vivatur. Propter illud quippe adipiscendum, ubi secura quies erit et ineffabilis visio veritatis, labor suscipitur, et continendi a voluptate, et sustinendi adversitates, et subveniendi indigentibus, et resistendi decipientibus. Ibi videtur claritas Domini, non per visionem significantem, sive corporalem, sicut visa est in monte Sina, sive spiritalem, sicut vidit Isaias vel Johannes in Apocalypsi: sed per speciem, non per ænigmata, quantum eam capere mens humana potest, secundum assumentis Dei gratiam, ut os ad os loquatur ei quem dignum tali Deus colloquio fecerit; non os corporis, sed mentis, * sicut intelligendum arbitror quod de Moyse scriptum est.

Exodi 19. 18.

Isaiæ 6. 1.

Apoc. 1. 10.

Num. 12. 8.

* CAPUT XXVII. Quo genere visionis Deus a

55. Concupiverat enim, sicut in Exodo legi-

[Moyse visus. Exodi 19. 18. et 33. 9.] mus, videre Deum; non utique sicut viderat in monte, nec sicut videbat in tabernaculo, sed in ea substantia qua Deus est, nulla assumta corporali natura, quæ mortalis carnis sensibus præsentetur: neque in spiritu figuratis similitudinibus corporum; sed per speciem suam; quantum eam capere creatura rationalis et intellectualis potest, sevocata ab omni corporis sensu, et ab omni significativo ænigmate spiritus. [Exodi 33. 13.] Sic enim scriptum est. Si ergo inveni gratiam in conspectu tuo, ostende mihi temetipsum manifeste, ut videam te: cum paulo superius legatur locutus Dominus ad Moysen facie ad faciem, sicut quis loquitur ad amicum suum. Sentiebat ergo quid videbat, et quod non videbat desiderabat. [Ibid. 17.] Nam » et paulo post cum dixisset ei Deus, Invenisti enim gratiam in conspectu meo, et scio te præ omnibus. Respondit ei, Ostende mihi claritatem tuam. Et tunc quidem responsum accepit a Domino figuratum, de quo nunc longum est disputare, quando ei dixit. Non poteris videre faciem meam, et vivere. Non enim videbit homo faciem meam, et vivet. Deinde subjecit et ait illi, Ecce locus penes me, et stabis super petram, statim ut transiet mea majestas, et ponam te in spelunca petræ, et tegam manu mea super te donec transeam; et auferam manum, et tunc videbis posteriora mea: nam facies mea non apparebit tibi. Nec tamen secuta Scriptura hoc etiam corporaliter factum esse narravit, satisque per hoc demonstratum est figurate dictum esse in Ecclesiæ significatione. Ipse est enim locus penes Dominum, quia Ecclesia est templum ejus, et ipsa ædificata est super petram, et cetera quæ ibi dicta sunt, eidem intelligentiæ congruunt. Nisi tamen concupitam et desideratam Dei claritatem Moyses videre meruisset, non in libro Numerorum diceret Deus ad Aaron et Mariam [Num. 12. 6.] fratres ejus, Audite verba mea, si fuerit propheta (a) inter vos Domino, in visione illi cognoscar, et in somno loquar illi, non ita quomodo famulus meus Moyses in tota domo mea fidelis est. Os ad os loquar ad illum in specie, et non per ænigmata, et claritatem Domini vidit. Neque enim hoc secundum substantiam corporis, quæ carnis sensibus præsentatur, intelligendum est; [Exodi 33. 11.] nam utique sic loquebatur ad Moysen facie ad faciem, contra in contra: quando tamen dixit ei, Ostende mihi temetipsum; et nunc etiam ad ipsos quod objurgabat, et quibus Moysi meritum ita præferebat, sic loquebatur per creaturam corporalem præsentatam sensibus carnis. Illo ergo modo, in illa specie qua Deus est, longe ineffabiliter secretius et præsentius loquitur locutione ineffabili, ubi eum nemo (b) videns vivet vita ista, qua mortaliter vivitur in istis sensibus corporis: sed nisi ab hac vita quisque quodammodo moriatur, sive omnino exiens de corpore, sive ita aversus et alienatus a carnalibus sensibus, ut merito nesciat, [2. Cor. 12. 3.] sicut Apostolus ait, utrum in corpore an extra corpus sit, cum in illam rapitur et subvehitur visionem.

CAPUT XXVIII. Tertium cælum et paradisum de quo Apostolus posse intelligi tertium genus visionis.

56. Quapropter si hoc tertium visionis genus, quod superius est, non solum omni corporali, quo per corporis sensus corpora sentiuntur, verum etiam omni illo spiritali, quo similitudines corporum spiritu et non mente cernuntur, tertium cælum appellavit Apostolus; in hoc videtur claritas Dei, cui videndæ corda mundantur, [Matth. 5. 8.] unde dictum est, Beati mundo corde, quia ipsi Deum videbunt, [1. Cor. 13. 12.] non per aliquam corporaliter vel spiritaliter figuratam significationem tamquam per speculum in ænigmate, sed facie ad faciem, [Num. 12. 8.] quod de Moyse dictum est, os ad os; per speciem scilicet, qua est Deus quidquid est, quantulumcumque eum mens, quæ non est quod ipse, etiam ab omni terrena labe mundata, et ab omni corpore et similitudine corporis alienata et abrepta capere potest: a quo peregrinamur mortali et corruptibili onere gravati, quamdiu per fidem ambulamus, non per speciem, [2. Cor. 5. 6.] et cum hic juste vivimus. Cur autem non credamus, quod tanto Apostolo doctori gentium, rapto usque ad istam excellentissimam visionem, voluerit Deus demonstrare vitam, in qua post hanc vitam vivendum est in æternum? Et cur non dicatur iste paradisus, excepto illo in quo corporaliter vixit Adam inter ligna nemorosa atque fructuosa? Quandoquidem et Ecclesia, quæ nos congregat in caritatis sinum, paradisus dicta est cum fructu pomorum. Sed hoc figurate dictum est, tamquam illo paradiso, ubi proprie fuit Adam, [Cant. 4. 13.] Ecclesia significata sit per formam futuri. Quamquam diligentius considerantibus fortassis occurrat illo paradiso corporali, in quo Adam corporaliter fuit, et istam vitam sanctorum significatam, quæ nunc agitur in Ecclesia, et illam quæ post hanc erit in æternum: sicut Jerusalem, quæ interpretatur visio pacis, et tamen quædam terrena civitas demonstratur, significat Jerusalem matrem nostram æternam in cælis, [Rom. 8. 24.] sive in iis qui spe salvi facti sunt, et quod non vident sperantes per patientiam exspectant, [Gal. 4. 27.] secundum quos multi filii desertæ magis quam ejus quæ habet virum; sive in ipsis Angelis sanctis per Ecclesiam multiformis sapientiæ Dei, [Ephes. 3. 10.] cum quibus post hanc peregrinationem sine labore et sine fine vivendum est.

CAPUT XXIX. An ut plures cæli, ita in spiritali et intellectuali visione plures gradus.

57. Si autem sic accipimus tertium cælum, quo Apostolus raptus est, ut quartum etiam, et aliquot ultra superius cælos esse credamus, infra quos est hoc tertium cælum, sicut eos alii septem, alii octo, alii novem vel etiam decem perhibent, et in ipso uno quod dicitur firmamentum, multos gradatim esse confirmant; ac per hoc corporeos esse vel ratiocinantur vel opinantur, de quorum ratione sive opinione nunc disserere longum est: potest etiam fieri, ut etiam in spiritalibus vel intellectualibus multos quosdam gradus quisquam esse contendat, aut si possit ostendat, eosque distinctos juxta ali-

(a) MSS. aliquot probæ notæ, *Si fuerit propheta vester, in visione illi Dominus cognoscar.*

(b) In plerisque MSS. *vivens videt.*

quem provectum magis minusve illustrium revelationum. Sed utcumque se ista habeant, et accipiantur ut libet, ab alio sic, ab alio autem sic, ego visorum vel visionum præter ista tria genera, aut corpore, aut spiritu, aut mente, usque adhuc vel nosse vel docere non possum. Sed quot et quantæ singulorum generum sint differentiæ, ut in unoquoque aliud alio gradatim superferatur, ignorare me fateor.

CAPUT XXX. In spiritali genere visionis, alia visionis, alia visa quasi divina, alia humana.

58. Sicut autem in ista luce corporea est cælum, quod super terras suspicimus, unde luminaria clarent et sidera, quæ corpora longe sunt meliora terrestribus: sic in illo genere spiritali, in quo videntur corporum similitudines luce quadam incorporali ac sua, sunt quædam excellentia et merito divina, quæ demonstrant Angeli miris modis; utrum visa sua facili quadam et præpotenti junctione vel commixtione etiam nostra esse facientes, an scientes nescio quomodo nostram in spiritu nostro informare visionem, difficilis perceptu, et difficilior dictu res est. Sunt autem alia visa usitata et humana, quæ sive ex ipso spiritu nostro multipliciter exsistunt, sive ex corpore spiritui quodammodo suggeruntur, sicut fuerimus affecti vel carne vel animo. Non solum enim vigilantes homines curas suas cogitando versant in similitudinibus corporum, verum etiam dormientes hoc sæpe somniant, quo indigent: nam et negotia sua gerunt ex animi cupiditate, et epulis poculisque inhiantes insistunt, si forte esurientes sitientesque dormierunt. Quæ omnia puto comparata illis angelicis demonstrationibus sic habenda, ac si in ista natura corporum terrena cælestibus compararentur.

CAPUT XXXI. In intellectuali visione alia sunt quæ in anima videntur, aliud lumen quo ipsa illustratur.

59. Sic etiam in illo genere intellectualium visorum alia sunt, quæ in ipsa anima videntur, velut virtutes quibus vitia sunt contraria; sive permansuræ, ut pietas; sive utiles huic vitæ, et postea non futuræ, sicut fides qua credimus ea quæ nondum videmus, et spes qua futura cum patientia expectamus, et ipsa patientia qua omnis toleramus adversa, donec quo volumus veniamus. Istæ quippe et hujusmodi virtutes, quæ nunc propter transigendam ista peregrinationem valde necessariæ sunt, non erunt in illa vita, propter quam adipiscendam sunt necessariæ: et tamen etiam ipsæ intellectualiter videntur; neque enim aut corpora sunt, aut species habent similes corporum. Aliud autem est ipsum lumen, quo illustratur anima, ut omnia vel in se vel in illo veraciter intellecta conspiciat; nam illud jam ipse Deus est, hæc autem creatura, quamvis rationalis et intellectualis ad ejus imaginem facta, quæ cum conatur lumen illud intueri, palpitat infirmitate, et minus valet. Inde est tamen quidquid intelligit sicut valet. Cum ergo illuc rapitur, et a carnalibus subtracta sensibus, illi visioni expressius præsentatur non spatiis localibus, sed modo quodam suo, etiam supra se videt illud, quo adjuta videt quidquid etiam in se intelligendo videt.

Lumen animæ Deus.

CAPUT XXXII. Anima corpore exuta, quo feratur.

60. Si autem quæritur cum anima de corpore exierit, utrum ad aliqua loca corporalia feratur, an ad incorporalia corporalibus similia, an vero nec ad ipsa, sed ad illud quod et corporibus et similitudinibus corporum est excellentius; cito quidem responderim, ad corporalia loca eam vel non ferri nisi cum aliquo corpore, vel non localiter ferri. Jam utrum habeat aliquod corpus, cum de hoc corpore exierit, ostendat qui potest, ego autem non puto: (a) spiritalem enim arbitror esse, non corporalem. Ad spiritalia vero pro meritis fertur, aut ad loca pœnalia similia corporibus: qualia sæpe demonstrata sunt iis qui rapti sunt a corporis sensibus, et mortuis similes jacuerunt, et infernales pœnas viderunt, cum et ipsi in seipsis gererent quamdam similitudinem corporis sui, per quam possent ad illa ferri, et talia similitudinibus sensuum experiri. Neque enim video cur habeat anima similitudinem corporis sui, cum jacente sine sensu ipso corpore nondum tamen penitus mortuo, videt talia, qualia multi ex illa subductione vivis reddit narraverunt, et non habeat cum perfecta morte penitus de corpore exierit. Aut ergo ad illa fertur pœnalia, aut ad illa itidem similia corporalibus, nec tamen pœnarum, sed quietis atque gaudiorum.

61. Neque enim recte dici potest, vel illas falsas esse pœnas, vel illam falsam requiem atque lætitiam: tunc enim hæc falsa sunt, quando per opinationis errorem alia pro aliis putantur. Nam Petrus non solum cum discum illum videbat, et in eo non similitudines corporum, sed corpora putabat, in hoc utique fallebatur: verum etiam cum alio tempore ab Angelo solutus e vinculis ibat in corpore ambulans, et præsentatus corporalibus formis, et putabat se visum videre, nihilo minus fallebatur. Nam et illæ in disco erant spiritales formæ corporalibus similes; et ista corporalis expressio soluti de vinculis, propter miraculum spiritali similis erat. Fallebatur autem anima in utrisque, nonnisi cum alia pro aliis approbaret. Quamvis ergo non sint corporalia, sed similia corporalibus, quibus animæ corporibus exutæ afficiuntur, seu bene seu male, cum et ipsæ corporibus suis similes sibimet appareant; sunt tamen et vera lætitia et vera molestia facta de substantia spiritali. Nam et in somnis magni interest utrum in lætis an in tristibus simus. Unde quidam in rebus quas concupiverant constituti, se evigilasse doluerunt; et rursus gravibus terroribus atque cruciatibus exagitati atque vexati, cum expergefacti essent, dormire timuerunt, ne in eadem mala revocarentur. Et utique dubitandum non est, quod expressiora sint illa quæ inferna dicuntur, atque ob hoc vehementius sentiantur. Nam et qui sub-

Act. 10. 11.

Act. 12. 9.

(a) MSS. aliquot optimæ notæ carent his verbis: *Spiritalem enim arbitror esse, non corporalem.* quæ rursus habentur in fine n. 61. quo forte ex loco huc translata sunt: nam et in pluribus MSS. insignis hic transpositio versuum fere 30. commissa est.

tracti sunt sensibus corporis, minus quidem quam si omni modo morerentur, sed tamen amplius quam si dormirent, expressiora se vidisse narraverunt, quam si somnia narravissent. Est ergo prorsus inferorum substantia, sed eam spiritalem arbitror esse, non corporalem.

CAPUT XXXIII. De inferis quæstio.

62. Nec audiendi sunt, qui affirmant inferos in hac vita explicari, nec esse post mortem. Viderint enim quemadmodum poetica figmenta interpretentur; nos ab auctoritate divinarum Scripturarum, quibus solis de hac re fides habenda est, recedere non debemus. Quamquam possimus ostendere, illorum quoque sapientes de inferorum substantia minime dubitasse, quæ post hanc vitam excipit animas mortuorum. (2. Retract. 24. n. 2.) Unde autem sub terris esse dicantur inferi, si corporalia loca non sunt, aut unde inferi appellentur, si sub terris non sunt, merito quæritur. Animam vero non esse corpoream non me putare, sed plane scire, audeo profiteri: tamen habere posse similitudinem corporis et corporalium omnino membrorum quis quis negat, potest negare animam esse, quæ in somnis videt vel se ambulare, vel sedere, vel hac atque illac gressu aut etiam volatu ferri ac referri, quod sine quadam similitudine corporis non fit. Proinde si hanc similitudinem etiam apud inferos gerit, non corporalem sed corpori similem; ita etiam in locis videtur esse non corporalibus, sed corporalium similibus, sive in requie, sive in doloribus.

(Animam esse incorpoream. 4. Sent. dist. 44. c. Cum autem.)

63. Quamquam et illud me nondum invenisse confiteor, inferos appellatos, ubi justorum animæ requiescunt. Et Christi quidem animam venisse usque ad ea loca, in quibus peccatores cruciantur, ut eos solveret a tormentis, quos esse solvendos occulta nobis sua justitia judicabat, non immerito creditur. Quomodo enim aliter accipiendum sit quod dictum est, Quem Deus suscitavit ex mortuis, solutis doloribus inferorum, quia non poterat teneri ab eis (Act. 2. 24), non video, nisi ut quorumdam dolores apud inferos eum solvisse accipiamus, ea potestate qua Dominus est, cui omne genu flectitur, cælestium, terrestrium, et infernorum (Phil. 2. 10), per quam potestatem etiam illis doloribus, quos solvit, non potuit adtineri. Neque enim Abraham, vel ille pauper in sinu ejus, hoc est in secreto quietis ejus, in doloribus erat, inter quorum requiem (a) et illa inferni tormenta legimus (b) magnum chaos firmatum: sed nec apud inferos esse dicti sunt. Contigit enim, inquit, mori inopem illum, et auferri ab Angelis in sinum Abrahæ: mortuus est autem et dives, et sepultus est; et cum apud inferos in tormentis esset, et cetera (Lucæ 16 23). Videmus itaque inferorum mentionem non esse factam in requie pauperis, sed in supplicio divitis.

(Sinus Abrahæ.)

64. Illud etiam quod Jacob dicit ad filios suos, Deducetis senectam meam cum tristitia ad inferos (Gen. 44 29), videtur hoc magis timuisse, ne nimia tristitia sic perturbaretur, ut non ad requiem beatorum iret, sed ad inferos peccatorum. Neque enim parvum animæ malum est tristitia, cum et Apostolus cuidam tam sollicite timuerit, ne majore tristitia absorberetur (2. Cor. 2. 7). Proinde, ut dixi, nondum inveni, et adhuc quæro, nec mihi occurrit inferos alicubi in bono posuisse Scripturam dumtaxat canonicam: non autem in bono accipiendum sinum Abrahæ, et illam requiem quo ab Angelis pius pauper ablatus est, nescio utrum quisquam possit audire: et ideo (c) quomodo eam apud inferos credamus esse, non video.

CAPUT XXXIV. De Paradiso et tertio cælo quo raptus est Paulus.

65. Verum hoc dum quærimus, et aut invenimus, aut non invenimus, urget nos longitudo libri hujus eum aliquando concludere. Quapropter quoniam de paradiso sermonem instituimus, propter illud quod Apostolus ait, scire se raptum hominem usque in tertium cælum, nescire autem sive in corpore sive extra corpus, et quia raptus est in paradisum, et audivit ineffabilia verba, quæ non licet homini loqui; non temere affirmamus, utrum in tertio cælo sit paradisus, an etiam in tertium cælum, et inde rursus in paradisum raptus sit. Si enim proprie quidem nemorosus locus, translato autem verbo, omnis etiam spiritalis quasi regio ubi animæ bene est, merito paradisus dici potest, non solum tertium cælum, quidquid illud est, quod profecto magnum sublimiterque præclarum est, verum etiam in ipso homine lætitia quædam bonæ conscientiæ paradisus est. Unde et Ecclesia in sanctis temperanter et juste et pie viventibus paradisus recte dicitur, pollens affluentia gratiarum (Eccli. 40. 28), castisque deliciis: quandoquidem et in tribulationibus gloriatur de ipsa patientia plurimum gaudens, quis secundum multitudinem dolorum in corde consolationes Dei jucundant animam ejus (Psal. 93. 19). Quanto magis ergo post hanc vitam etiam sinus ille Abrahæ paradisus dici potest, ubi jam nulla tentatio, ubi tanta requies post omnes dolores vitæ hujus? Neque enim et lux ibi non est propria quædam et sui generis, et profecto magna, quam dives ille de tormentis et tenebris inferorum, tam utique de longinquo, cum magnum chasma esset in medio, sic tamen vidit, ut ibi illum quondam contemtum pauperem agnosceret (Lucæ 16. 23).

66. Quæ si ita sunt, ideo sub terris dicuntur inferi vel creduntur, quia congruenter in spiritu per illas corporalium rerum similitudines sic demonstrantur, ut quoniam defunctorum animæ inferis dignæ, carnis amore peccaverunt, hoc eis per illas corporalium similitudines exhibeatur, quod ipsi carni mortuæ solet, ut sub terram recondatur. Denique inferi eo quod infra sint, latine appellantur: sicut autem secundum corpus si ponderis sui ordinem teneant, inferiora sunt omnia graviora: ita secundum spiritum inferiora sunt omnia tristiora: unde et in græca lingua origo nominis, quo appellantur inferi, ex eo quod nihil suave habeant, resonare per- (ἀηδής)

(a) MSS. magno consensu: *et illa inferna tormenta*.
(b) MSS. plerique: *magnum chasma*.
(c) Editi *quomodo eum apud inferos*. At omnes nostri MSS. *eam* quod ad requiem refertur.

bibetur. Nec ipsam tamen rerum partem noster Salvator mortuus pro nobis visitare contemsit, ut inde solveret quos esse solvendos secundum divinam secretamque justitiam ignorare non potuit. Quapropter animæ illius latronis cui dixit, *Hodie mecum eris in paradiso*, non utique inferos præstitit, ubi pœnæ sunt peccatorum: sed aut illam requiem sinus Abrahæ; non enim alicubi non est Christus, cum ipse sit Sapientia Dei *adtingens ubique propter suam munditiam*: aut illum paradisum, sive in tertio cælo, sive ubicumque alibi est, quo post tertium cælum est raptus Apostolus: si tamen non aliquid unum est diversis nominibus appellatum, ubi sunt animæ beatorum.

Lucæ 23. 43.

Sap. 7. 24.

67. Si ergo cælum primum recte accipimus hoc omne corporeum generali nomine quidquid est super aquas et terram; secundum autem, in similitudine corporali quod spiritu cernitur, sicut illud unde animalibus plenus in ecstasi Petro discus ille submissus est; tertium vero, quod mente conspicitur in secreta et remota et omnino abrepta a sensibus carnis atque mundata, ut ea quæ in illo cælo sunt, et ipsam Dei substantiam, Verbumque Deum per quod facta sunt omnia, in caritate Spiritus-Sancti ineffabiliter valeat videre et audire: non incongruenter arbitramur, et illuc esse Apostolum raptum, et ibi fortassis esse paradisum omnibus meliorem, et si dici oportet, paradisum paradisorum. Si enim animæ bonæ lætitia in rebus bonis est in omni creatura, quid ea lætitia præstantius quæ in Verbo Dei est per quod facta sunt omnia?

Act. 10. 11.

Johan. 1. 3.

2 Cor. 12. 4.

CAPUT XXXV. Resurrectio corporum ad perfectam beatitudinem animæ cur sit necessaria.

68. Sed si quem movet, quid opus sit spiritibus defunctorum corpora sua in resurrectione recipere, si potest eis etiam sine corporibus summa illa beatitudo præberi; difficilior quidem quæstio est, quam ut perfecte possit hoc sermone finiri: sed tamen minime dubitandum est, et raptam hominis a carnis sensibus mentem, et post mortem ipsa carne deposita, transcensis etiam similitudinibus corporalium, non sic videre posse incommutabilem substantiam, ut sancti Angeli vident, sive alia latentiore caussa, sive ideo quia inest ei naturalis quidam appetitus corpus administrandi; quo appetitu retardatur quodammodo ne tota intentione pergat in illud summum cælum, quamdiu non subest corpus, cujus administratione appetitus ille conquiescat. Porro autem si tale sit corpus, cujus sit difficilis et gravis administratio, sicut hæc caro quæ corrumpitur, et aggravat animam, de propagine transgressionis exsistens, multo magis avertitur mens ab illa visione summi cæli: unde necessario abripienda erat ab ejusdem carnis sensibus, ut ei quomodo capere posset illud ostenderetur. Proinde cum hoc corpus jam non animale, sed per futuram commutationem spiritale receperit Angelis coæquata, perfectum habebit naturæ suæ modum, obediens et imperans, vivificata et vivificans, tam ineffabili facilitate, A ut sit ei gloriæ quod sarcinæ fuit.

CAPUT XXXVI. Tria visionum genera quomodo erunt in beatis.

69. Nimirum enim erunt et tunc ista tria genera visionum, sed nulla falsitate aliud pro alio approbabitur; nec in corporalibus nec in spiritalibus visis, multo minus in intellectualibus, quibus ita præsentatis et perspicuis (a) perfruetur, ut longe minore evidentia nunc nobis adjaceant istæ species corporales, quas sensui carnis adtingimus, et eis multi ita sunt dediti, ut solas esse arbitrentur, et quidquid tale non est, putent omnino non esse. Sapientes autem ita sunt in his corporalibus visis, ut quamvis ea præsentiora videantur, certiores sint tamen in illis quæ præter corporis speciem præterque corporis similitudinem intelligendo utcumque perspiciunt; quamvis ea non valeant ita mente con- B spicere, ut hæc sensu corporis intuentur. Sancti vero Angeli et his corporalibus judicandis atque administrandis præsunt, nec eis tamquam præsentioribus familiarius inclinantur; et eorum significativas similitudines in spiritu ita discernunt, et tanta potentia quodammodo tractant, ut eas possint etiam hominum spiritibus revelando miscere; et illam incommutabilem substantiam Creatoris ita conspiciunt, ut visione atque amore et eam præponant omnibus, et secum eam judicent de omnibus, et in eam dirigantur ut agantur, et ex ea dirigant quidquid agunt. Denique quamvis abrepto Apostolo a carnis sensibus in tertium cælum et paradisum, hoc ipsum certe defuit ad plenam perfectamque cognitionem rerum, quæ Angelis inest, quod sive C in corpore sive extra corpus esset, nesciebat. Hoc utique non deerit, cum receptis corporibus in resurrectione mortuorum corruptibile hoc induetur incorruptione, et mortale hoc induetur immortalitate. Omnia enim evidentia erunt sine ulla falsitate, sine ulla ignorantia, suis ordinibus distributa et corporalia et spiritalia et intellectualia, in natura integra et beatitate perfecta.

1. Cor 15. 53.

CAPUT XXXVII. Sententia quorumdam de tertio cælo.

70. Scio quidem nonnullos eorum, qui Scripturas sanctas ante nos in fide catholica tractasse laudantur, etiam sic exposuisse quod ait Apostolus, tertium cælum, ut corporalis et animalis et spiritalis hominis hic differentias accipi vellent, atque ad illud incorporearum rerum genus excellenti evidentia contemplandum esse Apo- D stolum raptum: quod genus etiam in hac vita spiritales homines præ ceteris rebus diligunt, eoque perfrui concupiscunt. Ego autem cur maluerim spiritale et intellectuale dicere, quod illi fortasse animale et spiritale dixerunt, ut earumdem rerum alia tantummodo nomina ponerem, jam in primis hujus libri partibus me disseruisse sufficerit. Quæ si rite pro modulo nostro disputavimus, aut spiritalis lector hæc approbabit, aut etiam ut sit spiritalis, adjuvante Spiritu-Sancto aliquid ex ista lectione proficiet. Sed jam universum hoc opus, quod duodecim voluminibus continetur, isto tandem fine concludimus.

(a) Editi, *perfruetur*. At MSS. omnes, *perfruitur*.

DE SUBSEQUENTI LOCUTIONUM OPERE

Libri II. Retractationum Caput LIV.

Septem libros de septem libris divinarum Scripturarum, id est Moysi quinque,
et uno Jesu Nave, et altero Judicum feci, notatis locutionibus singulorum
quæ minus usitatæ sunt linquæ nostræ, quas parum, advertendo sensum quærunt, qui legunt, divinorum eloquiorum, cum sit locutionis genus, et nonnumquam exsculpunt aliquid quod a veritate quidem non abhorreat; non tamen id sensisse auctor a quo hoc scriptum est invenitur, sed genere locutionis hoc dixisse credibilius apparet. Multa autem in Scripturis sanctis obscura, cognito locutionis genere dilucescunt. Propter quod cognoscenda sunt eadem genera locutionum ubi sententiæ patent, ut etiam ubi latent cognitio ipsa succurrat,
Gen. 6. 22. easque intentioni legentis aperiat. Hujus operis titulus est, *Locutiones de Genesi:* atque ita de singulis libris. Quod autem in libro primo posui scriptum es-
Locut. 18. se: *Et fecit Noe omnia verba quaecumque praecepit illi Dominus, sic fecit*, eamque locutionem dixi esse similem ei, quod in conditione creaturæ posteaquam
Gen. 1. dicitur, *Et sic est factum*, additur, *et fecit Deus:* non omni modo simile hoc eidem mihi videtur. Denique ibi etiam sensus latet; hic sola locutio est. Hoc opus sic incipit: *Locutiones Scripturarum.*

SANCTI
AURELII AUGUSTINI
HIPPONENSIS EPISCOPI
LOCUTIONUM
LIBRI SEPTEM. *

* Scripti circiter annum Christi 419.

LIBER PRIMUS

Locutiones de Genesi.

LOCUTIONES Scripturarum, quæ videntur secundum proprietates, quæ idiomata Græce vocantur, linguæ Hebraicæ vel Græcæ.

Gen. 1. 14. 1. *Et dividant inter medium diei, et inter medium noctis.*

v. 20. 2. *Volatilia volantia super terram secundum firmamentum cœli.* Quæritur quomodo accipiendum sit, *secundum firmamentum.* Sic etiam,

v. 26. *Faciamus hominem secundum imaginem et secundum similitudinem:* quod multi Latini codices habent, *ad imaginem et similitudinem.*

v. 28. 3. *Implete terram, et dominamini ejus:* Latina enim locutio est, *Dominamini ei.*

Gen. 2. 5. 4. *Et homo non erat operari terram:* quod Latini codices habent, *qui operaretur terram.*

v. 8. 5. *Plantavit Deus paradisum secundum Orientem:* quod Latini habent, *ad Orientem.*

v. 9. 6. Quod habent multi Latini codices, *Et lignum sciendi bonum et malum*, vel *lignum scientiæ boni et mali*, vel *lignum sciendi boni et mali:* et si quæ sunt aliæ varietates de hac re interpretum, Græcus habet, *et lignum ad sciendum cognoscibile boni et mali* quod nescio utrum locutionis sit, et non magis certum sensum aliquem insinuet.

v. 16. 7. Quod habent Latini codices, *Ex omni ligno quod est in paradiso, escæ edes:* non, *in paradiso escæ*, distinguendum est; sed, *escæ edes:* nam *esca edes* dici admittit Latina locutio, quoniam pro dativo casu Græco, ablativum vel quem appellant septimum, in hujusmodi locutionibus solent ponere. Aut certe ordo verborum est, *Ex omni ligno escæ.*

A

8. *Serpens erat prudentissimus omnium bestiarum*, quod multi Latini habent: in Græco scriptum est (a) φρονιμώτατος, non σοφώτατος. Gen. 3. 1. a

9. Quod scriptum est de Adam et Eva, *Aperti sunt oculi eorum*; cum absurde credatur eos in paradiso cæcos, vel oculis clausis prius oberrasse, locutionis est, qua etiam ad Agar scriptum est, *Aperuit oculos suos, et vidit puteum:* neque enim clausis prius oculis sedebat: et quod in fractione panis aperti sunt oculi eorum, qui cognoverunt Dominum post resurrectionem; neque enim per viam cum illo clausis oculis ambulabat. v. 7. Gen. 21. 19. Luc. 24. 31.

10. Quod habent multi codices, *Inimicitiam ponam inter te et mulierem;* Græci habent, *in medio tui et in medio mulieris:* quod locutionis est; nam tantumdem valet quantum cum dicitur, inter te et mulierem: hoc et in eo quod sequitur, *in medio seminis tui, et in medio seminis ejus.* Gen. 3. 15.

B

11. Quod habent multi Latini codices, *Quia audisti vocem mulieris tuæ, et edisti de ligno, de quo præceperam tibi de eo solo non edere:* Græci habent, *edisti de ligno de quo præceperam tibi, en solo non edere ex eo:* alii autem interpretes Græci habent, *manducasti*, vel *edistis:* ut ita sit sensus secundum ipsos, Quia audisti vocem mulieris tuæ, et edisti de ligno de quo præceperam tibi eo solo non edere, ex eo edisti. v. 17.

12. *Et apposuit parere fratrem ejus Abel:* locutio est frequens in Scripturis, *apposuit dicere.* Gen. 4. 2.

13. *Et factum est, dum essent in campo insurrexit Cain super Abel, et occidit eum:* locu- v. 8.

C

* Hoc opus ad annum circiter 419. referre idcirco visum est, quia in Retractationibus locum habet proximum post libros de Nuptiis et concupiscentia, quos eo fere tempore scriptos fuisse liquet.

(a) Omnes MSS. *scriptum est* σοφρώτατος.

tio est; nam etsi non haberet, *Et factum est*, A posset integer sensus esse, *et cum essent in campo*.

Gen. 6. 6. 14. Quod scriptum est in quibusdam Latinis codicibus, *Et pœnituit, et dixit Deus, Deleam hominem, quem feci a facie terræ*: in Græco invenitur διενοήθη, quod magis *recogitavit*, quam *pœnituit*, significare perhibetur; quod verbum etiam nonnulli Latini codices habent.

v. 14. 15. Quod habent Latini codices plurimi, *Nidos facies in arcam*: cum Latina locutio sit non in arcam, sed in arca: Græci nec in arcam, nec in arca habent, sed, *Nidos facies arcam*: quod intelligitur, ut ipsa arca nidi essent.

v. 16. 16. Quod habent plerique codices, *Facies ostium arcæ a latere*; nonnulli habent, *ex transverso*: sic enim voluerunt interpretari quod B Græce dicitur, ἐκ πλαγίων.

Gen. 7. 4. 17. Quod scriptum est, *Adhuc enim septem dies, ego inducam diluvium aquæ super terram*, quod nonnulli Latini codices habent: in Græco invenitur, *ego inducam pluviam super terram*: Græca locutio genitivum cæsum habet, non accusativum, ut si hoc in Latinum exprimamus, ita dicatur, Adhuc enim septem dierum inducam pluviam super terram.

v. 5. 18. Quod scriptum est, *Et fecit Noe omnia quæcumque præcepit illi Dominus Deus, sic fecit*, locutio est similis ei quod in conditione creaturæ posteaquam dicitur, *Et sic est factum*, additur *Et fecit Deus*.

v. 4. 19. Quod scriptum est, *Delebo omnem suscitationem*, non creationem dictam notandum est: C ἀνάστασιν, enim Græce scriptum est, quod nomen etiam resurrectionis assidue ponitur in Scripturis Græcis, cum posset ἐξανάστασις dici, ut suscitatio sit ἀνάστασις, resurrectio ἐξανάστασις,

Phil. 3. 11. Quo verbo et Apostolus usus est, Si quo modo occurram in resurrectionem mortuorum: ibi enim Græci non ἀνάστασις, sed ἐξανάστασιν habent.

Gen. 7. 14. 20. Quod scriptum est, *Et omnes bestiæ secundum genus, et omnia pecora secundum genus, et omne repens quod movetur super terram secundum genus, et omne volatile secundum genus intrarunt ad Noe in arcam, bina ab omni carne in quo est spiritus vitæ*: non refertur *in quo*, nisi genus subaudias, id est, in quo genere: nam si carne subaudiremus, in qua fuerat dicendum; quo solus interpres Symmachus dixit.

v. 23. 21. Quid iterum scriptum est, *Et deleta est omnis suscitatio*, notandum locutionis esse, pro eo ac si diceret, conditionem vel creaturam carnis.

22. Cum dixisset, *Et deleta est omnis suscitatio, quæ erat super faciem omnis terræ ab homine usque ad* (a) *pecudem et repentium et volatilium cœli*; deinde addidit, *Et deleta sunt de terra*; locutionem illam esse repetitionis, qua familiariter utatur Scriptura, notandum est.

(a) Editi *pecudum*. At MSS. *pecudem*: juxta græc. LXX. ἕως κτήνους.

Gen. 8. 7. 23. Quod scriptum est, *Dimisit corvum videre si cessavit aqua, et exiens reversus non est, donec siccavit aqua a terra*, locutio est usitata in Scripturis, quæ jam nunc incipiat adverti: non enim postea reversus est, quia dictum est, non reversum donec siccavit aqua.

v. 9. 24. Quod scriptum est, *Et extendit manum suam, accepit eam, et induxit eam ad semetipsum in arcam*, locutio est, quam propterea Hebræam puto, quia et Punicæ linguæ familiarissima est, in qua multa invenimus Hebræis verbis consonantia: nam utique sufficeret, *Et extendit manum*; etsi non adderet, *suam*. Tale est etiam quod paulo post dicit, *Habebat olivæ folia, surculum in ore suo*.

v. 12. 25. *Et non apposuit reverti ad eum amplius*; locutio est familiarissima in Scripturis.

v. 21. 26. Quod scriptum est, *Et non adjiciam adhuc maledicere super terram*, simile est superiori, *Et non apposuit reverti ad eum*.

Ibidem. 27. *Et non adjiciam percutere omnem carnem vivam*; ipsa locutio est.

Gen. 9. 5. 28. *Etenim sanguinem vestrum animarum vestrarum*: cum sufficeret aut *sanguinem vestrum* aut *sanguinem animarum vestrarum*.

v. 12. 29. *Hoc signum testamenti, quod ego ponam inter medium meum et vestrum*; quod est inter me et vos.

Gen. 10. 9. 30. *Hic erat* (b) *gigas venator contra Dominum Deum*; incertum est utrum possit accipi, b coram Domino Deo: quia et sic solet intelligi quod Græce dicitur, ἐναντίον.

v. 14. 31. *Unde exiit inde Philisthiim*: cum sufficeret, *Unde exiit Philisthiim*.

Gen. 11. 1. 32. *Et erat omnis terra labium unum*; quod usitate nos dicimus, lingua una. *Et erat omnis terra labium unum*; notandum, omnem terram appellatam omnes homines qui tunc erant, quamvis nondum in omni terra.

v. 3. 33. *Et facti sunt illis lateres pro lapide*: Græcus habet, *Et facti sunt illis lateres in lapidem*; quod si Latine diceretur, locutio minus intelligeretur.

v. 4. 34. *Venite ædificemus nobis civitatem et turrim, cujus caput erit usque ad cœlum*; secundum hyperbolen dictum est, si locutionis genus hic accipiendum est: si autem, *usque ad cœlum*, proprie dictum accipitur, inter quæstiones con- D sideretur.

v. 10. 35. Quod quidam Latini codices habent, *Sem filius Noe erat annorum centum cum genuit Arphaxad*: Græci habent: *Sem filius centum annorum cum genuit Arphaxad*: ubi ellipsis est, quia deest, erat. Sed quod non habent *filius Noe*, sed *filius* tantum, nova locutio est.

v. 30. 36. *Et erat Sara sterilis, et non generabat*: cum posset sufficere, *Et erat Sara sterilis*.

Gen. 12. 12. 37. *Erit ergo cum te viderint Ægyptii, dicent, Quia uxor illius hæc*: genere locutionis adjunctum est, *Quia*; nam sufficere potuit, *uxor illius hæc*.

(b) In antiquis codicibus constanter, *gigans*.

v. 14. 38. Quod ait Scriptura, *Factum est autem statim ut intravit Abram in Ægyptum :* sufficeret, *Statim autem ut intravit Abram in Ægyptum.*

v. 18. 39. *Quid hoc fecisti mihi, quia non annuntiasti mihi, quia uxor tua est?* cum sufficeret, *non annuntiasti.* Et ipsum, *annuntiasti*, more Scripturarum dictum est; nam Latini habent plerique, *non dixisti.*

Gen. 13. 1. 40. *Adscendit autem Abram de Ægypto, ipse et uxor ejus et omnia ejus, et Loth cum eo in desertum;* subauditur, adscenderunt. Nec tamen proprie dicitur adscendisse cum eo quod habebat exanime, sicut aurum et argentum et omnis supellex : ac per hoc intelligitur hic locutio quæ vocatur Græce ζεῦγμα κατ' ἔλλειψιν.

v. 7. 41. *Et facta est rixa inter medium pastorum pecorum Abram et pecorum Loth :* unde Latini codices pene omnes non transtulerunt istam locutionem, sed ita loquuntur ut consuetudo nostra habet, et nobis deinceps eam notare non placuit : ipsa est enim per omnia in Græca Scriptura, ubi tale aliquid dicitur.

v. 8. 42. *Quoniam homines fratres non sumus*, Abram dixit ad Loth : unde intelligitur morem esse Scripturæ ita loqui, ut fratres appellentur unius cognationis, etiamsi gradu sanguinis differant, ut alter sit in superiore, alter in inferiore, sicut hoc loco: nam patruus (a) ejus erat Abram.

Gen. 14. 1. 43. *Factum est autem in regno Amarphal regis Sennaar :* secundum nostræ locutionis consuetudinem sic incipere sufficeret, *in regno autem Amarphal:* ergo quod ait Scriptura, *Factum est autem*, more suo locuta est.

v. 5. 44. *Quartodecimo autem anno Chodollogomor et reges qui cum eo;* subauditur, erant : unde a quibusdam Latinis etiam additum est.

v. 6. 45. *Et Chorræos qui in montibus Seir;* subauditur, erant.

v. 13. 46. *Adveniens autem eorum qui evaserunt quidam, nuntiavit Abram transfluviali, ipse autem habitabat ad quercum Mambre, Amorrhis fratris Eschol, et fratris Aunan; qui erant conjurati Abram:* obscurum hyperbaton : ordo est enim, Adveniens eorum qui evaserunt quidam Amorrhis fratris Eschol et fratris Aunan, qui erant conjurati, nuntiavit Abram transfluviali, ipse autem habitabat ad quercum. Hoc hyperbaton obscurius fit etiam per elipsin, cum enim dictum esset, *quidam Amorrhis fratris Aunan;* non dictum est, quid fratris, sed intelligitur, filius: sicut cum dicitur Jacobus Alphæi, quamvis non dicatur filius, nihil aliud intelligitur; et multæ sunt tales locutiones Scripturarum ubi filius tacetur et intelligitur.

v. 22. 47. Quod habent quidam Latini codices, *Et dixit Abram ad regem Sodomorum, Extendo manum meam ad Deum altissimum, qui creavit cœlum et terram, si a sparto usque ad corrigiam calceamenti :* fefellit interpretem, quod Græcus habet σπαρτίου, quod Latine filium intelligitur, ut ista Scripturarum locutio sit, Extendo manum meam ad Deum altissimum, qui creavit cælum et terram, si accipiam de omnibus tuis: si enim pro eo dixit, *Extendo manum meam ad Deum altissimum*, ac si diceret; juro, non est in Latino usitata locutio, nisi ita dicatur, Extendo manum meam ad Deum altissimum, me non accipere de omnibus tuis.

Gen. 15. 13. 48. *Sciendo scies quia peregrinum erit semen tuum in terra :* locutio quidem Scripturarum est usitatissima : sed Græci habent, *Sciens scies*, quod pœne tantumdem est.

Gen. 17. 3. 49. *Et dedit eam Abram viro suo ipsi uxorem :* plus habet, *ipsi.*

v. 4. 50. *Cum autem vidit se conceptum habere, spreta sum coram illa :* Græci habent hoc loco participium, quod Latina lingua non habet, hoc est ἰδοῦσα: sed tamquam si diceretur, Videns autem se conceptum habere, spreta sum coram illa : quasi solœcismus sonat : sic etiam per illud participium quod dictum est, Ἰδοῦσα, pro quo nos dicimus videns.

Gen. 17. 51. Quod Latini habent, *Augeam te nimis valde :* Græci habent, *valde valde.*

v. 8. 52. *Et dabo tibi et semini tuo post te terram in qua habitas, omnem terram Chanaan in possessionem æternam*, videndum utrum locutio sit quod dicit, *æternam*, Græci habent αἰώνιον. Et quod ait, *et semini tuo post te :* ibi enim voluit intelligi quod dixerat, *tibi.*

v. 9. 53. *Tu autem testamentum meum conservabis, et semen tuum post te in progenies suas : conservabis*, pro conserva; promissivum pro imperativo modo posuit.

v. 12. 54. *Et puer octo dierum circumcidetur, omne masculinum :* pro omnis masculus; quasi posset circumcidi nisi masculus.

v. 17. 55. *Et procidit Abraham in faciem, et dixit in animo suo dicens, Si mihi centum annos habenti nascetur, et si Sara annorum nonaginta pariet?* Admirantis esse istam locutionem, non dubitantis, dubitandum non est.

v. 24. 56. *Abraham autem erat annorum nonaginta novem cum circumcisus est carnem præputii sui :* non dixit carne, aut in carne.

Gen. 18. 7. 57. *Et in boves adcucurrit Abraham :* non dixit ad boves.

v. 11. 58. *Abraham autem et Sara seniores progressi in diebus;* quod Græci habent, *progressi dierum.*

v. 20. 59. *Dixit autem Dominus, Clamor Sodomorum et Gomorrhæ impletus est, et delicta eorum magna valde.* Clamorem Scriptura solet ponere pro tanta impudentia et libertate iniquitatis, ut nec verecundia, nec timore abscondatur.

v. 28. 60. *Et dixit, Quia non perdam si invenero ibi quadraginta quinque :* superfluum videtur, *quia*, et ideo in codicibus nonnullis Latinis non legitur.

v. 30. 61. *Numquid Domine si loquar :* subauditur, irasceris, aut aliquid hujusmodi.

(a) In editis omissum fuerat, *ejus:* quod ex Corbejensi aliisque optimæ notæ MSS. restituimus.

Gen. 19. 29. 62. *Cum everteret Dominus civitates*, (a) *in quibus habitabat in eis.*

Gen. 20. 13. 63. *In omni loco ubi intraverimus ibi.*

Gen. 21. 19. 64. *Et aperuit Deus oculos ejus, et vidit puteum aquæ vivæ:* locutio est, non enim clausis oculis erat: unde jam in principio libri locuti sumus: ubi scriptum est, *Et aperti sunt oculi eorum.*

v. 25. 65. *Et terra quam inhabitasti in ea.*

v. 27. 66. *Et disposuerunt ambo testamentum*, vel testati sunt ambo: amat Scriptura testamenti nomine pactum appellare.

Gen. 22. 2. 67. *Accipe filium tuum dilectum:* illa locutione dictum est, *Accipe*, qua etiam ad Agar de filio ejus.

v. 4. 68. *Et respiciens Abraham oculis:* cum sufficeret, *respiciens.*

v. 16. 69. *Per memetipsum juravi, nisi benedicens benedicam te:* ac si diceret, Per memetipsum juravi quod benedicens benedicam te; aut nullo verbo addito simpliciter, Per memetipsum juravi, benedicens benedicam te.

v. 17. 70. *Et multiplicans multiplicabo semen tuum:* cum sufficere posset, *multiplicabo.*

v. 20. 71. *Et nuntiatum est Abrahæ: dicentes:* cum consuetudo loquendi habeat, nuntiaverunt Abrahæ dicentes, aut nuntiatum est a dicentibus.

Gen. 23. 3. 72. *Et surrexit Abraham a mortuo suo:* non dixit, a mortua sua. Et iterum de eadem: *Et*
Ibid. 4. *sepeliam*, inquit, *mortuum meum:* quod non neutro quasi corpus mortuum, sed masculino genere dictum Græca Scriptura demonstrat.

Gen. 24. 3. 73. *Et adjurabo te per Dominum Deum cœli et Deum terræ:* Græci non habent, *per*, sed, *adjurabo Dominum Deum cœli.*

Ibidem. 74. *Cum quibus ego habito in eis.*

v. 5. 75. *Ne quando noluerit mulier ire mecum:* mulierem feminam appellare proprium est illius linguæ.

Ibidem. 76. *In terram de qua existi inde.*

v. 6. 77. *Adtende tibi ne revoces filium meum illuc:* his verbis solet comminatio declarari.

v. 9. 78. *Et posuit puer manum suam sub femore Abrahæ, et juravit ei de verbo hoc:* ergo locutio est qua dixerat Abraham, *adjuro te;* ac si dixisset, jura mihi: non autem solemus sic loqui, sed observandum est utrum sint in Scripturis aliæ similes locutiones: nam quod dixit A-
v. 8. braham, *Si noluerit mulier venire tecum, purus eris a juramento hoc:* manifestavit ita se dixisse, *adjuro te*, tamquam diceret, jura mihi.

v. 16. 79. Quod scriptum est de Rebecca, *Virgo autem erat speciosa valde, virgo erat, vir non cognoverat eam*, ista repetitio commendationem virginitatis insinuat. Sed cur additum sit, *vir non cognoverat eam*, nisi locutionis sit, mirum si possit ita accipi ut virgo nomen sit ætatis, non integritatis. Græci autem non habent, *cognoverat*, sed *cognovit:* quod videtur inconsequens.

A 80. *Adoravit Domino:* quod nobis usitatum est dicere, Adoravit Dominum. v. 26.

81. *Quoniam non dereliquit justitiam et veritatem a Domino meo:* id est justitiam et veritatem quæ est a Domino meo, ac si diceret, quam fecit Dominus meus. v. 27.

82. *Et currens puella nuntiavit in domum matris suæ:* quasi non ipsa esset et patris domus. v. 28.

83. *Et aquam lavare pedibus ipsius, et pedibus virorum qui cum eo erant.* v. 32.

84. *Dominus cui placui ante ipsum, ipse mittet Angelum suum tecum:* quasi non sufficeret, *cui placui:* an poterat ei placere nisi ante ipsum? v. 40.

85. *Si tu prosperas viam meam, qua ego nunc ingredior in eam.* v. 42.

B 86. Cum verba sua narraret servus Abrahæ, quæ dixit accessurus ad fontem, ita narravit: *Et erit virgo cui ego dixero, Da mihi bibere pusillum aquæ de hydria tua, et dicet mihi: Et tu bibe et camelis tuis hauriam: hæc mulier est quam paravit Dominus famulo suo Isaac.* Quibus verbis satis evidenter expressum est, etiam mulieres appellatas locutione Hebraica quæ virgines essent. v. 43.

87. *Et benedixi Dominum Deum domini mei Abraham:* honorificentiæ locutio est, et familiarissima scripturis, sicut Deus Heliæ. v. 48.

88. *Renuntiate mihi ut redeam in dextram aut sinistram:* per dextram prosperitatem, per sinistram adversitatem significavit, id est dextram si concesserint, sinistram si non concesserint; nam utique ea via rediturus fuerat qua venerat: quam locutionem Scripturarum etiam cetera earum loca indicabunt: quia dextra nominatur in omnibus bonis, sinistra in malis, sive felicitas et infelicitas, sive justitia et injustitia, et aliquando dextra in æternis, sinistra in temporalibus. v. 49.

89. *Hæc sunt nomina filiorum Ismael secundum nomina generationum eorum:* tamquam dixisset, secundum quæ nomina generationes eorum appellatæ sunt. Gen. 25. 13.

90. *Accepit Rebeccham filiam Bathuel Syri de Mesopotamia, sororem Laban Syri, sibi in uxorem*, cum posset dici tantummodo *uxorem*, aut *sibi uxorem.* v. 20.

91. *Et ei erant gemini in utero ejus:* cum posset non addi quod dictum est, *ejus.* v. 24.

92. *Creverunt autem juvenes.* Est talis locutio et apud auctores sæculares, sicuti est, Et scuta latentia condunt: id est, condendo latentia faciunt. Sic et hic, *Creverunt juvenes*, cum infantes essent, intelligitur crescendo facti sunt juvenes. v. 27. Virg. Æneid. 3.

93. Jacob ad Esau, *Vende mihi hodie primogenita tua mihi:* sic enim habent codices Græci. Gen. 25. 31.

94. *Videntes vidimus quia est Dominus tecum.* Gen. 26. 28.

95. *Et disponemus tecum testamentum:* amant Scripturæ pro pacto ponere testamentum, id est Ibidem.

(a) Editi: *in quibus habitabant in eis.* MSS. *habitabat* scilicet Lot, juxta Græcum.

διαθήκην. Quod Latini habent, *Et disponemus tecum testamentum ne facias nobiscum malum*: tamquam diceretur, ut paciscaris non facere nobiscum malum.

Gen. 27. 1. 96. *Et vocavit filium suum seniorem Esau, et dixit:* hoc loco senioris nomen non significat ætatem gravem, sed ex comparatione majorem.

v. 3. 97. *Nunc ergo sume vas tuum pharetramque et arcum:* non dixit vasa, sed *vas*: quod autem intelligi voluit, non apparet, nisi forte locutio est, ut vas pharetram voluerit intelligi, et exponendo quid dixerit vas, adjunxerit *pharetramque et arcum*, tamquam dixerit, sume vas tuum et pharetram; veluti si diceret; sume vas tuum, id est pharetram: deinde aliud, et arcum, quod non ad illud vas pertineret quod est pharetra: aut certe pharetram et arcum vas voluit appellare, singularem ponens numerum pro plurali; tamquam si diceret, accipe vestem tuam, quo nomine intelligeremus plures vestes, sicuti intelligimus militem pro militibus, et multa sunt talia.

Ibidem. 98. *Exi in campum, et venare mihi venationem.*

v. 9. 99. *Et vade ad oves, et sume mihi duos hædos teneros et bonos:* nomine ovium utriusque pecoris genus significavit, quo in eisdem paucis simul erant.

Gen. 28. 4. 100. *Et det tibi benedictionem patris tui Abraham:* Isaac dicit filio suo de avo ejus patre suo.

v. 5. 101. *Et exiit in Mesopotamiam Syriæ:* quasi Mesopotamia dicatur nisi Syriæ, quamvis hoc Septuaginta non habere perhibeantur *Syriæ*, sed cum asterisco scriptum est.

v. 15. 102. Deus ad Jacob, *Non derelinquam te, donec faciam omnia quæ tecum locutus sum:* quasi dimissurus cum fecerit; non utique, sed locutio est.

v. 16 103. *Surrexit Jacob de somno suo, et dixit, Quia est Dominus in loco hoc, ego autem ignorabam:* plenus sensus est, etsi non habeat, *quia*. *Est Dominus in loco hoc:* ac si diceret, est hic demonstratio Domini: non enim Dominus in loco est.

Gen. 29. 5. 104. Jacob interrogans quod ait, *Nostis Laban filium Nachor*, cum esset filius Bathuel; intelligendum est nobiliorem fuisse Nachor, et merito dignitatis ejus factum esse, ut de ipso interrogaret. Filium autem dici et avi et proavi et ultra majoris alicujus cum qui ex illo propagatur, usitatissimæ locutionis est. Hinc est quod et Isaac patrem filii sui appellavit Abraham, sicut paulo ante commemoravi.

v. 7. 105. *Adhuc est dies multa, nondum est hora congregandi pecora.*

Gen. 30. 4. 106. *Et dedit illi Ballam ancillam suam ipsi uxorem:* plenum esset, etsi *ipsi* non adderetur.

v. 27. 107. *Si inveni gratiam ante te, auguratus essem, benedixit enim me Deus in introitu tuo:* non videtur consequens, quia hic dicendum fuit, Si invenissem gratiam ante te, auguratus essem,

A nunc autem *Si inveni:* ordo est, Si inveni gratiam ante te permitte me augurari: ita enim dixit, *auguratus essem*, tamquam diceret, o si auguratus essem, id est, ad bonum augurium te in domo mea haberem.

108. *Et exaudiet me justitia mea in die crastino:* id est exaudiri me faciet. v. 33.

109. *Et vidit Jacob faciem Laban, et ecce non erat ad eum sicut hesterna et nudiustertiana die:* familiarissima in Scripturis locutio, hesterna et nudiustertiana die, pro tempore præterito posuit. Gen. 31. 2.

110. *Et vidi oculis meis in somno:* cum clausi sint in somno oculi corporis. v. 10.

111. *Ego sum Deus, qui apparuit tibi in loco Dei*, locutio est: an Deus in loco Dei sic accipiendum est, quomodo *pluit Dominus a Domino*, filius a Patre? v. 13.

B

112. *Respondens autem Jacob dixit ad Laban, Dixi enim ne forte auferas filias tuas a me, et omnia mea.* v. 31.

113. *Intravit autem Laban et inscrutatus est in domo Liæ:* advertendum est quomodo dicatur domus uxoris, cum in itinere comprehensi sint a Laban: nisi forte consuetudo Scripturarum dicit domum pro cubiculo vel tentorio, quomodo etiam ancillarum domos dicit. v. 33.

114. *Jacob dicit ad Laban, quia scrutatus es omnia vasa domus meæ:* nunc unam domum dicit, cujus membra erant domus uxorum ejus et concubinarum; ut intelligatur domos appellatas, cum essent cubicula aut tentoria, quos etiam papiliones vocant. v. 37.

C

115. *Nisi Deus patris mei Abraham et timor Isaac* (a) *adfuisset mihi:* patrem suum appellat avum suum, sicut ei dixerat Isaac pater ejus. v. 42.

116. *Misit autem Jacob nuntios ante se ad Esau fratrem suum in terram Seir in regionem Edom, et mandavit illis dicens, Sic dicetis Domino meo Esau, Sic dicit puer tuus Jacob, Cum Laban habitavi et demoratus sum usque modo, et facti sunt mihi boves et asini et oves et pueri et puellæ, et misi nuntiare Domino meo Esau:* non dixit, misi nuntiare tibi. Gen. 32. 3.

117. *Si interrogaverit te Esau dicens, Cujus es? et quo vadis? et cujus hæc quæ antecedunt te? et dices, Pueri tui Jacob:* plenum esset et integrum, etiam *si et* non haberet. v. 17.

D

118. *Munera misit Domino meo Esau, et ecce ipse post nos:* dicendum autem fuerat usitata locutione, Domino meo tibi, aut Domino suo tibi. v. 18.

119. *Surrexit autem eadem nocte, et accepit uxores duas et duas ancillas*, hic distinguuntur ab uxoribus, quas prius uxores Scriptura dixerat. *Et accepit duas uxores et duas ancillas:* notandum est quemadmodum dicatur consuetudine Scripturarum, *accepit:* non enim tunc eas duxit, aut tunc a socero accepit. v. 22.

120. Quod habent Latini codices; *Et oves et boves fetantur:* Græci habent, *fetantur super* Gen. 33. 13.

(a) MSS. *esset*. juxta græc. LXX. ἦν μοι.

me : quod ea significatione dictum est, ut intelligatur super sollicitudinem vel curam meam : quomodo solemus loqui, cum dicimus, super caput nostrum esse aliquid, cujus maximam curam gerimus.

Gen. 34. 7. 121. *Et filii Jacob venerunt de campo, et cum audissent, compuncti sunt viri, et triste erat illis valde quod turpe fecerat in Israel ; quod dormisset cum filia Jacob, et non sic erit :* difficile talis locutio reperitur in Scripturis, non inducta persona loquentium scriptorem verba eorum interposuisse : non enim ait, et dixerunt ; sed hoc tacito verba dixit eorum : nam qui alii dicere potuerunt, *et non sic erit*, nisi qui graviter indignati vindictam moliebantur?

v. 8. 122. Notandum quod Emmor loquens de Dina ad Jacob et filios ejus, *filiam dicit vestram*, non dicit filiam tuam sororem istorum.

v. 15. 123. *In hoc similes erimus vobis, et habitabimus in vobis;* id est inter vos.

v. 19. 124. *Appositus enim erat filiæ Jacob :* id est, amabat eam.

v. 26. 125. *Et filium ejus Sichem interfecerunt in ore gladii :* ac sic diceret, gladio.

126. Quæ abstulerunt filii Jacob de civitate Sichimorum Salem, cum eam expugnassent,

v. 28. sic enumerantur : *Oves eorum, et boves eorum, et asinos eorum, quæcumque erant in civitate, et quæcumque erant in campo tulerunt, et omnia corpora eorum captivaverunt, et diripuerunt quæcumque erant in civitate, et quæcumque erant in domibus.* Inter hæc omnia non satis intelligitur quid dixit, *et corpora eorum :* neque enim suspicandum est, quod corpora abstulerunt peremtorum; sed rerum intelligenda sunt, quæ corporaliter possidentur, ut eorum sit exsecutio quod sequitur, *et supellectilem*, et cetera, sicut in jure dicitur, traditio corporum : quamquam Græci σωμάτα servos appellant usitatissima locutione, σωμάτα, sed σωμάτα hic dictum est, non est temere confirmandum, servos significatos : fieri tamen potest, ut hoc magis sit.

Gen. 36. 40. 127. Cum gentem Edom, id est Idumæorum, commemoret Scriptura, et qui in ea regnassent, postea dicit, *Hæc nomina principum Esau, secundum loca eorum in regionibus eorum, et in gentibus eorum :* gentes appellans nalus gentis, propter familiarum multiplicatas generationes, cum etiam ipse Edom vocaretur ; unde et gens quam propagavit cognominata est, cujus utique pater fuit.

Gen. 37. 21. 128. *Cum audisset autem Ruben, liberavit eum de manibus eorum, et dixit, Non feriamus eum in animam.* Non ergo liberavit eum, et inde hoc dixit: sed hoc dicendo eum liberavit. Prius ergo dixit, *liberavit eum*, et deinde brevi recapitulatione quomodo eum liberaverit, insinuat.

v. 22. 129. *Non feriamus eum in animam :* hoc loco nomine animæ vitam corporis animati significat, per efficientem id quod efficitur. Secundum hoc videri potest etiam ad diabolum dictum esse de Job, Animam ejus ne tangas: id est, ne occidas Job. 2. 6.
eum. Non secundum illam significationem qua natura animæ commemoratur, illud a Domino dicitur, Nolite timere eos qui corpus occidunt, Matth. 10. 28.
animam autem non possunt occidere.

130. Quod Judas dicit, *Manus autem nostræ* Gen. 37. 27.
non sint super eum, hoc est quod dici a nobis solet, Manus ei non inferamus.

131. *Quoniam frater noster et caro nostra est;* Ibidem.
non aliud, sed bis hoc idem dictum est, tamquam exponendo quid sit frater noster, id est caro nostra, quod ex eadem carne fuerant procreati.

132. *Occiderunt hædum caprarum :* sic solet v. 32.
loqui Scriptura, quemadmodum in Psalmo, Si- Psal. 113. 4.
cut agni ovium; quasi possit esse aut hædus nisi caprarum, aut agni nisi ovium.

133. *Et nuntiatum est nurui ejus Thamar,* Gen. 38. 13.
dicentes : dicendum autem fuit, Nuntiaverunt dicentes.

134. *Et depositis vestimentis viduitatis suæ a* v. 14.
se : quid minus esset, si non adderetur, *a se ?*

135. *Et non apposuit amplius scire eam,* pro v. 16.
eo quod est, misceri ei.

136. *Et invenit Joseph gratiam in conspectu* Gen. 39. 4.
domini sui : hæc locutio nulli est ignota in Scripturis.

137. *Et nesciebat* (a) *quæ circa eum erant ni-* v. 6.
hil : apud Græcos usitata est vulgo locutio, apud nos recta non est, sed nesciebat aliquid dicimus.

138. *Præter panem quem ipse edebat :* per pa- Ibidem.
nem utique omnia intelligi voluit ad victum ejus pertinentia : unde pro quotidiano victu, panis solus positus intelligitur in oratione Dominica.

139. *Et misit uxor domini ejus oculos suos* v. 7.
in Joseph : solet et apud nos vulgo esse usitata locutio, pro eo quod est, amavit eum.

140. *Et ait, Dormi mecum :* et ista usitata Ibidem.
est locutio, pro eo quod est, concumbe mecum.

141. *Et dedit carceris custos carcerem per ma-* v. 22.
num Joseph : pro eo quod est, in manus Joseph, per quod significat in potestate.

142. *Et dixerunt, Somnium vidimus, et non* Gen. 40. 8.
est qui interpretetur illud : cum somnium suum unusquisque vidisset, non dixerunt Somnia vidimus, sed *Somnium vidimus*.

143. *Tres fundi, tres dies sunt :* non dixit, v. 12.
tres dies significant. Et multum hæc locutio notanda est, ubi aliqua significantia, earum re-
rum quas significant, nomine appellantur : inde 1. Cor. 10. 4.
est quod ait Apostolus, Petra autem erat Christus, non ait, Petra significabat Christum.

144. *Et dabis calicem Pharaoni in manum e-* Gen. 40. 13.
jus : cum plenum esset, etiamsi non adderetur, *in manum ejus :*

145. *Et auferet Pharao caput tuum abs te :* v. 19.
plenum esset, etiam si non haberet, *abs te.*

146. *Et manducabunt aves cæli carnes tuas* Ibidem.
abs te : similis superiori locutioni.

(a) Editi *quæ circa eum erat*. Nec addunt, *nihil*, quod ex MSS. reposuimus: quippe cum hujus vocis caussa locutionem illam commemoret Augustinus.

Gen. 41. 1. 147. *Et factum est post biennium dierum:* quid minus esset si non haberet, *dierum?*

v. 7. 148. *Surrexit autem Pharao, et erat somnium:* amant Scripturæ sic loqui de somniis, cum fuerit evigilatum, tamquam reddita homini veritate vigilantium, tunc illud appareat somnium, quod cum videretur, quasi veritas fuit.

v. 9. 149. *Peccatum meum recordor hodie. Pharao iratus fuit pueris suis, et posuit nos in carcere:* illi loquebatur tamquam de altero.

v. 11. 150. *Et vidimus somnium ambo nocte una, ego et ille:* quasi non sufficeret, quod *ambo*, dixerat. Deinde et hic *vidimus somnium* dicit; non, vidimus somnia: tamquam unum ambo vidissent.

v. 13. 151. *Factum est autem sicut comparavit nobis, ita et contigit; Factum est autem*, sic solet Scriptura ponere: nam plenum esset, *sicut enim comparavit nobis, ita et contigit.*

v. 19. 152. *Quales numquam vidi tales in tota terra Ægypti turpiores:* dici autem posset more nostro, quibus numquam vidi turpiores, aut quales numquam vidi, aut numquam vidi tales. *Exsurgens autem dormivi: exsurgens* ait, pro expergiscens.

v. 25. 153. *Quanta Deus facit, ostendit Pharaoni:* cum illi loqueretur, tamquam de altero dicit.

v. 30. 154. *Et consumet fames terram:* pro, homines qui sunt in terra.

v. 33. 155. *Nunc ergo vide hominem prudentem et intelligentem, et constitue eum super terram Ægypti, et faciat Pharao et constituat locorum principes super terram:* quasi alius sit cui dixit, *Provide hominem prudentem*, et alius de quo dixit, *constituat Pharao.*

v. 35. 156. *Et congregetur triticum sub manu Pharaonis:* id est sub potestate.

v. 40. 157. *Tamen thronum præcedam tui ego:* sic se habent verba in Græco, quæ dixit Pharao ad Joseph, sed præcedam tui, usitata est apud Græcos locutio, apud nos autem dicitur præcedam te: illud vero, præcedam te thronum, nec apud Græcos usitata perhibetur, sed præcedam te throno, id est honore sedis, quod intelligitur præcedam te regno, hoc enim illi et postea dicit.

v. 44. 158. *Ego Pharao, sine te nemo extollet manum suam super omnem terram Ægypti:* tamquam diceret, ego sum rex, tu autem princeps vel præpositus Ægypti. Pharao quippe non hominis nomen est, sed regiæ potestatis.

Gen. 42. 1. 159. *Videns autem Jacob quia est venditio in Ægypto, dixit filiis suis, quare segnes estis? Ecce audivi quod est venditio in Ægypto:* notandum quia id quod audisse se dicit, vidisse eum Scriptura dixerat.

v. 2. 160. *Emitte nobis pusillas escas, ut vivamus, et non moriamur:* unum horum sufficeret, aut *vivamus*, aut *non moriamur.*

v. 11. 161. *Pacati sumus, non sunt pueri tui exploratores:* quasi de aliis dixerint, *non sunt pueri tui exploratores*, cum possent dicere, non sumus: honorificentiæ autem more maxime ita loquebantur.

A 162. *Duodecim sumus pueri tui fratres in terra Chanaam:* cum posterius dicant, quod unus eorum non sit, ipsum scilicet Joseph non esse existimantes, id est periisse. Hac locutione dictum est etiam illud, *Hi filii Jacob qui facti sunt ei in Mesopotamia;* cum ibi non fuerit natus Benjamin. Quod autem dixerunt, *sumus in terra Chanaam*, cum eo tempore quo loquebantur, in Ægypto essent, *sumus* dictum est, pro habitamus: inde enim venerant illico redituri, ibi commemorantes. v. 13. Gen. 35. 26.

163. *Hoc est quod dixi vobis, dicens quod exploratores estis:* quid deesset, etiam si non adderet, *dicens?* Gen. 42. 14.

164. *Ipsi vero ite et ducite emtionem tritici vestri; ducite*, pro eo quod est ferte; quia enim B ducuntur jumenta in quibus fertur, etiam hoc duci dictum est. v. 19.

165. *Nonne locutus sum vobis, dicens, Ne noceatis puero, et non exaudistis me?* Notandum exauditionem non eam solam dici, qua exaudit Deus. v. 22.

166. *Ipsi autem ignorabant, quia audit Joseph: audit*, pro intelligit; nam voces audit utique aure etiam qui non intelligit linguam. Repetitur illa locutio quando narrant patri suo quid eis acciderit in Ægypto, et quid dixerint ad Joseph. v. 23.

167. *Duodecim sumus fratres filii patris nostri, unus non est, pusillus autem cum patre nostro hodie in terra Chanaan.* Multa in his paucis verbis genera locutionum sunt, et illud C quod paulo ante memoravi, *duodecim sumus*, cum ipsi dicant, *unus non est:* et *filii sumus patris nostri*, quasi possent esse filii non patris sui. *Pusillus autem cum patre nostro hodie in terra Chanaan*, nec dixerunt, est, aut aliquid hujusmodi. Deinde notandum est, quod maxime necessarium videtur propter Evangelistarum narrationes, quomodo cum ea quæ dicta sunt, dicta esse narrantur, non omnino eodem modo repetuntur, cum tamen in diversitate verborum nihil sententiæ deperеat veritatis. Nam quod dixerunt dictum sibi esse a Joseph, *et in terra mercamini* non invenitur ab illo dictum. Sine mendacio autem dixerunt, quod ex verbis quæ dixerat, in ejus voluntate cognoverant: neque enim verba sunt necessaria nisi ad expromendam, et in audientium notitiam perferendam, D quantum possumus, voluntatem. v. 32.

168. *Et erat uniuscujusque alligatura argenti in sacco eorum:* non dixit, in sacco ejus, aut in saccis eorum, sed quasi unus saccus omnium esset. v. 35.

169. *Super me facta sunt omnia hæc:* id est, me miseria onerant. v. 36.

170. *Ait autem illi Judas, dicens.* Potuit plenum esse, etsi non haberet, *dicens.* Gen. 43. 3.

171. *Interrogans interrogavit nos homo:* assidua est talis locutio in Scripturis, *interrogans interrogavit nos homo*, aut interrogando interrogavit, et si qua similia. Ibidem.

172. *Mecum enim manducabunt homines pa-* v. 16.

nes meridie: numquid panes tantum? sed ab eo quod excellit et cetera est complexa locutio. *Mecum enim manducabunt homines panes meridie:* quod dicit *meridie*, prandium significat quod fit medio die, hoc est enim meridies.

v. 18 173. *Ut accipias nos in servos et asinos nostros:* non utique subauditur, servos: nam quod Latini codices *servos* habent, in Græcis παῖδας legitur, quod nullo modo asini possunt esse. Ergo *asinos nostros* tantummodo accipias, subauditur.

v. 21. 174. *Aperuimus saccos nostros, et hoc argentum uniuscujusque in sacco suo:* non addidit, inventum est, aut apparuit, aut erat, aut aliquid hujusmodi.

v. 23 175. *Propitius vobis, nolite timere:* In his verbis quibus dictum est, *Propitius vobis*, duo verba sunt quæ subaudiuntur, et sit, et Deus. Plenum est enim, Propitius sit vobis Deus, quod omnino in Græco usitatissimum est.

v. 28. 176. *Salvus est puer tuus pater noster, adhuc vivit:* hic expressius ostenditur pueri nomine servum solere significari: non enim in illo sene posset hoc esse nomen ætatis.

v. 32. 177. *Non enim poterant Ægyptii manducare cum Hebræis panes: abominatio est enim Ægyptiis.* Illa locutio frequentatur, ut in panibus omnes escæ intelligantur.

v. 34. 178. *Magnificata facta est autem pars Benjamin præ partibus omnium quincupliciter ad illorum:* jam quia dictum erat *præ partibus omnium*, potuit non dici *ad illorum*.

Gen. 44. 6. 179. *Inveniens autem eos, dixit secundum verba hæc:* potuit dicere, dixit eis verba hæc. An forte non locutionis genus est, sed interest etiam sententiæ? Aliud enim est ipsa verba dicere, aliud secundum, ipsa ut quæcumque alia dicta fuerint eadem sententia teneatur, quæ illis verbis comprehensa est: hoc est secundum ipsa, etiam si non ipsa. Sed quia sequitur illis

v. 7. respondentibus, *Ut quid loquitur Dominus secundum verba hæc*, qui utique dicere debuerunt usitato more, Ut quid loquitur Dominus verba hæc, constat esse locutionis genus.

Ibidem. 180. *Absit a pueris tuis facere secundum verbum hoc:* potuerunt dicere, Absit a nobis; sed illa honorificentia est usitata in Scripturis sic dicere, tamquam de aliis: *pueris* autem, pro servis dictum est.

v. 9. 181. *Et nos autem erimus servi Domino nostro.* Etiam hic παῖδας Græci habent, hoc est *pueri*, quod tam assidue Scriptura pro servis ponit, ut difficile inveniatur non isto nomine appellare servos.

v. 34. 182. *Quomodo autem adscendam ad patrem, cum puer non sit nobiscum, ut non videam mala quæ invenient patrem meum?* (a) Magis consuetudo loquendi exigebat dici, ut videam mala quæ invenient patrem meum, hoc est, Quomodo adscendam ut videam? Novo itaque loquendi more id quod dixit, pro eo dixit ac si dixisset, non. Sic enim usitatus ordo iste verborum est: Non adscendam ad patrem, cum puer non sit nobiscum, ut non videam mala quæ invenient patrem meum.

183. Quando flevit Joseph cum recognosceretur a fratribus suis, ait Scriptura, *Audierunt autem omnes Ægyptii, et auditum est in domo Pharaonis.* Gen. 45. 2. Deinde sequitur quod narrabat, *Dixit autem Joseph ad fratres suos:* prius itaque v. 4. Scriptura dixit quod postea factum est; hoc enim famæ celebritate accidit, ut omnibus Ægyptiis notum fieret: et postea reversa est narratio ad id quod dicebatur brevi recapitulatione.

184. *Et divulgata est vox in domo Pharaonis, dicentes, Venerunt fratres Joseph: dicentes*, v. 16. posuit pro dicentium: vox enim dicentium divulgata est, *Venerunt fratres Joseph.*

185. *At ille respondit, Quid est dicens:* ordo Gen. 46. 3. est, At ille respondit dicens, Quid est.

186. Deus ad Jacob dicit, *Ego descendam tecum in Ægyptum, et ego adscendere te faciam* v. 4. *in finem;* sic habent Græci; quod Latini habent, *et ego deducam te in finem.*

187. *Judam autem misit ante se ad Joseph, ut veniret sibi obviam juxta Heroum civitatem:* v. 28. nescio utrum Heroum nomen facile in Scripturis reperiatur.

188. In verbis Joseph, quibus ait ad fratres v. 31. suos, *Adscendens nuntiabo Pharaoni, et dicam ei, Fratres mei et et domus patris mei, qui erant in terra Chanaan, venerunt ad me, Viri autem sunt pastores, (Viri enim pecorum nutritores erant) et jumenta et oves et omnia sua adduxerunt*, quod interpositum est, *Viri enim pecorum nutritores erant*, ex persona sua scriptor interposuit, et redit ad verba Joseph, adjungendo *et jumenta et omnia sua adduxerunt*, ut ordo sit in verbis Joseph: Viri autem sunt pastores, et jumenta et oves et omnia sua adduxerunt.

189. *Dixit autem Pharao ad Jacob, Quot an-* Gen. 47. 8. *ni dierum vitæ tuæ?* subauditur, sunt.

190. *Pusilli et mali fuerunt dies annorum vi-* v. 9. *tæ meæ. Pusilli*, pro paucis, positum est. Neque enim vitæ alicujus quam ceterorum dies possunt esse horarum spatio breviores. Hoc autem Jacob ex comparatione dixit vitæ majorum suorum. Nam utique centum triginta annos, quos ille jam agebat, nemo nunc vivit.

191. *Triticum secundum corpus:* id est, se- v. 12. cundum numerum corporum. Per corpus etenim, numerum corporum; per numerum corporum, numerum hominum significat.

192. *Invaluerat autem fames valde: et defe-* v. 13. *cit terra Ægypti, terram* posuit pro hominibus qui erant in terra.

193. *Venerunt autem omnes Ægyptii ad Jo-* v. 15. *seph dicentes, Da nobis panes:* per *panes* triticum significat, locutione per id quod efficit.

194. *Et facta est terra Pharaoni:* non ait, v. 20. Pharaonis. Amat sic loqui Scriptura, sicut in

(a) In excusis omissum fuerat: *Magis consuetudo loquendi exigebat dici, ut videam mala quæ invenient patrem, meum* restituitur locus ex MSS.

Ps. 118. 56. Psalmo dictum est, Et custodivi legem tuam, hæc facta est mihi, quia justificationes tuas exquisivi: de lege Dei dixit, hæc facta est mihi, id est in meam utilitatem.

Gen. 47. 22. 195. *Præter terram sacerdotum tantum non possedit Joseph:* quasi dixisset, Præter terram sacerdotum tantum, omnem terram possedit Joseph.

v. 26. 196. *Et posuit illis Joseph in præceptum usque in hodiernum diem in terra Ægyptii, ut præstent quintas Pharaoni:* hinc intelligitur Pharaonis nomen potestatis fuisse regalis, quod dixit *usque in odiernum diem.* Non enim illi qui tunc fuit, præstare poterant Ægyptii usque ad illum diem, quo ista scribebantur, quando ille jam non vivebat.

v. 28. 197. *Et fuerunt dies Jacob annorum vitæ ejus:* dies annorum sæpe dicit Scriptura, cum semel posset annos dicere.

Gen. 48. 1. 198. Quod scriptum est, *Nuntiatum est Joseph, quia pater tuus turbatur:* aliqui codices habent *vexatur*, aliqui *æstuatur*, et aliud alii, sicuti interpretari Latini potuerunt, quod Græce scriptum est ἐνοχλεῖται. Ideo autem *turbatur*, accommodatius dici videtur, quia hoc dici solet de iis qui afflictatione corporis morte propinquante jactantur. Et ex hoc etiam, turba ὄχλος dicitur: est enim turba, multitudo inordinata, non sicut populus, quod δῆμος dicitur, nec sicut plebs, quod λαός dicitur, sed sicut ὄχλος, quod turba dicitur.

v. 16. 199. Jacob benedicens nepotes suos filios Joseph, sit inter cetera, *Et invocabitur in his nomen meum, et nomen patrum meorum:* unde notandum est, non solum exsuditionem, sed etiam invocationem dici aliquando quæ non Dei sed hominum sit.

v. 18. 200. *Hic enim primitivus:* minus habet, est, secundum codices Græcos.

201. In benedictione Joseph sit inter cetera Jacob, *Inde qui confortavit Israel:* mirum si non subauditur, est, ut plenum sit, Inde est qui confortavit Israel.

Gen. 49 24. 202. Quod scriptum est, *Dixit Joseph servis suis sculptoribus, ut sepelirent patrem ejus:* non invenit lingua Latina quemadmodum appellaret

A ἐνταφιαστάς: non enim ipsi sepeliunt, id est terræ mandant corpora mortuorum, quod non est Græce ἐνταφιάσαι, sed θάψαι. Illi ergo ἐνταφιασταί, id agunt quod exhibetur corporibus humandis, vel condiendo vel siccando vel involvendo et alligando, in quo opere maxime Ægyptiorum cura præcellit. Quod ergo dicit, *Etiam sepelierunt*, curaverunt intelligere debemus. Et Gen. 50. 2. v. 3.
quod dicit, *quadraginta dies sepulturæ*, ipsius curationis accipiendi sunt. Sepultus enim ille non est, nisi ubi se mandaverat sepeliri.

203. *Loquimini in aures Pharaonis:* locutio est usitata in Scripturis. v. 4.

204. *Et dixit Pharao ad Joseph, Descende et sepeli patrem tuum:* etiam si per potentes illos per quos Joseph mandaverat, Pharao dixit v. 6.
B quod perferrent ad Joseph, non utique dixit nisi ipsi Joseph. Unde illud est in Evangelio, Matt. 8. 5
quod unus Evangelistarum dicit, centurionem venisse ad dominum et dixisse illi, Puer meus jacet in domo paralyticus: alius autem totum Luc. 7. 3
diligentius narrans, amicos eum ad Dominum misisse commemorat, qui hoc ei dicerent: in quibus amicis utique ipse venit, cujus in eis voluntas præsens fuit: unde est, Qui vos recipit, me recipit, et qui me recipit, recipit eum qui me misit. Matth. 10. 40.

205. *Planxerunt eum planctum magnum et validum:* planxerunt planctum, non planxerunt planctu; locutio est in Latina lingua non ignota, sicut dicitur, servitutem servivit, militiam militavit, et similia. Gen. 50. 10.

C 206. *Et redditione reddet nobis omnia mala, quæ ostendimus ei.* Ex hac locutione ait et Apostolus, Alexander ærarius multa mala mihi ostendit: *ostendimus* enim dictum est, vel ostendit, pro eo quod est fecimus, vel fecit. v. 15. 2. Timoth. 4. 14.

207. *Accipe iniquitatem servorum Dei patris tui:* nova locutio est, *Accipe iniquitatem*, pro ignosce, ant remitte, aut obliviscere: sed puto inde esse dictum *Accipe*, ac si diceretur, æquo animo accipe, hoc est, noli indigne ferre. Gen. 50. 17.

208. *Et venientes ad eum dixerunt:* non iterum venerunt, sed quod dictum fuit iterum dictum est: solet hoc facere Scriptura. v. 18.

LIBER SECUNDUS

Locutiones de Exodo.

Exodi 1. 7. et 12. v. 21. 1. *Et invalescebant valde valde.*

2. Quid est quod dictum est de obstetricibus, *Et fecerunt sibi domos, quoniam timuerunt Deum?* Prædictum est enim, *Benefaciebat Deus cum obstetricibus.* Et ad hoc videtur pertinere, quod fecerunt sibi domos timendo Deum, tamquam beneficia Dei ad hoc eis profuerint ut facerent sibi domos. Numquid antea non eas habuisse domos intelligendum est? An ad divitias hoc verbum pertinet, vel potius ad

D aliquas rei familiaris idoneas facultates? Huic enim simile videtur, quod sit etiam Jacob post quatuordecim annos servitutis suæ socero suo volenti eum adhuc apud se tenere, Nunc ergo quando faciam et ego mihi domum? dixerat e- Gen 30. 31.
nim quod creverint pecora Laban sub illo: sicut et ipse Laban confessus fuerat dicens, Benedixit me Deus in introitu tuo: cum ergo dicit, quando faciam et ego mihi domum, subintelligitur, sicut et tu. Hoc videtur enim valere quod ait,

et ego, ut ad ipsam domum faciendam videatur pertinere quod consequenter ad Laban merces ipsa statuenda proponitur.

Exodi 1. 22. 3. *Et omne femininum vivificante illud :* sic enim habent Græci : Latini non habent, *illud.*

Exodi 2. 1. 4. *Erat autem quidam de tribu Levi, et sumsit sibi de filiabus Levi :* intelligitur uxorem, quod quidam Latini interpretes etiam addendum putaverunt : sequitur autem, Et habuit eam, et concepit.

v. 3. θίβιν. 5. Quid sit *thibin*, Ideo difficile est nosse, quia nec Græcus interpres ex Hebræo, nec Latinus ex Græco vertit hoc nomen, sed sic transtulit ut invenit.

v. 14. 6. *Timuit autem Moyses et dixit, Si sic divulgatum est verbum hoc.* Duo sunt in hac locutione adtendenda : primo, quia pendet sententia, et sic dimissa est, deinde, quia verbum pro facto posuit.

v. 25. 7. *Et respexit filios Israel, et innotuit illis :* pro eo positum est *innotuit*, quod egit eis, quibus Dei curam erga se intelligerent.

Exodi 3. 7. 8. *Videns vidi vexationem populi mei, qui est in Ægypto.*

v. 11. et 12. 9. *Et dixit Moyses ad Deum, Quis sum, quia ibo ad Pharaonem regem Ægypti et quia educam filios Israel de terra Ægypti? Dixit autem, quoniam ero tecum*, sic habet Græcus; Latinus autem, *Et quis ego*, dixit : et non dixit, *quia ibo, et quia educam*, sed *ut eam et educam*, Et quod in Græco habet, *Dixit autem quia ero tecum*, intelligitur utique quod dixerit ad Moysen : totum autem hoc Latinus addidit, et ait, *Dixit autem Deus ad Moysen.*

v. 16. 10. Deus dicit quod dicat Moyses filiis Israel : *Visitans visitavi vos, et quæcumque contigerunt vobis in Ægypto :* Græcus habet, *Visitatione visitavi vos.*

v. 18. 11. Deus dicit ad Moysen de filiis Israel, *Et audient vocem tuam*, Græcus habet, *Et exaudient vocem tuam*, quia et exauditio dicitur hominis.

v. 22. 12. Quod habet Latinus, *Poscet mulier a vicina, et ab inquilina sua vasa argentea et aurea et vestem ;* Græcus habet *a cohabitatrice sua*, hoc est (a) *συσκήνου* quod Latini aliqui interpretati sunt, *a cancellaria sua.*

Exodi 4. 1. 13. Moyses dicit, *Quod si non crediderunt mihi, neque exaudierint vocem meam :* quod Latinus, *audierint* interpretatus est.

v. 4. 14. *Extende manum, et apprehende caudam*, Græcus habet : Latinus autem, *manum tuam et caudam ejus*, interpretatus est. *Et extendens manum apprehendit caudam, et facta est virga in manu ejus.*

v. 5. 15. *Et dixit illi : Ut credant tibi quoniam apparuit tibi Dominus Deus patrum ipsorum :* Græcus non habet, *Et dixit illi :* sed continuo adjunxit, *ut credant tibi :* id est verba Dei, post illud factum miraculum : tamquam adhuc loqueretur, et modo sententiam verborum impleverit. Nam ordo est verborum, Extende manum et apprehende caudam, ut credant tibi : sed interposita est facti narratio, et postea redditum, *ut credant tibi.*

v. 6. 16. Quod Latinus habet, *Et facta est manus ejus leprosa tamquam nix :* Græcus non habet *leprosa*, sed tantum, *facta est tamquam nix.*

v. 8. 17. *Quod si non audierint vocem signi primi :* Græcus sic habet : Latinus autem *vocem tuam signi primi :* sic et sequitur, *credent tibi in voce signi sequentis.*

v. 9. 18. *Et erit aqua, quam sumes de flumine, sanguis super aridam :* vel potius *super aridum*, id est, super id quod aridum est : quod Latinus dicit, *sanguis super terram.*

v. 10. 19. Moyses dicit, *Precor Domine, non sum eloquens ante hesternam et nudiustertianam diem.*

v. 17. 20. *Et virgam hanc sumes in manum tuam, in qua facies in ea signa :* cum dici posset, in qua facies signa : aut certe, Virgam hanc sumes in manum tuam, et facies in ea signa : nunc vero utrumque dictum est solita locutione Scripturarum.

v. 18. et 19. 21. *Post dies autem illos multos, mortuus est rex Ægypti : dixit autem Dominus ad Moysen in Madian, Vade perge in Ægyptum, et mortui sunt enim omnes qui quærebant animam tuam.* Multa in his verbis genera locutionum notanda sunt : primo, *Vade, parge in Ægyptum*, tamquam non sufficeret tantum *Vade*, vel tantum *perge :* deinde *mortui sunt omnes qui quærebant animam tuam ;* cum solum regem Ægypti Scriptura dixerit mortuum, et de solo antea dictum fuerit quod Moysen quærebat occidere. An ipse post alios inimicos ultimus mortuus est? Quod si ita est, non locutio, sed sensus est. Item, *qui quærebant animam tuam*, non in malo tantum, sed etiam in bono dici solet in Scripturis : nam sicut hic, in malo dictum est etiam in Psalmis, Ps. 39. 15. Confundantur et revereantur qui quærunt animam meam. In bono, Periit fuga a me. et non Ps. 141. 5. est qui requirat animam meam : nisi forte aliquid distare dicitur inter quærentes et requirentes, ut illud in malo, hoc in bono intelligendum sit.

Exodi 5. 10. 22. *Et dicebant ad populum dicentes : Hæc dicit Pharao :* quam locutionem piguit Latinum interpretari.

v. 21. 23. *Videat Deus vos et judicet, quoniam execrabilem fecistis odorem nostrum palam Pharaone, et palam servis ejus, dare gladium in manus ejus, occidat nos :* sic enim habet Græcus : Latinus autem ait quem pro optimo legebamus, *ut daretis gladium in manibus ejus*, qui solœcismus, nulla interpretationis necessitate factus est, quia in Græco non est.

Exodi 6. 4. 24. *Statui testamentum meum ad illos, ita ut darem illis terram Chananæorum, et terram quam incoluerunt, in qua et incoluerunt in ea :* sic enim habet Græcus, quod utique et in Græca lingua absurde videtur sonare ; et tamen Septuaginta interpretum auctoritas tanta est, quos

(a) Editi συνοίκου. At MSS. uti apud LXX. συσκήνου.

ita loqui non piguit. Quid enim, et sensus hic latet? quod si nullus est, ipsa locutio notanda est, ne alibi inventa sensum impediat, vel aliquid quærere ubi quærendum non est, compellat.

v. 5. 25. Quod habet Latinus, *Exaudivi gemitum filiorum Israel, quemadmodum Ægyptii affligerent eos:* Græcos habet *καταδουλοῦνται*, quod interpretari posset, *in servitutem redigunt eos:* nam uno verbo non potest.

v. 9. 26. *Et locutus est Moyses sic ad filios Israel, et non exaudierunt Moysen a defectione animi et ab operibus duris: exaudierunt* ait, non audierunt.

v. 12. 27. *Ego enim ineloquens sum*, quod ait Moyses ad Dominum, *ἄλογος* dixit Græcus, non imperitus, quasi *ἀμαθὴς* vel *ἀπαίδευτος*.

v. 26. 28. *Hi sunt Aaron et Moyses, quibus dixit eis Deus ut educant filios Israel de terra Ægypti*: sic enim habet Græcus.

v. 30. 29. *Ecce ego gracili vocem sum, et quomodo exaudiet me Pharao?* Notandum quod *exaudiet* dixit, non audiet.

Exodi 7. 6. 30. *Fecit autem Moyses et Aaron, sicut præcepit illis Dominus, ita fecerunt:* quid deesset, si non diceretur *ita fecerunt*?

v. 9. 31. *Si loquetur vobis Pharao dicens, Date nobis signum aut portentum, et dices Aaron fratri tuo, Sume virgam:* nonne locutionis nostræ consuetudo poscebat et quædam ejus integritas, ut ita diceretur, Si loquetur vobis Pharao dicens, Date nobis signum aut portentum, dices Aaron fratri tuo, Sume virgam: quid ergo ibi additum est, et, nisi aliqua proprietate locutionis Hebraicæ: nam neque Græca esse perhibetur.

v. 11. 32. Non mihi videntur satis commode interpretati Latini *σοφιστὰς* Pharaonis, ut dicerent *sapientes: σοφοὶ* enim sapientes dicuntur. Potuit enim Latinus interpres sophistas dicere, quoniam non est quemadmodum id Latine dicatur, et ideo isto verbo jam utimur pro Latino, sicut philosophiam dicimus non solum Græce, verum etiam Latine, (a) sophistas appellarunt Latinarum litterarum eloquentissimi auctores.

v. 12. 33. *Et absorbuit virga Aaron virgas illorum:* ac si diceret, draco Aaron.

v. 15. 34. Quod dictum est de Pharaone, *Ecce ipse exiit ad aquam:* Græcus habet, *super aquam.*

v. 16. 35. *Dimitte populum meum ut serviat mihi in deserto, et ecce non exaudisti usque adhuc:* quoties dicitur, *exaudisti*, cum homini dicatur.

v. 22. 36. *Fecerunt autem similiter et incantatores Ægyptiorum veneficiis suis. Et induratum est cor Pharaonis, et non exaudivit eos, sicut dixit Dominus:* quia in usu Scripturæ est, *exaudivit*, cum etiam de homine loquitur.

Exodi 8. 1. 37. *Dimitte populum meum ut serviant mihi:* non ut serviat, qui loquendi modus non fere invenitur nisi ubi res ipsa singularis pluribus constat. Populus enim singulari nomine dicitur, sed constat ex multis. Sic etiam est, Omnis terra adorent te; quia omnes terra dictum est, pro hominibus qui sunt in terra. Psal. 65. 4.

38. *Ecce ego ferio omnis fines tuos ranis:* sic enim habet Græcus elegantissima locutione, ut ranæ ipsæ, plaga intelligatur, qua feritur terra Ægypti. Exodi 8. 2.

39. *Et eructabit flumen ranas, et adscendentes intrabunt in domos tuas et in promtuaria cubiculorum tuorum super lectos tuos, et in domos servorum tuorum, et populi tui, et in conspersis tuis, et in clibanis tuis: et super te et super populum tuum et super servos tuos adscendent ranæ.* Notandum quod *in domos*, etc. cum dixisset, accusativum casum tenuit; *et super lectos*, etc. ubi dixit, *super*, accusativum similiter servavit: *in conspersis* autem et *in clibanis* ad ablativum se transtulit: nam et Græcus mutavit præpositionem, quam non mutat Latinus. Ille enim habet *εἰς αὐτοὺς οἴκους, in domos: in conspersis* autem, *ἐν τοῖς φυράμασιν:* ubi mirum si non etiam sensus est, non locutio, ut in conspersionibus et in clibanis exortas ranas forsitan velit intelligi, non extrinsecus adscendisse vel irruisse, et quia eas fluvium eructaturum prædicit, inde implere omnia. v. 3.

40. *Et extendit Aaron manum super aquas Ægypti et eduxit ranas, et educta est rana et operuit terram:* repetitio a plurali ad singularem numerum trajecta est; nam utique rana, pro multitudine ranarum positum est: nescio quo autem modo per loquendi consuetudinem imbutis sensibus hominum, sæpe plus videtur quod singulariter, quam quod pluraliter dicitur: nam plus accipitur cum dicitur, verbi caussa, est illic miles, quam sunt illic milites; est illic piscis, quam sunt illic pisces. v. 6.

41. *Et colligebant eas acervos acervos:* hæc repetitio multitudinem acervorum significat, et Scripturis est familiaris. v. 14.

42. Quod habent Latini, *Extende manu virgam tuam, et percute terra:* non percute terram: Græcus habet *aggerem terræ*, si tamen hoc verbo recte interpretatur quod dictum est *τὸ χῶμα τῆς γῆς*. v. 16.

43. *Fecerunt autem similiter et incantatores veneficiis suis, ut educerent cyniphes, et non poterant.* Notandum est, *fecerunt* dictum pro eo quod est, conati sunt facere. Nam utique si fecerunt similiter, procul dubio eduxerunt cyniphes: sed quia sequitur, *ut educerent, et non poterant;* non ergo similiter fecerunt, sed similiter facere conati sunt. Aut si forte et ipsi quamvis veneficiis agerent, eadem tamen agendi specie virgam extendebant, quod Scriptura non expressit: ad hoc referendum est, *fecerunt similiter*. v. 18.

44. *Et in terram super quam sunt super eam. Et gloriosam faciam in die illa terram Gessen, in qua populus meus inest super eam.* v. 21 et 22.

45. *Et dixit Moyses, Ego exeam a te, et o-* v. 29.

(a) Sic MSS. At editi, *sophistæ autem appellantur.*

rabo ad Deum, *et exibit cynomyia a Pharaone* A
et a servis ejus, quasi alteri diceret et *exeam a*
te, et de altero Pharaone subsequeretur a quo
esset exitura cynomyia.
Exodi 9. 2. 46. *Dimitte populum meum ut mihi serviant.*
v. 18. 47. *Ecce ego pluam hanc horam crastinam*
v. 24. *diem grandinem multam. Grando autem multa*
valde valde.
v. 29. 48. *Et desinent voces et grando.* Notandum
est Scripturam, *voces* solere appellare tonitrua,
quas voces Dei etiam Pharao superius appella-
v. 28. vit dicens, *Orate pro me ad Dominum*, *ut desi-*
nant fieri voces Dei: ubi et illa locutio est quod
dixit, *desinant fieri voces.*
Exodi 10. 2. 49. *Ut narretis in aures filiis vestris et filiis*
filiorum vestrorum quæcumque illusi Ægyptiis:
notandum quemadmodum dicatur *illusi*, ne for- B
Psal. 103. 26. te ita sit dictum, Draco hic quem finxisti ad il-
Job. 40. 14. ludendum ei: et illud in Job, Hoc est initium
figmenti Domini quod fecit ad illudendum ab An-
gelis ejus.
Exodi 10. 4. 50. *Ecce ego induco hanc horam crastino die*
locustam multam. Ecce quemadmodum superius
dixit ranam, ubi diximus plerumque plus intel-
ligi cum aliquod hujusmodi singulariter dicitur,
quam si pluraliter diceretur. Manifestum est e-
nim plus sonare, *locustam multam*, quam si di-
ceret locustas multas.
v. 8. 51. *Qui autem et qui sunt qui ibunt:* quotidie
dicimus consuetudine familiariore, quam qui et
qui ibunt.
v. 15. 52. *Non est relictum viride nihil in lignis:*
dicendum fuit more locutionis nostræ, Non est C
relictum viride aliquid in lignis.
v. 16. et 17. 53. Pharao ad Moysen, *Peccavi ante Domi-*
num Deum vestrum et in vobis; suscipite ego de-
lictum meum: hac locutione et ad Joseph usi
Gen. 50. 17. sunt fratres ejus ubi dixerunt, Accipe iniquita-
tem servorum Dei patris tui.
Exodi 10.23. 54. Quod Latini habent, *Et nemo vidit fra-*
trem suum tribus diebus: Græcus habet, *Et non*
vidit nemo fratrem suum: notandum etiam fra-
trem hominis quemlibet hominem dici.
v. 24. 55. Pharao dicit ad Moysen et Aaron, *Ite et*
servite Domino Deo vestro, *præter oves et boves*,
relinquite: sic enim habet Græcus: valde inusi-
tata locutio est, nisi post distinctionem infera-
tur, *relinquite*, et subaudiatur, ista: ut sit sen-
sus, Ite præter oves et boves, et relinquite ista: D
solet enim tamen ellipsis fieri crebro in locutio-
nibus Scripturarum.
v. 26. 56. *Et non relinquemus ungulam:* quasi ab-
ductis pecoribus posset ungula remanere: quid
est enim aliud, *non relinquemus ungulam*, nisi,
nec ungulam relinquemus?
v. 28. 57. Pharao ad Moysen, *Adtende tibi ultra ap-*
ponere videre faciem meam: pro eo quod est,
adtende tibi ne ultra videas faciem meam.
Exodi 11. 2. 58. *Et petat unusquisque a proximo suo et mu-*
lier a proxima vasa argentea et aurea et vestem:
notandum et Ægyptios Hebræis proximos dictos.
v. 6. et 7. 59. *Et erit clamor magnus per omnem terram*
Ægypti, *qualis non fuit*, *et talis non adhuc ap-*

ponetur: in filiis autem Israel non mutiet canis
lingua sua ab homine usque ad pecus. Elegantis-
sima locutio est, per canem quippe extremum
significavit vel hominum vel pecorum, ita com-
mendans quanta in Hebræis quies futura esset,
Ægyptiis acerba orbitate clamantibus.
60. *Accipiant singuli ovem per domos patria-* Exodi 12. 3.
rum. Quas dicat patrias, non facile est intelli-
gere, utrum civitates in quibus commanebant,
an potius numerosas familias a cujusque velut
paternitate propagatas: hoc enim magis in Græ-
co significari perhibetur.
61. *Si autem pauci sint qui in domo*, *ita ut* v. 4.
non sint idonei ad ovem, id est, ut ipsa pauci-
tas non sit idonea ad ovem consumendam, *assu-*
met secum vicinum proximum suum, hoc est
ipsa domus assumet vicinum: hominem proxi-
mum pro homine posuit, singularem autem pro
plurali: non enim unum, sed quot sufficiunt;
cum de ove consumenda Scriptura loqueretur,
secundum numerum, inquit, *animarum unus-*
quisque quod sufficiat: animas pro hominibus a
parte totum.
62. *Sument a sanguine*, *et ponent super duos* v. 7.
postes, *et super limen in domibus in quibus*
manducabunt illas in eis. Cum dixerit, *in qui-*
bus, dixit etiam *in eis*, more usitatissimo: sed
manducabunt illas, quæritur quas, et intelligi-
tur carnes; hoc enim sequitur, *Et manducabunt*
carnes hac nocte assatas igni; quod habent La-
tini codices, *qui manducabunt carnem*, Græci
autem habent κρέας, id est carnem, sed genere
neutro; ideo in Græco est, *in domibus*, *in qui-*
bus manducabunt illa in eis. Est vero illa locu-
tio, ut prius diceret illas, quam prædiceret quid
in consequentibus intelligeretur quas dixerit,
similis ei locutioni quam de filio Moysi * expo- * Lib. 2. quæstionum de Exodo q. 11.
suimus, cum eum vellet Angelus occidere, et
exemplum adhibuimus de Psalmo, Fundamenta
ejus in montibus sanctis, diligit Dominus por- Psal. 86. 1
tas Sion: cujus enim fundamenta non intelligi-
mus, nisi ex consequentibus: sic et hic, *in qui-*
bus manducabunt illas in eis, id est in quibus
domibus manducabunt illas, intelligitur carnes,
de quibus consequenter loquitur.
63. *Sumetis autem vobis fasciculum hyssopi*, *et* Exodi 12.22.
tinguetis ex sanguine qui est juxta ostium, *et*
lenietis super limen et super ambos postes de san-
guine. Etiam hic fasciculus hyssopi plures utique
fasciculos significat, sicut rana plures ranas, et
locusta plures locustas: tropus autem iste quan-
do fit in rebus, quæ a nobis ita dici solent, ob-
scuritatem facit.
64. *Et erit cum dicent ad vos filii vestri*, *Quæ* v. 26. et 27.
est servitus ista? Et dicetis eis, *Immolatio pa-*
scha hoc Domino: etiamsi non haberet, *et*, ple-
num esset, *dicetis eis.*
65. *Et advenientes fecerunt filii Israel sicut* v. 28.
præcepit Dominus Moysi et Aaron, *ita fecerunt:*
non adderet, *ita fecerunt*, nisi mos esset Scri-
pturarum.
66. *Et factum est*, *in die illa eduxit Dominus* v. 51.
filios Israel de terra Ægypti.

Exodi 13. 1. 67. *Ait autem Dominus ad Moysen dicens.*
v. 12. 68. *Omne adaperiens vulvam masculina:* plu-
ralem numerum intulit singulari, quia ipsum
quod dictum est, *omne adaperiens*, non utique
Psal. 77. 1. in uno, sed in multis accipitur. Similis est lo-
Exodi 13.12. cutio, Attendite popule meus. Tale est et quod
paulo post sequitur, *Omne quod aperit vulvam
de armentis et de pecoribus quæcumque tibi nata
erunt: omne quæcumque tibi nata erunt*, ipse
modus est locutionis.
v. 13. 69. *Omne adaperiens vulvam asinæ:* Græcus
habet: *asini:* modo illo locutionis, quem jam
in Genesi notavimus, ubi masculinum pro femi-
nino positum est, de morte Saræ dicente Scri-
Gen. 23. 8. ptura, Surgens Abraham a mortuo, et Sepeliam
mortuum meum et talia ibi sæpe dicuntur de
mortua.
Exodi 13.15. 70. *Propter hoc ego immolo Domino omne
quod aperit vulvam masculina:* similis locutio
superiori.
v. 16. 71. *Et erit in signum super manum tuam:*
id est, super opera tua: ubi magis sensus est
forsitan quam locutio.
Exodi 14.27. 72. *Et excussit Dominus Ægyptios in medium
maris:* Græcus habet, *Et excussit Dominus
Ægyptios medium maris.*
v. 32. 73. *Vidit autem Israel manum magnam, quæ
fecit Dominus Ægyptiis.*
Exodi 15. 1. 74. *Tunc cantavit Moyses et filii Israel can-
ticum hoc Domino, et dixerunt dicere*, sic enim
habet Græcus, *καὶ εἶπαν λέγειν.*
v. 22. 75. *Et non inveniebant aquam; ut biberent:*
poterat non habere, *ut biberent.*
v. 24. 76. *Et murmuravit populus adversus Moy-
sen, dicentes:* non dicens, sed *dicentes:* ex
pluribus enim populus constat.
Exodi 16. 1. 77. *Et venerunt omnis synagoga filiorum
Israel in eremum*, non dixit, venit, quia syna-
goga ex pluribus constat.
v. 2. 78. *Murmurabant omnis synagoga filiorum
Israel adversus Moysen et Aaron*, eadem est
ista locutio.
v. 4. 79. *Dixit autem Dominus ad Moysen, Ecce
ego pluam vobis panes de cœlo.* Manna pluiturus,
panes promisit: locutio est qua panis pro ali-
mento ponitur: amat autem Scriptura pluraliter
magis panes quam singulariter dicere.
v. 7. 80. *Mane videbitis*, inquit, *gloriam, dum
exaudiet murmurationem vestram super Deum:*
id est, quia murmuratis super Deum, quod tan-
tum valet ac si diceret, adversus Deum. Deinde
notandum novo modo hic exauditionem dictam
non precantium, sed murmurantium, cum re-
prehendat utique Scriptura murmurationem:
tanquam hoc dixerit, quod cognoverit Deus
murmurationem eorum, et ipsam Dei cognitio-
nem dixit exauditionem.
v. 9. 81. *Accedite ante Deum; exaudivit enim mur-
mur vestrum:* iterum exauditionem, non pre-
cum significat et petitionum, sed etiam murmu-
v. 12. ris malorum: hoc et postea dicit Deus, *Exau-
divi murmur filiorum Israel.*
v. 14. 82. *Et ecce in facie eremi minutum tanquam*

A *coriandrum.* Cum toties Deus dicat, *faciem ter-
ræ*, sicut hic *faciem eremi*, mirum est, unde
homines ita errent cum faciem audierint, ut ali-
quid tale opinentur, qualis hominis facies est,
vel alicujus animantis.
83. *Secundum numerum animarum vestra- v. 16.
rum unusquisque cum commanentibus vobis col-
ligite.* Quam sæpe Scriptura animas, homines
appellat, a parte totum: non facile autem car-
nes pro hominibus, sed carnem, sicuti est, Non Psal. 55. 5.
timebo quid mihi faciat caro: quod apertius in Ibid. 11.
eodem Psalmo ait, Quid mihi faciet homo. Non
autem, diceret secundum numerum carnium ve-
strarum, sicut dixit *secundum numerum ani-
marum vestrarum.*
84. *Et collegerunt illud mane mane:* quomo- v. 21.
B do puteos puteos, acervos acervos, sic dictum
est *mane mane.*
85. *Nullus vestrum egrediatur unusquisque v. 29.
de loco suo die septimo:* quod interpositum est,
unusquisque, potuit et non dici.
86. *Non erat autem populo aqua bibere:* id est Exodi 17. 1.
ad bibendum.
87. *Et maledicebat populus ad Moysen:* id v. 2.
est maledictis agebat Moysen, hoc est maledi-
cebant illi: nam hoc in consequentibus ipse di-
xit, *Quid maledicitis mihi?*
88. *Et murmuravit populus ad Moysen di- v. 3.
centes.*
89. *Et virgam in qua percussisti flumen acci- v. 5.
pe in manu tua; in qua percussisti*, dixit pro
eo quod dicimus; de qua percussisti; et est ista
C locutio creberrima in Scripturis.
90. *Et sumsit Jothor socer Moysi holocausto- Exodi 18. 12.
mata et sacrificia Deo: sumsit*, pro eo quod est
obtulit. An forte sensus est, non locutio, ut ea
sumsisse intelligatur, quæ Moyses obtulisset?
quamquam Moyses non legatur superius sacrifi-
casse, nec Aaron nec quisquam Hebræorum qui
educti sunt de terra Ægypti; sed tantum supe- Exodi 17. 15.
rius scriptum est, quod altare constituerit Moy-
ses, et appellaverit illud, *Dominus meum refu-
gium.* Istum autem Jothor legimus sacerdotem
fuisse Madian, id est gentis Madian. Mirum est
autem, si ejus adventu cœpit sacrificare Moy-
ses, et non potius ipse Jothor qui jam sacer-
dos erat.
91. *Grave tibi verbum hoc:* subauditur est. Exodi 18. 18.
92. *Et demonstrabis illis vias, in quibus am- v. 20.
D bulabunt in eis.*
93. *Verbum autem grave referebant super v. 26.
Moysen;* sic enim habet Græcus quod Latini
interpretati sunt, *ad Moysen.* Illa sane locutio-
ne ipsa etiam cura significatur, qua dictum est,
super Moysen: vel ut onus ei significaretur im-
positum. *Verbum autem grave* dictum est, pro
quæstione gravi. Unde sequitur, *Omne autem
verbum leve judicabunt ipsi.*
94. Quod Græcus habet *ἐπονομάσω*, *superno- Exodi 20. 24.
minavero* aut *adnominavero* expressius dicitur,
quod usitatius *cognominavero* nonnulli interpre-
tati sunt: sed non habet necessariam significa-
tionem *cognominavero:* propinquius autem di-

citur *cognominavero* quam *nominavero* : nam et hoc aliqui interpretes dixerunt.

Exodi 20. 21. 95. *Et veniam ad te, et benedicam te :* cum superius pluraliter loqueretur, *facietis et immolabitis*, dicit, *veniam ad te*, tamquam ipsi Israel, id est populo.

Exodi 21. 1. 96. *Et hæ justificationes quas pones coram illis*, *Si emeris servum*, *Hebræum*, etc. Notanda locutio, quemadmodum cum illud dictum sit ad Moysen, hoc est, *hæ sunt justificationes quas oppones coram illis ;* jam ad populum ipsum cetera dicuntur quasi ad Moysen, *Si emeris servum Hebræum.* Non enim hoc Moysi dictum est, sed quod populo diceret, tantum ipsi populo dicebat.

v. 6. 97. *Pertundet ei Dominus auriculam de subula, et serviet ei in sempiternum*, vel *in æternum :* quod Græcus habet, εἰς τὸν αἰῶνα. Ecce quemadmodum Scriptura multis locis dicit secundum hoc verbum Græcum *sempiternum* vel *æternum*. Ubi non intelligitur æternitas illa, secundum quam nobis æterna promittuntur, vel secundum quam a contrario igne æterno mali cremabuntur : neque enim servus iste qui vivere in æternum non posset, posset servire in æternum ; sed intelligitur *æternum* dictum, cujus temporis finis non est: aut certe aliquid hoc sacramento significatur æternum.

v. 13. 98. *Dabo tibi locum, in quem fugiat ibi qui occiderit.*

v. 20. 99. *Si quis percusserit servum suum aut ancillam suam in virga :* quod est, de virga.

v. 28. 100. *Lapidibus lapidabitur taurus :* quasi possit lapidari nisi lapidibus. Differt aliquid ista locutio ab illa qua diceret more Scripturarum, *lapidatione lapidabitur*, sed tamen similis est.

v. 29. 101. *Si autem taurus cornupeta erat ante hesternam et nudiustertianam :* pro tempore præterito posuit partem pro toto, quantumcumque illud fuisset, more Scripturarum.

v. 33. 102. *Si quis autem aperuerit lacum, aut exciderit lacum, et non operuerit eum, et ceciderit illuc vitulus aut asinus, Dominus laci reddet.* Et hæc locutio a parte totum intelligenda est : non enim si equus ceciderit in lacum aut ovis, ideo non reddet, quia hoc scriptum non est.

v. 34. 103. *Quod autem mortuum fuerit, ipsi erit*, pro, ipsius erit.

Exodi 22. 5. 104. *Si autem depaverit quis agrum aut vineam, et admiserit pecus suum depascere agrum alium*, id est, alienum.

v. 26. 105. *Si autem pignus acceperis vestem proximi, ante solis occasum reddes ei :* genus pro specie posuit ; sic enim dictum est, ac si de omni veste pignus dederit, cum de illo specialiter se dicere ex consequentibus Scriptura testetur, qui non habet nisi eam vestem unde se nocte cooperiat.

Exodi 23. 20. 106. *Ecce ego mitto Angelum meum ante faciam tuam, ut servet te in via, et inducat te in terram quam paravi tibi.* (a) *Ante te ibit, et exaudi eum.* Angelum suum jubet Deus exaudiri a populo, non utique petentem, sed jubentem.

v. 21.

v. 28. 107. *Et mittam vespas ante te, et ejiciet Amorrhæos :* a plurali ad singularem numerum se convertit. Intelligitur autem, Ejiciet Amorrhæos vespa, sicut rana, sicut locusta, non quod una sit : sed quod per singularem pluralis numerus intelligatur.

v. 30. 108. *Per partes ejiciam illos a te.*

v. 32. et 33. 109. *Non dispones illis et diis eorum pactum, et non consident in terra tua, ne peccare te faciant ad me :* non dixit in me, idem tamen significat.

110. *Respondit autem omnis populus voce una dicentes.* Exod. 24. 3.

111. *Et viderunt locum ubi steterat ibi Deus Israel : ubi steterat*, posset sufficere, sed Hebraicæ dicuntur istæ locutiones. v. 10.

112. *Et inaurabis illa auro :* similis est locutio, Lapidibus lapidabitur. Exodi 25. 13.

113. *Cyathos in quibus immolabunt in eis.* v. 29.

114. *Duas bases columnæ uni in ambas partes ejus, et duas bases columnæ uni in ambas partes ejus.* Ne de omnibus diceret, de duabus dicit more suo geminando: sicut puteos puteos, acervos acervos, generationes et generationes, et similia. Exodi 26. 19. etc.

115. *Et columnas inaurabis auro, et inaurabis seras auro.* v. 29.

116. *Et inerabis ea æramento :* talis locutio est, *inaurabis auro.* Exod. 27. 6.

117. *Extra velum, quod est super Testamentum :* de lucerna accendenda cum diceret, hoc ait, id est quod foris accenderetur ubi est sanctum, non intra velamen quod est super Testamentum, hoc est Sanctum sanctorum. Ergo *super* non sic ait, tamquam est tectum vel camera vel firmamentum, cæli vel arcæ cooperculum : sed etiam quod vice parietis oppositum esset, *super* dixit : sicut dicimus superiorem discumbere aut stare, non utique alterum portari ab altero. v. 21.

118. *Legitimum sempiternum in progenies vestras :* eo modo sempiternum, quo multa superius diximus. Ibidem.

119. *Et sumet Aaron nomina filiorum Israel super rationale judicii super pectus* (b) *introeunti sanctum.* Consequens erat ut diceret, *introiens in sanctum*, hoc est sumet Aaron introiens, quod aliqui Latini, solœcismum vitantes, interpretati sunt. Sed quia et Græcus *introeunti* habet, et Latini aliqui consonant, locutionem potius notandam credidi quam corrigendam. Exodi 28. 29. apud LXX.

120. *Et pones super rationale judicii fimbrias catenata.* Et hic Latini nonnulli solœcismum caventes, *fimbrias catenatas*, interpretati sunt : Græcus autem habet τοὺς κροσσοὺς τὰ ἀλυσιδωτά. Hanc solemus dicere absolutam locutionem, cum generi masculino vel feminino neutrum infer- v. 24. apud LXX.

(a) Vetus codex Corbeiensis optimæ notæ, *ante ibi.* forte interpres in Græco legerat, πρὸ σοῦ. Nunc porro apud LXX. habetur, πρόσεχε σεαυτῷ *Attende tibi.* In vulgata. *Observa eum.*

(b) Sic melioris notæ MSS. At excusi, *introeunti in sanctuarium, hoc est* etc.

tur: quemadmodum si dicamus, Justitiæ terrenæ non sunt stabilia.

v. 33. 121. *Et Aaron cum cœperit fungi sacerdotio, audietur vox ejus intranti in sanctum in conspectu Domini, et exeunti.* Vocem ejus ex tintinnabulis dixit, qui magis sonus est ejus. *Intranti et exeunti*, pro intrantis et exeuntis posuit, dativum pro genitivo.

Exodi 29, 13. 122. *Et duos renes et adipem quæ super eos:* subauditur, est, quod nonnulli interpretes addiderunt.

v. 26. 123. *Et separabis illud separatione.*

Exodi 30, 8. 124. *Et cum accendet Aaron lucernas, sero incendet super illud*, sero dixit pro vespere, et ideo notanda locutio est; ὀψὲ quippe Græcus habet. Sero autem proprie non solet dici, nisi cum tempus transierit quo fieri debuit, quod sero dicitur factum.

v. 12. 125. *Si acceperis computationem filiorum Israel in visitatione eorum, et dabunt singuli redemtionem animæ suæ Domino, et non erit in eis ruina in visitatione eorum, et hoc est quod dabunt tibi.* Pendet ista locutio, quia interposita est conjunctio copulativa. Quæ si non interponeretur, non penderet. Tribus autem locis est posita, quorum undelibet detracta, plenam facit esse sententiam. Rursus ubi dictum est, *Si acceperis computationem filiorum Israel in visitatione eorum, et dabunt singuli redemtionem animæ suæ Domino:* si enim non dixisset *et dabunt*, sed tantummodo dixisset, *dabunt*, finiretur sententia nec penderet: ita enim diceretur, *Si acceperis computationem filiorum Israel in visitatione eorum, dabunt singuli redemtionem animæ suæ Domino.* Si autem hic ponitur hæc conjunctio deorsum tollenda est, ut ita dicatur, *Si acceperis computationem filiorum Israel in visitatione eorum, et dabunt singuli redemtionem animæ suæ Domino, et non erit in eis ruina in visitatione eorum, hoc est quod dabunt.* Aut certe in medio ubi dictum est, *et non erit in eis ruina*, si detrahas conjunctionem, non pendebit sententia: erit enim sensus, *Si acceperis computationem filiorum Israel in visitatione eorum, et dabunt singuli redemtionem animæ suæ Domino, non erit in eis ruina.* Cum vero ubique posita est eadem conjunctio, pendere facit locutionem: ideo eam notandam putavimus.

Exod. 32, 1. 126. *Consurrexit populus in Aaron, et dixerunt ei:* usitata locutio est, quia ex multis populus constat. Deinde notandum, totum pro parte
1. Cor. 10, 7. positum. Apostolus enim sicut re vera erat, quosdam eorum dixit hoc fecisse, non totum populum, ubi ait, Neque idolis serviamus, sicut quidam illorum.

Exodi 32, 1. 127. *Surge, et fac nobis deos qui nos præcedant.* Sedenti loquebantur, an potius locutio est
Psal. 43, 26. notanda? propter quod sæpe dicitur, Exsurge
Psal. 81, 8. Domine; aut, Surge Deus, judica terram.

Exodi 32, 10. 128. *Et nunc sine me, et iratus ira:* quomodo morte morietur: amat ita loqui Scriptura.

v. 24. 129. *Cui sunt aurea demite:* non dixit quid aurea; unde Latini interpretes dixerunt, *Qui habet aurum demat.*

130. *Quis ad Dominum, veniat ad me.* v. 26.

131. *Fecerunt sibi Deos aureos:* de uno vitulo; pluralem ergo numerum pro singulari posuit. Inde est et illud, *Hi dii tui Israel qui eduxerunt te de terra Ægypti.* Non sane locutiones istæ reperiuntur ubi pluralis pro singulari ponitur, nisi in eo rerum genere in quo etiam de pluribus fieri vel intelligi potest. Non enim quia unus ille vitulus erat, ideo non et plures fieri poterant, aut ideo non multis idolis similis fue- v. 31.
rat. Hac locutione dictum est latrones insultasse Domino, cum hoc unum fecisse Scriptura te- Matth. 27, 44.
stetur, sed non solus fuerat latro. Quin etiam Lucæ 23, 39.
cum ista locutio fit per nomina propria, qualiter eam in Scripturis factam nondum comperimus, plures illic intelliguntur, sicut Phædras et Medeas quidam dixerunt, cum fuerit una Phædra et una Medea, sed Phædras et Medeas appellaverunt omnes similes Phædræ et Medeæ. Ita non sine caussa nec utcumque ac passim sicut ab imperitis vitiose fit, sed certo modo certisque regulis istæ locutiones interponuntur.

132. *Vade, adscende hinc tu, et populus tuus,* Exodi 33, 1.
quos eduxisti de terra Ægypti: non, quem eduxisti, quod ita usitatum est ut rarius aliter dicatur.

133. *Et dixit Dominus, Deponite stolas glo-* v. 5.
riarum vestrarum et cultum, et ostendam quæ facturus sum tibi. A plurali ad singularem numerum locutionem terminavit, quia multi erant et populus erat, sicut eis dixerat, *Vos populus* Ibidem.
dura cervice: non dixit, tu populus, sed *Vos populus*, cum vos, numeri sit pluralis, populus autem numeri singularis.

134. *Si inveni gratiam in conspectu tuo, si-* Exodi 34, 9.
mul ambulet Dominus meus nobiscum: tamquam de alio dicat. Assiduæ sunt hæ locutiones, sed cum dicitur ad Deum, putatur Patri dici de Filio. Cum autem talia dicerentur ad Pharaonem et ad Joseph et ad alios multis locis, genus locutionis intelligebatur.

135. *Nequando ponas Testamentum iis qui se-* v. 15.
dent super terram: ac si diceret, sedes habent, quod est, habitant.

136. *Et deos fusiles ne feceris tibi:* locutio v. 17.
est a parte totum significans: non enim quia fusiles tantummodo nominavit, fieri sculptiles, ductiles, fictilesque permisit, vel ullum genus simulacrorum, aut qualiumcumque factitiorum deorum.

137. *Omne adaperiens vulvam masculina:* id v. 19.
est, omne adaperiens vulvam mihi erit, ex iis quæ sunt masculina.

138. *Primitivum subjugalis redimes ove:* et v. 20.
hoc a parte totum est; neque enim si subjugale non sit jumentum quodlibet, cujus caro tamquam immunda respuitur, ideo non est redimendum, aut alio quam ove redimendum.

139. *Non occides super fermentum sanguinem* v. 25.
immolatorum meorum: locutio est utique, occides sanguinem, pro eo quod est, occidendo effundes.

v. 25. 140. *Et non dormiet usque in mane immolatio solemnitatis Paschæ : dormiet* dixit, manebit : nam caro pecudis occisæ et coctæ quemodo
Psal. 43. 23. dormiet? Quod ergo dicitur, Quare obdormis Domine, hoc genere locutionis dicitur, et intelligitur Quare cessas, id est non vindicas.
Exodi 34. 28. 141. De quadraginta dierum jejunio Moysi Scriptura sic loquitur, *Panem non manducavit, et aquam non bibit :* a parte totum, pane omnem cibum, et aqua omnem potum significans.
v. 1. 142. *Excide tibi duas tabulas, sicut et primæ :* subauditur, fuerunt : unde hoc verbum nostri interpretes etiam addendum putaverunt quoniam inusitata est in lingua Latina talis ellipsis.
Exodi 35. 4. 143. *Et ait Moyses ad omnem synagogam filiorum Israel, dicens :* plenum esset, etsi non haberet *dicens*.
v. 21. 144. *Et adtulerunt unusquisque quod afferebat cor eorum.* Poterat usitatius dici, Et adtulit unusquisque quod afferebat cor ejus.
Ibidem. 145. *Et quibus visum est animæ eorum, ad*-
a *tulerunt (a) demtionem Domino :* non dixit, et sicut visum animæ eorum.
v. 23. 146. *Et omnis inventum est apud eum coria arietum rubricata:* quod diceretur usitate, omnes apud quos inventa sunt coria arietum rubricata.
v. 24. 147. *Omnis afferens demtionem argentum et æs adtulerunt demtiones Domino :* usitatius diceretur, Omnis adtulit, quam omnis adtulerunt.
Ibidem. 148. *Et apud quos inventa sunt apud eos ligna imputribilia : apud eos* more Scripturarum additum est, nam sine hoc esset plena sententia.
v. 25. 149. *Et omnis mulier sapiens mente, manibus nere :* quasi nere posset non manibus : et *sapiens nere*, elegans atque inusitata locutio est. Deinde, *Omnis mulier adtulerunt :* more superiorum plurali concluditur singularis, quia omnis mulier adtulit, usitatius diceretur.
v. 26. 150. *Et omnes mulieres quibus visum est sensu suo, in sapientia nerunt pilos caprinos :* notandum sapientiam in his artibus sæpe appellare Scripturam, id est σοφίαν.
v. 28. 151. *Et compositiones et oleum unctionis et compositionem incensi :* non compositiones aliquas extra debemus intelligere : sed cum dictum esset, *et compositiones*, per conjunctionem copulativam non aliud adjunxit, sed quod dixerat exposuit, ut sciremus quas compositiones, *et oleum*, inquit, *unctionis et compositionem incensi :* compositiones autem vocat, quia ex multis ista confecta sunt.

152. *Et omnis vir et mulier quorum afferebat sensus eorum, ut intrarent, et facerent omne opus quodcumque præcepit Dominus fieri illud per Moysen, adtulerunt filii Israel demtionem Domino.* Ergo omnis vir et mulier, intelliguntur filii Israel. Ceteræ locutiones similes superioribus. v. 29.

153. *Facere aurum et argentum et æs :* pro eo quod est facere ex auro et argento et ære : non enim aurum faciebant, sed ex auro. Tale est etiam quod paulo post dicit, *Et operari ligna :* hoc est, ex lignis. v. 32. v. 32.

154. *Facere omnia opera sancti textilia, et varia texere cocco et bysso, facere omne opus architectonicum varietatis.* Ecce et in rebus textilibus architectonicum opus appellat : mirum nisi propterea, quia tabernaculum fiebat, quod ædificii simile fuit, et tamquam domus erigebatur. Quid autem dicat *opera sancti*, non evidenter apparet, utrum sancti sacerdotis, quoniam et de stola vel de stolis ejus hæc dicuntur : an sancti Dei, in cujus cultum hæc fiebant : an *opera sancti*, sicut dicebatur Sanctum et Sanctum sanctorum. v. 33.

155. *Humeralia continentia ex utrisque partibus ejus :* non dixit ex utrisque partibus eorum, quamvis illa *humeralia*, non humerale dixisset, sicut solet humerale dicere : ipsum enim appellavit pluraliter *humeralia*, sicut stolam et easdem stolas. Exodi 36. 8. apud LXX.

156. *Et Eliab filius Achisamach de tribu Dan, qui architectonatus est textilia et consutilia, et diversicoloria, texere de cocco et bysso.* Novo more dicuntur architectonari textilia. Etiam illud a parte totum intelligendum est quod ait, *texere cocco et bysso :* ex his enim et cetera intelligimus, id est purpuram et hyacinthum. Exodi 37. v. ult. apud LXX. At in Vulg. Exodi 38. 23.

157. *Et fecerunt filii Israel sicut præcepit Dominus Moysi, ita fecerunt:* plenum esset, etiamsi non adderetur, *ita fecerunt*. Exodi 39. 31.

158. *Et fecit Moyses omnia quæ præcepit ei Dominus, ita fecit :* similiter ut dictum est, de filiis Israel. Exodi 40. 14. in Vulg. 16. apud LXX.

LIBER TERTIUS

Locutiones de Levitico.

a Lev. 1. 6. 1. (a) HOMO *ex vobis si obtulerit dona Domino a pecoribus, a bobus et ab ovibus offeretis:* hoc est si a pecoribus offeretis a bobus ab ovibus offeretis. Ovium nomine etiam caprarum genus inclusit, sicut et in aliis locis solet.
Lev. 2. 4. 2. *Et confringes ea fragmenta:* id est confringendo facies ea fragmenta.

3. *Et cognitum ei fuerit peccatum quod peccavit in eo.* Duo modi locutionis hic notandi sunt, et *peccatum peccavit*, et quod addidit *in eo*. In quo enim nisi in ipso, id est peccato? Lev. 4. 23.

4. *Si autem anima peccaverit, et audierit vocem jurationis, et ipse testis fuerit, aut viderit, aut conscius fuerit, si non nuntiaverit, et acci-* Lev. 5. 1.

(a) Editi hic et infra, *redemtionem*: pro quo MSS. constanter, *demtionem* juxta græc. LXX. ἀφαίρεμα.

(a) MSS. aliquot et omnes hactenus editi carent prioribus hisce 51. Locutionibus, quæ ex Cisterciensi codice, necnon ex Corbejensi optimæ notæ et ante 800. annos conscripto, nunc primum vulgantur.

piet peccatum, plus videtur habere, et, aum eo demto integre sequitur *accipiet peccatum*.

Levit. v. 5. *Si autem anima peccaverit, et audierit vocem jurationis, et ipse testis fuerit, aut viderit, aut conscius fuerit non nunciaverit: et* positum est, pro id est: nam sic dici posset nostræ locutionis consuetudine; Si autem anima peccaverit, id est audierit vocem jurationis, et cetera.

v. 3. 6. *Aut tetigerit ab immunditia hominis, ab omni immunditia ejus, quam si tetigerit inquinetur, et latuit eum, post hoc autem cognoverit et deliquerit:* cum recto ordine dicendum esset, *et deliquerit, post hoc autem cognoverit*.

v. 15. 7. *Anima si latuerit eum oblivione, et peccaverit nolens:* non ait, si latuerit eam, quoniam animam pro homine ponit, sicut facit et in aliis, ubi animam prius dicit, quæ generis feminini est, postea masculinum infert genus ad hominem referens. Sed hic multo est hæc locutio pressior, quoniam continuatim utrumque genus positum est, ut diceretur, *Anima si latuerit eum*. Hæc locutio terruit interpretes Latinos, et noluerunt eam transferre, sed ita posuerunt: *Anima si qua latuerit, et peccaverit non volens*, cum aliud sit utique si anima lateat, aliud si animam lateat: hoc autem Scriptura dicit *si lateat eam*, non si ipsa lateat: In græco autem alio invenimus, (a) *Animam si latuerit ea oblivione:* sed etiam ipse in consequentibus masculinum intu-
v. 16. lit dicens *Sacerdos exorabit pro eo, et dimittetur illi*, quod ibi habet αυτῳ Unde apparet scriptorem timuisse solœcismum, nec tamen perseverare potuisse in genere feminino victum evidentia Scripturæ consequentis.

Lev. 00. 8. *Ista holocaustosis super incensionem ejus super altare totam noctem usque in mane, et ignis altaris ardebit super illud:* potuit non habere, *et*, atque ita dici, *totam noctem usque in mane ignis altaris ardebit*. Sed addita ista conjunctio facit obscuritatem his qui in talibus Scripturarum locutionibus non assuefacti sunt.

v. 14. 9. *Ista lex sacrificii, quod offerunt illud filii Aaron sacerdotes ante Dominum:* nihil deesset si non haberet *illud*.

v. 17. 10. *Sancta sanctorum est*. Sic habet et græcus, sed græca locutio est, quam nostri quidam transferre nolentes dixerunt sancta sanctorum sunt.

v. 32 apud LXX. 11. *Occident arietem qui pro delicto ante Dominum*. Latini interpretes addiderunt, est, et dixerunt, *qui pro delicto est*, quod Græcus non habet.

Lev. 7. 6. apud LXX. At in Vulg. v. 16. 12. *Etsi votum aut voluntarium sacrificaverit donum suum, quacumque die obtulerit sacrificium, edetur crastina die:* pro eo quod est, postera die: unde alii *altera die* interpretati sunt.

Lev. 8. 31. 13. *Coquite carnes in atrio tabernaculi testimonii in loco sancto, et ibi edetis eas, et panes qui sunt in canistro consummationis, quomodo præceptum est mihi dicens, Aaron et filii ejus edent eam*. Hanc locutionem quidam transferre volentes dixerunt, *quomodo præcepit mihi dicens;* quia hoc videtur consequens, ille autem in nostræ locutionis consuetudine solœcismus est.

14. *Et ad ostium tabernaculi testimonii sedebitis septem dies, die et nocte:* pro eo quod est habitabitis. v. 35.

15. *Et ait Moyses ad Aaron. Accede ad altare, et fac quod pro peccato tuo, et holocaustum: et exora pro te et domo tua, et fac dona populi, et exora pro eis quomodo præcepit Dominus Moysi*. Non ait quomodo præcepit Dominus mihi; sed ita locutus est, quasi fuisset alter Moyses cui Dominus præcepit, et alter iste qui hoc ad Aaron loquebatur. Lev. 9. 7.

16. *Et locutus est Dominus ad Aaron dicens, Vinum et siceram non bibetis*, et cetera. Quam locutionem Domini ita concludit, *Omnia legitima quæ locutus est Dominus ad eos per manum Moysi:* cum Dominus loqueretur, non ait, quæ locutus sum ad eos per manum Moysi, sed ea locutione usus est qua superius ipse Moyses. Lev. 10. 8.

17. *Legitimum æternum in progenies vestras distinguere inter medium mundorum et contaminatorum*, et cetera. Notandum quemadmodum dicat *æternum*, quod utique non erit sine fine. v. 8.

18. Moyses loquens ad Aaron Eleazar et Ithamar filios ejus inter cetera etiam hoc ait, *A sacrificiis salutarium filiorum Israel brachium ablationis et pectusculum segregationis super hostias adipum offerent segregationem segregare ante Deum. Et erit tibi et filiis tuis et filiabus tuis tecum legitimum æternum:* cum hoc totum finem fuisset habiturum. v. 11.

19. Cum de animantibus quæ in aquis sunt præciperet, quæ sint eorum munda vel immunda, *In aquis*, inquit, *et in mari, et in torrentibus*. Sed *in mari* Latini codices habent, quia nimis insolens fuit pluralem numerum transferre de Græco, et non dicere *in mari*, sed *in maribus*, maxime propter ambiguitatem, ne non maria, sed mares intelligerentur, id est masculi: nam nihilo minus insolens est, sed tamen interpretatum est de sanguinibus, quia Latina lingua sanguinis numerum pluralem non recipit, vel in ipso nominativo casu. Nam etsi ab eo quod est mare nemo dicit maribus, dicuntur tamen maria, cum sanguina non dicantur, et tamen Lev. 11. 9.
scriptum est, Libera me a sanguinibus, et, Non Psal. 50. 16.
congregabo conventicula eorum de sanguinibus. Psal. 15. 4.
Ergo et maribus ita dici posset nisi, ut dixi, ambiguitas vitaretur. Torrentes vero isto loco pro fluminibus posuit Scriptura, cum torrentes proprie dicantur hyemales fluvii qui siccantur æstate, et ideo pisces habere non possunt. Unde nonnulli interpretes nostri non torrentes interpretari, sed flumina maluerunt. Poni autem in Scripturis torrentes pro fluminibus locus ille
Psalmi satis ostendit, ubi legitur, Et torrente Psal. 5. 9
voluptatis tuæ potabis eos. Non enim tale ali-

(a) Sic vetus codex Corbejensis. At Cisterciensis, Animam.

quid intelligi voluit nomine torrentis quod ad A tempus flueret, ac deinde siccaretur, cum sequatur et dicat, Quoniam apud te est fons vitæ; Ibid 10.
quæ utique æterna est et indeficiens.

Lev. 11. 21. 20. *Sed hæc sdetis a repentibus volatilibus, quæ ambulant super quatuor pedes, quæ habent crura superiora pedum ejus:* non dixit, pedum suorum.

v. 41. 21. *Et eritis sancti, quoniam sanctus ego:* subauditur sum; unde plerique nostri interpretati sunt, *quoniam sanctus sum ego.*

Lev. 12. 1. 22. *Et locutus est Dominus ad Moysen dicens.* Hæc usitatissima locutio est et creberrima in Scripturis, *locutus est dicens.* Sed ea quæ sequitur, rarius reperitur, et latini sermonis coarctat inopiam; Græcus enim habet, καὶ ἐρεῖς πρὸς αὐτοὺς λέγων, quod latine exprimi posset, et dices ad eos dicens; minus autem offendit, si dicatur, B et inquies ad eos dicens; et similius est Græco, quia et ille non dixi λέξεις πρὸς αὐτοὺς λέγων, sed ἐρεῖς πρὸς αὐτοὺς λέγων.

v. 2. 23. *Mulier quæcumque semen receperit et pepererit masculum, et immunda erit septem dies:* nostri plerique noluerunt transferre, sed ita dixerunt, *Mulier quæcumque semen receperit et pepererit masculum immunda erit septem dies.* Illa ergo locutio quoniam et Græco eloquio inusitata est, posset nec in Græco transferri: quia vero eam Græcos transferre non piguit, cur Latinos piguerit, ignoro.

v. 4. 24. *Triginta et* (a) *tres dies sedebit in sanguine mundo suo.* Similiter et de illa quæ feminam peperit, dictum, est *sedebit in sanguine mundo suo*, sed duplicatis eisdem diebus, id est C sexaginta sex diebus. *Sedebit* ergo dictum est manebit, non enim per tot dies de sella ei surgere non licebat.

Lev. 13. 2. 25. *Homini si cui facta fuerit in cute corporis ejus cicatrix signi lucida.* Notandum cicatricem dicere Scripturam non vulneris, sed etiam solius coloris notam.

Ibidem. 26. *Et fuerit in cute coloris ejus tactus lepræ:* tactum dicit ipsam maculam, quod ipse homo lepra sit tactus.

v. 3. 27. *Et videbit eum sacerdos, et inquinabit eum:* pro eo quod est inquinatum pronuntiavit.

Ibidem. 28. *Et pilus qui est in tactu convertatur albus* id est convertatur in album.

v. 6. 29. *Et purgabit eum sacerdos: signum enim est:* purgatum pronuntiabit, sicut inquinabit D quod supra dixit, inquinatum pronuntiabit.

v. 7. 30. *Et viderit eum sacerdos, et ecce commutata est significatio in cute, et inquinabit illum sacerdos:* plus habet, *et*; nam ea conjunctione detracta integer sensus est hoc modo. *Si autem conversa fuerit significatio in cute, postea quam vidit eum sacerdos, ut purget illum, et visus fuerit denuo sacerdoti, et viderit eum sacerdos, et ecce commutata est significatio in cute, inquinabit illum sacerdos.*

v. 8. 31. *Et tactus lepræ, si fuerit in homine, veniet ad sacerdotem, et videbit sacerdos, et ecce cicatrix alba in cute, et hæc mutavit pilum album, et a sano carnis vivæ in cicatrice:* id est mutavit pilum in album colorem in cicatricem: *mutavit autem a sano carnis vivæ*, id est quia non talem pilum habet, quod sanum est in carne viva.

32. * De leproso cum loqueretur, ait, *Et immundus immundus vocabitur;* quasi non satis esset semel dicere, *immundus vocabitur.* Quamquam nonnulli codices ita habeant, in alio Græco ita invenimus semel dictum, *immundus vocabitur.* Item paulo post dicit, *Cum sit immundus immundus erit;* quod in Latinum de Græco non sicut positum est exprimi potuit: ait enim Græcus, ἀκάθαρτος ὢν ἀκάθαρτος ἔσται: quasi diceret, immundus exsistens, immundus erit: sed non hoc est exsistens, quod Græcus dixit ὤν, sed si dici posset, essens, ab eo quod est esse, non ab eo quod est exsistere. Lev. 13. 45. v. 46.

* Hinc liber tertius incipiebat in prius editis.

33. *Et vestimento si fuerit in eo tactus lepræ:* potuit usitate ita dicere, Et in vestimento si fuerit tactus lepræ. v. 47.

34. *Aut in omni vase pelliceo, in quocumque fuerit in eo tactus:* poterat satis esse, *in quocumque fuerit tactus.* v. 51.

35. *Et ecce non commutavit tactus adspectum suum:* id est colorem in quem adspicitur; non enim adspectum quo ipse adspicit: tactum quippe ipsam maculam dicit. v. 55.

36. *Et accipiens sacerdos de hemina olei, superfundet in manum sacerdotis sinistram:* non dixit, in manum suam sinistram, cum utique in suam faciet. Lev. 14. 15.

37. *Viro, viro cuicumque fuerit fluor:* Lev. 15. 2.

38. *Et homo cuicumque exierit ex eo concubitus seminis.* v. 16.

39. *Et omne super quodcumque dormit super illud: et omne super quod sederit super illud, immundum erit.* v. 21.

40. *Et emittet in manu hominis parati in eremum:* id est, Emittet in eremum in manu hominis ad hoc parati, de hirco emissario loquebatur cum hoc diceret: notandum est autem quomodo dicat Scriptura, *in manu.* Lev. 16. 21.

41. *Homo, homo filiorum Israel:* id est, ex filiis Israel; ista autem repetitio quemlibet hominem videtur significare, id est ille aut ille. Lev. 17. 3.

42. *Turpitudinem patris tui et turpitudinem matris tuæ non revelabis:* hac locutione concubitum vetuit cum his personis. Lev. 18. 7.

43. *Turpitudinem fratris patris tui non revelabis, et ad uxorem ejus non introibis: propinqua enim tua est:* et posuit, pro id est; hanc enim dicit turpitudinem fratris patris ejus, id est turpitudinem patrui pudenda uxoris patrui. v. 14.

44. *Et exhorruit terra eos, qui insident super eam:* id est, sedes habent, quod est habitant. v. 25.

45. *Et permetentibus vobis messem terræ vestræ, non perficietis messem vestram agri tui permetere.* Hoc quod a plurali cœpit, et ad sin- Lev. 19. 9.

(a) MSS. *sex dies.* Sed liquet legendum hic juxta LXX. *tres dies.*

gularem numerum terminavit, plerique Latini interpretari noluerunt, sed dixerunt *agri vestri*, ubi dictum est *agri tui*, quasi Græcus hoc non posset dicere: magis ergo locutio notanda fuit quam emendanda.

Lev. 20. 17. 46. *Quicumque acceperit sororem suam ex patre suo aut ex matre sua, et viderit turpitudinem ejus, et ipsa viderit turpitudinem ejus, turpitudinem sororis suæ revelabit, peccatum suum accipient:* peccatum posuit pro pœna peccati.

v. 25. 47. *Et segregabitis vosmetipsos inter medium pecorum mundorum, et inter medium pecorum immundorum, et inter medium volucrum mundarum et immundarum. Segregabitis vosmetipsos* dixit, *inter medium mundorum et immundorum*, quoniam segregantur munda ab immundis, vel a mundis immunda: nova est omnino locutio. Aliud est enim, Segregabis inter medium pecorum mundorum, et inter medium pecorum immundorum, sicut sæpissime loqui solet: aliud est quod modo ait, *Segregabitis vosmetipsos;* tamquam illa ab alterutris segregantes, seipsos segregent ab utrisque, tamquam judicando inter utrsque.

Lev. 21. 1. 48. *Dic sacerdotibus filiis Aaron, et dices ad eos, In animabus non inquinabuntur in gente eorum, nisi in propinquo qui proximus est eis:* in luctu dicit qui debetur animabus defunctorum; ideo enim lugetur, quia excesserunt.

v. 5. 49. *Et calvitium non rademini super mortuum, et super carnes suas non secabunt sectiones:* usitata esset locutio, carnes suas non secabunt sectionibus.

v. 7. 50. *Mulierem fornicariam et profanam non accipient, et mulierem ejectam a viro sua; quoniam sanctus est Domino Deo suo:* non dixit, quoniam sancti sunt, sed tamquam de uno loqueretur, cum cœperit a plurali. Deinde sequitur singulariter, (a) *Sanctificeavit eum, dona*

v. 8. *Domini Dei vestri iste offeret sanctus est, quoniam sanctus ego Dominus qui sanctifico eos:* rursus ad pluralem conclusit.

Lev. 22. 11. 51. *Si autem sacerdos possederit animam emtam pecunia, hic edet de panibus ejus:* non dixit, hæc edet, cum animam dixerit, quæ generis est feminini; sed potius ad illud respexit quod per animam significare voluit, id est hominem.

v. 12. 52. *Et filia hominis sacerdotis si fuerit viro alienigenæ:* id est si nupserit viro alienigenæ.

v. 27. 53. *Et locutus est Dominus ad Moysen dicens. Vitulum aut ovem aut capram, cum natum fuerit, et erit septem dies sub matre sua:* plus videtur habere, *et*, secundum usitatissimas locutiones in Scripturis, quas Latini plerique transferre noluerunt.

54. *Et sanctificabor in medio filiorum Israel:* v. 32. quod est, sanctus habebor: neque enim Dominus etiam præter filios Israel non est sanctus. Eo Matth. 6. 9. sensu dictum est in oratione Dominica, Sanctificetur nomen tuum, id est, sanctum habeatur ab hominibus.

55. *Loquere ad filios Israel, et dices ad eos,* Lev. 23. 2. *Sollemnia Domini quæ vocabitis sancta, ista sunt sollemnia mea: sex diebus facies opera:* cum ad plures loquendum dixerit, tamquam ad unum postea loquitur.

56. *Et numerabitis vobis a die crastina sab-* v. 15. et 26. *bati qua obtuleriti gremium superpositionis septem septimanas integras numerabis:* non dixit numerabitis, cum ad plures superius loqueretur.

57. *Et cum nominasset filius mulieris Israe-* Lev. 24. 11. *litidis, nomen maledixit:* cum hic non addiderit Dei, manifestum est tamen nomen Dei esse intelligendum cui maledixit.

58. *Homo, homo si maledixerit Deum, suum* v. 15. *peccatum accipiet.* Ecce ubi satis apparet locutionis esse, cum dicitur *Homo, homo,* tamquam dicat, homo: ille aut ille, hoc est, quicumque homo: non sicut quidam putaverunt, *Homo homo* ita dici, tamquam laudabiliter nuncupetur, ac si diceretur Homo sed homo, id est non qualiscumque velut similis pecori, sed qui vere sit homo: quem sensum non esse verum, sed locutionis hoc esse Scripturarum, aperte hic ostenditur, cum in eo dicitur qui culpatur, non qui laudatur.

59. Cum de servis ageret, quos liceret habe- Lev. 25. 46. re Israelitis, *Et erunt vobis*, inquit, *in possessionem in æternum:* cum utique æterni moriendo esse non possent vel Domini vel servi; *æternum* ergo dixit, ubi non est temporis præstitutus modus quousque serviant, sicut constitutus est eis, quos in remissione dimitti jubet libertati suæ.

60. *Si in præceptis meis ambulaveritis et* Lev. 26. 3. *mandata mea observaveritis, et feceritis ea, et dabo pluviam vobis in tempore suo:* superfluum est, *et* consuetudini locutionis nostræ, sed more Scripturarum additum: sequebatur enim, *dabo vobis.*

61. *Et si usque adhuc non obedieritis mihi,* v. 18. *et apponam castigare vos septies in peccatis vestris:* etiam hic superfluum est, *et:* sequebatur enim, *apponam castigare vos:* quod autem ait, *septies*, pro omni numero accipiendum est.

(a) Editi, *Sanctificari.* MSS. *Sanctificabit.* Apud LXX. ἁγιάσει *Sanctificabis.*

LIBER QUARTUS

Locutiones de Numeris.

Num. 1. 4. 1. *Et vobiscum erunt unusquisque secundum caput uniuscujusque principium.* A

v. 22. 2. *Filiis Simeon secundum propinquitates eorum, secundum populos eorum, secundum domos familiarum eorum, secundum numerum nominum eorum, secundum caput eorum, omnia masculina a viginti annis et supra, omnis qui procedit in virtute, recognitio eorum.* Hæc locutio quod non dicit filii Simeon, vel ex filiis Simeon, sed *filiis Simeon*, dativo casu, et hoc servat deinceps in ceteris tribubus, non est translata ab interpretibus Latinis, quos inspicere potuimus. In sola autem tribu Ruben, quæ prima numerata est, non est ista locutio: non enim ait, Filiis Ruben secundum propinquitates eorum, etc. sed ait, v. 20. *Et fuerunt filii Ruben primogeniti Israelis secundum propinquitates eorum;* et deinde similiter ut in ceteris.

v. 21. 3. *Et fecerunt filii Israel secundum omnia quæ mandavit Dominus Moysi et Aaron, ita fecerunt.*

Num. 3. 3. 4. *Sacerdotes qui uncti sunt, quorum consummaverunt manus eorum sacerdotio fungi.*

Num. 4. 14. 5. *Et imponent super illud omnia vasa ejus quibus ministrant in ipsis.*

Num. 5. 7. 6. *Et reddet cui deliquit ei:* quidam locutionem istam transferre nollentes, emendato ordine verba transtulerunt, dicentes, *Et reddet ei cui deliquit.*

v. 6. 7. *Vir aut mulier quicumque fecerit ab omnibus peccatis humanis:* non ait, quæcumque fecerit; sed locutio est, ubi sexus masculinus pronomen vindicavit, quamvis posterius femininus sit positus, quæ locutio usitata non est.

v. 12. 8. *Viri, viri, si prævaricata fuerit uxor ejus:* non solum quia geminavit nomen, ut diceret, *Viri, viri*, sed etiam quia addidit, *ejus*, notanda locutio est.

v. 14. 9. *Si supervenerit illi spiritus zelandi, illa autem non fuerit inquinata, et adducet homo uxorem suam ad sacerdotem:* superfluum est, *et*, sed Scripturis usitata locutio.

v. 18. 10. *Erit aqua argutionis, quæ maledicitur hæc:* hanc locutionem insolitam fecit ordo verborum; posset enim usitate ita dici, *Erit aqua argutionis hæc quæ maledicitur*, aut, *Erit hæc aqua argutionis quæ maledicitur*, vel si quid aliud usitata verba ordinando dici potest.

v. 19. 11. *Innocens esto ab aqua argutionis, quæ maledicitur hæc.* In hac locutione non solus verborum ordo inusitate sonat, sed etiam casus mutatus est: esset enim integrum et usitatum, *Innocens esto ab hac aqua argutionis, quæ maledicitur*, aut *ab aqua argutionis hac, quæ maledicitur.*

v. 27. 12. *Et inflabitur ventrem:* pro, inflabitur ventre: hæc locutio et apud Latinos auctores frequentatur, sed interpretes nostri qui eam transferre noluerunt, dixerunt, *Et inflabitur venter ejus.*

13. *Vir vel mulier quicumque magne voverit votum:* non dixit, quæcumque. Num. 6. 2.

14. *Et radetur caput suum:* talis locutio est qualis superius, *inflabitur ventrem.* v. 9.

15. *Sex vehicula tecta et duodecim boves; vehiculum a duobus principibus, et vitulum a singulis:* in hac locutione notandum putavi eosdem dictos vitulos quos boves dixerat, sed hoc etiam Græcum idioma esse perhibetur. Num 7. 3.

16. *Princeps unus quotidie, princeps quotidie offerent dona sua:* pro eo ut diceret, singulis diebus singuli principes. v. 11.

B 17. *Vitulum unum pro bobus et hircum ex capris unum.* v. 15.

18. *Et non erit in filiis Israel accedens filiorum Israel ad sancta:* videtur potuisse sufficere, *Et non erit in filiis Israel accedens ad sancta;* aut certe, *non erit filiorum Israel accedens ad sancta.* Num. 8. 19.

19. *Et fecit Moyses et Aaron et omnis synagoga filiorum Israel Levitis secundum quæ præcepit Dominus Moysi de Levitis, ita fecerunt eis filii Israel.* v. 20.

C 20. *Et homo, homo quicumque mundus fuerit, et in viam longinquam non est, et defuerit facere pascha, exterminabitur anima illa de populo suo:* ergo *homo, homo*, locutio est, ac si diceret, quicumque homo, ille vel ille. Num. 9. 13.

21. *Et cum adscendisset nubes a tabernaculo, et postea promovebant filii Israel:* poterat plenum esse, *Et cum adscendisset nubes a tabernaculo, promovebant filii Israel.* v. 17.

22. *Et promovebunt ordo castrorum filiorum Juda primi.* Num. 10. 14.

23. *Et promovebunt filii Gerson et filii Merari:* futuri temporis verbum posuit, cum rem gestam præteritam narret, sicut in superioribus cum de nube loqueretur, ad cujus motum vel stationem castra promovebant vel consistebant, atque ita deinceps in plurium promotionibus hoc verbo utitur. v. 17.

D 24. *Et dixit Moyses Obeth filio Raguel Madianitæ genero Moysi:* non ait, genero suo. v. 29.

25. *Et dixit ad eum, Non ibo, sed ad terram meam et ad progeniem meam:* subauditur, ibo. v. 30.

26. *Et promiscuus qui erat in eis, concupiverunt concupiscentiam:* singularem posuit pro plurali, ut *promiscuus* diceret, non promiscui, et tamen pluralem reddidit, cum ait *concupiverunt.* Num. 11. 4.

27. *Nunc autem anima nostra arida, nihil præter in manna oculi nostri:* desunt verba, est et sunt: plenum quippe esset, Anima nostra ari- v. 6.

A da est, nihil præter in manna sunt oculi nostri: nam quidam interpretes ita transtulerunt, et addiderunt verba quæ non sunt in Græco.

v. 8. 28. *Et molebant illud in mola.*

v. 21. 29. *Sexcenta millia peditum, in quibus sum in eis.*

v. 25. 30. *Et abstulit de spiritu, qui super ipsum:* subauditur, aut erat, aut erit. Sed hanc locutionem, quæ dicitur elipsis, Græco eloquio familiarissimam, et quantum puto etiam Hebræo, Latinos interpretes transferre piguit, cum et in Latina lingua frequentetur, quamvis minus quam in Græca.

v. 33. 31. *Et percussit Dominus plagam magnam valde:* notanda fuit locutio, *percussit plagam*; non percussit plaga, quod est usitatum.

B Num. 12. 3. 32. *Et homo Moyses lenis valde:* subauditur, erat.

v. 9. 33. *Et ira animationis Domini super eos:* subauditur, facta est.

v. 10. 34. *Et ecce Maria leprosa sicut nix:* et hic subauditur, facta est.

Num. 13. 20. 35. *Et quæ terra, in qua isti insident super eam; et quæ civitates, in quibus isti habitant in ipsis.*

v. 25. 36. *Locum ipsum quem nominaverunt vallem* (a) *Botri:* cum superius dixisset, *Venerunt in vallem Botri:* dictum est ergo per anticipationem, non quia jam hoc vocabatur quando venerunt, sed cum scriberetur hic liber, jam vocabatur.

v. 32. 37. *Quoniam fortior nobis est magis:* usitata esset locutio si non haberet, *magis.*

C v. 33. 38. *Et protulerunt pavorem terræ, quam exploraverunt eam.*

Ibidem. 39. *Terram quam transivimus eam explorare, terra comedens qui habitant super eam est*, dicendum autem fuit usitate, Terra quam transivimus explorare.

Num. 14. 7. 40. *Terram quam exploravimus eam, bona est valde valde.*

v. 10. 41. *Et ait omnis synagoga lapidare eos in lapidibus:* non dictum est lapidibus, cum ipsum lapidare, posset usitata locutione sufficere.

v. 11. 42. *Et quousque non credunt mihi in omnibus signis, quibus feci in ipsis?* non ait, quæ feci in ipsis.

D v. 25. 43. *Puer autem meus Chaleb, quoniam spiritus alius in eo, et assecutus est me, et inducam eum in terram:* usitatum esset, si non haberet, *et.*

Ibidem. 44. *Et inducam eum in terram, in quam intravit illuc:* sufficeret usitata locutione, *in quam intravit.*

v. 26. 45. *Et ait Dominus ad Moysen et Aaron, dicens:* hoc illatum est, cum Dominus et superius loqueretur. Facit hoc sæpe Scriptura, cum aliquid aliud vult dicere, iterum inducit loquentem, qui jam loquebatur.

v. 29. 46. *Quotquot murmuraverunt super me:* non ait, de me, aut adversus me.

47. *Et hæreditate possidebunt terram, quam vos abscessistis ab ea:* usitatum esset, a qua vos abscessistis: nunc vero, et *quam abscessistis* dictum est novo more, et additum est, *ab ea*, sicut Scripturæ loqui solent: sicut est, Penitusque sonantes accestis scopulos, id est accessistis scopulos, non ait, ad scopulos: et Devenere locos; non ait ad locos: ita et *quam abscessistis*, non ait a qua abscessistis. v. 31. Virg. Æneid. 1.

48. *Ego Dominus locutus sum, nisi ita fecero synagogæ malignæ isti.* Quærendum est sane quid sit quod Græce positum est (b) ἢ μὴν: nostri enim interpretes hoc pœne ubique interpretati sunt, *nisi*. v. 35.

49. *In terram in quam ego inducam vos illuc.* Num. 15. 18.

50. *Si autem anima una peccaverit non sponte, offeret capram unam anniculam pro peccato, et exorabit sacerdos pro anima invita, et quæ peccaverit nolenter ante Dominum, exorare pro eo; et remittetur ei.* In hac sententia, et illa locutio notanda erat, quod ait, *exorabit sacerdos*, et postea dixit, *exorare:* utrumque enim simul ita dici posset, exorabit exorare. Et illa, quod a feminino genere incipiens ad masculinum clausit. Cum enim dixisset, *Si anima una peccaverit;* conclusit dicens, *exorare pro eo:* ubi intelligitur, pro eo homine: nam et quod adjunxit, *et dimittetur ei*, in Latino quidem non apparet, quia hoc pronomen generis omnis est; sed in Græco masculinum elucet: ubi habet αὐτῷ, quod hic positum est, *ei*. Quod vero hic dictum est, *pro anima invita*, intelligitur quæ invita peccaverit, non quod nolit pro se offerri. Hoc enim etiam consequenter exposuit, cum ait, *et quæ peccaverit nolenter*. Et ideo *invita* positum est, quia Latine non potuit exprimi quod Græce dictum est ἀκουσιασθείσης, non enim potuit dici nolentata, vel quid aliud ab eo quod nolens fecerit. v. 27. et 28.

51. *Et anima quæcumque fecerit in manu superbiæ:* subauditur peccatum: notandum etiam quod ait, *manu superbiæ*, manum ponens pro opere sive potestate. v. 30.

52. *Morte moriatur homo, lapidate eum lapidibus omnis synagoga:* et *morte moriatur*, et *lapidate lapidibus*, et *lapidate omnis synagoga*, locutiones sunt inusitatæ nobis. v. 35.

53. *Et accipite singuli thuribulum suum.* Num. 16. 17.

54. *Et descenderunt ipsi, et omnia quæ sunt eis:* præsens posuit pro præterito, *sunt* pro erant vel fuerunt. v. 33.

55. *Et omnis Israel qui in circuitu eorum, fugerunt a voce eorum:* subauditur erat, id est, omnis Israel qui erat in circuitu eorum. v. 34.

56. *Quoniam sanctificaverunt thuribula peccatorum horum in animabus suis:* non dixit, quia sanctificaverunt thuribula peccatores hi in animabus suis; sed quasi quæreretur quorum thuribula, pro eo ut diceret sua, dixit *peccatorum horum*. Qui autem sanctificaverint, intelligendum reliquit, id est, quia ipsi. v. 37.

(a) MSS. constanter *Botrui.*

(b) Editi. εἰ μή. At MSS. fere uti apud LXX. ἢ μὴν, quod Num. cap. 14, v. 28. et 35. aliisque locis vertitur, *nisi.*

Num. 17. 8. 57. *Et ecce germinavit virga Aaron in domum Levi:* Latina consuetudo, in domo Levi exigeret dici.

Num. 18. 6. 58. *Et ego accepi fratres vestros Levitas de medio filiorum Israel dationem datam Domino:* hæc locutio in Latinum necessitate ita translata est: nam Græcus habet, δόμα δεδομένον, quod si quisquam Latine velit exprimere dicturus est, datum datum, quia et δόμα datum est, secundum Phil. 4, 17. quod dicit Apostolus, Non quia quæro datum, sed requiro fructum, quod in Græco δόμα scriptum est; Gen. 25. 6. et in Genesi, Dedit Abraham data filiis suis, Græcus habet: δόματα: Matth. 7. 11. et in Evangelio, Nostis bona data dare filiis vestris, δόματα est in Græco: et διδόμενον datum est, non nomen, sed participium. Ac per hoc datum datum dici posset, tamquam datum quod datur, nisi B ambiguitas vitanda esset. Hanc ambiguitatem quidam nostri interpretes vitare conantes, *donum datum* dixerunt: sed donum, Græce δῶρον dicitur, non δόμα: unde hoc loco non recte diceretur, quia non sibi hoc donatum a filiis Israel dicit Deus, sed pro primogenitis sibi debitis redditum: unde et quæ redduntur et quæ donantur, data dici possunt; et ideo omne donum etiam datum est; non omne datum etiam donum est: quia non omne quod datur continuo etiam donatur.

Num. 18. 12. 59. *Omnis primitia olei, et omnis primitia vini et tritici, primitia eorum quæcumque dederint Domino, tibi dedi ea.* Non dixit, omnem primitivum tibi dedi eum: sed cum dixisset, *omnis primitia*, et enumeraret de quibus rebus C esset, intulit *tibi dedi ea:* nec saltem tibi dedi eam, aut tibi dedi eas, id est primitias; sed neutrum genus intulit, quod quidem fieri absoluta locutione etiam in Latina lingua solet. Neque hoc quod dictum est. *primitia*, Latinum videtur: primitiæ quippe numeri tantum pluralis dici solent. Sed si potuerunt interpretes nostri transferre quod in Greco invenerunt, Psal. 15, 11. Non congregabo conventicula eorum de sanguinibus: Psal. 5. 7. et alio loco, Virum sanguinum et dolosum abominabitur Dominus; cum sanguis in Latina lingua numeri sit tantum singularis, cur etiam hic pigeret singularem numerum *primitia*, sicut habet Græcus, exprimere? Aliqui tamen interpretes primitias transtulerunt, et per accusativum casum, ut dicerent, *omnes primitias tibi daba.* Ita D utramque locutionem nobis inusitatam, quomodo in Græco inventa est, transferre noluerunt.

Num. 19. 2. 60. *Loquere filiis Israel, et accipiant a te juvencam rufam:* pro eo ac si diceret, adducant ad te: aut certe utrumque usitate diceretur, accipiant et adducant ad te juvencam rufam.

v. 7. 61. *Et lavabit corpus suum aqua:* hoc intelligeretur etiam si non haberet, *aqua*.

v. 9. 62. *Et pone extra castra in locum mundum:* non in loco mundo dixit, quod Latinæ locutionis est.

v. 15. 63. *Omne vas apertum quæcumque non habent alligaturam alligatum super ea.*

A 64. *Et accepit Moyses virgam quæ ante Dominum:* subauditur, erat Num. 20. 9.

65. *Quia non credidistis sanctificare me in conspectu filiorum Israel:* id est sanctitatem meam declarare. Secundum istam locutionem dictum est, Et pro eis sanctifico meipsum: et in oratione Dominica, sanctificetur nomen tuum. v. 12. Johan. 16. 19. Matth. 6. 9.

66. *Et incolæ fuimus in Ægypto dies plures:* pro, annis multis. Num. 20. 15.

67. *Et dixit ad eum Edom:* hoc est gens ipsa; non enim adhuc vivebat Edom qui erat Esau: sicut ipsi nuntios miserunt, Israel vocabantur, quod prius nomen unius hominis erat. v. 18.

68. *Et dicunt ei filii Israel, Juxta montem transibimus: si autem de aqua tua biberimus ego et pecora mea, dabo pretium tibi:* satis ele- B ganter a plurali transit ad singularem numerum, tamquam Israel diceret, cum dixisset *filii Israel*, et a verbis cœpisset numeri pluralis, quod est *transibimus et biberimus.* v. 19.

69. *Et vidit omnis synagoga, quia dimissus est Aaron:* non facile hoc verbum reperitur in Scripturis *dimissus*, pro eo quod est mortuus; hoc et in Evangelio est, ubi ait Simeon, Nunc dimittis servum tuum in pace: verumtamen ἀπολύεις habet in Græco quod magis a resolutione quam a dimissione dictum sonat: non enim dixit ἀφεῖς, quod sine dubio est, dimittis. v. 30. Luc. 2. 29.

70. *Et fleverunt Aaron triginta dies omnis domus Israel:* non dixit flevit, nec dixit tota vel universa, sed *omnis*, quasi plures essent; sicuti est, omnis homo, quod de omnibus dicitur, lon- C ge utique aliud quam totus homo, quod de uno dicitur, sed assidue ponit Scriptura omne pro toto. Num. 20 30.

71. *Et detrahebat populus ad Deum et adversus Moysen:* non dixit de Deo, sed *ad Deum.* Quamvis hanc locutionem quidam transferre nolentes, *detrahebunt de Deo*, transtulerunt. Num. 21. 5.

72. *Ora ad Deum ut auferat a nobis serpentem:* sicut et in Exodo dictum est, ranam, singulare pro plurali. v. 7. Exod. 8. 6.

73. *Et factum est quando momordit serpens hominem, et adspexit in æneum serpentem, et vivebant:* non solum hoc habet ista locutio, quod vertit modum verbi, et a specie perfecta præteriti temporis ad imperfectam clausit, sed etiam quod plus habet, *et.* Num. 21. 9.

D 74. *Et elevantes ex Oboth, castra collocaverunt in Achalgai trans in eremo:* hoc est in ulteriore eremo. v. 11.

75. *Et percussit asinam in virga*, non dixit, virga, sed *in virga.* Num. 22. 23.

76. *In maledictionem inimicorum meorum invocavi te, et ecce benedixisti benedictionem:* non dixit, benedictione, sed tamquam diceret, ecce dixisti benedictionem. Num. 23 11.

77. *Quæcumque miserit Deus in os meum, hoc observabo loqui:* non dixit, hæc observabo. v. 12.

78. *Veni mecum adhuc in locum alium, de quo non videbis eum inde.* v. 13.

79. *Et ait Dominus ad Moysen, Accipe duces populi, et ostenta eos Domino contra solem,* Num. 25. 4.

et avertetur ira animationis Domini ab Israel : cum Dominus loqueretur, non dixit, Et ostenta eos mihi, et avertetur ira mea ab Israel.

v. 15. 80. *Domus familiæ est Madian :* de muliere hoc dixit, quæ cum adultero Israelita percussa est ; quibus verbis, quantum puto, intelligi voluit nobilem fuisse, ut diceret eam, *domus familiæ*, sicut jam vulgo ad insigne divitiarum et pater familias et mater familias dicitur.

Num. 26. 1. 81. *Et locutus est Dominus ad Moysen et ad Eleazar sacerdotem dicens, Accipe principium totius synagogæ filiorum Israel a viginti annis et supra :* notandum quid appellaverit *principium*, robur scilicet ætatis in populo.

Num. 27. 20 et 21. 82. *Ut exaudiant eum filii Israel :* et, *In ore ejus exibunt :* et, *In ore ejus introibunt :* id est cum jusserit.

v. 22. 83. *Et fecit Moyses secundum quæ præcepit illi Dominus, et assumens Jesum statuit eum ante Eleazarum sacerdotem*, etc. ubi hoc notandum fuit quia cum jam dixisset, *Et fecit Moyses secundum quæ præcepit illi Dominus*, eadem ipsa repetit.

v. 23. 84. *Et commendavit eum secundum quæ præcepit Dominus Moysi :* non ait, secundum quæ præcepit illi Dominus.

Num. 28. 13. 85. *Decimam decimam similaginis conspersam in oleo agno uni :* id est singulas decimas singulis agnis: quod enim ait, *Decimam decimam*, significavit quod repetendæ sint decimæ per singulos agnos.

v. 16. et 17. 86. *Et in mense primo quarta-decima mensis hujus dies festus, septem dies azyma edetis:* notandum diem festum per plures dies celebrari ; et tamen diem festum dici, non dies festos, ipsius festivitatis celebrationem, quotquot dies tenuerit.

Num. 29. 1. 87. *Et mense septimo una mensis.* Secundum hanc locutionem dictum est in Genesi, Et facta
Gen. 1. 5. est vespera, et factum est mane dies unus: nam et ibi sicut hic Græcus habet *ἡμέρα μία*, unde quidam hic interpretantes *prima die mensis*, necessariam locutionem prætermiserunt, quamvis a sententia verborum non recesserint.

Num. 29. 1. 88. *Vitulum unum ex bobus, arietem unum:* non ait, ex ovibus, sicut illud *ex bobus*, cum et illud si deesset, plenum esset.

Ibidem. 89. *Agnos anniculos sine vitio septem :* hoc quod in agnis posuit *sine vitio*, per omnia subauditur, et in vitulo scilicet, et in ariete.

v. 4. 90. *Decima decima agno uni, septem agnis*, id est, singula singulis.

v. 39. 91. *Exceptis votis vestris, et voluntaria vestra, et holocaustomata vestra, sacrificia vestra, et libamina vestra, et salutaria vestra.* Hanc locutionem, si vel Græca esset, non notarem: non enim ait, Exceptis votis vestris et voluntariis vestris, et cetera, ut cœperat ; sed neque Excepta vota vestra, ut ab ipso velut solœcismo inciperet : sed cum prius recte usitata locutione dixisset, *Exceptis votis vestris ;* ea deinde adjunxit per alium casum, ubi subaudiri non possit, *exceptis*, sed excepta, quod non admittit nec Græca nec Latina locutio.

92. *Homo, homo quicumque voverit votum Domino :* pro eo quod est, omnis homo. Num. 30. 3.

93. *Cum autem mulier voverit votum Domino, aut definierit definitione in domo patris sui in juventute sua.* Hic mulierem, feminam dicit v. 4. etiam si virgo sit, more Scripturarum : unde etiam de Christo est, quod ait Apostolus, Factum Gal. 4. 4. ex muliere.

94. *Et audierit pater ejus vota ejus et definitiones ejus, quas definivit. Definitiones definivit*, locutio est. Num. 30. 4.

95. *Definivit adversus animam suam :* id est, adversus delectationes animæ suæ. Ibidem.

96. *Et tacuerit pater ejus, et stabunt omnia vota ejus :* hic plus habet, *et ;* nam integer sensus est, *Si audierit et tacuerit pater ejus, stabunt omnia vota ejus.* Ibidem.

97. *Si autem facta fuerit viro :* intelligitur, nupserit ; Scriptura sic loquitur. v. 7.

98. *Et vota ejus super eam :* subauditur sunt, quod nonnulli interpretes etiam addiderunt. Ibidem.

99. *Omnia quæcumque exierint ex labiis ejus secundum vota ejus, et secundum definitiones quæ adversus animam ejus, non manet ei:* cum v. 13. exspectaretur numerus pluralis, ut diceret: *non manent ei :* nam ita nonnulli interpretati sunt, vitans istum quasi solœcismum.

100. *Mille ex tribu, et mille ex tribu, ex omnibus tribubus Israel.* Numquid duodecies dixit mille ? Et tamen repetitio ista millenos significat. Num. 31. 4.

101. *Interfecerunt in gladio :* quod usitate diceretur, interfecerunt gladio. v. 8.

102. *Et omnes civitates eorum; quæ in habitationibus eorum :* subauditur, erant. v. 10.

103. *Et villas eorum succenderunt in igni :* quod usitate diceretur, succenderunt igni. Ibidem.

104. *Et omnem multitudinem mulierum, quæ non novit concubitum masculi, vivificate.* Nusquam certius apparet Hebræa locutione mulieres etiam dici virgines solere. v. 18.

105. *Et a dimidia parte eorum accipietis, et dabis ea Eleazar sacerdoti primitias Domini :* non dixit dabitis. v. 28. et 29.

106. *Et animæ hominum a mulieribus, quæ non cognoverunt concubitum viri, omnis anima duo et triginta millia :* et hic superior locutio confirmata est, mulieres dici etiam quæ non cognoverunt concubitum viri, id est virgines. v. 35.

107. *Et accepit Moyses et Eleazar sacerdos aurum a chiliarchis et a centurionibus, et intulit ea in tabernaculum testimonii.* Videtur dicere v. 54. debuisse, *et intulit illud in tabernaculum testimonii;* quoniam aurum acceptum esse prædixerat, et plerique Latini codices sic habent : sed ideo pluraliter videtur illatum ut diceret, *intulit ea*, quia multa vasa fuerant superius commemorata, in quibus erat hoc aurum.

108. *Et pecora, multitudo erat filiis Ruben et filiis Gad, multitudo copiosa valde :* non dixit, et pecorum multitudo erat. Num. 32. 1.

109. *Et viderunt regionem Jazer et regionem Galaad, et erat locus, locus pecoribus:* non jungen- Ibidem.

dum est in pronuntiatione quod bis dixit *locus*: sed subdistinguendum, *et erat locus*; et deinde inferendum, *locus pecoribus*. Quasi enim exspectaretur qualis locus, ita repetitio eleganter illata est.

v. 2. 110. *Et accedentes filii Ruben et filii Gad, dixerunt ad Moysen et Eleazar sacerdotem, et ad principes synagogæ, dicentes*: non est ista vel Græca vel Latina locutio, *dixerunt dicentes*, sed Hebræa videtur.

v. 5. 111. *Detur terra ista famulis tuis in possessionem*; quasi de aliis dicerent, cum sibi peterent.

v. 12. 112. *Non enim secuti sunt post me, præter Chaleb filius Jephone*. Videtur dicere debuisse, præter Chaleb filium Jephone; sed nominative intulit, quia præcessit, *secuti sunt*. Est autem ista locutio etiam Latina, sed rara.

v. 13. 113. *Donec consumeretur omnis generatio facientes maligna in conspectu Domini*: non dixit, faciens maligna, neque facientium maligna.

v. 16. 114. *Et accesserunt ei, et dixerunt*: non ait quod usitatum est, accesserunt ad eum.

v. 24. 115. *Et ædificabitis vobisipsis civitates impedimentis vestris*: ac si diceret, ædificabitis vobisipsis civitates propter impedimenta vestra.

v. 26. 116. *Impedimenta nostra et uxores nostræ et omnia pecora nostra erunt in civitatibus Galaad, pueri autem tui transibunt omnes armati*: non dixerunt, nos autem transibimus omnes armati, sed tamquam de aliis dicerent.

v. 28. 117. *Et commendavit eis Moyses Eleazar sacerdotem et Jesum filium Nave, et principes familiarum tribuum Israel*. Non ait, commendavit eos Moyses Eleazar sacerdoti, quod utique ordo locutionis usitatæ exigebat: per hos enim introducti sunt in terram, quam petebant: unde magis illi istis a quibus introducebantur in terram postulatam, quam isti qui introducebant illis quos introducebant, commendati videntur.

118. *Si autem non transierint armati vo-* v. 30.
biscum in bellum in conspectu Domini, et transferte impedimenta eorum: plus habet, *etc*.

119. *Et dedit ei Moyses filiis Gad et filiis* v. 33.
Ruben: plus habet, *eis*.

120. *Et non ibi erat aqua populo bibere*: pro Num. 33. 14.
eo quod est, ad bibendum.

121. *Loquere filiis Israel, et dices ad eos*: v. 51.
sufficere videtur, *loquere filiis Israel*.

122. *Et omnia idola fusilia eorum perdetis* v. 52.
ea: plus habet, *ea*.

123. *Hoc erit vobis fines maris*: non dixit, Num. 34. 6.
hi erunt vobis.

124. *Et hoc erit vobis fines ad Aquilonem*: v. 7.
eadem repetita locutio est.

125. *Et erunt civitates eis habitare*: pro eo Num. 35. 3.
quod dici solet, ad habitandum.

126. *Refugia erunt vobis fugere illo homici-* v. 11.
dam: quod usitate dici posset, ut fugiat illo homicida.

127. *Et incolæ qui in vobis, istæ civitates in* v. 15.
refugium: singulari numero positum est *incolæ*: id est, huic incolæ qui in vobis; quoniam minus habet, *est*: non enim ait, qui in vobis est, notissima locutione, sed rariore in lingua Latina quam in Græca.

LIBER QUINTUS

Locutiones de Deuteronomio.

Deut. 1. 7. 1. Usque *ad flumen magnum, flumen Euphratem*: non dixit, usque ad flumen magnum Euphratem.

v. 17. 2. *Et judicium quod durum fuerit a vobis, afferetis illud a me*: non dixit quod durum fuerit vobis, sed *a vobis*, id est ita durum, ut a vobis judicari non possit.

v. 35. 3. *Si videbit aliquis virorum istorum terram optimam hanc, quam juravi patribus eorum, præter Chaleb filius Jephone, hic videbit eam*:
Locut. 99. et in libro Numerorum istam locutionem notavimus, quia non dixit præter Chaleb filium Jephone, sed *filius*.

Deut. 2. 7. 4. *Dominus enim Deus vester benedixit te in omni opere manuum tuarum*, non ait, benedixit vos in omni opere manuum vestrarum, cum prædixisset *vester*, non tuus.

v. 24. 5. *Nunc ergo surgite, et promovete, et pertransite vos vallem Arnon; ecce tradidi in manus tuas Seon regem Esebon*: non dixit, in manus vestras, sed a plurali ad singularem transiit.

Deut. 4. 7. 6. *Quoniam quæ est gens magna, cui est ei Deus appropians illis*: duo sunt hic notanda, vel quod ait, *cui est ei*, vel quod non ait, appropians illi, *sed appropians illis*.

7. *Et similitudinem non vidistis, sed vocem*; v. 12.
cum vox non possit videri, sed generaliter hoc verbum posuit, tamquam ad omnem corporis sensum videre pertineat.

8. *In quam vos ingredimini illo, hereditare* v. 5. et 14.
eam: plenum esset etiamsi non additum esset, illo.

9. *Et eduxit vos de fornace ferrea ex Ægy-* v. 20.
pto: fornacem ferream, duram tribulationem intelligi voluit: secundum hoc et de Joseph di-
ctum est in Psalmis, Ferrum pertransiit ani- Ps. 104. 18.
mam ejus.

10. *Et non transeo Jordanem hunc*: quasi et Deut. 4. 22.
alius sit Jordanis: ex hac locutione arbitror sæpe dici etiam hunc mundum, quasi alius fit.

11. *Si autem genueris filios et filios filiorum* v. 25.
tuorum: notanda locutio est, ubi et avos nepotes dicit gignere.

12. *Et quæretis ibi Dominum Deum vestrum;* v. 29.
et invenietis eum, quando exquiretis eum ex to-

to corde tuo et ex tota anima tua in tribulatione tua; non dixit, in toto corde vestro, et in tota anima vestra, in tribulatione vestra.

v. 32. 13. *Interrogate dies priores, qui fuerunt priores te:* non dies sed homines intelligendum est. Similiter et hoc notandum quod etiam superius cum dixerit, *Interrogate* pluraliter, *priores te* intulit singulariter, non priores vobis.

v. 34. 14. *Si et tentavit Deus ingressus accipere sibi gentem de media gente; tentavit*, pro eo quod est voluit, positum est, aut quid aliud: quod autem ait, *de media gente*, de mediis gentibus intelligendum est, singulari posito pro plurali: sicut serpentem, ranam, et locustam, pro serpentibus, ranis, et locustis, scriptum legimus.

Ibidem. 15. *Secundum omnia quæ fecit Dominus Deus vester in Ægypto coram te vidente:* nihil minus est, etsi non addatur, *vidente*.

Deut. 5. 5. 16. *Et ego stabam inter Dominum et vos in tempore illo, annuntiare vobis verba Domini; quoniam timuistis a facie ignis, et non adscendistis in montem, dicens, Ego sum Dominus Deus tuus*, etc. *dicens* posuit pro, cum diceret.

v. 14. 17. *Et advena qui incolit in te:* populo dictum accipiendum est, non quasi uni homini, quia in populo incolit advena.

v. 15. 18. *Propter hoc constituit tibi Dominus Deus tuus, ut observes diem sabbati, et sanctificare eum:* si, *et* non haberet, non videretur inusitata locutio *ut observes diem sabbati sanctificare eum;* aut certe si ita esset, ut observes diem sabbati et sanctifices eum; aut ita, Propter hoc constituit tibi Dominus Deus tuus observare diem sabbati et sanctificare eum: nunc vero, *ut observes diem sabbati et sanctificare eum*, inusitata et notanda locutio est.

Deut. 6. 13. 19. *Attende tibi, ne dilatetur cor tuum, et obliviscaris Domini Dei tui:* notandum etiam in malo dici posse dilatationem cordis; exsultatio quippe in dilatatione intelligitur, cui contrariæ sunt angustiæ, id est tristitia: utrumque autem potest et in bono et in malo accipi.

v. 20. 20. *Et erit cum interrogaverit te filius tuus cras dicens*: cras posuit, pro futuro quocumque tempore.

Deut. 7. 1. 21. *Septem gentes magnas et multas:* quomodo ergo multas, si septem? sed multas dixit multitudinem habentes.

v. 2. 22. *Non dispones ad eum testamentum:* cum de gentibus diceret: testamentum ergo pro pacto posuit.

v. 3 et 4. 23. *Et filiam ejus non sumes filio tuo: discedere enim faciet filium tuum a me, et serviet diis aliis, et irascetur indignatione Dominus in vos:* non ait irascar, sed tamquam de alio diceret.

Deut. 9. 1. 24. *Civitates magnas et muratas usque in cœlum:* hyperbolicws dictum.

v. 4. 25. *Ne dicas in corde tuo, cum consumserit Dominus Deus tuus gentes istas ante faciem tuam, dicens; Propter justitias meas induxit me Dominus hereditare terram bonam istam:* ordo est, *Ne dicas in corde tuo, dicens.*

26. *Ne quando dicant inhabitantes terram, unde eduxisti nos inde:* more Scripturæ additum est, *inde*. v. 28.

27. *Quæ fecit virtutem Ægyptiorum:* hoc interpretes quidam Latini minus intelligentes noluerunt dicere *virtutem*, sed *virtuti* vel *exercitui:* quoniam id quod ait Græcus δύναμιν, nonnulli exercitum intellexerunt. Sed elegans locutio est, *Quæ fecit virtutem eorum;* intelligendum est quid eam fecit: quoniam ad nihil eam redegit: sed quia pluraliter dictum est, ideo subobscurum est. Deut. 11. 3.

28. *Quos aperiens terra os suum deglutivit eos, et domos eorum, et tabernacula eorum:* duæ locutiones hic notandæ sunt, quod et additum est, *eos*, cum sufficere posset quod ait superius, *quos:* et *domos eorum* cum dixisset, addidit *et tabernacula eorum*, quasi alias in eremo haberent domos nisi tabernacula. Sed nimirum domus intelligi voluit homines ad eos pertinentes, sicut ipsi populo dicitur, Et nunc tu domus Jacob. Nec ista locutio aliena est a Latina lingua: nam et Romani dicti sunt domus Assaraci, quod ex Assaraco Trojano originem ducerent. v. 6. Isa. 2. 5. Virgil. Æneid. 1.

29. *Quoniam oculi vestri viderunt omnia opera Domini magna, quæ fecit in vobis hodie:* cum de his operibus diceret, quæ per eremum facta sunt eo tempore, quo ibi circumducebantur per quadraginta annos; tamen *hodie* dixit, quod intelligi voluit hoc tempore, quotquot ibi annos idem tempus habere potuisset. Deut. 11. 7.

30. *Terram quam juravit Dominus patribus vestris dare eis, seminique eorum post eos:* tamquam diceret, id est semini eorum post eos; non enim et ipsis dedit, sed ita ipsis dedit, cum semini eorum dedit. v. 9.

31. *Si autem auditu audieritis omnia mandata ejus, quæ ego mando tibi hodie: auditu* videtur superfluum, sed locutio est Scripturæ sanctæ familiarissima. v. 13.

32. *Et dabit pluviam terræ tuæ in tempore suo* (a) *matutinum et serotinum.* Cum matutinum tempus dies dicatur, numquid hinc intelligi voluit tempus anni primum? Serotinum vero minus Latinum est; sed non potuit magis proprie de Græco exprimi, quod illi dicunt ὄψιμον: tamen etiam in Latina lingua vulgo usitatum est, ut dicatur serotinum, sed quod tardius quam oporteat factum est; hic vero tempus anni potius intelligi voluit. v. 14.

33. *Et cum comederis, et satiatus fueris, attende tibi ipsi ne dilatetur cor tuum, et prævaricemini et serviatis diis aliis.* Jam superius tales locutiones notavimus, sive quod a singulari ad pluralem transit, sive quod in malo voluit intelligi dilatetur, ubi noxiam prosperitatem significavit. v. 15. et 16.

34. *Et flumen magnum flumen Euphratem.* v. 24.

(a) MSS. quinque hic tantum, *matutinam et serotinam.*

Repetitiones istæ usitatæ sunt in Scripturis, et
rem decenter commendant.

v. 25. 35. *Timorem vestrum et tremorem vestrum
imponet Dominus Deus vester super faciem u-
niversæ terræ :* non timorem et tremorem quo
ipsi timent et tremunt, sed quo timentur et a-
lios tremere faciunt.

Deut. 12.17. 36. *Non poteris manducare in civitatibus tuis
decimationem frumenti tui :* pro eo quod est,
non debebis.

Deut. 13.16. 37. *Et incendes civitatem in igni :* nos usita-
tius diceremus igni.

Deut. 14.24. 38. *Si autem longe fuerit via a te :* ac si di-
ceret, longa via fuerit; adverbium posuit, pro
nomine.

Deut. 15.6. 39. *Et fænerabis gentes multas.* Fœneratio-
nem Scriptura dicit mutua datam pecuniam,
etiamsi usuræ non accipiantur : unde est et il-
Ps. 111.5. lud in Psalmo, Beatus qui miseretur, et com-
modat. Hoc enim maluerunt interpretari nostri,
qui sententiam potius quam verba sequenda pu-
taverunt : nam in Græco habet δανίζει, quod
est fœneratur.

Deut. 15.6. 40. *Et principaberis gentium multarum, tui
autem non principabuntur :* tamquam diceret,
tibi non dominabuntur, hoc est gentes : geniti-
vus enim casus est singularis hujus pronomis
quod ait *tui*, cujus dativus est tibi; non plura-
lis nominativus, cujus genitivus est tuorum.

v. 7. 41. *Si autem fuerit in te egenus in fratribus
tuis :* non uni homini, sed populo dicitur, ideo
in te.

v. 8. 42. *Si autem fuerit in te egenus in fratribus
tuis in una civitatum tuorum, in terra quam
Dominus Deus tuus dat tibi, non avertes cor
tuum, neque constringes manum tuam a fratre
tuo egente : aperiens aperies manus tuas ei,
fænus fænerabis ei quantumcumque postulat,
et quantum eget.* Hic certe cum opera miseri-
cordiæ præcipiat, non utique usurarum crude-
litas suscipienda est : unde apparet quod ait,
fænus fænerabis ei, mutuo dandum quod postu-
laret intelligi voluisse. Quod autem ait, *aperiens
aperies manus tuas*, tale est et quod sequitur,
fænus fænerabis, usitata locutio est in Scriptu-
ris sanctis.

v. 17. 43. Cum de aure pertundenda servi percepis-
set, *Et ancillam*, inquit, *tuam facies similiter :*
accusativum pro dativo ponens; non ait, ancil-
læ tuæ facies, quod locutionis nostræ consue-
tudo poscebat.

v. 21. 44. *Si autem fuerit in eo vitium, claudum
aut cæcum, vel omne vitium malum :* non ait,
claudicatio, aut cæcitas, ipsa enim sunt vitia;
sed *claudum*, et *cæcum*, quod sunt non vitia,
sed animalia quæ habent vitia. Hoc quoque no-
tandum est, quod ait, *vitium malum*, quasi
posset esse vitium bonum.

Deut. 16.4. 45. *Et non dormiet de carnibus, de quibus
immolaveritis vespere die primo usque in mane :*
pro eo quod est, non remanebit ea nocte, *non
dormiet* dictum est.

Deut. 17.1. 46. *Non offeres Domino Deo tuo vitulum vel

A ovem, in quo est in ipso vitium :* usitata locutio
esset, *in quo est vitium :* sed ista Scripturis est
usitatior.

47. *Et lapidabis eos in lapidibus, et morien- v. 5.
tur :* quod ex nostra consuetudine diceretur, la-
pidibus, non *in lapidibus.*

48. *Non multiplicabit sibi equum :* pro equis v. 16.
vel pro equitatu, *equum* posuit; unde nonnulli
equitatum interpretati sunt.

49. *Non poteris constituere super te hominem v. 15.
alienum, quia non est frater tuus : Non poteris*
dictum est, pro non debebis.

50. *Secundum omnia quæ petiisti a Domino Deut. 18.16.
Deo tuo in Choreb, in die convocationis, dicen-
tes :* cum dixerit superius *petiisti*, *dicentes* sub-
jecit, non dicens.

B 51. *Quoniam Dominus Deus vester, qui præ- Deut. 20.4.
cedit vobiscum :* non dixit vos.

52. *Si occurreris nido avis ante faciem tuam Deut. 22.6.
in via.* Notandum quod *occurreris* dixit etiam
non ambulanti.

53. *Si autem ædificaveris domum novam, fa- v. 7.
cies coronam solaria tua, et non facies homici-
dium in domo tua, si cadat qui ceciderit ab ea :*
id est a solario cadat qui cecidit : nimis inusita-
ta locutio est.

54. *Et abiens fuerit viro alteri, et oderit eam Deut. 24.1.
vir novissimus.* Notandum ex duobus posterio- et 3.
rem novissimum dici : talis locutio est et in Evan- Matth. 21.
gelio, quando quæritur ex duobus fratribus quis 31.
eorum fecerit voluntatem patris, et responde-
tur novissimus, cum duo fuerint.

C 55. *Non pignerabis molam, neque superio- Deut. 24.6.
rem lapidem molæ, quia animam iste pignerat :*
pro eo quod est, quia animam pigneras, si fe-
ceris. Deinde notandum, animam dixisse, pro
ea vita quam habet anima in corpore : ex qua
locutione et illud est in Evangelio, Nonne ani- Matt. 6.25.
ma plus est quam esca?

56. *Si autem deprehendatur homo furans a- Deut. 24.7.
nimam ex fratribus suis filiis Israel :* animam
pro homine posuit. Denique sequitur, *et oppri-
mens eum vendiderit :* quæ non minus notanda
est locutio : noluit enim dicere eam, quod esset
magis consequens, quoniam animam dixerat,
sed *eum*, id est hominem, in cujus significatio-
ne dixerat animam.

57. *Si debitum fuerit in proximo tuo, debi- v. 10.
D tum quodcumque :* repetitio verbi locutionem no-
tandam facit.

58. *Si autem noluerit homo accipere uxorem Deut. 25.7.
fratris sui, et adscendet mulier in porta ad se-
natum et dicet, Non vult frater viri mei susci-
tare nomen fratris sui in Israel, noluit frater
viri mei.* Quamvis verborum repetitiones amet
Scriptura, inusitatior est tamen repetitio hæc :
sed elegantius querelæ ostentat affectum.

59. *Maledictus omnis qui dormierit cum o- Deut. 27.21.
mni pecore :* pro eo quod est, concubuerit. Dein-
de *cum omni pecore*, pro eo quod est, cum quo-
libet pecore.

60. *Et serviens inimicis tuis, quos immittet Deut. 28.48.
Dominus Deus tuus super te.* Græcus habet λα-

τρεύσεις, ubi Latinus interpretatus est *servies*: solet autem hoc verbum in ea servitute Scriptura ponere, quæ debetur Deo, unde idololatræ appellantur, qui ea servitute idoliis serviunt: ergo hic inusitate positum est hoc verbum. Quamquam possit etiam hunc sensum habere, quod tam graviter multa dixerit, ut inimicis suis nimium superbientibus tamquam diis servisse cogantur.

v. 49. 61. *Gentem cujus non audies vocem ejus*; et hoc notandum est, quod et *cujus* dixit, et *ejus*, sicut loqui Scripturæ solent: et id quod sit, *cujus non audies vocem*, pro eo quod est, cujus linguam non intelliges.

v. 54. et 55. 62. *Mollis in te et tenera valde fascinabit oculo suo fratrem suum, et uxorem quæ est in sinu ejus, et qui reliqui sunt filii quicumque relicti fuerint illi, ita ut det uni ex eis a carnibus filiorum suorum de quibuscumque edet, eo quod non derelictum sit ei quidquam in angustia et tribulatione, qua tribulabunt te inimici tui in omnibus civitatibus tuis.* Notandum est quemadmodum hic dictum sit *fascinabit*, pro invidebit, et tanquam ad hoc derelicto, ut necesse sit ei dare de carnibus filiorum, quas cogit necessitas
Prov. 23. 6. in cibum sumi a parentibus. Nam et in Proverbiis quod Latini codices habent, Non cœnabis cum viro invido, Græcus habet, ἀνδρὶ βασκάνῳ, βάσκανος autem fascinus dicitur.

Deut. 28. 63. 63. *Et erit sicut lætatus est Dominus in vobis, benefacere vobis*: Græcus habet, *benefacere vos*, nec videtur esse saltem Græca locutio: accusativus tamen pro dativo positus intelligitur; unde maluerunt Latini interpretes dicere *vobis*, quam vos.

Deut. 29. 2. 64. *Vos vidistis omnia quæ fecit Dominus Deus vester in terra Ægypti, coram vobis, Pharaoni et servis ejus omnibus et omni terræ illius, tentationes magnas, quas viderunt oculi tui*: notandum illas plagas etiam *tentationes* vocari.

Deut. 30. 4. 65. *Si fuerit dispersio tua a summo cœli usque ad summum cœli, inde congregabit te Dominus Deus tuus.* Mirum si non hoc dicit, *a summo cœli usque ad summum cœli*, quod solet etiam dicere, a summo terræ usque ad summum terræ: fortasse propterea quia secundum id quod et iste aer cælum dicitur, conjungitur terræ.

v. 12 et 13. 66. *Non in cœlo est dicens, Quis adscendet in cælum, et accipiet nobis illud, et audientes* A *illud faciemus? Neque trans mare est dicens, Quis transfretabit nobis trans mare, et accipiet nobis illud, et audientes illud faciemus? dicens* pro eo posuit quod est, ut dicas: nova locutio.

67. *Et Dominus qui comitatur tibi tecum.* Deut. 31. 2.

68. *Et dixit Dominus ad Moysen, Ecce tu dormies cum patribus tuis*: hoc verbo ejus mortem significavit. v. 16.

69. *Amaricantes eratis quæ ad Deum*: id est, amaricabatis ea quæ Dei sunt. v. 27.

70. *Scio enim quia post obitum meum, iniquitate iniquitatem facietis*, uno verbo autem Græce dicitur, *iniquitatem facietis*, quod est ἀνομήσετε. v. 29.

71. *Et occurrent vobis mala novissimum dierum*: sic enim habet Græcus, pro in novissimis Ibidem.
B diebus, aut in novissimo dierum.

72. *Nonne hic ipse pater tuus possedit te, et fecit te, et creavit te?* ordo notandus est, prius enim videtur dicere debuisse, *creavit te et fecit te*, et deinde, *possedit te*. Quomodo enim intelligitur posse possideri qui non est? Deut. 32. 6.

73. *Cum adipe renum tritici.* Hæc metaphora nimis inusitata est, ut renes tritici intelligantur velut interiora tritici, unde farina ejicitur: hoc enim et adipem dixit; nam hoc nomine etiam farinam solent Græci dicere: hoc enim habet Græcus in Exodo, ubi scriptum est, Elevantes farinam super humeros suos; Græcus Exod. 12. 34.
quippe interpres στέατα posuit, quod sunt adipes. v. 14.

74. *Filii in quibus non est fides in eis*: usitata Scripturis locutio. Deut. 32. 20.
C

75. *Quoniam judicabit Dominus populum suum, et in servis suis consolabitur*: pro, servos suos consolabitur; nisi forte ipsum consolari dicit translato verbo, velut ab indignatione et offensione, qua eum offendunt mali. Sic autem ejus consolatio accipienda est, non ex more hominum, sicut nec ira et zelus, et cetera talia. v. 36.

76. *Ubi sunt dii eorum, in quibus fidebant in ipsis*: plenum esset et sine *in ipsis*. v. 37.

77. *Et jurabo dexteram meam*: id est per dexteram meam. v. 40.

78. *Lætamini cœli simul cum eo, et adorent eum omnes Angeli Dei*: alii codices habent, *et adorent eum omnes filii Dei*. Filios autem Dei di- v. 42. apud LXX.
D ctos, qui Angeli sunt in cælis, non facile in Scripturis sanctis invenitur.

LIBER SEXTUS

Locutiones de Jesu Nave.

Jos. 1. 14. 1. Vos *autem transibitis expeditiores fratribus vestris, omnis fortis*: id est, omnis quicumque in vobis fortis est.

Jos. 3. 4. 2. *Ut sciatis viam, quam ibitis eam*: plenum esset, etiam si non haberet, *eam*.

Jos. 5. 13. 3. *Et factum est, cum esset Jesus in Jericho*: notanda locutio est; nondum quippe erant in eadem civitate, cujus portæ contra illos clausæ fuerant, unde factum est ut in eam intrare non possent, nisi muri ejus cecidissent circumacta arca Domini: ergo *in Jericho* dictum est, in terra quæ pertineret ad Jericho.

4. De Jericho dictum est cum clausa esset, Jos. 6. 1.
Nec quisquam ex illa prodibat, neque introibat:

A utique in illam subauditur, non ex illa: hoc appellatur Græce ζεῦγμα κατὰ ἔλλειψιν.

v. 2. 5. Dominus dicit ad Jesum, *Ecce ego trado tibi subjugatam Jericho, et regem ejus qui est in ea, potentes fortitudine.* Mirandum quod non hic posuit conjunctionem copulativam ut diceret, et potentes fortitudine, quam solet Scriptura tam assidue ponere, ut etiam ibi inveniatur ubi sensum solitæ locutionis impediat: an et Jericho et rex ejus dicti sunt *potentes fortitudine?*

v. 25. 6. *Et Raab meretricem et domum paternam ejus vivificavit Jesus, et commorata est in Israel usque in hodiernum diem.* Notandum est quemadmodum dicat Scriptura, *usque in hodiernum diem*, quod assidue dicit; nam et de lapidibus illis duodecim, qui positi sunt ubi Jordanis ex B ima parte defluxerat, et ex parte superiore constiterat, arca transeunte vel populo, ita dictum
Jos. 4. 9. est, quod essent ibi *usque in hodiernum diem:* quod videtur ita sonare, tamquam post plurimum temporis per hanc Scripturam ista narrentur, nec eo tempore ii libri conscripti fuerint quo erant hæc recentissima. Quisquis autem putat hoc, quid de ista meretrice dicturus est? quæ utique quantum est ætas unius hominis vixit, et tamen dicitur *usque in hodiernum diem.* De his itaque rebus hoc dicitur, quæ non ita constitutæ sunt, ut postea mutarentur ab eis qui constituerunt: quomodo dicitur aliquis in exsilium perpetuum missus, quia non ad tempus præfinitum hoc supplicio plectitur; non quia quisquam potest esse perpetuus in exsilio, cum C homo ipse non possit esse perpetuus. Sic ergo et ista meretrix non est præcepta ad tempus habitare in Israel; ideo dictum est, *usque in hodiernum diem.*

Jos. 7. 11. 7. Dominus dicit ad Jesum, *Peccavit populus, et transgressus est testamentum meum, quod disposui ad eos:* notandum quemadmodum testamentum appellet hoc quod præceperat, ut anathema esset Jericho, et nemo sibi inde aliquid usurparet.

Jos. 8. 1. et 2. 8. Dominus loquens ad Jesum ait inter cetera, *Ecce dedi in manus tuas regem Gai et terram ipsius, et facies Gai sicut fecisti Jerico et regi ejus, et prædam pecorum prædaberis tibi:* præcipue notanda locutio est, non solum quia *prædaberis tibi* dixit, tamquam unius futura esset illa præda, cum omnium esset futura, nam D tales locutiones usitatissimæ sunt, cum Deus tanquam ad unum loquitur, quæ ad populum loquitur: sed hoc novum est hic, quia prædixit Scriptura, *Et dixit Dominus ad Jesum*, quem constat unum hominem fuisse: quod tamen dixit *prædaberis tibi*, non utique ita dictum est, ut præda illa hujus unius hominis esse præcepta sit, sed universi populi.

v. 12. 9. *Et insidiæ erant civitati a mari.* Qui nescit, putat istam civitatem maritimam. Consuetudinis est autem Scripturarum ut Occidentalem partem, a mari appellet, vel ad mare: quia ex ipsa parte terra ubi hæc agebantur, propius habet mare quam a ceteris partibus.

10. *Extende manum tuam in Geso, quod est in manu tua, contra civitatem.* Ista locutio notanda non esset, nisi propter nomen quod obscurum est eis, in quorum consuetudine non est. Quid enim dicat Gæson, non facile intelligitur: hoc interpres Symmachus *scutum* appellasse perhibetur. Septuaginta autem interpretes, secundum quos ista tractamus, qui posuerunt Gæson, miror si et Græca lingua hastam vel lanceam Gallicanam, intelligi voluerunt: ea quippe dicuntur Gæsa, quorum et Virgilius meminit, ubi ait de Gallis in scuto Æneæ pictis, Duo quisque Alpina coruscant Gæsa manu. v. 18.

Æneid. 8.

11. *Et facti sunt inter medium castrorum, hi hinc et hi hinc.* Duo notanda sunt in hac locutione; unum, quod cum hostes qui vincebantur, in medio essent, tamquam de his dictum est, quod hi essent hinc et hi hinc, cum potius ita Israelitæ fuerint, qui eos in medio posuerant percutiendos: alterum, quod inter medium castrorum eos factos esse dicit Scriptura, castra appellans etiam productas acies in prælio constitutas, cum castra non soleant appellari, nisi ubi exercitus ad manendum consistit: nisi forte ideo castra appellata sunt, quia cum omnibus suis ibant. v. 22.

12. *Exceptis pecoribus et spoliis, quæ erant in civitate prædati sunt filii Israel secundum præceptum Domini, quemadmodum constituit Dominus Jesus:* ita dictum est *Exceptis pecoribus et spoliis prædati sunt*, quasi ipsa non fuerint prædati, cum potius ipsa prædati sint, et excepta ideo dicta sint, quia hæc illo prælio sola consumta non sunt. v. 27.

13. Israelitæ respondentes Gabaonitis dixerunt, *Vide ne in me habites. Et quomodo disponam tibi testamentum?* Jam et superius tales locutiones notavimus: hoc est enim *Vide ne in me habites*, quod est, apud me, id est in terra quam eis promiserat Deus. Et hic tamquam ad unum hominem videntur locuti, cum legatus ad eos non unus venerit; sed more suo genti et populo responsa reddentes, singulari numero loquuntur, sicut plerumque et ad ipsos Deus vel ductor ipsorum. Notandum etiam quod pactum pacis testamentum vocat Scriptura, more quidem suo; nam sæpe ita loquitur. Jos. 9. 7.

14. *Et nuntiatum est Jesu dicentes, Inventi sunt quinque reges absconditi in spelunca:* pro eo quod est, nuntiaverunt dicentes. Jos. 10 17.

15. *Ita faciet Dominus omnibus inimicis vestris, quos vos debellabitis eos:* nihil minus esset huic sententiæ, etsi non haberet, *eos*. v. 25.

16. *Et omnes cepit in bello, quia per Dominum factum est confortari cor eorum, ut obviam irent ad bellum ad Israel, ut exterminarentur:* notandum est, *confortari cor*, non semper in bono accipiendum. Jos. 11 19 et 20.

17. *Tu scis verbum, quod locutus est Dominus ad Moysen hominem Dei de me et te:* non dixit hominem suum. Jos. 14 6.

18. *Et dixerunt Filii Joseph, Non sufficit, nobis mons et equus electus, et ferrum Chana-* Jos. 17. 16.

neo qui habitat in Bæthsan : equum electum A dixit, pro equis electis, quod usitatum in nostro sermone non est : unde nonnulli Latini interpretes noluerunt *equum* interpretari, sed *equitatum*. Sic autem dictum est, *equus electus*, pro equis, sicut in nostra consuetudine dicitur miles, pro militibus.

Jos. 19. 33. et 34. 19. *Et facti sunt exitus illorum Jordanis, et revertentur fines ad mare* : non dixit, reversi sunt aut saltem revertuntur, sicut solet de finibus dici, sed *revertentur*, tamquam adhuc futurum sit, cum præteritorum sit ista narratio : et in omnibus fere ipsis terrarum divisionibus, per singulas quasque tribus ita loquitur Scriptura, ut futuri temporis verbis utatur.

Jos. 20. 9. 20. *Refugere illuc qui percusserit animam nolens :* hic animam, vel hominem intelligere de- B bemus, vel vitam carnis quæ fit per animam : qua locutione et illud dictum est a fratribus Jo- Gen. 37. 4. seph, Non percutiamus ejus animam, id est non eum occidamus. Nam si anima posset ab interfectore percuti, non diceret Dominus, No- Matt. 10. 28. lite timere eos qui corpus occidunt, animam autem occidere non possunt.

Jos. 21. 2. 21. *Mandavit Dominus in manu Moysi :* locutio familiarissima Scripturis; ita enim dicitur, Verbum quod factum est in manu illius vel illius prophetæ, hoc est in potestate dicendi datum.

v. 40 apud LXX. 22. *Et accepit Jesus cultros petrinos, in quibus circumciderat filios Israel :* non dixit, quibus circumciderat, sed *in quibus*.

Jos. 22. 7. 23. *Et ubi dimisit eos Jesus in domos suas,* C *et benedixit eos dicens:* plus videtur hic copulativa conjunctio, id est, *et;* nam ita dici posset, *Et ubi dimisit eos in domos suas, benedixit eos dicens.*

v. 8. 24 Item alia locutio notanda est, quod cum dixisset Scriptura, *Et benedixit eos Jesus dicens,* atque his verbis intentos fecisset audire quid benedicendo dixit Jesus; hoc solum subjecit, *In divitiis multis abierunt in domos suas, et pecora multa valde, et argentum et aurum et vestem multam valde, diviserunt prædam inimicorum suorum cum fratribus suis :* quod magis esse narrantis quam benedicentis apparet.

25. *Ædificaverunt ibi aram super Jordanem, aram magnam videre:* ista locutio etiam in sermone Latino usita est. v. 10.

26. *Et audierunt filii Israel dicentium :* non ait, dicentem vel dicentes. v. 11.

27. *Servire servitutem Domini ;* in qua locutione duo notanda sunt, et *servire servitutem*, quæ etiam Latina locutio reperitur; *et servitutem Domini*, id est quæ debetur vel exhibetur Domino. v. 27.

28. *Et audientes Phinees Sacerdos et omnes principes synagogæ qui erant cum illo, verba quæ locuti sunt filii Ruben et filii Gad et dimidium tribus Manasses, et placuerunt illis : audientes*, pro audierunt positum est; aut plus est hic, *et;* nam plenus est sensus, *audientes verba hæc, placuerunt illis :* nec tamen sine inconsequentia; quia, cum audissent dicendum fuit. v. 30.

29. *Et Jesus senior provectus diebus :* hoc de Abraham dictum notavimus, seniorem in Scripturis non solum illum appellari, qui est infra ætatem senis, sed etiam valde senem. Unde non omnis senior senex, omnis autem senex senior dici potest. Jos. 23. 1. Lib. 1. quæstionum in Gen. q. 78.

30. *Et induxit super illos mare, et operuit super illos :* non sit operuit illos, quamvis nonnulli interpretes hoc maluerunt dicere. Jos. 24. 7.

31. *In omnibus gentibus, quas transivimus per ipsas :* usitatæ in Scripturis sunt istæ locutiones, nec tam crebro notandæ, quam crebo intercurrunt. v. 17.

LIBER SEPTIMUS

Locutiones de Judicibus.

Jud. 1. 1. 1. *Et factum est postquam defunctus est Jesus, interrogabant filii Israel in Domino :* non ait, Dominum, quod sermonis nostri consuetudo poscebat.

v. 3. 2. *Et bellemus in Chananæo :* non dixit adversus Chananæum, aut contra Chananæum, aut saltem in Chananæum.

Jud. 2. 8. 3. *Et mortuus est Jesus filius Nave servus domini, filius centum decem annorum.* Ista repetitio quod cum dixisset *filius Nave*, repetivit *filius*, et deinde addidit, *centum decem annorum*, inusitata est, ut potius *filius centum decem annorum* diceret, quam homo centum decem annorum : sed tamen et alibi reperitur.

v. 10. 4. *Et omnis generatio appositi sunt ad patres suos :* notanda locutio est, quod non ait, apposita est, quia plures erant.

D 5. *Tradidit eos in manu prædantium :* non dixit, in manum; quod videtur Latina locutio postulare. v. 14.

6. *Et cum suscitavit Dominus eis judices, et erat Dominus cum judice :* solita locutione plus est hic, *et;* nam plenum esset, *Et cum suscitavit Dominus eis judices, erat Dominus cum judice.* Notandum est etiam hoc, quod a plurali ad singularem transiens, non ait cum judicibus, sed *cum judice*, id est cum unoquoque judice. v. 18.

7. *Et factum est, cum moreretur judex, et revertebantur, et iterum corrumpebant super patres suos.* Recta locutio esse ita poterat secundum consuetudinem sermonis nostri, Et fiebat cum moreretur judex, et revertebantur, et iterum corrumpebant super patres suos. Si, *et*, non haberet, plenum esset, *cum moreretur ju-* v. 19.

dex, *revertebantur*, *et iterum corrumpebant super patres suos*, id est plusquam patres eorum.

2. 20. 8. *Propter quod tanta dereliquit gens hæc testamentum meum: tanta* dixit, pro tantum, id est tam multum nomen pro adverbio, quod etiam in Latinis locutionibus maxime poeticis invenitur.

Ibidem. 9. *Et non obaudierunt vocis meæ*: Græca magis locutio est.

Jud. 3. 10. 10. *Factus est super eum Spiritus Domini*: cum Spiritus Domini utique factus non sit: sed *super eum factus est*, ita dictum est ac si dice-
Johan. 1.17. retur, factum est ut esset super eum. Ex qua locutione et in Evangelio legitur, Ante me factus est, id est factum est ut esset ante me: quod alio modo diceretur, prælatus est mihi.

Jud. 3. 21. 11. *Et sumpsit Aioth gladium desuper femore suo dextro*: sic interpretari potuit quod Græcus habet, ἀπὸ ἄνωθεν, nam locutio minus Latina est.

v. 27. 12. *Erat autem Eglom vir exilis valde*: hoc κατ' ἀντίφρασιν dictum, id est locutione contraria, sequentia indicant: quando enim percussus est, dictum est quod concluserunt adipes vulnus, quia non eductus est gladius de ventre ejus.

v. 31. 13. *Et percussit alienigenas in sexcentos viros*: non ait alienigenarum sexcentos viros, aut certe alienigenas in sexcentis viris.

Jud. 4. 6. 14. *Nonne præcepit Dominus Deus Israel tibi, et perges in montem Tabor?* Non ait, ut pergas, quod videtur esse consequens; sed inusitata locutione, *Nonne præcepit tibi et perges*, ut subaudiamus verbum quod supra positum est, et sit, Nonne perges: aut solita locutione plus habet, *et*: nam ista conjunctione detracta sensus currit, *Nonne mandavit Dominus Deus Israel tibi, perges in montem Tabor, et accipiens tecum decem millia virorum*, etc.

v. 8. 15. *Quoniam nescio diem, in quo Dominus prosperat Angelum mecum*: utrum prosperat actus Angeli ejus qui mecum est, an prospera mihi facit per Angelum.

v. 13. 16. *Omnes currus suos, nongentos currus ferreos*. Ubilibet distinguatur, elegans repetitio: utrum *omnes currus suos*, et deinde sequatur *nongentos currus ferreos*: an *omnes currus suos nongentos*, et deinde inferatur *currus ferreos*.

v. 15. 17. *Et pavefecit Dominus Sisaram, et omnes currus ejus, et omnia castra ejus, in ore gladii in conspectu Barach*. Quomodo pavefecit currus, nisi eos intelligas qui erant in curribus? *Et pavefecit Dominus Sisaram, et omnes currus ejus, et omnia castra ejus, in ore gladii in conspectu Barach. Pavefecit in ore gladii*, ac si diceret interfecit in ore gladii: *pavefecit* ergo, cum cæderentur gladio.

v. 16. 18. *Et descendit Sisara desuper curru suo*: ita dici Latine potuit, quod est Græce ἀπὸ ἄνωθεν.

v. 19. 19. *Et cooperuit eum in pelle sua*: non dixit pelle, aut de pelle: sic enim habet Græcus ἐν τῇ δέρρει αὐτῆς.

v. 20. 20. *Et erit, si quis venerit ad te, et dixerit, Est hic vir? et dices, Non est*. Detracta conjunctione consequentem habet sensum, *Si quis venerit ad te, et dixerit, Est hic vir? dices, Non est*.

v. 24. 21. *Et pergebat manu filiorum Israel pergens*: solita et frequentata locutio est.

Ibidem. 22. *Et indurabatur in Jabin regem Chanaan*. Novo modo positum est hoc verbum *indurabatur*, pro eo quod est, fortis efficiebatur et prævalidus.

Jud. 5. 26. 23. *Perforavit caput ejus, et percussit*; id est percussit caput ejus, et perforavit.

v. 31. 24. *Sic pereant omnes inimici tui Domine; et diligentes eum sicut ortus solis in potentia ejus*: non dixit diligentes te, cum utique de Domino intelligi vellet.

Jud. 6. 3. 25. *Et factum est, quando seminavit vir Israel*: non unum hominem significat, sed ipsam gentem.

Ibidem. 26. *Adscendebat Madian et Amalech et filii Orientis, et adscendebat super eum*. Ista repetitio verbi non videtur habere solitam elegantiam vel affectum.

v. 9. 27. *Et liberavi vos de manu Ægypti*. Per *manum*, potestatem significat; per *Ægyptum*, Ægyptios.

v. 13. 28. *Et dixit ad eum Gedeon, In me Domine mi*: subintelligitur, intende, hoc est In me intende: et est ista locutio Scripturis familiarissima.

Ibidem. 29. *Et si est Dominus nobiscum, et ut quid invenerunt nos omnia mala ista*: plus habet conjunctionem, *et*, sicut solet loqui Scriptura, quæ si detrahatur, plena sententia est, *Et si est Dominus nobiscum, ut quid invenerunt nos omnia mala ista?* Quamvis et superior conjunctio possit salva sententia detrahi, ut cum dixisset, *In me Domine mi*; deinde subsequatur, *si est Dominus nobiscum, ut quid invenerunt nos omnia mala ista*: magis enim hoc exigit nostræ locutionis consuetudo.

v. 25. 30. *Et vitulum annorum septem*. Hic manifestum est quomodo vitulos appellet Scriptura: Bos enim annorum septem, secundum consuetudinem locutionis nostræ, non est utique vitulus. Secundum hanc ergo locutionem dictum est de (a) Samegar, quod occiderit *sexcentos viros præter vitulos boum*, hoc est præter boves. Jud. 3. 31.

Jud. 6. 34. 31. *Et cecinit in cornea*: subauditur tuba; Græcus enim non habet tuba; sed tantum cornea.

Jud. 7. 12. 32. *Camelis eorum non erat numerus, et erant sicut arena quæ est ad labium maris*. In multitudine constat ὑπερβολικῶς dictum. Hæc autem translatio, ubi *labium maris* posuit pro littore, assidua est in Scripturis, sed rara est in Latinis codicibus, quia plerique littus interpretati sunt, magis quid significaret labium volentes ponere,

(a) In MSS. *Sagemar*.

quam ipsum labium. Nam litteras si vellent Septuaginta interpretes dicere, non deesset linguæ græcæ quod dicerent.

v. 16. 33. *Et divisit trecentos viros per tria principia* : pro partibus *principia* posuit.

Jud. 1. 6. 34. *Et dixerunt ad Gedeon viri Ephræm* : id est, viri de tribu Ephræm.

Ibidem. 35. *Quid verbum hoc fecisti nobis, ut non vocares nos cum exires pugnare in Madian?* verbum pro facto posuit.

Jud. 9. 4. 36. *Et dederunt septuaginta argenti* : subauditur, pondo, vel tale aliquid: interpretatio ex Hebræo Septuaginta, *pondo* habet.

Ibidem. 37. *Et conduxit in ipsis Abimelech viros: in ipsis* dixit, pro ex ipsis, id est ex argenti pondo septuaginta conduxit viros.

Ibidem. 38. *Viros inanes et perturbatos* : inanes posuit
Ps. 54. 16. pro levibus, quibus sunt contrarii graves: unde dicitur. In populo gravi laudabo te.

Jud. 9. 5. 39. *Et intravit in domum patris sui in Ephratha, et interfecit fratres suos filios Jerobaal septuaginta viros super lapidem unum* : quis jam superius septuaginta dixerat filios Jerobaal, id est Gedeon; et nunc eos septuaginta dicit occisos: quamvis minus occisi fuerint duo, id est ipse qui occidit, et Joatham junior qui latuit, de quo adjungens dicit, et *remansit Joatham filius Jerobaal junior, quoniam abscondit se* : ac per hoc universum numerum posuit pro pene universo.

v. 25. 40. *Et spreverunt viri Sichimorum in domo Abimelech* : non dixit, spreverunt domum Abimelech.

v. 34. 41. *Et insidiati sunt super Sichimam quatuor principia* : id est, quatuor partes: jam istam locutionem superius etiam notavimus.

v. 43. 42. *Et accepit populum, et divisit eum in tria principia: accepit*, dixit de illo populo qui cum illo erat; et hic *tria principia* pro tribus partibus posuit.

v. 55. 43. *Et abierunt viri in locum suum* : id est, unusquisque.

Jud. 11. 6. 44. *Et eris nobis in caput omnibus habitantibus Galaad* : non dixit, eris nobis caput; sic
Psal. 30. 3. enim solet loqui Scriptura: unde est: Esto mihi in Deum protectorem et in domum refugii, et multa hujusmodi.

v. 34. 45. *Et hæc unica ei, et non est præter ipsam filius aut filia* : hoc est quod dictum est, *unica ei*; sed propter affectum repetita sententia est.

46. *Et non est ei præter ipsam filius aut filia: non est ei*, pro non erat ei, dictum est: præterita quippe narrantur.

Jud. 13. 2. 47. *Et uxor ejus sterilis, et non pariebat* : cum potuisset sufficere quod dictum est, *sterilis*.

v. 8. 48. *Et precatus est Manue Dominum et dixit, In me Domine, homo Dei quem misisti, veniat nunc iterum ad nos: In me* ita dictum est ut subaudiatur, intende.

49. *Et percussit eos tibiam super femur* : hæc locutio inusitata est, tamen locutio est, non aliquis in corpore vulneris locus, sicut in Quæstionibus exposui, hoc est percussit eos ad admirationem, ad stuporem. Jud. 15. 8. Lib. 7. q. 55.

50. *Et dixerunt vir Juda, Quare adscendistis super nos* : singularem posuit pro plurali, dixerunt enim viri Juda, non unus vir. v. 10.

51. *Ne forte occurratis in me vos* : pro eo quod est, occidatis me; et hæc locutio in Quæstionibus exposita est. v. 12. Lib. 7. q. 56.

52. *Et reduxerunt eum de petra, et venit usque ad Maxillam* : locus est sic appellatus postea ex eo facto, quod ibi gessit ipse Sampson, quando maxilla asini pugnans, mille prostravit: hoc ergo per prolepsim dictum est, quia post illa omnia gesta, hæc historia conscripta est. v. 13.

53. *Sicut stuppa cum olefecerit ignem* : metaphora ab animali ad inanimale; non enim stuppa sensum habet olfactus: sed ita dictum est, ac si diceretur, cum ignem senserit: quamvis et hoc quod dixi, senserit, ad eamdem metaphoram pertineat, sed ad celeritatem intelligendam pertinet quod dictum est, olefecerit. v. 14.

54. *Et extendit manum suam, et accepit eam*: etsi non diceret, *extendit manum suam*, utique extenta manu acceptam intelligeremus. v. 15.

55. *Et nuntiatum est Gazæis, dicentes* : non ait, nuntiaverunt dicentes, aut nuntiatum est a dicentibus. Jud. 16. 2.

56. *Si ligaverint me in septem nervis humidis nondum siccatis* : non ait, septem nervis, sed *in septem nervis*. v. 7.

57. *Si ligaverint me in septem nervis humidis nondum siccatis, et infirmabor*; plenum esset. etsi non haberet, *et*. Ibidem.

58. *Et insidiæ ei sedebant in cubiculo* : quod nonnulli interpretati sunt, *obsidebant*, sed Græcus ἐκάθητο, hoc est sedebat, quia insidiæ singulari numero Græce dicuntur, nec potest Latine dici insidia: locutio autem notanda erat, quia dictum est, *insidiæ sedebant*; pro iis qui insidiabantur; ipsi enim sedebant. v. 9.

59. *Nunc ergo indica mihi in quo ligaberis* : non ait, quo ligaberis, aut unde ligaberis. v. 10.

60. *Si ligaverint me in funibus novis* : non dixit, funibus. v. 11.

61. Item, *Si ligaverint me in funiculis novis, in quibus non est factum opus, et infirmabor*: plenum esset, etsi non præponeretur, *et*. Ibidem.

62. *Et hoc tertium fefellisti me: tertium*, posuit pro tertio, sive ter, nomen scilicet, pro adverbio, quod et in Latinis locutionibus eleganter fieri solet. v. 13.

63. *Dimitte me, et palpabo columnas; super quas domus confirmata est super eas.* v. 26.

DE SUBSEQUENTI QUÆSTIONUM OPERE

Libri II. Retractationum Caput LV.

Eodem * tempore scripsi etiam *libros Quæstionum* de libris eisdem divinis septem, quos ideo appellare sic volui, quia ea quæ ibi disputantur, magis quærenda proposui, quam quæsita dissolvi; quamvis multo plura in eis mihi videantur ita pertractata, ut possint etiam soluta et exposita non immerito judicari. Regnorum quoque libros eodem modo jam considerare cœperamus, sed non multum progressi, in alia quæ magis urgebant animum intendimus. In
Quæst. 93. primo autem libro, ubi agitur de virgis variatis, quas ponebat Jacob in aqua, ut in conceptu positæ oves eas viderent cum biberent, et varios fetus parerent: non bene a nobis exposita est caussa, cur iterum concipientibus non ponebat, id est cum alios fetus conciperent, sed in priore conceptu. Nam quæstionis alterius expositio, ubi quæritur cur dixerit socero suo Jacob, *Et decepisti merce-*
Quæst. 95. Gen. 31. 41. *dem meam decem agnabus*, satis veraciter enodata, demonstrat istam sicut solvi debuit non solutam.

Quæst. 82. Exod. 30. 7. et 8. 2. In tertio quoque libro ubi de summo agitur sacerdote, quomodo creabat filios, cum haberet necessitatem bis in die ingredi in sancta sanctorum, ubi
Lev. 15. 16. erat altare incensi, ad offerendum incensum mane et vespera, quo non posset, sicut Lex dicit, immundus intrare; et eadem Lex dicat, immundum fieri hominem etiam ex concubitu conjugali, quem jubet quidem lavari aqua, sed et lotum dicit immundum esse usque ad vesperam; unde dixi, *consequens fuisse, ut aut continens esset, aut diebus aliquibus intermitteretur incensum:* non vidi non
Quæst. 83. Lev. 21. 11. fuisse consequens. Potest enim sic intelligi quod scriptum est, *Immundus erit usque ad vesperam*, ut per ipsam vesperam jam non esset immundus, sed usque ad ipsam, ut vespertino jam tempore incensum mundus offerret, cum propter creandos filios post matutinum incensum mixtus esset uxori. Itemque ubi quæsitum est, quomodo proihibitus esset super funus patris sacerdos summus intrare, cum eum fieri sacerdotem (quando unus erat) nisi post mortem sacerdotis patris non oporteret; dixi; *propter hoc necesse fuisse, nondum sepulto patre statim post ejus mortem, filium ejus constitui, qui succederet patri; propter etiam continuationis incensum, quod bis in die necesse erat offerri;* qui sacerdos super mortem nundum sepulti patris prohibetur intrare. Sed parum adtendi, potuisse hoc præcipi magis propter illos, qui futuri fuerant summi sacerdotes non patribus summis sacerdotibus succedentes, sed tamen ex filiis, id est

* Quo nimirum tempore superiorem *Locutionum* collectionem, quæ in lib. 2. Retractationum cap. 54. recensita est, comprobat, eodem ipso S. Doctor subsequentes *Quæstionum in Heptateuchum*, uti in antiquis codicibus inscribuntur, libros perferit, nisi quod Quæstiones primum, deinde tum Locutiones de iisdem divinis libris dictasse intelligitur ex Locutionum libro 2 de Exod. Locut. 62 et libro 7. de Jud. Locut. 49. et 51. tametsi in Retractationibus priorem locum dederit Locutionum collectioni; forte quia eam hoc ordine sive dictare cœperat, sive legi volebat.

ex posteris Aaron, si forte summus sacerdos, aut filios non haberet, aut ita reprobos haberet ut nullus eorum patri deberet succedere. Sicut Samuel summo sacerdoti Heli successit, cum sacerdotis filius ipse non esset, sed tamen ex filiis, hoc est, ex posteris esset Aaron. 1. Reg. 1. Quæst. 81.

3. De latrone etiam cui dictum est, *Hodie mecum eris in paradiso*, quod non fuerit visibiliter baptizatus, quasi certum posui, cum sit incertum, magisque illum baptizatum fuisse credendum sit, sicut ego quoque alibi postea disputavi. Idem quod in quinto libro dixi, ubi commemorantur matres in generationibus evangelicis, *non eas positas nisi cum patribus*, verum est quidem, sed ad rem, de qua agebatur, non pertinet. Agebatur autem de iis qui ducebant fratrum vel propinquorum conjuges, eorum qui sine filiis defuncti essent, propter duos patres Joseph, quorum alterum Matthæus commemorat, alterum Lucas. De qua quæstione diligenter in hoc opere disserui, cum retractaremus opus nostrum contra Faustum Manichæum. Hoc opus sic incipit: *Cum scripturas sanctas, quæ appellantur canonicæ.* Luc. 23. 43. Quæst. 46.

SANCTI AURELII AUGUSTINI HIPPONENSIS EPISCOPI QUÆSTIONUM IN HEPTATEUCUM LIBRI SEPTEM. *

* Scripti circiter Christi annum. 419.

LIBER PRIMUS

Quæstiones in Genesim.

Procemium. Cum Scripturas sanctas, quæ appellantur canonicæ, legendo et cum aliis codicibus secundum Septuaginta interpretationem conferendo percurreremus, placuit eas quæstiones, quæ in mentem venirent, sive breviter commemorando, vel etiam pertractando tantummodo proponerentur, sive etiam qualitercumque tamquam a festinantibus solverentur, stilo alligare ne de memoria fugerent. Non ut eas satis explicaremus, sed ut cum opus esset, possemus inspicere; sive ut admoneremur quid adhuc esset requirendum, sive ut ex eo quod jam videbatur inventum, ut poteramus, essemus et ad cogitandum instructi, et ad respondendum parati. Si quis igitur hæc legere propter incultum in nostra festinatione sermonem non fastidierit, si quas quæstiones propositas invenerit nec solutas, non ideo sibi nihil collatum putet. Nonnulla enim pars inventionis est, nosse quid quæras. Quarum autem solutio placuerit, non ibi vile contemnat eloquium, sed de aliqua participatione doctrinæ potius gratuletur. Non enim disputatio veritate, sed veritas disputatione requiritur. Exceptis ergo iis, quæ a principio, ubi Deus cælum et terram fecisse narratur, usque ad dimissionem duorum primorum hominum de paradiso, tractari multipliciter possunt, de quibus alias quantum potuimus disseruimus: hæc sunt quæ legentibus nobis occurrentia (a) voluimus litteris adtineri. (In libris de Genesi.)

a QUÆST. I. (Gen. 4. 17.) Quomodo Cain potuerit condere civitatem, cum civitas alicui utique constituatur hominum multitudini, illi autem duo parentes et duo filii A fuisse referantur, quorum filiorum ab altero alter occisus est, in cujus occisi locum alius natus esse narratur? An ideo quæstio est, quoniam qui legunt, putant solos tunc fuisse homines quos divina Scriptura commemorat, nec advertunt eos qui prius sunt conditi duos, vel eos etiam quos genuerunt, tam diu vixisse, ut multos gignerent, Non enim et Adam ipse eos solos genuit, quorum nomina leguntur, cum de illo Scriptura loquens ita concludat, quod genuerit filios et filias. Proinde cum multo pluribus illi vixerint annis quam Israelitæ in Ægypto fuerunt, quis non videat quam multi homines nasci potuerunt, unde illa civitas impleretur, si Hebræi multo minore tempore ita multiplicari potuerunt. (Gen. 5. 4.)

B QUÆST. II. (Gen. 5. 25.) Quæri solet, quomodo Mathusalam secundum annorum computationem vivere post diluvium potuerit, cum omnes, præter eos qui in arcam ingressi sunt, periisse dicantur. Sed hanc quæstionem plurium codicum mendositas peperit. Non solum quippe in Hebræis aliter invenitur; verum etiam in Septuaginta interpretatione, Mathusalam in codicibus paucioribus, sed veracioribus, sex annos ante diluvium reperitur fuisse defunctus. (Confer. lib. 15. de Civit. Dei c. 11.)

QUÆST. III. (Gen. 6. 4.) Item quæritur, quemadmodum potuerint angeli cum filiabus hominum concumbere, unde gigantes nati esse perhibentur: quamvis nonnulli et Latini et Græci codices non angelos habeant, sed filios Dei: quos quidam ad solvendam istam quæstionem, justos homines fuisse crediderunt, qui potuerunt etiam angelorum nomine C

(a) Am. Er. et Lov. *voluimus litteris* adtingere. Tres antiquiores MSS. *adtinere*. Nos cum Rat. et duobus MSS. *adtineri*.

nuncupari. Nam de homine Johanne scriptum est, Ecce ego mitto angelum meum ante faciem tuam, qui præparabit viam tuam. (Malac. 3. 1.) Sed hoc movet, quomodo vel ex hominum concubitu nati sunt gigantes, vel feminis miscere se potuerunt, si non homines sed angeli fuerunt? Sed de gigantibus id est, nimium grandibus atque fortibus, puto non esse mirandum quod ex hominibus nasci potuerunt; quia et post diluvium quidam tales fuisse reperiuntur; et quædam corpora hominum in incredibilem modum ingentia, nostris quoque temporibus exstiterunt, non solum virorum, verum etiam feminarum. Unde credibilius est homines justos appellatos vel angelos, vel filios Dei, concupiscentia lapsos peccasse cum feminis, quam angelos carnem non habentes usque ad illud peccatum descendere potuisse: quamvis de quibusdam dæmonibus, qui sint improbi mulieribus, a multis tam multa dicantur, ut non facile sit de hac re definienda sententia.

QUÆST. IV. Gen. 6. 15.

De arca Noe quæri solet, utrum tanta capacitate quanta describitur, animalia omnia quæ in eam ingressa dicuntur, et escas eorum ferre potuerit. Quam quæstionem cubito geometrico solvit Origenes (Origenes.), asserens non frustra Scripturam dixisse, quod Moyses omni sapientia Ægyptiorum fuerit eruditus (Act. 7. 22.), qui Geometricam dilexerunt. Cubitum autem Geometricum (Cubitus geometricus.) dicit tantum valere quantum nostra cubita sex valent. Si ergo tam magna cubita intelligamus, nulla quæstio est tantæ capacitatis arcam fuisse ut posset illa omnia continere.

QUÆST. V. Gen. 6. 15.

Item quæritur utrum arca tam magna centum annis potuerit fabricari a quatuor hominibus, id est Noe et tribus filiis ejus. Sed si non potuit, non erat magnum fabros alios adhibere: quamvis operis sui mercede accepta non curaverint utrum eam Noe sapienter, an vero inaniter fabricaretur, et ideo non in eam intraverint, quia non crediderint quod ille crediderat.

QUÆST. VI. Gen. 6. 16.

Quid est quod ait, cum de arcæ fabricatione loqueretur, *Inferiora bicamerata et tricamerata facies* (a) *eam?* Non enim inferiora futura erant bicamerata et tricamerata. Sed in hac distinctione (b) totam instructuram ejus intelligi voluit, ut haberet inferiora, (c) haberet et superiora inferiorum, quæ appellantur bicamerata; haberet et superiora superiorum, quæ appellavit tricamerata. In prima quippe habitatione, id est in inferioribus, semel camerata erat arca, in secunda vero habitatione supra inferiorem jam bicamerata erat, ac per hoc in tertia supra secundam sine dubio tricamerata erat.

QUÆST. VII. Gen. 6. 21.

Quoniam non solum vivere, sed etiam pasci in arca animalia Deus dixit, et jussit ut Noe ab omnibus escis sumeret sibi et illis, quæ ad illum fuerant ingressura; quæritur quomodo ibi leones vel aquilæ, quæ consueverunt carnibus vivere, pasci potuerint; utrum et animalia præter illum numerum propter aliorum escam fuerint intromissa, an aliqua præter carnes (quod magis credendum est) a viro sapiente, vel Deo demonstrante provisa sint, quæ talium quoque animantium escis convenirent?

QUÆST. VIII. Gen. 7. 8.

Quod scriptum est, *Et a volatilibus mundis, et volatilibus immundis, et a pecoribus mundis et a pecoribus immundis, et ab omnibus serpentibus in terra:* quod deinde non additur, subauditur mundis et immundis: et adjungitur, (d) *Duo duo intraverunt ad Noe in arcam, masculus et femina.* (v. 9.) Quæritur, quomodo superius distinxerit duo duo ab immundis, nunc autem sive a mundis sive ab immundis duo duo dicat intrasse. Sed hoc refertur non ad numerum mundorum vel immundorum animalium, sed ad masculum et feminam; quia in omnibus sive mundis sive immundis duo sunt, masculus et femina.

QUÆST. IX. Gen. 7. 15.

Notandum quod scriptum est, *In quo est spiritus vitæ*, non solum de hominibus, sed etiam de pecoribus dictum, propter illud quod quidam de Spiritu-sancto volunt intelligere, ubi scriptum est, Et insufflavit Deus in faciem ejus spiritum vitæ (Gen. 2. 7.): quod melius quidam codices habent, Flatum vitæ.

QUÆST. X. Gen. 7. 20.

De montium altitudine, quam omnem scriptum est transcendisse aquam cubitis quindecim, quæritur propter Olympi montis historiam. Si enim terra invadere potuit spatium tranquilli illius aeris, ubi dicitur nec nubes videri, nec ventos sentiri, cur non et aqua crescendo?

QUÆST. XI. Gen. 7. 24.

Quod scriptum est *Exaltata est aqua super terram centum quinquaginta dies:* quæritur utrum usque ad hunc diem creverit, an per tot dies in altitudine qua creverat manserit: quoniam alii interpretes planius videntur hoc dicere. Nam Aquila dixit, *Obtinuit:* Symmachus, (e) *Prævaluerunt*, id est aquæ.

QUÆST. XII. Gen. 8. 1.

(f) Quod scriptum est, post centumquinquaginta dies adductum esse spiritum super terram, et desiisse aquam, et conclusos fontes abyssi, et cataractas cæli, et detentam pluviam de cælo, quæritur utrum post centum-quinquaginta dies hæc facta sint, an per recapitulationem omnia commemorata sint, quæ post quadraginta dies pluviæ fieri cœperunt ut hoc solum ad centum-quinquaginta dies pertineat, quod usque ad ipsos aqua exaltata est, aut de fontibus abyssi cessante jam pluvia, aut quia mansit in altitudine sua, (g) dum nullo spiritu

(a) Editi, *ea* pro quo MSS. *eam*, juxta LXX. αὐτὴν. refertur ad arcam.

(b) Editi; *totam structuram ejus*. At omnes nostri MSS. *instructuram*.

(c) Sic plures et melioris notæ MSS. At excusi ferebant, *ut haberet inferiora, haberet media et superiora, quæ appellantur tricamerata.*

(d) In editi: *Duo et duo intraverunt*. Abest particula, et, a MSS. et a Græco LXX.

(e) Editi: *prævaluerunt aquæ:* omisso, *id est*, quod habent nostri omnes MSS.

(f) Editi: *Quod scriptum est, exaltatam esse aquam post centum quinquaginta dies, et adductum esse* refragantibus septem melioris notæ MSS. quos hic sequimur.

(g) Am. Er. et Lov. *dum in illo spiritu*. At Rat. et omnes MSS. *dum nullo spiritu*.

siccaretur: cetera vero quæ dicta sunt, non post centum-quinquaginta dies omnia facta sint, sed commemorata sint omnia, quæ ex fine quadraginta dierum fieri cœperunt.

QUÆST. XIII. Gen. 8. 6. et 7. etc. Quod scriptum est, dimissum esse corvum, nec rediisse; et dimissam post eum columbam, et ipsam rediisse, quod non invenisset requiem pedibus suis: quæstio solet oboriri, utrum corvus mortuus sit, an aliquo modo vivere potuerit? quia utique si fuit terra ubi requiesceret, etiam columba requiem potuit invenire pedibus suis. Unde conjicitur a multis quod cadaveri potuerit corvus insidere, quod columba naturaliter refugit.

QUÆST. XIV. Gen. 8. 9. Item quæstio est, quomodo columba non invenerit ubi resideret, si jam, sicut narrationis ordo contexitur, nudata fuerant cacumina montium. Quæ videtur quæstio aut per recapitulationem posse dissolvi, ut ea posterius narrata intelligantur quæ prius facta sunt; aut potius quia nondum siccata fuerant.

QUÆST. XV. Gen. 8. 21. Quid sibi vult quod Dominus dicit, *Non adjiciam adhuc maledicere super terram propter opera hominum; quia opposita est mens hominis (a) ad maligna a juventute? Non adjiciam ergo adhuc percutere omnem carnem vivam, quemadmodum feci:* et deinde adjungit quæ secundum largitatem bonitatis suæ donat hominibus indignis? Utrum hic Testamenti novi indulgentia figurata sit, et præterita ultio ad vetus pertineat Testamentum: hoc est illud ad Legis severitatem, hoc ad gratiæ (b) bonitatem.

QUÆST. XVI. Gen. 9. 5. Quid est *Et de manu hominis fratris exquiram animam hominis?* An (c) omnem hominem fratrem omnis hominis intelligi voluit, secundum cognationem ex uno ductam?

QUÆST. XVII. Gen. 9. 25. Quare peccans Cham in patris offensa, non in seipso, sed in filio suo Chanaan maledicitur: nisi quia prophetatum est quodammodo, terram Chanaan ejectis inde Chananæis et debellatis, accepturos fuisse filios Israel, qui venirent de semine Sem?

QUÆST. XVIII. Gen. 10. 8. Quæritur quomodo dictum sit de Nembroth, *Hic cœpit esse gigas super terram:* cum gigantes et antea natos Scriptura commemoret. An forte quia post diluvium novitas generis humani reparandi denuo commemoratur, in qua novitate hic cœpit esse gigas super terram?

QUÆST. XIX. Gen. 10. 25. Quæritur quid sit, *Et Heber nati sunt filii duo, nomen unius Phalech, quia in diebus ejus divisa est terra:* nisi forte in diebus ejus linguarum illa diversitas exstiterit, per quam factum est, ut gentes dividerentur.

QUÆST. XX. Gen. 11. 1. *Et erat omnis terra labium unum:* quomodo hoc potest intelligi, quando superius dictum est, quod filii Noe, vel filiorum ejus distributi essent per terram secundum tribus et secundum gentes, et secundum linguas suas, nisi quia per recapitulationem postea commemorat quod prius erat: sed obscuritatem facit quod eo genere locutionis ista contexit, quasi narratio de iis quæ postea facta sunt, consequatur.

Venite ædificemus nobis civitatem, et turrim cujus caput erit usque in cœlum. Si hoc se posse crediderunt, nimium stulta audacia et impietas deprehenditur. Et quia ob hoc Dei vindicta secuta est, ut eorum linguæ dividerentur, non absurde hoc cogitasse creduntur. QUÆST. XXI. Gen. 11. 4.

Venite descendamus et (d) confundamus ibi linguam eorum, ne audiat unusquisque vocem proximi: utrum ad Angelos Dominus hoc dixisse intelligitur, an secundum illud accipiendum est, quod in exordio libri legitur, Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram? Nam et quomodo postea dicitur singulari numero *quia ibi confudit Dominus labia terræ:* sic et illic cum dictum esset, Faciamus ad imaginem nostram: in consequentibus tamen non dictum est, Fecerunt, sed Fecit Deus. QUÆST. XXII. Gen. 11. 7. Gen. 1. 26.

Quod scriptum est, *Et erat Arphaxad annorum centum-triginta-quinque, cum genuit Chainam, et vixit Arphaxad postquam genuit Chainam annos quadringentos,* vel sicut in Græco invenimus, *annos trecentos;* quæritur quomodo dixerit Deus ad Noe *Erunt anni vitæ eorum centum viginti.* Nondum enim natus erat Arphaxad quando dixit hoc Deus, nec fuit in arca cum parentibus suis: quomodo ergo intelliguntur deinceps anni vitæ humanæ prædicti centum-viginti, cum inveniatur homo vixisse amplius quadringentis annis, Nisi quia intelligitur, ante viginti annos quam inciperet arca fieri, quæ centum annis facta reperitur, hoc Deum dixisse ad Noe, cum jam prænuntiaret facturum se esse diluvium, nec vitæ humanæ deinceps futuræ in iis qui post diluvium nascerentur spatium prædixisse, sed vitæ hominum quos fuerat diluvio deleturus. QUÆST. XXIII. Gen. 11. 12. sec. LXX.

Quæritur quare scriptum sit, *Sem erat pater omnium filiorum Heber;* cum inveniatur Heber quintus a Sem filio Noe: utrum quia ex illo Hebræi dicuntur appellati? per illum enim generatio transiit ad Abraham. Quid ergo probabilius sit, Hebræos tamquam Hebræos dictos, an tamquam Abrahæos, merito quæritur. QUÆST. XXIV. Gen. 10. 21. V. lib. 16. de Civ. c. 3. et lib. 2. Retract. c. 16.

1. Quomodo accipiendum sit, quod cum esset (e) Tharra pater Abrahæ annorum septuaginta, genuit Abraham, et postea cum suis omnibus mansit in Charran, et vixit annos ducentos-quinque in Charran, et mortuus est: et dixit Dominus ad Abraham ut exiret de Charran, et exiit inde, cum esset idem Abraham septuaginta-quinque annorum. Nisi quia per recapitulationem ostenditur, vivo Tharra locutum esse QUÆST. XXV. Gen. 11. 26.

(a) Editi *ad malitiam a juventute.* At MSS Corbejensi et Eugypii duo, *ad maligna:* juxta Græcum LXX. ἐπὶ τὰ πονηρά.

(b) Vetus Codex Corbejensis, *veritatem.*

(c) Editi: *omnis hominis* nomine intelligi. Abest *nomine*, a MSS. e quibus duo ejus loco habent, *vel hominis.*

(d) Editi: *confundamus linguas eorum.* Et paulo infra, *Confudit Dominus* labium *terræ.* Nos juxta Græcum, primo ad Corbejensem cod. reponimus *confundamus ibi linguam eorum:* deinde ad alios cum eodem septem, *labia terræ.*

(e) In excusis: Thare *pater Abrahæ.* At in MSS. constanter, *Thara*, vel *Tharra.* et sic in Græco.

Dominum, et Abraham vivo patre suo secundum præceptum Domini, exiisse de Charran, eum esset septuaginta-quinque annorum, centesimo et quadragesimo-quinto anno vitæ patris sui, si dies vitæ patris sui anni ducenti-quinque fuerunt: ut ideo scriptum sit, *Fuerunt anni vitæ Tharræ ducenti quinque in Charran*, quia ibi complevit omnes annos totius vitæ suæ. Solvitur ergo quæstio per recapitulationem, quæ indissolubilis remaneret, si post mortem Tharræ acciperemus locutum esse Dominum ad Abraham ut exiret de Charran, quia non poterat esse adhuc annorum septuaginta-quinque cum pater ejus jam mortuus esset, qui eum septuaginta ætatis suæ anno genuerat; ut Abraham post mortem patris sui annorum esset centum triginta-quinque, si omnes anni patris ejus ducenti-quinque fuerunt. Recapitulatio itaque ista, si advertatur in Scripturis, multas quæstiones solvit, quæ indissolubiles possunt videri secundum etiam superiorum quæstionum expositionem, per eamdem recapitulationem factam.

Recapitulationis observatio in Scripturis.

2. Quamquam et aliter ista quæstio a quibusdam solvatur, ex illo computari annos ætatis Abrahæ ex quo liberatus est de igne Chaldæorum, in quem missus ut arderet, quia eumdem ignem superstitione Chaldæorum colere noluit, liberatus inde, etsi in Scripturis non legitur, Judaica tamen narratione traditur. Potest et sic solvi, quoniam Scriptura quæ dixit, *Cum esset Tharra annorum septuaginta genuit Abraham et Nachor et Arran;* non utique hoc intelligi voluit, quia eodem anno septuagesimo ætatis suæ omnes tres genuit, sed ex quo anno generare cœpit, eum annum commemoravit Scriptura. Fieri autem potest, ut posterior sit generatus Abraham, sed merito excellentiæ, qua in Scripturis valde commendatur, prior fuerit nominatus: sicut propheta priorem nominavit minorem, Jacob dilexi, Esau autem odio habui: et in Paralipomenon cum sit quartus nascendi ordine Judas, prior est commemoratus, a quo Judaicæ genti nomen est, propter tribum regiam. Commodius autem plures exitus inveniuntur, quibus quæstiones difficiles dissolvantur.

Malach. 1. 2. 1. Paral. 4. 1.

3. Consideranda est sane narratio Stephani de hac re; cui magis harum expositionum non repugnet. Et illud quidem cogit, ut non sicut narrari videtur in Genesi, post mortem Tharræ locutus sit Deus ad Abraham, ut exiret de cognatione sua et de domo patris sui; sed cum esset in Mesopotamia priusquam habitaret in Charran, jam utique egressus de terra Caldæorum, ut in illo itinere intelligatur ei locutus Deus. Sed quod Stephanus postea sic narrat, Tunc Abraham egressus de terra Caldæorum habitavit in Charran, et inde post quam mortuus est pater ejus, collocavit eum in terra hac; non parvas affert angustias huic expositioni, quæ fit per recapitulationem. Videtur enim habuisse imperium Domini, quo ei fuerat locutus in itinere Mesopotamiæ, egresso de terra Caldæorum, et eunti in Charaan, et hoc imperium post mortem patris sui obedienter implesse, eum dicitur, Et habitavit in Charran, et inde postquam mortuus est pater ejus, collocavit illum in terra hac. Ac per hoc manet quæstio, si septuaginta-quinque annorum (sicut evidenter Scriptura Geneseos loquitur) fuit, quando egressus est de Charran, quomodo esse possit hoc verum, nisi forte quod ait Stephanus, Tunc Abraham egressus est de terra Chaldæorum et habitavit in Charran, non sic accipiatur. tunc egressus est postea quam ei locutus est Dominus; jam enim erat in Mesopotamia, sicut supra dictum est, quando illud audivit a Domino: sed ipsa regula recapitulationis contexere voluit Stephanus, et simul dicere, unde egressus, ubi habitaverit, cum ait: Tunc Abraham egressus est de terra Chaldæorum, et habitavit in Charran. In medio autem, id est, inter egressum de terra Caldæorum, et habitationem in Charran, locutus est ei Deus. Postea vero quod adjungit Stephanus, Et inde postquam mortuus est pater ejus, collocavit illum in terra hac; intuendum est, quia non dixit, Et postquam mortuus est pater ejus, egressus est de Charran: sed, Inde collocavit eum Deus in terra hac: ut post habitationem in Charran collocaretur in terra Chanaan, non post mortem patris egressus, sed post mortem patris collocatus in terra Chanaan, ut ordo verborum sit, Habitavit in Charran, et inde collocavit illum in terra hac, postquam mortuus est pater ejus; ut tunc intelligamus collocatum vel constitutum Abraham in terra Chanaan, quando illic eum nepotem suscepit, cujus universum semen illic fuerat regnaturum, ex promisso Dei hereditate donata. Nam ex ipso Abraham natus et Ismael de Agar, nati et alii ex Cethura, ad quos illius terræ non pertineret hereditas. Et ex Isaac natus est Esau, qui similiter ab illa hereditate alienatus est. Ex Jacob autem filio Isaac, quotquot filii nati sunt, id est universum semen ejus, ad illam hereditatem pertinuit. Sic ergo collocatus et constitutus in illa terra Abraham, quoniam vixit usque ad nativitatem Jacob: si recte intelligitur, soluta quæstio est secundum recapitulationem; quamvis et aliæ solutiones non sint contemnendæ.

Gen. 12. 1. Act. 7. 4.

QUÆST. XXVI. Gen. 12 13 et 14.

Erit ergo cum te viderint Ægyptii, dicent, quia uxor illius hæc. Factum est autem statim ut intravit Abraham in Ægyptum, videntes Ægyptii mulierem quia speciosa erat valde. Quomodo accipiatur, quod Abraham veniens in Ægyptum celare voluit uxorem suam esse (*a*) Saram, secundum omnia quæ de hac re scripta sunt, utrum hoc convenerit tam sancto viro, an (*b*) subdefectio fidei ejus intelligatur, sicut nonnulli arbitrati sunt: jam quidem et contra Faustum de hac re disputavi: et diligentius a presbytero

Lib. 22. cap. 33. et 34. Hieron.

(a) MSS. constanter cum gemina *rr*, uti apud LXX. *Sarram.*

(b) Editi, *sub defectione fidei.* Legendum cum MSS. *subdefectio fidei;* uti rursum postea lib. 6. q. 30.

Lib. quæstionum in Gen. Hieronymo expositum est, quare non sit consequens, ut cum aliquot dies apud regem Ægypti Sara fecerit, etiam ejus concubitu credatur esse polluta: quoniam mos erat regius, vicibus ad se admittere mulieres suas, et nisi (a) lomentis et unguentis diu prius accurato corpore, nulla intrahat ad regem. Quæ dum fierent, afflictus est Pharao manu Dei, ut viro redhiberet intactam, quam ipsi Deo maritus commiserat, tacens quod uxor esset, sed non mentiens quod soror esset: ut caveret quod poterat quantum homo poterat, et Deo commendaret quod cavere non poterat, ne si et illa (b) quæ cavere poterat Deo tantum dimitteret, non in Deum credere, sed Deum tentare potius inveniretur.

QUÆST. XXVII. Gen. 13. 10. Quod terra Sodomorum et Gomorrhæ, antequam deleretur, comparatur paradiso Dei, eo quod erat (c) irrigua, et terræ Ægypti quam Nilus irrigat, satis, ut opinor, ostenditur quomodo intelligi debeat ille paradisus, quem plantavit Deus ubi constituit Adam. Quis enim alius intelligatur paradisus Dei, non video. Et utique si arbores fructiferæ in paradiso virtutes animi accipiendæ essent, sicut nonnulli existimant, nullo corporali in terra paradiso veris lignorum generibus instituto, non diceretur de ista terra, *sicut paradisus Dei*.

QUÆST. XXVIII. Gen. 13. 14. *Respiciens oculis tuis vide a loco in quo nunc tu es ad Aquilonem et Africum et orientem et mare, quia omnem terram quam tu vides, tibi dabo eam et semini tuo usque in sæculum.* Quæritur hic quomodo intelligatur tantum terræ promissum esse Abrahæ et semini ejus, quantum poterat oculis circumspicere per quatuor cardines mundi. Quantum est enim quod ad terram conspiciendam acies corporalis visus possit adtingere? Sed nulla est quæstio, si advertamus non hoc solum esse promissum; non enim dictum est, Tantum terræ dabo tibi quantum vides, sed Tibi dabo terram quam vides. Cum enim et ulterior undique dabatur, profecto hæc præcipue quæ videbatur dabatur. Deinde adtendendum est quod sequitur; quoniam ne putaret etiam ipse Abraham hoc solum promitti terræ, quod adspicere vel circumspicere posset, *Surge*, inquit, *et perambula terram in longitudine ejus et latitudine, quia tibi dabo eam:* ut perambulando perveniret ad eam, quam oculis uno loco stans videre non posset. Significatur autem ea terra, quam (d) prius populus accepit Israel, semen Abrahæ secundum carnem; non illud latius semen secundum fidem, quod ne taceretur, dictum est ei futurum sicut arena maris, secundum hyperbolen quidem, sed tamen tantum quod numerare nullus posset.

QUÆST. XXIX. Gen. 14. 13. *Et nuntiavit Abrahæ transfluviali.* Transfluvialem Abraham appellatum etiam Græca exemplaria satis indicant: sed cur ita appellatus sit, hæc videtur caussa, quod ex Mesopotamia veniens transito flumine Euphrate, sedes constituit in terra Chanaan, et Transfluvialis appellatus est ex ea regione unde venerat. Unde Jesu Nave dicit Israelitis, quid vultis servire diis patrum vestrorum, qui sunt trans flumen? Josue 24. 15.

QUÆST. XXX. Gen. 15. 12. De eo quod scriptum est, *Circa solis autem occasum pavor irruit super Abraham, et ecce timor magnus incidit ei.* Tractanda est ista quæstio, propter eos qui contendunt perturbationes istas non cadere in animum sapientis: utrum tale aliquid sit quale (e) Agellius commemorat in libris Noctium Atticarum, quemdam Philosophum in magno maris tempestate turbatum, cum esset in navi, et animadversum a quodam luxurioso adolescentulo; qui cum ei post transactum periculum insultaret, quod Philosophus cito perturbatus esset, cum ipse neque timuerit neque palluerit, respondit, ideo illum non perturbatum, quia nequissimæ animæ suæ nihil timere deberet, quod nec digna esset pro qua aliquid timeretur. Ceteris autem studiosis, qui in navi fuerant, exspectantibus protulit librum quemdam Epicteti Stoici, ubi legebatur, non ita placuisse Stoicis, nullam talem perturbationem cadere in animum sapientis, quasi nihil tale in eorum appareret affectibus, sed perturbationem ab eis definiri, cum ratio talibus motibus cederet: cum autem non cederet, non dicendam perturbationem. Sed considerandum est quemadmodum hoc dicat Agellius, et diligenter (f) inserendum.

Agell. lib. 19. c. 1. De Civitate Dei lib. 9. c. 4.

Perturbatio quid.

QUÆST. XXXI. Gen. 17. 8. *Dabo tibi et semini tuo post terram in qua habitas, omnem terram (g) cultam in possessionem æternam.* Quæstio est, quomodo dixerit æternam, cum Israelitis temporaliter data sit: utrum secundum hoc sæculum dicta sit æterna, ut ab eo quod est αἰών Græce, quod sæculum significat, dictum sit αἰώνιον, tamquam si Latine dici posset sæculare: an ex hoc aliquid secundum spiritalem promissionem hic intelligere cogamur, ut æternum dictum sit; ideo quia hinc æternum aliquid significatur: an potius locutionis est Scripturarum, ut æternum appellent, cujus rei finis non constituitur, aut non ita fit ut deinceps non sit faciendum, quantum pertinet ad curam vel potestatem facientis; sicut ait Horatius: Serviet æternum, qui parvo nesciet uti. Non enim potest in æternum servire, cujus ipsa vita, qua servit, æterna esse non potest. Quod testimonium non adhiberem, nisi locutionis esset. Verborum quippe illi sunt nobis auctores, non rerum vel sententiarum. Si autem defenduntur Scripturæ secundum locutiones proprias, quæ idiomata vocantur, quanto magis secun- Horat. l. 1. Epist. 10.

(a) Editi *fomentis*: pro quo MSS. *lomentis*.
(b) Sic in MSS. At in editionibus Am. Er. et Lov. *ne si et illa quod*. In editione autem Rat. id est quæ ex Augustini Ratisponæ recensione an. 497. vulgata est, legitur, *ne si et ille quod*.
(c) Editi *irrigua ut terra Ægypti* MSS. vero, *et terræ Ægypti*: supple, *comparatur*.
(d) Vetus cod. Corbeiensis, *primus*.

(e) In excusis, *Aulus Gellius*. At in MSS. optimæ notæ ubique, *Agellius*; uti passim restituerunt, viri litterati.
(f) Am. Er. et Lov. *et diligenter disserendum*. Editio Rat. *ut diligenter miserendus*. At MSS. duodecim, *et diligenter inserendum*.
(g) Apud LXX. et in Vulg. *terram Chanaam*. In MS. Corb. *terram incultam*.

dum eas, quas cum aliis linguis communes habent?

QUÆST. XXXII. Gen. 17. 16. QUÆRITUR quomodo dictum sit ad Abraham de filio ejus, *Et reges gentium ex illo erunt:* utrum quia non provenit secundum regna terrena, secundum Ecclesiam accipi debeat, an propter Esau etiam ad litteram contigit.

QUÆST. XXXIII. Gen. 18. 2. *ET videns procucurrit in obviam illis ab ostio tabernaculi sui, et adoravit super terram, et dixit, Domine, si inveni gratiam ante te, ne prætereas servum tuum.* Quæritur cum tres viri essent qui ei apparuerant, quomodo singulariter Dominum appellet dicens, *Domine, si inveni gratiam ante te:* an intelligebat unum ex eis Dominum, et alios Angelos; an potius in Angelis Dominum sentiens, Domino potius quam Angelis loqui elegit: quia uno ex tribus cum ipso Abraham postea remanente, duo mittuntur in Sodomam, et illis sic loquitur Loth tamquam Domino.

QUÆST. XXXIV. Gen. 18. 4. *SUMATUR aqua, et lavem pedes vestros, et refrigerate sub arbore, et sumam panem, et manducate.* Quæritur si Angelos intelligebat, quomodo potuerit ad hanc humanitatem invitare; (a) quoniam refectio mortali carni necessaria est, non immortalitati Angelorum.

QUÆST. XXXV. Gen. 18. 11. *ABRAHAM autem et Sara seniores, progressi in diebus: defecerant autem Saræ fieri muliebria.* Seniorum ætas minor est quam senum, quamvis et senes appellentur seniores. Unde si vera sunt quæ a nonnullis medicis asseruntur, quoniam senior vir cum muliere seniore filios facere non potest, etiamsi adhuc feminæ muliebria veniant, secundum hoc admiratum Abraham de promissione filii, et miraculum posuisse Apostolum, accipere possumus, ubi dixit emortuum corpus Abrahæ. Emortuum quippe corpus non ita intelligendum est, ac si omnino nullum vim generandi habere posset, si mulier (b) juvenilis ætatis esset: sed secundum hoc emortuum, ut etiam de provectioris ætatis muliere non posset. Nam ideo de Cethura potuit, quia et juvenilis illam invenit ætatis. Sic enim medici tradunt, quoniam cujus corpus viri secundum hoc jam defecit, ut cum femina provectioris ætatis quamvis menstrua adhuc patiatur, generare non possit, de juvencula potest. Et rursus mulier, quæ jam provectæ ætatis est, quamvis adhuc menstrua fluant, ut de seniore parere non possit, de juvene potest. Illud itaque ideo miraculum fuit, quia secundum id quod diximus, emortuo corpore viri, femina quoque provectæ ætatis fuit, ut ei destitissent fieri muliebria. Nam si quod ait Apostolus, corpus emortuum, verbo quis premat, quia dixit emortuum: jam ergo nec animam habuisse, sed cadaver fuisse intelligi debet: quod absurdissimæ falsitatis est. Sic itaque solvitur ista quæstio. Alioquin merito movet, quomodo cum esset Abraham prope mediæ ætatis, secundum quam homines tunc vivebant, et postea filios de Cethura fecerit, dicatur ab Apostolo, corpore emortuo, et pro miraculo, quia genuit, prædicetur.

(Gen. 17. 17. — Rom. 4. 19.)

QUÆST. XXXVI. Gen. 18. 13. *Et dixit Dominus ad Abraham, Quare risit Sara in semetipsa* (c) *dicens, Ergo vere pariam? ego autem senui.* Quæritur quare istam redarguat Dominus, cum et Abraham riserit, nisi quia illius risus admirationis et lætitiæ fuit, Saræ autem dubitationis; et ab illo hoc dijudicari potuit, qui corda hominum novit.

QUÆST. XXXVII. Gen. 18. 15. *NEGAVIT Sara, dicens, Non risi: timuit enim.* Quomodo intelligebant Deum esse qui loquebatur, cum etiam negare ausa sit Sara quod riserit, tamquam hoc ille posset ignorare: nisi forte Sara homines eos putabat, Abraham vero Deum intelligebat? Sed etiam ipse illa humanitatis officia præbendo, de quibus supra dixi, quæ necessaria nisi infirmæ carni esse non possent, mirum nisi homines prius esse arbitratus est: sed fortassis in quibus Deum loqui intellexit, quibusdam divinæ majestatis exsistentibus et apparentibus signis, sicut in hominibus (d) Dei sæpe apparuisse Scriptura testatur. Sed rursus quæritur, si ita est, unde Angelos fuisse postea cognoverint, nisi forte cum eis videntibus in cælum iissent.

QUÆST. XXXVIII. Gen. 18. 19. *SCIA enim, quia constituet filiis suis, et domui suæ post se,* (e) *et custodient vias Domini, et facere justitiam et judicium, ut adducat Dominus in Abraham omnia, quæ locutus est ad illum.* Ecce ubi promittit Dominus Abrahæ non solum præmia, sed etiam obedientiam justitiæ filiorum ejus, ut circa eos etiam præmia promissa compleantur.

QUÆST. XXXIX. Gen. 18. 21. *DESCENDENS ergo videbo si secundum clamorem ipsorum venientem ad me consummantur, si autem non, ut sciam.* Verba hæc si non dubitantis quid duorum potius eventurum sit, sed irascentis et minantis accipiamus, nulla quæstio est. More quippe humano Deus in Scripturis ad homines loquitur, et ejus iram noverunt sine perturbatione ejus intelligere qui noverunt. Solemus autem etiam sic minaciter loqui, Videamus si non tibi facio; aut, Videamus si non illi fecero; et, Si non potuero tibi facere: vel Sciam, id est, hoc ipsum experibor, utrum non possim: quod cum minando non ignorando dicitur, irati apparet affectus, sed perturbatio non cadit in Deum. Mos autem humanæ locutionis et usitatus est, ut humanæ infirmitati (f) congruat, cui Deus coaptat locutionem suam.

QUÆST. XL. Gen. 18. 32. QUÆRI solet, utrum quod de Sodomis dixit Deus, non se perdere locum, si invenirentur illic vel decem justi; speciali quadam sententia, de illa civitate, an de omnibus intelligendum sit generaliter, parcere Deum loco, in quocumque

(a) MSS. melioris notæ, *quæ refectioni mortalis carnis.*
(b) In antiquis codicibus constanter scriptum, *juvenalis.*
(c) Editi: *dicens, ego vero pariam.* MSS. juxta Græcum, *Ergo vere.*

(d) Editi, *Deum*, At MSS. *Dei.*
(e) Sic MSS. juxta Græc. LXX. At editi habent, *ut custodiant vias Domini et faciant.*
(f) MSS. *congruit.*

vel decem justi fuerint? In qua quæstione non est quidem necesse, ut hoc de omni loco accipere compellamur; verumtamen de Sodomis potuit et sic dici, quia sciebat Deus ibi non esse vel decem; et ideo sic respondebatur Abrahæ, ut significaretur, nec tot ibi posse inveniri, ad exagerationem iniquitatis illorum. Non enim necesse erat Deo tam sceleratis hominibus parcere, ne cum illis perderet justos, cum posset justis, inde liberatis, reddere impiis digna supplicia: sed, ut dixi ad ostendendam malignitatem multitudinis illius, dixit, *Si decem ibi invenero, parcam universæ civitati;* tamquam si diceret, Certe possum nec pios cum impiis perdere, nec tamen propterea impiis parcere, quia liberatis et separatis inde piis, possum impiis digna rependere; et tamen si ibi inveniantur, parco, hoc est quia nec tot ibi possent inveniri. Tale aliquid est apud Jeremiam, ubi ait, Circuite vias » Jerusalem, et videte, et quærite in plateis ejus, » et cognoscite si inveniatis hominem facientem » justitiam et quærentem fidem, et propitius ero » peccatis eorum: id est, invenite vel unum, et parco ceteris; ad exaggerandum et demonstrandum, quod nec unus ibi posset inveniri.

Jer. 5. 1.

QUÆST. XLI. Gen. 19. 1. Quod occurrit Loth Angelis, et adoravit in faciem, videtur intellexisse quod Angeli essent: sed rursus cum eos ad refectionem corporis invitat, quæ mortalibus necessaria est, videtur putasse quod homines essent: ergo quæstio similiter solvitur, ut soluta est in tribus qui venerunt ad Abraham, ut aliquibus signis appareret eos divinitus missos, qui tamen homines crederentur. Nam hoc et in epistola quæ est ad Hebræos, cum de hospitalitatis bono Scriptura loqueretur, ait, Per hanc enim quidam nescientes hospitio receperunt Angelos.

Hebr. 13. 2.

QUÆST. XLII. Gen. 19. 8. Quod ait Sodomitis Loth, *Sunt mihi duæ filiæ quæ nondum noverunt viros, producam illas ad vos, utimini illis quomodo placuerit vobis, tantum in viros istos ne faciatis iniquum:* quoniam prostituere volebat filias suas hac compensatione, ut viri hospites ejus nihil a Sodomitis tale paterentur; utrum admittenda sit compensatio flagitiorum vel quorumque peccatorum, ut nos faciamus mali aliquid, ne alius gravius malum faciat: an potius perturbationi Loth, non consilio tribuendum sit quia hoc dixerit, merito quæritur. Et nimirum periculosissime admittitur hæc compensatio: si autem perturbationi humanæ tribuitur, et menti tanto malo permotæ, nullo modo imitanda est.

QUÆST. XLIII. Gen. 19. 11. *Viros vero qui erant ad ostium domus percusserunt cæcitate.* Græci habent, ἀορασίᾳ, quod magis significat, si dici posset, avidentia, quæ faciat non videri non omnia, sed quod non opus est. Nam merito movet quomodo potuerunt deficere quærendo ostium, si tali erant cæcitate percussi, ut omnino nihil viderent. Hoc enim modo sua calamitate turbati, ulterius ostium non requirerent. Hac ἀορασίᾳ et illi percussi sunt, qui quærebant Elisæum. Hanc et illi habuerunt, qui Dominum post resurrectionem cum illo ambulantes in via non cognoverunt, quamvis ibi non sit hoc verbum positum, sed res ipsa intelligatur.

4 Reg. 6. 18. Lucæ 24.16.

QUÆST. XLIV. Gen. 19. 18 et 19. *Dixit autem Loth ad illos, Oro Domine, quia invenit puer tuus misericordiam ante te, et magnificasti justitiam tuam, quam facis in me, ut vivat anima mea: ego autem non possum salvus fieri in monte, ne forte comprehendant me mala et moriar.* Hac perturbatione timoris non credebat ipsi Domino, quem in Angelis cognoscebat, qua etiam illud de filiabus suis prostituendis dixerat: ut intelligamus non pro auctoritate habendum quod dixit de turpitudine filiarum: non enim et hoc pro auctoritate habendum est, Deo non esse credendum.

QUÆST. XLV. Gen. 19. 29. *Et recordatus est Deus Abraham, et exemit Loth de medio eversionis.* Commendat Scriptura meritis magis Abrahæ liberatum esse Loth, ut intelligamus justum Loth dictum secundum quemdam modum, maxime quod unum verum Deum colebat, et propter comparationem non scelerum Sodomorum, inter quos vivens ad vitam similem non potuit inclinari.

QUÆST. XLVI. Gen. 19. 30. *Adscendit autem Loth de Segor, et sedebat in monte.* Mirum nisi ipse mons est, in quem sponte adscendit, quo admonente Domino adscendere noluit: aut enim nullus est alius, aut non apparet.

QUÆST. XLVII. Gen. 19. 30. *Timuit enim habitare in Segor.* Infirmitati ejus Dominus et timori concesserat civitatem, quam Loth ipse delegerat, et in ea promiserat ei securitatem, quod propter illum parceret civitati: tamen etiam ibi esse timuit, ita fides ejus non magni roboris fuit.

QUÆST. XLVIII. Gen. 20. 2. *Dixit autem Abraham de Sara uxore sua, Soror mea est. Timuit enim dicere, Uxor mea est, ne forte occiderent eum viri civitatis propter illam.* Quæri solet, quomodo adhuc in illa ætate pro Saræ pulcritudine Abraham periclitari metuebat. Sed magis formæ illius vis miranda est, quæ adhuc amari poterat, quam quæstio difficilis putanda.

QUÆST. XLIX. Gen. 20. 6. Quod ait Deus ad Abimelech, propter Saram, *Et peperci tibi ut non peccares in me*, quando eum admonuit uxorem Abrahæ esse, quam putabat sororem: advertendum est et notandum, in Deum peccari, quando talia committuntur, quæ putant homines leviter habenda, tamquam in carne peccata. Quod autem dixit ei, *Ecce tu morieris:* etiam hoc notandum est, quomodo dicat Deus tamquam prædicens sine dubio futurum, quod admonendo dicit, ut a peccato abstinendo caveatur.

QUÆST. L. Gen. 21. 8. Merito quæritur, cur Abraham nec die quo natus est ei filius, nec die quo circumcisus est, sed die quo ablactatus est, epulum fecerit. Quod nisi ad aliquam spiritalem significationem referatur, nulla solutio quæstionis est, tunc scilicet esse debere magnum gaudium spiritalis ætatis, quando fuerit factus homo novus spiritalis, id est non talis qualibus dicit Apostolus, Lac vobis potum dedi, non escam, nondum enim poteratis, sed nec adhuc potestis, adhuc enim estis carnales,

1. Cor. 3. 2.

QUÆST. LI. Gen. 21. 10. QUÆRITUR Sara dicente, *Ejice ancillam et filium ejus, non enim erit heres filius ancillæ cum filio meo Isaac*, quare contristatus sit Abraham, cum ista fuerit prophetia, quam utique magis debuit nosse ipse quam Sara? Sed intelligendum est, vel ex revelatione hoc dixisse Saram, quia prius illi fuerat revelatum; illum vero quem de hac postea Dominus instruit, paterno affectu pro filio fuisse commotum; vel ambos prius nescisse, quidnam illud esset, et per Saram nescientem hoc prophetice dictum esse, cum illa mota esset muliebri animo propter ancillæ superbiam.

QUÆST. LII. Gen. 21. 13. Rom. 9. 8. NOTANDUM quod et Ismael dictus sit a Deo semen Abrahæ, propter illud quod sic accipiendum docet Apostolus quod dictum est, In Isaac vocabitur tibi semen, id est non filii carnis, sed filii promissionis deputantur in semine: ut hoc proprie pertineat ad Isaac, qui non fuit filius carnis, sed filius promissionis, ubi promissio fit de omnibus gentibus.

QUÆST. LIII. Gen. 21. 14. *SURREXIT autem Abraham mane, et sumsit panes et utrem aquæ. et dedit Agar, et imposuit in humeros, et puerum, et dimisit illam.* Fieri quæstio solet, quomodo imposuerit in humeros et puerum tam grandem? Nam qui fuerat antea quam natus esset Isaac, tredecim annorum circumcisus, cum esset Abraham nonagintanovem, et natus sit Isaac centenario patre, ludebat autem Ismael cum Isaac quando Sara commota est, utique cum grandiusculo, qui jam fuerat ablactatus; profecto annorum fuit Ismael, quando cum matre sua de domo patris expulsus est, amplius sexdecim. Sed ut hoc quod cum parvulo lusit, per recapitulationem dictum accipiamus, antequam ablactaretur Isaac; profecto etiam sic amplius quam tredecim annorum puer in humeros matris, cum utre et panibus, nimis absurdum est ut impositus esse credatur. Quam facile autem solvitur quæstio, si non subaudiamus imposuit, sed dedit. Dedit enim Abraham, sicut scriptum est, matri ejus panes et utrem, quæ illa imposuit in humeros suos. Cum autem adjunctum et dictum est *et puerum*, subaudimus dedit, qui panes et utrem dederat; non in humeros imposuit.

QUÆST. LIV. Gen. 21. 15. *DEFECIT autem aqua de utre, et projecit puerum sub unam abietem, et discessit, et sedere cœpit contra illum longe quantum arcus mittit; dixit enim, Non videbo mortem filii mei: et sedit contra eum. Exclamans autem puer ploravit: et exaudivit Deus vocem pueri de loco ubi erat: et vocavit Angelus Dei Agar de cœlo, et dixit ei, Quid est Agar? Noli timere, exaudivit enim Deus vocem filii tui de loco in quo est. Surge, et accipe puerum, et tene illum in manu tua. In magnum enim gentem faciam illum.* Solet quæri, quomodo cum puer esset annorum amplius quindecim, projecerit eum mater sub arborem, et ierit longe quantum arcus mittit, ne videret eum morientem; quasi enim quem portabat projecerit, ita videtur sonare quod dici-

A tur, maxime quia sequitur, *Flevit puer?* Sed intelligendum est, projectum esse non a portante, sed ut fit, ab animo, tamquam moriturum. Neque enim quod scriptum est, Projectus sum a facie oculorum tuorum, portabatur qui hoc dixit. Et est in quotidiano loquendi usu, cum Ps. 30. 23. projici dicitur aliquis ab aliquo cum quo erat, ne ab illo videatur aut cum illo maneat. Intelligendum est autem quod Scriptura tacuit, ita discessisse matrem a filio, ut puer ignoraret quo mater abierit, et eam in silvestribus stirpibus latuisse, ne filium siti deficientem videret. Ille autem etiam illa ætate, quid mirum si a matre diutius non visa et tamquam perdita, eo loco, ubi solus remanserat, flevit? Quod ergo postea dicitur, *Accipe puerum*, non ut eum de terra
B velut jacentem tolleret, dictum est, sed ut ei conjungeretur, et eum manu teneret deinceps comitem, sicut erat: quod plerumque faciunt simul ambulantes cujuslibet ætatis.

FACTUM est autem in tempore illo, et dicit Abimelech, etc. QUÆST. LV. Gen. 21. 22. Quæri potest, quando cum isto Abimelech pactum fecit Abraham, et appellatus est puteus quem fodit, Puteus jurationis, quomodo congruat veritati? Agar enim de Abrahæ domo expulsa cum filio, juxta puteum, sicut dictum est, jurationis errabat, qui valde postea dicitur factus ab Abraham: ibi enim Abimelech et Abraham juraverunt, quod nondum utique factum erat, cum de domo Abrahæ Agar cum filio fuisset expulsa. Quomodo ergo errabat juxta pu-
C teum jurationis? An factum jam fuisse intelligendum est, et per recapitulationem postea commemoratum quod egit Abraham cum Abimelech? Nisi forte qui longe postea librum scripsit, ex nomine putei jurationis appellavit regionem, in qua cum filio mater errabat, tamquam diceret, Errabat in illa regione, ubi puteus jurationis factus est: quamvis puteus postea sit factus, sed longe ante ætatem scriptoris; sic autem appellabatur puteus cum liber scriberetur, nomen tenens antiquum, quod Abraham imposuerat. Si autem ipse est puteus, quem apertis oculis vidit Agar, nihil restat nisi ut per recapitulationem quæstio dissolvatur. Nec movere debet quomodo puteum, quem foderat Abraham, nesciebat Agar, si ante est ille fossus quam illa expulsa. Valde
D enim fieri potuit, ut pecorum suorum caussa, longe a domo in qua cum suis habitabat, puteum foderet, quem illa nesciret.

QUÆRI potest, quomodo ad puteum juramenti (1) agrum plantaverat Abraham, si in terra illa, quemadmodum Stephanus dicit, non acceperat hereditatem, nec spatium pedis? QUÆST. LVI. Gen. 21. 33. Act. 7. 5. Sed ea a est intelligenda hereditas, quam Deus munere suo fuerat daturus, non emta pretio. Intelligitur autem spatium circa puteum ad illud emtionis pactum pertinere, in quo fuerant agnæ septem datæ, quando Abimelech et Abraham sibi etiam juraverunt.

Et tentavit Deus Abraham. Quæri solet quo- QUÆST. LVII.

(1) MSS. Decensis et Michaelinus, nemus.

Gen. 22. 1. modo hoc verum sit, cum dicat in epistola sua E
Jacobi 1. 13. Jacobus, quod Deus neminem tentat: nisi quia
locutione Scripturarum solet dici, tentat, pro eo
quod est probat. Tentatio vero illa de qua Jaco-
1. Thess. 3. bus dicit, non intelligitur nisi qua quisque pec-
5. cato implicatur. Unde Apostolus dicit, Ne forte
» tentaverit vos is qui tentat. Nam et alibi scri-
Deut. 13. 3. ptum est Tentat vos Dominus Deus vester, ut
sciat si diligitis eum: etiam hoc genere locutio-
nis, ut sciat dictum est, ac si diceretur, ut scire
vos faciat; quoniam vires dilectionis suæ homi-
nem latent, nisi divino experimento etiam eidem
innotescant.

QUÆST. Vox Angeli de cælo ad Abraham, *Ne injicias*
LVIII. *manum in puerum, neque facias ei quidquam.*
Gen. 2. 12. *Modo enim cognovi, quoniam timeas Deum tu.*
Etiam ista quæstio simili locutione solvitur; hoc B
est enim, *Nunc cognovi, quoniam timeas Deum*
tu, quod significat, Nunc te feci cognoscere. In
consequentibus autem hoc genus locutionis evi-
v. 14. denter apparet, ubi dicitur, *Et vocavit Abraham*
nomen loci illius, Dominus vidit: ut dicant ho-
die, In monte Dominus apparuit. Vidit, pro eo
quod est apparuit, hoc est *vidit*, pro eo quod
est videri fecit; significans per efficientem id
quod efficitur sicut frigus pigrum quod pigros
facit.

QUÆST. *Et non pepercisti filio tuo dilecto propter me.*
LIX. Numquid Abraham propter Angelum non peper-
Gen. 22. 12. cit filio suo, et non propter Deum? Aut ergo
Angeli nomine Dominus Christus significatus est,
Isaiæ 9. 6. qui sine dubio Deus est, et manifeste a Prophe-
sec. LXX. ta dictus est, magni consilii Angelus, aut quod C
Deus erat in Angelo, et ex persona Dei Angelus
loquebatur, sicut in Prophetis etiam solet. Nam
in consequentibus hoc magis videtur apparere
ubi legitur, *Et vocavit Angelus Domini Abra-*
ham iterum de cælo, dicens, Per memetipsum
juravi: dicit Dominus. Non facile enim inveni-
tur Dominus Christus Patrem Dominum dicere
tamquam suum Dominum, illo præsertim tem-
pore antequam sumeret carnem. Nam secundum
id quod formam servi accepit, non incongruen-
ter hoc dici videtur. Nam secundum hujus rei
Psal. 2. 7. futuræ prophetiam illud est in Psalmo, Dominus
dixit ad me, Filius meus es tu. Nam neque in
ipso Evangelio facile invenimus a Christo Deum
Patrem Dominum appellatum, quod Dominus
ejus esset; quamvis Deum inveniamus in illo lo- D
Johan. 20. 17. co, ubi ait, Vado ad Patrem meum et Patrem
vestrum, Deum meum et Deum vestrum. Quod
Psal. 109. 1. autem scriptum est, Dixit Dominus Domino meo,
ad ipsum qui loquebatur refertur, id est, Dixit
Dominus Domino meo, Pater scilicet Filio. Et,
Pluit Dominus a Domino, qui scribebat dixit; ut
Dominus ejus a Domino ejus, id est, Dominus
noster a Domino nostro pluisse intelligatur, Fi-
lius a Patre.

QUÆST. Quod in his quos nuntiaverunt Abrahæ natos
LX. esse filios Melchæ, nominatur et Chamuel pater
Gen. 22. 21. Syrorum, non utique illi qui nuntiaverunt, nun-
tiare patrem Syrorum potuerunt: ex origine
quippe illius Syrorum genus longe postea pro-

E pagatum est. Sed dictum est a persona scriben- Sup. quæst. 55.
tis, qui post omnia illa tempora hæc scribendo
narravit, quemadmodum supra diximus de pu-
teo jurationis.

Exsurgens autem Abraham adoravit popu- QUÆST. LXI.
lum terræ. Quæritur quomodo scriptum sit, Do- Gen. 23. 7.
minum Deum tuum adorabis, et illi soli servies: Deut. 6. 13.
cum Abraham sit honoraverit populum quem- et 10. 20.
dam gentium, ut etiam adoraret. Sed animad-
vertendum est in eodem præcepto non dictum,
Dominum Deum tuum solum adorabis, sicut di-
ctum est, Et illi soli servies, quod est Græce
λατρεύσεις. Talis enim servitus nonnisi Deo de-
betur. Unde damnantur idololatriæ, id est, ejus-
modi servitutem exhibentes idolis, quæ debetur
Deo. Nec moveat quod alio loco in quadam Scri-
B ptura prohibet Angelus hominem adorare se, et Apoc. 19. 10.
admonet ut Dominus potius adoretur. Talis enim
apparuerat Angelus ut pro Deo posset adorari;
et ideo fuerat corrigendus adorator.

Quod Abraham jubet puero suo ut manum QUÆST. LXII.
suam ponat sub ejus femore, et sic eum adjurat Gen. 24. 3.
per Dominum Deum cæli, et Dominum terræ,
solet imperitos movere: non attendentes ma-
gnam istam de Christo extitisse prophetiam,
quod ipse Dominus Deus cæli et Dominus terræ
in ea carne venturus esset quæ de illo femore
propagata est.

Quærendum quo differant augurationes illi- QUÆST. LXIII.
citæ ab illa petitione signi, qua petivit servus Gen. 24. 12.
Abrahæ, ut ei Deus ostenderet, ipsam esse fu-
turam uxorem Domini sui Isaac, a qua cum pe-
C tivisset ut biberet, diceretur illi, *Bibe et tu, et*
adaquabo camelos tuos quoadusque bibere desi-
nent. Aliud est enim mirum aliquid petere, quod
ipso miraculo signum sit, aliud ea observare,
quæ ita fiunt ut mira non sint, sed a conjectori-
bus superstitiosa vanitate interpretentur. Sed
hoc ipsum etiam quod mirum aliquid postula-
tur, quo significetur quod quisque vult nosse,
utrum audendum sit, non parva quæstio est. Eo
namque pertinet, quod dicuntur qui hoc non re-
cte faciunt, tentare Dominum. Nam ipse Domi- Deut. 6. 16.
nus cum a diabolo tentaretur, testimonium de
Scripturis adhibuit, Non tentabis Dominum Matth. 4. 9.
Deum tuum. Suggerebatur enim tamquam ho-
mini, ut signo aliquo exploraret ipse quantus
esset, id est quam multum apud Deum posset,
D quod vitiose fit, cum fit. Ab hoc autem discer- Jud. 6. 17.
nitur quod Gedeon fecit pugnæ imminente peri-
culo: consultatio quippe illa magis, quam tenta-
tio Dei fuit. Unde et Achaz apud Isaiam timet Isa. 7. 12.
signum petere, ne Deum tentare videatur, cum
hoc eum Dominus admoneat per Prophetam:
credo existimans quod ab ipso Propheta explo-
raretur, utrum præcepti memor esset, quo ten-
tare Deum prohibemur.

Servus Abrahæ narrans quæ sibi mandata QUÆST. LXIV.
fuerant a domino suo, dicit eum sibi dixisse, Gen. 24. 37.
Non sumes uxorem filio meo a filiabus Chana-
næorum, inter quos ego habito in terra eorum:
sed in domum patris mei ibis, et in tribum meam,
et sumes uxorem filio meo inde: et cetera si le-

gantur quemadmodum illi mandata sint, sententia eadem reperitur, verba vero non omnia, vel ipsa, vel ita dicta sunt. Quod admonendum putavi propter stultos et indoctos homines, qui Evangelistis hinc calumniantur, quod in aliquibus verbis non omni modo conveniunt, quamvis rebus atque sententiis omnino non discrepent. Certe enim istum librum unus homo scripsit, qui ea quæ supra dixit cum mandaret Abraham, vel relecta sic ponere potuit, si ad rem pertinere judicaret, cum veritas narrationis (a) exigitur, nisi ut rerum sententiarumque sit, quibus voluntas, propter quam intimandam verba fiunt, satis appareat.

QUÆST. LXV. Gen. 11. 41.

Quod habent Latini codices, narrante servo B Abrahæ quæ sibi mandaverat dominus ejus, *Tunc innocens eris a juramento meo vel juratione mea*, Græci habent *a maledicto meo*. ὅρκος enim dicitur juratio, ἀρὰ maledictum: unde et κατάρατος maledictus vel ἐπικατάρατος dicitur. Proinde oritur quæstio, quomodo illa juratio maledictum possit intelligi: nisi quia maledictus est qui contra jurationem fecerit.

QUÆST. LXVI. Gen. 21. 49.

Si ergo facitis misericordiam et justitiam ad dominum meum, renuntiate mihi. Duo illa quæ assidue ponuntur in aliis sanctis Scripturis, et maxime in Psalmis, misericordia et justitia, tantumdem enim valet, misericordia et veritas, hinc jam apparere cœperunt.

QUÆST. LXVII. Gen. 21. 51.

Ecce Rebecca in conspectu tuo: accipiens recurre, et sit uxor filii domini tui, quemadmodum locutus est Dominus. C Quæritur quando locutus sit Dominus nisi quia vel prophetam esse Abraham noverant, et prophetice a Domino dictum, quod per illum dictum fuerat, agnoscebant: aut signum illud quod sibi datum servus ejus narravit, locutionem Domini appellaverunt; hoc enim magis de Rebecca expressum est. Nam quod Abraham dixerat, non de Rebecca dixerat, sed de aliqua femina ex tribu vel cognatione sua; et hoc ad utrumque; ut immunis esset a juramento servus, si non impetrasset; quod utique non dicitur, cum aliquid prophetatur. Certum enim decet esse prophetiam.

QUÆST. LXVIII. Gen. 21. 60.

Quod Rebeccæ dixerunt fratres ejus proficiscenti, *Soror nostra es, esto in millia millium, et hereditatem obtineat semen tuum, civitates adversariorum:* D non prophetæ fuerunt, aut vanitate tam magna optaverunt; sed eos quæ promiserat Deus Abrahæ latere non potuit.

QUÆST. LXIX. Gen. 21. 63.

Quod scriptum est, *Et exiit Isaac exerceri in campo meridie:* qui verbum de hac re Græcum nesciunt, exercitationem corporis putant. Scriptum autem Græce ἀδολεσχῆσαι: ἀδολεσχεῖν vero ad animi exercitationem pertinet, et sæpe vitio deputatur: more tamen Scripturarum plerumque in bono ponitur. Pro isto verbo quidam interpretati sunt exercitationem, quidam garrulitatem, quasi verbositatem, quæ in bono, quantum ad Latinum eloquium pertinet, vix aut A nunquam invenitur, sed ut dixi in Scripturis plerumque in bono dicitur: et videtur mihi significare animi affectum studiosissime aliquid cogitantis cum delectatione cogitationis: nisi aliud sentiunt qui hæc verba Græca melius intelligunt.

QUÆST. LXX. Gen. 25. 1.

Adjiciens autem Abraham sumsit uxorem nomine Cethuram. Quæstio hæc esset, si peccatum esset, maxime in antiquis dantibus operam propagandæ proli. Quodlibet enim hic quam incontinentia suspicanda est tanti viri, in illa præsertim jam ætate. Cur autem de hac filios fecerit, qui cum miraculo de Sara fecerat, supra dictum est: Supra q 35. quamquam nonnulli donum quod acB cepit Abraham velut reviviscentis corporis ad filios procreandos, diu permansisse asserant, ita ut posset et alios procreare. Sed multo est absolutius de adolescentula potuisse seniorem, quod senior de seniore non posset, nisi Deus illic miraculum præstitisset, maxime propter Saræ non solum ætatem, verum etiam sterilitatem. Sane etiam grandioris ætatis, et sicut Scriptura loquitur, plenum dierum posse dici seniorem, hoc est presbyterum, hinc intelligi potest, quia hoc Abraham appellatus est quando mortuus est. Proinde omnis senex etiam presbyter, non omnis presbyter etiam senex: quia plerumque est hoc nomen ætatis quæ infra senectutem senectuti vicina est, et ex hoc etiam ipsa a senectute nomen accepit in Latina lingua, ut presbyter seC nior appelletur. Apud Græcos autem, maxime sicut Scriptura loquitur, πρεσβύτεραι et νεώτεραι dicuntur, etiamsi ætates juvenum compararentur; quod dicimus nos majorem atque juniorem. Verumtamen hoc factum Abrahæ quod post mortem Saræ de Cethura filios procreavit, non sic accipiendum est, quasi humana consuetudine et cogitatione tantummodo substituendæ numerosioris prolis hoc factum sit. Sic enim possent accipere homines etiam quod de Agar factum est, nisi Apostolus admoneret illa fuisse facta prophetice, Gal. 4. 22. ut in utrisque personis mulierum earumque filiorum duo Testamenta ad futurorum prænuntiationem allegorica significatio figuraret. Unde in isto quoque Abrahæ facto aliquid tale quærendum est; etsi non facile occurrat, ego interim quod occurrit: Munera quæ acceperunt filii concubinarum, videntur mihi significare quædam Dei dona, vel in sacramentis vel in quibusque signis, etiam carnali populo Judæorum et hæreticis data, velut filiis concubinarum, cum hereditatis munus, quod est caritas et vita æterna, nonnisi ad Isaac pertineat, hoc est ad filios promissionis.

QUÆST. LXXI. Gen. 25. 13.

Quid sibi vult quod scriptum est, *Hæc sunt nomina filiorum Ismael secundum nomina generationum eorum?* Non enim satis elucet cur additum sit, *secundum nomina generationum eorum:* cum ii soli nominentur quos ille genuit, non etiam qui ab ipsis geniti sunt. Nisi forte

(a) Editi, *non exigitur*. Abest negatio a MSS. quæ hic propter subsequentem particulam, nisi inserta fuit, sed perperam, cum detracta illa perelegans sit iste dicendi modus; *si ad rem pertinere judicaret, nisi ut verum sententiarumque sit veritas, qua narratione exigitur*.

quia nationes ex illis propagatæ, eorum nominibus appellantur, hoc significatum sit, cum dictum est, *secundum nomina generationum eorum:* quamvis hoc modo illæ nationes sint potius secundum nomina istorum, non ista nomina secundum illas nationes; quia illæ posterius exstiterunt. Unde notanda locutio est, quia et postea de illis dicitur, *duodecim principes secundum gentes eorum.*

QUÆST. LXXII. Gen. 25. 22.

QUOD de Rebecca scriptum est, quia venit interrogare Dominum cum gestirent puerperia in utero ejus, quæritur quo ierit. Non enim erant tunc Prophetæ, aut sacerdotes secundum ordinem tabernaculi vel templi Domini. Quo ergo ierit, merito movet, nisi forte ad locum ubi aram constituerat Abraham. Sed illic quomodo respon-5 sa (*a*) audierit, omnino tacet Scriptura, utrum per aliquem sacerdotem, quod incredibile est, si erat, non fuisse nominatum, et nullam ibi omnino sacerdotum aliquorum factam esse mentionem. An forte ibi cum orando allegassent desideria sua, dormiebant in loco, ut per somnium monerentur? An adhuc vivebat Melchisedech, cujus tanta fuit excellentia, ut a nonnullis dubitetur, utrum homo, an Angelus fuerit? An erant aliqui tales etiam illo tempore homines Dei, in quibus posset Deus interrogari? Quidquid horum est, et si quid aliud quod me forte, ne commemorarem, præterierit, mentiri tamen Scriptura non potest, quæ dixit Rebeccam iisse ad interrogandum Dominum, eique Dominum respondisse.

QUÆST. LXXIII. Gen. 25. 23.

IN eo quod Dominus respondit Rebeccæ, *Duæ gentes in utero tuo sunt, et duo populi de ventre tuo separabuntur, et populus populum superabit, et major serviet minori*, spiritali intelligentia carnales in populo Dei significantur per majorem filium, et spiritales per minorem: quia sicut dicit Apostolus, Non prius quod spiritale, sed quod animale, postea spiritale (1. Cor. 15. 46.). Solet et sic intelligi hoc quod dictum est, ut in Esau figuratus sit major populus Dei, hoc est Israeliticus secundum carnem: per Jacob autem figuratus sit ipse Jacob secundum spiritalem progeniem. Sed etiam historica proprietate hoc responsum invenitur esse completum, ubi populus Israel, hoc est Jacob minor filius, superavit Idumæos, hoc est gentem quam propagavit Esau, eosque fecit tributarios per David: quod diu fuerunt, usque ad regem (*b*) (scilicet Joram), sub quo Idumæi rebellaverunt, et jugum Israelitarum Idumæi a cervice sua deposuerunt, secundum prophetiam ipsius Isaac quando minorem pro majore benedixit; hoc enim dixit eidem majori, cum et ipsum postea benediceret (Gen. 27. 40.).

QUÆST. LXXIV. Gen. 25. 27.

JACOB autem erat homo simplex habitans domum. Quod Græce dicitur ἄπλαστος, hoc Latini simplicem interpretati sunt. Proprie autem ἄπλαστος non fictus; unde aliqui Latini interpretes, sine dolo, interpretati sunt, dicentes, *Erat Jacob sine dolo habitans in domo:* ut magna sit quæstio, quomodo per dolum acceperit benedictionem qui erat sine dolo. Sed ad significandum magnum aliquid (*c*) hoc Scriptura præmisit. Hinc enim maxime cogimur ad intelligenda illo loco spiritalia, quia sine dolo erat qui dolum fecit. Unde quid sentiremus, in sermone quodam ad populum habito satis diximus (Serm. 4. de diversis.).

QUÆST. LXXV. Gen. 26. 1.

IN eo quod scriptum est, *Facta est autem fames super terram, præter famem quæ ante facta est in tempore Abraham: abiit autem Isaac ad Abimelech regem Philistinorum in Gerara:* quæritur hoc quando sit factum, utrum postea quam Esau vendidit primogenita sua cibo lenticulæ, post illam quippe narrationem hoc narrari incipit: an, ut fieri solet, per recapitulationem narrator ad ea reversus sit, cum progressus de filiis ejus ad eum locum pervenisset, qui de lenticula commemoratus est. Movet autem, quia ipse invenitur Abimelech, qui etiam Saram concupiverat. Ipsius enim paranymphus et princeps militiæ, qui ibi commemorati sunt, etiam hic commemorantur, utrum vel vivere potuerint. Quando enim factus est amicus Abrahæ, nondum natus erat Isaac, sed jam promissus. Ponamus (*d*) ante annum quam nasceretur Isaac, illud fuisse factum: deinde Isaac suscepit filios cum esset annorum sexaginta; illi autem juvenes erant quando vendidit Esau primogenita sua: ponamus etiam ipsos circa viginti annos fuisse; fiunt anni ætatis Isaac usque ad illud factum filiorum ejus, circiter octoginta: adolescentem accipiamus fuisse Abimelech, quando matrem ipsius concupivit, et Abrahæ amicus est factus; potuit ergo jam esse quasi centenarius, si post illud factum filiorum suorum perrexit in illam terram famis necessitate Isaac. Non ergo ex hoc cogit ulla necessitas, per recapitulationem putare narratam profectionem Isaac in Gerara. Sed quia ibi diuturno tempore fuisse Isaac scribitur, et puteos fodisse, et de his contendisse, et ditatum fuisse pecunia, mirum nisi recapitulando ista commemorantur, quæ ideo fuerant prætermissa, ut primum de filiis ejus usque ad illum locum de lenticula narratio perveniret.

QUÆST. LXXVI. Gen. 26. 12. et 13.

IN eo quod scriptum est de Isaac *Benedixit autem eum Dominus, et exaltatus est homo, et procedens major fiebat, quoadusque magnus factus est valde*, secundum terrenam felicitatem dictum sequentia docent. Exsequitur enim narrator easdem ejus divitias, quibus magnus factus est: et hinc motus Abimelech, timuit illum ibi esse, ne potentia ejus sibi esset infesta. Quamquam ergo aliquid spiritale ista significent, tamen secundum id quod contigerunt, ideo præmissum est, *Benedixit eum Dominus*, ut sana fide intelligamus etiam ista temporalia dona, nec dari posse, nec sperari debere, etiam cum ab infirmioribus

(a) Sic in MSS. Beccensi et Michaelino. In ceteris, *responsa dentur.*

(b) Id abest a MSS.

(c) Am. Er. et Lov. *aliquid quod Scriptura prætermisit.* Rat. *aliquid quod Scriptura præmisit.* Longe melius MSS. quos hoc loco sequimur.

(d) Sic AI MS. editi, *antequam nasceretur.*

appetuntur, nisi ab uno Deo: ut qui in minimis fidelis est, etiam in magnis fidelis sit; et qui in mammona iniquo fidelis inventus est, etiam verum accipere mereatur, sicut Dominus in Evan-
Lucæ 16. 10. gelio loquitur. Talia etiam de Abraham dicta sunt, quod ei munere Dei provenerint. Unde non parum ædificat sanam fidem pie intelligentibus ista narratio, etiam si de his rebus allegorica si-
QUÆST. LXXVII. Gen. 26. 28. gnificatio nulla posset (a) exsculpi.

Fiat execratio inter nos et inter te: id est, juratio quæ maledictis obstringit, quæ accidant ei qui pejeraverit: secundum quam considerandum est quod et servus Abrahæ commemoravit, narrans eis a quibus accepit uxorem domino suo Isaac.

QUÆST. LXXVIII. Gen. 26. 32. Quod est quod scriptum est, quod cum venissent pueri Isaac et dixissent, *Fodimus puteum, et non invenimus aquam*; appellavit eumdem puteum Isaac Juramentum? An quamvis factum sit, in aliquam significationem sine dubio ducendum est spiritalem; quoniam nihil habet convenientiæ secundum litteram, ut ideo juramentum appellaverit puteum, quod ibi aqua non sit inventa? Quamquam alii interpretes pueros Isaac inventam potius aquam nuntiasse dixerunt: sed etiam sic quare juramentum appellatum est, ubi nulla fuerat facta juratio?

QUÆST. LXXIX. Gen. 27. 1. Quoniam tantus Patriarcha Isaac, antequam moriatur, quærit a filio suo venationem et escam, qualem amat, pro magno beneficio, et promittit benedictionem, nullo modo vacare arbitramur a significatione prophetica: maxime quoniam festinat uxor ejus ut illam benedictionem minor accipiat, quem ipsa diligebat, et cetera in eadem narratione multum movent ad majora intelligenda vel requirenda.

QUÆST. LXXX. Gen. 27. 33. Quod habent Latini codices, *Expavit autem Isaac pavore magno valde*, Græci habent, *ἐξέστη δὲ Ἰσαὰκ ἔκστασιν μεγάλην σφόδρα*, ubi tanta commotio intelligitur, ut quædam mentis alienatio sequeretur. Ipsa enim proprie dicitur ecstasis. Et quia solet in magnarum rerum revelationibus fieri, in hac intelligendum est factam esse spiritalem admonitionem, ut confirmaret benedictionem suam filio minori, cui potius irascen-
Gen. 2. 24. Eph. 5. 31. dum fuit quod fefellerit patrem. Sic et de Adam cum prophetatur hoc sacramentum magnum, quod dicit Apostolus in Christo et in Ecclesia, Erunt duo in carne una, dicitur quod ecstasis præcesserit.

QUÆST. LXXXI. Gen 27. 42. Quomodo annuntiata vel renuntiata sunt verba Esau Rebeccæ, quibus comminatus est occidere fratrem suum, cum Scriptura dicat hoc eum in sua cogitatione dixisse: nisi quia hinc nobis datur intelligere, quod divinitus eis revelabantur omnia? Unde ad magnum mysterium pertinet, quod filium suum minorem pro majore voluit benedici.

QUÆST. LXXXII. Gen. 28. 2. Quod habent Latini codices, Isaac dicente filio suo, *Vade in Mesopotamiam, in domum Bathuel patris matris tuæ, et sume inde tibi uxorem*; Græci codices non habent *Vade*, sed *Fuge*: hoc est, *ἀπόδραθι*. Unde intelligitur etiam Isaac cognovisse, quod filius ejus Esau de fratre suo in cogitatione sua dixerit.

Et surrexit Jacob de somno suo, et dixit, Quia est Dominus in loco hoc, ego autem nesciebam, et timuit, et dixit, Quam terribilis locus (b) *hic! hoc non est nisi domus Dei, et hæc porta est cœli*. Hæc verba ad prophetiam pertinent, quia ibi futurum erat tabernaculum, quod constituit Dominus in hominibus in primo populo suo. Portam cœli autem sic intelligere debemus, tamquam inde fiat aditus credentibus ad capessendum regnum cælorum. QUÆST. LXXXIII. Gen. 28 16.

Quod statuit lapidem Jacob, quem sibi ad caput posuerat, et constituit eum titulum, et perfudit illum oleo, non aliquid idololatriæ simile fecit; non enim vel tunc vel postea frequentavit lapidem adorando, vel ei sacrificando: sed signum fuit in prophetia evidentissima constitutum, quæ pertinet ad unctionem, unde Christi nomen a chrismate est. QUÆST. LXXXIV. Gen. 28. 18.

Et vocavit Jacob nomen loci illius Domus Dei, et Ulammaus erat nomen civitati ante. Juxta civitatem dormisse si intelligatur, nulla quæstio est: si autem in civitate, mirum videtur quomodo potuerit illum titulum constituere. Quod autem vovit votum si prosperaretur eundo et redeundo, decimasque promisit domui Dei futuræ in loco illo, prophetia est domus Dei, ubi et ipse rediens Deo sacrificavit, non illum lapidem Deum appellans, sed domum Dei, id est quia in illo loco futura erat domus Dei. QUÆST. LXXXV. Gen. 28. 19.

Quod venit Rachel cum ovibus patris sui, et dicit Scriptura, quod cum vidisset Jacob Rachel filiam Laban fratris matris suæ, accessit et revolvit lapidem ab ore putei; magis notandum est, aliquid Scripturam prætermittere quod intelligere debemus, quam ulla quæstio commovenda. Intelligitur enim quod illi, cum quibus primo loquebatur Jacob, interrogati quæ esset quæ veniebat cum ovibus, ipsi dixerunt filiam esse Laban, quam utique Jacob non noverat, sed illius interrogationem responsionemque illorum, Scriptura prætermittens, intelligi voluit. QUÆST. LXXXVI. Gen. 29. 10.

Quod scriptum est, *Osculatus est Jacob Rachel, et exclamans voce sua flevit; et indicavit ei, quia frater est ejus, et quia filius Rebeccæ est*. Consuetudinis quidem fuit, maxime in illa simplicitate antiquorum, ut propinqui propinquas oscularentur, et hoc hodie fit in multis locis: sed quæri potest, quomodo ab incognito illa osculum acceperit, si postea indicavit Jacob propinquitatem suam. Ergo intelligendum est, aut illum qui jam audierat quæ illa esset, fidenter in ejus osculum irruisse; aut postea Scripturam narrasse per recapitulationem quod primo factum erat, id est quod indicaverit Jacob quis es- QUÆST. LXXXVII. Gen. 29. 11.

(a) MSS. tres probæ notæ, *excludi*.
(b) Editi: Hic *non est nisi domus Dei*. MSS. *Hoc*: quod in Græco est, τοῦτο

set. Sicut de paradiso postea dicitur, quomodo Deus eum instituerit, cum jam dictum esset, quod plantavit Deus paradisum, et posuerit illic hominem quem finxerat: et multa alia per recapitulationem dicta intelliguntur.

QUÆST. LXXXVIII. Gen. 29. 20. Quod scriptum est, *Et servivit Jacob pro Rachel annis septem: et erant in conspectu ejus velut pauci dies, eo quod diligebat illam*, quærendum quomodo dictum sit, cum magis etiam breve tempus longum esse soleat amantibus. Dictum est ergo propter laborem servitutis, quem facilem et levem amor faciebat.

QUÆST. LXXXIX. Gen. 29. 27. Si parum advertatur rei hujus narratio, putabitur quod postea quam Liam Jacob duxit uxorem, deinde servivit alios septem annos pro Rachel, et tunc eam duxit. Verum autem non ita est, sed Laban ei dixit, *Consumma itaque (a) septimanam istius, et dabo tibi et hanc pro opere quod operaberis apud me adhuc septem annos alios.* Quod itaque ait, *Consumma septimanam istius*, ad nuptiarum celebrationem pertinet, quæ septem diebus celebrari solent. Hoc itaque ait, Imple dies nuptiarum septem pertinentes ad istam, quam duxisti, et dabo tibi et hanc pro eo quod operaberis apud me adhuc septem annos alios. Deinde sequitur, *Fecit autem Jacob sic, et implevit septimanam ejus*, id est septem dies nuptiarum Liæ, *et dedit illi Laban Rachel filiam suam ipsi uxorem. Dedit autem Laban Rachel filiæ suæ (b) Ballam ancillam suam, ei ancillam, et intravit ad Rachel. Dilexit autem Rachel magis quam Liam, et servivit illi septem annos alios.* Utique apparet, quia postea quam duxit Rachel, tunc servivit pro ea septem annos alios. Nimis enim durum et valde iniquum fuit, ut deceptum adhuc differret alios annos septem, et tunc eam traderet, quam primo debuit. Septem autem diebus solere nuptias celebrari, etiam liber Judicum ostendit in Sampson, quando fecit (c) potum septem diebus. (Jud. 14. 10.) Et addidit Scriptura, quod sic solerent facere juvenes: fecit autem hoc propter nuptias suas.

QUÆST. XC. Gen. 30. Non facile dignoscitur, quas concubinas appellet Scriptura, quas uxores, quandoquidem et Agar dicta est uxor, quæ postea dicitur concubina, et Cethura, et ancillæ quas dederunt Rachel et Lia viro suo. (Gen. 16. 3. Gen. 25. 1. Gen. 30.) Nisi forte omnis concubina uxor, non autem omnis uxor concubina more loquendi Scripturarum appellatur: id est, ut Sara et Rebecca et Lia et Rachel concubinæ dici non possint; Agar vero et Cethura et Balla et Zelfa, et uxores et concubinæ.

QUÆST. XCI. Gen. 30. 11. Quod Latini habent, nato filio Liæ de Zelfa, quod dixerit *Beata* vel *Felix facta sum*, Græci habent, εὐτύχη, quod magis bonam fortunam significat. Unde videtur occasio non bene intelligentibus dari, tamquam illi homines fortunam coluerint, aut hoc verbum divinarum Scripturarum auctoritas in usu receperit. Sed aut fortuna intelligenda est pro his rebus, quæ fortuito videntur accidere, non quia numen aliquod sit, cum hæc ipsa tamen quæ fortuita videntur, caussis occultis divinitus dentur; unde etiam verba, quæ nemo potest auferre a consuetudine loquendi, parata sunt, id est forte et fortasse et forsitan et fortuito; unde videtur et in Græca lingua resonare, quod dicunt τάχα, velut ab eo quod est τύχη: aut certe Lia propterea sic locuta est, quod adhuc gentilitatis consuetudinem retinebat. Non enim hoc Jacob dixit, ut ex hoc data huic verbo putetur auctoritas.

QUÆST. XCII. Gen. 30. 30. Quod Jacob dicit, *Et benedixit te Dominus in pede meo;* satis advertendus est et notandus Scripturarum sensus, ne cum ita quisque locutus fuerit, quasi augurari videatur. Multum enim interest quod adjecit, *Benedixit te Dominus in pede meo:* in ingressu enim meo voluit intelligi, gratias hinc agens Deo.

QUÆST. XCIII. Gen. 30. 37. In facto Jacob cum virgas excorticavit, detrahens viride, ut album varie appareret, et sic in conceptu fetus pecorum variarentur, cum matres in alveis aquarum biberent, et visis virgis illam varietatem conspicerent; multa dicuntur similiter fieri in animalium fetibus: sed et mulieri accidisse traditur; et scriptum reperitur in libris antiquissimi et peritissimi medici Hippocratis, quod suspicione adulterii fuerat punienda, cum puerum pulcherrimum peperisset utrique parenti generique dissimilem, nisi memoratus medicus solvisset quæstionem, illis admonitis quærere, ne forte aliqua talis pictura esset in cubiculo; qua inventa mulier a suspicione liberata est. Sed ad hanc rem quam fecit Jacob, virgarum ex diversis arboribus trium copulatio quid contulerit utilitatis, quod adtinet ad varias pecudes multiplicandas, non apparet omnino: nec aliquid ad hoc commodum interest, utrum ex unius generis ligno varientur virgæ; an plura sint lignorum genera, cum sola quæratur lignorum varietas ac per hoc cogit inquiri prophetiam, et aliquam figuratam significationem res ista, quam sine dubio ut propheta fecit Jacob; et ideo nec fraudis arguendus est. Non enim tale aliquid nisi revelatione spiritali, eum fecisse credendum est. Quod autem ad justitiam pertinebat, sicut alii interpretes apertius hoc narrant, non ponebat virgas in secundo conceptu ovium: quod tanto obscurius, quanto brevius a Septuaginta dictum est, *Quia cum peperissent, non ponebat;* (v. 42.) quod intelligitur cum primum peperissent, ut jam non solere ponere intelligatur, cum secundo pariturae essent, ne ipse auferret omnes fetus, quod iniquum fuit.

QUÆST. XCIV. Gen. 31. 30. Quod Laban dicit, *Quare furatus es deos meos;* hinc est illud fortasse, quod et augurari se dixerat, et ejus filia bonam fortunam nominaverat. Et notandum est, quod a principio libri nunc primum invenimus deos gentium r su-

(a) MSS. novem constanter habent, *septima*. Sic etiam Am. et Rat.

(b) In editis *Balam*: at in MSS. cum gemina *ll* Scribitur *Ballan* ut in Græco.

(c) Lov. *convivium*, pro quo Rat. Am. Er. et MSS. potum: quæ vox usurpata est ex libro Jud. c. 14. v. 10 ubi LXX. verterunt [illegible] πότον.

prioribus quippe Scripturæ locis Deum nominabant.

QUÆST. XCV. Gen. 31. 41. Quid est quod dicit Jacob socero suo, *Et decepisti mercedem meam decem agnabus?* Hoc enim quando et quomodo factum sit, Scriptura non narrat: sed utique factum est quod iste commemorat: nam dixit hoc et uxoribus suis, quando eas vocavit in campum. Conquerens e-
Ibidem 7. nim de patre illarum, ait inter cetera, *Et mutavit mercedem meam decem agnorum.* Intelligitur ergo per singula tempora partus ovium, cum videret Laban tales fetus esse natos, quales placuerat ut ad Jacob pertinerent, pactum fraude mutasse, et dixisse ut futuro fetu alios pecudum colores haberet in mercede Jacob. Tunc autem illas virgas varias non supponebat, et non nascebantur varii, sed unius coloris, quæ Jacob ex novo pacto auferebat. Quod cum vidisset Laban, rursus pactum fraude mutabat, ut ad Jacob varia pertinerent: tunc illarum suppositione virgarum varia nascebantur. Ergo quod ait Jacob uxoribus suis, *Mutavit mercedem meam decem agnorum*, et postea ipsi Laban, *Decepisti mercedem meam decem agnabus*, non ita dixit quasi provenerit socero ejus ipsa fraus; ut enim non ei proveniret, Deum sibi dixit adversus illum adfuisse: decem vero agnos vel decem agnas pro decem temporibus posuit, quibus oves quas pascebat per sexennium pepererunt. Bis quippe pariebant in anno: contigerat autem ut primo anno, quo inter se pacti sunt, et ad eas pascendas placito hujus mercedis accessit, semel parerent in fine anni, quia cum accessit, jam semel pepererant: rursumque sexto anno, id est ultimo, cum semel peperissent, exorta necessitate profectionis, prius recederet, quam iterum parerent; ac per hoc cum primus annus atque ultimos duos ovium partus sub illo haberent, hoc est singulos, medii vero quatuor anni binos, fiunt omnes decem. Nec mirum quod hæc decem tempora nomine agnorum appellavit, qui eisdem temporibus nascebantur; velut si quisquam dicat, Per tot vindemias, aut per tot mes-
Virgil. in Bucolicis Eclog. I. ses quibus numerus intelligatur annorum: unde ait quidam, Post aliquot aristas; per aristas videlicet messes, et per messes annos significans. Pecudum autem illius regionis fecunditas, sicut Italarum, tanta fertur, ut bis in anno pariant.

QUÆST. XCVI. Gen. 31. 45. *Sumsit autem Jacob lapidem et constituit eum titulum.* Diligenter animadvertendum est quomodo istos titulos in rei cujusque testimonio constituebant, non ut eos pro diis colerent, sed ut eis aliquid significarent.

QUÆST. XCVII. Gen. 31. 47. Quod acervum lapidum, quem inter se constituerant Laban et Jacob, cum aliquanta diversitate appellaverunt, ut eum vocaret Laban Acervum testimonii, Jacob Acervum testem, traditur ab eis qui et Syram et Hebræam linguam noverunt, propter proprietatem suæ cujusque linguæ factum. Fieri enim solet, ut alia lingua non dicatur uno verbo, quod alia dicitur, et vicinitate significationis quidque appelletur. Nam
v. 48. postea dicitur, *Propter hoc appellatum est nomen, Acervus testatur.* Hoc enim medie positum est, quod utrique conveniret, et ei qui dixerat *Acervus testimonii*, et ei qui dixerat *Acervus testis.*

QUÆST. XCVIII. Gen. 31. 48. Quid est quod loquendo Laban ad Jacob dicit, *Testatur acervus hic, et testatur titulus hic. Propter hoc appellatur nomen, Acervus testatur. Et visio quam dixit, Respiciat Deus inter me et te?* Nisi forte ordo est, *Et visio quam dixit Deus, Respiciat inter me et te:* Deus quippe illi dixerat in visione, ne læderet Jacob.

QUÆST. XCIX. Gen. 31. 50. Quid est quod dicit in consequentibus Laban, *Vide, nemo nobiscum est?* nisi forte nemo extraneorum, aut propter testificationem Dei, quem ita habere deberent, tamquam nemo cum eis esset, quem testimonio ejus adjungerent.

QUÆST. C. Gen. 31. 53. *Et juravit Jacob per timorem patris sui Isaac. Per timorem* utique quo timebat Deum, quem timorem etiam superius commendavit, cum di-
v. 42. ceret, *Deus Patris mei Abrahæ, et timor patris mei Isaac.*

QUÆST. CI. Gen. 32. 2. Castra Dei quæ vidit Jacob in itinere, nulla dubitatio est quod Angelorum fuerit multitudo: ea quippe in Scripturis militia cæli nominatur.

QUÆST. CII. Gen. 32. 6. Nuntiato sibi fratre suo Jacob veniente obviam ei cum quadringentis viris, turbatus est quidem et mente confusus, quoniam timuit valde: et ut visum est homini perturbato, divisam multitudinem suam in duo castra disposuit. Ubi quæri
v. 8. potest, quomodo habuerit fidem promissis Dei, quando quidem dixit, *Si venerit ad castra prima frater meus, et exciderit ea, erunt secunda in salutem.* Sed etiam hoc fieri potuit, ut everteret castra ejus Esau, et tamen Deus post illam afflictionem adesset, et liberaret eum, et quæ promisit impleret. Et admonendi fuimus hoc exemplo, ut quamvis credamus in Deum, faciamus tamen quæ facienda sunt ab hominibus in præsidium salutis, ne prætermittentes ea Deum tentare videamur. Denique post hæc, quæ verba dicat idem Jacob, considerandum est, *Deus*,
v. 9. etc. inquit, *patris mei Abraham, et Deus patris mei Isaac, Domine qui dixisti mihi, Recurre in terram generationis tuæ, et bene tibi faciam, idoneus es mihi ab omni justitia, et ab omni veritate quæ fecisti puero tuo: in virga enim mea ista transii Jordanem hunc, nunc autem factus sum in duo castra: erue me de manu fratris mei, de manu Esau; quia ego timeo illum, ne cum venerit feriat me et matres super filios. Tu autem dixisti, Benefaciam tibi, et ponam semen tuum tamquam arenam maris, quæ non dinumerabitur præ multitudine.* Satis his in verbis et humana infirmitas, et fides pietatis apparet.

QUÆST. CIII. Gen. 32. 20. Quod Latini codices habent de Jacob, *Dixit enim, Placabo vultum ejus, in muneribus præcedentibus eum*, scriptor libri qui narrans ait de Jacob, *Dixit enim placabo vultum ejus*, hoc usque verba Jacob dixisse intelligitur, cetera vero sua intulisse quod ait, *in muneribus præcedentibus eum*: tamquam diceret, in muneribus quæ præcedebant Jacob, Placabo vultum fratris mei. Ordo est ergo verborum Jacob, *Placabo*

vultum ejus, et post hoc videbo faciem ejus; forsitan enim suscipiet faciem meam. Interposita autem sunt verba scriptoris, *in muneribus præcedentibus eum.*

QUÆST. CIV. Gen. 32. 26. Quod ab illo Angelo desiderat Jacob benedici, cui luctando prævaluit, magna est de Christo prophetia. Nam eo ipso admonet mysticum aliquid sapere, quia omnis homo a majore vult benedici. Quomodo ergo ab eo benedici iste voluit, quem luctando superavit? Prævaluit enim Jacob Christo, vel potius prævalere visus est, per eos Israelitas a quibus crucifixus est Christus; et ab eo tamen benedicitur in eis Israelitis, qui Rom. 11. 1. crediderunt in Christum, ex quibus erat qui dicebat, Nam et ego Israelita sum ex (a) semine Abraham, tribu Benjamin. Unus ergo atque idem Jacob et claudus et benedictus: claudus in latitudine femoris tanquam in multitudine generis, Psal. 17. 46. de quibus dictum est, Et claudicaverunt a semitis suis; Rom. 11. 5. benedictus autem in eis de quibus dictum est, Reliquiæ per electionem gratiæ salvæ factæ sunt.

QUÆST. CV. Gen. 33. 10. Quid sibi vult quod Jacob ait fratri suo, *Propter hoc vidi faciem tuam, quemadmodum cum videt aliquis faciem Dei:* utrum paventis et perturbati animi verba usque in hanc adulationem proruperunt; an secundum aliquem intellectum sine peccato dicta accipi possunt? Fortassis enim quia dicti sunt et gentium dii, quæ sunt dæmonia, non præjudicetur ex his verbis homini Dei. Non enim dixit, Quemadmodum si viderem faciem Dei, sed, *Cum videt aliquis:* ipse autem aliquis, quem significare possit, incertum est: atque ita fortasse temperata sunt verba, ut et ipse Esau sibi delatum tantum honorem grate acciperet, et qui hæc etiam (b) aliter intelligere possunt, eum a quo dicta sunt nullo crimine impietatis arguerent. Quod et si benigno animo dicta hæc verba fraterna sunt, quoniam et post bonam susceptionem metus ipse transierat, po- Exodi 7. 1. tuit sic dici, quemadmodum et Moyses Pharaonis deus dictus est, secundum quod dicit Apo- 1. Cor. 8. 5. stolus, Et si sunt qui dicuntur dii, sive in cælo, sive in terra, quemadmodum sunt dii multi, et domini multi; maxime quia sine articulo in Græco dictum est; quo articulo evidentissime solet veri Dei unius fieri significatio. Non enim dixit, πρόσωπον τοῦ Θεοῦ, sed dixit, πρόσωπον Θεοῦ: facile autem hoc intelligunt qua distantia dicatur, qui Græcorum eloquium audire atque intelligere solent.

QUÆST. CVI. Gen. 33. 14. Quæritur utrum mendaciter promiserit Jacob fratri suo, quod sequens pedes suorum, in itinere propter quos si moraretur, venturus esset ad eum in Seir; hoc enim, sicut Scriptura deinde narrat, non fecit, sed eo perrexit itinere quod dirigebat * ad suos? An forte veraci animo promiserat sed aliud postea cogitando delegit.

* f. ad Sichimos.

QUÆST. CVII. Gen. 34. 2. Quomodo Scriptura dicit, quod *vidit Sychem filius (c) Emmor Evæi, princeps terræ, Dinam filiam Jacob, et accepit eam: et dormivit cum ea, et humiliavit eam: et intendit animo Dinæ filiæ Jacob, et adamavit virginem, et locutus est secundum sensum virginis (d) ipsi?* Quomodo virgo appellatur, si jam cum illa dormierat, eamque humiliaverat? Nisi forte virgo nomen ætatis est secundum Hebræum eloquium: an potius per recapitulationem postea commemoratur quod primo factum est? Prius enim potuit intendere animæ ipsius et amare virginem, et loqui secundum sensum virginis, et deinde cum illa dormire, eamque humiliare.

QUÆST. CVIII. Gen. 33. 5. Gen. 34. 25. Cum paulo ante loquens Jacob cum fratre suo Esau, infantes filios suos esse significet, qui Græce dicuntur παῖδα, quæri potest, quomodo potuerunt facere tantam stragem direptionemque civitatis, interfectis quamvis in dolore circumcisionis constitutis pro sorore sua Dina. Sed intelligendum est, diu illic habitasse Jacob, donec et filia ejus virgo fieret, et filii juvenes. Nam ita scriptum est, *Et venit Jacob in Salem* Gen. 33. 18. *in civitatem Sichimorum, quæ est in terra Chanaan, cum advenit de Mesopotamia Syriæ; et applicuit ad faciem civitatis; et emit partem agri, in qua statuit illi (e) tabernaculum suum; ab Emmor patre Sychem centum agnis; et statuit ibi aram, et invocavit Deum Israel.* * *Exiit* * Gen. 34. 10. *autem Dina filia Liæ quam peperit ipsi Jacob, ut condisceret filias regionis ejus,* et cetera. Apparet ergo his verbis non transeunter, sicut viator solet, illic mansisse Jacob, sed agrum emisse, tabernaculum constituisse, aram instruxisse, ac per hoc diutius habitasse: filiam vero ejus cum ad eam venisset ætatem, ut amicas habere jam posset, condiscere voluisse filias civium loci: atque ita factam esse pro illa cruentissimam cædem et deprædationem, quæ jam, ut puto, quæstionem non habet. Multitudo enim non parva erat cum Jacob, qui plurimum ditatus fuit, sed filii ejus in hoc facto nominantur, quia ejusdem facti principes atque auctores fuerunt.

QUÆST. CIX. Gen. 34. 30. Quod ait Jacob, timens bella finitimorum apud civitatem Salem, quam expugnaverunt filii ejus, *Ego autem exiguus sum numero, et convenientes super me, occident me,* propter bella plurima, quæ consurgere poterant, se dixit numero exiguum, non quod minus multos haberet, quam possent sufficere expugnationi illius civitatis, cum suos in itinere in bina castra diviserit.

QUÆST. CX. Gen. 35. 1. Dixit autem *Deus Jacob, surge, et adscende in locum Bethel, et habita ibi, et fac ibi aram Deo, qui apparuit tibi, cum fugeres a facie Esau fratris tui.* Quid est quod non dixit, Et fac ibi aram mihi, qui apparui tibi; sed Deus dicit, *Fac ibi aram Deo qui apparuit tibi:* utrum filius ibi apparuit, et Deus Pater hoc dicit, an

(a) MSS. et editiones Rat. Am. et Er. *ex genere.*
(b) Duo MSS. *etiam rite intelligere.*
(c) MSS. octo, *Emmor Chorræus princeps terræ.*
(d) Am. Er. et Lov. *ipsius.* At Rat. et melioris notæ MSS. *ipsi:* juxta interpr. LXX. αὐτῇ.
(e) Quinque melioris notæ MSS. *tabernaculum suum ad Emmor patrem Sychem.* Et sic Latina editio versionis Græcæ LXX.

in aliquo genere locutionis annumerandum.

QUÆST. CXI. Gen. 35. 2. Quod Jacob adscensurus Bethel, ubi jussus est aram facere, dicit domui suæ et omnibus qui cum illo erant, *Tollite deos alienos, qui vobiscum sunt, de medio vestrum*, etc. deinde dicitur, *Et dederunt Jacob deos alienos, qui erant in manibus eorum, et inaures quæ erant in auribus eorum:* quæritur quare et inaures, quæ si ornamenta erat, ad idololatriam non pertinebant, nisi quia intelligendum est phylacteria fuisse deorum alienorum. Nam Rebeccam a servo Abrahæ inaures accepisse Scriptura testatur, quod non fieret, si eis inaures habere ornamenti gratis non liceret. Ergo illæ inaures, quæ cum idolis datæ sunt, ut dictum est, idolorum phylacteria fuerunt.

QUÆST. CXII. Gen. 35. 5. B *Et factus est timor Domini in civitatibus, quæ circa illos erant, et non sunt consecuti post filios Israel.* Incipiamus animadvertere, quemadmodum Deus operetur in hominum mentibus. A quo enim timor Dei factus est in illis civitatibus, nisi ab illo qui sua promissa in Jacob filiisque tuebatur?

QUÆST. CXIII. Gen. 35. 6. *Venit autem Jacob in Luza, quæ est in terra Chanaan, quæ est Bethel.* Animadvertendum est tria jam nomina hujus civitatis commemorata; Ulammaus, quod dictum est eam prius

Gen 28. 19 vocatam, cum illuc prius pergens in Mesopotamiam venisset Jacob; et Bethel, quod nomen ipse imposuit, et interpretatur domus Dei; et Luza, quod modo commemoratum est. Nec mirum debet videri: multis enim locis hoc accidit, C et in civitatibus, et in fluminibus, et in quibusque terrarum, ut ex aliis atque aliis caussis vel adderentur, vel mutarentur vocabula, sicut etiam ipsis hominibus.

QUÆST. CXIV. Gen. 35. 9. et 10. Iterum in Luza apparuit Deus Jacob, et dixit ei, *Nomen tuum jam non vocabitur Jacob, sed Israel erit nomen tuum.* Hoc ei dicit ecce iterum Deus in benedictione, quæ repetitio confirmat magnum promissum in hoc nomine. Nam hoc mirum est, quibus etiam semel dictum est, amplius eos non vocari quod vocabantur, sed quod eis novum nomen imponebatur, omnino amplius aliquid non vocatos nisi quod eis impositum sit: istum autem per totam vitam suam et deinceps post vitam suam appellatum esse Jacob, cui * semel Deus dixerat, *Non jam vocaberis Jacob,*

* f. non semel.

D *sed Israel erit nomen tuum.* Nimirum ergo nomen hoc ad illam recte intelligitur pertinere promissionem ubi sic videbitur Deus, quomodo non est antea Patribus visus. Ibi non erit nomen vetus, quia nihil remanebit vel in ipso corpore vetustatis, et Dei visio summum erit præmium.

QUÆST. CXV. Gen. 35. 11. In promissis Jacob dicitur, *Gentes et congregationes gentium erunt ex te.* Quæritur utrum gentes secundum carnem, congregationes autem gentium secundum fidem, an utrumque propter fidem gentium dictum est, si gentes appellari A non possunt una gens Israel secundum carnem.

QUÆST. CXVI. Gen. 35. 13. Adscendit *Autem Deus ab eo loco: ubi locutus est cum eo: et statuit Jacob titulum in loco in quo locutus est cum eo, titulum lapideum, et libavit super eum libamen, et infudit super eum oleum; et vocavit Jacob nomen loci, in quo locutus est cum eo illic Deus, Bethel.* Iterum factum est hoc loco, quod factum fuerat, an iterum commemoratum est? Sed quodlibet horum sit, super lapidem libavit Jacob, non lapidi libavit. Non ergo sicut idololatræ solent aras ante lapides constituere, et tamquam diis libare lapidibus.

QUÆST. CXVII. Gen. 35. 26. 1. Quod duodecim filii computantur Israel, qui nati sunt ei, et dicitur, *Hi sunt filii Israel, qui nati sunt ei in Mesopotamia*, cum Benjamin longe postea natus sit, cum jam transiisset B Bethel, et appropinquaret Bethlehem: frustra quidam conantes istam solvere quæstionem, dixerunt non legendum, *nati sunt*, sicut Latini plerique codices habent; sed *facti sunt*: Græce enim scriptum est ἐγένοντο: ita volentes intelligi etiam Benjamin, quamvis ibi natus non fuerit, ibi factum tamen; quia jam fuerat in utero seminatus, ut prægnans inde Rachel exiisse credatur. Hoc autem modo etiamsi, *nati sunt*, legeretur, posset dicere, jam in utero natus erat quia conceptus erat: sicut de sancta Maria dictum est ad Joseph, Quod enim in ea natum Matth. 1. 20
est, de Spiritu-sancto est.

2. Sed aliud est, quod impedit hanc solutionem quæstionis hujus; quia si jam ibi Benja- C min conceptus erat, qui filii Jacob grandes inde exierunt, vix annorum duodecim esse potuerunt. Viginti namque annos illic explevit, quorum primis septem sine conjugio fuit, (a) donec ser- a viendo id adipisceretur. Ut ergo primo anno, quo duxit uxorem, ei filius nasceretur, duodecim annorum esse potuit primitivus, cum inde profectus est. Proinde si jam conceptus fuerat Benjamin, intra decem menses illa omnis via peracta est, et quidquid in itinere scriptum est de Jacob. Unde sequitur, ut filii ejus tam parvuli pro sorore sua Dina tantam stragem fecerint, Gen. 34 25.
tot homines trucidaverint, ita expugnaverint civitatem: in quibus Simeon et Levi, qui primi gladiis accincti intraverunt ad illos homines eosque peremerunt, undecim unus, alter autem D decem annorum fuisse reperiatur, etiamsi per singulos annos sine intermissione illa pepererat: quod utique incredibile est, ab illius ætatis pueris illa omnia fieri potuisse; quando et ipsa Dina vix adhuc sex annorum fuit.

3. Proinde aliter solvenda quæstio est, ut ideo intelligatur dictum, commemoratis duodecim filiis, *Hi sunt filii Jacob, qui facti sunt ei in Mesopotamia Syriæ*, quia inter omnes qui tam multi erant, unus tantum erat non ibi natus, qui tamen inde habuit nascendi caussam, quod ibi mater ejus patri copulata est. Sed solutio ista

(a) Am. Er. et Lov. donec *serviendo* Lia ei desponsaretur. At MSS. favente Rat. id *adipisceretur*: scilicet *conjugium*.

quæstionis aliquo exemplo similis locutionis (a) firmanda est.

4. Nulla tamen est facilior solutio quæstionis hujus, quam ut per synecdochen dictum accipiatur. Ubi enim pars major est, aut potior, solet ejus nomine etiam illud comprehendi quod ad ipsum nomen non pertinet. Sicut ad duodecim Apostolos jam non pertinebat Judas, qui etiam mortuus fuit cum Dominus resurrexit a mortuis, et tamen ipsius duodenarii numeri nomen Apostolus in Epistola sua tenuit, ubi ait, cum apparuisse illis duodecim. Cum articulo enim hoc Græci codices habent, ut non possint intelligi quicumque duodecim; sed illi in eo numero insignes. Eo modo locutionis puto et illud a Domino dictum, Nonne ego vos duodecim elegi, et unus ex vobis diabolus est? ut non ad electionem etiam ipse pertinere videatur. Non enim facile invenitur electorum nomen in malo, nisi quando mali eliguntur a malis. Quod si putaverimus et illum electum, ut per ejus traditionem Domini passio compleretur, id est malitiam ejus ad aliquid electam, bene utente Deo etiam malis; aliud attendamus ubi ait, Non de omnibus vobis dico; ego scio quos elegi: ubi declarat ad electionem non pertinere nisi bonos. Ac per hoc illud quod dictum est, Ego vos duodecim elegi, per synecdochen dictum est, ut nomine majoris meliorisque partis, etiam illud complecteretur, quod ad ipsum nomen non pertinet.

(I Cor. 15. 6. Græc. τοῖς δώδεκα. At Vulg. undecim. Johan. 6. 70.) (Johan. 13. 18.)

5. Hic modus est in hoc eodem libro, ubi Emmor pro filio suo Sychem, ut acciperet Dinam filiam Jacob, exiit loqui cum eodem Jacob, et venerunt etiam filii ejus qui absentes erant, et ad omnes dicit Emmor, Sychem filius meus elegit animo filiam vestram, date ergo illi eam uxorem. Quia enim potior erat patris persona, per synecdochen filiam vestram dicens, etiam fratres tenuit hoc nomine, quorum non erat filia. Hinc est et illud, Curre ad oves, et accipe inde mihi duos hœdos: simul enim pascebantur oves et hœdi; et quia potiores sunt oves, earum nomine etiam caprinum pecus complexus est. Sic quia potior erat numerus undecim filiorum Jacob, qui nati fuerant in Mesopotamia, ipsorum commemoratione Scriptura complexa est etiam Benjamin, qui non erat ibi natus, et dictum est, *Hi sunt filii Jacob, qui facti sunt ei in Mesopotamia Syriæ.*

(Gen. 34. 6.) (Gen. 27. 9.)

QUÆST. CXVIII. (Gen. 36. 1.) Quod post narrationem mortis Isaac narratur quas uxores Esau acceperit, et quos creaverit, recapitulatio intelligenda est. Neque enim post mortem Isaac fieri cœpit, cum jam essent Esau et Jacob centum-viginti annorum. Nam eos sexagenarius suscepit, et vixit omnes annos vitæ suæ centum-octoginta.

QUÆST. CXIX. (Gen. 36. 6.) Quæstio est, quomodo Scriptura dicat, post mortem Isaac patris sui Esau abscessisse de terra Chanaan, et habitasse in monte Seir; cum veniente de Mesopotamia Jacob fratre ejus, legatur quod jam illic habitabat. Proinde quid fieri potuerit, ut Scriptura falli vel fallere non credatur, in promtu est cogitare, quod scilicet Esau postea quam in Mesopotamiam frater ejus abscessit, noluit habitare cum parentibus suis, sive ex illa commotione qua dolebat se benedictione fraudatum, sive aliqua caussa vel uxorum suarum, quas odiosas videbat esse parentibus, vel qualibet alia: et cœpit habitare in monte Seir. Deinde post reditum Jacob fratris sui, facta inter eos concordia, reversus est et ipse ad parentes, et cum mortuum patrem simul sepeliissent, quia eos in plurimum ditatos terra illa, sicut scriptum est, minime capiebat, abscessit rursus in Seir, et ibi propagavit gentem Idumæorum. (Ibid. 7.)

QUÆST. CXX. (Gen. 36. 31.) Quod scriptum est, *hi principes Chorræi filii Seir in terra Edom*: secundum tempus quo vivebat, scriptor commemorat. Cum autem Seir habitaret qui istos genuit, nondum veniente in illam terram Esau: nondum utique appellabatur terra Edom. Non enim nomen nisi ab ipso Esau inditum est terræ, quoniam idem ipse et Esau et Edom vocabatur de quo propagati sunt Idumæi, hoc est gens Edom.

QUÆST. CXXI. (Gen. 36. 31.) Quod scriptum est, *Et hi reges qui regnaverunt in Edom, antequam regnaret rex in Israel*, non sic accipiendum est, tamquam omnes reges nominati sint usque ad ea tempora, quibus cœperunt reges Israel, quorum primus fuit Saul. Multi enim fuerunt in Edom usque ad tempora Saul, temporibus etiam Judicum, quorum tempora fuerunt ante reges: sed ex his multis eos solos potuit commemorare Moyses, qui fuerunt antequam ipse moreretur. Nec mirum est quod numerantibus ad Abraham per Esau patrem gentis Edom, atque per Raguel filium Esau, et Zara filium Raguel, et Jobab filium Zara, cui Jobab successit in regno Balaac, qui primus in terra Edom rex fuisse commemoratur, usque ad ultimum regem quem potuit nominare Moyses, plures generationes inveniuntur quam numerantur ab Abraham per Jacob usque ad Moysen. Nam illic inveniuntur fere duodecim, hic autem usque ad Moysen ferme septem. Fieri enim potuit, ut ideo ibi plures nominarentur, quia citius moriendo plures alter alteri successerunt. Sic etiam contigit, ut alium ordinem sequens Matthæus, ab Abraham usque ad Joseph quadraginta-duas generationes numeraret: Lucas autem in ordine alio numerans generationes non per Salomonem, sicut ille, sed per Nathan, ab Abraham usque ad Joseph quinquaginta-quinque commemoret. In illo quippe ordine ubi plures numerantur, citius mortui sunt, quam hic ubi pauciores. Ne forte autem moveat aliquem, quod inter reges Edom commemoratur Balac filius Beor, et de si-

(Conciliatur Matthæus 1. 1. cum Luca 3. 23.) (Gen. 36. 32. Num. 22. 2.)

(a) Post, *firmanda est*, habet vetustissimus codex Corbejensis in medio contextu, *Ab hinc scribendum*. Ex quo intelligere est istum codicem forte descriptum fuisse ad exemplar illud, in quo Eugypius qui hunc locum excerpsit, id sua manu adnotaverat; et conjecturam auget, quod solet cum Eugypii Excerptis in variantibus sectionibus convenire.

militudine nominis existimet illum esse Balac, qui restitit Moysi docenti populum Israel: sciat illum Balac Moabitam fuisse, non Idumæum, eumque fuisse filium Sephor, non filium Beor: sed fuisse etiam ibi tunc filium Beor Balaam, non Balac, quem Balaam conduxerat idem Balac ad maledicendum populum Israel.

QUÆST. CXXII. Gen. 35. 28. et 37. 2.

Quomodo potuerit mors Isaac, decem et septem annorum invenire Joseph ejus nepotem sicut videtur tamquam ex ordine Scriptura narrare, quocumque se quisque converterit, invenire difficile est. Nolo enim dicere, non posse inveniri, ne forte me fugiat quod alium non fugit. Si enim post mortem avi sui Isaac, decem et septem annorum fuit Joseph quando eum fratres in Ægyptum vendiderunt, procul dubio et pater ejus Jacob septimo-decimo anno filii sui Joseph B centum-viginti annorum fuit. Genuit enim eos Isaac cum esset annorum sexaginta, sicut scri-
Gen. 25. 26. ptum est: vixit ergo Isaac postea centum-viginti, quia centesimo octogesimo mortuus est: idcirco dimisit filios centum-viginti annos habentes, et Joseph decem et septem. Joseph autem quoniam triginta annorum fuit, quando apparuit in conspectu Pharaonis, secuti sunt autem septem anni ubertatis et duo famis, donec ad eum pater cum fratribus venit, triginta-novem pro-
Gen. 47. 9. fecto annos agebat Joseph quando Jacob intravit in Ægyptum. Tunc autem idem Jacob, quod ore suo Pharaoni dicit, centesimum et trigesimum annum agebat ætatis; centum autem et viginti Jacob, quando erat decem et septem Joseph: quod verum esse nullo modo potest. Si e- C nim septimo decimo anno vitæ Joseph, Jacob centum viginti ageret; procul dubio trigesimo et nono anno Joseph, non centum-triginta, sed centum quadraginta et duos annos agere inveniretur Jacob. Si autem die mortis Isaac, nondum erat annorum decem et septem Joseph, sed aliquantulo tempore post mortem avi sui ad septimum decimum pervenit annum, quo anno Scriptura testante in Ægyptum est a fratribus venditus, plurium etiam quam centum-quadraginta-duum annorum esse debuit pater ejus, quan-
Gen. 35. 28. do est filium in Ægyptum consecutus. Scriptura quippe postea quam narravit annum vitæ ultimum Isaac centesimum et octogesimum, et ejus mortem ac sepulturam, deinde commemoravit
Gen. 36. 6. quemadmodum digressus esset Esau a fratre suo D de terra Chanaan in montem Seir, et contexuit commemorationem regum et principum gentis ipsius, in qua se constituit, vel quam propagavit Esau; post hæc, narrationem de Joseph sic
Gen. 37. 1. intulit: *Habitabat autem Jacob in terra Chanaan. Hæ autem pro-creaturæ Jacob. Joseph autem decem et septem annorum erat pascens cum*
Ibidem. 3. *fratribus oves.* Deinde narratur caussa somniorum quemadmodum odiosus fratribus sit factus, et venditus. Aut ergo eodem anno septimodecimo, aut etiam aliquanto major venit in Ægyptum: ac per hoc utrolibet modo permanet quæstio. Si enim decem et septem annorum fuit post mortem avi sui, quando pater ejus centum-viginti fuit; profecto anno ejus trigesimo et nono, quando Jacob venit in Ægyptum, centum-quadraginta-duos annos idem Jacob agere debuit: fuit autem tunc Jacob centum-triginta: ac per hoc si decem et septem annorum Joseph in Ægyptum est venditus, ante duodecim annos quam moreretur avus ejus, venditus invenitur. Decem enim et septem annorum esse non potuit, nisi ante duodecim annos mortis Isaac, centesimo et octavo anno vitæ patris sui Jacob. His enim cum adjecerimus viginti duos annos quibus Joseph usque ad adventum patris sui fuit in Ægypto, fient ætatis anni Joseph triginta-novem, et Jacob centum triginta, et nulla erit quæstio. Sed quoniam Scriptura post mortem Isaac ista narravit, putatur Joseph post ejusdem avi sui mortem decem et septem annorum fuisse. Quapropter intelligamus de vita Isaac, tamquam multum decrepiti senis, tacuisse Scripturam, cum jam de Jacob et ejus filiis loqueretur: vivo tamen Isaac, decem et septem annorum esse cœpit Joseph.

QUÆST. CXXIII. Gen. 37. 10.

Quod dicit Jacob et Joseph, *Quod est somnium hoc quod somniasti? Numquid venientes veniemus ego et mater tua et fratres tui adorare te super terram?* nisi in aliquo mysterio dictum accipiatur, quomodo intelligitur de matre Ioseph, quæ jam erat mortua? Unde nec in Ægypto, cum sublimaretur, putandum est hoc esse completum; quia nec pater eum adoravit, quando ad eum venit in Ægyptum, nec mater olim defuncta potuit. In Christi ergo persona facile intelligi potest etiam de mortuis, secundum illud quod dicit Apostolus, quia donavit ei nomen quod est super » omne nomen, ut in nomine Iesu omne genuflectatur, cœlestium, terrestrium, et infernorum. » Phil. 2. 9.

QUÆST. CXXIV. Gen. 37. 28.

Quæritur quare Ismaelitas Scriptura, quibus a fratribus venditus est Joseph, etiam Madianitas vocet, cum Ismael sit de Agar filius Abrahæ, Madianitæ vero de Cethura? An quia Scriptura dixerat de Abraham, quod munera dedit filiis concubinarum suarum, Agar scilicet et Cethuræ, et (a) dimiserit eos ab Isaac filio suo in terram Orientis, unam gentem fecisse intelligendi sunt? Gen. 25. 6.

QUÆST. CXXV. Gen. 37. 35.

De Jacob scriptum est, cum lugeret Joseph, *Congregati sunt autem omnes filii ejus et filiæ, et venerunt consolari eum.* Quæ filiæ præter Dinam? An filios et filias dicit connumeratis nepotibus et neptibus? jam enim majores filii ejus filios habere potuerunt.

QUÆST. CXXVI. Gen. 37. 35.

Et noluit consolari, dicens, Quoniam descendam ad filium meum lugens in infernum. Solet esse magna quæstio, quomodo intelligatur infernus, utrum illuc mali tantum, an etiam boni mortui descendere soleant. Si ergo tantum mali, quomodo iste ad filium suum se dicit lugentem

(a) Tres MSS. *diriserit*. Alii codices, *dimiserit*: hoc nempe acceptum est ex LXX. ἐξαπέστειλεν illud concordat cum Vulgata, *separavit*.

velle descendere? Non enim in pœnis inferni eum esse credit. An perturbati et dolentis verba sunt, mala sua etiam hinc exaggerantis?

QUÆST. CXXVII. Gen. 37. 36. *Et vendiderunt Joseph in Ægyptum Petephræ spadoni, præposito coquorum.* Nolunt quidam præpositum coquorum interpretari, qui Græce ἀρχιμάγειρος dicitur, sed præpositum militiæ, cui esset potestas occidendi. Nam sic appellatus est etiam ille, quem Nabuchodonosor misit, penes quem potius invenitur primatus fuisse militiæ.

QUÆST. CXXVIII. Gen. 38. 1. *Factum est autem in tempore illo descendit Judas a fratribus suis ad hominem quemdam Odollamitam, cui nomen Iras: et vidit illic Judas filiam hominis Chananæi nomine* (a) *Savam, et accepit eam, et introivit ad eam, et concepit, et peperit filium*, et cetera. Quæritur quando ista fieri potuerunt. Si enim postea quam Joseph devenit in Ægyptum, quomodo intra viginti ferme et duos annos (nam post tantum temporis colligitur eos venisse ad eumdem Joseph fratrem suum in Ægyptum cum patre suo) fieri potuerit, ut Judæ filii ejus ætatis omnes possent ducere uxores? Nam Thamar nurum suam mortuo primogenito suo, alteri filio dedit: quo etiam mortuo, exspectavit ut cresceret tertius; et cum crevisset, nec illi eam dedit, timens ne et ipse moreretur: unde factum est, ut eidem socero suo se illa supponeret. Quomodo ergo hæc omnia intra tam paucos annos fieri potuerint, merito movet, nisi (ut forte solet) Scriptura per recapitulationem aliquot annos ante venditum Joseph hoc fieri cœpisse intelligi velit; quoniam sic positum est, ut diceretur, *Factum est autem in illo tempore:* ubi tamen quæritur, si decem et septem annorum erat Joseph quando venditus est, quot annorum esse Judas potuerit quartus filius Jacob, quando quidem ipse primogenitus Ruben ut plurimum fratrem suum Joseph quinque aut sex annos potuerit ætate præcedere. Gen. 41. 40. Evidenter autem Scriptura dicit triginta annorum fuisse Joseph, quando innotuit Pharaoni. Cum ergo ipse anno septimo decimo ætatis suæ venditus fuisse credatur, tredecim annos peregerat in Ægypto ignotus Pharaoni: ad hos autem tredecim annos accesserunt septem anni ubertatis, et facti sunt anni viginti: his adduntur duo, quia secundo anno famis intravit Jacob in Ægyptum cum filiis suis, et inveniuntur viginti-duo anni, quibus abfuit Joseph a patre et a fratribus suis: quo medio tempore, quomodo fieri potuerint de uxore et filiis et nuru Judæ omnia quæ narrantur, indagare difficile est: nisi forte ut credamus (et hoc enim fieri potuit) mox ut adolescere Judas cœpit, eum incidisse in amorem ejus quam duxit uxorem, nondum vendito Joseph in Ægyptum.

QUÆST. CXXIX. Gen. 38. 14. *Et depositis vestimentis viduitatis suæ a se.* Hinc insinuatur et temporis Patriarcharum certa et sua fuisse vestimenta viduarum, non utique talia qualia conjugatarum.

QUÆST. CXXX. Gen. 39. 1. Quod iterum dicitur, *Joseph autem depositus est in Ægyptum, et possedit eum Petephres spado Pharaonis*, ad ordinem redit Scriptura unde recesserat, ut illa narraret quæ supra digesta sunt.

QUÆST. CXXXI. Gen. 40. 16. Quod aliqui codices Latini habent, *tria canistra alicæ*, cum Græci habeant χονδριτῶν, quod interpretantur, qui usum ejusdem linguæ habent, panes esse cibarios. Sed illud movet, quomodo panem cibarium potuerit Pharao habere in escis. Dicit enim in superiore canistro fuisse omnia, ex quibus edebat Pharao, opus (*b*) pistorum. Sed intelligendum est etiam ipsum canistrum habuisse panes cibarios, quia dictum est, tria canistra χονδριτῶν, et desuper fuisse illa ex omni genere operis pistoris in eodem canistro superiore.

QUÆST. CXXXII. Gen. 41. 1. Gen. 24. 13. Psal. 23. 2. Quod putabat se stare Pharao super flumen, quemadmodum servus Abrahæ dixit, *Ecce ego sto super fontem aquæ:* (nam et ibi Græcus ἐπὶ τῆς πηγῆς dixit, quemadmodum hic ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ) hæc locutio si intelligatur in Psalmo ubi scriptum est, Qui fundavit terram super aquam; non coguntur homines putare sicut navem natare terram super aquam. Secundum hanc enim locutionem recte intelligitur, quod altior sit terra quam aqua; altius quippe ab aquis sustollitur, ubi habitent terrena animalia.

QUÆST. CXXXIII. Gen. 41. 30. Quod scriptum est, *Obliviscentur ubertatis futuræ in tota terra Ægypti*, non futuræ illis qui famem patientur, tamquam postea veniat illis ubertas; sed futura erat tunc quando loquebatur, tamquam diceret, Ubertatis hujus, quam futuram significarunt boves bonæ et spicæ bonæ, obliviscentur homines in ea fame, quam significaverunt boves et spicæ malæ.

QUÆST. CXXXIV. Gen. 41. 38. *Numquid inveniemus hominem talem, qui habeat Spiritum Dei in se?* Ecce jam, nisi fallor, tertio insinuatur nobis in hoc libro Spiritus-Sanctus, id est, Spiritus Dei. Primo ubi dictum est, Et Spiritus Dei ferebatur super aquam. (Gen. 1. 2.) Secundo ubi dicit Deus, Non permanebit Spiritus meus in hominibus istis propter quod (*c*) carnes sunt. (Gen. 6. 3.) Et tertio nunc, quod Pharao dicit de Joseph, esse in illo Spiritum Dei; nondum tamen legimus Spiritum-sanctum. (Gen. 41. 38.)

QUÆST. CXXXV. Gen. 41. 45. *Et imposuit Pharao nomen Joseph Psonthomphanech:* hoc nomen interpretari dicitur, *Occulta revelavit;* ex illo utique quod somnia regi aperuit: Ægyptia vero lingua salvatorem mundi perhibent appellatum isto nomine.

QUÆST. CXXXVI. Gen. 41. 45. *Et dedit ei Aseneth, filiam Petephræ sacerdotis Solis civitatis, ipsi uxorem.* Quæri solet cujus Petephræ; utrum illius cujus servus fuit, an alterius: sed credibilius æstimatur alterius. Nam de illo cur non credatur, multa sunt quæ moveant. Primum, quia Scriptura non commemora-

(a) Sic MSS. juxta LXX. At editi ut in Vulgata *Sue*.
(b) MS. Corb. *opus pistorium:* et paulo infra, *operis pistorii*.

(c) In excusis, *caro sunt*. At in melioris notæ MSS. hic et infra in lib. 2. qu. 55. *carnes sunt*. Sic apud LXX.

vit, cum videatur hoc non potuisse præterire, A quod a illius juvenis non parvam gloriam pertinebat, ut ejus filism duceret, cujus famulus fuit. Deinde quomodo spado filium habere potuerit? sed respondetur, quomodo uxorem: postea quippe creditur abscissus, vel casu vulneris, vel propria voluntate. Et quod honor ejus, non ipse
Gen. 39. 1. commemoratur qui solet, id est, quod ἀρχιμάγειρος fuerit, quem principem coquorum Latini interpretes posuerunt, principem autem militiæ quidam intelligi voluot. Sed etiam hic respondetur, duos illum honores habuisse; et sacerdotium Solis, et militiæ principatum: congruenter autem alibi ille honor ejus commemoratus est, qui talibus actibus congruebat; hic vero, postea quam in Joseph apparuit non parva divinitas, ipse honor debuit nominari soceri ejus, B qui pertineret ad divinitatem non parvam, se-
a cundum opinionem Ægyptiorum in (*a*) sacerdotio Solis. Verum in his omnibus, quia et præpositus fuit custodiarum carceris, nimis incre-
b dibile est (*b*) huic præpositum officio sacerdotem. Deinde non simpliciter dictum est, quod sacerdos Solis esset; sed civitatis Solis, quæ vo-
ἡλιοπόλεως. catur Heliopolis: abesse autem dicitur amplius quam viginti millibus a civitate Memphi, ubi Pharaones id est, reges maxime commanebant. Quomodo ergo deserto officio sacerdotii sui potuit strenue regi servire in militiæ principatu? Accedit etiam quod Ægyptii sacerdotes perhibentur non servire semper, nisi templo deorum suorum, nec aliud aliquid officii gessisse: sed si forte tunc aliter fuit, credat quisque quod placet; non est tamen quæstio cujus exitus clausus sit, sive unus fuerit Petephres, sive duo: quodlibet enim horum quisque existimet, non est fidei periculosum, nec contrarium veritati Scripturarum Dei.

QUÆST. CXXXVII. Gen. 41. 49. *Et congregavit Joseph triticum, sicut arenam maris multum valde, quoadusque non potuit numerari: non enim erat numerus:* pro eo dictum est, *non enim erat numerus*, quod nomen numeri omnia usitati excederet illa copia, et quomodo appellaretur non inveniebatur. Nam unde fieri potest, ut quantumlibet magnæ, finitæ tamen multitudinis, numerus non sit? Quamvis hoc potuerit etiam secundum hyperbolen dici.

QUÆST. CXXXVIII. Gen. 42. 9. *Et commemoratus est Joseph somniorum suorum, quæ vidit ipse:* adoraverant enim eum fratres sui. Sed aliquid in illis somniis excelsius inquirendum est. Non enim potest eo modo de patre ejus ac matre compleri, quæ jam mortua
Gen. 37. 10. fuerat, quod de Sole et Luna cum vidisset, a
c patre increpante audierat, qui (*c*) vivebat.

QUÆST. CXXXIX. Gen. 42. 15. Quid est quod Joseph vir tam sapiens, atque ita non solum hominum inter quos vivebat testimonio, sed ipsa etiam scriptura teste laudatus, ita jurat per salutem Pharaonis, non exituros de Ægypto fratres suos, nisi frater eorum junior veniret. An etiam bono et fideli viro vilis fuerat salus Pharaonis, cui fidem sicut primitus domino suo servabat in omnibus? quanto enim magis ipsi, qui eum in tanto honore locaverat, si illi servavit, qui eum servum emtitium possidebat? Quod si non curabat Pharaonis salutem, numquid et perjurium pro cujuslibet hominis salute vitare non debuit? An non est perjurium? Tenuit enim unum eorum donec veniret Benjamin, et verum factum est quod dixerat: *Non* Ibidem 2. *exibitis hinc, nisi venerit frater vester.* Ad omnes enim non potuit pertinere quod dictum est? Nam quomodo et ille venturus esset, nisi ad eum adducendum aliqui rediissent? Sed quod sequitur magis urget quæstionem, ubi iterum B juravit dicens, *Mittite ex vobis unum, et addu-* Ibidem 16. *cite fratrem vestrum, vos autem (d) ducemini,* d *quoadusque manifesta sint verba vestra, si vera dicitis an non: sin autem, per salutem Pharaonis, exploratores estis*, id est, si non vera dicitis, exploratores estis. Huic sententiæ interposuit jurationem, quia si vera non dixissent, exploratores essent, id est exploratorum pœna digni essent; quos tamen vera dicere sciebat. Neque enim perjurus est quisque, si ei quem castissimum novit, dicat, Si hoc adulterium de quo argueris commisisti, damnat te Deus, et his verbis adhibeat jurationem, verum omnino jurat: ibi est enim conditio qua dixit, Si fecisti, quem tamen non fecisse certum habet. Sed ait aliquis, Verum est, quia si fecit adulterium, C damnat illum Deus: hoc autem quomodo verum est, Si non verum dicitis, exploratores estis, cum etiamsi mentiantur, non sint exploratores? Sed hoc est quod dixi, ita dictum esse, *exploratores estis*, tamquam si dictum esset, exploratorum pœna digni estis, hoc est exploratores deputabimini merito mendacii vestri. *Estis* autem potuisse dici, pro habemini et deputabimini, innumeræ similes locutiones docent. Unde est il- 3. Reg. 18. 24.
la Eliæ, Quicumque exaudierit in igne, ipse erit Deus. Non enim tunc erit, sed tunc habebitur.

QUÆST. CXL. Gen. 42. 23. Quid est quod cum inter se pœnitentes filii Israel loquerentur de fratre suo Joseph, quod cum illo male egerint, et hoc eis divino judicio redderetur, quod se periclitari videbant, adjun- D git scriptura et dicit, *Ipsi ignorabant quia audiebat Joseph: interpres enim inter illos erat.* Hoc scilicet intelligendum est, ideo eos putasse, quia ille non audiret, quod videbant interpretem, qui inter illos erat, nihil ei dicere eorum, quæ loquebantur; nec ob aliud adhibitum putabant interpretem, nisi quod eorum linguam ille nesciret; nec cura erat interpretis ea dicere illi, a quo positus fuerat, quæ non ad illum, sed inter se loquebantur.

(a) Editi, *in sacerdote* pro quo MSS. *in sacerdotio.*
(b) Sic MSS. et Rat. At Am. Er. et Lov. *hunc fuisse præpositum officio sacerdotum.*
(c) MSS. duo, qui viderat.

(d) Editi, *non educemini.* At MSS. absque negatione habent, *ducemini*, supple in carcerem: quod in vulgata sic enuntiatur, *eritis in vinculis*, apud LXX. ὑμεῖς δὲ ἀπάχθητε.

QUÆST. CXLI. Gen. 42. 24. *Et iterum accessit ad eos, et dixit illis:* nec adjungit quid illis dixerit. Unde intelligitur hæc eadem dixisse quæ dixerat.

QUÆST. CXLII. Gen. 42. 38. *Et deducetis senectam meam cum tristitia ad infernum.* Utrum ideo ad infernum, quia cum tristitia, an etiamsi abesset tristitia, tanquam ad infernum moriendo descensurus hæc loquitur? De inferno enim magna quæstio est, et quid inde Scriptura sentiat, locis omnibus, ubi forte hoc commemoratum fuerit, observandum est.

QUÆST. CXLIII. Gen. 43. 23. Quod a præposito domus audiunt, *Deus vester et Deus patrum vestrorum dedit vobis thesauros in saccis vestris, argentum autem vestrum probatum habeo*, mendacium videtur, sed aliquid significare credendum est. Argentum e-
a nim quod ei datur, et non minuitur, quia et (*a*) probatum appellatum est, nimirum illud intel-
Psal. 11. 7. ligitur de quo alibi legimus, Eloquia Domini eloquia casta, argentum igne examinatum, probatum terræ, purgatum septuplum, id est perfectae.

QUÆST. CXLIV. Gen. 43. 34. Biberunt *autem, et inebriati sunt cum eo.* Solent hinc ebriosi adhibere testimonii patrocinium; non propter illos filios Israel, sed propter Joseph, qui valde sapiens commendatur: sed hoc verbum et pro satietate solere poni in Scripturis, qui diligenter adverterit, multis in
Ps. 64. 10. locis inveniet. Unde est illud, Visitasti terram et inebriasti eam, multiplicasti ditare eam: eo quod in laude benedictionis hoc positum est, et donum Dei commemoratur, apparet hac ebrietate saturitatem significari. Nam ita inebriari ut inebriantur ebriosi, nec ipsi terræ utile est, quoniam majore quam satietati sufficit, humore corrumpitur; sicut vita ebriosorum, qui non satietate se replent, sed mergunt diluvio.

QUÆST. CXLV. Gen. 44. 15. Quod ait fratribus suis Joseph, *Nesciebatis quia augurio auguratur homo qualis ego; de* hoc augurio etiam mandavit eis dicendum per hominem suum: quid sibi velit, quæri solet; an quia non serio, sed joco dictum est, ut exitus docuit, non est habendum mendacium? Mendacia enim a mendacibus serio aguntur, non joco: cum autem quæ non sunt, tamquam joco dicuntur, non deputantur mendacia. Sed magis movet quid sibi velit ista actio Joseph, qua fratres suos, donec eis aperiret quis esset, toties ludificavit, et tanta exspectatione suspendit: quod licet tanto sit suavius cum legitur, quanto illis fit inopinatius cum quibus agitur, tamen sapientiæ illius gravitate, nisi magnum aliquid isto quasi ludo significaretur, nec ab illo fieret, nec
b ea Scriptura contineretur, in qua est (*b*) tanta sanctitatis auctoritas et prophetandorum tanta intentio futurorum: quam modo exsequi exponendo non suscepimus, sed admonere tantum voluimus, quid hic oporteat inquiri. Nam nec A illud vacare arbitror, quod non ait, auguror ego, sed *auguratur homo qualis ego.* Quod si locutionis genus est, in Scripturæ corpore simile aliquid reperiendum est.

QUÆST. CXLVI. Gen. 44. Non negligenter considerandum puto, tantam miseriam in hac perturbatione fratrum suorum quomodo Joseph quandiu voluit tenuit, et quanta voluit mora produxit: non eos utique faciens calamitosos, quando tantæ etiam ipsorum futuræ lætitiæ exitum cogitabat; et totum hoc quod agebat, ut eorum gaudium differretur, ad hoc agebat, ut eadem dilatione cumularetur: tamquam non essent condignæ passiones eorum in toto illo tempore quo turbabantur, ad futuram gloriam exsultationis, quæ in eis fuerat revelanda, fratre cognito, quem a se perditum esse B arbitrabantur.

QUÆST. CXLVII. Gen. 44. 19. Multa in narratione Judæ aliter dicta sunt, quam cum illis egerat Joseph, quamvis apud eum loqueretur, ut omnino de illa insimulatione, quod exploratores essent, nihil diceretur. Quod utrum consulto tacitum sit, an et id fecerit perturbationis oblivio, non apparet. Nam et illud quod dixerunt, se ab ipso Joseph interrogatos de patre et fratre suo, se autem illa interroganti indicasse, mirum si vel ad sententiam potest ista pervenire narratio, ut eam constet esse veracem. Quamquam et si aliqua falsa in eo sunt, falli potius per oblivionem potuit, quam audere mentiri: apud eum præsertim, cui non sicut nescienti, sed etiam illa quæ noverat eum scire, ad flectendam ejus misericordiam narrationi suæ C inserebat.

QUÆST. CXLVIII. Gen. 45. 7. c Quid est quod dicit Joseph, *Misit enim me Deus ante vos, remanere vestrum reliquias super terram, et enutrire vestrum (c) reliquiarium magnum?* Hoc enim non usquequaque consonat, ut reliquias vel reliquiarium accipiamus Jacob et filios ejus, cum omnes sint incolumes. An forte illud significat alto secretoque mysterio, quod ait Apostolus, Reliquiæ per electio- Rom. 11. 5.
nem gratiæ salvæ factæ sunt. Quia Propheta præ- Isa. 10. 22.
dixerat, Et si fuerit numerus filiorum Israel sicut arena maris, reliquiæ salvæ fient. Ad hoc enim occisus est Christus a Judæis, et traditus gentibus tamquam Joseph Ægyptiis a fratribus, ut et reliquiæ Israel salvæ fierent. Unde dicit Rom. 11. 1. et 25.
Apostolus, Nam et ego Israelita sum: et ut ple- D nitudo gentium intraret, et sic omnis Israel sal- »
vus fieret, id est, ex reliquiis Israel secundum »
carnem, et plenitudine gentium quæ in fide Christi secundum spiritum sunt Israel. Aut si et genti illi Israeliticæ restat fidei plenitudo, ex qua erant reliquiæ, in quibus reliquiis tunc et Apostoli salvi facti sunt, hoc significatur ea plenitudine liberationis Israel, qua per Moysen ex Ægypto liberati sunt.

(*a*) Hic MSS. omnes, probum. Græc. LXX. δεδοκιμασμένον.
(*b*) MSS. septem, *tantæ*.
(*c*) Editiones Er. et Lov. *et enutrire vestrum reliquias. Mirum est: hoc enim* etc. Rat. et Am. *vestrum reliquiarum mirum est. Hoc enim* etc. Vaticani MSS. *enutrire vestrarum reliquiarum magnum semen. Hoc enim* etc. Thuaneus, Benignianus, aliique veteres codices optimæ notæ ferunt, *vestrum reliquiarium magnum*. juxta LXX. ὑμῶν κατάλειψιν μεγάλην. Errandi occasio librariis fuit vox *reliquiarium*: qua, licet barbara voce, haud illibenter post Scripturam sacram usus fuit Augustinus in lib. 5. Confess. c. 3 n. 15.

QUÆST. CXLIX. Gen. 46. 6.

INTRAVERUNT *in Ægyptum Jacob et omne semen ejus, filii et filii filiorum ejus, filiæ et filiæ filiarum ejus cum eo.* Quærendum quomodo dicat *filias et filias filiarum ejus cum eo*, cum filiam unam legatur habuisse. Superius autem filias ejus dixeramus accipi posse neptes ejus, sicut filii Israel omnes dicuntur etiam universus populus ab illo propagatus. Sed nunc cum dicit, *filias filiarum*, propter unam Dinam, pluralis numerus pro singulari positus est, sicut etiam pro plurali singularia solet: nisi nurus ejus quisque asserat filias ejus potuisse appellari.

QUÆST. CL. Gen. 46. 15.

QUOD dicit Scriptura tot animas peperisse Liam, vel tot aut tot animas exisse de femoribus Jacob; videndum est quid hinc respondeatur eis, qui hoc testimonio confirmare nituntur, a parentibus simul animas cum corporibus propagari. Animas enim dictas pro hominibus; a parte totum significante locutione, nullus ambigit. Sed quomodo ipsam partem, ex qua totum commemoratum est, hoc est animam, cujus nomine totus homo significatus est, alienemus ab eo quod dictum est, *exierunt de femoribus ejus*, ut carnes tantum ex illo natas, quamvis solæ animæ nominentur, accipiamus, quærendi sunt locutionum modi secundum Scripturas.

QUÆST. CLI. Gen. 46. 15.

Hi filii Liæ, quos peperit ipsi Jacob in Mesopotamia Syriæ, et Dinam filiam ejus, omnes animæ filii et filiæ ejus triginta tres. Numquid istæ omnes triginta tres animæ ex Lia in Mesopotamia Syriæ natæ sunt? (*a*) Sex utique filii et una filia, ex quibus nepotes commemorati sunt. Si ergo de uno Benjamin quæstio nata fuerat, quando numeratis duodecim filiis Jacob et nominatim commemoratis dictum est, *Hi filii Jacob qui facti sunt ei in Mesopotamia Syriæ:* quanto major nunc quæstio est, quomodo triginta tres animæ ex Lia in Mesopotamia Syriæ natæ sunt; nisi quia illa locutio confirmatur, tamquam ibi omnes orti sunt, quorum parentes ibi orti sunt. Deinde et illud jam non dubium est, in una filia filias nominari, plurali numero pro singulari posito.

Supra q. 117. Gen. 35. 26.

QUÆST. CLII. Gen. 46. 26. v. 27.

QUOD legitur sexaginta sex animas intrasse cum Jacob in Ægyptum, exceptis videlicet filiis Joseph, ut deinde illis annumeratis infertur, *Septuagintaquinque animæ erant, cum quibus Jacob intravit in Ægyptum*, sic accipiendum est, qui erant in domo Jacob, quando intravit in Ægyptum. Nam utique quos ibi invenit, non cum eis intravit. Sed quoniam diligentius discussa veritate reperiuntur duo nati jam fuisse cum intravit, Ephræm et Manasses, quod non solum hoc loco Hebræi codices habere dicuntur, verum etiam ipsa secundum Septuaginta interpretatio in Exodo declarat, nec Septuaginta interpretes mihi in hoc videntur errasse, qui propter aliquam mysticam significationem quadam velut prophetica libertate hunc numerum complere voluerunt, si adhuc vivente Jacob illi ex duobus filiis Manasse et Ephræm propagati sunt, quos eidem numero domus Jacob aggregandos judicaverunt. Sed quia invenitur Jacob decem et septem annos vixisse in Ægypto, quomodo potuerunt filii Joseph illo vivo etiam nepotes habere, non invenitur. Ingressus est enim Ægyptum Jacob secundo anno famis: nati sunt autem filii Joseph in annis abundantiæ: quibuslibet annis ubertatis nati existimentur, a primo anno ubertatis usque ad secundum annum famis, quo ingressus est Jacob in Ægyptum, novem anni sunt; huc additis decem et septem quibus ibi vixit Jacob, viginti-sex anni reperiuntur. Quomodo ergo minus quam viginti et sex annorum juvenes etiam nepotes habere potuerunt? Sed neque illa Hebraica veritate ista solvitur quæstio. Quemadmodum enim impleri potuit, ut tot nepotes susciperet Jacob antequam intraret in Ægyptum, etiam de Benjamin qui illa ætate venit ad fratrem? Non solum autem Scriptura eum filios habuisse commemorat, sed et nepotes et pronepotes, qui omnes adnumerantur sexaginta-sex hominibus, cum quibus Jacob in Ægyptum, etiam secundum Hebraicam veritatem perhibetur intrasse. Videndum est etiam, quid sibi velit, quod cum Joseph et filii ejus non amplius quam octo commemorentur, Benjamin vero et ejus filii simul undecim reperiantur, non decem et novem omnes sicut octo et undecim, sed decem et octo referantur in summam; et postea Joseph cum filiis suis, non animæ octo, sed novem fuisse dicantur, cum octo inveniantur. Hæc omnia, quæ indissolubilia videntur, magnam continent sine dubitatione rationem, sed nescio utrum possint cuncta ad litteram convenire, præcipue in numeris, quos in Scripturis esse sacratissimos et mysteriorum plenissimos, ex quibusdam quos inde nosse potuimus, dignissime credimus.

Gen. 47. 28. Gen. 45. 6. Gen. 41. 50. Gen. 46. 21. sec. LXX. Ibidem 22. Ibidem 27.

QUÆST. CLIII. Gen. 46. 32.

COMMENDATUR in Patriarchis, quod pecorum nutritores erant a pueritia sua et a parentibus suis. Et merito, nam hæc est sine ulla dubitatione justa servitus et justa dominatio, cum pecora homini serviunt, et homo pecoribus dominatur. Sic enim dictum est cum crearetur, Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram, et habeat potestatem piscium maris et volatilium cœli, et omnium pecorum quæ sunt super terram. Ubi insinuatur, rationem debere dominari irrationabili vitæ. SERVUM AUTEM HOMINEM HOMINI, vel iniquitas vel adversitas (*b*) fecit: iniquitas quidem, sicut dictum est, Maledictus Chanaan, erit servus fratribus suis: adversitas vero, sicut accidit ipsi Joseph, ut venditus a fratribus servus alienigenæ fieret. Itaque primos servos, quibus hoc nomen in Latina lingua inditum est, bella fecerunt. Qui enim homo ab homine superatus jure belli posset occidi, quia servatus est, servus est appellatus: inde mancipia, quia manu capta sunt. Est etiam ordo naturalis in hominibus, ut serviant feminæ

Gen. 1. 26. Gen. 9. 25. Gen. 37. 28. Servus. Mancipium.

(a) Libri omnes, *Sed utique filii:* excepto uno e Vat. MSS. qui habet *Sex*. Melius, Scriptura suffragante.

(b) Am. Er. et Lov. *dominari fecit*. Abest, *dominari*, ab omnibus MSS. et ab editione Rat.

viris, et filii parentibus: quia et illic hæc justitia est, ut infirmior ratio serviat fortiori. Hæc igitur in dominationibus et servitutibus clara justitia est, ut qui excellunt ratione, excellant dominatione: quod cum in hoc sæculo per iniquitatem hominum perturbatur, vel per naturarum carnalium diversitatem, ferunt justi temporalem perversitatem, in fine habituri ordinatissimam et sempiternam felicitatem.

QUÆST. CLIV. Gen. 46. 31. *Abominatio est enim Ægyptiis omnis pastor ovium.* Merito Ægyptiis, in quibus figura est præsentis sæculi, in quo abundat iniquitas, abominatio est omnis pastor pecorum. Abominatio est enim iniquo vir justus.

QUÆST. CLV. Gen. 47. 5. *Venerunt autem in Ægyptum ad Joseph Jacob et filii ejus: et audivit Pharao Rex Ægypti, et ait Pharao ad Joseph dicens, Pater tuus et* B *fratres tui venerunt ad te: ecce terra Ægypti ante te est, in terra optima colloca patrem tuum et fratres tuos.* Hæc repetitio non prætermissæ rei, ad quam sæpe obscuræ per recapitulatio- Gen. 25. 16. nem reditur, sed omnino aperta est. Jam enim dixerat Scriptura quomodo venerint ad Pharaonem fratres Joseph, et quid eis dixerit, vel ab eis audierit: sed hoc nunc velut ab initio repetivit, ut inde contexeret narrationem ab his verbis, quæ soli Joseph Pharao dixit: quorum omnium in codicibus Græcis, qui a diligentioribus conscripti sunt, quædam obeliscos habent, et significant ea quæ in Hebræo non inveniuntur, et in Septuaginta inveniuntur; quædam asteriscos, quibus ea significantur quæ habent Hebræi, nec habent Septuaginta.

QUÆST. CLVI. Gen. 47. 9. Quid est quod dixit Jacob Pharaoni, *Dies annorum vitæ meæ, quos incolo?* Sic enim habent Græci, quod Latini habent *ago* vel *habeo*, vel si quid aliud. Utrum ergo ideo dixit, *quos incolo*, quia in terra natus est, quam nondum populus divina promissione hereditatis acceperat; et ibi vitam ducens, utique in aliena terra erat, non solum quando peregrinabatur, sicut in Mesopotamia, verum etiam quando ibi erat 2. Cor. 5. 6. ubi natus est. An potius secundum id accipiendum est, quod ait Apostolus, Quamdiu sumus Ps. 38. 13. in corpore, peregrinamur a Domino. Secundum hoc et illud in Psalmo dictum intelligitur, Inquilinus ego sum in terra, et peregrinus sicut omnes patres mei. Nam iterum dicit de ipsis diebus vitæ suæ, Gen. 47. 9. *Non pervenerunt in dies annorum vitæ patrum meorum, quos dies incoluerunt.* Non enim hic aliud voluit intelligi, quam id quod Latini codices habent, *vixerunt*: ac per hoc significavit hanc vitam incolatum esse super terram, id est peregrinationis habitationem. Sed credo sanctis hoc convenire, quibus aliam patriam æternam Dominus pollicetur. Unde viden- Ps. 55. 7. dum est, quemadmodum dictum est de impiis, Incolent et abscondent, ipsi calcaneum meum observabunt. De his enim convenientius accipitur, qui ut abscondant incolunt, id est, ut in- A sidientur filiis, non manent in domo in æternum.

QUÆST. CLVII. Gen. 47. 11. *Et dedit eis possessionem in terra optima, in terra Ramessem, sicut præcepit Pharao.* Quærendum est, utrum terra Ramessem ipsa sit Gessen. Ipsam enim petierant, et ipsam eis Pharao dari præceperat.

QUÆST. CLVIII. Gen. 47. 12. Gen. 37. 9. *Et metiebatur triticum patri suo Joseph:* et tamen eum pater nec quando vidit adoravit, nec quando ab illo triticum accipiebat: quomodo ergo somnium Joseph modo impletum putabimus, et non potius majoris rei continere prophetiam?

QUÆST. CLIX. Gen. 47. 14. a *Et intulit Joseph omnem pecuniam in domum Pharaonis.* Pertinuit ad Scripturam in hac etiam recommendare fidem (a) famuli Dei.

QUÆST. CLX. Gen. 47. 16. b *Dixit autem illis Joseph, Adducite pecora vestra, et dabo vobis panes pro pecoribus vestris,* B *si defecit argentum* (b). Quæri potest, cum Joseph frumenta collegerit, unde homines viverent, pecora unde vivebant, cum tanta fames invalesceret: maxime quia fratres Joseph Pharaoni dixerant, *Non sunt enim pascua pecoribus puerorum tuorum, invaluit enim fames in* v. 4. *terra Chanaan;* et propter hanc etiam inopiam pascuorum se venisse commemoraverant. Proinde si ea fame pascua defecerant in terra Chanaan, cur in Ægypto non defecerant, eadem tunc fame ubique invalescente, An sicut perhibetur ab eis qui loca sciunt, in multis Ægypti paludibus poterant pascua non deesse, etiam cum fames esset frumentorum, quæ solent Nili fluminis inundatione provenire? Magis enim di- C cuntur paludes illæ (c) feracia pascua gignere, c quando aqua Nili minus excrescit.

QUÆST. CLXI. Gen. 47. 29. *Moriturus Jacob filio suo Joseph dicit, Si inveni gratiam in conspectu tuo, subjice manum tuam sub femore meo, et facies in me misericordiam et veritatem.* Ea filium juratione constringit, qua servum constrinxit Abraham: ille man- Gen. 24. 2. dans unde uxor duceretur filio suo, iste sepulturam commendans corporis sui. In utraque tamen caussa nominata sunt duo illa, quæ magni habenda atque pendenda sunt in Scripturis omnibus, quacumque dispersim leguntur, misericordia et justitia, vel misericordia et judicium, vel misericordia et veritas, quandoquidem in quodam loco scriptum est, Universæ viæ Domini Ps. 24. 10. misericordia et veritas. Ita hæc duo multum commendata multum consideranda sunt. Servus an- Gen. 24. 49. D tem Abrahæ dixerat, Si facitis in dominum meum misericordiam et justitiam: sicut et iste filio suo dicit, * *ut facias in me misericordiam et veritatem.* * f. et facies. Quid sibi autem velit a tante viro tam sollicita corporis commendatio, ut non in Ægypto sepeliatur, sed in terra Chanaan juxta patres suos, mirum videtur, et quasi absurdum, nec conveniens tantæ excellentiæ mentis propheticæ, si hoc ex hominum consuetudine metiamur. Si autem in his omnibus sacramenta quærantur, majoris admirationis gaudium ipsi qui invene-

(a) Vetus Cod. Corbeiensis, *famulis Dei.*
(b) Editi: *si deficit argentum.* MSS. juxta Græc. *defecit.*
(c) MSS. quindecim, *feracius.*

rit orietur. Cadaveribus quippe mortuorum peccata significari in Lege, non dubium est, cum jubentur homines post eorum contrectationem, sive qualemcumque contactum, tamquam ab immunditia purificari. Et hinc illa scientia ducta
Eccl. 34. 30. est, Qui baptizatur a mortuo, et iterum tangit » illum, quid proficit lavatio ejus? Sic et qui je» junat super peccata sua, et iterum ambulans » hæc eadem facit. Sepultura ergo mortuorum remissionem significat peccatorum, eo pertinens
Ps. 31. 1. quod dictum est, Beati quorum remissæ sunt iniquitates, et quorum tecta sunt peccata. Ubi ergo sepelienda erant hoc significantia cadavera Patriarcharum, nisi in ea terra ubi ille crucifixus est, cujus sanguine facta est remissio peccatorum? Mortibus enim Patriarcharum peccata hominum figurata sunt. Dicitur autem ab eo
Abrahamium. loco, quod Abrahamium vocatur, ubi sunt ista corpora, abesse locum ubi crucifixus est Dominus fere triginta millibus, ut etiam ipse numerus eum significare intelligatur, qui in baptismo apparuit fere triginta annorum: et si quid aliud de re tanta, vel hoc modo vel sublimius intelligi potest, dum tamen non frustra arbitremur tales ac tantos homines Dei tantam gessisse curam pro sepeliendis corporibus suis, cum sit atque esse debeat fidelium ista securitas, quod ubicumque corpora eorum sepeliantur, vel insepulta etiam per inimicorum rabiem relinquantur, aut pro eorum libidine dilacerata absumantur, non ideo vel minus integram, vel minus gloriosam eorum resurrectionem futuram.

QUÆST. CLXII. Gen. 47. 31. Quod habent Latini codices, *Et adoravit super caput virgæ ejus:* nonnulli codices emendatius habent, *Adoravit super caput virgæ suæ*, vel *in capite virgæ suæ*, sive *in cacumine*, (a) vel *super cacumen*. Fallit eos enim verbum Græcum, quod eisdem litteris scribitur, sive *ejus*, sive *suæ:* sed accentus dispares sunt, et ab eis qui ista noverunt, in codicibus non contemnuntur; valent enim ad magnam discretionem. Quamvis et unam plus litteram habere posset, si esset suæ, ut non esset αὐτοῦ, sed ἑαυτοῦ. Ac per hoc merito quæritur, quid sit quod dictum est. Nam facile intelligeretur senem, qui virgam ferebat eo more, quo illa ætas baculum solet, ut se inclinavit ad Deum adorandum, id utique fecisse super cacumen virgæ suæ, quam sic ferebat, ut super eam caput inclinando adoraret Deum. Quid est ergo, *Adoravit super cacumen virgæ ejus*, id est filii sui Joseph? An forte tulerat ab eo virgam, quando ei jurabat idem filius, et dum eam tenet, post verba jurantis, nondum illa reddita mox adoravit Deum? Non enim pudebat eum ferre tantisper insigne potestatis filii sui, ubi figura magnæ rei futuræ præsignabatur: quamvis in Hebræo facillima hujus quæstionis absolutio esse dicatur, ubi scriptum perhibent, *Et adoravit Israel ad caput lecti*, in quo utique senex jacebat, et sic positum habebat, ut in eo sine labore, quando vellet, oraret: nec ideo tamen quod Septuaginta interpretati sunt, nullum vel levem sensum habere putandum est.

QUÆST. CLXIII. Gen. 48. 4. Etiam hic commemorans Jacob promissiones Dei erga se factas, dicit sibi dictum, *Faciam te in congregationes gentium:* quibus verbis magis fidelium vocationem significat, quam carnalis generis propagationem.

QUÆST. CLXIV. Gen. 48. 5. Quod scriptum est, dicente Jacob de Ephræm et Manasse, *Nunc ergo filii tui duo, qui facti sunt tibi in terra Ægypti priusquam ad te venirem in Ægyptum; mei sunt, Ephræm et Manasse, tanquam Ruben et Simeon erunt mihi, (natos autem si genueris postea, tibi erunt;) in nomine fratrum suorum appellabuntur in sortibus eorum:* fallit legentes aliquando, ut existiment ita dictum, tamquam si alios genuisset Joseph, istorum nominibus eos Jacob appellari præciperet: quod non ita est. Verborum quippe ordo contexitur, *Nunc ergo filii tui duo, qui facti sunt tibi in terra Ægypti priusquam ad te venirem in Ægyptum, mei sunt, Ephræm et Manasse, tamquam Ruben et Simeon erunt mihi, in nomine fratrum suorum appellabuntur in sortibus eorum*, hoc est, simul hereditatem capient cum fratribus suis, ut simul vocentur filii Israel. Duæ quippe ipsæ tribus adjunctæ sunt, ut excepta tribu Levi, quæ sacerdotalis fuit, duodecim essent quæ terram dividerent, et decimas præberent. Illud autem interpositum est, quod de aliis filiis Joseph si nascerentur dixit.

QUÆST. CLXV. Gen. 48. 7. Quod Jacob filio suo Joseph tamquam nescienti voluit indicare, ubi et quando sepelierit matrem ejus, cum et ipse simul fuerit cum fratribus suis; sed etsi erat tam parvus ætate, ut illud vel curare vel animo retinere non posset, quæ res compulit modo dici? nisi forte ad rem pertinuit commemorare ibi sepultam matrem Joseph, ubi Christus fuerat nasciturus.

QUÆST. CLXVI. Gen. 48. 14. Quod ita benedicit nepotes suos Israel, ut dexteram manum minori imponat, majori autem sinistram, et hoc filio suo Joseph volenti corrigere quasi errantem atque nescientem, ita respondet, *Scio fili, scio, et hic erit in populum,* Ibidem 19. *et hic exaltabitur, sed frater ejus junior major illo erit, et semen ejus erit in multitudinem gentium:* hactenus de Christo accipiendum est, quatenus etiam de ipso Jacob et fratre ejus dictum est, Quia major serviet minori. Secundum Gen. 25. 23. hoc enim significavit aliquid prophetice hoc faciendo Israel, quod populus posterior per Christum futurus generatione spiritali, superaturus erat populum priorem de carnali Patrum generatione glorisntem.

QUÆST. CLXVII. Gen. 48. 22. Quod dicit Jacob Sichimam se præcipuam dare filio suo Joseph, et addit quod eam possederit in gladio suo et arcu, quæri potest, quemadmodum valeat ad litteram convenire. Emit enim Gen. 33. 19. centum agnis possessionem illam, non cepit jure victoriæ bellicæ. An quia Salem civitatem Sichi- Gen. 34. 25.

(a) Plerique MSS *sive in cacumen:* pro, *in cacumine:*

A morum filii ejus expugnaverunt, et jure belli potuit ejus fieri, ut justum bellum cum eis gestum videatur, qui tantam priores injuriam fecerunt in ejus filia contaminanda? Cur non ergo illis illam terram dedit, qui hoc perpetraverunt, hoc est majoribus filiis suis? Deinde si modo ex illa victoria glorians, dat eam terram filio suo Joseph, cur ei displicuerunt tunc filii qui hoc
Gen. 49. 5. commiserunt? Cur denique etiam nunc, cum eos benediceret, exprobrando id commemoravit in factis eorum? Procul dubio ergo aliquod hic latet propheticum sacramentum: quia et Joseph quadam præcipua significatione Christum præfiguravit, et ei datur illa terra, ubi disperdiderat obruendo deos alienos Jacob, ut Christus intelligatur possessurus gentes diis patrum suorum renuntiantes, et credentes in eum.

B QUÆST. CLXVIII. Gen. 49. 32.

VIDENDUM quomodo dicant Scripturæ, quod assidue dicunt de mortuis, *Et appositus est ad patres suos*, vel, *Appositus est ad populum suum*. Ecce enim de Jacob dicitur, jam quidem mortuo, sed nondum sepulto: et ad quem populum apponatur, non in promptu est videre. Ex illo enim populus prior nascitur; qui dictus est populus Israel: qui vero eum præcesserunt, tam pauci justi nominantur, ut eos populum appellare cunctemur. Nam si dictum esset, Appositus est ad patres suos, nulla quæstio fieret. An forte populus est, non solum hominum sanctorum, verum et Angelorum, populus civitatis
Hebr. 12. 22. illius, unde dicitur ad Hebræos, Sed accessitis ad montem Sion, et ad civitatem Dei Jerusalem, et ad millia Angelorum exsultantium?
C Huic populo apponuntur qui (a) hanc vitam placentes Deo finiunt. Tunc enim dicuntur apponi, quando nulla jam remanet sollicitudo tentationum, et periculum peccatorum. Quod intuens
Eccli. 11. 30. ait Scriptura, Ante mortem ne laudes hominem quemquam.

QUÆST. CLXIX. Gen. 50. 3.

QUADRAGINTA dies sepulturæ, quos commemorat Scriptura, forte significant aliquid pœnitentiæ, qua peccata sepeliuntur. Non enim frustra etiam quadraginta dies jejuniorum sunt
Exod. 34. 28. constituti, quibus Moyses et Elias, et ipse Do-
3 Reg. 19. 8. minus jejunavit: et Ecclesia præcipuam obser-
Matth. 4. 2. vationem jejuniorum Quadragesimam vocat. Un-
Jonæ 3. 4. de et in Hebræo de Ninivitis apud Jonam prophetam scriptum perhibent, Quadraginta dies
D et Ninive evertetur: ut per tot dies, accommodatos videlicet humiliationi pœnitentium, intelligantur in jejuniis sua deflevisse peccata, et impetrasse misericordiam Dei. Nec tamen putandum est, istum numerum luctui pœnitentium tantummodo convenire: alioquin non quadraginta dies fecisset Dominus cum discipulis suis post resurrectionem, intrans cum eis et exiens, manducans et bibens; qui dies utique magnæ
Septuaginta interpretes. lætitiæ fuerunt. Nec Septuaginta interpretes, quos legere consuevit Ecclesia, errasse credendi sunt, ut non dicerent Quadraginta dies, sed,

A Triduum et Ninive evertetur. Majore quippe auctoritate præditi quam interpretum officium est, prophetico spiritu, quo etiam ore uno in suis interpretationibus; quod magnum miraculum fuit, consonuisse firmantur, Triduum posuerunt, quamvis non ignorarent quod dies quadraginta in Hebræis codicibus legerentur, ut in Domini Jesu Christi clarificatione intelligerentur dissolvi abolerique peccata; de quo dictum est,
Qui traditus est propter delicta nostra, et re- Rom. 4. 25.
surrexit propter justificationem nostram. Clarificatio autem Domini in resurrectione et in cælum adscensione cognoscitur. Unde et bis numero, quamvis unum et eumdem, Spiritum sanctum dedit, primo postea quam resurrexit, iterum postea quam adscendit in cælum. Et quo- Johan. 20. 22. Act. 2. 2.
B niam post triduum resurrexit, post quadraginta autem dies adscendit; unum horum, quod posterius factum est, per numerum dierum codices Hebræi significant: alterum autem de triduo, quod ad eamdem etiam rem pertineret, Septuaginta commemorare, non interpretationis servitute, sed prophetiæ auctoritate voluerunt. Non ergo dicamus unum horum falsum esse, et pro aliis interpretibus adversus alios litigemus, cum et illi qui ex Hebræo interpretantur, probent nobis hoc scriptum esse quod interpretantur; et Septuaginta interpretum auctoritas, quæ tanto etiam divinitus facto miraculo commendatur, tanta in Ecclesiis vetustate firmetur.

QUÆST. CLXX. Gen. 50. 5.

QUOD mandavit Joseph ad potentes Ægypti, ut dicerent Pharaoni nomine ejus, *Pater meus*
C *adjuravit me, dicens, In monumento quod ego fodi mihi in terra Chanaan, ibi me sepelies*, quæri potest, quomodo verum sit; cum hæc verba patris ejus, quando de sua sepultura mandavit, non legantur. Sed ad sententiam verba referre debemus, sicut in aliis supra similiter iteratis verbis vel narrationibus admonuimus. Voluntati enim enuntiandæ, et in notitiam perferendæ, oportet verba servire. Fodisse autem sibi Jacob sepulcrum, nusquam superius in Scripturis legitur. Sed nisi fieret, cum in eisdem terris esset, modo non diceretur.

QUÆST. CLXXI. Gen. 50. 10.

QUID sibi vult, quod cum pergerent ad sepeliendum Jacob, Scriptura dicit, *Et advenerunt ad aream Arad, quæ est trans Jordanem?* Prætergressi sunt enim locum, in quo erat mortuus
D sepeliendus, millia (sicut perhibent qui noverunt) plusquam quinquaginta: tantum quippe spatii est, plus minus, ab eo loco ubi sepulti sunt Patriarchæ, in quibus et Jacob, usque ad hunc locum, quo eos advenisse narratur. Nam post factum ibi luctum et planctum magnum redierunt ad locum quem prætericrant, rursus Jordane transjecto. Nisi forte quis dicat, aliquorum hostium vitandorum caussa per eremum eos venisse cum corpore, qua etiam populus Israel ductus est per Moysen ab Ægypto liberatus. Illo quippe itinere et plurimum circuitur, et per

(a) Editi, *qui post hanc vitam placentes Deo fiunt*. Hunc locum emendamus auctoritate MSS. quibus Ægypti abbatis collectio cum in excusis, tum in duobus Corbeiens. MSS. suffragatur.

a Jordanem venitur ad (a) Abrahamium, ubi sunt corpora Patriarcharum, id est ad terram Chanaan. Sed quoquo modo factum sit, ut trans illa loca ad Orientem versus tantum iretur, et inde ad ea per Jordanem veniretur; significationis caussa factum esse credendum est, quod per Jordanem venturus erat ad eas terras postea Israel in filiis suis.

QUÆST. CLXXII. Gen. 50. 10. *Et fecit luctum patri suo septem dies.* Nescio utrum inveniatur alicui sanctorum in Scripturis celebratum esse luctum novem dies, quod apud b Latinos (b) Novemdial appellant. Unde mihi vi- Novemdial. dentur ab hac consuetudine prohibendi, si qui Christianorum istum in mortuis suis numerum servant, qui magis est in gentilium consuetudine. Septimus vero dies auctoritatem in Scripturis habet: unde alio loco scriptum est, Luctus mortui septem dierum, fatui autem omnes dies vitæ ejus. Septenarius autem numerus propter sabbati sacramentum præcipue quietis indicium Eccli. 22. 13. est: unde merito mortuis tamquam requiescentibus exhibetur. Quem tamen numerum in luctu Gen. 50. 3. Jacob decuplaverunt Ægyptii, qui eum septuaginta diebus luxerunt.

QUÆST. CLXXIII. Gen. 50. 22. *Et vixit Joseph annos centum-decem, et vidit Joseph Ephræm filios usque ad tertiam generationem, et filii Machir filii Manasse nati sunt super femora Joseph.* Cum hos filios filiorum, vel nepotes filiorum dicat Scriptura Joseph vivendo vidisse, quomodo eos jungit illis septua- Gen. 46. 27. ginta-quinque hominibus, cum quibus Jacob Æ- A gyptum dicit intrasse: quandoquidem Joseph senescendo pervenit ut eos natos videret; Jacob autem cum ingressus est in Ægyptum, juvenis erat Joseph, et eum pater moriens quinquagesimum et sextum fere ætatis annum agentem reliquit? unde constat certi mysterii caussa illum numerum, id est septuagenarium et quinarium Scripturam commendare voluisse. Si autem quisquam exigit, quomodo etiam secundum historiæ fidem verum sit, Jacob cum septuaginta-quinque animabus in Ægyptum intrasse; non illo uno die quo venit, ejus ingressum oportet intelligi, sed quia in filiis suis plerumque appellatur Jacob, hoc est in posteris suis, et per Joseph eum constat in Ægyptum intrasse, introitus ejus accipiendus est quamdiu vixit Joseph, per quem fa- B ctum est ut intraret. Toto quippe illo tempore nasci et vivere potuerunt omnes, qui commemorantur, ut septuaginta-quinque animæ compleantur usque ad nepotes Benjamin. Sicut enim dicit, *Hi filii Liæ, quos peperit ipsi Jacob in Mesopotamia Syriæ*, loquens etiam de iis, qui non Gen. 46. 15. erant nati; quia illic parentes eorum, ex quibus nati sunt, pepererat, ibi eos perhibens natos, quoniam caussa qua nascerentur ibi nata est, id est parentes eorum, quos ibi Lia peperit: ita quoniam caussam intrandi in Ægyptum Jacob in Joseph habuit, totum tempus quo in Ægypto vixit Joseph, ingressio erat Jacob in Ægyptum per suam progeniem, quæ illo vivo propagabatur, per quem factum est ut ingrederetur.

LIBER SECUNDUS

Quæstiones in Exodum, et in fine descriptio Tabernaculi.

QUÆST. I. Exod. 1. 19. De obstetricum mendacio, quo fefellerunt Pharaonem, ne occiderent masculos Israelitas quando nascebantur, dicentes, non ita parere mulieres Hebræas sicut pariebant Ægyptiæ, quæri solet, utrum talia mendacia approbata sint auctoritate divina, quandoquidem scriptum Ibidem 20. est, Deum bene fecisse obstetricibus: sed utrum pro misericordia ignoscebat mendacio; an et ipsum mendacium dignum præmio judicabat, incertum est. Aliud enim faciebant obstetrices vivificando infantes parvulos, aliud Pharaoni mentiendo: nam in illis vivificandis opus misericordiæ fuit; mendacio vero illo pro se utebantur, ne noceret illis Pharao, quod potuit non ad laudem, sed ad veniam pertinere. Neque hinc auctoritatem ad mentiendum esse propositam Apoc. 14. 5. mihi videtur eis de quibus dictum est, Et non est inventum in ore eorum mendacium. Quorumdam enim vita longe inferior a professione sanctorum, si habeat ista mendaciorum peccata, provecto ipso et indole feruntur, præsertim si beneficia divina nondum norunt exspectare cæ- C lestia, sed circa terrena occupantur. Qui autem ita vivunt, ut eorum conversatio, sicut dicit Apostolus, in cælis sit, non eos existimo linguæ Phil. 3. 20. suæ modum, quantum ad veritatem promendam adtinet falsitatemque vitandam, exemplo illo obstetricum debere formare. Sed diligentius de hac quæstione disserendum est, propter alia exempla quæ in Scripturis reperiuntur.

QUÆST. II. Exod. 2. 12. De facto Moysi, cum occidit Ægyptium ad defendendos fratres suos, satis disputavimus in illo opere, * quod de vita Patriarcharum advers- * Lib. 22. cap. 60. et seq. sus Faustum scripsimus: utrum indoles in eo laudabilis fuerit, qua hoc peccatum admiserit, sicut solet uber terræ, etiam ante utilia semina, quadam herbarum quamvis inutilium feracitate laudari; an omnino ipsum factum justificandum D sit. Quod ideo non videtur, quia nullam adhuc legitimam potestatem gerebat, nec acceptam divinitus, nec humana societate ordinatam. Tamen sicut Stephanus dicit in Actibus Apostolo- Act. 7. 25. rum, putabat intelligere fratres suos, quod per eum Deus daret illis salutem: ut per hoc testi-

(a) Rat. ad *Abrahamum*. Am. Er. et Lov. ad *Mambram*. Legendum cum MSS. ad *Abrahamium*, uti supra in q. 161.

(b) Eugypii collectio MS. *Novemdialia*.

monium videatur Moyses jam divinitus admonitus (quod Scriptura eo loco tacet) hoc audere potuisse.

QUÆST. III. Exod. 3. 4. Isaiæ 9. 6. *Clamavit* (a) *illum Dominus de rubo.* Dominus in Angelo, an Dominus Angelus ille qui dictus est, Magni consilii Angelus, et intelligitur Christus? Supra enim dixit, *Apparuit illi Angelus Domini in flamma ignis de rubo.*

QUÆST. IV. Exod. 3. 8. *Educere illos de terra illa in terram bonam et multam, in terram fluentem lac et mel:* utrum terram fluentem lac et mel spiritaliter accipere debemus; quia secundum proprietatem non hoc erat illa, quæ data est populo Israel: an locutionis est, qua id ad laudem ubertatis et suavitatis refertur?

QUÆST. V. Exod. 3. 9. Gen. 18. 20. *Et nunc ecce clamor filiorum Israel venit ad me:* non sicut clamor Sodomorum, quo iniquitas sine timore et sine verecundia significatur.

QUÆST. VI. Exod. 3. 22. Quod mandavit Dominus Hebræis per Moysen, ut acciperent ab Ægyptiis vasa aurea et argentea et vestem, atque addidit, *Et prædabimini eos:* mandati hujus non potest injustum esse judicium. Mandatum enim Dei est, de quo non judicandum, sed ei obtemperandum fuit. Ille enim novit quam juste mandaverit: ad servum autem pertinet obedienter facere quod mandavit.

QUÆST. VII. Exod. 4. 10. Quod ait Moyses ad Dominum, *Precor Domine non sum eloquens ante hesternum, neque ante nudiustertianum diem, neque ex quo cœpisti loqui famulo tuo*, intelligitur credere, posse se fieri Dei voluntate subito eloquentem, cum dicit, *neque ex quo cœpisti loqui famulo tuo:* tamquam ostendens fieri potuisse, ut ante hesternum et nudiustertianum diem qui eloquens non fuisset, repente fieret, ex quo cum illo Dominus loqui cœpit.

QUÆST. VIII. Exod. 4. 11. *Quis fecit mutum et audientem, videntem et cæcum, nonne ego Dominus Deus?* Sunt qui Deo calumnientur, vel Scripturæ potius veteris Testamenti, quia dixerit Deus, quod ipse fecerit cæcum et mutum. Quid ergo dicunt de Domino Johan. 9. 39. Christo aperte in Evangelio dicente, Ego veni ut qui non vident videant, et qui vident cæci fiant? Quis autem nisi insipiens crediderit aliquid homini secundum vitia corporalia posse accidere, quod Deus nolit? Sed eum juste tum velle nemo ambigit.

QUÆST. IX. Exod. 4. 12. Quod Dominus dicit ad Moysen, *Sed nunc vade, et ego aperiam os tuum, et instruam te quæ locuturus es:* satis hic apparet, non tantum instructionem oris, sed ipsam etiam apertionem ad Dei voluntatem et gratiam pertinere. Non enim ait, Tu aperi os tuum, et ego instruam te: sed utrumque ipse promisit, *Aperiam et in-* Psal. 80. 11. *struam.* Alibi autem dicit in Psalmo, Dilata os tuum, et adimplebo illud. Ubi significat in homine voluntatem accipiendi, quod Deus donat volenti: ut ad voluntatis exordium pertineat, Dilata os tuum; ad Dei autem gratiam, Et adim-

A plebo illud. Hic vero, *Et aperiam os tuum, et instruam te.*

QUÆST. X. Exod. 4. 14. *Et iratus iracundia Dominus dixit.* Quemadmodum possit intelligi irascens Deus, quia non sicut homo per irrationabilem perturbationem, per omnia tenendum est, ubi tale aliquid Scriptura dicit, ne de hoc eadem sæpe dicenda sint. Sed merito quæritur, cur hic iratus de fratre Moysi dixerit, quod ipse illi loqueretur ad populum: videtur enim tamquam diffidenti non dedisse plenissimam facultatem, quam daturus erat; et per duos agi voluisse, quod et per unum posset, si credidisset. Verumtamen eadem verba omnia diligentius considerata, non significant iratum Dominum pro vindicta dedisse Aaron. Sic enim dicit, *Nonne ecce Aaron frater tuus Le-* Ibidem.

B *vites? scio quia* (b) *loquens, loquetur ipse.* Quibus verbis ostenditur Deus increpasse potius eum quid timeret ire quod ipse esset minus idoneus, cum haberet fratrem, per quem posset ad populum loqui quod vellet; quoniam erat ipse gracilis vocis, et linguæ tardioris: quamquam de Deo totum sperare deberet. Deinde eadem ipsa quæ paulo ante promiserat, et postea quam iratus est, dicit: Dixerat enim, *Aperiam os tuum,* v. 12. *et instruam te:* nunc autem dicit, *Aperiam os* v. 15. *tuum et os ejus, et instruam vos quæ faciatis:* sed quoniam addidit, *Et loquetur ipse tibi ad* v. 16. *populum*, videtur oris apertio præstita, propter quod dicit Moyses linguæ se tardioris. De vocis autem gracilitate nihil ei præstare Dominus voluit, sed propter hoc adjutorium fratris adjun-

C xit, qui posset ea uti voce, quæ populo docendo sufficeret. Quod ergo ait, *Et dabis verba mea in os ejus*, ostendit quod ea loquenda esset daturus: nam si tantummodo audienda, sicut populo, in aures diceret. Deinde quod paulo post ait, *Et loquetur ipse tibi ad populum, et ipse erit tuum* v. 15. *os*, et hic subauditur, ad populum. Et cum dicit, *Tibi loquetur ad populum;* satis indicat in v. 16. Moyse principatum, in Aaron ministerium. Deinde quod ait, *Tu autem illi eris* (c) *quæ ad Deum*, c magnum hic fortassis perscrutandum est sacramentum, cujus figuram gerat, veluti medius Moyses inter Deum et Aaron, et medius Aaron inter Moysen et populum.

QUÆST. XI. Exod. 4. 21. In eo quod scriptum est, *Et factum est, in via ad refectionem obviavit ei Angelus, et quæ-*

D *rebat eum occidere: et assumto Sephora calculo, circumcidit præputium filii sui: et procidit ad pedes ejus, et dixit, Stetit sanguis circumcisionis infantis mei. Et recessit ab eo, propter quod dixit, Desiit sanguis circumcisionis.* Primum quæritur, quem volebat Angelus occidere, utrum Moysen, quis dictum est, *accurrit ei Angelus, et quærebat eum occidere.* Nam cui putabitur occurrisse, nisi illi qui universo suorum comitatui præfuit, et a quo ceteri ducebantur? An puerum quærebat occidere, cui mater cir-

(a) Editi. *Clamavit ad illum.* MSS. *Clamavit illum:* id est, Vocavit, uti habetur in vers. Vulgata. Apud LXX. ἐκάλεσεν αὐτόν.

(b) Sic MSS. juxta LXX. ὅτι λαλῶν λαλήσει αὐτός. At editi, *quia eloquens est, loquetur ipse.*

(c) Sic MSS. locutione Græca, ἔσῃ τὰ πρὸς τὸν Θεόν, quam locutionem aliis retinuerunt in excusis, alias mutaverunt hunc in modum, *eris in iis quæ ad Deum.*

cumcidendo subvenit: ut ob hoc intelligatur occidere voluisse infantem, quia non erat circumcisus, atque ita sancire præceptum circumcisionis, severitate vindictæ? Quod si ita est, incertum est prius de quo dixerit, *quærebat eum occidere;* quia ignoratur quem, nisi ex consequentibus reperiatur: mira sane locutione et inusitata, ut prius diceret, *occurrit ei, et quærebat eum* Psal. 86. 1. *occidere*, de quo nihil antea dixerat. Sed talis » est in Psalmo, Fundamenta ejus in montibus sanctis: diligit Dominus portas Sion. Inde enim Psalmus incipit, nec aliquid de illo vel de illa dixerat, cujus fundamenta intelligi voluit, dicens, » Fundamenta ejus in montibus sanctis. Sed quia » sequitur, Diligit Dominus portas Sion: ergo fun- » damenta vel Domini vel Sion, et ad faciliorem sensum magis Sion, ut fundamenta civitatis accipiantur. Sed quia in hoc pronomine, quod est, *ejus*, genus ambiguum est (omnis enim generis est hoc pronomen, id est et masculini, et feminini, et neutri) in Græco autem in feminino genere dicitur αὐτῆ, masculino et neutro αὐτοῦ, et habet codex Græcus, αὐτοῦ, cogit intelligere non fundamenta Sion, sed fundamenta Domini, id est, quæ constituit Dominus, de quo dictum Psal. 146. 2. est, Ædificans Jerusalem Dominus. Nec Sion tamen, nec Dominum antea nominaverat, cum di- » ceret, Fundamenta ejus in montibus sanctis; sic et hic nondum nominato infante dictum est, *occurrit ei et quærebat eum occidere;* ut de quo dixerit, in consequentibus agnoscamus. Quamquam et si de Moyse accipere quisquam voluerit, non est magnopere resistendum. Illud potius quod sequitur, si fieri potest, intelligatur, quid sibi velit ideo recessisse Angelum ab interfectione cujuslibet eorum, quia dixit mulier, *Stetit sanguis circumcisionis infantis.* Non enim ait, Recessit ab eo, propter quod circumcidit infantem: sed quia stetit sanguis circumcisionis; non quia cucurrit, sed quia stetit: magno nisi fallor sacramento.

QUÆST. XII. Exod. 4. 20. Quod superius dictum est, quod Moyses uxorem et infantes suos imposuit vehiculis, ut cum eis in Ægyptum pergeret, postea vero (*a*) Jothor socer ejus illi cum eis occurrit, postea quam Exod. 8. 2. eduxit populum ex Ægypto: quæri potest, quomodo utrumque sit verum. Sed intelligendum est, post illam, quæ ab Angelo futura erat, interfectionem Moysi vel infantis, reversam fuisse cum parvulis. Nam quidam putaverunt propter hoc Angelum terruisse, ne ad impedimentum ministerii, quod divinitus impositum Moyses gerebat, femineus sexus comitaretur.

QUÆST. XIII. Exod. 5. 1. Quæritur, quomodo populo dicatur, quod mandavit Deus ejecturum se eos de Ægypto in terram Chanaan: Pharaoni autem dicatur, quod trium dierum iter exire vellent in desertum immolare Deo suo ex mandato ejus. Sed intelligendum est, quamvis Deus sciret quid esset facturus, quoniam præsciebat non consensurum Pharaonem ad populum dimittendum, illud primo dictum esse, quod etiam primitus fieret, si ille dimitteret. Ut enim sic fierent omnia quemadmodum consequens Scriptura testatur, Pharaonis contumacia meruit et suorum. Neque enim mendaciter Deus jubet quod scit non facturum cui jubetur, ut justum judicium consequatur.

QUÆST. XIV. Exod. 5. 22. Verba quæ dicit Moyses ad Dominum, *Quare afflixisti populum hunc, et ut quid me misisti: ex quo enim intravi ad Pharaonem loqui in tuo nomine, in hunc populum; et non liberasti populum tuum*, non contumaciæ verba sunt vel indignationis, sed inquisitionis et orationis: quod ex his apparet, quæ illi Dominus respondit. Non enim arguit infidelitatem ejus, sed quid sic facturus aperuit.

QUÆST. XV. Exod. 6. 14. Sacramenti locum esse dubium non est, quod Scriptura volens originem Moysi demonstrare, quoniam ejus actio jam expetebat, a primogenito Jacob, id est Ruben progenies cœpit, inde ad Simeon, inde ad Levi; ultra progressa non est, quoniam ex Levi Moyses. Hi autem commemorantur, qui jam commemorati fuerant in illis septuaginta-quinque, in quibus Israel intravit in Ægyptum: non enim primam neque secundam, sed tertiam tribum, id est Leviticam, Deus esse voluit sacerdotalem.

QUÆST. XVI. Exod. 6. 30. Quod Moyses dicit, *Ecce ego gracili voce sum, et quomodo exaudiet me Pharao*, non videtur tantum propter magnitudinem populi excusare de vocis gracilitate, verum etiam propter unum hominem. Mirum si tam gracilis vocis fuit, ut nec ab uno homine posset audiri: an forte regius fastus non eos permittebat de proximo loqui? Dicitur autem illi, *Ecce dedi te deum Pharaoni*, Exod. 7. 1. *et Aaron frater tuus erit tuus propheta.*

QUÆST. XVII. Notandum quod cum ad populum mitteretur, non ei dictum est, Ecce dedi te deum populo, et frater tuus erit tuus propheta: sed frater tuus, inquit, loquetur tibi ad populum. Dictum etiam Exod. 4. 6. est, Erit os tuum, et tu illi quæ ad Deum: non dictum est, Tu illi deus. Pharaonis autem dicitur Moyses datus Deus, et secundum analogiam propheta Moysi Aaron; sed ad Pharaonem. Hic insinuatur nobis, ea loqui prophetas Dei, quæ audiunt ab eo, nihilque aliud esse prophetam Dei, Propheta quis. nisi enuntiatorem verborum Dei hominibus, qui Deum vel non possunt vel non merentur audire.

QUÆST. XVIII. Exod. 7. 3. Assidue Deus dicit, *Indurabo cor Pharaonis:* et velut caussam infert cur hoc faciat, *Indurabo*, inquit, *cor Pharaonis, et implebo signa mea et portenta mea in Ægypto:* tamquam necessaria fuerit obduratio cordis Pharaonis, ut signa Dei multiplicarentur vel implerentur in Ægypto. Utitur ergo Deus bene cordibus malis, ad id quod vult ostendere bonis, vel (*b*) quod facturus est bonis. Et quamvis uniuscujusque cordis in malitia qualitas, id est, quale cor habeat ad malum, suo fiat vitio, quod inolevit ex

(a) In editis, *Jethro*. At in MSS. uti apud LXX. *Jothor.*

(b) Verus Cod. Corbeiensis, et Eugypii collectio in duobus MSS. *vel quos facturus est bonos.*

arbitrio voluntatis: ea tamen qualitate mala ut huc vel illuc moveatur, eum sive huc sive illuc male moveatur, caussis fit quibus animus propellitur: quæ caussæ ut exsistant vel non exsistant, non est in hominis potestate, sed veniunt ex occulta providentia, justissima plane et sapientissima, universum quod creavit disponentis et administrantis Dei. Ut ergo tale cor haberet Pharao, quod patientia Dei non moveretur ad pietatem, sed potius ad impietatem vitii proprii fuit: quod vero ea facta sunt, quibus cor suo vitio tam malignum resisteret jussionibus Dei (hoc est enim quod dicitur induratum, quia non flexibiliter consentiebat, sed inflexibiliter resistebat) dispensationis fuit divinæ, qua tali cordi non solum justa, sed evidenter justa pœna parabatur, qua timentes Deum corrigerentur. Proposito quippe lucro, verbi gratia, propter quod homicidium committatur, aliter avarus, aliter pecuniæ contemtor movetur; ille scilicet ad facinus perpetrandum, ille ad cavendum: ipsius tamen lucri propositio in alicujus illorum non fuit potestate. Ita caussæ veniunt hominibus malis, quæ non sunt quidem in eorum potestate, sed hoc de illis faciunt, quales eos invenerint jam factos propriis vitiis ex præterita voluntate. Videndum sane est, utrum etiam sic accipi possit, *Ego indurabo*, tamquam diceret, Quam durum sit demonstrabo.

QUÆST. XIX. Exod. 7. 9. *Si loquetur vobis Pharao dicens, Date nobis signum aut portentum: et dices Aaron fratri tuo, Sume virgam, et projice illam palam Pharaone et palam servis ejus; et erit draco.* Hic certe non ministerio vocis opus erat, cui videbatur velut ex necessitate datus Aaron propter gracilitatem vocis Moysi; sed virga erat projicienda ut draco fieret: cur hoc ergo Moyses ipse non fecit, nisi quia ista mediatio ipsius Aaron inter Moysen et Pharaonem alicujus magnæ rei figuram gerit?

QUÆST. XX. Exod. 7. 10. Etiam hoc notandum, quod cum signum palam Pharaone fieret, scriptum est, *Et projecit Aaron virgam suam*: cum forte si dixisset, Projecit virgam, nulla esset quæstio; quod vero addidit, *suam*, cum eam Moyses dederit, non frustra forsitan dictum est. An erat utrique illa virga communis, ut cujuslibet eorum diceretur, verum diceretur.

QUÆST. XXI. Exod. 7. 12. *Et absorbuit virga Aaron virgas illorum.* Si dictum esset, Absorbuit draco Aaron virgas illorum, intelligeretur verus draco Aaron phantastica illa figmenta non absorbuisse, sed virgas. Hoc enim potuit absorbere quod erant, non quod esse videbantur et non erant. Sed quoniam dixit, *Absorbuit virga Aaron virgas illorum;* draco utique potuit virgas absorbere, non virga. Sed eo nomine appellata res est unde versa est, non in quod versa est, quia in id etiam reversa est: et ideo hoc vocari debebat quod principaliter erat. Quid ergo dicendum est de virgis magorum, utrum et ipsæ veri dracones factæ fuerint, sed a ratione virgæ appellatæ sunt, qua et virga Aaron: an potius videbantur esse quod non erant, ludificatione venefica? Cur ergo ex utraque parte et virgæ dicuntur et dracones, ut de figmentis illis nihil differat loquendi modus? Sed demonstrare difficile est, quomodo etiam si veri dracones facti sunt ex virgis magorum, non fuerint tamen creatores draconum, nec magi, nec angeli mali quibus ministris illa operabantur. In sunt enim corporeis rebus per omnia elementa mundi quædam occultæ seminariæ rationes, quibus cum data fuerit opportunitas temporalis atque caussalis, prorumpunt in species debitas suis modis et finibus. Et sic non dicuntur angeli, qui ista faciunt, animalium creatores, sicut nec agricolæ segetum vel arborum vel quorumque in terra gignentium creatores dicendi sunt, quamvis noverint præbere quasdam visibiles opportunitates et caussas, ut illa nascantur. Quod autem isti faciunt visibiliter, hoc angeli invisibiliter: Deus vero solus (a) verus creator est, qui caussas ipsas et rationes seminarias rebus inseruit. Res breviter dicta est, quæ si exemplis et copiosa disputatione explicetur, ut facilius intelligatur, longo sermone opus est, a quo se ratio nostræ festinationis excusat.

QUÆST. XXII. Exod. 7. 22. *Fecerunt autem similiter et incantatores Ægyptiorum veneficiis suis; et induratum est cor Pharaonis, et non exaudivit eos, sicut dixit Dominus.* Cum hæc dicuntur, videtur propterea cor Pharaonis induratum fuisse, quia et incantatores Ægyptiorum similia fecerunt: sed consequentia docebunt quanta fuerit illa obduratio, etiam cum incantatores defecerunt.

QUÆST. XXIII. Exod. 8. 7. *Fecerunt autem similiter et incantatores Ægyptiorum veneficiis suis; et eduxerunt ranas super terram Ægypti.* Quæritur unde, si jam ubique factum erat. Sed similis quæstio est, unde et aquam in sanguinem verterint, si tota aqua Ægypti in sanguinem conversa jam fuerat: Proinde intelligendum est regionem, ubi filii Israel habitabant, plagis talibus non fuisse percussam: et inde potuerunt incantatores vel aquam haurire, quam in sanguinem verterent, vel aliquas ranas educere ad solam demonstrationem magicæ potentiæ. Quamquam potuerunt etiam, postea quam illa compressa sunt, facere: Sed Scriptura cito narrando conjunxit quod etiam postea fieri potuit.

QUÆST. XXIV. Exod. 8. 15. *Et vidit Pharao quoniam facta est refrigeratio, et ingravatum est cor ejus, et non exaudivit eos, sicut dixerat Dominus.* Hic apparet non illas tantum fuisse caussas obdurationis cordis Pharaonis, quod incantatores ejus similia faciebant; verum etiam ipsam Dei patientiam, qua parcebat. Patientia Dei secundum corda hominum, quibusdam utilis ad pœnitendum, quibusdam inutilis, ad resistendum Deo et in malo perseverandum: non tamen per se ipsa inutilis est, sed secundum cor malum, sicut jam diximus. Hoc est Apostolus dicit, Ignoras quia patientia Dei ad pœnitentiam te adducit? Secun- » Rom. 2. 4.

(a) MSS quindecim, unus.

» dum autem duritiam cordis tui et impœnitens
» cor, thesaurizas tibi iram in die iræ et revelationis justi judicii Dei, qui reddet unicuique se-
2 Cor. 2. 15. cundum opera ejus. Nam et alibi cum diceret, Christi bonus odor sumus in omni loco; etiam illud adjunxit, Et in iis qui salvi fiunt, et in iis qui pereunt. Non dixit Christi bonum se odorem esse iis qui salvi fiunt, malum autem iis qui pereunt; sed tantum bonum odorem se dixit. Illi vero tales sunt, ut et bono odore pereant secundum sui cordis, ut sæpe dictum est, qualitatem, quæ mutanda est bona voluntate in Dei gratia, ut incipiant ei prodesse judicia Dei, quæ malis cordibus nocent. Unde ille mutato in me-
Psal. 118. 175. lius corde cantabat, Vivet anima mea, et laudabit te, et judicia tua adjuvabunt me. Non dixit munera tua, vel præmia tua, sed judicia tua. B Multum est autem ut sincera fiducia dici possit,
Psal. 25. 2. Proba me Domine, et tenta me, ure renes meos
» et cor meum. Et ne sibi aliquid ex suis viribus
Ibid 3. tribuisse videretur, continuo addidit, Quoniam misericordia tua ante oculos meos est, et com-
» placui in veritate tua. Factam erga se commemorat misericordiam, ut complacere posset in
Psal. 24. 20. veritate; quoniam universæ viæ Domini misericordia et veritas.

QUÆST. XXV. Quod dixerunt magi ad Pharaonem, *Digitus*
Exod. 8. 19. *Dei est* (a) *hoc*, quoniam non potuerunt educere scyniphes: senserunt profecto, cum artium suarum nefariarum scirent potentiam, non talibus artibus, velut potentior in eis esset Moyses, suos conatus fuisse frustratos, ut non possent educere scyniphes, sed digito Dei, qui utique opera- C batur per Moysen. Digitus autem Dei, sicut Evangelium manifestissime loquitur, Spiritus San-
Luc. 11. 20. ctus intelligitur. Namque uno Evangelista ita narrante verba Domini, ut diceret, Si ego in digito Dei ejicio dæmonia, alius Evangelista idipsum narrans exponere voluit quid sit digitus
Matth. 12. 28. Dei, et ait, Si ego in spiritu Dei ejicio dæmonia. Cum itaque magi faterentur, quorum Pharao potentia præfidebat, digitum Dei esse in Moyse, in quo superabantur, et eorum veneficia frustrabantur; tamen induratum est cor Pharaonis nunc mirabili omnino duritia. Cur autem in tertia ista plaga magi defecerint, (nam plagæ cœperunt ex quo aqua in sanguinem versa est) et sentire et explicare difficile est. Poterant enim et in primo signo deficere, ubi in serpentem virga con- D versa est; et in prima plaga, ubi aqua in sanguinem commutata est; et in secunda de ranis, si hoc voluisset digitus Dei, id est, Spiritus Dei. Quis enim dementissimus dixerit digitum Dei in hoc signo potuisse conatus magorum impedire, et in superioribus nequivisse? Omnino ergo certa caussa est, quare illa facere hoc usque permissi sunt. Commendatur enim fortasse Trinitas, et quod verum est, summi philosophi gentium, quantum in eorum litteris indagatur, sine Spiritu-Sancto philosophati sunt, quamvis de A Patre et Filio non tacuerint quod etiam Didymus
Didymus in lib. 1. de Spiritu S. in libro suo meminit, quem scripsit de Spiritu-Sancto.

QUÆST. XXVI. *Ecce ego mitto in te et in servos tuos et in populum tuum et in domos tuas cynomyiam, et*
Exod. 8. 21. *implebuntur domus Ægyptiorum cynomyia; ut scias quoniam ego sum Dominus Deus omnis terræ, et dabo intervallum inter populum meum et inter populum tuum.* Quod hic Scriptura aperuit, ne ubique diceret, intelligere debemus et in posterioribus et in prioribus signis factum esse, ut terra in qua habitabat populus Dei, nullis plagis talibus vexaretur. Opportunum autem fuit, ut ibi hoc aperte poneretur, unde jam incipiunt signa quibus magi similia nec conati sunt facere: procul dubio enim quia ubique fue- B rant scyniphes in regno Pharaonis, non autem fuerant in terra Gessen, ibi conati sunt magi similiter facere, et minime potuerunt. Quousque ergo deficerent, nihil de illius terræ segregatione dictum est; sed ex quo cœperunt ea fieri, ubi jam illi similia facere nec conari auderent.

QUÆST. XXVII. Quod Latini habent, *Euntes immolate Domi-*
Exod. 8. 25. *no Deo vestro in terra* (b): Græcus habet, *ve-*
b *nientes immolate Domino Deo vestro in terra.*
ἐλθόντες. Nolebat enim eos ire quo dicebant, sed ut illic in Ægypto immolarent, volebat. Hoc ostendunt verba Moysi quæ sequuntur, ubi dicit, non posse fieri propter abominationes Ægyptiorum.

QUÆST. XXVIII. Quod ait Moyses, *Non potest fieri sic: abomi-*
Exod. 8. 26. *nationes enim Ægyptiorum immolabimus Domino Deo nostro:* id est hæc immolaturi sumus, C quæ abominantur Ægyptii, et propterea in Ægypto non possumus: hoc manifestant verba quæ adjungit et dicit, *Si enim immolaverimus abominationes Ægyptiorum palam ipsis, lapidabimur.* Hoc non intelligentes quidam interpretes nostri, sic interpretati sunt, ut dicerent, Non potest fieri sic: numquid abominationes Ægyptiorum immolabimus Domino Deo nostro? Cum magis hoc Scriptura dixerit, quia Ægyptiorum abominationes immolaturi sunt. Alii vero Latini sic habent, Non potest fieri sic, quoniam abominationes Ægyptiorum non immolabimus Domino Deo nostro. Contrarium sensum facit addita particula negativa, cum Moyses dixerit, *Non potest fieri sic: abominationes enim Ægyptiorum immolabimus Domino Deo nostro:* et ideo in ere- D mum dicebant se ire velle, ubi Ægyptii non viderent abominationes suas. Hoc autem, intelligendum est mystice significari, quod etiam de pastoribus diximus, qui erant Ægyptiis abomi-
Gen. 46. 34. nabiles; et ideo separatam terram Israelitæ acceperunt, cum venerunt in Ægyptum. Sic enim et sacrificia Israelitarum abominationes sunt Ægyptiis, sicut iniquis vita justorum.

QUÆST. XXIX. Cum ablata esset locusta, dictum est de Pha-
Exod. 8. 32. raone, *Et ingravavit Pharao cor suum etiam in hoc tempore, et noluit dimittere populum.* Certe nunc non dictum est, Ingravatum est cor Pha-

(a) Sic MSS. juxta Græc. interp. LXX. At editi, *est hic*.

(b) Editi, *in terra hæc*. abest demonstrativa particula a MSS. abest quoque ab interp. LXX. quo fit ut Augustinum non pigeat illustrare hunc locum.

raonis, sed *ingravavit Pharao cor suum.* Sic utique in omnibus plagis. A voluntate quippe hominis est origo vitiorum: moventur autem caussis corda hominum, talia sic, talia vero sic, etiam non diversis caussis sæpe diverso modo, secundum proprias qualitates, quæ ex voluntatibus veniunt.

QUÆST. XXX. Exod. 9. 7.

Videns autem Pharao, quia non est mortuum de pecoribus filiorum Israel ullum, ingravatum est cor Pharaonis. Quomodo ex contrariis caussis facta est hæc ingravatio cordis Pharaonis? Si enim et pecora Israelitarum morerentur, tunc videretur caussa competens qua cor ejus ingravaretur ad contemnendum Deum, tamquam si et magi ejus pecora Israelitarum fecissent mori: nunc vero unde debuit ad timendum vel credendum moveri, videns nullum pecus mortuum ex pecoribus Hebræorum, hinc ingravatum est: id est, illa ingravatio etiam huc usque progressa est.

QUÆST. XXXI. Exod. 9. 8.

Quid est quod dicit Deus ad Aaron et Moysen, *Sumite vobis plenas manus favillæ de fornace, et adspergat Moyses in cælum coram Pharaone et coram servis ejus, et fiebat pulvis in universa terra Ægypti?* Signa enim superiora, virga fiebant, quam non Moyses, sed Aaron vel extendebat super aquam, vel ea terram percutiebat: nunc vero interpositis duobus signis de cynomyia et pecorum mortibus, ubi nec Aaron nec Moyses aliquid manu operati sunt, dicitur ut Moyses favillam spargat in cælum de fornace, et hanc ambo sumere jubentur, sed ille spargere non in terram, sed in cælum; tamquam Aaron qui datus erat ad populum, terram percutere deberet, vel in terram sive in aquam manum extendere: Moyses vero de quo dictum est, Erit * tibi quæ ad Deum, in cælum jubetur favillam spargere. Quid duo illa superiora signa, ubi nec Moyses nec Aaron manu aliquid operantur? Quid sibi vult ista diversitas? Neque enim nihil.

Exod. 4. 16. * f. Eris illi

QUÆST. XXXII. Exod. 9. 16. Rom. 9. 22.

Et propter hoc ipsum conservatus es, ut ostendam in te virtutem meam, et ut annuntietur nomen meum in universa terra. Hæc Scripturæ verba et Apostolus posuit, cum in eodem loco perdifficili versaretur. Ibi autem et hoc ait, Si autem volens Deus ostendere iram, et demonstrare potentiam suam, adtulit in multa patientia vasa iræ: parcendo utique iis, quos malos futuros esse præscierat: quæ vasa dicit perfecta in perditionem. Et ut notas, inquit, faceret divitias gloriæ suæ in vasa misericordiæ. Unde vasorum misericordiæ vox est in Psalmis, Deus meus, misericordia ejus præveniet me: Deus meus demonstravit mihi in inimicis meis. Novit ergo Deus bene uti malis, in quibus tamen humanam naturam non ad malitiam creat, sed perfert eos patienter quousque scit oportere; non inaniter, sed utens eis ad admonitionem vel exercitationem bonorum. Ecce enim ut annuntiaretur nomen Dei in universa terra, vasis mise-

Psal. 58. 11.

A ricordiæ utique prodest. Ad eorum itaq
litatem Pharao servatus est, sicut Scripti
statur, et exitus docet.

Quid est quod mandavit Deus Pharaon
se facturum magnam grandinem minareti
festinet congregare pecora sua, et quæcu
illi essent in campo, ne grandine intereant
enim non tam indignanter quam misérico
videtur admonere. Sed hoc non facit qu
nem, quando Deus etiam irascens tempera
nam. Illud est quod merito movet, quibus
pecoribus consulatur, si omnia mortua fu
plaga superiore, ubi scriptum est, quod d
vit Deus inter pecora Hebræorum et Ægy
rum, ita ut illinc nullum moreretur, omnia
Ægyptiorum pecora morerentur. An eo sol
B quæstio, quod prædixerat ea moritura, qu
campo fuissent, ut hæc accipiantur omnia
telligantur autem evasisse quæ in domibus e
quæ potuerunt etiam a dubitantibus collig
in domo teneri, ne forte verum esset quod l
ses Dominum facturum esse prædixerat: e
his esse in campis iterum poterant, quæ n
admonet congregari in domos, ne grandine
reant: maxime, quia sequitur Scriptura et d
*Qui timuit verbum Domini servorum Pha
nis, congregavit pecora sua in domos: qui
tem non intendit mente in verbum Domini,
misit pecora sua in campo?* Hoc ergo fieri
tuit, quando etiam mortem pecorum minatus
Deus, quamvis id Scriptura tacuerit.

Et dixit Dominus ad Moysen, extende m
C *num tuam in cælum, et erit grando in omni t*
ra Ægypti. Ecce iterum Moyses non in terra
sed in cælum manum jubetur extendere, si
superius de favilla.

Cum fragore cæli, qui vehemens erat in gr
dine, Pharao territus rogaret Moysen ut ora
pro illo, confitens iniquitatem suam et pop
sui, Moyses ei dixit, *Et tu et servi tui scio qu*
nondum timetis Dominum. Qualem timorem qu
rebat, cui timor iste nondum erat Domini timo
Facile est enim pœnam timere, sed non hoc
Deum timere, illo scilicet timore pietatis, qu
commemorat Jacob, ubi dicit, Nisi Deus pat
mei Abraham (a) et timor Isaac adesset mil
nunc me inanem dimisisses.

Dixit Dominus ad Moysen, Intra ad Ph
D *raonem: ego in gravavi cor ejus et servorum ej*
ut ordine superveniant signa mea hæc (b) *su*
eos: tamquam opus habeat Deus cujusquam n
litia. Sed sic intelligendum est, ac si dicere
Ego enim patiens fui super eum et servos ej
ut non eos auferrem, ut ordine superveniant
gna mea super eos. Quia enim patientia Dei
stinatior fiebat malus animus, ideo pro eo qu
est, Patiens in eum fui, dicitur, *Gravavi*
ejus.

Et non est relicta locusta una in omni te
Ægypti, et induravit Dominus cor Pharaon

(a) Septem melioris notæ MSS. *et timor Isaac esset mihi:* juxta Græc. ἦν μοι.

(b) Post, *super eos*, in Corb. MS. additur: *Ita dicit, Ego enim gravavi cor ejus, ut ordine superveniat si*
mea hæc super eos.

Beneficium certe Dei commemoravit Scriptura, quo abstulit locustas; et secuta, dixit indurasse Dominum cor Pharaonis, beneficia utique suo, et patieatia sua, qua ille fiebat obstinatior, dum ei parceretur: sicut omuia mala corda hominum, patientia Dei male utendo durescunt.

QUÆST. XXXVIII. Exodi 10. 21. TERTIO dicitur ad Moysea, *Extende manum tuam in cælum*, ut fieret etiam plaga tenebrarum. Numquam autem dictum est ad fratrem ejus Aaron, ut extenderet maaum in cælum. **Ibidem 12.** Quod ergo dictam est ad Moysea, *Extende manum tuam super terram Ægypti, et adscendat locusta super terram*, credo id significatum, etiam minus posse qui plus potest; non autem coatiuuo cui minora conceduntur, posse majora.

QUÆST. XXXIX. Exod. 11. 2. DEUS ad Moysen, *Loquere ergo secreto in aures populi, et petat unusquisque a proximo, et mulier a proxima, vasa aurea et argentea et vestem.* Non hinc quisque sumendum exemplum putare debet ad expoliandum isto modo proximum. Hoc enim Deus jussit, qui noverat quid quemque pati oporteret: nec Israelitæ furtum fecerunt, sed Deo jubenti ministerium præbuerunt. Quemadmodum cum minister judicis occidit eum quem judex jussit occidi, profecto si id sponte faciat, homicida est: etiamsi eum occidat, quem scit occidi a judice debuisse. Est etiam ista nonnulla quæstio, Si seorsum habitabant Hebræi in terra Gessen, ubi nec plagæ fiebant, quibus regnum Pharaonis affligebatur, quomodo petit quisque a proximo vel a proxima, aurum, argentum, et vestem; præsertim quia **Exod. 3. 22. παρὰ γεί-τονος κ' συσκήνου αὐτῆς** ubi primum hoc mandatur per Moysea, sic positum est, *et mulier a vicina sua et concellaria* vel *concellanea* (si ita dicendum est) vel *cohabitatrice sua.* Unde intelligendum est, etiam in terra Gessen non solos Hebræos habitasse, sed eis aliquos Ægyptios in illa terra cohabitatores fuisse, ad quos potuerunt merito Hebræorum etiam illa divina beneficia pervenire, ut hinc eos et diligerent iidem Ægyptii cohabitatores, et quod petebant facile commodarent: nec tamen Deus judicavit ita illos alienos fuisse ab injuriis et contritionibus, quas populus Dei pertulit, ut nec isto damno ferirentur, qui plagis illis propterea quod terræ illi parcebatur, percussi non erant.

QUÆST. XL. Exod. 11. 9. *DIXIT autem Dominus ad Moysen, Non exaudiet vos Pharao, ut multiplicem signa mea et portenta mea in terra Ægypti:* tamquam opus fuerit ejus inobedientia, ut signa illa multiplicarentur, quæ utiliter fiebant ad terrendum populum Dei, atque ipsa discretione ad pietatem informandum. Sed hoc Dei fuit, malitia cordis illius bene utentis: non Pharaonis, Dei patientia male abutentis.

QUÆST. XLI. Exodi 12. 10. *QUÆ autem superaverint ab eo in mane, igne concremabitis.* Quæri potest, quomodo aliquid superabit, cum hoc præmoniti fuerint, ut si domus non haberit consummendo pecori idoneam multitudinem, vicini assumantur. Sed intelligi- **Ibidem.** tur quoniam dictum est, *Os non conteretis ab eo*, remansura utique fuisse ossa, quæ igne cremarentur.

QUÆST. XLII. Exod. 12. 5. *AGNUS perfectus masculus anniculus erit vobis.* Movere potest ista locutio, quasi agnus possit esse non masculus, nescientem qua necessitate ita sit translatum. Ovis enim transferri debuit, quia Græcus πρόβατον habet, sed πρόβατον in Græca lingua generis neutri est, et potuerunt quæ sequuntur omnia convenire, tamquam si diceret, Pecus perfectum masculum anniculum erit vobis. Potuit enim Latine dici, Masculum pecus; quomodo dicuntur mascula tura, genere neutro, ovis autem masculus dici non posset, quia feminini generis est ovis. Item ovis mascula si diceretur, esset absurdius. Pecus vero si poneretur, etiam aliud intelligeretur; nec servaretur sacramentum, quod cum Scriptura de ove loquatur, post dicit, *ab agnis et hædis accipietis illud.* Qua **Ibidem.** in re Christus significari merito accipitur. Quid enim opus erat ovem vel agnum ab agnis et hœdis accipiendum moneri, nisi ille figuraretur, cujus caro non solum ex justis, verum etiam ex peccatoribus propagata est? Quamquam conentur Judæi etiam hœdum intelligere accipiendum ad celebrandum Pascha, et hoc esse dictum putant, *ab agnis et hædis accipere*, tamquam diceret, vel ab agnis agnum, vel ab hœdis hœdum, si illud desit, anni oportere: apparet tamen in Christo rebus impletis quid illo præcepto fuerit figuratum.

QUÆST. XLIII. Exodi 12. 14. QUOD scriptum est, *Et facietis diem hunc in progenies vestras legitimum æternum* vel *æternalem*, quod Græce dicitur αἰώνιον, non sic accipiendum est, tamquam possit istorum prætereuntium dies esse ullus æternus: sed illud æternum est, quod iste significat dies: velut cum dicimus ipsum Deum æternum, non utique istas duas syllabas æternas dicimus, sed quod significant. Quamquam diligenter scrutandum sit, quomodo appellare Scriptura soleat æternum, ne forte ita dixerit sollemniter æternum, quem nefas habeant prætermittere, aut sua sponte mutare. Aliud est enim quod præcipitur quousque fiat, sicut præceptum est ut septies muros Jeri- **Jos. 6. 3.** cho circumiret arca: aliud cum præcipitur sic observari aliquid, ut nullus terminus præfiniatur observationis, sive quotidie, sive per menses, sive per annos sollemniter, sive per multorum vel aliquorum annorum certa intervalla. Aut ergo sic appellavit æternum, quod non sua sponte audeant desinere celebrare: aut, sicut dixi, ut non ipsa signa rerum, sed res quæ iis significantur æternæ intelligantur.

QUÆST. XLIV. Exodi 12. 30. *ET factus est clamor magnus in terra Ægypto. Non enim erat domus in qua non erat in ea mortuus.* Nonne potuit esse aliqua domus, quæ primogenitum non haberet? Cum ergo primogeniti tantummodo morerentur, quomodo nulla erat, quæ non haberet mortuum? An et hoc divinitus præscientia Dei fuerat procuratum, ut in omnibus omnino essent domibus primogeniti, in quibus percuterentur Ægyptii? Ab hac sane plaga non putandi sunt immunes fuisse Ægy-

ptii, qui habitabant in terra Gessen: hominum quippe erat, vel animalium, non terræ: id est, homines et animalia primogenita moriebantur occulto et angelico percussu, non aliquid in terra vel in cælo factum erat, sicut rana vel locusta, vel tenebræ, unde qui habitabant, affligerentur. A talibus enim plagis cum terra Gessen fuisset aliena, procul dubio perveniebat beneficium ad eos Ægyptios, qui in eadem terra cum Hebræis morabantur: hac vero primogeniti eorum omnes percussi sunt.

[QUÆST. XLV. Exodi 12. 35.] *FILII autem Israel fecerunt sicuti præceperat illis Moyses, et petierunt ab Ægyptiis vasa aurea et argentea et vestem, et Dominus dedit gratiam populo suo coram Ægyptiis, et commodaverunt illis, prædati sunt Ægyptios.* Jam hoc factum fuerat ante mortes primogenitorum Ægyptiorum: sed nunc per recapitulationem repetitur. Nam narratum est qusudo factum est. Modo enim fieri quomodo posset, ut in tanto luctu ex mortibus suorum accommodarent ista filiis Israel, Nisi forte quis dicat etiam ista plaga non fuisse percussos Ægyptios, qui cum Hebræis inhabitabant terram Gessen.

[QUÆST. XLVI. Exodi 12. 22] QUID est quod ait, *Accipietis autem fasciculum hyssopi, et tingentes ex sanguine qui est juxta ostium, linietis super limen et super ambos postes?* Quæritur enim quem sanguinem dicat juxta ostium, cum illius agni utique velit intelligi sanguinem, cujus immolatione fit Pascha: An eo modo consequenter præcipit, quamvis hoc tacuerit, ut idem agnus juxta ostium occidatur? An, quod est credibilius, ideo dixit *ex sanguine qui est juxta ostium*, quia utique ille qui liniturus est super limen et postes, vas ipsum in quo sanguinem excepit, juxta ostium positurus est, ad manum habeat quando tingit.

[QUÆST. XLVII. Exodi 12. 37.] 1. *SUSTULERUNT autem filii Israel* de *Ramesse in Soccoth, in sexcenta millia peditum viri, præter instructum*, vel *censum*. Si isto modo potest recte interpretari quod Græcus habet ἀποσκευὴν, quo verbo non solum mobilia, verum etiam moventia significari indicat Scriptura, ubi [Gen. 43. 8.] Judas loquens ad patrem suum dicit, Mitte puerum mecum, et surgentes ibimus ut vivamus, et non moriamur et nos, et tu, et substantia nostra. Ibi enim Græcus ἀποσκευὴν habet, ubi *substantiam* Latinus interpretatus est; quod aliquando *censum* interpretantur nostri: sicut nunc *instructum* dicere voluimus, dum tamen eo nomine et homines et jumenta vel omnia pecora intelligantur. Ubi etiam utrum et uxores possint intelligi nescio. Sexcenta tamen millia peditum cum Scriptura commemoret, addens et dicens, *Excepto instructu*, vel *censu*, vel *substantia*, vel si quo alio verbo melius interpretatur ἀποσκευὴν, manifestum est et homines significatos, sive in servis, sive in mulieribus, sive in bis ætatibus, quæ militiæ non essent idoneæ, ut sexcenta millia peditum in eis solis intelligamus qui possent militari agmine armari.

2. Quæri autem solet, utrum ad tantum numerum Hebræi pervenire potuerint per eos annos in Ægypto, quos ostendere consideratus in Scripturis numerus potest: qui primum anni quot fuerint, non parva quæstio est. Dicit enim Deus ad Abraham cum factum esset illud sacrificium de vacca trima, et capra, et ariete, et turture, et columba, antequam non solum Isaac, sed nec Ismael quidem natus esset, Sciendo (a) scias, quia peregrinum erit semen tuum in terra non propria, et in servitutem redigent eos, et nocebunt illis quadringentos annos. [Gen. 15. 13.] Si ergo quadringentos annos sic acceperimus, ut in servitute sub Ægyptiis intelligantur, non parvum spatium temporis fuit, quo ita populus multiplicaretur. Sed tot annos non fuisse, apertissimo indicio Scriptura testatur.

3. Quidam enim putant quadringentos triginta annos accipi debere, ex quo Jacob intravit in Ægyptum, donec inde populus per Moysen liberatus est, quoniam in exodo scriptum est, *Incolatus autem filiorum Israel, quem incoluerunt in terra Ægypto et in terra Chanaan, ipsi et patres eorum, anni quadrigenti-triginta.* [Exodi 12. 40.] Servitutis autem eorum volunt esse annos quadringentos; propterea quod scriptum est in Genesi, Sciendo scias, quia peregrinum erit semen tuum in terra non sua, et in servitutem redigent eos, et nocebunt illis quadringentos annos. Sed quoniam servitutis anni post mortem Joseph computantur, (illo enim vivo, non solum ibi non servierunt, verum etiam regnaverunt), non est quemadmodum computentur quadringenti-triginta in Ægypto. Ingressus est enim Jacob anno filii sui trigesimo et nono: quoniam triginta annorum erat Joseph, cum apparuit in conspectu Pharaonis, et regnare cœpit sub illo: [Gen. 41. 46.] transactis autem septem annis ubertatis, secundo anno famis ingressus est Jacob in Ægyptum, cum aliis filiis suis: [Gen. 45. 6.] ac per hoc tunc agebat Joseph triginta et novem annos, qui impletis vitæ suæ annis centum et decem, mortuus est: vixit ergo in Ægypto post ingressum ad se patris sui, septuaginta et unum annos: [Gen. 50. 22.] quos si detraxerimus a quadringentis-triginta annis, remanebunt servitutis anni, id est post mortem Joseph, non quadringenti, sed trecenti et quinquaginta-novem anni. Quod si ex illo putabimus nos computare debere, ex quo Joseph sub Paraone regnare cœpit, ut tunc quodammodo intelligatur intrasse Israel in Ægyptum, quando ibi filius ejus tanta potestate sublimatus est, etiam sic trecenti-quinquaginta erunt, quos Tychonins vult accipi quadringentos, ut a toto pars intelligatur, [Tychonius in Regular. lib. 3.] id est a toto centenario pars quinquagenaria, et probat hac loquendi regula solere uti Scripturam. Si autem, quod aliquanto probabilius dici potest, tunc habeamus intrasse Israel in Ægyptum; quando illic Joseph esse venditus cœpit, detracturi sumus adhuc annos tredecim, ut trecentos-triginta-septem annos pro quadringentis

(a) Sic MSS. hoc loco: at inferius constanter habent *Sciendo scies.*

Gen. 46. 11. accipiamus. Sed cum Scriptura commemoret (a) Caath filium Levi avum Moysi cum avo sub Jacob intrasse in Ægyptum; Exod. 6. 18. dicat autem eum vixisse annos (b) centum triginta; filium vero ejus patrem Moysi Ambram centum-triginta-septem; Ibidem 20. Moysen vero dicat octoginta annorum fuisse cum de Ægypto populum liberavit: etiam si tunc genuisset Caath patrem Moysi, quo anno mortuus est, ille quoque Ambram ultimo vitæ suæ anno genuisset Moysen, computati anni centum-triginta et centum-triginta septem et octoginta, trecentos et quadraginta-septem annos faciunt, non quadringentos-triginta. Quod si quis dicat extremo anno vitæ (c) Joseph natum esse Caath filium Levi; septuaginta ferme anni possunt accedere illi summæ, quia septuaginta unum annos vixit in Ægypto Joseph post ingressum patris sui. Quapropter etiam sic septuaginta anni vitæ Joseph ab ingressu Jacob in Ægyptum usque ad nativitatem Caath, si tunc natus asseratur, et centum-triginta anni ipsius Caath, et centum-triginta-septem filii ejus Ambram patris Moysi, et octoginta ipsius Moysi, quadringentos-decem et septem annos faciunt, non quadringentos-triginta.

Eusebius in Chron. ad mundi an. 3200. 4. Proinde illa nimirum computatio, quam secutus est Eusebius in historia sua Chronica, perspicua veritate subnixa est. Ab illa enim promissione computat quadringentos-triginta annos, qua vocavit Deus Abraham, ut exiret de terra sua in terram Chanaan: quia et Apostolus cum Abrahæ laudaret et commendaret fidem, in Gal. 3. 17. ea promissione qua Christum vult intelligi prophetatum, id est qua promisit Deus Abrahæ quod » benedicerentur in eo omnes tribus terræ, Hoc » autem dico, inquit, quia testamentum confirma- » tum a Deo, post quadringentos et triginta annos facta lex non infirmat ad evacuandas promissiones. Ex illa ergo promissione, qua vocatus est Abraham, et credidit Deo, post quadringentos et triginta annos factam Legem dicit Apostolus, non ex tempore quo Jacob intravit in Ægyptum. Deinde etiam ipsa Scriptura Exodi satis hoc significavit: non enim dixit, *Incolatus filiorum Israel*, quem incoluerunt in terra Ægypto anni quadringenti-triginta, sed aperte dixit, *quem incoluerunt in terra Ægypto et in terra Chanaan, ipsi et patres eorum*. Ac per hoc manifestum est computandum esse tempus etiam Patriarcharum Abrahæ, Isaac, et Jacob, ex quo peregrinari cœpit Abraham in terra Chanaan: id est ex illa promissione, in qua ejus fidem laudat Apostolus, usque ad illud tempus, quo ingressus est Israel in Ægyptum. Toto quippe isto tempore peregrinati sunt patres in terra Chanaan, et deinde semen Israel in Ægypto: ac sic completi sunt quadringenti-triginta anni a promissione usque ad exitum Israel ex Ægypto, A quando facta est Lex in monte Sina, quæ non infirmat testamentum ad evacuandas promissiones.

5. Septuagesimo ergo et quinto anno vitæ suæ Abraham, sicut Scriptura dicit, egressus est in terram Chanaan, Gen. 12. 4. et genuit Isaac cum esset annorum centum. Gen. 21. 5. Fiunt itaque anni viginti-quinque ex promissione usque ad natum Isaac. His adduntur omnes anni vitæ Isaac, id est centum-octoginta, Gen. 35. 28. fiunt ducenti-quinque: tunc erat Jacob annorum centum-viginti; nati sunt enim sexagenario patre gemini, Gen. 25. 26. ipse et Esau, post decem autem annos intravit Jacob in Ægyptum, cum esset annorum centum-triginta, Gen. 47. 9. Joseph autem esset triginta-novem. Fiunt proinde anni a promissione usque ad ingressum Jacob in Ægyptum, B ducenti-quindecim. Joseph autem ab illo tricesimo et nono anno ætatis suæ, in quo eum pater in Ægypto invenit, vixit septuaginta et unum annos; quia omnes ætatis ejus anni centum-decem fuerunt. Gen. 50. 22. Cum itaque ad ducentos quindecim annos accesserint septuaginta-unus, fiunt anni ducenti-octoginta sex. Restant centum-quadraginta-quatuor vel quinque, quibus intelligitur servisse in Ægypto populus Israel post mortem Joseph. His annis quantum multiplicari potuerint, si fecunditas hominis consideretur, adjuvante illo qui eos voluit valde multiplicari, reperitur non esse mirum quod in sexcentis millibus peditum egressus est populus ex Ægypto; excepto cetero apparatu, ubi et servitia erant, et sexus muliebris et imbellis ætas.

C 6. Quod ergo dixit Deus ad Abraham, Scien- Gen. 15. 13. do scias, quia peregrinum erit semen tuum in » terra non propria, et in servitutem redigent » eos, et nocebunt illis quadringentos annos, non » sic accipiendum est, tamquam in illa durissima servitute quadringentos annos Dei populus fuerit: sed quia scriptum est, In Isaac vocabitur tibi semen; Gen. 21. 12. ex anno nativitatis Isaac usque ad annum egressionis ex Ægypto computantur anni quadringenti-quinque. Cum ergo de quadringentis triginta, detraxeris viginti-quinque qui sunt a promissione usque ad natum Isaac, non mirum est, si quadringentos et quinque annos summa solida quadringentos voluit appellare Scriptura, quæ solet tempora ita nuncupare, ut quod de summa perfectioris numeri paululum excrescit aut infra est, non computetur. D Non itaque quod ait, In servitutem redigent eos et nocebunt illis, ad quadringentos annos referendum est, tamquam per tot annos eos habuerint in servitute: sed referendi sunt quadringenti anni ad id quod dictum est, Peregrinum erit semen tuum in terra non propria: quia sive in terra Chanaan, sive in Ægypto, peregrinum erat illud semen, antequam hereditatem sumerent terram ex promissione Dei; quod factum

(a) In editis: *Caath*, *Amram*. At in MSS. constanter scriptum est, *Cath*, *Ambram*. Consentit Græc. LXX. in *Ambram*: non in *Cath*, quod quidem sic exstat Gen. 46. Sed Exod. 6. cum gemino αα legitur, Καάθ.

(b) Nunc tamen Exodi 6. 18. Caath centum triginta tres annos vixisse refertur, tum in Vulgata, tum apud LXX.

(c) In editis, *vitæ Jacob*. Legendum cum optimis MSS. *vitæ Joseph*.

est postea quam ex Ægypto liberati sunt: ut A hyperbaton hic intelligatur, et ordo verborum sit, Sciendo scias, quia peregrinum erit semen tuum in terra non propria quadringentis annis; illud autem interpositum intelligatur, Et in servitutem redigent eos et nocebunt illis; ita ut ad quadringentos annos ista interpositio non pertineat. In extrema enim parte annorum summæ hujus, hoc est, post mortem Joseph factum est, ut in Ægypto populus Dei durum perageret servitutem.

QUÆST. XLVIII. Exod. 13. 9. QUID est quod ait, cum de Pascha præciperet, *Erit tibi in signum super manum tuam*, an intelligitur super opera tua, id est, quod præferre debeas operibus tuis? Pertinet enim Pascha propter occisionem ovis ad fidem Christi, et sanguinem quo redemti sumus. Hæc autem B fides operibus præponenda est, ut sit quodammodo super manum, adversus illos, qui in operibus Legis gloriabantur, de qua re Apostolus Galat. 3. Hebr. 11. 3 loquitur, et (*a*) multum agit; qui fidem operibus sic vult anteponi, ut ex illa pendeant opera bona, atque ab ea præveniantur, non ut ipsa velut meritis bonorum operum retribui videatur. Illa enim ad gratiam pertinet: si autem Rom. 11. 6. gratia jam non ex operibus; alioquin gratiam jam non est gratia.

QUÆST. XLIX. Exodi 13. 17. *CUM autem dimisit Pharao populum, non deduxit eos Deus* (*b*) *viam terræ Philistiim, quia prope erat: Dixit enim Deus, Ne quando pæ-* b *niteat populum cum viderit prælium, et revertatur in Ægyptum.* Hic ostenditur omnia fieri c debere, (*c*) quæ consilio recte fieri possunt, ad C devitanda quæ adversa sunt, etiam cum Deus apertissime adjutor est.

QUÆST. L. Exodi 13. 18. *QUINTA autem progenie adscenderunt filii Israel de terra Ægypti.* Utrum progeniem in centum annis vult computari, et ideo quinta progenie, quia post quadringentos-triginta annos: an per hominum generationes hoc potius intelligendum est, ab ipso Jacob, qui intravit in Ægyptum, usque ad Moysen, qui cum populo egressus est. Jacob enim primus, secundus Levi, tertius Caath, quartus Ambram, quintus Moyses invenitur. Has autem dicit progenies Latinus interpres, quas γενεάς Græci vocant, quæ in Evangelio generationes appellantur, nec numerantur nisi per successiones hominum, non per numerum annorum.

QUÆST. LI. Exodi 14. 13. DIXIT autem Moyses, (*d*) *Confidite, et state, et videte salutem, quæ est a Domino, quam faciet vobis hodie. Sicut enim vidistis Ægyptios* d *hodie, non apponetis amplius videre eos in æternum tempus.* Quomodo accipienda sunt hæc verba, cum viderint postea Israelitæ Ægyptios? An quia isti, qui tunc videbant, non eos ulterius viderunt; quia et illi sunt mortui qui consequebantur, et isti omnes quisque die mortis suæ? nam posteri eorum viderunt posteros illorum. An non eos videbitis sicut hodie, intelligendum est non sicut hodie persequentes et inimicos, et tanto post vos agmine venientes; ut omnino nulla sit quæstio, nec de æterno tempore quod hic posuit; quia etsi videbunt se utrique tempore resurrectionis, non sic utique videbunt ut hodie.

QUID est quod dixit Dominus ad Moysen, *Quid tu clamas ad me?* cum Scriptura non dixerit aliquid de Moysi vocibus nec eum orantem commemoraverit, nisi quia intelligi voluit, hoc eum egisse vocis silentio, ut corde clamaret. QUÆST. LII. Exodi 14. 15.

ET tu eleva virgam tuam, et extende manum tuam super mare. Hæc est illa virga, in qua fiebant mirabilia, quæ modo dicitur esse Moysi: tunc autem fratris ejus fuisse dicebatur, quando per illam ipse operabatur. QUÆST. LIII. Exod. 4. 16.

EXTENDISTI (*e*) *dexteram tuam, transvoravit eos terra.* Terram pro aqua non mirum esse positam. Tota quippe pars ista extrema vel infima mundi, terræ nomine censetur; secundum e id quod sæpe dicitur, Deus qui fecit cælum et terram: et illius Psalmi distributione commemoratis cælestibus, Laudate, inquit Dominum de terra; et ea exsequitur in laude, quæ etiam ad aquas pertineant. QUÆST. LIV. Exodi 15. 12. Psal. 148. 7.

MISISTI Spiritum tuum, et cooperuit eos mare. Ecce jam quinto commemoratur Spiritus Dei, ut in hoc numero accipiamus et quod dictum est, Digitus Dei est hoc. Primo ubi scriptum est, Spiritus Dei superferebatur super aquas. Secundo ubi dicitur, Non permanebit in istis hominibus Spiritus meus, (*f*) quoniam carnes sunt. f Tertio, ubi Pharao dicit ad Joseph, Quoniam Spiritus Dei est in te. Quarto, ubi incantatores Ægyptiorum dicunt, Digitus Dei est hoc. Quinto, in hoc Cantico, *Misisti Spiritum tuum, et cooperuit eos mare.* Meminerimus autem Spiritum Dei non solum ad beneficia, verum etiam ad vindictam commemorari. Nam quid aliud etiam supra dixit, *Per Spiritum iræ tuæ divisa est aqua?* (*g*) Iste itaque Spiritus Dei in Ægyptios, Spiritus iræ ejus fuit, quibus nocuit a- g D quarum divisio, ut intrantes possent aquis redeuntibus obrui: filiis vero Israel quibus profuit quod aqua divisa est, non fuit ille spiritus iræ Dei. Unde significatur propter diversas operationes et effectus Spiritum Dei dissimiliter appellari, cum sit unus atque idem ille dumtaxat, QUÆST. LV. Exodi 15. 10. Exod. 8. 19. Gen. 1. 2. Gen. 6. 3. Gen. 41. 38. Exod. 8. 19. Exod. 15. 8.

(a) Sic MSS. At prius excusi, *et nullum ait posse Deo placere sine fide; qui* etc. Pauloque post Am. Er. et Lov. posuerant, *pertinent*; pro *pertinet*, quod profecto fidem spectat, debuitque per nos restitui auctoritate MSS. quibus consentit editio Rat.

(b) Editi, *per viam*. Abest, *per* a MSS. et a Græc. LXX. Mox Am. Er. et Lov. *quæ prope erat*. At MSS. et Rat. *quia*, juxta LXX. ὅτι ἐγγὺς ἦν.

(c) Lov. *fieri debere consilio, quæ consilio* etc. Aliæ editiones et melioris notæ MSS. non habent *consilio*, nisi in posteriore loco.

(d) Vaticani MSS. *Confidite, state*: omisso *et*, quod etiam a Græco abest.

(e) Editi, *manum tuam*. MSS. *dexteram tuam*, juxta LXX. τὴν δεξιάν σου neque ante *transvoravit*, habetur particula *et*, quæ addita fuit in excusis.

(f) Am. Er. et Lov. *quoniam caro sunt*. At editio Rat suffragantibus nostris MSS. *carnes*: plurali numero ut est in Græc. LXX.

(g) Plerique MSS. *Iste itaque Spiritus Dei in Ægyptios, nam Spiritus iræ ejus quibus noluit*. Ubi additur, *nam*: et omittitur, *fuit*.

qui etiam Spiritus-sanctus in unitate Trinitatis accipitur. Proinde non arbitror alium quam eumdem significari, ubi dicit Apostolus, Non enim (Rom. 8. 15.) a accepistis spiritum servitutis iterum in (*a*) timore: sed accepistis Spiritum adoptionis in quo clamamus, Abba Pater: quia eodem Spiritu Dei, id est, digito Dei, quo Lex in tabulis lapideis (Exodi 31. 18.) conscripta est, timor incussus est eis, qui gratiam nondum intelligebant, ut de sua infirmitate atque peccatis per Legem convincerentur, et Lex (Gal. 3. 24.) illis fieret pædagogus, a quo perducerentur ad gratiam quæ est in fide Jesu Christi. De hoc autem Spiritu adoptionis et gratiæ, id est de hoc opere Spiritus Dei, quo impertitur gratia et regeneratio in vitam æternam, dicitur, Spiritus autem vivificat: cum supra diceretur, Littera (2. Cor. 3. 6.) occidit, id est, Lex conscripta, tantummodo b jubens, (*b*) sine adjutorio gratiæ.

QUÆST. LVI. (Exodi 15. 23.)

Venerunt autem in Merra, et non poterant bibere (*c*) *de Merra; amara enim erat.* Si propter hoc appellatum est nomen loci ejus amari- c tudo, quia non potuerunt ibi aquam bibere, quod amara esset (Merra enim interpretatur amaritudo) quomodo venerunt in Merra, nisi quia eo nomine locum Scriptura appellavit, in quem venerunt, quo jam appellabatur cum hæc scribebantur. Posterius enim utique scripta sunt, quam illis contigerunt.

QUÆST. LVII. (Exodi 15. 25.)

Et ostendit ei Dominus lignum, et misit illud in aquam, et facta est aqua dulcis. Genus ligni erat istam habens vim, an quolibet ligno id facere poterat Deus, qui tanta mirabilia faciebat? Hoc tamen videtur significare quod dictum est, *Ostendit ei*, tamquam tale jam lignum esset, quo posset hoc fieri: nisi forte locus erat ubi ligna omnino non inveniebantur, ut hoc ipsum esset divini adjutorii, quod ei lignum Dominus ostendit, ubi nullum erat; et per lignum aquas dulces fecit, præfigurans gloriam et gratiam crucis: sed in tali etiam natura ligni quis nisi creator et demonstrator laudandus est?

QUÆST. LVIII. (Exod. 16. 4.)

Dixit autem Dominus ad Moysen, Ecce ego pluam vobis panes de cœlo: et exiet populus et d *colliget unius diei in diem, ut tentem illos si* (*d*) *ambulabunt in lege mea, an non.* Tentatio ista probatio est, non ad peccatum seductio: nec e ideo probatio ut Deus noverit, (*e*) sed ut ipsos ipsis hominibus ostendat, quo humiliores fiant ad petendum adjutorium et agnoscendam Dei gratiam.

QUÆST. LIX. (Exod. 16. 8.)

Moyses et Aaron dicunt ad populum inter cetera, *Propter quod exaudivit Dominus murmurationem vestram, quam vos murmuratis adversum nos. Nos autem quid sumus? Non enim adversum nos murmur vestrum est, sed adversus Deum.* Non ex hoc tantum se valere voluerunt quantum Deus: dixerunt enim, *Quid sumus nos?* ut illi adversus illum se scirent murmurasse, qui A istos miserat, et qui per istos operabatur. Nec talis illa est sententia, ubi Petrus dicit Ananiæ; (Act. 5. 3.) Ausus es mentiri Spiritui sancto? non hominibus mentitus es, sed Deo. Non enim ait, Ausus es mentiri mihi? non mihi mentitus es, sed Deo: quod si dixisset, simile fuisset. Neque ita dixit, Ausus es mentiri Spiritui-sancto? non Spiritui-sancto mentitus es, sed Deo: ita enim loquens, negaret Deum esse Spiritum-sanctum. Nunc vero cum dixisset, Ausus es mentiri Spiritui-sancto? cum ille se putaret hominibus fuisse mentitum, ipse Spiritum-sanctum Deum esse monstravit, subjungens, Non hominibus mentitus es, sed Deo.

QUÆST. LX. (Exod. 16. 12.)

Deus mandat per Moysen populo, *Ad vesperam editis carnes, et mane replebimini pani-* B *bus.* Ecce non pro omni alimento panes nominantur. Nam isto nomine et carnes complecterentur, quia et ipsæ alimenta sunt: nec tamen panes eos modo dicit, qui fiunt ex frumentis; ipsos enim proprie panes appellare consuevimus: manna autem panum nomine appellat. Non autem vocat quod dicit ad vesperam carnes et mane panes se daturum. Tale quippe aliquid etiam in Elia significatum est, cum ei alimenta (3. Reg. 17. 6.) corvus afferret. An forte carnibus ad vesperam et mane panibus ille significatur, qui traditus est propter delicta nostra, et resurrexit propter (Rom. 4. 25.) justificationem nostram? Ad vesperam quippe mortuus ex infirmitate sepultus est, mane autem apparuit discipulis, qui resurrexerat in virtute.

QUÆST. LXI. (Exodi 16. 33.)

C *Et dixit Moyses ad Aaron, Accipe vas aureum unum, et mitte illud plenum gomor manna, et repones illud ante Deum, ut servetur in progenies, quemadmodum præcepit Dominus.* Quæri potest, ubi Aaron poneret ante Deum, quando nec ullum simulacrum fuit, nec arca testamenti jam fuerat instituta. An forte ideo de futuro dixit, *repones*, ut intelligeretur tunc ante Deum posse reponi, quando futura erat arca: an potius, *ante Deum*, dictum est quod fit ipsa devotione offerendi, in quocumque loco poneretur? ubi enim non est Deus? Sed illud quod adjungit, *Et reposuit Aaron ante testimonium ad reservandum*, priorem magis sensum asserit. Hoc enim modo Scriptura dixit per prolepsim, quod postea factum est, cum esse cœ- D pit tabernaculum testimonii.

QUÆST. LXII. (Exodi 16. 35.)

Filii autem Israel ederunt manna annis quadraginta, quoadusque venirent in terram, quæ inhabitatur. Manna ederunt quoadusque venirent in partem Phœnicis. Significavit Scriptura per prolepsim, id est, hoc loco commemorando quod etiam postea factum est, non edisse filios Israel in eremo nisi manna. Hoc est enim quod ait, *usque ad terram quæ inhabitatur*, id est quæ jam non est eremus: non quia continuo ut venerunt ad terram habitabilem destiterunt ve-

(a) MSS. optimæ notæ, *in timorem*, juxta Græ. *εἰς φόβον*. quæ etiam lectio erat Vulgatæ versionis in antiquis Corbeiensibus bibliis.
(b) MSS. aliquot, *Lex conscripta tantummodo, sine adjutorio gratiæ*.

(c) Editi, *bibere aquam de Merra*. At MSS. *bibere de Merra*. Sic etiam LXX. *εἰ πορεύσονται*.
(d) In editis, *si ambulent*. In MSS. *si ambulabunt*. Apud LXX.
(e) Editi: *Sed ut ipse ipsis*. Melius MSS. *ipsos ipsis*.

sci manna, sed quia non ante. Trajecto enim Jordane significatur manna cessasse, ubi panes terræ manducaverunt: quando ergo ingressi sunt habitabilem terram, antequam transirent Jordanem, vel tantum manna vesci, vel utroque cibo potuerunt: hoc quippe intelligi potest, quando cessasse manna non dicitur nisi Jordane trajecto. Cur autem in illa eremi inopia etiam carnes desideraverint, quando de Ægypto cum suis valde multis pecoribus exierunt, magna quæstio est. Nisi forte dicatur, cum per eremum pascua tanta non essent, et ex eo minor futura videretur fecunditas pecorum, pepercisse illos pecoribus, ne omnibus deficientibus, etiam sacrificiis necessaria defuissent, vel si quid aliud dici potest, unde quæstio ista solvatur. Congruentius tamen creditur, non eos carnes desiderasse, quas de pecoribus habere poterant; sed eas quæ deerant, ex aquis videlicet. Ipsas quippe in illa eremo non inveniebant: unde et illis ortygometra
Ibidem 13. data est, id est aves, quas coturnices multi Latine interpretati sunt, cum sit aliud genus avium
Ortygometra. ortygometra, quamvis coturnicibus non usquequaque dissimile. Noverat enim Deus quid desiderarent, et desiderium eorum quo carnis genere satiaret. Sed quia Scriptura concupivisse illos carnes dixerat, nec expresserat cujusmodi carnes, ideo quæstio facta est.

QUÆST. LXIII. Exodi 16. 35. *Manna ederunt quoadusque venirent in partem Phœnicis.* Jam dixerat, *quoadusque venirent ad terram, quæ inhabitatur:* sed quia non expresserat proprie quam diceret, repetitione videtur quamdam proprietatem expressisse, dicendo, *in partem Phœnicis.* Sed tunc illam terram sic credendum est appellatam; modo enim hoc non vocatur nomine. Alia quippe est, quæ Phœnice appellatur regio Tyri et Sydonis, qua illos transisse non legitur. Quamquam Scriptura fortasse potuerit terram Phœnicis appellare, ubi palmarum arbores jam esse cœperant post eremi vastitatem; quoniam palma Græce sic appellatur. Initio enim profectionis suæ invenerunt locum, ubi septuaginta palmarum arbores fuerant, et duodecim fontes, sed postea eos excepit eremi prolixitas, ubi tale aliquid non fuit, quousque venirent ad loca quæ colebantur. Verum ille sensus est probabilior, ut credamus sic appellatam tunc fuisse terram. Multarum enim terrarum et locorum, sicut fluminum et urbium, nomina certis exsistentibus caussis antiquitate mutata sunt.

QUÆST. LXIV. Exod. 17. 5. *Et dixit Dominus ad Moysen, Antecede populum: sume autem tecum de senioribus populi: et virgam in qua percussisti flumen, accipe in manu tua.* Flumen Aaron legitur, non Moyses, virga percussisse. Nam Moyses eadem virga mare divisit, non flumen: quid sibi ergo vult, *Accipe virgam in qua percussisti flumen?* An forte mare appellavit flumen? quærendum exemplum locutionis hujus, si ita est. An quod Aaron fecit, Moysi potius tributum est; quia per Moysen Deus jubebat, quæ faceret Aaron; et in Moyse auctoritas, in illo autem ministerium fuit: quandoquidem et primis suis verbis Deus hoc illi ait de fratre suo, Erit tibi ad populum, tu illi quæ ad Deum. Exod. 4. 16.

QUÆST. LXV. Exod. 17. 9. *Et ecce ego sto super cacumen collis, et virga Dei in manu mea*, dicit Moyses ad Jesum Nave, cum præciperet pugnari adversus Amalech. Nunc ergo virga Dei dicitur, quæ primum dicta est virga Aaron, postea vero virga Moysi: sicut dicitur spiritus Eliæ qui est Spiritus Dei, cujus Lucæ 1. 17. particeps factus est Elias: sic illa potuit dici. Dicitur etiam Dei justitia, quæ nostra est, sed donata a Deo: de qua loquens Apostolus, Judæos Rom. 10. 3. arguit dicens, Ignorantes Dei justitiam et suam justitiam volentes constituere, id est, tamquam a se sibi paratam: contra quales dicit, Quid e- 1. Cor. 4. 7. nim habes quod non accepisti?

QUÆST. LXVI. Exod. 18. 12. *Venit autem et Aaron et omnes seniores Israel manducare panem cum socero Moysi ante Deum*, vel sicut alii codices habent, *coram Deo:* quod Græce scriptum est ἐναντίον τοῦ θεοῦ. Quæritur ubi ante Deum, quando nec tabernaculum fuit, nec arca testamenti, quæ postea sunt instituta. Neque enim et hic de futuro dictum accipere possumus, sicut dictum est de manna quod positum est in vase aureo. Ergo ante Deum id accipere Exod. 16. 33. debemus factum, quo in honorem Dei factum est. Ubi enim non Deus?

QUÆST. LXVII. Exod. 18. 15. Moyses socero dixit, *Quia venit ad me populus inquirere judicium a Deo: cum eis contigerit disceptatio, et venerit ad me, judico unumquemque, et moneo eos præcepta Dei et legem ejus.* Quæri potest, quomodo ista Moyses dixerit, cum Lex Dei adhuc nulla conscripta esset: nisi quia lex Dei sempiterna est, quam consulunt omnes piæ mentes, ut quod in ea invenerint, vel faciant, vel jubeant, vel vetent, (a) secundum quod illa incommutabili veritate præceperit. Numquid enim Moyses, quamvis cum illo Deus loqueretur, per singula credendum est quod consulere soleret Deum; si quid esset in disceptationibus tantæ multitudinis, quæ illum in hoc judicandi negotio a mane usque ad vesperam detinebat? Et tamen nisi suæ menti præsidentem Dominum consuleret, legemque ejus æternam sapienter adtenderet, quid justissimum judicare inter disceptantes posset, non inveniret.

QUÆST. LXVIII. Exodi 18. 18. In eo quod Iethro consilium dat genero suo Moysi, ne occupatus judiciis populi et ipse et populus consumeretur consumtione intolerabili: prima quæstio est, cur hoc Deus famulum suum, cum quo ipse tanta et talia loquebatur, ab alienigena passus est admoneri. In quo Scriptura nos admonet, per quemlibet hominem detur consilium veritatis, non debere contemni. Videndum etiam, ne forte ibi voluerit Deus ab alienigena admoneri Moysen, ubi et ipsum posset tentare superbia: sedebat enim judiciaria sublimi-

(a) Editiones: *secundum quod illa incommutabili veritate perceperint.* excepta Rat. quæ cum nostris MSS. habet, *illa .... præceperit.*

tate solus, universo populo stante. Nam hunc sensum indicat, cum ipse Jethro eos eligi jussit ad judicandas caussas populi, qui odissent superbiam. Deinde quam sit observandum quod alibi Scriptura dicit, (Eccli. 11. 10.) Fili, ne in multis sint actus tui: satis et hic apparet. Deinde verba Jethro dantis consilium Moysi consideranda sunt: dicit enim, (Exod. 18. 19.) *Nunc itaque audi me, et consilium dabo tibi: et erit Deus tecum.* Ubi mihi videtur significari, nimis intentum humanis actionibus animum, Deo quodammodo vacuari, quo fit tanto plenior, quanto in superna atque æterna liberius extenditur.

QUÆST. LXIX. Exod. 18. 19.

Quod vero adjungit et dicit, *Esto tu populo quæ ad Deum, et referes verba eorum ad Deum: et testaberis illis præcepta Dei et legem ejus: et demonstrabis illis vias in quibus ambulabunt in eis, et opera quæ facient:* cum populo universo hæc agenda esse demonstrat. Non enim sit, Uniuscujusque verba referes ad Deum, sed *verba eorum*, cum supra dixisset, *Esto tu populo quæ ad Deum sunt.* Post hæc admonet, ne singulorum negotia, quæ inter se habet, deserantur, electis videlicet potentibus viris Deum colentibus, justis, et qui oderint superbiam, quos constituat super millenos, alios super centenos, alios super quinquagenos, alios super denos. Sic et ab ipso Moyse removit graves et periculosas occupationes, nec istos gravavit. Quandoquidem ipsi mille haberent unum super se, et sub illo haberent alios decem, et sub eis alios viginti, et sub his alios centum, ut vix aliquid ad singulos quousque præpositos perveniret, quod judicare necesse haberent. Insinuatur hic etiam humilitatis exemplum, quod Moyses, cum quo loquebatur Deus, non fastidivit, neque contempsit alienigenæ soceri sui consilium. Quamquam et ipse Jethro, cum Israelita non fuisset, utrum inter viros Deum verum colentes religioseque sapientes habendus sit, quemadmodum et Job, cum ex ipso populo non fuisset, merito quæritur: immo credibilius habetur. Ambigue quippe posita sunt verba, vel utrum sacrificaverit Deo vero in populo ejus, quando vidit generum suum, vel utrum eum adoraverit ipse Moyses: quamquam de adoratione etiam si expresse positum esset, honor videretur socero redditus, eo modo quo solet hominibus honorificentiæ caussa exhiberi a Patribus; sicut de Abraham scriptum est, (Gen. 23. 7.) quod adoraverit filios Chet. Quos autem dicat γραμματοεισαγωγεῖς post decuriones, non facile sciri potest: quoniam hoc nomen in ullo usu habemus, vel officiorum, vel magisteriorum. Nam quidam *doctores* interpretati sunt, ut intelligantur utique litterarum, qui introducant in litteras, sicut resonat Græcum vocabulum. Hic sane significatur quod ante Legem datam habuerint Hebræi litteras; quæ quando cœperint esse, nescio utrum valeat indagari. Nonnullis enim videtur a primis hominibus eas cœpisse, et perductas esse ad Noe, atque inde ad parentes Abrahæ, et inde ad populum Israel: sed unde hoc probari possit ignoro.

QUÆST. LXX. Exod. 19. 1.

Mensis autem tertii exitus filiorum Israel de terra Ægypti hac die venerunt in eremum Sina, et profecti sunt ex Raphidin, et venerunt in eremum Sina, et applicuit Israel ibi contra montem, et Moyses adscendit in montem Dei, et vocavit eum Dominus de monte dicens, Hæc dices domui Jacob et nuntiabis filiis Israel, et cetera. Deinde paulo post, (Ibidem 10.) *descende, et testare populo, et purifica illos hodie et cras, et lavent vestimenta, et sint parati in diem tertium. Tertia enim die descendet Dominus in montem Sina coram omni populo.* Hoc die reperitur data Lex, (Exod. 31. 18.) quæ in tabulis lapideis scripta est digito Dei, sicut consequentia docent. Dies autem iste tertius apparet tertii mensis ab exitu Israel ex Ægypto. Ex die ergo quo Pascha fecerunt, (Exod. 12. 6.) id est agnum immolaverunt et ederunt, qui fuit quartus decimus primi mensis, usque ad istum quo Lex datur, dies quinquaginta numerantur: decem et septem scilicet primi mensis, reliqui ab ipso quarto decimo; deinde omnes triginta secundi mensis, qui fiunt quadraginta-septem; et tertius tertii mensis, qui est a solemnitate occisi agni quinquagesimus. Ac per hoc in ista umbra futuri, secundum agni immolati diem festum, sicut quinquagesimo die Lex data est, quæ conscripta est digito Dei: ita in ipsa veritate novi Testamenti a festivitate agni immaculati Christi Jesu quinquaginta dies numerantur, ut Spiritus-sanctus de altissimis datus est. (Act. 2) Digitum Dei autem esse Spiritum-sanctum, et supra jam diximus teste Evangelio. (Supra q. 25.)

QUÆST. LXXI. Exod. 20. 2. Distinctio præceptorum Decalogi.

1. Quæritur, decem præcepta Legis quemadmodum dividenda sint: utrum quatuor sint usque ad præceptum de sabbato, quæ ad ipsum Deum pertinent; sex autem reliqua, quorum primum est, *Honora patrem et matrem*, quæ ad hominem pertinent: an potius illa tria sint, et ista septem. Qui enim dicunt illa quatuor esse, separant quod dictum est, *Non erunt tibi dii alii præter me:* ut aliud præceptum sit, *Non facies tibi Idolum*, etc. ubi figmenta colenda prohibentur. Unum autem volunt esse, *Non concupisces uxorem proximi tui, Non concupisces domum proximi tui*, et omnia usque in finem. Qui vero illa tria esse dicunt, et ista septem, unum volunt esse, quidquid de uno colendo Deo præcipitur, ne aliquid aliud præter illum pro Deo colatur: hæc autem extrema in duo dividunt, ut aliud sit, *Non concupisces uxorem proximi tui*, aliud, *Non concupisces domum proximi tui.* Decem tamen esse præcepta neutri ambigunt, quoniam hoc Scriptura testatur.

2. Mihi tamen videtur congruentius accipi tria illa, et ista septem, quia et Trinitatem videntur illa quæ ad Deum pertinent insinuare diligentius intuentibus. Et re vera quod dictum est, *Non erunt tibi dii alii præter me*, hoc ipsum perfectius explicatur cum prohibentur colenda figmenta. Concupiscentia porro uxoris alienæ, et concupiscentia domus alienæ, tantum in peccando differunt, ut illi quod dictum est, *Non concupisces domum proximi tui*, adjuncta sint et alia

dicente Scriptura, *neque agrum ejus, neque servum ejus, neque ancillam ejus, neque bovem ejus, neque subjugale ejus, neque omne pecus ejus, neque quæcumque proximi tui sunt.* Discrevisse autem videtur concupiscentiam uxoris alienæ a concupiscentia cujuslibet rei alienæ, quando utrumque sic cœpit, *Non concupisces uxorem proximi tui, Non concupisces domum proximi tui*, et huic cœpit cetera adjungere. Non autem cum dixisset, *Non concupisces uxorem proximi tui*, huic connexuit alia dicens, neque domum ejus, neque agrum ejus, neque servum ejus, et cetera: sed omnino apparent hæc esse conjuncta quæ uno præcepto videntur contineri, et discreta ab illo ubi uxor nominata est. Illud autem ubi dictum est, *Non erunt tibi dii alii præter me*, apparet hujus rei diligentiorem executionem esse in iis, quæ subjecta sunt. Quo enim pertinet, *Non facies tibi Idolum, neque ullum simulacrum, quæcumque in cœlo sunt sursum, et quæcumque in terra deorsum, et quæcumque in aqua sub terra, non adorabis ea, neque servies illis*, nisi ad id quod dictum est, *Non erunt tibi dii alii præter me?*

3. Sed rursum quæritur quo differat, *Non furtum facies*, ab eo quod paulo post de non concupiscendis proximi rebus præcipitur. Non quidem omnis qui rem proximi sui concupiscit, furatur: sed si omnis qui furatur, rem proximi concupiscit, poterat in illa generalitate, ubi de non concupiscenda re proximi præcipitur, etiam illud quod ad furtum pertinet contineri. Similiter etiam quæritur, quo differat quod dictum est, *Non mœchaberis*, ab eo quod paulo post dicitur, *Non concupisces uxorem proximi tui?* In eo quippe quod dictum est, *Non mœchaberis*, poterat et illud intelligi. Nisi forte in illis duobus præceptis, non mœchandi et non furandi, ipsa opera notata sunt; in his vero extremis ipsa concupiscentia: quæ tantum differunt, ut aliquando mœchetur, qui non concupiscit uxorem proximi, cum alia aliqua caussa, illi miscetur; aliquando autem concupiscat, nec ei misceatur, pœnam timens; et hoc fortasse Lex ostendere voluit, quod utraque peccata sint.

4. Item quæri solet utrum mœchiæ nomine etiam fornicatio teneatur. Hoc enim Græcum verbum est, quo jam Scriptura utitur pro Latino. (μοιχεία.) Mœchos tamen Græci nonnisi adulteros dicunt. Sed utique ista Lex non solis viris in populo, verum etiam feminis data est. Neque enim quia dictum est, *Non concupisces uxorem proximi tui*, nihil hic sibi præceptum debet putare femina, et tamquam licite concupiscere virum proximæ suæ. Si ergo hic ex illo quod viro dictum est, intelligitur, quamvis non dictum sit, quod etiam ad feminam pertineat, quanto magis eo quod dictum est, *Non mœchaberis*, uterque sexus adstringitur, cum et ipsum præceptum potest referri ad utrumque, sicut, *Non occides Non furaberis*, et quæ alia similiter non expresso uno sexu utrique videntur sonare communiter. Tamen ubi unus exprimitur, honoratior utique exprimitur, id est masculinus, ut ex hoc intelligat etiam femina quid sibi præceptum sit. Ac per hoc si femina mœcha est, habens virum, concumbendo cum eo qui vir ejus non est, etiamsi ille non habeat uxorem; profecto mœchus est et vir habens uxorem concumbendo cum ea quæ uxor ejus non est, etiamsi illa non habeat virum. Sed utrum si faciat qui uxorem non habet, cum femina quæ virum non habet, ambo præcepti hujus transgressione teneantur, merito quæritur. Si enim non tenentur, non est prohibita in Decalogo fornicatio, sed sola Mœchia, id est adulterium: quamvis omnis Mœchia etiam fornicatio esse intelligitur, sicut loquuntur Scripturæ. (Matth. 5. 32.) Dominus enim dicit in Evangelio, Quicumque dimiserit uxorem suam, excepta caussa fornicationis, facit eam mœchari. Hic utique fornicationem appellavit, si cum alio peccet quæ virum habet, quod est mœchia, id est adulterium. Omnis ergo mœchia etiam fornicatio in Scripturis dicitur. Sed utrum etiam omnis fornicatio mœchia dici possit, in eisdem Scripturis non mihi interim occurrit locutionis exemplum. Sed si non omnis fornicatio etiam mœchia dici potest, ubi sit in Decalogo prohibita illa fornicatio, quam faciunt viri qui uxores non habent, cum feminis quæ maritos non habent, utrum inveniri possit, ignoro. Sed si furti nomine bene intelligitur omnis illicita usurpatio rei alienæ, (non enim rapinam permisit qui furtum prohibuit, sed utique a parte totum intelligi voluit, quidquid illicite rerum proximi aufertur,) profecto et nomine mœchiæ omnis illicitus concubitus, atque illorum membrorum non legitimus usus prohibitos debet intelligi.

5. Et quod dictum est, *Non occides*, non putandum est fieri contra hoc præceptum, quando lex occidit, vel occidi aliquem Deus jubet. ILLE ENIM FACIT QUI JUBET, quando ministerium negare non licet.

6. In eo etiam quod dictum est, *Falsum testimonium non dices adversus proximum tuum*, quæri solet, utrum prohibitum sit omne mendacium: ne forte non sit hoc præceptum adversus eos, qui dicunt tunc esse mentiendum, quando id mendacium prodest alicui, et nihil obest ei cui mentiris. Tale quippe non est adversus proximum tuum, ut ideo videatur hoc addidisse Scriptura, quæ posset breviter dicere, *Falsum testimonium non dices*, sicut dixit, *Non occides. Non mœchaberis, Non furaberis.* Sed hinc magna quæstio est, nec a festinantibus, commode explicari potest, quomodo accipiendum sit, Perdes omnes qui loquuntur mendacium: et Noli velle mentiri omne mendacium: et cetera hujusmodi. (Psal. 5. 7. Eccli. 7. 14.)

QUAEST. LXXII. Exod. 20. 18.

ET omnis populus videbat vocem, et lampadas, et vocem tubæ, et montem fumantem. Solet quæri, quomodo populus videbat vocem, cum vox non ad visum, sed potius ad auditum pertinere videatur. Sed sicut modo dixi videtur, de omnibus quæ a me dicta sunt; sic, videre, solet pro generali sensu poni, non solum corporis, verum etiam animi: unde et illud est, Cum

Gen. 42. 1. sec LXX. vidisset Jacob, quia sunt escæ in Ægypto: nunde utique absens erat. Quamquam nonnulli videre vocem nihil aliud esse arbitrati sunt quam intelligere, qui visus mentis est. Cum vero hic breviter dicendum esset, quod populus videbat vocem et lampadas, et vocem tubæ ac montem fumantem, quæstio major oriretur quomodo audiebat lampadas et montem fumantem, quod pertinet ad sensum videndi. Nisi quis dicat, nec tam breviter dicendum fuisse, sed ut totum diceretur, audiebat vocem, et videbat lampadas, et audiebat vocem tubæ, et videbat montem fumantem. Duo quippe genera vocis erant, et de nubibus, sicut tonitrua, et de tuba; si tamen ipsam dixit vocem quæ de nubibus edebatur. Ac per hoc melius in iis quæ ad sensum audiendi pertinebant, generalis sensus est positus, hoc est videndi, cum breviter totum vellet Scriptura complecti, quam ut in iis quæ pertinent ad videndi sensum, subintelligeretur auditus: quo more loqui non solemus. Nam, Vide quid sonet, solemus dicere: Audi quid luceat, non solemus.

QUÆST. LXXIII. Exodi 20. 19. Loquere tu nobis, *et non loquatur ad nos Deus, ne quando moriamur.* Multum et solide significatur, ad vetus Testamentum timorem potius pertinere, sicut ad novum dilectionem, quamquam et in vetere novum lateat, et in novo vetus pateat. Quomodo autem tali populo tribuatur videre vocem Dei, si hoc accipiendum est intelligere, cum sibi loqui Deum timeant ne moriantur, non satis elucet.

QUÆST. LXXIV. Exodi 20. 21. Et dicit eis Moyses, *Constantes estote: propterea enim venit Deus ad vos tentare vos, ut sit timor ejus in vobis, ne peccetis.* Sic illi cohibendi fuerant a peccatis, utique timendo ne pœnas sensibiles paterentur, quia nondum poterant amare justitiam: et in hoc erat illis tentatio a Domino, qua probabantur, ut appareret cujusmodi essent: non ut Deo noti fierent, quem non latebant qualescumque essent, sed ut inter se ac sibimet. Multum tamen istis terroribus Testamenti veteris differentia commendatur, quod Hebr. 12. 4. etiam in epistola ad Hebræos apertissime dictum est.

QUÆST. LXXV. Exodi 20. 21. Moyses *autem intravit in nebulam, ubi erat Deus:* id est ubi expressiora fiebant signa, quibus cognosceretur Deus. Nam quomodo in nebula erat cui cæli cælorum non sufficiunt; nisi quemadmodum nusquam non est qui in loco nullo (a) est?

QUÆST. LXXVI. Exodi 20. 23. Non *facietis vobis deos argenteos, et deos aureos non facietis vobisipsis.* Repetitur quod in primo præcepto inculcatum est: et ex diis argenteis et aureis utique omnia simulacra intelliguntur, sicut in illo etiam Psalmo, Idola gentium argentum et aurum. Psal. 113. et 134. 15.

QUÆST. LXXVII. Exod. 21. 2. Ephes. 6. 5. Quæ de servo Hebræo præcipiuntur, ut sex annos serviat, et dimittatur liber gratis, ne servi Christiani hoc flagitarent a dominis suis, Apostolica auctoritas jubet servos dominis suis esse subditos, ne nomen Dei et doctrina blasphemetur. Illud enim ex hoc satis constat in mysterio præceptum, quia et pertundi subula ejus aurem ad postem, præcepit Deus, qui libertatem illam recusasset.

QUÆST. LXXVIII. Exod. 21. 6. 1. *Si quis autem vendiderit filiam suam* (b) *famulam, non abibit ita ut recedunt ancillæ. Quod si non placuerit domino suo, quam non adnominavit eam, remunerabit eam. Genti autem exteræ non est dominus vendere illam, quoniam sprevit in ea. Quod si filio adnominaverit eam, secundum justificationem filiarum faciet ei. Quod si aliam accipiet ei, quæ opus sunt, et vestem, et conversationem ejus non fraudabit. Si autem tria hæc non fecerit ei, exibit gratis sine pretio.* Obscurissimum istum locum inusitata verba locutionesque fecerunt, ita ut interpretes nostri quemadmodum eum explicarent, pœne non invenirent. In ipso quoque Græco eloquio multum obscurum est, quod hic dicitur. Tamen quid videatur, ut potero, aperiam. Exod. 21. 7. etc.

2. *Si quis autem*, inquit, *vendiderit filiam suam famulam*, id est ut sit famula, quam οἰκέτιν Græci vocant: *non abibit ita ut recedunt ancillæ*, intelligendum est, non sic recedet, quomodo recedunt ancillæ Hebrææ post sex annos. Eam quippe oportet etiam in femina Hebræa legem datam intelligi, quæ servatur in maribus. Cur ergo ista non ita recedet, nisi quia in illo famulatu intelligitur humiliata, quod ei se dominus miscuerit? Hoc quippe in consequentibus utcumque claresit. Sequitur enim et dicit, *Quod si non placuerit domino suo, quam non adnominavit eam*, id est non eam fecit uxorem: *remunerabit eam*, hoc est, quod supra dixit, *non abibit ita ut recedunt ancillæ.* (c) Justum est quippe illud accipere pro eo, quod humiliata est; quia non ei se ita miscuit, ut faceret uxorem, id est, ut adnominaret eam sibi. Hoc autem quod diximus, *remunerabit eam*, quidam interpretes dixerunt, *redimet eam.* Quod si in Græco dictum esset, ἀπολυτρώσεται, scriptum esset sicut scriptum est, Et ipse redimet Israel; nam et ἀπολυτρώσεται scriptum est. In hoc autem loco ἀπολυτρώσει legitur, ubi intelligitur quod accipit magis aliquid, quam pro ea datur ut redimatur. Cui enim dabit dominus ejus, ut redimat quam ipse famulam possidet? *Genti autem exteræ non est dominus vendere illam, quia sprevit in ea:* id est, non quia sprevit in ea, ideo dominus est vendere illam, id est in tantum ei dominabitur, ut etiam exteræ genti eam licite vendat. Hoc est autem sprevit in ea, quod est sprevit eam: sprevit eam autem hoc est humiliavit eam, id est concumbendo nec uxorem faciendo. Dixit autem Græco ἠθέτησεν, quod nos diximus *sprevit*, quo verbo Scriptura utitur apud Jeremiam, Sicut sprevit mulier eum cui commiscetur. Psal. 129. 8. Jer. 3. 20.

3. Deinde sequitur et dicit, *Quod si filio adnominaverit eam, secundum justificationem filiarum.*

(a) Editi, *deest*: pro quo omnes MSS. *est.*

(b) Sic MSS. constanter juxta LXX. At editi, *in famulam.*

(c) MSS. *Justa est.*

liarum faciet ei. Hic jam apparere incipit, quemadmodum supra dixerit, *quam non adnominavit*. Nam quid est aliud *si filia adnominaverit eam*, nisi filio conjunxerit eam uxorem? quandoquidem dicit, *secundum justificationem filiarum faciet ei*, id est, ut sic tradat tamquam filiam dotem scilicet apponens ei. Deinde adjungit, *Quod si aliam accipiet ei*, id est non istam deputaverit uxorem filio suo, sed ei aliam accipiat, *quæ opus sunt, et vestem et conversationem ejus non fraudabit;* dabit ei simili lege, quæ competunt, quoniam non mansit uxor filio ejus, quemadmodum ei daret, si eam sibi non adnominasset, et tamen concumbendo humiliasset. Quod autem nos diximus, *conversationem non fraudabit*, Græcus habet ὁμιλίαν, id est, locutionem, quo nomine intelligitur Scriptura honestius appellare concubitum. Quid est autem, Concubitum non fraudabit, nisi pro concubitu mercedem dabit? Namque apud Danielem contra Susannam
Dan. 13. 57. falsum testimonium dicentes seniores, Venit, inquiunt, ad eam adolescens, qui erat in latenti absconditus, et concubuit cum ea; Daniel autem de hoc ipso interrogans, ait, Sub qua arbore vidisti eos colloquentes: quod illi dixerant, concubuit cum ea. Deinde alterum arguens atque convincens dixit, Semen Chanaan, et non Juda, species delectavit te, illa concupiscentia evertit cor tuum: sic enim faciebatis filiabus Israel, sed illæ timentes adquiescebant vobis. Græcus autem habet ὡμίλουν ὑμῖν, quod posset Latine verbum e verbo dici, Loquebantur vobis: quo significaretur concubitus. Nam ubi dicitur, Sub qua arbore comprehendistis eos, Græcus habet, Comprehendistis eos colloquentes invicem: et illic significatur concubitus.

4. Quod ergo ac de qua agitur adjungit Scriptura, et dicit, *Si autem tria hæc non fecerit ei, exibit gratis*, hoc intelligitur, Si eam ipse concubitu non humiliaverit, neque filio suo conjunxerit, neque alia a filio suo ducta istam ejecerit, *abibit gratis*, id est sufficiet ei non teneri in servitute. Abibit enim nihil accipiens, ut servus Hebræus. Non enim licet domino ejus copulare illam viro non Hebræo, quam non licet exteræ genti tradi. Si autem servo Hebræo eam copulaverit, hoc utique intelligitur, quod cum eo gratis exibit, nequaquam a marito separata.

QUÆST. LXXIX. Exodi 2. 12. *Si quis percusserit aliquem, et mortuus fuerit, morte moriatur. Qui autem nolens, sed Deus tradidit in manus ejus, dabo tibi locum in quem fugiat.* Quæritur hoc quomodo dictum sit, *Si autem nolens, sed Deus tradidit in manus ejus:* quasi etsi volens occiderit, posset occidere, nisi Deus traderet in manus ejus. Intelligitur ergo, tantummodo Deum fecisse, cum quisque occiditur a nolente: et pro hoc quod tantummodo Deus id fecit, dictum est, *sed Deus tradidit in manus ejus*. Cum vero volens occidit, et ipse occidit, et Deus tradidit in manus ejus. Hoc ergo interest, quod illic tantum Deus fecit: hic autem et Deus et homo, propter voluntatem facientis; sed non sicut Deus homo. Deus enim nonnisi juste, homo autem pœna dignus: non quia illum occidit quem Deus nollet occidi, sed quia per iniquitatem. Non enim ministerium Deo jubenti præbuit, sed suæ malignæ cupiditati servivit. In uno igitur eodemque facto et Deus de occulta æquitate laudatur, et homo de propria iniquitate punitur. Non enim quia Rom. 8. 32.
Deus proprio Filio non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum, ideo Judas excusatus Matth. 26. 48.
est, qui eumdem ad mortem tradidit Christum.

QUÆST. LXXX. Exodi 21, 22. *Si autem litigabunt duo viri, et (a) percusserint mulierem in utero habentem, et exierit infans ejus nondum formatus, detrimentum patietur, quantum indixerit vir mulieris, et dabit cum postulatione.* a Mihi videtur significationis alicujus caussa dici hæc, magis quam Scripturam circa hujusmodi factum occupatam. Nam si illud adtenderet, ne prægnans mulier percussa in abortum compelleretur, non poneret duos litigantes viros, cum possit et ab uno hoc admitti, qui cum ipsa muliere litigaverit, vel etiam non litigaverit, sed alienæ posteritati nocere volendo id fecerit. Quod vero non formatum puerperium noluit ad homicidium pertinere, profecto nec hominem deputavit quod tale in utero geritur. Hic de anima quæstio solet agitari, utrum quod formatum non est, ne animatum quidem possit intelligi, et ideo non sit homicidium, quia nec exanimatum dici potest, si adhuc animam non habebat. Sequitur enim et dicit, *Si autem formatum fuerit, dabit animam pro anima.* v. 23. Ubi quid aliud intelligitur, nisi et ipse morietur? Nam hoc et in ceteris ex hac occasione jam præcipit, *Oculum pro oculo, dentem pro dente, manum pro manu, pedem pro pede, combustionem pro combustione, vulnus pro vulnere, livorem pro livore:* v. 24. et 25. talionis videlicet æquitate. Quæ Lex ideo constituit, ut demonstraret quæ vindicta debeatur. Nisi enim per legem sciretur quid vindictæ deberetur, unde sciretur quid venia relaxaret, ut dici posset, Dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus Matth. 6, 12.
nostris? Debitores igitur Lege monstrantur, ut quando ignoscitur appareat quid dimittatur. Neque enim debita dimitteremus, nisi quid nobis deberetur Lege indice disceremus. Si ergo illud informe puerperium jam quidem fuerit, sed adhuc quodammodo informiter animatum, (quoniam magna de anima quæstio non est præcipitanda indiscussæ temeritate sententiæ,) ideo Lex noluit ad homicidium pertinere, quia nondum dici potest anima viva in eo corpore, quod sensu caret, si talis est in carne nondum formata et ideo nondum sensibus prædita. Quod autem dixit, *Et dabit cum postulatione* quod maritus mulieris informi excluso dandum constituerit, non μετὰ ἀξιώματος
est in promtu intelligere. ἀξίωμα quippe, quod

(a) Ita melioris notæ MSS. juxta LXX. et Syriacam, Chaldaicam, Samaritanam atque Arabicam versionem.

a At. editi ferunt, *et percusserit quis mulierem fetum in utero habentem*.

Græcus habet, pluribus modis intelligitur, et tolerabilius *cum postulatione* dictum est, quam si aliud diceretur. Fortassis enim postulabit (a) ut det, ut eo modo satis Deo faciat, etiamsi maritus mulierve non expetat.

QUÆST. LXXXI. Exod. 21, 28. *Si autem cornu percusserit taurus virum aut mulierem, et mortuus fuerit, lapidibus lapidabitur taurus, et non manducabuntur carnes ejus, dominus autem tauri innocens erit.* Ad justitiam pertinet, ut animal hominibus noxium perimatur, et quod de tauro positum est, a parte totum intelligendum est, quidquid in pecoribus usui humano subditis infestum est hominibus. Sed si necesse est occidi, numquid lapidari? Quid interest enim animal quod auferendum est, qua morte auferatur? Deinde quod addidit, carnibus ejus non esse vescendum, quo pertinet, nisi omnia ista significeat aliquid, quod Scriptura maxime solet intueri.

QUÆST. LXXXII. Exod. 21, 35. *Si autem cornu percusserit alicujus taurus taurum proximi, et mortuus fuerit, vendent taurum vivum, et partientur pretium ejus, et taurum qui mortuus fuerit dispertientur.* Numquid in solo tauro hæc justificatio servanda est, et non de omni pecore in tali casu? Proinde a parte totum et hoc intelligendum est: sed hoc de carnibus occisi pecoris fieri non potest, quæ non vescuntur.

QUÆST. LXXXIII. Exodi 21, 1. Quæ justificatio est, ut pro vitulo uno quinque reddantur, pro ove autem quatuor, nisi aliquid significare intelligatur?

QUÆST. LXXXIV. Exodi 22, 2. *Si autem perfodiens inventus fuerit fur, et percussus mortuus fuerit, non est illi homicidium. Si autem orietur sol super eum, reus est; (b) pro morte morietur.* Intelligitur ergo tunc non pertinere ad homicidium, si fur nocturnus occiditur: si autem diurnus, pertinere. Hoc est enim quod ait, *si orietur sol super eum.* Poterat quippe discerni quod ad furandum, non ad occidendum venisset, et ideo non deberet occidi. Hoc et in legibus antiquis (c) sæcularibus, quibus tamen ista est antiquior, invenitur, impune occidi nocturnum furem quoquo modo, diurnum autem si se telo defenderit: jam enim plus est, quam fur.

QUÆST. LXXXV. Exod. 22, 9. Quid est, *qui convictus fuerit per Deum, restituet duplo:* nisi quia vult Deus aliquando signo dato prodere pejerantem.

QUÆST. LXXXVI. Exod. 22, 28. Exod. 7, 1. *Deos non maledices.* Quæritur quos dixerit deos, utrum principes qui judicant populum, sicut dictum est de Moyse, quod datus fuerat deus Pharaoni: ut per expositionem sit dictum quod sequitur, velut ostendendo quos dixerit deos, ubi ait, *Et principem populi tui non maledices:* quod Græcus habet, *non dices male.* An secundum illud accipiendum est, quod Apostolus ait, Nam etsi sunt qui dicuntur dii, sive cælo sive in terra, sicut sunt dii multi et domi- 1. Cor. 8, 5. ni multi: addendo enim, Sicuti sunt, deos intelligi voluit, qui digne etiam dicuntur: ita sane ut λατρεία quæ dicitur Græce, et interpretatur Latine servitus, sed ea quæ ad religionem pertinere intelligitur, non debeatur nisi uni Deo vero, qui nobis est Deus. Illi autem qui dicuntur dii, etiam si qui sunt qui merito dicuntur, prohibiti sunt maledici, non jussi sunt sacrificiis vel ullis latriæ obsequiis honorari.

Non eris cum pluribus in malitia. Ne se inde quisquam defendat, quia cum pluribus fecit, aut ideo putet non esse peccatum. QUÆST. LXXXVII. Exod. 23, 2.

Et pauperis non misereberis in judicio. Nisi addidisset, *in judicio,* magna esset quæstio. Sed intelligendum esset, etiam si scriptum non esset. Supra enim dixerat, *Non apponeris cum multitudine, declinare cum pluribus, ut declines judicium:* ac per hoc *Et pauperis non misereberis,* posset intelligi, *in judicio.* Sed eum additum est, nulla quæstio est hoc esse præceptum, ne forte cum judicamus videamus justitiam esse pro divite contra pauperem, et nobis recte facere videamur si contra justitiam pauperi faveamus caussa misericordiæ. Bona est ergo misericordia, sed non debet esse contra judicium. Judicium sane illud appellat Scriptura, quod justum est. Ne quis autem propter istam sententiam Deum putaret misericordiam prohibere, quod sequitur opportunissime sequitur: *Si autem obviaveris bovi inimici tui, aut subjugali ejus errantibus, reducens reddes ei:* ut scias non te prohibitum facere misericordiam, fac etiam erga inimicos tuos, cum potestas est a judicando libera: non enim cum reducis errantem bovem inimici tui et reddis, inter aliquos judex resides. QUÆST. LXXXVIII. Exod. 23, 3.

Sex annis seminabis terram tuam, et colliges fructum ejus: septimo autem anno remissionem facies, et requiem dabis illi: et edent pauperes gentis tuæ: quæ autem superabunt edent feræ bestiæ. Sic facies vineam tuam et olivetum tuum. Quæri potest, quid colligant pauperes, si septimo anno ita parcit terræ, ut nec seminetur quidem? Non enim ad vineam et olivetum pertinet quid dictum est, *Edent pauperes gentis tuæ:* quis de terra non seminata nihil possunt sumere, ubi segetes nasci non possunt: de vinea enim et oliveto postea dicit similiter esse faciendum: se per hoc illud de arvis intelligitur, quæ frumentis serviunt. An sic accipiendum, *Sex annis seminabis terram tuam, et colliges fructus ejus,* hoc est, Sex annis seminabis, et colliges: septimo vero non colliges, ut intelligatur, seminabis, etiamsi dictum non est: ut ad sex annos seminare et colligere pertineat, ad septimum vero dimittere quod fuerit seminatum? Nam quid inde habebunt pauperes, quorum residuum etiam feris bestiis, dedit, eis videlicet quæ illis frugibus vesci possint, sicut sunt apri, et cer- QUÆST. LXXXIX. Exod. 23, 10.

(a) Editiones Am. Er. et Lov. *postulabit ut de eo modo.* Rat. et septem MSS. *postularit ut det eo modo.* Alii quinque MSS. probæ notæ, *postulabit ut det, ut eo modo.* Forte leg. *postulabit judex ut eo modo.* an potius negatione præfixa, *non postulabit ut det, ut eo modo* sic

(b) In excusis, *et morte morietur.* In MSS. *pro morte morietur:* id est vicissim juxta Gr. LXX. ἀντανaιρεθήσεται.

(c) Scilicet in XII. Tabulis, e quibus hæc ipsa lex profertur a Cicerone in Orat. pro Milone.

vi, et si quid hujusmodi? Quod tamen non di-
1 Cor. 9. 9. cernitur, nisi alicujus significationis gratia. Nam si quod adtinet ad præcepta quæ hominibus data sunt, de bobus cura non est Deo: quod non sic intelligitur, tamquam non ipse pascat ea, quæ nec seminant, nec metunt, neque congregant in horreum, sed quia ei curæ non est, præcepto monere hominem, quomodo bovi suo consulat: quanto minus ei cura est de feris bestiis præcipere, quomodo illis ab hominibus consulatur, cum eas ipse pascat divitiis naturæ usquequaque fructiferæ, qui eas etiam per alios sex annos pascit, cum colliguntur quæ seminantur.

QUÆST. XC. Exodi 23. 19. *Non coques agnum in lacte matris suæ.* Quomodo intelligatur ad verborum proprietatem nescio utrum possit reperiri. Si enim alicujus significationis caussa prohibitum acceperimus agnum in lacte coqui, nullus usus est ita coquendi. Si autem in diebus quibus lactatur, quis hoc habuit umquam Judæorum in observatione, ut agnum non coqueret, nisi cum desisteret sugere? Quid est autem *in lacte matris suæ*, quasi posset, etiamsi hoc intelligeretur, sine hujus præcepti transgressione coqui, si eo nato mortua matre ejus, ab ove alia lactaretur? cum alicujus profecto rei significandæ caussa esse præceptum nemo ambigat. Sed etiam illa quæ possunt observantia factitari, non sine caussa ita præcepta sunt; significant enim aliquid. Hoc vero quomodo observetur ad proprietatem verborum aut non est, aut non elucet. Intellectum
Matth. 2. 6. tamen de Christo approbo, quod hac prophetia prædictus est non occidendus a Judæis infans, quando Herodes quærens eum ut occideret, non invenit, ut *coques* quod dictum est, pertineat ad ignem passionis, hoc est, tribulationem. Un-
Eccle 27. 6. de dicitur, Vasa figuli probat fornax, et homines justos tentatio tribulationis. Quia ergo non est tunc infans passus, cum quærente Herode hujusmodi periculum imminere videretur, prædictum est his verbis, *Non coques agnum in lacte matris suæ.* Illud quoque forsitan non absurdum est, quod alii dicunt, id esse præceptum per Prophetam, ne se boni Israelitæ sociarent malis Judæis, a quibus Christus passus est tamquam agnus in lacte matris suæ, id est eo tempore quo conceptus est. Dicuntur enim feminæ ex quo conceperint lac colligere: Illo autem mense conceptum ei passum esse Christum, et Paschæ observatio, et dies ecclesiis notissimus nativitatis ejus ostendit. Qui enim menso nono natus est octavo Kalendas Januarias, profecto mense primo conceptus est circa octavum Kalendas Aprilis, quod tempus etiam passionis ejus fuit in lacte matris suæ, hoc est in diebus matris suæ (a).

QUÆST. XCI. Exod. 23. 20. *Ecce ego mitto Angelum meum ante faciem tuam, ut servet te in via, ut inducat te in terram, quam paravi tibi. Adtende tibi, et exaudi eum, ne non credas illi: nihil enim subtrahet tibi; nomen enim meum est super eum.* Hoc de illo nimirum intelligitur, cui nomen mutatum est, (b) ut Jesus vocaretur: ipse quippe introduxit populum in terram promissionis.

QUÆST. XCII. Exod. 23. 25. *Et servies Domino Deo tuo: et benedicam panem tuum, et vinum tuum, et aquam tuam, et avertam infirmitatem a vobis. Non erit qui non generet, neque sterilis super terram tuam. Numerum dierum tuorum replebo. Et timorem mittam qui te antecedat; et amentes faciam omnes gentes in quas tu intrabis*, etc. Quamvis istæ promissiones possint et spiritaliter intelligi, tamen cum secundum temporalem hominum felicitatem intelliguntur, ad vetus Testamentum pertinent: ubi quamquam præcepta, exceptis his quæ in sacramento aliquid significant, eadem ad mores bonos pertinentia reperiantur, promissiones tamen carnales atque terrenæ sunt. Unde in Psalmo septuagesimo-secundo pene lapsos et ef-
Psal. 72. 2. fusos gressus suos homo Dei dicit, cum zelaret in peccatoribus pacem peccatorum intuens. Ea quippe cernebat abundare impiis, quæ ipse secundum Testamentum vetus exspectabat a Domino Deo, cui hac mercede serviebat. Et cum hinc ei subrepere cœpisset sensus impius, quod Deum non curare existimaret humana, correptum se dicit, dum auctoritatem sanctorum non est ausus improbare, et incepit cognoscere hoc,
Ibidem 16. et 17. et sit, Labor est ante me, donec introeam in sanctuarium Dei, et intelligam in novissima. Ibi enim præmia dabuntur ad novum pertinentia Testamentum, quæ impii non accipient: et pœnæ tunc futuræ sunt impiorum, quas nullus piorum sensurus est.

QUÆST. XCIII. Exod. 23. 28. *Et mittam vespas ante te, (c) et ejiciet Amorrhæos, Evæos, Chananæos, et Chettæos a te:*

(a) Accedit alia expositio in Quæstionum codice Corbeiensi ante annos circiter octingentos scripto, reperta his verbis. *Et alius sensus facilior, Non coques agnum in lacte matris suæ, Parvulos adhuc et lactentes, qualibus dicit Apostolus, Lac vobis potum dedi non escam, non mittes in præproperam passionem, tamquam Christo sit dictum, qui talibus adhuc Discipulis pepercit, pro quibus se offerens ait, Si ergo me quæritis, sinite hos abire. Atque ut intelligeretur adhuc eos invalidos et minus idoneos fuisse passioni tamquam agnos in lacte matris, secutus ait Evangelista, Ut impleretur sermo quem dixerat, Quos dedisti mihi non perdidi ex eis quemquam. Unde apparet eos, si tunc paterentur, fuisse perituros. Hoc enim tunc non passi sunt, quod postea passi sunt, non adhuc agni in lacte, sed jam arietes in grege.* Sunt et alia quædam ad hanc expositionem præmissa in eodem codice, sed omnia profecto e margine in contextum per amanuensem translata. Nam absunt prorsus a ceteris Quæstionum codicibus: exstant vero in duobus nostris MSS. collectionis Eugypii, in uno quidem continua serie, at in altero cum ejuscemodi præmonitione, *Hinc jam ex alio opere S. Augustini quæ sequuntur adjecta sunt.* Itaque suspicamur Quæstionum exemplar illud, quo usus est scriptor codicis Corbeiensis primo laudati, habuisse ea quæ Eugypius abbas, ætate Augustino prope æqualis, sua manu adnotaverat. Sic enim in 1 lib. super Genes. q. 117. n. 3. ante illa verba, *Nulla tamen est facilior* etc. descripsit ille in medio contextu, *ab hinc scribendum*: quæ fuerat, uti opinamur, adnotatio Eugypii præcipientis exscribi sequentia, quæ hodieque in ipsius collectione reperiuntur.

(b) Am. Er. et Lov. *ut Israel vocaretur.* Sed verius MSS. etditio Rat. *Jesus*, id est Josue.

(c) Er. et Lov. *ejiciam*: pro quo MSS. necnon Rat. et Am. *ejiciet*, scilicet Vespa: ubi a plurali numero fit transitus ad singularem, quemadmodum explicatur in Locutionum lib. 2. Locut. 107.

Quæritur de his vespis quid intelligendum sit? A Nam et promittit hoc Deus, et liber Sapientiæ (Sap. 12. 8.) dicit impletum, ubi ait, Et misit antecessores exercitus sui vespas. Non autem legimus factum, neque Moysi temporibus, neque sub Jesu Nave, neque sub judicibus, neque sub regibus. Ac per hoc vespæ istæ aculei timoris intelligendi sunt fortasse, quibus agitabantur memoratæ gentes, ut cederent filiis Israel. Deus enim loquitur, in cujus sermone si figurate aliquid dicatur, quo ad proprietatem non sit impletum, non impedit historiæ fidem, in qua perspicitur veritas narrationis. Sicut nec Evangelistarum narratio secundum proprietatem impeditur, si aliquid a Christo dicitur figurate.

QUÆST. XCIV. Exod. 23. 33. *Si servieris diis eorum, erunt tibi offendiculum.* Hic Græcus δουλεύσῃς habet non λατρεύσῃς. B Unde intelligitur, quia et δουλεία debetur Deo tamquam Domino, λατρεία vero nonnisi Deo tamquam Deo.

QUÆST. XCV. Exod. 24. 1. *Et Moysi dixit, Adscende ad Dominum tu, et Aaron, et Nadab, et Abiud, et septuaginta seniorum Israel: et adorabunt a longe Dominum; et accedet Moyses solus ad Dominum, ipsi autem non accedent: populus autem non adscendet cum illis. Introiit autem Moyses, et narravit populo omnia verba Dei et justificationes. Respondit autem omnis populus voce una dicentes, omnia verba, quæ locutus est Dominus, faciemus et audiemus.* Usque ad hunc locum Scripturæ justificationes intelliguntur quæ datæ sunt populo ad observandum. Incipiunt autem quantum ipsa verba Scripturæ indicant, unde hoc nomen justificationum exorsum est, ab illo servo Hebræo cui auris ad postem pertunditur. In quibus omnibus justificationibus considerandum est, quæ inde ad agendam vitam et morum bonorum conservationem duci possint. Multa quippe in eis sunt sacramenta significantia potius aliquid, quam vitam nostram instruentia. Justificationes sane Latini interpretes eas esse dixerunt, quæ Græci δικαιώματα appellant.

QUÆST. XCVI. Exod. 24. 3. Notandum est, quod iterum populus ita respondet, *Omnia verba, quæ locutus est Dominus faciemus, et audiemus:* cum videatur ordo postulare, ut diceretur, audiemus et faciemus. Sed mirum nisi aliquis sensus hic latet. Nam si audiemus, pro eo positum est, quod est intelligemus, prius oportet verbis Dei reddere faciendi servitutem, ut ad intelligentiam earum rerum, quæ ipso præcipiente fiunt, merito devotionis, qua non contemtæ, sed factæ sunt, ipse perducat. Sed videndum est, utrum iste populus illi filio similis inveniatur qui patri jubenti dixit, (Matth. 21. 30.) Ibo in vineam, et non iit. Gentes enim quæ Dominum penitus contemserunt, postea per unius obedientiam justificatæ, quæ non sectabantur justitiam, apprehenderunt justitiam.

QUÆST. XCVII. Exod. 24. 4. Notandum quod *Moyses ædificavit altare sub monte, et duodecim lapides duodecim tribus Israel.* Intelligitur enim ex duodecim lapidibus altare ædificatum, significasse ipsum populum esse altare Dei, sicut est templum Dei. (2 Cor. 6. 16.)

QUÆST. XCVIII. Exod. 24. 5. *Et immolaverunt hostiam salutaris Deo.* Non dixit hostiam salutarem, sed *hostiam salutaris*, quod Græcus habet σωτηρίου. Unde in Psalmo, (Psal. 115. 13.) Calicem, inquit, salutaris accipiam: non dixit, calicem salutarem. Ubi videndum est, ne forte ille significetur, de quo dixit Simeon, Quoniam (Lucæ 2. 30.) viderunt oculi mei salutare tuum. Hunc enim et (Psal. 95. 2.) Psalmus commendat, ubi legitur, Bene nuntiate diem ex die salutare ejus. Quid est enim aliud, si diligentius adtendamus, quod ait diem ex die, nisi lumen ex lumine, hoc est Deum ex Deo, quod est unigenitus Filius?

QUÆST. XCIX. Exod. 24. 6. *Sumens autem Moyses dimidiam partem sanguinis, infudit in craterem, et partem reliquam sanguinis, adfudit ad altare: et accipiens librum Testamenti recitavit in aures populi.* Notandum est, nunc primum sacrificasse Moysen evidenter Scripturam dicere, ex quo ex Ægypto eductus est populus. Primo enim de Jethro dictum erat (Exodi 18. 12.) socero ejus, quamvis cum aliqua ambiguitate, quod immolaverit Deo. Et advertendum librum Testamenti cum sanguine hostiæ recitari, in quo libro illas justificationes conscriptas debemus accipere. Nam decalogum Legis in tabulis lapideis fuisse conscriptum postea manifestatum est.

QUÆST. C. Exod. 24. 7. *Et dixerunt, Omnia quæcumque locutus est Dominus, faciemus, et audiemus.* Non aliter respondent; ecce jam tertio.

QUÆST. CI. Exod. 24. 9. *Et adscendit Moyses, et Aaron, et Nadab, et Abiud, et septuaginta seniorum Israel: et viderunt locum ubi steterat ibi Deus Israel.* Constat inter eos qui recte intelligunt, nullo Deum contineri loco, nec aliquo velut situ corporis mem- C bra ponere, sicuti est nostri corporis, sedere, jacere, stare, et si quid hujusmodi est. Hæc enim non sunt nisi corporum, Deus autem spiritus (Johan. 4. 24.) est. Quod ergo se ostendit specie corporali vel signis corporaliter expressis, non substantia ejus apparet, qua est ipse quod est, sed assumtio formarum visibilium ejus omnipotentiæ subjacet.

QUÆST. CII. Exod. 24. 11. *Et de electis Israel non dissonuit nec unus: et apparuerunt in loco Dei, et manducaverunt, et biberunt.* Quis dubitet, illos quos nominatim expressit, et septuaginta seniores nunc appellatos electos Israel? qui procul dubio personam gerebant eorum, qui electi sunt in populo Dei. Non enim omnium est fides: et novit Dominus (2. Thess. 3. 2.) qui sunt ejus. In magna autem domo sunt alia D (2. Tim. 2. 20.) vasa in honorem, alia in contumeliam. Quoniam ergo quos ante præscivit, et prædestinavit; quos (Rom. 8. 30.) autem prædestinavit, illos et vocavit; quos autem vocavit, ipsos et justificavit; quos autem justificavit, ipsos et glorificavit: profecto de electis Israel non dissonuit nec unus. Significantur autem quaternario numero in Moyse et Aaron et Nadab et Abiud; propter quatuor Evangelia; et totius orbis, qui in quatuor partes dividitur, promissionem: et septuaginta de senioribus Israel numero scilicet septenario decuplato, qui pertinet ad significandum Spiritum Sanctum. Sapphiro autem significatur vita cælestis, maxime quia dictum est, *sicut adspectus firma-*

Exod. 24. 10. *menti*. Firmamentum autem cœlum appellari quis nesciat? Et forma lateris in eodem sapphiro quadraturam ipsam, vel stabilitatem, vel ejusdem quaternarii numeri sacramentum figurat. Quod autem manducant et bibunt in loco Dei, suavitatem saturitatemque significat in illo re- Matth. 5. 6. gno æternitatis. Beati enim qui esuriunt et sitiunt justitiam; quoniam ipsi saturabuntur. Un- Matt. 8. 11. de et Dominus dicit venturos multos, (quos utique nisi electos, prescitos, prædestinatos, vocatos, justificatos, glorificatos?) et recubituros cum Abraham et Isaac et Jacob in regno cœlo- Luc. 12. 37. rum. Nam et alio loco ipse hoc promittit fidelibus suis quod faciat eos recumbere, et transeat, et ministret eis.

QUÆST. CIII. Exod. 24. 13. Quid sibi vult quod Iesus Nave, non commemoratus in illis quatuor, subito cum Moyse apparet, et cum illo adscendit in montem ad accipiendas tabulas Legis; et subito rursus idem Jesus absconditur, id est tacetur; et Moyses accepit Legem in duabus tabulis, et cum eo iterum apparet? An forte significat novum Testamentum nomine Jesu, et absconditum esse in Lege, et aliquando apparere intelligentibus? Quod vero Num. 13. 17. Jesus jam vocatur cum in libro Numerorum quando id nomen acceperit Scriptura testetur, cum jam prope esset ut terram promissionis intrarent, per prolepsim, hoc est per præoccupationem anticipat Scriptura quod postea factum est. Omnis quippe ista postea quam facta sunt, scripta sunt; ac per hoc quando factum est quod modo commemoratur, nondum vocabatur Jesus, sed quando scriptum est jam hoc vocabatur.

QUÆST. CIV. Exod. 25. 11. *Et facies in ea cymatia aurea versatilia in circuitu*. Cymatia dixit, quæ in quadratura exstant per quatuor partes sicut mensæ quadræ fieri solent. Nec quod ait *versatilia*, mobilia debemus accipere. Fixa sunt enim, sicut dixi mensas habere solitas, sed *versatilia* dixit, tortilia; quæ Græce vocantur *στρεπτά*; vel canalibus; sicut sunt columnæ tortiles; aut implicatis duabus virgulis in modum restis, sicut etiam tor- v. 12. ques fieri solent. Quod autem ait, *Et fabricabis illi quatuor anulos aureos, et impones super quatuor latera, duos anulos in latus unum, et duos anulos in latus secundum*: ad quatuor angulos occurrunt quatuor anuli singuli in singulis, et per angulorum numerum fit, ut quod in duobus lateribus ponitur, in omnibus quatuor ponatur. Unus enim angulus duobus lateribus communis est: alioquin non occurrit, ut bini anuli ponantur per quatuor latera, cum aiat quatuor anuli; octo quippe esse debuerunt, si aliter intelligimus, quam quod dixi fieri numero angulorum. Ad hoc enim anuli in angulis ponuntur, quo inducantur sub portatoria vel gestatoria, quibus arca a quatuor hominibus binc atque inde portetur.

QUÆST. CV. PROPITIATORIUM quid dicat superimponendum A super arcam, quæri solet: sed cum aureum fieri Exod. 25. 17. jubeat, ejusque longitudinem et latitudinem tantum exprimat, quanta et ipsius arcæ dicta est, procul dubio velut tabulam auream tantæ formæ fieri præcipit, qua tegeretur arca: ita ut in ipso propitiatorio essent duo Cherubim, hinc atque inde alterutrum adtendentes, ita ut vultus eorum in propitiatorium essent; et pennis suis obumbrarent propitiatorium: quod magnum est sacramentum. Aurum quippe significat sapientiam, arca significat secretum Dei. In arca jussa sunt poni Lex, et manna, et virga Aaron: in Lege præcepta sunt, virga potestas significatur, manna gratia; quia nisi cum gratia non est potestas præcepta faciendi. Verumtamen quia Lex a quo- B vis proficiente non ex omni parte completur, propitiatorium est desuper. Ad hoc enim opus est ut propitius sit Deus, et ideo desuper ponitur, quia superexsultat misericordia judicio. Jac. 2. 13. Duo vero Cherubim pennis suis obumbrant propitiatorium, id est honorant velando; quoniam mysteria ista ibi sunt: et invicem se adtendunt, quia consonant; duo quippe ibi Testamenta figurantur: et vultus eorum sunt in propitiatorium, quia misericordiam Dei, in qua una spes est, valde commendant. Denique hinc se promisit locuturum Deus ad Moysen de medio Cherubim desursum propitiatorii. Porro si creatura rationalis in multitudine scientiæ, quoniam hanc interpretationem habent Cherubim, duobus ipsis animalibus significatur; ideo duo sunt, ut societatem caritatis commendent; ideo pennis suis C propitiatorium obumbrant, quia Deo non sibi tribuunt pennas suas, id est Deum honorant virtutibus, quibus præstant: et vultus eorum non sunt nisi in propitiatorium, quia cuicumque profectui ad multitudinem scientiæ spes non est, nisi in Dei misericordia.

QUÆST. CVI. Exod. 25. 27. Quod ait, *Erunt anuli (a) in thecis subportatoriis ad tollendam mensam*, hoc intelligendum est, quod anuli essent velut thecæ subportatorium, id est quo subportatoria tanquam in thecas inducantur. *Erunt* quippe *in thecis*, ita dictum est, tamquam diceretur, Erunt pro thecis.

QUÆST. CVII. Exod. 26. 1. Decem aulæorum jubet fieri tabernaculum, cum sit decalogus Legis. Aulæa vero significant latitudinem, propter facilitatem. Caritas quippe Rom. 13. 10. plenitudo Legis est: et nonnisi caritati sunt præ- D cepta facilia; unde ipsa dilatatio commendatur, Psal. 17. 37. cum dicitur, Dilatasti gressus meos subtus me, et non sunt infirmata vestigia mea. Sed quoniam ista dilatatio per gratiam fit Dei, caritas enim Rom. 5. 5. Dei diffusa est in cordibus nostris, non per nosipsos; sed per Spiritum-Sanctum qui datus est nobis; ideo hic mystice ipse numerus etiam commendatur, qui pertinet etiam ad Spiritum-Sanctum, per quem Lex possit impleri. Dicitur enim aulæum longitudinem habere debere in cubitis viginti octo. Iste autem numerus, quia per se-

(a) Apud LXX. εἰς θήκας τοῖς ἀναφορεῦσιν. Legendum ergo, in thecas, licet codices omnes habeant, *in thecis subportatoriis*: nempe familiari vitio librariorum, qui rursum infra, easdem voces casu et genere conciliandas invicem putarunt: nam legebatur in hactenus editis, *velut thecæ subportatoriæ*, ubi ex MSS. aliquot reposuimus *subportatorium*.

plenarium dividendus est, significavit, cum dicit latitudinem aulæi in cubitis quatuor. Quater enim septem fiunt viginti octo. Et est etiam iste numerus perfectus; quia, sicut senarius, suis partibus constat. Quod vero tam sæpe dicit, *Cherubim facies ea opere textoris*, quid aliud quam in his omnibus multitudinem scientiæ commendat, quod interpretatur *Cherubim*.

QUÆST. CVIII. Exod. 26, 7. *Et facies vela capillacia operire super tabernaculum. undecim vela facies ea*. Quæ capillacia vela sunt, id est cilicina, undecim dicuntur esse. In peccatis quippe transgressio est. Transgressio vero undenario numero significatur, quoniam transgreditur denarium, hoc est Legem: ideo ipsa undecim per septenarium multiplicata, faciunt septuaginta-septem; ubi significavit Dominus universam remissionem peccatorum, dicens, Non solum septies, verum etiam septuagies septies (Matth. 18. 22.): quot generationes reperiuntur, cum Lucas a baptismo Domini enumerans sursum versus adscendit, et pervenit per Adam usque ad Deum (Luc. 3. 23.). Ad hoc enim fit significatio peccatorum in his velis, ut per confessionem exprimantur, et per gratiam quæ data est Ecclesiæ aboleantur, hoc est tegantur, unde dicitur, Beati, quorum remissæ sunt iniquitates; et quorum tecta sunt peccata (Psal. 31. 1.). Deinde jubet ea vela cooperiri pellibus arietinis rubricatis. Aries autem rubricatus, cui non occurrat Christus passione cruentatus? Significantur his etiam martyres sancti, quorum orationibus propitiatur Deus peccatis populi sui (Martyrum orationes). Ipsis denique superjaciuntur pelles hyacinthinæ, ut significetur vita æterna viriditate tamquam vigore perpetuo.

QUÆST. CIX. Exod. 26. 17 sec. LXX. *Facies duos anconiscos columnæ uni consistentes ex adverso*: hoc est, unum hinc, et unum inde, de lateribus columnæ. Anconiscos autem dicit, quos vulgo vocamus ancones sicut sunt in columnis cellarum vinariarum, quibus incumbunt ligna quæ cupas ferunt. Ducta est autem similitudo verbi a cubitis, ubi flectuntur manus, quibus incumbunt recumbentes, qui Græce *ἀγκῶνες* vocantur.

QUÆST. CX. Exod. 26. 21. *Bases columnarum duas uni*. Bases non eas tantum videtur dicere Scriptura, quibus columnæ ab imo fulciantur: sed etiam superiores, quæ capitella nos dicimus. Ideo dicit, *duas bases columnæ uni in ambas partes ejus*. Nam quæ sunt ambæ partes, nisi inferior et superior?

QUÆST. CXI. Exod. 26. 25. Quod octo columnas et bases earum sexdecim secundum supradictam rationem a posterioribus tabernaculi Scriptura dicit, cum superius sex dixerit, intelligitur annumeratis duabus angularibus octo fieri.

QUÆST. CXII. Exod. 26. 33. *Et dividet vobis velamen inter medium sanctum, et inter medium sanctum sanctorum*: id est, ut inter sanctum et sanctum sanctorum sit hoc velamen, de quo nunc loquitur, in quatuor columnis extentum. De hac differentia inter sanctum et sanctum sanctorum ad Hebræos epistola loquitur (Hebr. 9. 1.), quia ubi Arca testimonii, ibi sanctum sanctorum, hoc est, intus ultra velum: foris autem mensa et candelabrum, et cetera quæ paulo ante dixit quemadmodum fierent, sancta dicta sunt, et non sancta sanctorum. Et significatur foris vetus Testamentum, intus autem novum, cum sit utrumque in lectione veteris Testamenti, et expressum operibus, et significatione figuratum. Ac per hoc in sanctis figura est figuræ, quia figura est veteris Testamenti: in sanctis autem sanctorum figura est ipsius veritatis, quia figura est novi Testamenti. Totum quippe vetus Testamentum in his rebus et celebrationibus, quæ ita observanda præcipiuntur, figura est.

QUÆST. CXIII. Exod. 27. 1. De altari quæritur, quomodo tribus cubitis altum esse voluerit, cum tanta fere sit staturæ hominis altitudo. Quomodo ergo ministrabatur altari, cum gradus habere altare, alio loco prohibeat? Ne pudenda, inquit, tua reveles super illud (Exod. 20. 26.). Sed illic dicebat de altari, quod terra vel lapidibus construendum esset, ubi gradus ipsi coædificati ad corpus altaris utique pertinerent: nunc vero de tabulis fieri altare præcipit, quo si apponeretur ad horam ministrationis aliquid ubi staret minister altaris, et peracto ministerio tolleretur, ad corpus altaris non utique pertineret. Item quæritur, quomodo super altare ligneum sacrificium quod inferebatur, posset incendi præsertim quia concavum fieri jubet, et craticulam deponi usque ad medium ejus, id est medium concavitatis ejus, opere factum reticulato. An quoniam dixit, *Et facies cornua in quatuor angulos, ex seipso erunt cornua, et teges illa æramento* (Exod. 27. 2.), non ad sola cornua referendum est quod ait, *teges illa æramento*, sed ad omnia de quibus loquebatur, de altari fabricando præcipiens?

QUÆST. CXIV. Exod. 28. 3. 1. *Et tu loquere omnibus sapientibus mente, quos replevi spiritu intellectus*, *αἰσθήσεως* quidem Græcus habet, quem Latine sensum, non intellectum dicere solemus: sed Scriptura de sensu interiore, quem intellectum vocamus, sic loqui solet, sicuti est ad Hæbreos, perfectorum est autem solidus cibus; eorum, qui per habitum exercitatos habent sensus ad discernendum bonum et malum (Hebr. 5. 14.). Ibi enim quod posuit sensus, Græcus habet *αἰσθήσεις*. Quem ergo istum spiritum, nisi Spiritum-Sanctum debemus accipere?

2. *Et stolæ quas facient, pectoralem, et humeralem, et tunicam talarem, et tunicam cum* (a) *corymbis* (Exod. 28. 4.). Has appellatas stolas esse et cetera, cum superius unam stolam faciendam proposuisset, notandum est. Tunicam vero *cum corymbis* honestius putarunt Latini interpretes dici, quam

(a) Editi. tunicam *cum cornibus*. Item infra. *cum cornibus honestius putarunt* etc. Mirum si cui visum est id honestius dici. Porro MSS. constanter habent, *cum corymbis*, quo proprie vocabulo significantur hederarum racemi ex Plinio lib. 16, c. 34, et ex Servio ad illud Virg. Eclog. 3 Diffusos hedera vestit pallente corymbos. Græc. LXX. habet hic, χιτῶνα κοσυμβωτὸν, id est vestem fimbriatam, seu potius cirratam, aut cum cirris, uti insinuat Augustinus.

si dicerent *cum cirris*, qui bene dispositi ornamento esse vestibus solent.

QUÆST. CXV. Exod. 28. 4. ASPIDISCAS in veste sacerdotali quas dicat, utrum scutulas, quæ a scuto Latine appellantur, quia et Græci scutum ἀσπίδα appellant. An vero aspidiscas propter diligenter colligandum dicit ab aspide serpente, sicut etiam (a) murænulæ appellantur? v. 16. (b) *Spithamis autem longitudo, et spithamis latitudo:* Latini quidam interpretati sunt, mensuram extentæ palmæ a fine pollicis usque ad finem digiti minimi. v. 9. ((c) Item quod dicitur, *Sumes duos lapides onychinos, et sculpes in eis nomina filiorum Israel, sex nomina in lapide uno, et sex reliqua in altero, juxta ordinem nativitatis eorum*, an intelligendum, ut) lapides sint de nominibus filiorum Israel secundum nativitates eorum, id est secundum ordinem quo nati sunt?

QUÆST. CXVI. Exod. 28. 22. ET *facis super rationale fimbrias complectentes opus catenatum de auro puro.* Quod latini *rationale* interpretati sunt, inopia linguæ fecit. Græcus enim habet λόγιον, non λογικόν. Rationale autem illud solemus appellare, quod Græci dicunt λογικόν. Sed quoniam λόγος in Græca lingua ambiguum est, utrum verbum significet, an rationem, quia utriusque rei nomen est; ubi putatum est a verbo dictum λόγιον, eloquium nostri interpretati sunt: nam quod habemus, Ps. 11. 7. Eloquia casta, Græci habent λόγια: hic vero in veste sacerdotali, quod ex auro et hyacintho et purpura et cocco duplici torto et bysso duplici torta fieri præceptum est quadratum duplex, quod esset in pectore sacerdotis, et λόγιον vocaretur, incertum utrum a ratione an a verbo ductum fuerit, interpretes nostri magis a ratione dictum putantes *rationale* appellaverunt.

QUÆST. CXVII. Exodi 28. 30. ET *impones super rationale judicii demonstrationem et veritatem.* Quid sibi hoc velit, vel in quali re vel metallo poneretur super rationale demonstratio et veritas, quoniam talia dicit fieri in veste sacerdotis, (d) quæ corporaliter fiunt, invenire difficile est. Fabulantur tamen quidam, lapidem fuisse, cujus color, sive adversa, sive ad prospera mutaretur quando sacerdos intrabat in sancta: et hoc esse quod ait, *Et afferret Aaron judicia filiorum Israel super pectus*, ostendens videlicet in illa demonstratione et veritate, quid de illis judicaverit Dominus. Quamquam possit intelligi demonstrationem et veritatem litteris impositam super λόγιον.

QUÆST. CXVIII. Exodi 28. 31. ET *facies tunicam talarem hyacinthinam*, id est, usque ad talos dependentem. *Et erit peristomium ex ea medium*, id est, qua caput ejiciatur: hoc est enim quod Græci dicunt περιστόμιον *Oram habens in circuitu peristomii, opus textoris, commissuram contextam*, id est, ne ipsa ora extrinsecus assuatur: hoc videtur dicere, *commissuram contextam*. Unde etiam addidit, *ex ipsa, ut ne rumpatur*, id est, ut ex se ipsa sit ipsa ora contexta cum veste.

QUÆST. CXIX. Exodi 28. 35. ET *erit Aaron cum cœperit fungi sacerdotio, audietur vox ejus intranti in sanctum in conspectu Domini et exeunti, ut non moriatur:* intrantis et exeuntis vocem de tintinnabulis dixit audiri, tantumque ibi pondus observationis posuit, ut diceret, *ne moriatur*. Testimonia ergo quædam significari voluit in veste sacerdotali, qua utique significatur Ecclesia, per hæc tintinnabula, ut nota sit conversatio sacerdotis: sicut Apostolus dicit, Circa omnes teipsum bonorum operum præbens exemplum: aut illud, Quæ audisti a me per multos testes, hæc eadem commenda fidelibus, et iis qui idonei sunt et alios docere. Tim. 2. 7. 2 Tim. 2. 2. An quid aliud? magnum tamen est quidquid illud est. *Intranti* autem *et exeunti*, pro intrantis et exeuntis, locutio est. *Vox* pro sonitu; nam tintinnabulorum magis sonus quam vox est.

QUÆST. CXX. Exodi 28. 36. ET *facies laminam auream puram, et formabis in eadem* (e) *formationem signi, sanctitatem Domini: et impones illud super hyacinthum duplicem tortam: et erit super mitram; secundum adspectum mitræ erit: et erit supra frontem Aaron.* (f) *Et auferet Aaron peccata sanctorum, quæcumque sanctificabunt filii Israel, omnis dati sanctorum eorum.* Quomodo formetur in lamina sanctitas Domini, non video, nisi aliquibus litteris, quas quidam quatuor esse dicunt Hebræas, quod, ut Græci appellant τετραγράμματον nomen Dei ineffabile credunt fuisse, vel esse adhuc usque. Sed quælibet sint, vel quomodolibet se habeant illæ litteræ, ut dixi, sanctitatem Domini vel sanctificationem, si hoc magis dicendum est, quod Græcus habet ἁγίασμα nonnisi litteris in auro formari potuisse crediderim. Ibi autem dicit sacerdotem sanctorum auferre peccata, *Quæcumque sanctificabunt*, inquit, *filii Israel omnis dati sanctorum eorum:* v. 38. quod arbitror dictum in eis sacrificiis, quæ offerunt pro peccatis suis; ut non sanctorum hominum intelligamus, sed sanctorum ab eo quod sunt sancta, quæ offeruntur pro peccatis. Cum ergo de lamina dixisset, adjunxit atque ait, *Et auferret Aaron peccata sanctorum, quæcumque sanctificabunt filii Israel omnis dati sanctorum eorum:* Ibidem. id est, sacerdos auferet quæcumque offerunt pro peccatis suis, quæ dicuntur...

(a) Apud Rat. et antiquiores MSS. *murænæ*: loco, *murænulæ*.

(b) Ita in MSS. At in excusis, *Spithamus:* licet apud LXX. sit in genitivo casu, σπιθαμῆς Eadem voce utuntur Isa. 40. v. 12. quam Hieronymus in eum locum sic interpretatur: σπιθαμὴ, inquit, id est palmus, extentam significat manum a pollice usque ad extremum digitum.

(c) In MSS. post vocem *minimi*, proxime subsequitur: *Et lapides sint de nominibus filiorum Israel secundum nativitates eorum:* qui est Exodi 28. v. 21. nisi quod LXX. habent κατὰ ὀνόματα, ubi Augustinus videtur legisse κατὰ γενέσεις.

(d) Unus e Vat. MSS. *quæ corporaliter* ut *fiunt*.

(e) Am. Er. et Lov. *Et formabis in eadem formatione sanctitatem Domini*. MSS. quinque, *in eo deformationem signis, sanctitatem* etc. Alii duo et Rat. *in ea deformationem signi, sanctitatem* etc. nonnulli *in eadem formationem signi* etc. Porro apud LXX. legitur, καὶ ἐκτυπώσεις ἐν αὐτῷ ἐκτύπωμα σφραγῖδος ἁγίασμα κυρίου.

(f) Editi, *Ut auferat:* pauloque post, *omnis datus sanctorum eorum*. Reposuimus ad MSS. fidem, *Et auferet*, tumque, *omnis dati:* quæ etiam lectio est LXX.

tur et sancta, quia sanctificantur, et peccata, quia pro peccatis offeruntur; sicut multis locis hoc ipsum evidenter Scriptura commemorat. Quod autem adjungit et dicit, *Et erit super frontem Aaron semper acceptum illis in conspectu* B *Domini:* ad laminam illam revertitur; in qua (a) intelligitur frontis ornamentum, fiducia bonæ vitæ, quam qui vere perfecteque, non significatione, sed veritate sacerdos habet, solus potest auferre peccata, nec habet necessitatem offerre pro suis.

Ibidem. QUÆST. CXXI. Exod. 28. 41. De Aaron et filiis Aaron, cum præciperet, loquens ad Moysen, quomodo vestirentur, et ungerentur, quid est quod sit, *Et implebis manus eorum, ut sacerdotio fungantur mihi?* An forte muneribus, quæ offerenda sunt Deo?

QUÆST. CXXII. Exod. 28. 42. *Et facies eis femoralia linea, tegere turpitudinem (b) corporis eorum, a lumbis usque ad femora erunt.* Cum vestis tanta cooperiat totum corpus, quid est quod sit, *Femoralia facies linea tegere turpitudinem corporis eorum*, quasi apparere posset tanta desuper veste adhibita? Nisi quis signum esse voluit in hoc castitatis vel continentiæ: quæ ideo per indumentum significatur, ut non a seipso habita, sed data intelligatur.

QUÆST. CXXIII. Exod. 29. 9. Cum de filiis Aaron loqueretur, *Et indues eos*, inquit, *tunicas, et cinges eos zonis, et circumdabis eis cidaras.* Quam dicat cidarim vel cidaras, quoniam non est interpretatum, nec in usu modo est, ignoratur: puto tamen non esse capitis tegumen, ut nonnulli putaverunt. Neque enim diceret, *circumdabis eis*, nisi tale aliquid esset, quod non capiti, sed corpori usui esset.

QUÆST. CXXIV. Exod. 29. 9. *Et erit illis sacerdotium mihi in sempiternum.* Quomodo dicat *in sempiternum*, de his significativis rebus, superius sæpe diximus. Nam utique mutatum est hoc sacerdotium, ut illud esset in æternum secundum ordinem Melchisedec, non secundum ordinem Aaron. Ibi enim et juratio, et nulla Dei pœnitudo, qua significetur mutatio. Psal. 109. 4. Juravit enim Dominus et non pœnitebit eum, Tu es, inquit, sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedec. De ordine autem Aaron dictum est quidem *in sempiternum*, vel propter tempus non præceptum quousque observaretur, vel quod res significaret æternas, nusquam est tamen dictum de sacerdotio Aaron, quia juravit Dominus, et non pœnitebit eum. Et ideo dictum est in illo sacerdotio secundum ordinem Melchisedec, Non pœnitebit eum, ut significaretur, quia de sacerdotio Aaron pœnituit eum, id est mutavit illud.

QUÆST. CXXV. Exod. 29. 9. Quid est, *Et consummabis manus Aaron, et manus filiorum ejus.* An per manus potestatem significavit, ut aliquid etiam ipsi consecrare possent: potestas autem ipsa sanctificatione con- A summabatur, quæ præcepti sunt sanctificari a Moyse?

Et adduces vitulum ad ostium tabernaculi testimonii, et superimponent Aaron et filii ejus manus suas super caput vituli in conspectu Domini. QUÆST. CXXVI. Exod. 29. 10. Ecce unde supra dictum est, consummandas esse manus eorum, id est perficiendam potestatem, ut etiam ipsi sanctificarent, quod modo fit, cum ponunt manus suas super vitulum immolandum.

Quod odor suavitatis Domino sæpe dicitur sacrificium de victimis pecorum in Scripturis sanctis, non utique Deus odore fumi illius delectatur, sed tantum illud quod his significatur spiritaliter Deum delectat, cum spiritaliter exhibetur, quoniam ipse odor Dei spiritaliter intelligitur. QUÆST. CXXVII. Exod. 29. 18. B Non enim sicut nos odorem corporeis naribus ducit. Sicut ergo ille olefacit, sic ista significant.

Et sumes pectusculum de ariete consummationis, quod est Aaron, id est, hujus Aaron (c). Hoc enim pertinere voluit ad summum sacerdotem. QUÆST. CXXVIII. Exod. 29. 26.

C

1. *Et erit Aaron et filii ejus legitimum æternum a filiis Israel:* cum diceret de pectusculo et brachio victimarum. QUÆST. CXXIX. Exod. 29. 28. More illo ergo *æternum* dixit, quem sæpe supra commemoravimus.

2. *Et stola sancti, quæ est Aaron, erit filiis ejus post eum, ungere eos in ipsis, et consummare manus eorum.* v. 29. * *Septem diebus vestiet se ea sacerdos, qui successerit ei de filiis ejus, qui* v. 30. C *intrabit in tabernaculum testimonii deservire in sanctis.* Hæc verba multas quæstiones habent. Nam primum hic notandum est, quomodo cum *stolam* dixerit *sancti*, postea pluraliter dicit *ungere eos in ipsis*, tamquam in stolis. Nam et supra multas stolas eas dixerat, quibus una constaret. Quamquam ambiguum sit, utrum *in ipsis* ab eo quod sunt ipsa genere neutro, quæcumque sunt quibus illa stola completur, id est vestis sacerdotalis: quod magis putandum est, ex eo quod in consequentibus dicit, *Septem diebus vestiet se ea sacerdos qui successerit ei*; v. 30. ea scilicet omnia quæ commemoravit, cum vestem sacerdotalem describeret. Repetivit sane quod supra dixerat, *consummare manus eorum:* Supra q. 125. unde D quid mihi viderer exposui. Quod vero sit, *Septem diebus vestiet se ea sacerdos*, numquid aliis diebus se non vestiet? sed illis septem continuis intelligi voluit, quibus ejus sacerdotium quodammodo dedicatur, atque hebdomadis est in ejus inchoatione festivitas. Successorem autem Aaron eum dicit, *qui intrat in tabernaculum testimonii, deservire in sanctis*: eum scilicet significans, qui non poterat esse nisi unus, non quales erant et filii Aaron cum vivo patre suo, sed qualis successor ipsius Aaron. Quomo-

(a) Removimus hinc verba quædam in melioris notæ MSS. non reperta. Nempe sic in editis habebatur, *ad laminam illam revertitur. In quo advertendum si inveniri potest, qui non habeat necessitatem pro suis offerre peccatis præter Christum, qui solus potest omnium auferre peccata. intelligitur frontis* etc.

(b) MSS. nostri constanter, *coloris*. Græc. LXX. χρωτός.

(c) Editi, id est ipsius *Aaron*. At MSS. τοῦ: quo articulo indicat Augustinus nomen *Aaron*, hoc Exodi loco poni in gignendi casu.

do ergo proprium dicit hujus unius esse, *intrare in tabernaculum testimonii, deservire in sanctis*, cum et illa quæ sunt extra velum, quo velantur sancta sanctorum, sancta appellentur, et tabernaculum testimonii etiam illud vocetur, ubi sunt sancta, id est mensa et candelabrum: ubi cum deserviant et sequentes sacerdotes ad mensam et candelabrum et ipsum altare, quomodo unum dicit successorem Aaron, qui *intret in tabernaculum testimonii, deservire in sanctis?* Si enim dixisset, Deservire in sanctis sanctorum, nulla esset quæstio. Ad hæc enim, ubi est arca te-
Hebr. 9. 7. stimonii, solus unus intrabat summus sacerdos: quod etiam in epistola ad Hebræos diligentissime commendatur. Nisi forte eo ipso, quod unum dicit *intrare in tabernaculum testimonii, deservire in sanctis*, non vult utique intelligi, nisi in sanctis sanctorum; quia et ipsa utique sancta appellantur. Non enim omnia quæ sancta sunt, etiam sancta sanctorum dici possunt: illa vero quæ sunt sancta sanctorum, procul dubio utique sancta sunt. Unus autem iste, qui semel in anno in-
v. 11. trabat in sancta sanctorum, quoniam Dominum Christum significabat, apertissime supradicta ad Hebræos epistola commendatur. Quod autem præfiguratum est in sancto sanctorum, ut super arcam quæ legem habebat, esset propitiatorium,
a ubi Dei misericordia significari (*a*) intelligenda est, qua propitius fit eorum peccatis qui legem non implent: hoc mihi videtur etiam in ipsa veste sacerdotis significari; nam et ipsa quid aliud quam Ecclesiæ sacramenta significat? Quod in λογίῳ, id est rationali in pectore sacerdotis posito judicia constituit, in lamina vero sanctifi-
b cationem et (*b*) ablationem peccatorum: tamquam rationale sit in pectore simile arcæ in qua Lex erat, et lamina illa in fronte, similis propitiatorio quod super arcam erat, et ut utrobique ser-
Jac. 2. 13. varetur quod scriptum est, Superexsultat misericordia judicio.

QUÆST. CXXX. Exod. 29. 37. Quid est quod purificatum et sanctificatum altare septem diebus dicit quod *sanctum sancti erit?* Altare non quidem dicit sanctum sanctorum, sicut est illud quod velo separatur, ubi est arca testimonii: verumtamen et hoc altare extra velum positum, per sanctificationem septem die-
c rum (*c*) dicit potius, quam per unctionem fieri sanctum sancti. Et addit, *Omnis qui tetigerit altare, sanctificabitur.*

QUÆST. CXXXI. Exod. 30. 3. Cum de anulis loqueretur altaris incensi, quod altare non inærari, sed inaurari jussit, *Et duos anulos aureos puros facies*, inquit, *sub tortili corona ejus, in duo latera facies in duobus lateribus*: quoniam Græcus habet, εἰς τὰ δύο κλίτη ποιήσεις ἐν τοῖς δυσὶ πλευροῖς. Nam κλίτη latera sunt et πλευρὰ latera sunt. Unde quidam Latini sic interpretati sunt, *In duas partes facies in duobus lateribus*. Non autem ait Græcus μέρη, quod
Psal. 127. 3. est partes, sed κλίτη quod latera. Nam hoc ver-
A bum est in illo Psalmo, ubi scriptum est, Uxor tua sicut vinea fertilis in lateribus domus tuæ. Ac per hoc tantum casus interest, quia prius accusativum, post vero ablativum posuit, *In duo latera facies, in duobus lateribus*. Quis autem sit sensus difficile est assequi, nisi forte ut solet Scriptura amare ellipsim, ut aliquid desit et subaudiatur, etiam hic subaudiatur Erunt: ut iste sit sensus, *In duo latera facies, in duobus lateribus erunt:* id est, ad duo latera facies anulos, quoniam in duobus lateribus erunt.

QUÆST. CXXXII. Exod. 30. 4. ET *Erunt arcus* (*d*) *amitibus ita ut tollatur illud in eis*. Quos anulos dixerat, arcus dicit. A- d
nulos quippe pro rotundis ansis posuit. Et quid
B est aliud anulus vel circulus, nisi undique arcus? Ideo quidam nolentes arcus dicere, thecas interpretati sunt, quibus amites inducerentur, dicentes, *Et erunt thecæ amitibus;* quasi Græcus hoc non posset dicere, cum etiam thecæ Græcum verbum sit: dixit autem ψαλίδες, quod arcus interpretatur.

QUÆST. CXXXIII. Exod. 30. 8. INCENDET *super illud incensum continuationis in conspectu Domini in progenies eorum. Continuationis incensum* dicit, quod continuatim fieret, id est nullo die prætermitteretur. Cum de altari præciperet incensi, id est, in quo incensum tantum poneretur, non holocaustum, non sacrificium, non libatio, prædixerat idipsum incensum quotidie poni debere: nunc autem dicit, *Et depropitiabit Aaron*, vel, *exorabit, su-* v. 10.
C *per cornua ejus semel in anno de sanguine purificationis delictorum. Depropitiabit*, ab eo quod est depropitiatio, quæ Græce dicitur ἐξιλασμός. Unde et intelligendum est, hoc quod semel in anno jubet fieri ad propitiandum Deum super cornua altaris incensi, id est ut de sanguine purificationis delictorum, victimarum scilicet quæ offeruntur pro delictis, semel in anno tangantur cornua altaris incensi, non pertinere ad illam appositionem incensi, quam quotidie fieri jusserat. Illa enim fiebat aromatis, non sanguine; et quotidie, non semel in anno. Non ergo sumus intellecturi, semel in anno intrare sacerdotem solere in sanctum sanctorum, sed semel in anno cum sanguine: et quotidie quidem solere intrare sine sanguine, caussa incensi impo-
D nendi; cum sanguine autem semel in anno: maxime quia sequitur et dicit, *Semel in anno purificabit illud, sanctum sanctorum est Domino*. Non ergo semel in anno ponet illic incensum, quod quotidie fieri jussum est; sed semel in anno purificabit illud, quod cum sanguine fieri præceptum est. Et post adjungit *Sanctum sanctorum est Domino:* ac per hoc si sanctum, sanctorum non extra, sed intra velum erat; etiam illud profecto altare de quo nunc agitur, quod poni jussit contra velum, intrinsecus jussit.

QUÆST. CXXXIV. Exod. 30. 12. Quid est quod ait, *Si acceperis computationem filiorum Israel in visitatione eorum:* nisi

(a) Am. Er. et Lov. *misericordia significatur, intelligendum est quam propitius sit peccatis eorum*. Nos hic sequimur Rat. et MSS.

(b) Editi *oblationem*. MSS. aliquot, *abolitionem*. alii, *ablationem*.

(c) MSS. plerique omittunt, *quam*. Nonnulli habent sic: *dici potuisset per unctionem*.

(d) Id est vectibus, uti ex Vulgata versione intelligitur.

4. Reg. 24. quia jubet eos aliquando visitari et computari, id est numerari? Quod in David propterea vindicatum intelligendum est, quia Deus non jusserat.

QUÆST. CXXXV. Exodi 30. 26. Advertendum est etiam et notandum quemadmodum unguento chrismatis omnia jussit ungui, tabernaculum scilicet et ea quæ in illo erant, et deinde erunt sancta sanctorum. Omnia scilicet cum fuerint uncta, erunt sancta sanctorum. Quid igitur distabit jam iter illa interiora, quæ velo teguntur, et cetera, si omnia cum uncta fuerint erunt sancta sanctorum, diligentius requirendum: hæc tamen notanda credidimus. Ubi etiam meminerimus, quod sicut de illo altari sacrificiorum, quod post unctionem appellari voluit sanctum sancti, continuo dictum est, *Omnis qui tangit illud, sanctificabitur:* ita de omnibus postea, quæ de illo unguento uncta, dicta sunt Sancta sanctorum, eadem sententia subsecuta est, ut diceretur, *Omnis qui tangit ea sanctificabitur.* Quod duobus modis intelligi potest, sive tangendo sanctificabitur, sive sanctificabitur ut ei liceat tangere: si tamen non licebat tangere populo tabernaculum, quando afferebant hostias, vel quæcumque ab eis allata offerebantur Deo. Nam consequenter non solis sacerdotibus neque solis Levitis dicendum admonet, quod ait
v. 31. ad Moysen, *Et filiis Israel loqueris dicens:* utique filii Israel totus ille populus erat; jubet autem illis dici, *Oleum linitio unctionis, sanctum erit hoc vobis in progenies vestras: super carnem hominis non linietur, et secundum compositionem hanc non facietis vobis ipsis similiter. Sanctum est, et sanctificatio erit vobis. Quicumque fecerit similiter, et quicumque dabit de eo exteræ nationi, interibit de populo suo.* Jubet igitur non solis sacerdotibus, sed universo populo Israel, ut non faciant tale unguentum in usus humanos. Hoc est enim quod ait, *Super carnem hominis non linietur.* Prohibet ergo simile fieri in usus suos, et interitum minatur si quisquam similiter fecerit, id est unguentum ad usus suos simile confecerit, vel cuiquam hinc dederit exteræ nationi. Ac per hoc quod ait, *Sanctificatio erit vobis*, cum hoc populo Israel universo dici jubeat, non video quid intelligam, nisi quia licebat eis, quando veniebat cum suis quisque muneribus, tangere tabernaculum; et tangendo sanctificabantur propter illud oleum, quo cuncta peruncta sunt; et hinc dictum, *Omnis qui tangit, sanctificabitur:* non tamen sic quemadmodum sacerdotes, qui etiam ut sacerdotio fungerentur, ungebantur ex illo.

QUÆST. CXXXVI. Exodi 30. 34. Quod præcepit quibus aromatis fiat thymiama, id est incensum, et dicit unguentario more coctum opus unguentarii: non ideo putare debemus unguentum fieri, id est unde aliquid ungatur, sed ut dictum est thymiama, vel incensum quod imponatur illi altari incensi, ubi non licebat sacrificari, et erat (a) intus in sancto sanctorum.

(a) Sic melioris notæ MSS. At editi, *erat intra sancta sanctorum.*

QUÆST. CXXXVII. Exodi 30. 36. *Et concides de illis minutum, et pones contra testimonia in tabernaculo testimonii, unde innotescam tibi inde. Sanctum sanctorum erit vobis incensum.* Ecce iterum hoc incensum, quia intus ponebatur in altari incensi quod intus erat, Sanctum sanctorum dicitur: et tabernaculum testimonii proprie dicitur, illud ipsum interius ubi arca erat, adhibita sane differentia cum ait, *Unde innotescam tibi inde.* Sic enim dixerat primum de propitiatorio, quod utique intus est, id est intra velum super arcam.

QUÆST. CXXXVIII. Exodi 31. 2. Quid est quod Beseleel cum juberet adhiberi operibus tabernaculi faciendis, dixit eum se replevisse *spiritu divino sapientiæ et intellectus et scientiæ in omni opere, excogitare, et architectonari*, etc. Utrum Spiritus-sancti muneri etiam ista opera tribuenda sunt, quæ pertinere ad opificium videntur: an et hoc significative dictum est, ut ea pertineant ad divinum spiritum sapientiæ et intellectus et scientiæ, quæ his rebus significantur? Tamen etiam hic cum spiritu repletus dicatur iste divino sapientiæ et intellectus et scientiæ, nondum legitur Spiritus-sanctus.

QUÆST. CXXXIX. Exodi 31. 13. Quid sibi vult, quod cum de sabbato observando præciperet, ait, *Testamentum æternum in me et filiis Israel*, non ait, inter me et filios Israel? An quia sabbatum requiem significat, et requies nobis non est nisi in illo? Nam profecto filios Israel universum populum suum dicit, id est, semen Abraham: et est Israel secundum carnem, et secundum spiritum. Nam si Israel non esset dicendus, nisi ex genere carnis, non diceret Apostolus, Videte Israel secun- 1 Cor. 10. 18.
dum carnem: ubi profecto significat esse Israel Rom. 2. 29.
secundum spiritum qui in abscondito Judæus est et circumcisione cordis. Sic ergo melius fortasse distinguitur, *Testamentum æternum in me:* ut deinde alius sensus sit, *Et filiis Israel signum est æternum*, id est, æternæ rei signum: quomodo petra erat Christus, quia petra significabat Christum. Non ergo ita jungendum est, *Te-* 1. Cor. 10. 4.
stamentum æternum in me et filiis Israel, tamquam in Deo et filiis Israel sit hoc testamentum; sed *Testamentum æternum in me*, quia in illo promissa est requies æterna; et *filiis Israel signum est æternum*, quia filii Israel acceperunt observandum signum, quo requies significatur æterna veris Israelitis, hoc est filiis promissionis et visuris Deum facie ad faciem sicuti est.

QUÆST. CXL. Exodi 31. 18. *Et dedit Moysi statim ut cessavit loqui ad eum, in monte Sina, duas tabulas testimonii, (b) lapideas scriptas digito Dei.* Cum tam multa locutus sit Deus, duæ tantum tabulæ dantur Moysi lapideæ, quæ dicuntur tabulæ testimonii futuræ in arca. Nimirum omnia cetera quæ præcepit Deus ex illis decem præceptis, quæ duabus tabulis conscripta sunt, pendere intelliguntur, si diligenter quærantur et bene intelligantur: quomodo hæc ipsa rursus decem præcepta ex duobus illis, dilectione scilicet Dei et proximi, in Matth. 22. 40.

(b) Legendum, ut MSS. et castigatiores editi habent: *tabulas testimonii* * *tabulas lapideas.*

quibus tota Lex pendet et Prophetæ.

QUÆST. CXLI. Exod. 32. 2. Quod jubet Aaron inaures *demi ab auribus uxorum atque filiarum*, unde illis faceret deos, non absurde intelligitur difficilia præcipere voluisse, ut hoc modo eos ab illa intentione revocaret: factum tamen illud ipsum difficile ut esset aurum ad faciendum idolum, propter eos notandum putavi, qui contristantur, si quid tale propter vitam æternam divinitus fieri, vel æquo animo tolerari jubeantur.

QUÆST. CXLII. Exod. 31. 9. Dominus indicans Moysi quid fecerit de vitulo populus, hoc est de idolo quod ex auro suo fecerant, dicit eos dixisse, *Hi dii tui Israel qui te eduxerunt de terra Ægypti.* Quod eos dixisse non legitur, sed animum eorum hunc fuisse » Deus ostendit. Horum quippe verborum gerebant in corde sententiam, quæ Deum latere non poterat.

QUÆST. CXLIII. Exodi 32. 14. Sap. 3. 2. Eccli. 11. 14. *Et propitiatus est Dominus de malitia, quam dixit facere populo suo.* Malitiam hic pœnam intelligi voluit, sicut est, Æstimata est malitia exitus illorum. Secundum hanc dicitur bonum et malum a Deo, non secundum malitiam qua homines mali sunt. Malus enim Deus non est: sed malis ingerit mala, quia justus est.

QUÆST. CXLIV. Exod. 32. 19. Iratus quidem Moyses videtur tabulas testimonii digito Dei scriptas collisisse atque fregisse, magno tamen mysterio figurata est iteratio Testamenti, quoniam vetus fuerat abolendum, et constituendum novum. Notandum sane, quanta pro populo ad Deum supplicatione laboraverit, qui tam severus in eos vindicando exstitit. Quod autem in ignem missum vitulum fusilem contrivit, et in aquam sparsit, quam populo potum dedit, quid nobis videatur significare, Lib. 22. cap. 93. jam alibi scripsimus in opere contra Faustum Manichæum.

QUÆST. CXLV. Exod. 32. 24. *Et dederunt mihi, et misi in ignem, et exit vitulus hic.* Compendio locutus est, non dicens quod ipse formaverit, ut exiret vitulus fusilis? An excusationis caussa timendo mentitus est, tamquam ipse in ignem periturum aurum projecerit, atque ipso non id agente forma vituli exierit? Quod ideo non est credendum hoc eum animo dixisse, quia non latere Moysen posset a quid esset in (a) viro, cum quo Deus loquebatur, et fratrem de mendacio non redarguit.

QUÆST. CXLVI. Exodi 32. 25. *Et cum vidisset Moyses populum, quia dissipatus est, dissipavit enim eos Aaron, ut in gaudium venirent adversariis suis.* Notandum est quemadmodum illud totum mali, quod populus fecit, ipsi Aaron tribuatur, quod eis consenserit ad faciendum quod male petierant. Magis enim dictum est, *dissipavit eos Aaron*, quoniam cessit eis, quam dissipaverunt se ipsi qui tantum malum flagitaverunt.

QUÆST. CXLVII. Exod. 32. 31. Cum Moyses dicit ad Deum, *Precor, peccavit populus iste peccatum magnum, et fecerunt sibi deos aureos, et nunc si quidem remittis illis peccatum illorum, remitte; sin autem, dele me de libro tuo, quem scripsisti.* Securus quidem hoc A dixit, ut a consequentibus ratiocinatio concludatur, id est ut quia Deus Moysen non deleret de libro suo, populo peccatum illud remitteret. Verumtamen advertendum est, quantum malum in illo peccato perspexerit Moyses quod tanta cæde crediderit expiandum, qui eos sic diligebat, ut pro eis illa verba Deo funderet.

QUÆST. CXLVIII. Merito quæritur, cum superius populum dissipasse dictus sit Aaron, cur in ipsum vindicta nulla processerit, neque cum Moyses interfici jussit omnem, qui Levitis euntibus ad portam et redeuntibus occurrisset armatis; neque cum postea factum est quod Scriptura dicit, *Et percussit Dominus populum propter facturam vituli, quem fecit Aaron:* maxime quia et hic hoc Exod. 32. 35. idem repetendo inculcatum est. Non enim dictum B est, *Et percussit Dominus populum propter facturam vituli*, quem fecerunt, sed *quem fecit Aaron:* et tamen non est percussus Aaron: quin etiam illud quod de sacerdotio ejus ante peccatum ejus Deus præcipiebat, impletum est. Sed jussit et ipsum et filios ablui; et sic ordinati sunt in sacerdotio. Ita novit ille cui parcat usque ad commutationem in melius; et cui parcat ad tempus, quamvis cum præscierit in melius non mutari; et cui non parcat ut mutetur in melius, et cui non parcat, ita ut (b) nec mutationem ejus exspectet: et totum hoc ad id redit, b quod Apostolus dicit exclamans, Quam inscrutabilia sunt judicia ejus, et investigabiles viæ ejus! Rom. 11. 33.

QUÆST. CXLIX. Exod. 31. 1. *Vade, adscende hinc, tu et populus tuus,* C *quem eduxisti de terra Ægypti.* Deus iratus dicere videtur, *tu et populus tuus, quem eduxisti:* alioquin dixisset, tu et populus meus, quem eduxi de terra Ægypti, sed illi quando idolum poposcerunt, ita locuti sunt, *Moyses enim hic homo qui eduxit nos de terra Ægypti, non scimus quid factum sit ei:* liberationem suam in homine constituendo defecerant. Hoc eis modo Exod. 32. 1. et 23. replicatur cum dicitur, *tu et populus tuus, quem eduxisti de terra Ægypti:* quod illis est crimini, non Moysi. Non enim aliud volebat Moyses, nisi ut non in illo, sed in Domino spem ponerent, et Domini misericordia se cum gratiarum actione crederent ab illa servitute liberatos: cujus tamen apud Deum tamquam fidelissimi famuli tantum erat meritum per illius gratiam, ut ei D diceret Deus; *Sine me, et iratus ira conteram eos.* Ibidem 19. Quod utrum jubentis sit cum ait *Sine me*, an quasi petentis, utrumque videtur absurdum. Nam et si jubebat Deus, inobedienter famulus non parebat; et Deum hoc a servo velut pro beneficio petere non decebat, cum præsertim posset eos etiam illo nolente conterere. Ille itaque ibi sensus in promtu est, quod his verbis significavit Deus, plurimum apud se prodesse illi populo, quia sic ab illo viro diligebantur, quem sic Dominus diligebat: ut eo modo admoneremur, cum merita nostra nos gravant ne diligamur a Deo, relevari nos apud eum illorum me-

(a) MSS. *in vero.*

(b) Sic MSS. At editi omissa negatione habent, *ut vita mutationem etc.*

A ritis posse quos diligit. Nam cum ab omnipotente dicitur homini, *Sine me et conteram eos*, quid aliud dicitur quam, Contererem eos, nisi diligerentur abs te? Ita ergo dictum est, *Sine me*, ac si diceretur, Noli eos diligere, *et conteram eos;* quia ne id faciam dilectio tua in illos intercedit mihi. Obtemperandum autem esset Domino dicenti, Noli eos diligere, si hoc jubendo dixisset, et non potius admonendo et exprimendo quid illum ab eorum supplicio revocaret: nec tamen etiam illo intercedente sine flagello disciplinæ populum dereliquit. Nescio quo enim modo, UT SIC EOS DILIGERET ipse Moyses, Deus illos occultius diligebat, qui manifeste voce terrebat.

QUÆST. LI. Exod. 33, 1.

UBI dicit Deus ad Moysen, *Vade, adscende hinc, tu et populus tuus, quem eduxisti de terra Ægypti, in terram quam juravit Abraham,* B *Isaac, et Jacob, dicens, semini vestro dabo eam:* continuo tamquam ad ipsum Moysen adhuc loquatur, occulta conversione, quæ Græce ἀποστροφῇ dicitur, jam ad ipsum populum loquitur dicens, *Et simul mittam Angelum meum ante te, et ejiciet Chananæum, et Amorrhæum, et Chettæum, et Pheresæum, et Gergesæum, et Evæum, et Jebusæum, et introducet te in terram fluentem lac et mel. Non enim adscendam tecum, quia populus dura cervice es, ut non deleam te in via.* Magna sacramenti et mira profunditas tamquam misericordiam majorem posset Angelus habere quam Deus, qui populo duræ cervicis parceret; cui Deus, si cum illis esset, ipse non parceret: et tamen etiam per Angelum suum, se quodammodo ab eis absente, C qui nusquam esse absens potest, implere se dicit quod patribus eorum juravit: tamquam et hic ostendens, hoc se ideo facere, quia illis patribus justis promisit, non quod isti digni essent. Quid ergo significat, nisi forte ideo se non esse cum eis, quia dura cervice sunt; quia non eum propitium et salubrem, nisi humilitas et pietas capit. Esse autem Deum cum duræ cervicis hominibus, nihil est aliud quam vindicando adesse atque puniendo: unde cum eo modo malis non adest, parcendo facit; quo pertinet illud quod a dicitur, Averte faciem tuam a peccatis meis: (a)

Psal. 50, 11. quia si advertit, evertit. Sicut enim fluit cera a

Psal. 67, 3. facie ignis, sic pereunt peccatores a facie Dei.

QUÆST. LII. Exod. 33, 12.

Et dixit Moyses ad Dominum, Ecce tu mihi dicis: Deduc populum hunc. Tu autem non demonstrasti D *mihi quem simul mittas mecum. Tu autem dixisti mihi, Scio te præ omnibus, et gratiam habes apud me. Si ergo inveni gratiam in conspectu tuo, ostende mihi temetipsum manifeste ut videam te, ut sim inveniens gratiam ante te, et ut sciam quia populus tuus est gens hæc.* Quod habet Græcus γνωστῶς, hoc quidam Latini interpretati sunt, *manifeste*, cum Scriptura non dixerit φανερῶς. Potuit ergo fortasse aptius dici: *Si inveni gratiam in conspectu tuo, ostende mihi temetipsum scienter ut videam te:* quibus verbis satis ostendit Moyses, quod non ita videbat Deum in illa tanta familiaritate conspectus, ut desiderabat videre: quoniam illæ omnes visiones Dei, quæ mortalium præbebantur adspectibus, et ex quibus fiebat sonus, quo mortalis adtingeretur auditus, sic exhibebantur, assumpta sicut Deus volebat, specie qua volebat, ut non in eis ipsa ullo sensu corporis sentiretur divina natura, quæ invisibilis ubique tota est, et nullo continetur loco. Et quia in duobus præceptis, hoc est dilectionis Dei et proximi, tota Lex pendet, ideo Moyses in utroque suum desiderium demonstrabat: in dilectione scilicet Dei, ubi ait, *Si inveni gratiam in conspectu tuo ostende mihi temetipsum manifeste ut videam te, ut sim inveniens gratiam in conspectu tuo;* in dilectione autem proximi ubi ait, *Et ut sciam quia populus tuus est gens hæc.* Matth. 22, 40.

QUÆST. LIII. Exod. 33, 17. Matth. 25, 12.

QUID est quod dicit Deus ad Moysen, *Quoniam scio te præ omnibus:* numquid Deus plus aliqua scit, et aliqua minus? An secundum quod dicitur quibusdam in Evangelio, Non novi vos? Secundum hanc enim scientiam, qua Deus dicitur scire quæ illi placent, nescire quæ displicent, non quia ignorat ea, sed quia non approbat, sicut ars recte dicitur nescire vitia, cum improbat vitia, præ omnibus Deus Moysen sciebat, quia Deo præ omnibus Moyses placebat.

QUÆST. LIV. Exod. 33, 12. et 17.

NOTANDUM est ne, quod prius ipse Moyses dixerat Deo, *Dixisti mihi, Scio te præ omnibus:* quod illi Deus postea quam hoc ipse Deo dixit, legitur dixisse, ante autem non legitur, ut intelligamus non omnia esse scripta, quæ cum illo Deus locutus est: sed diligentius requirendum est in prioribus Scripturæ partibus, an vere ita sit.

QUÆST. LV. Exod. 33, 18. et 19.

1. CUM dixisset Moyses ad Dominum, *Ostende mihi gloriam tuam:* respondit ei Dominus, *Ego transibo ante te (b) gloria mea, et vocabo* b *nomine Domini in conspectu tuo: et miserebor cui misertus ero, et misericordiam præstabo cui misericordiam præstitero:* cum paulo ante dixisset, *Ipse antecedam te, et requiem tibi dabo:* quod Moyses sic videtur accepisse, *Antecedam te*, tamquam non ei populo, qui præsens in itinere futurus esset: et ideo ait, *Si non tu ipse simul veneris nobiscum, ne me educas hinc:* etc. Deus autem neque ei hoc negavit dicens, *Et hoc tibi verbum quod dixisti faciam.* Quomodo ergo cum dixisset ei Moyses, *Ostende mihi gloriam tuam*, rursus tamquam præcessurus et non cum eis simul futurus videtur dicere, *Ego transibo ante te?* nisi quia hoc aliud est. Ille quippe intelligitur loqui et dicere, *Transibo ante te*, de quo dicit Evangelium, Cum venisset hora, ut transiret Jesus de hoc mundo ad Patrem: qui transitus etiam Pascha interpretari perhibetur. Hæc itaque magna omnino prophetia est. Ipse enim ante omnes sanctos transiit ad Patrem de hoc sæculo, parare illis mansiones v. 14. v. 15. v. 17. v. 19. Johan. 13, 1.

(a) Editiones Bal. Am. et Er. *quia nisi avertit, advertit.* Lov. et septem MSS. *quia nisi avertit, evertit.* Sed prætulimus lectionem MSS optimæ notæ Corbeiensis, Michaelini etc.

(b) Editi, *ante te gloria mea*; abest, *in*, a MSS. et a LXX.

Coloss. I. 8. regni cœlorum, quas dabit eis in resurrectione mortuorum; quoniam transiturus ante omnes primogenitus a mortuis factus est.

2. Gratiam vero suam in eo ipso valde commendat cum dicit, *Et vocabo nomine Domini in*
Exodi 33. 19. *conspectu tuo:* tamquam in conspectu populi Israel, cujus Moyses cum hæc audiret typum gerebat. In conspectu enim gentis ipsius ubique dispersæ vocatur Dominus Christus in omnibus gentibus. *Vocabo* autem dixit, non Vocabor, activum verbum pro passivo ponens, genere locutionis inusitato; in quo nimirum magnus sensus latet. Sic enim fortasse significare voluit, seipsum hoc facere, id est gratia sua fieri, ut vocetur Dominus in omnibus gentibus.

Ibidem. 3. Quod vero addidit, *Et miserebor cui misertus ero, et misericordiam præstabo cui misericordiam præstitero:* ibi plane expressius ostendit vocationem, qua nos vocavit in suum regnum et gloriam: non pro meritis nostris, sed pro misericordia sua. Quoniam enim se gentes introducturum pollicebatur, dicens, *Vocabo nomine Domini in conspectu tuo:* commendavit hoc se
Rom. 15. 8. misericorditer facere, sicut Apostolus dicit, Dico enim Christum ministrum fuisse circumcisionis propter veritatem Dei, ad confirmandas promissiones Patrum, gentes autem super misericordia glorificare Deum. Hoc ergo prædictum est, *Miserebor cui misertus ero, et misericordiam præstabo cui misericordiam præstitero.* Quibus verbis prohibuit hominem velut de propriarum virtutum meritis gloriari, ut qui glo-
2. Cor. 10. 17. riatur in Domino glorietur. Non enim ait, *Miserebor* talibus vel talibus, sed *cui misericors fuero:* ut neminem præcedentibus bonis operibus suis misericordiam tantæ vocationis meruisse de-
Rom. 5. 6. monstret. Etenim Christus pro impiis mortuus est.

4. Sed utrum hoc idem repetere voluerit, cum addidit, *Misericordiam præstabo cui misericordiam præstitero*, vel sicut alii interpretati sunt, *cui misericors fuero;* an aliquid intersit, nescio. Quod enim Græca lingua duobus verbis dictum ἐλεήσω, et οἰκτειρήσω, quod unum atque idem videtur significare, non potuit Latinus diversis verbis dicere, et diversis modis eamdem misericordiam repetivit. Si autem diceretur, Miserebor cui misereor, et miserebor cui misertus ero; non satis commode dici videretur. Et tamen fortius ille ipse ibi sensus est, quod aut ipsius misericordiæ suæ firmitatem Deus ista repetitione monstravit: sicut Amen, Amen; sicut Fiat, Fiat; sicut repetitio somnii Pharaonis, pluraque similia. Aut in utrisque populis, id est gentibus et Hebræis, hoc modo Deus prænuntiavit mise-
Rom. 11. 30. ricordiam se esse facturum. Quod Apostolus ita dicit, sicut enim vos aliquando non credidistis Deo, nunc autem misericordiam consecuti estis illorum incredulitate: sic et ipsi nunc non crediderunt in vestra misericordia, ut et ipsi misericordiam consequantur. Conclusit enim Deus omnes in incredulitate, ut omnium misereatur.

5. Deinde post hanc suæ misericordiæ commendationem respondet ad illud, quod ei dictum fuerat, *Ostende mihi gloriam tuam*, vel quod supra petiverat Moyses, dicens, *Ostende mihi* Exod. 33. 19.
temetipsum manifeste ut *videam te. Non poteris*, inquit, *videre faciem meam. Non enim videbit ho-* v. 20.
mo faciem meam, et vivet: ostendens huic vitæ, quæ agitur in sensibus mortalibus corruptibilis carnis, Deum sicuti est apparere non posse: id est sicuti est videri in illa vita potest, ubi ut vivatur, huic vitæ moriendum est.

6. Item interposito articulo dicente Scriptura, *Et ait Dominus*, sequitur et loquitur, *Ecce locus penes me.* Quis enim locus non penes Deum est, qui nusquam est absens? Sed Ecclesiam significat dicendo, *Ecce locus penes me*, tamquam v. 21.
templum suum commendans. *Et stabis*, inquit, *super petram:* quia super hanc petram, ait Dominus; ædificabo Ecclesiam meam. *Statim ut* Matth. 16. 18.
transiet gloria mea: id est, Statim ut transiet Exodi 33. 22.
gloria mea, stabis supra petram, quia post transitum Christi, id est post passionem et resurrectionem Christi stetit populus fidelis supra petram. *Et ponam te*, inquit, (a) *in caverna petræ:* munimen firmissimum significat. Alii autem interpretati sunt, *in specula petræ:* sed Græcus habet ὀπήν: hoc autem foramen vel cavernam rectius interpretamur.

7. *Et tegam* (b) *manu mea super te donec transeam: et auferam manum, et tunc videbis posteriora mea: facies autem mea non videbitur tibi.* Cum jam dixisset: *Stabis super petram, statim ut transiet gloria mea*, ubi intelligitur post transitum suum promisisse super petram stabilitatem; quomodo accipiendum est quod ait, *Ponam te in caverna petræ, et tegam manu mea super te, donec transeam: et auferam manum,*
et tunc videbis posteriora mea: quasi jam illo in petra constituto, tegat manu sua super eum, et Ibidem.
deinde transeat; cum esse in petra non possit, nisi post ejus transitum. Sed recapitulatio intelligenda est rei prætermissæ, quali solet uti Scriptura in multis locis. Postea quippe dixit, quod ordine temporis prius est. Qui ordo ita se habet: *Tegam manu mea super te, donec transeam, et tunc videbis posteriora mea; nam facies mea non videbitur tibi: et stabis super petram statim ut transiet gloria mea. et ponam te in caverna petræ.* Hoc enim factum est in eis, quos tunc significabat persona Moysi, id est Israelitis, qui in Dominum Jesum, sicut Actus Apostolorum indicant, postea crediderunt, id est, statim ut transiit ejus gloria. Nam postea quam resurrexit a mortuis, et adscendit in cælum, misso desuper Spiritu-sancto, cum linguis omnium gentium Apostoli loquerentur, compuncti sunt corde multi Act. 2. 37.

(a) Editi: *et in spelunca petræ.* At MSS. Vaticani et Gallicani, cum Eugypio in duobus MSS. *specula.*

(b) Editi: *Et tegam manum meam super te.* At MSS. juxta Græc. *manu mea.*

ex eis qui crucifixerunt Christum : quem (a) ut non cognovissent, et Dominum gloriæ crucifixissent, cæcitas ex parte in Israel facta est, sicut dictum fuerat, *Tegam manu mea super te, donec transeam.* Unde Psalmus dicit, Quoniam die ac nocte gravata est super me manus tua : diem appellans, quando Christus divina miracula faciebat ; noctem, quando sicut homo moriebatur, quando et illi titubaverunt qui in die crediderant. Hoc est ergo, *Cum transiero tunc videbis posteriora mea*, Cum transiero de hoc mundo ad Patrem, posterius in me credituri sunt quorum typum geris. Tunc enim compuncti corde dixerunt, Quid faciemus? Et jussi sunt ab Apostolis agere pœnitentiam, et baptizari in nomine Jesu Christi, ut dimitterentur illis peccata eorum. Quod in Psalmo illo sequitur, cum dictum esset, Die ac nocte gravata est super me manus tua : id est (b) ut non cognoscerem, (Si enim cognovissent, numquam Dominum gloriæ crucifixissent,) sequitur et jungit, Conversus sum in ærumna mea, dum configeretur spina, id est cum essem corde compunctus. Deinde addidit, Peccatum meum cognovi, et facinus meum non operui : postea quam viderunt quanto scelere Christum crucifixerint. Et quia receperunt consilium ut agerent pœnitentiam, et in baptismo remissionem acciperent peccatorum ; Dixi, inquit, pronuntiabo adversum me delictum meum Domino, et tu remisisti impietatem cordis mei.

Rom. 11. 25. Psal. 31. 4. Act. 2. 37. 1. Cor. 2. 8.

8. Hanc autem prophetiam potius fuisse, quam locutus est Dominus ad Moysen, satis res ipsa indicat, quandoquidem de petra vel caverna ejus, et de manus ejus superpositione, de visione posteriorum ejus, nihil postea visibili opere subsecutum legitur. Mox enim adjungit interposito articulo Scriptura, *Et dixit Dominus ad Moysen;* cum ipse Dominus utique etiam illa quæ supra dicta sunt loqueretur, atque inde contexit quid deinceps Dominus dicat, *Excide tibi duas tabulas lapideas, sicut et primas*, etc.

QUÆST. CLV. Exod. 34. 7.

Quid est quod dictum est de Domino, *Et reum non purificabit :* nisi, non eum dicet innocentem?

QUÆST. CLVI. Exodi 34. 10.

Deus in monte duas rursus lapideas tabulas conscripturus dicit Moysi inter cetera, *Coram omni populo tuo faciam gloriosa.* Nondum dignatur dicere, Coram omni populo meo. An ita dixit, *populo tuo*, quomodo cuilibet homini ejusdem populi diceretur, id est, Ex quo populo es : quomodo, Civitati tuæ dicimus, non cui dominaris, vel quam constituisti, sed unde civis es. Sic enim et paulo post dicit, *Omnis populus, in quibus es :* alio modo quid dictum est, nisi populus tuus? Quod autem non dixit, in quo es, consuetudo locutionis est.

QUÆST. CLVII. Exodi 34. 12.

Quid est quod dicitur ad Moysen, *Attende tibi, ne quando (c) ponat testamentum his qui sedent super terram.* Non enim habet Græcus, ne quando ponas; sed *ne quando ponat.* An forte de populo ei dicere voluit, cujus ipse ductor fuit? Sed non ipse introduxit populum in eam terram, ubi probibet poni testamentum cum eis, qui in illa habitabant. Mirum itaque locutionis genus est, et adhuc inexpertum vel non animadversum : si tamen locutio est, ac non sensus aliquis.

QUÆST. CLVIII. Exodi 34. 13.

Cum præciperet Deus ad Moysen loquens, ut data terra in potestate, omnis idololatria everteretur, nec adorarentur dii alieni, ait *Dominus enim Deus, zelans nomen, Deus zelator est:* id est, ipsum nomen quod Dominus Deus dicitur, zelans est, quia Deus zelator est. Quod non humanæ perturbationis vitio facit Deus, semper atque omni modo incommutabilis atque tranquillus : sed hoc verbo indicat, non impune plebem suam per alienos deos fornicaturam. Ductum est enim verbum tropo metaphora a zelo maritali, quod castitatem custodit uxoris. Quod nobis prodest, non Deo. Quis enim tali genere fornicationis Deo nocuerit? sed sibi plurimum, ut pereat. Quod Deus probibet terrore gravissimo, zelantem se appellans; cui dicitur in Psalmo, Perdidisti omnem qui fornicatur abs te; mihi autem adhærere Deo bonum est. Denique sequitur. *Ne forte ponas testamentum his qui sedent super terram, et fornicentur post deos eorum.*

Ps. 72. 28. Exod. 34. 15.

QUÆST. CLIX. Exodi 34. 20.

Quod ait, *Non videberis in conspectu meo inanis :* sicut indicant circumstantia de quibus loquitur, *in conspectu suo*, dixit Deus in tabernaculo suo : hoc est autem, *Non ibi videberis inanis*, nunquam intrabis sine aliquo munere. Quod spiritaliter intellectum, magnum sacramentum est. Verum hæc dicebantur de umbris significationum.

QUÆST. CLX. Exodi 34. 21.

Cum de sabbato præcepisset, quid est quod adduxit, (d) *Satione et messe requiesces?* Videtur enim dicere, tempore sationis et messis. An forte ita observandam requiem sabbati præcepit, ut nec illa tempora habeant excusationem, quæ agricolis valde sunt necessaria propter victum atque vitam? Jussum est ergo ut etiam tempore sationis et messis, quando multum urget operatio, requiescatur in sabbato: ac si per hæc tempora, quæ opus plurimum flagitant, significatum est, omni tempore sabbato debere cessari.

QUÆST. CLXI. Exodi 34. 24.

Quod dicit, *Non concupiscet quisquam de terra tua, cum adscendes videri in conspectu Dei tui, (e) tria tempora anni*, hoc vult intelligi, ut securus quisque adscenderet, nec de terra sua sollicitus esset, Deo promittente custodiam, quod nemo inde aliquid concupisceret, propter illud

(a) Am. Er. et Lov. *quem si cognovissent, numquam Dominum* etc. Rat. et quatuor MSS. *quem non ut cognovissent et Dominum* etc. Alii MSS. *quem ut non cognovissent et Dominum* etc.

(b) Am. Er. et Lov. omittunt particulam negativam, quam huc revocavimus ex MSS. et editione Rat.

(c) Editi, *ponet*. MSS. omnes *ponat*; uti etiam habent codices plerique in Locut. lib. 2. loc. 155. Porro in Græco LXX libri alii θῇς, alii teste Nobilio ferunt θῇ.

(d) In editis, *De satione.* Abest, *de*, a nostris MSS. quorum unus aut alter pro *requiesces*, habet *requiescet*, sicut LXX.

(e) Sic MSS. et Græc. LXX. At editi, *per tria tempora anni.*

qui adscendit, ne suam inde timeret absentiam. Et hic satis ostendit quid supra dixerit, *Non apparebis in conspectu Domini Dei tui inanis*, quis in illo loco dixit, ubi tabernaculum vel templum Deus fuerat habiturus.

QUÆST. CLXII. Exodi 34. 25. Quid est quod ait, *Non occides super fermentum sanguinem immolatorum meorum?* An illa hoc loco dicit immolata sua, quæ per Pascha occiduntur, et præcipit ne tunc sit in domo fermentum, quoniam dies sunt azymorum.

QUÆST. CLXIII. Exodi 34. 25. Quid est quod ait, *Et non dormiet in mane immolatio sollemnitatis Paschæ:* nisi quod superius aperte præcepit, ne aliquid ex pecore, quod immolatur, carnium relinquatur in mane? Sed locutio fecit obscuritatem: *Dormiet* enim dixit, pro Manebit.

QUÆST. CLXIV. Exodi 34. 26. *Non coques agnum in lacte matris suæ.* Ecce dixit iterum, quod quemadmodum intelligi possit ignoro. Magna tamen est de Christo prophetia, etiam si fieri ad litteram possit: quanto magis si non potest? (Exodi 33. 22.) In sermonibus enim Dei non sunt ad proprietatem operum omnia revocanda, sicut nec illud de petra, et caverna ejus, et manus superpositione. Sed plane de fide narratoris hoc exigendum est, ut quæ dicit facta esse, vere facta sint, et quæ dicit dicta esse, vere dicta sint. Quod exigitur etiam a narratoribus Evangelii: cum enim Christum narrent quædam dixisse, quæ in parabolis dixit; tamen hæc eum dixisse non parabola, sed historica narratio est.

QUÆST. CLXV. Exodi 34. 28. *Et erat ibi Moyses in conspectu Domini quadraginta diebus et quadraginta noctibus, panem non manducavit, et aquam non bibit.* Quod et ante dixerat, quando tabulas accepit, quas fregit, hoc etiam modo repetit: non recapitulando quod factum est, sed iterum factum esse commendans. Repetitio quippe Legis jam quid significet diximus. Quod autem ait, *Panem non manducavit, et aquam non bibit*, intelligitur jejunavit, a parte totum: id est nomine panis omnem cibum, et nomine aquæ omnem potum significante Scriptura.

QUÆST. CLXVI. Exodi 34. 28. 1. *Et scripsit in tabulis (a) verba Testamenti, decem verba.* De Moyse dictum est quod ipse scripserit, cui etiam Deus paulo ante dixerat, (v. 27.) *Scribe tibi verba hæc.* Cum vero primum Legem accepit, cujus tabulas abjecit et fregit, nec ipse excidisse dictus est tabulas lapideas, et modo dictum est, (v. 1.) *Excide tibi duas tabulas lapideas;* nec ei dictum est ut scriberet, sicut ei modo dicitur: nec eas ipse scripsisse narratur, sicut modo narrat Scriptura, et dicit, *Scripsit in tabulis verba Testamenti, decem verba:* sed tunc dictum est, (Exodi 31. 18.) *Et dedit Moysi, statim ut cessavit loqui ad eum in monte Sina, duas tabulas testimonii, tabulas lapideas scriptas digito Dei.* Deinde paulo post, (Exodi 32. 15.) *Et conversus*, inquit, *Moyses descendit de monte, et duæ tabulæ testimonii in manibus ejus, tabulæ lapideæ scriptæ ex utraque parte earum, hinc atque hinc erant scriptæ, et tabulæ opus Dei erant, et scriptura Dei insculpta in tabulis.* Proinde magna oritur quæstio, quomodo illæ tabulæ, quas erat Moyses Deo utique præsciente fracturus, non hominis opus esse dicantur, sed Dei; nec ab homine scriptæ, sed scriptæ digito Dei: posteriores vero tabulæ tamdiu mansuræ, ac in tabernaculo ac templo Dei futuræ, jubente quidem Deo, tamen ab homine excisæ sint, ab homine scriptæ. An forte in illis prioribus gratia Dei significabatur, non hominis opus, qua gratia indigni facti sunt revertentes corde in Ægyptum, et facientes idolum; unde illo beneficio privati sunt, et propterea Moyses tabulas fregit: istis vero tabulis posterioribus significati sunt qui de suis operibus gloriantur; unde dicit Apostolus, Ignorantes Dei justitiam, et suam volentes constituere, justitiæ Dei non sunt subjecti; (Rom. 10. 3.) et ideo tabulæ humano opere exsculptæ, et humano opere conscriptæ datæ sunt, quæ cum ipsis manerent, ad eos significandos de suis operibus gloriaturos, non de digito Dei, hoc est de Spiritu Dei.

2. Certe ergo repetitio Legis novum Testamentum significat: illud autem vetus significabat, unde confractum et abolitum est: maxime quoniam cum secundo Lex datur, nullo terrore datur, sicut illa in tanto strepitu ignium, nubium et tubarum; unde tremefactus populus dixit, Non loquatur Deus ad nos; ne moriamur: (Exodi 20. 19.) unde significatur timor esse in vetere Testamento, in novo dilectio. Quomodo igitur hæc solvitur quæstio, quare illæ opus Dei, istæ opus hominis; et illæ conscriptæ digito Dei, istæ scriptæ ab homine? An forte ideo magis in illis prioribus vetus significatum est Testamentum, quia Deus ibi præcepit, sed homo non fecit? Lex enim posita est in vetere testamento, quæ convinceret transgressores, quæ subintravit ut abundaret delictum. (Rom. 5. 20.) Non enim IMPLEBATUR TIMORE, quæ non impletur nisi caritate. Et ideo dicitur opus Dei, quia Deus Legem constituit, Deus conscripsit: nullum opus hominis, quia homo Deo non obtemperavit, et eum potius reum Lex fecit. In secundis autem tabulis homo per adjutorium Dei tabulas facit, atque conscribit; quia novi Testamenti caritas Legem facit. Unde dicit Dominus, Non veni Legem solvere, sed implere. (Matth. 5. 17.) Dicit autem Apostolus, Plenitudo Legis caritas: (Rom. 13. 10.) et, Fides quæ per dilectionem operatur. (Gal. 5. 6.) Factum est itaque homini facile in novo Testamento, quod in vetere difficile fuit, habenti fidem quæ per dilectionem operatur; atque illo digito Dei, hoc est, Spiritu Dei intus eam in corde scribente, non foris in lapide. Unde dicit Apostolus, Non in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carnalibus: (II Cor. 3. 3.) quoniam caritas Dei, qua veraciter impletur præceptum, diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum qui datus est nobis. (Rom. 5. 5.) Hoc est ergo primo data Lex, (ubi significatur vetus Testamentum, quod est opus tantummodo Dei, et conscriptio digiti Dei,) quod (Rom. 7. 11.)

(a) In editis hic, verba. Habetur in MSS et apud LXX.

Apostolus dicit, Itaque Lex quidem sancta, et mandatum sanctum et justum et bonum. Lex ergo sancta et bona, Dei opus est: ubi homo nihil agit, quia non obtemperat; sed reatu potius premitur, Lege minante atque damnante. Peccatum enim, inquit, ut appareat peccatum, per bonum mihi operatum est mortem. Beatus autem homo est, cum hoc mandatum sanctum et justum et bonum (a) est etiam opus ejus, sed per gratiam Dei.

QUÆST. CLXVII. Moyses ad filios Israel, postea quam de monte descendit, habens alias tabulas Legis, circumposito sibi velamine propter gloriam vultus ejus, quam filii Israel non poterant intueri, *Hæc*, inquit, *verba, quæ dixit Dominus facere ea* (Exod. 35. 1): ambigue positum est, utrum ea facere ipse Dominus, an illi: sed utique manifestum est quod illi; jussit quippe ille quæ fierent. Sed forte ideo sic positum est, ut ex utroque accipiatur; quia et Dominus facit, cum facientes adjuvat, secundum illud Apostoli, In timore et tremore vestram ipsorum salutem operamini, Deus enim est qui operatur in vobis et velle, et operari, pro bona voluntate (Phil. 2. 12. et 13).

QUÆST. CLXVIII. *Omnis afferens demtionem, argentum et æs adtulerunt demtionem Domino* (Exodi 35. 21): tamquam diceret, Omnis qui adtulit, adtulit illud atque illud, inter cetera quæ dicebat, et argentum et æs commemorans. *Demtionem* sane interpetrati sunt Latini, quod Græcus habet ἀφαίρεμα. Appellata est autem demtio, eo quod sibi demeret qui Domino afferret.

QUÆST. CLXIX. Narrante Moyse commemoratum est quod eis dixit Deus de Beseleel eisdem verbis ac totidem, quod eum impleverit Spiritu divino sapientiæ et intellectus et scientiæ ad tabernaculi opera facienda, quæ pertinent ad artes opificum (b) (Exodi 35. 19): unde quid nobis videretur jam diximus (Supra q. 138). Sed ideo nunc hoc idem commemorandum putavi, quia non frustra eisdem omnino verbis repetitum est, quibus antea Moysi a Domino fuerat intimatum. Sane novo more hic ars architectonica perhibetur, opificum ex auro et argento et quocumque metallo, cum illa dici soleat architectonica, quæ pertinet ad fabricas ædificiorum.

QUÆST. CLXX. *Et omnes qui sponte vellent ire ad opera, ut consummarent ea, et acceperunt a Moyse omnes* (c) *demtiones* (Exodi 36. 2. et 3). In notitiam tantum Moyses pertulit quæ Dominus opera fieri præceperit, tabernaculum scilicet cum omnibus quæ in eo essent, et vestes sacerdotales (d): Commemoravit autem quosdam, quibus dixit Spiritum divinitus datum, quo illa efficere possent: et tamen multi intelliguntur sponte ad eadem opera venisse quibus neque imperatum est, nec eorum nomina commemorata sunt a Domino dicta Moysi. Non ergo illi soli hoc munus divinitus habuerunt, qui nominatim commemorantur, sed fortasse præcipue atque excellentius. Laudandus est autem in his omnibus non adtractus ad opus serviliter animus, sed liberaliter et sponte devotus.

QUÆST. CLXXI. Notandum quod illi qui sapientes appellantur, effectores operum sancti, etiam moribus tales erant, ut eum ipsi susciperent omnia quæ populus offerebat, existimans necessaria ex quibus illa omnia complerentur, viderunt plus offerri quam erat necesse, et dixerunt Moysi; atque ille per præconem ultra populum offerre prohibuit (Exodi 36. 4. et 5). Poterant autem, si vellent, multa auferre, sed modestia prohibuit, vel religio terruit.

QUÆST. CLXXII. Posteaquam descendit Moyses de monte, opera commendantur tabernaculi construendi, et vestis sacerdotalis, de quibus faciendis antequam aliquid præciperet, locutus est ad populum de sabbati observatione (Exod. 35. 2). Ubi non immerito movet, cum decem verba Legis acceperit in tabulis lapideis iterum, quas ipse excidit, ipse conscripsit; quare de sabbato solo, postea quam descendit, populum admonuit? Si enim propterea decem præcepta Legis superfluum fuit ut populus iterum audiret, cur non fuit superfluum, ut de sabbato audiret, cum et hoc in eisdem præceptis decem legatur? An et hoc simile est velamento, quo faciem obtexit, quia splendorem vultus ejus filii Israel non poterant intueri? Nam ex decem præceptis hoc solum populo præcepit, quod figurate ibi dictum est: alia quippe ibi novem sicut præcepta sunt, etiam in novo Testamento observanda minime dubitamus. Illud autem unum de sabbato usque adeo figurata diei septimi observatione apud israelitas velatum fuit, et in mysterio præceptum fuit, et quodam sacramento figurabatur, ut hodie a nobis non observetur, sed solum quod significabat intueamur. In illa autem requie ubi opera servilia jubentur cessare, magna est altitudo gratiæ Dei. Tunc enim fiunt cum requie opera bona, cum fides per dilectionem operatur (Gal. 5. 6): timor autem tormentum habet, et in tormento quæ requies? Unde timor non est in caritate: caritas autem diffusa est in cordibus nostris per spiritum-sanctum, qui datus est nobis (Rom. 5. 5). Ideo *sabbatum requies sancta Domino* (Exod. 35. 2): Dei scilicet gratiæ tribuenda, non nobis velut ex nobis. Alioquin nostra opera sic erunt, ut sint humana, aut (e) peccata: aut cum timore, non cum dilectione, et ideo servilia sine requie. Plenitudo autem sabbati erit in requie sempiterna. Non enim frustra institutum est et sabbatum sabbatorum (Lev. 25).

QUÆST. CLXXIII, alias ex q. Superius quando prius locutus est Deus de tabernaculo unguendo, dixit eadem unctione sanctificari illa omnia, et fieri sancta sanctorum (Exodi 30. 26, etc.). Altare autem holocaustomatum eadem unctione (Exod. 29. 37.)

(a) Ita MSS. Editi vero, *et bonum facit, hoc etiam opus ejus.*

(b) Corbeiensis vet. cod. *quæ pertinent ad artis opificum.* Forte leg. *ad artis opificium.*

(c) Codices edd. et MSS. *demtum æs.* Locum hunc vitiatum esse notat Nobilius, cum legi debeant, *omnes demtiones*, secundum LXX. ἅπαντα τὰ ἀφαιρέματα et juxta Vulgatam, *universa donaria.*

(d) Melioris notæ MSS *et vestis sacerdotalis*: pro, *et vestes sacerdotales.*

(e) Editi, *aut cum peccato.* MSS. *aut peccata.*

A sanctificatum, dixerat fieri sanctum sancti: et hoc interesse videbatur, quod nihil eorum dixisset sanctum sanctorum, nisi quod tantum velo separabatur a sancto, id est, ubi erat arca testamenti et altare incensi. *Exod. 40. 9.* Nunc autem cum eadem repeteret, dixit de tabernaculo uncto et his quæ in illo essent, quod eadem unctione sanctificarentur, et fierent sancta: illud autem altare holocaustomatum, de quo prius dixerat quod fieret sanctum sancti, eadem unctione nunc dixit fieri sanctum sanctorum. *v. 10.* Unde datur intelligi tantumdem valere, quod dictum fuerat sanctum sancti, quantum valet quod dictum sanctum sanctorum: ac per hoc et illa omnia uncta, id est totum tabernaculum, et quæcumque in eo essent, quæ prius appellaverat sancta sanctorum, tantumdem valere quod nunc ait sancta: B nec unumquodque eorum dici tantummodo post istam unctionem sanctum sancti, verum etiam sanctum sanctorum, sicut altare holocaustomatum, ut jam nihil intersit, quantum ad hanc appellationem adtinet, inter illa quæ interius intra velum fuerant, id est ubi erat arca testimonii, et cetera foris, nisi quod illa interius ita dicebantur sancta sanctorum (a) vel sanctum sanctorum, ut etiam ante unctionem sic appellarentur; cetera vero unctione sanctificata sunt, ut hoc nomen acciperent. Quod otio discutiendum est quid ista significent. a

QUÆST. CLXXIV. alias 173. Exod. 40. 19. Cum scriptura narraret quomodo Moyses constituerit tabernaculum. *Extendit*, inquit, *aulæa super tabernaculum*: non utique desuper tectum, sed cingens columnas; quia de columnis dixerat, quod statuerit tabernaculum.

QUÆST. CLXXV. alias ex q. 173. Exodi 40. 29. C Cum dicit, *Et super atrium in circuitu tabernaculi et altaris*, manifestat altare holocaustomatum ad hostium tabernaculi forinsecus fuisse, ut atrio totum ambiretur, et altare esset infra atrium inter portam atrii et ostium tabernaculi.

QUÆST. CLXXVI. alias ex q. 173. Exodi 40. 31. et 33. Exod 9 20. Notanda est res multum mirabilia, quod nube descendente et implente tabernaculum, quæ tamen gloria Domini dicitur, non poterat Moyses intrare tabernaculum, qui in monte Sina, quando Legem primitus accepit, intravit in nubem ubi erat Deus. Procul dubio ergo aliam personam tunc figurabat, aliam nunc: et tunc eorum qui participes fiunt intimæ veritatis Dei; nunc autem Judæorum, quibus gloria Domini, D quæ in tabernaculo est, quod est gratia Christi, tamquam nubes opponitur, non eam intelligentibus, et ideo non (b) intrant in tabernaculum testimonii. b Et hoc credendum est semel sanctum, mox ut constitutum est tabernaculum, significationis hujus causa, vel alicujus alterius. *Exodi 13. 21.* Neque enim semper sic erat nubes super tabernaculum, ut illud Moyses intrare non posset; quandoquidem non removebatur nubes, nisi cum eis hoc signum dabatur disjungendi hoc est castra movendi ex eo loco ubi erant; et accedendi quo nubes ducebat per diem, flamma per noctem. Quæ duo vicissim etiam super tabernaculum manebant, ubi castra posuissent, nubes per diem, flamma per noctem.

De Tabernaculo.

QUÆST. CLXXVII. alias 174. 1. Quoniam liber qui Exodus dicitur, in constitutione tabernaculi sumit terminum, de quo tabernaculo etiam per superiora ejusdem libri multa dicuntur, quæ faciant difficultatem intelligendi sicut solet omnis τοπογραφία id est loci alicujus descriptio in omni historia facere: visum est mihi de toto ipso tabernaculo separatim dicere, quo intelligatur, si fieri potest, quale illud, et quid fuerit, (c) interim propietate narrationis inspecta, et in aliud tempus dilata figurata significatione: neque enim aliquid ibi fuisse putandum est, quod jubente Deo constitueretur sine alicujus magnæ rei sacramento, cujus cognitio fidem formamque pietatis ædificet. c

Exod. 26. 1. 2. Jubet ergo Deus Moysi facere tabernaculum decem aulæorum de bysso torta, et hyacintho, et purpura, et cocco torto, Cherubim opere textoris. αὐλαίας, quas Græci appellant, Latini aulæa perhibent, quas cortinas vulgo vocant. Non ergo decem atria fieri jussit, sicut quidam negligenter interpretati sunt: non enim αὐλάς, sed αὐλαίας dixit. *v. 2.* Opere ergo textili Cherubim jussit in aulæis fieri, quorum aulæorum longitudinem esse præcepit cubitorum viginti octo, et latitudinem cubitorum quatuor. *v. 3.* Cohærere autem invicem aulæa, et conjungi inter se quinque hinc, et quinque inde, ut spatium quod eis cingeretur, hoc esset tabernaculi spatium. Quomodo autem inter se connecterentur eadem quina aulæa, ita præcepit, *Facies illis*, inquit, *ansas hyacinthinas in ora summa aulæi unius ex una parte in commissuram: et sic facies* (d) *super ora summa ad commissuram secundam*: id est, ubi committitur aulæum aulæo, tertium scilicet secundo, quod secundum jam cum primo commissum est, id est conjunctum atque connexum, faciem contra faciem consistentia ex adverso singula: quoniam inter se jussit (e) quina conjungi, ut ex adverso constituerentur. *v. 4.* d Utrum autem quadrum spatium his concluderetur, an rotundum, nondum apparet: sed apparebit cum de columnis cœperit dicere, quibus protendantur aulæa. e Non ergo amplius quam de triom connexione dicere voluit, quæ fit in duabus commissuria, secundi ad primum, et tertii ad secundum, ut ex hoc veluti regula cetera jungerentur. Ansas ergo præcepit fieri primo aulæo quinquaginta ex una parte, qua illi fuerat committendum secundum; et ansas quinquaginta tertio aulæo ex ea parte, qua secundo conjungebatur:

(a) Sic MSS. et editio Rat. Aliæ vero editiones, *vel sanctum sancti*.
(b) In editis *intraret*. in MSS. *intrant*.
(c) Plures MSS. *interim ad proprietatem narrationis*, excepta, (vel expectata) et in *aliud* etc. Vaticani duo: *interim* quantum ad proprietatem *narrationis* spectat, *et in aliud*.
(d) Sic in MSS. et apud LXX. in editis, *facies summam*
(e) Editi, *ea conjungi*. MSS, *quina*.

ipsum autem secundum, id est inter utrasque
ansas quinquagenas medium, circulos habere
voluit quinquaginta aureos, utique ex una par-
te, per quos conjungeretur quinquaginta ansis
aulæi primi; ac per hoc consequens erat, ut ex
alia quoque parte circulos totidem haberet, per
quos conjungeretur ansis aulæi tertii. Quod bre-
v. 8. viter Scriptura ita dixit, *Et facies circulos quin-
quaginta aureos, et conjunges aulæum ad au-
læum circulis, et erit tabernaculum unum.* Cir-
culi ergo quinquaginta aurei secundi aulæi, inse-
a rebantur quinquaginta ansis (a) hyacinthinis pri-
mi aulæi; quinquaginta circuli inserebantur et
quinquaginta ansis tertii aulæi, et deinceps ita
ceteri connectebantur, ut quinque complecte-
rentur, atque ex adversa parte alia similiter
quinque.

v. 7. 3. Deinde dicit, *Et facies vela capillacia ope-
rire super tabernaculum:* id est, quæ venirent
super, non a parte tecti, sed supercingendo. Di-
cimus enim et sic aliquid superponi, non quem-
admodum tectum domus, sed quemadmodum tec-
Ibidem. toriam parietis, tamquam super lineam fasciam.
* v. 8. *Undecim*, inquit, *vela facies ea.* * *Longitudo veli
unius erit triginta cubitorum, et quatuor cubi-
torum latitudo veli unius: mensura eadem erit
* v. 9. undecim velorum.* * *Et conjunges quinque vela
in se, et sex vela in se.* Quomodo illa aulæa vo-
luit quina conjungi, sic ista vela quinque et sex,
Ibidem. quæ undecim erant, non decem. *Et duplicabis*,
inquit, *velum sextum secundum faciem taber-
b naculi:* ne (b) moveret quis impariliter alteru-
trum incurrebant sex et quinque. Deinde dicit
etiam ista vela capillacia, quemadmodum sibi-
met jungerentur. Et idem dicit, sed fortasse pla-
v. 10. nius, *Et facies*, inquit, *ansas quinquaginta in
ora veli unius, quod contra medium est*, id est,
contra secundum, quia ipsum erit medium in-
ter primum et tertium: *secundum commissuram*,
Ibidem. id est, juncturam, *Et quinquaginta ansas fa-
cies super oram veli, quod conjunctum est ad
secundum velum*, id est super oram tertii veli,
v. 11. qua conjungitur secundo. *Et facies circulos æ-
reos quinquaginta, et conjunges circulos de an-
sis, et conjunges vela, et erit unum.* Circulos
ergo medio velo voluit apponi, id est secundo,
quibus quinquagenis ansis jungeretur primo et
tertio. Nihil hic aliud est, nisi quod circulos non
aureos, sed æreos fieri nunc præcepit. Ansas au-
tem in aulæis hyacinthinas dixerat: in velis au-
tem capillaciis, quoniam tacuit cujusmodi essent
ansæ, quid nisi capillacias eas credibilius acci-
pimus?

v. 12. 4. Quod deinde sequitur ita est ad intelligen-
dum difficile, ut verear ne exponendo fiat obscu-
rius. Dicit enim, *Et suppones in velis taberna-
culi dimidium veli quod superaverit, subteges
quod abundat de velis tabernaculi, subteges post
A tabernaculum,* * *Cubitum ex hoc, et cubitum* * 2. 13.
*ex hoc, ex eo quod superat velis de longitudine
velorum tabernaculi, erit contegens super late-
ra tabernaculi, hinc atque hinc ut operiat.* Cum
sextum velum jusserit duplicari secundum fa-
ciem tabernaculi, quid dicat superare in velis
dimidium veli; et quid dicat, *Cubitum ex hoc,
et cubitum ex hoc*, cum dimidium veli quinde-
cim cubita sint, quoniam triginta cubitorum jus-
sit esse unum velum, quis facile intelligat? Aut
si propterea superat de longitudine velorum,
quia prima aulæa de bysso et cocco et purpura
et hyacintho viginti octo cubitis longa esse præ-
cepit, ista vero capillacia triginta cubitorum es-
se voluit, duobus cubitis superantur singula au-
læa a singulis velis capillaciis: quæ in summam
B ducta, excepto undecimo quod duplicari jussit,
viginti cubita excrescunt, quibus superatur am-
bitus aulæorum ambitu capillaciorum. Decem
quippe velorum cubita bina, quibus longiora e-
rant, viginti faciunt: quorum ex utroque late-
re decem hinc et decem inde poterant superare,
non cubitum ex hoc et cubitum ex hoc, sicut
Scriptura loquitur. Quapropter differenda mihi
videtur hujus loci expositio, donec tabernacu-
lum columnis omnibus, cum atrio, quod circum-
ponitur, omni ex parte consistat. Fortassis enim
per anticipationem aliquid dicit de his velis ca-
pillaciis, quod ad illa proficiat, de quibus non-
dum locutus est. Quod enim dicit, *Et facies vela* v. 7.
capillacia operire super tabernaculum, utrum
universum tabernaculum his velis cooperiri ve-
C lit, cum atrio scilicet, de quo circumponendo
postea loquitur; an hoc interius tabernaculum,
quod decem aulæis fieri jussit, incertum est. Se-
quitur ergo et dicit, *Et facies operimentum ta-* v. 14.
bernaculo, pelles arietum rubricatas. Etiam hoc
operimentum utrum universo tabernaculo fieri
jusserit in circuitu, an interiori tantum, simi-
liter habetur incertum. Quod vero adjungit, *Et
operimenta pelles hyacinthinas desuper*, hoc non
in circuitu, sed a tecto velut camera accipien-
dum est.

5. *Et facies* inquit, *columnas tabernaculo de* v. 15.
lignis imputribilibus: * *decem cubitorum colum-* v. 16.
*nam unam, et cubiti unius et dimidii latitudi-
nem columnæ unius:* * *duos anconiscos columnæ* v. 17.
uni consistentes ex adverso: sic facies (c) *omni-* c
D *bus columnis tabernaculi.* Quare jusserit fieri Supra q. 109.
hos anconiscos, de quibus antea dixi quid essent,
non satis mihi apparet. Si enim ad columnas por-
tandas fierent, quatuor ut (d) minimum fierent, d
si autem ubi seræ incumberent, etiam plures
fierent; nam quinas seras singulis columnis di-
stribuit. Nisi forte in his anconiscis non aliquis
usus, sed sola significatio sit, sicut in velo un-
decimo capillacio. Nam columna duos anconiscos
velut brachia hinc atque hinc extendens, figu-

(a) In excusis deerant hic decem verba, nunc restituta ex MSS. qui paulo post habent, *complerentur*; pro *complecterentur*.

(b) Excusi, *ne moverentur*. MSS. *ne moveret*, id est ne faceret difficultatem.

(c) Editi, *omnes columnas* MSS. et LXX. *omnibus columnis*.

(d) Sic MSS. At editi excepto Rat. sic habent: *Si enim ad columnas portandas, fierent quatuor, ut in unum fierent.*

ram crucis reddit. Nunc jam videamus numerum A
columnarum, in quibus et forma tabernaculi pos-
sit adverti, utrum quadra, an rotunda sit, an
oblongam habeat quadraturam, lateribus longio-
Basilicarum forma. ribus brevioribus frontibus sicut pleræque basi-
licæ construuntur: hoc enim potius hic eviden-
v. 18. ter exprimitur. Nam ita dicit, *Et facies columnas*
tabernaculo, viginti columnas ab latere isto, quod
v. 19. *respicit ad Aquilonem.* * *Et quadraginta bases*
argenteas facies viginti columnis, duas bases co-
lumnæ uni in ambas partes ejus. Et latus secun-
dum contra Austrum viginti columnas, et qua-
draginta earum bases argenteas; duas bases co-
lumnæ uni in ambas partes ejus, et duas bases
columnæ uni in ambas partes ejus. Repetitio non
moveat, quia locutionis est, ut omnes ita intel-
Sup. q. 110. ligantur de quibus non dicit. De basibus autem B
jam antea diximus, cur una columna duas ha-
beat, quia et capita hoc loco bases vocat.

6. Videmus igitur vicenis columnis porrecta
duo latera tabernaculi Aquilonis et Austri: duo
sunt reliqua, Orientale et Occidentale, quæ si
totidem columnas habuissent, procul dubio qua-
drum esset. Quot autem habeat, de Occidentali
non tacetur, de Orientali tacetur: utrum quia
non habuit, et sola illic sine columnis extende-
bantur aulæa ab extrema columna unius lateris
usque ad alterius alteram extremam; an aliqua
causa taceantur, ut etiam tacitæ intelligantur,
nescio. Postea quippe ex ipsa parte Orientis de-
cem columnæ commemorantur, sed atrii de quo
post loquitur, quod huic tabernaculo circumponi
jubet. Commemoratis ergo lateribus tabernaculi C
v. 22. Aquilonio et Australi in vicenis columnis, dein-
de sequitur et adjungit, dicens, *Et retro taber-*
naculum per partem quæ est contra mare, fa-
v. 23. *cies sex columnas:* * *et duas columnas facies in*
v. 24. *angulis tabernaculi a posterioribus* * *et æquales*
deorsum versus, et in se convenientes erunt, æqua-
les de capitibus in commissuram unam. Sic fa-
cies (a) *ambobus duobus angulis, æquales sint.* *
v. 25. *Et erunt octo columnæ, et bases earum argenteæ*
sedecim: duæ bases columnæ uni, et duæ bases
columnæ uni in ambas partes ejus. De basibus
similis ratio et similis locutio est. Latus itaque
Occidentis, nam hoc est ad mare, columnis octo
extenditur, sex mediis, et duabus angularibus
quas æquales ad unam commissuram dicit esse
debere; credo quod angulus duo in se latera com- D
mittat; et sit columna angularis lateri utrique
communis, ista Occidentali et Aquiloniæ, illa
Occidentali et Australi. Quod autem dicit etiam
æquales deorsum versus, hoc utique dicit, ut ad
perpendiculum librarentur, ne robustiores es-
sent infra quam supra, sicut pleræque columnæ
sunt.

7. Deinde dicit, *Et facies seras de lignis im-* v. 26.
putribilibus, quinque uni columnæ ex una parte
tabernaculi: * *et quinque seras columnæ lateri* v. 27.
tabernaculi secundo, et quinque seras columnæ
posteriori lateri tabernaculi, quod est ad mare.
Mirum si dubitari potest, latus Orientale colum-
nas non habuisse in hoc interiore tabernaculo,
cui postea circumponitur atrium. Singulas quas-
que igitur columnas omnium trium laterum ha-
bere seras quinas jubet. *Et sera*, inquit, *media* v. 28.
inter medias columnas pertranseat ab uno late-
re in aliud latus. Hoc videtur dicere, ut de co-
lumna in columnam sera perveniret, et per in-
tervallum columnarum porrigeretur a latere u-
nius usque in latus alterius, ac per hoc una ex
his omnibus columna non erat habitura proprias
quinque seras, ad quam extremam quinque per-
veniebant a columna sibi proxima venientes. *Et* v. 29.
columnas, inquit, *inaurabis auro, et anulos*
facies æreos, in quos induces seras, et inaura-
bis auro seras. Ne columnæ foraminibus caver-
narentur, quo intrarent seræ, anulos fieri jus-
sit, quibus ex utraque parte continerentur fines
serarum. Proinde intelliguntur hi anuli fixis in
ligno ansulis pependisse, ut extremas partes se-
rarum possent capere et continere.

8. *Et eriges*, inquit, *tabernaculum secundum* v. 30.
speciem, quæ monstrata est tibi in monte. * *Et* v. 31.
facies velamen de hyacintho et purpura et cocco
torto et bysso neta; opus textile facies illud (b) v. 32.
Cherubim. * *Et superimpones illud super qua-* b
tuor columnas imputribiles inauratas auro, et
capita earum aurea, et bases earum quatuor ar-
genteæ. * *Et pones velamen super columnas, et* v. 33.
induces (c) *illuc, interius quam velamen est, ar-* c
cam testimonii: et dividet vobis velamen inter
medium sancti et inter medium sancti sancto-
rum. * *Et cooperies de velamine arcam testimo-* v. 34.
nii (d) *in sancta sanctorum.* Hæc omnia manife- d
sta sunt, interius intra velamen hoc quatuor co-
lumnis impositam fuisse arcam testimonii: quam
non sic operiri jussit velamine, ut super arcæ v. 35.
cooperculum jaceret velamen, sed ut contra (e) e
statueretur. Deinde dicit. *Et pones mensam fa-*
ris extra velamen, et candelabrum contra men-
sam in parte tabernaculi, quæ respicit ad Au-
strum: et mensam pones in parte tabernaculi,
quæ respicit ad Aquilonem. Etiam hoc planum
est. Quod autem sequitur, *Et facies adducto-* v. 36.
rium de hyacintho et purpura et cocco torta et
bysso torta, opus variatoris. * *Et facies velami-* v. 37.
ni quinque columnas, et inaurabis illas auro,
et capita earum aurea; et conflabis eis quinque
bases æreas. Cui usui velamen hoc fiat quinque
columnis extentum post apparebit, nam hic non
apparet. Vult enim illud esse velamen ostii ta-

(a) Editi, *Sic facies angulos duobus angulis* MSS. *ambobus duobus*: secundum LXX. ἀμφοτέραις ταῖς δυσὶ γωνίαις.

(b) In editis, *super Cherubim*. At in MSS. apud LXX. absque particula *super*, legitur *facies illud Cherubim*. Hebraismus est, quo præcipitur velamen artificis industria spargendum imaginibus alatis, sive potius, uti habet versio Vulgata, *pulcra varietate contexendum*.

(c) Sic MSS. juxta Græc. LXX. καὶ εἰσοίσεις ἐκεῖ ἐσώτερον τοῦ καταπετάσματος. Adeoque perperam in antea excusis, *et induces illud interius ubi velamen est*.

(d) Editi: *in sanctis sanctorum*. Vaticani MSS. juxta Græc. *in sancto sanctorum*.

(e) In editis, *contra mensam statueretur*. Abest *mensam*, a MSS.

bernaculi, hujus videlicet interioris, cui circumponitur atrium. Deinde jubet altare fieri sacrificiorum et holocaustomatum; et dicit quemadmodum fiat: nondum autem dicit ubi ponatur; sed hoc quoque post apparebit.

9. Hinc jam de atrio loquitur usque in finem, quod circumponendum est tabernaculo illi, de
Exod. 27. 9. quo prius constituendo locutus est. *Et facies*, inquit, *atrium*, quod dicitur Græce αὐλὴν, non αὐλαίαν: quod quidam interpretes nostri non discernentes, et hoc et illa aulæa, quas αὐλαίας non αὐλὰς Græci dicunt, atria interpretati sunt
Exod. 26. 1. dicentes, *Et facies tabernaculum decem atriorum*, ubi *decem aulæorum* dicere debuerunt. Nonnulli autem multo imperitiores, januas interpretati sunt, et αὐλὰς et αὐλαίας. Sicut autem in lingua Latina invenimus aulæa, quas Græci αὐλαίας vocant: ita quam illi appellant αὐλὴν, nostri aulam vocaverunt. Sed jam non atrium isto nomine, sed domus regia significatur in Latina lingua: apud Græcos autem, atrium. Ergo
Exod. 27. 9. *Et facies*, inquit, *atrium tabernaculo in latere quod respicit ad Austrum; et tentoria atrii ex*
v. 10. *bysso torta; longitudo sit centum cubitorum uni*
3 *lateri:* * *columnæ* (a) *eorum viginti, et bases earum æreæ viginti, et circuli earum et arcus ea-*
v. 11. *rum argentei.* * *Sic et lateri quod est ad Aquilonem, tentoria centum cubitorum longitudinis, et columnæ eorum viginti, et bases earum æreæ viginti; et circuli earum, et arcus columnarum,*
v. 12. *et bases inargentatæ argento.* * *Latitudo autem atrii quæ est ad mare, tentoria ejus quinquaginta cubitorum; columnæ eorum decem, et ba-*
v. 13. *ses earum decem.* * *Et latitudo atrii quod est ad orientem, quinquaginta cubitorum; columnæ ejus decem, et bases earum decem.*

10. Hic jam videmus commemorari columnas ab Oriente, cum loquitur de atrio, et eas decem dicens cum basibus æreis, sicut dixit etiam de Occidentalibus: ubi difficillima oritur quæstio. Nam facile est quidem, ut accipiamus ab Oriente unum ordinem columnarum ad atrium pertinentium, quo tabernaculum interius per omnes quatuor partes cingitur; quia non habebat ex ea parte columnas tabernaculum interius. Ab occidente autem ubi jam erant interioris tabernaculi columnæ octo, quomodo etiam istas decem, quas exterioris atrii commemorat, accepturi sumus, tamquam ab Occidente duo sint ordines columnarum, interiorum octo, et exteriorum decem? Quod si ita est, longiora erunt etiam latera atrii exterioris, quam tabernaculi interioris, ut sit unde ab extremo in extremum alius columnarum ordo dirigatur, et non incurrat in ordinem priorem ad interius tabernaculum pertinentem. Et si hoc est, consequens erit, ut vicenæ illæ columnæ duorum laterum tabernaculi interioris, Austri et Aquilonis, intervallis brevioribus dirimantur, quam illæ vicenæ quas habet atrium exterius ex eisdem lateribus. Et quia illi exteriores ordines vicenarum columnarum,

A sicut Scriptura loquitur, centena cubita tenent; isti interiores totidem columnarum quotlibet minus cubita teneant, quoniam hoc Scriptura non expressit, consequens erit, ut octo columnæ illæ tabernaculi interioris in latere Occidentali rariores sint quam vicenæ illæ ejusdem tabernaculi Australes et Aquilonæ, ut possit comprehendi spatium quantum sufficit, decem illis aulæis circumtendentis, quibus primitus dixit hoc tabernaculum fieri. Habent enim cubita vicena et octona, quæ fiunt simul ducenta octoginta: quorum si centena essent in lateribus duobus Austri et Aquilonis, ubi vicenarum columnarum ordines sunt, quadragena utique cubita tenderentur per alia duo latera Orientis et Occidentis, et proportione occurrerent in octo co-
B lumnis cubita quadraginta, sicuti in viginti columnis cubita centum; sed non essent longiora latera exterioris atrii, quoniam centenis cubitis definita sunt; et ideo non esset quemadmodum ille ordo decem columnarum ab angulo Australi in angulum Aquilonium includeret ordinem interiorum octo columnarum. Proinde ut atrio undique circumdetur interius tabernaculum, oportet illud esse etiam longitudinis brevioris: atque ita necesse sit vicenas ejus columnas in duobus lateribus, quibus in longum porrigitur, densius constitui, quam sunt atrii exterioris etiam ipsæ vicenæ: et rarius octo columnas tabernaculi interioris a parte Occidentis, quam decem ex eadem parte atrii exterioris: quoniam quidquid minus cubitorum ex illis aulæis extenditur in
C columnis vicenis duorum laterum ad Austrum et ad Aquilonem, compensandum est latitudine Orientalis et Occidentalis lateris, ut ducenta-octoginta cubita consummentur aulæorum. Non enim sicut de velis capillaciis, ubi unum plus est, ita et de his aulæis jussit aliquid duplicari. Quapropter si tantum breviatur longitudo tabernaculi interioris, quod ab atrio exteriore posset includi, ut in vicenis ejus columnis non centena cubita tendantur aulæorum, sed verbi gratia, ut minimum nonagena et sena, ut quaternis cubitis breviora sint: hæc ipsa quaterna cubita, id est octo cubita in duobus aliis lateribus utique tendenda sunt, Orientali et Occidentali: ac sic in illis octo columnis Occidentalibus tabernaculi interioris non extenduntur cubita qua-
D draginta, sed quadraginta quatuor, et alia quadraginta-quatuor ab Oriente. Cum ergo in decem columnis exterioris atrii tenduntur cubita quinquaginta, in octo autem interioris tabernaculi tenduntur cubita quadraginta-quatuor, rariora inveniuntur intervalla interiorum octo columnarum quam exteriorum decem; quia si paria essent, ita in columnis octo quadraginta cubita tenderentur, sicut quinquaginta tendebantur in decem; quoniam quod sunt proportione octo ad decem, hoc sunt quadraginta ad quinquaginta. Quinarium quippe numerum quadraginta octies habent, quinquaginta decies.

(a) Editi, *earum*. At MSS. *eorum* refertur ad tentoria.

11. Nec nos moverent columnarum intervalla disparia, quod densiores in lateribus longitudinis ponerentur, ubi vicenæ sunt, rariores autem in latere latitudinis, ubi octo sunt, nisi aliud exsisteret quod urgeret mutare sententiam. Cum enim commemorasset longitudinem atrii ad mare habere tentoria quinquaginta cubitorum, et columnas decem; et bases earum decem; et latitudinem atrii ad Orientem item quinquaginta cubitorum, et columnas decem et bases decem; atque his dictis perfecta videretur forma tabernaculi cum atrio suo undique ambiente, injecit aliud, quod ubi et quomodo intelligendum sit difficillime reperitur:
v. 14. cillime reperitur: *Et quindecim*, inquit, *cubitorum tentoriorum altitudo lateri uni: columnæ eo-*
v. 15. *rum tres, et bases earum tres.* * *Et latus secundum, quindecim cubitorum tentoriorum altitudo:*
columnæ earum tres: et bases earum tres. * *Et por-*
v. 16 *tæ atrii tegumen viginti cubitorum altitudo de*
hyacintho et purpura et cocco neto et bysso torta, varietate acu-picta: columnæ earum quatuor, et bases earum quatuor. Hæc ubi constituantur, perfecta illa forma tabernaculi non video: sed plane video eumdem esse numerum columnarum decem, in tribus et tribus et quatuor, ternis scilicet a lateribus et quatuor in medio. Ac per hoc tentoria illa quinquaginta cubitorum non contexta erunt, ne aditus in atrio nullus sit: sed quindenis cubitis media viginti cubita separabuntur, ut faciant portæ tabernaculi tegimen, hoc est velum, quod ornamento velamentoque dependeat, et teneat spatium quatuor columnarum, quod portæ atrii deputatum atque separatum est. Ideo velamen ipsum a lateribus quindenum cubitorum divisum atque separatum, etiam specie distingui voluit, ut opere acu-picto quatuor illis coloribus variaretur. Sed latera illa quindenum cubitorum hinc atque hinc ternas columnas habentium, si ad eamdem lineæ rectitudinem portæ atrii conjungantur, non erit spatium inter decem columnas exterioris atrii et octo interioris tabernaculi, ubi sit altare quinque cubitorum, quadrum occupans spatium; et ante ipsum altare, ubi serviatur altari; et inter ipsum et ostium tabernaculi interioris, ubi sit labrum æneum. Sic enim poni justum est, unde manus et pedes sacerdotes lavent, quando intrant tabernaculum, vel quando accedunt ut altari deserviant: quod nisi foris a tabernaculo in atrio intellexerimus, quomodo possunt prius lavare manus et pedes, et sic tabernaculum introire? Foris autem ab atrio non possumus altare statuere; quia et tabernaculum et altare circumdari atrio præcepit. Restat igitur ut illa latera quindenum cubitorum hinc atque hinc, et columnarum ternarum, sic accipiamus a lateribus, ut ipsa faciant intervallum (*a*) totidem cubitorum inter portam atrii et ostium tabernaculi interioris: portam quidem patentem viginti cubitis in quatuor columnis, et habentem velum acu-picto opere variatum viginti cubitorum; ostium vero tabernaculi interius, ubi ponatur velamen illud in quinque columnis extentum: quod utique non intra illum ordinem octo columnarum, sed extra foris ad atrium positum intelligere debemus. Tunc enim erit velum ostii tabernaculi, quod ostium tamquam valvis aperiebatur, ubi aulæa inter se circulis et ansis non conjungebantur. Aut si forte intra illum ordinem octo columnarum tabernaculi interioris, opponebatur hoc velamen in quinque columnis ostio tabernaculi, ut quando aperiebatur, interiora non nudarentur, ne a prospicientibus viderentur: quod tamen velamen sive interius ab illo ordine columnarum, sive exterius poneretur, quod non satis elucet, procul dubio distabat moderato intervallo ab eodem ordine columnarum, ne quinque columnæ ad quatuor columnas densius constipatæ, intercluderent potius aditum, quam velarent.

12. Secundum istum itaque modum, et secundum hanc formam tabernaculi nihil jam opus est vicenas illas columnas laterum interioris tabernaculi ad Austrum et Aquilonem constituere densiores, et rariores, illas octo facere quæ ab Occidente fuerant. Decem quippe illæ atrii exterioris ab eadem parte Occidentis non longum ordinem faciunt columnarum, quo includantur octo interiores, sed ternis ab utroque latere constitutis, et quatuor (*b*) in porta, spatium concludunt, ubi et altare sit holocaustomatum intra portam atrii ante ostium tabernaculi; et labrum inter ostium tabernaculi et altare; et intervallum necessarium ministerio inter altare et portam atrii: et sic illud totum spatium atrii concluditur columnis decem, tribus ab Aquilone, et tribus ab Austro, et quatuor ab Occidente, tamquam si, Π, Græcam litteram facias. Et sic adjungebatur idem spatium longiori ordini columnarum tabernaculi interioris, tamquam si ad litteram memoratam ex ea parte qua non habet adjungas litteræ productionem quæ iota dicitur; ut ejus parte quæ in medio est, ab eo latere concludatur, et restent hinc atque inde ex ipso iota reliquæ partes. Poterant ergo numerari decem columnæ in illo longo ordine partis occidentalis tabernaculi interioris, sed cum illis octo adderentur duæ, quæ fuerant ultimæ in ordinibus laterum atrii Aquilonis et Austri. Nam et illæ decem quæ proprie ad atrium pertinerent a parte Occidentis, unde et intrabatur ad tabernaculum, ternas habebant in lateribus, et quatuor in fronte, ubi porta erat, atque ita spatium usui sacrificiorum necessarium intra atrium ante tabernaculum amplectebantur. In ternis autem columnis, quæ fuerant a lateribus, tentoria erant de bysso quindenorum cubitorum: in quatuor autem ubi porta erat, velum erat viginti cubitorum acu-picto opere variatum.

13. Nec moveat quod ait Scriptura, *Quindecim cubitorum tentoriorum altitudo lateri uni:* v. 14.

(a) Sic MSS. At editi, *aliquot cubitorum.*

(b) Rat. et Lov. impr. Am. Er. et quinque MSS. *in portam*. Alii MSS. *in porta*.

v. 15. *columnæ eorum tres, et bases earum tres.* * *Et latus secundum quindecim cubitorum tentoriorum altitudo: columnæ eorum tres, et bases earum tres.* v. 16. * *Et portæ atrii tegumen viginti cubitorum altitudo.* Altitudinem quippe eamdem dicit, quæ fuerat longitudo tentoriorum. Eadem quippe altitudo est cum texuntur, quæ longitudo est cum tenduntur. Quod ne suspicari videamur alio loco idipsum Scriptura commemorans ait, Exodi 37. sec. LXX. Confer Vulg. Exodi 38. 9. etc. *Et fecerunt atrium quod est ad Austrum, tentoria atrii de bysso torta, centum per centum:* id est, centum cubita tentoriorum per centum cubita spatii, quod tenebant viginti columnæ. Deinde sequitur, Ibidem. *Et columnæ eorum viginti, et bases earum viginti æreæ. Et latus quod ad Aquilonem centum per centum, et columnæ eorum viginti,* (a) *et bases earum viginti æreæ: et latus quod est ad mare, aulæa quinquaginta cubitorum: columnæ eorum decem, et bases earum decem.* Eadem dicit aulæa quæ tentoria. *Et latus quod est ad Orientem quinquaginta cubitorum tentoria.* Post hæc redit ad posteriora tabernaculi, ut ostendat quemadmodum illæ decem columnæ spatium, de quo loquebatur, Ibidem. atrii complectebantur. *Quindecim cubitorum,* inquit, *quod est a dorso.* Dorsum appellat, quia posteriora tabernaculi erant, id est a parte Occidentis. Ibidem. *Et columnæ,* inquit, *eorum tres, et bases earum tres. Et a dorso secundo hinc et hinc secundum* (b) *portam atrii aulæa quindecim cubitorum: columnæ eorum tres, et bases earum tres.* Manifestum est certe, eadem duo dorsa dici hoc loco, cum commemorantur omnia quemadmodum facta sint, quæ latera dicebantur, quando præcipiebatur ut fierent: latera scilicet, quia hinc atque inde conjuncta (c) portæ Occidentalis atrii spatium concludebant: dorsa vero, quod a tergo tabernaculi erat hæc pars atrii, id est a parte Occidentali. Sequitur autem et dicit, Ibidem. *Omnia aulæa atrii de bysso torta, et bases columnarum æreæ, et ansæ earum argenteæ; et copula earum inargentata argento; et columnæ inargentatæ argento, omnes columnæ atrii.* Deinde adjungit, quod nondum isto loco commemoraverat, Ibidem. *Et* (d) *vela memorati atrii opus variatoris, de hyacintho et purpura et cocco neto et bysso torta; viginti cubitorum longitudinem et latitudinem.* Ecce ubi apparet eamdem dictam superius altitudinem, quæ aulæorum extentorum fuerat longitudo. Denique addit, *Et latitudinem quinque cubitorum.* Tot enim cubitis latitudinis erigebantur tentoria exterioris atrii, sicut interioris cubitis quatuor. Sic autem et superius dixerat, *Longitudo autem atrii centum per centum, et latitudo quinquaginta per quinquaginta, et altitudo quinque cubitorum ex bysso torta.* Hanc latitudinem dicens quam postea altitudinem dixit; quoniam quæ jacentium latitudo est, eadem erectorum altitudo. Sicut quod paulo ante commemoravi, quæ cum texuntur altitudo est, eadem cum tenduntur longitudo est.

14. Nunc jam quod distuleram, videamus, quomodo ex hac forma universi tabernaculi, quam sicut potui ante oculos collocavi, difficultas illa solvatur de capillaciis velis. Quæ fortasse ideo erat abstrusior, quia per anticipationem ibi aliquid dictum est, quod proficeret operi, de quo postea fuerat locuturus, cum atrium tabernaculo circumponendum describeret. Nunc itaque verba ipsa videamus, *Et suppones,* inquit, *quod superabit in velis tabernaculi, dimidium veli quod superabit subteges, quod abundat in velis tabernaculi; subteges post tabernaculum.* Exodi 26 12. Hoc totum quod dictum est unum sensum habet, quia dimidium veli quod superaverit hoc est id quod abundaverit de velis tabernaculi, subtegendum est post tabernaculum. Quomodo ergo superet, id est, abundet et restet dimidium veli, ex illa serie connexorum velorum oportet inquirere: quoniam quinque in se, et sex in se connecti voluit, sicut superius loquens dixerat, sextum velum a facie tabernaculi duplicandum, id est ab Oriente. Toties enim posteriora tabernaculi a parte Occidentis esse significavit, id est ad mare. Quid igitur facies tabernaculi, nisi pars illa intelligenda est, quæ est ad Orientem? Pars ergo illa, qua vela quinque connexa sunt, habet cubita centum-quinquaginta, hoc est quinquies tricena; (tricenorum enim cubitorum erant singula, sicut ea Deus fieri jusserat:) illa vero pars in qua erant non quinque, sed sex vela sibimet similiter connexa, cubita habebat centum-octoginta, id est sexies tricena, ac per hoc duplicato ex eis uno velo, sicut jussum est, secundum faciem tabernaculi, minuebantur in ea duplicatione cubita quindecim: quibus detractis, centum sexaginta-quinque remanebant. Et ideo post centum quinquaginta cubita, quibus illi parti quinque velorum etiam ista pars sex velorum æquabatur, superabant atque abundabant cubita quindecim. Illinc enim erant a parte quinque velorum, cubita centum quinquaginta: hinc autem a parte sex velorum, duplicato uno velo secundum faciem tabernaculi, erant cubita centum sexaginta-quinque. Plus ergo habebat pars ista cubita quindecim. Hoc dicit dimidium veli, quod jubet subtegi post tabernaculum, ut quia illud a facie duplicatum est, hoc dimidium redundans a posteriore parte tabernaculi non duplicaretur, sed subtegeretur, id est, omnia ipsa quindecim cubita subtermissa tegerentur: ac sic et ipsa illi longitudini detraherentur, sicut illa itidem quindecim a facie tabernaculi unius veli duplicatione detracta sunt: eoque modo centum-quinquaginta cubitis quinque velorum occurrerent ex alia parte centum-quinquaginta cubita sex velorum; triginta scilicet cubitis de centum-octo-

(a) Editi excepto Rat. *viginti æreæ.* Abest *æreæ* a MS. et a LXX.

(b) Editi *partem,* pro quo MSS. *portam.* Sic etiam LXX.

(c) Cisterciensis MS. *conjuncta a parte Occidentali.*

(d) Legitur apud LXX. Exodi 37. *Et velamen portæ atrii.* Confer Vulgat. Exodi 38. 18.

ginta detractis, a facie tabernaculi velo duplicato, et a posterioribus tabernaculi dimidio velo subtecto.

15. Jam illud quod sequitur aliud est, et aliam quæstionem infert, propter quam maxime hujus loci expositione differendam putavi, ut prius et formam constituendi tabernaculi, et de atrio circumponendo quod scriptum est videremus. Sequitur ergo, *Cubitum ex hoc et cubitum ex hoc, ex eo quod superat velis de longitudine velorum tabernaculi, erit contegens super latera tabernaculi hinc atque hinc, ut operiat.* (Exodi 26, 13.) Aliud est quod superabit una pars sex velorum aliam partem quinque velorum, propter ampliorem velorum numerum, unde jam diximus, aliud quod superabit de longitudine velorum, unde nunc dictum est. Ita enim non pars parti comparatur, et altera alteram superare invenitur; illa scilicet, quæ vela sex habet, illam quæ vela quinque habet; quæ ambæ ut sibimet æquarentur, a facie tabernaculi facta est unius veli duplicatio, a tergo dimidii subtectio: sed ipsa vela capillacia comparata aulæis, ex quibus decem jussit fieri interius tabernaculum quatuor coloribus textis, longiora reperiuntur cubitis binis. Ea enim erant aulæa singula cubitorum viginti-octo, ista triginta: ideo hic non ait, Ex eo quod superat de velis; sed, *Ex eo quod superat velis de longitudine velorum.* Quid est ergo, *Cubitum ex hoc, et cubitum ex hoc, erit contegens super latera tabernaculi?* nisi quia illa longitudo, in qua binis cubitis vela capillacia longiora sunt aulæis, singulis singula, non tota in unam partem cogenda est, id est, ut quidquid superat, ad posteriora tabernaculi colligatur: sed distribuatur ex æquo, tantumque ejus ad priora tabernaculi, quantum ad posteriora tribuatur: id est, quoniam duo cubita in singulis velis eamdem quæ superat longitudinem faciunt, ut cubitum inde auferat pars ista, et cubitum illa: ita de singulis cubitis suis habebit pars ista cubita decem: et illa de suis singulis decem; quoniam decem vela binis cubitis longiora, viginti cubitorum longitudinem faciunt, qua videntur superare serie sua seriem aulæorum.

16. Deinceps videndum est hæc viginti cubita, quæ superant de longitudine velorum, cui spatio cingendo proficiant. Si enim velis capillaciis interius tabernaculum circumtegitur, ita superant, ut quid ex eis cooperiatur non sit omnino. Unde restat etiam ipsa subtegi, et subtegendo detrahi, quod Scriptura non dicit. Aulæa quippe decem, quæ habent cubita vicena et octona, quibus interius tenditur tabernaculum, circumplectuntur spatium quantum possunt circumplecti cubita ducenta-octoginta: unde latera illa longiora Australe et Aquilonium, habentia vicenas columnas, (a) auferunt ex his cubitis centena cubita; restant octoginta, quæ duobus reliquis lateribus brevioribus, Orientali quod non habet ordinem columnarum, et Occidentali ubi erant columnæ octo, quadragena distribuantur. Proinde in capillaciis velis, quoniam detractis triginta cubitis trecenta restabant, si trecentis cubitis capillaciorum velorum, ducenta-octoginta cooperiantur aulæorum, ita supererunt viginti, ut non sit quod ex eis tegatur. Proinde duo illa cubita, quæ singula capillacia plus habent, ex quibus summa viginti cubitorum collecta est, sic distribuenda sunt, *Cubitum ex hoc, et cubitum ex hoc,* id est ne omnia in unam partem cogantur, ut proficiant operiendis lateribus tabernaculi, sed exterioris atrii, id est, omnia illa trecenta cubita velorum capillaciorum extrinsecus tabernaculum cingant. Adjunctis quippe lateribus atrii exterioris centenum cubitorum, id est, Austri et Aquilonis, quinquagena cubita supersunt Orientis et Occidentis, quæ omnia fiunt trecenta, quibus cooperiendis capillaciorum trecentena sufficiunt. Hoc est quod ait, *Cubitum ex hoc, et cubitum ex hoc:* id est distributio duorum cubitorum quibus unumquodque velum capillacium longius est, hoc est *ex eo quod superat velis de longitudine velorum, erit contegens super latera tabernaculi:* illa scilicet exteriora, quæ ad atrium pertinent, *hinc atque hinc ut operiat:* nec illa ipsius atrii, quæ centenis cubitis et vicenis columnis tenduntur; ipsa enim non sunt facta longiora, quam illa interioris tabernaculi quæ decem aulæis tenduntur, et vicenas etiam ipsa columnas habent. Nam sicut interioris tabernaculi duo latera ab Aquilone et Austro centenis cubitis porriguntur, ita et exterioris atrii. Non ergo ad ipsa exteriora totidem columnarum latera tegenda capillaciorum velorum proficit longitudo, qua longitudinem superant aulæorum. Tantum enim dant exterioribus lateribus, quantum et interioribus darent, id est cubita centena, quæ fiunt ducenta: sed quia lateribus Orientis et Occidentis sufficerent latera quadragena, si tantummodo interius tabernaculum velis capillaciis cingeretur; additis autem lateribus atrii crevit tabernaculi latitudo, ut tegendis lateribus Orientali et Occidentali jam non quadragena, sed quinquagena cubita sint necessaria: ad ea tegenda proficere potuit capillaciorum velorum longitudo amplior quam aulæorum; ut non ambo cubita, quibus binis longiora sunt, ex una parte impenderentur, sed *cubitum ex hoc, et cubitum ex hoc:* ac sic haberet ex ipsa superabundantia latus Orientale cubita decem, et Occidentale alia decem. Viginti enim fiunt bina decem: (b) quia veli undecimi cubita triginta duplicatione et subtectione ob hoc ambitu detrahuntur.

17. Sed quoniam id quod Latine interpretatum est, *Cubitum ex hoc, et cubitum ex hoc, ex eo quod superat velis de longitudine velorum*

(a) Editi, *auferunt ex his cubitis ducenta cubita.* MSS. vero, *centena*: id est, duo latera auferunt sua quodque centum cubita. Sed infra ad c. graviori typographorum lapsu in editione Lov. pro *centenum cubitorum*; habebatur, *centum cubitorum*: et, *quinquaginta cubita*: pro *quinquagena.*

(b) Editi: *quia veli undecim cubita.* Verius aliquot MSS. *undecimi.*

tabernaculi, erit contegens super latera tabernaculi, Græcus habet πλάγια, quæ Latini nonnulli non *latera*, sed *obliqua* interpretati sunt, merito movet, quia etsi nihil hic videatur obliquum, ubi omnes anguli quatuor laterum recti sunt; πλάγια tamen dici latera illa non possunt, quorum unum est in facie, alterum retro, id est, Orientale et Occidentale; sed πλάγια dici possunt a dextro et a sinistro, id est, Aquilonium et Australe. Cum ergo non sint ea πλάγια quæ habent cubita quinquagena, quibus lateribus tegendis proficere potuisse diximus superantem longitudinem capillaciorum velorum; quomodo erit verum, *Cubitum ex hoc, et cubitum ex hoc, ex eo quod superat velis de longitudine velorum tabernaculi, erit contegens super latera tabernaculi?* Sed nimirum de illis lateribus tegendis loquitur, quæ etiam dorsa appellat quindenorum cubitorum columnarumque ternarum, quæ cum porta atrii habente cubita viginti et columnas quatuor, quinquaginta complent cubita et columnas decem. Hæc latera ex istis suis finibus in medio posuerunt atrii portam, ex illis autem ostium tabernaculi: inter portam atrii et ostium tabernaculi spatium jacet, quantum cubita illa concludunt viginti a porta, et dextra lævaque quindena. In eo spatio (*a*) est altare holocaustorum intra portam atrii ante ostium tabernaculi; et inter altare et ostium tabernaculi labrum æneum, ubi sacerdotes manus et pedes lavabant. Diligenter autem mensuris examinatis, fortasse in istis lateribus ternarum columnarum, quæ πλάγια Græce dicta sunt, nonnulla etiam obliquitas invenitur, ut non frustra quidam interpretes nostri *obliqua* interpretarentur, quæ in Græco πλάγια repererunt. Non enim vela capillacia quindenis cubitis suis possunt tegere quindena cubita tentoriorum in illis lateribus, nisi posterioribus partibus tabernaculi, antequam ad illa latera deflectantur, non amplius quam dena cubita impenderint. Ac sic ex linea recta posterioris tabernaculi, id est a parte Occidentis; quæ linea cum habuisset octo columnas pertinentes ad interius tabernaculum, decem habere cœpit additis lateribus atrii exterioris; et cum habuisset cubita quadraginta ad octo columnas pertinentia, quinquaginta habere cœpit in columnis decem: ex hac ergo linea cum recta fuerint velis capillaceis dena cubita ab utroque angulo venientia, restabunt in medio triginta non tecta velis capillaciis, sed illis tantummodo aulæis, in quorum triginta cubitorum medio, per quotlibet cubita tenderentur, erat ostium tabernaculi. Proinde illa latera ternarum columnarum et quindenorum cubitorum, si ex illis finibus suis quibus jungebantur portæ atrii, patebant inter se cubitis viginti, quia tantum habebat porta, quæ illa latera dirimebat; ex aliis autem finibus quibus hærebant posteriori illi lineæ tabernaculi, de qua locuti sumus, habebant inter se cubita triginta; procul dubio erant obliqua: quoniam plus inter se patebant ex hac parte ubi habebant media cubita triginta, quam ex illa parte ubi habebant media cubita viginti. Ita illa decem cubita capillaciorum velorum, quod erat dimidium abundantis longitudinis, quæ proficiebant posteriori parti tabernaculi, hoc est Occidentali, sicut alia decem proficiebant priori parti, id est Orientali, quinis cubitis complebant tecturam laterum illorum, quæ Græce πλάγια dicta sunt, inde quinque et hinc quinque. Quæ si defuissent, dena cubita tegerentur in eisdem lateribus, et quina nuda essent. Itaque, quantum mihi videtur, melius intelligitur hinc esse dictum, *Cubitum ex hoc, et cubitum ex hoc, ex eo quod superat velis de longitudine velorum tabernaculi*, non quia * erant, cum hinc et inde quina essent; sed quia ex illa longitudine redundabant, in qua binis cubitis erant aulæis capillacia longiora, ex quibus duobus cubitis uniuscujusque veli cubitum profecerat parti Orientali: restabat utique alterum cubitum parti Occidentali, ut cubitum ex hoc esset contegens super πλάγια tabernaculi. Unde dictum est, *hinc atque hinc ut operiat*, quia non operiebat totum, si eadem quina cubita defuissent.

* Videtur non nihil hic deesse.

48. Nunc jam quoniam satis disputatum est, quomodo illa omnia intelligenda sint, quæ in tabernaculi constitutione videbantur obscura, breviter si possumus enitamur ostendere, quid sit eadem disputatione confectum. Ab Occidente igitur intrabatur, et prima erat ingrediendi porta atrii, quæ patebat viginti cubitis, et habebat quatuor columnas, quibus dependebat velum viginti cubitis extentum, erectum autem cubitis quinque, quatuor illis sæpe commemoratis coloribus acu-picto opere variato. Hac porta ingrediens excipiebatur atrio, cujus latera dextera lævaque quindenis cubitis et ternis columnis porrigebantur introrsus; ut in medio ponerent ostium tabernaculi interioris, in ea parte quo perveniebant, sicut in medio ponebant portam atrii, ab ea parte unde incipiebant. Hoc itaque atrium latius erat quam longius. Nam longitudo ejus erat a porta ipsius usque ad ostium tabernaculi interioris, in cubitis ferme quindecim: latitudo autem circa portam in cubitis viginti, circa ostium vero in cubitis triginta. Unde obliqua illa latera fuisse intelliguntur, quæ dextra lævaque in columnis ternis et quindenis cubitis erant. In hoc atrio erat altare sacrificiorum quadratum, quinque scilicet cubitis longum, et totidem latum. Inter portam et altare spatium erat, ubi versabantur qui sacrificia imponebant altari: introrsus vero inter altare et ostium tabernaculi, locus erat cineris (*b*) ante altare, et deinde labrum æneum ubi manus et pedes sacerdotes lavabant, vel altari in atrio

(*a*) Hic locus in integrum restituitur ope MSS. Vaticani unius, Corbeiensis, et Thuanei. Nam in editis Am. Er. et Lov. sic exhibebatur: *In eo spatio est altare tabernaculi, et inter altare tabernaculi labrum* etc. Apud Rat. et aliquot MSS. *in eo spatio est altare tabernaculi, et inter altare atque ostium tabernaculi labrum* etc.

(*b*) Editio Rat. et MSS. quatuor omittunt, *ante altare*.

servituri, vel tabernaculum interius ingressuri. Tentoria porro hujus atrii in lateribus ternarum columnarum byssina erant, extenta cubitis quindenis, erecta cubitis quinis.

19. Ab hoc ergo atrio intrabatur ostium tabernaculi cum transisses altare, et labrum æneum. Intrabatur autem apertis aulæis, quibus decem, quinque hinc et quinque inde ex adverso sibimet constitutis, totum ipsum interius tabernaculum cingebatur. Quod ostium ingresso occurrebat velum, quod ad ostium fuerat oppositum, in quinque columnis extentum, variatum illis quatuor coloribus: quod velum cum faciendum præciperet, *adductorium* vocavit, credo quod curreret, ducendo et reducendo, cum operiret atque aperiret ingressum. Transito isto velo, excipiebat pars tabernaculi media inter hoc velum et illud alterum interius quod columnis quatuor fuerat impositum, ex illis quatuor coloribus factum, et separabat inter sancta quæ forinsecus erant, et sancta sanctorum interius posita. In hoc itaque medio spatio inter ista duo vela, mensa erat aurea, quæ habebat panes propositionis in parte Aquilonis; ut contra eam candelabrum aureum septem lucernarum in parte Austri. Huc usque secundis sacerdotibus licebat intrare.

20. Interius autem, id est, in sancto sanctorum ultra velum quatuor columnarum, arca erat testimonii deaurata, in qua erant tabulæ lapideæ Legis, et virga Aaron, et urna aurea cum manna, et propitiatorium desuper aureum, ubi stabant duo Cherubim, alis obumbrantes propitiatorium et intuentes invicem et ipsum. Ante arcam vero, id est inter arcam et velum, positum erat altare incensi, quod aliquando aureum dicit Scriptura, aliquando deauratum, aureum utique appellans quia erat inauratum. Ad hæc sancta sanctorum nisi summo sacerdoti non licebat intrare quotidie propter inferendum incensum; semel autem in anno cum sanguine ad purificandum altare, et si quando forte exigebat necessitas pro peccato sacerdotis, aut universæ synagogæ, sicut in Levitico scriptum est. (Lev. 16.) Sic intrabatur tabernaculum ab Occidente, id est a porta (a) atrii usque ad latus Orientale introrsus ubi erat arca testimonii.

21. Hoc autem interius tabernaculum, quod incipiebat non a porta atrii, sed ab ostio quod appellabatur ostium tabernaculi, et finiebatur in longum latere Orientis ubi erat arca testimonii, decem aulæis concludebatur, quorum erant singula viginti-octo cubitorum, quinque hinc et quinque inde, sibimet connexa ansulis et circulis, et ex adverso sibimet constituta; et columnis vicenis in lateribus longioribus Aquilonis atque Austri, et columnis octo a latere Occidentis, a latere autem Orientis nullis columnis, sed solis aulæis. Quæ aulæa decem erigebantur in cubitis quatuor, et per totum circuitum tendebantur in cubitis ducentis-octoginta: quorum centena in lateribus erant longioribus Austri et Aquilonis per vicenas columnas; quadragena vero cubita in reliquis duobus lateribus brevioribus; uno Occidentis per columnas octo; altero Orientis, ubi columnæ non erant, sed sola tendebantur aulæa de solis duabus angularibus columnis, mediis autem nullis: et erant hæc aulæa decem de quatuor coloribus texta. Hoc ergo interius tabernaculum circumdabatur atrio ab Austro viginti columnis, et ab Aquilone viginti. Quæ duo atrii latera æqualem habebant longitudinem cum lateribus interioris tabernaculi; quia et ipsa vicenis columnis porrigebantur in cubitis totidem, id est centenis. A latere autem Orientis atrium concludebatur columnis decem, cubitis quinquaginta: qui ordo columnarum rectus erat, et incurrebat in illas duas angulares interioris tabernaculi, quas solas Orientis pars habebat; proinde cum ipsis complebantur decem. A latere autem Occidentis habebat quidem atrium decem columnas, non tamen recto ordine, sed sicut jam ostendimus tamquam triporticum, quatuor a porta, et ternas a lateribus.

22. Universum autem atrium in circuitu tabernaculi tentoriis byssinis cingebatur, quæ erigebantur cubitis quinque: his superveniebant vela capillacia undecim, ex una parte quinque sibimet connexa, ex alia sex. In connexione ergo quinque velorum, cubita erant centum quinquaginta; ex alia vero parte in connexione sex velorum, cubita erant centum octoginta: quoniam vela singula tricenorum fuerunt cubitorum. Sed ut alia pars alteri coæquaretur, duplicatum est unum velum a facie tabernaculi, id est ab Oriente; et subtectum est dimidium velum a parte posteriore, id est ab Occidente: atque ita subtracta sunt cubita triginta, quanta erat veli unius longitudo; et remanserunt centum quinquaginta, quot etiam ex parte altera fuerunt. Circuitus itaque velorum capillaciorum, quo cingebatur atrium tabernaculi, trecentis cubitis tendebatur, sicut circuitus decem aulæorum interioris tabernaculi cubitis ducentis octoginta. Aulæa quippe singula habebant cubita vicena et octona in longitudine, capillacia vero vela tricenis cubitis longa erant. Quapropter ex ambitu aulæorum interioris tabernaculi, qui erat in cubitis ducentis octoginta, centena cubita in lateribus longioribus erant Austri et Aquilonis, et quadragena in duobus brevioribus Orientis et Occidentis: ex ambitu autem capillaciorum velorum, quo atrium exterius tegebatur, quia ambitus erat in cubitis trecentis, centena erant in lateribus longioribus Austri et Aquilonis, quoniam æqualia erant lateribus tabernaculi interioris, quinquagena autem in duabus reliquis partibus Orientis et Occidentis. Ac per hoc duo illa cubita, quibus longius erat aulæo velum capillacium, non lateribus Austri et Aquilonis, quæ paria erant atrii exterioris et tabernaculi inte-

(a) Sic vetus codex Corbeiens. At editi et plures MSS. a porta Austri. Vaticanus MS. a porta atrii Austri.

rioris, sed lateribus Orientis et Occidentis pro- A
ficiebant. In eis enim lateribus creverat taber-
naculi latitudo, circumposito extrinsecus atrio:
sed quinquaginta cubita velorum capillaciorum
a parte Orientis per decem columnarum rectum
ordinem tendebantur, eisque proficiebat unum
cubitum ex duobus illis, quibus eorumdem ve-
lorum major fuerat longitudo: alia vero cubita
quinquaginta, quæ Occidentali lateri debeban-
tur, quibus alterum ex duobus illis cubitum pro-
ficiebat, non tendebantur per columnarum ordi-
nem rectum. Ibi enim erat illa tamquam tripor-
ticus, quæ concludebat spatium atrii, ubi esset
altare sacrificiorum, quatuor columnis a porta
et ternis a lateribus: ac per hoc non poterant
a etiam (*a*) portam cingere illa cubita quinqua-
ginta, sed usque ad cooperienda obliqua illa la-
tera tendebantur, quæ in columnis ternis et quin-
denis cubitis erant. Erigebantur autem capilla-
cia vela cubitis quatuor, eisque tegebantur atrii
tentoria byssina, quorum erat erectio in cubitis
quinque.

23. Pelles vero rubricatæ super capillacia vela
veniebant. Desuper autem, id est, a parte tecti,
vice cameræ tabernaculum pellibus hyacinthinis
tegebatur: utrum cum atrio et spatium illud in-
terius, non apparet: sed credibilius est, atrii
spatia quæ inter exteriores et interiores colum-
nas erant, (*b*) cælum apertum habuisse, maxi- b
me illud Occidentis, ubi erat altare sacrificio-
rum.

LIBER TERTIUS

Quæstiones in Leviticum.

QUÆST. I. Lev. 5. 1.

Si autem anima peccaverit, aut audierit vocem juramentis, et ipse testis fuerit aut viderit, aut conscius fuerit, si non nuntiaverit, et accipiet peccatum: hoc est, *Si non utique nuntiaverit, accipiet peccatum?* Quod enim additum est, *et*, locutionis est usitatæ in Scripturis. Verum iste sensus quia obscurus est, exponendus videtur. Hoc enim videtur dicere, peccare hominem, quo audiente jurat aliquis falsum, et scit eum falsum jurare, et tacet. Tunc autem scit, si ei rei, de qua juratur, testis fuerit, aut vidit, aut conscius fuit, id est aliquo modo cognovit, aut oculis suis conspexit, aut ipse qui jurat illi indicavit: ita enim potuit esse conscius. Sed inter timorem hujus peccati, et timorem proditionis hominum, non parva exsistit plerumque tentatio. Possumus enim paratum ad perjurium admonendo vel pro- C hibendo a tam gravi peccato revocare: sed si non audierit, et coram nobis de re quam novimus, falsum juraverit, utrum prodendus sit, si proditus etiam in periculum mortis incurrat, difficillima quæstio est. Sed quia non expressit cui hoc indicandum est, utrum illi cui juratur, an sacerdoti, vel cuipiam qui non solum eum persequi non potest irrogando supplicium, sed etiam orare pro illo potest, videtur mihi quod se homo solvat etiam a peccati vinculo, si indicet talibus, qui magis possunt prodesse quam obesse perjuro, sive ad corrigendum eum, sive ad Deum pro illo placandum: si et ipse confessionis adhibeat medicinam.

QUÆST. II. Lev. 5. 2.

Post hoc autem peccati genus, quod de perjurio alicujus non indicato commemoravit, nul- D lum pro eo sacrificium jussit offerri: sed deinde subjunxit, *Anima quæcumque tetigerit omnem rem immundam, aut morticini, aut a fera capti immundi, aut eorum quæ sunt morticina a-*
B *bominationum immundarum, morticinum ju-*
*mentorum immundorum: * aut tetigerit ab im-* v. 3.
munditia hominis, ab omni immunditia ejus,
quam si tetigerit, inquinabitur: et latuerit eum,
post hoc autem cognoverit, et deliquerit. Neque
hic sacrificium pro isto genere peccati quod of-
ferretur commemoravit, sed adhuc adjecit, et
ait, *Anima quæcumque juraverit distinguens* v. 4.
labiis malefacere, aut benefacere, secundum o-
mnia quæcumque distinxerit homo cum jureju-
rando, et latuerit eum, et id congnoverit, et
*peccaverit unum ex his, * et confessus fuerit* v. 5.
peccatum, pro quo peccavit adversus ipsum. His
omnibus sine aliqua interpositione sacrificii con-
nexis et explicatis, adjungit, et dicit, *Et* (*c*) v. 6.
offeret pro iis quæ deliquit Domino, pro peccato c
C *quo peccavit, feminam ab ovibus agnam, aut ca-*
pram de capris pro peccato, et exorabit pro eo
sacerdos pro peccato, et remittetur illi peccatum.
Quid est ergo, quod pro tacito cujusquam perjurio, et pro eo quod tangitur morticinum vel aliquid immundum, nullum sacrificium commemoravit; pro eo vero peccato ubi falsum quisquam nesciens juravit, dixit offerri agnam vel capram? An pro omnibus supra dictis hoc sacrificium oportet intelligi? Voluit enim prius omnia enumerare, et sic inferre quo sacrificio possint expiari. Sed in eis omnibus supra dictis generibus peccatorum, sunt quædam propter locutionum modos subobscure posita, sicuti est quod ait, *morticinum jumentorum.* Ea enim quæ Græce κτήνη appellantur, plerique nostrorum D *jumenta* interpretati sunt, quod nomen in Latina consuetudine eorum animalium est, quorum laboribus adjuvamur, maxime in portandis oneribus, sicuti sunt equi, asini, muli, cameli, et si quid hujusmodi: quæ vero Græci κτήνη vo-

(a) Editi omittunt, *portam*, habent omnes MSS.
(b) Am. Er. et Lov. *celum.* At Bat. et MSS. *cælum.*
(c) MSS. *offeret.* Sic etiam infra constanter, ubi Græc LXX. est. οἴσει.

cant, tam late intelliguntur, ut omnia aut prope omnia pecora isto nomine concludantur. Et ideo novo genere locutionis, velut πλεονασμῷ, additum est in Græco, *immundorum*, cum diceretur, *jumentorum*: quoniam sunt etiam munda pecora, quæ κτήνη appellantur. Quæ autem jumenta usus Latinus appellat, secundum Legis distinctionem nonnisi immunda sunt.

QUÆST. III. Lev. 5, 4. ITEM quod ait, *Anima quæcumque juraverit, distinguens labiis malefacere aut benefacere*, quæritur quid dixerit, *distinguens*. Assidue
Ps. 65. 14. quippe hoc verbum ponit Scriptura. Unde est et illud, Reddam vota mea, quæ distinxerunt
Ezech. 3. 18. labia mea. Item dicitur ad Ezechielem, Cum dicam iniquo, morte morieris, et tu non distinxi-
Num. 30. 4. sti neque locutus es. Item scriptum est, Si qua in domo patris sui constituta voverit votum, distinguens labiis suis adversus animam suam. Videtur ergo ista distinctio quasi definitio esse, qua secernitur aliquid a ceteris, quæ solo dicto non tenentur. Sic ergo accipiatur tamquam dictum sit, *Anima quæ juraverit, definiens labiis malefacere aut benefacere secundum omnia quæ definierit homo cum jurejurando, et latuerit eum*, id est, nesciens faciendum esse vel non faciendum, juraverit facere: *et id cognoverit, et peccaverit unum ex his*, sive quia juravit antequam cognosceret, sive quia fecit quod juravit, et cognovit postea quia non fuit faciendum neque jurandum: *et confessus fuerit peccatum pro quo peccavit*, id est, peccatum, quod peccavit: locutio est enim. Quod autem addidit, *adversus ipsum*, quid intelligitur, nisi adversus ipsum peccatum confessus fuerit, id est confitendo pec-
Lev. 5, 6. catum accusaverit? *Et offeret pro iis quæ deliquit Domino, pro peccato quo peccavit, feminam ab ovibus agnam*. Usitata locutione *agnam feminam* dicit, quasi possit esse non femina: *aut capram de capris*, sicut *agnam de ovibus*, quasi possit esse aut agna nisi de ovibus, aut capra nisi de capris. Nonnulla autem quæstio est, immo non parva, quid sit quod assidue di-
v. 3. cit, *Post hoc autem cognoverit, et deliquerit*: quasi tunc fiat delictum, cum fuerit cognitum. An potius quia nisi pro cognito satis fieri non potest? sed non ait, Post hoc autem cognoverit et pænituerit eum: quid ergo est, *Post hoc cognoverit et deliquerit*, nisi post cognitionem deliquerit; ut si sciens fecerit quod faciendum non esset, tunc delicto purgatio debeatur? Sed non ita prælocutus est. Ea quippe videtur exsequi peccata quæ ab ignorantibus, et per hoc a nolentibus, committuntur. Fortassis ergo aliquo genere locutionis *deliquerit* dictum est, delictum esse didicerit. An potius converso ordine dictum est (quia et talia genera locutionis habet Scriptura) quod per alia loca similia recto ordine dicebatur? Nam cum alibi toties scriptum sit, *Et deliquerit et cognitum fuerit ei*; hic tantum converso, ut dixi, ordine, prius dictum est *cognoverit*, deinde *et deliquerit*. Ordine autem suo, ita dici posset, *Anima quæcumque tetigerit omnem rem immundam aut morticini, aut a fera capti immundi, aut eorum quæ sunt morticina abominationum immundarum, morticinum jumentorum immundorum, aut tetigerit ab immunditia hominis, ab omni immunditia ejus quam ei tetigerit inquinetur, et ei latuerit eum, et deliquerit, post hoc autem cognoverit*.

QUÆST. IV. Lev. 5. 7. *Si autem non valet manus ejus quod satis sit in ovem, offeret pro peccato suo quod peccavit, duos turtures aut duos pullos columbinos Domino, unum pro peccato, et unum in holocaustoma*. Certe hic aperit quæstionem, de qua superius cum loqueretur ambigebamus. Ideo quippe videtur dicere, *unum pro peccato, alterum in holocaustoma*, quoniam non offerebatur sacrificium pro peccato nisi cum holocausto. Denique cum prius seorsum de holocaustis loqueretur,
Lev. 4. 14. commemoravit turturem, et non dixit duos: nunc vero ideo duos dicit, quia sacrificium pro peccato sine holocaustomate non offerebatur. Quod
Lev. 4. 35. ergo superius dicebat, *Et imponet super holocaustoma*, non est dubium quod prius holocaustoma, deinde illud superimponebatur: nunc vero de avibus aliter dicit, ut prius offeratur pro peccato una avis, deinde altera in holocaustoma.

QUÆST. V. Lev. 5. 15. Quod autem ait, *Anima ei latuerit eum, oblivione*, id est, si oblivione factum fuerit ut lateat eum, vel eam si ad animam refers, quoniam *eum* dicendo, ad hominem retulit. Animam quippe hic hominem dicit.

QUÆST. VI. Lev. 5. 17. ET (a) *peccaverit nolens a sanctis Domini*. Videtur obscure positum hoc peccati genus, sed in consequentibus aperitur, ubi dicit (b) post oblatum de ariete sacrificium, *restituet illud, et*
v. 16. *quintas adjiciet*. Ibi enim intelligitur hoc esse a sanctis oblivione peccare, aliquid per oblivionem usurpare quod debetur sanctis, sive sacerdotibus sive oblationibus, vel primitiarum, vel quidquid hujusmodi.

QUÆST. VII. Lev. 5. 17. ET *anima quæcumque peccaverit, et fecerit unum ab omnibus præceptis Domini, quæ non oportet fieri, et non cognoverit, et deliquerit*, et (c) *non cognoverit peccatum suum*, * *et affe-*
v. 18. *ret arietem sine macula de ovibus pretio argenti in delictum ad sacerdotem: et exorabit pro eo sacerdos propter ignorantiam ejus, quam igno-*
v. 19. *ravit, et ipse non scivit, et remittetur illi*. * *Deliquit enim delictum ante Dominum*. Excepta locutionum inusitata densitate, quæ jam propter assiduam repetitionem debent esse notissimæ, totus iste sensus obscurus est; quoniam quæritur quomodo discernatur hoc genus delicti ab eis, quæ superius quadam generalitate complexus

(a) Editi: *Et si peccaverit nolens a sanctis Dominum*. At MSS. consentiente Græco carent, *si*; et habent, *Domini*. Quorum demum auctoritate passim Lectionem Græcam LXX. interpretum restituimus, tam frequentibus locis, ut nos ea omnia pigeat adnotare.

(b) Editi, *quod post oblatum*. Abest, *quod*, e MSS.

(c) Sic omnes codices hoc loco: licet postea in q. 20. n. 3. ferant, *et acceperit peccatum suum*, quæ lectio verior est, ut liquet ex Græc. LXX.

est. Videtur enim hoc ratio poscere, ut certis A
generibus peccatorum certa genera, quibus expientur, sacrificiorum adhibenda sint. Hoc autem quod modo commemoravi, non specialiter exprimit peccatum, sed in ea videtur generalitate versari, de qua ante cum diceret, consti-
Lev. 4. tuit sacrificium sacerdoti vitulum, et universæ synagogæ similiter vitulum, principi caprum, et cuicumque animæ, hoc est cuicumque homini capram, vel si voluerit ovem, tamen femininum pecus. Deinde cœpit excepta facere quædam ge-
Lev. 5. nera peccatorum, et nominatim exprimere pro quibus quid offerendum sit: velut de audito et tacito cujusquam perjurio, et de tacto morticino et immundo, et juratione falsa per ignorantiam; de ovibus agnam, aut capram de capris, aut par turturum, aut duos pullos columbinos,
aut decimam partem œphi similaginis; pro eo B
autem peccante qui per oblivionem aliquid sanctorum usurpavit, arietem et ejusdem rei restitutionem, quintis adjectis. Nunc vero non expres-
Lev. 5. 17. sa specie peccati, generaliter addens, *Anima quæcumque deliquerit, et fecerit unum ab omnibus præceptis Domini, quæ non oportet fie-*
Lev. 4. 13. et 22 etc. *ri*, (sic in illa generalitate dicebat, *Unum ex præceptis Domini quod non fiet) et non cognoverit, et deliquerit*, id est, per ignorantiam nolens peccaverit, arietem jubet offerri, non capram aut feminam ex ovibus, sicut superius in tali peccatorum generalitate constituerat. Quid sibi ergo vult ista permixtio? Nisi forte quod hic dicit,
Lev. 5. 19. *Deliquit enim delicto delictum ante Dominum*,
hoc quod ait, *ante Dominum*, in his voluit de- C
lictum intelligi, quæ fiunt ante Dominum, id est, quibus Domino in tabernaculo deservitur: unde aliquid paulo ante dixerat, cum ait, *Pec-*
v. 15. *cavit a sanctis*; et intelleximus, usurpavit aliquid sanctorum, quia etiam restitui præceperat. Ac per hoc non sic tantum peccari potest in his rebus, si aliquid inde per oblivionem usurpetur; sed etiam multis aliis modis potest quisque per ignorantiam delinquere in iis, quæ servituti Domini exhibentur: hoc voluit postea genus delictorum generaliter commemorare, et ideo et illic et hic arietem jussit offerri. Plenæ sunt autem Scripturæ cum dicitur, *ante Dominum*, et non intelligitur, nisi illud quod Domino exhibetur sicut sacrificium, vel primitiæ, vel aliqua
in sacris servitus. D

QUÆST. VIII. Lev. 5. 7. QUÆRITUR etiam, utrum ubique sit accipiendum quod dictum est, si non valet manus ejus quod satis est ad ovem, offerre eum debere par turturum, aut duos pullos columbinos; et si hoc quoque non valet, certam similaginis quantitatem. Quoniam si ubique ita licere intelligitur, non potest quidem dici, sacerdotem non habere vitulum aut universam synagogam, aut princi-
a pem (a) non habere caprum vel ovem: et si ita est, quid opus erat postea dicere, tacitum cujusquam perjurium, aut tactum immundum, et

perjurium per ignorantiam factum purgari sa-
crificio præcepta sint etiam in illa generalitate Lev. 4. 28. et 32.
peccati, ad quam generalitatem etiam ista potuerunt pertinere? Si autem hinc ista discernuntur, (b) quod licebat pro eis turtures et co-
lumbos, vel etiam, si hoc non esset, similagi- b
nem offerri, ibi autem ubi non dictum est non licebat, non videtur subventum esse pauperibus; quoniam multa possent esse delicta non specialiter expressa, quæ ad illam generalitatem referrentur, ubi gravarentur inopes, si tantum-
modo capram feminam, et agnam ex ovibus, (c) c
et illas aviculas, et similaginem licebat offerri. Nisi forte quis dicat, hoc discerni ista excepta et nominatim expressa peccata ab illis quæ generaliter commemorata sunt, quia hic agnam dixit, ibi ovem, ut ætas pecorum aliquam differentiam faciat: dum tamen intelligatur pauperibus peræque subventum, ut si non haberent ulla animalia quadrupedia, aut memoratas aves aut similaginem offerrent pro peccatis ignorantiæ suæ. Si autem movet, quare cum generaliter omnia ignorantiæ peccata concluserit, et sacrificia non pro distantia peccatorum quam non fecerat, sed pro distantia personarum distinxerit; postea voluerit etiam peccata distinguere, et pro eorum diversitate sacrificia diversa præcipere, quasi non ad illam generalitatem omnia pertinerent: sic factam posterius exceptionem oportet intelligi, ut quæcumque remanserint, his exceptis quæ nominatim et speciatim commemoravit, dicta in illa generalitate intelligamus. Quem modum locutionis non est alibi reperire: sed in Scripturis sanctis tale est illud ubi Apostolus ait, Omne peccatum quodcumque fe-
cerit homo extra corpus est. Hic enim nihil vi- 1 Cor. 6. 18.
detur prætermisisse peccati, quando quidem ait, Omne peccatum quodcumque fecerit homo: postea tamen excepit fornicationem, cum intulit,
Qui autem fornicatur, in corpus proprium pec- Ibidem.
cat. Quod secundum consuetudinem nostræ locutionis ita diceretur: Omne peccatum quodcumque fecerit homo excepta fornicatione, extra corpus est: qui autem fornicatur, in corpus proprium peccat. Ita et hic, cum prius generaliter omnia ignorantiæ peccata diceret illis, quæ commemoravit, sacrificiis expianda; postea tamen excepit illa, quibus expresse et distincte positis certam sacrificiorum purgationem adhiberet, ut his exceptis quæcumque reliqua essent, ad illam generalitatem pertinerent.

OFFERET arietem ab ovibus sine macula, pre- QUÆST. IX. Lev. 6. 6.
tio, in quod deliquit. Non ita distinguendum est, quasi pretio in quod deliquerit, id est in quod pretium deliquit; sed si offeret arietem, pretio offerat, id est emtum. Etiam hoc enim videtur ad sacramentum alicujus significationis pertinere voluisse, quoniam pretium ipsum non definivit. Nam si definisset, posset videri hoc præcepisse, ne vile pecus offerretur, ut etiam-

(a) Er. et Lov. non habere capram. Alii codices, caprum.

(b) Editi: *quod licebat pro eo.* MSS. *pro eis.*
(c) Forte leg. *et non illas aviculas.*

si non emeret qui offerret, tale tamen offerret quod tanti valeret. Addito autem non solum *pretio*, ut emtus aries offerretur, verum etiam *siclorum sanctorum*, ita enim dicit, *Pretio argenti* Lev. 5. 15. *siclorum* (a) *siclo sancto*, aliquot siclis ut ema- a tur aries; non uno siclo voluit. Quid sibi autem velit siclum sanctum, jam ubi visum est disseruimus. Quod vero cum dixisset. *Et delicti sui offeret Domino arietem ab ovibus sine macula pretio;* deinde addidit, *in quod deliquit:* intelligendum est in id offeret in quod deliquit: id est, in eam rem, propter eam rem. *Et auferet* Lev. 6. 10. *holocarpoma quod consumserit ignis, illam holocaustosim ab altari.* Quid auferet, si consumtum est? Jussit enim sacerdotem auferre post totius noctis ignem holocarpoma, id est, holocaustum quod ignis consumserit. Vel quid sibi vult etiam illud quod addidit, *illam holocaustosim:* cum hoc intelligatur holocarpoma quod holocaustosis: nisi forte illud est verum quod in quodam Græco invenimus; non enim ait, aufe- * Sic hodie apud LXX. ret holocarposim, sed *auferet* * *catacarposim*, hoc est, reliquias holocausti quod ignis consumsit. Has autem reliquias, velut est cinis et carbo, appellavit illam holocaustosim, ejus rei nomine quæ consumta est, reliquias ipsius consumtionis appellans.

QUÆST. X. Lev. 6. 9. Quod autem supra dixit *Ista lex holocausti*, et deinde exponens quæ sit eadem lex dicit, *Ista holocaustosis super incensionem ejus super altare totum noctem usque in mane, et ignis altaris ardebit super illud, non exstinguetur*, planius esset secundum nostræ consuetudinis locutionem, si non haberet, *et:* nam ista conjunctione detracta ita sensus contexitur. *Ista holocaustosis, super incensionem ejus super altare totum noctem usque in mane ignis altaris ardebit super illud*, id est, super altare. Deinde ad cumulum exprimendæ sententiæ intulit, *non exstinguetur.* Nam hoc erat jam dictum, *toto nocte.*

QUÆST. XI. Lev. 6. 11. Et *induet stolam aliam, et abjiciet holocarpoma extra castra in locum mundum:* hoc appellat *holocarpoma* quod jam concrematum est: hoc autem in illo Græco κατακάρπωσις legitur. b Quidam vero Latini addiderunt, *quod* (b) *concrematum est*, et ita interpretati sunt, *Et abjiciet holocarpoma quod concrematum est extra in locum mundum.*

QUÆST. XII. Lev. 6. 12. *Et ignis* (c) *super altare semper ardebit ob eo, et non exstinguetur*, id est, ab illo igne in e quo arsit holocaustum usque in mane. Non vult enim ignem prorsus exstingui, sed cum usque in mane arserit holocaustum, ablatis inde reliquiis consumtionis nec sic exstingui ignem, sed inde iterum renovari, quo ardeant alia quæ imponuntur.

(a) In excusis, *argenti siclorum sanctorum.* In MSS. *argenti siclorum siclo sancto.* Porro apud LXX. legitur ἀργυρίου σίκλων τῷ σίκλῳ τῶν ἁγίων in codicibus tamen aliquot, Nobilio teste, τῷ σίκλῳ τῷ ἁγίῳ.
(b) Sic MSS. Editi, *consecratum.*
(c) Editi, *Et ignis altaris.* MSS. juxta LXX *super altare.*

Quod autem sequitur et dicit. *Et exuret super* QUÆST. XIII. Lev. 6. 12. et 13. *illud sacerdos ligna* (d) *mane mane, et stipabit super illud holocaustum, et superponet super illud adipem solutaris, et ignis semper ardebit super* d *altare, non exstinguetur:* videndum est utrum *mane mane*, quotidie voluerit intelligi, ut nullus dies prætermitteretur, quo non inveniretur holocaustum, et adeps salutaris: an *mane mane*, ut quocumque die imponeretur, nonnisi mane imponeretur. Si enim quotidie intellexerimus, quid si nullus afferret? Si autem tamquam de publico vel de suo sacerdotes quotidiana holocausta procurabant; super ipsa imponebantur ea, quæ jussit a populo oblata pro peccatis super holocausta imponi; et non erat necesse offerenti sacrificia pro peccato, etiam holocaustum offerre super quod illud imponeretur, nisi quando par turturum offerebatur, aut duo pulli columbini: nam Lev. 5. 7. ibi omnino definitum est, unum pro peccato, alterum in holocaustum offerri oportere; et prius pro peccato, deinde in holocaustum. Deinde quæri potest, utrum holocaustum quod mane mane jussit imponi, ipsum etiam per totam noctem arderet usque ad alterum mane; an illud quod ait, tota nocte ardere debere, holocaustum fuerit vespertinum, et deinde cœperit de lege holocausti dicere, ut a vespertino holocausto inciperet: quod mirum est si taceret, nec admoneret talia vespere offerri oportere.

QUÆST. XIV. Lev. 6. 20. *Et locutus est Dominus ad Moysen dicens, Istud donum Aaron et filiorum ejus, quod offerunt Domino in die quacumque unxeris eum.* Alia Exod. 29. 1. sunt sacrificia, quæ commemoravit in Exodo, quibus per septem dies sanctificantur sacerdotes, ut sacerdotio suo fungi incipiant; et aliud est quod modo commemorat quid offerat summus sacerdos, quando constituitur, id est quando ungitur. Hoc enim sequitur et dicit, *In die quacumque unxeris eum.* Non dixit, unxeris eos; cum etiam secundos sacerdotes ungi præcipiat. Deinde dicit ipsum sacrificium, *decimam partem œphi similaginis, in sacrificium sempiternum.* Quæritur quomodo sempiternum, si illud eo die offertur, quo ungitur summus sacerdos, ab illo qui unctus est, nisi ut semper hoc offeratur in die quo ungitur summus sacerdos, hoc est per successiones sacerdotum quamvis et illo modo sempiternum possit intelligi, non hoc, sed quod significat.

QUÆST. XV. Lev. 6. 20. * v. 21. *Dimidium ejus*, inquit, *mane, et dimidium ejus post meridiem:* quod Græcus habet δειλινόν. * *In sartagine*, inquit, *in oleo fiet, conspersam offeret eam, fresa*, id est eam similaginem. Deinde dicit *fresa*, si tamen hoc recte interpretatum est ex illo quod Græcus habet (e) ἐρικτά, et e pluraliter hoc posuit genere neutro. Non enim ait fresam, tamquam eamdem similaginem, quam

(d) Editi, *mane*, hic et infra nonnisi semel: at MSS et LXX. iterato habent, pro quo Vulgata versio, *mane per singulos dies.*
(e) In editis et apud LXX. ἑλικτά convoluta. Sed Melius MSS. Corbeiensis ἐρικτά id est *fresa* uti interpretatur Augustinus. Extat eadem vox Levit. 2. 14. χίδρα ἐρικτά Latine *segetes* seu *farra comminuta.*

dixerat conspersam. Hæc autem fresa sacrificium de fragmentis esse dicitur. Utrum ergo fresa dicat ipsa fragmenta, id est comminuta, an ipsa minutissima similaginis fresa dixerit, non est evidens.

QUÆST. XVI. Lev. 6. 21. et 22. SEQUITUR autem et dixit, *Sacrificium in odorem suavitatis Domino Sacerdos unctus qui pro eo ex filiis ejus faciet illud*. Propter hoc fortassis dixerat *sempiternum*, ut hoc faciat omnis summus sacerdos, quando succedit mortuo, eo die quo unctus fuerit; adjunxit enim et ait, *Lex æterna:* cum possit etiam æternum secundum id intelligi quod significat.

QUÆST. XVII. Lev. 6. 23. SEQUITUR autem *omne consumabitur:* quod habet Græcus ἐπιτελεσθήσεται, et aliqui interpretes dixerunt, *Omne imponetur:* ubi vult intelligi esse holocaustum, quia nihil exinde remanet. Denique adjungit, *et omne sacrificium sacerdotis holocaustum erit, et non edetur*. Ibidem. Hoc ergo dixerat, *Omne consummabitur*.

QUÆST. XVIII. Lev. 6. 26. DE sacrificio pro peccato cum diceret, *Sacerdos*, inquit, *qui imponet illud, manducabit illud*. Non hoc quod imponet manducabit, nam illud igni consumetur; sed quod inde remanserit: non enim holocaustum est, ut totum ardeat in altari. Dicit autem postea, *Omnia quæ pro peccato sunt, ex quibus illatum fuerit a sanguine eorum in tabernaculum testimonii exorari in sancto, non edetur, sed igni concremabitur*. v. 30. Quomodo ergo ad sacerdotes pertinent manducanda, quæ remanent de sacrificiis pro peccatis? Propter quod intelligendum est, hæc excepta esse, de quorum sanguine tangitur illud altare incensi in tabernaculo testimonii. Hoc enim jussit fieri Levit. 4. 12. et 21. superius de vitulo, quem pro peccato suo sacerdos offerret, et de vitulo quem pro peccato universæ synagogæ, ut carnes quæ remanserint, foris extra castra comburantur: hoc et modo breviter commemoravit.

QUÆST. XIX. Lev. 6. 31. *Et ista est lex arietis, qui pro delicto est sancto sanctorum sunt:* id est ad sacerdotes pertinent manducanda.

QUÆST. XX. Lev. 6. 37. 1. Quid est quod de ariete pro delicto cum dixisset, legemque sacrificii exposuisset, ait, *Quomodo quod pro peccato, ita et id quod pro delicto: lex una est eorum?* Quæritur inter peccatum et delictum quæ sit differentia: quoniam si nulla esset, nullo modo diceretur, *Quomodo quod pro peccato, ita et quod pro delicto*. Quamvis enim lex ejusque sacrificium nihil distet, quia lex una est eorum: tamen ipsa duo, quorum unum est sacrificium, id est peccatum et delictum, si inter se nihil differrent, et si unius rei duo nomina essent, non curaret Scriptura tam diligenter commendare unum esse utriusque sacrificium.

Peccatum. Delictum. 2. Fortassis ergo peccatum est perpetratio mali, delictum autem desertio boni, ut quemadmodum in laudabili vita, aliud est declinare a malo, aliud facere bonum, quod admonemur, Psal 36. 27. dicente Scriptura, Declina a malo, et fac bonum; ita in damnabili, aliud sit declinare a bono, aliud facere malum; et illud delictum, A hoc peccatum sit. Nam et ipsum vocabulum si discutiatur, quid aliud sonat delictum nisi derelictum, et quid derelinquit qui delinquit nisi bonum? Græci etiam duo nomina usitata huic pesti imposuerunt. Nam delictum apud eos et παράπτωμα dicitur et πλημμέλεια. Isto ipso quippe loco Levitici πλημμέλεια est. Apostolus autem ubi dicit, Si præoccupatus fuerit homo Gal. 6. 1. in aliquo delicto, παραπτώματι Græcus habet: quorum nominum si origo discutiatur in παραπτώματι, tamquam decidere intelligitur qui delinquit. Unde cadaver quod Latini a cadendo dixerunt, Græce πτῶμα dicitur, ἀπὸ τοῦ πίπτειν, id est ab eo quod est cadere. Qui ergo peccando malum facit, prius delinquendo a bono cadit. Et πλημμέλεια simile nomen est ne- B gligentiæ: nam Græce negligentia ἀμέλεια dicitur, quia curæ non est quod negligitur. Sic enim Græcus dicit, non curo, οὐ μέλει μοι. Particula ergo quæ additur πλὴν, ut dicatur πλημμέλεια, præter significat, ut ἀμέλεια quod vocatur negligentia, videatur sonare sine cura; πλημμέλεια præter curam, quod pene tantumdem est. Hinc et quidam nostri πλημμέλειαν non delictum, sed negligentiam interpretari maluerunt. In Latina autem lingua quid aliud negligitur, nisi quod non legitur, id est non eligitur? Unde etiam legem a legendo, id est ab eligendo Latini auctores appellatam esse dixerunt. His quodammodo vestigiis colligitur, quod ille delinquit, qui bonum derelinquit, et relinquendo a bono cadit, quia negligit, id est non legit. Pec- C catum vero unde sit dictum, quod Græce ἁμαρτία dicitur, in neutra lingua mihi interim occurrit.

3. Potest etiam videri illud esse delictum quod imprudenter, id est ignoranter; illud peccatum, quod ab sciente committitur. Huic differentiæ videntur ista testimonia consonare divina: Delicta quis intelligit? Psal 18. 13. Et illud, Quoniam tu scisti Psal. 68. 6 imprudentiam meam. Continuo quippe secutus adjunxit, Et delicta mea a te non sunt abscondita: velut alio modo repetens eamdem sententiam. Nec ab eadem ratione discordat quod paulo ante commemoravi Apostoli dictum, Si præoccupatus fuerit homo in aliquo delicto: Gal. 6. 1. hinc enim quod præoccupatum dicit, imprudenter lapsum esse significat. Peccatum vero ad scientem per- D tinere apostolus Jacobus tamquam definiens ait, Jac. 4. 17. Scienti igitur bonum facere, et non facienti, peccatum est illi. Sed sive illa, sive ista, sive aliqua alia differentia sit peccati et delicti, nisi aliqua esset, non Scriptura ita loqueretur ut diceret, *Quomodo quod pro peccato, ita et quod pro delicto: lex una est eorum*.

4. Indifferenter autem plerumque dicuntur, ut et peccatum nomine delicti, et delictum nomine peccati appelletur. Neque enim cum dicitur in baptismo fieri remissio peccatorum, non fit etiam delictorum: nec tamen utrumque dicitur, quia in illo nomine utrumque intelligitur. Sic et Dominus ait, pro multis effundi sangui- Matth 26. 28. nem suum in remissionem peccatorum: numquid

quoniam non ait, et delictorum, ideo quisquam A
dicere audebit in sanguine ipsius delictorum non
fieri remissionem? Item quod scriptum est apud
Rom. 5. 16. Apostolum, Nam judicium quidem ex uno in
condemnationem, gratia vero ex multis delictis
in justificationem: quid aliud quam nomine delictorum
etiam peccata comprehensa sunt?

5. In hac quoque ipsa Scriptura Levitici, qua
cogimur aliquam inter delictum peccatumque distantiam
vel invenire vel credere, ita legitur,
cum de his ipsis quæ pro peccatis offerenda jubebantur
sacrificiis Deus loqueretur, *Si autem*
Lev. 4. 13. *omnis*, inquit, *synagoga filiorum Israel ignoraverit,
et latuerit verbum ab oculis synagogæ,
et fecerit unum ab omnibus mandatis Domini
quod non fiet, et deliquerint, et cognitum illis
fuerit peccatum quod peccaverunt in eo.* Ecce ubi B
dixit, *Et deliquerint*, ibi continuo *peccatum quod
peccaverunt* addidit, hoc ipsum utique quod de-
v. 22. liquerunt. Et paulo post, *Si autem princeps*,
inquit, *peccaverit, et fecerit unum ab omnibus*
a *præceptis Domini Dei sui, quod non* (a) *fiet no-
lens, et deliquerit.* Item in consequentibus, *Si*
v. 27. *autem anima*, inquit, *una peccaverit nolens,
de populo terræ, in eo quod facit ab omnibus
præceptis Domini quod non fiet et deliquerit,*
v. 28. *et * cognitum fuerit ei peccatum, quod peccavit*
Lev. 5. 4. *in ipso.* Item alibi, *Anima quæcumque jurave-
rit distinguens labiis malefacere aut benefacere,
secundum omnia quæcumque distinxerit homo
cum jurejurando, et latuerit eum, et hic cogno-*
v. 5. *verit, et peccaverit unum ex his; * et confessus
fuerit peccatum pro quo peccavit adversus ipsum,* C
v. 6. ** et offeret pro eis quæ deliquit Domino, pro eo*
v. 15. *peccato quod peccavit.* Et paulo post, *Et locu-
tus est Dominus ad Moysen dicens, Anima si
latuerit eum oblivione, et peccaverit nolens a
sanctis Domini, offeret delicti sui Domino arie-
te sine macula de ovibus pretio argenti siclorum*
v. 16. *siclo sancto, * pro quo deliquit, et pro quo pec-
cavit a sanctis, restituet, et quintas adjiciet su-
per illud, et dabit illud sacerdoti: et sacerdos
exorabit pro eo in ariete delicti, et remittetur*
v. 17. *illi.* Sequitur adhuc et dicit, *Anima quæcumque
peccaverit, et fecerit unum ab omnibus præceptis*
b *Domini, quæ non oportet fieri, et* (b) *non co-
gnoverit, et deliquerit, et acceperit peccatum*
v. 18. *suum: * et afferet arietem de ovibus pretio ar-
genti in delictum ad sacerdotem: exorabitque pro
eo sacerdos, pro ignorantia ejus quam ignora-* D
v. 19. *vit, et ipse non scivit, et remittetur illi. * Deli-
quit enim delicto delictum ante Dominum.* Et ad-
Lev. 6. 2. huc ita dicit: *Et locutus est Dominus ad Moy-
sen dicens, anima quæcumque peccaverit et de-
spiciens despexerit præcepta Domini, et menti-
tus fuerit quæ sunt ad proximum de commenda-
tione aut de societate, aut de rapina, aut inju-*
v. 3. *riam fecerit aliquam proximo, * aut invenerit
perditionem, et mentitus fuerit de eo, et jura-
verit injuste de uno ab omnibus quæcumque fe-*
A *cerit homo, ita ut peccet in his. * et erit cum* v. 4.
*peccaverit, et deliquerit, et reddet rapinam quam
rapuit, aut injuriam quam nocuit, aut commen-
datum quod depositum est apud eum, aut per-
ditionem, quam invenit, ab omni re quam jura-
vit pro ea injuste: et restituet ipsum, et quintas
ejus adjiciet ad illud, cujus est ipsi reddet, qua
die convictus fuerit: * et delicti sui, offeret Do-* v. 5.
*mino arietem ab ovibus sine macula, pretio in
quod deliquit: * et exorabit pro eo sacerdos ante* v. 6.
*Dominum, et remittetur illi de uno ab omnibus
quæ fecit, et deliquit in eo.* Pene ergo in omnibus
factis, quæ dicit esse peccata eadem etiam delicta
dicit. Quapropter indifferenter ea dici manifestum
est multis Scripturarum locis: et habere aliquid
differentiæ Scriptura testatur, quæ dicit, *Sicut*
B *quod pro peccato, ita et quod pro delicto.*

Omnem adipem boum et ovium et caprarum QUÆST. XXI.
non edetis, et adeps morticinorum et a fera ca- Lev. 7. 13.
ptorum fiet in omne opus, et cibo non edetur. O- 14 et 15.
*mnis qui ederit adipem a pecoribus quæ offeret
tis ab eis hostiam Domino, peribit anima illa de
populo suo.* Dixerat superius de adipe, *Omnis* Lev. 3. 17.
adeps Domino; et quæsieramus utrum omnis o-
mnino pecoris mundi dumtaxat; (nam de im-
mundis nulla quæstio est;) et quid de adipe fie-
ret, quem vetuit in escam venire: nunc autem
dixit quid fieret de adipe morticini et a fera ca-
pti, ut sit in omne opus; omne opus, utique il-
lud opus cui tale aliquid necessarium est. Unde
remansit quæstio, quid fiat de adipe ceterorum
animalium quæ (c) munda sunt ad vescendum. c
C Sed cum dicit omnem animam perire de populo
suo, qui ederit adipem eorum pecorum, ex qui-
bus Domino offertur, videtur definiisse illum
tantum adipem de pecoribus mundis prohibitum
manducari, ex quibus fit sacrificium: quamvis
Judæos audierimus nullum omnino adipem in e-
scam sumere. Sed quid Scriptura voluerit, non
quid illi opinati fuerint, requirendum. Denique
non inveniunt, quid recte de adipe faciant, un-
de se abstineant, et quomodo eum projiciant,
cum dictum sit, *Omnis adeps Domino; si* non
adipem sacrificiorum tantum, sed etiam eorum
animalium de quibus non sacrificatur, quamvis
immundorum, hic volunt intelligi.

Quid sibi vult quod de sacrificiis salutaris ite- QUÆST. XXII.
rum admonet et dicit, eum qui offert donum sa- Lev. 7. 19.
D crificii salutaris sui, pectusculum et brachium 20. etc.
sacerdotibus dare debere, ita tamen, ut adeps
pectusculi offeratur Domino cum pinna jocineris;
cum superius loquens de sacrificiis salutaris pin- Lev. 4. 9.
nam jocineris cum adipe ventris et renum et lum-
borum offerri Domino præceperit, tacuerit au-
tem de adipe pectusculi? An quod ibi præter-
misit, hic commemorat? Quare ergo de pinna
jocineris et ibi et hic? An forte aliquid interest
quod superius de sacrificio salutaris præcepit,
hic autem addidit *sui*, tamquam aliud sit saluta-
ris, aliud salutaris sui?

(a) Ita in MSS. et apud LXX. At in editis *non fecit volens*.
(b) Deerat, *non*, in excusis: At in MSS. et apud LXX. reperitur.
(c) Editi, *immunda* MSS. Melioris notæ, *munda*.

QUÆST. XXIII. Lev. 4. 3. 1. Cum sacrificia pro peccatis prius commemo-
raret, vitulum dixit offerendum pro peccato sa-
cerdotis, qui fecisset populum peccare; postea
etiam quando narravit Scriptura, quemadmodum
ea quæ præcepit Dominus, gesta sunt erga Aa-
Lev. 8. 2. et 14. ron et filios ejus, dicitur oblatus vitulus pro pec-
Lev. 4. 7. cato; sed superius de sanguine vituli cornua tan-
v. 6. gi præcepit altaris incensi, adspergendum etiam
ex ipso sanguine contra velum sanctum, reli-
v. 7. quum vero sanguinem fundendum ad basim al-
taris holocaustomatum: postea vero quando san-
ctificatur Aaron, de adspersione sanguinis con-
Lev. 8. 15. tra velum nihil dictum est, de cornibus autem
altaris dictum est, sed non additum est *incensi;*
additum est autem effundendum sanguinem *ad
basem altaris;* non dixit, ad basem ejus, tam-
quam necesse fuisset illud altare accipere, cujus
cornua sanguine tetigisset: proinde quamvis am-
bigue sit positum, liberum est tamen ita intel-
ligere factum, ut fuerat ante præceptum de vitu-
lo pro peccato; ut non ejus altaris cornua tacta
intelligamus; ad cujus basem fusus est sanguis;
sed tacta cornua altaris incensi, fusum autem
sanguinem ad basem altaris sacrificiorum.

Lev. 4. 3. 2. Superius, quia generaliter præcipiebat, si
sacerdos peccasset, ipsum sacerdotem unctum
et consummatum, quem vult intelligi summum
sacerdotem, sacrificia ista jussit offerre: nunc
Lev. 8. 13. et 28. vero cum sanctificatur Aaron, Moyses offert et
ipse accipit pectusculum impositionis, quod an-
tea prælocutus est sacerdoti esse dandum. Inde
autem puto pectusculum impositionis dictum,
quia imponebatur inde adeps, sicut commemo-
ravit superius de sacrificio salutaris. Cum ergo
videatur ab Aaron cœpisse summum sacerdo-
tium, quid putamus fuisse Moysen? Si ergo sa-
cerdos non fuit, quomodo per illum omnia illa
gerebantur? si autem fuit, quomodo summum
sacerdotium ab ejus fratre cœpisse definimus?
Quamquam etiam Psalmus ille, ubi dictum est,
Psal. 98. 6. Moyses et Aaron in sacerdotibus ejus, auferat
dubitationem, quod sacerdos fuerit et Moyses.
Vestem tamen illam sacerdotalem, quæ magnum
Exodi 28. continet sacramentum, Aaron jubetur accipere
Exodi 19. 24. et successores ejus summi sacerdotes. In Exodo
antequam omnino aliquid de sanctificandis et
quodammodo ordinandis sacerdotibus præcipia-
tur, quando Moyse adscendente in montem, ju-
bentur non adscendere sacerdotes, quos intelli-
gere alios non possumus nisi filios Aaron; non
quia jam erant, sed quia futuri erant, hoc eos
jam tunc Scriptura appellavit per anticipatio-
Exodi 25. 11. nem, sicut sunt pleraque talium locutionum: nam
Num. 13. 17. et filius Nave, Jesus appellatus est; cum longe
postea hoc nomen ei Scriptura narret imposi-
tum. Ambo ergo tunc summi sacerdotes erant,
Moyses et Aaron; an potius Moyses, Aaron ve-
ro sub illo? an et ipse summus propter vestem
pontificalem, ille vero propter excellentius mi-
Exod. 4. 16. nisterium? Nam a principio ei dicitur, Ipse ti-
bi quæ ad populum, tu illi quæ ad Deum.

3. Quæri etiam potest, post mortem Moysi
quis unguebat successorem summi sacerdotis,
A qui succedere nisi defuncto non utique poterat?
An quia jam unctus erat inter secundos sacer-
dotes (idem quippe fuit oleum, quo et summus,
et secundi unguebantur) vestem tantum sume-
bat ille pontifex, qua ejus summitas appareret.
Et si ita est, utrum ipse sumebat, an eum alius
induebat, sicut et post ejus mortem Moyses fi-
lium fratris sui? Si ergo ab alio vestiebatur,
numquid non poterat a secundo summus? præ-
sertim quia talis erat vestis, ut eum ab alio in-
dui necesse fuerit: an sic induebatur prius, ut
etiam postea? Non enim semel indutus non eam
ponebat; aut cum posuisset, non eam resume-
bat. Fieri ergo fortasse poterat, ut secundi ve-
stirent primum, obsequendo, non excellendo.
Unde autem apparebat quisnam filiorum summo
B sacerdoti succedere deberet, non enim primo-
genitum, aut majorem Scriptura definivit: nisi
intelligamus aliquo divino indicio fieri solere,
sive per prophetam, sive quolibet alio modo
quo consuli Deus solet: quamquam ex conten-
tione res provenisse videatur, ut postea propte-
rea fuerint plures summi Sacerdotes, quia con-
tendentibus excellentioribus, litis finiendæ caus-
sa pluribus honor ipse tribuebatur.

Quid est quod dicit Moyses ad Aaron et filios QUÆST. XXIV.
ejus, cum sanctificantur ad ineundum sacerdo- Lev. 8. 35.
tium, *Ad ostium tabernaculi testimonii sedebi-
tis septem dies, die et nocte, ne moriamini?*
Numquidnam credibile est, situ corporis uno
loco sedere præceptos per dies septem die et no-
cte, unde se omnino non commoverent? Nec
C tamen hinc tamquam allegorice aliquid signifi-
catum, quod non fieret, sed intelligeretur, co-
gendi sumus accipere; sed potius agnoscere lo-
cutionem Scripturarum, ubi sessionem pro habi-
tatione et commoratione ponit. Non enim quia
dictum est de Semei quod sederit in Jerusalem 3. Reg. 2.
annos tres, ideo putandum est per totum illud 38.
tempus in sella sedisse, et non surrexisse. Hinc
et sedes dicuntur, ubi habent commorationem
quorum sedes sunt: habitatio quippe hoc nomen
accepit.

Et factum est die octavo vocavit Moyses Aa- QUÆST. XXV.
ron, et filios ejus, et senatum Israel. Quem qui- Lev. 9. 1.
dam nostri *senatum* interpretati sunt, γερουσίαν
Græcus habet: hoc est ergo secutus interpres,
quia et senatus a senio videtur dictus. Non au-
D tem apte in Latino diceretur, Vocavit senectu-
tem Israel, pro senibus vel senioribus: quam-
vis eadem locutio esset si diceretur, Vocavit ju-
ventutem Israel, pro juvenibus. Sed hoc usita-
tum est in Latina lingua, illud autem non est.
Nam hoc proprie diceretur, si diceretur, Voca-
vit senectutem Israel. Unde quidam insolenter
putantes etiam *senatum* dici, interpretati sunt
ordinem seniorum. Compendio tamen forsitan
melius diceretur, Vocavit seniores Israel.

1. Moyses dicit ad Aaron, *Et senatui Israel* QUÆST. XXVI.
loquere dicens, Accipite hircum ex capris unum Lev. 9. 3.
pro peccato, et arietem et vitulum et agnum an- et 4.
*niculum in holocarposim sine macula, et vitu-
lum a bobus, et arietem in sacrificium saluta-*

ris ante Dominum, et similam conspersam in oleo; quoniam hodie videbitur Dominus in vobis. Quatuor genera sacrificiorum de animalibus superius commendavit, holocausti, pro peccato, salutaris, et consummationis: sed consummationis ad sacerdotis sanctificationem pertinet. Tria ergo genera reliqua hic præcipiuntur offerri, et dicitur hoc senioribus Israel, ut pertineat ad universum populum. Sed hoc loco sacrificium pro peccato habet tria pecora, hircum et arietem et vitulum; ad holocaustum vero agnus pertinet: et ad sacrificium salutaris, vitulus et aries. Quapropter non est sic distinguendum, ut pro peccato non intelligatur nisi hircus, tria vero reliqua in holocaustum, id est, aries et vitulus et agnus: sed potius tria prima pro peccato, id est, quod dictum est, *Accipite hircum ex capris unum pro peccato, et arietem et vitulum*, subaudiatur pro peccato, et reliquus sit agnus in holocarposim, id est in holocaustum. Quod ideo commonendum a nobis fuit, quoniam posset etiam ita distingui, ut cum dictum esset, *Accipite hircum ex capris unum pro peccato*, reliqua jam ad holocarposim pertinere dicerentur. Quod vero adjungit, *sine macula*, ad omnia referri potest. Cum ergo ambiguum sit, quomodo aptius distinguatur, illa res adducit ut tria superiora
Lev. 4. 23. pro peccato intelligantur, quoniam superius pro peccato principis hircum jussit offerri; et pro peccato cujusque proprio, cum peccat ante Do-
Lev. 5. 18. Lev. 4. 14. minum, faciendo unum ex his quæ non oportet, præcepit arietem; pro peccato vero universæ synagogæ vitulum. Oportebat ergo ut cum senatui loqueretur quid universus populus offerre debeat, et hircus jubeatur propter principes, et aries propter proprium uniuscujusque peccatum, et vitulus propter peccatum universæ synagogæ. Aliud est enim quod in populo habet quisque peccatum suum proprium, et possunt habere omnes propria; aliud quando commune peccatum est, quod uno animo fit, et una voluntate ad aliud multitudine comparata committitur.

2. Quod vero sacrificia salutaris, vitulum et arietem jubet, hæc jubet quæ præcipua sunt:
Lev. 3. universi enim populi caussa est. Præcipiens autem antea de sacrificiis salutaris, undelibet jussit offerri, sive masculum, sive feminam: dum tamen nonnisi de bobus et de ovibus et capris offerrentur. Si autem quæritur, quare duo præcepit, vitulum et arietem, difficile est invenire: nisi forte vitulum voluit sacrificium salutaris universi populi; arietem autem pro unoquoque tamquam pro singulis quibusque: quia videtur etiam superius quasi duo genera salutaris sacrificii præcepisse; unum quod velut universorum esset, appellavit sacrificium salutaris: alterum
Lev. 7. 19. Supra q. 22. autem ubi dixit, *Si quisque obtulerit sacrificium salutaris sui.* Ubi etiam differentiam reperiebamus, quia in illo quod appellavit salutaris, non commemoravit adipem pectusculi offerendum Domino, atque ipsum pectusculum et brachium dexterum danda sacerdoti: sed in illo hoc fieri jussit quod postea dicit sacrificium salutaris sui: quod forte intelligitur singulorum quorumque privatum, non publicum universorum. Nam et Moyses obtulit sacrificia salutaris, nec dictum est ibi, salutaris sui; credo, quoniam pro populo universo obtulit. Ubi autem universi, ibi et singuli: non autem ubi singuli, continuo ibi universi. Singula enim possunt esse sine universo: universi autem non possunt nisi ex singulis quibuscumque constare. Nam singuli quique congregati vel in summam reputati, faciunt universos.

3. Notandum est sane, cum pro populo offeruntur sacrificia, et pro peccato sacrificia jussa esse offerri, et holocaustum, et sacrificia salutaris: pro sacerdote autem oblatum fuisse pro peccato, et holocaustum, et consummationis, Levit. 8. non autem salutaris: sed consummationis tunc oblatum est, quando sacerdotes sanctificati sunt ut sacerdotio fungerentur, et hæc obtulit Moyses pro Aaron et filiis ejus: postea vero Aaron ipse jam sanctificatus et sacerdotio fungens, offerre pro se jussus est vitulum pro peccato, et Lev. 9. 2. arietem in holocaustum. Non autem jussus est pro se offerre consummationis, quia tunc ideo oblatum est, ut consummaretur sanctificatione, et sacerdotio fungi posset, quo jam quoniam fungebatur, non opus erat eum iterum consummari.

QUÆST. XXVII.

1. ET *ait Moyses ad Aaron, Accede ad altare, et fac quod pro peccato tuo, et holocaustum* Lev. 9. 7. *tuum: et exora pro te et domo tua.* Mirum est quomodo prius dicat faciendum quod pro peccato; deinde holocaustum, cum sacrificia pro pec- Lev. 4. 35. catis super holocausta superius jubeat imponi, excepto quod de avibus præcepit. An forte hic Lev. 5. 8. quod prius fiebat, id est holocaustum, posterius commemoravit? Non enim quemadmodum de avibus dixit, Fac prius illud et postea illud; sed fac illud atque illud: quid autem prius faciendum sit, indicat superius exposita instructio, ubi dicit super holocaustum imponi sacrificium pro peccatis. Quamquam valde moveat quod etiam ita narrat Scriptura fecisse Aaron quod audivit, ut prius commemoret eum facere pro peccato, deinde holocaustum. Quod utrum et ipse prius fecerit, an prius hoc Scriptura narraverit quod postea factum est, sicut in multis facere solet, haberetur incertum, nisi quod dixi superius legeretur, cum ageret de sacrificio pro peccato. Ita enim legitur, *Et superponet illud sacerdos super* Lev. 4. 35. *altare super holocaustoma Domini, et exorabit pro eo sacerdos pro peccato quod peccavit, et dimittetur illi.* Quomodo ergo posset hoc super holocaustoma imponi, nisi holocaustoma prius imponeretur? Præcepit autem hoc et de sacrificio salutaris, ut super holocaustoma imponeretur: sed quia hoc non ubique dicit, non per omnia sacrificia salutaris, nec per omnia sacrificia pro peccato, potest forsitan dici, non hoc regulariter fuisse præceptum: sed illic tantummodo ut fieret dictum est, id est in sacrificio salutaris, cum sit de bobus, ibi enim id præcepit; et in sacrificio pro peccato, cum fit de femina ex o-

vibus: cetera vero sive sint salutaris, sive pro peccato, non esse necesse ut super holocausta imponantur.

Lev. 9. 15. 2. Movet etiam quod cum faceret Aaron dona populi, quæ supra commemoravit, non omnia commemorata sunt immolata, quæ fuerant prædicta: sed tantum hircus pro peccato et holocaustum, ubi tamen illum agnum non expressit: duo vero alia, quæ ad sacrificia pro peccato potius quam ad holocaustum pertinere diximus; tacuit, id est arietem et vitulum; nisi forte a parte totum intelligi voluit, ut solo capro commemorato etiam illa subsecuta acciperemus.

v. 18. 3. Cum de sacrificiis salutaris populi narraret,
quemadmodum ea fecerit Aaron, de vitulo et ariete sit, *Et occidit vitulum et arietem sacrificii salutaris populi, et obtulerunt filii Aaron sanguinem ad eum, et adfudit ad altare in circui-*
v. 19. *tu,* * (a) *et adipem qui a vitulo, et ab ariete lum-*
a *bum, et adipem tegentem super ventrem, et duos renes, et adipem qui super ipsos est, et pinnam*
v. 20. *quæ est in jocinere,* * *et posuit adipem super pe-*
v. 21. *ctuscula, et imposuit adipes ad altare: et pectusculum et brachium dextrum abstulit Aaron, ablationem ante Dominum, quomodo præcepit Dominus Moysi.* Nunc singulariter, nunc pluraliter loquitur, cum de duobus animalibus loquatur, vitulo et ariete. Quod ergo dicit duos renes, ab utroque animante intelligendum est, atque ita quatuor fiunt, ita et cetera. Quod vero ait, *Et posuit adipes super pectuscula,* cum ipsa pectuscula non imposuerit altari, sacerdoti enim debebantur cum brachiis dextris, quid sibi vult? An intelligendum est, Et posuit adipes qui sunt super pectuscula? ipsos enim posuit, quos imponeret altari a pectusculis demtos. Nam ita et superius præceperat. Denique sequitur, *Et imposuit adipes super altare, et pectusculum et brachium dextrum abstulit Aaron ablationem ante Dominum:* modo singulariter inferens, et pectusculum dicens, utique utrumque ex utroque animante, quæ pectuscula dixerat.

QUÆST. XXVIII. Lev. 9. 22. Quid est quod ait, *Cum extulisset Aaron manus super populum: benedixit eos, et descendit, cum fecisset quod pro peccato, et holocaustomata, et quæ salutaris?* Ubi autem ista fecit, nisi super altare, id est, ad altare stans eique deserviens? Inde ergo descendit ubi stabat. Nimirum illius solutio quæstionis adjuvari hoc testimonio

Lib. 2. q. 113. videtur, ubi quæsieramus in Exodo quomodo serviri potuerit ad altare, quod erat altum cubitis tribus? Gradum quippe illic intelligere prohibebamur, quia id Deus vetuerat, ne super altare pudenda virilia ministrantis revelarentur, quod utique fieret, si pars altaris gradus esset, id est si compactus adhæreret. Denique ibi hoc vetuit, ubi de altari struendi loquebatur, unum enim esse altare cum gradu cujus pars esset gradus, et ideo vetitum est: hic vero ubi altaris tanta fuerat altitudo, ut nisi sacerdos super aliquid staret, apte ministrare non posset, intelligendum est, quidquid illud erat, quod ad horam ministrationis ponebatur et auferebatur, non fuisse altaris partem, et ideo non fuisse contra præceptum, quo gradum habere prohibitum est: hoc autem qualecumque fuit, tacuit Scriptura, et ideo quæstio facta est. Sed nunc cum dicit Scriptura, sacerdotem cum fecisset sacrificia descendisse, hoc est cum immolata imposuisset altari, utique manifestat alicubi eum stetisse unde descenderet: et quia ibi steterat, ideo trium cubitorum altari ministrando servire potuisse.

QUÆST. XXIX. Lev. 9. 24. ET *vidit omnis populus, et amens factus est.* Quod alii interpretes dixerunt, *expavit,* conantes transferre de Græco, quod dictum est, ἐξέστη unde ἔκστασις dicitur, qui sæpe in Scripturis Latinis legitur mentis excessus.

QUÆST. XXX. Lev. 9. 24. ET *exiit ignis a Domino, et devoravit quæ erant super altare, holocaustomata et adipes.* Quid dixerit, *a Domino,* quæri potest, utrum quia nutu et voluntate Domini factum est, an ab eo loco ignis exiit ubi erat arca testimonii. Non enim in loco aliquo ita est Dominus, quasi alibi non sit.

QUÆST. XXXI. Lev. 10. 1. POSTEAQUAM exeunte igne a Domino, incensi et mortui sunt filii Aaron, qui ausi sunt in batillis suis adhibito igne alieno incensum imponere Domino; quod ideo non licebat, quia ex illo igne qui divinitus in altare venerat deinceps custodito, omnia erant accendenda quæ in tabernaculo accendi oportebat: mortuis ergo illis ait Moyses, *Hoc est quod dixit Dominus dicens, In eis qui mihi appropinquant sanctificabor, et in omni synagoga glorificabor:* eos appropinquare Domino volens intelligi, qui in tabernaculo sacerdotio fungebantur; sanctificari autem in eis etiam vindicando, sicut factum est. Utrum ut

I. Pet. 4. 18. hinc sciretur quam minus aliis parcat, si illis non parcit: quo sensu dictum est, Si justus vix salvus erit, peccator et impius ubi parebunt? An

Luc. 12. 48. potius secundum illud, Cui plus datur, plus exigitur ab eo? et illud, Servus qui non cognovit

Ibid. 47. voluntatem domini sui, et facit digna plagis, vapulabit pauca: servus autem qui cognovit voluntatem domini sui, et facit digna plagis, vapulabit multa? et illud, Exiguo enim conceditur mi-

Sap. 6. 7. sericordia, potentes autem potentiora tormenta patientur. Sed ubi hoc dixerit Dominus, quod eum dixisse Moyses commemoravit, in Scriptura quæ retro est non invenitur. Tale ergo est hoc, quale in Exodo, ubi dicit Domino, Tu di-

Exod. 33. 12. xisti, Scio te præ omnibus: quod invenitur quidem Dominus ei dixisse, sed postea: sed quoniam mendaciter numquam hoc Moyses diceret, intelligitur id ei etiam ante dixisse, quamvis scriptum non fuerit, ita et hoc. Unde apparet non omnia scripta esse, quæ Deus locutus est eis, per quos nobis sancta Scriptura ejus ministrata est.

QUÆST. XXXII. Lev. 10. 6. QUID est quod Aaron et reliquos filios ejus mor-

(a) Hoc tres Scripturæ versiculos, in ante excusis rejectos, scilicet, *Et adipem qui a vitulo,* etc. revocavimus ex MSS.

tem illorum duorum lugere prohibens dicit, *Caput vestrum cidara non denudabitis*, ubi certe ostendit cidaras tegmina capitum fuisse: nisi quia illa faciebant lugentes, quæ consuetudini ornatus essent contraria? sicut enim in nostra consuetudine, quia caput apertum magis habetur, operitur in luctu: sic quia illi operimento capitis ornabantur, nudandum erat lugentibus. Quod ideo prohibet, ne lugerent eos, in quorum pœna sanctificatus est Dominus, id est commendatus est timor ejus. Nec ideo quia lugendi non erant; nam præmittit alios lugere illos: sed quia illi lugere tunc non debebant, cum dies sanctificationis eorum agerentur, nondum completis septem, quibus eos præcepit de tabernaculo non abscedere. Quamquam possit videri, quia illo oleo fuerant sanctificati, hoc dictum esse quod numquam quemquam lugere deberent. Ita enim [Lev. 10. 6.] dicit, *Fratres autem vestri omnis domus Israel plorabunt incendium, quo incensi sunt a Domino.* [v. 7.] *Et ab ostio tabernaculi testimonii non exibitis, ne moriamini, oleum enim unctionis, quod est a Domino, super vos est.*

[QUÆST. XXXIII. Lev. 10. 9.] *Et locutus est Dominus ad Aaron dicens: Vinum et siceram non bibetis tu et filii tui tecum, cum intrabitis in tabernaculum testimonii, aut cum accedetis ad altare, et* non *moriemini.* Quando ergo eis bibere licebat, quandoquidem in tabernaculum eis quotidie necesse erat introire et accedere ad altare, propter continuam servitutem? Quod si quisquam dicit, non omni die sacrificia imponi solere, quid dicet de ingressu in tabernaculum, qui quotidianus erat propter candelabrum et panes propositionis super mensam ponendos? Si autem respondetur, *in tabernaculum testimonii* nunc quod ait, illud esse intelligendum ubi erat arca testimonii, etiam illuc necesse erat intrare summum sacerdotem propter incensum continuationis. Non enim semel in anno intrabat, sed cum sanguine purificationis semel in anno, propter incensum autem quotidie. An intelligendum est, Deum præcepisse, ut vinum omnino non biberent? Cur ergo non ita præcepit potius ut breviter diceret, *Vinum non bibetis;* sed addidit, *cum intrabitis in tabernaculum, aut cum accedetis ad altare?* An quia caussa non bibendi tacenda non erat, maxime quia Deus præscius erat futuros postea tam multos etiam summos sacerdotes uno tempore, id est non per successionem, qui tabernaculo et sacrificiis et incenso et universo illi ministerio vicibus deservirent; quando utique illi non bibebant, quorum locus erat deserviendi, alii autem bibebant? An quid aliud hoc loco intelligendum est? Quoniam cum vinum et siceram sacerdotes bibere prohiberet, secutus ait, [Ibidem] *Legitimum æternum in progenies vestras:* ambiguum est utrum superiori sensui connectatur, id est, ad vinum non bibendum pertineat; an inferiori ubi sequitur, [v. 10.] *Distinguere inter medium sanctorum et contaminatorum, et inter medium mundorum et immundorum: et instruere filios Israel omnia legitima, quæ locutus est Dominus ad eos per manum Moysi:* ut hoc sit officio sacerdotum legitimum æternum in progenies eorum. Quomodo autem dicat *æternum*, jam sæpe diximus. Hoc quoque ambigue positum est quod ait, *Distinguere inter medium sanctorum et contaminatorum, et inter medium mundorum et immundorum;* utrum ab eo quod sunt sancta et munda, vel inquinata et immunda; an ab eo quod sunt sancti et mundi, vel inquinati et immundi: id est utrum inter illa ipsa sacra, quæ rite vel non rite fierent, distinguere voluit sacerdotes; an inter ipsos homines probandos vel improbandos; an potius ad utrumque referendum est, sive homines, sive sacra.

[QUÆST. XXXIV. Lev. 10. 14.] *Pectusculum segregationis et brachium ablationis manducabitis in loco sancto.* Quamvis singula singulis data sint, nimirum tamen utrumque posset dici segregationis, quia utrumque sacerdoti separatur; et utrumque ablationis sive demtionis, quod Græce dicitur *ἀφαίρεμα*, quia utrumque demitur et aufertur eis, pro quibus offertur, ut detur sacerdoti. Pectusculum sane impositionis superius legimus, et brachium ablationis; quia de brachio nihil imponebatur altari, adeps autem de pectusculo imponebatur.

[QUÆST. XXXV. Lev. 10. 14.] Quid est quod dicit, *De sacrificiis salutarium*, cum ea dicat quæ alibi dixit *sacrificia salutaris:* et cum singulari numero id dixit sacrificium salutaris cum de eadem re diceretur? An forte hoc loco ubi ait, *A sacrificiis salutarium*, sanitatum dici debuit? Nam in illo Psalmo ubi dictum est, [Ps. 64. 6.] Exaudi nos Deus sanitatum nostrarum, hoc verbum habet Græcus quod etiam hoc loco, id est *σωτηρίων* qui genitivus pluralis in Græca lingua ambiguus est, utrum a salute, an a salutari nomen declinatum sit: quoniam *σωτηρία* dicitur salus vel sanitas, unde fit genitivus pluralis *τῶν σωτηριῶν*; salutare autem *σωτήριον* dicitur, et inde genitivus pluralis idem ipse est. Si ergo recte potest intelligi etiam sacrificium salutis quod est sacrificium salutaris, quoniam a salutari salus datur, et illud est salutare unde salus accipitur; non est necesse ut tamquam multorum salutarium sacrificia hic intelligamus, ubi dictum est *sacrificiis* salutarium, sed multarum forsitan sanitatum, quæ tamen ab uno salutari accipiuntur. Quod sit autem salutare Dei, de quo dictum est, [Ps. 115. 13.] Calicem salutaris accipiam, et de quo Simeon [Luc. 2. 30.] dicit in Evangelio, Quoniam viderunt oculi mei salutare tuum: fides Christiana novit. Possunt sane non absurde intelligi vel dici etiam sacrificia salutaria, quæ sunt salutaris.

[QUÆST. XXXVI. Lev. 10. 15.] 1. *Et erit tibi et filiis tuis et filiabus tuis legitimum sempiternum.* Non frustra est additum, *filiabus:* quoniam quædam ad escas pertinentia sacerdotum prohibet a feminis accipi, sed a masculis jubet.

[v. 16.] 2. Cum quæsiisset Moyses caprum oblatum pro populi peccatis, et non invenisset, quoniam fuerat incensus; et iratus esset, quod ea quæ pro peccato a populo offerentur, constituit Dominus sacerdotibus edenda, oblatis inde adipibus et renibus; iratus autem esset non fratri suo, sed filiis ejus, credo quod ad eos suggerendi mi-

v. 19. nisterium pertineret: respondit illi Aaron et ait,
*Si hodie obtulerunt ea quæ pro peccato illorum
sunt, et holocausta sua ante Dominum, et con-
tingerunt mihi talia, et comedam quod est pro
peccato hodie, numquid placitum erit Domino?**
v. 20. *Et audivit Moyses, et placuit illi.* Hoc videtur
dixisse Aaron, quod ipso die quo primum obtu-
lerant filii Israel pro peccato suo, non debuit a
sacerdotibus manducari, sed totum incendi, non
inde regulam faciens ad cetera; nam deinceps
sacrificia pro peccatis ipsi edebant: sed quia hoc
primum fuit ipso primo die primitus oblatum,
a credendum est Aaron sacerdotem hoc divina (*a*)
inspiratione dixisse, ut et illud circa sacerdotes
deinceps servaretur quod præceperat Dominus
Moysi, et hoc quod Aaron dixit tamquam divi-
nitus dictum Moyses approbaret. Quid ergo de
ceteris ejusdem diei sacrificiis, id est de ariete
et vitulo, quæ diximus etiam ipsa pro peccato
oblata debere intelligi? An de vitulo nulla quæ-
stio est quoniam oportebat sic fieri, ut de ejus
sanguine quemadmodum præceptum fuerat in-
tromitteretur, unde et tangerentur cornua alta-
ris incensi, et consequens erat ut totus arderet?
Quid ergo de ariete? An quoniam primum ca-
prum quæsivit Moyses, quod de capro illi re-
sponsum est, hoc et de ariete intelligendum est,
quem ex ordine fuerat quæsiturus, nisi illud re-
Lev. 4. 12. et 21. sponsum sacerdotis ei placuisset? De vitulo au-
tem quid quæreret, cum ea lege fieri potuerit,
quam de vitulo pro peccato universæ synagogæ
præceperat Deus, sicut de vitulo pro peccato sa-
cerdotis, id est ut totus arderet extra castra?
Hæc enim sunt verba irascentis Moysi ad filios
fratris sui, cum hircum pro peccato quæsitum
non invenisset, quia fuerat totus incensus. *Qua-*
Lev. 10. 17. *re non comedistis illud quod fuit pro peccato in*
v. 18. *loco sancto?* * *Quoniam enim sancta sanctorum
sunt, hoc vobis dedit edere, ut auferatis pecca-
tum synagogæ, et exoretis pro eo ante Dominum.
Non enim illatum est a sanguine ejus in sanctum
ante faciem intus. Edetis illud in loco sancto,
quomodo mihi constituit Dominus.* Utique cum
dicit, *Non enim illatum est a sanguine ejus in
sanctum ante faciem intus*, procul dubio discer-
nit illud quod ita fit pro peccato sacerdotis, sive
pro peccato universæ sinagogæ, non de hirco,
de quo sanguis quoniam non erat jussus inferri
ad tangenda cornua intus altaris incensi, non
debuit totus incendi, sed a sacerdotibus mandu-
cari. Hoc autem quare sit factum, id est ut et-
iam ipse totus incenderetur, respondit Aaron,
et placuit Moysi.

3. Sane quoniam sex pecora præcepta fuerunt
senioribus populi ut offerrentur pro populo, quo-
rum prius quatuor commemoravit, hircum, et
arietem, et vitulum, et agnum anniculum; quo-
rum manifestum est hircum pro peccato, mani-
festum est etiam agnum anniculum in holocau-
stum; duo vero media, arietem et vitulum, am-
A bigue posita videramus, utrum ad sacrificium
pro peccato pertinerent, et hirco adjungerentur,
an potius agno ut in holocaustum offerrentur,
unde quid nobis videretur, suo loco exposuimus:
postea vero ut sex animalia complerentur, vi-
tulum et arietem commemoravit in sacrificium
salutaris: nec tamen in consequentibus cum im-
molata sunt, et identidem commemorata, fit
mentio pecorum ipsorum arietis et vituli, quæ
inter caprum et agnum posuerat, sed tantum
ille vitulus et ille aries commemorantur, quos
in sacrificium salutaris offerri jusserat, ut jam
non sex pecora, sed potius quatuor fuisse cre-
dantur: potest fortassis intelligi, quod duo il-
la, quæ prius inter hircum et agnum posuerat,
iterum nominavit, et non est alius vitulus et a-
B lius aries in sacrificium salutaris: ut cum dixis-
set hircum pro peccato, et arietem et vitulum
non dicens in quid, id est in quam rem, agnum
vero anniculum in holocaustum; postea dicere
voluerit quid de vitulo et ariete faciendum esset,
id est quia neque pro peccato sicut hircus, ne-
que in holocaustum sicut agnus, sed in sacrifi-
cium salutaris jubebantur inferri. Sed si hoc in- Lev. 10. 16.
tellexerimus, manebit quæstio, quare pro pec-
cato synagogæ hircus oblatus sit, cum de sacri- Lev. 1. 14. v. 3.
ficiis quæ pro peccatis offerenda essent ab initio
Dominus loquens, vitulum offerri jusserit pro
peccato synagogæ, sicut pro peccato sacerdotis,
non caprum, sed vitulum; de quo vitulo etiam
sanguinem, similiter ut pro peccato sacerdotis,
ad tangenda cornua altaris incensi præcepit in-
C ferri, et quæ caussa fuerit, ut pro peccato Aa-
ron, et Moyses vitulum offerret, et ipse Aaron Lev. 8. 15.
alterum vitulum, sicut pro peccato sacerdotis Lev. 9. 8.
secundum Dei præceptum offerri oportebat; pro
peccato autem populi non vitulus, sicut præce-
ptum fuerat, sed hircus potius offerretur? Quod
cum moveret, visum est nobis, ut supra dixi-
mus, quod non solus hircus pro peccato populi,
sed et aries et vitulus offerri jussus est, ut ad
ista tria subaudiatur, pro peccato: quia et prin-
cipes erant in populo, pro quibus hircus fuerat
offerendus; et singuli quique habere propria pec-
cata potuerunt, pro quibus aries; et unum ali-
quod peccatum omnes, pro quo vitulus, sicut
ab initio præceptum fuerat, pro peccato univer-
sæ sinagogæ vitulum offerri oportebat. Ideo au-
D tem cum immolata sunt, hircus tantummodo no-
minatur, ut alia etiam tacita intelligerentur, lo-
cutione a parte totum, quia omnia fuerant pro
peccatis.

Cum ageret de morticinis immundorum ani- QUÆST. XXXVII.
malium, *Et omne vas fictile*, inquit, *in quo ce-* Lev. 11. 33.
a *ciderit ex eis* (*b*) *intus, quæcumque sunt intus*
immunda erunt; et illud conteretur, id est ipsum v. 34.
vas. *Et omnis cibus qui manducatur, in quem-
cumque venerit super illum aqua, immundus
erit vobis.* Non quæcumque aqua intelligenda est,
quæ supervenerit cibo, facit eum immundum;

(a) Nostri omnes MSS. *hoc divina adspiratione di-
xisse* habetur.

(b) Hinc in editis deest, *intus* quod in MSS. et apud
LXX. habetur.

sed ex illo vase quod factum est immundum de morticinis immundis, si forte ipsum vas habuit aquam.

QUÆST. XXXVIII. Lev. 11. 41. Vivipara.
(*a*) *Instruere filios Israel inter vivificantia quæ manducantur, et inter vivificantia quæ non manducantur:* quæ Græcus habet ζωογονοῦντα, nostri quidam *vivificantia* interpretari maluerunt; quia utcumque hoc verbum noster usus recepit, quam facere novum insolitum, si dici posset vivigignentia. Non enim quæ vivificant, id est vivere faciunt, sed quæ vivos fetus gignunt, id est non ova, sed pullos, dicuntur ζωογονοῦντα.

QUÆST. XXXIX. Lev. 12. 4.
Quid est quod sit de muliere quæ peperit, *Omne sanctum non tanget, et in sanctuarium non introibit?* Quod sanctuarium vult intelligi, cum legatur in tabernaculum nonnisi sacerdotes
B solere ingredi, et usque ad velum interius secundum; ultra velum autem ipsum ubi erat arca, nonnisi unum summum sacerdotem? An et ante tabernaculum, ubi erat altare sacrificiorum, sanctuarium dici potuit? Nam sæpe appellatur locus sanctus etiam ipsum atrium, cum
Lev. 6. 86. dicitur, *In loco sancto edent ea.* Illuc fortassis solebant intrare mulieres, quando offerebant dona sua, quæ imponerentur altari.

QUÆST. LX. Lev. 12. 2 3. etc.
1. Quid est quod dicit, *Si masculum pepererit mulier, immunda erit septem dies, secundum dies secessionis purgationis ejus immunda erit, et in die octavo circumcidet carnem præputii ejus, et triginta et tres dies sedebit in sanguine suo mundo. Omne quod sanctum est non continget, et in sanctuarium non introibit.*
C Quæ differentia est inter septem dies illos quibus dicit eam immundam, et triginta-tres quibus in sanguine suo mundo sedebit. Si enim jam immunda non est per triginta-tres dies, quare non tangit quod sanctum est? An hoc adhuc interest, quia in sanguine est, licet mundo; ut hoc distet, quia cum immunda est, ubicumque etiam sederit, immundum facit; cum vero jam in sanguine mundo sedet, tantum quod sanctum est non ei licet tan-
Lev. 15. 19. gere, et in sanctuarium intrare. Hoc est enim quod ait, *secundum dies secessionis purgationis suæ*, quod dicit alio loco, immunditiam feminæ quæ menstruis purgatur, septem dierum esse, quando omne super quod sederit immundum erit. *Secessionis* autem dicit, quoniam secedebat
D aliquantum, ne omnia coinquinaret, cum perageret illos dies. Hos dies immunditiæ ejus, si feminam pareret, Lex duplicabat, et quatuordecim faciebat: reliquos autem quibus sedebat in sanguine mundo suo, etiam ipsos duplices jusserat observari, id est sexaginta-sex, ut omnes essent in partu masculi quadraginta, in feminæ octoginta. Aliqui autem codices Græci non

A habent, *in sanguine mundo suo*, sed *in sanguine immundo suo.*

2. *Et cum adimpleti fuerint dies purgationis* Lev. 12. 6.
ejus super filio aut super filia; offeret agnum anniculum sine macula in holocaustum, et pullum columbinum (*b*) *aut turturem pro peccato ad ostium tabernaculi testimonii ad sacerdotem:*
* *et offeret eum ante Dominum, et exorabit pro* v. 7
ea sacerdos, et purgabit eam a fonte sanguinis ejus. Ista lex ejus quæ peperit masculum aut
feminam. * *Si autem non invenerit manus ejus* v. 8.
quod satis est in agnum, et accipiet duos turtures, aut duos pullos columbinos, unum in holocaustum, et unum pro peccato: et exorabit pro ea sacerdos, et purgabitur. Recte ergo superius non legendum est, *Offeret agnum anniculum*
B *sine macula in holocaustum*, aut *pullum columbinum aut turturem pro peccato*, sicut nonnulli codices habent; sed sicut dictum est, *et pullum columbinum aut turturem pro peccato:* quandoquidem postea dicit, *Si non invenerit manus ejus quod satis est ad agnum, et accipiet duos turtures:* ubi plus videtur habere *et;* nam ea conjunctione detracta, integre sequitur, *accipiet duos turtures aut duos pullos columbinos*, unam avem scilicet in holocaustum, alteram pro peccato.

3. Sed quo peccato, numquid peperisse peccatum est? An hic ostenditur illa propago ex
Adam, unde Apostolus dicit, Ex uno in condem- Rom. 5. 16
nationem: et quia per unum hominem peccatum Ibidem 12.
intravit in mundum, et per peccatum mors, et
C ita in omnes homines pertransiit? Et hic satis
apparet quemadmodum dictum sit, Ego enim in Psal. 50. 7.
iniquitatibus conceptus sum, et in peccatis mater mea in utero me aluit. Cur ergo non illud quod natum est purgari dicit Scriptura per hoc sacrificium, sed ipsam quæ peperit? An ad ipsam quidem, unde illa origo trahebatur, relata purgatio est propter sanguinis fontem: non poterat tamen sine ipsius fetus purgatione fieri, qui ex ipso sanguine exortus est? Nam quo pertinet quod superius ait, *Super filio aut super filia offeret agnum anniculum sine macula in holocaustum, et pullum columbinum aut turturem pro peccato*, si nihil per hoc sacrificium fiebat pro eis qui nascebantur?

4. Quod si quisquam ita distinguere conabi-
D tur, ut dicat non esse jungendum, *Super filio aut super filia offerre agnum anniculum sine macula in holocaustum, et pullum columbinum pro peccato;* sed ita potius legendum, *Et cum adimpleti fuerint dies purgationis ejus super filio aut super filia*, id est dies purgationis impleti fuerint super illo aut super illa, filio scilicet vel filia: ut deinde ab alio sensu sequatur, *Of-*

(a) Editi, *Instrue.* At MSS. *Instruere:* sicuti legendum conjiciebat Nobilius in adnotationibus ad Levit. 11. ubi insuper monet verba isthæc καὶ συμβιβάζειν τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ quæ quidem hodie LXX. in excusis non habent, reperiri in aliquot codicibus inserta versiculo 47. proxime ad illud, ἀναμέσον τῶν ζωογονούντων.

(b) Editi pluresque MSS. hic et infra tertio loco, *et turturem.* Corbeiensis codex et unus e Vaticanis, *aut turturem.* Cui lectioni suffragantur LXX. et versio Vulgata: neque porro adversatur Augustinus, uti Nobilio perperam videbatur. Postea quippe codices nonnullos reprehendit S. Doctor, non quia *aut turturem*, sed quia *aut pullum columbinum*, pro *et pullum* etc. exhiberent.

feret agnum anniculum sine macula in holocaustum, et pullum columbinum pro peccato, id est, pro peccato suo, cum completi fuerint dies purgationis ejus super filio aut super filia: quisquis ergo ita distinguendum putaverit, ex Evangelio convincetur, ubi cum tale aliquid nato ex virgine Domino facerent, magis propter consuetudinem Legis, quam propter necessitatem alicujus in eo expiandi purgandique peccati, sic legitur, Et cum inducerent puerum Jesum parentes ejus, ut facerent secundum consuetudinem Legis pro eo: non dictum est, pro matre ejus, sed pro eo; quamvis ea fierent, quæ hoc loco præcepta sunt de duobus turturibus aut duobus pullis columbinis. Sic enim baptizari ipse etiam dignatus est baptismo Johannis, qui erat baptismus pœnitentiæ in remissionem peccatorum, quamvis nullum haberet ille peccatum. Merito ergo quidam nostri ita interpretati sunt etiam istum in Levitico locum, ut non dicerent *super filio aut super filia*, sed *pro filio aut pro filia*. Hanc enim vim hujus præpositionis esse intellexerunt hoc loco, ubi Græcus ait, ἐφ' υἱῷ ἢ ἐπὶ θυγατρί. Sane advertendum est; quam pauper Dominus nasci voluerit, ut non pro illo offerretur agnus et pullus columbinus aut turtur, sed par turturum aut duo pulli columbini, sicut in Evangelio legitur: quod Scriptura Levitici tunc jussit offerri, si non habuerit manus offerentis quod satis est in agnum.

Lucæ 2. 27. — Matth. 3. 13. — Luc. 2. 24.

QUÆST. LXI. Lev. 13. 2.

Homini si cui facta fuerit in cute corporis ejus cicatrix signi lucida, et fuerit in cute coloris ejus tactus lepræ. Velut exponendo dixit posterius, unde quod primum dixerat intelligeretur, quoniam dixerat, *Homini si cui facta fuerit in cute corporis ejus cicatrix signi lucida*, ne cicatricem sic intelligeremus, quomodo solet esse vestigium sanati vulneris, aperuit hoc se de colore dicere, cum adjunxit, *Et fuerit in cute coloris ejus tactus lepræ*. Quidquid ergo illud est, coloris vitium est, quod nomine cicatricis appellat. Quod vero ait, *tactus lepræ*, non quod tactu color sentiatur, sed ita dicit tactum lepræ, tamquam ipse homo vel corpus ejus lepra sit tactum, hoc est maculatum atque vitiatum: sicut dici solet, Tetigit eum, vel non tetigit febris. Denique ipsam maculam, tactum vocat, et eam semper isto nomine appellat. Unde nonnulli nostri non *tactum*, sed *maculam* interpretati sunt: quo nomine quidem planius videretur sonare quod legitur; sed potuit et Græcus non dicere ἁφὴν, id est *tactum*, sed μῶμον, id est *maculam*, unde ἄμωμον dicit immaculatum: quamquam non ab illo solo, quod in colore contingit, se ab omni vitio purum solet Scriptura ἄμωμον dicere; unde non maculam coloris, sed omnis vitii notam vult intelligi, quod μῶμον appellat. Posset ergo quod ad solum colorem adtinet σπῖλον dicere; quo verbo usus est Apostolus, ubi ait de Ecclesia, Non habentem maculam aut rugam. Nec μῶμον autem, nec σπῖλον

Eph. 5. 27.

dixit, sed ἁφὴν, id est tactum: quod et in Græca lingua inusitate dicitur in coloribus; et tamen hoc Septuaginta interpretes non piguit Græce dicere; cur ergo Latinos piguerit? Quod autem dicitur *cicatrix signi*, vel ideo dicitur, quod significet aliquid; vel ideo potius, quod ipsum hominem signo quodam discernit a ceteris, hoc est notabilem reddit.

QUÆST. XLII. Lev. 13. 3.

Quid est quod ait, *Et videbit sacerdos, et inquinabit eum?* ad quem veniet ut mundetur. Sed *inquinabit* dictum est, inquinatum pronuntiabit, si hæc in eo viderit, quæ Scriptura dicit de macula lepræ.

QUÆST. XLIII. Lev. 13. 4.

Si autem lucidus albus erit in cute (a) *coloris ejus, et humilis non fuerit adspectus ejus a cute. Lucidus albus* subauditur tactus, id est illa macula coloris non pilus. Quod postea dicit, *Si autem conversa mutata fuerit significatio in cute:* hanc dicit significationem, quod superius * *signum* in Latino legitur. Nam Græcus et supra et hic uno eodemque verbo usus est, σημασίαν dicens.

v. 7. — a v. 8.

QUÆST. XLIV. Lev. 13. 11. et. 6.

Et *segregabit illum sacerdos septem diebus in secundo: et videbit illum sacerdos die septimo in secundo: et ecce obscurus tactus non est conversus tactus in cute: et purgabit eum sacerdos: signum enim est:* hoc est, purgatum eum pronuntiabit: non enim est lepra, sed signum.

QUÆST. XLV. Lev. 13. 7.

Si *autem conversa mutata fuerit significatio in cute postea quam vidit illum sacerdos ut purget: et visus fuerit denuo sacerdoti, et viderit eum sacerdos, et ecce commutata significatio in cute; et inquinabit eum sacerdos: lepra est.* Etiam hic *inquinabit* dixit, inquinatum pronuntiabit: *et* autem plus habet, ex more locutionis Scripturæ. Hoc itaque videtur admonuisse, ut cum visus fuerit solus color albus et lucidus, discolor sano colori, adhuc probetur a sacerdote, ut si viderit etiam pilum mutatum in album colorem, et humiliorem factum cutis locum, in quo est albus color, tunc pronuntiet lepram, id est inquinet hominem pronuntiando leprosum, *Si autem*, inquit, *lucidus albus fuerit in cute coloris ejus*, id est lucidus albus fuerit ille tactus; quo nomine eamdem maculam appellat: *et humilis non fuerit adspectus ejus a cute: et pilus non erit conversus in album, ipse autem est obscurus*, id est ipse pilus, quia non est albus: *et segregabit sacerdos tactum septem dies:* * *et videbit sacerdos tactum die septimo*, id est illam maculam: *et ecce tactus manet ante eum; non commutatus est tactus in cute*, id est non est discolor et dissimilis inventus a cute. Ergo sanatum est quod vitiosum erat: sed adhuc jubet, probari eamdem sanitatem per alios septem dies atque ideo sequitur et dicit, *Et segregabit illum sacerdos septem dies in secundo*, id est septem alios dies: *et videbit illum sacerdos die septimo in secundo: et ecce obscurus tactus*, id est quia non albus et lucidus, ac per hoc concolor sano colori: *non est mutatus tactus*, in cute, sicut et

v. 4. — v. 5. — Ibidem. v. 6.

(a) Am. Er. et Lov. *in cute color ejus*. Rat. vero et MSS. *coloris*. In Græco est τοῦ χρωτὸς αὐτοῦ.

paulo ante dixit, hoc est non est dissimilis a cetera cute: *et purgabit eum sacerdos*, id est purgatum pronuntiabit a suspicione lepræ; non quod habuerit lepram, quam jam non habet, sed quoniam lepra non fuit, quod in illo lucido et albo colore tactus, id est maculæ illius quæ apparuerat, cum exspectaretur utrum humilior fieret locus, et pilus illic in album converteretur, non contigit, sed potius ille tactus qui fuit ante lucidus et albus, obscurus inventus est, id est similis cetero colori, non lucidus; non erat
v. 6. ergo lepra, *signum est enim*, non lepra, quod sic apparuerit: tamen etiam propter hoc purgatus a suspicione lepræ, *lavabit vestimenta sua*; quia et in illo signo aliquid fuit, propter quod lavanda fuerant vestimenta; *et mundus erit*.

QUÆST. XLVI. Lev. 13. 7. DEINDE sequitur, *Si autem conversa mutata fuerit significatio in cute, postea quam vidit illum sacerdos ut purgaret illum*: id est postea quam vidit eum sacerdos septimo die prius sanum, ut purgaret illum, mutata est illa significatio, id est illud signum in cute: *et visus fuerit in secundo sacerdoti*, id est post alios septem dies: *et viderit eum sacerdos, et ecce commutata est significatio in cute*, id est non stetit in illa sanitate, in qua eum viderat post primos septem
v. 8. dies. *Et inquinabit illum sacerdos: lepra est*. Jam hic quoniam illud quod visum fuerat post
* f. in sano. primos septem dies sanum, non stetit in * suo, sed mutatum est in pristinum vitium, lepra pronuntiatur: ita ut non illic exspectetur vel locus humilior, vel pilus in album conversus. Cum enim lepra non sit notabilis atque vitiosa nisi varietas; hoc ipsum de vitioso colore redire ad sanum, et de sano redire ad vitiosum, ita notabile est, ut non ibi fuerit exspectandum, quod in primo exspectari præceperat, de humiliori loco et pili candore, sed jam etiam ista varietate sine dubitatione sit lepra.

QUÆST. XLVII. Lev. 13. 9. et 10. DEINDE sequitur, *Et tactus lepræ si fuerit in homine, veniet ad sacerdotem: et videbit sacerdos; et ecce cicatrix alba in cute; et hæc mutavit capillum album, et a sano carnis vivæ in cicatrice*. Hinc si subtrahamus, *et*, more enim locutionis Scripturarum positum est, iste erit sensus, *Et videbit sacerdos; et ecce cicatrix alba in cute; et hæc mutavit capillum album a sano carnis vivæ in cicatrice*. Ordo est, *Mutavit capillum album in cicatrice a sano carnis vivæ*: id est, cum caro viva et sana habeat capillum obscurum, vel nigrum, hæc cicatrix album habet.
v. 11. *Lepra veterascens est in cute coloris ejus: et inquinabit eum sacerdos*, id est inquinatum pronuntiabit. *Non segregabit eum, quia immundus est*: hoc videtur dicere, quia ubi inventus fuerit pilus in album mutatus concolor albo vitio cutis, jam non segregatur, ut probetur; nec exspectatur utrum etiam humilior fiat locus: sed ex hoc tantum quod alba est cutis discolor ceteræ, et album habet pilum discolorem ceteris qui sunt in carne viva et sana, lepra veterascens pronuntiatur: ideo veterascens, quia jam non
v. 16. est probanda illis bis septem diebus. *Si autem restitutus fuerit color sanus, et conversus fuerit albus*: quoniam dixerat totum album factum per totam cutem, eo ipso jam mundum esse; quia varietas ibi jam non esset. Deinde ait, *Et qua-* v. 14.
cumque die visus fuerit in eo color vivus, inquinabitur: ubi satis ostendit varietatem improbari. Ac per hoc quod modo dixit, *Si autem resti-* v. 16.
tutus fuerit color sanus, et conversus fuerit albus, et veniet ad sacerdotem: * *et videbit sacer-* v. 17.
dos: et ecce conversus tactus in album; et purgabit sacerdos tactum; mundus est. Restitutum colorem sanum, non debemus accipere, ut color sanus esset: etenim ipse erat, per quem tamen fiebat immundus propter varietatem. Restitutum ergo dixit colorem sanum, ut illud esset quod fuerat, id est albus sano pereunte. Tunc enim rursus mundus erit, cum totus albus fuerit, quia nulla ibi varietas erit. Sed restitutum pro pereunte accipere, nimis inusitata locutio est. Magis enim videtur dicere debuisse, Si autem restitutus fuerit color albus: nunc vero ait, *restitutus sanus, et conversus fuerit albus*; tamquam diceret, Sanus color si restitutus fuerit in album.

QUID est, quod cum de lepra capitis loqueretur; eam etiam * quassationem appellavit, cum in solo colore fiat, vel cutis vel capillorum, et quod humilior adspectus ejus a cetera cute appareat, sine dolore tamen et sine ulla vexatione? An hoc quod immundum est quassationem voluit appellare pro plaga, velut hac immunditia homo percussus sit. QUÆST. XLVIII. Lev. 13. 30. * θραῦσμα.

QUID sibi vult, quod cum diceret de lepra vestimentorum aliarumque rerum ad usus hominum pertinentium, ait, *Aut in vestimento laneo, aut in vestimento stupeo, aut in stamine, aut in lana, aut in lineis, aut in laneis*: cum jam supra dixisset, *in vestimento laneo, aut in vestimento stupeo*? Nam stupeum est utique lineum. An illic vestimenta intelligi voluit; hic autem quodlibet laneum et quodlibet lineum? Non enim vestimenta sunt stramina jumentorum, cum sint lanea; aut vestimenta sunt retia, cum sint linea. Prius ergo specialiter de vestimentis, deinde generaliter de omnibus rebus laneis et lineis dicere voluit. QUÆST. XLIX. Lev. 13. 49. et 58.

QUÆRITUR quid dixerit, *In omni operaria pelle*: quod nonnulli interpretati sunt, *In omni confecta pelle*. Sed non ait Græcus ἐργασμένῳ δέρματι ait autem ἐργασίμῳ: quod verbum etiam in Regnorum libro positum est, ubi Jonathan loquitur ad David, Esto in agro in die operaria, id est, in die qua fit opus. Ac per hoc etiam hic pellem operariam in qua fit opus debemus accipere, id est alicui operi accommodatam. Sunt enim pelles quæ tantummodo ad ornamentum habentur, non ad opus. QUÆST. L. Lev. 13. 48. 1. Reg. 20. 19.

QUID est quod ait: *In omni vase operario pellis*: nisi quod est ex pelle factum, hoc est in omni vase pelliceo? Hoc autem isto loco vas dicit, quod Græci appellant σκεῦος, hoc enim nomen generale est omnium utensilium. Aliud est autem quod appellatur ἀγγεῖον; nam et hoc La- QUÆST. LI. Lev. 23. 49.

tina lingua vas dicitur; sed ἀγγεῖον, illud magis intelligitur vas quod liquorem capit. A

QUÆST. LII. Lev. 15. 49. Quid est quod ait, *Et (a) quemcumque tetigerit qui fluorem seminis patitur; et manus suas non lovit aqua, lavabit vestimenta, et lavabit corpus suum aqua, et immundus erit usque in vesperam?* Ambigue quippe positum est quod ait, *manus suas non lavit aqua*, velut postea quam tetigerit. Sed intelligendum est, quemcumque non lotis manibus tetigerit, ipse quem tetigerit, lavabit vestimenta etc.

QUÆST. LIII. Lev. 16. 16. 1. Quid est, quod cum præciperet quomodo intrare deberet sacerdos summus in sanctum, quod est intra velum, ait inter cetera, *Et exorabit pro sanctis ob immunditiis filiorum Israel, et ab injustitiis eorum, et de omnibus peccatis eorum?* Quomodo ergo pro sanctis, si ab immunditiis filiorum Israel et ab injustitiis eorum de omnibus peccatis eorum? An quia non ait, pro immunditiis filiorum Israel, sed *ab immunditiis*, hoc intelligendum est, *Exorabit pro sanctis ab immunditiis filiorum Israel*, id est pro eis qui sancti sunt ab immunditiis filiorum Israel, non consentientes immunditiis eorum: non quia pro ipsis tantum exorandum erat, sed quia etiam pro ipsis, ne quisquam putaret ita fuisse sanctos, ut nihil esset unde pro eis exoraretur, quamvis esset ab immunditiis filiorum Israel et ab injustitiis eorum alieni? *De omnibus peccatis eorum*, id est, quæ injustitiæ veniebant de omnibus peccatis eorum. B

2. Potest et iste esse sensus: *Exorobit pro sonctis ab immunditiis filiorum Israel*, id est ut pro illis exorari intelligatur, ut ab immunditiis filiorum Israel tuti essent. Sed *exorabit* non potest accipi, nisi quod alio verbo dicitur, propitiabit. Unde et propitiatorium vocatur, quod alii exoratorium interpretati sunt: Græce autem dicitur ἱλαστήριον. Et quod hoc loco Latinus ait, *Exorabit pro sanctis*, Græcus habet ἐξιλάσεται quod non intelligitur nisi pro peccatis. Unde
Psal. 102. 3. scriptum est in Psalmo, Qui propitius fit omnibus iniquitatibus tuis. Hic ergo aptior sensus est, ut intelligatur sacerdos etiam pro his propitiare Deum, qui sancti sunt ab immunditiis filiorum Israel, et quia licet ita sancti sint ut immunditiis filiorum Israel et injustitiis non consentiaut, habent tamen aliquid propter quod eis necessaria sit propitiatio Dei. C

3. Sane in quodam Græco invenimus, *Et exorabit sanctum:* non, *pro sanctis:* et illud quidem *sanctum*, genere neutro, id est τὸ ἅγιον. Nam posset intelligi, exorabit sanctum Deum, et nulla esset quæstio: quomodo autem possit intelligi, *exorabit hoc sanctum*, difficile est dicere, nisi forte illud sanctum quidquid est quod Deus est; quia et Spiritus Sanctus, qui utique Deus est D neutro genere Græce dicitur τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. Et forte hoc est, si tamen ille codex verior est, qui emendatior videbatur, ἐξιλάσεται τὸ ἅγιον, hoc est, τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, quod Latine genere neutro dici non potest. Quamvis et in tribus aliis codicibus, uno Græco et duobus Latinis, non invenerimus, nisi quod supra diximus, *Exorabit pro sanctis.* Quod potest et sic accipi, ut non pro sanctis hominibus, sed pro iis quæ sancta sunt intelligatur, id est tabernaculo ipso, et quæcumque in eis essent sanctificata Domino: ut hoc sit, *Exorabit pro sanctis ab immunditiis filiorum Israel*, propitiabit Deum pro iis quæ sanctificata sunt Domino, ab immunditiis filiorum Israel; quia in medio eorum erat tabernaculum. Sic enim sequitur: nam cum dixisset, *Exorabit pro sanctis ab immunditiis filiorum Israel, et ab injustitiis eorum, de omnibus peccatis eorum:* continuo subjecit, *Et ita faciet tabernaculo testimonii quod creatum est in eis, in medio immunditiæ eorum:* ut ad hoc necessaria videatur illa propitiatio pro sanctis, id est pro tabernaculo et omnibus quæ in eo sancta dicuntur. Nam et paulo post hoc dicit de altari, quod adspersione sanguinis mundaret illud sacerdos, et sanctificaret ab immunditiis filiorum Israel. Lev. 16. 16. v. 19.

QUÆST. LIV. Lev. 15. 20. *Et perficiet exorans sanctum.* Utrum perficiet sanctum; an exorans sanctum, secundum id quod supra diximus: nam et hic neutro genere Græce dictum est τὸ ἅγιον. Utrum ergo exorans Dominum perficiet sanctum, id est perfecte sanctificat quod sanctificat: an *perficiet*, quod ait, *exorans sanctum*, id est, illud sanctum quod est τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. C

QUÆST. LV. Lev. 16. 20. et 27. De duobus hircis, uno immolando, et alio in desertum dimittendo, quem (b) ἀποπομπαῖον vocant, solet esse disceptatio, et a quibusdam ille immolandus in bono accipitur, ille autem dimittendus in malo. b Non tamen iste sensus ideo confirmandus est, quia homo in cujus manu in eremum hircus dimittitur, cum redierit, lavare jussus est vestimenta sua et corpus suum aqua, et sic ingredi in castra, tamquam et hoc sit indicium cur in malo sit ille hircus accipiendus, a cujus contagione homo abluendus est. Sic enim dicit abluendum et qui alterius hirci vitulique acceperit carnes, et extra castra combusserit; quia ita de illo et de vitulo fieri jubet, de quorum immolatorum sanguine fit adspersio, et D sunt pro peccatis, ac per hoc non negligenter istorum duorum hircorum distinctio in allegorica significatione tractanda est. Item cum constituisset diem decimum (c) septimi mensis sabbato sabbatorum, quo fieret supradicta purgatio a sacerdote illo uno, qui patri succedit, loquens de eodem sacerdote ait, *Exorabit sanctum sancti:* quod jam nescio utrum aliter accipiendum v. 29. c v. 33.

(a) In editis, *quicumque tetigerit:* et infra, *quicumque non lotis.* In MSS. constanter, *quemcumque.* Porro apud LXX. legitur ὅσον ἐὰν ἅψηται, *quæcumque tetigerit:* forte per librarios ὅσον mutatum est in ὃν ἂν Quippe Vulgata versio habet, *Omnis quem tetigerit.*

(b) Hircus emissarius Græce ἀποπομπαῖος dicitur apud LXX. Levit. 16. 8. et 10. scilicet juxta Theodoreti observationem in Levit. q. 22. ὡς ἀποπεμπόμενος εἰς τὴν ἔρημον, ut, qui emittatur in desertum: hinc enim appellatum esse colligit ex his verbis Lev. 16. 10. ἀποστεῖλαι αὐτὸν εἰς τὴν ἀποπομπήν.

(c) Editi, *diem decimum septimum mensis.* At MSS. *septimi mensis:* verius, ut patet ex LXX. et ex Vulg.

sit, quam Exorabit in sancto sancti, quodam ge-
nere locutionis, In illo scilicet sancto, quo solus
ipse summus sacerdos intrabat, quod est intra
velum ubi arca erat testimonii et altare incensi.
Non enim eumdem locum tamquam Deum exo-
rabit, sed quia ibi exorabit Deum, ita positum
est, *Exorabit sanctum sancti*. Nam et hoc ge-
nere neutro in Græco positum est, τὸ ἅγιον τοῦ
ἁγίου. An forte Spiritum Sanctum sancti Dei,
hoc est, τὸ ἅγιον πνεῦμα τοῦ ἁγίου Θεοῦ? An po-
tius *Exorabit* dictum est, Exorando purgabit?
Nam sic verba contexit, *Et exorabit sanctum
sancti*, (a) *et tabernaculum testimonii, et altare
exorabit, et pro sacerdotibus et pro omni syna-
goga exorabit*. Quomodo ergo exorabit taberna-
culum et altare, nisi (ut dictum est) intelliga-
mus exorando purgabit.

QUÆST. LVI. Lev. 17. 3. Illud quod dicit, *Quicumque occiderit vitu-
lum, aut ovem, aut capram in castris, et qui-
cumque occiderit extra castra, et ad ostium ta-
bernaculi testimonii non adtulerit*: et in hoc
constituit peccatum, et comminatur facienti,
non de iis dicit quæ occiduntur ad usum vescen-
di, vel si quid aliud, sed de sacrificiis. Prohibuit
enim privata sacrificia, ne sibi quisque quodam-
modo sacerdos esse audeat, sed illuc afferat,
ubi per sacerdotem offerantur Deo. Ita enim nec
vanis sacrificabunt, nam et hoc in ea consuetu-
dine cavendum præmonuit. Cum ergo non lice-
ret offerri sacrificia nisi in tabernaculo, cui tem-
3 Reg. 12. 28. plum postea successit; unde et rex Israel Jero-
boam vaccas facere ausus est, quibus populus
sacrificaret, ne hujus legis necessitate seduce-
rentur ab eo qui sub regno ejus erant, dum per-
gerent Jerusalem ut in templo Dei offerrent sa-
crificia sua, in quo facto a Domino condemna-
tus est: merito quæritur, quomodo licite sacri-
3. Reg. 18. 36. ficaverit Elias extra templum Dei, quando et
ignem de cælo impetravit, et prophetas dæmo-
niorum convicit. Quod mihi non videtur alia ra-
tione defendi, quam illa qua defenditur et Abra-
hæ factum, quod filium Deo jussus voluit im-
Gen. 22. 3. molare. Cum enim jubet ille qui legem consti-
tuit, aliquid fieri quod in lege prohibuit, jussio
ipsa pro lege habetur, quoniam author est legis.
Non enim deesse possent miracula alia præter
sacrificium, quibus superarentur et convince-
rentur prophetæ locorum: sed Spiritus Dei fue-
rat in Elia, quidquid in hac re fecit, contra le-
gem esse non potest; quia dator est legis.

QUÆST. LVII. Lev. 15. 20. 1. Quid est quod prohibens edendum sangui-
nem dicit, *Anima omnis carnis, sanguis ejus
est*? Quem totum locum sic explicat, *Et homo,
homo filiorum Israel, aut de proselytis qui ap-
positi sunt in vobis, quicumque ederit omnem
sanguinem, et statuam faciem meam super ani-
mam quæ manducat sanguinem, et perdam illam
v. 11. de populo suo. * Anima enim omnis carnis san-
guis ejus est. Et ego dedi illud vobis exorare pro
animabus vestris: sanguis enim ejus pro anima
exorabit. * Propterea dixi filiis Israel, Omnis v. 12.
anima ex vobis non edet sanguinem, et prosely-
tus qui oppositus est in vobis, non edet sangui-
nem*. Numquidnam si animam pecoris sangui-
nem dicimus, etiam anima hominis sanguis pu-
tanda est? Absit. Quomodo ergo non ait, Ani-
ma omnis carnis pecoris sanguis ejus est, sed
Anima, inquit, *omnis carnis sanguis ejus est*?
In omni utique carne, etiam hominis caro de-
putatur. An quia vitale aliquid est in sanguine,
quia per ipsum maxime in hac carne vivitur,
qui in omnibus venis per corporis cuncta dif-
funditur, ipsam vitam corporis vocavit animam,
non vitam quæ migrat ex corpore, sed quæ mor-
te finitur? Qua locutione dicimus istam vitam
temporalem esse non æternam; mortalem, non
immortalem; cum sit immortalis animæ natura,
quæ ablata est ab Angelis in sinu Abrahæ, et Luc. 16. 22.
cui dicitur, Hodie mecum eris in Paradiso; et Luc. 23. 43.
quæ in tormentis ardebat inferni. Secundum Luc. 16. 23.
istam ergo significationem, qua perhibetur ani-
ma, hæc temporalis vita, dixit Apostolus Pau- Act. 20. 24.
lus, Non enim facio animam meam (b) pretiosio-
rem quam me: ubi se ostendere voluit et mori
paratum pro Evangelio. Nam secundum signifi-
cationem, qua anima dicitur illa quæ migrat ex
corpore, magis eam pretiosam faciebat, cui tan-
tum meritum conquirebat. Sunt et aliæ hujus-
modi locutiones. Vita itaque ista temporalis ma-
xime sanguine continetur in corpore. Sed quid
est quod ait, *Dedi vobis eum ad altare Dei, exo-* Lev. 17. 11.
rare pro anima vestra: tamquam anima pro ani-
ma exoret. Numquid sanguis pro sanguine, qua-
si de nostro sanguine solliciti simus, cum pro
anima nostra volumus exorari? Absurdum est
hoc.

2. Sed multo est absurdius ut sanguis pecoris
exoret pro anima hominis, quæ mori non pot-
est: cum manifeste Scriptura testetur in episto-
la ad Hebræos, illum sanguinem victimarum ni-
hil profuisse ad exorandum Deum pro peccatis
hominum; sed significasse aliquid quod prodes-
set. Impossibile est enim, inquit, sanguinem Hebr. 10. 4.
hircorum et taurorum auferre peccata. Restat
itaque ut quoniam pro anima nostra exorat me-
diator ille, qui omnibus illis sacrificiis quæ pro
peccatis offerebantur præfigurabatur, illud ap-
pelletur anima quod significat animam.

3. Solet autem res quæ significat, ejus rei
nomine quam significat nuncupari; sicut scri-
ptum est, Septem spicæ, septem anni sunt: non Gen. 41. 26.
enim dixit, septem annos significant: et, Septem
boves septem anni sunt: et multa hujusmodi.
Hinc est quod dictum est, Petra erat Christus.
Non enim dixit, Petra significat Christum, sed 1. Cor. 10. 4.
tamquam hoc esset, quod utique per substantiam

(a) Editi: *et tabernaculum testimoniorum*. MSS. cum Græco, testimonii.

Editi: *An quia et tale aliquid*. Et paulum infra: *qui in omnibus venis et corporis juncta*. Reponimus ex novem MSS. *An quia vitale*, etc. *per corporis cuncta*.

(b) Editio Rat. *pretiosam mihi*. Sic etiam MSS. melioris notæ, immo omnes: excepto uno qui habet, *pretiosiorem mihi*. In Græco textu Act. 20. 24, legimus τιμίαν ἐμαυτῷ quod MSS. illis suffragatur.

non hoc erat, sed per significationem. Sic et sanguis quoniam propter vitalem quamdam corpulentiam animam significat, in sacramentis anima dictus est. Verum si quisquam putat animam pecoris esse sanguinem, non est in ista quæstione laborandum. Tantum ne anima hominis, quæ carnem humanam vivificat, et est rationalis, sanguis putetur, valde cavendum est, et hic error modis omnibus refutandus. Quærendæ etiam locutiones, quibus per id quod continet, significetur id quod continetur, ut quoniam anima sanguine tenetur in corpore, (nam si fuerit effusus abscedit,) per ipsum aptius significata sit anima, et ejus nomen sanguis acceperit. Sicut Ecclesia dicitur locus, quo Eccle-
Eph. 5. 27. sia congregatur. Nam Ecclesia homines sunt, de quibus dicitur, Ut exhiberet, sibi gloriosam Ecclesiam. Hoc tamen vocari etiam ipsam domum orationum, idem Apostolus testis est, ubi
1. Cor. 12. 22. ait, Numquid domos non habetis ad manducandum et bibendum? an Ecclesiam Dei contemnitis? Et hoc quotidianus loquendi usus obtinuit, ut in Ecclesia prodire, aut ad Ecclesiam confugere non dicatur, nisi qui ad locum ipsum parietesque prodierit vel confugerit, quibus Eccle-
Eccli. 34. 27. siæ congregatio continetur. Scriptum est etiam, Et effundens sanguinem qui fraudat mercedem mercenarii. Mercedem sanguinem dixit, quoniam ea sustentatur vita, quæ nomine sanguinis appellatur.

Johan. 6. 54. 4. Sed cum Dominus dicat, Nisi manducaveritis carnem meam, et biberitis meum sanguinem, non habebitis in vobis vitam; quid sibi vult quod a sanguine sacrificiorum, quæ pro peccatis offerebantur, tantopere populus prohibetur, si illis sacrificiis unum hoc sacrificium significabatur, in quo vera fit remissio peccatorum: a cujus tamen sacrificii sanguine in alimentum sumendo non solum nemo prohibetur, sed ad bibendum potius omnes exhortantur, qui volunt habere vitam? Quærendum igitur quid significet, quod homo prohibetur in Lege sanguinem manducare, eumque Deo fundere jubetur. Nam de animæ natura, cur per sanguinem significata sit, quantum in præsentia satis visum est, diximus.

QUÆST. LVIII. Levit. 18. 7. *Turpitudinem patris tui et turpitudinem matris tuæ non revelabis; (a) turpitudo enim eorum est.* Prohibet cum matre concubere; ibi est enim turpitudo patris et matris. Nam postea prohibet et novercæ, ubi dicit, *Turpitudinem uxoris patris tui non revelabis; turpitudo enim patris tui est:* ubi exposuit quomodo in matre utriusque sit turpitudo, id est patris et matris: in noverca enim tantum patris.

QUÆST. LIX. Levit. 18. 9. *Turpitudinem sororis tuæ ex patre tuo, aut ex matre tua, quæ domi est nata, vel quæ foris nata est, non revelabis, (b) turpitudinem earum. Quæ dominata est*, intelligitur ex patre: *quæ foris nata est*, intelligitur ex matre, si forte de

A priore viro eam mater susceperat, et cum illa in domum venerat, quando patri ejus nupsit, quem monet Scriptura, ne revelet turpitudinem sororis suæ. Hic videtur non prohibuisse, et quasi prætermisisse concubitum cum sorore de utroque parente nata: non enim dicit, Turpitudinem non revelabis sororis tuæ ex patre et matre, sed *ex patre aut ex matre*. Verum quis non videat etiam illud esse prohibitum multo maxime? Si enim non licet sororis turpitudinem revelare ex quolibet parente natæ, quanto magis ex utroque? Quid est autem quod interposita prohibitione concubitus, etiam cum suis neptibus, sive de filio, sive de filia, sequitur et dicit, *Turpitudinem filiæ uxoris patris tui non revelabis?* Si enim hucusque dixisset, intelligeremus etiam B cum filia novercæ prohibitum fuisse concubitum, quam ex priore viro noverca peperisset, nec hujus qui prohibetur soror esset, vel ex patre, vel ex matre: cum vero addidit, *Ex eodem patre soror tua est, non revelabis turpitudinem ejus*, manifestat de sorore factam esse istam prohibitionem, cum fuerit ex patre et ex noverca, de qua jam superius dixerat. An ideo iterum hoc apertius voluit prohibere, quia superius subobscurum fuit? sæpe enim hoc facit Scriptura.

Turpitudinem fratris patris tui non revelabis, et ad uxorem ejus non introibis. Exposuit quid dixerit, *Turpitudinem fratris patris tui*, id est, patrui tui, *non revelabis:* hoc est enim, *ad uxorem ejus non introibis.* In uxore quippe patrui, voluit intelligi turpitudinem patrui; C sicut in uxore patris, turpitudinem patris. QUÆST. LX. Lev. 18. 14.

Turpitudinem uxoris fratris tui non revelabis; turpitudo fratris tui est. Quæritur utrum hoc vivo fratre, an mortuo sit prohibitum: et non parva quæstio est. Si enim dixerimus de vivi fratris uxore locutam Scripturam, uno generali præcepto, quo prohibetur homo ad uxorem accedere alienam, etiam hoc utique continetur. Quid est ergo quod tam diligenter has personas, quas appellat domesticas, propriis prohibitionibus distinguit a ceteris? Non enim et quod prohibet de uxore patris, hoc est de noverca, vivo patre accipiendum est, et non potius mortuo. Nam vivo patre quis non videat multo maxime prohibitum, si cujuslibet hominis uxor aliena prohibita est maculari adulte- D rio? De his ergo personis videtur loqui, quæ possent non habentes viros in matrimonium convenire, nisi Lege prohiberentur, sicut fertur esse consuetudo Persarum. Sed rursus, si fratre mortuo intellexerimus prohibitum esse ducere fratris uxorem, occurrit illud, quod excitandi seminis causa, si ille sine filiis defunctus esset, jubet Scriptura esse faciendum: ac per hoc collata ista prohibitione cum illa jussione, ne invicem adversentur, intelligenda est exceptio, id est, non licere cuiquam defuncti fratris ducere uxorem, si defunctus posteros dere- QUÆST. LXI. Lev. 18. 16. Exodi 20. 14. Deut. 25. 5.

(a) MSS. turpitudinem eorum. Editi. turpitudo enim eorum est. Neutra lectio convenit cum Scripturæ textu, in quo post non revelabis, proxime subsequitur, mater tua est. non revelabis turpitudinem ejus

(b) Editi turpitudo enim earum est. MSS. turpitudinem earum. hanc lectionem confirmat Græc. LXX.

liquit; aut etiam illud esse prohibitum, ne liceret ducere fratris uxorem, etiam quæ a fratre vivo per repudium recessisset. Tunc enim, sicut Dominus dicit, ad duritiam Judæorum Moyses permiserat dare libellum repudii, et per hanc dimissionem potuit putari, quod licite quisquam sibi uxorem copularet fratris ubi adulterium non timeret, quoniam repudio discessisset. Matth. 19. 8

QUÆST. LXII. Lev. 18. 17. TURPITUDINEM *mulieris et filiæ ejus non revelabis:* id est, ne putet quisquam licere sibi ducere filiam uxoris suæ. Simul enim mulieris et filiæ ejus non licet revelare turpitudinem, id est ambabus misceri, et matri et filiæ.

QUÆST. LXIII. Lev. 18. 17. v. 18. FILIAM *filii ejus et filiam filiæ ejus non accipies.* Etiam neptem uxoris de filio vel de filia duci prohibuit. *Uxorem super (a) sororem ejus non*

a *accipies in zelum.* Hic non prohibuit superducere, quod licebat antiquis propter abundantiam propagationis: sed sororem sorori noluit superduci; quod videtur fecisse Jacob, sive quia nondum fuerat Lege prohibitum, sive quia suppositæ alterius fraude deceptus est, et illa magis de placito veniebat, quam posterius accepit, sed injustum erat priorem dimitti, ne faceret eam mœchari. Hoc autem quod ait *in zelum*, utrum Gen. 30. 28.

b ideo positum est, ne sit (b) zelus inter sorores, qui inter illas quæ sorores non essent contemnendus fuit: an ideo potius, ne propter hoc fiat, id est ne hoc animo fiat, ut in zelum sororis soror superducatur.

QUÆST. LXIV. ET *ad mulierem in segregatione immunditiæ ejus non accedes revelare turpitudinem ejus:* id est, ad menstruatam mulierem non accedes. Segregabatur enim secundum Legem, propter immunditiam. Hoc cum superius satis sufficienter prohibuisset, quid sibi vult quod etiam hic hoc eisdem præceptis voluit adjungere? An forte in superioribus quod jam dictum est, ne figurate accipiendum putaretur, etiam hic positum est, ubi talia prohibita sunt quæ etiam tempore novi Testamenti remota umbrarum veterum observatione, sine dubio custodienda sunt? Quod videtur etiam per prophetam Ezechielem significasse, qui inter illa peccata quæ non figuratæ, sed manifestæ iniquitatis sunt, etiam hoc commemorat, ad mulierem menstruatam si quis accedat, et inter justitiæ merita si non accedat. Quæ in re non natura damnatur, sed concipiendæ (c) proli noxium perhibetur. Levit. 18. 19. Lev. 15. Ezech. 18. 6. et 22. 10.

c

QUÆST. LXV. Lev. 18. 20. Exodi 20. 14. ET *ad uxorem proximi tui non dabis concubitum seminis tui, inquinari ad eam.* Ecce ubi rursus prohibet adulterium, quod cum aliena uxore committitur, quod etiam in Decalogo prohibetur. Unde apparet illa ita prohibita, ut etiam mortuis viris suis non ducantur uxores, quarum prohibet turpitudinem revelari.

QUÆST. LXVI. Lev. 18. 21. ET *a semine tuo non dabis servire principi.* Hic non video quid intelligatur, nisi principi qui

A pro Deo colitur. Non enim ait δουλεύειν, sed λατρεύειν, in Græco, quod Latinus non solet interpretari, nisi ut dicat *servire*: plurimum autem distat. Nam servire hominibus sicut servi serviunt, quod non est λατρεύειν, sed δουλεύειν, Scriptura non prohibet; servire autem secundum id quod est λατρεύειν, non jubetur hominibus, nisi uni vero Deo, sicut scriptum est Dominum Deum tuum adorabis, et illi soli servies. Non solum autem hoc verbo, quod ait λατρεύειν, satis significat quem principem dicat, id est cui cultus tamquam Deo exhibetur, verum etiam eo quod adjungit, *Et non profanabis nomen sanctum*, sive Dei, (d) de cujus populo datur illo modo servire principi; sive nomen sanctum ipsius populi Israel, propter quod dicitur, Sancti estote, Deut. 6. 13. d

B quoniam ego sanctus sum. Opportunissime etiam hic adjungit, *Ego Dominus:* hoc utique admonens, quia illi soli debetur λατρεία, id est ea servitus, qua servitur Deo. Levit. 11. 44. et 19. 2. et 1. Petr. 1. 16.

QUOD dicit, *Et exhorruit terra eos, qui insident super eam*, propter mala facta eorum, quæ superius commemoravit, non ideo dictum putandum est, quod habeat terra sensum, quo ista sentiat et exhorreat: sed nomine terræ homines significat, qui sunt super terram. Proinde cum hæc mala faciunt homines, inquinant terram, quia inquinantur homines qui hæc imitantur: et exhorret terra, quia exhorrent homines, qui nec faciunt nec imitantur. QUÆST. LXVII. Lev. 18. 25.

NON *furtum facietis, neque mentiemini, neque calumniam facies unusquisque proximo.* Illud de furto positum est in Decalogo. Quod autem dicit, *Neque mentiemini, neque calumniam facies unusquisque proximo*, mirum si non eo præcepto continetur, quod ibi positum est, Neque falsum testimonium dices adversus proximum tuum: quoniam neque calumnia sine mendacio fieri potest, quod falsi testimonii generalitate concluditur. Sed utrum hæc aliqua compensatione admittenda sint, magna quæstio est: sicut de mendacio pene omnibus videtur, quod ubi nemo læditur, pro salute mentiendum est. Utrum ergo ita et de furto: an furtum fieri non potest, ubi nullus læditur? Quinimmo fieri potest etiam quando ei cui fit consulitur, tamquam si quisquam homini volenti se occidere, gladium furetur. Nam calumnia nescio utrum cuiquam ad ejus utilitatem fieri possit: nisi forte quod ad majus gaudium fiebat, quod postea fruerentur, quod Joseph de scypho calumniabatur fratribus suis, quibus etiam explorationis falsum crimen intenderat. Quamquam si definitionibus ista determinare tentemus, fortasse furtum non est, nisi quando alieno occulte ablato proximus læditur; et calumnia non est, nisi quando falsi criminis objectione proximus læditur; mendacium autem non possumus dicere, tunc tantum- QUÆST. LXVIII. Lev. 19. 11. Exodi 20. 15. C Mendacium an aliquando licitum. D Gen. 44.

(a) Sic MSS. et LXX. At editi, *Super uxorem sororem etc.*

(b) In omnibus prope MSS. neutro genere, *zelum.... quod ... contemnendum fuit.*

(c) Editi, *prolis noxium prohibetur.* MSS. *proli noxium*, et ex his plerique, *perhibetur.*

(d) Sic MSS. At editi, *sive Dei, cui populo.*

modo esse, quando proximus læditur: cum enim falsum ab sciente dicitur, procul dubio mendacium est, sive ille quisquam, sive nemo lædatur. Proinde magna quæstio de mendacio, utrum possit aliquando justum esse mendacium, facile solveretur fortasse, si sola præcepta intueremur, non et exempla. Nam quid isto præcepto absolutius, Non mentiemini? Sic enim dictum

Exod. 20. 4. est, quomodo, Non facies tibi idolum: quod factum non potest aliquando justum esse. Et quomodo dictum est, Non mœchaberis: quis autem dicat aliquando mœchiam justam esse posse? Et, Non furaberis: secundum enim definitionem illam furti, justum esse furtum numquam potest. Et, Non occides, quoniam cum homo juste occiditur, lex eum occidit, non tu: numquid ita dici potest, cum homo juste mentitur, lex mentitur? Sed exempla faciunt difficillimam quæstio-

Exod. 1. 19. Jos. 2. 4. nem. Mentitæ sunt obstetrices Ægyptiæ, et bona illis Deus retribuit: mentita est Raab pro exploratoribus terræ, et ideo liberata est. An ex quo dictum est in Lege, Non mentiemini, ex illo intelli-

Mendacium prohibitum quia injustum. gendum est, nec in tali caussa licere mendacium, in quali caussa legitur Raab esse mentita? Sed magis credibile est, quia injustum erat mendacium, ideo prohibitum; non quia prohibitum, ideo factum injustum. Fortassis ergo, sicut de obstetricibus diximus, non hoc in eis remuneratum quod mentitæ sunt, sed quod infantes Hebræos liberaverunt, ut propter hanc misericordiam illud peccatum veniale sit factum, non tamen existimetur non fuisse peccatum: sic etiam de Raab intelligendum est, remuneratam in illa liberationem exploratorum, ut propter eamdem liberationem venia sit data mendacio. Ubi autem venia datur, manifestum est esse peccatum. Sed illud cavendum est, ne ita quisque existimet etiam ceteris peccatis, si propter liberationes hominum fiant, ita veniam posse concedi. Multa enim mala intolerabilia et nimium detestanda istum sequuntur errorem.

QUÆST. LXIX. Lev. 19. 13. *Non nocebis proximo.* Si quid sit nocere et non nocere, pateret hominibus, hoc generale præceptum ad innocentiam retinendam fortasse sufficeret. Omnia enim quæ prohibentur committi in proximum ad hoc unum referenda sunt, quod dictum est, *Non nocebis proximo.* Nam quod sequitur, *Non rapies*, nisi ad hoc referatur, ne rapiendo noceatur, aliquando evenit, ut non rapiendo quisque noceat. Nam gladius insanienti rapiendus est, et si non fecerit quis (a) ut oportuerit, magis nocuerit.

QUÆST. LXX. Lev. 17. 17. et 28. Quid est quod cum supra dixisset, *Non odio habebis fratrem tuum in animo tuo: arguendo argues proximum tuum, et non accipies propter ipsum peccatum*, consequenter adjunxit, *Et non vindicatur manus tua:* utrum pro eo quod est, non punitur. Animo enim bono facis, cum disciplinam peccanti proximo imponis, nec accipias peccatum ejus negligendo. Ad hoc enim pertinet quod ante posuit, *Non odio habebis proximum tuum in animo tuo.* Videri enim potest ei qui arguitur, quod oderis eum, cum non sit in animo tuo. An, *non vindicatur manus tua*, hoc potius admonet, ne quæras vindicari manum tuam, nec ulciscendi libidine rapiaris? Nam quid est aliud, vindicari velle, nisi lætari vel consolari de alieno malo? Et ideo dictum est, *Non irasceris filiis populi tui.* Sic enim recte ira finita est, quod sit ulciscendi libido. Quidam vero codices habent, *Et non vindicabitur manus tua:* id est, ne arguendo vindicare te velis, sed potius consulere illi quem arguis. Ira quid. v. 18.

Et incisiones super animam non facietis in corpore vestro. Super animam dixit, super funus mortui: de anima quippe dolor est quæ recessit. Ad hunc autem dolorem pertinet luctus, in quo luctu nonnullæ gentes habent consuetudinem secare corpora sua. Hoc fieri (b) Deus prohibet. QUÆST. LXXI. Lev. 29. 28.

Ita ut fornicentur (c) in principes de populo suo. Non de populo suo principes, sed de populo suo fornicentur. Eos quippe principes vult hic intelligi, qui pro diis colebantur: sicut Apostolus dicit, Secundum principem potestatis aeris: et in Evangelio Dominus, Nunc princeps hujus mundi missus est foras: et, Ecce venit princeps mundi, et in me nihil inveniet. QUÆST. LXXII. Lev. 20. 5. Ephes. 2. 2. Johan. 12. 31. Johan. 14. 30.

Homo, homo quicumque adulteraverit uxorem viri, aut quicumque adulteraverit uxorem proximi sui, morte moriantur; pluraliter dixit, *morte moriantur*, hoc est qui adulteravit, et quæ adulterata est. Hic aliquid distare voluit inter quemlibet virum et proximum, quamvis multis locis proximum pro omni homine ponat. Sed quæ est ista locutio, ut cum jam dixisset de viro, hoc idem repetierit de proximo, cum sit consequens, ut multo magis ab uxore proximi abstinendum sit, si ab uxore cujuslibet viri abstinendum est? Nam si prius de proximo dixisset, ne putaretur uxorem licere adulterare non proximi, addendum fuisset de quolibet viro: nunc vero si quod minus est non licet; quanto minus licet quod majus malum est? Nam si non licet adulterare uxorem cujuslibet viri, quanto magis proximi? An forte ista repetitio tamquam exponit quid prius dictum sit, ut ideo intelligat homo quantum malum sit adulterare uxorem viri, quia si hoc fecerit, uxorem proximi adulterat? Proximus est enim omnis homo homini. QUÆST. LXXIII. Lev. 20. 10.

Et mulier quæ accesserit ad omne pecus, ad scendi ab eo, interficietis mulierem et pecus: morte moriantur; rei sunt. Quæritur quomodo sit reum pecus, cum sit irrationale, nec ullo modo legis capax. An quemadmodum transfe- QUÆST. LXXIV. Lev. 20. 16.

(a) MSS. Michaelinus et Beccensis. *uti potuerit.*
(b) Editi, *fieri a Judæis.* MSS. non habent. *a Judæis.*
(c) In editis exciderat particula, *in*, quæ restituitur MSS. et ex LXX qui in excusis quidem habet, ὥστε ἐκπορνεῦσαι αὐτὸν ut fornicetur, sive ut *fornicaretur ipse:* in aliis tamen libris (quos hic sequitur Augustinus) pro αὐτὸν legitur αὐτοὺς teste Nobilio in Not. ad Levit. 20. Sic Vulgatam observamus in MSS. bibliis German. et Corb. habere, *ut fornicarentur:* licet in editis ferat, *ut fornicaretur.*

A runtur verba modo locutionis, quæ Græce appellatur *μεταφορὰ*, ab animali ad inanimale, sicut dicitur improbus ventus, vel iratum mare, ita et hic translatum est a rationali ad irrationale? Nam pecora inde credendum est jussa interfici, quia tali flagitio contaminata, indignam refricant facti memoriam.

QUÆST. LXXV. Lev. 20. 17. *Quicumque acceperit sororem suam ex patre suo, aut ex matre sua, et viderit turpitudinem ejus; improperium est: exterminabuntur in conspectu generis sui. Turpitudinem sororis suæ revelavit, peccatum* (a) *suum accipient.* Quid ait in hoc loco, *viderit*, nisi concumbendo cognoverit, sicut in Lege dicitur, Cognovit uxorem suam, pro eo quod est, mixtus est ei (Gen. 4. 1. 17. et 25). Et quid ait, B *peccatum suum accipient*, cum de pœna eorum loqueretur, nisi quia et ipsam pœnam peccati, peccatum voluit appellare?

QUÆST. LXXVI. Lev. 20. 20. 1. *Quicumque dormierit cum cognata sua, turpitudinem cognationis suæ revelavit: sine filiis morientur.* Quæritur quo usque sit intelligenda ista cognatio, cum ex longo gradu liceat utique accipere uxorem, semperque licuerit. Sed intelligendum est ex his gradibus, quos prohibuit, non licere, et secundum ipsos dictum, *Quicumque dormierit cum cognata sua*: ubi et aliquas non commemoratas intelligendas dimisit, sicut sororem de utroque parente, sicut uxorem fratris matris, id est avunculi. Nam de uxore patrui primum prohibuit, quamvis hæc non cognatio, sed affinitas perhibetur. Sed quid C est, *Sine filiis morientur*: cum filii ex hujusmodi conjunctionibus et ante nati sint, et hodieque nascantur? An hoc intelligendum est Lege Dei constitutum, ut quicumque ex eis nati fuerint, non deputentur filii, id est nullo parentibus jure succedant.

Lev. 20. 25. 2. *Et non execrabiles facietis animas et in pecoribus, et in volucribus, et in omnibus serpentibus terræ, quæ ego segregavi vobis in immunditiam.* Videtur hic significare non hæc natura immunda esse, sed aliquo sacramenti signo; quandoquidem dicit, *quæ ego segregavi vobis in immunditiam*, tamquam immunda eis non essent, si eis segregata non essent.

QUÆST. LXXVII. Lev. 20. 27. *Et vir aut mulier, si forte fuerit illi ventri-* D *loquus, aut incantator, morte moriantur ambo: lapidibus lapidabitis eos; rei sunt.* Utrum vir et mulier, an vir et ventriloquus, aut mulier et ventriloquus sive incantator. Sed hoc magis, et qui habet, et (b) quem habet.

QUÆST. LXXVIII. Lev. 21. 7. *Mulierem fornicariam et profanam non accipient, et mulierem ejectam a viro suo; quoniam sanctus est Domino Deo suo.* Superius *non accipient* dixerat: nunc autem, *quoniam sanctus est*, non quoniam sancti sunt: de pluribus qui uno sunt tempore sacerdotibus loquebatur, et de unoquoque eorum dixit, *quoniam sanctus est*; locutione qua solet uti Scriptura. Nam unum illum summum postea commemorat, qui intrabat ad sancta sanctorum. Nam et pluraliter conclusit, dicens. *Et sanctificabis eum:* * *dona Domini Dei vestri iste offeret, sanctus est, quoniam sanctus ego Dominus, qui sanctifico eos.* (v. 8.) Quantum autem pertinet ad dona, quoniam dixit, *dona Domini Dei vestri ipse offeret*, non solum summus ille offerebat, sed etiam secundi sacerdotes. Ac per hoc quod ait, *Mulierem fornicariam et profanam et ejectam a viro suo non accipient*, hoc et secundi sacerdotes prohibiti sunt: nam de summo postea dicit, qui etiam nonnisi virginem accipere jussus est.

QUÆST. LXXIX. Lev. 21. 10. *Et sacerdos magnus* (c) *a fratribus suis*: id est, qui inter fratres suos magnus est, ille scilicet unus magnus sacerdos. *Cui fusum est super caput ex oleo Christo*: ipsum oleum appellat Scriptura Christum.

QUÆST. LXXX. Lev. 21. 10. *Et consummatus manus induere vestimenta*: illa utique, quæ in veste sacerdotali operosissime describuntur.

QUÆST. LXXXI. Lev. 21. 10, et 11. *Caput non reteget cidari, et vestimenta sua non scindet, et super omnem animam mortuam non introibit.* Intelligitur ea quæ supra dixit, in luctu facere eum prohibitum, id est, caput nudare cidari, et vestimenta scindere. Vestimenta enim scindere lugentium erat antiquorum: sicut de Job scriptum est, cum ei filii ejus ruina nuntiarentur oppressi (Job. 1. 20). Nudare autem caput cidari propterea lugentis esse potuit, quia detractio est ornamenti. Quod vero ait, *Super omnem animam mortuam non introibit* (Lev. 21. 11): quomodo dicat animam mortuam corpus mortuum, difficile est intelligere: ea tamen Scripturarum est usitata locutio, quæ nobis inusitatissima est. Nomen ergo rectricis suæ etiam corpus accipit anima destitutum, quoniam reddendum illi est in resurrectione; sicut ædificium quod appellatur Ecclesia, etiam cum inde Ecclesia exierit, qui homines sunt, nihilominus Ecclesia dicitur. Sed cum corpus non accipiat animæ nomen in homine vivente, quomodo tunc vocetur anima, cum caruerit anima, mirum est. Porro si animam mortuam intellexerimus a corpore separatam, ut ipsam separationem mortem dixisse videatur, id est ut anima mortua sit diremta a corpore, non natura sua perdita: (Non enim et cum dicimur mortui peccato (Rom. 6. 2), natura dicitur interiisse, sed quod jam peccato non utimur: ut sic intelligatur anima mortua, id est corpori mortua, quod uti eo desierit, cum in sua natura vivat:) quomodo potest quisquam intrare super animam mortuam, quod sacerdos iste prohibetur, cum quisquis intrat, super mortuum corpus intret, non super animam quæ discessit a corpore? An ipsam vitam temporalem animæ vocabulo appellavit, quæ utique mortua est in defuncto corpore, anima illa emigrante, quæ mori non potest? Non quod ipsa vita anima fuerit, sed quod per animæ præsentiam, qua subsistebat, nomen ejus acceperit: sicut distinxi- (Supra q. 17.)

(a) Ita editi. At MSS hoc loco, suum, juxta LXX, omittunt.
(b) MSS prope omnes, et quæ habet

(c) Editi, coram fratribus, MSS. a fratribus his consentiunt LXX.

mus, cum de sanguine loqueremur, quid dictum
Lev. 17. 11. sit, anima omnis carnis, sanguis ejus est. Est
enim et ipse sanguis mortuus in corpore mortui:
non enim cum abscedente anima abscessit. Ve-
tuit ergo Scriptura summum sacerdotem etiam
super patris vel matris funus intrare; quod se-
Lev. 21. 11. cundum non prohibuit. Sequitur enim, *Super
patrem suum et super matrem suam non inqui-
nabitur*. Ordo est autem verborum, *Super pa-
trem suum non inquinabitur, nec super matrem
suam.*

QUÆST. LXXXII. *Et de sanctis non exibit:* eo procul dubio
Lev. 21. 12. tempore, quo suorum funera celebrabantur; si-
Lev. 8. 35. cut et septem diebus, quibus sanctificabatur, de
sanctis est exire prohibitus: non autem semper.
Sane si uxores ducere, vel filios gignere non
vetabantur summi tunc sacerdotes, magna ori-
Lev. 15. 16. tur quæstio; cum Lex etiam conjugali concu-
bitu immundum hominem dicat usque ad vespe-
Exod. 30. 7. ram, etiam cum abluerit corpus suum aqua; et
jubeatur summus sacerdos propter incensum
continuationis bis in die quotidie intrare intra
velum, ubi erat altare incensi, nec quemquam
immundum ad sancta fas esset accedere; quo-
modo id quotidie summus sacerdos implebat,
si filios procreabat? Nam si ægritudo illi accidis-
set, quis loco ejus fungeretur, si quis inquirat;
responderi potest, quod gratia Dei non ægrota-
bat: numquid sic etiam de filiorum procreatio-
* Retract. 55. ne responderi potest? * Unde fit consequens,
ut aut * continens esset, aut diebus aliquibus
intermitteretur incensum; aut si illud intermit-
ti non posset, quod nonnisi per summum sa-
cerdotem necesse esset imponi, non fieret im-
mundus coitu conjugali, merito præcipuæ san-
ctificationis suæ. Aut si etiam ad ipsum pertinet,
quod de omnibus filiis Aaron in consequentibus
dicit, ut nullus eorum accedat ad sancta, si cui
a aliquid acciderit immunditiæ; (*a*) illud profecto
restat accipere, quod nonnullis diebus non im-
ponebatur incensum.

QUÆST. LXXXIII. Quod autem super funus patris sui summus
Lev. 21. 11. sacerdos prohibetur intrare, quæri potest, quo-
modo jam esse poterat summus sacerdos, non-
dum mortuo patre suo, cum eos patribus suc-
* 2 Retract. 55. cedere jubeat. Ideo * necesse erat nondum se-
pulto summo sacerdote, continuo substitui sa-
cerdotem propter continuationis incensum, quod
per summum sacerdotem quotidie oportebat im-
poni. Quamquam et illa quæstio de ægritudine
summi sacerdotis manet, si vel moriturum ne-
cesse erat diebus aliquibus ægrotare: nisi forte
et hoc ita solvatur, ut dicatur non solere sum-
mos sacerdotes, nisi subito mori, non præce-
Num. 20. 26. dente ægritudine; sicut de ipso Aaron Scriptu-
ra testatur.

QUÆST. LXXXIV. Advertendum est quoties dicit, *Ego Domi-
Lev. 21. 15. nus, qui sanctifico eum*, loquens de sacerdote:
Exod. 29. 44. cum hoc etiam Moysi dixerit, Et sanctificabis
eum. Quomodo ergo et Moyses sanctificat et Do-
A minus? Non enim Moyses pro Domino: sed
Moyses visibilibus sacramentis per ministerium
suum; Dominus autem invisibili gratia per Spi-
ritum-sanctum, ubi est totus fructus etiam visi-
bilium sacramentorum. Nam sine ista sanctifica- Sacramentum visibile sine invisibili sanctificatione nihil prodest: non e contra.
tione invisibilis gratiæ, visibilia sacramenta quid
prosunt? Merito autem quæritur, utrum etiam
ista invisibilis sanctificatio sine visibilibus sa-
cramentis, quibus visibiliter homo sanctificatur,
pariter nihil prosit: quod utique absurdum est.
Tolerabilius enim quisque dixerit, sine illis
istam non esse, quam si fuerit non prodesse;
cum in ista sit omnis utilitas illorum. Sed etiam
hoc, quod sine illis ista esse non possit, quo-
modo recte dicatur, intuendum est. Nihil quip-
pe profuit Simoni mago visibilis baptismus, cui
B sanctificatio invisibilis defuit: sed quibus ista Act. 8. 13.
invisibilis, quoniam affuit profuit, etiam visi-
bilia sacramenta (*b*) perceperant similiter ba- b
ptizati. Nec tamen Moyses, qui visibiliter sacer-
dotes sanctificabat, ubi fuerit ipse ipsis sacrifi-
ciis vel oleo sanctificatus ostenditur: invisibili-
ter vero sanctificatum, negare quis audeat, cu-
jus tanta gratia præeminebat? Hoc et de Johan- Matth. 3. 14.
ne Baptista dici potest: prius enim baptizator,
quam baptizatus apparuit. Unde cum sanctifica-
tum nequaquam negare possumus: id tamen in
eo factum visibiliter non invenimus antequam
ad ministerium baptizandi venit. Hoc et * de * 2. Retract. 55.
latrone illo, cui secum crucifixo Dominus ait, Luc. 23. 43.
Hodie mecum eris in paradiso. Neque enim sine
sanctificatione invisibili tanta felicitate donatus
C est. Proinde colligitur invisibilem sanctificatio-
nem quibusdam affuisse atque profuisse sine vi-
sibilibus sacramentis, quæ pro temporum di-
versitate mutata sunt, ut alia tunc fuerint, et
alia modo sint: visibilem vero sanctificationem,
quæ fieret per visibilia sacramenta, sine ista in-
visibili posse adesse, non prodesse. Nec tamen
ideo sacramentum visibile contemnendum est:
nam contemptor ejus invisibiliter sanctificari
nullo modo potest. Hinc est quod Cornelius et Act. 10.
qui cum eo erant, cum jam invisibiliter infuso
sancto Spiritu sanctificati apparerent, baptizati
sunt tamen: nec superflua judicata est visibilis
sanctificatio, quam invisibilis jam præcesserat.

Et locutus est Dominus ad Moysen, dicens, QUÆST. LXXXV.
Dic Aaron et filiis ejus, et attendant a sanctis Lev. 22. 1. 2. et 3.
D *filiorum Israel, et non profanabunt nomen san-*
ctum meum, (c) quanta ipsi sanctificabant mi- c
*hi. Ego Dominus. Et dices illis, In progenies
vestras omnis homo quicumque accesserit ab o-
mni semine vestro ad sancta, quæcumque sancti-
ficaverint filii Israel Domino, et erit immundi-
tia ejus in illo; exterminabitur anima illa a me.
Ego Dominus Deus vester.* Ablata est omnis du-
bitatio, neminem sacerdotum vel summorum vel
secundorum debuisse accedere ad sancta, si im-
munditia ejus in ipso esset. Erat ergo consequens
continentia sacerdotis, ne propter filiorum pro-

(a) Sic MSS. At editi, *immunditiæ pro peccato, illud restat accipere.*

(b) MSS. Beccensis et Michaelinus, *percepere.*

(c) Editi, *quando*. At MSS. *quanta*: juxta LXX. ὅσα.

creationem aliquibus diebus non imponeretur
Exod. 30. 7. continuationis incensum, quod a solis summis sacerdotibus bis in die solebat imponi, mane et
Lev. 15. 16. vespera, quandoquidem post coitum conjugalem etiam toto corpore immundus erat usque ad vesperam a quo id necesse erat imponi. Quod autem ait, *quæ sanctificant filii Israel*, intelligendum est, offerendo sacerdotibus offerendum per eos Domino. Et notandum sanctificationis genus, quod fit voto et devotione offerentis. Sed utrum sicut isto modo sanctificantur ea quæ offeruntur ab hominibus, ita et ipsi homines eodem modo seipsos sanctificare dicantur, cum in aliqua re seipsos vovent, observandum est in Scripturis.

QUÆST. LXXXVI. Lev. 22. 4. *Et qui tsligerit omnem immunditiam animæ*, id est, aliquid morticinum, cujus secundum Legem tactus inquinat.

QUÆST. LXXXVII. Lev. 24. 15. *Homo, homo si maledixerit Deum suum, peccatum accipiet: nominans autem nomen Domini morte moriatur.* Quasi aliud sit maledicere Deum suum, aliud nominare nomen Domini; atque illud sit peccatum, hoc autem tantum nefas, ut etiam morte sit dignum. Quamvis hoc loco ita intelligendum sit, quod dictum est, *nomen Domini*, ut cum maledicto fiat, id est maledicendo nominet. Quid ergo distat inter illud peccatum et hoc tanti sceleris crimen? An forte hoc ipsum repetendo monstravit, non leve illud esse peccatum, sed tantum scelus quod morte puniendum sit: sed quia per distinctionem hoc intulit, non dicens, nominans enim, sed *nominans autem*; subobscurum factum est? Et ideo si hoc recte intelligitur, notandum est etiam locutionis genus.

QUÆST. LXXXVIII. Lev. 24. 17. *Et homo qui percusserit omnem animam hominis et mortuus fuerit, morte moriatur.* Non ait, Quicumque percusserit hominem, et mortuus fuerit, sed *animam hominis;* cum potius corpus hominis a percussore feriatur, sicut et
Matth. 10. 28. Dominus dicit, Nolite timere eos qui corpus occidunt. Eo more ergo, quo solet Scriptura, appellat animam vitam ipsam corporis, quæ fit per animam, et hinc voluit ostendere homicidam, quod hominis animam percutiat, id est percutiendo vita hominem privet. Cur ergo addidit, *Et mortuus fuerit*, si jam hoc ipso ostendit homicidium, quod animam hominis percusserit, id est vita homo a percutiente privatus sit? An exponere voluit quomodo accipiendum sit, quod dixerat, hominis animam percussam, et sic ait, *et mortuus fuerit*, tamquam diceret, id est mortuus fuerit? hoc est enim, animam hominis fuisse percussam.

QUÆST. LXXXIX. Lev. 25. 2. et 3. etc. *Cum introieritis in terram, quam ego do vobis, et requieverit terra, quam ego do vobis, sabbata Domini. Sex annis seminabis agrum tuum, et sex annis putabis vineam tuam, et congregabis fructum ejus: anno autem septimo sabbata, requies erit terræ, sabbata Domino.* Quomodo intelligendum est, *Cum introieritis in terram, quam do vobis et requieverit terra; sex annis seminabis agrum tuum*, etc. quasi tunc fieri præceptum sit, quando terra requieverit; A cum propterea terra requiescat, quoniam hoc fit. Requiem enim terræ septimo utique anno vult intelligi, quo jussit nihil in ea quemquam operari per agriculturam. Sed nimirum longum hyperbaton facit obscuritatem huic sensui. Videtur ergo hic esse ordo verborum, *Cum introieritis in terram, quam ego do vobis, et requieverit terra, quam ego do vobis, sabbata Domini: quæ ab se surgunt* * *agrum tuum non metes, et uvam sanctificationis tuæ non vindemiabis: annus requiescendi erit terræ. Et erunt sabbata terræ esca tibi, et puero tuo, et puellæ tuæ, et mercenario tuo, et inquilino qui applicitus est ad te, et pecoribus tuis, et bestiis quæ sunt in terra tua, omne quod nascetur ex eo in escam.* Interposuit autem exponendo quomodo terra re- B quiescat, et ait, *Sex annis seminabis agrum tuum, et sex annis putabis vitem tuam, et congregabis fructum ejus: anno autem septimo sabbata, requies erit terræ, sabbata Domini. Agrum tuum non seminabis, et vineam tuam non putabis.* Et per hoc quod ait, *non putabis*, omnem culturam eo anno prohibitam debemus accipere. Neque enim si putanda non est, aranda est, aut adminiculis suspendenda, vel quodlibet aliud, quod ad culturam ejus pertineat, adhibendum: sed quomodo solet a parte totum intelligi, ita per putationem omnis cultura significata est. Et per agrum atque vineam, cum et illum seminari, et hanc putari prohibuit, omne agri genus intelligendum est. Neque enim in oliveto, vel quodlibet alterius generis agro aliquid ope- C randum est, de quibus tacuit. Quod vero ait, *Et erunt sabbata terræ esca tibi, et puero tuo, et puellæ tuæ*, etc. satis aperuit nec dominum agri prohibitum vesci eis, quæ non adhibita cultura illo anno sponte nascantur, sed fructus redigere prohibitum. Sic ergo permissus est aliquid inde in escam sumere, quomodo transiens, ut hoc solum caperet, quod statim vescendo consumeret, non quod in usus reponeret.

* id est, de agro tuo.

Et terra non venumdabitur in profanationem: QUÆST. XC. Lev. 25. 23.
alii codices habent, *in confirmationem*: quam mendositatem in alterutris prius in Græco accidisse arbitror propter verbi similem sonum: *βεβήλωσις* enim profanatio dicitur, *βεβαίωσις* autem confirmatio. Sed ille sensus apertus est, *Et terra non venumdabitur in profanationem*: id est, D ne quis auderet terram, quam accepit a Deo, vendere profanis, qui ea utantur ad impietatem cultumque deorum alienorum atque falsorum. Illud autem subobscurum est, *Non venumdabitur terra in confirmationem*; quod puto non intelligendum, nisi ne ita venditio confirmetur, ut eam non recipiat venditor tempore remissionis, sicut præceptum est. Quod vero sequitur, utrique sensui potest congruere, sive legatur, *Et terra non venumdabitur in profanationem*: sive *in confirmationem*. Secutus quippe adjunxit, *Mea enim est terra propter quod proselyti* Ibidem.
et incolæ vos ssits ante me.

Et per omnem terram possessionis vestræ mercedem dabitis terræ. Alii autem codices habent, QUÆST. XCI. Lev. 25. 24.

redemtionem dabitis terræ. Sensus ergo hic est, A *Non venumdabitur terra in profanationem*, id est, illis qui ea utantur in injuriam Creatoris; aut *in confirmationem*, id est, ut eam emtor perpetuo possideat, nec certo secundum Dei præceptum intervallo annorum restituat venditori. *Mea est enim*, inquit, *terra:* unde secundum meum præceptum ea uti debetis. Atque ut ostenderet suam esse, non ipsorum, quid ipsi in ea essent, consequenter adjunxit, dicens, *Propter quod proselyti et incolæ vos estis ante me:* hoc est, Quamvis proselyti, id est advenæ sint vobis, qui ex alienigenis adjunguntur genti vestræ; et incolæ, id est non in terra propria manentes: tamen etiam vos omnes ante me advenæ estis et incolæ. Hoc Deus dicit, sive Israelitis, quod aliarum gentium terram, quas expulit, eis dederit, sive omni homini, quoniam (*a*) ante Deum qui semper manet, et sicut scriptum est, cælum et terram implet, utique præsentia sua, omnis homo advena est nascendo, et incola vivendo; quoniam compellitur migrare moriendo.

Jer. 23. 24. DEINDE adjungit et dicit, *Per omnem terram*
QUÆST. XCII. *possessionis vestræ mercedem dabitis terræ*, tam-
Lev. 25. 24. quam inquilini, vel *redemtionem.* Illud, nisi fallor, vult intelligi, quod inde reddebant quodammodo, per cessationes septimorum quorumque annorum, et quinquagesimi anni, quem vocat remissionis; ut ipsa vacatio terræ velut merces habitationis aut redemtio esset ab illo cujus est, hoc est ab ejus creatore Deo.

QUÆST. XCIII. Lev. 26. 11. *ET ponam tabernaculum meum in vobis, et non abominabitur anima mea vos.* Animam suam Deus voluntatem suam dicit. Non enim est animal, habens corpus et animam; neque substantia ejus ejusmodi est, cujusmodi creatura ejus, quæ anima dicitur, quam fecit, sicut per Isaiam
Isa. 57. 16. ipse testatur, dicens, Et omnem flatum ego feci: quod eum de anima hominis dicere consequentia manifestant. Sicut ergo cum dicit oculos suos, et labia sua, et cetera vocabula membrorum corporalium, non utique accipimus eum forma corporis esse definitum; sed illa omnia membrorum nomina non intelligimus, nisi effectus operationum atque (*b*) virtutum: ita et cum B dicit, *Anima mea*, voluntatem ejus debemus accipere. Perfecte quippe simplex illa natura, quæ Deus dicitur, non constat ex corpore et spiritu; nec ipso spiritu mutabilis est, sicut anima; sed et spiritus est Deus, et semper idem ipse, apud quem non est commutatio. Hinc au- Jac. 1. 19.
tem acceperunt Apollinaristæ occasionem, qui Apollinaristæ, 1.
dicunt animam non habuisse mediatorem Dei et Tim. 2. 5.
hominum, hominem Christum Jesum, sed tantum verbum et carnem fuisse, cum diceret, B Tristis est anima mea usque ad mortem; sed Matth. 26. 38.
ipso ejus actu, qui nobis per Evangelicam declaratur historiam, sic apparent humanæ animæ officia, ut hinc dubitare dementis sit.

QUID est, quod inobedientiæ pœnas cum mi- QUÆST. XCIV.
naretur Deus, dixit inter cetera, *Et consumet* Lev. 26. 33.
vos perambulans gladius: deinde ait, *Et erit* et 34.
terra vestra deserta, et civitates vestræ erunt desertæ: tunc bene sentiet terra sabbata sua, omnes dies desolationis suæ; et vos eritis in terra inimicorum vestrorum? Quomodo ergo consumet eos gladius, si erunt in terra inimicorum eorum suorum? An in ipsa terra consumet, quoniam strage mortuorum facta non erunt ibi? An *consumet vos*, sic ait, ac si diceret, inter- C ficiet vos, ut ad istam consumtionem illi pertineant, qui gladio cadent, non omnes: quandoquidem paulo post dicit, *Et eis qui residui sunt* v. 36.
ex vobis, superducam formidinem in cor eorum? An secundum hyperbolem dictum est, *consumet vos:* secundum quem loquendi modum et abundantia eorum dicta est sicut arena maris?
Secundum istum modum etiam dicitur, quod Gen. 22. 17.
deinde sequitur, *et persequetur eos sonus folii* et 31. 12 etc.
volantis: id est, quia nimius in eis timor erit, Lev. 26. 36.
ut et levissima quæque formident.

LIBER QUARTUS

Quæstiones in Numeros.

QUÆST. I. QUID est quod singulos de singulis tribubus
Num. 1. eligi jubet principes; eosque appellat χιλιάρχους? quos quidam Latini interpretes tribunos appellarunt. χιλίαρχοι autem videntur a mille cognominati. Sed cum consilium Jothor socer
Exod. 18. 25. Moysi genero suo daret, quod etiam Deus approbavit, de ordinando populo suo principibus, ut non omnes omnium caussæ Moysen ultra vires onerarent, χιλιάρχοις appellavit constituendos super millenos homines, ἑκατοντάρχοις super centenos, et πεντηκοντάρχοις super quinquagenos, et δεκαδάρχοις super denos; ab ipsis numeris, quibus præessent, cognominatos. Num- D quidnam et hic sic accipiendi sunt χιλίαρχοι, quod singuli essent super millenos? Non utique: neque enim universus omnium populus Israel duodecim hominum millia tunc fuerunt. Singulos enim elegit de singulis tribubus, quæ duodecim tribus procul dubio non millenos homines, sed multa millia continebant. Nomen ergo commune est cum illis, qui in Exodo appellantur χιλίαρχοι, quod unusquisque illorum esset mille hominum princeps: istorum autem unusquisque millium princeps, quoniam sive a mille sive a millibus, eadem compositio nominis resonat ut appellentur χιλίαρχοι.

(*a*) Sic. MSS. At editi, *homini qui ante Deum semper manet.*

(*b*) MSS. Corbeiens. *atque virtutem.*

QUÆST. II. Num. 1. 20. etc.

Merito quæritur, quid sibi velit quod per omnes tribus, ubi computantur per singulas quæque filii Israel in ætate militari, dicitur *secundum propinquitates eorum, secundum populum eorum, secundum domos familiarum eorum, secundum numerum nominum eorum, secundum caput eorum:* et hæc quinque similiter omnino repetuntur, donec tribus omnes compleantur: quasi aliud sit, *secundum propinquitates eorum*, aliud *secundum populos*, aliud *secundum domos familiarum*, aliud *secundum numerum nominum*, aliud *secundum caput;* cum potius videantur aliis verbis eadem significare ista omnia. Intentionem autem movet, quia tam diligenter per omnes tribus eadem repetuntur, ut non frustra fieri quivis judicet, etiamsi non intelligat. B Nimirum ergo numerus ipse aliquid insinuat sacramenti, ut hoc idem quinquies varie repetatur. Nam iste numerus sicut in ipsis quinque libris Moysi, id est quinarius, in vetere Testamento maxime commendatur. Illa vero quæ deinceps quatuor connectuntur, id est, *masculina, a viginti annis et supra, omnis qui procedit in virtute, recognitio eorum:* quamvis et ipsa per omnes tribus eodem prorsus modo repetantur, habent necessariam differentiam. Cum enim ageretur de numero universæ multitudinis ad unam tribum pertinentis, discernendus erat sexus, ideo positum est *Omnia masculina*. Et ne parvuli etiam computarentur, adjunctum est, *a viginti annis et supra*. Rursus ne imbellis ætas senectutis annumeraretur, additum est, *omnis qui procedit in virtute.* C Et omnia concluduntur verbo ejus operis, quod fiebat, ut dicatur, *recognitio eorum*. Recognitio enim hæc fiebat, ut hominum millia computarentur. Quinque igitur illa, propinquitates, populi, domus familiarum, numerus nominum, et caput, et ista deinde quatuor, sexus, ætas, virtus, recognitio, fortasse in ipso numero aliquid insinuant. Si enim horum duorum numerorum, id est quinarii et quaternarii, alter multiplicetur ex altero, id est ut quinquies quaterni, aut quater quini ducantur, viginti fiunt. Quo numero etiam adolescentium ætas illa signatur. Qui numerus commemoratur et quando intratur in terram promissionis: et dicitur illis ætas viginti annorum quæ non declinaverit in dexteram aut sinistram. D Ubi mihi videntur significari sancti fideles ex utroque Testamento fidem veram tenentes. Nam vetus Testamentum quinque libris Moysi maxime excellit, et novum quatuor Evangeliis.

Ibidem.

QUÆST. III. Num. 1. 51.

Quod ait de tabernaculo (o) distendendo, levando, erigendo, *Et alienigena qui accesserit moriatur:* hic alienigena intelligendus est etiam ex illis filiis Israel qui non de illa tribu fuerunt, quam tabernaculo servire præcepit, id est qui non fuerit de tribu Levi. Mirum est autem, quomodo abusive alienigena dicitur, quod magis alterius generis hominem significat, id est ἀλλογενὴς, et non magis ἀλλόφυλος, quod significat A alterius tribus hominem: quo nomine magis utitur Scriptura in aliarum gentium hominibus, ut allophyli appellentur, quasi aliarum tribuum homines.

QUÆST. IV. Num. 3. 6. et 7.

Et locutus est Dominus ad Moysen, dicens, *Accipe tribum Levi; et statues eos in conspectu Aaron sacerdotis, et ministrabunt ei, et custodient custodias ejus, et custodias filiorum Israel, ante tabernaculum testimonii.* Quas φυλακὰς Græcus dixit, has nostri interpretes alii *custodias*, alii *excubias* interpretati sunt. Sed mirum nisi vigiliæ melius dicuntur, quæ solent in castris ternarum horarum observationem habere. Unde scriptum est, Quarta autem vigilia noctis venit ad eos, ambulans super mare: hoc est post nonam horam noctis, post tres videlicet vigilias. B Et multis locis Scripturarum nostri vigilias interpretati sunt, quas Græci φυλακὰς vocant. Ubi nulla dubitatio est, spatia nocturni temporis significari: quod puto et hic accipiendum. Quomodo enim Levitæ jubentur observare custodias Aaron, et custodias filiorum Israel, id est φυλακὰς, nisi fortasse dictum est, ne putarent ab observandis vigiliis, quæ proprie in castris observari solent; propter honorem quo serviebant tabernaculo, immunes se esse debere, cum et ipsos oporteret propter opera tabernaculi non minus vicissim observare vigilias, quæ observarentur in aliis circumquaque castris filiorum Israel.

Matth. 14. 25.

QUÆST. V. Num. 3. 10. Lev. 6. 18.

Alienigena qui tetigerit morietur. Quærendum quomodo dixerit in Levitico, Qui tetigerit C tabernaculum, sanctificabitur: cum hic dicat, *Alienigena qui tetigerit, morietur*, volens intelligi eos qui non essent de tribu Levi. An forte hic *tetigerit*, ad obsequium dixerit servitutis, quod a solis Levitis deberi tabernaculo præcepit? hinc enim loquebatur.

QUÆST. VI. Num. 3. 12. et 40. etc.

Quid est quod Levitas pro primogenitis filiorum Israel sibi Deus deputat ita ut numeratis primogenitis populi, qui plures inventi sunt quam erat numerus Levitarum, argento redimerentur, quinque siclis pro uno datis? Quod pro pecoribus non est factum, cum et pecora Levitarum pro primogenitis pecorum Israel sibi esse voluerit. Quomodo deinceps primogenita eorum vel pecorum eorum pertinebant ad Deum, ubi D jussit immunda primogenita vel humana mutari ovibus? Quomodo non et pro istis deinceps primogenitis computabantur filii Levitarum; (manebat enim in posteris eadem tribus, quæ posset pro primogenitis posterioribus computari:) nisi quia illud justum fuit, ut qui nascerentur de illis, qui jam ad portionem Domini pertinebant, datam pro primogenitis, qui de Ægypto exierunt, jam Deus proprios haberet, tamquam suos de suis, nec possent pro illis juste computari, qui deinceps primogeniti Deo debebantur? De universo quippe populo, et de universis pecoribus populi data est portio Deo pro primogenitis: et hæc portio erat Levitæ et pecora eorum. Jam si

(o) Excusi *distinguendo* MSS. Beccensis et Michaelinus, *distendendo*, Alii melioris notæ, *distringendo*.

quid genuissent, Dei erat: non poterat hoc tamquam a populo dari, quod jam alienum erat: ac per hoc debita deinceps primogenita Deo reddi oportebat; nec pro his computari posteros Levitarum vel pecorum eorum.

QUÆST. VII. Num. 4. 7.

Cum præciperet de tollenda mensa, jussit cum illa et panes tolli, sic dicens, *Et panes qui semper super eam erunt.* Non utique isti semper super eam erunt, sed similes eorum: quia illi auferebantur, et recentes quotidie ponebantur: dum tamen sine panibus mensa non relinqueretur. Ideo dixit, *qui semper super eam erunt:* hoc est, quia semper panes, non quia illi semper.

QUÆST. VIII. Num. 4. 11

Et super altare aureum adoperient vestimentum hyacinthinum, et adoperient illud operimento pelliceo hyacinthino. Posset ista locutio videri, quam velut absurdam et non integram Latini interpretes transferre noluerunt; id est, *super altare aureum adoperient vestimentum hyacinthinum:* tamquam debuerit dici, Et altare aureum adoperient vestimento hyacinthino. Nam *adoperient vestimentum hyacinthinum*, hoc videtur significare, quod ipsum vestimentum (*a*) aliunde adoperiretur, non quod ipso vestimento adoperiretur altare. Sed mihi videtur non tam genus locutionis esse, quam subobscurus sensus. Hoc quippe intelligi potest, *Et super altare aureum adoperient vestimentum hyacinthinum*, ut ipsum vestimentum hyacinthinum aliare operiendum præciperet, quod vestimentum jam super altare esset; ac si breviter utrumque complecteretur, et vestimento hyacinthino altare operiendum, et vestimentum hyacinthinum alio tegmine operiendum. Subjunxit denique unde cooperiri vellet vestimentum hyacinthinum, cum adjecit, *et adoperient illud operimento pelliceo hyacinthino.*

QUÆST. IX. Num. 5. 6. 7. et 8.

Vir, aut mulier, quicumque fecerit ab omnibus peccatis humanis, et despiciens despexerit, et deliquerit, anima illa annuntiabit peccatum, quod peccavit, et (*b*) *restituet delictum: caput et quintas ejus adjiciet super illud, et reddet cui deliquit ei. Si autem non fuerit homini proximus, ita ut reddat illi delictum ad ipsum; delictum quod redditur Domino, sacerdoti erit, excepto ariete propitiationis per quem exorabit in illo pro eo.* Hic ea peccata intelligenda sunt, quorum in his rebus perpetratio est, quæ pecunia restitui possunt. Non enim aliter diceret quomodo restituenda sint, nisi damna pecuniaria fuissent. Jubet enim restitui caput et quintas, id est, totum illud quidquid est, et quintam ejus partem, excepto ariete qui fuerat offerendus in sacrificium ad expiandum delictum. Jubet autem illud quod restituitur sacerdotis esse, id est, ipsum caput et quintam, si non est proximus ei, in quem commissum est. Ubi utique intelligitur tunc Domino reddendum quod sit sacerdotis, si homo ipse non supersit

A qui damnum passus est, nec proximus ejus, quem puto heredem intelligi voluisse. Sed de ipso homine nihil dixit Scriptura: verumtamen cum dicit, *Si non ei fuerit proximus*, sub hac brevitate insinuat, tunc quæri proximum ejus, si ipse non fuerit. Si autem nec proximus erit, Domino restituetur, ne impunitum remaneat quo admissum est: quod tamen non cedat in sacrificium, sed sit sacerdotis. Sic sane verba Scripturæ distinguenda sunt. *Si autem non fuerit homini proximus, ita ut reddat illi delictum ad ipsum:* Locutionis est enim quod addidit, *ad ipsum* aut forte *ad ipsum* dixit, quod ad ipsum pertineat, id est ipse possideat. Deinde sequitur, *Delictum quod redditur Domino, sacerdoti erit.* Delictum autem dicit, cum redditur ea res, quæ B per delictum ablata est.

QUÆST. X. Exodi 22. 1. Num. 5 7.

Quæri autem potest, quomodo in Exodo dicitur, si quis furatus fuerit vitulum aut ovem, restituere debere quinque vitulos vel quatuor oves, si occiderit, aut vendiderit; si autem quod abstulerit, salvum apud eum reperitur, duplum esse restituendum: cum hic restitui jubeat et quintam, quod longe est etiam a duplo; quanto magis a quadruplo vel quinquies tanto? Nisi forte quia hic ait, *Vir, aut mulier, quicumque fecerit ab omnibus peccatis humanis*, peccata ignorantiæ voluit intelligi humana peccata. Fieri enim potest, ut parum adtendendo per negligentiam trajiciat homo rem alienam in rem suam: quod ideo peccatum est, quia si diligenter adtenderetur, non admitteretur. Et hæc voluit capite et quinta restitui, non sicut furta multari. C Nam si furta et fraudes hic intellexerimus, quæ non per ignorantiam negligentiæ, sed furandi et fraudandi animo committuntur, et ideo dicta *humana*, quia in homines fiunt; ille, nisi fallor, erit exitus quæstionis hujus, ut ideo qui fecit non reddat vel duplum, quia non deprehenditur vel convincitur, sed ignorantibus a quo factum sit, vel utrum factum sit, ipse annuntiat delictum suum. Cum enim dixisset Scriptura, *Vir, aut mulier, quicumque fecerit ab omnibus peccatis humanis et despiciens despexerit, et deliquerit*, id est contemnendo ista commiserit, adjunxit, et ait, *Anima illa annuntiabit peccatum quod peccavit, et restituet delictum caput et quinta ejus*, forte ergo propterea tantum, D quia ipse annuntiavit; et ideo non eo damno plectendus fuit, quo furem comprehensum vel convictum plecti oporteret.

QUÆST. XI. Num. 5. 21.

Verba quæ scriptura dicit mulieri a sacerdote dicenda, quando a suspicione adulterii eam maritus adducit, *Det eam Dominus in maledictum et in exsecramentum*, Græcos habet ἐνόρκιον. Quo verbo videtur significari juramentum per exsecrationem; velut si quisquam dicat, Sic non mihi illud et illud contingat: vel certe ita juret, Illud et illud mihi contingat, si fecero, vel non

(a) Editi: *aliunde operiretur altare:* omissis verbis, *non quod ipso vestimento adoperiretur*, quæ ex MSS. restituuntur.

(b) Editi: *restituet delictum, et quintas:* omisso, caput. Pauloque post: *ita ut reddat illi delictum ipsum:* omisso, *ad*. Redintegravimus utrumque locum ad MSS. qui concordant cum Græco.

fecero. Ita hoc dictum est, *Det te Dominus in* A
maledictum, et in exsecramentum, tamquam
diceretur, ut de te jurent quæ per exsecratio-
a nem jurabunt; sic non eis contingat, aut, hoc
eis contingat nisi (*a*) hoc aut illud fecerint.

QUÆST. XII. Num. 6. 14. *Et offeret munus suum Domino, agnum an-*
niculum sine vitio in holocaustoma, et agnam
anniculam sine vitio unam in peccatum. Hoc
quidam nostri interpretes transferre noluerunt,
veluti locutionem insinuatam vitantes, et dixe-
runt *pro peccato*, non, *in peccatum*, cum sit
sensus in ea locutione, qui non fuerat pertur-
bandus. *In peccatum* quippe dictum est, quia
hoc ipsum quod pro peccato offerebatur, pecca-
tum vocabatur. Unde illud est apud Apostolum
2 Cor. 5. 21. de Domino Christo, Eum qui non noverat pec-
catum, peccatum pro nobis fecit: Deus Pater B
scilicet, Deum Filium pro nobis fecit peccatum,
id est sacrificium pro peccato. Sicut ergo agnus
in holocaustoma, ut ipsum pecus esset holocau-
stoma; sic et agna in peccatum, ut ipsum pecus
Num. 6. 14. esset peccatum, id est sacrificium fieret pro pec-
cato, sicut de ariete quod sequitur *in salutare*
dicit, tamquam ipsum sit salutare, cum sit sa-
crificium salutaris. Quod postea repetendo ma-
nifestat. Nam et illud *pro peccato* dicit, quod
v. 16. prius dixerat *in peccatum*: et hoc *sacrificium sa-*
v. 17. *lutaris*, quod prius dixerat *in salutare*.

QUÆST. XIII. Num. 8. 24. *Locutus est Dominus ad Moysen, dicens, Hoc*
est de Levitis. Hoc alii interpretati sunt, *Hæc*
est lex de Levitis: sed quod scriptum est, *Hoc*
est de Levitis, intelligitur dictum, Hoc consti-
tuo de Levitis. C

QUÆST. XIV. Num. 8. 24. 25. et 26. Deinde sequitur: *A quinto et vicesimo anno*
et supra, introibunt ministrare in ministerium
in operibus in tabernaculo testimonii; et a quin-
quagenario recedet ab administratione, et non
operabitur ultro: (et ministrabit frater ejus,)
in tabernaculo testimonii custodire custodias; o-
pera autem non operabitur. Hunc sensum obscu-
rum facit ὑπερβατόν, quod ita confusum est tam-
quam de ipso fratre sit dictum, *custodire custo-*
dias; cum dictum sit de illo, qui recedit ab o-
v. 26. peribus, et remanebit illic, *in tabernaculo te-*
stimonii custodire custodias, opera autem non
operabitur; sed operabitur frater ejus, id est,
qui nondum pervenit ad ætatem quinquagena-
riam, a viginti-quinque annis incipiens opera-
ri. Ergo ita distinguendum est: *Et a quinquage-* D
nario recedet ab administratione, et non opera-
bitur ultro, et ministrabit frater ejus. Deinde
redit ad illum quinquagenarium, de quo loque-
batur, et de illo explicat cetera, dicens, *In*
tabernacula testimonii custodire custodias, ope-
ra autem non operabitur. Quod enim ait, *custo-*
dire, subauditur, incipiet, tamquam id uno
verbo diceret, custodiet custodias. Solet enim
usitate etiam in Latinis locutionibus infinitum
verbum poni pro finito.

A Cum Paschæ tempore quidam, qui immundi QUÆST. XV. Num. 9. 6.
facti erant super animam hominis, id est super
mortuum, quærerent quomodo Pascha facerent,
quoniam oportebat eos ab immunditiis septem
diebus purificari secundum Legem: consuluit
Dominum Moyses, et responsum accepit, cui-
cumque tale aliquid accidisset, vel tam in lon-
ginquo itinere constitutus esset, ut non posset
occurrere, alio mense eum facere debere Pa-
scha, propter diem mensis quartum decimum,
ubi lunæ numerus observabatur. Sed si quæra-
tur quid facerent, si forte talis immunditia et-
iam ad secundum mensem occurreret: arbitror
id quod dictum est de secundo mense, tamquam
regulariter fuisse retinendum, ut tertio mense
observarent, aut certe Pascha non egisse tali
B necessitate, ad culpam non pertineret.

1. *Et die qua statutum est tabernaculum, te-* QUÆST. XVI. Num. 9. 15. etc.
xit nubes tabernaculum, domum testimonii; et
vespere erat super tabernaculum velut species
ignis usque mane. Ita fiebat semper; nubes tege-
bat illud die, et species ignis nocte. Et cum ad-
scendisset nubes a tabernaculo, et postea promo-
vebant filii Israel: et in loco ubicumque stete-
rat nubes, ibi castra collocabant filii Israel. Per
præceptum Domini castra collocabunt filii Israel,
et per præceptum Domini promovebunt. Omnes
dies, in quibus obumbrat nubes super taberna-
culum, in castris erunt filii Israel; et quan-
do (*b*) *protraxerit nubes super tabernaculum dies* b
plures et custodient filii Israel custodiam Dei,
et non promovebunt. Et erit, cum texerit nubes
C *dies numera super tabernaculum; per vocem Do-*
mini in castris erunt, et per præceptum Domi-
ni promovebunt. Et erit cum fuerit nubes a ve-
spera usque mane, et adscenderit nubes mane,
et promovebunt die; vel nocte et (*c*) *si adscende-* c
rit nubes, promovebunt: die vel mense diei abun-
dante nube obumbrante super illud, in castris
erunt filii Israel, et non promovebunt. Quoniam
per præceptum Domini promovebunt. Custodiam
Domini custodierunt per præceptum Domini in
manu Moysi

2. Totus hic locus diligenter exponendus est
quoniam inusitatis generibus locutionum obscu-
ratus est, *Et die*, inquit, *quo statutum est ta-* v. 15.
bernaculum, texit nubes tabernaculum, domum
testimonii: idem tabernaculum appellavit do-
D mum testimonii. *Et vespere erat super taberna-*
culum velut species ignis usque mane. * *Ita fie-* v. 16.
bat semper. Deinde diligenter exprimit, quid
fiebat semper. *Nubes*, inquit, *tegebat illud die,*
et species ignis nocte. * *Et cum adscendisset nu-* v. 17.
bes a tabernaculo, et postea promovebant filii
Israel. Ista sententia obscura non est, nisi pro-
pter illam locutionem ubi additur, *et*. Ordo e-
nim verborum integer sequitur, etiamsi desit
ipsa conjunctio, ut sic dicatur, *Et cum adscen-*
disset nubes a tabernaculo, postea promovebant

(*a*) MSS. quinque et Rat. *nisi illud fecerint*. Alii duo MSS. *nisi illud de te fecerint*. Am. et Er. *nisi hoc illud de te fecerint*.

(*b*) Editi, *protexerit*. At MSS. *protraxerit*: juxta LXX [illegible].

(*c*) Ita constanter MSS. cumque iis inferius concordant editi, qui hoc tantum loco habent, *et cum sit adscenderit*.

filii Israel : quamvis et ipsum quo dictum est,
postea, si deesset, plena posset esse sententia.
Deinde sequitur, dicens, *Et in loco ubicumque*
steterat nubes, ibi castra collocabant filii Israel.

3. Hoc autem totum quod faciebant, ad præ-
ceptum Domini referens, ita complectitur; *Per*
v. 18. *præceptum*, inquit, *Domini castra collocabunt*
filii Israel et per præceptum Domini promove-
bunt. Præceptum Domini appellat signum ipsum
quod fiebat in nube, sive cum staret obumbrans
tabernaculum, ut castra consisterent; sive cum
adscendisset, atque ultra moveretur, ut eam
elevatis castris sequerentur. Mutavit sane in hac
sententia narrantis modum, et tamquam prædi-
a cens atque prænuntians (*a*) verba futuri tempo-
ris habere cœpit. Neque enim ait, *Per præce-*
ptum Domini castra collocabant *filii Israel*, sed
collocabunt : nec ait, *per præceptum Domini*
promovebant, sed *promovebunt.* Et hunc mo-
dum etiam in consequentibus servat, qui modus
in Scripturis est inusitatissimus. Nam verbis præ-
teriti temporis sæpe futura prædicta esse novi-
mus; sicut est, Foderunt manus meas et pedes:
Ps. 21. 17. et, Sicut ovis ad immolandum ductus est: et in-
Isaiæ 53. 7. numerabilia talia: ut autem narrator rerum ge-
starum verbis utatur temporis futuri, sicut hoc
loco, difficillime in Scripturis inveniri potest.

4. Ergo postea quam dixit, de die et nocte,
quo signo promoveret populus, vel maneret,
ne putarentur per noctem ambulare et per diem
solere considere, atque hoc diebus omnibus fa-
Num. 9. 18. cere, secutus adjunxit, et ait, *Omnes dies*, *in*
quibus obumbrat nubes super tabernaculum, *in*
v. 19. *castris erunt filii Israel ;* * *et quando protraxe-*
rit nubes super tabernaculum dies plures. Dein-
de admonens non hoc ex illorum necessitate fie-
ri, sed ex Dei voluntate, *Et custodient*, inquit,
filii Israel custodiam Dei, id est custodiam quam
præcepit Deus; *et non promovebunt.* Et tamquam
v. 20. diceretur, Quando ergo promovebunt? *Et erit*,
inquit, *cum texerit nubes dies numero super ta-*
bernaculum, id est, dies certo numero, qui nu-
merus utique Deo placeret: *per vocem Domini*
in castris erunt, *et per præceptum Domini pro-*
movebunt. Hanc videtur dicere vocem Domini si-
gnum quod dat de statione, et motu nubis; quia
et vox loquentis, procul dubio signum est vo-
luntatis. Quod ergo ait, *et per præceptum*, hoc
idem signum puto intelligendum. Quamquam
posset vox et præceptum Domini illud etiam ac-
cipi quod locutus est, ut solet, ad Moysen, et
præcepit hoc fieri. Neque enim scirent illi pro-
movendum esse nube promovente, et standum
esse nube stante, nisi hoc eis ante præcipere-
tur.

5. In his autem quæ dicta sunt nondum ap-
paruit, utrum per diem tantum ambularetur,
an etiam per noctem; secundum signum quod
nubes motu suo dabat. Fortassis enim quamvis
plures dies in castris manerent nube non pro-
movente, potuit tamen putari nubem non sole-

A re adscendere de castris, et signum itineris da-
re, nisi per diem. Sequitur ergo et dicit, *Et e-* v. 21.
rit, *cum fuerit nubes a vespera usque mane*, *et*
adscenderit nubes mane, *et promovebunt die.* Hic
illa copulativa conjunctio more Scripturæ posi-
ta est. Nam ea detracta plenus est sensus hoc
modo: *Et erit*, *cum fuerit nubes a vespera us-*
que mane, *et adscenderit nubes mane*, *promove-*
bunt die. Deinde quia et nocte si nubes adscen-
deret promovebant, atque iter nocturnum si il-
lud signum acciperent agebant, adjunxit et ait,
vel nocte et si adscenderit nubes promovebunt. Ibidem.
Sed locutio est inusitatior: non enim tantum po-
situm est, *et;* sed eo more positum est, quo
non solet. Unde mihi videtur præposteratus or-
do verborum, sicut sæpe et in Latinis locutio-
B nibus fieri solet, quod genus antistrophe dicitur.
Proinde si ita dicatur, *vel et nocte si adscenderit*
nubes promovebunt; aut certe ita, *si et nocte ad-*
scenderit nubes, *promovebunt*, planissimus sen-
sus est.

6. Adhuc autem occurrebat cogitanti, ut sci-
re vellet, utrum quomodo cognitum est solere
illos ad nubis signum diebus et noctibus ambu-
lare, vel diebus et noctibus in castris esse, ita
etiam solerent per dies tantum manere, etiam
quorum noctibus ambularent: quod arbitror Scri-
pturam in consequentibus intimasse cum dicit,
Die vel mense diei, *abundante nube obumbrante* v. 22.
super illud, *in castris erunt filii Israel*, *et non*
promovebunt. Quia enim dixerat, *vel nocte et si*
adscenderit nubes, *promovebunt :* tamquam re-
C stabat ut diceret, die autem si non adscenderit
non promovebunt, quando quasi promovere de-
bere videbantur: sed quia hoc etiam diebus plu-
ribus fieri poterat, ut noctibus ambularent, pro-
movente nube, et ea manente diebus non ambu-
larent, ideo posuit, *die vel mense diei.* Non di-
xit mense, ne ibi et noctes ejusdem mensis ac-
ciperentur; sed *mense diei*, id est mense ex ea
parte qua dies illi fuit, non ex ea qua nox. *Die*
ergo vel mense diei, *abundante nube obumbran-*
te, id est, abundante in obumbrando, vel abun-
dantius obumbrante, *super illud*, illud scilicet
tabernaculum *in castris erunt filii Israel*, *et non*
promovebunt. Postremo repetiit, divina aucto-
ritate factum, cui resisti utique non debebat,
adjungens, *Quoniam per præceptum Domini* v. 23.
D *promovebunt*, *Custodiam Domini custodierunt*,
per præceptum Domini, *in manu Moysi.* Rediit
ad verbum præteriti temporis, ut diceret, *cu-*
stodierunt. Quod vero in fine posuit, *in manu*
Moysi, usitatissima in Scripturis locutio est, quia
per Moysen hæc Deus præcipiebat.

Et cum congregaveritis synagogam, *tuba ca-* QUÆST. XVII.
netis, *et non in signo*, Non ergo ad hoc canen- Num. 10. 7.
dum præcepit, ut congregetur synagoga; nam
si hoc fit, signum est: sed jam congregata sy-
nagoga præcipit tuba canere, tamquam ad can-
tum jam pertineat; non ad dandum signum, quo
dato fieri aliquid admoneat. Proinde cum hoc

(a) Forte, leg. *verba futuri temporis adhibere cœpit.*

quod jam congregata synagoga tubis canebant, quisquam homo novi Testamenti ad aliquid spiritale interpretatur, illi signum est, qui intelligit quare fiat; non illis qui non intelligebant, nisi quando ad hoc fiebat, ut aliquod opus indiceretur.

QUÆST. XVIII. Num. 11. 17. *Et auferam de spiritu qui est in te, et superponam super eos; et sustinebunt tecum impetum populi, et non portabis illos tu solus.* Plerique Latini interpretes non ut in Græco est transtulerunt, sed dixerunt, *Auferam de spiritu tuo qui est in te, et ponam super eos*, aut *ponam in eis*: et fecerunt sensum laboriosum ad intelligendum. Putari enim potest de spiritu ipsius hominis dictum, quo humana natura completur corpore adjuncto, quæ constat ex corpore et spiritu, quem etiam animum dicunt: de quo et Apostolus dicit, Quis enim hominum scit quæ sunt » hominis, nisi spiritus hominis qui in ipso est? » Sic et quæ Dei sunt, nemo scit nisi Spiritus Dei. (1.Cor. 2. 11.) Et quod adjungit ac dicit, Nos autem non spiri» tum hujus mundi accepimus, sed Spiritum qui ex Deo est, ostendit utique alium esse Spiritum Dei, cujus particeps fit spiritus hominis per gratiam Dei. (Ibidem.) Quamvis posset etiam, sicut alii interpretati sunt; intelligi Spiritus Dei in eo quod dicitur, *de spiritu tuo qui est in te*; ut dictum sit, *tuo*, quia fit etiam noster qui Dei est, cum accipimus eum: sicut de Johanne dictum est, in spiritu et virtute Eliæ. (Lucæ 1. 17.) Non enim anima Eliæ in eum fuerat revoluta: quod si quidam hæretica perversitate opinantur, quid dicturi sunt in eo quod scriptum est, Spiritus Eliæ requievit super Elisæum? (Confr. Tertull. lib. de anima c. 35. 4. Reg. 2. 15.) cum jam ille utique haberet animam suam: nisi quia dictum est de Spiritu Dei, ut etiam per illum operaretur, qualia per Eliam operabatur; non ab illo recedens, ut istum posset implere; aut dispertitus minus esset in illo, ut posset ex aliqua parte et in isto esse. Deus est enim qui possit esse in omnibus tantus, in quibus per illam gratiam esse voluerit. Nunc autem cum ita scriptum sit, *Et auferam de spiritu qui est super te*, nec dictum sit, *de spiritu tuo*, facilior est absolutio quæstionis: quia intelligimus nihil aliud Deum significare voluisse, nisi ex eodem Spiritu gratiæ illos quoque habituros adjutorium, ex quo habebat Moyses; ut et isti haberent quantum Deus vellet, non ut ideo Moyses minus haberet.

QUÆST. XIX. Num. 11. 21. *Et dixit Moyses, Sexcenta millia peditum, in quibus sum in ipsis; et tu dixisti, Carnes dabo eis, et edent mense dierum. Numquid oves et boves occidentur illis, et sufficient illis; aut omnis piscis congregabitur eis, et sufficiet eis?* Quæri solet utrum hoc Moyses diffidendo dixerit, an quærendo. Sed si putaverimus eum diffidendo dixisse, nascetur quæstio cur hoc ei non exprobraverit Dominus, sicut exprobravit quod ad petram, unde aqua profluxit, videtur de potestate Domini dubitasse. (Num. 20. 10.) Si autem dixerimus hoc eum dixisse quærendo modum quo fieret, ipsa Domini responsio, ubi ad eum dixit, *Numquid manus Domini non sufficiet*, quasi redarguentis videtur, quod iste ista non credidisset. (Num. 11. 23.) Sed melius arbitror intelligi Dominum ita respondisse, tamquam modum futuri facti, quem ille requirebat, dicere noluerit, sed potius opere ipso suam potentiam demonstrare. Poterat enim et Mariæ dicenti, Quomodo fiet istud, quoniam virum non cognosco, a calumniantibus objici, quod minus crediderit, cum illa modum quæsiverit, non de virtute Dei dubitaverit. (Luc. 1. 34.) Quod autem responsum est illi, Spiritus-sanctus superveniet super te, et virtus Altissimi obumbrabit te, poterat et sic responderi quomodo hic, Numquid Spiritui-sancto impossibile est, qui superveniet in te? (Ibidem 35.) ac sic idem ipse sensus conservaretur. Porro autem talia quædam dicens Zacharias, incredulitatis arguitur, et vocis oppressæ pœna plectitur. (Ibidem 18.) Quare? nisi quia Deus non de verbis, sed de cordibus judicat. Alioquin et ad illam petram, unde aqua profluxit, poterant excusari verba Moysi, nisi in eum clara esset divina sententia, quod diffidendo talia dixerit. Nam ita se ea verba habent, *Audite me increduli. Numquid de petra ista educemus vobis aquam?* Deinde sequitur, *Et elevata Moyses manu sua percussit petram virga bis, et exiit aqua multa, et bibit synagoga et pecora eorum.* (Num. 20. 10. et 11.) Utique ad hoc congregavit populum, ad hoc illam virgam in qua tanta miracula fecerat sumsit, eaque petram percussit, atque inde solitæ virtutis est consecutus effectus. Verba ergo illa, quibus ait, *Numquid ex hac petra educemus vobis aquam*, possent sic accipi, tamquam diceretur, Nempe ex hac petra secundum vestram incredulitatem aqua educi non potest: ut denique percutiendo ostenderetur, fieri divinitus potuisse quod illi infidelitate non crederent, maxime quia dixerat, *Audite me increduli.* Ita quidem intelligi possent hæc verba, nisi Deus qui cordis inspector est, quo animo dicta fuerint indicaret. Sequitur enim Scriptura et dicit, *Et dixit Dominus ad Moysen et Aaron, Quoniam non credidistis sanctificare me in conspectu filiorum Israel, propter hoc non inducetis vos synagogam hanc in terram, quam dedi eis.* (Ibidem 12.) Ac per hoc intelligitur illa verba ita dixisse Moysen tamquam ad incertum percusserit, ut si non sequeretur effectus, hoc prædixisse putaretur, cum ait, *Numquid ex hac petra educemus vobis aquam:* quod in animo ejus lateret omnino, nisi Dei sententia proderetur. E contrario itaque isto loco debemus intelligere verba Moysi de promissis carnibus, quærentis potius quomodo fieret, quam diffidentis fuisse, quando sententia Domini non secuta est, quæ vindicaret, sed potius quæ doceret.

QUÆST. XX. Num. 12. 1. De uxore Moysi Æthiopissa quæri solet, utrum ipsa sit filia Jothor, an alteram duxerit, vel superduxerit: sed ipsam fuisse credibile est: de Madianitis quippe erat, qui reperiuntur in Paralipomenon Æthiopes dicti, quando contra eos pugnavit Josaphat. (2. Paral. 14. 9. etc.) Nam in his locis dicitur eos persecutus populus Israel, ubi Madianitæ habitant, qui nunc Sarraceni appellantur. Sed nunc eos Æthiopes nemo fere appellat, sicut solent lo-

eorum et gentium nomina plerumque vetustate mutari.

QUÆST. XXI. Num. 13, 18. et 19. *Et dixit ad eos, Adscendite ista eremo et adscendetis in montem, et videbitis terram quæ sit, et populum qui insidet super eam, si fortis est aut infirmus, si pauci sunt aut multi.* Exposuisse intelligitur, secundum quid dixerit, *si potens est aut infirmus;* hoc est, *si pauci sunt aut multi.* Nam quomodo possent de monte prospicientes sentire humanarum virium fortitudinem? Potest et alius sensus esse multo congruentior veritati. Quod ait, *Adscendetis in montem*, in ipsam terram dixit, quam explorare volebant. Non enim possent facile exploratores intelligi, ubi tamquam peregrinantes omnia perquirebant. Nam si de montis vertice eos putaverimus conspexisse terram, et explorasse; quomodo possent exquirere omnia, quæ Moyses exquirenda

Ibid. 23. et 24. præcepit? Quomodo intrare civitates, quas eos Scriptura dixit intrasse? Quomodo de illa valle botrum tollere propter quem et loco nomen est inditum, ut vallis (a) Botri diceretur? In ipso ergo monte explorabatur terra, quis ipsa erat quæ exploraretur: et ibi erat quidam depressior locus, de qua valle botrus ablatus est.

QUÆST. XXII. Num. 13. 33. *Et protulerunt pavorem terræ, quam exploraverunt. Pavorem terræ* dixit, non quo pavebat eadem terra, sed quem ex ea terra conceperant.

QUÆST. XXIII. Num. 14. 9. Caleb et Jesus Nave loquentes ad populum Israel ne timerent ingredi terram promissionis, dixerunt inter cetera, *Vos autem ne timueritis populum terræ, quoniam cibus nobis sunt. Abscessit enim tempus ab eis, Dominus autem in nobis; ne timueritis eos.* Quod dictum est, *Cibus nobis sunt*, intelligi voluerunt, consumemus eos. Quod vero adjunxerunt, *Abscessit enim tempus ab eis, Dominus autem in nobis:* satis diligenter non dixerunt, Abscessit Dominus ab eis; impii quippe antiquitus fuerunt: sed quoniam et impiis occulta dispensatione divinæ providentiæ datur tempus florendi atque regnandi. *Abscessit*, inquiunt, *tempus ab eis, Dominus autem in nobis*. Non dixerunt, Abscessit tempus ab eis et nostrum successit: sed, *Dominus autem in nobis*, non tempus. Illi enim tempus habuerunt, isti Dominum Deum temporum creatorem et ordinatorem, et quibusque ut ei placet distributorem.

QUÆST. XXIV. Num. 15. 24. etc. Quod præcipitur quomodo expientur peccata, quæ non sponte committuntur, merito quæritur quæ sint ipsa peccata nolentium, utrum quæ a nescientibus committuntur: an etiam possit recte dici peccatum esse nolentis, quod facere compellitur: nam et hoc contra voluntatem facere dici solet. Sed utique vult propter quod facit, (b) tamquam si pejerare nolit, et facit cum vult vivere, si quisquam nisi fecerit mortem minetur. Vult ergo facere, quia vult vivere: et ideo non per seipsum appetendo ut falsum juret, sed ut falsum jurando vivat. Quod si ita est, nescio utrum possint dici ista peccata nolentium, qualia hic dicuntur expianda. Nam si diligenter consideretur, forte ipsum peccare nemo velit, sed propter aliud fit quod vult qui peccat. Omnes quippe homines, qui scientes faciunt quod non licet, vellent licere: usque adeo ipsum peccare nemo appetit propter hoc ipsum, sed propter illud quod ex eo consequitur. Hæc si ita se habent, non sunt peccata nolentium, nisi nescientium; quæ discernuntur a peccatis volentium.

QUÆST. XXV. Num. 15. 30. et 31. *Et Anima quæcumque peccaverit in manu superbiæ ex indigenis, aut ex proselytis, Deum hic exacerbat, et exterminabitur anima illa de populo suo; quoniam verbum Domini contemsit, et mandata ejus disperdidit: contritione conteretur anima illa, peccatum ejus in illa.* Quæ sint peccata quæ fiunt in manu superbiæ, id est superbia committuntur, Scriptura ipsa in consequentibus satis exposuit, ubi ait, *Quoniam verbum Domini contempsit*. Aliud est ergo præcepta contemnere, aliud magni quidem pendere, sed aut ignarum contra facere, aut victum. Quæ duo fortasse pertineant ad illa peccata, quæ a nolentibus fiunt, de quibus superius quemadmodum Deo propitiato expiarentur admonuit; ac inde subjecit peccata superbiæ, cum quisque superbiendo, id est præceptum contemnendo perperam facit. Quod genus peccati non dixit ullo genere sacrificii purgari oportere, tamquam insanabile judicans, illa dumtaxat curatione, quæ per sacrificia gerebatur, qualia facienda in hac Scriptura præcipiuntur: quæ si per se ipsa attendantur, (c) nulli peccato possunt mederi; si autem res ipsæ quarum hæc sacramenta sunt inquirantur, in eis inveniri poterit purgatio peccatorum. Quod ergo scriptum est, Peccator cum venerit in profundum malorum, contemnit, iste significatus est, quem Scriptura hoc loco dicit, *in manu superbiæ* delinquere. Prov. 18. 3. Hoc igitur sine pœna ejus qui committit, non potest aboleri; atque ideo non potest esse impunitum, et cum pœnitendo sanatur: ipsa enim afflictio pœnitentis pœna peccati est, quamvis medicinalis et salubris. Merito quippe magnum judicatur peccatum, cum superbia præceptum contemnit: sed e contrario, ut sanari possit, cor contritum et humiliatum Deus non spernit. Psal. 50. 19. Verumtamen quia sine pœna non fit, ideo hinc talia dicta sunt: Num. 15. 30. *Deum*, inquit, *hic exacerbat;* quia Deus superbis resistit. Jac. 4. 6. *Et exterminabitur anima illa de populo suo;* quoniam talis omnino in numero eorum qui ad Deum pertinent, non est, Num. 15. 30. *Quoniam verbum Domini contemsit, et mandata ejus disperdidit: contritione conteretur anima illa.* v. 31. Quare autem contritione conteretur; consequenter adjungit, dicens, *Peccatum ejus in illa:* ac per hoc si tali peccato debitam contritionem ipse sibi adhibeat pœnitendo, cor contritum, ut dictum est, Deus non spernet. Quamvis in Græco non

(a) In MSS. constanter, *Botrui*. Apud LXX. Num. 13. *Βότρυος*.

(b) Editi et MSS. (uno excepto Corbeiensi codice) carent his verbis *tamquam si pejerare nolit, et facit.*

(c) Editi, *nullo pacto possunt*. MSS. *nulli peccato*.

A dictum sit hoc loco, *contritione conteretur;* sed, *extritione exteretur anima illa:* quod ita accipi potest, quasi omni modo terendo extinguatur, ac non sit. Sed prius natura immortalitatis animæ hunc intellectum recusat. Deinde si quod exteritur, omni modo efficeretur ut non sit, non diceret de sapiente, Et gradus ostiorum ejus exterat pes tuus. Verum illa discretio magis magisque consideranda est, utrum nemo peccet nisi aut ignarus, aut victus, aut contemnens; unde nunc longum est disputare.

Eccli. 5. 36.

QUÆST. XXVI. Num. 16. 13. et 14.

Quid est quod Dathan et Abiron, cum in seditionem consurrexissent, vocati a Moyse, ac superbe et injuriose respondentes, *Numquid pusillum hoc, quoniam eduxisti nos in terram fluentem lac et mel, interficere nos in eremo? quoniam* (a) *præes nobis, princeps es: et tu in terram fluentem lac et mel induxisti nos, et dedisti nobis sortem agri et vineas:* post hæc addiderunt, *Oculos hominum illorum abscidisses: non adscendimus.* Quorum oculos hominum dixerunt? Utrum populi Israel, tamquam dicentes, Si ista præstitisses, oculos hominum illorum abscidisses, id est, ita te diligerent, ut oculos suos eruerent, et darent tibi. Quod indicium magnum dilectionis et Apostolus dicit, Quoniam si fieri posset, oculos vestros eruissetis, et dedissetis mihi. Et deinde plenam contumaciam addiderunt, *Non adscendimus*, id est, non venienius; quia vocaverat eos. An potius *oculos hominum illorum*, dicit hostium, qui nimis acres et terribiles fuerant nuntiati: tamquam dicerent, Etsi hoc fecisses, non tibi obtemperaremus: nisi quod modus verbi alius pro alio positus est, ut non dicerent. Non adscenderemus, sed *Non adscendimus*, quodam genere locutionis.

Gal. 4. 15.

QUÆST. XXVII. Num. 16. 20.

Et locutus est Dominus ad Moysen et Aaron, dicens, *Abscedite vos de medio synagogæ istius.* Notandum est tunc jubere Dominum separationem fieri corporalem, cum jam vindicta imminet malis: sic Noe cum domo sua separatur a ceteris diluvio perituris: sic Lot cum suis separatur a Sodomis igne cælitus consumendis: sic ipse populus ab Ægyptiis marinis fluctibus obruendis: sic isti nunc a synagoga Chore, Abiron et Dathan, qui se primitus per seditionem abrumpere voluerunt, cum quibus tamen sancti antea viventes et conversantes, et cum ceteris quos reprobat Deus, secundum verba quæ in eos increpans dicit, contaminari tamen ab eis minime potuerunt: nec separare se jussi sunt, quando vindictam Dominus sive differebat, sive talem adhibebat, qua innocentes periclitari lædive non possent, sicut serpentum morsibus, sicut strage mortium, qua Deus, quem volebat, sicut volebat, alio percutiebat intacto; non sicut aqua diluvii, aut ignea pluvia, aut aqua maris, aut hiatu terræ, quæ permixtos poterat pariter absumere: non quia et ibi Deus suos conservare non posset; sed quid opus erat tentatione miraculi ubi separatio fieri poterat, ut vel aqua, vel ignis, vel hiatus terræ, quos invenisset, auferret? Sic et in fine a zizaniis separabuntur frumenta, ut malos cremantibus flammis, justi fulgeant sicut sol in regno Patris sui.

Gen. 7. 1. Gen. 19. 12. Exod. 14. 20.

Matth. 13. 30. et 43.

QUÆST. XXVIII. Num. 16. 30.

Quod ait Moyses de Chore et Abiron et Dathan, *In visione ostendet Deus, et aperiens terra os suum absorbebit eos*, quidam interpetrati sunt, *In hiatu ostendet Dominus;* credo putantes dictum χάσματι, quod Græce positum est φάσματι, quod pro eo dictum est, ac si diceretur, In manifestatione, quod aperte oculis apparebit. Non enim sic dictum est, *In visione*, quemadmodum solent dici visiones, sive somniorum, sive quarumque in ecstasi figurarum; sed ut dixi, In manifestatione. Nonnulli autem aliud opinantes, *In phantasmate* interpetrari voluerunt: quod omnino sic abhorret a consuetudine locutionis nostræ, ut nusquam fere dicatur phantasma, nisi ubi falsitate visorum sensus noster illuditur: quamvis et hoc a videndo sit dictum; sed, ut dixi, aliud loquendi consuetudo præjudicavit.

QUÆST. XXIX. Num. 16. 33.

Et descenderunt ipsi, et omnia quæcumque sunt eis, viventes ad inferos. Notandum secundum locum terrenum dictos esse inferos, hoc est in inferioribus terræ partibus. Varie quippe in Scripturis et sub intellectu multiplici, sicut rerum de quibus agitur sensus exigit, nomen ponitur inferorum, et maxime in mortuis hoc accipi solet. Sed quoniam istos viventes dictum est ad inferos descendisse, et ipsa narratione quid factum fuerit satis apparet; manifestum est, ut dixi, inferiores partes terræ inferorum vocabulo nuncupatas, in comparatione hujus superioris terræ in cujus facie vivitur: sicut in comparatione cæli superioris, ubi sanctorum demoratio est Angelorum, peccantes angelos in hujus aeris detrusos caliginem Scriptura dicit tamquam carceribus inferi puniendos reservari. Si enim Deus, inquit, angelis peccantibus non pepercit, sed in carceribus caliginis inferi retrudens tradidit in judicio puniendos reservari: cum apostolus Paulus principem potestatis aeris diabolum dicat, qui operatur in filiis diffidentiæ.

2. Pet. 2. 4.

Ephes. 2. 2.

QUÆST. XXX. Num. 16. 36. 37. et 38.

Et dixit Dominus ad Moysen et ad Eleazarum filium Aaron sacerdotem, *Tollite thuribula ærea e medio exustorum: et ignem alienum hunc semina ibi: quia sanctificaverunt thuribula peccatorum horum in animabus suis: et fac ea laminas ductiles circumpositionem altari: quoniam oblata sunt ante Dominum et sanctificata sunt: et facta sunt in signum filiis Israel.* Hoc loco cur non ad Moysen et Aaron, sicut in superioribus, Dominus locutus sit, sed ad Moysen et ad Eleazarum filium Aaron, hæc mihi caussa interim occurrit: quoniam quæstio erat de progenie sacerdotum, id est de quo genere esse deberent (unde illi ex alio genere, quia sibi usurpare sacerdotium ausi sunt, tam horrendo et mirabili supplicio perierunt,) non ad Aaron, qui jam summus sacerdos erat, sed ad Eleazarum voluit

(a) Sic in MSS. et apud LXX. At in antea editis *præest nobis princeps: et tu* etc

A loqui Deus, qui ei succedere debebat, et secundo jam sacerdotio fungebatur, ut eo modo seriem generis commendaret, quæ in successionibus sacerdotum esse deberet. Unde etiam in consequentibus dicit,
v. 39. *Et accepit Eleazar filius Aaron*
a *sacerdotis thuribula ærea*, (a) *quanta obtulerunt qui exusti sunt, et addidit ea circumpositionem*
v. 40. *altaris*, * *memoriale filiis Israel, ut non accedat quisquam alienigena, qui non est de semine Aaron, imponere incensum ante Dominum: et non erit sicut Chore et sicut conspiratio ejus, sicut locutus est Dominus in manu Moysi.* Hoc ergo modo voluit per Eleazarum Deus non sacerdotium, quod jam erat in Aaron, sed successionis sacerdotalis progeniem commendare. Quod
v. 37. vero ait, *Et ignem alienum hunc semina ibi*,
B sparge intelligendum est. Et quod addidit, *Quia*
v. 38. *sanctificaverunt thuribula* * *peccatorum horum in animabus suis*, locutione quidem inusitata expressa sententia est: sed notandum novo modo dicta sanctificata pœna eorum, a quibus hoc peccatum fuerat perpetratum; quia per eos exemplum datum est ceteris, quo timerent. Circumpositionem autem altari cur ex eis fieri voluit,
Ibidem. addidit, dicens, *Quoniam oblata sunt ante Dominum, et sanctificata facta sunt in signum filiis Israel:* non ergo in eis reprobari voluit, quod a talibus oblata sunt; sed hoc potius cogitari et adtendi, ante quem oblata sint, id est quia ante Dominum, ut plus in eis valeret nomen Domini, ante quem oblata sunt, quam pessimum meritum eorum, a quibus oblata sunt.
Exod. 27. 2. C Hoc autem jam et in Exodo commemoraverat Scriptura, quando altare fabricatum dicit: unde intelligitur genera rerum gestarum distributa esse per libros, non temporum ordo contextus.
Num. 17. 8. Nam et de virga Aaron, quomodo res gesta sit, ut et florens et germinans electionem sacerdotii ejus divinitus indicaret, in hoc libro Scriptura
Exod. 28. narravit, et tamen de ipsa virga in Exodo dicitur, ut in sanctis sanctorum cum manna in arca poneretur, quando præcipitur de tabernaculo fabricando: quod utique longe ante præceptum est, quam ipsum tabernaculum fabricatum perfectumque consisteret: stetit autem primo men-
Exod. 40. 15. se secundi anni, ex quo de Ægypto egressi sunt; et liber iste incipit a secundo mense ejusdem anni secundi, primo die mensis: unde clarum est ista,
D si librorum ordinem consideremus, per recapitulationem, id est præteritorum recordationem commemorari, quæ putant, qui minus diligenter intendunt, eodem facta ordine, quo narrantur.

QUÆST. XXXI. Num. 18. 1. *Et ait Dominus ad Aaron, dicens, Tu et filii tui, et domus patris tui tecum, accipietis peccata sanctorum: et tu et filii tui accipietis peccata sacerdotii vestri.* Hæc sunt peccata quæ appellantur sacrificia pro peccatis. Proinde *peccata sanctorum* dictum est, non quæ sancti committant; sed ab eo quod sunt sancta, dictum est

A *sanctorum*, quia in sanctis offeruntur: et peccata dicuntur sacrificia pro peccatis: ideo appellata sunt *peccata sanctorum*. Et *peccata sacerdotii vestri*, id est, eadem ipsa quæ offeruntur pro peccatis: sicut etiam in Levitico declarat, et perti- Lev. 6. 25. et 26.
nere debere dicit ad sacerdotem.

QUÆST. XXXII. Num. 18. 12. *Primogenita omnia, quæcumque fuerint in terra eorum, quantacumque adtulerint Domino, tibi erunt.* Hic primogenita, non fetus primitivos pecorum dicit: nam ipsæ Græce πρωτότοκα nominantur, hæc autem πρωτογεννήματα. Sed Latine duabus his rebus, duo nomina reperta non sunt: Et ideo ista πρωτογεννήματα quidam *primitias* interpretati sunt: sed primitiæ ἀπαρχαὶ dicuntur, et aliud sunt. Hæc igitur tria ita discernuntur, quia πρωτότοκα sunt primitivi ani-
B malium fetus, etiam hominum: πρωτογεννήματα vero, primi fructus de terra sumti, vel de arbore, vel de vite: primitiæ autem de fructibus quidem, sed jam redactis ab agro; sicut de massa, de lacu, de dolio, de cupa, quæ primitus sumebantur.

QUÆST. XXXIII. 1. De juvenca rufa, cujus cinerem ad aquam adspersionis, eorumque mundationem qui mortuum tetigerint, proficere Lex mandavit, nec (b) b
tacere permittitur; evidentissimum enim signum in ea novi testamenti præfiguratur: nec satis digne festinantes dicere de tanto sacramento valemus. Primo enim quod ita cœpit de hac re loqui Scriptura, quem non moveat, et intentissimum faciat in altitudine sacramenti? *Et locutus est*, inquit, *Dominus ad Moysen et Aaron*,
C *dicens;* * *Ista distinctio Legis, quæcumque constituit Dominus.* Procul dubio non est distin- Num. 19. 1, v. 2.
ctio, nisi inter aliqua duo, vel plura: nam distinctionem singularitas non requirit. Nec distinctionem cujuslibet rei commemoravit, sed addidit *Legis:* nec cujuscumque legis: assidue quippe in Scriptura dicitur de unaquaque re, de qua legitime præcipitur, Hæc est lex illius vel illius rei; non universalis Lex, quæ continet omnia quæ legitime præcipiuntur: hic vero cum dixisset, *Hæc est distinctio Legis;* secutus adjunxit, *quæcumque constituit Dominus*, præcipiendo utique, non creando. Nam etiam nonnulli interpretes, *quæcumque præcepit Dominus*, transtulerunt. Si ergo hæc est distinctio Legis, quæcumque præcepit Dominus; procul dubio magna est ista
D distinctio: et recte intelligitur duo Testamenta distinguere. Eadem quippe sunt in vetere et novo; ibi obumbrata, hic revelata; ibi præfigurata, hic manifesta. Nam non solum sacramenta diversa sunt, verum etiam promissa. Ibi videntur temporalia proponi, quibus spiritale præmium occulte significetur: hic autem manifestissime spiritalia promittuntur, et æterna. Temporalium autem bonorum atque carnalium, et spiritalium atque æternorum, quæ clarior certiorque distinctio est, quam Passio Domini no-

(a) Am. Er. et Lov. *quæ antea*. Rat. et MSS. *quanta:* juxta LXX. ὅσα.

(b) Sic MSS. At in excusis *tangere*.

stri Jesu Christi? cujus morte satis constitit, A non istam terrenam transitoriamque felicitatem a Domino Deo pro magno munere sperandam et optandam: quando quidem in unigenito Filio suo, quem tanta illa perpeti voluit, longe aliud a se peti expectarique oportere apertissima distinctione declaravit. Hanc igitur passionem Domini nostri Jesu Christi, velut distinctionem duorum Testamentorum, hoc quod de juvencæ rufæ mactatione narratur, satis congrue præfigurat.

2. *Locutus est Dominus ad Moysen et Aaron, dicens, Ista distinctio Legis quæcumque constituit Dominus:* ac deinde mandare incipit hæc adjungens et dicens, *Loquere filiis Israel.* Potest etiam ita distingui, *Et locutus est Dominus ad Moysen et Aaron dicens: Ista distinctio Legis quæcumque constituit Dominus, dicens:* Non B quæcumque constituit Dominus ereans, sicut cælum et terram et omnia quæ in eis sunt: sed quæcumque constituit Dominus, dicens, in duobus videlicet Testamentis; ut deinde sequatur,

a *Loquere filiis Israel, et accipiant* (a) *ad te juvencam rufam sine vitio.* Juvenca rufa carnem Christi significat. Sexus femineus est, propter infirmitatem carnalem; rufa est, propter ipsam cruentam passionem. Quod autem ait, *Accipiant ad te*, in ipso Moyse figuram Legis ostendit: quoniam secundum Legem sibi visi sunt occidere Christum, quia solvebat secundum ipsos sabbatum, et sicut putabant observationes legitimas profanabat. Quod ergo sine vitio dicitur hæc juvenca, mirum non est: hanc enim carnem etiam C ceteræ hostiæ figurabant, ubi similiter sine vi-

Rom. 8. 3. tio pecora immolari jubentur. Erat quippe illa caro in similitudine carnis peccati, sed non caro peccati. Verumtamen hic ubi evidentius Legis distinctionem Deus voluit commendare, parum fuit dicere *sine vitio*, nisi diceretur, *quæ non habet in se vitium:* quod si repetendi caussa dictum est, fortasse non frustra est, quod eam rem ipsa repetitio firmius commendavit. Quamquam et illud non abhorret a vero, ut ideo additum intelligatur, *quæ non habet in se vitium*, cum jam dictum esset, *juvencam sine vitio*, quia in se non habuit vitium caro Christi, in aliis autem habuit, qui membra sunt ejus. Quæ enim caro in hac vita sine peccato, nisi illa sola, quæ non habet in se vitium? *Et non est superpositum super eam jugum.* Non enim subjugata est iniqui- D tati, cui subjugatos inveniens liberavit, et eo-

Psal. 115. 16. et 17. Johan. 10. 18. rum vincula disrupit, ut ei dicatur, Disrupisti vincula mea, tibi sacrificabo hostiam laudis. Super illius quippe carnem non est positum jugum, qui potestatem habuit ponendi animam suam et iterum sumendi eam.

Num. 19. 3. 3. *Et dabis eam*, inquit, *ad Eleazarum sacerdotem.* Cur non ad Aaron, nisi forte ita præfiguratum est, non ad tempus quod tunc erat, sed ad posteros hujus sacerdotii passionem Domini perventuram? *Et ejicient eam extra castra:* sic et ejectus est Dominus passurus extra civitatem. Quod autem ait, *in locum mundum:* ita significatum est, quia non habuit caussam malam. *Et occident eam in conspectu ejus:* sicut occisa est caro Christi in conspectu eorum, qui jam futuri erant in novo Testamento Domini sacerdotes.

4. *Et accipiet Eleazar sanguinem ejus, et adsperget contra faciem tabernaculi testimonii a* v. 4.
sanguine ejus septies. Hæc testificatio est, Christum secundum Scripturas fudisse sanguinem Rom. 3. 25. Ephes. 1. 7.
in remissionem peccatorum. Ideo *contra faciem tabernaculi testimonii*, quia non aliter declaratum est, quam fuerat divino testimonio prænuntiatum. Et ideo *septies*, quia ipse numerus ad mundationem pertinet spiritalem.

5. *Et cremabunt eam in conspectu ejus.* Puto Num. 19. 5.
quia concrematio ad signum pertinet resurrectionis. Natura est quippe ignis, ut in superna moveatur, et in eum convertitur quod crematur. Nam et ipsum cremare de Græco in Latinum κρεμάω suspendo.
ductum verbum est a suspensione. Quod vero additum est, *in conspectu ejus*, id est in conspectu sacerdotis, hoc mihi insinuatum videtur, quia illis apparuit resurrectio Christi, qui futuri erant regale sacerdotium. Jam quod sequitur, *Et pellis ejus et carnes et sanguis cum stercore ejus comburetur*, id ipsum expositum est, quo modo concremabitur: et significatum est, quod non solum substantia mortalis corporis Christi, quæ commemoratione pellis et carnium et sanguinis intimata est, verum etiam contumelia et abjectio plebis, quam nomine stercoris significatam puto, converteretur in gloriam, quam combustionis flamma significat.

6. *Et accipiet sacerdos lignum cedrinum et* v. 6.
hyssopum et coccinum, et immittet in medium combustionis juvencæ. Lignum cedrinum spes est, quæ debet in supernis firmiter habitare. Hyssopus fides, quæ cum sit herba humilis, radicibus hæret in petra. Coccinum caritas, quod fervorem spiritus igneo colore testatur. Hæc tria debemus mittere in resurrectionem Christi, tamquam in medium combustionis illius, ut cum illo sit abscondita vita nostra, sicut dicit Apostolus, Coloss. 3. 3.
Et vita vestra abscondita est cum Christo in Deo.

7. *Et lavabit vestimenta sua sacerdos, et la-* Num. 19. 7.
vabit corpus suum aqua et postea introibit in castra, et immundus erit sacerdos usque ad vesperam. Lavatio vestimentorum et corporis quid est, nisi mundatio exteriorum et interiorum? hoc sacerdos. Deinde sequitur, *Et qui comburet* v. 8.
eam, lavabit vestimenta sua, et lavabit corpus suum aqua, et immundus erit usque ad vesperam. In eo qui comburit, eos figuratos arbitror, qui Christi carnem sepelierunt, resurrectioni eam veluti conflagrationi mandantes.

8. *Et congregabit homo mundus cinerem ju-* v. 9.
vencæ, et ponet extra castra in locum mundum. Quid dicimus cinerem juvencæ, reliquias videlicet illius interfectionis et combustionis, nisi

(a) Editi, a te. At MSS. juxta LXX. ad te.

famam quæ consecuta est passionem resurrectionemque Christi? Quoniam sunt reliquiæ bo-
Psal. 36. 37. mini pacifico. Nam et cinis erat, quia velut mortuus ab infidelibus contemnebatur: et tamen mundabat, quia et resurrexisse a fidelibus credebatur. Et quia hæc fama apud eos maxime claruit, qui in ceteris gentibus erant, et non erant de consortio Judæorum, ideo dictum esse existimo, *Et congregabit homo mundus cinerem juvencæ:* mundus utique ab interfectione Christi, quæ Judæos fecerat reos. *Et reponet in locum mundum*, id est, honorabiliter tractabit: tamen *extra castra*, quia extra celebrationem Judaicæ consuetudinis honor Evangelicus claruit. *Et erit synagogæ filiorum Israel in conservationem. Aqua adspersionis, purificatio est.* Postea declarat plenius quemadmodum ex isto cinere fiebat aqua adspersionis, unde mundabantur a contactu mortuorum, quo utique significat ab iniquitate hujus moribundæ vel morticinæ vitæ.

v. 10. 9. Sed mirum est quod sequitur; *Et qui congregat*, inquit, *cinerem juvencæ*, *lavabit vestimenta sua: et immundus erit usque ad vesperam.* Quomodo erit ex hoc immundus, qui mundus accesserat: nisi quia et ii qui sibi videntur mun-
Rom. 3. 24. di, in fide Christiana se agnoscunt, quia omnes peccaverunt et egent gloria Dei, justificati gratis per sanguinem ipsius? Hunc tamen vestimenta sua lavare dixit, non etiam corpus suum; credo, quod illius cineris congregatione et repositione in loco mundo, si hæc spiritaliter intelligantur, jam intrinsecus vult intelligi fuisse mundatum: sicut Cornelius audiens et credens quod prædicaverat Petrus, ita mundatus est, ut ante visibilem baptismum, cum suis qui aderant,
Act. 10. 44. acciperet donum Spiritus Sancti: verumtamen nec visibile sacramentum contemni potuit, (*a*) ablutus etiam extrinsecus lavaret quodammodo
Num. 19. 10. vestimenta sua. *Et erit*, inquit, *filiis Israel, et proselytis qui apponuntur, legitimum æternum.* Quid aliud ostendit, nisi baptismum Christi quem significabat aqua adspersionis, et Judæis et gentibus profuturum, id est filiis Israel et proselytis tamquam naturalibus ramis et inserto pinguedini radicis oleastro? Quem autem non faciat intentum, quod post ablutionem de singulis quibusque dicitur, *Et immundus erit usque ad vesperam?* Neque hic tantum, sed in omnibus, aut pene in omnibus talibus mundationibus hoc dicitur. Ubi nescio utrum aliquid aliud possit intelligi, nisi quod omnis homo post remissionem plenissimam peccatorum permanendo in hac vita contrahit aliquid, unde sit immundus usque ad ejusdem vitæ finem, ubi ei dies iste quodammodo clauditur, quod significat vespera.

10. Deinde incipit Scriptura dicere, et exsequitur quemadmodum immundi facti homines, aqua illa adspersionis purificentur: *Qui tetigerit*, inquit, *mortuum, omnis anima hominis immunda erit septem diebus:* v. 11. * *hic purificabitur die tertio et die septimo, et mundus erit.* v. 12. Et hic nihil aliud intelligendum video, nisi contactum mortui, esse hominis iniquitatem. Septem vero dierum immunditiam propter animam et corpus dictam puto, animam in ternario, corpus in quaternario. Quod quare ita sit, longum est disputare. Secundum hoc arbitror dictum per Prophe- Amos. 1. 3. tam, In tribus et quatuor impietatibus non (*b*) aversabor. Adjungit autem, et dicit, *Si autem non purificatus fuerit die tertio et die septimo, non erit mundus*, * *Omnis qui tetigerit mortuum* Num. 16. 13. *ab omni anima hominis, et mortuus fuerit, et non fuerit purificatus*, id est ante mortuus fuerit tacto mortuo, quam fuerit purificatus, *tabernaculum Domini* (*c*) *polluit: exteretur anima illa ex Israel.* Notandum est quod difficillime reperitur in his libris aliquid evidentius de vita animæ post mortem fuisse conscriptum. (*d*) Hic ergo cum dicit, si fuerit mortuus ante purificationem, manere in illo immunditiam, et exteri animam illam ex Israel, id est a consortio populi Dei, quid aliud vult intelligi, nisi manere animæ pœnam, etiam post mortem, si cum vivit mundata non fuerit sacramento isto, quo Christi baptismus figuratur? *Quoniam aqua adspersionis*, inquit, *non est circumadspersa super eum, immundus est; adhuc immunditia ejus in ipso est. Adhuc*, scilicet etiam post mortem. Quod vero supra dixit, *Tabernaculum Domini polluit.* quantum in ipso est utique, dixit: sicut 1. Thessal. 5. 19. Apostolus, Spiritum nolite extinguere cum extingui ille non possit. Nam si ex hoc tabernaculum immundum factum vellet intelligi, mundari utique juberet.

11. Postea vero immundos a mortuis factos, hoc est a mortuis operibus, quæ sunt omnes iniquitates, ita mundari jubet: *Et accipient illi* Num. 19. 17. *immundo*, inquit, *a cinere illius exustæ purificationis, et effundent super illum*, id est super eumdem cinerem, *aquam vivam in vase:* * *et accipiens hyssopum intinguens in aqua vir mun-* v. 18. *dus, et circumadspergens super domum, et super vasa, et super animas, quotquot fuerint illic, et super eum, qui tetigerit os humanum, aut vulneratum, aut mortuum, aut monumentum*, * *et* v. 19. *adsperget mundus super immundum in die tertia et in die septimo: et purificabitur die septimo, et lavabit vestimenta sua, et lavabitur aqua, et immundus erit usque ad vesperam.* Alia est aqua adspersionis, et alia utique illa qua lavabit vestimenta sua. Et *lavabitur aqua*, quam puto spiritalem intelligendam, per significationem, non per proprietatem. Nam sine dubio visibilis

(a) MSS. Michaelinus et Beccensis, *nec visibile sacramentum contemni potuit oblatum, quin etiam extrinsecus* etc.

(b) Editi, *advertabor*. At MSS. *aversabor:* juxta LXX. ἀποστραφήσομαι.

(c) Editi; *polluit, exterminabitur anima illa:* excepto Rat. qui cum MSS. habet, *exteretur*.

(d) Editi et aliquot MSS. post *fuisse conscriptum*, subjiciunt proxime *Die tertio et in die septimo: et purificabitur* etc. detractis videlicet intermediis 25. versibus, quos restituimus ope veterum codicum Corbeiensis, Thuanei, et Cisterciensis, necnon auctoritate Flori seu Bedæ vulgati in comment. super epist. ad Hebr. cap. 9.

A erat, sicut illæ omnes umbræ futurorum. Proin-
de qui sacramento baptismi recte abluitur, quod
illa adspersinnis aqua figurabatur, mundatur et
spiritaliter, id est invisibiliter, et in carne et in
anims, ut sit mundua et corpore et spiritu. Quod
vero hyssopo dixit aquam adspersionis adsper-
gi, qua herba supra diximus fidem significari,
quid aliud occurrit, nisi quod scriptum est, Fide
Act. 15. 9. mundans corda eorum? Non enim prodest ba-
ptismus, si desit fides. A viro autem mundo di-
a xit hoc fieri, ubi significantur ministri (*a*) por-
tantes personam Domini sui, qui vere vir mun-
Num. 19. 21. dus est. Nam de his ministris in consequentibus
dicit, *Et qui circumadsperget aquam adspersio-
nis, lavabit vestimenta sua*, id est observabit
b et (*b*) corpore. *Et qui tetigerit aquam adsper-
B sionis, immundus erit usque ad vesperam.* * *Et*
v. 12. *omne quodcumque tetigerit illud immundus, im-
mundum erit: et anima quæ tetigerit, immunda*
Supra q. 33. n. 9. *erit usque ad vesperam.* Jam dixi superius quid
mihi significare videatur, *usque ad vesperam.*

QUÆST. XXXIV. Num. 19. 16. *Omnis qui tetigerit super faciem campi vul-
neratum, aut mortuum, aut os hominis, aut mo-
numentum.* Quæri potest quid dictum sit *vul-
neratum, aut mortuum.* Si enim aliud voluit in-
telligi vulneratum, aliud mortuum, cavendum
est, ne putetur immundus esse etiam qui tetige-
rit vulneratum vivum, quod utique absurdum
est. Sed quia possunt et mortui esse vulnerati,
ipsos mortuos intelligitur discrevisse, ut et vul-
neratum mortuum intelligamus, id est vulnere
peremtum aut mortuum sine vulnere.

QUÆST. XXXV. Num. 20. 11. Quod de petra aqua educta est, apostolus Pau-
lus quid esset exposuit, ubi sit, Et omnes eum-
C dem potum spiritalem biberunt. Bibebant (*c*)
1. Cor. 10. 4. enim de spiritali sequenti petra. Petra autem
c erat Christus. Significata est ergo de Christo
profluens gratia spiritalis, qua interior sitis ir-
rigaretur. Sed quod virga petra percutitur, crux
Christi figuratur. Ligno enim accedente ad pe-
tram, gratia manavit: et quod bis percutitur,
evidentius significat crucem. Duo quippe ligna
sunt crux.

QUÆST. XXXVI. Num. 20. 13. Quod de aqua illa quæ de petra profluxit di-
ctum est, *Hæc aqua contradictionis, quia ma-
ledixerunt filii Israel ante Dominum, et sancti-
ficatus est in ipsis:* prius maledixerunt, quando
locuti sunt contra beneficium Domini, quo edu-
cti erant de Ægypto, et postea sanctificatus est
in ipsis, cum illo miraculo profluentis aquæ ejus
D sanctitas declarata est. An forte duo genera ho-
minum demonstravit et contradicentium gratiæ
Christi, et percipientium gratiam Christi; ut il-
lis sit aqua contradictionis, istis sanctificationis?
Luc. 2. 34. Nam et de ipso Domino in Evangelio legitur, Et
in signum cui contradicetur.

QUÆST. XXXVII. Num. 20. 17. Quod inter mandata Moyses ad regem Edom
dicit inter cetera, *Neque bibemus aquam de lacu
tuo*, intelligendum est gratis, id est quia non
gratis bibemus: quod postea manifestat, dicens,
Si autem de aqua tua bibemus, ego et pecora v. 19
mea, dabo pretium tibi.

QUÆST. XXXVIII. Num. 20. 17. *Non declinabimus in dextera neque in sini-
stra:* pluraliter dictum est, in ea quæ dextera
sunt vel quæ sinistra sunt.

QUÆST. XXXIX. Num. 20. 24. *Non introibitis in terram, quam dedi filiis
Israel in possessionem: quoniam exacerbastis
me super aquam maledictionis.* Quam dixit su-
perius aquam contradictionis, ipsam dicit hic
maledictionis. Non enim ait ἀντιλογίας, sed λοι-
δορίας.

QUÆST. XL. Num. 21. 2. *Et vovit Israel votum Domino, et dixit, Si
mihi tradideris populum istum subjectum*, id
est si mihi eum tradendo subjeceris, *anathe-
mabo illum et civitates ejus.* Hic videndum est,
quomodo dicatur *anathemabo*, quod vovetur,
et tamen pro maledicto ponitur, sicut et de isto
populo dicitur: unde illud est, Si quis vobis evan-
gelizaverit præter quam quod accepistis, ana-
thema sit. Hinc vulgo ductum est, ut devotatio
dicatur: nam devotare se quemquam, nemo fere
dicit, nisi maledicens.

QUÆST. XLI. Num. 21. 3. *Et anathemavit eum et civitatem ejus: et vo-
catum est nomen loci illius Anathema.* Hinc du-
ctum est ut anathema, detestabile aliquid et abo-
minabile videatur. Ut enim nihil inde victor in
usus suos auferret, sed totum in pœnam luen-
dam voveret, hoc erat anathemare, quod vulgo
dicitur devotare. Origo autem hujus verbi est
in Græca lingua ab his rebus, quæ votæ et per-
solutæ, hoc est, promissæ et redditæ, sursum
ponebantur in templis, ἀπὸ τοῦ ἄνω τιθέναι, hoc
est sursum ponere, vel figendo, vel suspen-
dendo.

QUÆST. XLII. Num. 21. 13. et 11. In itinere filiorum Israel, quo castra promo-
vebant, atque ponebant, inter cetera scriptum
est, *Et inde castra collocaverunt trans Arnon
in* (*d*) *eremo, quod exstat a limitibus Amorrhæo-*
rum. Est enim Arnon limes (*e*) *Moab, inter Moab* d
et inter Amorrhæum. Propterea dicitur in li- e
*bro, Bellum Domini Zoob inflammavit, et tor-
rentes Arnon, et torrentes constitui inhabitare
Er.* In quo libro hoc scriptum sit, non comme-
moravit, neque ullus est in his, quos divinæ
Scripturæ canonicos appellamus. De talibus oc-
casiones reperiunt, qui libros apocryphos in-
cautorum auribus et curiosorum conantur inse-
rere, ad persuadendas fabulosas impietates. Sed
bic dictum est scriptum in libro, non dictum
est in cujus Prophetæ vel Patriarchæ sancto li-
bro. Neque negandum est, fuisse jam libros sive
Chaldæorum, unde egressus est Abraham; sive
Ægyptiorum, ubi didicerat Moyses omnem illo-
rum sapientiam; sive cujusque gentis alterius;
in quorum librorum aliquo potuit hoc esse scri-
ptum: qui tamen non ideo sit assumendus in eam

(a) In excusis: *portantes personas, Domini sui, qui vere mundus est.* At in MSS. *portantes personam Domini sui, qui vere vir mundus est.*
(b) Sic MSS. At editi. *et corpus.*
(c) Editi, *Bibebant autem.* MSS. *enim:* juxta Græc.

(d) Codices omnes hic ferebant, *in Hernon*: corrupte pro *in eremo*, uti ex LXX. et ex Vulgata liquet.
(e) Editi omittunt hic, *Moab*: atque infra pro *Zoob*, constanter habent, *Moab:* quæ errata emendantur ex MSS. et ex LXX.

Scripturas, quibus divina commendatur auctoritas; sicut nec Propheta ille Cretensis, cujus mentionem facit Apostolus, nec Græcorum scri-

Tit. 1. 12.

ptores vel Philosophi vel Poetæ, quos idem ipse Apostolus magnum sane aliquid et veraciter promtum ad Athenienses loquens, dixisse con-

Act. 17. 28.

firmat: In illo enim vivimus et movemur et sumus. Licet enim divinæ auctoritati unde voluerit, quod verum invenerit, testimonium sumere; sed non ideo omnia quæ ibi scripta sunt, accipienda confirmat. Cur autem hoc isto commemoratum sit loco, non evidenter apparet, nisi forte ut fines illic inter duas gentes constituerentur, bello actum est, quod bellum ejusdem loci homines propter magnitudinem, bellum Domini esse dixerunt, ut scriberetur in aliquo eo-

B

rum libro, *Bellum Domini Zoob inflammavit*: quod vel arserit eodem bello ista civitas, aut ad pugnandum inflammata sit, hoc est excitata, vel si quid aliud in obscuritate loci hujus latet.

QUÆST. XLIII. Num. 21. 16.

Hic est puteus, quem dixit Dominus ad Moysen, Congrega populum, et dabo eis aquam bibere. Ita hoc commemoratum est, quasi alicubi superius hoc ad Moysen dixisse Dominus legatur. Sed quia nusquam reperitur, hic intelligendum est, et illic bibisse populum, qui de siccitate conquerebatur.

QUÆST. XLIV. Num. 21. 24. et 25.

Et percussit eum Israel nece gladii: et dominati sunt terræ ejus ab Arnon usque Jaboc, et usque ad filios Ammon: quoniam Iazer termini filiorum Ammon sunt. Et accepit Israel omnes civitates istas. Et habitavit Israel in omnibus civitatibus Ammorrhæorum in Esebon. Hic certe Israel possedit civitates Amorrhæorum, quas bello superavit; quia non eas anathemavit: nam si eas anathemasset, possidere illi non liceret, nec inde ad usus suos aliquid prædæ usurparet. Notandum est sane quemadmodum justa bella

C

gerebantur. Innoxius enim transitus negabatur, qui jure humanæ societatis æquissimo patere debebat. Sed jam ut Deus sua promissa compleret, adjuvit hic Israelitas, quibus Ammorrhæorum terram dari oportebat. Nam Edom cum si-

Num. 20. 21.

militer eis transitum denegaret, non pugnaverunt cum ipsa gente Israelitæ, id est filii Jacob cum filiis Esau duorum germanorum atque geminorum, qui terram illam Israelitis non promiserat; sed declinaverunt ab eis.

QUÆST. XLV. Num. 21. 27.

D

PROPTEREA *dicent ænigmatistæ, Venite in Esebon*, et cetera. Qui sint ænigmatistæ ideo non apparet, quia non sunt in consuetudine litteraturæ nostræ, neque in ipsis divinis Scripturis fere alio loco reperitur hoc nomen: sed quia videntur quasi canticum dicere, quo cecinerunt bellum inter Amorrhæos et Moabitas gestum, in quo Seon rex Amorrhæorum Moabitas superavit, non incredibiliter putantur isti ænigmatistæ sic tunc appellati, quos Poetas nos appellamus, eo quod poetarum sit consuetudo atque licentia miscere carminibus suis ænigmata fabularum, quibus aliquid significare intelligantur.

A

Non enim aliter essent ænigmata, nisi illic esset tropica locutio, qua discussa perveniretur ad intellectum, qui in ænigmate latitaret.

QUÆST. XLVI. Num. 22. 4. et 5.

QUOD dicit Scriptura, postea quam Israel vicit Amorrhæos, et possedit omnes civitates eorum, misisse legatos Balac regem Moabitarum ad conducendum Balaam, a quo malediceretur Israel, satis ostenditur non omnes Moabitas venisse in conditionem Seon regis Amorrhæorum, quando eos bello superavit: si quidem remansit gens Moabitarum usque ad illud tempus, ubi regnaret Balac rex Moab. Quod vero Moab dixit senioribus Madian, id est Moabitæ senioribus Madianitarum, *Nunc (a) ablinguet synagoga hæc omnes qui in circuitu nostro sunt*, non una gens erat, sed vicini ad vicinos dixerunt quod pariter ca-

Gen. 19. 37.

vendum esset. Nam Moab filius fuit Lot ex una filiarum, Madian vero filius Abrahæ de Cethura.

Gen. 25. 2.

Non itaque una gens erat, sed duæ vicinæ atque conterminæ.

QUÆST. XLVII. Num. 22. 7.

QUID est quod scriptum est, *Et divinationes in manibus eorum*, cum de iis diceretur, quos miserat Balac ad conducendum Balaam, ut malediceret Israel? Numquidnam ipsi divinabant? an aliqua ferebant unde faceret Balaam, quo posset divinare, tamquam aliqua quæ in sacrificiis incenderentur, aut quoquo modo impenderentur, et ideo dictæ sunt divinationes, quia per hæc ille poterat divinare? an quid aliud? obscure enim dictum est. Notandum sane, quod *venit Deus ad*

v. 8.

Balaam et dixit ei, * *Quid homines hi penes te*,

v. 9.

etc. Nec dictum est, utrum in somnis hoc factum sit, quamvis per noctem factum satis eluceat, cum post hæc dicit Scriptura, *Et exurgens Balaam mane*. Potest enim movere, quomodo cum

v. 13.

homine pessimo Deus locutus sit, quod etiamsi in somnis factum esse constaret, non ideo nulla quæstio remaneret; propter ipsam indignitatem. Sic et Dominus Jesus Christus ait de divite illo, qui destruere veteres apothecas et ampliores novas disponebat implere: Dixit ad illum Deus,

Luc. 12. 20.

Stulte, hac nocte anima tua auferetur a te, quæ præparasti cujus erunt? Ne quisquam glorietur, quod ei loquitur Deus eo modo, quo talibus loquendum esse novit; quando potest hoc et reprobis fieri: quia et cum per Angelum loquitur, ipse loquitur.

QUÆST. XLVIII. Num. 22. 18.

QUOD ait Balaam iterum ad se missis honoratioribus nuntiis, *Si dederit mihi Balac plenam domum suam argento et auro, non potero prævaricare verbum Domini, facere illud pusillum vel magnum in mente mea*, nullum habet omnino peccatum: sed quod sequitur non est sine gravi peccato. Jam enim constans esse debuit semel audito, quod ei dixerat Dominus, *Non ibis*

v. 12.

cum eis, neque maledices populum: est enim benedictus: nec eis ullam spem dare, quod posset Dominus, tamquam ipse Balaam muneribus et honoribus flexus, adversus populum suum, quem benedictum esse dixerat, suam mutare sententiam. Sed ibi se victum cupiditate monstravit,

(a) In editis, *adjunget synagoga, hæ omnes* etc. In MSS. *ablinguet synagoga hæc*, quæ est lectio LXX.

ubi loqui sibi Dominum de hac re iterum voluit
de qua ejus jam cognoverat voluntatem. Quid
enim opus erat quæ sequuntur adjungere? *Et*
v. 19. *nunc sustinete ibi et vos nocte hac, et sciam quid*
adjiciet Dominus loqui ad me. Proinde Dominus
videns ejus cupiditatem captam devictamque
muneribus, permisit eum ire, ut per jumentum
v. 28. quo vehebatur ejus avaritiam coerceret: hoc ipso
confundens illam dementiam, quod prohibitio-
v. 20. nem Domini per Angelum factam transgredi asi-
na non audebat, quam ille cupiditate transgredi
conaretur, quamvis eamdem cupiditatem timore
supprimeret. *Venit enim Deus ad Balaam nocte,*
et ait illi, Si vocare te venerunt homines, exsur-
gens sequere eos, sed verbum quodcumque locutus
v. 21. *fuero ad te, hoc facies.* * *Et exsurgens Balaam*
mane stravit asinam suam, et abiit cum princi-
pibus Moab. Cur post istam permissionem Deum
iterum non consuluit, et post illam prohibitio-
nem iterum consulendum putavit, nisi quia ejus
maligna cupiditas apparebat, quamvis timore
Domini premeretur? Denique Scriptura sequi-
v. 22. tur, *Et iratus est animatione Deus, quia ibat*
ipse: et insurrexit Angelus Dei, ut non permit-
teret eum in via, et cetera quæ sequuntur donec
asina loqueretur. Nihil hic sane mirabilius vi-
detur, quam quod loquente asina territus non
est, sed insuper ei, velut talibus monstris assue-
tus, ira perseverante respondit. Postea illi et
Angelus loquitur, arguens et improbans ejus
viam: quo viso tamen exterritus adoravit. Dein-
de ire permissus est, ut jam per ipsum prophe-
tia clarissima proferretur. Nam omnino permis-
sus non est dicere quod volebat, sed quod vir-
tute Spiritus cogebatur. Et ipse quidem repro-
bus mansit: nam posterior de illo sancta Scri-
ptura ita locuta est, ut quidam reprehensibiles
2. Pet. 2. 15. et reprobi viam ejus secuti dicerentur: Secuti,
inquit, viam Balaam filii Beor, qui mercedem
iniquitatis dilexit.

QUÆST. XLIX. Num. 22. De Angelo qui locutus est Balaam in via, quo
viso asina ejus progredi non ausa est, Scriptura
ita loquitur. *Et iratus est animatione Deus, quia*
ibat ipse, et insurrexit Angelus Dei differre eum
in via. Ubi primo notandum est, quemadmodum
dixerit, *iratus est Deus, et insurrexit Angelus*
Dei: nec interposuit iratum Deum misisse An-
gelum, sed tamquam in Angelo iratum Deum
significavit; quoniam veritas et justitia Dei irasci
Angelum fecit. Nam *insurrexit*, quod dictum
est, utique commotione intelligendum est. Dein-
de quod ait, *differre eum in via*, quod Græce
positum est διαβάλλειν, hoc et in consequen-
v. 32. tibus dicit ipse Angelus, *Et ecce ego exii in di-*
lationem tuam, ubi Græcus habet διαβολήν. Ubi
fortassis accusatio congruentius intelligitur, ut
hic quod dictum est *differre eum in via*, ac-
Diabolus cusare accipiatur. Unde creditur etiam diabolus
appellatus, tamquam accusator Latine dicendus
sit: non quia nemo possit etiam bene recteque
accusare; sed quoniam diabolus amat accusare,
utique invidentiæ stimulis agitatus, quale illi in
Apocalipsi testimonium perhibetur. Positum est Apoc. 12. 9. et 10.
autem hoc verbum et in Comœdia, unde Lati-
num esse non dubium est, sub eadem significa-
tione, vel certe vicina, ubi de patre irato dicitur
filio, Orationem sperat invenisse se, qua differat Terentius in Andr. act. 2. scen. 4.
te. Solet autem hic intelligi, differat, velut hac
atque illac ferat tempestate verborum, quasi
discerpat, et dissipet; quod utique ille accusan-
do videbatur esse facturus. Sed et si *differre eum*
in via sic intellexerimus, quia distulit Angelus
ejus festinationem remorando, ut ei quod opus
erat et demonstraret, et diceret; non absurda
est hujus verbi etiam sub ista significatione po-
sitio.

Et cum vidisset asina Angelum Dei resisten- QUÆST. L. Num. 22. 23.
tem in via, et evaginatum gladium in manu
ejus, et declinavit asina de via, et ibat in cam-
pum. Campus iste adhuc extra macerias vinea-
rum fuit. *Et percussit asinam in virga, ut cor-*
rigeret eam in via. * *Et stetit Angelus Dei in* v. 24.
sulcis vinearum, maceria hinc, et maceria hinc.
Merito quæritur si hinc atque inde maceriæ in
medio ponebant viam, sicut fieri solet; quo-
modo ibi stans Angelus, dicitur stetisse in sul-
cis vinearum? Neque enim in via inter macerias
potuerunt sulci esse vinearum. Sed ordo verbo-
rum est, *ut corrigeret eam in via, maceria hinc,*
et maceria hinc. In hoc ergo via corrigere voluit
asinam Balaam, ut inter macerias ambularet.
Interpositum est autem, *Et stetit Angelus Dei*
in sulcis vinearum, in una scilicet vinearum,
quæ in medio ponebant viam. *Et cum vidisset* v. 25.
asina Angelum Dei, compressit se ad parietem,
id est ad maceriam illius utique vineæ, in qua
non erat Angelus, quoniam ab alia parte erat in
sulcis vinearum. *Et compressit pedem Balaam*
ad parietem, et adjecit adhuc cædere eam. * *Et* v. 26.
apparuit Angelus Dei, et (a) *adjiciens substitit*
in loco angusto: jam non in sulcis vinearum,
sed inter ipsas macerias id est in via: (b) *in quo*
non fuit declinare dextram neque sinistram. * v. 27.
Et cum vidisset asina Angelum Dei, (c) *consedit*
sub Balaam. Cæsa enim, retro non ibat: in pa-
rietem non se premebat, quoniam non ab altera
parte terrebatur, sed in media via in angusto
Angelus erat: restabat ergo ut subsideret. *Et*
iratus est Balaam, et percutiebat asinam virga.
* *Et aperuit Deus os asinæ, et ait ad Balaam,* v. 28.
Quid feci tibi, quia percussisti me tertio hoc?
* *Et ait Balaam asinæ, Quia illusisti mihi, et si* v. 29.
haberem gladium in manu mea, jam transfixis-
sem te. Nimirum iste tanta cupiditate ferebatur,
ut nec tanti monstri miraculo terreretur, et re-
sponderet quasi ad hominem loquens, cum Deus
utique non asinæ animam in naturam rationalem
vertisset, sed quod illi placuerat, ex illa sonare
fecisset, ad illius vesaniam cohibendam: illud 1. Cor. 1. 27.
fortasse præfigurans, quia stulta mundi electu-

(a) Apud LXX. ἀπελθὼν et abiens.
(b) Sic MSS. juxta LXX. At editi, *in qua non fuit de-*
clinare in dexteram.

(c) Editi, *concidit.* MSS. *consedit*: apud LXX. *συνε-*
κάθισεν.

rus erat Deus, ut confunderet sapientes, pro illo spiritali et vero Israel, hoc est promissionis filiis.

QUÆST. LI. Num 23. 6. *Et factus est Spiritus Dei super illum*, id est, super Balaam. Non factus est Spiritus Dei tamquam factura sit Spiritus Dei, sed *factus est super illum*, id est, factum est ut super illum esset: quomodo, Qui post me venit, ante me factus est, id est, factum est ut ante me esset, ut (Johan. 1. 15. et 3.) præponeretur mihi: quia prior me, inquit, erat. Et sicut, Dominus factus est adjutor meus: non (Psal. 29. 11.) enim Dominus factura est, sed factum est ut me adjuvaret. Et, Factus est Dominus refugium (Psal. 9. 10.) pauperum, id est, factum est ut ad eum refugerent pauperes. Et, facta est super me manus (Ezech. 1. 3. et 3. 22.) Domini, id est, factum est ut super me esset: et multa talia in Scripturis reperiuntur.

QUÆST. LII. Num. 25. 4. *Et dixit Dominus ad Moysen, Accipe duces populi, et ostenta eos Domino contra solem; et auferetur ira animationis Domini ab Israel.* Iratus est Deus de fornicationibus Israel, et carnalibus et spiritalibus; nam et filiabus Moab se impudice miscuerant, et idolis fuerant consecrati: hoc ad Moysen dixit, ut ostentaret Domino duces populi contra solem. In quo verbo intelligitur, eos jussos esse crucifigi, ut hoc sit, *Ostenta eos Domino contra solem*, id est palam in conspicuo lucis hujus. Nam Græcus ait παραδειγμάτισον, quod dici posset, Exempla; quia παράδειγμα exemplum dicitur. Nam præter Septuaginta interpretes, Aquila perhibetur dixisse, *confige*, vel potius *sursum confige*, quod est ἀνάπηξον: Symmachus autem verbo evidentiore, *suspende*. Mirum est sane, quod Scriptura narrare destiterit, utrum hoc fuerit ex præcepto Domini impletum: quod contemni potuisse non video, aut si contemptum est, impune contemni. Si autem factum est et tacitum, eur ex eo quod Phinees filius Eleazar transfixit adulte-
v. 7. ros, placatum fuisse Dominum, Scriptura testatur, plagamque cessasse; quasi crucifixis ducibus, sicut præceperat Dominus, adhuc indignatio perseverans alio modo placanda videretur: cum procul dubio falsum esse non posset, quod prænuntiaverat et promiserat Dominus, dicens, *Accipe duces populi, et ostenta eos Domino contra solem, et avertetur ira animationis Domini ab Israel?* Si ergo factum erat, quis dubitet iram Domini aversam fuisse ab Israel? Quid itaque opus erat, ut adhuc Phinees ad placandum Deum sic in adulteros vindicaret, eique testimonium Scriptura perhiberet, quod eo modo placaverit Dominum? Nisi forte intelligamus, eum illud de ducibus populi Moyses, quod præceperat Dominus, implere disponeret, eum voluisse etiam secundum Legem talia punire flagitia, et sacrilegam audaciam, ut juberet quemque interficere proximum suum diis alienis nefarie consecratum, atque interea etiam illud Phinees faceret, ac sic ira Domini jam placata, non opus fuisse duces populi crucifigi. Hæc sane severitas illi

A tempori congrua, quantum malum sit fornicationis et idolatriæ, prudentium fidei satis evidenter ostendit.

QUÆST. LIII. Num. 27. 13 et 14. Num. 20. 12. Eam caussam mortis Moysi dicit Dominus, quam etiam fratris ejus. Ambobus enim etiam hoc ante prædixerat, quod ideo non intrarent cum populo Dei in terram promissionis, quia non eum sanctificaverunt coram populo ad aquam contradictionis; id est quia dubitaverunt de dono ejus; quod posset aqua de petra profluere, sicut exposuimus in eo ipso Scripturæ loco. Hujus autem rei mysterium datur intelligi, quia (Supra q. 19.) nec sacerdotium quod prius institutum est, cujus personam gerebat Aaron, nec ipsa Lex cujus personam gerebat Moyses, introducunt populum Dei in terram hereditatis æternæ; sed Jesus, in
B quo typus erat Domini Jesu Christi, id est gratia per fidem. Et Aaron quidem ante defunctus est, quam Israel in aliquam partem terræ pro- (Ibidem 29.) missionis intraret; Moyse autem adhuc vivente capta est terra Amorrhæorum atque possessa, sed Jordanem cum eis non est transire permissus. Ex aliqua enim parte Lex observatur in fide Christiana. Ibi enim sunt etiam præcepta, quæ hodieque observare Christiani jubemur. Sacerdotium vero illud et sacrificia nullam partem tenent hodie fidei Christianæ, nisi quod in umbria futurorum acta atque transacta sunt. Cum vero ambobus fratribus, id est Aaron et Moysi dicitur, ut apponantur ad populum suum, manifestum est, non esse in illos iram Dei, quæ separat a pace sanctæ societatis æternæ. Unde manifestatur, non solum officia, sed etiam mor-
C tes eorum signa fuisse futurorum, non supplicia indignationis Dei.

QUÆST. LIV. Num. 27. 18. et 19. *Et locutus est Dominus ad Moysen, dicens, Accipe ad teipsum Jesum filium Nave, hominem qui habet spiritum in seipso: et impones manus tuas super eum, et statues eum in conspectu Eleazari sacerdotis, et mandabis ei in conspectu omnis synagogæ*, etc. Notandum est, quod eum jam haberet spiritum in seipso Jesus Nave, sicut Scriptura testatur, (ubi quid aliud quam Spiritum Sanctum debemus accipere? non enim de spiritu hominis hoc diceret, quem nullus erat qui non habebat,) jussus est tamen Moyses ei manus imponere: ne quisquam homo, qualibet præpollens gratia, (a) sacramenta consecrationis audeat recusare. a

QUÆST. LV. Num 27. 20. D Quid est quod eum Deus præciperet Moysi de Jesu Nave, ait inter cetera, *Et dabis de gloria tua super eum?* Nam Græca locutione τῆς δόξης habet, quod tantumdem valet ac si diceret, *de gloria*, id est ἀπὸ τῆς δόξης. Latini autem nonnulli interpretati sunt, *dabis gloriam tuam*, non *de gloria tua*. Sed sive illud esset, ut *gloriam tuam* diceret, non ideo eam non habiturus erat Moyses: nec quia dixit *de gloria*, ideo minutum est quod habebat. Sic enim accipiendum est, ac si diceret, Facies eum socium gloriæ tuæ: non autem hujusmodi res, quasi partiliter divisæ,

(a) Editi, *sacramentum*. MSS. *sacramenta*.

minuuntur; sed totæ sunt omnibus, totæ singu-
lis, qui earum habent societatem.

QUÆST. LVI. Num. 30. 3. *Homo, homo quicumque voverit votum Domi-
no, aut juraverit juramentum, aut definierit de-
finitionem de anima sua, non profanabit verbum
suum: omnia quæcumque exierint ex ore ejus
faciet.* Non hoc ad omnem jurationem pertinet,
sed ad eam ubi quisque de anima sua noverit
alicujus utique rei abstinentiam, qua ei licebat
uti per Legem, sed per votum sibi ipse efficit
non licere.

QUÆST. LVII. Num. 30. 4. 5. et 6. *Si autem mulier voverit votum Domino, aut
definierit definitionem in domo patris sui in ju-
ventute sua, et audierit pater ejus vota ejus, et
definitiones ejus, quas definivit adversus animam
suam, et tacuerit pater ejus; et stabunt omnia
vota ejus, et omnes definitiones ejus, quas defi-
nivit adversus animam suam, manebunt ei. Si
autem abnuens abnuerit pater ejus, quacumque
die audierit omnia vota ejus, et definitiones ejus,
quas definivit adversus animam suam non sta-
bunt: et Dominus emundabit eam, quia abnuit
pater ejus.* Quoniam quidem de muliere, quæ
adhuc in juventute sua in domo patris est, lo-
quitur, merito hic quæritur etiam de voto virgi-
nitatis: mulieres quippe etiam virgines in Scri-
Num. 297. ptura appellari solere notissimum est: et vide-
tur etiam Apostolus de patre loqui, cum dicit,
Servet virginem suam; et, Det nuptum virginem
suam, et cetera hoc modo: ubi nonnulli intel-
lexerunt, virginem suam, virginitatem suam,
nulla tamen hoc simili Scripturarum locutione
demonstrant, cum sit inusitatissima. Quod au-
tem ait, *adversus animam suam*, non sic acci-
piendum est, quasi animæ noceat talibus votis;
sed *adversus animam* dicitur, adversus anima-
lem delectationem, sicut etiam de jejunio præ-
cipiens superius ait, *Et affligetis animas vestras.*

QUÆST. LVIII. Num. 30. 6. Quod autem ait, *Et Dominus emundabit eam,
quia abnuit pater ejus: emundabit* dixit, a voti
non impleti crimine absolvet: sicut in multis lo-
cis dicitur, Et mundabit eum sacerdos, id est,
mundum habebit, mundum judicabit; sicuti est
et illud, Mundatione non mundabis reum, id est,
Non dices mundum eum qui immundus est.

QUÆST. LIX. Num. 30. 7. 8. et 9. 1. *Si autem facta fuerit vira, et vota ejus su-
per eam secundum distinctionem labiorum ejus,
quanta definivit adversus animam suam; et au-
dierit vir ejus, et tacuerit ei quacumque die au-
dierit: et ita stabunt omnia vota ejus, et defini-
tiones ejus, quas definivit adversus animam
suam stabunt. Si autem abnuens abnuerit vir
ejus in quacumque die audierit omnia vota ejus,
et definitiones ejus, quas definivit adversus ani-
mam suam, non manebunt: quoniam vir abnuit
ab ea, et Dominus mundabit eam.* Feminam sub
patre antequam nubat, et sub viro nuptam, no-
luit Lex ita vovere aliquid Deo adversus ani-
mam suam, id est in aliquarum rerum licitarum
atque concessarum abstinentia, ut in eisdem vo-
tis feminea (a) valeat auctoritas, sed virilis; ita
A ut si adhuc innuptæ jam concesserat pater vota
persolvere, si antequam persolverit nupserit, et
viro ejus hoc cognitum non placuerit, non per-
solvat, et sit omnino sine peccato, quia *Dominus
mundabit eam*, sicut dicit, id est mundam judi-
cabit: neque hoc contra Deum fieri putandum
est, cum ipse Deus hoc præceperit, hoc volue-
rit.

2. Sequitur autem de viduis, vel a viro abje-
ctis, id est non sub potestate viri constitutis,
aut patris; et earum vota ad persolvendum li-
bera esse dicit hoc modo, *Et votum*, inquit, *vi-* v. 10.
*duæ et expulsæ, quæcumque voverit adversus
animam suam, manebunt ei.* Deinde dicit de nu-
pta, si in domo viri sui jam constituta aliquid
tale voverit. De illa enim prius dixerat, quæ in
B domo patris voverat, antequam redderet nupse-
rat. De hac ergo quæ in domo mariti vovit, ita
loquitur: *Si autem in domo viri ejus votum ejus,* v. 11.
*aut definitio, quæ adversus animam ejus cum
jurejurando; * et audierit vir ejus, et tacuerit ei,* v. 12.
*et non abnuerit ei; et stabunt omnia vota ejus,
et omnes definitiones, quas definivit adversus
animam suam, stabunt adversus eam. * Si au-* v. 13.
*tem circumauferens circumauferat vir ejus, qua-
cumque die audierit omnia, quæcumque exie-
rint ex labiis ejus, secundum vota ejus et se-
cundum definitiones, quæ adversus animam ejus,
non manent ei: vir ejus circumabstulit, et Do-
minus mundabit eam. * Omne votum et omne* v. 14.
*jusjurandum vinculi affligere animam, vir ejus
statuet ei, et vir ejus circumauferet. * Si autem* v. 15.
C *tacens tacuerit ei diem ex die, et statuet ei omnia
vota ejus, et definitiones, quæ super ipsam, sta-
tuet ei; quoniam tacuit ei, die quo audivit. ** v. 16.
*Si autem circumauferens circumauferat vir ejus
post diem, quem audivit; et accipiet peccatum
suum.*

3. Manifestum est ita voluisse Legem feminam
esse sub viro, ut nulla vota ejus, quæ abstinen-
tiæ caussa voverit, reddantur ab ea, nisi auctor
vir fuerit permittendo. Nam cum ad peccatum
ejusdem viri pertinere voluerit, si prius permi-
serit, et postea prohibuerit; etiam hic tamen
non dixit ut faciat mulier quod voverat, quia
permissa prius a viro fuerat. Viri dixit esse pec-
catum, quia abnuit quod prius concesserat: non
tamen mulieri vel ex hoc permissum dedit, ut
D cum prius ei vir concesserit, postea si prohibue-
rit contemnatur.

4. Utrum autem ista etiam ad vota continen-
tiæ et a concubitu abstinentiæ pertineant, me-
rito quæritur, ne forte ea tantum intelligenda
sint adversus animam voveri, quæ sunt in cibis
et potionibus. Quod videtur et illud significare, Matt. 6. 25.
ubi Dominus ait, Nonne anima plus est quam Num. 29. 7.
esca? Et cum de jejunio præcipitur, ita præci-
pitur, *Affligetis animas vestras.* Nescio autem
utrum alicubi legi possit, adversus animam dici
votum, quod de abstinentia concubitus fuerit:
maxime quia cum hic Lex auctoritatem viro tri-

(a) Am. Er. et Lov. non *prævaleat*. Rat. non *valeat*. Abest non a MSS. e quibus plerique habent, *valeat*.

buat, non mulieri quæ viro subdita est, ut tunc persolvenda sint vota mulieris, si vir approbaverit; si autem renuerit, non debeantur: Apostolus tamen cum de concubito conjugatarum loqueretur, non ibi majorem auctoritatem viro quam feminæ dedit; sed, Uxori, inquit, vir debitum reddat, similiter et uxor viro: uxor non habet potestatem corporis sui, sed vir; similiter autem et vir non habet potestatem corporis sui, sed mulier. Quando ergo in hac re parem utrinsque esse voluit potestatem, puto quod nobis intelligendum insinuet, istam de concumbendo vel non concumbendo regulam non pertinere ad ea vota, ubi non habent parem vir et mulier potestatem, sed viri major est, ac prope ejus solius est. Non enim ait Lex, virum non debere reddere vota sua, si uxor prohibuerit; sed uxorem, si vir prohibuerit. Unde non mihi videtur in hujusmodi votis et definitionibus atque obligationibus, quæ adversus animam fiunt, etiam ista debere accipi, quæ inter se vir et uxor de concumbendo, vel de abstinentia concumbendi placita habuerint.

1. Cor. 7. 3.

5. Deinde quia et istæ justificationes dicuntur, et meminimus in illis justificationibus, quæ in Exodo sub hoc nomine aliæ commemorantur, multa præcipi, quæ accipi ad proprietatem non possint, nec in novo Testamento observentur; sicut de aure servi pertundenda, et si quid ejusmodi est: non absurde etiam hic aliquid figurate dictum intelligitur, ut quoniam sunt multæ abstinentiæ cerimoniarum irrationabiles, et aliquando etiam inimicæ veritati, hoc fortasse hic intelligi voluerit, tunc ratas esse, cum rationabiles fuerint, hoc est, cum eas approbaverit ratio, quæ ad vicem viri debet regere omnem animalem motionem, quæ fit non tantum in appetendo, verum etiam in abstinendo: ut si mente et ratione decernitur, tunc fiat; si autem improbatur consilio rationis, non fiat. Quod si ratio quod prius recte faciendum esse decreverit, post improbet, sit peccatum consilii: etiam sic tamen nonnisi rationi motio illa consentiat.

Exod. 21. 6.

QUÆST. LX. Num. 31. 6.

Quid est, *Et misit eos Moyses mille ex tribu et mille ex tribu cum virtute eorum?* Utrum virtutem eorum vult intelligi, principes eorum: an virtutem a Domino eis datam, vel per ipsum Moysen impetratam: an potius virtutem eorum (a) dicit, ea quibus virtus eorum sustentaretur?

QUÆST. LXI. Num. 31. 8.

Potest videri quæstio, quomodo quando Israelitæ Madianitas debellaverunt, interfectum dicat Scriptura Balaam, qui fuerat conductus ad maledicendum populum Israel: cum superius quando benedicere coactus est, ita eamdem actionem Scriptura concluserit, cum ait, *Et surgens Balaam abiit reversus in locum suum, et Balac abiit in semetipsum*, Si ergo redierat ad locum suum Balaam, quomodo hic interfectus est, cum de tam longinquo, id est de Mesopotamia venerit? An forte reversus est ad Balac, et hoc Scriptura non dixit? Quamquam etiam possit in locum suum rediisse intelligi, quod ab ipso loco ubi sacrificia faciebat in eum locum reversus est, unde illuc exierat, id est, ubi tamquam peregrinus habebat hospitium. Non enim dictum est in domum suam, aut in patriam suam, sed *in locum suum*. Habet autem et quisque peregrinus locum suum, ubi ad tempus habitat. De ipso autem Balac qui eum conduxerat, non dictum est ad locum suum, sed *ad semetipsum*, id est ubi dominans habitabat. Posset ergo dici *ad locum suum*, et dominans, et peregrinus: *ad semetipsum* autem, non video quomodo posset dici peregrinus, cum ad hospitium suum venisset.

Num. 24. 25.

QUÆST. LXII. Num. 31. 9.

Et prædam egerunt mulieres Madian, et supellectilem eorum, et pecora eorum, et omnia quæ possiderant, et virtutem eorum deprædati sunt. Cum jam dixisset mulieres, supellectilem, et pecora, et omnia quæ possidebant; quid deinde addit, *et virtutem eorum deprædati sunt?* Nimirum enim hæc intelligenda est virtus, de qua et supra dictum est, misisse millenos de singulis tribubus cum virtute eorum. An forte cibus quo sustentabantur, virtus eorum appellata est, quo subministrato vires suppetunt, et quo subtracto vires deficiunt? Unde per Prophetam Deus cum minaretur ait, Auferam virtutem panis, et virtutem aquæ. Et Moyses ergo cum annona miserat illos millenos, quod dictum est, *cum virtute eorum;* et isti Madianitis victis etiam hoc eorum inter cetera fuerant deprædati.

Isa. 3. 1.

QUÆST. LXIII. Num. 31. 15.

Ut quid vivificastis omne femininum? (b) *Hæc enim fuerunt filiis Israel, secundum verbum Balaam, ut recedere facerent et despicere verbum Domini propter Phogor.* Hoc consilium malignum, ut eis ad illecebram feminæ supponerentur, per quas non solum corporaliter, sed etiam spiritaliter in adorando idolo fornicarentur, quando dederit Balaam Scriptura non dixit; et tamen apparet factum esse, cum hic commemoratur. Sic ergo potuit et redire ipse Balaam, qui jam ierat in locum suum, ut (c) non locum ejus intelligamus peregrinationis hospitium; quamvis hoc Scriptura tacuerit.

QUÆST. LXIV. Num. 35. 12.

Quid est quod ait, *Et erunt civitates vobis refugia a vindicante sanguinem, et non morietur is qui occidit, quoadusque stet in conspectu synagogæ in judicium*, cum de iis loquatur, qui nolentes occiderint, et alibi dicat, tunc unumquemque in tali causa confugentium exire liberum de civitate, quo confugerat, cum sacerdos maximus fuerit defunctus? Quomodo ergo hic dicit, *Et non morietur is quis occidit, quoadusque stet in conspectu synagogæ in judicium:* nisi quia ideo judicatur, ut tunc ei liceat esse in civi-

(a) Editi, *virtutem eorum, quia dedit ea quibus virtus* etc. Substituimus lectionem MSS. nisi quod ex iis nonnulli habent, *quibus victus.*

(b) In editis, *Hoc enim fecerunt filii Israel.* In MSS. *Hæc enim* (scilicet feminina) *fuerunt filiis Israel.* Apud LXX. αὗται γὰρ ἦσαν τοῖς υἱοῖς Ἰσραήλ.

(c) Sic MSS. At editi, *ut modo locum ejus.*

iste refugii, si manifestum factum fuerit in judicio; quod nolens occiderit.

QUÆST. LXV. Num. 35. 19. Quid est quod ait, *Qui vindicat sanguinem, ipse interficiet homicidam; cum occurrerit ei, iste interficiet eum?* Sic enim sonat male intelligentibus, quasi passim et sine judicio data fuerit ultori mortis propinqui sui, licentia occidendi ejus interfectorem. Sed hoc intelligi voluit, v. 12. quia secundum id quod supra dictum est, qui occiderit, confugiat ad unam de civitatibus refugiorum, quoadusque stet in judicium, ne ante A inventus a propinquo occidatur: quia etsi nolens occidit, præter illas civitates inventus occiditur. Cum vero in judicium steterit in aliqua earum civitatum, et judicatus fuerit homicida in aliqua earum in quas fugere conceditur, esse ibi non sinitur; tum demum jam judicatum, ubicumque compertum, propinquo licet occidere. Neque enim opus est eum ad judicium deduci, cum jam fuerit judicatus homicida, et propterea de illis civitatibus pulsus sit.

LIBER QUINTUS

Quæstiones in Deuteronomium.

QUÆST. I. Deut. 1. 30. In eo quod commemorat Moyses, dixisse se populo timenti hostes inhabitantes terram, quo introducendus fuit, *Ne paveatis, neque timeatis ab eis: Dominus Deus noster, qui præcedit ante faciem vestram, ipse simul debellabit eos vobiscum:* satis ostenditur ita esse adjutorem Deum, ut etiam homines agant aliquid.

QUÆST. II. Deut. 2. 30. *Et noluit Seon rex Esebon transire nos per ipsum, quoniam induraverat Dominus Deus noster spiritum ejus, et confortavit cor ejus, ut traderetur in manus tuas, sicut in hac die.* Hæc dicens Moyses, dum populum alloquitur, tale aliquid commemorat, quale dicebatur in Exodo, Exod. 10. 1. Ego induravi cor Paraonis: et quod in Psalmis Ps. 104. 25. legitur, Convertit cor eorum, ut odissent populum ejus. Nec tacetur hic caussa indurationis hujus, cum dicitur, *ut traderetur in manus tuas, sicut in hac die*, id est, ut vinceretur a te; quod C non fieret, nisi resisteret; non autem resisteret, Rom. 11. 33. nisi corde obdurato. Cujus rei justitiam si quæsierimus, Inscrutabilia sunt judicia Dei. Iniquitas Rom. 9. 14. autem non est apud Deum. Sane notandum est, confortatum cor posse dici etiam in malo.

QUÆST. III. Deut. 3. 11. Verumtamen *Og rex Basan reliquus factus est a Raphain.* Hoc nomine, quod est Raphain, gigantes significari in Hebræa lingua dicunt, qui eam noverunt. Unde quod habent plerique codices, *derelictus est a Raphain*, planius utique dicitur, *reliquus factus est*, ut ipse ex illis remansisse intelligatur: cujus etiam consequenter longitudo et latitudo ferrei lecti commemoratur, ad ejus magnitudinem commendandam.

QUÆST. IV. Deut. 4. 16. *Ne feceritis iniquitatem, et faciatis vobis ipsis sculptilem similitudinem, omnem imaginem.* Quid intersit inter similitudinem et imaginem quæri solet. Sed hic non video quid interesse voluerit, nisi aut duobus istis vocabulis unam rem significaverit, aut similitudinem dixerit, si, verbi gratia, fiat statua vel simulacrum habens effigiem humanam, non tamen alicujus hominis exprimantur lineamenta, sicut pictores vel statuarii faciunt, intuentes eos quos pingunt seu fingunt. Hanc enim imaginem dici nemo dubitaverit: secundum quam distinctionem omnis imago etiam similitudo est, non omnis simili- B tudo etiam imago est. Unde si gemini inter se similes sint, similitudo dici potest alterius cujuslibet in altero, non imago. Si autem patri filius similis sit, etiam imago recte dicitur, ut sit pater prototypus, unde illa imago expressa videatur: quarum aliæ sunt ejusdem substantiæ, sicut filius; aliæ non ejusdem, sicut pictura. Unde illud quod in Genesi scriptum est, Fecit Deus hominem ad imaginem Dei: manifestum Gen. 1. 27. est ita dictum, ut non ejusdem substantiæ sit imago quæ facta est. Si enim ejusdem esset, non facta, sed genita diceretur. Sed quod non addidit, Et similitudinem, cum superius dictum esset, Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram; quibusdam visum est similitudinem aliquid amplius esse quam imaginem, Ibidem 17. quod homini reformando per Christi gratiam postea servaretur. Miror autem si non propterea postea imaginem solam voluit commemorare, quia ubi imago, continuo et similitudo est. Unde et hic Moyses similitudinem et imaginem fieri vetat, secundum eam fortasse rationem quam diximus. In Decalogo autem generaliter dicitur, Exod. 20. nullam fieri debere similitudinem, nec imago commemoratur. Cum enim nulla similitudo fit, procul dubio nec imago fit: quoniam si imago, utique et similitudo. Non autem si fit similitudo, continuo fit et imago: tamen si nulla similitudo, sequitur ut nulla imago. Denique ubi prohibuit similitudinem et imaginem, hominis intelligi voluit, ubi et similitudo fieri potest, non hujus aut illius, sed cujuslibet hominis: et imago, D id est hujus proprie, vel illius hominis. Cum vero de pecoribus diceretur, atque irrationalibus animantibus, solam similitudinem dixit: quis enim reperiri potest, qui sibi unum constituat canem, vel quid ejusmodi, quem intuens ejus imaginem pingat, aut fingat, quod de hominibus usitatissimum est.

QUÆST. V. Deut. 4. 18. Quid est autem quod ait, *Similitudinem omnis piscis, quæcumque sunt in aquis sub terra?* An et aquam, propter tractabilem corpulentiam, terram intelligi voluit, et secundum hoc in eo quod scriptum est, Fecit Deus cœlum et terram, Gen. 1. 1. et aquas debemus accipere? Assidue quippe Scri-

A ptura his duabus partibus commemoratis, uni-
Ps. 120. 2. versum mundum vult intelligi, secundum illud, Auxilium meum a Domino qui fecit cælum et terram: et innumerabilia ejusmodi. An ideo di-
Terra superior aquis. ctum est, *sub terra*, quod terra nisi superior aquis esset, habitari utique ab hominibus et animalia terrena non posset?

QUÆST. VI. Deut. 4. 19. *Et ne suspiciens in cælum, et videns solem et lunam et stellas et omnem ornatum cœli, errans adores ea, et servias illis, quæ distribuit Dominus Deus tuus ea omnibus gentibus, quæ sunt sub cœlo.* Non ita dictum est, tamquam Deus præceperit ea coli a gentibus, a solo autem populo suo non coli: sed aut ita dictum est, quod Deus præscierit gentes culturam exhibituras his cælestibus, et tamen hoc præsciens creaverit ea; eum vero populum suum futurum
B esse præsciverit, qui ista non coleret: aut *distribuit* dictum est, ut intelligatur usus, qui
Gen. 1. 14. commendatur in Genesi, Ut sint in signis, et in temporibus, et in diebus, et in annis; quem usum in eis communem habet populus Dei cum omnibus gentibus, non autem cultum quem habent aliæ gentes.

QUÆST. VII. Deut. 4. 23. *Ne obliviscamini testamentum Domini Dei vestri, quod disposuit ad vos, et faciatis vobismetipsis sculptilem similitudinem omnium quæcumque constituit tibi Dominus Deus tuus.* Hic certe generaliter loquens similitudinem posuit, imaginem tacuit: quoniam si nulla fit similitudo, profecto nec imago: quia ubi imago, continuo similitudo; quamvis non ubi similitudo, continuo imago.

C QUÆST. VIII. Deut. 4. 32. Quærendum quomodo dictum sit, *Interrogate dies priores, qui fuerunt priores te, ex die qua creavit Deus hominem super terram, et a summo cœli usque ad summum cœli.* Subauditur enim, interrogate. Videtur autem significare totum orbem terrarum. Sed cur *a summo cœli usque ad summum cœli* dicat, non a summo terræ usque ad summum terræ, non est facile digno-
Matth. 24. 31. scere. Talis enim quædam locutio est et in Evangelio cum dicit Dominus, quod congregabuntur electi ejus a summis cælorum usque ad terminos eorum. Nisi forte hic nec in hominibus nec in Angelis auditum esse vult intelligi, quod in hoc populo factum singulariter commendat: hoc
Deut. 4. 32. v. 33. enim sequitur, *Si factum est secundum verbum magnum hoc, si auditum est tale quid: * si au-*
D *divit gens vocem Dei viventis loquentis e medio*
5 *ignis, quemadmodum audivisti tu, et* (a) *vixisti.* Quod si ita est, ut nec in hominibus nec in Angelis hoc dicat auditum; quid est ergo illud
Matth. 24. 31. in Evangelio, A summis cælorum usque ad terminos eorum; cum sine dubio Dominus hoc ait, cum de novissima electorum suorum congregatione loqueretur.

QUÆST. IX. Deut. 5. 2. 3. et 4. 1. Quid est quod ait, *Dominus Deus vester disposuit ad vos testamentum in Choreb: non patribus vestris disposuit Dominus testamentum hoc, sed ad vos, vos hic omnes viventes hodie, facie ad faciem locutus est Dominus ad vos in monte e medio ignis?* An quis illi qui non ingrediuntur in terram promissionis, (mortui sunt enim omnes,) non pertinent ad hoc testamentum, quorum tunc recognitio facta, est cum a viginti annis ætatis et supra numerarentur usque ad quinquaginta annos habiles ad bellum? Quomodo ergo illis locutus est Dominus qui hodie vivunt? An quia ex viginti annis et infra potuerunt multi tunc esse, qui hoc bene meminissent, alieni ab illa pœna, quam Deus constituit illis, qui tunc numerati sunt, non intrare in terram promissionis: et hos utique appellat, qui quamvis viginti annorum et supra non essent, quando Deus in monte loquebatur, ut numerari tunc possent, potuerunt tamen esse decem et
B novem et infra usque ad puerilem ætatem, quæ posset illa quæ facta et dicta sunt et videre, et audire, et memoria retinere.

2. Sed quid est quod ait, (b) *Facie ad faciem* v. 4.
locutus est Dominus ad vos: quos paulo ante ma- b
xime admonere curavit, quod nullam similitudinem viderint, sed solam vocem de medio ignis audierint? An propter rerum evidentiam, et quodammodo præsentiam manifestatæ divinitatis, de qua dubitare nemo posset, his verbis usus est. Quod si ita est, quid prohibet de ipso Moyse hoc intelligi, in eo quod de illo dictum
est, quod facie ad faciem locutus sit cum eo Do- Exod. 33. 11.
minus, ut nec ipse aliquid oculis viderit præter ignem? An aliquid amplius vidisse intelligitur,
quia scriptum est, eum intrasse in nebulam vel Exod. 24. 18.
C nimbum, ubi erat Deus? Sed et si aliquid amplius vidit, quam illi; non eum tamen mortalibus oculis vidisse Dei substantiam ex illis ejus
verbis intelligi potest, quibus ait Deo, Si inve- Exod. 33. 13.
ni gratiam ante te, ostende mihi temetipsum, ut scienter videam te. Neque enim arbitrandum est hunc populum, cui Moyses loquebatur, sic tunc vidisse Deum facie ad faciem, quando in montem loquebatur e medio ignis, quemadmo-
dum Apostolus dicit in fine nos esse visuros, ubi 1. Cor. 13. 12.
ait, Videmus nunc per speculum in ænigmate,
tunc autem facie ad faciem. Quid autem hoc, et Ibidem.
quantum esset, consequenter aperuit, dicens, Nunc scio ex parte, tunc autem cognoscam sicut et cognitus sum. Quod etiam ipsum caute accipiendum est, ne tantam putetur habiturus
D homo cognitionem Dei, quantam nunc habet hominis Deus; sed pro suo modo ita perfectam, ut ei nihil adhuc expectetur addendum: ut quam perfecte nunc Deus novit hominem, sed tamen sicut Deus hominem, ita tunc perfecte noverit
homo Deum, sed tamen sicut homo Deum. Ne- Matt. 5. 48.
que enim quia dictum est, Estote perfecti sicut Pater vester cœlestis perfectus est, ideo æqualitatem Patris, quam Verbum habet unigenitum,
sperare debemus: quamvis non defuerint qui et Confer. Epist. 92. n. 3. et 147. n. 56.
hoc futurum putaverint, nisi forte quid dicant parum intelligimus.

1. Quid est quod ait, *Et ego stabam inter do-*

(a) Editi, *et vidisti*. At MSS. *et vixisti*: sic etiam LXX. et Vulgata.

(b) MSS. plures, *faciem ad faciem*: uti Græc. πρόσωπον κατὰ πρόσωπον.

QUÆST. X. Deut. 5. 5. *minum et vos in tempore illo, annuntiare vobis verba Domini:* tamquam in loco esset Dominus, hoc est in monte unde illi voces audiebant. Quod sic accipiendum est, ut non ex hoc suspicemur Dei substantiam in ullo aliquo esse corporali loco, qui est ubique totus, nec per locorum intervalla propinquat aut recedit: sed demonstrationes ejus in ea creatura, quæ non est quod ipse, non aliter humanis sensibus exhibentur. Unde (Johan. 4. 21. etc.) Dominus volens auferre ab hujusmodi suspicionibus mentem nostram, quibus putatur Deus loco aliquo contineri, Veniet, inquit, hora, quando neque in monte hoc, neque in Jerosolymis adorabitis Patrem. Vos adoratis quod nescitis: nos adoramus quod scimus; quia salus ex Judæis est. Sed venit hora et nunc est, quando veri adoratores adorabunt Patrem in spiritu et veritate, (B) nam et Pater tales quærit qui adorent eum. Spiritus est Deus, et eos qui adorant eum, in spiritu et veritate oportet adorare. Medium ergo se dixit Moyses non inter Dei substantiam et populum intervallo aliquo loci: sed quia per eum placuit popolo audire cetera Dei verba, postea quam vehementer est territus, audita de medio ignis voce Dei dicentis Decalogum Legis.

2. Sed merito quæritur, quomodo accipiantur hæc verba Deuteronomii dicente Moyse, (Deut. 5. 5.) *Et ega stabam inter Dominum et vos in tempore illo, annuntiare vobis verba Domini; quoniam timuistis a facie ignis et non adscendistis in montem, dicens,* (v. 6.) * *Ego sum Dominus Deus tuus*, et cetera: quæ jam verba Dei sunt, quæ Decalogus continet. Quid ergo vult quod addidit, *dicens*? (C) Si enim putaverimus hyperbaton, ut ordo verborum sit, *Et ego stabom inter Dominum et vos in tempore illo, annuntiare vobis verba Domini dicens, Ega sum Dominus Deus tuus*; non erit verum. Non enim hæc verba per Moysen populus, sed de medio ignis audivit: quod cum sustinere non posset audito Decalogo, postulavit ut per Moysen cetera audiret. Restat ergo ut quod positum est, *dicens*, pro eo positum intelligamus, ac si esset, Cum diceret, ut iste sit sensus, *Et ego stabam inter Dominum et vos in tempore illa, annuntiare vobis verba Domini; quoniam timuistis a facie ignis, et non adscendistis in montem, cum diceret, Ego sum Dominus Deus tuus*: ut subaudiatur, cum diceret utique Dominus. (D) Cum enim hæc verba diceret Dominus, quæ consequenter ex Decalogo cuncta (Exodi 20. 18. 19.) commemorat, tunc timuit populus a facie ignis, et non adscendit in montem, et rogavit ut per Moysen potius verba Domini audiret.

3. Quæ verba Moyses commemorat in Deuteronomio dicta sibi a populo, cum audire jam nollent vocem Dei, sed per eum peterent sibi (Deut 5. 24) dici quæ dicebat Deus, Id est, *Ecce ostendit Dominus Deus noster nobis gloriam suam, et vocem ejus audivimus e medio ignis*, et cetera: (Exod. 20. 19.) non eadem prorsus leguntur in Exodo, ubi pri- (A) mum narrata sunt, quæ modo repetuntur. Unde intelligamus, quod aliquoties jam commemoravi, non esse in mendacio deputandum, si aliis quibuslibet verbis eadem voluntas manifestatur, propter Evangelistarum etiam verba, quæ ab imperitis calumniosis tamquam repugnantia reprehenduntur. Neque enim magnum erat Moysi attendere quæ in Exodo scripserat, et eisdem omnino verbis illa repetere, nisi pertineret ad sanctos doctores nostros hoc ipsum insinuare discentibus, ut nihil aliud in verbis loquentium quærant, nisi voluntatem propter quam enuntiandam verba instituta sunt.

Quid est quod ait Moyses, dictum sibi esse a Domino de populo Hebræo, *Quis dabit esse sic cor earum in eis, ut timeant me, et custodiant* QUÆST. XI. Deut. 5. 29. (B) *mandata mea?* An hic jam vult intelligi, gratia sua concedi hoc beneficium, ut sit in hominibus justitia Dei, ex fide, non quasi propria velut ex Lege? Hoc enim et per Prophetam significat, dicens, Auferam eis cor lapideum, et dabo eis cor carneum. (Ezech. 11. 19. et 36. 26.) Quod propter sensum dictum est, quem caro habet, et lapis non habet, verbo utique translato. Hoc ipsum et alibi dicit, Ecce dies veniunt, dicit Dominus, et consummabo super domum Israel et super domum Juda Testamentum novum, non secundum Testamentum quod disposui ad patres eorum in die qua apprehendi manum eorum, ut educerem eos de terra Ægypti: quoniam hoc est Testamentum quod disposui ad eos, post dies illos, dans leges meas in cor eorum, et in mente eorum superscribam (C) eas, et iniquitatum eorum et peccatorum eorum non memor ero amplius. (Jer. 31. 31. etc.) Hoc enim discernit novum Testamentum a veteri, quod in veteri data est Lex in tabulis lapideis, in novo autem in cordibus, quod fit per gratiam. Unde et Apostolus dicit, Non in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carnalibus. (2. Cor. 3. 3.) Et alio loco, Idoneos nos, inquit, fecit ministros novi Testamenti, non (*a*) litteræ, sed spiritus. (Ibidem 6. a)

Quod ait de Domino, *Et in nomine ejus jurabis*, non ita præceptum accipiendum est, quasi jurari jusserit: sed in alterius alicujus Dei nomine jurari prohibuit. (QUÆST. XII. Deut. 6. 13.) Melius autem fit si secundum Evangelium nec juraveris; non quia mala est vera juratio, sed ne in perjurium incidatur facilitate jurandi. (Matt. 5. 34.) Qui enim jurat, non (D) solum verum, sed etiam falsum jurare potest: qui autem omnino non jurat, a perjurio longe ambulat.

Et recordaberis omnem viam, (*b*) *quam duxit te Dominus Deus tuus in deserto, ut affligeret te, et tentaret te, et cognita faceret quæ in corde tuo sunt, si observabis mandata ejus, an non.* (QUÆST. XIII. Deut. 8. 2. b) Hic apertius dictum est, quod alibi genere locutionis obscurum est, ubi legitur, Tentat vos Dominus Deus vester, ut sciat si diligitis eum. (Deut. 13. 3.) Intelligitur enim positum esse, ut sciat, pro eo quod est, ut sciri faciat, quod modo di-

(a) Sic optimæ notæ MSS. juxta Apostolum in Græco, οὐ γράμματος ἀλλὰ πνεύματος. At editi, non litteræ, sed spiritu.

(b) Editi, viam per quam. Abest per a MSS. et a Græco LXX.

A lucide dictum est, *Ut tentaret te, et cognita faceret, quæ in corde tuo sunt:* non enim ait, et cognosceret; quod quidem si dixisset, intelligendum erat, cognita faceret.

QUÆST. XIV. Deut. 9. 6. *Et scias hodie, quia non propter justitias tuas Dominus Deus tuus dat tibi terram bonam istam hereditare: quoniam populus dura cervice es.* Certe isti sunt, qui propterea non meruerunt perire in deserto, quia nescierunt (a) dexteram aut sinistram: ecce jam dura cervice appellantur. Unde videndum est illud in sacramento esse dictum, non quod istorum merita commendata sint. Nam ne quis existimet subito istos vituperabiles factos, qui merito fuissent ante laudati,
v. 7. paulo post eis dicitur, *Memor esto, ne obliviscaris, quanta exacerbasti Dominum Deum tuum in deserto, ex qua die (b) existis de terra Ægypti,* B *donec venistis in locum hunc, increduli perseverastis quæ ad Dominum.* Quod si quidam eorum tales erant, quidam vero fideles et boni, etiam sic non utique illis datur terra promissionis, qui nesciunt dexteram aut sinistram, ut hoc sic intelligamus quasi non offenderint Deum. Nam et patres eorum, qui mortui sunt, nec in eamdem terram intrare permissi sunt, tales inveniuntur fuisse, ut in eis essent qui-
1. Cor. 10. 5. etc. dam etiam boni. Propter quod Apostolus, non omnes, sed quosdam eorum dicit offendisse, in quibus eorum peccata commemorat. Similes quippe istos parentibus suis, ita evidentius docet et ista Scriptura Deuteronomii, quod con-
Deut. 9. 8. sequenter adjungit, et dicit, *Et in Choreb exacerbastis Dominum.* C Ubi certe illi exacerbaverunt, qui propter eadem mala merita sua non sunt in terram promissionis inducti.

QUÆST. XV. Deut. 10. 1. 2. etc. 1. *In illo tempore dixit Dominus ad me, Excide tibi duas tabulas lapideas quemadmodum priores, et adscende ad me in montem; et facies tibi arcam ligneam: et scribam in tabulis verba, quæ erant in tabulis prioribus, quas contrivisti; et immittes eas in arcam. Et feci arcam ex lignis imputribilibus, et excidi duas tabulas lapideas sicut priores, et adscendi in montem, et duæ tabulæ in duabus manibus meis. Et scripsit in tabulis secundum scripturam priorem decem verba, quæ locutus est Dominus ad vos in monte e media ignis: et dedit eas Dominus mihi.* Non immerito quæritur, quomodo hæc in Deuteronomio dicantur, Moyse recolente D
Exod. 34. 27. et 28. ac repente quæ gesta sunt; cum in Exodo, ubi primum hæc dicta et facta narrantur, ita sit scriptum, Et dixit Dominus ad Moysen, Scribe tibi verba hæc, etenim in verbis his posui Testamentum tibi et Israel. Et erat ibi Moyses in conspectu Domini quadraginta diebus et quadraginta noctibus, panem non manducavit, et aquam non bibit, et scripsit in tabulis verba Testamenti, decem verba. Cum ergo in Exodo ipse Moyses in tabulis decem Legis verba scripsisse narretur, quomodo hic in Deuteronomio A Deus in tabulis eadem verba scripsisse recolitur?

2. Denique illud quod in Exodo, cum transeunter tractaremus, et quid nobis in ea differentia visum fuerit litteris mandaremus, cur L. 2. quæst. in Exod. q. 166. priores tabulæ, quæ contritæ sunt, digito Dei scriptæ ferantur; secundas autem tamdiu in arca tabernaculoque mansuras, ipse Moyses scripsisse dicatur: ita per hanc differentiam duo testamenta significata esse diximus, ut in veteri Testamento Lex commendaretur tamquam opus Dei, ubi homo nihil fecerit, eo quod Lex timore non posset impleri: quoniam CUM VERE FIT OPUS LEGIS; caritate fit non timore; quæ caritas gratia est Testamenti novi. Ideo in secundis tabulis homo legitur scripsisse verba Dei, quia homo potest facere opus Legis per caritatem justitiæ, quod B non potest per timorem pœnæ.

3. Nunc ergo cum legitur in Deuteronomio de secundis tabulis ita dictum, Deut. 10. 3. *Et excidi duas tabulas lapideas sicut priores, et adscendi in montem, et duæ tabulæ in duabus manibus meis.*
v. 4. *Et scripsit in tabulis secundum scripturam priorem decem verba:* non enim ait, Et scripsi, sed, *scripsit*, hoc est Deus; sicut paulo ante dixerat
v. 1. verba Dei sibi dicta, *Excide tibi duas tabulas lapideas quemadmodum priores, et adscende ad me in montem; et facies tibi arcam ligneam:*
v. 2. *et scribam in tabulis verba, quæ erant in tabulis prioribus:* discutienda nascitur quæstio, quod utrasque tabulas, id est et priores et secundas, Deus hic legitur scripsisse, non homo. Sed si in ipso quoque Exodo verba Dei legantur, ubi jubet easdem tabulas secundas excidi a Moyse, C nihil aliud invenitur, quam ipsum Deum se easdem promisisse scripturum. Nam ita scriptum Exodi 34. 1.
est. Et dixit Dominus ad Moysen, Excide tibi duas tabulas lapideas sicut et priores, et adscende ad me in montem: et scribam in tabulis verba, quæ erant in tabulis prioribus, quas tu contrivisti. Excepto itaque libro Deuteronomii, quæstionem istam etiam solus liber Exodi continet, quomodo dixerit Deus, Et scribam in tabulis verba, quæ erant in tabulis prioribus; cum paulo post legatur, Scribe tibi verba hæc, etenim v. 27. et 28.
in verbis his posui Testamentum tibi et Israel. Et erat ibi Moyses in conspectu Domini quadraginta diebus et quadraginta noctibus, panem non manducavit, et aquam non bibit, et scripsit in tabulis verba Testamenti, decem verba. D
v. 27. Si enim superius quod dictum est, Scribe tibi verba hæc, etenim in verbis his posui Testamentum tibi et Israel, ad superiora pertinet, quæ Deus ita præcipiebat, ut non in duabus lapideis tabulis scriberentur, sed in illo libro Legis, ubi multa conscripta sunt: certe illud quod sequitur,
v. 28. Et erat ibi Moyses in conspectu Domini quadraginta diebus et quadraginta noctibus, panem non manducavit, et aquam non bibit, et scripsit in tabulis verba Testamenti, decem verba: satis manifestat eumdem Moysen in tabulis hæc de-

(a) MSS. hic et inferius, *dextra at sinistra*: id est bonum et malum, uti legitur Num. 14. 23. et Deut. 1. 39.

(b) Sic MSS. juxta LXX. At editi, excepto Rat. prosequuntur in singulari, *existi*, *venisti*, *incredulus perseverasti*: pauloque post, *exacerbasti*.

cem verba scripsisse, non Deum. Nisi forte violenter quidem, sed certa necessitate compellimur, ubi dictum est, Et scripsit in tabulis verba Testamenti, decem verba, non Moysen subaudire, sed Dominum: supra enim positum est, Et erat Moyses in conspectu Domini: ut a Domino, in cujus conspectu erat Moyses, quadraginta diebus et quadraginta noctibus panem non manducans, et aquam non bibens, scripta intelligantur hæc decem verba in tabulis, sicut ante promiserat.

4. Quod si ita est, non quidem illa differentia duorum Testamentorum, quæ nobis visa est, in his verbis commendari potest, quando et priores et secundas tabulas scripsit, non homo, sed Deus: verumtamen illa certe distantia non habet dubitationem, quod priores tabulas et Deus fecit, et Deus scripsit. Non enim tunc dictum est ad Moysen, Excide tibi duas tabulas: sed ita
Exodi 32. 15. et 16. potius legitur, Et conversus Moyses descendit de monte, et duæ tabulæ testimonii in manibus
» ejus: tabulæ lapideæ scriptæ ex utraque parte,
» hinc atque hinc erant scriptæ: et tabulæ opus
» Dei erant, et scriptura Dei est sculpta in tabu-
» lis. Jam enim superius dixerat easdem tabulas
Exodi 31. 18. scriptas digito Dei, sic loquens, Et dedit Moysi
» statim ut cessavit loqui ad eum in monte Sina duas tabulas testimonii, tabulas lapideas scriptas digito Dei. Ibi ergo et tabulæ opus Dei erant, et scriptura earum digito Dei facta. Secundas autem tabulas ipse Moyses jubetur excidere; ut ipsæ certe opere humano intelligantur excisæ, quamvis eas Deus ipse scripserit, sicut promisit cum juberet excidi. Porro autem si diligentius adtendamus, ideo utrumque dictum esse in secundis tabulis, quia et Deus facit per gratiam suam opus Legis in homine, et homo per fidem suam suscipiens gratiam Dei pertinens ad Testamentum novum cooperator est adjuvantis Dei:
Rom. 7. 12. (Ideo autem in primis solum opus Dei commemoratur, quia Lex spiritalis est, et Lex sancta, et mandatum sanctum et justum et bonum: ideo vero nullum opus hominis ibi commemoratur,
* f. cooperantur. quia infideles non * contemperantur adjutorio
Rom. 10. 3. gratiæ, sed ignorantes Dei justitiam et suam volentes constituere justitiæ Dei non sunt subjecti: unde illis Lex ad condemnationem valet, quod significat contritio tabularum:) profecto non cogimur violento intellectu subaudire, quod
Exodi 34. 28. Deus scripserit, ubi Scriptura dicit, Et erat ibi
» Moyses in conspectu Domini quadraginta diebus
» et quadraginta noctibus, panem non manduca-
» vit et aquam non bibit, et scripsit in tabulis ver-
» ba Testamenti: ubi valde sonat scripsisse Moy-
* v. l. Deut. 10. 4. sen. Sed ideo * superius Deus se promisit scripturum, et in Deuteronomio non solum ita promisisse, verum etiam ipse scripsisse narratur,
Phil. 2. 13. ut significetur quod ait Apostolus, Deus enim est qui operatur in vobis et velle et operari pro bona voluntate: hoc est, in eis qui ex fide gratiam suscipiunt, et non suam justitiam volunt statuere, sed justitiæ Dei subjecti sunt, ut ipsi sint in Christo justitia Dei. Nam et illic Apostolus utrumque dicit, et Deum operari, et ipsos.
Ibidem 12. Nam si ipsi non operabantur, quomodo eis dicebat, Cum timore et tremore vestram ipsorum salutem operamini? Operatur ergo ille, cooperamur nos. Non enim aufert, sed adjuvat bonæ voluntatis arbitrium.

QUÆST. XVI. Deut. 10. 8. et 9. *In illo tempore distinxit Dominus tribum Levi, portare arcam testamenti Domini, assistere coram Domino ministrare, et orare in nomine ejus usque in hunc diem. Propter hoc non est Levitis pars et sors cum fratribus suis, Dominus ipse pars ejus est sicut dixit ei.* Nisi per hanc tribum significaretur universum regale sacerdotium, quod ad novum pertinet Testamentum, nullo modo ausus esset dicere homo, qui
Ps. 72. 26. ex eadem tribu non erat, Pars mea Dominus, et
Ps. 15. 6. in alio Psalmo, Dominus pars hereditatis meæ.

QUÆST. XVII. Deut. 11. 20. Quid est quod præcepit Moyses commendans verba Domini, et ait, *Scribetis ea super limina domorum vestrarum et januarum vestrarum:* cum hoc secundum proprietatem nemo fecisse Israelitarum commemoretur, vel legatur; quia nec quisquam potest, nisi forte dividat ea per multas partes domus suæ? An hyperbolica commendatio est, sicut multa dicuntur?

QUÆST. XVIII. Deut. 12. 11. Quærendum quomodo jubeat decimationes omnium fructuum et primitiva pecorum non manducari, nisi in civitate ubi templum erit, cum eas Levitis dari in Lege præceperit.

QUÆST. XIX. Deut. 13. 1. 2. et 3. *Si autem surrexerit in te Propheta, seu somniator somnians, et dederit tibi signum vel prodigium, et venerit signum sive prodigium, quod locutus est ad te, dicens, Eamus, et serviamus diis aliis, quos nescitis: non audietis verba Prophetæ illius, vel somniantis somnium illud; quoniam tentat Dominus Deus vester vos, scire, an diligatis Dominum Deum vestrum ex toto corde vestro, et ex tota anima vestra.* Hoc quidam Interpretes Latini non ita posuerunt, *scire, an diligatis;* sed, *ut sciat an diligatis.* Quamvis eadem sententia videatur: verumtamen illud quod dictum est, *scire*, facilius ad illos refertur; ut sic accipiamus, *tentat vos scire*, ac si diceretur, tentandos vos facit scire. Ubi sane intelligi voluit, etiam illa quæ a divinantibus non secundum Deum dicuntur, si acciderint quæ dicuntur, non accipienda sic ut fiant quæ præcipiuntur ab eis, aut colantur quæ coluntur ab eis. Nec præter suam potestatem Deus ostendit esse, quod ista contingunt: sed quasi quæreretur cur ea permittat, caussam tentationis exposuit, ad cognoscendam eorum dilectionem, utrum eam habeant erga Deum suum; cognoscendam vero ab ipsis potius, quam ab illo qui scit omnia antequam fiant.

QUÆST. XX. Deut. 14. 28. et 29. *Post tres annos produces omnem decimam fructuum tuorum, in illo anno pones illud in civitatibus tuis, et veniet Levita, quia non est ei pars neque sors tecum; et advena et pupillus et vidua, quæ in civitatibus tuis; et manducabunt, et saturabuntur; ut benedicat te Dominus Deus tuus in omnibus operibus tuis, quæcumque feceris.* Ex ista decima non dixit ut ipse manducet

cum suis; ac per hoc Levitis et advenis et pupillis et viduis eam jussit impendi. Sed obscure positum est, quia non est distincta ista decima ab illa, quam voluit cum Levitis in eo loco manducari, quem Dominus elegisset (a) templo suo. Sed in ea interpretatione, quæ est ex Hebræo, apertius hoc distinctum reperimus. Ait enim, Sic in vulgata. *Anno tertio separabis aliam decimam ex omnibus, quæ nascuntur tibi eo tempore, et repones intra januas tuas, venietque Levites, qui aliam non habet partem nec possessionem tecum, et peregrinus et pupillus et vidua, qui intra portas tuas sunt, et comedent, et saturabuntur; ut benedicat tibi Dominus Deus tuus in cunctis operibus manuum tuarum, quæ feceris.* Primo hoc v. 28. ipsum planius est quod ait, *Anno tertio*; intelligitur enim uno anno interposito: in Septuaginta autem, quoniam *Post tres annos* dixit, incertum est utrum eos medios esse voluerit, ut quinto quoque anno fieret. Deinde cum ait, *Et separabis aliam decimam*, satis ostendit extra esse illam, quam voluit eum ipsum qui offert, manducare cum suis et Levitis in eo loco, quem Dominus elegisset. Et hanc enim (b) aliam decimam intra januas suas eum ponere præcepit, non ad eum locum deferre, ubi Dominus se v. 29. voluit invocari. *Et veniet*, inquit, *Levites, qui non habet partem nec possessionem tecum, et peregrinus et pupillus et vidua, qui intra portas tuas sunt, et comedent.* Hinc certe manifeste verum est, non istam decimam Deum fieri voluisse communem ei qui offert, et his quibus impendenda est; sed illis solis erogari eam jussit, qui aliud non haberent, in quibus præcipue Le- Deut. 15. 2. vitem posuit. *Post septem annos facies remissionem.* Hic certe manifestatur, quomodo et superius dixerit, *Post tres annos.* Non enim et hos septem annos medios esse voluit: unoquoque anno eam fieri præcepit tamquam sabbatismum annorum.

QUÆST. XXI. Deut. 15. 9. *Attende tibi ipsi, ne fiat verbum occultum in corde tuo iniquitas, dicens, Appropiat annus septimus, annus remissionis; et malignetur oculus tuus in fratrem tuum egenum, et non tribuas ei: et exclamabit adversum te ad Dominum, et erit in te peccatum magnum.* Magnifice occultum verbum hoc dixit; quoniam nemo audet hoc dicere qui potuerit cogitare, ideo non esse mutuum dandum indigenti, quoniam appropinquat annus remissionis, cum Deus propter misericordiam utrumque præceperit, et commodari cum quisque indiget, et remitti anno remissionis. Quomodo ergo misericorditer remissurus est illo anno quo remittendum est, si crudeliter cogitat illo tempore dandum non esse quo dandum est?

QUÆST. XXII. Deut. 15. 12. *Si autem venumdatus fuerit tibi frater tuus Hebræus aut Hebræa, serviet tibi sex annis, et septimo dimittes eum liberum a te.* Hos emptos non anno remissionis remitti voluit, quem septimum quemque observari oportebat ab omnibus; sed anno septimo emtionis ejus, quotocumque anno illorum septimus iste annus occurreret.

QUÆST. XXIII. Deut. 15. 19. *Omne primogenitum quod natum fuerit in bobus tuis, (c) et in ovibus tuis, masculina, sanctificabis Domino Deo tuo.* Quærendum utrum quæ Græce dicuntur πρωτότοκα, nec Latine dici nisi *primogenita* potuerunt, in his tantum intelligenda sint, quæ nascuntur ex matribus: ipsa enim proprie pariuntur potius quam gignuntur. Parere quippe est τίκτειν, quod est ex femina, unde πρωτότοκος dicitur: gignere autem est γεννᾶν, unde proprie Latine primogenitus dicitur. Colos. 1. 15. Ex feminis autem dabantur primitiva, id est quæ prima pariebantur, non quæ prima gignebantur a viris, si forte ex viduis quæ jam pepererant gignerentur. Non enim aliter essent quæ aperirent vulvam, quod proprium voluit esse Lex eorum, quæ primo nata Domino debebantur. Si ergo est in his verbis certa distinctio, non frustra Dominus non dicitur a patre μονότοκος, sed μονογενής, id est unigenitus, quod est unicus: a mortuis autem primogenitus quidem Latine dicitur, quia non potuit Latinum verbum ita componi secundum loquendi consuetudinem; Græce autem πρωτότοκος dicitur, non πρωτογενής: tamquam Pater genuerit æqualem sibi, creatura vero pepererit. Nam et quod dicitur primogenitus Ibid. 15. omnis creaturæ, quod ibi πρωτότοκος Græce legitur, postea ita intelligi secundum novam creaturam, de qua dicit Apostolus, Si qua igitur in 2. Cor. 5. 17. Christo nova creatura: ex qua ille primivus est, quia primitus ita resurrexit, ut jam non moriatur, nec ei mors ultra dominetur; quod novæ Rom. 6. 9. creaturæ, quæ in illo est, futurum promittitur in fine. Sed ista distinctio non temere affirmanda, sed in Scripturis diligentius perscrutanda est. Movet enim, quemadmodum dici potuit in Proverbiis, * Primogenite tibi dico fili, id est, * Apud LXX. Prov. 24. vel 31. ex cujus persona dictum intelligatur. Si enim ex Dei Patris persona ad Christum dicitur, (cui sententiæ utrum sequentia consonent vix est asserere,) eumdem dicit primogenitum quem unigenitum: primogenitum, quia etiam nos filii Dei sumus; unigenitum vero, quoniam solus ille de substantia Patris et Patri æqualis atque coæternus est. Mirum est autem, utrum inter parere et gignere evidentissimis documentis sacra Scriptura distinguat.

QUÆST. XXIV. Deut. 16. 2. *Et immolabis Pascha Domino Deo tuo, oves boves.* Quid sibi vult hoc, quod addidit, *boves*; cum immolationem Paschæ de ove tantummodo Exodi 12. 5. commendaverit, quam jussit accipi ex ovibus et hœdis vel ex capris? quod mystice accipitur propter Christum, cujus ex justis et peccatoribus est origo carnalis. Non enim ait, ex ovibus aut capris, licet proprie non possit intelligi ovis ex capris: sed ne forte Judæi dicerent subaudiendum caprum si dictum esset, aut ex capris; dictum est, ex ovibus et capris. Quid er-

(a) Editi et duo MSS. *tempore*. Cæteri MSS. *templo*.
(b) Am. Er. et Lov. *et aliam*. Abest conjunctio a MSS. et Rat.

(c) Editi *et in ovibus suis masculinum*. MSS. cum Græco, *masculina*.

go hic sibi volunt boves? An propter alia sacrificia quæ ipsis diebus azymorum sunt immolanda?

QUÆST. XXV. Deut. 16. 9. 10. et 11. QUÆRENDUM quomodo præceperit observari quod ait, *Septem septimanas integras dinumerabis tibi ipsi, inchoare te falcem injicere in messem: incipies numerare septem septimanas, et facies diem festum septimanarum Domino Deo tuo, prout valet manus tua, quæcumque Dominus tibi dederit, secundum quod benedicet te Dominus Deus tuus: at epulaberis ante Dominum Deum tuum.* Si enim ab universo populo hæc Pentecoste jussa est observari, numquid omnes uno die credendum est falcem jussos mittere in messem? Si autem sibi quisque observat istam quinquagesimam, dinumerans ab illo die quo falcem mittit; non una est universo populo: illa vero una est quæ computatur ab immolatione Paschæ usque in diem datæ Legis in Sina.

QUÆST. XXVI. Deut. 17. 14. et 15. *Si autem intraveris in terram, quam Dominus Deus tuus dat tibi in sorte, et hereditaveris eam, et habitaveris in ea, et dices: Constituam super me principes, sicut et ceteræ gentes, quæ circa me sunt; constituendo constitues super te principem, quem elegerit Dominus Deus tuus ipsum: ex fratribus tuis constitues super te principem; non poteris constituere super te hominem* 1. Reg. 8. 7. *alienum, quia non est frater tuus.* Quæri potest cur displicuerit populus Deo, quando regem desideravit, cum hic inveniatur esse permissus. Sed magis hinc intelligendum est, merito non fuisse secundum voluntatem Dei, quia fieri hoc non præcepit, sed desiderantibus permisit. Verumtamen præcepit, ne fieret alienus, sed frater, id est ex eodem populo indigena, non alienigena. Quod autem ait, *non poteris*, intelligendum est, non debebis.

QUÆST. XXVII. Deut. 17. 17. DE rege cum loqueretur, ait, *Non multiplicabit sibi uxores, ut non discedat cor ejus: et argentum et aurum non multiplicabit sibi valde.* 2. Reg. 5. 13. Unde quæritur utrum David contra hoc præceptum non fecerit: non enim unam habuit uxorem. 3. Reg. 11. 1. 2. etc. Nam de Salomone manifestum est, quod transgressus fuerit hoc præceptum, et in feminis, et in auro et in argento. Sed hinc potius intelligitur permissum fuisse regibus ut plures haberent quam unam: multiplicare enim prohibiti sunt: quæ prohibitio non habet transgressionem, si paucæ fuerint, sicut David fuerunt; non autem multæ, sicut Salomoni. Quamvis cum addidit, *ut non discedat cor ejus*, hoc magis videtur præcepisse, ne multiplicando perveniat ad alienigenas feminas: per quas factum est in Salomone, ut discederet cor ejus a Deo. Ibidem. 4. Multiplicatio tamen generaliter ita prohibita est, ut etiamsi ex Hebræis solis eas multiplicasset, contra hoc præceptum fecisse merito argui posset.

QUÆST. XXVIII. Deut. 18. 6. *Si autem supervenerit Levites ex una civitatum tuarum, ex omnibus filiis Israel, ubi ipse incolit, secundum quod cupit anima ejus in locum, quem elegerit Dominus*, id est, si desideraverit ire ad locum ubi Dominus invocatur: A *et ministrabit nomini Domini Dei sui, sicut omnes fratres ejus Levitæ, qui adstant ibi coram Domino:* v. 7. * *partem partitam edet, præter venditionem, quæ est secundum familiam.* v. 8. Quam dicat venditionem, obscurum est: nisi forte quia decimationes et primogenita præcepit vendi ab eis, qui in longinquo habitarent, ne multa cogerentur portare ad locum invocationis Domini, vel pecora ducere, ut illic ab eis denuo emerentur ex eodem pretio; et jusserat habere ibi partem Levitam, qui maneret in ea civitate, unde illæ decimationes et primogenita debebantur. Et ideo dixit secundum familiam hoc deberi Levitæ, quoniam ex successione, qua succedit parentibus suis hoc circa eum servari oportet, quod parentibus exhibitum est.

B QUONIAM portentorum inspectores prohibet esse in populo Dei, QUÆST. XXIX. Deut. 18. 11. quærendum est, quomodo ista portenta, quæ inspici prohibentur, discernantur ab eis, quæ divinitus ita dantur, ut quid significent dici debeat: sicut omnia miracula, quæ in Scripturis reperiuntur significantia quod pertineat ad regulam fidei: sicut diximus quid significaverit vellus in area compluta siccum, vel in sicca area complutum: Jud. 6. 37. aut virga Aaron quæ floruit, et nuces adtulit; et cetera hujusmodi. Num. 17. 8. Sicut autem discernuntur divinationes, quas consequenter prohibet, a prædictionibus vel annuntiationibus Prophetarum, sic illæ inspectiones prodigiorum a significationibus divinorum miraculorum discernendæ sunt.

QUÆST. XXX. Deut. 20. 4. *QUONIAM Dominus Deus vester, qui præcedit* C *vobiscum, simul debellabit vobiscum inimicos vestros, et salvos faciet vos.* Ecce quemadmodum et in spiritalibus conflictibus sperandum et petendum est adjutorium Dei, non ut nos nihil faciamus, sed ut adjuti cooperemur. Sic enim ait, *debellabit vobiscum*, ut etiam ipsos acturos quod agendum esset ostenderet.

QUÆST. XXXI. Deut. 20. 5. 6. et 7. *ET loquentur Scribæ ad populum dicentes, Quis est homo, qui ædificavit domum novam, et non dedicavit eam? vadat, et revertatur in domum suam, ne moriatur in bello, et homo alius dedicet eam. Et quis est homo, qui pastinavit vineam, et non est epulatus ex ea? vadat, et revertatur in domum suam, ne moriatur in bello, et homo alius epuletur ex ea. Et quis est homo, qui sponsavit uxorem, et non accepit eam?* D *vadat, et reddat in domum suam, ne moriatur in bello, et homo alius accipiat eam.* Possunt movere ista quasi meliore conditione moriantur in bello, qui jam dedicaverunt ædificia sua, jamque epulati sunt de novellis, jamque duxerunt sponsas suas, quam ii qui nondum. Sed quoniam his rebus tenetur humanus affectus, et magni æstimantur hæc ab hominibus; intelligendum est ad hoc ista dici in bellum procedentibus, ut quisquis animo his tenetur, appareat cum revertitur, ne propter hoc minus fortiter agat, dum timet ne ante moriatur, quam domum dedicaverit, aut de novella sua biberit, aut sponsam suam duxerit. Nam utique quantum ad feminam pertinet, melius alteri nubit intacta quam vidua:

sed hæc, ut dixi instituta sunt propter virorum animos explorandos.

QUÆST. XXXII. Deut. 22. 5.

Non erunt vasa viri super mulierem: vasa bellica vult intelligi, id est, asma. Nam quidam etiam hoc interpretati sunt.

QUÆST. XXXIII. Deut. 22. 13. etc.

Si autem quis acceperit uxorem, et habitaverit cum ea, et oderit eam, et imponat ei occasionis verba, et detulerit ei nomen malignum, et dixerit, Mulierem hanc accepi, et accedens ad eam non inveni ejus virginalia: et accipiens pater puellæ, et mater producent virginalia puellæ ad seniores ad portam, et dicet pater puellæ senioribus, Filiam meam hanc dedi homini huic uxorem, et odio habens eam, ipse nunc imponit ei occasionis verba dicens, Non inveni filiæ tuæ virginalia: et ecce virginalia filiæ meæ. Et replicabunt pallium coram senibus civitatis illius. Et accipient senes civitatis hominem illum, et castigabunt eum, et damnificabunt eum centum siclis, et dabunt patri adolescentulæ; quia protulit nomen malum super virginem Israelitem: et ipsius erit uxor, non poterit dimittere eam perpetuo tempore. Si autem verum factum sit hoc verbum, et non inveniantur virginalia puellæ, et producent adolescentulam ad januam domus patris ipsius; et lapidabunt eam viri civitatis ejus in lapidibus, et morietur; quoniam fecit impudentiam in filiis Israel, prostituere domum patris sui: et auferes malignum ex vobis ipsis. Satis hinc apparet, quemadmodum subditas feminas viris, et pene famulas Lex esse voluerit uxores: quod dicens adversus uxorem vir testimonium unde lapidaretur illa, si hoc verum esse demonstraretur; ipse tamen non vicissim lapidatur, si hoc falsum esse constiterit; sed tantummodo castigatur, et damnificatur, eique perpetuo jubetur adhærere qua carere voluerat. In aliis autem caussis, eum qui testimonio falso cuiquam nocuerit, quem si probaretur jussit occidi, eadem pœna plecti jubet, qua fuerat, si verum esset, iste plectendus.

QUÆST. XXXIV. Deut. 22. 28. et 29.

Si autem invenerit aliquis puellam virginem, quæ sponsata non est, et vim faciens ei dormierit cum ea, et inventus fuerit; dabit homo, qui dormivit cum ea, patri puellæ (a) quinquaginta didrachma argenti, et ipsius erit uxor: quia humiliavit eam: non poterit dimittere eam per omne tempus. Merito quæritur, utrum ista pœna sit, ut non eam possit dimittere per omne tempus, quam inordinate atque illicite violavit. Si enim ob hoc intelligere voluerimus eam non posse, id est non debere dimitti per omne tempus, quia uxor effecta est, occurrit illud quod permisit Moyses dare libellum repudii, et dimittere. (Deut. 24. 1.) In his autem qui illicite vitiant, noluit licere, ne ad ludibrium fecisse videatur, et potius finxisse quod eam uxorem duxerit, quam vere placitoque duxisse. Hoc et de illa jussum est, cui fuerit vir calumniatus de virginalibus non inventis. (Deut. 22. 19.)

QUÆST. XXXV.

Non intrabit Ammanites et Moabites in Ecclesiam Domini, et usque ad decimam generationem non intrabit in Ecclesiam Domini, et usque in æternum (Deut. 23. 3.) Quæstio est, quo modo intraverit Ruth quæ Moabitis fuit, de qua etiam caro Domini originem ducit. (Ruth. 1. 22. Matth. 1. 5.) Nisi forte istam mystice prophetaverit intraturam, quod ait, *usque ad decimam generationem.* Computantur enim generationes ex Abraham quando fuit et Lot, qui genuit Moabitas et Ammanitas ex filiabus, et inveniuntur cum ipso Abram compleri decem generationes usque ad Salmon, qui genuit Booz, qui maritus secundus fuit Ruth: Sunt enim istæ, Abraham, Isaac, Jacob, Judas, Phares, Esrom, Aram, Aminadab, Naasson, Salmon: (Gen. 19. 37. 38.) Salmon quippe genuit Booz, qui viduam duxit Ruth; ac per hoc videtur post decimam generationem genus fecisse in Ecclesia Domini pariendo filios ipsi Booz. Sed cur additum sit, *et usque in æternum*, merito adhuc quæritur. An quia deinceps nulla anima de Ammanitis et Moabitis intravit in illam Ecclesiam populi Hebræorum, postea quam ista generatione decima prophetia completa est? An potius ita dictum est, *et usque ad decimam generationem*, ut omnino semper intelligi voluerit, per denarii numeri quamdam universitatem, ut hoc exposuerit quodammodo addendo et dicendo, *et usque in æternum?* Quod si ita est, Ruth contra præceptum vetitum videtur admissa. An Ammanitas prohibuit admitti, non Ammanitidas, id est, viros inde, non feminas? maxime quia cum evertissent Israelitæ ipsam gentem, omnes viros occidere jussi sunt, feminas autem non, nisi eas quæ noverant concubitum viri; (Num 31. 17. et 18.) quoniam ipsæ in fornicationem seduxerant populum: virgines autem salvas esse voluerunt, non eis imputantes culpam, qua everti illa gens meruit: quam etiam hic commemoravit, velut quæreretur cur Moabitas et Ammanitas admitti noluerit in Ecclesiam Domini: subjunxit enim, *Eo quod non obviaverint vobis cum panibus et aqua in via, cum exiretis de Ægypto, et quia conduxerunt adversum te Balaam filium Beor de Mesopotamia, ut malediceret te.* (Deut. 23. 4. et 5.) Has culpas nec tunc, quando illa gens debellata est, feminis imputaverunt, quas salvas conservare maluerunt.

QUÆST. XXXVI. Deut. 23. 15.

Non trades puerum Domino suo, qui appositus est tibi a Domino suo: non quod Dominus ejus eum apposuerit, id est commendaverit; potius enim depositum diceret; sed appositum dixit a domino suo, id est huic adjunctum, cum ab illo abscessisset: non ergo suscipi, sed reddi potius prohibuit fugitivos. Hoc * quidem putari potest, nisi intelligamus genti et populo ista dici, non uni homini. Ex alia itaque gente refugientem ad istam gentem cui loquebatur hominem a domino suo, id est a rege suo, reddi prohibuit. Quod etiam alienigena servavit Acbis rex Geth, quando ad eum refugit David a facie domini sui, hoc est, regis Saul. (1. Reg. 21. 10.) Apertissime autem hoc explanat, cum dicit de ipso refuga, *In* (Deut. 23. 16.)

* f. intquam.

(a) In excusis: *quinquaginta* didrachmata. In aliquot MSS. ut in Græco, *didrachma.* In aliis, *didrachmas.*

vobis habitabit, in omni loco ubi placuerit ei.

QUÆST. XXXVII. Deut. 23. 17.

Non erit meretrix a filiabus Israel, et non erit fornicans a filiis Israel. Ecce ubi manifeste prohibuit fornicari et viros et feminas etiam cum non alienis conjugibus: peccatum esse demonstrans misceri non conjugibus suis, quando et meretrices esse, et ad meretrices accedere prohibet, quarum publice venalis est turpitudo. In Decalogo autem mœchiæ nomine non videtur hoc aperte prohibuisse, quoniam mœchia non nisi adulterium intelligi solet. Unde quid nobis videretur, ibi tractavimus.

Exodi 20. 14. Lib. 2. quæst. in Exod. q. 71. n. 4.

QUÆST. XXXVIII. Deut. 23. 18.

Non offeres mercedem meretricis, neque commutationem canis in domum Domini Dei tui ad omne votum, quoniam abominatio Domino Deo tuo est, et utrumque: quod ita intelligitur, quoniam abominatio Domino Deo tuo est, et hoc non unum horum, sed utrumque. De cane quippe vetat fieri commutationem primogenitorum, quam jubet fieri de aliis immundis animalibus, id est equis et asinis, et si quid est eorum quæ adjuvant hominem, et Latine a juvando jumenta dicuntur. De cane autem noluit, utrum et de porco; et quare noluerit, requirendum est: (a) et si de omnibus talibus noluit, quare solum canem isto loco exceptum fecerit. De mercede autem meretricis ut diceret, videtur ea esse caussa, quia superius prohibuerit esse meretricem de filiabus Israel, aut quemquam filiorum Israel uti meretrice: et ne subreperet cogitationi, expiari posse hoc peccatum, si aliquid inde offerretur in templum, dicendum fuit quod sit abominatio Domino.

v. 17.

QUÆST. XXXIX. Deut. 24. 7.

Morietur fur ille, id est, qui furatus est hominem: *et auferitis malignum ex vobis ipsis.* Assidue hoc dicit Scriptura, cum jubet occidi malos: qua locutione usus est etiam Apostolus, cum diceret, Quid enim mihi de iis qui foris sunt judicare? Nonne de iis qui intus sunt vos judicatis? Auferte malum ex vobis ipsis. Nam Græcus habet τὸν πονηρὸν, quod etiam hic scriptum est: hoc autem potius malignum solet interpretari, quam malum. Nec ait τὸ πονηρὸν τὸν, id est, hoc malignum; sed πονηρὸν, quod est, hunc malignum. Ex quo apparet eum voluisse intelligi, qui aliquid tale commisit, ut excommunicatione sit dignus. Hoc enim nunc agit in Ecclesia excommunicatio, quod agebat tunc interfectio. Quamvis et aliter illud Apostolicum possit intelligi, ut unusquisque malum vel malignum ex se ipso sit jussus auferre. Qui sensus acceptabilior esset, si hoc malum, vel hoc malignum, non autem hunc malignum in Græco inveniretur: nunc vero credibilius est, de homine dictum, quam de vitio. Quamquam possit eleganter intelligi etiam homo auferre a se malum hominem, quemadmodum dictum est, Exuite vos veterem hominem: quod exponens ait, Qui furabatur, jam non furetur.

I. Cor. 5. 12. et 13. Excommunicatio. Ephes. 4. 22. et 28.

QUÆST. XL. Deut. 24. 8.

Secundum legem omnem, quam juraverint vobis sacerdotes Levitæ. Hic apparet omnem sacerdotem Levitam fuisse: quamvis non omnis Levites sacerdos fuerit.

QUÆST. XLI. Deut. 24. 10.

Si debitum fuerit in proximo tuo, debitum quodcumque, non intrabis in domum ejus pignorare pignus: foris stabis, et homo apud quem debitum tuum est, proferet tibi pignus foras. Si autem homo eget, non dormies in pignore ejus, redditione reddes ei vestimentum suum circa occasum solis, et dormiet in vestimento suo, et benedicet te, et tibi erit misericordia coram Domino Deo tuo. Non immerito videtur ad opus misericordiæ pertinere, ut non intret pignerator in domum ne fiat perturbatio debitori: sed ex hoc etiam ipsum debitorem admonet pignus foras proferre creditori. Quod vero jubet egenti pignus eodem die restitui, ut in eo dormiat, qui non habet ubi dormiat, merito movet, ut requiratur cur non potius creditori præceperit ut non auferat pignus, quod eodem die oportet ut restituat. Quod si ad compellendum debitorem fieri voluerit, quomodo se urgeat ad reddendum, cum sciat pignus eodem die se recepturum? An forte hoc fieri voluerit propter memoriam, ne obliviscatur reddere et tunc non reddat si vere non habuerit: maxime quia creditoris sui misericordia vincitur, cui esse non debet ingratus, si pignus receperit, in quo dormiat: simul et creditor cum ille non reddiderit, debet eum credere non habere, qui hac etiam indiget misericordia, ut pignus ei propterea restituatur, quod aliud non habet ubi dormiat?

QUÆST. XLII. Deut. 24. 16. Ezech. 18. 17. Exod. 20. 5.

Non morientur patres pro filiis, et filii non morientur pro patribus: unusquisque in suo peccato morietur. Ecce non solum prophetæ hoc dixerunt, verum etiam Lex dicit, sua culpa quemque interimendum, non autem patris sui, aut filii sui. Quid est ergo quod alibi dicitur, Deus reddens peccata patrum in filios in tertiam et quartam progeniem? An de filiis nondum natis illud intelligitur, propter originale peccatum, quod etiam ex Adam traxit genus humanum, hic autem de filiis jam natis est facta distinctio, ut unusquisque in suo peccato moriatur? Non enim trahit aliquid ex patre, qui jam natus erat, quando pater ejus peccavit. Sed cum et ibi dicit, his qui oderunt me: manifestum est etiam illam conditionem posse mutari, si filii parentum suorum facta non fuerint imitati. Nam et illud ex Adam temporaliter redditur, quia omnes propter hoc moriuntur: non autem in æternum eis, qui fuerint per gratiam spiritaliter regenerati, in eaque permanserint usque in finem. Quamvis et illud merito quæri possit, si redduntur peccata patrum in filios his, qui oderunt Deum, cur in tertiam et quartam generationem, vel prætermissa prima et secunda, vel non etiam in ceteras permanente impietate et imitatione malorum parentum. An per hunc numerum, quoniam septenarius intelligitur, universitatem significare voluit: et ideo non ipsum potius septenarium posuit, ut diceret in septimam generationem,

Ibidem.

(a) In excusis: *et si de omnibus talibus* voluit. Nos ad quinque melioris notæ MSS. reposuimus, *noluit.*

A ac sic omnis intelligeretur; quia caussam perfectionis hujus numeri, hoc modo potius intimavit? Ideo namque perhibetur perfectus, quia ex his duobus constat, ternario scilicet primo impari toto, et quaternario primo pari toto. Unde esse et illud propheticum existimo, quod assi-
Amos 1. 3. due repetitur, In tribus et quatuor impietatibus non aversabor: per quod voluit impietates universas potius, quam tres vel quatuor intelligi.

QUÆST. XLIII. Deut. 24. 17. *Non declinabis judicium advenæ, et orphani, et viduæ. Non pignerabis vestimentum viduæ.* Cur non ait, Et non pignerabis vestimentum eorum? Quæ enim caussa est, ut trium istorum judicium declinare vetuerit, pignus autem auferri vestimentum solius viduæ, non et illorum? nisi quia judicia omnium facienda propterea commendavit, quia non habent a quibus defendantur
B sive advena, quia in terra aliena est; sive orphanus, id est pupillus, quia parentibus caret; sive vidua, quia maritum non habet. Pignus vero cum prohibet vestimentum auferri viduæ, puto quod satis eleganter admoneat, eas vere dicendas esse viduas, quæ etiam pauperes sunt.
1. Tim. 5. 4. et 5. Id enim et Apostolus evidenter ostendit, ubi ait,
» Si qua autem vidua filios aut nepotes habet, di-
» scat primum domum suam pie tractare, et mu-
» tuam vicem parentibus reddere: hoc enim acce-
» ptum est coram Domino. Quæ autem vere vidua
» est, et desolata, speravit in Dominum, et per-
» sistit in orationibus nocte et die. Hanc vere viduam dixit, quæ non habet a quibus sustentetur; quia non solum viro, sed etiam posteris atque omni ope destituta est: divitem quippe non
C diceret desolatam. Pauperi itaque pignus non est auferendum vestimentum: nam et hoc ipso quod vestimentum prohibet auferri, pauperem ostendit. Neque enim creditor non potius auferret argentum, vel si quid aliud, quam vestimentum. Porro si occurrerit animo, Quid si multa habeat vestimenta non necessaria, sed superflua? Quomodo intelligitur vere vidua, hoc est non solum desolata, verum etiam quæ non in deliciis
a agit? quam subjecit dicens, (*a*) Quæ autem in
Ibidem. 6. deliciis agit vivens mortua est. Hanc quippe opposuit, tamquam e contrario veræ viduæ, tamquam talis non sit vera vidua. Quæcumque autem divites alias nuptias experiri noluerunt, continentia in eis laudatur, non desolatio commen-
D datur. Hæ quippe maritis tantum viduatæ sunt, non aliis rebus.

QUÆST. XLIV. Deut. 24. 19. Quod admonet, ut in messe oblitum manipulum nemo colligat, et olivam vel uvam relictam nemo repetat diligentius neglecta colligere, et dicit egentibus dimittenda: occurrit forsitan cogitationi, Quid si hæc quæ ab agrorum dominis dimittuntur, non egentes, sed improbi colligant? Sed considerandum primo illum misericordia facere, qui hoc animo dimittit, ut egentes habeant quod dimittitur. Deinde cum hæc populo præcipiuntur, simul admonentur ii qui non indigent, ista non quærere. Quod si quæsierint, quid aliud quam res alienas, et, quod gravius est, pauperum invadere judicandi sunt? Utrique ergo * commemorantur his præceptis, et quorum agri sunt, ut misericorditer ea relinquant, et qui indigentes non sunt, ut inde se abstineant: quando utrumque dicitur, et a quibus dimittenda sint, et quibus dimittenda sint,

* id est commonentur.

QUÆST. XLV. Deut. 25. 1. *Si autem fuerit altercatio inter homines, et accesserint ad judicium, et judicaverint, et justificaverint justum.* Judices intelligendi sunt judicare, non illi qui dicti sunt altercationem habere. Deinde sequitur, *Et reprehenderint impium.* * *Et erit: si dignus fuerit plagis, qui im-* v. 2.
pie agit; constitues eum in conspectu judicum, et flagellabunt eum ante se, secundum impietatem ejus: * *numero quadraginta flagellabunt* v. 3.
eum; non apponent. Si autem apposuerint flagellare eum super has plagas plures, deturpabitur frater tuus coram te. Valde advertendum est, quod cum ea peccata plagis emendanda præceperit, quæ digna non sunt mortis supplicio vindicari, et hoc tam paucis plagis; eum tamen qui cæditur, appellavit impium vel impie agentem: ut noverimus, non sicut plurimi loquuntur, locutas esse Scripturas; quas incuriosius legimus, cum putamus adulterium non esse impietatem, quia in hominem videtur peccasse, qui hoc fecerit, cum illud peccatum morte plecti jubeat Lex; et his peccatis graviores esse dicimus impietates, cum sint earum quædam quæ Deut. 12. 22.
flagelli plagis quadraginta puniuntur. Est itaque levis impietas, quæ verbere digna est; et est gravior quæ morte digna est: ita etiam illa peccata quæ non in Deum, sed in hominem videntur admitti, sunt morte digna quædam; sunt alia correptione, (*b*) seu venia faciliore. Ita enim b
locutos esse Septuaginta interpretes constat, ut etiam illius, qui plagis dignus est, impietatem vocaverint.

QUÆST. XLVI. Deut. 25. 5. *Si autem habitaverint fratres in unum, et mortuus fuerit unus ex eis, semen autem non fuerit ei; (c) non erit uxor defuncti foris non* c
appropianti: frater viri ejus intrabit ad eam, et accipiet eam sibi uxorem, et cohabitabit ei. Et erit infans, quicumque natus fuerit constituetur ex defuncti nomine, et non delebitur nomen ejus ex Israel. Videtur hoc præcepisse Lex de fratris uxore ducenda, non ob aliud, nisi ut semen suscitet fratri, qui sine liberis defunctus est. Quod autem ait, *Constituetur ex defuncti nomine, et non delebitur nomen ejus ex Israel*, id est nomen defuncti; ex hoc videtur dictum, ut ille qui nascitur, hoc nomine appelletur, quo appellabatur defunctus, cui quodam modo propagatur. Unde nobis visum est * magis secundum adoptionis morem solvere in Evangelio quæstionem de duobus patribus Joseph, quorum unum commemorat Matthæus, eum scilicet qui genuit Joseph, alterum Lucas, eum cujus

* De consensu Evang. lib. 2. c. 3. Matth. 1. 16. Luc. 3. 22.

(a) Editi: *quæ in deliciis agit*: omissa negante particula: quæ interponitur in potioribus MSS.
(b) Editi: *seu pœna faciliore*. At MSS. *venia*.

(c) Editi, *uxor defuncti fratris non alteri nubet appropianti*. Emendantur ad MSS. et ad LXX.

a filius (a) erat Joseph : quoniam nullius eorum A nomen Joseph accepit. Nisi forte hoc dictum est *Constituetur ex defuncti nomine*, non ut ejus nomen accipiat, sed ut ex ejus nomine, id est tamquam filius, non ejus cujus semine est genitus, sed illius defuncti, cui semen suscitatum est, heres constituatur. Quod enim additum est, *Et non delebitur nomen ejus ex Israel*, potest ita intelligi, non quod nomen ejus puer consequenter accipiat; sed quod ille non sine posteritate mortuus esse videbitur, et ideo permanet ejus nomen, hoc est memoria. Neque enim etiam si ipse filium genuisset, nomen suum ei fuerat impositurus, ut nomen ejus non deleretur ex Israel: sed ex hoc utique non deleretur, quia non sine liberis ex hac vita emigraret: et hoc jubetur ex ejus uxore frater ejus implere, quod B ille non potuit. Nam etsi frater non fuisset, et propinquus ducebat uxorem ejus, qui sine filiis mortuus esset, ad suscitandum semen fratri suo:
Ruth. 4. 13. sicut fecit Booz ducendo Ruth, ut semen excitaret propinquo suo, cujus fuerat illa uxor, nec de illo pepererat; et tamen qui de illa natus est, ex nomine quidem defuncti constitutus est, quia filius ejus est dictus, atque ita factum est ut nomen defuncti non deleretur ex Israel, nec tamen ejus nomine appellatus est.

Quæstio de duobus patribus Joseph. Matt. 1. 16. Luc. 3. 23.

2. Quæ cum ita sint, abundantius duobus modis solvi potest Evangelica quæstio, ut unus eorum, quos diversos commemorant Matthæus et Lucas, ita fuerit propinquus alteri ad ducendam ejus uxorem, ut alios etiam sursum versus parentes atque majores iste, alios ille habere C potuerit. Nam si fratrum filii fuissent, unum habuissent avum; quod non ita est: nam secundum Matthæum, Mathan est avus Joseph, secundum Lucam vero, non Mathan, sed Mathath. Quod si quisquam putat esse tantam similitudinem nominis, ut ab scriptoribus in una littera erratum sit, ut fieret tam parva et pene nulla diversitas; quid de istorum patribus dicturus est? Nam secundum Lucam, Mathath filius fuit Levi; secundum Matthæum autem, Mathan ex Eleazar genitus invenitur: atque ita inde sursum versus diversi sunt patres et avi; et deinde majores usque ad Zorobabel, qui fere est vigesimus sursum ab Joseph apud Lucam, apud Matthæum autem undecimus. Qui propterea idem ipse esse creditur, quia pater ejus apud utrum- D que Evangelistam Salathiel invenitur: quamvis fieri potuerit, ut alius fuerit eodem nomine, habens ejusdem nominis patrem, cujus et ille habuit. Nam et inde sursum versus diversi sunt: alium quippe habet Zorobabel avum apud Lucam, qui est Neri; alium apud Matthæum, qui est Jechonias; atque inde superius nusquam est consonantia, quo usque veniatur ad David, apud Matthæum per Salomonem, apud Lucam per Nathan. Difficillimum autem videtur, non fuisse aliquem propinquiorem, qui duceret uxorem fratris sui, quam eum qui ex David esset consanguineus tam longinquo gradu, non aliquis infra propinquitate conjunctus; cum sit apud Lucam David pene quadragesimus a Joseph, apud Matthæum autem ferme vigesimus septimus. Aut si propinqui ad uxores defunctorum ducendas etiam illi quærebantur, qui ex feminarum sanguine propinquabant, fieri potuit ut esset aliquis ita propinquus, qui Joseph genuerit de uxore propinqui sui, qui sine liberis decessit: ac sic ei esset alter ex natura pater, alter ex Lege; in quorum patribus et avis et deinde majoribus ideo nulla propinquitas appareret, quod non ex maribus, sed ex feminis propinquarent. Verumtamen si ita esset, nec David aliquando unus pater occurreret, Aut si quisquam potuisse contendit, ubi ponimus quod consuetudo Scripturæ non est feminas in genealogia pro * maribus ponere, sicut eas nullus Evangelista interposuit? * 2. Retract. c. 55. Ubi enim commemorantur matres; non ponuntur nisi cum patribus. Ac per hoc aut ita propinquior defuit ad uxorem defuncti sibi copulandam, ut origo cognationis (b) David repeteretur: b aut adoptio fecit alterum patrem, quem posset habere Joseph. Quid est quod inter illa, quæ jubet dicere hominem, qui in dandis decimis, et quæcumque dare vel impendere jussus est, omnia mandata complevit, etiam hoc cum laude et commendatione sua dicere jubet, *Non dedi ex eis mortuo?* An per hoc prohibet parentalia, quæ observare gentes solent?

QUÆST. XLVII. Deut. 26. 14.

1. *Non præteribis ab omnibus verbis, quæ ego mando tibi hodie*, (c) *dextra aut sinistra ire post deos alienos, servire illis.* Quæri potest, quomodo possit intelligi ire in dextra, qui post deos c alienos ierit servire illis; cum dextra in laude ponatur, illud autem numquam laudabiliter fieri possit: nam et quod reprehenditur in via vitæ, qui declinat in dextra, non ibi ea reprehenduntur quæ dextra sunt, sed ille qui declinat in ea, id est, qui sibi arrogat quæ Dei sunt. ideo dicitur in Proverbiis, Non declines in dextra aut in sinistra. Prov. 4. 27. Vias enim quæ a dextris sunt novit Dominus: perversæ autem sunt quæ a sinistris. » Ergo bonæ sunt dextræ quas novit Dominus. » Novit enim Dominus vias justorum, sicut in Psalmo legitur. Psal. 1. 6 Cur ergo dictum sit, Ne declines in dextra, consequenter ostendit addendo, Ipse enim rectos faciet cursus tuos. Prov. 4. 27. Absit autem ut dextras, quas novit Dominus, negemus esse rectas: sed, ut dixi, declinare in eas est, non illius gratiæ, sed sibi tribuere velle quod rectum est. Denique, ut dixi, adjungit et dicit, Ipse enim faciet rectos cursus tuos, » et omnia itinera tua in pace producet. »

2. Quapropter hoc quod isto loco Deuteronomii, » de quo agimus, dictum est, *Non præteribis ab omnibus verbis, quæ ego mando tibi hodie, dextra aut sinistra ire, post deos alienos*

(a) MSS. duo Vaticani, *filius non erat*.
(b) Editi, *a David*. Delendum *a*, quo MSS. carent.

(c) Editi, *in dextra*. Abest *in* a MSS. et a LXX.

servire illis, non ideo dictum est, quia dii alii possunt etiam in dextris accipi: sed aut terrena loca significata sunt, quia et in dextra et in sinistra habebant gentes alios deos colentes: aut hoc de diis aliis separatim pronuntiandum est, ut duo sint sensus: unus videlicet, *Non præteribis ab omnibus verbis, quæ ego mando tibi hodie, dextra aut sinistra*, secundum illum scilicet intellectum, quem supra exposui; alius autem sit sensus, *ire post deos alienos, servire illis*. ut et hic subaudiatur, *Non præteribis ab omnibus verbis, quæ ego mando tibi hodie.* Quem totum sensum si dicere velimus, superiora verba, quæ utrique sensui sunt communia, repetituri sumus, ut quomodo illic dicitur, *Non præteribis ab omnibus, quæ ego mando tibi hodie, dextra aut sinistra*, (a) sic et istic repetatur, *Non præteribis ab omnibus, quæ ego mando tibi hodie, ire post deos alienos servire illis.* Prætereundo enim a verbis quæ mandata sunt, etiam hoc fit, ut eatur post deos alienos. Non enim hoc solum mandatum est, aut hoc solum præteriri Deus non vult, quod mandavit, ne post deos alienos eatur, sed omnia quæ mandavit: hoc tamen ita præcipue, ut post generalitatem præcepti, quo admonuit non prætereundum ab omnibus verbis mandatorum suorum, etiam hoc seorsum commendare voluerit.

3. Potest hoc quod ait, *dextra aut sinistra*, etiam sic intelligi, ut nec eorum caussa, quæ propter felicitatem appetuntur, nec eorum quæ propter infelicitatem fugiuntur, ire mandaverit post deos alios: id est, nec pro iis quæ amantur, nec contra ea quæ odio habentur, a diis aliis auxilium esse poscendum: aut certe illo modo, (b) ut vel concilientur, quo prosint; vel placentur, ne noceant. Nam et de quibusdam scriptum est in Psalmo, (Psal. 143. 8.) Quorum os locutum est vanitatem, et dextera eorum dextra iniquitatis: ideo quia his rebus opinantur fieri hominem beatum, quas et boni et mali possunt habere: et ideo dextera est iniquitatis, quia iniqui sunt, qui eam dexteram putant. Non enim est vera dextera, sed dextera est eorum, quorum os locutum est vanitatem. Beatum dixerunt populum cui hæc sunt, cum potius, sicut mox adjungit et docet, Beatus sit populus, cujus Dominus Deus ipsius. Hæc est vera dextera, æquitatis, non iniquitatis. Non est ergo eundum post deos alienos, neque in dextra, ut existimet homo ex ipsis se fieri beatum; neque in sinistra, ut existimando ipsis adversantibus se fieri miserum, ad hoc eos colat ut avertat. Aut certe si dextra intelligimus æterna, sinistra vero temporalia bona; nec propter illa, nec propter ista eos colendos sancta Scriptura hoc loco admonuisse credatur.

QUÆST. XLIX. (Deut. 29. 1.) *Hæc verba Testamenti quod mandavit Dominus Moysi, statuere filiis Israel in terra Moab, præter Testamentum quod testatus est eis in Choreb.* Ostendit unde appellatus sit liber Deuteronomium, quasi secunda Lex; ubi magis illius repetitio est, quam aliquid aliud: pauca enim sunt, quæ ibi non sint in eo quod primum datum est. Nec tamen appellantur hæc duo Testamenta, quamvis ita hæc verba sonare videantur: utrumque enim unum est Testamentum, quod in Ecclesia dicitur Vetus. Nam si propter hæc verba duo Testamenta dicenda essent, jam non duo, sed plura essent, excepto Novo. Multis enim locis Scriptura dicit Testamentum: sicut illud quod factum est ad Abraham de circumcisione, vel illud superius ad Noe. (Gen. 17. 4. Gen. 9. 9.)

QUÆST. L. (Deut. 29. 2. 3. et 4.) *Et vos vidistis omnia, quæcumque fecit Dominus Deus vester in terra Ægypti coram vobis Pharaoni, et omnibus servis ejus, et omni terræ illius, tentationes magnas, quas viderunt oculi tui, signa et prodigia illa magna, et manum validam. Et non dedit Dominus Deus vobis cor scire, et oculos videre, et aures audire usque in diem istam.* Quomodo ergo ait superius, *Vos vidistis tentationes magnas, quas viderunt oculi tui*, si *non dedit Dominus eis oculos videre, et aures audire:* nisi quia viderunt corpore, et corde non viderunt? quia oculi dicuntur et cordis: propterea inde cœpit, *Et non dedit Dominus Deus vobis cor scire*. Ad hoc pertinent duo quæ sequuntur, *et oculos videre, et aures audire*, id est intelligere, et obtemperare. Quod vero dicit, *Et non dedit Dominus Deus vobis:* nullo modo increpans, et arguens hoc diceret, nisi ad eorum quoque culpam pertinere intelligi vellet, ne quisquam se ex hoc excusabilem putet. Simul enim ostendit et sine adjutorio Domini Dei eos intelligere et obedire non posse oculis cordis, et auribus cordis: et tamen si adjutorium Dei desit, non ideo esse excusabile hominis vitium; quoniam judicia Dei quamvis occulta, tamen justa sunt.

QUÆST. LI. (Deut. 29. 5. et 6.) *Et adduxit vos quadraginta annis in deserto: non inveteraverunt vestimenta vestra, et calceamenta vestra non sunt adtrita a pedibus vestris: panem non manducastis, vinum et siceram non bibistis, ut sciretis quia iste Dominus Deus vester.* Hinc apparet tantum vini in suis impedimentis potuisse portare Israelitas, quando exierunt de Ægypto, quod possent cito consumere. Nam si omnino nihil secum tulissent, unde esset illud de quo dictum est, Sedit populus manducare et bibere, et surrexerunt ludere? (Exod. 32. 6.) Non enim hoc de aqua diceretur, cum et ipsius Moysi manifestissima verba sint, non fuisse illam vocem principium belli, sed principium vini. (Ibidem 18.)

QUÆST. LII. (Deut. 29. 18. 19. etc.) *Numquid est aliquid inter vos vir, aut mulier (c) aut familia, vel tribus, cujus mens declinavit a Domino Deo vestro, ire servire diis gentium illarum? Num qua est in vobis radix sursum germinans in felle et amaritudine? Et erit, cum audierit verba maledictionis hujus, et*

(a) Desiderabantur hic verba illa: *sic et isthic repetatur, non præteribis ab omnibus, quæ ego mando tibi hodie:* quæ reperimus in codice Sorbonico et Remigiano.

(b) Sic MSS. At excusi, *veluti consulantur, qua prosint.*

(c) Editi et plures MSS. *aut famulus.* pauloque post, *Nequam est in eo radix.* Locum hunc redintegrant, et cum LXX. conciliant codices aliquot melioris notæ.

opinabitur in corde suo, dicens, Sancta mihi fiant, quoniam in errore cordis mei incedo: ut non simul perdat (a) *peccator eum qui sine pecto est; nolet Deus propitiare ei, sed tunc incendetur ira Domini, et zelus ejus in homine illo, et adhærebunt in eo omnia maledicta Testamenti hujus, quæ scripta sunt in libro Legis hujus.* Ita dictum est, *Numquid est in vobis*, ut tamquam requirentem intelligamus, ne forte sit. Si quis antem esset, cum terruit vehementer, ne forte quisquam diceret in corde suo, audiens illa maledicta, *Sancta mihi sint*, id est, maledicta sancta mihi siot: *quoniam in errore cordis mei incedo*, id est, absit ut mihi ista eveniant, non mihi sint hæc mala, sed sancta, id est propitia et innoxia; *quoniam in errore cordis mei incedo*, eundo scilicet post deos gentium, et eis tamquam impune serviendo. Non, inquit, erit sic. *Non perdat simul peccator eum qui sine peccato est:* tamquam diceret, Cavete ne cui vestrum talia persuadeat, qui talia cogitat. *Nolet Deus propitiare ei*, sive talia cogitanti, sive illi cui talia fuerint persuasa, sicut ipse opinatus est dicendo, *Sancta mihi sint;* et quasi hoc modo avertendo a se vim illius maledicti. *Sed tunc accendetur ira Domini, et zelus ejus in homine illo*, quando putabit eam se avertere, ista in corde suo dicendo. *Et adhærebunt in eo omnia maledicta Testamenti hujus, quæ scripta sunt in libro Legis hujus.* Non possunt quidem omnia evenire uni homini: non enim etiam toties mori potest, quot genera mortis hic dicta sunt: sed *omnia* dixit, pro quibuslibet, ut non sit immunis ab omnibus, cui evenerint aliqua eorum quibus pereat. Quod autem ait, *Ut non simul perdat peccator eum qui sine peccato est*, quod Græcus habet ἀναμάρτητον, non sic accipiendum est, tamquam ab omni prorsus peccato mundum et immunem hoc dixerit ἀναμάρτητον, id est sine peccato; sed eum qui sine peccato isto esset, de quo loquebatur: sicut dicit Dominus in Evangelio, Si non venissem, et locutus eis fuissem, peccatum non haberent; non utique omne, sed hoc peccatum quo non crediderunt in eum. Dicit etiam Deus ad Abimelech de Sara uxore Abrahæ, Scio quia in mundo corde fecisti hoc: non utique mundum illius cor ita voluit intelligi, ut similis eis esset, de quibus dictum est, Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt: sed ab illo peccato, de quo agebatur, mundum cor habebat, quoniam quantum ad ipsum pertinebat, non concupiverat conjugem alienam.

Johan. 15. 22.
Contra Julianum. lib. 5 cap. 10.
Gen. 20. 6.
Matth. 5. 8.

QUÆST. LIII.
Deut. 30. 6.

Et circumpurgabit Dominus cor tuum, et cor seminis tui, diligere Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, et ex tota anima tua, ut vivas tu. Evidens pollicitatio gratiæ: promittit enim Deus se esse facturum, quod solet jubere ut fiat.

QUÆST. LIV
Deut. 30. 11. 12. etc.

Quia mandatum hoc, quod ego mando tibi hodie, non est supra modum, neque longe abs te est: non in cælo est dicens, id est ut dicas. *Quis adscendet nobis in cælum, et accipiet nobis illud, et audientes illud faciemus? Neque trans mare est dicens*, id est, ut dicas, *Quis transfretabit nobis trans mare, et accipiet nobis illud, et audientes illud faciemus? Prope est verbum hoc valde in ore tuo, et in corde tuo, et in manibus tuis facere illud.* Hoc esse verbum fidei dicit Apostolus: quod ad novum pertinet Testamentum. Sed quæri potest, cur ea superius * mandata dixerit, quæ scripta sunt, in libro Legis hujus: nisi quia his omnibus spiritalia significantur ad novum Testamentum pertinentia, si bene intelligantur. Item quæri potest, cur hoc quod hic positum est, *Neque trans mare est, ut dicas, Qui transfretabit nobis trans mare, et accipiet nobis illud*, Apostolus dixerit, Aut quis descendet in abyssum; atque id exponens adjunxerit, Hoc est Christum a mortuis reducere: nisi quia mare appellavit totam in hoc sæculo vitam, quæ morte transitur, ut quodam modo mare finiatur, et trans mare mors ipsa appelletur, velut trans istam vitam, quæ maris vocabulo significatur. Deinde quod hic additum est, *et in manibus tuis;* non ait Apostolus, nisi, in ore tuo et in corde tuo. Et hoc usque in finem executus est, dicens, Corde enim creditur ad justitiam, ore autem confessio fit ad salutem. Merito quod ex Hebræo translatum est, quantum a nobis inspici potuit, non habet, *in manibus tuis.* Nec frustra tamen hoc a Septuaginta interpretibus additum existimo: nisi quia intelligi voluerunt etiam ipsas manus, quibus significantur opera, in corde accipi debere, ubi est fides quæ per dilectionem operatur. Nam si forinsecus ea, quæ Deus jubet, manibus fiant, et in corde non fiant nemo est tam insulsus qui præcepta arbitretur impleri. Porro si caritas, quæ plenitudo est Legis, habitet in corde, etiamsi manibus corporis quisquam non possit operari, pax illi est utique cum hominibus bonæ voluntatis.

Rom. 10. 8.
Deut. 29. 21.
* f. maledicta.
Rom. 10. 7.
Ibidem v. 8.
v. 10.
Gal. 5. 6
Rom. 13. 10.

QUÆST. LV
Deut. 32. 5.

Peccaverunt non ei filii vituperabiles. Quod in Græco est τέκνα μωμητά, quidam interpretati sunt sicut hic, id est *filii vituperabiles*, quidam *filii commaculati;* quidam *filii vitiosi.* Unde non magna quæstio, immo nulla est. Sed illud merito ad quærendum movet, si generaliter dictum est, *Peccaverunt non ei*, quoniam qui peccat, non ei peccat, id est, non Deo nocet, sed sibi; quomodo intelligendum sit quod in Psalmo legitur, Tibi soli peccavi; et in Jeremia, Tibi peccavimus, patientia Israel Domine; et iterum in Psalmo, Sana animam meam, quia peccavi tibi: et utrum hoc sit peccare Deo, quod peccare in Deum. Unde sit Heli sacerdos, Si in Deum peccaverit, quis orabit pro eo? Dicam ergo interim, quid mihi in præsentia videatur. Intelligent fortasse aliquid melius, qui melius hæc sapiunt, aut etiam nos alio tempore, quantum adjuverit Dominus. Peccare in Deum, est

Psal. 50. 6.
Jer. 14. 7.
Psal. 40. 5.
1. Reg. 2. 25.
Peccare in Deum et

(a) Editi, *non simul perdat peccatorem et eum* etc. At MSS. juxta LXX. *non simul perdat peccator eum qui sine peccato est.* Hanc lectionem confirmat expositio, quæ mox ab Augustino subjicitur.

peccare Deo. In iis peccare, quæ ad Dei cultum pertinent. Nam hoc quod commemoravi, nihil aliud indicat: sic enim peccabant filii Heli, quibus hoc pater eorum dixit. Sic existimandum est peccari etiam in homines, qui pertinent ad Deum: nam Gen. 20. 6. hoc Deus legitur dixisse ad Abimelech de Sara, Propterea peperci tibi, ne peccares in me. Pec- a care autem Domino, vel potius (*a*) peccasse Domino, (nisi forte alicubi scriptum occurrat, quod huic sensui resistat) hi mihi videntur non immerito dici, qui piam pœnitentiam peccati sui nunc agunt, ut glorificetur ignoscens Domi- Psal. 50. 6. nus. Caussam quippe reddens David cur dixerit, b Tibi soli peccavi, et (*b*) malum coram te feci; subjecit et ait, Ut justificeris in sermonibus tuis, et vincas cum judicaris: sive cum dicit Deus, Isaiæ 5. 3. Judicate inter me et vineam meam: sive de Domino Jesu Christo intelligatur, qui solus veris- Johan. 14. 30, 31. sime dicere potuit, Venit enim princeps mundi, » et in me non habet quidquam, (id est, quid- » quam peccati quod morte sit dignum,) sed ut » cognoscat mundus quia diligo Patrem, et sicut » mandatum dedit mihi Pater, sic facio; surgite eamus hinc: tamquam diceret, Etiamsi levissima peccata mortis supplicio persequatur princeps mundi, in me non habet quidquam, sed surgite eamus hinc, id est, ut patiar; quia in eo quod patior, voluntatem impleo Patris mei, non pœ- Jer. 14. 7. nam solvo peccati mei. Et quod Jeremias ait, Tibi peccavimus patientia Israel, Domino utique suppliciter dicitur in pœnitentia cum spe salu- c tis (*c*) ex venis. Et quod dictum est, Sana ani- Psal. 40. 5. mam meam, quia peccavi tibi, hoc idem agitur ut Deus ignoscendo glorificetur: quis magna est ejus misericordia super confitentes sibi et redeuntes ad se, qui dicit se nolle mortem pecca- Ezech. 33. 11. toris, (*d*) quantum ut revertatur et vivat. Hinc d et ipse David non solum in Psalmo, verum etiam cum eum Deus argueret per Prophetam, non sine spe propitiationis Domini respondit, Pec- 2. Reg. 12. 13. cavi Domino. Medico enim vulneratus videtur quodam modo, qui ut sanetur se subdit manibus medici, ut in eo medicinæ opus impleatur. In hoc autem cantico prævidebat Propheta futuros quosdam, qui sic fuerant peccaturi Deum offendendo magnis iniquitatibus suis, ut nec pœnitentiam agere vellent, et ad Deum redire ut sa- Psal. 77. 39. narentur: de quibus etiam alibi dicitur, Quoniam caro sunt, et spiritus ambulans, et non revertens. Potest etiam sic intelligi, *Peccaverunt non ei*, secundum id quod non ei nocuerunt peccato suo, sed sibi.

QUÆST. LVI. Deut. 33. 1. 2. etc. *Et hæc benedictio*, (*e*) *quam benedixit Moyses homo Dei filios Israel, priusquam defungeretur. Et dixit, Dominus ex Sina venit, et al-* e *luxit ex Seir nobis: festinavit ex monte Pharan cum multis millibus Cades. Ad dexteram ejus* A *Angeli cum eo, et pepercit populo suo. Et omnes sanctificati sub manus tuas, et hi sub te sunt. Et accepit de verbis ipsius Legem, quam mandavit nobis Moyses, hereditatem congregationibus Jacob. Et erit in dilecto princeps, congregatis principibus populorum simul tribubus Israel.* Non negligenter prætereunda est ista prophetia. Apparet quippe ista benedictio ad novum populum pertinere, quem Dominus Christus sanctificavit; ex cujus persona ista dicuntur a Moyse, non ex persona ipsius Moysi, quod in consequentibus evidenter apparet. Nam si propterea v. 2. dictum est, *Dominus ex Sina venit*, quia in monte Sina Lex data est; quid sibi vult quod sequitur, *et alluxit ex Seir nobis*: cum seir mons Idumææ sit, ubi regnavit Esau? Deinde cum B Moyses filios Israel benedicat his verbis, sicut Scriptura prædixit, quomodo idem dicit, *Et ac-* v. 4. *cepit de verbis ipsius Legem quam mandavit nobis Moyses?* Nimirum ergo propheta est, ut diximus, populum novum Christi gratia sanctificatum prænuntians, ideo sub nomine filiorum Israel, quia semen est Abraham, hoc est, filii sunt promissionis, et interpretatio ejus est, videns Deum. Dominus ergo qui ex Sina venit, Christus intelligendus est, quoniam Sina interpretatur, tentatio. Venit ergo ex tentatione passionis crucis mortis. *Et alluxit ex Seir.* Seir v. 2. interpretatur pilosus, quod significat peccatorem: sic enim natus est Esau odio habitus: sed Gen. 25. 25. quoniam qui sedebant in tenebris et in umbra Isaiæ 9. 2. mortis, lux orta est eis; ideo alluxit ex Seir. C Simul etiam non absurde intelligitur esse prædictum, ex gentibus quæ significantur per nomen Seir, quia mons est pertinens ad Esau, venturam gratiam Christi populo Israel. Unde dicit Apostolus, Ita et hi nunc non crediderunt in ve- Rom. 11. 31. stra misericordia, ut et ipsi misericordiam consequantur. Ipsi ergo dicunt, *Alluxit ex Seir* Deut. 33. 2. *nobis, et festinavit ex monte Pharan*, id est, ex monte fructifero: id enim interpretatur *Pharan*, quo significatur Ecclesia. *Cum multis millibus Cades.* Et mutata interpretatur *Cades*, et sanctitudo. Mutata sunt ergo multa millia, et sanctificata per gratiam, cum quibus venit Christus ad Israelitas postea colligendos. Sequitur et dicit, *Ad dexteram ejus Angeli cum eo.* Hoc non v. 3. indiget expositione. *Et pepercit*, inquit *populo* D *suo*: donans remissionem peccatorum. Inde ad ipsum convertit sermonem atque ait, *Et omnes sanctificati sub manus tuas, et hi sub te sunt*: non utique superbientes, et suam justitiam volentes constituere, sed agnoscentes gratiam, ut justitiæ Dei subjiciantur. *Et accepit*, inquit, *de* Rom. 10. 3. *verbis ipsius Legem*: populus utique de quo ait, Deut. 33. 4. *Et pepercit populo suo.* Accepit ergo de verbis v. 3. ipsius Legem, *quam mandavit*, inquit, *nobis*

(a) Editi, *peccare in Dominum*. At MSS. *peccasse Domino*, Recte quidem, sed paulo infra MSS. iidem et omnes editi perperam ferebant, *qui piam pœnitentiam sui non agunt*: cum certo certius legi debeat, *nunc agunt*: vel forte, *qui per piam pœnitentiam peccati sui hoc agunt*.
(b) MSS *malignum*.
(c) Sic MSS. At. Am. Er. et Lov. *si veniæ*. Rat. et *venia*.
(d) In editis, *tantum ut revertatur*. In MSS. vero, *quantum*, juxta LXX. ὡς ἀποστρέψαι.
(e) Editi, *qua benedixit*: et inferius, *hereditatem congregationis Jacob*, pauloque post, *simul cum tribubus Israel*. His in locis sequimur MSS. qui cum Græco LXX. conveniunt.

Moyses: hoc est, populus ejus de verbis ejus accepit Legem, quia de doctrina ejus intellexit Legem eam ipsam, quam mandavit nobis Moy-
Johan. 5. 46. ses. Ipse quippe ait in Evangelio, Si crederetis Moysi, crederetis et mihi: de me enim ille scripsit. Non enim accepit populus ille Legem, quam non intellexit: sed tunc accepit, quando intellexit de verbis ejus, carens velamine veteri, conversus ad Dominum: hanc dicit, *hæreditatem congregationibus Jacob*, quæ intelligenda est non terrena, sed cœlestis; non temporalis, sed æter-
v. 5. na. *Et erit*, inquit, *in dilecto princeps*: ipse utique in dilecto populo erit princeps Dominus A Jesus: *congregatis principibus populorum*, id est, gentium, *simul tribubus Israel*, ut impleatur quod supra dictum est, Lætamini gentes simul cum populo ejus; quia cæcitas ex parte in Israel facta est, donec plenitudo gentium intraret, et sic omnis Israel salvus fieret. Rom. 11. 25.

Cum Joseph benediceret, ait inter cetera, *Primogenitus tauri pulchritudo ejus*. Quod non ita legendum est, tamquam dixerit, primogenitus tauri; sed, cum sit primogenitus, pulchritudo ejus tauri est; propter crucis cornua de Domino intelligitur figuratum. QUÆST. LVIII. Deut. 33. 17.

LIBER SEXTUS

Quæstiones in Josue.

QUÆST. I. Josue 1. 5. a DOMINUS dicit ad (a) Jesum Nave, *Et sicut eram cum Moyse, ita ero et tecum*. Non solum autem hoc testimonio, sed etiam in Deuteronomio multis documentis probatur Moyses ita defunctus, ut Dei famulus et Deo placens: quamvis in eo illa vindicta completa sit, ne terram promissionis intraret. Ex quo datur intelligi, Dominum etiam bonis servis suis in aliquo succensentem, et temporaliter vindicare, et ta-
2. Tim. 2. 21. men in eorum habere numero, quæ sunt in domo ejus vasa in honorem utilia Domino, quibus daturus est promissa sanctorum.

QUÆST. II. Josue 1. 11. QUÆSTIO est, quomodo postea quam locutus est Dominus ad Jesum Nave, exhortans et confirmans eum, seque promittens cum illo futurum, mandaverit idem Jesus populo per scribas, C ut præpararent cibaria, quod post tres dies Jordanem fuerant transituri, cum inveniantur post
Ibid. 2. 1. multo plures dies transisse Jordanem. Cum enim hæc populo mandasset, misit exploratores in Jericho, quoniam Jordane trajecto ipsa proxima civitas occurrebat: illi autem diverterunt ad Raab mulierem fornicariam, et ab illa occultati, atque a rege quæsiti et minime inventi, eadem dimittente illos per fenestram, et monente ut triduo laterent in montanis, quatuor dies videntur esse
Ibid. 3. 1. consumti: inde postea quam nuntiaverunt quæ circa illos gesta fuerint, promovit Jesus cum populo universo de loco ubi erat diluculo: qui cum venisset ad Jordanem, divertit et mansit: tunc rursus populus admonetur ut post triduum se præparet transire Jordanem, arca Domini præcedente. Hinc ergo intelligitur humanam D fuisse dispositionem, quam fecit populo nuntiari, ut cibaria præpararent, tamquam post tres dies memoratum fluvium transituri. Potuit enim hoc sicut homo sperare fieri posse, si exploratores celeriter revertissent. Quibus tardantibus intelligitur, quamvis Scriptura tacuerit, ex divina dispositione cetera impleta, ut jam incipe- B ret apud populum glorificari Jesus, et ostendi quod cum illo Dominus esset, sicut fuerat cum Moyse. Nam et hoc illi dicitur fluvium transitu-
Josue 3. 7 turo, sicut scriptum est, *Et dixit Dominus ad Jesum, In die isto incipiam exaltare te coram omnibus filiis Israel, ut sciant quoniam sicut eram cum Moyse, sic ero et tecum*. Nec incredibile debet videri, etiam illos cum quibus Deus loquebatur, aliquid ex humana dispositione agere voluisse, in qua sibi Deum tamen (b) fiderent b esse rectorem, eorumque ex illius a quo regebantur providentia, consilia fuisse mutata. Nam Exodi 18. 14. etc. et Moyses ipse utique tamquam homo putaverat esse faciendum, ut caussas populi sic audiret, quemadmodum et sibi et illis, onus intolerabile subeundo, prodesse non posset: ejusque dispositio divinitus, et hoc ipsum socero ejus suggerente et monente, atque hanc admonitionem Deo approbante, mutata est.

QUÆST. III. Josue 3. 3. et 4. SCRIBÆ populo dicunt, *Cum videritis arcam testimonii Domini Dei (c) nostri, et sacerdotes nostros et Levitas tollentes eam, proficiscemini de locis vestris; et ite post eam: sed longum in-* c *tervallum sit inter vos et illam, quantum duo millia cubitorum stabitis, ne propinquetis ei, ut sciatis viam, quam ibitis in eam. Non enim abiistis viam ab hesterna et nudiustertiana die*. Longe jussum est arcam præcedere, ut posset a populo videri. Tam grande quippe agmen, si post eam proximum pergeret, non eam videret præire, nec nosset qua sequeretur. Ex hoc nu-
Exodi 13. 21. tem facto intelligendum est, quod columna illa nubis, quæ solebat movendis castris signum dare, et iter ostendere, jam recesserat, nec eis apparebat: hinc factum est ut etiam triduum * * de quo in superiori q. illud ex humana dispositione prædiceretur. Nunc ergo duce Jesu arcam Domini sequuntur nube
Josue 3. 15. subtracta, tamquam velamine ablato. *Jordanis autem plenus erat per totam crepidinem suam, sicut in diebus messis tritici*. Hoc incredibile vi-

(a) In 6 libri titulo legendum non ut in editis, *Josue*; sed, * *Jesum Nave*, ut in MSS. constanter appellatur.

(b) MSS. decem et editio Rat. *viderent*.

(c) Sic MSS. At editi, *Dei vestri et sacerdotes vestros*.

detur regionibus nostris. Ibi autem, sicut perhibent qui noverunt, in initio veris est messis tritici: tunc autem ille fluvius repletur amplius quam per hyemem.

QUÆST. IV. Josue 4. 7. Matth. 24. 35. *Et erunt vobis lapides isti memoriale filiis Israel usque in æternum.* Quomodo *in æternum*, cum cælum et terra transeant? An quoniam æternum aliquid significant hi lapides, cum ipsi æterni esse non possint? Quamvis possit quod in Græco est, εἰς τὸν αἰῶνα, dici Latine, et usque in sæculum, quod non est consequens ut intelligatur æternum.

QUÆST. V. Josue 4. 15 et 16. *Et dixit dominus ad Jesum, dicens, Manda sacerdotibus portantibus arcam testamenti testimonii.* Solet dici arca testamenti testimonii, ut non solum arca, sed etiam ipsum testamentum, appellaretur testamentum testimonii. Hinc enim
Rom. 3. 21. dicit Apostolus: Nunc autem sine Lege justitia Dei manifestata est, testimonium habens per Legem et Prophetas. In eujusdam enim rei alterius venturæ testimonium datum fuerat illud, quod dicitur Testamentum vetus.

QUÆST. VI. Josue 5. 2. *Dixit Dominus ad Jesum, Fac tibi ipsi cultros de petra acutos*, vel, sicut habet Græcus, *de petra acuta, et sedens circumcide filios Israel iterum.* In hoc præcepto quæritur cur dixerit, *iterum.* Non enim unus homo bis circumcidendus erat: sed quia unus populus erat in quibusdam circumcisus, in quibusdam non circumcisus, ideo dictum est *iterum*, ut circumcisus iterum circumcideretur, non homo, sed populus. Nam et sequentia id ostendunt. Dicit enim Scriptura, *Et fecit Jesus cultros petrinos sibi ipsi acutos, et circumcidit filios Israel in loco, qui vocatur collis præputiorum. Hoc autem modo circumpurgavit Jesus filios Israel aliquando fuerant in via, et qui aliquando incircumcisi erant eorum, qui exierant ex Ægypto, omnes istos circumcidit Jesus. Quadraginta enim et duobus annis conversatus est Israel in deserto Mabdaritide, et ideo incircumcisi erant illorum plurimi pugnatorum qui exierunt de terra Ægypti, qui inobedientes fuerant mandatis Dei, in quibus et definierat Dominus eis, ne viderent illi terram, quam juraverat Dominus patribus eorum dare illis terram fluentem lac et mel. Pro his autem substituit filios eorum, quos circumcidit Jesus, eo quod fuissent in itinere incircumcisi.* Manifestum est ergo non omnes fuisse, sed quosdam. Quidam enim de Ægypto exeuntium filii in illo populo incircumcisi erant, quos potuit circumcidere Jesus; illorum scilicet filios qui genuerunt in deserto, et contempserunt eos circumcidere, quod inobedientes erant legi Dei.
Obviat hæreticorum rebaptizantium errori. Nulla itaque caussa est, cur ii qui putant rebaptizandos eos, qui habent Christiani baptismi sacramentum, hoc testimonio Legis adjuvari se putent: quia nullus bis numero unus homo est circumcisus; sed populus qui jam fuerat in quibusdam circumcisus, in quibusdam vero adhuc incircumcisus erat. Et si aliquo modo id fieri posset, ut bis circumcidi hominem Deus juberet; numquid possunt dicere ideo fuisse præceptum, quia illi ab Ægyptiis fuerant circumcisi, aut ab aliquibus hæreticis ab Israelitarum societate segregatis? Cum vero satis etiam appareat, quare sit a Deo dictum; nullum hic possunt homines erroris sui patrocinium reperire.

QUÆST. VII. Jos. 5. 15. Quando Jesus vidit virum contra se stantem evaginato gladio, et eo respondente dicit, quod esset princeps militiæ virtutis Domini; et prostratus in terram dixit, *Quid præcipis tuo famulo?* Quæri potest, utrum Angelo se prostraverit, eumque dixerit Dominum; an potius intelligens a quo missus fuerat, ipsum Dominum dixerit, eique se prostraverit. Erat autem, sicut legitur, Jesus in Jericho, non utique in ipsa civitate, cujus muri nondum ceciderant, quod mox futurum erat, ut in eam possent intrare; sed in agro ad eam pertinente: nam interpretatio, quæ est ex Hebræo, * sic habet.

* sic Vulgata nostra.

QUÆST. VIII. Josue 7. In eo quod factum est ut Achar de tribu Juda furaretur de anathemate civitatis Jericho contra præceptum Domini: et propter ejus peccatum tria millia quæ missa fuerant in Gai, dederunt terga hostibus, et occisi sunt ex eis triginta sex viri: et populo graviter territo, Jesus eum senioribus se prostravit ad Dominum, eique responsum est ideo factum esse, quod peccaverit populus: minatus est etiam Deus non se cum eis futurum, nisi abstulerint anathema de se ipsis: et quod ostensus est qui fecerat, nec solus occisus, sed cum omnibus suis: quæri solet quomodo juste pro alterius peccatis in alios vindicetur; maxime quia in Lege Dominus dixit, nec patres pro filiorum, nec filios pro patrum peccatis esse puniendos? An aliud judicantibus hominibus est præceptum, ne quemquam pro altero puniant: Dei autem judicia non sunt ejusmodi, qui alto et invisibili consilio suo novit quatenus extendat etiam temporalem hominum pœnam salubremque terrorem: Non enim aliquid (a) dirum, quantum adtinet ad universi mundi administrationem, contingit mortalibus, eum moriuntur quandoque morituri: et tamen apud eos qui talia metuunt, disciplina sancitur, ut non se solum quisque curet in populo, sed invicem sibi adhibeant diligentiam, et tamquam unius corporis et unius hominis alia pro aliis sint membra sollicita. Nec tamen credendum est, etiam pœnis quæ post mortem irrogantur, alium pro alio posse damnari: sed in his tantum rebus hanc irrogari pœnam, quæ finem fuerant habituræ, etiamsi non eo modo finirentur. Simul etiam ostenditur, quantum connexa sit in populi societate ipsa universitas, ut non in seipsis singuli, sed et tamquam partes in toto existimentur. Per unius igitur peccatum mortemque paucorum admonitus est populus universus, tamquam in corpore universo quærere quod admissum est. Simul etiam significatum est quantum mali fieret, si universa illa congregatio peccas-

Deut. 13. 16.

(a) Editi, *durum.*

a set; quando ne unus quidem ita potuit (*a*) judicari, ut ab eo possent esse securi. At vero si Achar ab aliquo inventus atque comprehensus, et illius criminis reus ad judicium Jesu fuisset adductus, nequaquam putandum est hominem judicem vel pro illo vel cum illo quemquam alium, qui societate facti ejus minime teneretur, fuisse puniturum. Neque enim ei mandatum Legis licebat excedere, quod datum est hominibus, ne judicio suo, quod in hominem homini jussum sive permissum est, alterum pro alterius peccato arbitretur esse plectendum. Longe autem secretiore justitia judicat Deus, qui potens est etiam post mortem, quod homo non potest vel liberare vel perdere. Visibiles igitur afflictiones hominum sive mortes, quoniam his quibus ingeruntur, et obesse et prodesse possunt, novit Dominus in occulto providentiæ suæ quemadmodum juste quibusque dispenset, etiam cum aliorum peccata in aliis videtur ulcisci. Pœnas vero invisibiles, quæ nonnisi nocent, et prodesse non possunt, ita nullus Deo judice pro alienis peccatis luit, sicut homine judice luere nullus nisi pro sua culpa istas visibiles debet. Hoc enim præcepit homini judici Deus, in his quæ ad hu-
b manum judicium pertinent (*b*) vindicanda, quod in suo judicio facit ipse, quo potestas non adspirat humana.

QUÆST. IX. Josue 7. 15. et 25.
1. Merito quæritur, cum Dominus propter illum, qui de anathemate furtum fecerat, præceperit eum, qui fuisset ostensus, igni cremari, cur eum ostensum Jesus lapidari potius a populo fecerit. An ita eum mori oportuit, quemadmodum Jesus, qui propius Dominum sequebatur, Domini verba jubentis intelligere potuit? Sic enim alius quisquam non facile potuit. Unde magis quærendum est, cur lapidationem ignem appellaverit Dominus, quam credendum Jesum aliud fecisse quam jusserat Dominus. Nam neque ad intelligendum verba Domini quisquam potuit esse sapientior, neque ad faciendum quisquam obedientior. Proinde ignis nomine pœnam potuisse significari, Scriptura testis est in Deu-
Deut. 4. 20. teronomio, ubi dicitur ad filios Israel, Et eduxit vos de fornace ferrea ex Ægypto: ubi utique duram tribulationem intelligi voluit.

2. Duæ autem mihi caussæ occurrunt, (non ut ambæ sint, sed ut altera ex eis,) cur non ille cum suis omnibus evidenti igne crematus sit. Si enim peccatum ejus Dominus tale esse judicavit, quod supplicio illo expiatum non puniret in æternum, propter ipsam expiationem et purgationem congruenter illa pœna ignis nomen accepit. Neque ad hunc intellectum quisquam tendere admoneretur, si eum proprie visibilis ignis exureret; sed in eo quisque remaneret, quod aperte videbat impletum, nec aliquid ultra quæreret: nunc vero cum propter Dei verba et factum Jesu, a quo prævaricari illa verba non possent, rectissime dicitur etiam lapidationem ignem fuisse; eleganter agnoscitur
A illa pœna hominem, ne in posterum peccato illo interiret, fuisse purgatum. Quod significant etiam vasa in Levitico, quæ jubentur igne purgari. Si autem tale fuit illud peccatum, propter quod eum etiam post istam vitam gehenna susciperet, ideo Jesus eum voluit lapidari, ut quod a Domino dictum est, *igni cremabitur*, illud ad- Josue 7. 15.
moneret intelligi, quod Dominus faceret, non quod ab ipsis esset faciendum. Si enim dixisset Dominus, Igni cum cremabitis et omnia ejus; huic sensui locus nullus esset: cum vero ita positum est, ut magis videatur Deus quod ei futurum esset prædixisse, quam quod ei ab hominibus deberet fieri præcepisse; melius non potuit facere Jesus, qui divina verba sicut tantus Propheta intellexit, qui etiam hoc ipsum prophetice
B fecit, quam ut illum lapidibus potius quam flammis interimeret, ne in illis ignibus verba Domini viderentur impleta, quæ ob aliud dicta volebat intelligi.

3. Nec movere debet, quod non ipsum tantum, sed etiam omnia quæ sunt ejus, Deus cremanda igni prædixerit. Sic enim ait, *Igni cremabitur, et omnia quæcumque sunt ei.* Omnia enim quæcumque sunt ei, opera ejus possunt intelligi, quæ eum illo dixit esse concremanda: non sicut dicit Apostolus de quibusdam operibus 1. Cor. 3. 15.
igne consumtis, ipse autem salvus erit; si hujus peccatum ita intelligendum est, ut etiam æterno igne puniatur. Filios ergo ejus et filias cum pecoribus et omnibus quæ habebat, populus quidem cum eum puniret, simul lapidibus obruit:
C non tamen hoc judicio humano, sed prophetico spiritu fecit Jesus; sive ita intelligens, omnia quæ sunt ei, ut nec filios censeret exceptos, lapidationis etiam pœnam pro igne ingerens; sive opera ejus quæ post mortem Deus in illo fuerat crematurus, non solum per cetera quæ illi erant, verum etiam per filios ejus significans.

4. Nec ideo sane credendum est eos pro peccato patris, a quo innocentes erant, etiam post mortem supplicio inferni ignis incensos. Mors quippe ista quæ omnes manet, quamvis de primo peccato veniat, tamen quia ita nati sumus, ut necessario moriendum sit, accelerata quibusdam est utilis. Unde legitur de quodam, Raptus Sap. 4. 11.
est, ne malitia mutaret intellectum ejus. Quo ergo judicio Dei, vel misericordia, fuerit irrogata sive filiis ejus, sive illis triginta sex viris,
D cum omnes ab ejus peccato alieni fuerint, latet Rom. 9. 14.
apud eum apud quem non est iniquitas. Verum illud in promtu est, quod et populum terribiliter oportebat quærere quod admissum est: et tanto vehementius timuerunt ceteri factum ejus imitari, quanto magis humana exhorret infirmitas, et in tam magnum tamquam justum populi odium dari, et eis quos ad spem propagandi generis se relicturum putabat peccato suo secum consumtis suis posteris emori.

QUÆST. X. Josue 8. 3.
Quod Deus jubet loquens ad Jesum, ut con-

(a) MS. Cisterciensis, *vindicari*.

(b) Sic Rat. et MSS. At Am. Er. et Lov. *judicanda*.

stituat sibi retrorsus insidias, id est insidiantes bellatores ad insidiandum hostibus, hinc admonemur non injuste fieri ab his, qui justum bellum gerunt, ut nihil homo justus præcipue cogitare debeat in his rebus, nisi ut justum bellum suscipiat, cui bellare fas est: non enim omnibus fas est. Cum autem justum bellum susceperit, utrum aperta pugna, utrum insidiis vincat, nihil ad justitiam interest. Justa autem bella definiri solent, quæ ulciscuntur injurias, si qua gens vel civitas, quæ bello petenda est, vel vindicare neglexerit quod a suis improbe factum est, vel reddere quod per injurias ablatum est. Sed etiam hoc genus belli sine dubitatione justum est, quod Deus imperat, apud quem non est iniquitas, et novit quid cuique fieri debeat. In quo bello ductor exercitus vel ipse populus non tam auctor belli, quam minister judicandus est.

Quæ censentur bella justa. — *Rom. 9. 14.*

QUÆST. XI. — *Josue 8. 4. 5. etc.*

Jesus mittens ad Gai debellandum triginta millia bellatorum, ait illis, *Vos insidiabimini post civitatem, et non longe eritis a civitate, et eritis omnes parati: et ego et omnis populus, qui mecum est, accedemus ad civitatem. Et erit, cum exierint qui commorantur in Gai, in obviam nobis, sicut antea, et fugiemus a facie illorum. Et cum exierint post nos, adducemus illos de civitate, et dicent. Fugiunt isti a facie nostra, sicut antea. Vos autem exurgetis ex insidiis et ibitis in civitatem. Secundum verbum istud facietis. Ecce præcipio vobis.* Quærendum est, utrum omnis voluntas fallendi pro mendacio deputanda sit: et si ita est, utrum possit justum esse mendacium, quo ille fallitur, qui dignus est falli. Et si ne hoc quidem mendacium justum reperitur, restat ut secundum aliquam significationem hoc, quod de insidiis factum est, ad veritatem referatur.

QUÆST. XII. — *Josue 9. 5.*

Quod Gabaonitæ venerunt ad Jesum cum vetustis panibus et saccis, ut putarentur, sicut finxerant, de terra venisse longinqua, quo eis parceretur: (constitutum enim erat a Domino, ne alicui terras illas inhabitanti parcerent, quo ingrediebantur:) nonnulli codices et Græci et Latini habent, *Et accipientes saccos veteres super humeros suos;* alii vero qui veraciores videntur, non habent, *super humeros*, sed, *super asinos suos.* Similitudo enim verbi in Græca lingua mendositatem facilem fecit, et ideo Latina quoque exemplaria variata sunt. ὤμων quippe et ὄνων non multum ab invicem dissonant, quorum prius humerorum nomen est, posterius asinorum. Ideo est autem de asinis credibilius, quoniam se a sua gente longinqua missos esse dixerunt: unde apparet eos fuisse legatos, et ideo magis in asinis quam in humeris necessaria portare potuisse: quia nec multi esse poterant; et non solum saccos, sed etiam utres eos portasse Scriptura commemorat.

QUÆST. XIII.

Quæri potest, quomodo jurationem servan-

A dam esse crediderint Hebræi Gabaonitis, quibus ita juraverant, tamquam de longinqua terra venientibus, sicut illi mentiti fuerant. Sciebant enim se debellandos, si cognitum esset Hebræis in ea terra eos habitare, quam promissam fuerant interfectis habitantibus retenturi. Mentientibus ergo quod de longinqua terra ad eos venissent, juraverunt eis Israelitæ. Postea quam vero cognoverunt ibi eos habitare; ubi omnes quos invenerant secundum Dei præceptum debellare oportebat, noluerunt tamen frangere jurationem: et licet eos mentitos esse didicissent, parcere maluerunt jurationis caussa; cum possent utique dicere (*a*) se tantum illis jurasse, quos eos esse crediderant, id est de longinquo venientes: cum vero aliud cognoverunt, præceptum circa eos Domini implendum erat, ut sicuti ceteri expugnarentur. Deus autem hoc approbavit, nec parcentibus succensuit: quamvis eum non interrogassent quinam illi essent, et ideo eos illi fallere valuissent. Unde non importune utique credendi sunt, etsi fallere homines pro sua salute voluerunt, non tamen fallaciter Deum timuisse in populo ejus: propterea nec succensuit Dominus jurantibus aut parcentibus, adeo ut postea Gabaonitas ipsos tamquam populi sui homines de domo Saul vindicaverit, sicut Regnorum ostendit historia. Et quoniam juratio sic servata est, quamvis in hominibus qui mentiti sunt, ut ad clementiam sententia flecteretur, non displicuit Deo. Nam si e contrario jurassent, aliquos se interfecturos, quos Gabaonitas in terra promissionis esse putavissent, et postea didicissent eos esse ab illa terra extraneos, et de longinquo ad se venisse, nullo modo arbitrandum est, quod eos essent debellaturi caussa jurationis implendæ: cum propter ipsam parcendi clementiam sanctus David, etiam post verba, quibus se Nabal interfecturum esse juraverat, utique sciens quem fuerat interfecturus, parcere maluit, nec in re duriore implere juramentum; magis Deo placere existimans, si quod ira perturbatus ad nocendum juraverat, non fecisset, quam si perfecisset.

Josue 9. 19. — *2. Reg. 21.* — *1. Reg. 25. 22.*

QUÆST. XIV. — *Josue 10. 7.*

Cum obsessi Gabaonitæ a regibus Amorrhæorum, misissent ad Jesum, ut sibi subveniretur; ita Scriptura sequitur, et dicit, *Et adscendit Jesus a Galgala, ipse et omnis populus bellatorum cum illo, omnis potens in fortitudine. Et dixit Dominus ad Jesum, Noli timere illos; in manus enim tuas tradidi eos: non subsistet ex illis quisquam coram vobis.* Ubi neque consultus est Dominus, utrum eundum ad eos esset: sed ultro suis recte subvenire volentibus, futuram victoriam prænuntiavit. Sic ergo posset, quamvis non consultus, de ipsis Gabaonitis admonere qui essent, cum se longinquos esse mentirentur, nisi ei placuisset illa juratio, quæ subjectis parcere cogeret. Crediderant enim Deo, quem audierant suo populo promisisse quod il-

(*a*) MSS. *se tamquam illis jurasse.*

las gentes subverteret, eorumque terram obtineret; et hanc eorum fidem non eos (a) prodendo remuneravit quodam modo.

QUÆST. XV. Jos. 10, 3, 6. QUÆRITUR quemadmodum rex civitatis Jerusalem Adonibezech et ceteri quatuor cum quibus obsedit Gabaonitas, secundum Septuaginta interpretes, primo reges Jebusæorum cum ad eos obsidendos convenerunt, postea vero reges Amorrhæorum dicantur ab ipsis Gabaonitis, quando nuntios miserunt ad Jesum, ut eos de obsidione liberaret. Sicut autem inspicere potuimus in ea interpretatione quæ ex Hebræo est, utrobique * Amorrhæorum dicuntur: cum constet Jebusæorum fuisse regem civitatis Jerusalem, quia ipsa est dicta Jebus tamquam illius gentis metropolis; et septem gentes sæpissime Scriptura commemoret, quas promisit Deus exterminaturum se esse a facie populi sui, ex quibus una perhibetur Amorrhæorum. Nisi forte hoc nomen universale fuerat omnium, aut potius majoris partis: ut non una, sed plures in his septem hoc nomine tenerentur: quamvis esset etiam una de septem, quæ Amorrhæorum proprie vocaretur: sicut est pars quædam quæ proprie dicitur Libys, quamvis hoc nomen universæ Africæ competat; et pars quædam quæ proprie dicitur Asia, quamvis Asiam vel dimidium terrarum orbem quidam, vel alii tertiam partem orbis posuerint. Nam, quod constat, et Chananæi tamquam una gens in illis septem commemorantur, et tamen universa illa terra originaliter terra Chanaan vocatur.

* Sic in Vulgata.

QUÆST. XVI. Josue 11, 11. et 15. *Non dimisit in ea Jesus quidquam spirans, sicut præcepit Dominus Moysi puero suo, et Moyses similiter præcepit Jesu, et sic fecit Jesus: non est transgressus quidquam ab omnibus, quibus constituit Dominus Moysi.* Propter hoc nullo modo putanda est ista crudelitas, quod nullum vivum in civitatibus sibi traditis dimittebat Jesus, quia Deus hoc jusserat. Qui autem existimant hinc Deum ipsum fuisse crudelem, et propter hoc veteris Testamenti verum Deum fuisse auctorem nolunt credere, tam perverse de operibus Dei quam de peccatis hominum judicant, nescientes quid quisque pati dignus sit, et magnum putantes malum cum casura dejiciuntur, mortalesque moriuntur.

QUÆST. XVII. Jos. 11, 19. *ET non erat civitas, quæ non erat tradita filiis Israel.* Quæritur quomodo hoc verum sit, cum nec temporibus postea Judicum, nec temporibus Regum omnes omnino illarum septem gentium civitates capere potuerint Hebræi. Sed aut sic intelligendum est, quod ad nullam civitatem bellando accesit Jesus quam non ceperit: aut certe nulla non capta est, sed earum quæ in regionibus supra commemoratis fuerunt. Enumeratæ sunt enim regiones, in quibus fuerunt civitates, de quibus facta est ista conclusio, *Et omnes cepit in bello.*

QUÆST. XVIII. *QUIA per Dominum factum est confortari cor eorum, ut obviam irent ad bellum ad Israel, ut*

A *exterminarentur, ita ut non daretur*
cordia, sed ut exterminarentur, sicut
minus ad Moysen. Ita dictum est hoc
num factum confortari cor eorum, b
durari cor eorum, sicut de Pharaone
vino altoque judicio juste fieri minime
dum est, cum deserit Deus et possidet
quod sic accipiendum est quemadmod
Sed hic aliud movet, quomodo dictum
eis confortatum cor, ut exsurgerent
adversus Israel, et ob hoc eis non præb
sericordiam: quasi præbenda esset, si
rent; cum Deus præceperit nulli eorum
cendum; et ob hoc Gabaonitis peperce
se de longinqua terra venisse fingent
jurationem tenuerant. Sed quoniam q
B ultro præbuerunt israelitæ misericordia
vis contra Dei mandatum; ad hoc di
intelligendum est, istos ita bellasse
parceretur, nec ab eis ipsis Israelitæ
Dei mandato ad misericordiam flecteren
quidem duce Jesu, qui omnia diligen
præcepta servabat, non est credendum
fuisse: verumtamen nec ipse istos ta
levisset, nisi conspirantissime contra
qua ita fieri posset ut eis ab illo m
bellatis, qui Dei præcepta implere cu
mansissent ad illud tempus, quando e
parcere post mortem Jesu, qui non t
Dei mandata faciebant. Nam et adhuc
vente quibusdam illi pepercerunt, tan
eos ditioni suæ subjugantes: quosdam
C vincere potuerunt. Verum hæc non ill
cta sunt; sed cum jam senex vacaret
tantummodo eis terras dividens; ut ips
non bellante, divisas sibi terras partim
ste vacuas tenerent, partim pugna
rent. Et quod vincere aliquos minime p
providentiæ divinæ fuisse, opportune
rarum certis apparebit locis.

ET non perdidit Ephræm Chananæu
bitabat in Gazer: et habitabat Chan
Ephræm usque in diem istum, donec
Pharao rex Ægypti, et cepit civitate
cendit eam in igni: et Chananæos,
zæos, et qui habitabant in Gazer tran
et dedit eam Pharao in dotem filiæ su
de Pharaone rege dictum est, miror si
D tice dictum intelligere debemus; cum
storia illis temporibus conscripta cred
bus erant gesta illa recentia. Quid au
gnum eligi potuit quod prophetice di
cum præterita narrentur, taceanturqu
majora, et maxime necessaria? Proin
existimandum est Septuaginta interpre
auctoritate prophetica ex ipsa mirabil
sione interpretati esse perhibentur, b
disse, non tamquam futura prænuntia
quis illo tempore ipsi erant, quo facta
minerant, et in libris Regnorum leger

(a) Sic MSS. cum Rat. et Am. At Er. et Lov. perdendo.

nim regum temporibus factum est. Quod ideo A credibilius nobis visum est, quoniam inspeximus interpretationem quæ est ex Hebræo, et hoc ibi non invenimus: sicut nec illud quod dictum est de Jericho, quod Hoza qui eam reparasset, incurrerit maledictum quod dixerat Je-
Jos. 6. 26. sus. Sic enim scriptum est, *Et adjuravit Jesus in illa die: Maledictus homo qui resuscitabit et ædificabit civitatem illam: in primogenito suo fundabit eam, et in novissimo suo imponet portas ejus:* huc usque invenitur in interpretatione ex Hebræo. Illud autem quod sequitur, *Et ita fecit Hoza qui ex Bethel, in Abiron primogenito fundavit eam, et in* (a) *resalvato novissimo imposuit portas ejus:* hoc illic non legitur. Unde apparet a Septuaginta interpositum, qui factum esse noverant.

QUÆST. XX. Josue 19. 47. apud LXX. *Et Amorrhæus permansit ut habitaret in Elom et in Salamin, et gravata est manus Ephræm super eos, et facti sunt illis tributarii.* Hoc jam contra Domini præceptum fiebat, et adhuc vivebat Jesus, sed dux eorum in illis præliis jam
Jos. 21. 20. præ senectute non erat. Propter hoc dictum est, a Domino factum ut confortaretur cor illorum, qui simul conspiraverunt ire in bellum contra Jesum, ne ista illis misericordia præberetur, etiam contra Dei præceptum, si remansissent non expugnati, et senescente sive defuncto Jesu relinquerentur expugnandi a filiis Israel, qui eis contra præceptum Domini possent parcere, quod ille non faceret.

QUÆST. XXI. 1. Merito quæritur, cum Israel non solum usque ad diem mortis Jesu, verum etiam postea non eradicaverit gentes, quæ terram promissionis tenebant, quamvis ex parte illis debellatis in eadem promissa hereditate consisterent, quo-
Jos. 21. 41. 42. et 43. modo intelligendum sit quod dictum est, *Et dedit Dominus Israeli omnem terram, quam juraverat dare patribus eorum, et hereditaverunt eam, et habitaverunt in ea. Et requiem dedit illis Dominus in circuitu, sicut juraverat patribus eorum: non restitit quisquam ante faciem illorum ab omnibus inimicis eorum, omnes inimicos eorum tradidit Dominus eis in manus eorum. Non decidit ex omnibus verbis bonis, quæ locutus est Dominus filiis Israel, omnia advenerunt.*

2. Diligenter ergo universa consideranda sunt. Et primum videndum quot gentium terra promissa sit Israelitis. Septem quidem gentes assidue videntur commemorari, sicut in Exodo le-
Exodi 33. 1. etc. gitur, Et dixit Dominus ad Moysen, Vade, et adscende hinc tu et populus tuus, quos eduxisti
» de terra Ægypti, in terram quam juravi Abra-
» ham et Isaac et Jacob, dicens, Semini vestro
» dabo eam: et simul mittam ante faciem tuam An-
» gelum meum, et ejiciet Amorrhæum et Cetthæum
et Pherezæum et Gergesæum et Evæum et Jebu- »
sæum et Chananæum. Harum ergo septem gen- »
tium terram videtur Deus Patribus promisisse. Scriptum est etiam in Deuteronomio multo ex-
Deut. 20. 10. etc. pressius, Si autem accesseris ad civitatem expugnare eam, et evocaveris eos cum pace, siquidem pacifica responderint tibi, et aperuerint ti- »
bi omnes populi qui inventi fuerint in civitate »
erunt tibi tributarii et obedientes: si autem non »
obedierint tibi, et fecerint ad te bellum, et cir- »
cumsedebis eam, et tradet eam Dominus Deus »
tuus in manus tuas, et interficies omne mascu- »
linum ejus in nece gladii, præter mulieres, et su- »
pellectilem: omnia pecora et omnia quæcumque »
fuerint in civitate et omnia utensilia prædaberis »
tibi, et edes omnem prædationem inimicorum »
B tuorum, (b) quos Dominus Deus tuus dabit tibi. » b
Sic facies omnibus civitatibus quæ longe sunt a »
te valde, quæ non sunt a civitatibus gentium »
istarum. Ecce autem ex civitatibus istis, quas »
Dominus Deus tuus dat tibi hereditare terram »
eorum, non vivificabis omnem vivum, sed ana- »
themabis eos. Cetthæum et Amorrhæum et Cha- »
nanæum et Pherezæum et Evæum et Jebusæum »
et Gergesæum, quemadmodum mandavit tibi Do- »
minus Deus tuus. Et hic istarum septem gentium »
terram promissam in hereditatem, quam debellatis usque ad internecionem eisdem gentibus Israelitæ possiderent, manifestum est. Ceteras enim quæ longinquius extra istas gentes invenirentur, voluit fieri tributarias eorum, si non resisterent: si autem resisterent, etiam ipsas in-
C terfici, et in perditionem dari, exceptis pecori-
Deut. 7. 1. etc. bus et quæ in prædam possent venire. Item alio loco in Deuteronomio ita legitur, Et erit, cum
induxerit te Dominus Deus tuus in terram in »
quam intras (c) ibi hereditare eam, et abstule- » c
rit gentes magnas et multas a conspectu tuo, »
Cetthæum et Gergesæum et Amorrhæum et Phe- »
rezæum et Chananæum et Evæum et Jebusæum, »
septem gentes magnas et multas et fortiores vo- »
bis, et tradet eos Dominus Deus tuus in manus »
tuas, et percuties eos, exterminio extermina- »
bis eos. Non dispones ad eos testamentum, ne- »
que miserearis eorum, neque matrimoniis jun- »
gamini cum eis: filiam tuam non dabis filio e- »
jus, et filiam ejus non sumes filio tuo, etc. »

3. Proinde his atque aliis Scripturarum locis
D sæpe ostenditur, harum septem gentium terras ita accepisse in hereditatem filios Israel, ut non cum eis qui easdem terras tenebant, sed pro eis illic habitarent. Verumtamen in Genesi non istæ tantum septem gentes, sed undecim promittun-
Gen. 15. 18. 19. etc. tur semini Abrahæ. Sic enim legitur: in die illa disposuit Dominus Deus testamentum ad Abra-
ham, dicens, Semini tuo dabo terram hanc, a »
flumine Ægypti usque ad flumen magnum, flu- »

(a) Rat. et Lov. *et in se salvato.* MSS. duo Vaticani, totidemque ex nostris, *et in resalvato*, apud LXX. καὶ ἐν τῷ διασωθέντι. Attamen Cisterciensis vetus codex habet hic, *et in Sesal nato.* Quæ lectio collata ad 1 Reg. 16. 34. ubi in Vulgata versione legitur, *et in Segub novissimo suo:* in Arabica, *et in Saqub natu minimo etc.* inducit ut suspicemur Græcum διασωθέντι profectum esse ex mendoso Latino, adeoque additamentum illud non a Septuaginta interpretibus, ut credit Augustinus sed e Latinis postmodum fuisse interpositum.

(b) Sic MSS. et LXX. At editi *quam*.

(c) Am. Er. et Lov. *intrabis*. Rat et MSS. duo *intrabitis*. Alii quidam MSS. *intras ibi:* juxta LXX.

A

» men Euphratem, Cenæos et Cenesæos et Cetmonæos et Cetthæos et Pherezæos et Raphahim et Amorrhæos et Chananæos et Evæos et Gergesæos et Jebusæos. Quæ ita solvitur quæstio, ut intelligamus hanc præcessisse prophetiam, quod in eos fines regnum fuerat porrecturus et dilataturus Salomon, de quo ita scriptum est, Et o-

3. Reg. 10. 22. apud LXX. 9. 19. in Vulg.

» mne propositum Salomonis, quo destinaverat ædificare in Jerusalem et Libano et in omni terra potestatis suæ: omnis populus qui derelictus est a Cetthæo et Amorrhæo et Pherezæo et Evæo et Jebusæo, qui non erant ex Israel, ex filiis eorum, qui residui erant cum eis in terra, quos non consumserant filii Israel, et subjugavit eos Salomon in tributum usque in diem hunc. Ecce residua populorum debellandorum atque omnino ex Dei præcepto perdendorum subjugavit Salomon in tributum, quos utique secundum Dei præceptum perdere debuit: sed tamen subjugati tamquam tributarii possessi sunt. Paulo post autem ita legitur: Et erat dominans in omnibus regibus a flumine usque ad terram Philistiim, et usque ad fines Ægypti.

3 Reg. 10. 26. apud LXX. 4. 21. in Vulgat.

Ecce ubi impletum est quod in Genesi Deus ad Abraham loquens, promittensque prædixerat. A flumine quippe hic intelligitur ab Euphrate: magnum enim flumen in illis locis, etiam proprio nomine non addito, potest intelligi. Neque enim de Jordane hoc accipi potest, cum et citra Jordanem et ultra Jordanem jam terras Israelitæ obtinuerant et ante regnum Salomonis. Ergo a flumine Euphrate ex partibus Orientis, usque ad fines Ægypti, quæ pars illis erat ab Occidente, regnum Salomonis Scriptura Regnorum dixit fuisse porrectum. Tunc ergo amplius subjugatum est, quam septem illæ gentes tenebant; ac per hoc tunc in servitutem redactæ sunt, non septem, sed undecim gentes. Quod enim in Regnorum libris scriptum est, usque ad fines Ægypti a flumine, cum Scriptura ab Oriente usque ad Occidentem quantum porrectum esset regnum, vellet ostendere: hoc idem in Genesi, cum ab Occidente usque ad Orientem præfiniretur, dictum est, a flumine Ægypti usque ad flumen magnum Euphratem. Flumen quippe Ægypti, qui finis est disterminans regnum Israel ab Ægypto, non est Nilus, sed alius est

a non magnus fluvius, qui fluit per (a) Rhinocoruram civitatem, unde jam ad Orientem versus incipit terra promissionis. Sic ergo fuerat constitutum filiis Israel, ut septem gentium terras, exterminatis et perditis illis gentibus, ipsi inhabitarent: aliis autem regnarent subditis atque tributariis usque ad flumen Euphratem. Et quamvis in hoc Deo non obtemperassent; quia et ex illis, quas exterminare deberent, obedientes aliquos fecerant: Deus tamen temporibus Salomonis fidem suæ promissionis implevit.

4. Nunc itaque in libro Jesu Nave quod considerare suscepimus, quomodo erit verum, *Et dedit Deus Israeli omnem terram, quam juraverat dare patribus eorum, et hereditaverunt eam?*

Josue 21. 41.

Quomodo adhuc vivente Jesu omnem terram dedit, cum etiam reliquias illarum septem gentium nondum superavissent? Nam quod sequitur, *et hereditaverunt eam*, verum est; quia ibi erant, ibique consederant. Deinde quod adjungit, *Et requiem dedit illis Dominus in circuitu, sicut juraverat patribus eorum*, verum est, quia vivo adhuc Jesu non eis quidem cedebant reliquiæ illarum gentium, sed nulla earum eos in terris ubi consederant bello lacessere audebat. Ideo dictum est et quod deinde adjungitur, *Non restitit quisquam ante faciem illorum ab omnibus inimicis eorum.* Quod vero sequitur, *Sed omnes inimicos eorum tradidit Dominus illis in manus eorum:* hos intelligi voluit inimicos, qui obviam ire in bellum ausi sunt.

B

Deinde quod dicit, *Non decidit ex omnibus verbis bonis, quæ locutus est Dominus filiis Israel, omnia advenerunt*, ita vult intelligi, quia cum jam illi contra præceptum Domini fecissent, quibusdam parcendo ex illis septem gentibus, et eos obedientes faciendo, adhuc tamen inter eos salvi erant. Ideo cum dixisset *ex omnibus verbis*, addidit *bonis;* quia nondum evenerant maledicta contemtoribus et transgressoribus constituta. Restat ergo ut quod ait, *Dedit Dominus Israeli omnem terram quam juraverat dare patribus eorum*, secundum hoc intelligatur, quia etsi adhuc erant ex illis gentibus reliquiæ conterendæ et exterminandæ, vel ex aliis usque ad flumen Euphratem, aut subjugandæ si non resisterent,

C

aut perdendæ si resisterent: tamen in usum eorum relictæ sunt, in quibus exercerentur, ne carnalibus affectibus et cupiditatibus infirmi, repentinam tamquam rerum temporalium prosperitatem modeste ac salubriter sustinere non possent, sed elati citius interirent, quod opportune alio loco demonstrabitur. Omnis ergo illis terra data est; quia et illa pars, quæ nondum fuerat in possessionem data, jam data fuerat in quamdam exercitationis utilitatem.

QUÆST. XXII.

Quod sit, *Non restitit quisquam ante faciem illorum ab omnibus inimicis eorum*, quæri potest quomodo verum sit, cum de tribu Dan superius scriptum sit, quod eos hostes eorum non permiserint descendere in vallem, et prævaluerint eis in montibus.

Josue 21. 42. Josue 19. 48. apud LXX. Lib. 1. quæst. in Gen. q. 17.

D

Sed quod diximus cum duodecim filios Jacob Scriptura in Mesopotamia natos commemorasset ubi non fuerat natus Benjamin; hoc etiam hic intelligendum est, quia (b)

b

pro universo populo undecim tribus deputatæ sunt, ea regula, quæ aliis Scripturarum locis nobis satis innotuit. Caussa autem si quæritur, cur hæc tribus in ea sorte quæ illi obvenit, non obtinuerit sufficientes terras, et ab eis a quibus tenebantur afflicta sit, in Dei quidem secreto consilio esse credendum est. Verumtamen cum Jacob filios suos benediceret, tale dixit de isto Dan, ut de ipsa tribu existimetur exsurrectu-

Gen. 49. 17.

(a) Ita in vetustis codicibus et in editione Rat. scribitur. At apud Er. et Lov. *Rhinocoluram*, apud Am. *Rhinocoruram*.

(b) Editi: *pro universo populo duodecim tribus*. At nostri omnes MSS. *undecim*.

rus Antichristus. Unde nunc dicere plura non suscipimus, cum etiam sic solvi possit hæc quæstio, quia *non restitit quisquam ante faciem illorum ab omnibus inimicis eorum*, cum simul sub unius ducis imperio bellum gererent, antequam singulis tribubus sua defendenda dividerentur loca.

QUÆST. XXIII. Josue 22. 23. Luc. 2. 30. Er in *sacrificiis salutarium nostrorum*. Quia pluraliter dicta sunt sacrificia, pluraliter etiam salutaria. Ubi advertendum est diligentius, quemadmodum dici soleat sacrificium salutaris, quoniam si Christum acceperimus, quoniam ipse dictus est Salutare Dei, non occurrit quemadmodum pluraliter possit hoc verbum intelligi. I. Cor. 8. 6. Unus enim Dominus noster Jesus Christus: quamvis dicantur Christi per ejus gratiam, sicut in Psal. 104. 15. Psalmo legitur, Nolite tangere Christos meos. Sed utrum salutares dici possint, vel salutaria, non facile (*a*) audendum est: solus enim ipse Salvator corporis.

QUÆST. XXIV. Josue 23. 14. Quod dicit Jesus de sua propinquante morte. *Ego autem recurro viam, sicut et omnes qui super terram:* in ea interpretatione quæ est ex Hebræo invenimus, * *ingredior viam*. Ita ergo accipiendum est quod Septuaginta dixerunt, *recurro*, sicut dictum est homini, Donec revertaris in terram unde sumtus es: ut secundum corpus dictum intelligatur. Secundum animam vero, si voluerimus ita accipere, quemadmodum in Ecclesiaste positum est, Et spiritus revertetur ad Deum, qui dedit eum: non arbitror de omnibus posse dici, sed de iis qui sic vixerint, ut ad Deum redire mereantur, tamquam ad auctorem a quo creati sunt. Neque enim hoc et de illis recte intelligi potest, de quibus dicitur, Spiritus ambulans et non revertens. Iste autem vir sanctus Jesus Nave si non addidisset, *sicut et omnes qui super terram*, nulla esset quæstio; neque enim aliud de illo crederemus, quam quo eum dignum esse legimus: cum vero additum est, *sicut et omnes qui super terram*, mirum si hoc, quod Latinus interpres *recurro* posuit, non magis *percurro* vel *excurro* dicendum est, si hoc potest dici quod Græcus habet ἀποτρέχω. Omnes enim percurrunt, vel excurrunt hujus vitæ viam, cum ad ejus finem pervenerint. Sed quia hoc verbum positum est, ubi parentes Rebeccæ dicunt ad servum Abrahæ, Ecce Rebecca, accipiens recurre, et sit uxor domini tui: et ideo et hic ita hoc verbum interpretatum est.

(Marginal: * Sic Vulgata. — Gen. 3. 19. — Eccle. 12. 7. — Psal. 77. 39. — Gen. 24. 51.)

QUÆST. XXV. Josue 24. 3. Quod Septuaginta interpretes habent, *Et adsumsi patrem vestrum Abraham de trans flumen, et deduxi eum in omnem terram:* interpretatio quæ est ex Hebræo habet, *et induxi eum in terram* * *Chanaan*. Mirum est ergo si Septuaginta pro terra Chanaan omnem terram ponere voluerunt, nisi intuentes prophetiam, ut magis ex promissione Dei tamquam factum accipiatur, quod certissime futurum in Christo et in Ecclesia prænuntiabatur, quod est verum semen Abrahæ; A non in filiis carnis, sed in filiis promissionis.

(Marginal: * Sic Vulgata)

QUÆST. XXVI. Josue 24. 11. Er *bellaverunt adversus vos qui habitabant Jericho*. Quæri potest, quomodo id verum sit, cum clausis portis se murorum ambitu tantummodo tuerentur. Sed recte dictum est, quia et claudere adversus hostem portas, ad bellum pertinet. Non enim miserunt legatos qui poscerent pacem. Unde si dictum esset, pugnaverunt adversus vos, falsum esset. Neque enim bellum continuas pugnas habet, sed aliquando crebras, aliquando raras, aliquando nullas. Bellum est tamen quando (*b*) est quodam modo armata dissensio.

QUÆST. XXVII. Josue 24. 12. Quid est, quod inter cetera quæ Jesus Nave erga Israelitas Dominum fecisse commemorat dicit, *Misit ante vos vespas*, (*c*) *et ejecit illos a facie vestra:* quod etiam in libro Sapientiæ legi- B tur, nec tamen uspiam factum esse in iis, quæ gesta sunt, invenitur? An forte translato verbo, vespas intelligi voluit acerrimos timoris aculeos, quibus quodammodo volantibus rumoribus pungebantur, ut fugerent, aut aerios occultos spiritus, quod in Psalmo dicit, per angelos malignos. Nisi forte quis dicat, non omnia quæ facta sunt, conscripta; et hoc quoque visibiliter factum, ut veras vespas velit intelligi.

(Marginal: Sap. 12. 8. — Psal. 77. 49.)

QUÆST. XXVIII. Josue 24. 19. Quid est, quod dixit Jesus ad populum, *Non poteritis servire Domino, quia Deus sanctus est.* An quia illius sanctitati perfecta servitute quodammodo contemperari, humanæ fragilitati impossibile est? Quo audito, isti non solum ejus eligere servitutem, sed etiam de adjutorio ejus et misericordia præsumere debuerunt: quam ille C intellexit, qui dicit in Psalmo; Ne intres in judicium cum servo tuo; quoniam non justificabitur in conspectu tuo omnis vivens. Isti autem de se potius præsumere delegerunt, quod Deo possent sine ulla offensione servire, ut jam tunc inciperent, quod de illis expressit Apostolus, Ignorantes enim Dei justitiam, et suam volentes constituere, justitiæ Dei non sunt subjecti. Ita eis jam Lex subintrabat, ut abundaret delictum, et postea superabundaret gratia per Dominum Christum, qui finis est Legis ad justitiam omni credendi.

(Marginal: Psal. 124. 2. — Rom. 10. 3. — Ibid. 5. 20.)

QUÆST. XXIX. Josue 24. 23. Quid est quod ait idem Jesus loquens ad populum, *Et nunc circumauferte deos alienos, qui sunt in vobis, et dirigite corda vestra ad Dominum Deum Israel?* Non enim credendi sunt D adhuc habuisse apud se aliqua gentium simulacra, cum superius eorum obedientiam prædicaverit: aut vero si haberent, post tantas Legis comminationes, illa eos prospera sequerentur; cum sic in eos vindicatum sit quod unus eorum de anathemate furtum fecerat. Denique Jacob dixit hoc eis, qui cum illo exierant de Mesopotamia, ubi sic idola colebantur, ut et Rachel paterna furaretur: sed post illam admonitionem Jacob, dederunt quæ habebant, unde apparuit hoc eis ita dictum esse, quia sciebat eos habere ille qui dixerat. Nunc vero post hanc admonitio-

(Marginal: Gen. 31. 19. — Gen. 35. 4.)

(a) Vaticani MSS. *audiendum est.*
(b) Sic omnes MSS. At Editi, *quando portæ hostibus clauduntur: et quodammodo armata defensio.*

(c) Hic post, *et ejecit illos*, addimus ex MSS. *a facie vestra*. In Græco nunc est, ἀπὸ προσώπου ὑμῶν. a facie vestra.

nem Jesu Nave nullus tale aliquid protulit. Nec tamen putandum est hoc illum inaniter præcepisse: non enim ait, Et nunc auferte deos alienos si qui sunt in vobis; sed omnino tamquam sciens esse, *qui sunt*, inquit, *in vobis*. Proinde Propheta sanctus in cordibus eorum esse cernebat cogitationes de Deo alienas a Deo, et ipsas admonebat auferri. Quisquis enim talem cogitat Deum qualis non est Deus, alienum Deum utique et falsum in cogitatione portat. Quis est autem qui sic cogitet Deum quemadmodum ille est? Ac per hoc relinquitur fidelibus, quamdiu peregrinantur a Domino, auferre a corde suo irruentia vana phantasmata, quæ se cogitantibus ingerunt, velut talis aut talis sit Deus, qualis utique non est: et dirigere cor ad illum fideliter, ut quemadmodum et quantum nobis expedire novit, ipse B se insinuet per Spiritum suum, donec absumatur
Psal. 115. 11. omne mendacium, unde dictum est, Omnis homo mendax; et transacta non solum impia falsitate, verum etiam ipso speculo et ænigmate, facie ad faciem cognoscamus, sicut et cogniti sumus: quemadmodum Apostolus dicit, Videmus nunc per speculum in ænigmate, tunc autem facie ad
1. Cor. 13. 12. faciem: nunc scio ex parte, tunc autem cognoscam sicut et cognitus sum.

QUÆST. XXX. Jos. 24. v. 25. 26. et 27. 1. Et *disposuit Jesus testamentum ad populum in illo die, et dedit illi Legem et judicium in Silo coram tabernaculo Domini Dei Israel. Et scripsit verba hæc in libro Legis Dei: et accepit lapidem magnum, et statuit illum Jesus sub terebintho ante Dominum. Et dixit Jesus ad populum, Ecce lapis iste erit vobis in testimo-* C *nium, quia hic audivit omnia quæ dicta sunt a Domino, quæcumque locutus est ad vos hodie, et hic erit vobis in testimonium in novissimis diebus, cum mentiti fueritis Domino Deo vestro.* Hæc verba qui non in superficie tantum audiunt, sed aliquanto altius perscrutantur, nequaquam tantum virum tam insipientem putare debent, ut verba Dei quæ locutus est populo, inanimum lapidem audisse crediderit: qui etiamsi ab artifice in hominis similitudinem effigiatus esset, in-
Psal. 114. 6. ter illos utique deputaretur, de quibus in Psalmo canitur, Aures habent, et non audient. Neque enim idola gentium aurum et argentum sola
1. Pet. 2. 8. non audiunt, et si lapidea sint audiunt. Sed per hunc lapidem profecto illum significavit, qui fuit lapis offensionis non credentibus Judæis, et pe- D tra scandali: qui cum reprobaretur ab ædifican-
Psal. 117. 22. tibus, factus est in caput anguli: quem præfi-
Exodi 17. 6. guravit et illa petra, quæ potum sitienti popu-
1. Cor. 10. 4. lo, ligno percussa profudit; de qua dicit Apostolus, Bibebant autem de spiritali sequenti pe-
Josue 5. 2. tra, petra autem erat Christus. Unde et cultellis petrinis populum circumcidit iste ductor egregius: qui cultri petrini cum illo etiam sepulti sunt, ut profundum mysterium demonstrarent posteris profuturum. Sic ergo et istum lapidem, quamquam visibiliter statutum, spiritaliter debemus accipere, in testimonium futurum Judæis infidelibus, hoc est mentientibus; de quibus di-
Psal. 80. 16. cit Psalmus, Inimici Domini mentiti sunt ei. Ne-

A que enim frustra, cum jam Dei famulus Moyses, Exodi 24. 3. etc.
vel potius per eum Deus disposuisset ad populum testamentum, quod in arca erat, quæ dicta est arca testamenti, et in libris Legis tanta sacramentorum et præceptorum multiplicitate conscriptis, tamen etiam hic dictum est, *Disposuit Jesus ad populum testamentum in illa die.* Repetitio quippe testamenti novum Testamentum significat; quod significat et Deuteronomium, quod interpretatur secunda lex: quod significant et prioribus confractis tabulæ renovatæ. Multis Exod. 34. 1.
enim modis significandum, quod uno modo implendum fuit. Jam vero quod sub terebintho statutus est lapis, hoc significat, quod virga ad petram ut aqua proflueret; quia neque hic sine ligno statutus est lapis. Ideo autem subter, quia non fuisset in cruce exaltatus, nisi humilitate subjectus; vel quod illo tempore, quo id faciebat Jesus Nave, adhuc obumbrandum mysterium fuit. Terebinthi etiam lignum medicinalem lacrymam exsudat, quæ arbor a Septuaginta interpretibus hoc loco posita est, quamvis secundum alios interpretes quercus legatur.

2. Mirum est sane quod saltem in novissimis suis verbis, quibus populum allocutus est Jesus homo Dei, nihil eos objurgavit, ex eo quod his gentibus pepercerunt, quas Dominus usque ad internecionem cum anathemate perdendas esse præcepit. Sic enim scriptum est, *Et factum* Josue 17. 13.
est, postquam invaluerunt filii Israel, et fecerunt Chananæos obaudientes, exterminio autem eos non exterminaverunt. Nam primo id eos non potuisse, Scriptura testata est: sed nunc postea quam prævaluerunt, ita ut facerent obaudientes, quod non etiam exterminaverunt, utique contra præceptum Domini factum est; quod non est cuiquam factum, cum Jesus exercitum duceret. Cur ergo non eos objurgavit allocutione novissima, quod in hoc Domini præcepta neglexerunt? An forte quia prius dixit eos Scriptura non potuisse, utique antequam prævalerent, etiam cum prævaluissent timuisse credendi sunt, ne forte paratis obaudire, si parcere noluissent, acrius eos adversum se ex ipsa desperatione pugnare compellerent, et eos superare non possent? Hunc ergo eis humanum timorem Dominus noluit imputare, etsi apparet in eo quædam subdefectio fidei, quæ si fortis in eis esset, ea sequerentur quæ ipsum Jesum bellantem secuta sunt. Quia vero non in eis tanta fides fuit, etiam cum adversariis suis prævaluissent, pugnare cum eis usque ad internecionem eorum timore non ausi sunt. Quem timorem, ut dixi, non de malitia, neque de superbia vel contemtu præcepti Dominici, sed de animi infirmitate venientem, noluit eis Dominus imputare, cum eis per Jesum novissima loqueretur. Unde et Apostolus, 2. Tim. 4.
Alexander, inquit, ærarius multa mala mihi ostendit, reddet illi Dominus secundum opera ipsius. De his autem qui eum periclitantem non malitia, sed timore deseruerant, ita locutus est,
In prima mea defensione nemo mihi adfuit, sed Ibidem 16.
omnes me dereliquerunt: non illis imputetur.

LIBER SEPTIMUS

Quæstiones in Judices.

QUÆST. I. In fine libri Jesu Nave breviter narrator porrexit historiam, quo usque filii Israel ad colendos deos alienos declinaverunt: in hoc autem libro ad ordinem reditur, quomodo consequen-
Judic. 1. 2. tia gesta fuerint post mortem Jesu Nave. Non ergo ab illo tempore incipit liber, quo populus ad colenda simulacra defluxit; sed a prioribus interpositis temporibus, quibus ea gesta sunt; post quæ ad illa pervenit.

QUÆST. II. *Et factum est postquam defunctus est Jesus,*
Judic. 1. 1. et 2. *interrogabant filii Israel (a) in Domino dicentes, Quis adscendet nobiscum ad Chananæum dux ad (b) debellandum eum? Et dixit Dominus, Judas adscendet. Ecce dedi terram in (c) manu ipsius.* Hic quæritur, utrum aliquis homo Judas vocabatur, an ipsam tribum, ita ut solet, sic appellavit. Sed illi qui interrogaverant Dominum, post mortem Jesu Nave ducem requirebant; unde putatur unius expressum hominis nomen. Verum quia non solet duces nominare Scriptura eum constituuntur, nisi commemorata etiam origine parentum, et constat post Jesum duces habuisse populum Israel, quorum primus est Gothoniel filius Cenez, rectius intelligitur nomine Judæ, tribum Juda fuisse significatam. Ab ipsa enim tribu voluit Dominus incipere conteri Chananæos. Et eum populus de duce interrogasset, ad hoc valuit responsio Domini, ut scirent Deum (d) noluisse ab universo populo bellari adversus Chananæos. Dixit ergo,
Ibid. v. 2. *Judas adscendet.* Et sequitur Scriptura narrans;
v. 3. *Et dixit Judas ad Simeon fratrem suum:* utique tribus ad tribum. Non enim adhuc vivebant illi filii Jacob, qui dicti sunt Judas et Simeon, inter ceteros fratres suos propriis nominibus appellati: sed dixit tribus Juda ad tribum Simeon, *Adscende mecum in sortem meam et bellemus in (e) Chananæo, et ibo etiam ego tecum in sortem tuam.* Manifestum est auxilium sibi tribum Juda alterius tribus postulasse, quod redderet, cum et illi in sua sorte habere inciperent necessarium.

QUÆST. III. *Et dixit Caleb, Quicumque percusserit Ci-*
Judic. 1. 12. *vitatem litterarum, et ceperit eam, dabo ei filiam meam (f) Axam uxorem.* Jam hoc et in li-
Jos. 15. 16. bro Jesu Nave commemoratum est: sed utrum Jesu vivente factum sit, et non per recapitulationem repetitum; an post ejus mortem postea quam dictum est, *Judas adscendet*, et cœpit Ju- Judic. 1. 2.
das debellare Chananæos, in quo bello ista omnia gesta narrantur, merito quæritur. Sed credibilius est post mortem Jesu factum, tunc autem per prolepsim, id est per præoccupationem commemoratum, quemadmodum et alia. Nunc enim cum res gestæ adversus Chananæos tribus Juda exponerentur, ita se narrationis ordo continet, inter cetera Judæ facta bellica, de quo post mortem Jesu dixerat Dominus, *Judas adscendet:* * v. 9.
Et postea descenderunt filii Juda pugnare ad Chananæum, qui habitabat in montana et Austrum et campestrem. * *Et abiit Judas ad Cha-* v. 10.
nanæum inhabitantem in Chebron, et exiit Chebron ex adverso. Nomen autem erat Chebron (g) Cariatharbocsepher, et percussit Sesi et Achiman et Cholmi filios Enach: * *Et adscenderunt inde* v. 11.
ad inhabitantes Dabir. Nomen autem Dabir quod erat ante Civitas litterarum. * *Et dixit Caleb,* v. 12.
Quicumque percusserit Civitatem litterarum, et acceperit eam, dabo ei filiam meam in uxorem. Constat ergo ex hoc ordine gestarum rerum tam perspicuo, post mortem Jesu hoc esse factum. Tunc vero eum civitates datæ ipsi Caleb commemorarentur, progressus ex occasione narrator, quod postea factum est præoccupavit. Nec tamen frustra arbitror hoc de filia Caleb data in victoris præmium, bis numero Scripturam commemorare voluisse.

QUÆST. IV. ALIA nascitur quæstio de filia Caleb, quod in
Jos. 15. 18. libro Jesu Nave sic de illa dicitur, Et factum est, eum ingrederetur ipsa, et consilium habuit cum eo dicens, Petam patrem meum agrum. Et exclamavit de asino, et cetera: ubi agrum petiit
Judic. 1. 14. a patre, atque concessus est. Hic autem, *Et factum est*, inquit, *eum ingrederetur ipse, (h) monuit eam Gothoniel, ut peteret a patre suo agrum.* Sed in eo quod dictum ibi est, cum ingrederetur ipsa: et hic dictum est, *cum ingrederetur ipse:* nihil contrarium est: simul enim ingrediebantur viam. Quod vero ibi dictum est, consilium habuit eum eo, id est, cum viro suo dicens, Petam patrem meum agrum; et exclamavit de asino, et petiit: in eo quod habuit consilium, ibi monita est ut peteret: quorum alterum ibi dictum est, alterum hic. Utrumque autem ita diceretur, et consilium habuit eum eo dicens, Petam patrem meum agrum: ille autem

(a) Editi, *Dominum*, MSS. *in Domino*. Apud LXX. διὰ τοῦ κυρίου. Istud locutionis genus notatur in Locut. lib. 7.
(b) Am. Er. et plerique MSS. *ad bellandum eum:* forte pro, *in eum:* juxta LXX. πολεμῆσαι πρὸς αὐτόν.
(c) Ita Sorbonicus MS. juxta LXX. At alii codices, *in manus*.
(d) Editi, *voluisse*, MSS. *noluisse*.
(e) Editi, *in Chananæos*. At MSS. *in Chananæo*; sic legisse Augustinum liquet ex Locutionum lib. 7.
(f) MSS. omnes, *filiam meam in uxorem*, omisso nomine, *Axam*.
(g) Am. Er. et Lov. *Cariatharbe vel Sepher*. At MSS. et Rat. *Chariatharvoxsepher*. Apud LXX. Καριαθαρβοκσεφήρ.
(h) Thuaneus codex hic et infra, *monuit eam*. Græc. LXX. ἐπέσεισεν αὐτήν.

monuit eam : et exclamavit de asino. Porro autem quod ibi agrum refertur petiisse, nec nomen ipsius agri tacitum est: hic vero cum agrum petere monita fuerit a viro suo, non agrum petiisse dicitur, *clamans de subjugali*, quod ibi dictum est de asino, sed *redemtionem aquæ*, eo quod in terram Austri fuisset tradita ; subjecitque Scriptura, *Et dedit ei Caleb secundum cor ejus redemtionem excelsorum et redemtionem humilium:* quid sibi velit obscurum est, nisi forte ager ipse ideo petebatur, ut haberet de fructibus ejus unde aquam redimeret, cujus inopia in illis regionibus erat, quo nupta ducebatur. Sed *dedit ei Caleb redemtionem excelsorum, et redemtionem humilium:* non video quid subaudiamus, nisi fluentorum, excelsorum videlicet in montanis, humilium in campestribus sive in vallibus.

QUÆST. V. Judic. 1. 18. *Et non hereditavit Judas Gazam et finem ejus, et Ascalonem et finem ejus, et Accaron et finem ejus et Azotum et adjacentia ejus. Et erat Dominus cum Juda, et hereditavit montem, quoniam non potuit hereditare inhabitantes in valle, quoniam Rechab obstitit eis, et currus erant* Lib. 2. quæst. in Josue q. 21. Jos. 21. 41. *eis ferrei.* Quod in libro Jesu Nave, cum illum locum tractarem, ubi scriptum est, Et dedit Dominus Israeli omnem terram, cum multas ejus partes nondum possiderent, dixi ita posse intelligi omnem terram datam, quia ea quæ data non est in possessionem, data est in quamdam exercitationis utilitatem : hoc multo evidentius hic apparet, quandoquidem commemorantur civitates, quas non hereditavit Judas, et dicitur, *Et erat Dominus cum Juda, et hereditavit montem, quoniam non potuerunt hereditare inhabitantes in valle.* Quis enim non intelligat etiam hoc ipsum ad id pertinuisse, quod erat Dominus cum Juda, ne totum repente obtinendo extolleretur? Quod enim adjungit, *quoniam Rechab obstitit eis, et currus erant eis ferrei :* quos currus timuerit, dictum est, non Dominus qui erat in Juda, sed ipse Judas : cur autem timuerit, cum quo Dominus erat, si quæritur, hoc est quod prudenter intelligendum est, (a) refringere Deum propitium etiam in cordibus suorum nimiæ prosperitatis excessus, ut in usum eorum convertat inimicos, non solum quando vincuntur inimici, sed etiam quando metuuntur ; illud ad commendandam largitatem suam, illud ad eorum reprimendam elationem. Nam utique inimicus sanctorum est angelus satanæ; quem tamen sibi datum colaphizantem di-2. Cor. 12. 7. cit Apostolus, ne magnitudine revelationum extolleretur.

QUÆST. VI. Judic. 1. 20. *Et dederunt Caleb Chebron sicut locutus est Moyses, et hereditavit inde tres civitates filiorum Enach, et abstulit inde tres filios Enach.* Jam hoc dictum est in libro Jesu Nave, quoniam illo Jos. 15. 14 vivo factum est : sed hic recapitulando commemoratum est, cum de tribu Juda, unde fuit Caleb, Scriptura loqueretur.

A Quæritur quomodo dictum sit, *Et Jebusæ*
habitantem in Jerusalem non hereditaverunt
lii Benjamin, et habitavit Jebusæus cum fil
Benjamin in Jerusalem usque in hodiernum die.
cum superius * legatur eadem civitas a Juda
pta et incensa, interfectis in ea Jebusæis. S
cognoscendum est istam civitatem commun
habuisse duas tribus, Judam et Benjamin, s
ut ostendit ipsa divisio terrarum, quæ facta
a Jesu Nave. Ipsa est enim Jebus quæ Jeru
lem : ideo duæ istæ tribus remanserunt ad te
plum Domini, quando ceteræ, excepta Levi q
sacerdotalis fuit et terras in divisionem non
cepit, separaverunt se a regno Juda cum Je
boam. Intelligendum est ergo a Juda quid
civitatem captam et incensam, interfectis
B illic reperti fuerant : sed non omnes Jebusa
esse exstinctos ; sive quia erant extra illam
vitatem, sive quia fugere potuerunt : quos re
quos Jebusæos admissos esse a filiis Benjami
quibus cum Juda erat civitas illa communis,
ea simul habitare. Quod ergo dictum est, *N*
hereditaverunt Jebusæum filii Benjamin, int
ligendum est, quod nec tributarios eos face
potuerunt, sive voluerunt. Aut certe *non here*
tavit Jebusæum, dictum est, quia non sine i
tenuit terram, quæ ab illo possidebatur.

Et non hereditavit Manasses Bethsan, q
est Scytharum civitas. Ipsa hodie perhibet
Scythopolis dici. Potest autem movere, quom
do in illis partibus multum ab Scythia diver
potuerit esse Scytharum civitas. Sed similit
C potest movere quomodo tam longe a Macedo
Macedo Alexander condiderit Alexandriam ci
tatem ; quod utique fecit longe lateque bell
do : ita etiam, cum Scythæ aliquando bellan
in longinqua progrederentur, istam condere p
tuerunt. Nam legitur in historia gentium, u
versam pene Asiam Scythas aliquando tenuis
cum regi Ægyptiorum illi, qui eis ultro bell
indixerat : irent obviam, quorum adventu te
ritus, in suum se regnum receperit.

Et non hereditavit Manasses Bethsan, q
est Scytharum civitas, neque filias ejus Fil
ejus dicit civitates, quas ipsa quasi metropo
instituerat :

Et factum est, quando prævaluit Israel,
posuit Chananæum in tributum, et auferens n
D *abstulit eum.* Jam tale aliquid dictum est in lib
Jesu Nave, pene ipsis verbis. Proinde aut h
per anacephalæosim dicitur, aut illic per prol
psim dictum est, id est aut hic recapitulando
aut illic præoccupando.

Et contribulavit Amorrhæus filios Dan
monte, quoniam non permisit eos descendere
vallem. Et hoc similiter, aut in libro Jesu Nav
præoccupando commemoratum est, aut hic re
capitulando.

Et adscendit Angelus Domini super Clauthm
na montem. Scriptor libri hoc nomine appell
vit locum, quia postea scripsit: nam quando Ar

(a) Sic MSS. et editio Rat. Aliæ vero editiones, *restringere.*

gelus Domini super eum adscendit, nondum sic appellabatur. A ploratione quippe nomen accepit, eo quod Græce κλαυθμὸς ploratio dicitur. Ibi enim populus flevit, cum audisset ab hoc Angelo verba Domini vindicantis in eos, quod inobedientes fuissent, quia non exterminaverunt populos secundum præceptum ejus, quibus prævaluerunt, eligentes eos facere tributarios, quam interimere, et perdere quemadmodum jusserat Dominus. Quod sive contemto Dei mandato, sive timore fecerint, ne hostes adversum se acrius pugnare pro salute obtinenda quam pro tributo non dando cogerent, sine dubio peccaverunt, vel spernendo quod divinitus imperatum est, vel non præsumendo quod eos posset qui imperaverat adjuvare. Quod ideo per Jesum noluit eis dicere, (si tamen adhuc (a) eo vivente jam cœperat fieri, et non potius præoccupando commemoratum fuerat quod illo mortuo fieri cœpit,) quia hoc omnibus voluit exprobrare per Angelum: nondum autem omnes id fecerant vivente Jesu, etsi aliqui forte jam cœperant. Credibilius est tamen nihil tale fieri cœptum vivente Jesu Nave, tantumque terrarum sub illo tenuisse filios Israel, quantum eis ad confidendum sufficeret, quamvis in sortibus suis haberent unde crescendo et convalescendo adhuc adversarios exterminarent. Proinde post mortem Jesu, postea quam prævaluerunt ut hoc possent facere, maluerunt eos habere tributarios secundum voluntatem suam, quam interimere et perdere secundum voluntatem Dei: propter hoc ad eos corripiendos Angelus missus est. Quod vero commemoratum est in libro Jesu Nave, magis existimo præoccupando commemoratum, quod post ejus mortem vel futurum esse jam ipse noverat prophetico spiritu, si ab illo liber conscriptus est, qui appellatur Jesu Nave: vel si ab alio scriptus est, jam factum esse sciebat post mortem Jesu, quod in illo libro præoccupando commemoravit.

Josue 13. 13. etc.

QUÆST. XIII. Judic. 2. 3. Quid est quod Angelus Domini inter cetera divinæ comminationis dicit, *Non adjiciam transmigrare populum, quem dixi ejicere? Non auferam eos a facie vestra, et erunt vobis in angustias, et dii eorum erunt vobis in scandalum:* nisi ut intelligamus nonnulla etiam de ira Dei venire peccata? Ut enim dii gentium, inter quas non a se exterminatas Israelitæ habitare voluerunt, essent eis in scandalum, id est, facerent eos scandalizari in Domino Deo suo, eoque offenso vivere, indignans hoc comminatus est Deus: quod certe manifestum est magnum esse peccatum.

QUÆST. XIV. Judic. 2. 6. Jos. 21. 28. Judic. 2. 8. *Et dimisit Jesus populum, et abierunt filii Israel unusquisque in domum suam, (b) et unusquisque in hereditatem suam, hereditare terram.* Hoc per recapitulationem iterari nulla dubitatio est. Nam et mors ipsius Jesu Nave etiam in hoc libro commemoratur, aut tamquam ab exordio cuncta breviter insinuarentur, ex quo eis Dominus dedit terram; et quemadmodum sub ipsis judicibus vixerint, quæve perpessi sint; atque iterum reditur ad ipsorum judicum ordinem, ab eo qui primus est constitutus.

QUÆST. XV. Judic. 2. 10. *Et surrexit generatio altera post eos, qui non scierunt Dominum, et opera ejus, quæ fecit Israel.* Exposuit quomodo dixerit *non scierunt Dominum*, in illis videlicet præclaris et mirabilibus operibus, per quæ factum est ante illos ut Israel sciret Dominum.

QUÆST. XVI. Judic. 2. 13. *Et servierunt Baal et Astartibus.* Solet dici Baal nomen esse apud gentes illarum partium Jovis, Astarte autem Junonis, quod et lingua Punica putatur ostendere. Nam Baal Punici videntur dicere Dominum; unde Baalsamen, quasi Dominum cæli intelliguntur dicere: Samen quippe apud eos cæli appellantur. Juno autem sine dubitatione ab illis (c) Astarte vocatur. Et quoniam istæ linguæ non multum inter se differunt, merito creditur hic de filiis Israel hoc dicere Scriptura, quod Baal servierunt et Astartibus, quia Jovi et Junonibus. Nec movere debet, quod non dixit Astarti, id est Junoni; sed tamquam multæ sint Junones, pluraliter hoc nomen posuit. Ad simulacrorum enim multitudinem referri voluit intellectum, quoniam unumquodque Junonis simulacrum Juno vocabatur: ac per hoc tot Junones, quot simulacra intelligi voluit. Veritatis autem caussa existimo Jovem singulariter, Junones pluraliter commemorare voluisse. Nam eadem caussa plurium simulacrorum etiam Joves pluraliter dici possent. Hoc autem, id est, nomine plurali Junones, in Græcis secundum Septuaginta reperimus, in Latinis autem singulariter erat. Quorum in illo qui non habebat Septuaginta interpretationem, sed ex Hebræo erat, Astaroth legimus; nec Baal, sed Baalim. Quod si forte aliud in Hebræa vel Syra lingua nomina ista significant, deos tamen alios fuisse constat et falsos, quibus Israel servire non debuit.

Punica lingua parum distans ab Hebræa

QUÆST. XVII. Judic. 2. 14. 1. *Et vendidit eos in manu inimicorum suorum in circuitu.* Quæri solet quare dixerit *vendidit*, tamquam aliquod pretium intelligatur datum. Sed in Psalmo legitur, Vendidisti populum tuum sine pretio: et apud Prophetam, Gratis venditi estis, et non cum argento redimemini. Quare ergo venditi, si gratis et sine pretio, et non potius donati? An forte Scripturarum locutio est, ut venditus etiam qui donatur dici possit? Hic autem sensus est optimus in eo quod dictum est, Gratis venditi estis. et Vendidisti populum tuum sine pretio: quia illi quibus tradidisti populum, impii fuerunt, non Deum colendo tradi sibi illum populum meruerunt, ut ipse cultus tamquam pretium videretur. Quod vero dictum est, Neque cum argento redimemini: non ait, Neque cum pretio, sed Neque cum argento; ut pretium redemtionis intelligamus, quale dicit apostolus Petrus, Non enim argento et auro redemti estis,

Psal. 43. 13. Isa. 52. 3. 1. Pet. 1. 18

(a) Editi: *eo vivente jam fieri præceperat.* Verius Vaticani codices: *jam cœperat fieri.*

(b) Editi carebant hisce verbis, *et unusquisque in hereditatem suam;* quæ MSS. auctoritate restituimus.

(c) MSS. tres, *Estart.* Duo, *Astart.*

sed pretioso sanguine agni immaculati. In ar-
gento enim Propheta omnem pecuniam signifi-
cavit, ubi ait, Non cum argento redimemini;
quoniam pretio quidem sanguinis Christi, non
tamen pretio pecuniario fuerant redimendi.

Judic. 2. 21. 22. et 23. 2. In eo quod Dominus dicit, *Et ego non ap-*
ponam auferre virum a facie ipsorum de genti-
bus, quas reliquit Jesus filius Nave, et dimisit
ad tentandum in eis Israel, si observabunt viam
a *Domini abire* (a) *in ea, quemadmodum custo-*
dierunt patres eorum, an non: et dimisit Domi-
nus gentes has, ut non auferret illas tunc; et
non tradidit illas in manu Jesu. Satis ostendi-
tur caussa, quare non Jesus omnes illas gentes
bellando deleverit, quia hoc si fieret, non essent
in quibus isti probarentur. Poterant autem esse
ad utilitatem ipsorum, si tentati in eis, non re-
probi invenirentur; eisque talibus inventis, qua-
les eos esse debere præceperat Dominus, jam
gentes illæ auferrentur a facie eorum, si ita vi-
verent, nec bellis eos exerceri oporteret. Verba
v. 20. enim Domini huc usque accipienda sunt. *Pro-*
pter quod tanta dereliquit gens hæc Testamen-
tum, meum quod mandavi patribus eorum, et
v. 21. *non obedierunt voci meæ:* * *et ego non apponam*
auferre virum a facie ipsorum, id est adversa-
rium. Cetera vero verba scriptoris sunt, expo-
nentis unde dixerat Dominus, non se ablaturum
virum de gentibus, quas reliquit Jesus filius
Nave. Deinde subjungens qua caussa dereliquе-
v. 22. rit, *Et dimisit*, inquit, *ad tentandum Israel, si*
observent viam Domini abire in ea, quemadmo-
dum custodierunt patres eorum, an non: eos vo-
lens intelligi patres custodisse viam Domini, qui
fuerunt cum Jesu, id est eo tempore quo ille vi-
vebat. Generationem quippe alteram superius
v. 10. retulit surrexisse post illos, qui vixerunt cum
Jesu, et ab ipsis cœpisse transgressiones, quæ
offenderunt Dominum; pro quibus tentandis, id
est probandis, relictæ fuerant gentes, nec exter-
minatæ per Jesum.

3. Deinde ne putaretur hoc Jesus consilio suo
tamquam humano egisse, ut gentes illæ relin-
v. 23. querentur, subjungit Scriptura, *Et dimisit Do-*
minus gentes has, ut non auferret illas celeri-
ter; et non tradidit eas in manu Jesu. Deinde
Judic. 3. 2. sequitur, *Et hæ gentes quas reliquit* (b) *Jesus,*
b *ut tentaret in eis Israel, omnes qui nescierunt*
v. 2. *omnia bella Chanaan:* * *verum, propter genera-*
tiones filiorum Israel docere illos bellum. Erat
ergo ista caussa in eorum tentatione, ut bellare
discerent, id est ut tanta pietate et obedientia
legis Dei bellarent, quanta patres eorum qui
Domino Deo bellando placuerunt: non quia opta-
bile aliquid est bellum, sed quia pietas laudabi-
lis et in bello. Quod autem sequitur, *Verum qui*
ante illos nescierunt illas: quid nisi gentes vult
intelligi, quas nescierunt bellando qui fuerunt
ante istos; quorum tentationi, hoc est probatio-
ni relictæ sunt? Deinde commemorans quæ sint,
v. 3. *Quinque*, inquit, *satrapias alienigenarum;* quas
1. Reg. 6. 5. et 10. in libris Regnorum manifestius exprimit. Satra-
Satrapiæ quid sint. piæ autem dicuntur quasi parva regna, qui-
bus (c) satrapæ præerant: quod nomen in illis
partibus cujusdam honoris est, sive fuit. *Et* c
omnem, inquit, *Chananæum et Sidonium et* Judic. 3. 3
Evæum inhabitantem Libanum (d) *ante montem* d
Hermon usque ad Caboemath: * *et factum est,* v. 4.
ut tentaretur in ipsis Israel; tamquam diceret,
Hoc autem factum est, ut tentaretur in ipsis
Israel: *scire si audient mandata Domini;* non
ut sciret Deus omnium cognitor, etiam futuro-
rum, sed ut scirent ipsi, et sua conscientia vel
gloriarentur, vel convincerentur, utrum audi-
rent mandata Domini, *quæ mandavit patribus*
eorum in manu Moysi. Quoniam ergo manife-
stati sibi sunt, non se obedisse Deo, in iis gen-
tibus quæ ad eorum tentationem, id est exerci-
tationem atque probationem fuerant derelictæ,
propterea dixit Deus vel illa in quibus aperte
missus Angelus et locutus expressus est, vel
paulo ante, ubi ait, Propter quod tanta dereli- Judic. 2. 20.
quit gens hæc Testamentum meum, quod man-
davi patribus eorum, et non obedierunt voci
meæ: et ego non apponam auferre virum a facie
ipsorum.

4. Dictum est autem in Deuteronomio ex per-
sona Dei loquentis de istis gentibus adversariis,
Non ejiciam illos in anno uno, ne fiat terra de- Exodi 23
» serta, et multiplicentur in te bestiæ feræ: pau- 29.
» latim ejiciam illos, donec multiplicemini, et
» crescatis, et hereditetis terram. Poterat hanc
promissionem suam servare Dominus erga obe-
dientes, ut exterminatio gentium illarum, cre-
scentibus Israelitis partibus fieret, cum eorum
multitudo terras unde adversarii exterminaren-
tur desertas esse non sineret. Quod autem ait,
ne multiplicentur in te bestiæ feræ, mirum si
non bestiales quodam modo cupiditates et libi-
dines intelligi voluit, quæ solent de repentino
successu terrenæ felicitatis exsistere. Neque e-
nim Deus homines exterminare poterat, et be-
stias non poterat vel perdere, vel pasci potius
non permittere.

Et excitavit Dominus salvatorem Israel: et QUÆST. XVIII.
salvabit eos. Deinde velut quæreretur quem sal- Judic. 3. 9.
vatorem, *Gothoniel*, inquit, *filium Cenez.* Ac-
cusativum enim casum hic debemus accipere,
tamquam diceret Gothonielem. Advertendum est
autem quod salvatorem dicat etiam hominem,
per quem Deus salvos faciat. Nam *clamaverunt*
filii Israel ad Dominum: et excitavit Dominus
salvatorem Israel, et salvavit eos, Gothoniel fi-
lium Cenez, fratrem Caleb juniorem ipsius: et
exaudivit eos. Inter illa autem quæ appellantur
ὑπερβατὰ hoc genus rarum est, quoniam habet
et illud quod Græci vocant ὑστερολογίαν. Quod
enim ait postea, *et exaudivit eos*, si prius po-

(a) Editi, *in eam:* pauloque post, *in manus Jesu:* quibus locis sequimur LXX. cum MSS.

(b) Editi, *reliquit Dominus.* At plerique et melioris notæ MSS *reliquit Jesus;* uti LXX. in Complutensi editione habent, sicque Theodoretus q. 8. in Judices.

(c) MSS *Satrapes.*

(d) Sic MSS. At editiones *ante montem Hermon usque ad Cabemath:* præter Lov. quæ habet, *Cabemeth.*

natur, fit sermo lucidior. Nam ordo est, *Et clamaverunt filii Israel ad Dominum, et exaudivit eos, et excitavit Dominus salvatorem Israel*, Deinde quod hic interpositum est, *et salvavit eos*, et postea dictum est, *Gothoniel*, aut *Gothonielem filium Cenez*, si ita diceretur, planius fieret, *Et excitavit Dominus salvatorem Israel Gothoniel filium Cenez, et salvavit eos.*

QUÆST. XIX. Judic. 3. 11. QUADRAGINTA annos quievisse terram promissionis a bellis sub Gothoniele Judice Scriptura testatur: quantum temporis primordia Romani Imperii sub Numa Pompilio tantummodo rege pacata habere potuerunt.

QUÆST. XX. QUÆRI potest, utrum mentitus fuerit Aod Judex, quando occidit Eglon regem Moab. Cum solus soli insidiaretur ut eum percuteret, hoc Judic. 3. 19. illi ait, *Verbum occultum mihi est ad te, rex:* ut ille a se omnes qui cum illo fuerant removeret. Quod cum factum esset, iterum dixit Aod, v. 20. *Verbum Dei mihi ad te, rex.* Sed potest non esse mendacium, quandoquidem verbi nomine solet etiam factum appellare Scriptura: et re vera ita erat. Quod autem dixit, *Verbum Dei*, intelligendum est hoc illi Deum ut faceret præcepisse, qui eum populo suo excitaverat salvatorem, sicut illis temporibus talia fieri divinitus oportebat.

QUÆST. XXI. Judic. 3. 17. MERITO quæritur, quomodo fuerit *exilis valde rex Eglon*, et *concluserint adipes vulnus*, quando percussus est. Sed intelligendum est ea locutione dictum, quæ solet a contrario intelligi, sicut dicitur lucus, quod minime luceat; et abundare respondetur, quod non est; et benedixit regi, pro maledixit, sicut scriptum est in Re- 3. Reg. 21. 10. 13. gnorum libro de Nabuthe. Nam in ea interpretatione quæ non secundum Septuaginta, sed ex Hebræo est, ita invenimus, * *Erat autem Eglon crassus nimis.* * Sic in Vulgata.

QUÆST. XXII. Judic. 3. 23. ET exiit (a) *Aod foras, et transiit observantes, et clausit januas domus superioris super* a *eum, et coartavit.* Hoc recapitulando dictum est, quod fuerat prætermissum. Nam prius hoc fecisse intelligendum est, et sic de superius descendisse, et transisse observantes.

QUÆST. XXIII. Judic. 3. 25. QUOMODO pueri regis Eglon clavi aperuerint quod Aod clavi non clauserat, potest movere: aut si ille clavi clauserat, quomodo secum eam non auferret, ut isti nec clavi aperire possent. Proinde aut alia clavis allata est, aut tale clausuræ genus fuit quod sine clavi posset claudi, nec sine clavi aperiri. Nam sunt quædam talia, b sicut ea quæ (b) veruclata dicuntur.

QUÆST. XXIV. Judic. 3. 30. SUB judice Aod octoginta annos pacem habuit Israel in terra promissionis, duplicato scilicet tempore quam fuit memorabile sub Romanorum rege Numa Pompilio.

QUÆST. XXV. Judic. 31. ET *post eum surrexit* (c) *Samegar filius Aneath, et percussit alienigenas in sexcentos vi-* c *ros, præter vitulos boum; et salvavit Israel.* Quomodo post Aod iste pro Israel pugnaverit, et A dictus sit salvasse Israel, potest esse quæstio. Non enim rursus fuerant captivati, vel jugo servitutis innexi. Sed intelligendum ita dictum, *salvavit*, non quis nocuerit aliquid hostis, sed ne permitteretur nocere, quoniam credendum est bello cœpisse tentare, et hujus victoria fuisse depulsum. Sed quid sibi velit quod addidit, *præter vitulos boum*, obscurum est. An forte et boum stragem pugnando fecit, ut ita dictum est eum occidisse sexcentos viros, præter illud quod fecit de bobus occisis? Sed quare vitulos? An Græcæ locutionis consuetudo est, etiam vitulos eos appellare, qui grandes sunt? Nam ita loqui vulgo in Ægypto perhibentur: sicut apud nos pulli appellantur gallinæ cujuslibet ætatis. Non B autem habet interpretatio ex Hebræo, *præter vitulos boum*, sicut ista quæ secundum Septuaginta est: sicut habet illa ex Hebræo, *vomere occisos sexcentos viros*, quod ista non habet.

QUÆST. XXVI. Judic. 4. 8. QUID est quod respondens Barac Debboræ ait, *Si ibo: et si non ieris mecum, non ibo: quoniam nescio diem in qua prosperat Angelum Dominus mecum:* quasi a prophetissa diem audire non potuerit? nec illam diem respondit, sed perrexit cum illo. Et quid est, *prosperat Angelum Dominus mecum?* An hic demonstratum est, quia et Angelorum actus prosperantur, id est adjuvantur a Domino, ut feliciter cedant? an locutionis est, *prosperat Angelum mecum*, id est facit mecum prospera per Angelum?

QUÆST. XXVII. Judic. 4. 15. ET *pavefecit Dominus Sisaram et omnes currus ejus.* C Ecce quemadmodum commendat Scriptura agere Deum in cordibus, ut det exitum rebus, quem constituit. Utique enim pavefecit vel obstupefecit Sisaram, ut traderet eum.

QUÆST. XXVIII. Judic. 4. 22. UBI Jahel mulier quæ occidit Sisaram, cum locuta esset ad Barac, qui eum quærebat, scriptum est de ipso Barac, quia *intravit ad eam:* animadvertendum est non esse consequens, ut cum Scriptura dicit de viro, quod intravit ad aliquam feminam, jam etiam concubuisse credatur. Assidue quippe sic loquitur Scriptura, *intravit ad eam*, ut nolit intelligi nisi quod ei mixtus sit. Hic ergo proprie dictum est, *intravit ad eam*, id est in domum ejus intravit, non ut per hæc verba intelligatur concubitus.

QUÆST. XXIX. Judic. 5. 7. et 8. D IN Cantico Debboræ dicitur, *Defecerunt habitantes in Israel, defecerunt donec surrexit Debbora donec surrexit mater in Israel, elegerunt ut panem hordeaceum deos novos: tunc expugnaverunt civitates principum* Hic intermixtus ordo verborum obscuritatem facit, et quæstionem movet. Quomodo enim intelligatur, *Elegerunt ut panem hordeaceum deos novos, tunc expugnaverunt civitates principum?* quasi tunc eis faverit Deus ad expugnandas civitates principum, quando elegerunt ut panem hordeaceum deos novos. Sed in aliis jam Scripturarum locis sæpe didicimus, quemadmodum fiant hyperbata: quorum directione cum verba ad ordinem redeunt, sensus ex-

(a) MSS. plures, *Aod foras.* Nonnulli tamen cum editis habent, *ad fores.*
(b) Sic in omnibus MSS. At in editis, *verudata.*

(c) Excusi, *Samegar.* MSS. *Samegar*: atque ex his nonnulli *filius Anead.* At LXX. *Samegar filius Dinach*

planatur. Iste ergo est ordo: *Defecerunt habi-*
tantes in Israel, defecerunt, elegerunt ut panem
hordeaceum deos novos, donec surrexit Debbo-
ra, donec surrexit mater in Israel: tunc expu-
gnaverunt civitates principum.

QUÆST. XXX. Judic. 5. 8. Quæri potest, quomodo dictum sit; *Elegerunt*
ut panem hordeaceum deos novos: cum panis
hordeaceus quamvis sit in comparatione triticei
panis abjiciendus, tamen etiam ipse pascat, et
vitale alimentum sit: dii autem novi, quos di-
cuntur elegisse, qui defecerunt a Deo vivo, non
possunt, in alimentis animæ deputari, sed potius
in venenis. An hactenus accipienda est simili-
tudo, quatenus valet ut propter hoc solum di-
ctum intelligatur, quia sicut plerumque fastidio
fit, ut eligenda rejiciantur, et aspernanda dele-
ctent; ita vitio pravæ voluntatis tamquam lan-
a guore fastidii, cum esset Deus eorum verus, (a)
in falsis elegerunt nihil aliud quam novitatem
spreta veritate; atque ita cibum mortiferum tam-
quam panem hordeaceum elegerunt; non se ar-
bitrantes inde perituros, sed etiam inde vitam
velut esca innoxia licet viliore sumturos. Secun-
dum opinionem ergo eorum similitudo posita
est, animique languorem, non secundum veri-
tatem. Nam dii illi novi nullis sunt cibis vitalibus
comparandi.

QUÆST. XXXI. Judic. 6. 8. *Et factum est, quando clamaverunt filii Is-*
rael ad Dominum propter Madian; et misit Do-
minus virum prophetam ad filios Israel, et dixit
eis. Cur non dicatur nomen hujus prophetæ,
quod valde Scripturis insolitum est, latens
caussa est; non tamen nullam esse arbitror. Sed
quia post verba quibus exprobravit inobedien-
v. 11. tiam populo, sequitur Scriptura dicens, *Et venit*
Angelus Domini, et sedit sub quercu, quæ erat
in Ephra: non absurde intelligitur iste Angelus
significatus nomine viri, ut postea quam hæc
verba dixit, venerit ad quercum memoratam, et
ibi sederit. Nomine enim virorum solere appel-
Gen. 19. 16. lari Angelos notum est: quamvis eum qui esset
Angelus, appellatum esse prophetam, non facile
nec evidenter occurrat: eum sane qui propheta
Matth. 11. 10. esset, dictum Angelum legimus: sed si Angelo-
rum dicta prophetica nota sunt, id est quibus
futura prænuntiaverunt; cur non possit Angelus
prophetæ nomine nuncupari? Verumtamen, ut
dixi, expressum et manifestum de hac re testi-
monium non occurrit.

QUÆST. XXXII. Judic. 6. 12. Quod Angelus dicit ad Gedeon, *Dominus te-*
cum potens in fortitudine, nominativus casus
est, non vocativus. Hoc est, *Dominus potens te-*
cum est: non, tu potens.

QUÆST. XXXIII. Judic. 6. 14. Advertendum est dixisse Angelum tamquam
ex Domini auctoritate, *Nonne ecce misi te:* cum
loqueretur ad Gedeon: Quis enim eum misit,
nisi qui ad eum Angelum misit? Debbora vero
ait ad Barac, *Nonne mandavit Dominus Deus*
Judic. 4. 6. *Israel tibi?* Hic autem non dictum est, Nonne
ecce misit te Dominus: sed, *Nonne ecce misi te.*

QUÆST. XXXIV. Ubi respondet Gedeon ad Angelum, *In me*
Domine, hoc est, In me intende: *In quo salvabo* Judic. 6. 15.
Israel; ecce mille mei humiliores in Manasse:
intelligitur præpositus fuisse mille hominum,
quos Græce χιλιάρχους appellat Scriptura: an
quid aliud?

Animadvertendum est quod Gedeon non ait QUÆST. XXXV. Judic. 6. 18.
Angelo, Offeram tibi sacrificium: sed ait, *Offe-*
ram sacrificium meum, et ponam in conspectu
tuo. Unde intelligendum est, non eum Angelo,
sed per Angelum sacrificium offerre voluisse.
Quod et ipse Angelus evidenter ostendit, qui
non ab eo sacrificium tamquam sibi sumsit: sed
ait illi, *Accipe carnes et azymos, et pone ad pe-* v. 20.
tram illam, et jus effunde. Et cum hoc fecisset
*Gedeon, * extendit Angelus Domini summum* v. 21.
virgæ, quæ erat in manu ejus, et tetigit carnes
et azymos; et accensus est ignis de petra, et co-
medit carnes et azymos. Ita etiam ipse Angelus
in sacrificio quod obtulit Gedeon, officium mi-
nistrantis implevit: ignem quippe homo minister
ut homo sine miraculo subjecisset, quem mira-
biliter ut Angelus iste subjecit. Denique tunc
cognovit Gedeon quod Angelus Domini esset.
Nam hoc Scriptura continuo subdidit, *Et vidit* v. 22.
Gedeon quoniam Angelus Domini est. Prius ergo
tamquam cum homine loquebatur, quem tamen
hominem Dei credidit, ut coram ipso sacrificium
vellet offerre, velut adjuvandus ejus præsentia
sanctitatis.

Quæri potest quare Gedeon ausus fuerit sa- QUÆST. XXXVI. Judic. 6. 27. Deut. 12. 13.
crificium offerre Deo præter locum ubi jusserat
Deus? Præter tabernaculum quippe suum Deus
probibuerat sacrificari sibi; cui tabernaculo tem-
plum postea successit: tempore autem quo fuit
Gedeon, tabernaculum Dei erat in Silo: atque ideo
illic tantum legitime posset sacrificari. Sed in-
telligendum est quod illum Angelum primo pro-
phetam putaverat, et tamquam Deum in illo
consuluerat de offerendo sacrificio, quod ille si
prohibuisset, non utique fieret: sed quoniam ap-
probavit, et ut fieret annuit, Dei auctoritatem
Gedeon in faciendo secutus est. Ita quippe Deus
legitima illa constituit, ut leges non sibi, sed
hominibus daret. Unde quodcumque præter illa
ipse præcepit, non a transgressoribus, sed po-
tius a piis et obedientibus impletum intelligen-
dum est: sicut Abraham de immolando filio. Nam
et sic Elias extra tabernaculum Domini ad con- Gen. 22. 1.
vincendos sacerdotes idolorum sacrificavit: quod 3. Reg. 18. 30.
ex præcepto Domini fecisse intelligendus est,
qui ei tamquam prophetæ revelatione atque in-
spiratione jussit ut faceret. Quamquam tanta
consuetudo præter tabernaculum sacrificandi
crebuerat, ut etiam Salomon in excelsis sacrifi- 3. Reg. 3. 4.
casse inveniatur, nec ejus sacrificium fuisse re-
probatum. Et tamen notantur reges, qui inter
opera laudabilia sua non destruxerunt excelsa,
ubi contra Legem Dei populus sacrificare con-
sueverat, et qui destruxit, majore prædicatione
laudatur. Ita Deus consuetudinem populi sui,
qua præter ejus tabernaculum, tamen non diis

(a) Sic MSS. Editi vero, *sibi falso elegerunt nihil aliud quam novitatem et spreta veritate.*

alienis offerebant, sed Domino Deo suo, sustinebat potius quam vetabat, etiam sic exaudiens offerentes. Hoc autem quod Gedeon fecit, quis non intelligat per Angelum procuratum, ut prophetice fieret, in qua prophetia petra illa commendaretur? Cui quidem petræ non sacrificatum est, sed de illa ignis commemoratur exiisse, quo sacrificium consumeretur. Sive enim per aquam, quam percussa petra effudit in eremo, sive per ignem, donum Spiritus-Sancti significatur, quod ditissime Dominus Christus effudit super nos. Nam et in Evangelio significatum est hoc donum per aquam, ubi ipse Dominus ait, Si Johan. 7. 37. etc. quis sitit, veniat et bibat: qui credit in me, sicut » dicit Scriptura, flumina de ventre ejus fluent » aquæ vivæ: ubi Evangelista subjunxit, Hoc au» tem dicebat de spiritu, quem accepturi erant » credentes in eum. Significatum est et per ignem, Act. 2. 3. ubi veniente illo super congregatos legitur, Visæ sunt illis linguæ divisæ velut ignis, qui et insedit super unumquemque eorum. Lucæ 12. 49. Et ipse Dominus ait, Ignem veni mittere super terram.

QUÆST. XXXVII. Judic. 7. 6. *Et factus est numerus eorum, qui lambuerunt manu sua, lingua sua, trecenti viri.* Plerique Latini codices non habent, *manu sua*, sed tantummodo *ligua sua*, quoniam sic intellexerunt quod supra dictum est, *sicut canes:* Græcus autem habet utrumque, *manu sua, lingua sua*, ut intelligatur quod manu aquam raptam in os projiciebant: et hoc erat simile bibentibus canibus, qui non ore apposito, sicut boves, aquam ducunt quam bibunt, sed lingua in os rapiunt, sicut etiam isti intelliguntur fecisse, sed cum manu in os aquam projicerent, quam lingua exciperent. Nam et Interpretatio ex Hebræo planius id habet Vulgata. his verbis, *Fuit itaque numerus eorum, qui manu in os projiciente aquam lambuerant, trecenti viri.* Neque enim solent homines ita bibere, ut sine ope manus lingua, sicut canes, aquam hauriant: aut vero istis præceptum fuerat, ut hoc facerent: sed cum ad bibendum descendissent ad aquam, multi genu flexo biberunt, quod facilius et minore labore fieret, pauci vero quia non flexo genu se incurvaverunt, ut canes biberunt, sed aqua manu in os jacta. Quorum numerus, quia trecenti erant, signum insinuat crucis, propter litteram T Græcam qua iste numerus significatur; per quam etiam gentes magis in crucifixum credituras præfiguratum est, quod est littera Græca est. Unde Græcorum noRom. 2. 9. 10. mine Apostolus omnes gentes significat, cum dicit, Judæo primum et Græco, et, Judæis et I. Cor. 1. 14. Græcis sæpe ita commemorans circumcisionem et præputium, quod in linguis gentium Græca ita excellat, ut per hanc omnes decenter signi-Gen. 14. 14. ficentur. Iste numerus et in vernaculis Abrahæ animadvertendus est, per quos fratrem ab hostibus liberavit, quando eum Melchisedech in magno mysterio benedixit. Quod enim exuberant illic decem et octo (nam trecenti decem et octo fuisse referuntur) videtur mihi significatum quo etiam tempore fieret, id est tertio, quod futurum erat sub gratia. Nam primum est

A ante Legem, secundum sub Lege, tertium sub gratia. Singula vero tempora senario numero significata sunt propter perfectionem. Nam ter seni, decem et octo sunt. Unde et illa mulier decem et octo annos habebat in infirmitate, quam Luc. 13. 11. curvam Salvator, cum invenisset, erexit, et a diaboli alligamento, ut Evangelium indicat, solvit. Nam quod ita isti probati sunt, per quos vinceret Gedeon, ut similes in bibendo canibus dicerentur, significat quod contemtibilia et ignobilia elegit Dominus: pro contemptu enim habetur canis. I. Cor. 1. 28. Matth. 15. 26. Unde dicit, Non est bonum tollere panem filiorum, et mittere canibus. Et David ut I. Reg. 24. 15. se tamquam contemtibilem abjiceret, canem se appellavit loquens ad Saul.

B QUÆST. XXXVIII. Judic. 7. 11. Quid sibi vult quod scriptum est, *Gedeon descendit ipse, et Phara puer ejus, in partem quinquaginta, qui erant in castris;* quod latini quidam codices habent, *in eam partem, in qua erant quinquageni custodes in castris;* alii vero, *in partem quinquagesimam in castra?* Obscurum quippe dictum plures sententias interpretum fecit. Sed aut ea pars castrorum erat, quam servabant quinquaginta custodes: aut si quinquageni intelligendi sunt circumquaque servasse, in unam partem isti descenderunt ubi erant quinquaginta.

QUÆST. XXXIX. Judic. 7. 13. Quod ille qui proximo suo somnium narravit quod audivit Gedeon, ut de victoria futura confirmaretur, dixit se vidisse mensam panis hordeacei, volventem in castris, et percutientem tabernaculum Madian, et subvertentem: hoc in-C telligendum arbitror quod de canibus, quia per contemtibilia mundi (quod significat mensa panis hordeacei) Salvator superbos fuerat confusurus.

QUÆST. XL. Judic. 7. 21. Quod exclamari jussit Gedeon a trecentis suis, *Gladius Domino et Gedeon*, id est huic Gedeon, hoc significat, quod gladius id erat operaturus quod Domino placeret et Gedeon.

QUÆST. XLI. Judic. 8. 27. 1. Quæri solet quid sit Ephud, vel Ephod: quod quidem si sacerdotale est indumentum, quod plerique dicunt, vel potius superindumentum, quod ἐπένδυμα Græce dicitur, vel ἐπωμὶς, quod magis superhumerale interpretari Latine potest; merito movet quomodo de tanto auro Gedeon id fecerit. Nam ita scriptum est, *Et fa-* v. 26. D *ctum est pondus inaurium aurearum, quas petierat, sicli-milleseptingenti auri, præter brachialia et torques et operimenta purpurea, quæ erant super reges Madian, præter torques quæ erant in cervicibus camelorum ipsorum:* * *Et* v. 27. *fecit illud Gedeon in Ephud, et statuit illud in civitate sua in Ephra: et fornicatus est omnis Israel post illud ibi, et factum est Gedeon et domui ejus in scandalum.* Quomodo ergo ista vestis de tanto auro fieri potuit? Nam et mater Samuelis fecit filio suo, sicut legimus, Ephud bar, quod nonnulli interpretati sunt Ephud li- I. Reg. 2. 18. neum, quando eum dedit Domino in templo nutriendum: ubi evidentius apparet hoc genus esse indumenti. An ideo dictum est, *statuit illud in civitate sua*, ut hinc intelligeretur aureum fuisse

factum? Non enim dictum est, posuit, sed *statuit*, quoniam ita erat solidum et validum, ut statui posset, hoc est, positum stare.

2. Hoc ergo illicitum cum fecisset Gedeon *fornicatus est post illud omnis Israel*, id est sequendo illud contra Legem Dei: ubi non frustra quæritur, cum idolum non fuerit, id est, enjusquam Dei falsi et alieni simulacrum, sed Ephud, id est, unum de sacramentis tabernaculi quod ad vestem sacerdotalem pertineret, quomodo fornicationem Scriptura dicat populi ista sectantis atque venerantis. Ideo scilicet quod præter tabernaculum Dei, ubi erant ista quæ ibi fieri jusserat Deus, extra simile aliquid fieri fas non erat. Ideo sequitur et dicit Scriptura, *Et factum est Gedeon et domui ejus in scandalum*, id est, ut ab offenso Deo discederet; quia et hoc quodam genus idoli quodam modo erat, quod extra Dei tabernaculum quodlibet manufactum pro Deo coleretur; cum illa ipsa quæ jussa sunt in tabernaculo fieri ad Dei potius cultum referrentur, quam pro Deo aliquid eorum, aut pro Dei simulacro colendum haberetur.

3. Quamquam per Ephud vel Ephod, ea locutione quæ significat a parte totum, omnia possint intelligi, quæ constituit Gedeon in sua civitate, veluti ad colendum Deum similia tabernaculo Dei; et propterea per hoc, quia hoc est sacerdotalis honoris insigne, quod sæpe Scriptura commemorat: ut hoc sit peccatum Gedeon, quod extra Dei tabernaculum fecerit aliquid simile, ubi coleretur, Deus: non quod solido auro velut adorandum constituerit Ephud; sed quod ex auro ipso, quod esset de præda, fecerit ea, quæ pertinerent ad ornamenta vel instrumenta sacrarii, quæ omnia per Ephud significata sunt, propter excellentiam, ut dixi, vestis sacerdotalis. Nam et ipsum Ephud non quidem ex auro solo fieri præceptum est, si hoc est superhumerale sacerdotalis vestis: verumtamen etiam aliquid auri habet. Nam ex auro et hyacintho et (Exod. 39. 2.) purpura et coccino et bysso ut fieret, divinitus imperatum est: sed quia hoc ita posuerunt Septuaginta interpretes, ut commemoratis omnibus quæ de spoliis acceperat Gedeon, inferrent, *Et fecit illud Gedeon in Ephud*; videtur ita dictum (Judic. 8. 27.), tamquam ex toto illo quod commemoratum est, hoc factum esse credatur: non possit etiam illic intelligi locutio quæ significat a toto partem, ut quod dictum est, *Fecit illud in Ephud*, intelligatur, fecit inde Ephud, vel, fecit ex eo Ephud; non scilicet illud totum consumens in Ephud, sed ex illo quantum sufficiebat impendens. Nam in illa interpretatione quæ ex Hebræo est, sic legitur, *Fecitque ex eo Gedeon Ephod*. (Vulgata.) Quod enim apud Septuaginta scriptum est *Ephud*, hoc in Hebræo perhibetur dici *Ephod*. Non autem omnes sacerdotes tali utebantur superhumerali, quod esset ex auro et hyacintho et purpura et coccino et bysso, sed solus summus sacerdos. Unde illud quod de Samuele commemoravimus factum illi ab ejus matre, non erat utique tale; quoniam eum datus est nutriendus, non erat summus sacerdos, utique puer. Unde ut dictum est, Ephud bar appellatur, vel potius Ephud bat, sicut asserunt qui Hebræam linguam noverunt, et interpretatur Ephud lineum. Sed Gedeon existimo illud fecisse, quod erat præcipuum summi sacerdotis indumentum atque ornamentum, per quod et cetera significata sunt opera sacrarii, quod in sua civitate præter Dei tabernaculum constituerat; et propter hoc peccatum factum est illi et domui ejus in scandalum, ut sic interiret (quod postea Scriptura narrat) tanta ejus numerositas filiorum. (Judic. 9. 5.)

Non prætereunda oritur quæstio, quomodo quieverit terra quadraginta annos in diebus Gedeon, eum post victoriam, qua liberavit Hebræos, ex auro spoliorum fecerit abominationem, et post illam fornicatus sit omnis Israel, et fuerit; illi et domui ejus in scandalum. Quomodo ergo post hoc tantum nefas, quod et Gedeon et populus admisit, requievit terra quadraginta annos eum hoc Scriptura soleat ostendere, cum a Domino Deo populus fornicaretur, tunc potius paeem illos perdere, non adquirere; et hostibus subjungari, non ab hostium infestatione muniri? Sed intelligendum est, sicut solet Scriptura, per prolepsim, id est per præoccupationem dixisse, quod fecerit Ephud contra Dei Legem Gedeon ex illo auro, quod fuerat hostibus devictis atque prostratis ablatum, quia uno loco dicere voluit, et unde erat aurum, et quid de illo factum sit: sed postea factum est in fine dierum Gedeon hoc peccatum, quando consecuta sunt etiam mala, quæ deinde scriptura contexuit, postea quam commemoravit quot annis in diebus Gedeon terra conquieverit: quos annos recapitulando commemoravit, id est ad ordinem revertendo quem prætervert erat, prius dicendo de illo scandalo quod novissimo factum est. (QUÆST. LXII. Judic. 8. 28.)

Et factum est cum esset mortuus Gedeon, et aversi sunt filii Israel, et fornicati sunt post Baalim: et posuerunt ipsi sibi Baalberith testamentum, ut esset eis ipse in Deum. Et Baalim et Baalberith idola intelligenda sunt. Major itaque transgressio et fornicatio commissa est a populo post mortem Gedeon, quam illo vivo propter Ephud: quoniam et illud etsi illicite factum erat, tamen de sacramentis tabernaculi erat; ista vero post idola fornicatio non habet vel falsam paternæ religionis defensionem. Unde etiam illud Ephud, si non in fine temporis Gedeon, sed ante factum est, ita Deus patienter tulit, ut pax in terra perseveraret: quia licet factum erat quod prohibuerat, non tamen longe recessum erat ab illo, qui tale aliquid in tabernaculo suo atque in honorem suum fieri jusserat. Nunc vero gravior commissa, et apertissimam post idola fornicationem populi esse noluit impunitam. (QUÆST. XLIII. Judic. 8. 33.)

Quod inducitur rhamnos, id est quoddam spinarum genus, in similitudinem dicere omnibus lignis convenientibus eam ut regnaret super ea, *Si in veritate unguitis me vos, regnare super vos, venite, confidite in protectione mea: et si non, exeat ignis de rhamno, et comedat cedros Liba-* (QUÆST. XLIV. Judic. 9. 14.)

ni: obscurus sensus est, sed eum inventa distinctio manifestat. Non enim ita legendum est, *Et si non exeat ignis de rhamno:* sed subdistinguendum, *Et si non*, se deinde inferendum, *exeat ignis de rhamno*, id est, Et si non confidit in protectione mea, aut, Et si non in veritate unguitis me regnare super vos, *exeat ignis de rhamno, et comedat cedros Libani.* Comminantis enim verba sunt quid facere possit, si noluerint eam regnare super se. Verum quia non ait, Exibit ignis de rhamno, et manducabit cedros Libani, sed ait, *Exeat, et manducet;* obscurius factum est quam si sola distinctio lateret. Vehementioris autem comminationis est, et quodam modo præsentioris efficaciæ, si quis dicat, Si non vis facere quod volo, sæviat in te ira mea, id est jam sæviat, ut quid eam teneo? (a) quam si dicat, sæviet, promissivo modo pœnam intendans futuram.

QUÆST. XLV. Judic. 9 23. *Et emisit Deus spiritum malignum inter Abimelech et inter viros Sichimorum.* Hoc verbum, utrum imperantem, an permittentem Deum significet, non facile definiri potest. Quod enim hic positum est, *Emisit*, Græcus habet ἐξαπέστειλεν; quod etiam est in psalmis ubi legitur, Ps. 42. 3. Emitte lucem tuam: quamquam in quibusdam locis interpretes nostri, et ubi est in Græco ἐξαπέστειλεν, *Misit* interpretati sunt, non *Emisit*. Potest ergo et sic intelligi, ut spiritum malignum Deus tamquam ire inter eos volentem emiserit, id est, potestatem dederit maligno spiritui ad eorum pacem perturbandam. Usque adeo autem etiam mitti a Domino malignum spiritum propter justitiam vindicandi, non absurdum visum est, ut quidam id quod est ἐξαπέστειλεν, etiam *Immisit* interpretati sint.

QUÆST. XLVI. Judic. 9 32. et 33. VERBA quæ misit ad nuntios Abimelech Zebul princeps civitatis Sichimorum, etiam id habent, *Et nunc surge nocte tu et populus tuus tecum, et insidiare in agro. Et erit mane simul ut oritur sol, maturabis, et tendes super civitatem.* Quod Latini quidam habent *maturabis*, quidam vero *manicabis*, Græcus habet quod dici posset non uno verbo, *diluculo surges.* Et fortasse hinc sit dictum, maturabis, a matutino tempore, quamvis etiam aliis temporibus dici soleat ad rem accelerandam. Manicabis autem Latinum verbum esse mihi non occurrit. Sed illud movet, quod cum dixisset, *simul ut oritur sol*, addidit, *diluculo surges;* cum ipsum diluculum quod Græce dicitur ὄρθρος, tempus ante solem significet, quod jam usitatissime dicitur, cum albescere cœperit. Sic itaque intelligendum est, ut quod positum est *mane*, ipsum diluculum intelligatur. Additum est autem, *simul ut oritur sol*, ut exprimeretur, non jam orto sole faciendum, sed ubi fulgor apparuerit solis orientis. Non enim aliunde albescit diluculum; nisi cum cœperit partem cæli, quam videmus ab Oriente, lux solis ad eam redeuntis attingere.

(a) Sic. MSS. At editi, *quasi dicat, sæviat permissive modo.*

A Hinc est quod etiam in Evangelio unam atque eamdem rem alius Evangelista dicit diluculo factum, cum adhuc obscurum esset, alius oriente sole; quia et ipsa lux quantulacumque diluculi sole utique fiebat oriente, id est ad ortum veniente, et fulgorem suum de suæ præsentiæ propinquitate jactante. Quam lucem quidam idiotæ solis non esse putaverunt, sed illam esse quæ primitus condita est antequam Deus quarto die conderet solem. Luc. 24. 1. Marci 16. 2.

QUÆST. XLVII. Judic. 10. 1. *Et surrexit post Abimelech, qui salvum faceret Israel Thola filius Phua, filius Patris fratris ejus, vir Issachar.* Filium patrui ejus, dixit *filium patris fratris ejus*, cum ordinatius et usitatius atque apertius diceretur, filium fratris patris ejus: filius enim erat patrui ejus, sicut B evidentius in ea interpretatione, quæ ex Hebræo est, invenitur. Non ergo quod dictum est *patris fratris*, ab eo declinatum est quod est in nominativo pater fratris, sed ab eo quod est patris frater, hoc est enim patruus. Nam sive ponatur in nominativo, hic pater fratris, sive ponatur hic patris frater, genitivum facit hujus patris fratris. Verum altera oritur quæstio, quomodo fuerit patruus Abimelech *vir Isachar*, id est vir de tribu Issachar, cum Abimelech patrem habuerit Gedeon, qui Gedeon de tribu fuit Manasse. Quomodo ergo Phua et Gedeon fratres fuerunt, ut possit esse Phua patruus Abimelech, cujus patrui filius Thola succederet, secundum istam narrationem, ipsi Abimelech, Potuerunt ergo Gedeon et Phua unam habere matrem, ex C qua diversis patribus nascerentur, et fratres essent unius matris filii, non unius patris. Solebant enim nubere feminæ de aliis tribubus in alias tribus. Unde et Saul cum esset de tribu Benjamin, dedit filiam suam David homini de tribu Juda. Et sacerdos (b) Jolade, utique homo de tribu Levi, duxit filiam Joram regis, hominis de tribu Juda. Hinc factum est, ut Elisabeth et Mariam cognatas in Evangelio legamus, cum fuerit Elisabeth de filiabus Aaron. Ex quo intelligitur de tribu Levi et filiabus Aaron aliquam nupsisse in tribum Juda, unde ita fieret inter ambas illa cognatio, ut Domini caro non solum de regia, verum etiam de sacerdotali stirpe propagaretur. 1. Reg. 18 17. 21. 2. Paral. 22. 11. Luc. 1 36.

QUÆST. XLVIII. Jud. 11. 24. INTER cetera quæ Jephte mandat per nuntios D regi filiorum Ammon, etiam hoc dicit. *Nonne quæcumque hereditavit tibi Chamos deus tuus, hæc hereditabis; et omnia quæcumque hereditavit Dominus Deus noster a facie vestra, hæc hereditabimus?* Quod quidam Latini sic interpretandum putaverunt ut dicerent, *Nonne quæcumque dedit tibi in hereditatem Chamos deus tuus, hæc possidebis?* Ubi videri potest, confirmasse Jephte deum istum, qui vocatur Chamos, potuisse aliquid dare in hereditatem cultoribus suis. Quidam vero sic habent, *Nonne quæcumque possedit Chamos deus tuus, hæc possidebis?* Et hoc

(b) In MSS. *Judæ*, seu *Jude*. Apud LXX. Ἰωδαέ.

ita sonat, quasi aliquid potuerit possidere. An forte secundum hoc dictum est, quod sub Angelis constitutæ sunt gentes, juxta Canticum Moysi famuli Dei? Numquidnam ergo ille Angelus, sub quo erant filii Ammon, Chamos appellatus est? Quis hoc audeat affirmare, cum possit intelligi secundum ejus opinionem dictum, quis putabat deum suum hoc possidere, vel in possessionem sibi dedisse? Magis autem iste sensus elucet in iis verbis, quæ Græcus habet, *Nonne quæcumque hereditavit tibi Chamos deus tuus, hæc hereditabis?* ut in eo quod positum est, *tibi*, intelligatur ita dictum, ac si diceretur, sicut videtur tibi. Tibi enim hereditavit qui hoc putas, non quod ille aliquid posset hereditare. Denique in eo quod sequitur, *Et omnia quæcumque hereditavit Dominus Deus noster*, non dixit hereditavit nobis, tamquam diceret, sicut nobis videtur; sed vere hereditavit, *a facie vestra*, quoniam abstulit ipsis, et his dedit: *hæc* inquit, *hereditabimus*.

Deut. 32. 8. sec. LXX.

QUÆST. XLIX. Jud. 11. 39.

1. De filia Jephte quod eam pater in holocaustoma obtulit Deo; quoniam in bello voverat, si vicisset, eum se holocaustoma oblaturum, qui sibi de domo exiens occurrisset; quod cum vovisset, vicit; et occurrente sibi filia, quod voverat reddidit: solet esse magna et ad dijudicandum difficillima quæstio; quibusdam quid sibi hoc velit nosse cupientibus et pie quærentibus; quibusdam vero qui Scripturis his sanctis imperita impietate adversantur, hoc maxime in crimen vocantibus, quod Legis et prophetarum Deus etiam humanis sacrificiis fuerit delectatus. Quorum calumniis sic primitus respondemus, ut Deum Legis et Prophetarum, atque ut expressius dicam, Deum Abraham et Deum Isaac et Deum Jacob nec illa sacrificia delectaverint, ubi pecorum holocausta offerebantur; sed quod significativa fuerint et quædam umbræ futurorum, res ipsas nobis quæ his sacrificiis significabantur, commendare voluisse: fuisse autem etiam istam utilem caussam cur illa mutarentur, nec modo juberentur, immo prohiberentur offerri, ne vere secundum carnalem affectum talibus Deum delectari putaremus.

2. Sed utrum etiam humanis sacrificiis significari futura oportuerit, merito quæritur: non quod mortes hominum quandoque moriturorum in hac caussa exhorrescere et formidare deberemus, si illi qui hæc de se fieri gratanter acciperent, in æternam remunerationem commendarentur Deo: sed si hoc verum esset, hoc genus sacrificiorum Deo non displiceret: displicere autem Deo satis evidenter eadem Scriptura testatur. Nam cum omnia primogenita sibi dicari, et sua esse voluerit, atque præceperit; redimi tamen a se voluit primogenita hominum, ne immolandos Deo crederent filios suos, quos natos primitus suscepissent. Deinde hoc apertius ita loquitur, quod humana holocausta sic Deus im-

Exod. 13. 1, 12. et 13.

A probet, ut prohibeat, detestans ea in alii
tibus, et populo suo præcipiens ne audet
tari: Si autem, inquit, exterminaverit Do
Deus tuus gentes, in quas tu intras here
terram eorum a conspectu tuo, et here
eos, et habitabis in terra eorum; atten
ipsi, ne exquiras sequi eos, postquam ex
nati fuerint a facie tua, ne exquiras deos
dicens, Quemadmodum faciunt gentes dii
faciam et ego: non facies ita Domino De
Abominamenta enim quæ Dominus odit, fe
diis suis: quoniam et filios suos et filia
comburunt igni diis suis.

3. Quid evidentius ostendi potest his
Scripturæ testimoniis, ut alia hujuscem
mittam, quam Deum a quo hæc Scripta
B mano generi contributa, non solum non
re, verum etiam odisse talia sacrificia,
bus homines immolantur? Illa plane di
coronat, cum quisque justus iniquitatem
usque ad mortem pro veritate decertat,
inimicis quos pro justitia offendit occidit
tribuens eis bona pro malis, id est pro o
lectionem. (a) Talem dicit Dominus sang
justum, a sanguine Abel usque ad sang
Zachariæ. Præcipue autem quod sanguin
dit ipse pro nobis, et sacrificium seipsum
lit Deo; sic utique obtulit, ut ab inimic
justitia occideretur: hunc imitata martyru
lia usque ad mortem pro veritate certan
ab inimicis sævientibus immolata sunt;
bus dicit Scriptura, tamquam aurum in
C probavit illos, et sicut holocausti hostian
pit illos. Unde et Apostolus dicit, Et eg
jam immolor.

4. Sed non sic Jephte de filia fecit holoc
ma Domino; sed sicut præceptum fuer
cora offerri et prohibitum fuerat homin
molari. Magis hoc illi simile videtur qu
cit Abraham, quod Dominus specialite
præcepit, non generali lege ut talia sibi
ficia fierent aliquando mandavit, immo
fieri omnino prohibuit. Distat itaque ho
Jephte fecit a facto Abrahæ, quoniam ipse
obtulit filium: iste autem fecit quod et Le
tabatur, et nullo speciali jubebatur imper
inde non solum in sua Lege postea, ver
iam tunc Deus in ipso Abrahæ filio talibu
D ficiis quam non delectaretur ostendit; c
trem cujus fidem jubendo probaverat, a
men interfectione prohibuit, ac arietem,
crificium licite secundum veterum congrua
poribus consuetudinem compleretur, ap

5. Si autem hoc quemquam movet, qu
pie crediderit Abraham Deum sacrificiis
delectari, si hæc illicite offeruntur Deo,
putat recte credidisse etiam Jephte quod
crificium Deo posset esse acceptum, prin
sideret aliud esse ultro vovere, aliud
obtemperare. Non enim si aliquid præt

(a) Vaticani duo MSS. *dilectionem talem, quod dicat Dominus sanguinem justum a sang. Ab usque ad sang. Zachariæ requirendum.*

rem in domo a domino institutum servo jubetur, atque id laudabili obedientia facit, ideo non est plectendus, si hoc facere sponte præsumpserit. Deinde habebat quod crederet Abraham, ut propter divinum imperium non parceret filio, non credens Deum tales victimas libenter accipere, sed hoc eum propterea jussisse, ut resuscitaret occisum, et hinc aliquid tam-
Heb. 11. 37. quam Deus sapiens demonstraret. Nam hoc de illo etiam in epistola legitur, quæ inscribitur ad Hebræos; et fides ejus, quia hoc de Deo crediderit, quod posset filium ejus suscitare, laudatur. Iste vero et Deo non jubente neque poscente, et contra legitimum ejus præceptum, ultro sacrificium vovit humanum. Sic enim scri-
Jud. 11. 30. et 31. ptum est, *Et vovit Jephte votum Domino, et dixit, Si traditione tradideris mihi filios Ammon in manu mea, et erit quicumque exierit de januis domus meæ in obviam mihi, in revertendo me in pace a filiis Ammon, et erit, Domino offeram eum holocaustoma.*

6. Non utique his verbis pecua aliquod vovit, quod secundum Legem holocaustoma posset offerre. Neque enim est aut fuit consuetudinis, ut redeuntibus cum victoria de bello ducibus pecora occurrerent. Quantum autem adtinet ad muta animalia, canes solent dominis blando famulatu alludentes currere in obviam: de quibus ille in suo voto cogitare non posset, ne in injuriam Dei aliquid, non solum illicitum, verum etiam contemtibile et secundum Legem immundum vovisse videretur. Nec ait, quodcumque exierit de januis domus meæ in obviam mihi, offeram illud holocaustoma; sed ait, *quicumque exierit offeram eum;* ubi procul dubio nihil aliud quam hominem cogitavit; non tamen fortasse unicam filiam: quamquam illam in tanta paterna gloria quis posset anteire, nisi forte uxor? Nam quod non dixit, quæcumque, sed *quicumque exierit de januis domus meæ*, solet Scriptura masculinum genus pro quolibet sexu ponere:
Gen. 23. 3. sicut de Abraham dictum est; Surgens a mortuo; cum ejus uxor mortua fuisset.

7. Quia ergo de hoc voto atque facto nihil videtur Scriptura judicasse, sicut de Abraham, quando filium jussus obtulit, apertissime judi-
Gen. 22. 16. cavit; sed tantummodo scriptum reliquisse legentibus judicandum, quemadmodum de facto Judæ filii Jacob, quando ad nurum quidem suam nesciens intravit, verum quantum in ipso fuerat fornicatus est, quia meretricem putavit, neque
Gen. 38. 15. approbavit hoc Scriptura, neque reprobavit, sed justitis et Lege Dei consulta æstimandum pensandumque dimisit: quia ergo de isto Jephte facto in neutram partem sententiam Scriptura Dei protulit, ut noster intellectus in judicando exerceretur, possemus jam dicere Deo displicuisse tale votum, et ad illam perductum esse vindictam, ut patri potissimum filia unica occurre-
a ret: quod si sperasset atque (a) voluisset, non continuo, ut eam vidit, scidisset vestimenta sua,

A et dixisset, *Heu me filia mea, impedisti me, in offendiculum facta es in oculis meis.* Jud. 11. 35. Deinde sexaginta dierum tam longa dilatione data filiæ suæ Dominus ab unicæ carissimæ nece cum eum non prohibuerit, sicut prohibuit Abraham, donec perficiendo quod voverat seipsum percuteret orbitate gravissima, Deum autem nequaquam hominis immolatione placaret: et ideo hujuscemodi patri pœnam fuisse retributam, ne impunitum talis voti relinqueretur exemplum, ut aut magnum aliquid se vovere Deo putarent homines, cum victimas humanas voverent, et quod est horribilius filiorum; aut non vera, sed potius simulata eadem vota essent, cum velut exemplo Abrahæ sperarent qui vovissent, Deum prohibiturum talia vota compleri.

B 8. Possemus, inquam, hæc dicere, nisi ab ista sententia duo nos præcipue divinarum Scripturarum testimonia retardarent, ut hanc rem gestam et in libris tantæ auctoritatis memoriæ commendatam, diligentius quantum Dominus adjuvat, et cautius perscrutemur, ne in ullam partem judicium temerarium proferamus. Unum, quod in epistola ad Hebræos iste Jephte inter tales commemoratur, ut eum culpare vereamur, ubi sic scriptum est, Et quid adhuc dicam? De- Hebr 11. 32. et 33.
ficit enim me tempus enarrandi de Gedeon, Barac, Sampson, et Jephte, et David, et Samuel, »
et Prophetis, qui per fidem vicerunt regna, o- »
perantes justitiam consecuti sunt promissiones. »
Alterum, quod ubi de illo ista narrantur, quod tale voverit et impleverit votum, præmisit Scri-
C ptura dicens, *Et factus est super Jephte Spiritus Domini, et perrexit Galaad et Manasse, et transiit speluncam Galaad, et de specula Galaad ad trans filios Ammon, et votum vovit Jephte Domino*, Judic. 11. 29. et cetera, ad hoc ipsum votum pertinentia: ut omnia quæ deinceps facta sunt, tamquam opera Spiritus Domini, qui super eum factus est, intelligenda videantur. Ista testimonia nos, compellunt quærere potius cur factum sit, quam facile improbare quod factum est.

9. Sed primo illud quod ex epistola quæ ad Hebræos est, commemoravi, inter illos laudabiles viros qui ibidem recoluntur, non solum est Jephte, verum etiam Gedeon, de quo similiter Scriptura dicit, Spiritus Domini confortavit Ge- Judic. 6. 34.
deon: et tamen ejus factum, quod de illo auro
D prædæ operatus est Ephud, et fornicatus est post Judic. 8. 27.
illud omnis Israel, et factum est domui Gedeon in scandalum, non solum laudare non possumus; verum etiam quia Scriptura hic apertissime judicavit, reprobare minime dubitamus, nec tamen ex hoc ulla fit injuria Spiritui Domini, qui eum confortavit, ut hostes populi ejus tanta facilitate superaret. Cur ergo inter illos commemoratur, qui per fidem vicerunt regna, operantes justitiam, nisi quia sancta Scriptura quorum fidem atque justitiam veraciter laudat, non hinc impeditur eorum etiam peccata, si qua novit et oportere judicat, notare veraciter? Nam et in Judic. 6. 39.

(a) Editi vovisset MSS. melioris notæ, voluisset.

eo quod idem Gedeon signum petens, sicut ipse
locutus est, tentavit in vellere, nescio utrum
non fuerit transgressus præceptum, quod scri-
Deut. 6. 16. ptum est, Non tentabis Dominum Deum tuum:
verumtamen etiam in ejus tentatione Dominus
quod prænuntiare volebat ostendit; in compluto
scilicet vellere et area tota circumquaque sicca
figurare primum populum Israel, ubi erant san-
cti cum gratia cælesti, tamquam pluvia spirita-
li; et postea compluta area sicco vellere, figu-
rare Ecclesiam toto orbe diffusam, habentem non
in vellere tamquam in velamine, sed in aperto
cælestem gratiam, illo priore populo, velut ab
ejusdem gratiæ rore alienato atque siccato. Nec
tamen frustra inter fideles et operantes justitiam,
propter bonam fidelemque vitam, in qua eum
credendum est esse defunctum, tale in epistola
ad Hebræos meruit testimonium.

10. Utrum autem quia postea quam dictum
est, *Factus est super Juphte Spiritus Domini*,
ea secuta sunt, ut votum illud voveret, atque
hostes vinceret, et quod voverat redderet, Spi-
ritui Domini omnia deputanda sint, ut perinde
habeatur et hoc sacrificium, tamquam id Domi-
nus sicut Abrahæ fieri jusserit, non facile dixe-
rim; cum utique de Gedeon possit hæc afferri dif-
ferentia, quia post peccatum quod fecit, quando
fecit Ephud post quod universus populus fornica-
tus est, nulla est ejus commemorata prosperi-
tas: postea vero quam Jephte votum vovit, illa
est insignis ejus victoria consecuta propter quam
adipiscendam voverat, et qua adepta quod vo-
verat solvit. Rursus enim considerandum est,
quia Gedeon, etsi non postea quam fecit Ephud,
tamen postea quam tentavit Dominum, quod
utique peccatum est, magna strage hostibus cæ-
sis atque superatis populo adquisivit salutem.
Sic enim scriptum, Et dixit Gedeon ad Domi-
Judic. 6. 39. num: Non irascatur indignatio tua in me, et
» loquar adhuc semel, et tentabo adhuc semel in
» vellere, et cetera. Iram quippe Dei metuebat,
quia noverat tentando se peccare, quod Deus in
Lege sua manifestissime prohibet. Hoc tamen
peccatum ejus et mirabilis signi evidentia et ma-
gna victoriæ prosperitas liberationisque populi
consecuta est. Jam enim Deus statuerat afflicto
populo subvenire, atque hujus ducis, quem ad
hoc opus assumserat, utebatur animo non solum
fideli et pio, verum etiam subdeficiente et delin-
quente, et ad prænuntianda quæ volebat, et
complenda quæ dixerat.

11. Non enim per istos tantum, qui etiamsi
peccaverunt, inter justos tamen narrantur, sed
etiam per ipsum Saulem omni modo reprobatum,
1. Reg. 19. 23. multa Deus populo suo præstitit, in quem insi-
livit etiam Spiritus Dei, et prophetavit; non cum
juste ageret, sed cum in virum sanctum David
innocentemque sæviret. Agit enim Spiritus Do-
mini et per bonos et malos, et per scientes et
per nescientes, quod agendum novit, et statuit:
qui etiam per Caipham acerrimum Domini perse-
Johan. 11. 4. cutorem, nescientem quid dixerit, insignem pro
tulit prophetiam, quod oporteret Christum mo-
ri pro gente. Quis enim egit nisi Spiritus Domi-
ni, curans prænuntiare ventura, ut Judici Ge-
deon tentare volenti Dominum, et non credendi
quod ei fuerat per manum ejus de salute populi Judic. 6. 37. et 39.
jam locutus, hoc potissimum de vellere prius
compluto, postmodum sicco, et de area primum
sicca, postea rigata veniret in mentem? Ut quod
subdefecit a fide, infirmitati ejus delictoque de-
putetur; quod vero etiam tali ejus animo ad hoc
quod generi humano significari oportebat usus
est Deus ad ejus intelligatur misericordiam et
mirabilem providentiam pertinere.

12. Si quis autem dicit, omnia scientem fe-
cisse et dixisse Gedeon ex revelatione prophetі-
ca, ut per eum signa talia monstrarentur; nec
defecisse a fide; et quod ei jam promiserat Do-
minus credidisse; sed actione prophetica in vel-
lere voluisse tentare, atque ita illius tentatio-
nem fuisse inculpabilem, sicut dolum Jacob: et Gen. 27. 15.
illud quod Domino ait, Non irascatur indignatio Judic. 6. 39.
tua in me, non ideo dixisse quod iram ejus ti-
meret, sed quod eum confideret non irasci, cum
ea faceret, quæ Spiritu ejus dictante facienda
esse tamquam propheta sentiret: Dicat ut vide-
tur, dummodo illud quod de facto Ephud Scri-
ptura ipsa culpavit, quodlibet significet, non
audeat excusare a peccato. Nam et illud quod Judic. 7. 16.
trecenti viri ad signum crucis ipso numero per-
tinentes, hydrias fictiles acceperunt, ejusque
ardentes faculas incluserunt, quibus hydriis fra-
ctis repente lumina numerose micantia tantam
hostium multitudinem terruerunt, tamquam ex
suo arbitrio videtur fecisse Gedeon: non enim
Scriptura dicit Dominum admonuisse ut hoc fa-
ceret: et tamen tam grande signum quis ejus
animo atque consilio faciendum, nisi Dominus
inspiravit? Qui præfiguravit sanctos suos the-
saurum Evangelici luminis in vasis fictilibus ha-
bituros, sicut Apostolus dicit, Habemus autem 2. Cor. 4. 7.
thesaurum istum in vasis fictilibus, quibus in
passione martyrii tamquam vasculis fractis, ma-
jor eorum gloriæ fulgor emicuit, quæ impios
Evangelicæ prædicationis inimicos inopinata il-
lis Christi claritate superavit.

13. Seu ergo per scientes, seu per nescien-
tes, præfigurationem prædicationemque futuro-
rum Spiritus Domini propheticis temporibus o-
peratus est: nec ideo peccata eorum dicendum
est non fuisse peccata; quia et Deus, qui et
malis nostris bene uti novit etiam ipsis eorum
peccatis usus est ad significanda quæ voluit.
Proinde si propterea peccatum non fuit, sive
cujuslibet necis humanæ, sive etiam parricidale
sacrificium vel vovere, vel reddere, quia ma-
gnum aliquid et spiritale significavit; frustra
Deus talia prohibuit, et se odisse testatus est;
quoniam et illa quæ fieri jussit, utique ad ali-
quam significationem rerum spiritalium magna-
rumque referuntur. Cur ergo illa prohiberet,
quando quidem poterant propter eamdem rerum
earumdem significationem, propter quam et
ista licite fiebant, nihilominus licite fieri: nisi
quia nec tale aliquid significantia quale expedit

credere, humana Deo sacrificia placuerunt, quando non pro justitia quisque ab inimicis, quia recte vivere voluit, aut peccare noluit, interimitur, sed homo ab homine tanquam electa hostia more pecoris immolatur?

14. Quid si, ait aliquis, quoniam pecorum victimæ jam eo ipso quo fuerant usitatæ, quamvis et ipsæ a recte intelligentibus ad significationem spiritalium referrentur, minus tamen faciebant intentos ad magnum sacramentum Christi et Ecclesiæ requirendum, propterea Deus re insigni et inopinata volens quasi dormientes hominum animos excitare, eo magis quo talia sibi sacrificia offerri vetuerat, curavit sibi ejusmodi aliquid offerendum, ut ipsa admiratio magnam gigneret quæstionem et magna quæstio ad perscrutandum magnum mysterium studium piæ mentis erigeret, pie vero scrutans mens hominis altitudinem prophetiæ, velut hamo piscem Dominum Christum de profundo Scripturarum levaret? Hinc nos rationi et considerationi non obsistimus. Sed alia quæstio est de animo voventis, alia de providentia Dei qualicumque animo ejus optime utentis. Quamobrem si Spiritus Domini qui factus est super Jephte, ut hoc voveret omnino præcepit, quod quidem Scriptura non aperuit; tamen si hoc ille præcepit, cujus non licet jussa contemnere, non solum insipientia culpanda non est, verum etiam laudanda obedientia est. Hoc enim, etiamsi se homo ipse interimat, quod utique humana voluntate atque consilio facere nefas est; profecto intelligendum est obedienter fieri potius quam scelestæ, si divinitus jussum est: de qua quæstione satis in primo libro de civitate Dei
De civ. Dei lib. 1, c. 21. disputavimus. Si autem Jephte humanum secutus errorem, humanum sacrificium vovendum putavit, ejus quidem peccatum de unica filia jure punitum est, quod etiam ipse verbis suis sa-
Jud. 11. 35. tis videtur ostendere, ubi ait, *Heu me, filia mea, impedisti me, in offendiculum facta es in oculis meis:* discissis etiam vestimentis suis. Verumtamen etiam hic ejus error habet aliquam laudem fidei, qua Deum timuit, ut quod voverat redderet, nec divini in se judicii sententiam declinavit, sive sperans Deum prohibiturum, sicut fecit Abrahæ, sive ejus voluntatem etiam non prohibentis intellectam facere potius quam contemnere statuens.

15. Quamquam et hic merito quæri potest, utrum verius intelligitur hoc Deum nolle fieri, et in eo potius Deo si non fieret, obediretur, quoniam hoc se nolle et in Abrahæ filio et in legitima prohibitione monstraverat. Verumtamen si propterea Jephte non faceret, sibi potius in unica pepercisse, quam Dei voluntatem secutus esse videretur. Magis ergo intellexit in eo, quod ei filia occurrit, ultorem Deum, justæque pœnæ se fideliter subdidit, timens sæviorem tamquam de tergiversatione vindictam. Credebat enim etiam bonæ et virginis animam filiæ bene recipi, quod non seipsa voverat immolandam, sed voto et voluntati non restiterat patris, et Dei fuerat secuta judicium. Mors enim sicut nec sibi a quoquam sponte, nec cuiquam sponte inferenda est; ita Deo jubente recusanda non est, cujus constitutione quocumque temporis obeunda est: nec quisquam qui eam perpeti detrectat, ut omnino evitetur, sed tantummodo ut differatur, laborat. Hæc (a) autem festinantibus nobis de prædicta a quæstione satis esse utcumque discussa pro hac quidem parte visa sunt.

16. Nunc jam quid Spiritus Domini, sive per nescientem Jephte sive per scientem, sive per ejus imprudentiam, sive per obedientiam, sive per offensionem sive per fidem, in hac re gesta præfiguraverit, quantum Deus adjuvat, requiramus, breviterque pandamus. Admonet enim nos et urget quodammodo iste sanctarum Scripturarum locus cogitare quemdam potentem virtute. Talis enim dicitur Jephte, quod nomen interpretatur aperiens. Dominus autem Christus, sicut indicat Luc. 24. 26.
Evangelium, discipulis suis aperuit sensum, ut Judic. 11. 2.
intelligerent Scripturas. Hunc Jephte fratres ejus reprobaverunt, et de paterna domo expulerunt, objicientes ei, quod esset filius fornicariæ, tamquam ipsi essent de uxore legitima nati. Hoc etiam egerunt adversus Dominum principes sacerdotum et scribæ et pharisæi, qui de Legis observatione gloriari videbantur, tamquam ille solveret Legem, et ideo veluti non esset legitimus filius. Et quamquam de sancta quidem virgine corpus assumserat, quod fidelibus notum est: tamen ejus mater quantum ad gentem pertinet, etiam illa Judaica synagoga dici potest. Revolvat qui voluerit propheticos libros, et videat quoties, et quanta verbi severitate atque indignatione Domini, illa gens velut impudica mulier de suis fornicationibus arguatur. Unde est etiam illud in hoc libro recentissimum, vel
cum post Ephud, quod fecit Gedeon, omnis Is- Judic. 8. 27. et 10. 6.
rael legitur fornicatus, vel quod abierunt post deos gentium, quibus erant circumdati. Unde in illos divina ira commota est, ut per annos decem et octo contererentur a filiis Ammon. Sed numquid non ex eadem gente Israel etiam illi nati erant sacerdotes et scribæ et pharisæi, quos in eis diximus fuisse præfiguratos, qui Jephte, tamquam isti Dominum Christum, veluti non legitimum filium persecuti expulerunt? Sed in eo similitudo adumbrata est, quod isti, ut dixi, veluti Legis observatores eum qui contra præcepta Legis facere videbatur, tamquam legitimi non legitimum, jure sibi visi sunt ejecisse. Secundum hoc enim plebs illa dicta est fornicari, quod Legis præcepta non servans, tamquam viro non exhibebat fidem.

17. Sic autem scriptum est de Jephte, *Et cre-* Judic. 11. 2.
verunt filii uxoris, et ejecerunt Jephte. Verbum quod positum est, *creverunt*, significat in figu-

(a) Quæ sequuntur, scilicet *Hæc autem festinantibus* etc. usque ad *Nunc jam*, absunt a MSS. Vaticanis et Gallicanis.

ra, prævaluerunt: quod in Judæis impletum est,
qui prævaluerunt infirmitati Christi, quia ita vo-
luit, ut ab eis quæ oportebat passione perfer-
ret; sicut hoc idem significans Jacob prævaluit
Gen. 32. 24. Angelo, cum quo ut idipsum portenderet lucta-
Judic. 1.2. batur. Dixerunt ergo ad Jephte, *Non hereditа-
bis in domo patris nostri, quoniam filius mu-
lieris fornicariæ tu.* Tamquam dicerent quod
Johan. 9. 16. Evangelium loquitur, Non est iste homo a Deo
qui sic solvit sabbatum. Se autem velut jactantes
legitimos filios Domino dixerunt, Nos ex forni-
catione non sumus nati, unum patrem habemus
Judic. 11. 3. Deum. *Et fugit Jephte a facie fratrum suorum,
et habitavit in terra Tob.* Fugit, quoniam se
quantus esset abscondit: Fugit, quoniam eos
1. Cor. 2. 8. sævientes latuit: Si enim cognovissent, num-
quam Dominum gloriæ crucifixissent. Fugit, quo-
niam morientis infirmitatem viderunt, virtutem
autem resurgentis non viderunt. Habitavit autem
in terra bona, vel ut expressius dicamus, opi-
ma. Quod enim Græce ἀγαθὸν hoc Latine opi-
mum dicitur id autem interpretatur Tob. Ubi mihi
videtur intelligenda ejus a mortuis resurrectio.
Nam quæ terra magis opima, quam terrenum
corpus excellentia immortalitatis et incorruptio-
nis indutum?

18. Quod autem dicitur de Jephte, quia postea
quam fugiens a facie fratrum suorum habitavit
Judic. 11. 3. in terra Tob, colligebantur ad eum viri latro-
nes, et obambulabant cum ipso: quamquam et
Matt. 9. 11. ante passionem objectum fuerit Domino, quod
cum publicanis et peccatoribus manducaret, quan-
Isaiæ 53. 12. do respondit, non esse necessarium sanis me-
Luc. 23. 33. dicum; sed ægrotis; et inter iniquos deputatus
est, quando inter latrones crucifixus est, et u-
num ex eis de cruce in paradisum transtulit:
tamen postea quam resurrexit, et esse cœpit,
secundum id quod supra exposuimus, in terra
Tob, collecti sunt ad illum scelerati homines pro-
pter remissionem peccatorum; qui cum illo am-
bulabant, quia secundum ejus præcepta vive-
bant. Neque hoc fieri definit usque nunc, et dein-
Ps. 50. 15. ceps quo usque ad eum confugiunt mali, ut ju-
stificet impios qui ad eum convertuntur, et di-
scant iniqui vias ejus.

19. Jam illud, quod hi qui abjecerant Jephte,
(erat enim Galaadites) conversi sunt ad eum,
et quæsiverunt eum, per quem liberarentur ab
inimicis suis, quam clara præfiguratione signi-
ficat, quod hi qui abjecerunt Christum, ad eum
rursus conversi in illo reperiunt salutem, sive
illi intelligantur, quos Petrus apostolus cum de
ipso scelere arguisset, sicut in actibus Aposto-
lorum legitur, et hortatus esset ut ad eum con-
verterentur, quem fuerant persecuti, compun-
cti sunt corde, et ab illo quem a se alienave-
rant, desideraverunt salutem: (quid est autem
liberari ab inimicis, nisi a peccatis? sic enim
Act. 2. 38. illis ait, Agite pœnitentiam, et baptizetur unus-
quisque vestrum in nomine Domini Jesu Christi,
et remittentur vobis peccata vestra:) sive illa
potius significetur quæ in fine speratur vocatio
gentis Israel. Magis quippe ipsa videtur appa-

A rere in eo, quod dicitur, *Et factum est post
dies:* quod utique post tempus significat; et per
hoc insinuat non illud intelligendum quod re-
centi Domini passione est, sed quod postea fu-
turum est. Quo videtur etiam id pertinere, quod
seniores Galaad venerunt ad Jephte, ut per æta-
tem senilem posteriora et novissima tempora
accipienda sint. Interpretatur autem Galaad ab-
jiciens sive revelatio. Quorum utrumque satis
apte huic rei congruit, quia primo Dominum
Christum abjecerunt, eisque postea revelabitur.

20 Quod vero contra filios Ammon dux quæ-
rebatur Jephte, quibus victis liberarentur, qui
eo duce adversus illos bellare cupiebant, quo-
niam interpretatur Ammon filius populi mei,
sive populus mœroris, profecto aut illi signifi-
B cantur inimici, qui ex ipsa gente perseverantes
in infidelitate prædicti sunt; aut omnino omnes
gehennæ prædestinati, ubi erit eis fletus et stri- Matt. 25.
dor dentium, tamquam populo mœroris. Quam- 30.
quam populus mœroris, etiam diabolus et an-
geli ejus non inconvenienter intelliguntur, sive
quia æternam miseriam eis quos decipiunt ad-
quirunt; sive quia et ipsi æternæ miseriæ de-
putati sunt.

21. Eleganter sane ad exprimendam multo
evidentius prophetiam Jephte respondit seniori-
bus Galaad, *Nonne vos odio habuistis me, et* Jud. 11. 7.
*ejecistis me de domo patris mei, et emisistis me
a vobis? Et quid est quod venistis, quando tri-
bulati estis?* Tale aliquid figuratum est in Jo-
seph, quem fratres vendentes abjecerunt; et Gen. 37. 28.
C cum fame tribularentur, ad ejus opem miseri- Gen. 42.
cordiamque conversi sunt. Hic vero multo am- etc.
plius elucet significatio futurorum, quod non
ipsi prorsus fratres, qui ejecerunt Jephte, ad
eum venerunt; sed Galaad seniores pro univer-
so illo populo eidem supplicantes. Sicut eadem
gens dicitur Israel, sive in eis qui tunc fuerunt,
Christumque reprobaverunt, sive in eis qui ad
ejus opem postea reversi sunt. Populo enim di-
citur inimico, sive in majoribus, sive in poste-
ris suis longa odia trahenti atque servanti, tan-
demque converso in eis qui tunc convertendi sunt,
*Nonne vos odio habuistis me, et ejecistis me de
domo patris mei?* Hoc enim eis visum, est qui
persecuti sunt, quod ejecerunt Christum de do-
mo David, in qua regni ejus non erit finis. Luc. 1. 33.

22. *Et dixerunt seniores Galaad ad Jephte,* Judic. 11. 8.
D *Non sic modo venimus ad te.* Tamquam dicerent
Judæi conversi ad Christum, Tunc venimus ut
persequeremur, modo venimus ut sequamur.
Profitentur etiam adversus inimicos eum futurum
sibi caput. Respondet ille, si eorum vicerit ini- Ibidem 9.
micos, quod erit eis in principem: quod Gedeon Judic. 8. 23.
noluit, cum id Israelitæ voluissent. Respondit
quippe illis, Princeps vester Dominus erit. Rex
enim nomine principis significatur quod nondum
habebat gens illa tempore Judicum. Cœperunt 1. Reg. 10.
autem habere Saulem, et deinceps successores
ejus alios, qui in libris Regnorum leguntur. Nam
in Deuteronomio cum eis præcipitur qualem de- Deut. 17.
beant habere regem, si hoc eis placuerit, non 14.

Joan. 19. 19. ibi rex, sed princeps appellatur. Sed quia iste Jephte illum figurabat, qui verus est rex, quod etiam in titulo scriptum fuit, qui cruci ejus affixus est, quem Pilatus delere vel emendare non ausus est; ideo credendum est esse dictum, *Ero*
I. Cor. 11. 3. Ephes. 5. 23. *vobis in principem* Illi autem dixerant, *Eris nobis in caput*: quoniam caput viri Christus, et ipse est caput corporis Ecclesiæ. Denique postea quam eos liberavit Jephte ab omnibus inimicis, non eis factus est rex, ut intelligeremus, illud quod dictum est, ad prophetiam potius pertinuisse de Christo, quam ad ipsum proprie Jephte, de quo Scriptura narrationem ita concludit: *Et*
Jud. 12. 7. *judicavit Iephte Israel sex annis, et mortuus est Iephte Galaadites, et sepultus est in civitate sua Galaad.* Judicavit ergo Israel sicut ceteri Judices: non ibi regnavit ut princeps, sicut hi qui Regnorum voluminibus continentur.

Ibid. 11. 12. 23. Jam vero quod postea quam eis idem Jephte dux constitutus est, misit nuntios ad hostes prius pacis verba portantes, illud ostenditur quod ait Apostolus, in quo Christus loque-
Rom. 12. 18. batur, Si fieri potest, quod ex vobis est, cum omnibus hominibus pacem habentes. Verba porro ipsa quæ mandavit Jephte, omnia pertractare nimis longum est festinantibus nobis: videntur tamen mihi sic intelligenda, quantum adtinet ad significationem futurorum, ut in eis advertatur doctrina Christi, admonens nos quemadmodum sit ambulandum, hoc est, vivendum inter eos, qui non secundum propositum vocati
2. Tim. 2. 19. sunt. Novit enim Dominus qui sunt ejus.

24. Jam vero quod cum esset debellaturus inimicos, factus est super eum Spiritus Domini, significatur Spiritus-sanctus impertitus membris Christi.

Judic. 11. 29. 25. Quod autem *pertransiit Galaad, et Manasse, et transiit speculam Galaad, et ab specula Galaad ad trans filios Ammon*, proficientia significantur membra Christi ad victoriam de inimicis reportandam. Galaad quippe interpretatur abjiciens, Manasse necessitas. Transeundi sunt ergo a proficientibus abjicientes, id est contemnentes: transeunda et necessitas, ne forte cum transierit qui proficit contemnentes, cedat terrentibus. Transeunda etiam specula Galaad, quoniam Galaad etiam revelatio interpretatur. Est autem specula altitudo ad prospiciendum, vel despiciendum, id est desuper adspiciendum. Specula itaque Galaad congruenter mihi videtur
2. Cor. 11. 7. significare superbiam revelationis. Unde dicit Apostolus, Et in magnitudine revelationum ne extollar. Ergo et ipsa transeunda est, id est, non est in ea manendum propter cadendi periculum. His pertransitis facile superantur inimici: quod significat dicendo, *Et ab specula Galaad transiit ad filios Ammon*, de quibus inimicis jam supra dictum est.

Judic. 11. 30. et 31. 26. *Et vovit Jephte votum, et dixit, Si traditione tradideris mihi filios Ammon in manus mea, et erit quicumque exierit de januis domus meæ in obviam mihi in revertendo me in pace a filiis Ammon, et erit Domino, et offeram eum*

A *holocaustoma.* Quemlibet in hoc loco cogitaverit Jephte secundum cogitationem humanam, non videtur unicam filiam cogitasse: alioquin non diceret, cum illam cerneret occurrisse, *Heu me filia mea, impedisti me, in offendiculum facta es in oculis meis.* *Impedisti* enim ita dictum est, v. 35. tamquam ad hoc se impeditum indicaverit, ne illud quod cogitaret impleret. Sed quem potuit cogitare primitus occurrentem qui filios alios non habebat? An conjugem cogitavit, et ut hoc fieret Deus noluit, et ut non relinqueret impunitum, ne quis deinceps id auderet; et ut magna providentia, ex hoc quoque ipso quod accidit, sacramentum Ecclesiæ figuraret? Ex utroque igitur prophetia coaptata est, et ex eo quod vovens cogitavit, et ex eo quod nolenti contigit. Si e-
B nim conjugem cogitavit, conjunx Christi Eccle- Gen. 2. 24.
sia est. Propterea relinquet homo patrem et matrem, et adhærebit uxori suæ, et erunt duo in carne una. Sacramentum hoc magnum est, inquit Apostolus, ego autem dico in Christo et in Ephes. 5. 32.
Ecclesia. Sed quia hujus Jephte conjunx virgo esse non potuit, in eo quod filia potius occurrit, et inulta non remansit prohibitum sacrificium voventis audacia, et virginitas Ecclesiæ figurata est. Nec abhorret a vero, quod filiæ nomine eadem significatur Ecclesia: nam cujus alterius typum gerebat etiam illa mulier, cui post tactam fimbriam suam sanatæ, ait Dominus, Fi- Matt. 9. 22.
lia, fides tua te salvam fecit, vade in pace? Et certe, unde nullus ambigit, discipulos suos ipse sponsi filios appellavit, se apertissime indicans
C sponsum: Non possunt, inquit, jejunare filii Matt. 9. 15.
sponsi, quamdiu cum illis est sponsus: venient autem dies cum auferetur ab eis sponsus, et tunc jejunabunt. Holocaustoma ergo erit Ecclesia, quam virginem castam beatus Apostolus appel- 2. Cor. 11. 2.
lat, quando in resurrectione mortuorum fiet in universa, quod scriptum est, Absorpta est mors 1. Cor. 15. 54. et 24.
in victoriam. Tunc tradet regnum Deo et Patri, Quod regnum ipsa Ecclesia est, rex ipse cujus figuram vovens ille gestabat. Sed quoniam tunc fiet, cum completa fuerit sexta ætas sæculi, ideo sexaginta dierum a virginitate dilatio postulata est. Ex omnibus quippe ætatibus Ecclesia congregatur. Quarum prima est, ab Adam usque Sex ætates.
ad diluvium: secunda a diluvio, id est, a Noe usque ad Abraham: tertia ab Abraham usque ad
D David: quarta a David usque ad transmigrationem in Babyloniam: quinta ab hac transmigratione usque ad virginis partum: sexta inde usque in hujus sæculi finem. Per quas sex ætates tamquam per sexaginta dies flevit sancta virgo Ecclesia virginalia sua: quia licet virginalia, tamen fuerant peccata deflenda; propter quæ universa ipsa virgo toto orbe diffusa quotidie dicit, Dimitte nobis debita nostra. Eosdem autem se- Matt. 6. 12.
xaginta dies, duos menses maluit appellare, quantum existimo, propter duos homines; unum per quem mors, alterum per quem resurrectio mortuorum; propter quos etiam duo Testamenta dicuntur. Judic. 11. 39. et 40.

27. Quod vero *factum est in præceptum in*

A *Israel ex diebus in dies conveniebant lamentari filiam Jephte Galaaditem, quatuor dies in anno:* non puto significare aliquid post impletum holocaustoma, quod erit in vitam æternam; sed præterita tempora Ecclesiæ, in quibus erant beati lugentes. Quatriduo autem figurata est ejus universitas, propter quatuor partes orbis, per quas longe lateque diffusa est. Ad historiæ vero proprietatem, non arbitror hoc decrevisse Israelitas, nisi quia intelligebant in ea re judicium Dei magis ad percutiendum patrem fuisse depromtum, ne tale vovere sacrificium deinceps ullus auderet. Nam quare luctus et lamentatio decerneretur; si votum illud lætitiæ fuit?

Judic. 12. 4. 28. Si autem et illud, quod populus Ephræm postea ab eodem Jephte debellatus est, ad judicium Dei, quod erit in fine, referendum est, B sicut ipse Dominus dicit: (Luc. 19. 27.) eos qui noluerunt me regnare sibi, adducite et interficite coram me; (Judic. 12. 6.) nec ibi quadraginta duo millia, quæ ceciderunt, vacanti numero commemorata sunt. Sicut enim illi duo menses propter sexaginta dies senarium numerum sex ætatum significant: ita et ibi sexies septenarius ductus hoc idem figurat, quantum ad sex ætates sæculi pertinet: sexies enim septem quadraginta-duo sunt. Nec frustra et ipse Jephte sex annis populum judicavit.

QUÆST. L. Judic. 13. 4. QUÆRI potest quomodo dixerit Angelus ad matrem Sampson, cum annuntiaret ei filium futurum, quia sterilis erat, *Et nunc observa, et non bibas vinum et siceram, non manduces omne immundum.* Quid est enim immundum? C nisi forte dissolutio disciplinæ, quæ esse cœperat in Israel, etiam ad ea manducanda eos labefecerat, (Lev. 12. 2. Deut. 14. 3.) quæ prohibuerat Deus in generibus animalium. Cur enim non credatur, etiam hoc eos multo proclivius facere potuisse, qui etiam ad cultum idolorum transgrediebantur?

QUÆST. LI. Judic. 13. 6. QUOD mater Sampson viro suo indicans quemadmodum illi Angelus annuntiaverit filium futurum dixit, *Et interrogabam eum unde esset, et nomen suum non annuntiavit mihi;* quæri potest utrum verum dixerit; quoniam hoc non legitur, cum ei Angelus loqueretur. Sed intelligendum est hoc ibi Scripturam tacuisse, hic autem commemorasse quod ibi tacuerat. Illud etiam quod non ait, Interrogavi eum quid vocaretur, et nomen suum non annuntiavit mihi, sed ait, *Interrogavi unde esset;* D videtur inconsequens quod addidit, *et nomen suum non annuntiavit mihi.* Non enim nomen ejus interrogaverat, cum quæreret unde esset, sed locum vel civitatem, cum hominem putaret. Nam et hominem Dei eum appellavit, specie tamen vel habitu Angelo similem, hoc est, quia tam præclarum vidit, sicut ipsa narravit. Sed si ita distinguatur; *Et interrogabam eum unde esset, et nomen suum*, ut subaudiatur, interrogabam eum, et postea inferatur, *non annuntiavit mihi*, non habet quæstionem: ad utrumque enim referri potest, quod ait, *non annuntiavit mihi*, id est, nec unde esset, nec nomen suum.

QUÆST. LII. ITEM quod sit eadem mulier, dictum sibi esse ab Angelo; quoniam *Nazaræus Dei erit puer a ventre usque ad diem mortis suæ*, (Judic. 13. 7.) non legitur ab Angelo dictum. Et quod legitur dictum, (Ibidem. 5.) *Ipse incipiet salvum facere Israel de manu Philistiim*, non est a muliere commemoratum. Itaque et aliquid non dixit, quod audivit; et tamen nihil credenda est dixisse, quod non audivit: sed Scripturam potius non omnia verba Angeli posuisse: cum ipsum mulieri loquentem insereret narrationi. Ideo autem dictum est, *a ventre usque ad diem mortis suæ;* quia Nazaræi dicebantur in Lege ad tempus qui votum habebant, secundum ea quæ Scriptura per Moysen præceperat. (Num. 6. 2. Judic. 13. 5.) Unde est hoc, quod huic jussum est, ut ferrum non adscenderet in caput ejus, et vinum et siceram non biberet. Hoc enim tota vita sua observavit Sampson, quod illi qui vocati sunt Nazaræi certis diebus observabant, voventes votumque reddentes.

QUÆST. LIII. Judic. 13. 16. QUOD dicit Scriptura, *Quoniam ignoravit Manue, quia Angelus Dei est*, manifestum est etiam ejus uxorem hominem credidisse. Quod ergo ei dixit, (v. 15.) *Vim faciamus tibi nunc, et faciamus in conspectu tuo hædum caprarum*, tam quam hominem invitavit, sed ita ut hoc cum illo epularetur, quod sacrificium fecisset. Nam facere hædum caprarum non solet dici, nisi cum fit sacrificium. Denique et ille ita respondit, (v. 16.) *Si vim feceris mihi, non manducabo de panibus tuis:* ubi ostendit se fuisse ad epulas invitatum. Deinde addidit, *Et si feceris holocaustum, Domino offeres illud.* Utique ideo dixit, *Si feceris holocaustum*, quia ille dixerat, *Faciamus in conspectu tuo hædum caprarum.* Non autem omne sacrificium holocaustum erat: nam de holocausto non manducabatur, quia totum incendebatur, et ideo vocabatur holocaustum. Sed Angelus etiam non manducaturus, holocaustum potius fieri admonuit, non tamen sibi, sed Domino: propter hoc maxime quia gens Israel illo tempore consueverat quibuslibet diis falsis sacrificare: unde et tunc offenderat Deum, ut traderetur inimicis per quadraginta annos. (v. 1.)

QUÆST. LIV. QUID sibi vult, quod postea quam manifestatus est Manue et uxori ejus Angelus, qui cum eis loquebatur, dixit idem Manue uxori suæ, (Judic. 13. 22.) *Morte moriemur, quoniam Deum vidimus:* ex illa scilicet Legis sententia, ubi scriptum est, (Exod. 33. 20.) Nemo potest faciem meam videre et vivere. Opinabantur ergo ut homines, Deum se vidisse, tanto utique miraculo facto, quod in igne sacrificii stetit, qui cum illis prius quasi homo loquebatur. Sed Deum in Angelo, an Deum ipsum Angelum appellabant? Sic enim scriptum est, (Judic. 13. 19. 20. etc.) *Et sumsit Manue hædum caprarum, et sacrificium, et obtulit super petram Domino mirabilia facienti, et Manue et uxor ejus exspectabant. Et factum est dum adscenderet flamma desuper altare ad cælum, et adscendit Angelus Domini in flamma. Et Manue uxorque illius exspectabant: et ceciderunt super faciem suam super terram. Et non apposuit ultra Angelus Domini apparere ad Manue et ad uxorem ejus. Tunc*

cognovit Manue quoniam Angelus Domini est: et dixit Manue ad uxorem suam, Morte moriemur, quoniam Deum vidimus. In his ergo verbis quia non dixit, Morte moriemur, quoniam Angelum Domini vidimus, sed, *Deum vidimus*, oritur quæstio, utrum in Angelo intelligebant Deum, an eumdem Angelum Deum vocabant. Illud enim tertium, quod Deum putaverant qui erat Angelus, dici non potest, apertissime dicente Scriptura, *Tunc cognovit Manue quoniam Angelus Domini est.* Sed unde metuebat mor-
Exodi 33. 20. tem? Non enim Scriptura in Exodo dixerat, Nemo videt faciem Angeli, et vivet, sed, faciem Angeli, et vivet, sed, faciem meam dixit, cum Deus loqueretur. An et in hoc ipso quod in Angeli præsentia Deum cognoverat Manue, ita perturbatus est, mortem timeret? Quod autem illi
Judic. 13. 23. uxor sua respondit, *Si vellet Dominus mortificare nos, non accepisset de manu nostra holocaustoma et sacrificium, nec illuminasset nos omnia hæc; sed nec audita fecisset nobis hæc:* utrum ipsum Angelum crediderunt accepisse sacrificium, quia viderunt eum in altaris flamma stetisse: an per hoc intellexerunt accepisse Dominum, quia hoc fecit Angelus, ut se ostenderet Angelum? Quodlibet autem horum sit, jam
v. 16. tamen Angelus dixerat, *Si autem facis holocaustum, Domino offer illud*, hoc est, non mihi, sed Domino. Quod ergo stetit Angelus in altaris flamma, magis significasse intelligendus est il-
Isa. 9. 6. lum magni consilii Angelum in forma servi, hoc est, in homine quem suscepturus erat, non accepturum sacrificium; sed ipsum sacrificium futurum.

QUÆST. LV. Judic. 15. 8. Quid est quod dictum est, quod *percussit alienigenas Sampson tibiam super femur?* Quis enim habet tibiam super femur, cum tibia deorsum versus non sit, nisi a genu usque ad talum? Deinde si locum corporis significaret, ubi eos vulneravit, numquidnam omnes quos percussit, in uno corporis loco fuerant vulnerati? Quod si esset credibile, possemus forsitan suspicari eum pugnasse tibia alicujus animalis tamquam fuste, et ea illos super femur percussisse: sicut de illo scriptum est, quod maxilla asini mille occide-
rit. Sed neque illud, ut dixi, credibile est, quod pugnans unum tantum locum observaverit ubi eos percuteret: et non ait Scriptura, Percussit eos tibia super femur, sed, *tibiam super femur.* Nimirum ergo inusitata locutio facit obscuritatem. Ita enim dictum est, ac si diceretur, Percussit eos valde mirabiliter, id est, ut admirando stupentes tibiam super femur ponerent: tibiam scilicet unius pedis super femur alterius, sicut solent sedere, qui mirando stupent. Tamquam si diceretur, percussit eos manum ad maxillam, id est, tanta cæde, ut manum ad maxillam tristi admiratione ponerent. Hunc sensum ita se habere etiam interpretatio, quæ est ex Hebræo, satis edocet. Nam ita legitur, *Percussit eos ingenti plaga, ita ut stupentes suram femori imponerent.* Tale est enim, ac si diceret, tibiam femori imponerent: quoniam sura utique retrorsus cum tibia est. v. 15. Vulgata.

QUÆST. LVI. Judic. 15. 12. Quid est quod ait Sampson viris Juda, *Jurate mihi ne interficiatis me vos, et tradite me eis, ne forte occurratis in me vos?* Quam locutionem ita nonnulli interpretati sunt, *ne forte veniatis adversum me vos.* Sed hoc eum ne ab his interficeretur dixisse, illud indicat, quod in Regnorum libro scriptum est, jubente Salomone ut homo occideretur, et dicente, Vade occurre illi. Quod ideo non intelligitur, quia non est consuetudinis apud nos ita dici. Sic enim quod militares potestates dicunt, Vade alleva illum, et significat, occide illum, quis intelligat nisi qui illius locutionis consuetudinem novit? Solet et vulgo apud nos dici, (a) Compendiavit illi, quod a est, occidit illum. Et hoc nemo intelligit, nisi qui audire consuevit. Hæc est enim vis generalis omnium locutionum, ut quemadmodum ipsæ linguæ, non intelligantur, nisi audiendo vel legendo discantur. 3. Reg. 2. 29.

(a) In excusis scribebatur, *Compediavit*. At in plerisque ac melioris notæ MSS. *Compendiavit*.

DE SUBSEQUENTI OPERE

LIBRI II. RETRACTATIONUM CAPUT XIII.

Liber cujus est titulus, *Adnotationes in Job*, utrum meus habendus sit, an potius eorum qui eas, sicut potuerunt vel voluerunt, redegerunt in unum corpus descriptas de frontibus codicis, non facile dixerim. Suaves enim paucissimis intelligentibus sunt, qui tamen necesse est offendantur multa non intelligentes; quia nec ipsa verba, quæ exponuntur, ita descripta sunt in multis locis, ut appareat quid exponatur. Deinde brevitatem sententiarum tanta secuta est obscuritas, ut eam lector vix ferre possit, quem necesse est plurima non intellecta transire. Postremo tam mendosum comperi opus ipsum in codicibus nostris, ut emendare non possem, nec editum a me dici vellem, nisi quia scio fratres id habere, quorum studio non potuit denegari. Hic liber sic incipit: *Et opera magna erant ei super terram.*

Ætatem subsequentis opusculi non hic significavit Augustinus, nisi ipsa Retractationum serie, in qua locum illi opusculo medium tribuit inter libros circiter annum 400. elaboratos, recensuitque illud aliquanto ante opus, quod contra Petiliani litteras, Anastasio in Romam cathedra sedente ex lib. 2. c. 51. adeoque non serius anno 402. conscriptum fuit.

SANCTI
AURELII AUGUSTINI
HIPPONENSIS EPISCOPI
ANNOTATIONUM IN JOB,
LIBER UNUS. *

* Scriptus versus Christi annum 400

IN CAP. I. *ET opera magna erant ei super terram:* quia A
v. 3. operabatur de ipsis operibus. * *Faciebant*
v. 4. *convivium quotidie, donec eorum numerus im-*
v. 5. *pleretur.* Signum est caritatis. * *Et offerebat pro*
eis victimas, secundum eorum numerum. Intel-
ligendum, alias esse peculiares confessiones qua-
si singulas victimas; aliud vero sacrificium pro
omnium et pro omnibus peccatis, quod signifi-
a est (a) dicens: *Ne forte peccaverint filii mei, et*
maledixerint Deo in cordibus suis. Bene addi-
tur, *Ne forte;* quia in corde eos maledixisse su-
v. 6. spicabatur. * *Et ecce venerunt Angeli Dei, ut*
starent coram Deo. Affectio animæ ad veri-
tatem non potuit aliter narrari, nisi tempo-
raliter et localiter quodam modo diceretur. *Et*
venit equidem diabolus cum eis. Utrum quia non B
potuit, nisi per eos audire, dictum est, *cum eis.*
v. 7. * *Et dixit Dominus diabolo, Unde ades?* Colla-
tio præteritæ actionis cum eo, unde permittitur
aliquid deinceps agere, responsio ad interroga-
tionem est: ipsa verò interrogatio vis divina est,
Sap. 1. 9. in qua non permittitur agere quod libet. In co-
gitationibus enim impii interrogatio erit, ad
Job. I. v. 11. manifestandum eum nobis. * *Sed mitte manum*
tuam, et tange omnia quæ habet: da potestatem.
Nisi in faciem tuam benedixerit tibi. Pendens
locutio, id est, Si non tibi in faciem benedicet
tactis rebus suis, quasi subaudiretur, quid ju-
v. 12. bes? * *Et discessit diabolus a facie Domini:* a
v. 15 consultatione ad actionem. * *Et venerunt hostes*
Ephes. 2. 2. *et ceperunt eos.* Secundum illud, Qui nunc ope- C
ratur in filiis diffidentiæ, etiam istos excitavit.
Notandum autem, quomodo in hominibus ha-
buerit potestatem, et in elementis, sed tamen
v. 21. datam a Deo. * *Nudus exii de utero matris meæ.*
b Notandum quam (b) consolatorie loquatur, quam-
IN CAP. II. vis secundum consuetudinem luctum fecerit. *
v. 6. *Ecce trado illum tibi, tantum animam ejus cu-*
v. 8. *stodi:* ne vitam eripere posse præsumeret. * *Et*
tulit sibi testam, ut raderet saniem. Per passio-
nem Domini significat radi peccata confitentium.
IN CAP. III. * *Et nox in qua dixerunt, Conceptus est homo.*

Aliquæ superiores potestates, quæ hoc scire
potuerunt. * *Nox illa sint tenebræ.* Ne patiatur v. 3.
jam quæ passus est: *Nox illa sint tenebræ:* id v. 4.
est, sit oblivioni. *Neque requirat eam Dominus*
desuper. Non reparetur per immortalitatem, id
est, pereat mortalitas. *Nec veniat in eam lumen:*
lumen memoriæ. * *Sed excipiant illam tenebræ* v. 5.
et umbra mortis: vita ista, quæ umbra est futu-
ræ pœnæ; ut sit sensus, Justus qui lumen est,
non eam videat, sed tenebræ; hoc est peccato-
res et carnales tribulationes de vita ista. *Et con-*
turbent eam, quasi amaritudines diei: præcepta
bonæ vitæ, vel dies judicii, quibus perturbantur
carnales. * *Et noctem illam accipiant tenebræ:* v. 6.
perpetuæ. *Non sit in diebus anni:* justis spiri-
talibus qui sole fruuntur, e majores sunt. * *Sed* v. 7.
nox illa sit dolor: quia dolorem facit diligenti-
bus se. * *Neque numeretur in diebus mensium.* v. 6.
Justi in Ecclesia propter lunam tamquam mi-
norem: ad quos dicitur, Et ego fratres non po- 1. Cor. 3. 1.
tui vobis loqui quasi spiritalibus, ut ipse Pau-
lus sit de diebus anni. * *Sed maledicat illam* Job. 3. v. 8.
maledicens illi diei: Dominus, qui maledicet
amantes carnalia. * *Tenebrescant sidera noctis* v. 9.
illius: eminentes in peccatis. *Permaneat, et in*
lucem non veniat. Quia non convertentur, dicit
per (c) prophetiam. * *Quia non conclusit portas* c
ventris matris meæ: civitatem terrenam, quam v. 10.
significat Babylon. Concluderentur enim portæ, Psal. 9. 24.
si non laudaretur peccator in desideriis animæ
suæ. * *Quare enim in ventre non obii?* antequam Job. 3. v. 11.
eminerem tibi per aliquam actionem. Conceptus
enim ad spem pertinet. *Ex utero exii, et non*
protinus perii? Hujus ergo figura intelligenda
est in his verbis, qui in talibus concupiscentiis
fuerat inveteratus. * *Et ut quid constiterunt* v. 12.
mihi genua: ut ibi confirmarer? *Quare ubera*
suxi? doctrinæ nutrientes ad nequitiam. * *Nunc* v. 13.
utique dormiens quiescerem: moriendo huic mun-
do. * *Cum regibus honoratis terræ:* in Ecclesia. v. 14
Qui gloriabantur in gladiis. Unde est, Et gla- Eph. 6. 17.
dium spiritus, quod est verbum Dei. * *Aut cum* Job. 3 v. 15

(a) Sic MS. Regius. At Victorinus codex, *quod significat Deum.* Am. Er. et duo MSS. *quod significat Dominum.* Lov. *quod significat ante Dominum.*

(b) Duo MSS. *quam consolatoria.*

(c) Editi *per Prophetam.* At MSS. *per prophetiam.*

principibus, quibus multum fuit aurum: sapien-
tia. *Qui compleverunt domos suas argento:* elo-
v. 16. quio Domini. * *Aut tamquam abortivum prola-*
psum de vulva matris: ut numquam emineret.
Aut tamquam infantes qui non viderunt lucem:
v. 17. ad nobilitatem aliquam non pervenerunt. * *Ibi*
impii deposuerunt furorem suum: in morte ab
hoc mundo. *Ibi requieverunt fatigati corpore:*
aut fatigati corpore non animo, aut finem cor-
v. 18. poralium consecuti. * *Non audierunt vocem exa-*
Lucæ 12. 58. *ctoris.* Judex tradet te exactori, inde est: hoc
est, donata illis esse peccata: de impiis quippe
Job. 3. v. 19. dicebat, * *Pusillus et magnus ibi est.* De uno
dictum puto bene intelligi, secundum illud quod
Luc. 14. 11. qui se humiliat, exaltabitur. * *Et servus non ti-*
Job 3 v. 19. *mens Dominum suum.* Sive secundum illud, Vis
non timere potestatem, bonum fac: sive secun-
dum illud, Consummata dilectio foras mittit ti-
Rom. 13. 3. morem * *Ut quid enim datur eis, qui in amari-*
1. Johan. 4. 18. *tudine sunt lux,* peccatorum honor. *Et vita ani-*
Job. 3. v. 20. *mabus quæ sunt in doloribus?* in dolorum ma-
v. 21. teria, hoc est in peccatis. * *Quæ desiderant*
a *mortem, et non contingit illis:* (a) adeptionem
v. 23. fructus peccati. * *Mors viro requies, cujus vita*
abscondita est: vel quia coram Deo, vel quia
paucis nota. De ea vero jam morte accipiendum,
per quam morimur mundo. In illa enim non est
requies. *Conclusit enim Deus adversus eum:*
v. 24. non eum dando in desideria cordis sui. * *Ante*
escas quippe meas gemitus adest. Ante gaudium
ciborum Dei tribulationes præcedere. *Et fleo*
coartatus timore: videns, quia evitare non pos-
v. 25. sum quæ timui. * *Timor enim, quem verebar,*
venit mihi: adversa quæ de misericordia Dei ad
v. 26. correptionem fiunt. * *Neque in pace, neque in*
silentio, neque in requie. Falsa enim fuerunt,
propter quæ timebat. *Venit enim mihi ira:* vin-
dicta secundum quam justus vix salvus fit.

IN CAP. IV. v. 2. VERBA Eliphaz. * *Pondus autem verborum tuo-*
rum quis sustinebit? Hic ergo dicit se cogi ad
v. 6. loquendum, quia non sustinet dicta ejus. * *Non-*
ne timor tuus stultus est? Paratus enim ad hæc
esse debueras, si aliis veraciter suadebas. Nec
talia bene timuisti; cum diceres, Timor enim
quem verebar venit mihi. *Et spes tua et simpli-*
* f. viæ. *citas * vitæ tuæ quasi stultitia:* quia ista bona
v. 10. putantur. * *Fremitus leonis et vox leænæ.* Ipse
diabolus et superbiæ civitas, quæ sæpe etiam
bestiæ more a Prophetis ponitur. *Et gaudium*
draconum exstinctum est: superborum et insi-
v. 11. diosorum. * *Mirmicoleon periit, eo quod non*
haberet escam. Quia in novissimo non erunt,
quos inducens comedat. Separabuntur enim pii
ab impiis. Hic autem errat, quod ea quæ de dia-
bolo audierat propheta, de Job intelligebat. Myr-
micoleon vero accipiendus est, vel quia utrum-
que in eo est, cum et rapit et occulte persequi-
tur frumenta, quæ sublato oculo facit non ger-
minare; vel quia avaris et in terra thesaurizan-
tibus dominatur; vel quia justos persequitur,

A quasi formicas præparantes sibi escas æstate ad
hyemem, quibus non pascetur, cum boni ab im-
piis fuerint separati. *Et catuli leonum divisi*
sunt ad invicem. Conspiratio principum civitatis
illius dissipata est, qui nati sunt de illa socie-
tatis civitate et diabolo: vel quia se invicem va-
staverunt, inde est, Exsurget gens (b) contra Marci 13. 8.
gentem. * *Nihil horum tibi accidisset:* vel illa Job. 4. v. 12. b
damna et orbitas et plaga vulneris; vel te non
penetraret dolor animi, quia et te consolareris,
si aliis ex corde dixisses. *Numquid non ca-*
pit auris mea ab eo magnifica? Quia ista quæ
dicit, ex revelatione se dicit dicere. * *Et spiri-*
tus in faciem mihi occurrit. Quasi flatum sen- v. 15.
sisse vult intelligi: nam negat in consequenti-
bus fuisse figuram. Reminiscendum ita etiam
B Spiritum in Apostolos descendisse. * *Quid enim?* v. 17.
numquid homo coram Domino mundus erit?
Aut hæc audisse se dicit; aut dicit ideo se hor-
ruisse, quia nemo mundus coram Domino; (c) c
aut ideo sic vidisse, quia nemo coram Deo ita
mundus est, ut Deum ut est videat. Modo mun-
dus secundum perfectionem accipiendus, ut quod
superius negat mundum hominem perire, se-
cundum quemdam modum intelligamus. * *Si con-* v. 18
tra servos suos non credit. Quod evenit cum di- 3. Reg. 19.
ceret Elias, Domine, Prophetas tuos occiderunt. 14. et 18.
Et dicit illi; Reliqui mihi septem millia virorum.
Non enim inde septem millia virorum jam mun-
da erant. Nam Angeli dicti sunt et Prophetæ. * Job. 4. 18.
Et adversus Angelos suos pravum quid reperit.
Vel quod adversus eos dicitur, vel quod ipsi di-
C cunt. Hoc tamen potest etiam de veris Angelis
accipi. * *Habitantes autem domos luteas:* quo- v. 19.
rum conversatio non est in cælis. *Percussit illos*
tamquam tinea. Aut aliqua corruptio percussit
eos tamquam tinea, aut Deus eos percussit: vel
hac tinea, vel sicut percutit tinea, hoc est, la-
tenter intrinsecus corruptione ab eis ipsis exor-
ta per concupiscentias carnales, hoc est habita-
tione in domibus luteis. * *Et a mane usque ad* v. 20.
vesperam ultra non sunt. Aut ultra sæculum hoc
non sunt, aut a prosperis rebus usque ad tribu-
lationem: pœnam enim consecuti sunt. *Et quod*
non possent sibi ipsis subvenire perierunt: eum
in se habent spem. * *Interierunt, quia non ha-* v. 21.
bebant sapientiam: non in se sperandi. * *Invoca* IN CAP. V.
autem, si quis tibi respondeat. Illis enim re- v. 1.
D spondetur, qui mundi sunt coram Deo. * *Etenim* v. 2.
stultum perimit ira; Indignatio, qua quisque
angitur, tamquam inique sibi aliquid acciderit,
dum non cogitat usque adeo se immundum esse
coram Deo, ut invocanti non Angeli respondere,
aut se demonstrare dignati sint. Qui enim hoc
non cogitat, stultus est, et ira irrationabili in-
terimitur. Aut idcirco Angelos non audire, non
videre potest stultus, quia ira interemtus est,
et a zelo occisus. *Errantem autem occidit zelus:*
ad imitandum peccatores. * *Ego autem vidi stul-* v. 3.
tos, radicem mittentes. Stultos nunc impios ac-

(a) In editis, *adoptionem.* In MSS. *adeptionem.*
(b) Am. Er. et plerique MSS. *Exsurget gens supra vel contra gentem.* Evangel. in Græco ἔθνος ἐπὶ ἔθνος.

(c) In excusis exciderant isthæc verba, *aut ideo sic vidisse, quia nemo coram Deo ita mundus est;* quæ huc revocantur ex MSS. Floriacensi et Beccensi.

cipiendum, ut e contrario sapientia hominis pie- A
v. 4. tas sit, sicut in consequentibus dicitur. * *Et con-*
Matth. 25. *terantur super januas infirmorum:* humilium,
cum recepti fuerint in cubiculum a sponso, et
Job 5. v. 5. stulti foris remanserint. * *Quæ enim illi congre-*
gaverunt, justi comedent. Et de Judæis potest
intelligi, congregantibus prophetias, quas gen-
tiles potius comederunt: et de his qui facientes
comedunt, quæ alii præcipiunt et non faciunt.
Ipsi vero de malis non liberabuntur: quamvis
v. 6. prædicent non esse facienda. * *Exhauriatur for-*
titudo eorum: qua superbiunt adversus infirmos
Exhauriatur autem, ut jam incipiat laborare.
Non enim prodiet de terra labor: id est, de crea-
v. 7. tura non conquerantur, sed de se. * *Sed homo*
in labore nascitur. Secundum id dictum est, *na-*
scitur, secundum quod in laboriosam vitam ex B
quieta quisque convertitur. *Pulli autem vultu-*
ris altissime volitant. Vultur bene intelligitur
Dominus, quia altitudine prophetiæ vidit mor-
talitatem nostram, qua descendens pasceretur,
convertens nos in corpus suum. Pulli ergo vul-
turis, filii sponsi dicti sunt: altissime autem vo-
Phil. 3. 20. litantes, conversationem in cælis habentes, ut
a labore liberentur in quo homo nascitur. Secuti
Matth. 11. 28. sunt quippe vocem dicentis, Venite ad me omnes
qui laboratis. Possunt et pulli vulturis in malo
intelligi aeriæ potestates, quæ mortibus, hoc est
peccatis pascuntur. Quoniam hujusmodi præva-
ricatores angeli non sunt perducti ad humilita-
tem mortalitatis multum laboriosam, in qua ho-
mo nascitur, valde illi superbiunt, hoc est altis-
Job. 5. v. 10. sime volitant. * *Qui dat pluviam super faciem* C
terræ: tamquam confitentibus faciat misericor-
v. 12. diam. * *Ut non faciat manus eorum veritatem.*
Non faciant quod promittunt, minantes domi-
v. 14. nari infirmis. * *In die occurrent illis tenebræ:*
ut Judæis, qui Dominum non cognoverunt quis
esset. *Aut tamquam in nocte palpabunt in me-*
ridie: sicut videntes signa tamen dubitant di-
centes, Propheta est; alii, seducit populum:
Joan. 7. 2. quando nec ad lucernam videre voluerunt. * *Et*
Job 15. 15. *pereant in bello:* in tentationibus. *Et egrediatur*
v. 16. *de manu potentis infirmus:* diaboli. * *Sit autem*
infirmo spes. Illi enim fortes rem hic quærunt.
v. 17. * *Beatus autem vir quem arguit Dominus.* In
a hoc enim errat, quia videtur sibi (a) Job, quia
iniquitatibus suis hæc patiatur, cum ex hoc bea-
tus sit, quia in hac vita cum arguitur, habet cor- D
v. 19. rigendi possibilitatem. * *Et in septimo non te*
v. 20. *tanget malum.* Sacramentum sabbati. * *In fame*
te liberabit a morte. Verbo enim alit, et facit
firmum ad tentationes. *In prælio vero de manu*
v. 21. *ferri solvet te:* de potestate vinculorum. * *A fla-*
gello linguæ abscondet te: ne sentias contume-
v. 22. lias, (b) non ne patiaris. * *Injustos et iniquos*
b *deridebis:* ut sapientia perditionem iniquorum
Prov. 1. 26. irridebit. *Et feroces bestias non timebis:* Id est,
Judæos non timebis: quia tibi gentes obaudient.
Hæc autem de Domino accipienda sunt. Eliphaz

A hic errat, quia putat de Job intelligenda, quæ
ei revelata sunt, cum totum Domino competat.
* *Quia cum lapidibus agri habebis fœdus.* La- Job. 5. v. 23.
pides agri, quia in gentibus nulla ordinatio Le-
gis fuit, ut quasi de ædificio lapides essent. *Be-*
stiæ enim feræ pacatæ erunt tibi. Sive de Judæis
sive de gentibus. * *Deinde scies quod in pace* v. 24.
erit domus tua: id est, Ecclesia. * *Et filii tui* v. 25.
erunt tamquam omnis herba in campo: sine ari-
ditate. * *Et venies in sepulcrum tamquam fru-* v. 26.
mentum maturum: post passionem. * *Ecce hæc* v. 27.
ita exquisivimus: Hic auctoritas hujus prophe-
tiæ confirmatur. *Tu vero scito temetipsum, quid*
egeris. Non enim injuste hæc tibi Deus permisit
accidere.

Verba Job. *Sed ut videtur, verba sunt mala:* IN CAP. VI.
B Non enim verba Job de impatientia sunt flagel- v. 3.
lorum, cum significent dolorem, non peculiarem
Job, sed quem habuit de omni genere humano.
* *Sagittæ enim Domini in corpore meo sunt* Ver- v. 4.
ba Dei, quibus anima transfigitur, cum cogitur
ad confessionem. *Quarum furor bibit sangui-*
nem meum. Tollunt enim peccatum. *Cum enim*
incipio loqui, stimulant me. Quod enim loquor,
illæ cognunt. * *Quid enim? Numquid frustra ona-* v. 4.
ger clamabit, nisi escam requirens? ut inde fa-
mem patiatur, quia liber esse voluit: *Aut bos*
mugiet, cum habeat in præsepi cibos? Asino ci-
baria labore bovis præparantur, sicut gentibus
labore Prophetarum et Apostolorum, qui utique
Judæi fuerunt. Itaque hæc verba cibum deside-
rantis sunt, id est auxilium, non impatientis ad
C dolorem. * *Numquid potest sine sale edi panis?* v. 6.
Quasi ei diceretur, Cur sic ea per figuras dicis;
Respondet, quia si ex persona sua ea diceret,
insulsa essent. *Aut est sapor in sermonibus va-*
nis? Vanos sermones hominum dicit; quia panis
verba Dei sunt, sed panis cælestis, * *Sic nec* v. 7.
anima mea potest cessare. Quomodo non potest
sine sale edi panis, sic nunc ministerium præbeo
verbo Dei: propter illud, Quomodo audient sine
prædicante? * *Fœtidas enim escas meas video* Rom. 10. 14.
sicut est odor leonis. Nam verba mea fœtida sunt 11. Job. 6. v. 7.
sicut leo: vel propter superbiam, per quam ja-
ctantes putent; vel propter quod amplexantes
carnalia, fœtorem leonis habent, qui propriis
verbis gaudent. (c) * *Quod si det et veniat po-* c
stulatio mea. Postulationem dicit, rem quam pe- v. 8.
D tebat. *Et spem meam det Dominus.* Sic enim
confidens ob spem post tribulationem venturæ
consolationis, opportune tentatur. Bene autem
spem dicit; quia cum res venerit, jam tentatio
non erit necessaria. * *Sit mihi civitas sepulcrum,* v. 10. apud LXX.
super cujus muros saliebam. Societatem illam
Babyloniæ vult sibi sepulcrum: non ut eum
obruat, sed ut sciat quia mortuus tegit quicum-
que in illa fuerint, de cujus tamquam firma-
mento et munimine superbiebat. *Non parcam.*
Non enim mentitus sum: verba sunt sancta Dei
mei. Quia non alia dixit quam audivit a Deo, id

(a) Sic MSS. habent. Editi vero, *videtur sibi quod Job*
(b) Editi. *Nonne patieris injustos.* Et At MSS. *non ne*
patiaris injustos etc.

(c) Editi cum versione Vulgata. *Quis det ut* At MSS.
Quod si det et. Apud LXX. *Si enim det et.*

est de homine generaliter prophetantis, quis A
v. 11. auxilio indiget in confessione. * *Quæ est enim*
virtus mea, ut sufferam? Quod significabat vulnus ejus, *Aut quod tempus meum, ut sustineat*
anima mea? Quia imminente morte terrentur
homines, ut convertantur, et confiteantur Deo
putredinem peccatorum, cujus consideratione
v. 12. se dicit cogi ad confessionem. * *Numquid vir-*
tus lapidum virtus mea? Duros et impenetrabiles jaculis verborum Dei, qui non moventur ad
v. 13. confitendum. * *Aut non in ipso confidebam, cum*
mihi bene esset, id est, cum essem immortalis
ad imaginem Dei. *Sed adjutorium a me recessit.*
v. 14. Factus mortalis volens in me confidere. * *Et vi-*
sitatio Domini me despexit. Secundum quod dictum est: Aut filius hominis quoniam visitas eum.
Psal. 8. 5. * *Propinqui mei non respexerunt me.* Horrui B
Job 6. v. 15. angelis. *Tamquam torrens deficiens.* Misericordia enim aliquando inundavit me: et siccavi; et
non fui mihi fons. *Aut sicut fluctus transierunt*
v. 16. *me:* tamquam sint consolationes potus. * *Qui*
me metuebant, nunc irruerunt super me: diabo-
v. 18. lus eum angelis suis. * *Perii et exsul de domo*
mea factus sum: aut de habitatione cælesti, aut
de conscientia. Idcirco foras extra domum suam
v. 19. sedebat. * *Vias Themanorum videte, semitas*
Sabæorum intuemini. Illos significat, qui in temporalibus confidunt, de quibus se, id est homi-
v. 21. nem quem significat, dicit non præsumere. *
Nunc autem et vos insurrexistis in me sine misericordia: putantes beatitudinem hominum, si
carnalibus abundent. Quia insultabant, potius
quam compatiebantur. *Sed videntes vulnus meum,* C
timete. Intelligentes quid significet, timete fu-
v. 22. turas pœnas. * *Quid enim? numquid aliquid*
vos petii aut fortitudine vestra indigeo? Quia
coram eo infirmus est, qui eum potest salvare.
v. 24. * *Docete me et ego obmutescam.* Idcirco enim
patientes debuerunt esse ad doctrinam ejus, quia
v. 25. ipsi eum docere non poterant. * *Sed, ut video,*
parva veri hominis verba dicitis. Eum dicit verum hominem, qui personam significat agentis
pœnitentiam conversione ad Deum, cujus parva
verba dicebant. *Non enim a vobis auxilium peto.*
Verus enim homo a Deo petit auxilium. Ille enim
verus est qui confitetur. Unde est, Qui facit ve-
Johan. 3. 20. ritatem, venit ad lucem. * *Neque enim elocutio-*
Job 6. v. 26. *nem sermonis vestri sustinebo.* Dei enim se lo-
v. 27. cutionem dixit sustinere, qua instruatur. * *Ve-* D
a *rumtamen super* (a) *pupillum irruistis.* Quod
ad vos pertinet, insultare mihi voluistis, quamvis non intellexeritis quid significet. Quia neque
b Job quem videbant, insultare debuerant, ideo (*b*)
v. 28. *Verumtamen.* * *Nunc autem inspicientes vacate*
v. 29. *mihi:* non habentes quod me doceatis. * *Et rur-*
sum justitiæ adestote. Quia primo videbantur sibi
v. 30. justitia cogi ad loquendum. * *Non est enim in*
ore meo iniquitas, et fauces meæ nonne sapientiam meditabantur? Dicit se non Deum accusas-

(a) Lov. *super pusillum.* Am. Er. et plures MSS. *super pupillum*: juxta Vulg. et LXX.
(b) Editi: *ideo venient tamen.* Regius codex, *ideo venerunt tamen.* Alii MSS. *ideo verumtamen*, supple, di-

A se, sed hominem induxisse accusantem iniquitates suas, sicut superius sermo ejus intellectus
est. Hanc dicit meditationem sapientiæ. * *Num-* IN CAP. VII.
quid non tentatio est vita humana super terram? v. 1.
Hic jam apertius ostendit, ex cujus significatione superius loqueretur. Tentationem vero dicit
tamquam stadium certaminis ubi vincit homo
vel vincitur. *Et sicut quotidiani mercenarii vita*
ejus: temporalem mercedem exspectantis, ut
jam eorum qui justitiæ suæ fructum in futurum
exspectant, non sit vita super terram. * *Aut* v. 2.
tamquam servus metuens Dominum suum, et
consecutus umbram. Quod significat absconditio
Adæ a facie Domini et tectio foliorum de quibus
umbra fit, quam relicto Deo consecutus est bo-
mo. * *Aut tamquam mercenarius, qui exspectat* Gen. 3. 8.
B *mercedem operis sui.* Iste a superiori, hoc dif- Job. 7. v. 2.
fert, quod superior habuit, hic autem habere
desiderat ipsa temporalia. * *Sic et ego exspecta-* v. 3.
vi menses vanos. Jam ad umbram dixit vanos,
id est temporalia bona. *Et noctes dolorum datæ*
sunt mihi: in quibus et lux amittitur sapientiæ,
et materies est pœnarum. * *Si dormiero, dico,* v. 4.
Quando dies? et si surrexero, rursum, Quando
vesper? Quando cupiditatem negotii patitur homo in otio, et otii in negotio. *Repleor autem doloribus a vespere usque ad mane:* quo occidit a
Deo. Unde et ad vesperam deambulans Deus eos Gen. 3. 8.
dimisit: quod significat dolentes, quibus nulla
exspectatio est remedii, nisi mane. De quo dici- Psal. 5. 5.
tur, Mane adstabo tibi, id est quando post ju-
dicium mane Deus revelabitur justis. Unde et Johan. 19. et 20.
C Dominus vespere sepelitur, et mane resurgit.
Hanc ergo vitam tamquam lucifero potest com-
parare. * *Et concrescit corpus meum putredine* Job. 7. v. 5.
vermium: vermium multitudine. (*c*) *Infundo* c
glebas terræ, radens saniem. Expressio cupiditatum vel cursum confessionis, in qua gaudent
iniqui; quod ad occasionem redigunt peccandi,
quæ alii per pœnitentiam confitentur: unde sunt
canes, qui Lazari vulnera lingebant. * *Et vita* Luc. 16. 21.
mea exilior est quam loquela. Minus enim facio Job. 7. v. 6.
quam loquor. *Recordare ergo, quia spiritus est* v. 7.
vita mea: id est, (*d*) in fame spiritali. *Et non* d
revertar ad visibilia. * *Non me cognoscet oculus* v. 8.
videntis: quia mutabor, ut *videntem* hic, diabolum accipiamus invidentem. *Oculi tui in me, et*
non subsisto. Interficis enim in me vitam carna-
D lem, in qua fui. * *Tamquam nubes expurgata* v. 9.
de cælo: aut per cælum purgata; quomodo dicimus de ferro purgata: ut hic significaverit auxilium sibi fuisse de cælo, ut purgaretur: aut
certe ut jam non sit nubes; sed in aerem purum
extenuetur, tamquam radiis solis expurgata, ut
obscuritas carnis et sanguinis non sit in cælo.
Non enim caro et sanguis regnum Dei possidebunt, cum corruptibile hoc induerit incorruptio- 1 Cor. 15. 50.
nem, et absorbebitur mors in victoriam. * *Si* Job. 7. v. 9.
enim homo descenderit ad inferos, ultra non ad-

cit Job.
(c) Sic MSS. juxta LXX. At Editi. *In fundo globos terræ.*
(d) Er. et Lov. *in vita.* Am. et MSS. *in fame.*

scendet. Ad hoc ergo recordare, ut non descen- A
v. 10. das. • *Et non revertetur amplius in domum suom:*
v. 11. id est, ad requiem snam. • *Propterea itaque et*
ego non parcom ori meo: confitendo cum tempus
v. 12. est. • *Utrumne mare sum ego, aut droco.* Non
enim sicut impios aut diabolum repulisti. *Quia*
statuisti super me custodiam: ut non me mo-
veam ad perturbationem, ut sunt maris termini.
v. 13. • *Quia dixi: consolabitur me lectus meus:* car-
nalia, in quibus requiescebat. *Et referam od*
meipsum consolationem in thoro meo. Ad te enim
v. 14. debeo referre consolationem meam. • *Exterres*
me per somnia, et per visionem me obstupefocis:
per tribulationes vitæ bujus, quæ ita somnia
v. 15. sunt, quomodo et bona vitæ hujus somnia. •
Absolves a spiritu meo animam meam: propter
visibiles terrores, a quibus liberabitur anima B
metuens venire ad eos. *Et a morte ossa mea re-*
puli. Nam ierant in mortem ossa mea, nisi his
exterritus fortior essem et patiens, quod est os-
v. 16. sium firmitas. • *Non enim in sempiternum vi-*
vam, ut patienter ferom. Brevitate vitæ, et metu
mortis me correxi. Unde inconvertibilis diabo-
Eccli. 1. 16. lus, quia non moritur, sed damnatur. Initium
Job 7. v. 16. sapientiæ timor, inde est. • *Discede a me vana*
est enim vita mea: quia non suffero tentationes.
v. 17. *Aut quia sensu tuo intendisti in eum:* propter
I. Cor. 2. 16. quod rationalis est. Unde illud, Nos autem sen
sum Domini babemus. Rationis vero munus dicit
Job 7 v. 18. extensionem intellectus. • *Et in requie judicabis*
v. 19. *eum:* dignum requie. • *Usquequo me non dimit-*
tis? vinctum tribulationibus. *Neque deseris, do-*
nec deglutiam salivam meam? in dolore ac fla- C
gellis contineam et absorbeam voluptatum flu-
v. 20. etc. xus, per tribulationes admonitus. • *Si ego pec-*
cavi, quid possum tibi facere? Sensus hic est,
Si peccavi, nihil possum tibi facere. An forte
loquendo molesti tibi sunt homines? Tu ergo
qui scis sensum, quare constituisti hominem,
ut loqueretur adversus te; ut esset tibi oneri?
Si autem peccatum hominis, nec facto nec dicto
tibi nocet, quare non oblivisceris peccatum ejus,
sed purgas illud potius? nisi quia illa quæ su-
pra dicta sunt, ad bonitatem tuam referuntur.
v. 17. • *Quid est enim homo, quod exaltasti eum*, etc.
Quæ non intelligentes amici ejus, putaverunt
ab eo Deum reprehendi. Si enim non propterea
facis mihi tentationes ut cohibeam fluxos motus
meos, ut mihi ita consulas, quæ alia caussa est, D
ut corripias hominem? Non enim nocere tibi
potest, quia peccat: aut sentis quasi adversita-
tem loquelæ ejus, cum scias sensum humanum,
et utique posses, quod tibi adversarium est, non
v. 21. constituere. • *Et quare non es oblitus iniquita-*
tis meæ? Si non ea caussa, ut mihi prodessent
tentationes istæ, ut bonitatis tuæ sit totum, et
quod me corripis? *Nunc autem in terrom ibo.*
Cum enim purges peccatum meum, restat mihi
tamen adhuc in terram ire per mortem corpora-

lem. *Nam evigilabo, et ultra non ero:* in hac
terra.

VERBA BALDAD SAUCHITIS, *Misit in (a) manu* IN CAP. VIII
iniquitotes eorum. In manu misit aut in vindi- v. 4.
cta, aut supputatione debitores eos, id est pec-
catores demonstravit. • Et *restituet tibi vitam* a
justitiæ: quæ debetur justitiæ, id est beatam. v. 6.
• *Et erunt priora tuo minima:* In comparatione v. 7.
posteriorum, quæ infinita erunt. • *Aut num-* v. 10.
quid non hi docebunt te: et referent tibi. Quo-
niam nonnullorum major est auctoritas. Jam et
hic de Christo dicturus audita narrat, quomodo
Eliphaz narravit revelationem. *Numquid viret* v. 11.
scirpus sine oqua? Ita ergo et impii arescent
sine misericordia Dei. • *Adhuc in sua radice* v. 12.
consistit, et non metetur: si aquam non habeat.
Antequom bibat omnis herba, nonne arescit?
nisi bibat: non enim aliquando viruit impius. • v. 14.
Atque araneis complebitur tabernaculum ejus:
opera inutilia. Jam vero de Judæis et Domino
videtur dicere. • *Quod si et suffulserit domum* v. 15.
suam, non stobit: aut Scripturis sanctis, aut spe
promissionis Domini, aut regnum ipsum, *Et cum*
cœperit, non permonebit: sequi Deum; quod Ju-
dæis evenit, qui secuti non sunt incipientes. • v. 16.
Humidus enim est ante solem: carnalium fluxu (*b*) b
putrescentes. *Ante solem* vero, sub tribulationi-
bus, ut *ante*, sub significet, sicut dicimus, Ante
me fac, *Et de putredine ejus germen ejus adscen-*
det. Nisi enim illi tam mali essent, non per pas-
sionem exaltaretur Dominus, qui de illis secun-
dum carnem natus est. • *In congregationibus* Rom. 9. 5.
lapidum dormit. Majores enim illum crucifigent. Job. 8. v. 17.
Et in medio lopillorum vivet: humilium, de qui-
bus fuerunt Apostoli. • *Si deglutietur, locus men-* v. 18
tietur eum. Si absconderit quod Filius Dei sit,
dicetur, quia non est Filius Dei. Opus est ergo
ut ipse sese indicet: in hoc enim loco non pos-
sunt divina cognosci. • *De terra autem alterum* v. 19.
germinabit: vel Dominus resurgendo, vel alte-
rum genus piorum, id est Christianorum. • *Do-* v. 20.
minus enim non probobit innocentem. An, non
reprobabit? Vel illud, impium non probabit in-
nocentem. *Nec ullum munus:* id est, sacrificia,
quæ habebant Judæi. • *Veracium autem os im-* v. 21.
plebit risu: confitentium. • *Et tabernaculum im-* v. 22.
pii non permanebit: vel ipsum templum, vel re-
gnum.

VERBA JOB. • *Vere scio quia ita est:* id est, IN CAP. IX.
quia secundum iniquitates meas hæc mihi resti- v. 2.
tuit: sed non sicut vos arbitramini: sed quia ne-
mo est in conspectu ejus justus. • *Non respon-* v. 3.
debunt ei unum de mille. In omnibus quippe
convincet. • *Qui in vetustotem perduxit montes,* v. 5
et nesciunt: id est ad infirmitatem; ut est, Inve- Psal. 6. 8.
teravi in omnibus inimicis meis. • *Qui vertit eos* Job 9. v. 5
in ira. Irascendo eos vertit, id est, ut aliud in-
veniant quam appetierant, cum qui se exaltat,
humiliabitur. • *Qui commovet orbem a funda-* Luc. 14. 11.

(a) Editi, *in manum:* moxque, *aut supplantationem.* At MSS. *in manu:* juxta LXX. et postea, *aut supputatione.*

(b) In excusis, *putrescens.* In MSS. *putrescentes*, refertur ad Judæos.

Job. 9. v. 6. *mentis:* per vocationem, quæ facta est, per quam A
commoti sunt excellentes in mundo. *Et columnæ*
v. 6. *ejus movebuntur.* * *Qui præcipit soli, et non ori-*
tur: ut aut sapientia non intelligatur, aut qui
Dan. 12. 4. scripserunt, ut est, Signa librum. * *Qui exten-*
Job. 9. v. 8. *dit cælum solus:* Ecclesiam, quæ proprie Dei se-
des est, quam extendit per totum orbem; *solus*,
ad significandam unitatem Trinitas. Nam utique
per Filium in Spiritu-Sancto omnia facta sunt.
Et ambulat super mare tamquam super terram.
Super terram, id est firmiter confirmans Eccle-
siam in sæculo, vel subjiciendo sibi peccatores,
in quibus non mergitur, non cedendo tentatio-
v. 11. nibus eorum. * *Si transgressus me fuerit, non*
*f. pertransierit. *videbo. Si altior me fuerit, aut celeritate* * *per-*
strinxerit me, non eum agnoscam. Opus est er-
go, ut et congruat infirmitati meæ, et non me B
v. 12. deserat. * *Si enim morti tradiderit, quis aver-*
tet? Morti enim tradit, cum vel transgreditur,
vel transit ut nesciatur. Hæc est mora animæ,
v. 13. ut Deum nesciat. * *Ipsius enim inavertibilis ira.*
Aliorum enim potest averti a potentiore. *Ab ipso*
a *subdita sunt* (a) *cetera sub cælo:* excepto ipso
cælo, id est rationali creatura; quia si ipsa sibi
cetera subdidisset, numquam per ea, quæ sibi
subdiderat, puniretur: quia vero Deus ei illa sub-
didit, punitur per ea, quando offenderit eum qui
v. 15. subdidit. * *Quod si etiam justus fuero, non exau-*
diet me: rogans eum, præsumens de mea justi-
tia. Comparans enim ea his quæ apud se sunt
incommutabilibus et perpetuis, tamquam inju-
stum me non exaudiet. Ergo ejus mihi miseri-
cordia necessaria est. *Judicium ejus rogabo:* quia C
ego judicare non possum me justum esse. Unde
1. Cor. 4. 3. est, Sed neque meipsum judico, qui autem judi-
Job. 9. v. 16. cat me, Dominus est. * *Si vero invocavero, et*
non exaudierit; non credam, quoniam exaudivit
vocem meam. Cum judicium ejus rogo, si non
exaudierit, non credam quod vel aliquando exau-
dierit me: occultis enim caussis me audivit, non
merito deprecationis meæ. Aut certe, non cre-
dam non me exauditum nunc: aliquando enim
exauditus sum. Aut ita, Quia si exaudierit quod
peto, credam etiam exauditum me; nam si non
credidero, quamvis fiat quod peto, tamen non
exauditus sum: ut signum exauditionis creduli-
v. 17. tas postulantis sit. * *Ne forte in turbine me con-*
terat. Propterea quæro judicium ejus, ne in
turbine me conterat. *Multas enim tribulationes* D
meas fecit sine caussa; quorum caussa me latuit.
Aut certe confitentis vox est, flagellis Dei confi-
tentis non se esse correctum, et idcirco posse
v. 18. turbine conteri, quasi majori supplicio. * *Non*
enim sinit me respirare: tam multæ sunt tribu-
v. 19. lationes meæ. * *Etenim quia potest obtinet.* Vin-
v. 20. cit, ut voluntatem ejus faciam, non meam. * *Quod*
etsi fuero justus, os meum impia loquetur: si
v. 21. me justum putavero. * *Verumtamen auferetur*
vita mea. Quamvis nesciam si impie egi, tamen

A auferetur vita mea, ut patiar quæ nolo, aut non
faciam quæ volo. * *Unum est quod dixi, ma-* v. 22.
gnum et potentem disperdit ira. Id est, propter
hoc unum fiunt tribulationes hominibus, ut ma-
gnus sibi potensque nemo videatur, præsumens
de viribus suis. * *Quia nequam homines in ma-* v. 23.
gna morte erunt: non in mediocri, in qua sunt
etiam justi, cum tribulantur, et ab eis deriden-
tur. * *Terra tradita est in manus impii:* aut cor- v. 24.
pus justorum non anima, cum eos persequun-
tur, aut quando impius dominari permittitur.
Potest et accipi homo peccator in manus diabo-
li secundum mortalitatem suam. (b) *Faciens ju-* b
dicium ejus aperit: aut ipsius impii judicium,
aut justi: in hoc enim tempore opertum est. Aut
certe hoc ipso facit judicium ejus, id est, eo il-
lum punit, quo occultat ei providentiam suam:
B ut est, Præ magnitudine iræ suæ non requiret.
Vel eo justum vindicat, quo occultat persecuto- Psal. 9.
ri ejus judicium suum, id est providentiam suam,
ut arctius peccatorum laqueis per impunitatem
capiatur. * *Quod si non est, quis ergo est?* Pot- Job. 9. 24.
est hoc de Domino intelligi qui et derisus est,
et cujus terra, hoc est, corpus traditum est in
manus Judæorum, et cujus judicium faciens oc-
cultavit majestatem ipsius. *Quod si ipse non est,*
quis ergo est? qui majora faciat, quam fecit ipse.
Vel sic, Quod si non facit Deus judicium justi
vel impii, quis potest facere? * *Vita autem mea* v. 25.
levior est cursore. Tamquam fugitivos dicit ho-
mines a justitia discedentes: ut ille filius minor Lucæ 15.
profectus in regionem longinquam. * *Aut quasi* 13.
C *aquilæ volantis et quærentis escam.* De superio- Job. 9. v. 26.
ribus, in quibus naturaliter animæ rationales
beatæ sunt, id est, operibus justitiæ, inclinave-
runt se ad terrenas voluptates. * *Quod si et lo-* v. 27.
cutus fuero, obliviscor dum loquor. Locutio,
quemadmodum affectum habuit ad exteriora, sic
anima dum progreditur ad ea, quæ foris sunt,
cupiditate fruendi creatura, obliviscitur interio-
rem Creatorem. *Declinans in faciem ingemi-*
scam. Illam enim declinationem dolores sequun-
tur. * *Commoveor omnibus membris.* Timor, quo v. 28.
incipit recurrere. * *Et quia sum impius, quare* v. 29.
non sum mortuus, et laboro: Scio, subaudis. Aut
dicit se laborare, quia impietati mortuus non
est. * *Et mundatus fuero mundis manibus:* aut v. 30
Dei manibus, aut suis, id est, bonis operibus
D per regenerationem. * *Satis in sorde me tinxi-* v. 31.
sti; in istam mortalitatem perductum. *Et exse-*
cratum me est vestimentum meum: immortalitas
qua cupimus supervestiri: sed quia non possu- 1. Cor. 5. 4.
mus in hac corruptione, ideo dicit, *Exsecratum*
me est vestimentum meum. * *Non es enim homo,* Job. 9. v. 32.
sicut et ego, cui contradicam. Homini enim pos-
sem demonstrare justitiam meam: in tuo autem
judicio invenior injustus. * *Utinam esset nobis* v. 33.
arbiter. Videtur blasphemare, nisi illum media- 1. Tim. 2. 5.
torem Dei et hominum optare intelligatur, ut

(a) LXX. κήτη τὰ ὑπ' οὐρανόν, *ceti qui sub cœlo.* Sed credimus labem allatam eorum versioni, quam forte habebat, βοηθοὶ τῆς ὑπερηφανίας, *adjutores superbiæ:* quod Hebræo textui consonat.

Hebræo textui consonat.

(b) Utebatur mendoso codice: nam apud LXX. legitur, *facies judicum*, in vers. Vulgata, *vultum judicium.*

per eum alleget preces suas. Hoc modo enim
ille audit inter utrumque positus, et arguit ho-
Johan. 5. 12. minem. Filio enim omne judicium Pater dedit.
Job. 9. v. 33. * *Et qui argueret, et qui audiret inter utrum-*
v. 34. *que.* * *Avertat a me virgam suam.* Transeat ti-
mor Legis, ut adoptionis libertate et caritate
v. 35. illi conjungar. * *Non enim sum mecum:* quia
IN CAP. X. his hæreo, quæ foris sunt. * *Proferam contra*
v. 1. *me sermones.* Hæc confitentis sunt. * *Et dicam*
v. 2. *ad Dominum, Noli me docere impium esse.* Noli
me tentare ultra quam possum ferre, nec mihi
sinas accidere, quibus mihi impietas persuadea-
v. 3. tur. * *Aut bonum est tibi, si inique egero?* Non
est autem tibi bonum, si inique egero: non ergo
injuste me ita constituisti. *Qui despicis opus,*
quod manus tuæ fecerunt? Si quod despicis opus
manuum tuarum. *Ad consilium impiorum ani-*
madvertisti? sed non ejus impietatis, quæ ho-
minibus apparet. Et, *Ad consilium impiorum*
animadvertisti? non quia placet illi, ut inique
v. 4. agant. * *Aut sicut homo perspicit, perspicis?*
quia utique non sicut homo perspicis; ideo in
consilio impiorum animadvertisti. Est enim im-
pietas, quam tu solus vides, et ab hominibus
v. 5. non videtur. * *Aut humana est vita tua:* id est,
brevis ut non possis de perpetuitate judicare.
v. 6. *Et peccata mea investigasti.* Non enim latere te
v. 7. potuerunt, quæ latent homines. * *Scis enim me*
nihil impie fecisse. Nam quantum ad homines,
nihil impie feci. *Sed quis est, qui de manibus*
a *tuis* (a) *eripiat?* judicantis. Sicut Deus judicas,
cum vides etiam eas impietates, quas homo non
v. 8. videt. * *Postea vero mutatus percussisti me:* se
scilicet mutato, non Deo: quia mutatus homo
mutatum Deum sentit, ut per tenebrarum diu-
turnitatem mutati oculi mutatum solem sen-
v. 9. tiunt. * *Memor esto, quia de luto finxisti me.*
Tua ergo misericordia indigeo. *In terram me*
iterum convertes: morte, quæ pœna est peccati.
* *Nonne tamquam lac mulsisti me?* Quia etiam
jam mortalibus præbuit misericordiam, cum ho-
mines de hominibus informi primordio formavit.
v. 13. * *Hæc ergo cum in te sint, scio quia omnia po-*
tes: quia tantæ bonitatis sunt, ut carnalem quo-
v. 14. que substantiam operentur. * *Quod si et pecca-*
vero, custodies me: aut ut me non perdas, aut
v. 15. ne lateat peccatum meum. * *Et si justus fuero,*
non possum respirare: in conspectu hominum.
Nam tu vides peccata, quæ homines latent. *Ple-*
v. 16. *nus enim sum opprobrio:* in conspectu tuo. * *Et*
capior sicut leo ad occisionem. Est superbiæ
peccatum quod homines latat, quando etiam in
factis laudabilibus possit obrepere. *Iterum au-*
tem commutatus sævissime crucias me: post pœ-
nam peccati, qua mortalis factus est homo. Se-
cundum has dicit tribulationes, quas in hac vita
homines patiuntur; quia repente pleræque acci-
dunt tribulationes, quæ turbant quietem ipsius
vitæ mortalis, cum in salute est, vel in securi-
tate rerum quamvis temporalium, quam mise-
v. 17. ricordiæ Dei deputavit. * *Instaurans in me tor-*

A *menta mea.* Quia jam ipsa mortalitas tormento-
rum est, de qua tribulationes aliæ fiunt. * *Qua-* v. 18.
re ergo de ventre eduxisti me? de obscuritate ad
notitiam, quæ sola majoris miseriæ est materia,
cum subvertitur: hanc generationem superius
etiam commemoravit. * *Et essem tamquam non* v. 19.
fuissem: penitus ignotus. Unde est, Vocat ea Rom. 4. 17.
quæ non sunt, tamquam quæ sunt, id est, se-
cundum ignobilitatem. * *Aut numquid non est* Job. 10.
tempus parvum vitæ meæ? Non enim propter v. 20.
longitudinem vitæ meæ mortuus non sum; cum
utique parvum sit quod vivo. *Pater me, donec*
requiescam pusillum. Post misericordiam, qua
de limo fecisti me, et mutatum mortalitate per-
cussisti me, et ipsa mortalitate consolatus es me,
deinde exercuisti me tribulationibus. Patere er-
B go me, ut requiescam in te: * *Antequam eam in* v. 21.
pœnas, unde reverti non licet. Ab his enim, quas
supra commemoravit, licet reverti, si se homo
ad Deum converterit. Vult autem requiescere an-
tequam eat in pœnas æternas, ad hoc utique, ut
non eat. Quemadmodum si dicamus alicui, Cor-
rige te, antequam damneris: non enim cum se
correxerit, damnabitur. * *Ubi non est lux, nec* v. 22.
est videre vitam hominum. Illa est enim vita ho- Johan. 1. 9.
minum, ubi est lumen verum, quod illuminat
omnem hominem. Alia est terra viventium, alia
terra morientium.

Verba Sophar Minæi. *Aut numquid videbitur* IN CAP. XI.
eloquens justus esse? Putat enim, Job verbis v. 2.
magis quam operibus abundare. * *Beatus natus* v. 3.
C *homo, brevis vitæ.* Sententiam suam illi repli-
cat, quam vult intelligi loquaciter dictam et
inaniter. *Cum nemo sit qui contradicat tibi.*
Quia quando dicebat, nemo ei contradixit. * *Sed* v. 5.
quomodo Dominus loquatur ad te. Ea loquere
potius, quibus misereatur tui Deus. * *Quia du-* v. 6.
plex erit super te: corripiendo, et consolando.
Et tunc scies, quia digne reddita sint tibi a
Domino quæ peccasti: post correctionem se-
quente illuminatione. * *Aut vestigium Domini* v. 7.
invenies: ut velis Deum reprehendere. * *Subli-* v. 8.
me est cælum, et quid facies? ut invenias sa-
cramenta cæli. Non enim debes eum reprehen-
dere, cujus opera non comprehendis. * *Quis* v. 10.
dicet illi quid fecisti? Et hoc enim recte erit
factum, si Deus hoc fecerit: quia facere aliquid
D ille nisi recte non potest. * *Ipse enim novit ope-* v. 11.
ra hominum iniquorum. Non iniqui operis est.
Unde vult intelligi, quia stulte hic, quem ini-
quum putat, reprehenderit Deum: sic enim eum
loqui existimavit. * *Homo vero aliter nutat ser-* v. 12.
monibus. Modo illi placet Deus, modo illi displi-
cet; cum apud Deum sit firmitas. *Et vir natus*
mulieris tamquam onager erit in deserto: cupi-
ditate libertatis, impatiens dominatoris atque
domitoris. * *Et extendens ad eum manus tuas:* v. 13.
ut acceptet opera tua. * *Si iniquum quid est in* v. 14.
manu tua. Ipsa duo repetivit, sed ordine muta-
to. *Et iniquitas in domo tua non maneat.* Hoc
dixit cor * *Sic enim fulgebit facies tua tamquam* v. 15.

(a) Sic MSS. cum LXX. At editi, *eripiatur.*

v. 16. *aqua:* pura conscientia. * *Tamquam fluctum qui*
non præterit, et non terreris: nisi omnes tangat
v. 17. in hac vita.* *Et oratio tua tamquam lucifer erit:*
ante illuminationem præibit, quasi et ista ad
prophetiam sanctæ civitatis vel ad populum Dei
pertinentia, audita, vel revelata dicuntur, si-
v. 19. cut a superioribus amicis ejus dicta sunt. * *Et*
rogabunt faciem tuam multi. Omnia ista de Ec-
clesia.

IN CAP. XII. v. 4. VERBA JOB. *Sed justus vir et sine crimine ve-*
nit in derisum. De Domino intelligendus est. Sen-
sus: Non ergo mirum, si et ego vobis in deri-
v. 5. sum veni. * *Et domus ejus ut devastaretur ab*
1. Pet. 4. 17. *iniquis:* Ecclesia a persecutoribus. *Immo vero*
nullus confidat, cum sit nequam, se impuni-
Job. 12. v. 6. *tum futurum;* quia judicium a domo Dei. * *Tam-*
quam inquisitio in eos non sit futura: non con-
v. 7. fidant. * *Sed tamen interroga quadrupedia, si*
tibi respondeant. Ideo recte inquirit loiquos, quia
ex operibus potuerunt cognoscere Creatorem,
et colere debuerunt. Non enim creaturarum re-
sponsione doceri debuerant; cum acceperint ra-
v. 10 tionem, qua ista cognoscerent. * *Si non in manu*
ejus est anima omnium viventium. Hinc ergo
scitur, quia ipse omnia creavit, quia anima o-
mnium viventium in manu ejus. *Et spiritus o-*
mnis carnis hominis: omnis carnis humanæ, id
v. 11. est rationalis anima. * *Auris enim sermones di-*
judicat. Quemadmodum sensus sensibilia dijudi-
cat, ita spiritalia spiritus, qui debuit cognosce-
re, quoniam in manu Domini est, opera Domi-
v. 12. ni. * *In multo tempore sapientia est.* Non utique
in multo tempore: sed apud Dominum; a quo
v. 14. petenda est. * *Si destruxerit, quis ædificabit?*
propter virtutem destruxerit, et propter sapien-
v. 15. tiam clauserit, ut ad eam non perveniat. * *Si*
prohibuerit aquam, siccabit terram: sapientiam
ipsam, terram vero hominem. *Quod si et emise-*
rit, perdet evertens terram. Multis enim sapien-
v. 17. tibus factis turbabuntur peccatores. * *Qui ducit*
consultores captivos. Subjugat enim sibi eos, qui
se consulunt. *Judices autem terræ in pavorem*
misit: aut Judæos, aut Pilatum, aut sensu ter-
v. 18. reno judicantes. * *Qui collocat reges super se*
des: id est, Apostolos. *Et circumdedit balteo*
v. 19. *lumbos eorum:* id est continentia. * *Qui emittit*
sacerdotes captivos: ut ab hominibus ducantur:
v. 20. et significantur Judæi. * *Qui permutat labia fi-*
delium. Permutat in bonum, ut non de justitia
sua, sed de gratia ejus præsumant. *Et intelli-*
gentiam senum cognovit. Cui placet intelligentia
Gal. 4. 19 senum. Unde est, Cogniti estis a Deo. Cui ad-
Matth 25. 12. versarium est, Non novi vos. Et bene cœpit a
Job. 12. fide, et pervenit ad intelligentiæ canos * *Qui*
revelat profunda de tenebris: aperiendo prophe-
v. 22. tias. *Et produxit in lucem umbram mortis:* id
est, fecit ut cognosceretur vita ista, quia umbra
v. 23. mortis est. * *Decipiens gentes, et perdens eas:*
putantes quod nocerent Ecclesiæ Dei, cum sibi
nocerent; quod de impiis intelligendum est. *Ster-*

(a) Editi, *Eduxit.* MSS. vero, *Seduxit:* apud LXX. ἐπλάνησε.

A *nens gentes, et in viam ducens eas:* ad humili-
tatem, tamquam illum asinum. * *Reconcilians* v. 24.
corda principum populi terræ: sibi reconcilians
vel Judæos vel reges terræ, qui primo perse-
quebantur Ecclesiam. (a) *Seduxit autem eos in* a
viam, quam non noverant: subruendo Legis o-
pera, ut simpliciter intelligerentur, hinc eis vi-
sus est peccator. * *Qua errore tenebrati sunt* v. 25.
tamquam ebrius * *Et arguam in conspectu ejus,* IN CAP. XIII.
si voluerit: ut arguat se ipsum; quod est con- v. 3.
fessionis. * *Et curatores malorum omnes vos.* v. 4.
Bonos enim non potestis consolatione curare. * v. 6.
Audite ergo objurgationem oris mei: in vos. * v. 7.
Et ante conspectum ejus profertis dolum: cum
vultis vos videri justos, quod non estis. * *An* v. 8.
subtrahitis vos ipsos judices fieri? Numquid pote-
B stis dissimulare, et non judicare, quia de vobis
verum dico? * *Si enim omnia facietis, adjicie-* v. 9.
mini ei: id est, Etiamsi omnia præcepta facia-
tis, inveniet in vobis quod arguat. Nemo enim
justus in conspectu ejus. *Quod si et occulte per-*
sonas mirati fueritis: suas, seipsos justifican-
do, non solum ad homines, sed etiam ad seip-
sos. * *Corpus autem luteum:* ut fragilitatis sal- v. 12
tem vestræ consideratione timeatis. * *Apprehen-* v. 14.
dens meas carnes dentibus meis. Non mihi par-
cam, ut non solum vos arguam, sed etiam me.
Et animam meam ponam in manu: inspicien-
dam, ut nihil celem, sive ut computem peccata
mea. * *Licet occidat me ille qui potens est, qui* v. 15.
et coepit: quamvis occidat peccata mea. *Tamen*
loquar et coram eo arguam me: non me justifi-
C cabo, abscondens peccata mea. * *Ecce ego ap-* v. 18.
propinquo judicio meo: ut judicem de me: quasi
ipsa sit hominis justitia, in confessione sibi non
parcere, * *Tunc a facie tua non abscondar:* v. 20.
quemadmodum absconduntur peccatores. * *Ma-* v. 21.
num aufer a me: ut nihil in me sit castigandum,
et sit in me caritas, *Et timor tuus non me ter-*
reat. * *Quot sunt iniquitates meæ?* Hinc potest v. 23.
videri illud dixisse, * *Animam meam ponam in* v. 14.
manu mea; ad computandum. * *Aut putas me* v. 24.
esse contrarium tibi? Cum utique infirmus sum,
et quasi hoc metuis, ne si justificatus fuero, par
tibi sim; cum folium sim. Ergo est aliqua latens
caussa, quando hæc non est. * *Et imposuisti* v. 26.
mihi peccata juventutis. Ut hæc sit caussa, qua-
re dicat abscondi a se peccata sua, quia super-
D bierit, quod est peccatum juventutis. * *Et po-* v. 27.
suisti in compede pedem meum: in vinculo mor-
talitatis. *Et radices pedum meorum contempla-*
tus es: cupiditates meas. * *Qui veterasco sicut* v. 28.
uter: ut vinum novum portare non possumus:
aut (ut panno novo consui) *velut vestimentum*
quod a tineis comestum est. * *Homo enim natus* IN CAP. XIV.
ex muliere, (b) *brevis vitæ, et plenus iracundiæ:* v. 1.
pœnæ. * *Et hunc fecisti venire in judicium co-* b
ram te. Quamvis ita mortalis sit, et ipse habet v. 3.
tamen unde rationem reddat: exigitur enim de
illo quod potest, quamvis perparum possit. * *Di-* v. 5.

(b) Sic melioris notæ MSS. At editi, *brevi vivens tem-*
pore plenus iracundiæ plenæ.

numerati enim sunt menses ejus apud te. Eo e-
nim quod temporalis est, de peccato convinci-
v. 6. tur: nam æternum illum tu feceras. * *Discede
ab eo; sine, requiescat:* secundum opinionem
carnalis et animalis hominis, cui totum bonum
hæc vita est. Et ideo sibi vult parci, ut fruatur
v. 7. hac vita. * *Est enim arbori spes.* Irridenter hæc
pronuntianda. Utique enim magis est spes homi-
v. 10. ni: quod carnales nolunt credere. * *Vir vero cum
v. 11. mortuus fuerit, abiit.* Et hic ironice. *Tempore
enim minuetur mare; nam post impletur.* Dicit
autem de his locis, ubi accessus et recessus fit,
vel quod omnia litora latenter minuuntur et au-
gentur, horis lunaribus scilicet, cum oritur lu-
na, vel nobis vel aliis usque ad medium (a) cæ-
v. 12. lum crescit, et inde minuitur. * *Usquequo cæ-
lum est, non consuetur:* ad novum, id est ipsi
v. 13. cælo. * *Atque utinam apud infernos me custodis-
ses.* Usque adeo est spes resurrectionis, ut jam
et his carerem vitæ incertis. *Et abscondisses me,*
Isa. 26. 20. *donec requiesceret ira tua.* Hinc est, Absconde-
re pusillum, donec transeat ira Domini, id est,
donec transeat ista mortalitas, et ad resurrectio-
Job. 11. nem veniatur. * *Si enim mortuus fuerit homo,*
v. 14. *vivet.* Nam hæc non est vita. *Consummatis die-*
v. 15. *bus vitæ suæ:* tunc vivet. * *Deinde vocabis, et
ego respondebo tibi:* obediens tibi, sine impedi-
v. 17. mento mortalitatis. * *Signasti in sacculo iniqui-
tates meas:* ut redderes mihi. *Annotasti si quid
invitus erravi;* etiam hoc annotasti. Invitum au-
v. 18. tem errare pœna peccati est. * *Et quidem mons
cadens defluit.* Ita et homo ex altitudine et fir-
mitate sua cecidit. *Et petra veterascit in loco
suo:* ut homo in genere suo et conditione sua.
v. 19. * *Et alluvione frequentium gurgitum:* quasi et
homo ita ad exilitatem perductus sit, cum cre-
bris cupiditatum alluvionibus atteritur. *Spem
vero hominis perdidisti.* Gradus fecit de monte
ad petram, a petra ad lapides, a lapidibus ad
arenam; quia has minutiones carnales patiuntur.
v. 20. Et bene jam *perdidisti* dixit. * *Impulisti eum
in finem:* in consummationem. Ut pereat spes ista,
qua carnales gaudent. *Mutasti faciem ejus, di-
misisti eum:* cum imago Dei in eo exterminata
v. 21. est. * *Et cum multi fuerint filii ejus, nescit:*
v. 22. quia moritur, quamvis propagetur soboles. *
Sed carnes ejus super eum dolebunt: id est,
talem conditionem suam homo carnaliter dolet,
2. Cor. 4. 16. et animaliter luget. Spiritalis enim novit, quia
et si exterior homo corrumpitur; sed interior
renovatur de die in diem: quia hoc fieri sentit
in seipso.

IN CAP. XV. v. 2. Verba Eliphaz Temanitis. *Et implevit do-
lore ventrem.* Spiritus enim scientiæ per conso-
lationem sanat potius a doloribus: tu autem qui
imples ventrem dolore, non spiritu scientiæ re-
v. 4. spondes. * *Nonne tu repulisti timorem?* Deum
v. 5. non timuisti, in eum talia dicens. * *Et elegisti
linguam malorum:* qua homines maledicunt.
v. 6. * *Quid enim? Numquid primus homo natus es?*

A quia tantum superbis. *Aut ante colles concretus
es?* Etiam montes nomine collium accipiendos,
id est, ante omnes virtutes, spiritus potentes.
* *Sed et senex et decrepitus in nobis est.* Qui
sciat etiam quæ nos nescimus, est inter nos. v. 10.
* *Quid ausum fuit cor tuum, et quid sustinue-* v. 12.
runt oculi tui? speraverunt. * *Quid enim est* v. 14.
homo ut sit sine crimine? quod et tu dixisti.
* *Si in sanctis ejus non est fides:* propter incer- v. 15.
ta temporum, quibus plerumque falluntur, ut
multa dicant, et non faciant. *Et cælum non est
mundum ante eum:* pro his qui habitant in cæ-
lo: aut certe cælum pro ipsis sanctis ponitur,
quia in his habitat Deus. * *Quæ sapientes dixe-* v. 18.
runt, et non celaverunt parentes suos. Quia etiam
Judæis Apostoli prædicaverunt. * *Ipsis solis data* v. 19.
B *est terra:* inhabitanda. *Nec supervenit illis quis-
quam extraneus:* nec sanctus homo vel Ange-
lus: id est, in securitate possidebunt. * *Cum* v. 21.
putaverint se esse jam in pace. Ita dicit, quasi
hoc patet ipsi Job evenisse. * *Non credit con-* v. 22.
verti a tenebris: non credit ut convertatur a
peccatis. *Et decretus est in escam vulturum:*
aeriarum potestatum, quæ mortibus peccatorum
pascuntur. * *Sicut dux in prima acie decidet.* v. 24.
Audax est, et non fert tribulationes. * *Qua ele-* v. 25.
vavit manus contra Deum. An quia elevavit?
Et cucurrit contra eum contumeliose: adversaria
faciendo quam præcepit. * *In crassa cervice scuti* v. 26.
sui: præsumens de protectione sua. * *Quia ope-* v. 27.
ruit faciem ejus in adipe suo. Per adipem, id
est, per exaltationem superbiæ suæ abscondit
C a se Deum. *Et fecit capistrum super femora:*
ut libidinibus suis colligaretur, quo vinculo du-
ceretur ad mortem. * *Quæ enim illi paraverunt,* v. 28.
alii auferunt: ipsum etiam regnum terrenum,
vel quamcumque spem temporalem, quam cum
toto mundo justi accipient. * *Et non ditabitur,* v. 29.
nec permanebit substantia ejus: impii scilicet.
Non immittet super terram umbram: id est, non
viret: * *Sed stirpem ejus arefaciet ventus:* ten- v. 30.
tatio. * *Præcisio ejus ante horam corrumpetur:* v. 32.
priusquam speret. * *Decidat tamquam flos oli-* v. 33.
væ: Decidat a pace, vel quia meliora flos sequun-
tur, quemadmodum florem fructus. * *Testimo-* v. 34.
nium enim impii, mors: signum. *Et ignis com-
buret domus eorum qui munera accipiunt.* Hi
sunt enim impii, qui munera temporalia perpo-
D nunt justitiæ. * *Concipiet et in ventre gemitus.* v. 35.
Ea quæ sperat, in pœnam illi proficiunt.
Verba Job. *Audivi talia multa:* non solum quæ IN CAP. XVI. v. 2.
vos dicitis. *Consolatores malorum omnes.* Malos
potestis consolari, quia ipsi vos imitantur, non
bonos; et est vocativus. A nullo enim vestrum
audivi aliquid boni. * *Quid enim? Numquid or-* v. 3.
do in sermonibus est spiritus? superbiæ. *Aut in
quo molestum tibi erit?* quamvis non ames quod
dicas. * *Et ego secundum vos loquor:* quomodo v. 4.
digni estis. *Si subjecta esset anima vestra pro
mea.* Si vos pateremini quod ego; loquerer ser-

(a) In excusis, *ad medium mensem.* Versus in MSS. *ad medium cælum.*

a monibus, non factis: ita nihil est loqui quod (*a*) A
v. 7. non facitis. * *Si enim loquar, non dolebo culnere.* Ostendistis vos neque in loquendo, neque in
tacendo prudentes esse. Nam sapientes et cum
loquuntur, in consolationibus condolescunt; vel
in confessione sua loquentes, dolent vulnus suum;
v. 8. vel cum tacent, prudenter tacent. * *Nunc au-
tem lossavit me, et fecit stultum, et putrem:* ut
non contra vos loquar, Deus fregit superbiam;
ut stultus factus sapiens fiam. *Apprehendisti me,*
v. 9 * *et in testimonium foctus sum.* Convicisti me
de peccatis meis, et adversum me ego sum te-
stis. *Et surrexit super me mendacium meum:*
cum mihi justus videbar. * *Contra faciem meam*
respondi. Hinc est, Statuam te ante faciem tuam.
v. 10. * *Iracundia usus dejecit me.* Benedixit, usus ira-
Psal. 49. 21. cundia; non enim eam patitur; dejecit autem B
Job 16. tamquam superbum. *Fremuit super me dentibus.*
v. 10. Objurgavit me; ut dentes, pro verbis intelli-
gantur. *Sagittæ piratarum ejus super me deci-*
derunt. Aerias potestates quibus utitur Deus,
et eis permittit ut aut exerceantur boni, aut pu-
niantur mali. Piratæ autem, quia in hoc mari
navigantibus insidiantur. *Acie oculorum irruit.*
Non dissimulavit a peccatis meis, tamquam in-
nuit ut punirer. Ipse enim tamquam lumen est,
punitoribus ostendens puniendos. Ruina mihi
fuit adspectio ejus. Aut ita: Fecit ut viderem pec-
catum meum; ante enim non sic mihi sensum
Job. 16. perductum fuit. * *Acriter percussit me in genti-*
v. 11. *bus, simul concurrerunt in me.* Deo enim per-
v. 13. cutiente, illi concurrerunt angeli satanæ. *In pa-*
ce cum essem, discerpsit me. Ab ipsa pace aut
a memetipso discerpsit, ut ab adversariis et si- C
bi adversantibus dilacerarer. *Et tenens comam*
meam divulsit: per peccata mea me adversum
me divisit. *Statuit me sicut signum:* in quem
jacularentur, ut solet signum poni jaculantibus
v. 14. quo jacula dirigant. * *Circumdederunt me lan-*
ceis, emittentes in renes meos, non pepercerunt:
propter desideria carnalia, quæ sibi impacta di-
cit, per malas persuasiones ab angelis malis.
Effuderunt in terra fel meum: ut terrena bona
v. 15. zelarer in iis, qui bis abundant. * *Dejecerunt*
me prostratione magna: ne carnalem prostra-
v. 16. tionem intelligeremus. * *Cilicium assuerunt co-*
rio meo: peccata interiora, quibus reminiscitur
v. 17. se fuisse in bonis. * *Et super palpebras meas*
umbra mortis. Volo videre, et impedit me con-
v. 19. suetudo carnalis. *Terra ne operiat super sangui-* D
nem carnis meæ: id est, ne si immunda fuerit
oratio mea optando terrena, accedat cumulus
terræ super vinculum mortalitatis meæ; quod
significavit nomine sanguinis; id est, ne cupi-
ditate terrena majoribus calamitatibus volunta-
rii peccati operiar, quod est illud naturale pec-
catum de conditione mortali. *Nec sit locutus cla-*
mori meo. Intercludatur meritum orationis meæ.
v. 20. * *Et nunc ecce in cœlis est testis meus.* De Domi-
no videtur dicere, quia nondum in terram de-

A scenderat. *Et conscius meus in excelsis:* pro-
pter participationem mortalitatis. * *Dijudicetur* v. 22.
vir cum Domino. Veniat Dominus, ut cum eo
vir judicetur, tamquam Johannes cum Christo
In quorum dijudicatione intelligitur, quid distet
inter hominem perfectum, et Deum hominem
factum. *Sicut filius hominis ad proximum suum:* Lucæ 10 30.
Dominus homine suscepto, ad eum qui inciderat
in latrones. * *Anni enim dinumerati venerunt* Job. 16. v. 23.
mihi: quod mihi per Christum subveniatur ple- Gal. 4. 4.
nitudine temporum. * *Et viam per quam non re-* Job. 16. v. 23
vertar, ingrediar: viam renuntiandi sæculo. * IN CAP. XVII.
Defeci agitatus spiritu, ordo, Defeci spiritu, v. 1.
laboribus concussus. *Oro ut sepeliar, et non* 2. Cor. 5. 4.
contingit mihi: ut absorbeatur mortale a vita
Ingemiscimus enim gravati, in quo nolumus
B spoliari, sed supervestiri: id est, mutemur po-
tius quam moriamur. Quod utique, quamvis hoc
homo cupiat, non contingit. Debet enim mor-
tem condemnatione peccati. * *Preces adhibeo cum* Job. 17. v 2.
labore, et quid feci: (*b*) nonnihil feci impetrans. b
Furati sunt externi bona mea. Ipsam immortali- Lucæ 10.30.
tatem, qua spoliatur, significat, qui semivivus
a latronibus est relictus. *Quis est iste?* qui mi- Job. 17. v.3
hi subventurus est, Dominum significans. Sed
ideo dicit, *Quis iste*, quia inter homines futu-
rus erat, ut vix ab eis discerneretur. *Ad manum*
meam ligetur: vinculo caritatis, ut custodiat me,
et ducat quo vult. * *Quia cor eorum abscondisti* v. 4
a prudentia Qui eum non cognoverunt abscon-
disti. *Propter hoc non exaltabit eos.* Quia humi-
les non fuerunt, ideo cæcati sunt, et non potue-
runt humilitate Christi exaltari. * *Parti annun-* v. 5.
C *tientur mala.* Quod cæcitas ex parte in Israel Rom. 11 25.
facta est, sive quia eis mala videbantur, quæ
Christus annuntiabat, ut dicerent, Seducit tur- Johan. 7. 12.
bas; sive per Prophetas quæ annuntiata sunt de
cæcitate Israel, non utique toti, sed parti acci-
derunt. * *Et oculi super filios eorum tabuerunt:* Job. 17. v. 5.
admiratione miraculorum, quibus dictum est,
Si ego in Beelzebub ejicio dæmonia, filii vestri Matt. 12 27.
in quo ejiciunt? *Posuisti autem me in loquelam* Job. 17. v 6
nationibus: hominem quem redemisti, id est,
Ecclesiam de qua loquerentur nationes, sive quæ
loqueretur nationibus. *Et in risum illis deveni:*
aut nationibus: cum ei detraherent; aut Judæis,
qui loquebantur nationibus. * *Obscurati sunt ob* v. 7.
iram oculi mei. Obscurati sunt oculi Ecclesiæ,
id est Apostoli, cum intellecti non sunt ab iis,
D qui hac pœna erant puniendi. *Et expugnatus*
sum valde ab omnibus. Tam Judæi enim quam
gentes expugnaverunt Ecclesiam. * *Et mirati* v. 8.
sunt super hoc veraces: vel quare potestas data
sit impiis in Ecclesia, vel quare ab impiis Evan-
gelium agnitum non sit. *Justus autem super ini-*
micum consurgat; qui temporaliter cadit perse-
cutionibus, ut postea infidelibus dominetur. * v. 9.
Et purus manibus sumat audaciam: spei auda-
ciam, ut confiteatur Christum et in persecutio-
ne. * *Non enim invenit in vos veritatem.* Omni- v. 10

(a) MSS. quod facitis: absque negatione.
(b) Sic MSS. Beccensis et Floriacensis. At editi, et *quid feci non mihi feci.*

bus enim tam Judæis quam aliis gratis necessa-
v. 11. ria est. * *Et convulsæ sunt compages cordis mei:*
v. 12. ut non celem peccata mea. * *Noctem in diem po-*
Isaiæ 5. 20. *suerunt:* impii. Unde est, Væ illis qui dicunt
quod bonum est malum, et malum bonum; qui
Job. 17 ponunt tenebras lucem, et lucem tenebras. * *Si*
v. 13. *sustinuero inferi domus mea erunt:* pertulero
v. 14. peccata mea, ut non confitear. * *Interitum ap-*
pellavi patrem meum. Non ero filius vitæ. Ap-
pellavit autem Deus. *Matrem meam et sororem*
tabem. Ex eo quod inseparabiliter hæreant, tam-
v. 15. quam cognati. * *Quæ est enim mihi jam spes?*
subauditur, Si sustinuero. *Aut bona mea videbo:*
quibus seductus converti noluit, et sustinuit pec-
catorem.

IN CAP. XVIII. VERBA BALDAD SAUCHITIS. * *Et lumen impio-*
v. 5. *rum exstinguetur.* Noli ergo mirari, si et tuum
v. 6. tamquam impii lumen exstinctum est. * *Lux*
ejus fuerunt tenebræ in domo: claritas domus
ejus; id est, aut diabolus aut antichristus. *Et*
lucerna super eum exstinguetur: exiguum et
v. 7. terrenum lumen. * *Accipiant infimi substantiam*
a *ejus.* Quæ habere ille (a) voluit, habeant humi-
v. 8. les. * *Immissus est enim pes ejus in laqueum.*
Ipse enim captus est, Dominum persequendo.
v. 9. * *Confortavit super eum sitiens:* ut vincant eum
v. 10. esurientes et sitientes justitiam. * *Absconditus*
est super terram funiculus ejus: quo capiatur,
hoc est, ea quæ illi quasi conceduntur. *Et ca-*
v. 11. *ptio ejus in semita:* qua transit. * *Per circui-*
tum perdant eum dolores: undique. *Et multi*
v. 12. *circa pedes ejus veniant * in angustia famis:*
multi, qui eum sequuntur, vel qui ei obse-
quuntur. *Comedantur rami pedum ejus:* doctri-
v. 14. narum ejus, id est, qua it. * *Rumpatur de ha-*
bitaculo ejus sanitas: tranquillitas hujus vitæ.
Et teneat eum necessitas caussæ regalis: oppor-
tunitas punitionis ejus, quæ valebit ad gloriam
Dei, propter quod modo illi permittitur cupidi-
tas sua. Caussam regalem dicit, quia se Chri-
v. 15. stum jactabit. * *Habitet in tabernaculo ejus in*
nocte ejus. Necessitas caussæ regalis cruciet con-
scientiam ejus; appetitio tyrannidis: *in nocte*,
in supplicio cæcitatis ejus, quando damnatur.
Adspergantur speciosa ejus sulphure: quibus
v. 16 placebat, igne fœtido concrementur. * *Et de-*
sursum irruet messio ejus: a Deo. *Et non sit*
nomen ejus in facie platearum ubi erat: tollatur
v. 19. de memoria populi. * *Et non sit (b) cognoscibi-*
b *lis in populo suo.* Ad tantam dejectionem ve-
niat, ut a suis non agnoscatur. *Nec resalvetur*
sub cœlo domus ejus. Aliqui enim resalvabuntur.
v. 20. * *Sed in populo ejus vivant alteri.* Aliis subju-
getur populus ejus.

IN CAP. XIX. v. 2. VERBA JOB. * *Et destruitis me verbis.* Infirmi-
v. 3. tatis me, qui me consolari debuistis. * *Scitote*
tantum, quia Deus fecit mihi sic: apud quem
possum de peccato convinci, non apud homi-
v. 6. nes. * *Et vallum suum circa me circumdedit.*
Fossa circa muros est: quo coactus sum ad con-

A fessionem. * *Ecce rideo opprobria, et non lo-* v. 7.
quor. Utilitatem dicit confessionis: quia si vel-
let ridere peccatum suum, et non illud prolo-
qui, clamaret, et non exaudiretur. * *In vultu* v. 8.
meo tenebras posuit. Illuminationem vultus mei
abstulit a me: quod contingit aversis. * *Et ab-* v. 9.
stulit coronam de capite meo: dignitatem spiri-
talem, quam dat sapientia. * *Et disrupit me* v. 10.
undique, et abii. Omnia tenebam, et abstulit
illa a me: adversus illud quod acceperat virtu-
tem continendi omnia. * *Et arbitratus est me* v. 11.
tamquam inimicum. Sic me judicavit, quasi ei
nocerem, si ei par essem. * *Et circumdederunt* v. 12.
tabernaculum meum: cor et conscientiam. * *Fra-* v. 13.
tres mei recesserunt: In spe correctionis, quia
B fratres sunt: quamvis primo correctionem meam
aspernati sint; et eos secuti qui sibi aliena, hoc
est, perniciosa suaderent. *Et amici mei immi-*
sericordes facti sunt: in malis spiritalibus, qui
non condolent proximis suis, sed potius eos ir-
rident; quos non irriderent in malis carnalibus
constitutos. * *Et scientes nomen meum obliti sunt* v. 14.
me: non me cognoscentes, quod mutatus sum.
* *Vicini domus, et ancillæ meæ:* cum quibus v. 15.
secreta communicabam; adulatores, qui rece-
dunt ab eo qui confitetur Deo: ipsi enim dicun-
tur ancillæ. * *Servum meum vocavi, et non* v. 16.
respondit: aut corpus, aut eos qui ei ad mala
serviebant. *Os meum (c) deprecabatur, et roga-* c
bam uxorem meam: tamquam dicens, Quare Psal. 4. 12.
tristis es anima mea, et quare conturbas me?
id est, cupiens ut ei consentiat. * *Invocavi blan-* Job. 19. v. 17.
diens filios uteri mei: quos genuerat, persua-
C dens eis spem sæculi. * *Et quos dilexeram, con-* v. 19.
surrexerunt in me: in illa vita * *In cute compu-* v. 20.
truerunt carnes meæ. Amore eorum, quæ forin-
secus sentiuntur, computruerunt interiora mea.
Nam utique leve est, si ad litteram accipiamus,
tamquam scabiem habuerit. *Et ossa mea in den-*
tibus meis sunt. Firmitas et fortitudo mea in ver-
bis est, non in factis. * *Miseremini mei, mise-* v. 21.
remini mei, o amici. Angelos videtur postula-
re, ut pro eo deprecentur, aut certe sanctos ut
pro pœnitente orent. *Manus enim Domini est,*
quæ tetigit me. Manu Domini se tactum dicit, ut
doleret vulnus suum quod sine sensu ei fuit. * v. 22.
Quare me persequimini, sicut et Dominus? de-
testamini et horretis sicut Dominus; vel objur-
gatis, cum jam confitear. *De carnibus meis non*
D *satiamini.* Non gaudetis, si carnaliter vivam. v. 24.
Stilo ferreo et plumbo: ut quemadmodum cedit
plumbum stilo ferreo, sic cedant sermonibus
meis corda hominum. *Aut in testimonium in pe-*
tris sculpantur: ut illi ea discant, qui firmi sunt
ad evangelizandum. * *Scio enim quia æternus* v. 25.
est, qui me resoluturus est: quia potest me re-
parare. * *Quorum ego mihi conscius sum:* quia v. 27
merui illa. *Quæ oculus meus vidit et non alius.*
Hoc est, Nemo scit quid agatur in homine, ni- 1. Cor. 2. 11.
si spiritus qui in ipso est. * *Et omnia mihi con-* Job. 19

(a) Editi, noluit: MSS. voluit.
(b) Sic in MSS. At in editis, cognominatio.

(c) Editi, deprecabar: MSS. juxta LXX. deprecabatur.

v. 27. *summata sunt in sinu:* in interiorioribus ubi A
v. 28. nemo videt, in conscientia. • *Quod si et dixeri-*
tis, quid dicemus contra eum? Secundum quod
Gal. 6. 1. dictum est etiam spiritalibus, Intendens teipsum,
Job. 19. ne et tu tenteris. *Et radicem sermonis invenie-*
v. 29. *mus in ea:* ut de ipsius eum convincamus, • *Ira*
enim super iniquos veniet. Qui se extollunt su-
per peccatores, et putant se tales esse non pos-
se, ipsos dicit iniquos.

IN CAP. XX. Verba Sophar Minæi. • *Non enim intelligitis*
v. 2. *magis quam ego.* Ad alios se convertit, qui cum
v. 3. eo Job consolabantur. • *Eruditionem confusio-*
nis meæ audiam. Oblique vult, ut Job audiat
eruditionem confusionis suæ: tunc enim potest
etiam spiritum sapientiæ consequi. Hæc autem
locutio sollemnis est, cum dicimus, Bonum est
mihi ut caveam: nam male mihi erit, cum vo- B
v. 4. lumus ut alius caveat. • *Numquid hæc nosti a*
sæculis? Ex quo sunt sæcula, scis hæc. Et hæc
v. 9. putat, quod Job ignoret tamquam impius. • *O-*
culus videbit, et non adjiciet. Non enim vide-
v. 10. bitur. • *Filios ejus disperdat impius:* sive imi-
tatores ejus, sive seductos ab eo. *Et manus ejus*
succendatur doloribus: operibus ejus crucien-
v. 11. tur. • *Ossa ejus impleta sunt juventute ejus.* Su-
v. 12. perbit de firmitate sua. • *Abscondet eam sub lin-*
gua sua. Non illam demonstrabit tamquam do-
v. 13. losus, ut tacite illa utatur. • *Parcet ei, et non*
relinquet eam. Amans eam, et nolens ea carere,
non eam persequetur: aut, parcet ei Dominus,
et hac impunitate non eam relinquet. *Et tenebit*
eam in medio gutture sua: tamquam quod eum
delectat. *Et non poterit subvenire sibi.* Non ideo C
v. 14. se liberavit. • *Fel aspidis in ventre ejus:* In in-
terioribus, in occultis habens nocendi malitiam.
v. 15 • *Divitiæ iniqus congregatæ evomentur:* cum
tormento interiorum et pressura cordis. *De do-*
ma ejus protrahet eum Angelus. Quandocumque
manifestabantur occulta ejus per tribulationes.
v. 16 • *Et (a) furore draconum fulgebit:* ut ille qui
a primo occultus fuit, tribulationis proditus, fu-
rore draconum fulgeat jam palam. *Interficiat il-*
v. 17. *lum lingua colubri.* Seducat eum diabolus. • *Et*
non videat mulctram pecorum: fructus avium;
id est, justitiæ opera non faciat, ut se inde in-
telligat posse redimi. *Neque pabula mellis et bu*
tyri: opera bona cum caritate et hilaritate cor-
dis, et largitate præbentis. Butyrum enim lac
v. 18. pingue est. • *In vanum et frustra laboravit:* D
quia non intelligit hæc de his operanda, quæ ad
misericordiam pertinent. Unde et Dominus buty-
rum et mel dicitur manducare, quia hæc illi in
Isa. 7. 15. humilibus ejus præbentur, *Quæ egerunt ut du-*
rum quid: quod mandi non potest, nec glutiri.
Durum nescio quid est, puto, iniquitas, vel
Job. 20. superbia. • *In desiderio suo non salvabitur:* quia
v. 21. iniqua desideravit. • *Non erunt reliquiæ de cibis*
v. 22. *ejus.* Transierunt cupiditates ejus. • *Cum puta-*
verit se repletum esse, coartabitur. Non tam sa-

A tietas est de plenitudine cupiditatum, quam pres-
sura. • *Si quomodo impleat ventrem suum.* Ta- v. 23.
lis necessitas ei veniet, ut dubitet utrum impleat
ventrem suum: cum utique ista ideo quærantur,
ut pellatur necessitas. Hoc autem dixit, quia
tanto plus cupit, quanto plus habuerit. *Et emit-*
tet super eum furorem iracundiæ: quia non vi-
dit facere opera bona. • *Vulneret eum sagitta æ-* v. 24.
rea: perpetua. • *Pertranseat corpus ejus jacu-* v. 25.
lum. Penetret eum tentatio, ut et de his quæ
sperat, et de his quæ relinquit, vulneretur, tam-
quam a pectore per tergum trajectus, *Fulgura*
in tabernaculis ejus: terrores repentini in cogi-
tationibus ejus. • *Lætat advena domum ejus;* v. 26.
Diabolus qui adventitius est ad tentandum; si
quidem habeat homo etiam proprias tentationes.
B • *Et detegat cœlum iniquitates ejus:* cœleste ju- v. 27.
dicium. • *Et possessio bonorum ejus ab (b) epi-* v. 29.
scopo. Hæc illi largietur Deus. b

Verba Job. • *Et non sit mihi a vobis hæc con-* IN CAP. XXI.
solatia: qua putatis bonis temporalibus gauden- v. 2.
dum; cum communia sint piis et impiis: et si
quando quis iniquus esset, hinc in eum vindica-
ri: cum Job dicat usque ad sepulcrum permane-
re bona ista impiis, et non in eos per ea vindi-
cari. • *Quid enim? numquid humana est casti-* v. 4.
gatio mea? A Deo est mihi castigatio. Itaque et
ipse potest consolari, non vos. *Aut quare non*
irascar? Nolite ergo me ita consolari: nam im-
piorum utique felicitatem video. • *Respicite ad* v. 5.
me, et admiramini: tamquam inania dicentem.
• *Si enim recorder, perturbor.* Indignitates hu- v. 6.
C manæ vitæ, rediens ad effectum (c) præteritum c
ab isto, in quo nunc est, confitetur. *Et tenen-*
tur carnes meæ doloribus: carnaliter doleo. • v. 7.
Quare impii vivunt? Quærit ab eis caussam,
quia dicebant hic in impios vindicari. • *Et per-* v. 11.
manent, sicut vetustate, aves eorum: quomodo
possunt vetustate perseverare: non enim sem-
per erunt. • *Erant autem in manibus eorum bo-* v. 16.
na. Non tulit eis bona ipsa, cum hæc dicerent.
• *Immo vero, impiorum lucerna exstinguetur:* v. 17.
claritas temporalis, etiamsi non sicut isti intel-
ligebant. • *Deficiant filii ejus bona ejus:* bona v. 19.
quæ eis persuasit, temporalia scilicet, aut an-
tichristi, aut diaboli. • *Videant oculi ejus ne-* v. 20.
cem suam. Significat et hanc prosperitatem igno-
rari ab his, qui hac gaudent: in futuro autem
D ad sensum etiam impiorum perducetur. • *Quia* v. 21.
nulla voluntas ejus in domo sua post eum: quia
in conscientia sua Dominum non consecuti sunt
in tribulationibus. *Licet numerus mensium ejus*
dimidiatus sit: quamvis præsentem coluerit
Deum, tamen quia non et futura speravit, quod
est plenus mensium numerus. • *Ipse enim ho-* v. 22.
micidia judicat. Quia impii cum persuaserint
impietatem per dilectionem carnalium impieta-
tum, futuro sæculo utique occidunt. Non tamen
talia homicidia judicant homines, sed solus Deus.

(a) MSS. aliquot, *furorem*: sed omnes habent postea: *fulgebit*: sicque legisse videtur Augustinus, licet nunc apud LXX. habeatur, *sugat*; in Vulgata, *suget*.
(b) Editi, *ab ipso*. At MSS. *ab episcopo*: juxta LXX. παρὰ τοῦ ἐπισκόπου.
(c) MSS. *ad effectum perterritum*. Am. et Er. *ad affectum perterritum*. Pauloque post Floriacensis codex habet, *in quo nunc est, cum confitetur*.

v. 23. • *Hic marietur in robore simplicitatis suæ.* Vi- A
detur exsequi occulta homicidia, commemorans
largum unum, et alium avarum, quia homines
v. 24. abundantes, et largi putantur et boni, • *Inte-*
stina ejus plena sunt adipe : babet lætitiam. *Et*
medulla eorum diffunditur : intestinorum; qnia
non tenet intra se bona sua, sed impedivit illa
v. 27. vel in se, vel in aliis. • *Itaque scia vos audacter*
v. 28. *mihi insistere.* Non enim considerate dicitis. •
Quia dicitis, Ubi est domus principis? vel Im-
piorum vel superbi; quia putabant hic eis offer-
ri bona, cum plerique etiam pleni bis vitam fi-
nierint per ea puniendi. *Et ubi est velamen in*
v. 29. *tabernaculis impiorum?* bonor. • *Interrogate eos*
qui transeunt per viam: qui non delectantur via,
sed transeunt per eam. *Et signa eorum non igno-*
rabitis : vel impiorum quæ dant transeuntes, B
dicentes quid ei futurum sit; vel a quibus co-
v. 31. gnoscantur impii. • *Quis annuntiabit coram eo*
viam ejus? Coram impio viam suam nemo, nisi
Dominus annuntiat fiducialiter, quia ipse ei re-
v. 32. spondet. Et tamen • *et ipse* Dominus *in sepulcrum*
deductus est. Ita merces pietatis non bic speran-
da est. *Et super acervum vigilavit.* Ante enim
ipse resurrexit, quam acervus resurgeret resur-
v. 33. gentium. • *Dulces fuerunt ei lapides torrentis :*
quos sæculum non subvertit, id est discipulos
suos. *Et post eum omnis homo sequitur, et an-*
te eum innumerabiles. Aut *post eum omnis ho-*
ma, id est unus homo *: et ante eum innumera-*
a *biles*, qui nunc in numero hominum (*a*) deputati
sunt. Aut post eum turba credentium, et ante
v. 34. eum patriarchæ et prophetæ. • *Quomodo ergo* C
consolamini me inaniter? præsentia bona vel
mala suadentes.

IN CAP. XXII. v. 2. VERBA ELIPHAZ THEMANITIS. • *Nonne Domi-*
nus est qui docet sensum et scientiam? Quasi di-
xerit Job, non eum recte judicare; cum utique
reprehendi Deus non possit, nisi per intelligen-
tiam, qua superior est, siquidem ab ipso detur
v. 4 homini. • *Et veniet tecum in judicium* ut com-
v. 11. pareris ei. • *Lumen tuum in tenebras conversum*
est : dignitas. *Et dormientem te aqua aperuit :*
v. 13. securum inundatio tribulationis. • *An per ne-*
bulam dijudicat? quasi per nebulam videre non
v. 14. possit. • *Nubes latibulum ejus, et non videbitur.*
Latent eum quæ in terra sunt. *Et ambitum cæli*
v. 15. *percurrit :* figuram, non et terram. • *Ergo ne*
semitam sæculi custodis? Quasi Job putarit a D
v. 16. Deo res humanas non curari. • *Quia capti sunt*
immaturi : secundum se immaturi. Putabant e-
nim se in perpetuum permansuros. Aut certe
antequam pervenirent ad sapientiam: sed quis
boc audierant, non quia ista sentiebant isti ami-
v. 18. ci Job. • *Et cogitatio impii longe est ab eo, et*
implet domos eorum bonis. Est longe ab eo co-
gitatio impii, quia non sic facit sicut sperat
impius; id est, aut quia placet ei impietas, aut
v. 19 non videt eam. • *Videntes justiores erunt :* in-
telligentes; quamvis isti non intellexerint, pu-

(a) MSS. tres *deputandi*
(b) Sic MSS. At editi *percussistis.*

tantes quis hic redditur impiis. *Et inculpabilis*
subsannabit eos : impios. • *Esto durus si susti-* v. 21.
nueris : hoc est, dura. • *Procul facies iniqui-* v. 23.
tatem a tabernaculo tuo : conversationem vel
vitam tuam, quamvis hæc isti carnaliter dicant.
• *Et ponens illud super aggerem in petram:* ad- v. 24.
versus id quod dixit, • *Flumen decurrens fun-* v. 26.
damenta eorum. • *Quia humiliavit semetipsum:* v. 29.
ipsum lumen. *Et dices, elatus est in superbiam:*
adversus superbos. • *Erue innocentem, et sal-* v. 30.
vaberis munditia manuum tuarum. Noli deficere
in bonis operibus, quia curat Deus humana.

VERBA JOB. • *Et quidem scio, quia de manu* IN CAP. XXIII.
mea est increpatio: de peccatis meis. *Et manus* v. 2.
mea gravis facta est super gemitum meum. Ideo
me (*b*) percussisti, ut doleam. • *Et venire usque* b
ad solum ejus. Ut sim tam sanctus, ut perve- v. 3.
niam ad eorum numerum, qui sedes ejus sunt.
Tunc enim possum dicere vera, et audire: unde
et cæli dicuntur sancti. • *Et cognoscam caussa-* v. 5.
tiones, quas loquetur mihi : redditiones caussa-
rum, quibus se omnia juste judicare demon-
strat. *Et sentiam, quæ annuntiat mihi :* jam
proximus ei. • *An in multa virtute dijudicabi-* v. 6.
tur mecum? ut per potentiam resistat mihi: ne-
quaquam. *Tamen in terrore non abutatur me :*
propter peccata mea, pro quibus timeo modo,
cum sum in terrore, non abutatur me. *Ceterum*
cum ad eum venero : in illa libertate, qua ego
annumerabor solio ejus, omnia amabo, et non
mihi resistet virtus ejus; quamvis modo possit
me abuti, utpote peccatore: id est, faciat de
me quod volt, etiam cum pœna mea, juste ta-
men. • *Veritas enim et increpatio est ab eo :* id v. 7.
est, non injuste increpat. *Educit in finem judi-*
cium meum. Etiam si modo corripit, postea ma-
nifestabit. • *Nam si primus ambulavero, postea* v. 8.
non ero. Non arroganter sperem, non infideli-
ter desperem: hoc est, non declinare dextra aut
sinistra. Inde est, si adscendero in cælum, tu Ps. 138. 8.
ibi es. Quis me inde potest pellere, etc. • *A læ-* v. 9.
va quid aget, non apprehendam. Superiora re-
petit. A læva autem dicit non se apprehensurum
deditum temporalibus. *Convertetur ad dexteram,*
et non videbo. Ideo non debeo esse a læva. *Con-*
vertetur autem dixit; quia ipse in spiritalibus
est, unde ego me averto, si a læva fuero. • *Scit* v. 10.
ipse viam meam : ut etiam si per tribulationes
me duxerit, sequar. *Probavit me sicut aurum :*
in (*c*) tribulationibus. • *Egrediar in præceptis* c
ejus: De tenebris meis exeam sed tamen in præ- v. 11.
ceptis ejus. • *Si autem ipse judicavit sic:* ut per v. 13.
tribulationes me tamquam aurum probet. • *Pro-* v. 14.
pterea ad eum festinavi : quia me tribulavit,
ideo relictis temporalibus ad eum festinavi. *Et*
commonitus sollicitus fui de eo : ut his pœnis
carnalibus æterna supplicia devitarem. • *Idcir-* v. 15.
co a facie ejus turbabor. Modo turbabor, ut ca-
veam cogitans futurum judicium, ubi erit ejus
manifestatio. *Et Dominus mollivit cor meum.* v. 16.

(c) MSS. tres *in tentationibus.*

Et ipsum timere, quo cavet futuras pœnas, mi- A
sericordiæ Dei deputat. Non enim sciret super-
venturas pœnas et tenebras malis, nisi Dominus
molliret cor ejus præsentibus tribulationibus :
adversus illud, quod indurat Deus cor Pharao-
Exodi 7. 3 nis. * *Quare Dominum non latuerunt horæ :*
IN CAP. XXIV. v. 1. Quamobrem vel, itaque. *Finem transgressi sunt:*
Christum. * *Et inclinaverunt pauperes a via ju-*
v. 4. *sta:* ut vel imitarentur eos, vel inde arbitraren-
tur non esse divinum judicium, quia impunitam
videbant malitiam, qua eis nocebant relinquen-
tes justitiam. *Simul absconditi sunt mites ter-*
ræ : cum his qui declinaverunt a via justa, ab-
sconditi sunt mites, ne mihi ferrent auxilium.
Nam tria sunt genera hominum in Ecclesia, cum
fit persecutio: alii enim consentiunt, alii fugiunt,
alii patiuntur, quorum personam sustinet Job. B
v. 5. * *Et irruerunt asini feri in agro super me.* Stulti
et indomiti, et ob hoc superbi, irruerunt super
me confitentem, scilicet Ecclesiam. *Et exeuntes*
ad opus suum. Hoc enim opus est eorum, ut in
me irruant, id est, ad hoc deputati sunt a Deo.
Suavis factus est si panis in adolescentes. Impio
et persecutori suavem panem dicit, id est per-
secutionem, qua libenter fruebatur, cum eam
faceret adolescentibus, ut adolescentes aut pro
amatoribus voluptatum accipiamus, quia ipsi fa-
cile talibus consentiunt; aut pro eis qui tantum
in Ecclesia profecerunt, ut pueritiæ quidem sim-
plicitatem transierint, sed nondum pervenerint
ad robur illud virile, quo etiam persecutor con-
v. 6. temnitur. *Agrum ante tempus non suum demes-*
suerunt. Aut genera dicit persecutionum, ut a- C
liquem agri damno terrerent : aut pro agro Ec-
clesia intelligenda, quam ante maturitatem per-
secutionibus metere voluerunt, id est, antequam
Matth. 13. 30 simul zizania crescerent, ut tempore messis se-
pararentur. * *De stillicidiis montium madescent:*
Job 14. v. 8. confugientes nudi ad speluncas, ubi saxa distil-
v. 9. lant. * *Rapuerunt ab ubere pupillum.* Pupilli et
viduæ plerumque ex persona Ecclesiæ accipien-
di : est populus sub tormento. *Et eum qui ceci-*
derunt, humiliaverunt: desertum vel auxilio Dei,
vel alicujus ; quod est magnæ sævitiæ, non ta-
v. 11. libus parcere. * *In angustiis insidiati sunt ini-*
v. 12. *que:* in necessitatibus. * *De civitate et de domi-*
bus ejiciebantur. Ab eis ejiciebantur alii. *Anima*
vero parvulorum in gemitu valde: fuit. *Ipse au-*
tem Deus eorum curam non habuit : impiorum, D
quia modo curam eorum non habendo, fecit eos
desperare de judicio Dei : quia impune mala fa-
v. 14. ciebant. * *Et ideo in tenebras traditi sunt:* igno-
rantiæ judicii Dei. *Et repente ut fur :* eos occu-
v. 15. pabit dies ille. * *Oculus adulteri observat tene-*
bras. Ostendere vult, in quas tenebras tradantur
impii per impunitatem: non enim eas quas ca-
ptant adulteri, et ceteri qui male faciunt per no-
ctem, ne agnoscantur per diem, sed illas quæ
b etiam (*b*) mane super eos sunt. *Suffodit in tene-*
v. 16 *bris domos.* Alia mala facta commemorat. * *Per*

A *diem obsignaverunt semetipsos :* occultaverunt.
Non cognoverunt lucem, * *quia simul eis* (*c*) *ma-* v. 17.
net umbra mortis ; non quia nox recessit, pro- c
pterea eos deseruit umbra mortis. * *Levis est* v. 18.
super faciem aquæ : ad comparationem terræ,
splendidiores accipiendi sunt, quos lux penetrat
et imago levitatis; et ideo levis est super eos
umbra mortis. Nam et ipsi portant eam per con-
ditionem carnis. Vel, *Levis est super faciem a-*
quæ dixit, super eos qui in baptismo confitentur.
Maledicatur pars eorum super terram. Sterile
sit quod delegerunt. *De sinu enim pupillorum*
rapuerunt, de corde infirmorum verbum, per
malam suasionem. * *Deinde rememoratum est* v. 19.
peccatum ejus : quod putabat in oblivionem ve-
nire. * *Conteratur sicut lignum insanabile omnis* v. 20.
B *iniquus:* quod non (*a*) sanat. * *Sterili enim non* a
fecit bene : quæ sine consolatione filiorum est. * v. 21.
Consurgens ergo non credit contra vitam suam: v. 22.
non credit adversus vitam suam : debuit enim
credere malam se habere vitam, et eo ipso con-
surgere. * *Cum infirmari cœperit, non speret* v. 23.
sanitatem : tribulari. *Sed cadit in languorem.*
Tales enim impius consolationes quærit in rebus
adversis, quibus infirmior fiat. * *Emarcuit si-* v. 24.
cut malva in æstu altitudo ejus : quia non tulit
æstum tribulationis; malva autem, propter in-
firmitatem. *Aut sicut de stipula spica decidens*
sponte ejus. Quia mane erat in culmine ipsius.
Ipse enim sibi elegit tales consolationes, quibus
pejus infirmetur. * *Alioquin quis est qui loqua-* v. 25.
tur mendacium me dicere ? si et aliter sunt.
C VERBA BALDAD SAUCHITIS. * *Quid enim exor-* IN CAP. XXV. v. 2.
dium quam timor ab eo? Ista subjunctio videtur
illis verbis consentire, quibus dicit Job. * *Idcir-* Job. 23. v. 15.
co a facie ejus turbabor, considerabo, et time-
bo ab eo. * *Nemo putet esse moram piratis.* Sine Job 23. v. 5.
mora secundum permissum ejus tentant. *In quem*
enim non venient insidiæ ab eo? hoc est, cum
ipse permittit. Insidias autem dicit tentationes. * v. 4.
Aut quomodo erit homo justus coram Domino ?
Ergo juste eum tentari permittit. *Vel quomodo*
se mundabit natus ex muliere ? nisi enim a Deo
mundatus fuerit, immundus est. * *Si lunæ præ-* v. 5.
cipit, et non lucet. Quoniam si exigant rationes
et ordo providentiæ ipsius, ut luna non luceat,
præcipiet ut non luceat, et non lucebit. Sed qua-
re? Utrum inde vult videri non mundam lunam
D coram eo, quia præcipit ei, et non lucet : an for-
te rationalis animæ natura figurate hic insinua-
tur, cui sol intelligibilis est lumen illud verum,
quod illuminat omnem hominem. Et quoniam Johan. 1. 9.
tanto magis luna lucet terrenis aspectibus, quan-
to magis recedit a sole, cum autem propinquat
soli, interimitur terris : intelligamus animæ di-
vinitus præcipi, ut superata nativitate terrena
atque mortali, qua splendor ejus apparet terre-
no sensu videntibus, appareat et propinquet,
subjugeturque sapientiæ, quo ejus luce secre-
tissime (*b*) exsultans, caveat facere justitiam b

(b) Editi, *male*, MSS. *mane*.
(c) Sic editi et MSS. At LXX. τὸ πρωὶ mane.

(a) Lov. *sanatur*. Alii codices editi et MSS. *sanat*.
(b) Sic in MSS. At in editis, *secretissima*.

suam coram hominibus, ut videatur ab eis, sed
Matth. 6. 1. cum gloriatur in Domino glorietur. Quia et cum
1. Cor. 31. apparet hominibus, dono Creatoris apparet,
2. Cor. 10. 17. *Nec stellæ sunt mundæ apud eum:* in compara-
tione ejus.
IN CAP. XXVI. v. 2. VERBA JOB. * *Cui ades, vel quem adjuturus
es?* cum indignans tamquam injustitiæ eorum,
putaret eos a Deo puniendos. Verum sibi ipse
loquens seipsum revocat, ut Deo potius dimit-
tat judicium eorum, ne aut adesse Deo videa-
tur, aut adjuvare eum velle, quasi invalidum,
ad coercendos vel corrigendos homines; aut con-
silium dare, quid cum illis agat; aut sequi eum,
tamquam assecuturus caussam, quare dolosos
homines esse et vivere patiatur, cum superet
omnem animam quærentem virtute incompre-
hensibili; aut quasi annuntiare illi aliquid de
illis, cum ab ipso habeat homo et spiramen,
v. 3. cum aliquid enuntiat. * *Numquid gigantes redi-
gentur in nihilum?* Non ergo mirandum, si istis
Deus parcit, quando gigantes non redigit in nihi-
lum. Et ne diceretur, Sed ad Inferos detrusi sunt;
v. 6. subjecit, * quia infernum videt Deus: et tamen
eos ibi ordinavit ubi esse meruerunt; sicut ju-
stos sive nunc sicut sunt, sive postea sicut erunt,
quamvis eos numquam removeat a facie sua,
quia omnia nuda sunt coram eo: ita ut proximos
gigantes etiam istos consolatores superbos acci-
pias. *Subter aquam et proximi eorum.* an *Subter
aquam*, subaudiendum, tenentur, vel aliquid
tale? *Et non est velamen perditioni.* Etiam per-
v. 7. ditio eum non latet. * *Extendens Aquilonem su-
per nihilum.* Potest Aquilo diabolum significa-
re, et terra peccatorem; quoniam et illi et illi
inanis est spes. *Suspendens terram super nihi-
v. 8. lum:* in aerem. * *Ligans aquam in nubibus suis:*
propter obscuritatem prophetiæ. *Et non est scis-
sa nubes sub eo:* sub veritate quam habuit nu-
bes, quæ non scinditur Scripturas intelligenti-
bus: nos enim adversaria dicuntur, sicuti pu-
v. 9. tant non intelligentes. *Qui tenet faciem* (a) *so-
a lis:* ne agnosceretur ab impiis sol justitiæ. *Et
extendit super eum nubem suam:* carnem quam
v. 10. Dominus suscepit. * *Præceptum circumdedit su-
per faciem aquæ:* populos. *Usque ad consum-
mationem lucis:* hujus vitæ finem, hoc est finem
Ephes. 5. 8. sæculi, aut quo usque consummentur, id est,
Job. 26. v. 11. perficiantur homines, quibus dictum est, Fui-
stis enim aliquando tenebræ, nunc autem lux
in Domino. * *Columnæ cæli contremuerunt, et
obstupuerunt ab increpatione ejus:* quod conti-
Gal. 2. 11. git Petro per Paulum. * *Virtute sua sedavit ma-
Job. 26. v. 12. re:* placavit sæculum, a quo persecutionem pa-
tiebatur Ecclesia. Unde etiam columnas cæli con-
tremuisse ab increpatione ejus, potest hoc mo-
do intelligi, ut robustissimi Ecclesiæ contremue-
rint pro infirmis, ab increpatione Domini per-
2. Cor. 11. 29. mittentis tentationes persecutionis. Columna
Job. 26. enim clamat, Quis infirmatur, et ego non infir-
v. 12. mor? quis scandalizatur, et non ego uror? *

A *Prudentia ejus vulneratus est cetus.* Vulneratum
dicit diabolum dolore, quo ei justi non cede-
bant. * *Et claustra cœli metuunt eum:* vel An- v. 13.
geli, vel qui acceperunt claves regni cælorum.
Præcepto autem peremit draconem desertorem.
Eumdem dixit et cetum. Sed nunc ostendit quo-
modo sit vulneratus, cum acceperunt præce-
ptum, qui ei renuntiaverunt. * *Ecce hæ partes* v. 14.
viæ ejus: qua ad Deum venitur. *Virtutem autem
tonitrus ejus quis sciet, quando faciet?* Toni-
trum dicit evidentissimam vocem manifestatio-
nis ejus: aut illam forte vocem, quam dedit per
filium tonitrus, In principio erat Verbum, et Johan. 1. 1.
Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum:
ut sit ordo, *Quando faciet, utrum quis sciet
virtutem tonitrus ejus?* * *Et spiritus divinus in* IN CAP. XXVII.
B *naribus meis.* Hic ostenditur prophetice eum di- v. 3.
cere quæ dicit, et prophetice cognoscere, quia
isti consolatores ejus dolo pleni sunt. * *Absit a* v. 5.
me justos vos dicere, donec moriar: etiamsi
usque ad mortem persequamini me, quia vos li-
bere reprehendo. *Nec enim separabo innocen-
tem:* ne vos autem. * *Nec enim conscius sum mihi* v. 6
iniquum quid commisisse. Illi enim solent ple-
rumque aliis parcere, qui metuunt sibi aliquid
verum objici. * *Quæ enim spes est impio? Quia* v. 8
exspectat. Ne quis putaret male eum optasse ini-
micis suis, hic aperuit quo animo dixerit. Im-
pietatem quippe illorum vult everti, et perire
superbiam: quod fit cum solvitur ab impietate
anima quæ tenebatur rea; solvitur autem per
confessionem pœnitentis hominis, et gratiam
C ignoscentis Dei. Ergo *Quæ enim spes est impio?*
interrogatio: et responsio, *Quia exspectat et
confidit in Domino, si forte* (b) *solvatur,* * *aut* b
preces ejus exaudiat Dominus. Potest quidem et v. 8
alius sensus occurrere in his verbis, sed non
ita contexitur et libro et fidei, ut quasi totum
ex desperatione sit, quod spem prorsus non ha-
beat impius: cum adversus hoc scriptum sit,
Credenti autem in eum qui justificat impium, Rom. 4. 5.
deputatur fides ejus ad justitiam. Et ideo quod
sequitur, gratia Domini dicere intelligitur. *Aut* Job. 27.
si evenerit ei necessitas, ideo debemus exspecta- v. 9.
re gratiam solventis. Numquid enim in necessi-
tate, id est, in tentatione, * *habuit fiduciam*, v. 10.
meritorum in conspectu Dei? *Aut si invocave-
rit exaudiet eum?* si tamquam fiducia operum
D suorum invocat, quæ nulla sunt, * *Quapropter* v. 11.
annuntiabo vobis quid sit in manu Domini: quid
disponat Deus. * *Ecce omnes nostis, quia vane* v. 12
vana loquimini: ob hoc gratia jam exspectanda
est. Quomodo enim allegavit merita operum suo-
rum vane vana loquens? *Possessio vero poten-* v. 13.
tium veniet ab omnipotente super eos: ut possi-
deant eos potentes, id est, diabolus et angeli
ejus. Potentes autem ideo dicit, quia isti infir-
mabuntur sequentes vanitatem, ut in eos illi
prævaleant duces et principes vanitatis: quomo-
do et Dominus fortem eum appellat, non ob aliud

(a) Mendum in codice Augustini: siquidem apud LXX. legitur, θρόνου in Vulgata, *solii*.

(b) LXX σωθήσεται *salvabitur*. Vulgata vero locum hunc vertit per verbum, *liberet*.

v. 14. nisi quia tenet invalidos. * *Quod si multi fuerint*
filii ejus, in occasionem erunt. Filios ejus dicit,
qui eum ad seducendum imitantur, falsorum
dogmatum persuasorem in damnationem. *Si au-*
tem juvenes facti fuerint, indigebunt : id est, si
confirmati fuerint in errore, indigebunt, non
v. 15. enim eos satiavit vanitas. * *Et qui circa eum sunt*
morte morientur : qui simillimi ei sunt ad sedu-
cendum. *Et viduis eorum non miserebitur* : ple-
bibus, quas seduxit cum eis, viri morte deser-
tis, quasi fidem illis conjugalem in erroris pro-
v. 16. missione servaverit, * *Quod si et collegerit ut*
terram argentum : id est, si prudentes et sapien-
tes, cum adhuc terra et lutum sunt, id est cum
adhuc stulta et carnalia sentiunt, eis consense-
rint? postea correcti et cognoscentes ad justos
v. 18. convertentur. * *Erunt enim domus eorum sicut*
tineæ et araneæ, quæ servavit : cor vel conscien-
tiam. Aut domus ibid munimenta, quibus se
protegunt, verum astuta et latebrosa, sed inva-
lidissima, sicut tineæ folliculus quo se abscon-
dit, et araneæ caverna, in quam se recipiendo
cooperit, et claudit eam. *Quæ servavit* autem,
intelligitur se ipsa in illa caverna; quia non
omnes araneæ hoc faciunt: propter spontaneam
et interiorem corruptionem iniquæ cogitationis,
et propter inutilia opera, quæ quasi diligenter
v. 19. in domo servavit sibi impius. * *Dives dormiet*,
et non adjiciet : quia post mortem non adjiciet
ad ipsas impietates divitias. *Oculos suos aperuit*,
et non est. In resurrectione enim non inveniet
v. 21. seipsum divitem, quod putaverat. * *Tollet eum*
æstus, et abibit : aut æstus maris, tribulatio sæ-
culi; aut æstus quo arescunt herbæ, quæ radi-
cem non habent. *Et ventilabit eum de loco suo* :
aut spe sua; aut Deus eum ventilabit de loco
suo, ut non sit in loco Dei, hoc est in populo
v. 22. quem inhabitavit Deus. * *Et projiciet super eum*,
v. 23. *et non parcet* : tamquam aggerem pœnarum. *
Plaudet super manibus suis : sicut dictum est,
Prov. 1. 26. Et ego perditioni eorum superridebo: non enim
IN CAP. XXVIII. superlugebit perditionem impiorum. * *Est enim*
v. 1. *argenti locus unde fit* : prudentes qui magis in
actione sunt. *Locus autem auro, ubi purgatur* :
v. 2. sapientes, qui in contemplatione sunt. * *Ferrum*
enim de terra fit. Hæc metalla indifferenter ac-
cipienda in bono sunt: nam ideo ferrum dixit,
quia nihil interest, quasi superius de ferro dice-
ret: quamvis ferrum possint fortes intelligi. Re-
vera enim nulla distinctio est in sapientia homi-
num quam in ea sunt. *Es autem similiter ut la-*
pides excluditur: quia totum de terra separatur:
ut ostendat propterea esse bonos malis mixtos
a ad tempus, quia de ipsis malis (*a*) secluduntur
boni, et per illos purgantur tamquam metalla
operi vel ædificio necessaria; cum ipsa terra opus
habeant cliquari, ac formari, unde et separan-
di sunt, ut post hanc separationem habeat ter-

A ra locum atque ordinem suum, sicut impii per
damnationem pro meritis suis. * *Et omnem fi-*
nem ipse invenit : quid quo perduceret. *Invenit* v. 3.
autem dixit, instituit. *Lapis tenebræ et umbra*
mortis. Lapis, id est, vetus Testamentum, te-
nebris et umbræ mortis datum est, id est, car-
nalia sectantibus, quamvis ab uno Deo hæc ex-
spectarent: unde superbientes non discindebant
torrentem, id est non transibant per lapsum
temporalium ad aliquam soliditatem, sed ipso
lapsu ferebantur. * *Et facta est discissio torren-* 4. 4.
tis a cinere : hoc est, a confitente peccata sua,
et non superbiente de meritis operum: quod fa-
ctum est per gratiam novi Testamenti. *Discissio*
torrentis a cinere : ab hominibus. *Et commoti*
sunt ab hominibus : adulantibus non increpante
B Deo, * ab ipsa quæ eis promissa erant perdendo * f. ob ipsa
primatum suum. * *Terra de qua egressus est pa-* v. 5.
nis : subaudiendum, Ipsos dico commotos de
quibus, tamquam de terra, panis Domini exiit.
Et eam incensurus est : infidelem cælesti judi-
cio (*b*) Dominus. * *Locus sapphiri lapides ejus* : b
ordo, locus sapphiri, id est, pretiosi et neces- v. 6.
sarii ædificio civitatis cælestis. *Et aggeres au-*
rum ei : aurum ei non modicum est, sed agge-
res. * *Semitam quam non cognovit avis* : humi- v. 7.
litatem Domini. *Nec vidit eam oculus vulturis* :
diaboli. * *Non transit super eam leo* : per forti- v. 8.
tudinem superbiens. * *In durissimo lapide ex-* v. 9.
tendit manum suam. Potens est enim Deus de Matth. 3. 9.
lapidibus excitare filios Abrahæ. * *Et ripas flu-* Job. 28. v. 10.
minum disrupit : ut totum irrigaret. Flumina
C enim dicit prædicatores verbi. Voluerunt quip-
pe ripis suis contineri, ut tantum circumcisioni
prædicarent. *Omne vero pretiosum vidit oculus*
meus : humanus, per Verbum carnem factum. * v. 11.
Altitudinem fluminum revelavit. Virtutes tole-
randi persecutiones in martyrio occultæ et altæ
sunt in homine, donec persecutionis tentatione
revelentur. *Ostenditque virtutem suam in lumi-*
ne : in eis quibus dixit, Vos estis lux mundi.
Per quos etiam pars Judæorum non parva con- Matth. 5. 14.
versa est. * *Abyssus dixit, Non est in me.* Ideo Job. 28. v. 14.
in abysso constituti homines eam invenire non
potuerunt, quia in ea non est. * *Non dabitur* v. 15.
aurum inclusum pro ea : id est thesaurus, * *Non* v. 16.
erit deterior auro Ophir : tamquam si diceret,
Vel sic eam quærite, siquidem deterior non sit
D auro Ophir. * *Non æquabitur et aurum et vitrum.* v. 17.
Aut intelligendum aliquod vitrum speciosum;
aut quia sunt homines, qui vitrum plus diligant
quam sapientiam. *Et commutatio ejus vasa au-*
rea : non sunt, subaudis. * *Et excelsa et* (*c*) *Ga-* v. 18.
bis non erunt in memoria : oblivioni erunt in c
comparatione ejus. Aut *excelsa et Gabis*, tam-
quam superba quæque non sint in memoria, ut
per humilitatem trahas de absconditis sapien-
tiam. * *Sapientia unde inventa est?* dicit, quia v. 20.

(a) Ita Regii codicis ope castigamus: scilicet legeba-
tur in editis *seducuntur*.
(b) MSS. tres, *Domini*.
(c) Editi, *gravis*, corrupte pro *Gabis*, voce Hebræa,
quam quidem LXX. retinuerunt: Symmachus vero ver-
tit, ἐπηρμένα Vulgata, *eminentia*. Hieronymus de no-
minibus Hebraicis in Job interpretatur *altitudinem*
confusionis alii denique ignotum quoddam gemmæ ge-
nus significare putant.

non potnit eam invenire homo nisi per gratiam,
v. 21 ideo ad Deum convertendum esse cor. * *Latet ab*
oculis omnis hominis : quia non est insensibili-
v. 22. bus. * *Perditio et mors dixerunt :* perditi et
v. 23. mortui, cum in deliciis vivunt. * *Dominus com-*
mendavit viam ejus : humilitatem, quæ abscon-
dita est a volucribus cœli. *Et ipse novit locum*
Johan. 10. 38. *ejus :* Locus sapientiæ quis, nisi Pater est? Cum
enim dicitur, Ego in illo, et ille in me; invi-
Job. 28. v. 24. cem sibi quasi loca sunt. * *Ipse enim omne quod*
est sub cœlo, perspicit : Hoc modo ea novit, quo
v. 25. fecit, et non sensibiliter. * *Ventorum libramen-*
a *ta*, (*a*) *atque mensuras.* Tota creatura per par-
tem significatur. Et bene, pondere, mensura,
Sap. 11. 21. et numero, omnia dixit facta, in quibus intel-
Job. 28 v. 16. ligitur Creator. * *Quando fecit, sicut vidit, enu-*
meravit. Non extra vidit ut faceret; sed in se-
metipso, sicut artifex. *Et viam tempestatum vo-*
cibus : tempestatum pro tentationum positum
est; tentationum autem, pro his qui tentantur:
quomodo dicerentur voces naufragii, pro voci-
v. 27. bus naufragorum. * *Tunc vidit eam, et expo-*
suit eam. In prædestinatione Dominus vidit viam,
qua se converterent tentati. *Paravit et investi-*
b *gavit :* in prædestinatione, (*b*) non in actione. *
IN CAP. XXIX. v. 2. *Quisnam me restituet in menses priorum die-*
rum? Hæc ex persona dici videntur Ecclesiæ
simul cum capite Christo, tamquam totus ipse
homo loquatur tempore abundantiæ tribulatio-
num et tentationum, tamquam his diebus de
Luc. 17. 22. quibus Dominus dicit, Venient dies quando opta-
bitis videre unum de diebus istis, et non vide-
bitis. Eo enim tempore, quo Dominus erat in
terra, nulla erat sollicitudo, quamvis adhuc po-
pulo parvo Christiano, qui constabat ex his qui
in eum crediderant, ex quibus erant plus quam
quingenti fratres, quibus etiam post resurre-
ctionem apparere dignatus est, sicut Apostolus
1 Cor. 15. 6. dicit. Nulla ergo tunc erat sollicitudo, ne aut a
malis male gubernaretur Ecclesia, aut hæresum
vel schismatum laniaretur insidiis. Nam nec ipsas
corporales persecutiones passa est; non aliquas
pertulit vel intrinsecus vel extrinsecus adversi-
tates. Loquitur itaque Job ex persona hominis,
hoc est, populi ad novum Testamentum perti-
nentis, desiderantis illos dies, sicut prædixe-
rat Dominus. Et fortasse ideo menses appella-
vit, non annos, quia ex quo elegit Dominus Di-
scipulos, usque ad passionem, non anni, sed
Job. 29. 2. 3. menses fuerunt. * *Cum lucebat lucerna ejus su-*
per caput meum : vel carnem Domini visibiliter
præsentem, vel verbum ex ore præsentis cor-
v. 4. poraliter. * *Cum verbum* (c) *Domini inspiceret*
c *domum meam :* ad diligentiam custodiendi con-
5. 5. versationem. * *Et circum me pueri mei :* qui ob-
sequebantur humiliter necessaria administran-
v. 6. tes. * *Cum flueret per vias meas butyrum :* per
mores meos exsultationem fidei et bonorum ope-
rum. *Cum montes mei abundarent lacte :* Pro-
A phetæ bene parvulis exponerentur. * *Cum exi-* v. 7.
rem matutinus in civitate : aut cum jam clari-
tas lucesceret, transactis tenebris timoris; aut
in exordio Ecclesiæ, ut non satis occultus, non
satis manifestus. *Et in plateis ponebatur mihi*
sella : in turbis deferebatur mihi docendi aucto-
ritas. * *Videntes me adolescentes abscondeban-* v. 8.
tur : deditti concupiscentiis. *Senes autem assur-*
gebant : prudentes. * *Et potentes cessaverunt lo-* v. 9.
qui : superbientes de doctrinis suis. * *Quia au-* v. 11.
ris audivit, et beatificavit me. Populus quem Ps. 17. 45.
non cognovi servivit mihi, in auditu auris obe-
divit mihi. * *Et oculus videns me declinavit :* Job. 29. v. 11
Judæorum non credentium. *Et os viduæ bene-* v. 13.
dixit me : ejus animæ, quæ diaboli conjugio re-
nuntiavit. Ecce ferebatur mortuus filius unicus Luc. 6. 12.
B matri suæ, quæ erat vidua. * *Et vestiebar judi-* Job. 29. v. 14.
cio, sicut chlamide : In præferendis spiritalibus, Matth. 6. 3.
carnalibus, nesciat sinistra quid faciat dextera
tua, id est, qua intentione operetur: operta
enim sinistra dextera exserta est in vestitu chla-
midis: quod facit, qui recte judicat, quo sit re-
ferendum quod operatur. * *Judicium quod non* Job. 29. v. 16.
noveram exquisivi. Ecce nos dimisimus omnia,
et secuti sumus te: quid nobis erit? Dicit feli- Matth. 19. 27.
citatis suæ fuisse, quod habuerit a quo quære-
ret de futuro judicio. * *Confregi malas iniquo-* Job 29. v. 17.
rum; ut jam non devorarent plebem de cibo pa-
nis. *Ætas mea senescet, sicut arbor palmæ, mul-* v. 18.
ta vivam tempora : prolongabitur, et ero sicut
arbor palmæ in honore sempiterno, et celsitu-
dine, et rectitudine. * *Et ros morabitur in mes-* v. 19.
C *se mea.* Ex quo seminatur et germinat ager;
messis dicitur. * *Gloria mea nova mecum :* id v. 20.
est, novi Testamenti. *Et arcus meus in manu*
mea gradietur : faciam quod præcipio. * *Et in* v. 22.
sermone mea non adjecerunt. Perfectionem Evan-
gelii significat: nam sermo synagogæ datus in-
diguit adjectione. *Sed gavisi sunt cum loquerer*
eis : quia prior locutio timorem habebat, sequens
caritatem. * *Quod si et riderem ad eos, non cre-* v. 24.
debant : de his quæ in parabolis ita loquebatur,
ut non intelligeretur; non tamen sicut verba so-
nare videbantur, vana dicere putaretur. Hic est Gen. 18. 10. v. 23.
risus Saræ, qui significabat omnia eos in pro-
phetia fecisse: unde qui figurate aliquid dicunt.
* *Elegi eorum viam, et sedi princeps :* aut su- v. 25.
scipiendo mortalitatem, aut cum publicanis et
peccatoribus convivando, sed ita ut princeps eis
essem ad salutem. *Et habitabam sicut rex cin-*
D *ctus fortibus :* qui suis dimissis eum secuti sunt.
Quasi consolans tristes. Eos dicit qui spe gau-
debant, cum de præsenti vita erant tristes. Bea- Matth. 5. 5.
ti lugentes, ut dictum est: et quasi tristes, sem- 2. Cor. 6. 10.
per autem gaudentes: qui (*d*) non possunt tene- d
re illam magnitudinem, de qua dictum est. Qui
autem fecerit, et sic docuerit, magnus vocabi- Matt. 5. 19.
tur in regnum cælorum. * *Nunc autem derident* IN CAP. XXX.
me infimi, nunc manent me minores tempore : v. 1.

(a) Sic legisse videtur Augustinus, pro *aquæ*, sive *aquarum mensuras*, quæ vera Scripturæ lectio est.
(b) Floriacensis codex optimæ notæ caret negativa particula.

(c) Floriacens. MSS. *cum Dominus.*
(d) Omissam hic in editis negationem restituimus ex MSS.

quia et postea nati sunt in Ecclesia tales, et non
proficiunt plurimum. *Monent me* autem dixit,
quia per honores Ecclesiasticos accipiunt pote-
statem prædicandi populo, quæ ipsi non faciunt.
Quorum spernebam parentes. Parentes eorum
dixit, quorum imitatione filii sunt, quibus tunc
Matth. 23. 13 dicebatur, Væ vobis scribæ et pharisæi hypo-
Job. 30. v. 2. critæ.* *Et virtus manuum eorum quasi nihilum
mihi erat: parentum potestas, qui tunc usque
adeo plurimum poterant, ut crucifigerent Do-
minum. *In eo peribat omnis vita:* quia non se
v. 3. vel in fine correxerunt. * *Egestate et fame insta-
biles: a variis desideriis insatiabilibus. *Qui fu-
giebant in desertum heri: conferendo se ad ex-
cusationem Legis, quam non simpliciter intel-
ligebant: et quia in deserto acceperant, *fugien-
tes in desertum heri. Sicut enim hodie pertinet
Ps. 94. 8. ad novum Testamentum, sic ad vetus heri: de
Ps. 2. 7. novo enim dictum est, Hodie si vocem ejus au-
dieritis, nolite obdurare corda vestra: et, Filius
Job. 30. v. 4. meus es tu, ego hodie genui te. * *Qui rodebant
cortices arborum: quia figuras Legis, quibus
vina tegebantur, pro cibo habebant. *Quorum
erat cibus radix herbarum: sacramenta, quæ
corporaliter jussi erant celebrare, tamquam ter-
ræ inhærentia; ex quibus tamen simplicis intel-
ligentiæ fructus surgeret, et supra terram in
libertatem ferretur, quo illi pervenire non pote-
rant. *Inhonorati, et abjecti, et egentes omni bo-
no: amisso primatus honore: ab spe promissio-
nis; quia et ipsum terrenum donum pro meri-
tis suis amiserant, et regnum cælorum non te-
nent. *Qui radices lignorum manducabant, pro-
pter magnam famem. Quod de radicibus berba-
rum dictum est, propter fructum frumenti, hoc
de radicibus lignorum intelligendum est, pro-
pter fructum vini et olei. Nam omnes istos spi-
ritales fructus accepit Ecclesia, quorum radices
terræ implicatæ sacramenta erant, quæ corpo-
raliter Judæi observare cogebantur, Sabbatum,
circumcisionem, et victimas, et cetera hujusmo-
v. 6. di spiritalium ciborum. * *Insurrexerunt super
me fures: qui ad honores indebitos, qui justo-
rum sunt proprii, per tenebrosas fallacias per-
venerunt. *Quorum domus erant cavernæ petra-
rum: qui concupiscentias suas defendebant, et
tegebant quibusdam obscuritatibus divinorum
librorum. *Et inter arbores clamabant.* Manifesta
erant peccata eorum, quamvis ea Scripturarum
obscuritate, quasi umbris arborum, tegere co-
Gen. 18. 20. narentur. Hinc est, Clamor Sodomorum adscen-
dit ad me. Et plerisque locis pro manifestis pec-
catis clamorem ponit Scriptura: ut verbum sit,
quidquid corde concipitur; clamor, cum proce-
Job 30. v. 7. dit in factum. * *Qui sub stirpibus terræ mane-
bant. Non saltem in stirpibus, sed etiam inferius
stirpibus manere possunt intelligi, qui vel car-
naliter præcepta custodiunt. Stirpes enim sunt
non jam ipsi fructus, sed unde surgunt partes
fructiferæ, vel arborum vel herbarum: si tamen
fructiferum genus est, quia et non fructiferi ge-

A neris stirpes dicuntur. * *Filii stultorum et igno- v. 8.
bilium: Judæorum; nam hos dixit superius pa-
rentes eorum propter imitationem, quia et isti
sub Dei nomine ambulant, quem non colunt.
Stultos autem et ignobiles dicit Judæos, qui e
contrario, non solum se confidebant esse duces
cæcorum, sed etiam filios esse Abrahæ, quo
patre se esse jactabant nobiles. Sed cum audiunt,
Cæci sunt, duces cæcorum: stulti demonstran- Matth. 15. 14.
tur. Et cum audiunt, Si filii Abrahæ estis, fa-
cta Abrahæ facite: degenerando demonstrantur
ignobiles. * *Nomen et honor exstinctus a terra.* Johan. 8. 39.
Erat enim, sed exstinctum est. * *Nunc autem* Job 30. v. 8.
cithara eorum ego sum: horum, quorum illi pa-
tres sunt, qui me ad aurem habebant, non ad cor.
Et me habent ad fabulam: inanem et inutilem v. 9.
B narrationem et auditionem, quamvis me et nar-
rent, et audiant. *Abominati sunt me, disceden-
tes procul. Longe facti a justitia peccando, et
præcepta justitiæ malis moribus exsecrando.
Nec in faciem meam pepercerunt spuere. Exse- v. 10
cranda facies namque Christi est his, qui præ-
cepta ejus cum contemtu exhorrent. Vel, male
mo innotescere fecerunt morum suorum pravi-
tate. * *Aperiens enim pharetram suam, afflixit* v. 11.
me: secreta rerum, unde tentationes exsistunt.
Et frenum in faciem meam miserunt: ut eis in-
vitus consentirem, portans eos ducentes quo vel-
lent, ad ima sua. * *Et a dextris germinantes* v. 12.
consurrexerunt: et favendo et bene monendo
exorti sunt quidem ut suas cupiditates exple-
rent, non persequendo. *Pedes meos vinxerunt
C *compedibus:* officiorum ecclesiasticorum, ut non
eos possent fugere. * *Contritæ sunt semitæ meæ:* v. 13
ut non apparerent, per quas solent boni ambu- Phil. 2. 20
lare, non quærentes sua, sed Christi. * *Exuit* Job. 30. v. 13
me stola; auctoritate pristina, cui cedi solet;
quod contingit multitudine et consuetudine pec-
catorum prævalente. * *Et jaculis suis vulnera-* v. 14.
vit me: præceptis, quibus video mala, et quia
coercere non possum, crucior. *Abusus est me
sicut voluit: etiam calamitate et miseria mea
usus est ad justitiam suam Deus, sicut voluit.
Doloribus involutus sum: et in me, et in aliis 2. Cor. 7. 5
patior. Foris pugnæ, intus timores. Quis infir- 2. Cor. 11. 29
matur, et ego non infirmor? * *Et iterantur do-* Job. 30. v. 15.
lores mei, discedit sicut spiritus spes mea. Qua-
si inane aliquid conversi ad spem temporalium,
D habentes quod promitto. *Et sicut nubes transiit
salus mea: non sperantes salutem promissam
amore præsentis salutis. * *Et nunc super me ef-* v. 16.
fundetur anima mea: (*a*) precando. * *Nocte ve-* a
ro ossa mea confracta sunt: firmitatem quam v. 17.
habuit, dixit sibi ereptam. *Et nervi mei disso-
luti sunt: actiones præteritæ. * *In multa virtu-* v. 18.
te apprehendit stolam meam: ad demonstrandam
virtutem suam, modo affligendo, et postea re-
parando. *Et quasi ora vestimenti mei circumde-
dit me: modicum mihi reliquit auctoritatis. * *In* v. 19.
terra et cinere pars mea: in pænitentia, quia ex-
tremum. * *Steterunt et consideraverunt me:* et v. 20

(*a*) Editi *peccando* MSS. *precando.*

me jacente superbi steterunt, quærentes quid in
v. 22. me reprehenderent. * *Et projecisti me a salute.*
v. 23. Illos dolet, qui spem reparationis amiserunt. *
Phil. 3. 20. *Domus enim est omni mortali terra.* Ideo se di-
cit mortem metuere, quia conversatio ejus non
sit in cœlo, secundum plures qui mali sunt in
Job. 30. v. 24. Ecclesia, et terrene vivunt. * *Atque utinam pos-*
sem meipsum interficere: ut morerer sæculo.
Aut rogarem alium, et faceret mihi hoc: vel An-
gelum meliorem, vel Deum per quem corrige-
v. 26. rer. * *Ego bona præstolabar.* Dolet quia repen-
v. 27. te sibi ista evenerunt. * *Venter meus efferbuit,*
et non tacebit: interiora, vel memoria qua re-
cordatur quid fuerit primo, et quomodo afflicta
v. 28. est in gemitibus. * *Et stetit in cœtu clamans:*
quia non in frequentia audita est eorum, qui se
v. 30. nolebant corrigere. * *Cutis mea innigrata est*
v. 31. *valde:* ex his quæ forinsecus patiebatur. * *Ver-*
sa est in luctum cithara mea: opera bona, qui-
IN CAP. XXXI. bus laudabat Deum gaudens. * *Testamentum fe-*
v. 1. *ci oculis meis.* Numquid cœpi sperare visibilia.
Virgo Ecclesia. *Ut non cogitem de virgine:* ut subaudiatur, ab-
sit. Hinc jam incipit merita Ecclesiæ commemo-
rare, in his qui perseverant in fine in tentatio-
nibus magnis, abundante iniquitate, et refrige-
Matth. 24. 12. scente caritate multorum. *Et non cogitabo de*
virgine: incorruptione sapientiæ, vel justitiæ.
Job 31. v. 2. * *Et quæ est alia pars Dei desuper?* subaudi-
tur, non cogitabo. Aut ita: Et quæ est, nisi il-
v. 5. la? * *Si incessi cum irrisoribus.* (Jam de bonis,
qui sunt in Ecclesia.) Difficile est non talibus
sociari. *Vel si festinavit ad dolum pes meus:* hy-
v. 8. pocrisis. * *Seram, et alii fructus meos edant:*
quomodo Judæis contigit, id est, ea dicere quæ
alii faciant magis quam ipsi. *Sine stirpe sim su-*
per terram: ut facile arescam. Ille enim in ter-
ra tamquam in petra firmus est, qui facit quod
v. 9. dicit. * *Si secutum est cor meum mulierem,* ut
suam quæreret gloriam in populo Dei, potius
quam Dei, cui uni jure debetur. *Aut si obsedi*
januas ejus: insidiose captavi desideria plebis
ejus, vel timorem, quibus ageretur, ut mihi
v. 10. potius serviret quam Deo. * *Placeat quoque uxor*
mea alteri: fama mea diabolo, cui quando pla-
cemus, displicemus Deo. Ille enim malis nostris
gaudet. *Et filii mei humilientur:* facta, vel imi-
v. 11. tatores mei. * *Furor enim animæ meæ est indo-*
mitus, commaculare viri uxorem: mihi eam vin-
v. 13. dicando, * *Quod si et despexi judicium famuli*
mei aut ancillæ, cum judicarentur apud me: se-
cundum quod dictum est, Sæcularia igitur ju-
dicia si habueritis. Famulos autem dixit, laicos
1. Cor. 6. 4. adhuc sæcularibus deditos. * *Quod si et visita-*
Job. 31. v. 14. *tionem, quod responsum dabo?* in tribulatione,
v. 15. quam conscientiam habeo, quia ista despexi? *
Nonne sicut ego conceptus sum in utero, et illi?
in sacramentis. Eadem enim omnibus prædican-
tur, eadem credunt. *Et fuimus similiter in ven-*
tre? Non enim ille aliter renuntiat, quam ille,
v. 18. qui plene serviturus est Deo. * *Et de ventre ma-*

A *tris meæ dux sis fui.* Ab initio enim (a) sui hæc a
operatur Ecclesia. * *Aut si despexi nudum per-* v. 19.
euntem, et non operui. Si non fide remissionis
peccatorum, tamquam tunicam non habentem,
velavi a nuditate fœditatis, id est, peccati per-
euntem. Jam enim desperat multitudine pecca-
torum. Et hinc est, Et quorum tecta sunt pec- Ps. 31. 1.
cata. * *Infirmorum si non benedixerunt mihi hu-* Job 31. v. 20.
meri: spe immortalitatis, tamquam pallio desu-
per cooperti. Ne autem post fidem remissionis
peccatorum sufficere putarent præteritarum pœ-
narum metu carere, et inciperent sperare tem-
poralia, bene adjecit: *De tonsura ovium mea-*
rum calefacti sunt, quod a frigore spei terrenæ,
illorum vindicati sunt consideratione, si carna-
lia per renuntiationem posuerunt exemplo gre-
B gis detonsurum. * *Si levavi super pupillum ma-* Cant. 4. 2.
num meam: qui non inveniendo patrem, poterat Job. 31. v. 21
creaturam vel hominem sequi. *Fidens, quia mihi*
est adjutorium multum: volens eis dominari. * v. 22.
Discedat humerus meus a jugulo meo: quod his
contingit, qui se ab Ecclesia separant, dum vo-
lunt populis dominari, ut præcisionem præcisio-
nis patiantur. Per humerum autem aut brachium,
significantur actiones. * *Timor enim continuit* v. 23.
me: ne levaret manum super pupillum. *Et a*
pondere ejus non sustinebo: si hoc velim ut pu-
pillum opprimam. * *Posui aurum robur meum:* v. 24.
numquid præsumsi de doctrina aut sapientia
Dei. *Quod si et in lapide pretioso fidebam:* qua-
si de operibus meis. * *Si et lætatus sum, cum* v. 25.
esset mihi census multus: quasi de meo; ut qui 2. Cor. 10. 17
C gloriatur, in Domino glorietur. * *Si et innume-* Job. 31. v. 25.
rabilibus posui (b) animam meam. (Subaudien-
dum ad omnia, *Discedat ab humero meo bra-* b
chium meum.) quod (c) amarer a multis. * *Et* c
deceptum est clam cor meum. ordo, *Si et in in-* v. 27.
numerabilibus posui animam meam, et deceptum
est clam cor meum: si consensi tali cogitationi,
ut in me præsumerem, *Quod si et osculatus sum*
manum meam, ponens ad os meum: gavisus sum
tamquam de operibus meis. * *Quod si et gavisus* v. 29.
sum super ruina inimici mei: Ecclesiæ, ut sunt
persecutores Ecclesiæ. * *Audiat auris mea ma-* v. 30.
ledictionem meam: perducatur ad sensum meum.
Opprobrio sim in populo meo diffamatus: plebi
sanctorum, ut separetur tamquam illusus. * v. 31.
Quod si sæpe dixerunt ancillæ meæ: adulatores.
D *Quis det nobis, ut carnibus ejus satiemur, cum*
satis bonus essem: ut imitarentur felicitatem car-
nalem in me. Non tamen hæc gessi; ne dicerent
enim hæc, non me præbebam in talibus bonum.
* *Foris non manebat hospes:* recipiebam pere- v. 32.
grinum in sæculo. * *Quod si et sponte peccans,* v. 33.
abscondi peccatum meum. Voluntarie enim pec- Hebr. 10. 26.
cantibus nobis, postquam accepimus scientiam
veritatis. * *Aut si dimisi infirmum sinu vacuo* Job 31. v. 34.
exire januam meam: ut ideo exierit januam,
quia sinu vacuo fuit. *Quis mihi tribuat audito-* v. 35.
rem? Quis mihi præstet, ut audiar? *Manum*

(a) Sic MSS. At editi *Ab initio enim fui. Hæc* etc.
(b) LXX. *manum meam* suffragatur Vulgata.

(c) Amb. et Er. *quod amaretur.*

Domini si non timui: qua scripsit, Si non di-
Matt. 6. 15. miseritis, nec Pater vester dimittet vobis. * *Con-*
scriptionem si quam habeo. ordo, *Conscriptio-*
Job. 31. v. 15. *nem si quam habeo.* * *Et si non disrupi eam su-*
v. 36. *per humeros meos, et coronatus legam super hu-*
meros meos levans: et coronatus publice legam,
id est, adversus faciem meam, Statuam te ante
Ps. 49. 21. faciem tuam. Quia populi corona confundar,
quia non feci mandatum Domini, quod me fe-
cisse jam dixeram, negando primo me habere
Job. 31. v. 38 conscriptionem, quæ mihi postea objicitur. * *Si*
super me unquam terra gemuit: stipendiarii Ec-
clesiæ, quod malus sum. *Aut sulci ejus plora-*
verunt simul: quo semina recipiuntur, et unde
fructus dantur; quia et malus sum, et mala se-
v. 39. mina seminabam: ideo *simul.* * *Aut si et virtu-*
tem ejus comedi solus sine pretio: ipsa miseri-
Gal. 6. 6. cordia, qua participat catechizanti qui catechi-
zatur: hoc est, solus non retribuens ei qui da-
Job. 31. v. 39. ret. * *Aut si animam Domini terræ decipiens*
contristavi: non me dignum exhibens passioni
ejus, qui pro me animam fudit. Nolite contri-
Ephes. 4. 30. stare Spiritum-sanctum in vos. * *Pro tritico ger-*
Job 31. v. 40. *minet mihi urtica:* pro spiritalibus doctoribus
magistri prurientium auditu per confricationes
1. Tim. 6. 5. hominum mente corruptorum, et a veritate de-
Job 31. v. 40. stitutorum. * *Et pro hordeo spina*, pro carna-
libus obedientibus peccatores et resistentes.
Erat enim Job in conspectu suo justus, in con-
scientia sua.

IN CAP. XXXII. Verba Eliu Buzitis. * *Deus* (a) *abjecit eum*,
et non vir: ut hanc dicam caussam, cur tacue-
v. 13. rint. * *Et sermonibus vestris non respondebo ei.*
v. 14. Ego enim talia dicam, ut mihi quemadmodum
v. 16. vobis respondere non possit. * *Quia ergo exspe-*
ctavi, et non sunt locuti: quasi ad Job conversus
v. 19. dicit. * *Venter meus sicut uter musto plenus.*
Commendat hunc Scriptura, quis in prophetia
locuturus sit. *Et veluti follis ærarii disruptus:*
ad duritiam solvendam, de vi loquor; inde et
iratus dicitur. Non enim opus esset, ut ego lo-
2. 22. querer, si vos ei responderetis. * *Alioquin et me*
tineæ edent: aut sicut eos, aut sicut omnes qui
IN CAP. XXXIII. mirantur personas. * *Mundum est cor meum in*
v. 3. *verbis:* non duplex. * *Spiritus divinus qui me*
fecit: subaudis, est: ut sit, *Spiritus divinus est,*
v. 4. *qui me fecit.* * *Quomodo ergo dicis, Justus sum,*
v. 12. *et non exaudivit me?* quasi adversario dixerit
v. 14. Job. * *Semel enim loquitur Dominus:* quasi vo-
cationem omnium justorum semel fecit Domi-
nus, et temporaliter circa singulos hoc agit di-
v. 15. vina providentia. * *Per somnium, aut in visi-*
tatione nocturna: aut in ignorantia, aut in tri-
bulatione. *Aut sicut incidit sævus timor in ho-*
v. 17. *mines, cum dormiunt in cubiculis:* securi. * *Et*
corpus ejus a ruina eruot: translate sicut ossa.
v. 18 * *Et pepercit animæ ejus a morte:* cum eum con-
verterit, parcet ei. *Quia venturum est bellum,*
v. 19 * *et iterum arguet eum in infirmitate in cubili:*
post conversionem jam probat, ne de se præsu-
mat. *Et multitudo ossium ejus emarcuit:* fiducia

A de se. * *Omnemque escam non poterit sumere:* v. 20.
consolationem de temporalibus. * *Et renovabit* v. 25.
corpus suum, sicut litura in pariete: mutatio-
nem vitæ: et hic translate, propter ædificium,
id est in societatem. *Et molliet carnes suas sicut*
parvuli: ne sit durus superbia, secundum quod
Eliu videtur, tentatur Job humilis per innova-
tionem. * *Et intravit facie hilari cum professio-* v. 26.
ne: paratus ad tentationes. * *Salva animam meam,* v. 28.
ne veniam in corruptionem: hic tentatio mortis.
* *Vices tres cum viro:* conversionis, probationis, v. 29.
mortis. * *Sed eruit animam meam de morte:* quia v. 30.
adhuc hæc mortis restat. *Ut anima mea in lu-*
mine collaudet eum. Jam ergo orationes cessa-
bunt, quia nulla erit indigentia. * *Respondens* IN CAP.
autem Eliu, dixit: quomodo dicitur, Et adjecit. XXXIV.
B * *Et qui habetis scientiam, auribus percipite:* v. 1.
spiritalibus. * *Quia auris sermones probat:* ista v. 2.
carnalis. * *Quid est bonum, quia dixit Job, Ju-* v. 3
stus sum? Quid boni dixit, quia dixit. * *Et in* v. 4. et 5.
judicio meo mentitus est. Hinc est, Ego bona v. 6
præstolabar: ideo præter spem, quod est, men-
titus est. * *Quis est vir ut Job?* Adhuc verba Job Job 30. 26.
sunt. * *Dixit enim, Non visitabitur qui ambu-* Job 31. v. 7.
laverit cum Deo. Hic illum putat deceptum, quia v. 9.
hoc sperans illa omnia fecerit: aut certe, quod
in bonum non putat visitari eum, qui ambula-
verit cum Domino. * *Absit a Domino impietas:* v. 10.
aut ut non visitet in bono, qui cum eo ambula-
verit: aut etiam si visitaverit in tentatione, im-
pie et injuste agat. * *Impius est qui dicit regi,* v. 18.
Injuste agis. Tu autem non debes illud dicere,
C qui non es impius. Bene, *qui dicit;* non qui di-
xerit, ne jam etiam ob hoc esset: quomodo di-
citur, * Factum est qui hoc facit. *Impiissime,* * f. Fatuus
principibus: tamquam Angelis dicat. Nisi Mi-
chael princeps vester, impiissime agitis: aut, Si
ita impiissime dicitur principibus, quanto ma-
gis regi? * *Abusi sunt enim inique cum exclu-* v. 20.
derentur infirmi. Male usi sunt exclusione sua,
cum propter infirmitatem excluderentur ab ea
visione, qua videntur omnia divinitus ordinatis-
sime ordinari et administrari. In eo autem male
usi sunt, quia spiritum suum sequi maluerunt,
Deum ista non curare: ex hoc enim illis vane
veniet, ut in necessitatibus suis clament et ro-
gent hominem, cum Deum rogare debuerunt.
* *Neque erit locus, et non est umbra mortis, ut* v. 22.
D *latitent qui faciunt iniqua.* Non ad hoc est um-
bra mortis ut latitent: ut est, Non senes habent Job. 32. 9.
sapientiam; quia non senectus est caussa sapien-
tiæ: et, Hæreticum ne salutes, ne inde, qua hæ- Tit. 3. 10.
reticus est. * *Et evertet noctem, et humiliabun-* Job. 34. v. 25.
tur, ut supra eos sit quod sub ipsis erat, id est,
premat eos quod subditum illis erat. * *Et extin-* v. 26.
xit impios, lucere sibi videbantur. * *Et justitias* v. 27.
ejus non cognoverunt. Dicit quid boni Deus fe-
cerit de iniquitate eorum. * *ut perferatur ad* v. 28.
eum clamor pauperis. * *Ipse quietem dabit, et* v. 29.
quis poterit condemnare? Non qualem quærunt
homines quæ illis tribulationibus turbatur. Si

(a) MSS. Aliquot adjecit.

Rom. 8. 33. Deus justificat, quis est qui condemnet? * *Et*
Job. 31. v. 29. *contra hominem simul:* adversus gentiles et Ju-
v. 30. deos. * *Qui regnare facit hominem hypocritam*
Rom. 2. 21. *propter perversitatem populi:* cui dicitur, Qui
Job. 34. v. 31. ergo doces alium, teipsum non doces. * *Absque*
me videbo, tu ostende mihi: te reprehendens,
meipsum forte reprehendendum esse non video?
v. 32. Interroganter pronuntiandum. * *Si iniquitatem*
operatus sum, non adjiciam: correptus a te.
v. 33. * *Numquid a te exigit eam, quia repulisti?* quia
v. 34. reprehendisti. * *Et vir sapiens audiet verbum*
v. 35. *meum:* Deum omnia curare. * *Job autem non in*
sapientia locutus est: putando quod aliquid sibi
IN CAP. XXXV. v. 2. inique divinitus acciderit. * *Quare hoc existi-*
masti in judicio: quare hoc judicasti? *Tu quis*
es, qui dixisti, Justus sum, ante conspectum Do-
mini? Ante conspectum Domini dixisti, Justus
sum. Utrumque enim reprehensibile est in ho-
mine: unum, si aut superbe dicatur, aut falsum
sit justum eum esse, etiam secundum humanam
justitiam: alterum autem, quia numquam vere
dici ab homine potest, quod ante conspectum
Dei sit justus; cui comparatus quilibet iniquus
v. 3. est. *Aut dicis, Quid prodest tibi, aut quid fa-*
ciam, si peccavi? Hoc enim ei videtur Job di-
xisse Deo, quasi aut Deo prosit peccatum ejus,
ut isto dolore ad impietatem cogatur, ubi ait,
Job 10. 2. Nolite me docere impium esse: aut bonum est
tibi si inique egero. Aut Deo noceat peccando,
et ideo illum sic insequatur Deus quasi hostem
suum premens, ne aliquid ab illo mali patiatur.
Nam hoc etiam dixerat, Si ego peccavi, quid
Job 7. 20. possum tibi facere? Ad utrumque ergo Eliu re-
Job. 35. v. 4. spondit, consequentibus verbis. *Ego dabo tibi*
v. 5. *responsum, et tribus amicis meis.* * *Adspice in*
cælum, et vide, respice in nubes quam altæ sint
v. 6. *a te.* * *Si peccasti, quid agis?* Confirmat quod
ab eo dictum est, Si ego peccavi, quid possum
tibi facere. *Aut si multa injusta fecisti, quid*
poteris facere? Plus est, *multa injusta fecisti*,
quam quod superius dixit, *peccasti*. Sed tamen
quid poteris facere Deo; quando ne nubes qui-
v. 7. dem potes lædere? * *Et si justus es, quid dabis*
ei? E contrario quomodo justitia tua nihil ei
prodest, sic injustitia nihil nocet. *Aut quid de*
manu tua accipiet? etiamsi dare velis; propter
sacrificia, quæ stulti putant Deum sumere velut
v. 8. eis indigentem. * *Viri similis tui impietas tua,*
et filio hominis justitia tua: vel illa nocet, vel
hæc prodest. Sed his versibus confirmavit potius,
quam refellit sententiam, quam dixit Job, Si ego
peccavi, quid possum tibi facere? Consequenter
ergo oportet ut ostendat, quare in hac vita ho-
mines affliguntur injuriis malorum, inter quos
etiam diabolus cum angelis suis numeratur,
princeps injuriarum et iniquitatum omnium.
Cum enim Deo non possint nocere peccantes,
cur eos tradit in potestate affligendos malis? Et
v. 9. exponit deinceps, dicens, * *A multitudine cla-*
mabunt, vociferabuntur a brachio multorum.
v. 10. * *Et non dixit, Ubi est Deus qui fecit me?* Ad
hoc enim patiuntur hæc, ut Deum quærant, non
ut inaniter vociferentur. Quod autem ait, *fecit*

A *me*, pro documento est, quia quærentem se non
relinquet, quem ipse fecit. *Qui distribuit custo-*
dias nocturnas: tempora hujus sæculi sub certis
potestatibus ordinata, quia nec in ista erroris
nocte relinquet hominem sine custodia, qui eum
fecit. * *Qui separat me a quadrupedibus terræ,* v. 11.
et a volatilibus cæli, sapientiorem me fecit. Sic
enim quærendus est Dominus in afflictionibus
vitæ hujus, ut non ob eo terrena bona deside-
remus; quia jam bestiis meliores sumus, ante-
quam illa accipiamus. * *Ibi clamabunt; et non* v. 12.
audies. Ibi dixit, in multitudine in afflictione
clamantium, et a brachio multorum: aut certe,
Ibi, propter hoc; sicut est, Ibi ceciderunt qui Ps. 35. 13.
operantur iniquitatem. *Et non audies* quod di-
xit, de eo dixit *Ab injuriis malorum:* subau-
B diendum clamabunt. * *Vana enim non vult Do-* Job. 35. v. 13.
minus videre. Non vult subvenire vana petenti-
bus, et non ideo vociferantibus in afflictione ut
bona sempiterna percipiant, cum propterea se-
parati sint a quadrupedibus terræ, et sapientio-
res facti volatilibus cæli: sed vociferantur, quia
non sunt in hujus sæculi iniquitate felices. *Ipse*
enim omnipotens perspicit eos, qui faciunt justi-
tiam, et solvum me faciet. Sicut ipse videt fa-
cientes, qui cordis intima perspicit, sic ea sa-
lute salvos facit, quam ipse videt in occulto.
Quia nec oculus vidit, nec auris audivit, nec in 1. Cor. 2. 9.
cor hominis ascendit, quæ præparavit Deus dili-
gentibus se. Ideo etiamsi perturbetur vana salus Matth. 6. 4.
hominis, dat tamen auxilium de tribulatione Pa-
ter, qui videt in abscondito. * *Judicare itaque* Job 35. v. 14.
C *eum, si potes collaudare eum, sicuti est.* Hoc
enim visus est Job dicere, cum ait, Utinam es- Job. 9. 33.
set nobis arbiter. * *Et nunc quia non est visi-* Job 35. v. 15.
tans iram suam, nec cognovit delicta vehemen-
ter. Cognovit ad vindictam. Unde est, Quoniam Psal. 50. 5.
iniquitatem meam ego cognosco. Et in eodem Ibidem. 11.
loco, Averte faciem tuam a peccatis meis. Co-
gnovit ergo delicta; nam ideo patiuntur homines
tribulationes in hoc sæculo: sed non vehementer
quia partibus corrigens dat locum pœnitentiæ.
* *Et Job vane aperuit os suum; in ignorantia* Job. 35. v. 16.
sua verba multiplicat. * *Sustine me pusillum ut* IN CAP. XXXVI.
te doceam: adhuc enim in me sunt sermones,
* *Suscipiens scientiam meam de longe.* Quoniam v. 2.
quamdiu sumus in hoc corpore, peregrinamur v. 3.
a Domino. * *Operibus autem meis quæ justa* 2. Cor. 5. 6.
D *sunt, loquar.* Ne dicatur ei, quod peccatori dicit Job 36. v. 3. Psal. 49. 16.
Deus, Quid tu enarras justitias meas, et assu-
mis testamentum meum per os tuum: tu vero
odisti eruditionem? Ergo hic operibus loquen-
dum est: nam scientia de longe suscipitur ex
parte et in ænigmate. Cum autem venerit quod 1. Cor. 13. 11.
perfectum est, quod ex parte est auferetur; et
non jam de longe erit, quoniam videbimus eum 1. Johan. 3. 2.
sicuti est. * *In veritate et non injusta verba in-* Job 36. v. 4.
juste intelliges. Ea ipsa quæ patiebatur Job, ver-
ba Dei dicit esse in veritate, et non injusta: sed
ab isto injuste intelligi existimat, quem putat
conqueri se immerito pati, cum etiam de justo-
rum tribulatione dictum sit, Tempus est ut judi- 1. Pet. 4. 17.
cium incipiat a domo Domini. * *Et scito quia* Job. 36. v. 5.

Hebr. 12. 6. *Dominus non abjiciet innocentem:* quamvis cor-
ripiat quem diligit, et flagellet omnem filium
Job. 36. v. 6. quem recipit. *Fortis robore cordis*, * *non vivi-*
ficat impium: quamvis ad tempus ei parcere vi-
deatur. Et bene, *Fortis robore cordis*, quia tunc
a eum non vivificabit, quando (*a*) seræ pœniten-
tiæ locum quæret cum lacrymis, et non inve-
niet, nec flectet ad misericordiam fortiter judi-
cantem, quem modo misericorditer admonentem
contemnit. *Et judicium pauperibus dabit:* quo
judicent eos, a quibus patiuntur iniquitatem. Et
bene *pauperum*, ut superius *impium* divitem in-
v. 7. telligas, id est superbum. * *Non auferet a ju-*
sto oculos ejus. Etiam cum eum velut in forna-
ce probat tentatione tribulationis, non ei aufe-
ret intelligentiam, qua cognoscitur et colitur
Cæcitas impiorum pœna. Deus. Ex quo satis ostendit, impiorum pœnam
esse ipsam cæcitatem, etiam cum videtur eis
parci. *Et cum regibus in solio:* subauditur se-
dere eos fecit, hoc est, justos. Reges autem di-
Luc. 14. 31. cit qui carnem suam regunt, unde est illud, Quis
est rex qui vadit committere bellum cum alio
Job. 36. v. 7. rege, etc. * *Et sedere eos fecit in perpetuum*, *et*
exaltabuntur. Et hic subauditur quod supra di-
xit, cum regibus in solio: *Exaltabuntur* autem
v. 8. dixit, quoniam humiliati sunt. * *Et qui compe-*
Phil. 1. 23. *diti sunt compedibus.* A quo vinculo dicit Apo-
stolus, sibi bonum esse dissolvi, et esse cum
Christo: id est, retinacula hujus vitæ, in qua
corpus quod corrumpitur, aggravat animam.
Sap. 9. 15. * *Capientur in funibus paupertatis.* Convin-
Job 36. v. 8. cientur longis consuetudinibus delectationum
carnalium, quæ sunt de rerum indigentia, qui-
v. 9. bus mortalis vita sustentatur, et agitur. * *Et an-*
nuntiantur eis opera eorum. Non utique bona,
sive ista ipsa concupiscentialia, de quibus dici-
Rom. 7. 18. tur, Scio quia non habitat in carne mea bonum;
quæ etiamsi non regnent in nostro mortali cor-
pore ad obediendum eis, non tamen desunt: sive
quibus ad hæc venire homo meruit ex traduce
Job. 36. v. 9. peccati. * *Et delicta cum fuerint roborati.* Ipsa
sunt opera, quæ supra dixit. Non enim infirmis
facile possunt annuntiari, id est manifestari;
sed iis qui jam ita profecerunt, ut transierint
omnem istam iniquitatem, quæ vulgo nota est
in apertissimis operibus flagitiosis et facinoro-
v. 10. sis. * *Sed justum exaudiet:* eum scilicet, qui ex
Habac. 2. 4. fide vivit, ut gratiæ Dei deputet, non meritis
suis, non solum quod secundum vitæ istius mo-
dum justificatus est, sed etiam quod restat, ut
ab universo delictorum malo liberetur: quæ an-
nuntiat veritas fidelibus, cum fuerint roborati,
quando capientur in funibus paupertatis: adhuc
enim compediti sunt compedibus, nondum exal-
tati, ut sedeant in solio cum regibus in perpe-
Job. 36. v. 10. tuum. * *Et dixit, quia convertentur ab iniqui-*
v. 11. *tate. Et dixit*, subaudiendum est, Deus. * *Si au-*
dierint, et servierint, complebunt dies suos in
bonis, et annos suos in gloria. Tunc vero nul-
lum peccatum erit in homine, quia nulla erit
mortis contentio, id est, indigentia mortalitatis,

A quæ facta est de peccato, cum jam dicetur, Ubi 1. Cor. 15. 55.
est mors contentio tua. * *Impios vero non faciet* Job. 36. v. 12.
salvos; eo quod noluerunt scire Dominum. Hoc
ad gentes magis videtur pertinere. *Et cum mo-*
nerentur inobedientes erant. Hoc ad Judæos, et
omnes qui eis per inobedientiam similes sunt,
etiam in Ecclesia. * *Et hypocritæ corde ponent* v. 13.
furorem: quo Dominum crucifixerunt. *Non cla-*
mabunt, quia ligavit eos: honore nominis super
omnes gentes. * *Moriatur ergo in juventute ani-* v. 14.
ma eorum: in superbia, qua se extollebant ve-
luti de meritis operum suorum. *Et vita eorum* 2. Cor. 2. 16.
vulneretur ab angelis. Commodius accipitur a
nuntiis veritatis, quorum aliis odor vitæ in vi-
tam, aliis odor mortis in mortem. * *Quod tri-* Job. 36. v. 15.
bulaverint infirmum et invalidum: illud infirmum
B Dei, quod fortius est hominibus. * *Judicium vero* 1. Cor. 1. 25. Job. 36. v. 15.
mansuetorum statuet: ipse Dominus exemplo
mansuetudinis suæ differens etiam vindictam
imitantium se, sed tamen certo futuram. * *Et* v. 16.
quia decepit te ab ore inimici abyssus. Decepit,
sicut visum est persecutoribus ejus, profunditas
hujus sæculi Christum ab ore falsi testis, ad
ipsum enim Dominum convertit sermonem. *Ef-*
fusi subter eam: subaudiendum deceperunt te:
gravati enim terrenis cupiditatibus subter abys-
sum effusi dicti sunt. *Et descendit mensa tua ple-*
na pinguedine: sacramentum corporis et san-
guinis ejus, panis qui de cælo descendit. * *Non* Johan. 6. 50.
deficiet justos judicium. Quamvis edant paupe- Job 36. v. 17.
res, et saturentur, ad imitandas passiones Do-
mini, parati de plenitudine caritatis; non tamen
C ideo non facit judicium ipsorum cito. * *Et ira* v. 18.
super impios erit, propter impietatem munerum,
quæ accipiebant iniquitatibus. Omnia munera
dicit, quæcumque commoda temporalia, propter
quæ commoda iniquitates fiunt. * *Non te avertat* v. 19.
voluntas animi. Domino dicitur, non monentis
auctoritate aut jubentis audacia, sed locutione
prophetiæ per imperativum modum futura præ-
dicentis; sicuti est, Accingere gladium tuum su- Ps. 44. 4.
per femur potentissime. * *A precibus infirmo-* Job. 36. v. 19.
rum: cum in necessitate fuerint, clamantium,
Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore Rom. 7. 11.
mortis hujus? * *Et omnes qui habent fortitudi-* Job. 36. v. 19.
nem: præsumentes de operibus suis, et suam Rom. 10. 3.
justitiam volentes constituere. * *Noli extrahere* Job. 39. v. 20.
per noctem. Manifestum sit quod eos a populo
D tuo secernis, sive illos superbos qui de oliva fra-
cti sunt, sive sarmenta de vite amputata, unde
hæreses et schismata exorta sunt. *Ut adscendant*
populi pro eis: ut inferantur infirma hujus mun-
di confusis fortibus. Quoniam qui se humiliat, 1. Cor. 1. 27.
exaltabitur: et qui se exaltat, humiliabitur. * *Sed* Luc. 14. 11.
cura ne quid facias indecens: ne nomen Domini Job. 36. v. 21.
Dei et doctrina blasphemetur, dum dicunt, quo-
rum judicium justum est, Faciamus mala ut ve- Rom. 3. 8.
niant bona. * *Hoc enim elegisti super inopiam.* Job. 36. v. 21.
Non solum elegisti inopiam confitentis, sed su-
per hanc vitæ ac morum decus, ut doctrina sa- v. 22.
lutaris ornetur in omnibus. * *Ecce Deus conso-* 2. Cor. 13. 14.

(a) Editi, sero. MSS. sera. Sic inferius ad c. 37. v. 4. vocatur sera infidelium pœnitentia in die judicii.

labitur, vel *roborabitur in fortitudine sua.* Quia A
etsi crucifixus est ex infirmitate, sed vivit ex
Job. 36. v. 22. virtute Dei. * *Quis enim est sicut ille potens?*
v. 23. * *Vel quis est qui discutiat opera ejus?* tamquam
judicans de illo cum ipse sit judex vivorum et
mortuorum. *Aut quis est qui dicat*, (a) *Egit ini-*
v. 24. *que?* * *Memento quia magna sunt opera ejus*,
quæ laudaverunt viri: Evangelistæ atque omnes
prædicatores verbi, ministerio suo vita con-
v. 25. gruentes. * *Omnis homo respicit ad eum:* memor
infirmitatis humanæ. *Quicumque compungun-*
tur homines: pœnitentia peccatorum homines
v. 26. sunt. * *Ecce Deus multus, et nesciemus. Multus*,
Rom. 5. 20 quia sicut abundavit peccatum, superabundavit
gratia. *Nesciemus* autem ex persona eorum di-
Rom. 11. 25. ctum est, quorum ex parte cæcitas facta est, do-
Job. 36. 26. nec plenitudo gentium intraret. * *Numerus an-* B
norum ejus infinitus: propter æternitatem po-
v. 27. situm est. *Et autem numerabiles stillæ pluviæ.*
b Hoc enim, quod (b) homines prædicatores im-
plevit Evangelium, numerabile est usque in con-
summationem sæculi, donec auferatur scientia
1 Cor. 3. 12. quæ ex parte est, et veniat quod perfectum est,
Job. 36. 27. facie ad faciem. * *Effundetur imber per semitas*
v. 28. *sua.* Non enim viæ malorum capient eum, * *Fluent*
nubes, et tenebrascent super homines plurimos.
Quia et si obvelatum est Evangelium, in his qui
pereunt est obvelatum. *Horam constituit ju-*
mentis, et sciunt cubilis ordinem. Quoniam co-
Isa. 1. 3. gnovit bos possessorem suum, et asinus præse-
Job. 36. 28. Ps. 110. 10. pe domini sui. * *In his omnibus non obstupescit*
animus ejus. Initium sapientiæ timor Domini.
Job 36. 18. v. 29. * *Nec mutatur cor tuum a corpore:* ut elevatum C
Johan. 9. 39. a terra sursum habeatur ad Dominum. * *Si co-*
gitaverit extendere nebulam; ut qui vident cæci
Job. 36. v. 30. fiant. * *Æque ut tabernaculum expandit eam.*
In carne quippe mortali tamquam tabernaculo
habitans, per eam non est agnitus a persecuto-
ribus, dum eis cessit, et eam extendit atque ex-
pandit in cruce. *Ecce:* fundit super omnia lucem
suam, quam absconderat, cum cæcitas ex parte
Rom. 11. 25. in Israel fieret, effundit super omnes gentes.
Job. 36. v. 30. * *Et radices maris contexit.* Cupiditatem sæculi
redarguit. Non enim ad abscondendum lux con-
tegit, sed ad manifestandum. In eis enim judi-
cavit populos, ostendendo illis peccata eorum
v. 31. per lucem veritatis. * *Dabit escam plurimis:*
utique agnoscentibus, cum arguuntur peccata
c sua, et esurientibus ac sitientibus justitiam. (c) D
v. 32 *In manibus contexit lumen.* Si ab eo quod sunt
inmanes; his qui non dimittunt peccata homi-
nibus, cum sibi a Deo dimitti velint: si autem
ab eo quod sunt *manus;* his qui de manibus suis,
hoc est, de operibus, extolluntur, seipsos justi-
ficantes. *Contexit* enim *lumen*, ad hoc dixit, ne
videatur ab eis quia excæcatum est insipiens cor
Rom. 1. 21. eorum. * *Et mandavit de eo in contrarium:* ut
Job. 36. v. 32. qui faciunt veritatem, vel dimittendo ut dimit-

A tatur eis, vel confitendo mala sua ut gratiæ Dei Johan. 3. 2.
subdantur, ipsi veniant ad lucem ut manifesten-
tur opera eorum, quoniam in Deo sunt operata,
non in ipsis. Contrarius est enim et immani mi-
sericors, et superbo humilis. * *Ut nuntiaret super* Job. 36. v. 33.
illo amico suo: super illo lumine, hoc est, de
illo quod contexit, ut absconderet immani et
ingrato; ut id nuntiaret, id est, aperiret, non
jam servo sub lege, sed reconciliato per gra-
tiam; aut *amico suo*, imitatori suo: quia et filius Matth. 20. 28.
hominis non venit ministrari, sed ministrare.
Possessionem contra eum qui adscendere nitun-
tur: ut ipsum lumen possideant, qui se a terre-
nis extrahunt. Ipsis enim annuntiatur qui adhuc
enituntur adscendere; quia cum adscenderint,
non opus erit annuntiatore facie ad faciem vi-
B dentibus. *Contra eum* vero quod ait, *adscendere*
nituntur, non quasi adversantes, sed obviam
euntes· sicut Apostolus dicit, In obviam Christo. 1. Thess. 4. 17.
* *Sed et in hoc obstupuit cor meum:* admiratio- IN CAP. XXXVII.
ne. *Et evulsum est de loco suo:* de terrenis re- v. 1.
bus, quibus delectabatur, ut sursum habeatur v. 2.
ad Dominum. * *Audite sonitum terroris et vocis*
ejus. Hic eum apparet ista in spiritu dicere. Nam
incipit dicere cur evulsum sit cor ejus de loco
suo, auctoritate scilicet Evangelii per totum or-
bem terribiliter sonantis, Pœnitentiam agite, Matth. 3. 2.
appropinquavit enim regnum cælorum. * *Et stre-* Job. 37. v. 2.
pitu oris illius exeunt: ad eos utique qui foris
sunt, in delectationibus rerum visibilium. * *Sub-* v. 3
ter universum cælum circuit, et lumen ejus in
finibus terræ: dum Ecclesia per omnes gentes
C diffunditur. * *Post eum fremet vox.* Post primum v. 4.
adventum ejus novissima tuba secundi adventus
ejus in claritate tonabit. *In sonitu superbiæ suæ.*
Superbiam pro celsitudine posuit: quia primus
adventus in humilitate fuit. *Et non poterit in-*
vestigari, cum audita fuerit vox ejus. Nunc er-
go quæratur Dominus, dum inveniri potest, hoc
est, comprehendi ad salutem per fidem non fi-
ctam. Tunc enim non poterit, cum venerit ju-
dicare, et audita fuerit vox ejus dicentis, Ite in Matth. 25. 41.
ignem æternum. Quoniam sera tunc erit, et in-
fructuosa infidelium pœnitentia. * *Tonabit for-* Job. 37. v. 3.
tis in voce sua mirabiliter. Quia non fortitudinis
ejus, sed infirmitatis nostræ ex participatione
mortalitatis vox illa fuit primi adventus ejus, de
quo dictum est, Quod infirmum est Dei, fortius 1. Cor. 1. 25
D est hominibus. * *Fecit enim magna quæ nescie-* Job. 37. v. 5
bamus. Hæc in primo adventu; et ideo postea
ad exigenda quæ dedit, judex venturus est. *Quæ*
nesciebamus autem dictum est ex persona eo-
rum, quos latuit divitas Domini, in infirmitatem
carnis intuentes. * *Præcipiens nubi esto, super* v. 6.
terram: carni suæ, ut per sacramentum acci-
piatur, in memoria ejus, ad imitationem humi-
litatis et informationem caritatis. *Et tempestas*
pluviæ et tempestas imbrium potestatis ejus. Est

(a) Editi, *qui dicat ei inique*; et paulo post, *quem laudaverunt*. Substituimus lectionem MSS. quæ cum LXX. et Vulgata concordat.

(b) Floriacensis codex, *quod per homines*.

(c) Editi, *Inmanibus*. MSS. *In manibus*. Circa hoc Augustinus idcirco hærebat quod a veteribus constanter per *n* scribi soleret vox ipsa composita *inmanis*: sicque etiam in antiquis libris passim reperias *inmensus*, *inbutus*, *inlatus*, *inpunis*, etc. Porro in Græco LXX. habetur, ἐπὶ χειρῶν.

enim nubes quidem super terram: sed quando A
exprimatur ad irriganda corda per pluviam im-
bresque sermonis, quod fit cum sacramenta in-
telliguntur, non in nostra, sed in ipsius pote-
v. 7. state est. * *In manu omnis hominis signat.* Si-
gnificat ei per opera ejus quam reus sit, ut sciat
Rom. 7. 24. omnis homo infirmitatem suam, et clamet, Infe-
lix ego homo, quis me liberabit de corpore mor-
Job. 37. v. 8. tis hujus? *Introierunt autem bestiæ sub prote-
ctione, et quieverunt in cubili.* Introierunt au-
tem peccatores sub indulgentia gratiæ, et quie-
v. 9. verunt in conscientia, remissis peccatis. * *De
promptuariis supervenit tempestas:* tentatio de
occulto rerum ordine. *Et de promptuariis fri-
gus:* de secretis judicium in eos, qui non perse-
Matth. 24. 12. verant; ut refrigescat eorum caritas ex abundan-
tia iniquitatis. Merito enim contingit eis, dum B
spem suam non in Deo, sed in hominibus po-
Job. 37. v. 10. nunt. * *Et ab spiritu Dei dabitur glacies.* Non
solum ex abundantia iniquorum frigescent, qui
spem ponunt in hominibus: sed etiam ex operi-
bus bonis eorum, in quibus est spiritus Dei, du-
rescunt quidam quasi glacie livoris, quibus est
Paulus odor mortis in mortem. Et ad hæc quis
idoneus, ut intelligat quoniam recte ac juste ab
2. Cor. 2. 16. spiritu Dei dabitur glacies? Sicut illis carnali-
bus homines laudantibus contingit ex hominum
iniquitate frigescere desperando: ita carnalibus
ab hominibus laudari cupientibus contingit ex
Job. 37. v. 10. hominum justitia durescere invidendo. * *Gu-
Amos 4. 7. bernat autem aquam qualiter illi placuerit,* ut
pluat super unam civitatem, et super aliam non
pluat: quod ad imbrem adtinet spiritalem, pro C
subditarum aut non subditarum meritis anima-
Job. 37. v. 11. rum. * *Et frumentum* (a) *irrigavit nubes.* Simus
ergo frumentum, si cupimus irrigari. *Dissemi-
navit nubem lucem suam.* Evangelium incarna-
v. 12. tionis suæ. * *Et ipsa per circuitum vertitur:* per
orbem terræ ipsa tractatur. *In gubernaculis ad
operandum omnia, quæ mandaverit eis.* Guber-
nacula in quibus illa nubes per circuitum verti-
tur, prædicatores sunt verbi, per quos Ecclesiæ
gubernantur ad operanda omnia mandata Dei.
v. 13. * *Hæc constituta sunt ab eo super terram:* a Do-
mino nostro Jesu Christo. *Sive in tribu sive in
terra sua.* Sive in tribu Juda, unde secundum
carnem natus est, et passus, et resurrexit, et
adscendit in cælum: ex hac enim geniti erant
Apostoli, et multi fratres prope inventi et salvi D
facti: sive ante passionem ejus per ipsum voca-
ti, sive post adscensionem per Apostolos in ipsa
Jerusalem, atque in ecclesiis Judææ, quæ erant,
Rom. 15. 8. in Christo, sicut commemorat Apostolus Paulus,
propter veritatem Dei, ad confirmandas Patrum
Job. 37. v. 13. promissiones. * *Sive in misericordia inveniri
voluerit eam:* illam nubem scilicet in misericor-
Rom. 15. 9. dia voluerit inveniri a credentibus gentibus. Hoc
enim sequitur, Gentes autem super misericor-
Job. 37. v. 14. diam glorificare Deum. * *Auribus percipe hæc
Job.* Quasi renovat intentionem, dicturus de vo-
catione gentium, *Sta, et commovere virtutem
Domini.* Noli moveri mente, aliquid tibi tribuen-
do. * *Scimus quia Deus posuit opera sua:* re- v. 15.
probans utique gloriantes de operibus suis. *Cum
faceret lucem de tenebris:* cum justificaret im-
pios. Fuistis enim aliquando tenebræ, nunc au- Ephes. 5. 8.
tem lux in Domino. * *Scit differentiam nubium:* Job. 37. v. 16.
Evangelistarum aliorum sibi ante passionem,
aliorum post passionem credentium. *Et ingentes
lapsus malorum:* non eorum qui elapsi sunt cru-
cifigentes eum, ut eos postea pœniteret, et ba-
ptizarentur in eo; sed eorum lapsus qui nec cor-
rigi potuerunt, perseveranter etiam postea per-
sequentes Ecclesiam: horum enim non parvi,
sed ingentes lapsus sunt. * *Tua vero stola est* (b) v. 17.
calido: dignitas superba; tamquam in eum quip- b
pe dicitur, qui de operibus suis audet extolli.
Quiescente terra ab Austro, * *firmabis cum eo* v. 18.
cælos, qui æqualiter ad videndum fusi sunt?
Ab Austro terram congruenter intelligimus eos,
qui de Judæis crediderunt in Christum. Sicut
enim sol ab Aquilonari terra remotior est, Au-
strali autem vicinior: ita quos prope inventos
dicit Apostolus luci Evangelistarum, non absur- Ephes. 2. 17.
de accipiuntur terra ab Austro. Sicut autem cæ-
los Evangelistas solemus accipere, ut est, Cæli
enarrant gloriam Dei: de his enim dictum est, Ps. 18. 2.
in omnem terram exivit sonus eorum, et in fi- Ibidem 5
nes orbis terræ verba eorum: ita terras recte
accipimus plebes, quibus Evangelizatum est. Et
quoniam plebes, quæ de Judæa crediderunt, po-
stea quam quieverunt, exeuntes de hac (c) ter- c
ra, (nunc enim hic non sunt.) firmata est ta-
men auctoritas Evangelistarum in Ecclesiis qua
sunt ex gentibus, firmata autem misericordia
Dei, non jam opitulante auctoritate Ecclesiarum
Judææ, quæ est in Christum est; propterea sen-
sus hic est, ut per interrogationem pronuntie-
tur, Numquid tu quiescente terra ab Austro, id
est, jam non existente in hac vita plebe ulla
Christiana ex Judæis, firmabis cum eo Evange-
listas, et divinarum Scripturarum libros, qui per
misericordiam Dei non solis Judæis sed etiam
gentibus æqualiter ad videndum fusi sunt? gra-
tiam quippe Dei commendat et misericordiam
ne quis de meritis glorietur, quæ Judæorum
erat superbia. * *Quare doce me quid dicamus* Job 37. v. 19.
ei, et requiescamus multa dicentes. Quia non est
quod ei dicant convicti, nullum se habere meri-
tum per seipsos, sed ejus indigere misericordia.
* *Numquid liber aut scriba adsistis mihi, ut* v. 20.
stans faciam hominem tacere? Quare ergo non
dicis, si habes quod dicas? Non enim quasi di-
ctanti mihi excipis; ut tu nihil dicas; sed utique
colloquimur. * *Omnibus autem non est visibile* v. 21.
lumen, quod refulget in nubibus. Redit ad ea,
quæ dicebat de spe remissionis peccatorum et
illuminationis gratiæ per misericordiam Dei: re-
fulget enim lumen in nubibus. Non tamen ipsa-
rum nubium proprium est; illuminantur enim.

(a) In editis deerant istbæc verba, *irrigavit nubes, Si-
mus ergo frumentum,* quæ MSS. ope restituuntur.

(b) LXX, θερμῇ, *calido:* sic Vulgata.
(c) In aliquot MSS. *de hac vita.*

Aliud est enim quod fulget suo lumine, aliud
Rom. 1. 22. quod refulget illustratum. Sed non est omnibus
Job. 37. v. 21. visibile. Multi enim putant lumine suo fulgere
animas, cum sapientes sunt. Unde sunt illi, qui
Ps. 17. 16. Ps. 138. 7. dicentes se esse sapientes stulti facti sunt. * *Et*
spiritus transit, et mundabit eas. Hic spiritum
dixit, de quo dictum est, Ab increpatione spiritus
iræ tuæ, et, A spiritu tuo quo fugiam?
Per correptiones enim tentationum ostenditur
hominibus meritum eorum, quia ipsi peccatis
suis tenebræ sunt, et egent gloria Dei, ut illius
lumine illustrari velint, illi dantes honorem,
non sibi; atque ita deposita superbia, mundentur
a delicto magno: nam Spiritus sanctificatio-
Job. 37. v. 22. nis non transit, sed manet. * *Ab Aquilone nubes*
coloris aurei. Ab sceleratissima impietate, et a
Deo longe remota, veniunt tamen mundati atque
B conversi, et illuminati sapientia: unde, nisi per
gratiam, qua non merita adtenduntur, sed peccata
dimittuntur? unde ille cum sibi vellet igno-
Ps. 50. 15. sci, Doceam, inquit, iniquos vias tuas, et impii
ad te convertentur: tamquam nubes ab Oriente
vel Aquilone jam coloris aurei, illuminatis tene-
Job. 37. v. 23. bris suis. * *In his est magna gloria et honor*
omnipotentis. Cui plurimum dimittitur, plurimum
diligit. Quoniam potest et impium justifi-
v. 23. care qui est omnipotens. * *Et non invenimus*
1. Pet. 2. 22. *alium similem virtuti ejus.* Solus enim hic peccatum
non fecit, nec inventus est dolus in ore
Ps. 115. 11. ejus, Solus enim Deus verax, omnis autem homo
mendax: unde vicit cum judicaretur Deus
Job. 37. v. 23. homo factus. * *Qui juste judicat, non putas*
C *exaudire eum?* Non itaque homo de venia desperando:
addat peccata peccatis, tamquam addictus
jam damnationi, quia certus est de justitia
Dei, sub qua non potest esse impunitus. Ita
enim Deus juste judicat, ut etiam exaudiat veniam
deprecantes; et tanto magis quanto magis
juste judicat. Non enim justi judicii est, pœnitentes
supplices miscere cum iis, qui recusant
v. 24. humilitatem et satisfactionem pœnitentiæ.* *Propterea
timebunt eum homines:* si se homines esse
meminerint, confitendo peccata sua: quia adhuc
homines sunt, quibus dicitur, Nonne homines
estis? *Timebunt quoque eum et sapientes
corde:* ne sibi tribuendo quod acceperunt, et di-
Rom. 1. 22. cendo se esse sapientes, stulti fiant. Potest enim
auferri superbis, quod datur humilibus. Quapropter
et sapientes quamvis cordis illuminatio-
D ne, non linguæ jactatione sapientes sint et reges,
spiritaliter judicantes terram, ipsi autem a
Ps. 2. 11. nemine judicentur, serviant tamen Domino in
timore, et exsultent cum tremore, ne pereant de
via recta; Deus est enim qui operatur in eis et
velle et operari pro bona voluntate.

IN CAP. XXXVIII. v. 1. *Et postea quam quievit Eliu loqui,* DICIT
DOMINUS ad Job per turbinem nubis, Etiam si
Matt. 17. 1. hoc modo vox ista facta est, quo modo ad Moysen,
vel quomodo cum se Dominus tribus discipulis
in monte ostendisset: tamen quod non dictum
est simpliciter per nubem, sed *per turbi-*

A *nem nubis,* hoc significari arbitror, quod non
per sanam carnem interrogatus, hoc est tentatus
est Job, sed per tribulationem perturbationemque
carnis. * *Quis est qui celat* (a) *me con-* Job. 38. v. 2.
silium, continens sermones in corde, et me pu- a
tat dare? Nemo est ergo, qui se immeritum
pati aliquid asperum dicat; quia si non factis,
saltem verbis peccatur; et si non verbis, saltem
temeraria præsumptione intus in corde, vel sermonibus
cogitationum: et quoniam Deum non
latent, nemo flagellatus dicat indigne se accipere
disciplinam, quasi ultra non sit, quo per
illam proficiat. Sciendum est enim, sic in principio
libri hujus diabolo laudatum Job testimonio
Dei, et in fine tribus amicis ejus, ut tamen
nosset Deus quantum ei deesset ad perfectionem,
quo etiam laudabiles, secundum hanc vitam
viros, et Deo jam placentes, paterna flagella
perducunt; quæ noluit ab Apostolo removere,
dicens, Sufficit tibi gratia mea, nam vir-
tus in infirmitate perficitur. * *Accingere tam-* 2. Cor. 12. 9.
quam vir lumbum tuum. Significat ad hoc pati Job. 38. v. 3.
dura et amara Dei servos in hoc sæculo, ut omnes
affectiones suas a terrenarum delectationum
flexu colligant, atque constringant. *Inter-*
rogabo te, tu autem responde mihi. * *Ubi eras* v. 4.
cum fundarem terram? Hinc jam commendare
incipit eminentiam Domini nostri Jesu Christi,
quia in ipso est salus omnium percussorum venenata
suasione serpentis, ne in se sibi quisque
salutem putet. Ille enim Deus, non sicut dictum
est, Dii estis, et filii Altissimi: sed cui rapina Ps. 81. 6.
non sit esse æqualem Patri: et filius hominis, Phil. 2. 6.
non sicut filii hominum in quibus non est sa-
lus; sed præ participibus suis. Non enim justus Ps. 44. 8.
tantum, sicut Job, sicut Paulus: sicut Ecclesia;
sed etiam justificans tamquam unigenitus
a Patre, plenus gratia et veritate. Ad insinuan- Johan. 1. 14.
dam ergo differentiam divinæ humanitatis ejus,
in quo princeps hujus mundi nihil invenit, quia Johan. 14. 30.
in passione quæ non rapuit tunc exsolvebat; et Psal. 68. 5.
justificationem sanctorum per peccatorum remissionem,
quibus sanctis in unum redactis sit
corpus ejus Ecclesia, cujus et particula est Job
secundum historiam quia justificatus, et figura
universæ, per prophetiam incipit dicere quæ
dicturus est. * *Ubi eras cum fundarem terram?* Job. 38. v. 4.
Utrum quia nondum erat an quia non per eum
fundata est, sicut per unicum Filium? et terram
istam, an ipsam Ecclesiam? ipsa enim accepit
lapidem angularem, de quo mox dicturus
est. *Indica mihi si nosti scientiam.* Hæc enim
quæ a Domino pro nobis temporaliter gesta sunt,
ad scientiam pertinent. * *Quis posuit mensuras* v. 5.
ejus, si nosti? secundum distributionem donorum
spiritalium. Unicuique enim nostrum data Ephes. 4. 7.
est gratia secundum mensuram donationis Christi.
Propter quod dicit, adscendens in altum, Ps. 67. 19.
captivitatem, dedit dona hominibus. Quia si to- 1. Cor. 12. 17.
tum corpus oculus, ubi auditus? Secundum mensuram
quippe uniuscujusque partis incremen-

(a) Sic MSS. juxta LXX. At editi qui *celat meum consilium contemnens sermones etc.*

tum corporis facit, in ædificationem sui in (a) A
Job 38. v. 5. caritate. * *Aut quis est qui induxit super eam*
funiculum? ut eam faceret hereditatem suam,
distinguens ab eis, quibus dicit, Non novi vos.
Matt. 7. 23. Novit enim Dominus qui sunt ejus. * *Aut super*
2. Tim. 2. 19. *quo circuli ejus fixi sunt?* Quia constringunt
Job. 38. v. 6. eam, ne dissolvantur, divini libri fixi super Do-
minum: quia quisquis eos sine illo interpretari
voluerit, fluitet atque erret necesse est. *Quis est*
autem qui misit lapidem angularem super eam?
Ps. 117. 12. quem reprobaverunt ædificantes. * *Quando facta*
Job. 38. v. 7. *sunt sidera simul:* simul baptizata tot millia ver-
bo vitæ, inter peccatores tamquam in tenebris
fulgentia. *Laudaverunt me voce magna omnes*
v. 8. *Angeli mei:* Evangelistæ. * *Conclusi portis ma-*
re: populos amaricantes amore terrenorum. Sed
quare *portis?* An forte ut non solum modum ha- B
beret exercendi justos persecutionibus, sed et-
iam ut liceret justis inde egredi? *Cum fremeret*
ex utero matris suæ, volens progredi: cum ira-
sceretur in concilio Babyloniæ: civitatis, forni-
cantis hujus amore sæculi, volens extendere per-
secutiones suas ad perdendos de terra eos, de
Johan. 19. 15. quibus dictum est, Non peto ut tollas eos de sæ-
Job. 38. v. 9. culo, sed ut tollas eos a malo. * *Circumposui illi*
nubem operimentum, Non enim boni tantum,
sed etiam mali multi amatoresque hujus sæculi,
sacramento corporis Christi subjecti sunt: cujus
auctoritate a sanctorum persecutione reprimun-
tur. *Et nebula obvolvi illud.* Ignorantia qua ter-
renam inde exspectant felicitatem, terrenamque
infelicitatem timent: et propterea timent quos,
Psal. 21. 27. nisi ita esset, persequerentur. Non enim solum C
dictum est, Edent pauperes, et saturabuntur,
et laudabunt Dominum qui requirunt eum: sed
Ibidem 30. etiam dictum est, Manducaverunt, et adorave-
Job. 38. v. 10. runt omnes divites terræ. * *Et posui illi termi-*
nos, imponens claustra et portas: *terminos* qui-
bus sævitia cohibeatur, non ut nihil affligat, sed
quo usque exerceat; *claustra*, ut injusti non
progrediantur; *portas*, ut ab eis justi egredian-
v. 11. tur. * *Et dixi, Huc usque venies, et non trans-*
ibis. Sicut ipse diabolus modum accepit, quo
usque affligeret Job; ita illud mare quo usque
persequeretur Ecclesiam, *Sed in temetipso com-*
minuentur fluctus tui: alterna vastatione discor-
v. 12. diarum atque bellorum. * *Aut numquid tecum*
lucem constitui matutinam? id est cum consilio
tuo tempus resurrectionis prædestinavi. *Aut co-* D
gnovit lucifer ordinem suum? subaudiendum est,
Numquid tecum? Dominum autem Luciferum di-
cit, propter ipsum matutinum resurrectionis e-
1. Pet. 1. 19. xortum. Non enim de alio dici potuit, Et luci-
1. Cor. 15. 20. fer oriatur in cordibus vestris. Ipse agnovit or-
dinem suum, ut esset primitiæ dormientium,
primogenitus a mortuis, caput Ecclesiæ, secu-
turo etiam corpore in futura resurrectione san-
Job. 38. v. 13. ctorum. * *Apprehendere pennas terræ.* dictum
Psal. 138. 9. est, Si recipiam pennas meas in directum: vir-
tutes utique spiritales fidelium, quibus a sæcu-
laribus suspenduntur illecebris. * *Excutere impios* Job. 38. v. 13.
ex ea. Ad hoc enim prior tanto ante resurrexit
agnoscens ordinem suum, ut fidem resurrectio-
nis insinuaret, atque per ipsas pennas Ecclesiæ
ubique prædicatus, ministerio circumvolantium
nuntiorum, juste apprehendat eas in opus ju-
dicandi duodecim tribus Israel, cum venerit ex-
cutere impios ex Ecclesia, qui nunc ante judi-
cium permixti tolerantur. * *Et tu sumens terræ* v. 14.
lutum figurasti animal? sive ipsum Adam com- Gen. 1. et 2.
memoret, sive quod nunc sexta ætate sæculi,
sicut tunc sexto die, de peccatoribus tamquam
de luto terræ homo factus est, secundum ima-
ginem ejus, qui creavit eum. Non utique hoc fe-
cit Ecclesia, sed in hoc potius facta est per Ver-
bum opportuno tempore incarnatum, per quod Johan. 1. 3.
facta sunt omnia. * *Et famosum eum posuisti su-* Job. 38. v. 14.
per terram? Magis iste homo famosus positus
super terram, qui sexta ætate sæculi factus est,
quam ille qui sexta die, antequam essent cete-
ri homines, per quos diffamaretur: nisi forte,
quia nunc ita innotuit. * *Et abstulisti ab impiis* v. 15.
lucem? sicut ille qui venit, ut qui non vident
videant, et qui vident cæci fiant. * *Aut brachium* Johan. 9. 39.
superborum comminuisti? potentiam eorum, Job. 38. 15.
sicut ille qui infirma mundi elegit, ut confunde- v. 15.
ret fortia. * *Aut venisti ad fontem maris?* sicut 1. Cor. 1. 27.
ille, cui venienti patuit confitendo quidquid oc- Job. 38. v. 16.
cultum erat in cordibus impiorum, qui creden-
do in eum justificati sunt. Nam quem fontem ma-
ris melius accipimus, nisi secretum unde erum-
pit omnis hæc amarissima impietas, quæ ingen-
tes fluctus jam manifestorum operum concitat,
quæ vident homines in apertis factis, qui fon-
tem ipsum videre non possunt? *Aut in vestigiis*
abyssi ambulans? Abyssus hic recte intelligitur
vita sæcularis, quæcumque est in profundo ma-
lorum, quo, sicut scriptum est, cum venerit pec- Prov. 18. 3.
cator, contemnet. Quia ipsi quoque desperatis-
simi, subjecti gratiæ (b) per remissionem pec- b
catorum salvi facti emerserunt, et receperunt
Christum: non in abyssum quo premebantur,
sed in locum ejus, ut ubi ambulabat calcans eos,
ambulet inhabitans eos Christus, *in vestigiis a-*
byssi, remanentibus per memoriam peccatorum
suorum, ut dum recolunt ubi fuerint, amplius di-
ligant quem receperunt, a quo sibi tanta dimis-
sa sunt. * *Aut tibi aperiuntur metu portæ mor-* Job. 38. v. 17.
tis? Omnibus enim morientibus aperiuntur portæ
mortis, sed non metu, sicut uni illi qui destruendæ
mortis caussa mortuus est. Aut certe aperiuntur
ad resurgendum. *Aut janitores inferni videntes te,*
timuerunt? sicut illum unum, in quo nihil dignum
morte princeps (c) mundi invenit, quem tam cito c
dimiserunt, quem inviti admiserunt. Inferi autem
janitores, aliquæ inferiores potestates morti præ-
positæ intelligendæ sunt. * *Aut cognovisti lati-* v. 18.
tudinem sub cælo? sicut cognovit, qui per illam
diffudit Ecclesiam. *Narra ergo mihi, quanta quæ-*
que sint. Quis enim hoc sciat, nisi quem ille do-

(a) MSS. *in caritatem*.
(b) Am. Er. et plerique MSS. *gratiæ remissionis.*

(c) Floriacensis codex, *princeps mortis*. Paulo post Am. Er. et plerique MSS. *quem inviti amiserunt.*

v. 19. cuerit? * ***Aut in qua terra habitat lux?*** Ille e-
Psal. 118. 130. nim docet, quia manifestatio verborum ejus il-
Job 38. luminat, et intelligere facit infantes. * ***Aut quis***
v. 19. ***tenebrarum locus?*** Hoc quoque ille docet, qui
Psal. 33. 6. dicit, Accedite ad eum, et illuminamini. Hinc
enim ostendit eos tenebrescere, qui recedunt,
Eccli. 10. 14. dum nolunt esse infantes. Initium enim super-
Rom. 1. 21. biæ hominis, apostatare a Deo. Inde qui non glo-
rificaverunt Deum, aut gratias egerunt, evanue-
runt in cogitationibus suis, et obscuratum est
insipiens cor eorum, et facti sunt tenebrarum
locus. Nisi forte ille est tenebrarum locus, qui
excipit perseverantes in peccatis, ut ipsi sunt
tenebræ, quarum ille est locus, quem vere nul-
lus hominum novit. Similiter et terra, in qua
habitat lux, potest intelligi terra illa viventium,
id est beatitudo exceptura perseverantes in fide
Ephes. 5. 8. et spe et caritate, qui fuerunt aliquando tene-
Job 38. bræ, nunc autem lux in Domino. * *Si duces me*
v. 20. *in fines eorum?* quo usque perveniunt qui tales
Sap. 8. 1. sunt. Quid est enim ubi non sit sapientia Dei,
quæ attingit a fine usque ad finem fortiter, et
disponit omnia suaviter? Cui utique nullus ho-
Job. 38. minum comparandus est. * *Quod si et nosti se-*
v. 20. *mitas eorum:* * *numquid scis quia tunc natus*
v. 21. *es et numerus annorum tuorum multus?* Quod
si et nosti semitas impiorum, qui vel tenebræ
sunt vel tenebrarum locus; quia omnes etiam
qui jam Ad Deum conversi sunt, in ipsis semi-
tis ambulaverunt, antequam acciperent a Deo
gratiam, qua justificat impium: numquid scis
tamen, quia tunc tibi exstitit caussa mortaliter
nascendi in hoc sæculo, cum casdem semitas
inierunt primi omnium hominum parentes, qui
prævaricatione impii manibus et verbis accer-
sierunt mortem, ut omnes in Adam moreren-
tur? Non enim ex quo quisque in hac vita ap-
paruit, computandus est numerus annorum e-
jus tam parvus, sed ex quo facta est prima mor-
talis nativitas. Cum enim, verbi gratia, natus
est Abraham, tunc omnes in illo Hebræi nati sunt.
Numerus ergo annorum unicuique multus est se-
cundum mortalitatis originem, quæ exorta est
in semitis impiorum. Quis autem meminit fuisse
se, aut cum esset, scire potuit esse se in lum-
bis patris sui? Quandoquidem nec illud tempus
quisquam recolit, quo non in parentibus, sed
in seipso natus; est quo tempore certe nemo du-
bitat, quod jam erat, et vivebat, et sentiebat.
Omnia autem scit illa Sapientia, quæ format o-
mnia, non tantum illa supercælestia, sed etiam
1 Cor. 1. 24. ista mortalia. Et quia Christus Dei virtus est et
Dei Sapientia, scit ista ille, qui etiam mortali-
ter natus est, non conditione mortali, quia in
mortuis liber, sed miseratione mortalium, ut
Job. 38. a morte faceret liberos. * *Aut venisti in thesau-*
v. 22. *ris nivis*, id est, ad eam cognitionem perveni-
sti, sicut ille sciebat etiam opportunas caussas
imminentium scandalorum secretas atque abdi-
tas. Nam inde appellat thesauros, ad probanda
et exercenda spiritalium corda cum exclamaret,

A Væ mundo a scandalis, oportet enim venire scan- Matt. 18. 7.
dala, væ autem illi homini per quem scandalum
venit. Per superbiam quippe elati in alto, more
nivis congelascunt, et cadunt; ex quorum ini- Matt. 24. 12
quitate abundante refrigescat caritas multorum:
qui autem sustinent Dominum viriliter agentes, Psal. 26. 14.
et spiritu ferventes; perseverent usque in finem, Rom. 12. 11.
et salvi erunt. * ***Aut thesauros grandinis vidisti?*** Job. 38.
Grando sunt illi iniqui, quando non solum tor- v. 22.
pent nullum fervorem spiritus habentes, sed et-
iam obstinata duritia persequendo vel irruendo
contundunt. * ***Quæ reposita sunt tibi in tempus*** 2. 23.
inimicorum, et in diem pugnæ et belli? Vel hinc
quia non videat, cujus personam in prophetia
gestet Job? Non enim huic uni homini reposita
sunt ista in tempus inimicorum, et in diem pu-
B gnæ et belli, sed utique unico populo Dei. Tem-
pus quippe inimicorum est, donec transeat ini-
quitas, quæ quanto magis abundat, tanto ma-
gis adversus diabolum acrius pugandum atque
bellandum est, ne caritas perseverantium refri-
gescat. * *Unde autem procedit pruina?* Quis hoc v. 24.
novit, nisi quia hæc ut initia parturitionum sunt?
Pruina quippe minutissima grando est. *Et di-*
spergitur Auster sub cælo? Austrum, quamvis
mortalibus carnibus gravis sentiatur, non tamen
uspiam memini in sanctis libris mali aliquid si-
gnificare, sicut Aquilonem numquam in bono.
Illum, quia ex ea parte flat qua lux claret: istum,
quia ex ea unde lux est remotior. *Dispergitur*
ergo *Auster sub cælo*, ut adversus illas omnes
C iniquitates auxilium aliquod intelligatur Dei,
quamdiu nondum in cælo, sed sub cælo sumus.
* *Quis præparavit flumen validæ pluviæ, et viam* v. 25.
vocibus tempestatis? Vide quemadmodum tria
illa breviter complexa sint, quæ Dominus in ten- Matt. 7. 24.
tationibus ponit contemnenda his qui ædificant
super petram, et perniciosa his qui ædificant
super arenam. Pluviam commemoravit, et flu-
men, et voces tempestatis, ubi ventos intelligi-
mus. Pluvia ergo tentatur, qui ex ipsa celsitu-
dine Scripturarum divinarum peccandi occasio-
nem prave intelligendo accipit: tamquam si au-
diens, Cui modicum dimittitur, modicum dili- Lucæ 7. 42.
git, dicat sibi, Faciamus mala, ut veniant bo- Rom. 3. 8.
na; et permaneat in peccato, ut gratia abun-
det: et multa hujusmodi, quibus se homines
D sermonem divinum male interpretando subver-
tunt, impunitatem sibi promittentes, quando
misericordia Dei in divinis libris commendatur.
Flumine autem, quando ab hominibus qui hæc
ita intellexerunt et acceperunt, tentatur. Flu-
men enim nunc dicit illud, quod de pluvia col-
ligitur: et torrens vocatur, cum ait, *Quis præ-*
paravit validæ pluviæ flumen: quod (*a*) impleat, a
et qua currat. Sicut sunt vasa iræ perfecta ad Rom. 9. 22.
perditionem, quæ illo modo, quo dixi, Scriptu-
ras accipiunt. Per illos enim habet (*b*) liberio- b
rem cursum perniciosa illa interpretatio, quam
agri fructiferi non recipiunt; et tanto majore
impetu impellit, et dejicit, et trahit quod in-

(a) Sic MSS. At editi, *quod impleatur et quod currat.*

(b) Floriacensis MSS. *labilem cursum.*

A stabile invenerit, quanto videtur de auctoritate
a divina suscepta. Ventis vero tentatur, quem (a)
perflant inanes suasiones hominum superborum,
id est, ex propria auctoritate verba vana ja-
ctantium. Qui ergo judicio Dei præparatur ad
perditionem, non obtemperando verbis ejus;
quod est super arenam ædificare, non resistit
ventis talibus, et cadendo fit via vocibus tem-
pestatis. *Validæ* autem *pluviæ* dictum arbitror,
difficilis ad capiendum, id est, ad intelligen-
Job. 38. v. 26. dum. * *Ut pluat super terram ubi non est vir:*
subaudiendum est, Quis præparavit? Per virum
autem videtur Legem significare, quæ data est
Judæis. Ergo super gentes intelligimus imbrem
Evangelii. *In deserto, ubi non est homo:* in ipsis
B gentibus, ubi non erat aliqua auctoritas cogno-
v. 27. scentis Deum. * *Ut (b) satiet invium et inhabi-*
b *tabile, et ut germinet herbæ viror.* Multi filii de-
Isaiæ 54. 1. sertæ magis quam ejus quæ habet virum. In o-
mnibus autem his quatuor versibus subaudien-
Job. 38. v. 28. dum est, Quis præparavit? * *Quis est pluviæ*
pater? sicut sponsus, qui filios suos misit præ-
dicatione regni cælorum irrigare terram. *Et quis*
est qui peperit glebas roris? bene suscipientes
illam prædicationem. Sic enim ait *glebas roris*,
quomodo dicuntur vasa vini ad hoc facta, ut vi-
v. 29. num suscipiant. * *De cujus utero procedit gla-*
cies? Utrum glacies in bono accipienda est,
propter stabilitatem et a fluxu continentiam, ut
ita dictum sit, *De cujus utero procedit glacies?*
Rom. 1. 28 quemadmodum illud, *Quis est pluviæ pater?* An
C uterus pro secreto positus est, ut *de ejus utero*
procedat glacies, sicut dedit illos Deus in repro-
bum sensum? An potius de *illius utero procedit*
glacies, qui persuadendo impietatem, qua in-
trinsecus plenus est, facit frigescere et durescere
amisso calore caritatis: quis enim hunc novit,
sicut ille, qui ait duris et resistentibus Evange-
Johan. 8. 44. lio, Vos ex patre diabolo estis? *Aut pruinam*
Job. 38. v. 30. *in cælo quis genuit?* * *quæ descendit sicut aquæ*
flumen. Quod de glacie in ultimo sensimus, hoc
et de pruina accipiendum puto. Nec tamen fru-
stra est additum, *in cælo*, ut ex ipsis qui præ-
2. Cor. 11. sunt, intelligatur, imitantibus sane bonos nun-
tios veritatis, qui transfigurant se sicut ministri
justitiæ. Quo pertinet, quod adjunctum est,
D Job. 38. v. 30. *quæ descendit sicut aquæ flumen:* * *Aut faciem*
impii quis tabefecit? Id est, confudit. Quis nisi
Rom. 8. 30. ille, qui quos justificavit, ipsos et glorificavit?
Job. 38. v. 31. *Aut intellexisti nexus Pleiadis et septum Orio-*
v. 32. *nis aperuisti?* * *An aperies (c) Mazuroth in*
d *tempore suo et vesperum super ædificationem e-*
jus induces? Num et astrolologia perscrutanda
est, ad cognoscendum proprietates istorum si-
derum, ut hunc locum intelligere possimus?
Miror si hoc congruit sermoni nostro: et certe
nimis longum est; transimus ergo ad alia. An
quibusdam sideribus nominatis, figura locutio-
nis qua intelligitur a parte totum, omnia side-
ra accipienda sunt? (Si tamen et Mazuroth si-

dus est, quod interpretatum nec in Græca lin-
gua invenimus: nam Hebræum esse nomen, sa-
tis apparet.) Ita enim a parte totum intelligitur
et quod scriptum est, Ante luciferum genui te. Psal. 109. 3.
Non enim Lucifer in omni creatura prior est con-
ditus, ut ante Luciferum, ante omnem creatu-
ram dictum videatur: sed per Luciferum omnia
sidera, quod est a parte totum; et per omnia
sidera omnia tempora intelliguntur; (de sideri-
bus enim scriptum est, Et sint in signis et in Gen. 1. 14.
temporibus;) ut Dominus natus ante omnia tem-
pora, non utique natus in tempore, et ob hoc
Patri coæternus insinuaretur. Pleiadis ergo et
Orionis et Mazuroth et vesperi commemoratio,
cuncta sidera intelligenda de compendio persua-
dent. Si enim uno lucifero, quanto magis tot no-
minatis etiam cetera accipi per hujusmodi locu-
tionem licet? Cur ergo alibi dictum est, *intel-*
lexistis nexus, alibi, *aperuisti:* alibi, *aperiens*
in tempore suo; et alibi, *super ædificationem*
ejus induces? Propria sunt ista singulorum ex
ordine commemoratorum? An recte dici posset
etiam septum Pleiadis aperuisti, et intellexisti
nexus Orionis? Atque ita, et alia duo commu-
tari possunt: sicut illud in Psalmo, Qui habi-
tat in cælis irridebit eos, et Dominus subsanna-
bit, eos, nihil sententiæ deperiret, etiamsi ita
diceretur, Qui habitat in cælis subsannabit eos, Psal. 2. 4.
et Dominus irridebit eos. Sicut enim qui habitat
in cælis, ipse est Dominus: ita sive Pleiadis no-
men, sive Orionis, in eadem significatione est,
si per utrumlibet omnia sidera intelliguntur. O-
mnium itaque siderum nomine, omnes in Eccle-
sia tales intelligendi sunt, qui conversationem
habent in cælis. Nexus eorum intelliguntur, qui- Phil. 3. 20.
bus et invicem sibi et Deo connectuntur ne ca-
dant. Caritas autem numquam cadit. Quis autem 1. Cor. 13. 8.
hoc nosset, nisi ille ostendisset, qui ait, Man-
datum novum do vobis, ut vos invicem diliga- Johan. 13. 34.
tis: et, Qui me diligit, diligetur a Patre meo? Johan. 14. 21.
Septum eorum est quo sepiuntur divina Scriptu-
ra, quam non transgrediuntur. Quis autem hanc
aperit, nisi ad quem transitur, ut auferatur ve-
lamen? Tempus apertionis est eorum, id est,
demonstrationis et manifestationis, cum veniet
Dominus, et illuminabit abscondita tenebrarum, 1. Cor. 4. 5.
et manifestabit cogitationes cordis, et tunc erit
laus unicuique a Deo. Solus enim ipse hoc faciet
in tempore suo. Quia cum ipse apparuerit vita
nostra, et nos cum illo apparebimus in gloria. Col. 3. 4.
Inducet autem eos super ædificationem eorum,
qui eos faciet hoc possidere, quod hic ædificave-
rint. Si cujus enim opus permanserit, quod su- 1. Cor. 3. 14.
perædificavit mercedem accipiet. * *Scis commuta-* Job. 38. v. 33.
tiones cæli. Utrum in deterius, sicut ii qui cogno-
scentes Deum, non sicut Deum, glorificaverunt?
Noluerunt enim esse sedes Dei: ac per hoc mutati Rom. 1. 21.
sunt, cum evanuerunt in cogitationibus suis.
An in melius? Quia omnes quidem resurgemus, 1. Cor. 15. 51.
non tamen omnes immutabimur. Qui autem im-

(a) Am. Er. et aliquot MSS. *quem inflant.*
(b) Editi, *faciat.* MSS. cum LXX. *satiet.*

(c) Sic MSS. et LXX. At editi, *An aperies Arcturus.*

mutabuntur, manifestum est, cum ait, Et nos
immutabimur. Cum enim justi immutabuntur,
Matt. 5. 31. cælum immutabitur: quia thronus Dei cælum
est, et sapientia verbum Dei, et Deus erat ver-
bum, et thronus sapientiæ anima justi. An u-
trumque potius? Non enim commutationem cæ-
Job. 38. v. 33. li, sed *commutationes* dixit. * *Aut omnia quæ
sub cælo* (*a*) *pariter fiunt*. Sicut enim hujus mu-
tationes afficiunt ea quæ sub cælo sunt, ita et
cum mutantur justi, sive in deterius, sive in
v. 31. melius, afficiunt carnales ad utrumque. * *Voca-
bis nubem voce:* aut interiore, aut illa qua di-
Johan. 21. 19. ctum est, Sequere me, aut illa qua dictum est,
Act. 9. 4. Saule Saule, quid me persequeris. * *Et in tre-
Job. 38. v. 34. more aquæ validæ obedient tibi:* populi poten-
Phil. 2. 12. tes, cum audiunt, In timore et tremore vestram
ipsorum salutem operamini: Deus est enim qui
operatur in vobis et velle et operari, pro bona
Job. 38. 35. voluntate. * *Mittes* (*b*) *vi flumina, et ibunt*. Flu-
Johan. 7. 38. mina, inquit, de ventre ejus fluent aquæ vivæ.
Vi autem dicit, fiducia, qua persecutores non
Matt. 11. 12. timuerunt: quia et qui vim faciunt, diripiunt re-
gnum cælorum. * *Aut dicent tibi, quid est?* id
Job. 38. v. 35. est, numquid abs te quærent vel voluntatem jus-
Act. 9. 6. sionis tuæ, sicut Saulus ait, Quid me jubes fa-
cere? aut spem mercedis suæ, sicut dixerunt,
Ecce dimisimus omnia, et secuti simus te, quid
Matt. 19. 27 ergo erit nobis? * *Quis dedit mulieribus textu-
Job. 38. v. 36. ræ sapientiam, et varietatum scientiam?* Texit
et apud Salomonem mulier vestimenta viro suo
Prover. 31. Opera ergo intelligenda sunt Ecclesiarum, qui-
bus honoratur Deus. Nam et ipsa textura, id est,
infirmos fratres, tamquam lanuginantem tra-
mam firmorum atque erectorum spiritalium, qua-
si staminum contextione constringere maximum
et singulare opus est Ecclesiarum. Et varietatum
scientia ad id valet, ut tamquam in polymito ea
est varietas colorum, qua non turbetur decus
unitatis; sic in fratribus ita sint dona diversa,
Ephes. 48. ut nulla invidiæ discrepantia, cohæreant sibi,
sufferentes invicem in dilectione, studentes ser-
Job. 38. v. 17. vare unitatem spiritus in vinculo pacis. * *Aut
quis est qui numeret nubes sapientia?* Novit e-
2. Tim. 2. 19. nim Dominus qui sunt ejus. Quis autem hoc ho-
Job. 38. v. 37. minum, inquit, novit? * *Et organa cæli in ter-
ram declinavit?* Angelos cælestes, per quos di-
vinæ voces enuntiari solent. Non enim ceciderunt
sicut ille unus; sed flexu obedientiæ declinati
sunt in terram: maxime cum et ipse Dominus
Matt. 4 11. esset in terra. Nam Evangelista inquit, Et An-
Job. 38. v. 38. geli ministrabant ei. * *Diffusus est autem si-
1. Pet. 5. 5. cut terra cinis, et agglutinavit eum sicut lapi-
dibus* (*c*) *cibum*. Diffusa est late atque abun-
danter humilitas pœnitentiæ, ad hoc ut Domi-
nus qui superbis resistit, humilibus autem dat
gratiam, cohæreret eis tamquam glutine cari-
tatis homo hominibus, ut mediator esset Dei
1. Tim. 2. 5. et hominum, seipsum illis dans cibum per sa-
1. Cor. 1. 17. cramentum corporis et sanguinis sui, stulta
mundi tamquam lapides eligens, ut confundat
sapientes. Angelis enim cibus est inquantum est
verbum Dei apud Deum: lapidibus autem ut ci- Johan. 1. 14.
bus esset, Verbum caro factum est, et habita-
vit in nobis. Ergo agglutinabitur hominibus, præ-
cedente pœnitentia, tamquam cinis diffundatur
faciens ei viam. Hinc ille qui dicebat, Facite er- Matth. 3. 8.
go fructus dignos pœnitentiæ, et ne dixeritis vo-
bis, Patrem habemus Abraham: potens est e-
nim Deus de lapidibus suscitare filios Abrahæ.
Quibus lapidibus eum tamquam cibum aggluti-
nandum esse nuntiabat. Si autem non præcedit Psal. 137. 6.
humilitas pœnitendi, non agglutinabitur, quia
excelsa a longe cognoscit. * *Aut capies leoni es-* Job. 38. v. 39.
cas, aut animas draconum replebis? De diabo- Psal. 90. 13.
lo dictum est, Et conculcabis leonem et draco-
nem: propter insidias et iram. Omnes ergo an-
geli ejus leonibus et draconibus comparantur.
Ille autem capit eis escas, et animas eorum re-
plet, qui de impietate convictos tradit ejus in
potestatem. Volunt enim latere impietatem suam:
sed cum producuntur utique capiuntur, ut sint
in potestate diaboli et angelorum ejus, quibus
consenserunt. * *Pavidi enim sunt in cubilibus* Job. 38. v. 40.
suis: in latebris insidiarum suarum. Nam si pa-
vidi non essent, quis subsisteret? Pavent autem
illius imperium, sub quo exclamarunt, Quid ve- Marci 1.
nisti ante tempus perdere nos? Et quemadmo- 24. et 5. 11.
dum de porcis manifestum, est, quod in eos
non issent, nisi permissi essent, sic intelligen-
dum est nihil eos in quemquam posse nisi per-
missos: permitti autem justitia, qua reguntur
omnia, sive probationis caussa, sive vindictæ,
vel ad damnationem, vel ad correctionem irro-
gatæ. * *Et sedent in silvis insidiantes*. Non enim Job. 38. v. 40.
quiescit in eis voluntas nocendi, etiam cum po-
testas non datur. Observant autem in insidiis in
tam silvosa densitate occasionum carnalium quis
capiatur divinis legibus, id est convincantur de
peccato suo, ita ut eorum escæ deputari merea-
tur. * *Quis autem præparavit corvo escam, pulli* v. 41.
enim ejus ad Dominum clamantes, et errantes,
et escam quærentes: ut est in Psalmo, Et pullis Psal. 146. 9.
corvorum invocantibus eum. Cui sententiæ est
locus iste simillimus. Nec in malo possunt intel-
ligi, quia invocant eum. Significantur ergo ni-
gri, hoc est peccatores nondum dealbati remis-
sione peccatorum. Sed ideo pulli quia jam hu-
miles: ideo errantes, quia nondum cognoverunt
veritatem, quam tamen pie quærunt cum ad Do-
minum clamant. Præparari autem corvo esca po-
test, propter ejus præscientiam qui novit etiam
nondum humilem quemque conversum iri: sed
tamen pulli, hoc est humiles ad Dominum cla-
mant. * *Si cognovisti tempus pariendi tragela-* IN CAP. XXXIX. v. 1
phorum petras? τράγος hircus est, ἔλαφος cer-
vus: Tragelaphus ergo compositum ex hirco et
cervo animal. Significat igitur mentem servien- Rom. 7 22.
tem legi Dei secundum interiorem hominem. Vi-
det autem, quantum adhuc ex parte hircus est,
aliam legem in membris suis repugnantem legi

a) Editi, *quæ sub cælo sunt*. Abest sunt a MSS. Floriac.

(b) LXX. κεραυνοὺς· *fulmina* Vulg. *fulgura*.
(c) LXX. ὥσπερ λίθῳ κύβον *sicut lapide cubum*.

mentis suæ, et captivantem se in lege pecca-
a ti. (*a*) Peperit antem talibus petras opportuno
tempore, ille, qui firmamenta solida exemplo-
rum in Scripturis posuit, in quibus et quiescen-
Gal. 5. 17. tes de se non desperent, quorum caro concupi-
scit adversus spiritum et spiritus adversus car-
nem, donec vivacitate cervi serpentinis suasio-
Rom. 6. 12. nibus superatis spiritu vivant, et spiritum se-
ctentur, ne regnet peccatum, (unde similitudo
hirci ducitur,) in eorum mortali corpore, ad
Job. 39. v. 1. obediendum desideriis ejus. * *Aut partus cerva-
rum custodisti?* Ecclesiarum in numero spirita-
lium, materno affectu imitationem suam persua-
dentium: quibus jam nihil possunt serpentinæ
opiniones nocere: tamen et tales custodiuntur
v. 2. non de se, sed de Deo præsumentes. * *Et nu-
merasti menses partus earum?* Non enim pariunt
nisi per Evangelium, quod a baptismo suo Do-
minus usque ad passionem et adscensionem suam
certis mensibus magisterii sui auctoritate præ-
dicavit. *Et dolores earum solvisti?* Non enim si-
Gal. 4. 19. ne dolore dicebatur, Filii mei, quos iterum par-
turio, donec Christus formetur in vobis. Solvun-
tur antem isti dolores cum fuerit partus editus,
id est, veritas persuasa eis, pro quibus ita in-
gemiscitur, id agente in interioribus conscien-
Job. 39. v. 3. tiæ verbo Dei. * *Et nutristi hinnulos earum si-
ne metu?* in lacte sacramentorum non timidos,
Rom. 8. 15. Non enim acceperunt spiritum servitutis iterum
Job. 39. v. 3. in timore. * *Partus earum* (*b*) *emittes:* in liber-
b tatem uberioris pascuæ spiritalis. * *Abrumpent
v. 4. filii earum:* vincula Concupiscentiarum sæcula-
rium. *Multiplicabuntur in tritico:* solidiore ci-
bo sapientiæ, post nutrimenta lactis. *Exibunt
et non revertentur eis.* Exibunt, tamquam ex an-
gustiis doctrinæ, quæ per homines incipientibus
traditur; et non revertentur matribus suis, non
jam opus habentes lacte, nec doctoribus homi-
nibus indigentes. Sane isti tres versus non per
v. 5. interrogationem pronuntiandi sunt. * *Quis au-
tem est qui dimisit onagrum liberum?* Mirum ni-
si eos per onagrum significat, qui pauci ab o-
mni negotio liberi Deo serviunt. *Et vincula e-
jus quis resolvit?* Affectionum carnalium atque
v. 6. popularium. * *Posui enim habitaculum deser-
Psal. 62. 1. tum et tabernacula ejus salsuginem:* unde cla-
Job. 39. v. 7. met, Sitivit in te anima mea. * *Irridens multi-
tudinem civitatis:* quam Babyloniam Scriptura
dicit; perambulantem per istam viam, quæ du-
cit ad perditionem. *Et querelam exactoris non
v. 8. audiens:* nemini quidquam debens. * *Conside-
ravit montes pascuæ suæ;* magnitudinem reve-
lationum. *Et post omne viride quærit:* omne sem-
v. 9. piternum. * *Volet autem monoceros servire tibi?*
superbus dignitate hujus sæculi, quia et tales
subjugavit Christus et ministros Ecclesiæ con-
stituit: *μονόκερως* enim unicornis est, quod su-
perbiam significat. *Aut dormire super præsepe
tuum?* sicut super illius humilitatem qui etiam
in præsepi est infans positus, requiescitur se-

A curitate veniæ peccatorum, et oblivione cura-
rum malæ conscientiæ. * *Et alligabit in loris* v. 10.
jugum suum? jugum lene portans alligatum lo-
ris, hoc est, in auctoritatibus eorum, qui car-
nem mortificaverunt, atque domuerunt. Unde et Matth. 3. 4.
Johannes zona pellicea cingebatur, non asperis Marc. 1. 6.
restibus peccatorum. * *Aut ducet tibi sulcos in* Job. 39. v. 10.
campo? aperiet pectora plebis obedientis ad ob-
tinendum regnum Dei * *Confidis autem in eo,* v. 11.
quia mutata est virtus ejus? ut non vanitatem
humanæ laudis et honoris etiam in Ecclesiæ mi-
nisterio requirat, sicut requirebat in sæculo.
Aut dimittes ei opera tua? sicut ille, pro quo
se dicit Apostolus legatione fungi, exhortans 2. Cor. 5. 20
pro Christo reconciliari Deo. * *Et credes ei, quia* Job. 39.
reddet tibi sementem? Nihil ex eo suo domina- v. 12.
B tui vindicabit. Sementem quippe dicit opus se-
minandi. *Et in aream tuam inferet?* Ut sit in- Lucæ 10. 2.
ter illos, quibus ipse Dominus præcepit rogan-
dum Dominum messis, ut mittat operarios in
messem suam: non autem ut sibi velit aream
facere, sicut princeps hæresum et schismatum,
et quicumque non Dei gloriam quærunt, sed
suam. Difficillimum est enim, ut velit iste mo-
noceros, sed tamen et hoc præstat atque efficit
in hominis animo, qui facit mirabilia solus, con-
silia destruens, et omnem altitudinem extollen-
tem se adversus scientiam Dei, et captivans o-
mnem intellectum ad obedientiam suam. *Penna
struthionum mixta est alis herodionis et accipi-
tris.* Tardis ingenio, quos significant struthio-
nes quia volare non possunt, donatum esse per
C ejus gratiam, qui stulta mundi elegit, ut æqua- 1. Cor. 1. 27.
rentur ingeniosorum celeritati pariter creden-
tium, qui per alias aves quas commemoravit si-
gnificantur, per hunc versum intelligendum est.
* *Et reliquit in terra ova sua.* Jam incipit de Job. 39.
struthione dicere, id est, de his quos per hoc v. 14.
animal significat non enim miscerentur pennæ
eorum tardæ alis velocium avium ad pariter vo-
landum, nisi spem priorem in terra relinque-
rent, quam per ova significat. *Et in pulvere ca-
lefiunt.* Quia etsi id quod sperabat in sæculo non
adtenderit, plerumque faventibus amatoribus
sæculi, qui pulveri comparantur, provenit. * v. 15.
*Et oblita est, quia pes disperdet ea, et bestia
agri conculcabit ea.* Quod si et adversa cujus-
quam cupiditas et iniqui hujus mundi perturbent,
D et obterant spem ejus talem, tamquam ova e-
jus quæ relinquit in terra; ita non curat, ut tam-
quam oblita non sentiat. * *Obduruit contra filios* v. 16.
suos, ne sint ejus: etiamsi jam non spes sit si-
cut ova sed res, ipsa sicut filii jam nati, hoc est
felicitas temporalis, fortiter contemnit eam, no-
lens eam suam esse felicitatem; quia illam ve-
ram desiderat. *Frustra laboravit absque ullo ti-
more.* Hoc antequam convertatur: laborat enim
spe sæculi sine fructu, et quod est insipientius,
sine ullo timore, dum præsumit in rebus incer-
tis. *Quia despexit eam Deus in sapientia, et non* v. 17.

(a) Lov. *parat.* At Am. Er. et nostri omnes MSS. *pe-
perit.*

(b) Sic MSS. juxta LXX. Editi vero, *euntes.*

distribuit ei intellectum. Quid enim stultius, quam | A
fidere in vanitate, et laborare ad acquirenda pe-
ritura sine ullo timore amittendi? Concipiunt e-
nim plerique hunc affectum, quibus longa feli-
citas sæculi provenit, præsertim si ab avis, et
atavis perpetua successione ducatur, ut se re-
pente infelices fieri posse non credant. Et quia
magni solent apparere in terra, non tamen pen-
nis virtutum cælesti conversatione frui, recte
struthionibus comparantur. Sed adtende quod
v. 18. sequitur: * ***Cum tempus fuerit, in altum eva-***
labit, et irridebit equitem et adscensorem. Po-
Gal. 4. 4. stea quam venit plenitudo temporis, ut præcipe-
1. Tim. 6. 17. retur divitibus hujus sæculi, non superbe sape-
re, nec sperare in incerto divitiarum, sed in
Deo vivo, cœperunt sursum cor habere ad Do-
minum, et deridere superbos persecutores, quos | B
Dominus projecit in mare: tunc enim penna stru-
thionis mixta velocibus avibus, cœlum petit, et
cetera quæ de hoc animali supra dicta sunt, fi-
Job. 39. v. 19. unt. * ***An tu circumdedisti equo virtutem?*** Mar-
tyrem videtur describere, intrepidum et alacrem
testem fidei salutaris, non tamen virtute pro-
Eph. 6. 11. pris, sed qua eum circumdedit Dominus. *Et in-*
seruisti collo ejus hinnitum? Induite vos arma-
Job. 39. turam Dei, ut possitis resistere in die malo. *
v. 20. ***Et gloria pectoris ejus*** (a) ***audacia.*** Hæc est au-
Isaiæ 65. 1. Rom. 10. 20. dacia, qua Isaias audet, et dicit. (b) Gloria ve-
ro pectoris est conscientia opus hominis probans,
a ut in semetipso habeat quisque gloriam et non
b in altero. * (c) ***Prodiens*** *in campo luxuriat.* In
c lucem libertatis exiens, facilitate boni operis in
Job. 39. v. 21. latitudine caritatis exsultat. *Et procedit in præ-* | C
lium cum virtute: adversus tentationes adversi-
v. 22. tatum. * *Occurrensque jaculo contemnit:* quia
Ephes. 6. 16. circumposita sunt ei arma, in quibus est illud
scutum fidei, in quo ignita inimici jacula exstin-
Job 39. v. 22. guuntur. *Nec se avertit a ferro:* vel a morte vi-
sibili, vel quia sunt et duri ad non consentien-
dum veritati, et acuti ad persequendum a qui-
bus se non avertit, quia ipsos etiam ut diligat
v. 23. jubetur. * *Super ipsum enim gaudet arcus et*
gladius. Per confessionem quippe ejus asseritur
et comminatio Dei, quæ invisibiles pœnas longe
prænuntiat, et testificatio verbi, qua omnes tam-
quam cominus errores debellat. Aliud est et e-
nim minari, quod longe futura sunt supplicia
peccatorum, quod est tamquam arcu tela inten-
dere: aliud tamquam manu ad manum gladio ver- | D
bi præsentes debellare cupiditates. *Lanceæ ha-*
stæque tremore. Quid est quod lanceæ hastæque
tremore super ipsum gaudet arcus et gladius? An
quia nisi et ipse tremat, hoc est, timeat futuram
mortem, quam jaculatur divina justitia, non po-
test præsentem contemnere, quam persecutor
minatur, ut intrepidam habeat confessionem, et
prædicet cum fiducia veritatem, cui non pos-
sint inimici resistere atque ita *super eum gau-*
deat, hoc est, per ipsum libere asseratur Doctri-
na Dei, per quam minatur impiis futurum inte-

ritum, et interficit præsentem iniquitatem? Ni-
si enim gaudium spei nostræ cum tremore da-
mnationis esset, in nobis negligens esset ipsa
securitas et superba præsumtio; neque in Psal- Psal. 2. 11.
mo nobis diceretur, Exsultate ei cum tremore. Job. 39.
* ***Et iracundia evertit terram.*** Apud semetipsum v. 24.
irascens, ad evertendas in se terrenas concupi-
scentias et timores carnales, quibus quisque a
tolerantia passionis avertitur. In hac sententia
forte dictum est, Irascimini et nolite peccare. Psal. 4. 5.
Cum iracundia enim saluberrima se debet quis-
que correctione corripere, dicens, Ut quid tri- Psal. 41. 1. et 7.
stis es anima mea, et quare conturbas me? Spe- Rom. 10. 10.
ra in Deum, quia confitebor illi. Quia enim ore
confessio fit ad salutem, statim sequitur, Salu-
tare vultus mei Deus meus. * ***Nec credet, donec*** Job. 39.
clamaverit tuba. Ante tempus quippe tentatio- v. 24.
nis, etiamsi eversa est terrena trepidatio, non
apparet, nec facile credendum est, nisi tempus
ipsum tentationis docuerit. * ***Cum autem tuba*** v. 25.
cecinerit, dicet, Euge. Cum tempus tentationis
venerit, tum vero placebit ei anima ejus, si glo-
riatur in tribulationibus, Quia tribulatio patien- Rom. 5. 3.
tiam operatur, patientia vero probationem, pro-
batio vero spem: ut jam non dicat animæ suæ
irascens, Ut quid conturbas me? Sed glorians Ps. 145. 2.
dicat, Lauda anima mea Dominum. * ***Et procul*** Job. 39.
odoratur pugnam: non quasi in hominibus per- v. 25.
sequentibus qui videntur, sed procul, hoc est,
longe ab oculis: sciens quia non est ei collucta- Ephes. 6. 12.
tio adversus carnem et sanguinem, sed adver-
sus principes et potestates, et rectores mundi, »
tenebrarum harum, adversus spiritalia nequi- »
tiæ in cælestibus, hoc est procul. Apte autem di-
ctum est, *odoratur*, propter principem pote-
statis aeris hujus. Odores quippe olfactu sen-
tiuntur, sive boni, sive mali. *Odoratur* ergo
pugnam, qui intelligit principem potestatis ae-
ris hujus operari in filiis diffidentiæ; quorum Ephes. 2. 2.
persequentium iras aut insidias patitur, ut ad-
versus spiritalia nequitiæ spiritalibus armis di-
micet, non corporalibus adversus carnem et san-
guinem, id est malos et perditos homines, quos
carneis oculis videt. * *Tonitrum ducum et cla-* Job. 39.
morem: subaudiendum est, odoratur. Tonitrum v. 25.
autem propter ipsum aerem puto dictum esse,
in quo clausa spiritalia nequitiæ versantur. Non
enim rectores mundi propterea dicti sunt hi spi-
ritus, quia cælum et terram regunt, sed sicut
ipse exponit Apostolus. Etenim ne ita intellige-
retur, subjecit statim quid dixerit rectores mun-
di, tenebrarum harum, inquit, hoc est impio- Ephes 6. 12.
rum: quibus ad Dominum conversis dixit, Fui- Ephes. 5. 8.
stis enim aliquando tenebræ, nunc autem lux in
Domino. In voluntate enim cujusque est, utrum
tenebræ sit, an lux: sed cum tenebræ, in seipso,
hoc est, peccatis, quæ ipsius sunt propria: cum
autem lux, non in seipso, sed in Domino, a quo
illuminatur, ut quemadmodum dixit Isaias, te- Isaiæ 58. 10.
nebræ ejus sint velut meridies. Dicitur et in Psal-

(a) Floriacensis codex, *audaciam.*
(b) Apud Lov. post *dicit*, additur, *Inventus sum a non quærentibus me: palam apparui his qui me non interroga-*
bant, quod totum abest ab Am. Er. et MSS.
(c) Apud LXX. *ἀνορύσσων*, *fodiens.*

Psal. 17. 29. mis, Illuminabis tenebras meas. Quos ergo dicit Apostolus rectores tenebrarum, ipsi et in hoc versu dicti sunt duces. Ducuntur enim et ab his tenebræ, hoc est impii, ut persequantur pios, id est, eos qui persecutionem patiuntur propter justitiam, non eos qui patiuntur propter impietates et iniquitates suas. Ducum autem talium clamorem dicit odorari martyrem: non quia sonitus aliquis inde auditur auribus corporis, sed quia cordis auribus per fidem clament, quanta diabolus et angeli ejus adversus Dei servos ma-
2. Cor. 2. 11. chinentur: unde ait Apostolus, Non enim ignoramus astutiam ejus. Adversus quem clamorem ducum, surdæ utique sunt aures infidelium. *
Job. 39. v. 26. *Numquid in sapientia tua plumescit accipiter?* sicut in sapientia Dei, quæ est Christus, novus homo paulatim innovatur, conversationem habiturus in cœlestibus. *Expansis pennis immobilis, respiciens ad Austrum?* explicatis ab omni impedimento sæculari virtutibus geminæ dilectionis permanens inconcussus in fide, non tamen in hoc ipso de seipso præsumens, sed sperans in Deum, et in illum revocans intentionem, a quo ipse caritatis ardor inspiratur, ut fortitudi-
Ps. 61. 2. et 3. nem suam ad ipsum custodiat, dicens, Nonne Deo subjecta erit anima mea? ab ipso enim salutare meum: etenim ipse est Deus meus et salutaris meus, susceptor meus, non movebor amplius. * *Ac tuo præcepto exaltatur aquila?* sic-
Job. 39. v. 27. ut ejus præcepto, qui ait, Cum exaltatus fue-
Johan. 12. 31. ro, omnia traham ad me. Pro nobis enim moriturus, et corpus resurrectione levaturus in cœ-
Matth. 24. 28. lum, Ubi fuerit, inquit, cadaver, illuc congre-
Ps. 102. 5. gabuntur et aquilæ. Satiavit enim in bonis cœlestibus desiderium ejus, cujus sicut aquilæ juventus renovabitur. Potest et exaltatio aquilæ
2. Cor. 5. 13. ad id pertinere, quod ait Apostolus, Sive enim mente excessimus, Deo: ut versus qui etiam ibi sequitur de vulture, ad id pertineat quod etiam ibi sequitur, Sive temperantes sumus, vobis.
Job. 39. v. 28. Sequitur enim, * *Aut vultur super nidum suum in petra sedens morabitur:* quis ex affectu dictum videtur non sublimia contemplandi mentis excessu, sed inferioribus consulendi per temperantiam quæ humanis rebus congruitur; ut impii qui pro mortuis habentur, justificati per verbum, hoc est, quasi ore devorati convertantur in corpus Ecclesiæ. Vultur enim de mortuis pascitur: et ideo *super nidum suum*, ubi tamquam fetus ponit opera huic vitæ necessaria. Ideo autem in *petra*, quia cum dixisset Apostolus, Sive temperantes sumus, vobis; continuo subjun-
1. Cor. 10. 4. Phil. 1. 23. xit; Caritas enim Christi compellit nos, petra autem erat Christus. Et bene *sedens morabitur*, secundum id quod dictum est, Compellor autem » ex duobus, concupiscentiam habens dissolvi et » esse cum Christo, multo enim magis optimum: » ut hoc ad exaltationem aquilæ pertineat; ad vulturem vero sedentem in nido, et morantem, Manere in carne necessarium propter vos. Et quia petra etiam tota Ecclesia bene intelligitur, propter etiam Simonem, qui ob hoc a Domino Petrus appellatus est, summitas petræ est caput

A Ecclesiæ. Ad hoc additur versus qui sequitur. * *In summitate petræ et in caverna.* Summitas enim refertur ad id quod est caput, caverna vero ad id quod vita nostra abscondita est cum Christo in Deo. * *Et cum ibi fuerit, quærit escas:* de quibus dictum est Petro, Macta et manduca, ut incorporaret Ecclesiæ credituros ex gentibus. *Longe oculi ejus respiciunt:* * *et pulli ejus volutantur in sanguine.* Spe futuræ immortalitatis in vitam æternam intentionem suam longe porrigit: quamvis opera ejus in carnis infirmitate volutentur, id est, dubiis motibus jactetur; dum incertum habet humana ignorantia ex iis, quæ misericorditer facit, quid cui prosit ad Deum, cum tamen longe oculis prospicientibus propter æternam salutem sincera caritate dispensat. Sed B cum invenerit iste talis operator et dispensator eos, qui per affectum, quo renuntiant diabolo, jam mortui sint huic sæculo, sine dubitatione aliqua eis exhibet oris ministerium in opere sermonis, quo eos in corpus Ecclesiæ jam paratissimos trajiciat. Et ideo sequitur, *Ubicumque fuerint cadavera, confestim reperiuntur.*
Job. 39. v. 28. Col. 3. 3. v. 29. Act. 11. 7. Job. 39. v. 30.

* *Respondit Dominus, et dixit.* Quod nunc Dominus tamquam repetit sermonem, cum ipse loqueretur, intelligitur Job ad ea, quæ dicta sunt, obstupuisse in silentio, et quievisse, ut nihil amplius dicere auderet. Ergo duobus qui sequuntur versibus exhortatur eum Dominus ad respondendum. *Numquid qui disputat cum Omnipotente, quiescit?* hoc est, Quare tu quiescis cum Omnipotente disputans? *Arguens Deum* C *respondebit ita?* subaudiendum est, numquid, ut sit sensus, Numquid arguit Deum qui disputans respondebit? Quærendo enim cum Omnipotente disputatur, non convincendo aut refellendo. Non ergo quia Omnipotens est, ideo quiescendum est a disputando cum eo. Neque enim ad arguendum ab eo aliquid per disputationem tamquam ab ipsa veritate requiritur. Potest et sic intelligi, Numquid qui disputat cum Domino, quiescit, id est, quia non quiescit qui cum Omnipotente disputat, non est cum eo disputandum ut quiescatur? Solet enim disputans contradicere: qui autem contradicit Deo, quiescere non potest, hoc est, non invenit quietem, nisi in ejus voluntate sine ulla contradictione consentiat. *Arguens enim Deum respondebit ita,* D id est, cum disputando respondet Deo arguit Deum, et propterea non pervenit ad quietem. Unde dictum est, O homo, tu qui es qui respon- Rom. 9. 20. deas Deo? Sed quid tale fecerat Job? Non enim Deus sic illum accipit tamquam contradicentem sibi, sicut amici ejus non intelligentes; cum tale testimonium illi perhibeat, et in capite libri, et in fine. An propter personam, quam Job gestabat dictum est, hoc est, corporis Domini, quod est Ecclesia, in qua multa infirmorum pars est, non quidem desperatorum, sed tamen adhuc in provectu suo periclitantium, quibus pene commoventur pedes, et quorum Psal. 72. 2. 3. etc. paulo minus effunduntur gressus, dum zelant in peccatoribus, pacem peccatorum intuentes? »
v. 31. v. 32.

» Qui dicunt, Quomodo scivit Deus, et si est
» scientia in Altissimo? Ecce ipsi peccatores, et
» abundantes in sæculo obtinuerunt divitias. Num-
» quid vane justificavi cor meum, et lavavi in in-
» nocentibus manus meas, et fui flagellatus tota
» die, et arguitio mea in matutinum? Nam hinc
» potius Job ipse videtur respondere sequentibus
» versibus.

Job. 39. v. 33. * ***Respondens autem Job dixit, Quid ergo judicer commonitus et increpatus a Domino, audiens talia cum nihil sim?*** id est, quid ergo mihi judicium comparo, cum me commonet et arguit Dominus, si ei contradicam: ***audiens talia***, id est intelligens quanta justitia et misericordia mecum sic agatur, cum per meipsum
v. 34. utique nihil sim? ***Quod responsum dabo?*** id est, quid potero contradicere veritati? ***Manum ponam ad os meum***, id est, tenebo et cohibebo loquacitatem meam. * ***Semel locutus sum, iterum non adjiciam.*** v. 35. Nisi in mysterio accipiatur, quomodo semel locutus est Job, qui toties locutus est? Aut quomodo iterum non adjiciet, post paulnium locuturus? Sed locutio hic intelligenda est progressus animæ in hæc exteriora, quo relinquit Deum, et ei resistit. Unde major iste Gen. 18 20. progressus, etiam clamor in Scriptura appellatur, cum dicit Deus clamorem Sodomorum ad se pervenisse. Cui locutioni atque clamori contrarium est beatissimum illud silentium, de quo dicitur, Et silebit sine timore ab omni malignitate. Bene itaque dicit semel se locutum continua quadam locutione in tota vita veteris hominis, cum esset spiritus ambulans, et non revertens. Psal. 77 39. Nunc autem manum imponens ori, ne ultra progrediatur, promittit se non adjicere iterum, ne recedat a Deo. Amen.

ADMONITIO

IN LIBRUM CUI TITULUS SPECULUM.

Scripturam sacram speculi vice esse nobis propositam observat Gregorius in lib. 2. *Moral. c.* 1. *adeoque hanc, ubi virorum illustrium gestis narrandis insistit, non eorum peccata et lapsus, omninoque nihil silentio præterire notat, quo minus ad informandos mores exempla cuique homini presto sint opportuna. Verumtamen istud speculi munus habet Scriptura alio itidem ex capite; immo id sibi vindicat ea maxime parte, qua vitæ præcepta continentur; quibus videlicet in cospectu positis, si ulla est in moribus labes, si decus speciesque non ementita pietatis in animo insidet, facilius dijudicatur. Hæc itaque præcepta S. Doctoris Augustini studio collecta fuisse in unum librum, cui* Speculo *nomen ab ipso inditum est, fidem facit Possidius in ejus vita c.* 28. *quo loco recensitis ante Retractationum libris, continenter subjicit,* Quique prodesse omnibus volens, et volentibus multa librorum legere et non valentibus, ex utroque divino Testamento: vetere et novo, præmissa præfatione præcepta divina seu vetita ad vitæ regulam pertinentia excerpsit, atque ex his unum codicem fecit: ut qui vellet legeret, atque in eo vel quam obediens Deo, inobediensve esset agnosceret: et hoc opus voluit Speculum appellare. *Tum vero Vandalorum in Africam irruptionem, quæ ad annum Christi* 428. *pertinet, brevi post tempore contigisse refert. Unde intelligas opus istud esse anni fere* 427. *quod subinde inter opuscula Retractationum libris posterius edita numeratur in antiquis codicibus, uti in Retractationum fine Tom.* 1. *adnotatum fuit. Eumdem librum probe cognitum se habuisse significat Cassiod. Senator in lib. de Institutione div. Scrip. c.* 16. *hisce verbis,* Liber ejusdem *Augustini* quasi Philosophiæ moralis, quem pro moribus instituendis atque corrigendis ex divina auctoritate collegit, Speculumque nominavit, magna intentione legendus est.

Porro cum ad vulgi usum istud pium opus compararet S. Doctor, eo noluit nisi faciliores intellectu præceptiones comprehendi. Quo etiam consilio adductum credimus, ut versione uteretur non ex Græco LXX. *quam sequi solebat, sed ex Hebræo, quo hanc demum comperisset esse illa multis in locis planiorem. Nam hoc nomine eam aliquoties laudat in postremis suis libris quæstionum in Heptateuchum, ac præsertim in* 4. *de doctrina Christiana libro, quem tribus aliis adjiciens anno* 426. *aut* 427. *sic testimonium ex propheta Amos prolaturus loquitur in cap.* 7. Non autem, *ait*, secundum LXX. interpretes, qui etiam ipsi divino Spiritu interpretati, ob hoc aliter videntur nonnulla dixisse, ut ad spiritalem sensum scrutandum magis admoneretur lectoris intentio, unde etiam obscuriora nonnulla, quia magis tropica, sunt eorum: sed sicut ex

Hebræo in Latinum eloquium presbytero Hieronymo utriusque linguæ perito interpretante translata sunt. *Præterea si quæ forsitan ex congestis in Speculum sententiis contrariæ viderentur, conciliare decreverat et illustrare propositis postea quæstionibus: quas quidem in MSS. codicibus frustra quæsivimus, cumque de hoc labore nihil dicat Possidius, qui de ipsa vel præfatione Speculi tacendum non existimavit, haud immerito creditur Augustinum ab eo explendo præpeditum fuisse.*

Aliud non ita pridem Hieronymi Vignerii cura prodiit Speculum sub Augustini nomine; in quo sententiæ Scripturam revocantur ad certa quædam capita instituta variis de rebus sacram doctrinam spectantibus, adeo ut non tam vitæ instituendæ consilio, quam erudiendi animi caussa, comparatum esse videatur. Quocirca istud minus cum eo convenit Speculo, quod et Possidii verbis et Augustini præfatione describitur: planeque oportet sicuti nostrum hoc genuinum, ita Vignerianum illud spurium habeamus.

SANCTI
AURELII AUGUSTINI
HIPPONENSIS EPISCOPI
SPECULUM. *

* Scriptum sub annum Christi 427.

PRÆFATIO

A Quis ignorat in Scripturis sanctis, id est, Le-
gitimis, Propheticis, Evangelicis, et Apo-
stolicis, auctoritate canonica præditis, quædam
sic esse posita, ut tantum scirentur et crederen-
tur, ut est quod *in principio fecit Deus cælum*
Gen. 1. 1. *et terram*, et quod *in principio erat Verbum*,
Johan. 1. 1. et quæcumque facta divina vel humana tantum-
modo cognoscenda narrantur: quædam vero sic
esse jussa, ut observarentur et fierent, vel pro-
Exodi 20. 12. hibita ne fierent, ut est, *Honora patrem et ma-*
trem? et, *Non mœchaberis*. Horum autem quæ
Matth. 15. 4. et 5. 27. jubendo et vetando scripta sunt, alia sunt sacra-
mentorum velata mysteriis, quæ multa veteris
Testamenti populo illi facienda mandata sunt,
neque a populo Christiano nunc fiunt, sed tan-
tummodo intelligenda requiruntur atque tra-
Deut. 5. 12. B ctantur; sicuti est sabbatum ad visibilem voca-
tionem, sicut azyma in pane sine fermento, Pa-
Exodi 12. scha in ovis occisione; sicut tot genera sacrifi-
Num. 28. 16. etc. ciorum ciborumque vitandorum, et neomeniæ,
et annuæ sollemnitates, quas observant nunc
usque Judæi; et illæ justificationes, quæ non ad
opera justitiæ propriæ pertinent, sed aliquid
Exodi 21. 2 et 6. significare intelliguntur. Quis enim Christianus
septimo anno cogitur servum reddere libertati;
et si discedere ille noluerit, ejus auriculam su-
bula pertundere ad postem, et cetera hujusce-
modi? Alia vero etiam nunc facienda sunt, si
facienda præcepta sunt; nec facienda, si prohi-
bita; qualia sunt illa quæ dixi, *Honora patrem*
et matrem, et, *Non mœchaberis*. De his igitur
quæ ita sunt posita in litteris sacris, vel juben-
C do, vel vetando, vel sinendo, ut etiam nunc, id
est tempore novi Testamenti ad vitam piam exer-
cendam moresque pertineant, hoc opus quod in
manus sumsi componere aggressus sum: ut
quantum me Deus adjuvat, omnia talia de ca-
nonicis libris colligam, atque ut facile inspici
possint, in unum tamquam Speculum congeram.
Oportuit enim sic ea poni ab auctoribus nostris,
quemadmodum posita sunt, ut præcepta narra-
tionibus vel disputationibus propriis figurata, et
figuratis propria miscerentur, dum rerum ge-
starum ordo servatur, aut respondetur adversis,
aut qui docendi sunt instruuntur, aut occulto-
rum inventione quodammodo renoventur hi qui
prompta et aperta fastidiunt: nos autem in hoc
opere nec infidelem vel adducimus vel ædifica-
mus ad fidem; nec exercemus quibusdam salu-
bribus difficultatibus ingenium intentionemque
discentium; sed eum qui jam credens obedire
Deo voluerit, ut hic se inspiciat, admonemus,
quantumque in bonis moribus operibusque pro-
fecerit, et quantum sibi desit, attendat. Sic enim
potest et de his quæ habet gratias agere, et
de his quæ non habet ut habeat satis agere, ac
propter illa servanda curam precesque fidelis
pietatis adhibere. In his autem omnibus, quæ
inspicienda ponere institui, quæcumque inter se
videbuntur esse contraria, postea propositis quæ-
stionibus exponenda atque solvenda sunt. Sane
supplicia male-factorum, et præmia recte-facto-
rum, quamvis nonnulla commemoranda existi-
maverim, tamen in novo Testamento dissimilia
veteribus esse quis nesciat? Ab ipsa igitur Lege Johan. 1. 17.
quæ data est per Moysen, divinorum præcepto-
rum, qualia nos commemoraturos esse promisi-
mus, aggrediamur exordium.

DE LIBRO LEGIS, QUI EXODUS NOMINATUR.

Non facies tibi sculptile, neque omnem simi- Exodi 20.
litudinem quæ est in cælo desuper, et quæ v. 4
in terra deorsum, nec eorum quæ sunt in aquis
sub terra: * non adorabis ea, neque coles. *Item:* v. 5
* Non assumes nomen Domini Dei tui in vanum: v. 7
nec enim habebit insontem Dominus eum qui
assumserit nomen Domini Dei sui frustra. *Et*
paulo post: Honora patrem tuum et matrem, ut v. 12
sis longævus super terram, quam Dominus Deus
tuus dabit tibi. * Non mœchaberis. * Non fur- v. 13
tum facies. * Non loqueris contra proximum tuum et 14
falsum testimonium. * Non concupisces domum v. 15
proximi tui, nec desiderabis uxorem ejus: non et 16
servum, non ancillam, non bovem, non asinum, v. 17
nec omnia quæ illius sunt. *Item post Decalogum*
aliis in locis, hæc in eodem libro reperiuntur

v. 23 *præcepta vivendi:* * Non facietis (*a*) mecum deos
a argenteos, nec deos aureos facietis vobis. *Et*
Exodi 21. *aliquando post:* * Qui percusserit hominem vo-
v. 12 lens occidere, morte moriatur. * Qui autem non
v. 13 est insidiatus, sed Deus illum tradidit in manus
ejus, constituam tibi locum quo fugere debeat.
v. 14 * Si quis de industria occiderit proximum suum
per insidias, ab altari meo evelles eum, ut mo-
v. 15 riatur. * Qui percusserit patrem suum et ma-
v. 16 trem, morte moriatur. * Qui furatus fuerit ho-
minem, et vendiderit eum, convictus noxæ, mor-
v. 17 te moriatur. * Qui maledixerit patri suo aut ma-
v. 18 tri, morte moriatur. * Si rixati fuerint viri, et
percusserit alter proximum suum lapide vel pu-
gno, et ille mortuus non fuerit, sed jacuerit in
v. 19 lectulo; * si surrexerit et ambulaverit foris su-
per baculum suum, innocens erit qui percussit:
ita tamen ut operas ejus et impensas in medi-
v. 20 cos restituat. * Qui percusserit servum suum,
vel ancillam virga et mortuus fuerit in manibus
v. 21 ejus, criminis reus erit: * sin autem uno die su-
pervixerit vel duobus, non subjacebit pœnæ;
v. 22 quia pecunia illius est. * Si rixati fuerint viri,
et percusserit quis mulierem prægnantem, et
abortivum quidem fecerit, sed ipsa vixerit, sub-
jacebit damno, quantum expetierit maritus mu-
v. 23 lieris, et arbitri judicarint: * sin autem mors
ejus fuerit subsecuta; reddet animam pro ani-
v. 24 ma, * oculum pro oculo, dentem pro dente, ma-
v. 25 num pro manu, pedem pro pede, * adustionem
pro adustione, vulnus pro vulnere, livorem pro
v. 26 livore. * Si percusserit quispiam oculum servi
sui, aut ancillæ, et luscos eos fecerit; dimittet
v. 27 liberos pro oculo quem eruit. * Dentem quoque
si excusserit servo, aut ancillæ suæ: similiter
v. 28 dimittet eos liberos. * Si bos cornu petierit vi-
rum aut mulierem, et mortui fuerint; lapidibus
obruetur, et non comedentur carnes ejus, do-
v. 29 minus quoque bovis innocens erit. * Quod si bos
cornupeta fuerit ab heri et nudiustertius, et con-
testati sunt dominum ejus, nec recinsit eum, oc-
cideritque virum ac mulierem; et bos lapidibus
v. 30 obruetur, et dominum illius occident. Quod si
pretium ei fuerit impositum, dabit pro anima
v. 31 sua quidquid fuerit postulatus. * Filium quoque
et filiam si cornu percusserit, simili sententiæ
v. 32 subjacebit. * Si servum ancillamque invaserit,
triginta siclos argenti dabit domino, bos verò
v. 33 lapidibus obruetur. * Si quis aperuerit cister-
nam, et foderit, et non operuerit eam, ceciderit-
v. 34 que bos aut asinus in eam; * dominus cisternæ
reddet pretium jumentorum: quod autem mor-
v. 35 tuum est, ipsius erit. * Si bos alienus bovem
alterius vulneraverit, et ille mortuus fuerit; ven-
dent bovem vivum, et divident pretium; cadaver
v. 36 autem mortui inter se dispertient. * Sin autem
sciebat, quod bos cornupeta esset ab heri et nu-
diustertius, et non custodivit eum dominus suus;

A reddet bovem pro bove, et cadaver integrum ac-
cipiet. * Si quis furatus fuerit bovem aut ovem, Exodi 22.
et occiderit, vel vendiderit; quinque boves pro v. 1
uno bove restituet, et quatuor oves pro una ove.
* Si effringens fur domum, sive suffodiens fue- v. 2
rit inventus, et accepto vulnere mortuus fuerit,
percussor non erit reus sanguinis. * Quod si orto v. 3
sole hoc fecerit, homicidium perpetravit, et ipse
morietur. Si non habuerit quod pro furto reddat,
venumdabitur. * Si autem inventum fuerit apud v. 4
eum quod furatus est vivens, sive bos, sive asi-
nus, sive ovis; duplum restituet. * Si læserit v. 5
quispiam agrum vel vineam, et dimiserit jumen-
tum suum, ut depascatur aliena, quidquid opti-
mum habuerit in agro suo, vel in vinea, pro
damni æstimatione restituet. * Si egressus ignis v. 6
B invenerit (*b*) spicas, et comprehenderit acervos b
frugum, sive stantes segetes in agris; reddet
damnum qui ignem succenderit. * Si quis com- v. 7
mendaverit amico pecuniam aut vas in custo-
diam, et ab eo qui susceperat, furto ablata fue-
rint; si invenitur fur, duplum reddet: * si latet, v. 8
dominus domus applicabitur ad deos, et jurabit
quod non extenderit manum in rem proximi sui,
* ad perpetrandam fraudem, tam in bove quam v. 9
in asino, et ove ac vestimento, et quidquid da-
mnum inferre potest, et ad deos utriusque caus-
sa perveniet; et si illi judicaverint, duplum re-
stituet proximo suo. * Si quis commendaverit v. 10
proximo suo asinum, bovem et ovem, et omne
jumentum ad custodiam, et mortuum fuerit, aut
debilitatum, vel captum (*c*) ab hostibus; nullus- c
C que hoc viderit; * jusjurandum erit in medio, v. 11
quod non extenderit manum ad rem proximi sui;
suscipietque dominus juramentum, et ille red-
dere non cogetur. * Quod si furto sublatum fue- v. 12
rit, restituet damnum domino. * Si comestum a v. 13
bestia, deferet ad eum quod occisum est, et non
restituet. * Qui a proximo suo quidquam horum v. 14
mutuum postulaverit, et debilitatum aut mor-
tuum fuerit, domino non præsente; reddere com-
pelletur. * Quod si in præsentiarum fuit domi- v. 15
nus, non restituet, maxime si conductum vene-
rat pro mercede operis sui. * Si quis seduxerit v. 16
virginem, necdum desponsatam, et dormierit
cum ea; dotabit eam, et habebit eam uxorem.
* Si pater virginis dare noluerit, reddat pecu- v. 17
D niam juxta modum dotis, quam virgines accipe-
re consueverunt. * Maleficos non patieris vivere. v. 18
* Qui coierit cum jumento, morte moriatur. v. 19
* Qui immolat diis, occidetur, præter Domino v. 20
soli. * Advenam non contristabis, neque affliges v. 21
eum: advenæ enim fuistis in terra Ægypti. * Vi- v. 22
duæ et pupillo non nocebitis. * Si læseritis eos, v. 23
vociferabuntur ad me, et ego exaudiam clamo-
rem eorum, * et indignabitur furor meus, per- v. 24
cutiamque vos gladio, et erunt uxores vestræ
viduæ, et filii vestri pupilli. * Si pecuniam mu- v. 25

(a) Particula, *mecum*, non reperitur in editis, abestque nunc a versione Vulgata. Sed eam habent MSS. hujus operis, habet Hebræus textus, immo etiam Vulgata versio in Corbeiensi volumine ante 800. annos descripto.

(b) Ita hic in omnibus codicibus, quibus Bibliorum volumen Corbiense consentit. At in Hebræo et apud LXX. *invenerit spinas*. Sic etiam Vulgata post Romanam correctionem factam Sixti V. auctoritate.

(c) Editi, *a bestiis*. MSS. *ab hostibus*: quæ lectio verior est.

A tuam dederis populo meo pauperi, qui habitat
tecum, non urgebis eum quasi exactor, nec usu-
v. 26 ris opprimes. * Si pignus a proximo tuo acce-
peris vestimentum, ante solis occasum redde ei;
v. 27 * ipsum enim est solum quo operitur indumen-
tum carnis ejus, nec habet aliud in quo dormiat:
si clamaverit ad me, exaudiam eum, quia mise-
v. 28 ricors sum. * Diis non detrahes, et principi popu-
v. 29 li tui non maledices. * Decimas tuas et primitias
non tardabis offerre. Primogenitum filiorum tuo-
Exodi 23. rum dabis mihi. *Et paulo post:* * Non suscipies
v. 1 vocem mendacii, nec junges manum tuam, ut
v. 2 pro impio dicas falsum testimonium. * Non se-
queris turbam ad faciendum malum, nec in ju-
a dicio plurimorum adquiesces sententiæ, ut a ve-
v. 3 ro (*a*) devies. * Pauperis quoque non miserebe-
b ris in (*b*) judicio. * Si occurreris bovi inimici B
v. 4 tui, aut asino erranti, reduc ad eum. * Si vide-
v. 5 ris asinum odientis te jacere sub onere, non
v. 6 pertransibis, sed sublevabis cum eo. * Non de-
v. 7 clinabis in judicio pauperis. * Mendacium fu-
gies. Insontem et justum non occides, quia aver-
v. 8 sor impium. Ne accipias munera, quæ excæcant
etiam prudentes, et subvertunt verba justorum.
v. 9 * Peregrino molestus non eris: scitis enim ad-
venarum animas, quia et ipsi peregrini fuistis
in terra Ægypti. *Et post quædam interposita
cum de alienigenis loqueretur:* * Non adorabis
deos eorum, neque coles eos. Non facies opera
eorum, sed destrues eos, et confringes statuas
v. 25 eorum: * servietisque Domino Deo vestro. *Et*
Exodi 34. *post multa in eodem libro de diis gentium.* * Sed
v. 13 aras eorum destrue, confringe statuas, locosque C
v. 14 succide. * Noli adorare Deum alienum; Dominus
v. 15 Zelotes nomen ejus, Deus est æmulator: * Ne
ineas pactum cum hominibus illarum regionum;
ne cum fornicati fuerint cum diis suis, et ado-
raverint simulacra eorum, vocet te quispiam,
v. 16 ut comedas de immolatis. * Nec uxorem de filia-
bus eorum accipies filiis tui; ne postquam ipsæ
fuerint fornicatæ, fornicari faciant et filios tuos
v. 17 in deos suos. * Deos conflatiles non facies tibi.
v. 26 *Et paulo post:* * Primitias frugum terræ tuæ of-
c feres in (*c*) domo Domini Dei tui.

Hæc de libro Legis, qui Exodus nominatur, colligenda existimavi. Nunc eodem modo inspiciamus in sequenti Levitico.

De Levitico.

Lev. 18. 6. Omnis homo, *inquit*, ad proximam sanguinis
sui non accedet, ut revelet turpitudinem D
v. 7 ejus. Ego Dominus. * Turpitudinem patris tui,
et turpitudinem matris tuæ non discooperies:
mater tua est, non revelabis turpitudinem ejus.
v. 8 * Turpitudinem uxoris patris tui non discoope-
v. 9 ries; turpitudo enim patris tui est. * Turpitudi-
nem sororis tuæ ex patre, sive ex matre, quæ
v. 10 domi vel foris genita est, non revelabis. * Tur-
pitudinem filiæ filii tui, vel neptis ex filia, non
revelabis; quia turpitudo tua est. * Turpitudi- v. 11
nem filiæ uxoris patris tui, quam peperit patri
tuo, et est soror tua, non revelabis. * Turpitu- v. 12
dinem sororis patris tui non discooperies; quia
caro est patris tui. * Turpitudinem sororis ma- v. 13
tris tuæ non revelabis; eo quod caro sit matris
tuæ. Turpitudinem patrui tui non revelabis, nec v. 14
accedes ad uxorem ejus, quæ tibi affinitate con-
jungitur. * Turpitudinem nurus tuæ non reve- v. 15
labis; quia uxor filii tui est; nec discooperies
ignominiam ejus. * Turpitudinem uxoris fratris v. 16
tui non revelabis; quia turpitudo fratris tui est.
* Turpitudinem uxoris tuæ et filiæ ejus non re- v. 17
velabis. Filiam filii ejus, et filiam filiæ illius non
sumes, ut reveles ignominiam ejus, quia caro
illius sunt, et talis coitus incestus est. * Soro- v. 18
rem uxoris tuæ in pellicatum illius non accipies,
nec revelabis turpitudinem ejus adhuc illa vi-
vente. * Ad mulierem quæ patitur menstrua, v. 19
non accedes, nec revelabis fœditatem ejus. * Cum v. 20
uxore proximi tui non coibis, nec seminis com-
mixtione maculaberis. * De semine tuo non da- v. 21
bis ut consecretur idolo Moloch, nec pollues no-
men Dei tui. Ego Dominus. * Cum masculo non v. 22
commisceberis coitu femineo quia abominatio
est. * Cum omni pecore non coibis, nec macu- v. 23
laberis cum eo. Mulier non succumbet jumento,
nec miscebitur ei; quia scelus est. * Nec pollua- v. 24
mini in omnibus his. *Et post aliquantum:* * U- Lev. 19. 3.
nusquisque matrem et patrem suum timeat. *Et
post unum versum:* * Nolite converti ad idola, v. 4
nec deos conflatiles faciatis vobis. Ego Dominus
Deus vester. *Et post paululum:* * Nec remanen- v. 9
tes, *inquit*, spicas colliges, * neque in vinea tua v. 10
racemos et grana decidentia congregabis; sed
pauperibus et peregrinis carpenda dimittes. Ego
Dominus Deus vester. * Non facietis furtum. Non v. 11
mentiemini. Nec decipiet unusquisque proxi-
mum suum. * Non perjurabis in nomine meo, v. 12
nec pollues nomen Dei tui. Ego sum Dominus.
Nec facies calumniam proximo tuo, nec vi op- v. 13
primes eum. Non morabitur opus mercenarii tui
apud te usque in mane. * Non maledices surdo, v. 14
nec coram cæco pones offendiculum: sed timebis
Dominum Deum; quia ego sum Dominus. * Non v. 15
facies quod iniquum est, nec injuste judicabis.
Nec consideres personam pauperis, nec honores
vultum potentis: juste judica proximo tuo. * Non v. 16
eris criminator et susurro in populis. Non stabis
contra sanguinem proximi tui. Ego Dominus.
* Ne oderis fratrem tuum in corde tuo: sed pu- v. 17
blice argue eum, ne habeas super illo peccatum.
Non quæras ultionem, nec memor eris injuriæ v. 18
civium tuorum. Diliges amicum tuum sicut tei-
psum. Ego sum Dominus. * Leges meas custo- v. 19
dite, *Et paulo post:* * Non comedetis (*d*) cum v. 26
sanguine. Non augurabimini, nec observabitis d
somnia, * Neque in rotundum attondebitis co- v. 27

(a) In editis a vero *Deo devies*. Abest *Deo* a MSS hujus libri, nec non a sacris Bibliis.

(b) Carnutensis Ecclesiæ MS. habet hic, *in negotio*, sicque legebatur in Bibliis Corb. versionis Vulgatæ.

(c) MSS. *in domum*.

(d) Editi, *carnem cum sanguine*. At MSS. carent voce *carnem*, quæ nec in Latinis Bibliis nisi mendosis reperitur.

a mam, nec (a) radetis barbam. * Et super mor-
v. 28 tuo non incidetis carnem vestram: neque figuras
aliquas et stigmata facietis vobis. Ego Dominus.
v. 29 * Ne prostituas filiam tuam, ne contaminetur
terra, et impleatur piaculo *Et post unum ver-*
v. 30 *sum:* * Ego Dominus. Ne declinetis ad magos,
v. 31 nec ab hariolis aliquid sciscitemini, ut pollua-
v. 32 mini per eos. Ego Dominus Deus vester. * Coram
cano capite consurge, et honora personam senis,
v. 33 et time Deum tuum. Ego sum Dominus. * Si
habitaverit advena in terra vestra, et moratus
v. 34 fuerit inter vos, ne exprobretis ei: * sed sit in-
ter vos quasi indigena, et diligetis eum quasi
vosmetipsos: fuistis enim et vos advenæ in ter-
v. 35 ra Ægypti. Ego Dominus Deus vester. * Nolite
facere aliquid iniquum in judicio, in regula, in
v. 36 pondere, in mensura. * Statera justa, et æqua
sint pondera; justus modius, æquusque sexta-
rius. Ego Dominus Deus vester, qui eduxi vos
v. 37 de terra Ægypti. * Custodite omnia præcepta
mea, et universa judicia, et facite ea. Ego Do-
Levit. 20. minus. * Locutusque est Dominus ad Moysen,
v. 1 dicens, * Hæc loqueris filiis Israel: * Homo de
v. 2 filiis Israel, et de advenis, qui habitant in Israel,
si quis dederit de semine suo idolo Moloch, mor-
v. 3 te moriatur, populus terræ lapidabit eum; * et
ego ponam faciem meam contra illum, succi-
damque eum in medio populi sui, eo quod de
semine suo dederit Moloch, et contaminaverit
sanctuarium meum, et polluerit nomen sanctum
v. 4 meum, * Quod si negligens populus terræ, et
quasi parvipendens imperium meum, dimiserit
hominem qui dedit de semine suo Moloch, nec
v. 5 voluerit eum occidere; * ponam faciem meam
super hominem illum, et cognationem ejus; suc-
cidamque et ipsum et omnes qui consenserunt
ei; ut fornicarentur cum Moloch de medio populi
v. 6 sui. * Anima quæ declinaverit ad magos et ha-
riolos, et fornicata fuerit cum eis; ponam faciem
meam contra eam, et interficiam illam de medio
v. 7 populi sui. * Sanctificamini, et estote sancti;
v. 8 quia ego sanctus sum Dominus Deus vester. * Cu-
stodite præcepta mea, et facite ea. Ego Dominus
v. 9 qui sanctifico vos. * Qui maledixerit patri suo
b aut matri, morte moriatur. Patri matrique (b)
v. 10 qui maledixerit, sanguis ejus sit super eum. * Si
mœchatus fuerit vir cum uxore alterius, et adul-
terium perpetraverit cum conjuge proximi sui;
v. 11 morte moriantur et mœchus et adultera. * Qui
dormierit cum noverca sua, et revelaverit igno-
miniam patris sui; morte moriantur ambo, san-
v. 12 guis eorum sit super eos. * Si quis dormierit
cum nuru sua, uterque moriatur; quia scelus
v. 13 operati sunt; sanguis eorum sit super eos. * Qui
dormierit cum masculo coitu femineo, uterque
operatus est nefas; morte moriantur; sanguis
v. 14 eorum sit super eos. * Qui supra uxorem filiam

A duxerit matrem ejus, scelus operatus est; vivus
ardebit cum eis, nec permanebit tantum nefas
in medio vestri. * Qui cum jumento et pecore v. 15
coierit, morte moriatur: pecus quoque occidite.
* Mulier quæ succubuerit cuilibet jumento, si v. 16
mul interficietur cum eo; sanguis eorum sit su-
per eos. * Qui acceperit sororem suam, filiam v. 17
patris sui, vel filiam matris suæ, et viderit tur-
pitudinem ejus, illaque conspexerit fratris igno-
miniam, nefariam rem operati sunt; occidentur
in conspectu populi, eo quod turpitudinem suam
mutuo revelaverint; et portabunt iniquitatem
suam. * Qui coierit cum muliere in fluxu men- v. 18
struo, et revelaverit turpitudinem ejus, ipsaque
aperuerit fontem sanguinis sui, interficientur
B ambo de medio populi sui. * Turpitudinem ma- v. 19
terteræ et amitæ tuæ non discooperies. Qui hoc
fecerit, ignominiam carnis suæ nudavit, porta-
bunt ambo iniquitatem suam. * Qui coierit cum v. 20
uxore patrui vel avunculi sui, et revelaverit
ignominiam cognationis suæ; portabunt ambo
peccatum suum, absque liberis morientur. * Qui v. 21
duxerit uxorem fratris sui, rem facit illicitam:
turpitudinem fratris sui revelavit, absque filiis
erunt. *Et in alio loco:* * Vir sive mulier, in qui- v. 27
bus pythonicus vel divinationis fuerit spiritus,
morte moriantur; lapidibus obruent eos; sanguis
eorum sit super illos. *Itemque in alio loco, cum*
de summo sacerdote loqueretur, * Virginem, Lev. 21. 13
inquit, ducet uxorem: * viduam et repudiatam, v. 14
et sordidam atque meretricem non accipiet, sed
C puellam de populo suo: * ne commisceat stirpem v. 15
generis sui vulgo gentis suæ; quia ego Dominus
qui sanctifico eum. *Et post multa:* * Homo qui Lev. 24. 15.
maledixerit Deo suo portabit peccatum suum.
* Et qui blasphemaverit nomen Domini, morte v. 16
moriatur: lapidibus opprimet eum omnis multi-
tudo, sive ille civis, sive peregrinus fuerit. Qui
blasphemaverit nomen Domini, morte moriatur.
* Qui percusserit et occiderit hominem, morte v. 17
moriatur. * Qui percusserit animal, reddat vi- v. 18
carium, id est, animam pro anima. * Qui irro- v. 19
gaverit maculam cuilibet civium suorum; sicut
fecit sic, fiat ei: * fracturam pro fractura, ocu- v. 20
lum pro oculo, dentem pro dente restituet: qua-
lem inflixerit maculam, talem sustinere cogetur.
* Qui percusserit jumentum, reddet aliud. Qui v. 21
D percusserit hominem, punietur. * Æquum ju- v. 22
dicium sit inter vos, sive peregrinus, sive civis
peccaverit; quia ego sum Dominus Deus vester.
Et post aliquantum: * Non facietis vobis idolum Lev. 26. 1
et sculptile, nec titulos erigetis, nec (c) insi- c
gnem lapidem ponetis in terra vestra; ut ado-
retis eum. Ego enim sum Dominus Deus vester.

Hæc de Levitico. Nunc de libro cujus nomen est Numeri, quæ visa sunt commemoranda ponemus.

(a) Carnutensis codex, *nec eradicetis*. Alii juxta Vulgatam, *radetis*. Hoc modo si legebat Augustinus, mirari subit, cur istud preceptum transtulerit in hancce collectionem, quæ præter præcepta ad veteris et novi Testamenti tempus peræque spectantia continere nihil debebat. Porro LXX. vertunt, οὐδὲ φθερεῖτε τὴν ὄψιν τοῦ πώγωνος, *neque corrumpetis adspectum barbæ vestræ*.

(b) In Castigatioribus Bibliis, *patri matrique maledixit*.

(c) Sic MSS. juxta Vulgatam. At editi *in signum*.

De Numeris.

Num. 27 v. 8 Homo cum mortuus fuerit absque filio, ad fi-
liam ejus transibit hereditas. Si filiam non
v. 9 habuerit, habebit successores fratres suos. * Quod
v. 10 si et fratres non habuerit, dabitis hereditatem
v. 11 fratribus patris ejus. * Sin autem nec patruos
habuerit, dabitur hereditas iis qui ei proximi
sunt: eritque hoc filiis Israel sanctum lege per-
Num. 31. petua, sicut præcepit Dominus Moysi. *Et post*
v. 30 *multa:* * Ad unius testimonium nullus conde-
v. 31 mnabitur. * Non accipietis pretium ab eo qui
reus est sanguinis.

Hæc de Numeris invenimus, quæ inspicienda putavimus. Deuteronomium deinceps considerabimus.

De Deuteronomio.

Deut. 1. Nulla erit distantia personarum: ita parvum
v. 17 audietis ut magnum, nec accipietis cujus-
Deut. 4. quam personam; quia Dei judicium est. *Et plu-*
v. 15 *rimis interpositis; ubi Decalogum repetit:* * Cu-
stodite igitur sollicite animas vestras. Non vidi-
atis aliquam similitudinem in die qua locutus
v. 16 est Dominus vobis in Oreb de medio ignis: * ne
forte decepti faciatis vobis sculptam similitudi-
v. 17 nem, aut imaginem masculi vel feminæ, * simi-
litudinem omnium jumentorum quæ sunt super
v. 18 terram, vel avium sub cælo volantium, * atque
reptilium quæ moventur in terra, sive piscium
v. 19 qui sub terra morantur in aquis: * ne forte ocu-
lis elevatis ad cælum videas solem et lunam, et
omnia astra cæli, et errore deceptus adores, et
colas quæ creavit Dominus Deus tuus in mini-
sterium cunctis gentibus, quæ sub cælo sunt.
v. 23 *Et paulo post.* * Cave, *inquit*, ne quando obli-
viscaris pacti Domini Dei tui, quod pepigit te-
cum; et facias tibi sculptam similitudinem eo-
v. 24 rum, quæ fieri Dominus probibuit: * quia Do-
minus Deus tuus ignis consumens est, Deus æ-
Deut. 5. 7. mulator. *Et alio loco:* * Non habebis deos alie-
v. 8 nos in conspectu meo. * Non facies tibi scul-
ptile, nec similitudinem omnium quæ in cælo
sunt desuper, et quæ in terra deorsum, et quæ
v. 9 versantur in aquis sub terra. * Non adorabis ea,
neque coles. Ego enim sum Dominus Deus tuus,
Deus æmulator, reddens iniquitatem patrum in
filios in tertiam et quartam generationem iis qui
v. 10 oderunt me; * et faciens misericordiam in mul-
ta millia diligentibus me, et custodientibus præ-
v. 11. cepta mea. * Non usurpabis nomen Domini Dei
tui frustra: quia non erit impunitus, qui super
re vana nomen ejus assumserit. *Et post paulu-*
v. 16 *lum,* * Honora, *inquit*, patrem tuum et matrem,
sicut præcepit tibi Dominus Deus tuus; ut longo
vivas tempore, et bene sit tibi in terra, quam
v. 17 Dominus Deus tuus daturus est tibi. * Non oc-
v. 18 cides, * neque mœchaberis, * furtumque non
v. 19 facies, * nec loqueris contra proximum tuum
v. 20 falsum testimonium. * Non concupisces uxorem
v. 21

A proximi tui, non domum, non agrum, non ser-
vum, non ancillam, non bovem, non asinum, et
universa quæ illius sunt. *Et alibi in eodem li-*
bro: * Diliges Dominum Deum tuum ex toto Deut. 6. 5.
corde tuo, et ex tota anima tua, et ex tota for-
titudine tua. *Et paulo post:* * Cum comederis et v. 12
saturatus fueris; * cave diligenter ne oblivisca- v. 13
ris Domini, qui eduxit te de terra Ægypti de
domo servitutis. Dominum Deum tuum timebis,
et ipsi soli servies, ac per nomen illius jurabis.
* Non ibitis post Deos alienos cunctarum gen- v. 14
tium, quæ in circuitu vestro sunt. * quoniam v. 15
Deus æmulator, Dominus Deus tuus in medio
tui; ne quando irascatur furor Domini Dei tui
contra te, et auferat te de superficie terræ. * Non v. 16
tentabis Dominum Deum tuum. *Item paulo post,*
B *cum de alienigenis loquitur:* * Neque sociabis Deut. 7.
cum eis conjugia; filiam tuam non dabis filio v. 3
ejus, nec filiam illius accipies filio tuo. * Quia v. 4
seducet filium tuum ne sequatur me, et ut ma-
gis serviat diis alienis: Irasceturque furor Do-
mini, et delebit te cito. * Quin potius hæc fa- v. 5
cietis eis; aras eorum subvertite, confringite sta-
tuas, lucosque succidite, et sculptilia comburi-
te. *Et post aliquantulum:* * Sculptilia eorum v. 25
igne combures. Non concupisces argentum et
aurum, de quibus facta sunt, neque assumes ex
eis tibi quidquam, ne offendas; propterea, quia
abominatio est Domini Dei tui. * Nec inferes v. 26
quidpiam ex idolo in domum tuam, ne fias ana-
thema, sicut et illud est: quasi spurcitiem dete-
staberis, et velut inquinamentum ac sordes abo-
C minationi habebis; quia anathema est. *Et alio* Deut. 8.
loco: * Observa, et cave ne quando obliviscaris v. 11
Domini Dei tui, et negligas mandata ejus, atque
judicia, et cæremonias, quas ego præcipio tibi
hodie: * ne postquam comederis et satiatus fue- v. 12
ris, domos pulcras ædificaveris et habitaveris in
eis; * habuerisque armenta et ovium greges, v. 13
argenti et auri cunctarumque rerum copiam,
* elevetur cor tuum, et non reminiscaris Domi- v. 14
ni Dei tui. *Et post paucos versus*, * Ad extre- v. 16
mum, *inquit*, misertus est tui; * ne diceres in v. 17
corde tuo, Fortitudo mea et robur manus meæ
hæc mihi omnia præstiterunt: * sed recorderis v. 18
Domini Dei tui, quod ipse tibi vires præbuerit.
Et post aliquantum: * Ut ipsi comedatis, ac sa- Deut. 11.
turemini. * Cavete ne forte decipiatur cor ve- v. 15
D strum, et recedatis a Domino Deo, serviatisque v. 16
diis alienis, et adoretis eos; * iratusque Dominus v. 17
claudat cælum. *Et post aliquantum:* * Subver- Deut. 22.
tite omnia loca, in quibus coluerunt gentes, v. 2
quas possessuri estis, deos suos, super montes
excelsos et colles, et (a) subter omne lignum a
frondosum. * Dissipate aras eorum, et confrin- v. 3
gite statuas: lucos igne comburite, et idola com-
minuite: disperdite nomina eorum de locis illis.
Et quibusdam interpositis, cum de alienigenis
loqueretur: * Cave ne imiteris eas, postquam te v. 30
fuerint introeunte subversæ, et requiras cære-
monias earum, dicens, Sicut coluerunt gentes

(a) Sic MSS. juxta Vulgatam. At editi, *super*.

v. 31 **istæ deos suos, ita et ego colam.** * Non facies
similiter Domino Deo tuo, Omnes enim abomi-
nationes, quas aversatur Dominus, fecerunt dils
suis, offerentes filios et filias, et comburentes
v. 32 igni. * Quod præcipio tibi, hoc tantum facito
Deut. 13. Domino, nec addas quidquam, nec minuas. * Si
v. 1 surrexerit in medio tui prophetes, aut qui so-
mnium vidisse se dicat, et prædixerit signum
v. 2 atque portentum; * et evenerit quod locutus est,
et dixerit tibi, Eamus et sequamur deos alienos,
v. 3 quos ignoras et serviamus eis; * non audias ver-
ba prophetæ illius, aut somniatoris: quia tentat
vos Dominus Deus vester, ut palam fiat, utrum
diligatis eum, an non, in toto corde et in tota
v. 4 anima vestra. * Dominum Deum vestrum sequi-
mini, et ipsum timete: mandata illius custodite,
et audite vocem ejus, ipsi servietis, et ipsi ad-
v. 5 hærebitis. * Propheta autem ille aut fictor so-
mniorum interficietur; quia locutus est, ut vos
averteret a Domino Deo vestro, qui eduxit vos
de terra Ægypti, et redemit de domo servitutis;
ut errare te faceret de via, quam tibi præcepe-
rat Dominus Deus tuus; et auferes malum de
v. 6 medio tui. * Si tibi voluerit persuadere frater
tuus, filius matris tuæ, aut filius tuus, vel filia,
sive uxor quæ est in sinu tuo, aut amicus quem
diligis ut animam tuam, clam dicens, Eamus et
sequamur deos alienos, quos tu ignoras et pa-
v. 7 tres tui, * cunctarum in circuitu gentium, quæ
juxta vel procul sunt ab initio usque ad fines
v. 8 terræ; * non adquiescas ei, neque audias, neque
parcat ei oculus tuus, ut miserearis, et occultes
v. 9 eum: * sed statim interficies; sit prius manus
a tua super eum: * et (a) post te omnis populus
v. 10 mittat manum: * lapidibus obrutus necabitur,
Deut. 14. quia te voluit abstrahere a Domino Deo tuo. *Et*
v. 1 *post paululum:* * Non vos incidetis, nec facietis
v. 2 calvitium super mortuo, * quoniam populus san-
Deut. 15. ctus es Domino Deo tuo. *Et alio loco,* * Si unus,
v. 7 *inquit*, de fratribus tuis, qui moratur intra por-
tas civitatis tuæ, in terra quam Dominus Deus
tuus daturus est tibi, ad paupertatem venerit;
non obdurabis cor tuum, nec contrahes manum:
v. 8 * sed aperies eam pauperi, et dabis mutuum,
v. 9 quo eum indigere perspexeris. * Cave ne forte
subrepat tibi impia cogitatio, et dicas in corde
tuo, Appropinquat septimus annus remissionis;
et avertas oculos a paupere fratre tuo, nolens ei
quod postulat mutuum commodare; ne clamet
contra te ad Dominum, et fiat tibi in peccatum:
v. 10 * sed dabis ei; nec ages quidpiam callide in ejus
necessitatibus sublevandis: ut benedicat tibi Do-
minus Deus tuus in omni tempore, et in cunctis
v. 11 ad quæ manum miseris. * Non deerunt pauperes
in terra habitationis tuæ: idcirco ego præcipio
tibi, ut aperias manum fratri tuo egeno et pau-
Deut. 16. peri, qui tecum versatur in terra. *Et post ali-*
v. 18 *quantum:* * Judices et magistros constitues in
omnibus portis tuis, quas Dominus Deus tuus
A dederit tibi, per singulas tribus tuas, ut judi-
cent populum justo judicio * nec in alteram par- v. 19
tem declinent. Non accipias personam, nec mu-
nera: quia munera excæcant oculos sapientium,
et mutant verba justorum. * Juste quod justum v. 20
est persequeris, ut vivas, et possideas terram,
quam Dominus Deus tuus dederit tibi. *Et post*
pauca; * Non facies tibi, atque constitues sta- v. 22
tuam, quæ odit Dominus Deus tuus. *Item post* Deut. 17.
pauca: * Cum reperti fuerint apud te intra unam v. 2
portarum tuarum, quas Dominus Deus tuus da-
bit tibi, vir aut mulier, qui faciant malum in
conspectu Domini Dei tui, et transgrediantur
pactum illius, * ut vadant, et serviant diis alie- v. 3
nis, et adorent eos, solem et lunam et omnem
militiam cæli, quæ non præcepi: * et hoc tibi v. 4
B fuerit nuntiatum, audiensque inquisieris diligen-
ter, et verum esse repereris et abominatio facta
est in Israel: * educes virum ac mulierem, qui v. 5
rem sceleratissimam perpetraverunt, ad portas
civitatis tuæ, et lapidibus obruentur. * In ore v. 6
duorum aut trium testium peribit, qui interfi-
cietur. Nemo occidatur, uno contra se dicente
testimonium. * Manus testium prima interficiat v. 7
eum, et manus reliqui populi extrema mittatur,
ut auferas malum de medio tui. *Item post ali-*
quantum: * Qui autem superbierit, nolens obe- v. 12
dire sacerdotis imperio, qui eo tempore mini-
strat Domino Deo tuo, (*b*) et decreto judicis; b
moriatur homo ille: et auferes malum de Israel:
* cunctusque populus audiens timebit, ut nullus
deinceps intumescat superbia. *Et post quædam*
C *interposita, cum de alienigenis admoneret,* * Ca- Deut. 18. 9.
ve, *inquit*, ne imitari velis abominationes illa-
rum gentium. * Nec inveniatur in te, qui lustret v. 10
filium suum aut filiam ducens per ignem, aut
qui hariolos sciscitetur, et observet somnia at-
que auguria; nec sit maleficus, * nec incantator, v. 11
neque pythones consulas nec divinos, et quæras
a mortuis veritatem. * Omnia enim hæc abomi- v. 12
natur Dominus. *Et post aliquantum:* * Non sta- Deut. 19.
bit testis unus contra aliquem, quidquid illud v. 15
peccati et facinoris fuerit: sed in ore duorum aut
trium testium stabit omne verbum. * Si steterit v. 16
testis mendax contra hominem, accusans eum
prævaricationis: * stabunt ambo, quorum caussa v. 17
est, ante Dominum in conspectu sacerdotum et
judicum, qui fuerint in diebus illis: * cumque v. 18
D diligentissime perscrutantes invenerint falsum
testem dixisse contra fratrem suum mendacium;
* reddent ei sicut fratri suo reddere cogitavit; v. 19
et auferes malum de medio tui: * ut audientes v. 20
ceteri timorem habeant, et nequaquam talia au-
deant facere. * Non misereberis ejus: sed ani- v. 21
mam pro anima, oculum pro oculo, dentem pro
dente, manum pro manu, pedem pro pede exi-
ges. *Et alibi in eodem libro:* * Si genuerit homo Deut. 21.
filium contumacem et protervum, qui non audiat v. 18
patris ac matris imperium, et coercitus obedire

(a) In Latinis castigatioribus Bibliis, *et postea.*
(b) Lov. *ex decreto:* uti olim quibusdam in Bibliis legebatur. At Am. Er. et MSS. *et decreto*, subintellige *nolens obedire.* Nam Hebræus textus sic fere sonat, *Qui fecerit in superbia ad non audiendum ad sacerdotem .... vel ad judicem . morietur etc.* Græc. LXX. *ut non obediat sacerdoti ... vel judici etc.*

v. 19 contemserit; * apprehendent eum, et deducent A
ad seniores civitatis illius, et ad portam judicii;
v. 20 * dicentque ad eos, Filius noster iste protervus
et contumax est, monita nostra audire contemsit,
comessationibus vacat et luxuriæ atque convi-
v. 21 viis: * lapidibus eum obruet populus civitatis,
et morietur; ut auferatis malum de medio vestri;
Deut. 22. et universus Israel audiens pertimescat. *Et post*
v. 1 *pauca:* * Non videbis bovem fratris tui aut ovem
errantem, et præteribis; sed reduces fratri tuo:
v. 2 * etiam si non est propinquus tuus frater, nec
nosti eum, duces in domum tuam, et erunt apud
te quamdiu quærat ea frater tuus, et recipiat.
v. 3 * Similiter facies de asino et vestimento, et de
omni re fratris tui quæ perierit: si inveneris
v. 4 eam, ne negligas quasi alienam. * Si videris asi-
num fratris tui aut bovem cecidisse in via, non B
v. 5 despicies, sed sublevabis cum eo. * Non indue-
tur mulier veste virili, nec vir utetur veste fe-
minea: abominabilis enim apud Dominum est,
v. 8 qui facit hæc: *Item post pauca:* * Cum ædifica-
veris domum novam, facies murum tecti per cir-
cuitum; ne effundatur sanguis in domo tua, et
sis reus labente alio et in præceps ruente. *Item*
v. 13 *paulo post:* * Si duxerit vir uxorem, et postea
v. 14 eam odio habuerit; * quæsieritque occasiones
quibus dimittat eam, objiciens ei nomen pessi-
mum, et dixerit, Uxorem hanc accepi, et ingres-
v. 15 sus ad eam non inveni virginem: * tollent eam
pater et mater ejus, et ferent secum signa vir-
ginitatis ejus ad seniores urbis, qui in porta sunt;
v. 16 * et dicet pater, Filiam meam dedi huic uxorem,
v. 17 quam quia odit, * imponit ei nomen pessimum, C
ut dicat, Non inveni filiam tuam virginem: Et
ecce hæc sunt signa virginitatis filiæ meæ: ex-
pandent vestimentum coram senioribus civita-
v. 18 tis; * apprehendentque senes urbis illius virum,
v. 19 et verberabunt illum, * condemnantes insuper
centum siclis argenti, quos dabit patri puellæ;
quoniam diffamavit nomen pessimum super vir-
ginem Israel: habebitque eam uxorem, et non
v. 20 poterit dimittere omni tempore vitæ suæ. * Quod
si verum est quod objicit, et non est in puella
v. 21 inventa virginitas; * ejicient eam extra fores
domus patris sui, et lapidibus obruent viri civi-
tatis ejus, et morietur; quoniam fecit nefas in
Israel, ut fornicaretur in domo patris sui, et au-
v. 22 feres malum de medio tui. * Si dormierit vir
cum uxore alterius, uterque moriatur, id est D
adulter et adultera; et auferes malum de Israel.
v. 23 * Si puellam virginem desponderit vir, et inve-
nerit eam aliquis in civitate, et concubuerit cum
v. 24 illa; * educes utrumque ad portam civitatis il-
lius, et lapidibus obruentur; puella, quia non
clamavit, cum esset in civitate; vir, quia humi-
liavit uxorem proximi sui: et auferes malum de
v. 25 medio tui. * Sin autem in agro repererit vir
puellam, quæ desponsata est, et apprehendens
v. 26 concubuerit cum illa, ipse morietur solus: * puel-
la nihil patietur, nec est rea mortis: quoniam

sicut latro consurgit contra fratrem suum, et
occidit animam ejus, ita et puella perpessa est:
* sola erat in agro, clamavit, et nullus affuit, v. 27
qui liberaret eam. * Si invenerit vir puellam vir- v. 28
ginem, quæ non habet sponsum, et apprehen-
dens concubuerit cum ea, et res ad judicium ve-
nerit; * dabit qui dormivit cum ea, patri puellæ v. 29
centum siclos argenti, et habebit eam uxorem,
quia humiliavit eam; non poterit dimittere cun-
ctis diebus vitæ suæ. * Non accipiet homo uxo- v. 30
rem patris sui, nec revelabit operimentum ejus.
Et post paululum: * Non erit meretrix de filia- Deut. 23.
bus Israel, nec scortator de filiis Israel. *Et post* v. 17
paululum: * Non fœnerabis fratri tuo ad usu- v. 19
ram pecuniam, nec fruges, nec quamlibet aliam
rem, * sed alieno. *Et post paucos versus.* * Cum v. 20
voveris votum Domino Deo tuo, non tardabis v. 21
reddere: quia requiret illud Dominus Deus tuus,
et si moratus fueris, reputabitur tibi in pecca-
tum. * Si nolueris polliceri, absque peccato eris. v. 22
* Quod autem semel egressum est de labiis tuis, v. 23
observabis, et facies sicut promisisti Domino Deo
tuo, et propria voluntate et ore tuo locutus es.
Et paulo post: * Non accipies loco pignoris in- Deut. 24.
feriorem et superiorem molam, quia animam v. 6
suam (*a*) apposuit tibi. * Si deprehensus fuerit a
homo sollicitans fratrem suum de filiis Israel, et v. 7
vendito eo (*b*) accipiens pretium, interficietur, b
et auferes malum de medio tui. *Et post paucos*
versus, * Cum repetes, *inquit*, a proximo tuo v. 10
rem aliquam, quam debet tibi, non ingredieris
domum ejus, ut pignus auferas: * sed stabis fo- v. 11
ris, et ille tibi proferet quod habuerit. * Sin au- v. 12
tem pauper est, non pernoctabit apud te pignus:
* sed statim reddes ei ante solis occasum, ut v. 13
dormiens in vestimento suo benedicat tibi, et
habeas justitiam coram Domino Deo tuo. * Non v. 14
negabis mercedem indigentis et pauperis fratris
tui, sive advenæ qui tecum moratur in terra, et
intra portas tuas est: * sed eadem die reddes ei v. 15
pretium laboris sui, ante solis occasum; quia
pauper est, et ex eo sustentat animam suam: ne
clamet coram te ad Dominum, et reputetur tibi
in peccatum. * Non occidentur patres pro filiis, v. 16
nec filii pro patribus, sed unusquisque pro suo
peccato morietur. *Et post paucos versus:* * Quan- v. 19
do messueris segetem in agro tuo, et oblitus
manipulum reliqueris; non reverteris ut tollas
illum: sed advenam et pupillum et viduam au-
ferre patieris; ut benedicat tibi Dominus Deus
tuus in omni opere manuum tuarum. * Si fru- v. 20
ges colliges olivarum, quidquid remanserit in
arboribus, non reverteris ut colligas; sed relin-
ques advenæ, pupillo, ac viduæ. * Si vindemia- v. 21
veris vineam tuam, non colliges remanentes ra-
cemos; sed cedent in usus advenæ, pupilli, ac
viduæ. * Memento quod et tu servieris in Ægy- v. 22
pto, et idcirco præcipiam tibi ut facias hanc rem;
* Si fuerit caussa inter aliquos, et interpellave- Deut. 25.
rint judices; quem justum esse perspexerint, illi v. 1

(a) Ita Speculum in omnibus libris: quibus consentit vetus Bibliorum volumen Corb. At in Bibliis, Sixti auctoritate, castigatis legitur, opposuit.

(b) Editi, accipiet. MSS. accipiens. Vulg. acceperit.

justitiæ palmam dabunt; quem impium, conde- A
v. 2 mnabunt impietatis. • Sin autem qui peccavit
dignum viderint plagis; prosternent, et coram
se facient verberari. Pro mensura peccati erit
v. 3 et plagarum modus: • ita dumtaxat, ut quadra-
genarium numerum non excedant, ne fœde la-
a ceratus ante oculos tuos (a) abeat frater tuus.
v. 11 *Et post paululum:* • Si habuerint inter se jur-
gium viri, et unus contra alterum rixari cœpe-
rint, volensque uxor alterius eruere virum suum
de manu fortioris, miserit manum, et apprehen-
v. 12 derit verenda ejus; • abscides manum illius, nec
v. 13 flecteris super eam ulla misericordia. • Non ha-
bebis in sacculo diversa pondera, majus et mi-
v. 14 nus; • nec erit in domo tua modius major et mi-
v. 15 nor. • Pondus habebis justum et verum: et mo-
Deut. 27. dius æqualis et verus erit tibi. *Et post pleraque:* B
v. 15 • Maledictus homo qui facit sculptile et confla-
tile, abominationem Domini, opus manuum arti-
ficum, ponitque illud in abscondito, et respon-
v. 16 debit omnis populus, et dicet, Amen. • Maledi-
ctus qui non honorat patrem suum et matrem:
v. 17 et dicet omnis populus, Amen. • Maledictus qui
transfert terminos proximi sui: et dicet omnis
v. 18 populus, Amen. • Maledictus qui errare facit
cæcum in itinere: et dicet omnis populus, Amen.
v. 19 • Maledictus qui pervertit judicium advenæ, pu-
pilli, et viduæ: et dicet omnis populus, Amen.
v. 20 • Maledictus omnis qui dormit cum uxore patris
sui, et revelat operimentum lectuli ejus: et di-
v. 21 cet omnis populus, Amen. • Maledictus qui dor-
mit cum omni jumento; et dicet omnis populus,
v. 22 Amen. • Maledictus qui dormit cum sorore sua, C
filia patris sui, vel matris suæ: et dicet omnis
v. 23 populus, Amen. • Maledictus qui dormit cum
v. 24 socru sua: et dicet omnis populus, Amen. • Ma-
ledictus qui clam percusserit proximum suum:
v. 25 et dicet omnis populus, Amen. • Maledictus qui
accipit munera, ut percutiat animam sanguinis
innocentis: et dicet omnis populus, Amen.

Huc usque de libris Moysi quæ visa sunt ponenda, posuimus. In his vero quæ sequuntur et appellantur, Jesu Nave, Judicum, Regnorum, Paralipomenon, rerum gestarum potius historia legitur quam præcepta vivendi. Hæc tamen paucissima de libro Jesu Nave prætereunda in hoc opere non putavi.

De Jesu Nave.

D

Josue 22. Revertimini, et ite in tabernacula vestra, et
v. 4 in terram possessionis, quam tradidit vobis
v. 5 Moyses famulus Domini trans Jordanem, • ita
dumtaxat ut custodiatis attente, et opere com-
pleatis mandatum et legem, quam præcepit vo-
bis Moyses servus Domini; ut diligatis Dominum
A Deum vestrum, et ambuletis in omnibus viis
ejus, et observetis mandata illius, adhæreatis-
que ei, ac serviatis ei in omni corde et anima
vestra. *Et in alio loco*, • Ne postquam intrave- Josue 23.
ritis, *inquit*, ad gentes, quæ inter vos futuræ v. 7
sunt, juretis in nomine deorum earum, et ser-
viatis eis, et adoretis illos, • sed adhæreatis Do- v. 8
mino Deo vestro, quod fecistis usque in diem
hanc.

De libro autem Psalmorum multa ponenda sunt, quamvis eadem sæpe repetantur: sed habebo modum quantum potero, ne hoc opus quod memoria maxime tenendum est, in nimiam longitudinem pergat.

De Psalmis.

B

In *Psalmo I.* • Beatus vir qui non abiit in Psal. 1. v. 1.
consilio impiorum, et in via peccatorum non
stetit, et in cathedra derisorum non sedit. • Sed v. 2
in lege Domini voluntas ejus et in lege ejus me-
ditabitur die ac nocte. *In Psalmo II.* • Nunc Psal. 2
ergo reges intelligite, erudimini judices terræ. v. 10
Servite Domino in timore, et exultate cum tre- v. 11
more. • Adorate (b) pure, ne forte irascatur, et v. 12
pereatis de via. • Cum exarserit post paululum b
furor ejus, beati omnes qui sperant in eum. *In* v. 13
Psalmo IV. • Filii viri usquequo inclyti mei igno- Psal. 4. v. 3.
miniose diligitis vanitatem, quærentes menda-
cium? *Et paulo post:* • Irascimini, et nolite v. 5
peccare: loquimini in cordibus vestris super cu-
bilia vestra, et tacete. • Sacrificate sacrificium v. 6
C justitiæ et confidite in Domino. *In Psalmo V.* • Psal. 5. v. 5.
Quoniam non es Deus volens iniquitatem. • Nec v. 6
habitabit juxta te malignus; non stabunt iniqui
in conspectu oculorum tuorum. • Odisti omnes v. 7
operantes iniquitatem, perdes loquentes men-
dacium. • Virum sanguinum et dolosum abomi- v. 8
nabitur Dominus. *In Psalmo XIV.* • Domine quis Psal. 14.
peregrinabitur in tentorio tuo, et quis habita- v. 1
bit in monte sancto tuo? • Qui ingreditur sine v. 2
macula, et operatur justitiam, • Loquiturque v. 3
veritatem in corde suo, qui non est facilis in
lingua sua, neque fecit amico suo malum, et
opprobrium non sustinuit super vicino suo. • (c) v. 4
Despicitur oculis ejus improbus, timentes autem c
Dominum glorificat. Jurat ut se affligat, et non
mutat. • Pecuniam suam non dedit ad usuram, v. 5
D et munera adversus innoxium non accepit. Qui
facit hæc, non movebitur in æternum. *In Psal-* Psal. 23.
mo XXIII. • Quis adscendet in montem Domini, v. 3.
aut quis stabit in loco sancto ejus? • Innocens v. 4
manibus et mundo corde qui non exaltavit fru-
stra animam suam et non juravit dolose, • Ac- v. 5
cipiet benedictionem a Domino, et (d) justitiam d
a Deo salutari suo. *In Psalmo XXVI.* • Lux mea Psal. 26.

(a) In sacris bibliis, abeat.

(b) Sequitur versionem Hieronymi, qui primo quidem Psalmos, quos juxta LXX. jam olim Ecclesia decantat, emendandos recepit; postmodum vero nova ex Hebræo translatione Psalterium integrum Latinitate donavit: qua de re exstat ipsius ad Sophronium epistola, ejusdemque operis mentionem facit etiam Augustinus in epistola ad Audacem nunc 261. denique hujusce versionis interpretationem, *Adorate pure*, suam agnoscit Hieronymus, vindicatque in 1. lib. adversus Ruffinum. In ceteris confer. Psalterium Hieron. juxta Heb. quod habes in illius Operum tomo 7.

(c) Sic ad MSS. fidem correximus: ubi in editis legebatur, *Despicit oculus ejus improbos.*

(d) Editi, *misericordiam.* MSS. vero juxta Hieronymi Psalterium, *justitiam.*

v. 1 Dominus et salutare meum, quem timebo? Do-
minus fortitudo viæ meæ, quem formidabo? *Et*
a *post* (a) *quatuor versus:* * Si steterint adversum
v. 3 me castra, non timebit cor meum. Si surrexe-
v. 4 rit contra me bellum, in hoc ego confidam. *
Unum petii a Domino, et hoc requiram: ut ha-
bitem in domo Domini, omnibus diebus vitæ
meæ: ut videam pulcritudinem Domini, et ad-
v. 8 tendam templum ejus. *Et alio loco:* * Tibi dixit
cor meum, quæsivi vultum ejus, faciem tuam
v. 14 Domine requiram. *Et postea:* * Expecta Domi-
Psal. 27. num, confortare, et roboretur cor tuum, et
v. 3 sustine Dominum. *In Psalmo XXVII.* * Ne tra-
das me cum impiis, et cum operantibus iniqui-
tatem: qui loquuntur pacem cum amicis suis,
Psal. 30. et est malum in corde eorum. *In Psalmo XXX.* *
v. 25 Confortamini, et roboretur cor vestrum, omnes
Psal. 31. qui exspectatis Dominum. *In Psalmo XXXI.* *
v. 9 Nolite fieri sicut equus et mulus, quibus non
est intelligentia. In chamo et freno maxillas eo-
v. 10 rum constringe, qui non approximant ad te. *
Multi dolores impii, confidentem autem in Do-
v. 11 mino misericordia circumdabit. * Lætamini in
Domino, et exsultate justi, et gaudete omnes
Psal. 32. recti corde. *In Psalmo XXXII.* * Laudate justi
v. 1 Dominum, rectos decet laudatio. *Et alio loco:* *
v. 12 Beata gens cujus Dominus Deus ejus, populus
quem elegit Dominus in hereditatem sibi. *In*
Psal. 33. *Psalmo XXXIII.* * Benedicam Dominum in omni
v. 2 tempore, semper laus ejus in ore meo. * In Do-
v. 3 mino laudabitur anima mea: audiant mites et
v. 4 lætentur. * Magnificate Dominum mecum, et
exaltemus nomen ejus pariter. *Et post paucos*
v. 9 *versus:* * Gustate et videte, quia bonus Domi-
v. 10 nus; beatus vir qui sperat in eo. * Timete Do-
minum sancti ejus; quoniam non est inopia ti-
v. 11 mentibus eum. * (b) Leones indiguerunt, et e-
c surierunt: quærentibus autem Dominum, non
v. 12 deerit omne bonum. * Venite filii, audite me;
v. 13 timorem Domini docebo vos. * Quis est vir qui
v. 14 velit vitam, diligens videre dies bonos? * Cu-
stodi linguam tuam a malo et labia tua ne lo-
v. 15 quantur dolum. * Recede a malo, et fac bonum;
c quære pacem, et persequere eam. *Et post* (c)
v. 19 *septem versus:* * Juxta est Dominus contritis
Psal. 36. corde, et confractos spiritu salvabit. *In Psalmo*
v. 1 *XXXVI.* * Noli contendere cum malignis, neque
v. 2 æmuleris facientes iniquitatem. * Quoniam sicut
herba velociter conterentur; et sicut olus viri-
v. 3 de arescent. * Spera in Domino, et fac bonum;
v. 4 peregrinare in terra, et pascere fide. * (d) Et
delectare in Domino, et dabit tibi petitiones
v. 5 cordis tui. * (e) Volve super Dominum viam
e tuam, et confide in eo, et ipse faciet. * Et edu-
v. 6 cet sicut lumen justitiam tuam, et judicium
v. 7 tuum sicut meridiem, * Tace Domino, et exspe-
cta eum: noli contendere adversus eum, qui

A proficit in via sua; adversus virum, qui facit,
quæ cogitat, * Dimitte iram, et relinque furo- v. 8
rem: noli contendere, ut male facias. * Quo- v. 9
niam qui male faciunt, interibunt: exspectan-
tes autem Dominum, ipsi hereditabunt terram.
* Adhuc enim modicum, et non erit impius; et v. 10
cogitabis de loco ejus, et non subsistet. * Mites v. 11
autem hereditabunt terram, et delectabuntur in
multitudine pacis. *Et paulo post:* * Melius est v. 16
parum justo, super divitias impiorum multas. * v. 17
Quia brachia impiorum confringentur: sublevat
autem justos Dominus. *Et post aliquantum:* * v. 27
Recede a malo, et fac bonum. *Et alibi:* * Ex- v. 34
specta Dominum, et custodi viam ejus; et exal-
tabit te ut possideas terram, * Custodi simpli- v. 37
citatem, et vide rectum: quia erit ad extremum
B viro pax. *In Psalmo XXXIX.* * Beatus vir qui Psal. 39.
posuit (f) Dominum confidentiam suam, et non v. 5
est aversus ad superbias pompasque mendacii. g
In Psalmo XLIII. * In Domino gaudebimus tota Psal. 43.
die, et in nomine tuo in æternum confitebimur. v. 9
Et paulo post: * Omnia hæc venerunt super nos; v. 18
non sumus obliti tui, nec mentiti fuimus in pa-
cto tuo. * Non est conversum retro cor nostrum, v. 19
nec declinaverunt gressus nostri a semita tua. * v. 20
Quoniam dejecisti nos in loco draconum, et o-
peruisti nos umbra mortis. * Si obliti sumus v. 21
nominis Dei nostri et expandimus manus no-
stras ad Deum alienum: * Numquid non Deus v. 22
investigabit istud? Ipse enim novit cogitationes
cordis. Quoniam propter te mortificati sumus
tota die, reputati sumus ut grex occisionis. *In*
C *Psalmo XLVI.* * Canite Deo, canite: canite regi Psal. 46. 7.
nostro: canite. * Quia rex universæ terræ Deus, v. 8.
canite erudite. *In Psalmo XLIX.* * Immola Deo Psal. 49. 14.
laudem, et redde Altissimo vota tua. * Et invo- v. 15.
ca me in die tribulationis: liberabo te, et glo-
rificabis me, * Impio autem dixit Deus, Quid v. 16.
tibi est cum narratione præceptorum meorum,
ut assumas pactum meum in ore tuo? * Qui o- v. 17
disti disciplinam, et projecisti verba mea post
te. * Si videbas furem, consentiebas ei: et cum v. 18
adulteris erat pars tua. * Os tuum dimisisti ad v. 19
malitiam; et lingua tua concinnavit dolum. * Se- v. 20
dens adversum fratrem tuum loquebaris; et ad-
versum filium matris tuæ fabricabaris oppro-
brium. * Hæc fecisti, et tacui: existimasti fu- v. 21
turum me similem tui: arguam te, et propo-
D nam ante oculos tuos. * Intelligite hoc, qui obli- v. 22
viscimini Deum, ne forte capiam, et non sit
qui liberet. * Qui immolat confessionem, glori- v. 23
ficat me: et qui ordinate ambulat, ostendam ei
salutare Dei. *In Psalmo L.* * Ab iniquitate mea, Psal. 50.
et a peccato meo munda me. * Quoniam iniqui- v. 4
tatem meam ego cognovi, et peccatum meum v. 5
contra me est semper. *Et alibi:* * Sacrificium v. 19
Deo spiritus contribulatus: cor contritum et hu-

(a) In prius editis. *Et post tertium versus.* Reponimus ex MSS. *Et post quatuor.*
(b) Sic MSS. juxta Hieronymi Psalterium. At editi hic habebant, *Divites indiguerunt.*
(c) Editi, *Et post quartus versus.* MSS. *Et post septem.* Sic in editis plerumque numerus mendose exprimebatur, et aliter atque in MSS. quod semel monuisse suffecerit.
(d) In editis omittitur, *Et:* habetur in Regio MS. et in Psalterio Hieron.
(e) Lov. *Voluta.* Alii codices editi et scripti, *Volve:* juxta Psal. Hieron.
(f) Ita in MSS. et in Psalt. Hieron. At in editis hic *qui posuit in Deum.*

Psal. 51. miliatum Deus non despicies. *In Psalmo LI.* *
v. 3 Quid gloriaris in malitia potens, Misericordia
v. 4 Domini * tota est die. Insidias cogitat lingua tua,
v. 5 quasi novacula acuta faciens dolum. * Dilexi-
sti malum magis quam bonum, mendacium
magis quam loqui justitiam. * Dilexisti omnia
v. 6 verba ad devorandum, lingua dolosa. * Sed
v. 7 Deus destruet te in sempiternum; terrebit te,
et evellet te de tabernaculo, et eradicabit te
v. 8 de terra viventium. * Videbunt justi, et ti-
v. 9 mebunt, et super eum ridebunt. * Ecce vir
qui non posuit Deum fortitudinem suam: sed
speravit in multitudine divitiarum suarum, con-
v. 10 fortatus est in insidiis suis. * Ego autem si-
cut oliva virens in domo Dei, speravi in mise-
v. 11 ricordia Dei in sæculum sempiternum, * Confi-
tebor tibi in sæculum, quoniam fecisti; et ex-
spectabo nomen tuum, quoniam bonum in con-
Psal. 61. spectu sanctorum tuorum. *In Psalmo LXI.* * Spe-
v. 9 rate in eo omni tempore populi; effundite coram
a illo (*a*) cor vestrum: Deus spes nostra est. * Ve-
v. 10 rumtamen vanitas filii Adam, mendacium filii
viri: in stateris dolosis fraudulenter agunt si-
v. 11 mul. * Nolite considere in calumnia, et in rapi-
na, ne frustremini. Divitiæ si affluxerint, ne
Psal. 63. apponatis cor. *In Psalmo LXIII.* * Lætabitur ju-
v. 11 stus in Domino, et sperabit in eo. *In Psalmo.*
Psal. 68. *LXVIII.* Quia propter te portavi opprobrium, o-
v. 8 peruit confusio faciem meam. * Alienus factus
v. 9 sum fratribus meis, et peregrinus filiis matris
v. 10 meæ. * Quia zelus domus tuæ comedit me, et
opprobrium exprobrantium tibi cecidit super
v. 11 me, * Et flevi in jejunio animam meam; et fa-
v. 12 ctum est in opprobrium mihi. * Et posui vesti-
mentum meum saccum; et factus sum illis in
v. 13 parabolam. * Contra me loquebantur qui sede-
bant in porta, et cantabant bibentes vinum. *Et*
v. 31 *aliquanto post;* * Laudabo nomen Dei in can-
v. 32 tico, et magnificabo eum in confessione. * Et
placebit Deo super vitulum novellum, cornua
v. 33 efferentem et ungulas. * Videntes mansueti læ-
tabuntur. Qui quæritis Dominum, vivet anima
v. 34 vestra. * Quoniam exaudivit pauperes Dominus.
Psal. 72. *In Psalmo LXXII.* * Quia ecce qui elongant se
v. 27 a te, peribunt: perdidisti omnem fornicantem
v. 28 a te. * Mihi autem appropinquare Deo bonum
est: posui in Domino Deo spem meam, ut nar-
Psal. 75. rem omnes annuntiationes tuas. *In Psalmo LXXV.*
v. 12 * Vovete, et reddite Domino Deo vestro, omnes
qui in circuitu ejus sunt, offerent dona terribi-
v. 13 li, * auferenti spiritum ducum, terribili regi-
Psal. 77. bus terræ. *In Psalmo LXXVII.* * Ausculta popu-
v. 1 lus meus legem meam: inclinate aurem vestram
v. 2 ad verba oris mei. * Aperiam in (*b*) parabola os
b meum, loquar ænigmata antiqua. *Et alio loco:*
v. 6 * Et narrabunt filiis suis, * ut ponant in Deo
v. 7 spem suam, et non obliviscantur cogitationem

A ejus, et mandata ejus custodiant. *In Psalmo* Psal. 80.
LXXX. * Laudate Deum fortitudinem nostram, ju- v. 2
bilate Deo Jacob. *Et alio loco,* * Israel si audie- v. 9
ris me, * non sit in te deus alienus, et non a- v. 10
dores deum peregrinum. * Ego sum Dominus v. 11
Deus tuus. *In Psalmo LXXXI.* * Usquequo judi- Psal. 81.
catis iniquitatem, et facies impiorum suscipitis? v. 2
* Judicate pauperi et pupillo, egeno et inopi ju- v. 3
ste facite. *In Psalmo LXXXIII.* * Beati qui habi- Psal. 83.
tant in domo tua, adhuc laudabunt te. * Beatus v. 5
homo cujus fortitudo est in te, semitæ in corde v. 6
ejus: transeuntes * in valle fletus fontem po- v. 7
nent eam. * Benedictionem quoque amicietur (*c*) v. 8
doctor: ibunt de fortitudine in fortitudinem: pa- c
rebunt apud Deum in Sion. *Et paulo post:* * v. 11
Quoniam melior est dies in atriis tuis super mil-
B lia. Elegi abjectus esse in domo Dei mei, magis
quam habitare in tabernaculis impietatis. *In* Psal. 91.
Psalmo XCI. * Bonum est confiteri Domino, et v. 2
psallere nomini tuo Altissime. *In Psalmo XCIII.* Psal. 93.
Intelligite stulti in populo; et insipientes aliquan- v. 8
do discite. *Et paulo post:* * Beatus vir quem e- v. 12
rudieris Domine, et de lege tua docueris eum.
* Ut quiescat a diebus afflictionis, donec fodia- v. 13
tur impio interitus. *In Psalmo XCIV.* * Venite Psal. 94.
adoremus, et curvemur, flectamus genua ante v. 6
faciem Domini factoris nostri. *Et post duos ver-*
sus: * Hodie si vocem ejus audieritis, nolite ob- v. 8
durare corda vestra: * sicut in contradictione, v. 9
sicut in die tentationis in deserto. *In Psalmo* Psal. 95.
XCV. * Cantate Domino canticum novum, can- v. 1
tate Domino omnis terra. * Cantate Domino, be- v. 2
C nedicite nomini ejus: annuntiate de die in diem
salutare ejus. * Narrate in gentibus gloriam e- v. 3
jus, in universis populis mirabilia ejus. *Et post*
sex versus: * Afferte Domino familiæ populo- v. 7
rum, afferte Domino gloriam et fortitudinem. * v. 8
Afferte Domino gloriam nomini ejus: levate mu-
nera, et introite in atria ejus. * Adorate Domi- v. 9
num in decore sanctuarii. *In Psalmo XCVI.* * Qui Psal. 96.
diligitis Dominum, odite malum. *Et post tres* v. 10
versus: * Lætamini justi in Domino, et confi- v. 12
temini memoriæ sanctæ ejus. *In Psalmo XCVII.* Psal. 97.
* Jubilate Domino omnis terra: vociferamini, et v. 4
laudate, et canite. *In Psalmo XCVIII.* * Exalta- Psal. 98.
te Dominum Deum nostrum, et adorate scabel- v. 5
lum pedum ejus, quia (*d*) sanctus est. *In Psal-* d
mo XCIX. * Jubilate Domino omnis terra, servi- Psal. 99.
te Domino in lætitia. Ingredimini coram illo in v. 2
D laude. Scitote quoniam Dominus ipse est Deus, v. 3
ipse fecit nos, et (*e*) ipsius sumus. *Et post u-* e
num versum: * Ingredimini portas ejus in gra- v. 4
tiarum actione, atria ejus in laude, confitemini
ei. *In Psalmo C.* * Deambulabo in simplicitate Psal. 100.
cordis mei in medio domus meæ. * Non (*f*) po- v. 2
nam coram oculis meis verbum Belial. Facien- v. 3
tem declinationes odivi, nec adhæsit mihi. * Cor f
v. 4

(a) Editi, *corda vestra.* MSS. juxta Psalt. Hieron. *cor vestrum.*

(b) Sic MSS. et Psalt. Hieron. At editi hic, *in parabolis.*

(c) Editi, *doctus.* MSS. cum Psalt. Hieron. *doctor.*

(d) Sic MSS. et Psalt. Hieron. At editi, *sanctum*

(e) Editi, *et non ipsi nos.* MSS. juxta Psal. Hieron. *et ipsius sumus.*

(f) Legebatur in prius excusis, *Non ponebam coram oculis meis verba Belial .... nec adhæsit mihi cor pravum. Recedentem a me malum nesciebam ... hunc interficiebam.* Hos versus ad MSS. et ad Psalt. Hieron. emendavimus.

v. 5 pravum recedet a me : malum nesciam. * Lo-
quentem in abscondito contra proximum suum,
hunc interficiam. Superbum oculis et altum cor-
v. 6 de, cum hoc esse non potero. * Oculi mei ad fi-
deles terræ, ut habitent mecum : ambulans in
v. 7 via simpliciter, hic ministrabit mihi. * Non ha-
a bitabit in medio domus meæ faciens (a) malum:
loquens mendacium non placebit in conspectu
v. 8 oculorum meorum. * Mane perdam omnes impios
terræ, ut interficiam de civitate Domini univer-
Psal. 102. sos qui operantur iniquitatem. *In Psalmo CII.*
v. 17 Misericordia autem Domini, ab æterno et usque
v. 18 in æternum super timentes eum. * Et justitia e-
jus super filios filiorum, iis qui custodiunt pa-
ctum ejus, et recordantur præceptorum ejus ad
Psal. 104. facienda ea. *In Psalmo CIV.* * Confitemini Domi-
v. 1 no, et invocate nomen ejus; notas facite popu-
v. 2 lis cogitationes ejus. * Canite ei, et psallite illi:
v. 3 loquimini in universis mirabilibus ejus. * Exsul-
tate in nomine sancto ejus: lætetur cor quæren-
v. 4 tium Dominum. * Quærite Dominum et virtutem
v. 5 ejus, quærite faciem ejus jugiter. * Recordami-
ni mirabilium ejus, quæ fecit, signorum et ju-
Psal. 107. diciorum oris ejus. *In Psalmo CVII.* * Paratum
v. 2 cor meum, Deus; cantabo et psallam : sed et
v. 3 gloria mea. * Consurge psalterium et cithara :
v. 4 consurgam mane. * Confitebor tibi in populis
Psal. 110. Domine, cantabo te in nationibus. *In Psalmo*
v. 1 *CX.* * Confitebor Domino in toto corde meo, in
consilio justorum et congregatione. *Et in alio*
v. 10 *loco :* * Principium sapientiæ timor Domini: do-
ctrina bona cunctis qui faciunt eam : laus ejus
Psal. 111. perseverans jugiter. *In Psalmo CXI.* * Beatus
v. 1 vir qui timet Dominum, in mandatis ejus volet
v. 5 nimis. *Et post quinque versus :* * Bonus vir cle-
mens et fœnerans, dispensabit verba sua in ju-
v. 6 dicio; * quia in æternum non commovebitur. *
v. 7 In memoria sempiterna erit justus, ab auditu
v. 8 malo non timebit. * Paratum cor ejus confidens
in Domino: firmum cor ejus, non timebit donec
v. 9 adspiciat in hostibus suis. * Dispersit, dedit pau-
peribus : justitia ejus permanet in æternum; cor-
v. 10 nu ejus exaltabitur in gloria. * Impius videbit
et irascetur, dentibus frendet, et tabescet : de-
Psal. 112. siderium impiorum peribit. *In Psalmo CXII.* *
v. 1 Laudate servi Dominum, laudate nomen Domi-
v. 2 ni. * Sit nomen Domini benedictum, a modo et
v. 3 usque in æternum. * Ab ortu solis usque ad oc-
Psal. 113. casum ejus, laudabile nomen Domini. *In Psal-*
v. 12 *mo CXIII.* * Idola gentium argentum et aurum,
v. 13 opus manuum hominum. * Os habent, et non
v. 14 loquentur : oculos habent, et non videbunt. *
Aures habent, et non audient, *etc. Et paulo*
v. 16 *post.* * Similes illis fiant qui faciunt ea, et omnes
v. 17 qui confidunt in eis. * Israel confidit in Domino,
v. 18 auxiliator et protector eorum est. * Domus Aa-
ron confidit in Domino, auxiliator et protector
v. 19 eorum est. Timentes autem Dominum confidunt
in Domino, auxiliator et protector eorum est.
Psal. 115. *In Psalmo CXV.* * Credidi propter quod locutus
v. 1 sum, ego afflictus sum nimis. *Et post aliquan-*

(a) In Psalterio Hieronymi, *faciens dolum.*

A *tum :* * Quid reddam Domino pro omnibus quæ v. 3
retribuit mihi ? * Calicem salutaris accipiam, et v. 4
nomen Domini invocabo. * Gloriosa in conspectu v. 6
Domini mors sanctorum ejus. *Et post tres ver-*
sus : * Tibi immolabo hostiam laudis, et in no- v. 8
mine Domini invocabo. * Vota mea Domino red- v. 9
dam in conspectu omnis populi ejus; * in atriis v. 10
domus Domini, in medio tui Jerusalem. *In Psal-*
mo CXVI. * Laudate Dominum omnes gentes, con- Psal. 116.
laudate eum universi populi. *In Psalmo CXVII.* Psal. 117.
* Confitemini Domino, quoniam bonus, quoniam v. 1
in æternum misericordia ejus. * Dicat nunc Israel, v. 2
quoniam in æternum misericordia ejus. Dicat do- v. 3
mus Aaron, quoniam in æternum misericordia
ejus. * Dicant qui timent Dominum, quoniam in v. 4
æternum misericordia ejus. * Cum tribularer in- v. 5
B vocavi Dominum, et exaudivit me in latitudine
Dominus. *Et post quinque versus :* * Melius est v. 8
sperare in Domino, quam sperare in homine. * v. 9
Melius est sperare in Domino, quam sperare in
principibus. *Et post octo versus:* * Fortitudo mea v. 4
et laus mea Dominus, et factus est mihi in salu-
tem. * Vox laudis et salutis in tabernaculis justo- v. 15
rum. *In Psalmo CXVIII.* * Beati immaculati in via Psal. 118.
qui ambulant in lege Domini. * Beati qui custodiunt v. 1
testimonia ejus, in toto corde requirunt eum. v. 2
Et alio loco : * Et ambulabo in spatioso, quia v. 45
præcepta tua quæsivi. * Et loquar in testimoniis v. 46
tuis coram regibus, et non confundar. * Et de- v. 47
lectabor in mandatis tuis, quæ dilexi. * Et leva- v. 48
bo manus meas ad mandata tua quæ dilexi; et
loquar in præceptis tuis. *Et post quatuor ver-* v. 51
C *sus :* * A lege tua non declinavi. * Recordatus v. 52
sum judiciorum tuorum a sæculo Domine, et con-
solatus sum. * Horror obtinuit me ab impiis, v. 53
quia dereliquerunt legem tuam. * Carmina erant v. 54
mihi præcepta tua, in domo peregrinationis meæ.
* Recordatus sum in nocte nominis tui Domine, v. 55
et custodivi legem tuam. Hoc factum est mihi, v. 56
quia præcepta tua custodivi. * Pars mea (b) Do- v. 57
mine, dixi, ut custodiam verbum tuum. * De- b
precatus sum vultum tuum in toto corde; mise- v. 58
rere mei secundum eloquium tuum. * Recogita- v. 59
vi vias meas, et converti pedes meos ad testimo-
nia tua. * Festinavi, et non neglexi custodire v. 60
mandata tua. * Funes impiorum implicaverunt v. 61
me : legem tuam non sum oblitus. * Medio no- v. 62
ctis surgebam ad confitendum tibi, super judi-
D cia justificationis tuæ. * Particeps ego sum o- v. 63
mnium timentium te, et custodientium præce-
pta tua. *Et post paucos versus :* * Ego autem in v. 69
toto corde servabam præcepta tua. * Incrassatum v. 70
est velut adeps cor eorum, et ego in lege tua
meditabar. * Bonum mihi quia afflictus sum, ut v. 71
discerem præcepta tua. * Melior mihi est lex o- v. 72
ris tui, super millia auri et argenti. *Et post pau-*
cos versus. * Quia lex tua meditatio mea. *Et post* v. 77
paululum: * Ego autem loquar in præceptis tuis. v. 78
Et post paululum : * Præcepta tua non sum o- v. 83
blitus. *Et post duos versus:* * Foderunt mihi su- v. 85
perbi foveas, quæ non erant juxta legem tuam.

(b) Editi, *Dominus.* MSS. *Domine.*

v. 87 *Et post duos versus :* • Paulo minus consumse-
runt me in terra : ego autem non dimisi præce-
v. 92 pta tua. *Et post septem versus :* • Nisi quod lex
tua delectatio mea, forte periissem in pressura
v. 93 mea. In sempiternum non obliviscar præcepto-
v. 94 rum tuorum; quia per ipsa vivificasti me. • Tuus
ego sum, salva me; quoniam præcepta tua quæ-
v. 95 sivi. • Me exspectaverunt impii, ut perderent
v. 96 me; testimonium tuum considerabo. • Omnis
consummationis vidi finem; latum mandatum
v. 97 tuum nimis. • Quam dilexi legem tuam, tota die
v. 101 hæc meditatio mea. *Et paulo post :* • Ab omni
semita mala prohibui pedes meos, ut custodirem
v. 102 verba tua. • A judiciis tuis non recessi, quia tu
v. 103 illuminasti me. • Quam dulce gutturi meo elo-
v. 104 quium tuum, super mel ori meo. • Præcepta tua
considerabam: propterea odivi omnem semitam
v. 105 mendacii. • Lucerna pedi meo verbum tuum, et
v. 109 lux semitæ meæ. *Et post septem versus :* • Ani-
ma mea in manu mea semper, et legis tuæ non
v. 110 sum oblitus. • Posuerunt impii laqueum mihi,
v. 111 et a præceptis tuis non aberravi. • Hereditas mea
testimonia tua in sempiternum; quia gaudium
v. 112 cordis mei sunt. • Inclinavi cor meum, ut face-
rem justificationes tuas, propter æternam re-
v. 113 tributionem. • Tumultuosos odivi, et legem tuam
v. 114 dilexi. • Protectio mea et scutum meum tu es :
v. 115 verbum tuum exspectavi. • Recedite a me mali-
gni, et custodiam mandata Dei mei. *Et post se-*
v. 119 *ptem versus:* • Quasi scoriam computasti omnes
impios terræ: propterea dilexi testimonia tua.
v. 120 • Horripilavit a timore tuo caro mea, et judicia
v. 121 tua timui. • Feci judicium et justitiam, ne de-
relinquas me iis, qui calumniantur me. *Et post*
v. 127 *paucos versus :* • Propterea dilexi mandata tua
v. 128 super aurum et topazium. • Propterea in univer-
sa præcepta tua direxi; omnem semitam menda-
v. 129 cii odio habui. • Mirabilia testimonia tua, idcir-
co custodivit ea anima mea. *Et post duos versus:*
v. 131 • Os meum aperui, et respiravi; quia mandata
v. 139 tua desiderabam. *Et alio loco :* • Consumsit me
zelus meus, quia obliti sunt verborum tuorum
v. 140 hostes mei. • Probatus sermo tuus nimis, et ser-
v. 141 vus tuus dilexit illum. • Parvulus ego sum et
contemtibilis: sed præcepta tua non sum oblitus.
v. 143 *Et post tres versus:* • Mandata tua voluntas mea.
v. 153 *Et paulo post :* • Vide afflictionem meam, et e-
ripe me; quia legis tuæ non sum oblitus. *Et*
v. 157 *post sex versus :* • Multi qui persequuntur me,
et affligunt me; a testimoniis tuis non declina-
v. 158 vi. • Vidi prævaricatores tuos, et mærebam; quia
v. 159 verbum tuum non custodierunt. • Vide quoniam
præcepta tua dilexi Domine; juxta misericordiam
v. 162 tuam vivifica me. *Et post quatuor versus :* • Gau-
dens ego sum in eloquio tuo, sicut qui invenit
v. 163 spolia multa. • Mendacium odio habui, et dete-
v. 164 status sum : legem autem tuam dilexi. • Septies
v. 165 in die laudavi te, super judiciis justitiæ tuæ. •
Pax multa diligentibus legem tuam, et non est
v. 166 illis scandalum. • Exspectabam salutare tuum

A Domine, et mandata tua feci. • Custodivit ani- v. 167
ma mea testimonia tua, et dilexit ea nimis. • v. 168
Custodivi præcepta tua et testimonia tua; quia
omnes viæ meæ in conspectu tuo. *Et post octo*
versus : • Sit manus tua auxiliatrix mea; quia v. 173
præcepta tua elegi. • Desideravi salutare tuum v. 174
Domine, et lex tua (*a*) voluntas mea est. *Et post* a
duos versus : • Erravi quasi ovis perdita; quæ- v. 176
re servum tuum, qui mandatorum tuorum non
sum oblitus. *In Psalmo* CXIX. • Ego pacifica lo- Psal. 119.
quebar, et illi debellabant ea. *In Psalmo* CXXI. v. 7
• Rogate pacem Jerusalem: sit bene iis qui dili- Ps 121 v. 6.
gunt eam. *Et post duos versus :* • Propter fra- v. 8
tres meos et proximos meos loquebar pacem ti-
bi. • Propter domum Domini Dei nostri, quære- v. 9
bam bona tibi. *In Psalmo* CXXII. • Ad te leva- Psal. 122.
B vi oculos meos, qui habitas in cælis. Ecce sicut v. 1
oculi servorum ad manus dominorum suorum, v. 2
sicut oculi ancillæ ad manum dominæ suæ: sic
oculi nostri ad Dominum Deum nostrum, donec
misereatur nostri. *In Psalmo* CXXIV. • Qui con- Psal. 124.
fidunt in Domino quasi mons Sion, immobilis in v. 1
æternum inhabitabilis Jerusalem. *In Psalmo* Psal. 127.
CXXVII. • Beatus (*b*) omnis qui timet Dominum, v. 1
qui ambulat in viis ejus. *In Psalmo* CXXIX. • b
Sustinui Dominum, sustinuit anima mea, et ver- Psal. 129.
bum ejus exspectavi. *In Psalmo* CXXX. • Domi- v. 4
ne non est exaltatum cor meum, neque elati Psal. 130.
sunt oculi mei; et non ambulavi in magnis et v. 1
in mirabilibus super me. Si non proposui, et al- v. 2
lere feci animam meam: sicut ablactatus ad ma-
trem suam, ita ablactata ad me anima mea. • v. 3
C Exspecta Israel Dominum, a modo et usque in
æternum. *In Psalmo* CXXXII. • Ecce quam bo- Psal. 132.
num est et quam decorum, habitare fratres in u- v. 1
num. *In Psalmo* CXXXIII. • Ecce benedicite Do- Psal. 133.
mino omnes servi Domini: Qui statis in domo v. 1
Domini, in atriis domus Dei nostri. • In noctibus v. 2
levate manus vestras (*c*) ad sanctum, et bene- c
dicite Domino. *In Psalmo* CXXXIV. • Laudate no- Psal. 134.
men Domini, laudate servi Dominum. • Qui sta- v. 1
tis in domo Domini, in atriis domus Dei nostri. v. 2
• Laudate Dominum, quoniam bonus Dominus, v. 3
canite nomini ejus, quoniam decens. *Et post*
pauca : • Idola gentium argentum et aurum, o- v. 15
pera manuum hominum. • Os habent, et non v. 16
loquentur; oculos habent, et non videbunt, *etc.*
et paulo post : • Similes illis fiant qui faciunt ea, v. 18
D et omnes qui confidunt in eis. • Domus Israel be- v. 19
nedicite Domino: domus Aaron benedicite Domi-
no : • timentes Dominum benedicite Domino. *In* v. 20
Psalmo CXXXV. • Confitemini Domino, quoniam Psal. 135.
bonus, quoniam in æternum misericordia ejus. v. 1
• Confitemini Deo deorum, quoniam in æternum v. 2
misericordia ejus. • Confitemini Domino domi- v. 3
norum, quoniam in æternum misericordia ejus.
Et in fine Psalmi : • Confitemini Deo cæli, quo- v. 26
niam in æternum misericordia ejus. *In Psalmo* Psal. 136.
CXXXVI. • Si oblitus fuero tui Jerusalem, in o- v. 5
blivione sit dextera mea. • Adhæreat lingua mea v. 6

(a) Sic MSS. et Psalt. Hieron. At editi, *meditatio mea est.*

(b) Editi, *Beati omnes, qui timent.* Sequimur MSS. et Psalt. Hieron.

(c) Editi *in sancta.* MSS. juxta Psalt. Hieron. *ad sanctum.*

gutturi meo, si non recordatus fuero tui Jeru-
salem. Si non præposuero Jerusalem in princi-
Psal. 138. pio lætitiæ meæ. *In Psalmo cxxxviii.* * Nonne
v. 21 odientes te Domine odivi, et contra adversarios
v. 22 tuos distabui? * Perfecto odio oderam illos, ini-
Psal. 139. mici facti sunt mihi. *In Psalmo cxxxix.* * Ne
v. 9 des Domine desideria impii; scelera ejus ne ef-
fundantur, et eleventur. *Et post quatuor ver-*
v. 12 *sus :* * Vir linguosus non dirigetur in terra. *In*
Psal. 140. *Psalmo cxl.* * Corripiat me justus in misericor-
v. 5 dia, et arguat me: oleum amaritudinis non im-
pinguet caput meum. *Et post quinque versus :*
v. 8 * Quoniam ad te Domine oculi mei; in te spe-
Psal. 141. ravi; ne evacues animam meam. *In Psalmo cxli.*
v. 1 * Voce mea ad Dominum clamavi, voce mea ad
v. 2 Dominum deprecatus sum. * Effundam in con-
spectu ejus eloquium meum, tribulationem meam
v. 6 coram illo annuntiabo. *Et post sex versus :* *
Clamavi ad te Domine, dixi tu es spes mea, pars
Psal. 142. mea in terra viventium. *In Psalmo cxlii.* * Me-
v. 5 ditabar omnia opera tua, facta manuum tuarum
v. 6 loquebar * Expandi manus mea ad te, anima
mea quasi terra sitiens ad te. *Et post tres ver-*
v. 8 *sus :* * Fac me audire mane misericordiam tuam,
quoniam in te confido. Notam fac mihi viam, in
qua ambulo, quoniam ad te levavi animam meam.
v. 9 * Libera me de inimicis Domine: a te protectus
Psal. 143. sum. *In Psalmo cxliii.* * Libera me, et erue
v. 11 me de manu filiorum alienorum: quorum os lo-
cutum est vanitatem, et dextera eorum, dexte-
v. 12 ra mendacii. * Ut sint filii nostri quasi plantatio
crescens in adolescentia sua. Filiæ nostræ quasi
v. 13 anguli ornati ad similitudinem templi. * Prom-
ptuaria nostra plena; et supereffundentia ex hoc
in illud. Pecora nostra in millibus, et innume-
v. 14 rabilia in compitis nostris: * Tauri nostri pin-
gues. Non est interruptio, et non est egressus,
v. 15 et non est ululatus in plateis nostris. Beatus po-
pulus cujus talia sunt, beatus populus cujus Do-
Psal. 144. minus Deus ejus. *In Psalmo cxliv.* * Exaltabo
v. 1 te Domine Deus meus rex, et benedicam nomini
v. 2 tuo in æternum et ultra. * In omni die benedi-
cam tibi, et laudabo nomen tuum in sempiter-
v. 4 num jugiter. *Et post duos versus :* * Generatio
ad generationem laudabit opera tua, et fortitu-
v. 5 dines tuas annuntiabunt. * Decorem gloriæ ma-
gnitudinis tuæ, et verba mirabilium tuorum lo-
v. 6 quar. * Et fortitudinem horribilium tuorum lo-
v. 7 quentur, et magnitudines tuas narrabunt. * Me-
moriam multæ bonitatis tuæ loquentur, et justi-
v. 10 tias tuas laudabunt. *Et post tres versus :* * Et
v. 11 sancti tui benedicent tibi. * Gloriam regni tui
v. 12 dicent, et fortitudines tuas loquentur. * Ut osten-
dant filiis hominum fortitudines ejus, et gloriam
v. 18 decoris regni ejus. *Et paulo post :* * Juxta est Do-
v. 19 minus omnibus qui invocant eum in veritate. *
Placitum timentium se faciet, et clamorem eo-
v. 20 rum audiet, et salvabit eos. * Custodit Dominus
A omnes diligentes se: et universos impios conte-
ret. * Laudem Domini loquetur os meum, et be- v. 21
nedicet omnis caro nomini sancto ejus in æter-
num et jugiter. *In Psalmo cxlv.* * Lauda anima Psal. 145.
mea Dominum: laudabo Dominum in vita mea, v. 2
cantabo Deo meo quamdiu sum. * Nolite confi- v. 3
dere in principibus, in filio hominis, cui non
est salus. *Et post duos versus :* * Beatus cujus v. 5
Deus Jacob auxiliator ejus, spes ejus in Domino
Deo suo. *In Psalmo cxlvi.* * Laudate Dominum, Psal. 146.
quoniam bonus est: canticum (a) Dei nostri, v. 1
quoniam decorum est, pulcra laudatio. *Et post* a
paucos versus : * Suscipiens mansuetos Dominus: v. 6
humilians impios usque ad terram. * Canite Do- v. 7
mino in confessione, canite Deo nostro. *Et post*
quatuor versus : * Non est in fortitudine equi vo- v. 10
B luntas ejus, neque in tibiis viri placebitur ei. * v. 11
Placebitur Domino in iis qui timent eum, et ex-
spectant misericordiam ejus. *In Psalmo cxlviii.* Psal. 148.
* Reges terræ et omnes populi, principes et u- v. 11
niversi judices terræ, * juvenes et virgines, se- v. 12
nes cum pueris laudent nomen Domini. *In Psalmo* Psal. 149.
cxlix. * Cantate Domino canticum novum, laus v. 1
ejus in congregatione sanctorum. * Lætetur Israel v. 2
in factore suo, filii Sion exsultent in rege suo.
Et post tres versus : * Exaltabit mansuetos in Je- v. 4
su: Exsultabunt sancti in gloria, laudabunt in v. 5
cubilibus suis: * exaltationes Dei in gutture eo- v. 6
rum. *In Psalmo cl.* * Laudate Dominum in san- Psal. 150.
ctis ejus, laudate eum in fortitudine potentiæ v. 1
ejus. * Laudate eum in fortitudinibus ejus, lau- v. 2
date eum juxta multitudinem magnificentiæ suæ.
C *Et in fine Psalmi :* * Omne quod spirat laudet v. 6
Dominum.

Hæc de libro Psalmorum collegimus, in qui-
bus suam quisque vitam, si proficere affectat,
inspiciat. Ubi lectorem admonemus, ut ea quæ
de Psalmis posui, tamquam unum Psalmum
contextim legat, tacitis verbis meis, quæ ad hoc
interposui, ut si voluerit, inspiciat ubi sit scri-
ptum quod posui, id est quoto vel in quo loco
ejusdem Psalmi. His enim prætermissis qui le-
ctione continuata inspexerit sola verba Psalmo-
rum, multo jucundius, et ob hoc utilius ex di-
vinis officietur eloquiis. Nunc de libris Salomo-
nis quæ videbuntur huic operi necessaria, col-
ligemus : ac primum de Proverbiis, qui liber
si bene intelligatur, ad mores pios informandos
D *pene totus valebit. Sed ea quæ obscura sunt præ-*
termitto; habeant ea, quibus exerceantur, le-
ctores dilectoresque spiritalium litterarum : nos
in hoc opere statuimus illa ponere, quæ ad agen-
dam vitam facile intellecta referantur. Quamvis
multis videri possim apertissima prætermisisse :
nonnullaque hinc potius clausa sunt, unde pu-
tantur esse perspicua. Quid enim tam clarum
videtur, et quid tam inepte fit, si ad proprie- Prov. 9, 18. sec. LXX.
tatem velis accipere, quod ibi scriptum est, (b) b

(a) Sic MSS. et Psalt. Hier. At editi, *Deo nostro.*

(b) Vulgata versio caret hac sententia, *Ab aqua aliena* etc. quæ quidem erat Augustino familiaris, sæpeque ab ipso in congressu cum Donatistis prave eam usurpantibus explicata: habetur apud LXX. Prov. cap. 9, sub vers. 18. Ex eorumdem interpretatione ipsi in mentem veniebant alia hic subjecta testimonia; nisi quod LXX. istud efferunt in plurali, χεῖρες δὲ ἀνδρείων πλουτίζουσιν *manus fortium locupletant.*

Ab aqua aliena abstine te, et de fonte alieno ne
biberis? *Aut quid valet ad mores corrigendos*,
nisi illic intellectus altior requiratur, *quod di-*
Prov. 10. 4. *ctum est*, Paupertas virum humiliat, manus
autem fortium locupletat? *Cum et non esse pau-*
perem, *et esse manibus fortem*, *non sit in bo-*
norum hominum potestate, *sed et multis prove-*
nerit pessimis; et hoc proverbium male intelle-
ctum, *possit provocare pauperes fortes; ut ra-*
pinis se existiment debere ditescere. Quis non
autem rideat, si proprie positum putaverit quod
Prov. 21. 20. *ibi legitur*, Non enim nascuntur filii maligois?
Omnia ergo talia relinquemus, *et ea quibus*
suadetur aliquid aliquanto diutius, cum id quod
suadetur atque præcipitur non sit obscurum,
et id potius sit ponendum in hoc Speculo, *ubi*
se illi inspiciant, *quibus jam persuasum est*,
bene ac laudabiliter vivere, *sed ut hoc faciant*,
quæ sibi optanda atque observanda sint, *quæ-*
runt, *Hæc itaque de proverbiis Salomonis po-*
nenda credimus.

De Proverbiis.

Prov. 1. TIMOR Domini principium scientiæ. Sapien-
v. 7 tiam atque doctrinam stulti despiciunt. •
v. 8 Audi fili mi disciplinam patris tui, et ne dimit-
tas legem matris tuæ. *Et post quatuordecim ver-*
v. 18 *sus cum de homicidiis loqueretur*, • Ipsi, *in-*
quit, contra sanguinem suum insidiantur, et
v. 19 molinntur fraudes contra animas suas. • Sic se-
mitæ omnis avari animas possidentium rapiunt.
v. 22 *Item post quatuor versus:* Usquequo parvuli di-
ligitis infantiam, et stulti ea quæ sibi sunt no-
xia cupiunt, et imprudentes odiunt scientiam?
v. 28 *Et post undecim versus:* • Tunc invocabunt me,
et non exaudiam; mane consurgent, et non in-
v. 29 venient me: • eo quod exosam habuerint disci-
v. 30 plinam, et timorem Domini non susceperint, •
nec adquieverint consilio meo, et detraxerint
v. 31 universæ correptioni meæ. • Comedent igitur
fructus viæ suæ, suisque consiliis saturabun-
v. 32 tur. • Aversio parvulorum interficiet eos, et
v. 33 prosperitas stultorum perdet illos. • Qui autem
me audierit, absque terrore requiescet, et abun-
Prov. 2. dantia perfruetur, malorum timore sublato. *Et*
v. 3 *post tres versus:* • Si enim sapientiam invoca-
v. 4 veris, et inclinaveris cor tuum prudentiæ: • si
quæsieris eam, quasi pecuniam, et sicut the-
v. 5 sauros effoderis illam: • tunc intelliges timorem
v. 6 Domini, et scientiam Dei invenies: • quia Do-
minus dat sapientiam, et ex ore ejus scientia
v. 7 et prudentia. • Custodiet rectorum salutem, et
v. 8 proteget gradientes simpliciter: • servans se-
v. 9 mitas justitiæ, et vias sanctorum custodiens. •
Tunc intelliges justitiam et judicium et æquita-
v. 10 tem, et omnem semitam bonam. • Si intraverit

A sapientia cor tuum, et scientia animæ tuæ pla-
cuerit; • consilium custodiet te, et prudentia v. 11
servabit te; • ut eruaris de via mala, et ab ho- v. 12
mine qui perversa loquitur. • Qui derelinquunt v. 13
iter rectum, et ambulant per vias tenebrosas: • v. 14
qui lætantur cum malefecerint, et exsultant in
rebus pessimis: • quorum viæ perversæ, et in- v. 15
fames gressus eorum. • Ut eruaris a muliere a- v. 16
liena, et ab extranea quæ mollit sermones
suos, • et reliquit ducem pubertatis suæ, • et v. 17
pacti Dei sui oblita est. *Et post tredecim ver-* v. 18
sus: • Misericordia et veritas non te deserant: Prov. 3.
circumda eas gutturi tuo, et describe in tabulis v. 3
cordis tui: • et invenies gratiam et disciplinam v. 4
bonam coram Deo, et hominibus. • Habe fidu- v. 5
ciam in Domino ex toto corde tuo, et ne inni-
B taris prudentiæ tuæ, • in omnibus viis tuis co- v. 6
gita illum, et ipse diriget gressus tuos. • Ne v. 7
sis sapiens apud temetipsum. Time Deum et re-
cede a malo. *Et post unum versum:* • Honora v. 9
Dominum de tua substantia, et de primitiis o-
mnium frugum tuarum. *Et post duos versus:* • v. 11
Disciplinam Domini fili mi ne abjicias; ne defi-
cias, cum ab eo corriperis. • Quem enim dili- v. 12
git Dominus, corripit; et quasi pater in filio
complacet sibi. • Beatus homo qui invenit sa- v. 13
pientiam, et qui affluit prudentia. • Melior est v. 14
adquisitio ejus negotiatione argenti, et auro
primo fructus ejus: • Pretiosior est cunctis o- v. 15
pibus; et omnia quæ desiderantur, huic non
valent comparari. *Et post decem versus:* • Fili v. 21
mi, ne effluant hæc ab oculis tuis, custodi le-
C gem atque consilium. *Et post novem versus:* • v. 27
Noli prohibere benefacere eum, qui potest: si
vales et ipse benefac. • Ne dicas amico tuo, v. 28
Vade, et revertere, et cras dabo tibi; cum sta-
tim possis dare. • Ne moliaris amico tuo malum; v. 29
cum ille in te habeat fiduciam. • Ne contendas v. 30
adversus hominem frustra. *Et post septem ver-*
sus: • Illusores ipse deludet, et mansuetis da- v. 34
bit gratiam. *Et post* (a) *quadraginta-tres ver-* Prov. 4.
sus: • Omni custodia serva cor tuum; quia ab v. 23
ipso vita procedit. • Remove a te os pravum, v. 24
et detrahentia labia sint procul a te. • Oculi tui v. 25
recta videant; et palpebræ tuæ præcedant gres- a
sus tuos. • Dirige semitam pedibus tuis, et o- v. 26
mnes viæ tuæ stabilientur. • Nec declines in v. 27
dexteram aut sinistram. Averte pedem tuum a
D malo. Vias enim quæ a dextris sunt novit Do-
minus; perversæ vero sunt quæ a sinistris sunt.
Ipse autem rectos facit cursus tuos, itinera au-
tem tua in pace producet. • Fili mi attende sa- Prov. 5.
pientiam meam, et prudentiæ meæ inclina au- v. 1
rem tuam; • ut custodias cogitationes, et disci- v. 2
plinam labia tua conservent. • Favus enim di- v. 3
stillans labia meretricis, et nitidius oleo guttur
ejus. • Novissima autem illius amara quasi ab- v. 4

(a) Pigebat adnotare circa versuum recensionem errata quam frequentissima, quæ videlicet postquam in Amerbachianam editionem semel inducta sunt, alias deinceps editiones reluctantibus MSS. codicibus constanter occuparunt. Attamen de insignioribus aliquot castigationibus non silendum videtur hoc loco. Nam in editis pro *Et post quadraginta tres*, legebatur *Et post viginti quatuor:* Item infra ubi habes *Et post nonaginta septem*, in illis habebas *Et post plures versus*. atque ubi nunc *Et post quinquaginta septem*, ibi ferebatur *Et post aliquot versus*. quibus locis aliisque propemodum innumeris restituimus lectionem MSS. unde intelligi facilius queat cujusnam rationis, cujusve mensuræ versus illi fuerint, qui computantur ab Augustino.

v. 5 sinthium, et acuta quasi gladius biceps. * Pe-
des ejus descendunt in mortem, et ad inferos
gressus illius penetrant. *Et post nonaginta se-*
Prov. 6. *ptem versus* : * Non concupiscat pulcritudinem
v. 25 ejus cor tuum, ne capiaris nutibus illius. * Pre-
v. 26 tium enim scorti, vix unius est panis : mulier
v. 27 autem viri pretiosam animam capit. * Numquid
abscondere potest homo ignem in sinu suo ut
v. 28 vestimenta illius non ardeant ; * aut ambulare
super prunas, ut non comburantur plantæ e-
v. 29 jus? * Sic qui ingreditur ad mulierem proximi
v. 30 sui, non erit mundus cum tetigerit eam. * Non
grandis est culpa, cum quis furatus fuerit : fu-
v. 31 ratur enim, ut esurientem impleat animam : *
deprehensus quoque reddet septuplum, et o-
v. 32 mnem substantiam domus suæ tradet. * Qui au-
tem adulter est, propter cordis inopiam perdet
Prov. 7. animam suam. *Et post quatuor versus :* * Fili
mi custodi sermones meos, et præcepta mea re-
v. 1. conde tibi. * Serva (*a*) maodata mea, et vives,
a et legem meam quasi pupillam oculi tui. *Et post*
Prov. 8 *quinquaginta-septem versus :* * Intelligite par-
v. 5. vuli astutiam, et insipientes animadvertite. *Et*
v. 7 *post duos versus :* * Veritatem meditabitur gut-
b tur meum, et labia mea (*b*) detestabuntur im-
v. 10 pium. *Et post tres versus :* * accipite disciplinam
meam et non pecuniam : doctrinam magis quam
v. 11 aurum diligite. * Melior est enim sapientia cun-
ctis pretiosissimis ; et omne desiderabile ei non
v. 12 potest comparari. *Et post duos versus :* * Timor
Domini odit malum, et arrogantiam et super-
biam et viam pravam et os bilingue detestatur.
v. 17 *Et post sex versus :* * Ego diligentes me diligo :
v. 18 et qui mane vigilant ad me invenient me. * Me-
cum sunt divitiæ et gloria, opes superbæ et ju-
v. 19 stitia. * Melior est fructus meus auro et pretio-
v. 20 so lapide, et genimina mea argento electo. * In
viis justitiæ ambulo, in medio semitarum judi-
v. 21 cii : * ut ditem diligentes me, et thesauros eo-
v. 34 rum repleam. *Et post viginti-tres versus :* * Bea-
tus homo qui audit me, qui vigilat ad fores
meas quotidie, et observat ad postes ostii mei.
v. 35 * Qui me invenerit, inveniet vitam, et hauriet
v. 36 salutem a Domino. * Qui autem in me peccave-
rit, lædet animam suam. Omnes qui me ode-
Prov. 9. runt, diligunt mortem. *Et post novem versus :*
v. 6. * Relinquite infantiam, et vivite, et ambulate
v. 7 per vias prudentiæ. * Qui erudit derisorem, ipse
sibi facit injuriam ; et qui arguit impium, ge-
v. 8 nerat maculam sibi. * Noli arguere derisorem,
v. 9. ne oderit te : argue sapientem, et diliget te. *
Da sapienti occasionem, et addetur ei sapientia.
v. 10 Doce justum, et festinabit accipere. * Princi-
pium sapientiæ timor Domini, et scientia san-
Prov. 10 ctorum, prudentia. *Et post decem et octo ver-*
v. 2 *sus :* * Non proderunt thesauri iniquitatis ; ju-
stitia vero liberabit a morte. *Et post quatuor*
v. 5 *versus :* * Qui congregat in messe, filius sapiens

A est : qui autem stertit æstate, filius confusionis.
Et post quatuor versus : * Sapiens corde præ- v. 8
cepta suscipiet, stultus cæditur labiis. * Qui v. 9
ambulat simpliciter, ambulat confidenter : qui
autem depravat vias suas, manifestus erit. * Qui v. 10
annuit oculo, dabit dolorem : stultus labiis ver-
berabitur. * Vena vitæ, os justi ; et os impio- v. 11
rum operit iniquitatem. * Odium suscitat rixas ; v. 12
et universa delicta operit caritas. * In labiis sa- v. 13
pientis invenietur sapientia ; et virga in dorso
ejus qui indiget corde. * Sapientes abscondunt v. 14
sapientiam : os autem stulti confusioni proxi-
mum est. *Et post quatuor versus :* * Via vitæ v. 17
custodienti disciplinam : qui autem increpatio-
nes relinquit, errat. * Abscondunt odium labia v. 18
mendacia. Qui profert contumeliam, insipiens
est. * In multiloquio peccatum non deerit : qui v. 19
B autem moderatur labia sua, prudentissimus est.
* Argentum electum lingua justi : cor impiorum v. 20
pro nihilo. * Labia justi erudiunt plurimos : qui v. 21
autem indocti sunt, in cordis egestate morien-
tur. * Benedictio Domini divites facit, nec so- v. 22
ciabitur eis afflictio. * Quasi per risum stultus v. 23
operatur scelus : sapientia autem est viro pru-
dentia. * Quod timet impius, veniet super eum : v. 24
desiderium suum justis dabitur. *Et post duos*
versus : * Sicut acetum dentibus, et fumus ocu- v. 26
lis, sic piger iis qui miserunt eum. * Timor Do- v. 27
mini apponet dies ; et anni impiorum brevia-
buntur. * Exspectatio justorum, lætitia : spes v. 28
autem impiorum peribit. * Fortitudo simplicis v. 29
via Domini ; et pavor iis qui operantur malum.
C * Justus in æternum non commovebitur : impii v. 30
autem non habitabunt in terra. * Os justi par- v. 31
turiet sapientiam : lingua pravorum peribit. * v. 32
Labia justi considerant placita, et os impiorum
perversa. * Statera dolosa, abominatio apud Prov. 11.
Deum ; et pondus æquum, voluntas ejus. * Ubi v. 1
fuerit superbia, ibi erit et contumelia : ubi au- v. 2
tem humilitas, ibi et sapientia. * Simplicitas 3. 3
justorum diriget eos ; et supplantatio perverso-
rum perdet illos. * Non proderunt divitiæ in die v. 4
ultionis : justitia autem liberabit a morte. * Ju- v. 5
stitia simplicis diriget viam ejus ; et in impie-
tate sua corruet impius. * Justitia rectorum li- v. 6
berabit eos ; et in insidiis suis capientur iniqui.
* Mortuo homine impio, nulla erit ultra spes, v. 7
et exspectatio sollicitorum peribit. *Et post* (*c*) c
D *quinque versus :* * Qui despicit amicum suum, v. 12
indigens corde est : vir autem prudens tacebit.
* Qui ambulat fraudulenter, revelat arcana : v. 13
qui autem fidelis est (*d*) animi, celat commis- d
sum. * Ubi non est gubernator, populus cor- v. 14
ruet : salus autem, ubi multa consilia. * Affli- v. 15
getur malo, qui fidem facit pro extraneo : qui
autem cavet laqueos, securus erit. *Et post duos*
versus : * Benefacit animæ suæ vir misericors : v. 17
qui autem crudelis est, etiam propinquos abji-

(a) MSS. *Servate mandata.*
(b) Sic MSS. juxta Vulgatam. At editi habebant, *Et labia mea non adtestantur impium.*
(c) Regius codex, *Et post III.* Carnutensis, *Et post IIII.* forte legendum, *Et post VIII.*

(d) In Regio MS. loco *animi*, habetur *amici*. Utraque vox simul recepta est in Bibliis Sixti auctoritate castigatis. Attamen *amici* deest in vetusto Bibliorum cod. Corbeiensi.

v. 20 cit. *Et post tres versus :* * Abominabile Domino
pravum cor ; et voluntas ejus in iis qui simpli-
v. 21 citer ambulant. * Manus in manu, non erit in-
nocens malus : semen autem justorum salvabi-
v. 23 tur. *Et post duos versus :* * Desiderium justo-
rum omne bonum est : præstolatio impiorum
v. 24 furor. * Alii dividunt propria, et ditiores fiunt;
alii rapiunt non sua, et semper in egestate sunt.
v. 25 * Anima quæ benedicit, impinguabitur : et qui
v. 26 inebriat, ipse quoque inebriabitur. * Qui abscon-
dit frumenta, maledicetur in populis : benedi-
v. 27 ctio autem super caput vendentium. * Bene con-
surgit diluculo, qui quærit bona: qui autem in-
v. 28 vestigator malorum est, opprimetur ab eis. *
Qui confidit in divitiis suis, hic corruet : justi
autem quasi virens folium germinabunt. *Et post*
v. 31 *quatuor versus:* * Si justus in terra recipit, quan-
Prov. 12. to magis impius et peccator ? Qui diligit disci-
v. 1 plinam, diligit scientiam: qui autem odit incre-
v. 2 pationes, insipiens est. * Qui bonus est, hauriet
a Domino gratiam: qui autem confidit in cogita-
v. 3 tionibus suis, impie agit. * Non roborabitur ho-
mo ex impietate, et radix justorum non commo-
a vebitur. *Et post (a) aliquot versus:* * Desiderium
v. 12 impii, munimentum est pessimorum : radix au-
v. 13 tem justorum proficiet. * Propter peccata labio-
rum ruina proximat malo; effugiet autem justus
v. 14 de augustiis. * De fructu oris sui unusquisque
replebitur bonis, et juxta opera manuum sua-
v. 15 rum retribuetur ei. * Via stulti, recta in ocu-
lis ejus : qui autem sapiens est, audit consilia.
v. 18 *Et post quatuor versus :* * Est qui promittit, et
quasi gladio pungitur conscientiæ : lingua au-
v. 19 tem sapientium sanitas est. * Labium veritatis
firmum erit in perpetuum : qui autem testis est
v. 20 repentinus, concinnat linguam mendacem. * Do-
lus in corde cogitantium mala : qui autem ine-
v. 21 unt pacis consilia, sequetur eos gaudium. * Non
contristabit justum quidquid ei acciderit : impii
v. 22 autem replebuntur malo. * Abominatio (*b*) Do-
b mini, labia mendacia : qui autem fideliter a-
v. 23 gunt, placent ei. * Homo versutus celat scien-
tiam : et cor insipientium provocabit stultitiam.
v. 25 *Et post duos versus :* * Mæror in corde viri hu-
v. 26 miliabit illum, et sermone bono lætificabitur. *
Qui negligit damnum propter amicum, justus
v. 27 est: iter autem impiorum decipiet eos. * Non in-
veniet fraudulentus lucrum, et substantia homi-
v. 28 nis erit auri pretium. * In semita justitiæ vita:
Prov. 13. Iter autem devium ducit ad mortem. * Filius sa-
v. 1 piens, doctrina patris : qui autem illusor est,
v. 2 non audit cum arguitur. * De fructu oris sui
homo saturabitur bonis : animam autem præva-
v. 3 ricatorum iniqua. * Qui custodit os suum, cu-
stodit animam suam : qui autem inconsideratus
v. 4 est ad loquendum, sentiet mala. * Vult et non
vult piger: anima autem operantium impingua-
v. 5 bitur. * Verbum mendax justus detestabitur: im-
v. 6 pius autem confundit, et confundetur. * Justi-

A tia custodit innocentis viam : impietas vero pec-
catores supplantat. * Est quasi dives, cum ni- v. 7
hil habeat ; et est quasi pauper, cum in multis
divitiis sit. * Redemtio animæ viri, divitiæ suæ: v. 8
qui autem pauper est, increpationem non susti-
net. * Lux justorum lætificat : lucerna impio- v. 9
rum exstinguetur. * Inter superbos semper jur- v. 10
gia sunt : qui autem agunt cuncta consilio, re-
guntur sapientia. * Substantia festinata minue- v. 11
tur : quæ autem paulatim colligitur manu, mul-
tiplicabitur. Spes quæ differtur, affligit animam: v. 12
lignum vitæ desiderium veniens. * Qui detra- v. 13
hit alicui rei, ipse se in futurum obligat : qui
autem timet præceptum, in pace versabitur. * v. 14
Lex sapienti fons vitæ, ut declinet a ruina mor-
tis. * Doctrina bona dabit gratiam : in itinere v. 15
B contemtorum vorago. *Et post (c) aliquot versus:* c
* Qui parcit virgæ suæ, odit filium suum: qui v. 24
autem diligit illum, instanter erudit. * Justus v. 25
comedit, et replet animam suam : venter autem
impiorum insaturabilis. *Et post duos versus :* * Prov. 14.
Ambulans recto itinere, et timens Deum, despi- v. 2
cietur ab eo qui infami graditur via. * In ore v. 3
stulti virga superbiæ : labia sapientium custo-
diunt eos. *Et post duos versus :* * Testis fidelis v. 5
non mentietur : profert mendacium testis dolo-
sus. * Quærit derisor sapientiam, et non inve- v. 6
nit : doctrina sapientium facilis: * Vade contra v. 7
virum stultum, et (*d*) nescito labia impruden- d
tiæ. * Sapientia callidi est intelligere viam suam; v. 8
et imprudentia stultorum errans. * Stultus illu- v. 9
det peccatum : inter justos morabitur gratia. * v. 10
C Cor quod novit amaritudinem animæ suæ in gau-
dio ejus non miscebitur extraneus. * Domus im- v. 11
piorum delebitur : tabernacula vero justorum
germinabunt. * Est via quæ videtur homini ju- v. 12
sta; novissima autem ejus deducunt ad mortem.
* Risus dolore miscebitur, et extrema gaudii lu- v. 13
ctus occupat. *Et post tres versus ;* * Sapiens ti- v. 16
met, et declinat malum: stultus transilit, et con-
fidit. * Impatiens operabitur stultitiam ; et vir v. 17
versutus odiosus est. *Et post quatuor versus :* * v. 21
Qui despicit proximum suum, peccat: qui autem
miseretur pauperis, beatus erit. * Errant qui v. 22
operantur malum : misericordia et veritas præ-
parant bona. * In omni opere (*e*) erit abundan- v. 23
tia : ubi autem verba sunt plurima, frequenter e
egestas. *Et post quatuor versus :* * In timore v. 26
D Domini fiducia fortitudinis; et filiis ejus erit spes.
* Timor Domini fons vitæ, ut (*f*) declinet a rui- v. 27
na mortis. *Et post duos versus :* * Qui patiens f
est, multa gubernatur prudentia: qui autem im- v. 29
patiens est, exaltat stultitiam suam. * Vita car- v. 30
nium sanitas cordis : putredo ossium invidia. * v. 31
Qui calumniatur egentem, exprobrat factori e-
jus: honorat autem eum, qui miseretur paupe-
ris. *Et post septem versus :* * Responsio mollis Prov. 15.
frangit iram : sermo durus suscitat furorem. * v. 1
Lingua sapientium ornat scientiam : fatuorum v. 2

(a) MSS *Et post decem :* plures tamen interjecti esse videntur, nisi forte isti versus erant solito prolixiores.
(b) Vulgata, *Abominatio est Domino.*
(c) Regius codex, *Et post XII. versus.*

(d) Vulgata, *et nescit labia prudentiæ.*
(e) MSS. *In omni opere bono erit.*
(f) In sacris Bibliis castigatioribus, *declinent.*

ebullit stultitiam. *Et post septemdecim versus :* A
v. 12 * Non amat pestilens eum qui se corripit, nec
ad sapientes graditur. *Et post duodecim versus:*
v. 16 * Melius est parum cum timore Domini, quam
v. 17 thesauri magni et insatiabiles. * Melius est voca-
ri ad olera cum caritate, quam ad vitulum sa-
v. 18 ginatum cum odio. * Vir iracundus provocat ri-
v. 19 xas: qui patiens est mitigat suscitatas. * Iter pi-
grorum quasi sepes spinarum: via justorum abs-
v. 20 que offendiculo. * Filius sapiens lætificat patrem:
et stultus homo despicit matrem suam. *Et post*
v. 22 *duos versus:* * Dissipantur cogitationes ubi non
est consilium : ubi vero plures sunt consiliarii,
v. 23 confirmantur. * Lætatur homo in sententia oris
v. 24 sui; et sermo opportunus est optimus. * Semita
vitæ super eruditum, ut declinet de inferno no-
v. 27 vissimo. *Et post quatuor versus :* * Conturbat B
domum suam, qui sectatur avaritiam: qui autem
v. 28 odit munera, vivet. * Mens justi meditabitur o-
v. 29 bedientiam; os impiorum redundat malis. * Lon-
ge est Dominus ab impiis, et orationes justorum
v. 30 exaudiet. * Lux oculorum lætificat animam: fa-
v. 31 ma bona impinguat ossa. * Auris quæ audit in-
crepationes vitæ, in medio sapientium commo-
v. 32 rabitur. * Qui abjicit disciplinam, despicit ani-
mam suam : qui autem adquiescit increpationi-
v. 33 bus, possessor est cordis. * Timor Domini, di-
sciplina sapientiæ; et gloriam præcedit humili-
Prov. 16. tas. * Hominis est animum præparare, et Dei
v. 1 gubernare linguam. * Omnes viæ hominum pa-
v. 2 tent oculis ejus : spirituum ponderator est Do-
v. 3 minus. * Revela Domino opera tua, et dirigen-
v. 4 tur cogitationes tuæ. * Universa propter seme-
tipsum operatus est Dominus; impium quoque C
v. 5 ad diem malum. * Abominatio Domini omnis ar-
a rogans; etiamsi (a) manu ad manum fuerit, non
v. 6 erit innocens. Misericordia et veritate redimitur
iniquitas, et in timore Domini declinatur a ma-
v. 7 lo. * Cum placuerint Domino viæ hominis, ini-
v. 8 micos quoque ejus convertet ad pacem. * Melius
est parum cum justitia, quam multi fructus cum
v. 9 iniquitate. * Cor hominis disponit viam suam :
v. 10 sed Domini est dirigere gressus ejus. * Divina-
tio in labiis regis, in judicio non errabit os e-
v. 11 jus. * Pondus et statera judicia Domini sunt,
b et opera ejus omnes lapides (b) sæculi. * Abo-
v. 12 minabiles regi qui agunt impie; quoniam justi-
v. 13 tia firmatur solium. * Voluntas regum labia ju-
v. 14 sta, qui recta loquitur dirigetur. * Indignatio
regis nuntii mortis; et vir sapiens placabit eam. D
v. 15 * In hilaritate vultus regis, vita; et clementia
v. 16 ejus, quasi imber serotinus. * Posside sapien-
tiam, quia auro melior est: et adquire pruden-
v. 17 tiam, quia pretiosior est argento. * Semita ju-
storum declinat mala; custos animæ suæ servat
v. 18 viam suam. * Contritionem præcedit superbia ;
v. 19 et ante ruinam exaltatur spiritus. * Melius est
humiliari cum mitibus, quam dividere spolia cum
superbis. * Eruditus in verbo reperiet bona; et v. 20
qui in Domino sperat, beatus est. * Qui sapiens v. 21
corde est, appellabitur prudens; et qui dulcis elo-
quio, majora percipiet. *Et post septemdecim*
versus : * Melior est patiens viro forti; et qui v. 32
dominatur animæ suæ, expugnatore urbium. * v. 33
Sortes mittuntur in sinum; sed a Domino tem-
perantur. * Melior est buccella sicca cum gaudio, Prov. 17.
quam domus plena victimis cum jurgio. * Servus v. 1
sapiens dominabitur filiis stultis, et inter fratres v. 2
hereditatem dividet. * Sicut igne probatur ar- v. 3
gentum, et aurum camino; ita corda probat Do-
minus. * Malus obedit linguæ iniquæ, et fallax v. 4
obtemperat labiis mendacibus. * Qui despicit pau- v. 5
perem, exprobrat factori ejus; et qui ruina læ-
tatur alterius, non erit impunitus. * Corona se- v. 6
num filii filiorum; et gloria filiorum patres sui.
* Non decent stultum verba composita, nec prin- v. 7
cipem labium mentiens. * Gemma gratissima ex- v. 8
spectatio præstolantis, quocumque se verterit,
prudenter intelliget. * Qui celat delictum, quæ- v. 9
rit amicitias : qui altero sermone repetit, sepa-
rat fœderatos. * Plus proficit correptio apud pru- v. 10
dentem, quam centum plagæ apud stultum. * v. 11
Semper jurgia quærit malus: angelus autem cru-
delis mittetur contra eum. * Expedit magis ur- v. 12
sæ occurrere raptis fetibus, quam fatuo confi-
denti sibi in stultitia sua. * Qui reddit mala pro v. 13
bonis, non recedet malum de domo ejus. * Qui v. 14
dimittit aquam, caput est jurgiorum; et ante-
quam patiatur contumeliam, judicium deserit. * v. 15
Et qui justificat impium, et qui condemnat ju-
stum, abominabilis est uterque apud Deum. *Et*
post sexdecim versus : * Munera de sinu impius v. 23
accipit, ut pervertat semitas judicii. * In facie v. 24
prudentis lucet sapientia : oculi stultorum in fi-
nibus terræ. *Et post (c) tres versus :* * Qui mo- c
deratur sermones suos, doctus et prudens est, v. 27
et pretiosi spiritus vir eruditus. *Et post duos*
versus : * Occasiones quærit qui vult recedere Prov. 18.
ab amico; omni tempore erit exprobrabilis. *Et* v. 1
post sex versus: * Accipere personam impii non v. 5
est bonum, ut declines a veritate judicii. *Et post*
sex versus: * Qui mollis et dissolutus est in ope- v. 9
re suo, frater est sua opera dissipantis. * Tur- v. 10
ris fortissima nomen Domini : ad ipsam currit
justus, et exaltabitur. *Et post duos versus :* * v. 22
Antequam conteratur, exaltatur cor hominis;
et antequam glorificetur, humiliatur. *Et post*
septem versus : * Justus est prior accusator sui; v. 17
venit amicus ejus, et investigabit eum. * Con- v. 18
tradictiones comprimit sors, et inter potentes
quoque dijudicat. * Frater qui adjuvatur a fra- v. 19
tre, quasi civitas firma, et judicia quasi vectes
urbium. *Et post duos versus :* * Mors et vita in v. 21
manu linguæ; qui diligunt eam, comedent fru-
ctus ejus. * Qui invenit mulierem bonam, inve- v. 22
nit bonum : et hauriet jucunditatem a Domi-

(a) In Vulgata nunc legitur, *manus ad* et *manum*: infra post *non erit innocens*, interponitur hæc sententia, *Initium viæ bonæ, facere justitiam* etc. quæ nec est in Hebræo, nec in antiquis Corb. Bibliis versionis Vulgatæ adscita est ex LXX.

(b) Legendum *sæculi*, non *sæculi*: et paulo infra *diligetur*, non *dirigetur*: quæ mendæ etiam in sacra Biblia irrepserant.

(c) MSS. *Et post XVII. versus*: insigni lapsu amanuensium; aut certe codex ille Proverbiorum, qui ab Augustino legebatur, sententias eo loci plures quam sacra Biblia exhibebat.

v. 23 no. (a) * Cum obsecrationibus loquetur pauper;
v. 24 et dives affabitur rigide. * Vir amicabilis ad so-
Prov. 19. cietatem, magis amicus erit quam frater. * Me-
v. 1 lior est pauper, qui ambulat in simplicitate sua,
v. 2 quam dives torquens labia, et insipiens. * Ubi
non est scientia animæ, non est bonum; et qui
v. 3 festinus est, pedibus offendit. * Stultitia homi-
nis supplantat gressus ejus, et contra Deum fer-
v. 4 vet animo suo. * Divitiæ addunt amicos plurimos:
v. 5 a paupere autem et quos habuit separantur. *
Testis falsus non erit impunitus; et qui menda-
v. 6 cia loquitur, non effugiet. * Multi colunt per-
sonam potentis, et amici sunt dona tribuentis.
v. 7 * Fratres hominis pauperis oderunt eum; insu-
v. 8 per et amici procul recesserunt ab eo. * Qui tan-
tum verba sectatur, nihil habebit: qui autem
possessor est mentis, diligit animam suam. *Et*
v. 15 *post decem versus:* * Pigredo immittit soporem,
v. 16 et anima dissoluta esuriet. * Qui custodit man-
datum, custodit animam suam: qui autem ne-
v. 17 gligit vias suas, mortificabitur. * Fœneratur Do-
mino qui miseretur pauperis, et vicissitudinem
v. 18 suam reddet ei. * Erudi filium tuum, ne despe-
v. 22 res. *Et post sex versus:* * Homo indigens mise-
ricors est; et melior pauper quam vir mendax.
v. 23 * Timor Domini ad vitam, et in plenitudine com-
b morabitur absque visitatione (b) pessimi. *Et post*
v. 25 *duos versus:* * Pestilente flagellato stultus sa-
pientior erit: sin autem corripueris sapientem,
v. 26 intelliget disciplinam. * Qui affligit patrem,
c et (c) fugit matrem, ignominiosus est et infelix.
v. 27 Non cesses fili audire doctrinam, nec ignores
v. 28 sermones scientiæ. * Testis iniquus deridet judi-
v. 29 cium; et os impiorum devorat iniquitatem. *
Parata sunt derisoribus judicia, et mallei per-
Prov. 20. cutientes stultorum corporibus. * Luxuriosa res
v. 1 vinum, et tumultuosa ebrietas: quicumque in
his delectatur, non erit sapiens. *Et post aliquot*
v. 10 *versus:* * Pondus et pondus, mensura et men-
v. 11 sura, utrumque abominabile est apud Deum. *
Ex studiis suis intelligitur puer, si munda et re-
v. 13 cta sint opera ejus. *Et post duos versus:* * Noli
diligere somnum, ne te egestas opprimat: ape-
ri oculos tuos, et saturare panibus. *Et post se-*
v. 23 *ptemdecim versus:* * Abominatio est apud Deum
pondus; statera dolosa non est bona. *Et post*
Prov. 21. *vigintiquinque versus:* * Qui obturat aurem suam
v. 31 ad clamorem pauperis, et ipse clamabit, et non
exaudietur. Munus absconditum exstinguit iras,
v. 14 et donum in sinu indignationem maximam. *
Gaudium justo est facere judicium: et pavor o-
v. 15 perantibus iniquitatem. * Vir qui erraverit a via
doctrinæ, in cœtu gigantium repugnabitur. *Et*
v. 23 *post novem versus:* * Qui custodit os suum et
v. 24 linguam, custodit ab angustiis animam suam. *

A Superbus et arrogans vocatur indoctus, qui in
ira operatur superbiam. * Desideria occidunt pi- v. 25
grum, noluerunt enim quidquam manus ejus
operari. * Tota die concupiscit et desiderat: qui v. 26
autem justus est tribuet, et non cessabit. * Ho- v. 27
stiæ impiorum abominabiles; quia offeruntur
ex scelere. * Testis mendax peribit: vir (d) be- v. 28
ne dicens, loquetur victoriam, *Et post quinque* d
versus: * Melius est nomen bonum, quam divi-
tiæ multæ, *Et post quindecim versus.* * Qui pro- Prov. 22.
nus est ad misericordiam, benedicetur; de pa- v. 1
nibus enim suis dedit pauperi. (e) * Ejice deri- e
sorem, et exibit cum eo jurgium, cessabuntque v. 10
causæ et contumeliæ. *Et post quatuor versus;*
* Dicit piger, Leo est foris, in medio platearum v. 13
occidendus sum. *Et post (f) tres versus:* * Qui f
B calumniatur pauperem ut augeat divitias suas, v. 16
dabit ipse ditiori, et egebit. *Et post octo versus.*
* Non facias violentiam pauperi, quia pauper v. 22
est, neque conteras egenum in porta: * quia v. 23
Dominus judicabit causam ejus, et configet eos
qui confixerunt animam ejus. * Noli esse ami- v. 24
cus homini iracundo; neque ambules cum viro
furioso: * ne forte discas semitas ejus, et su- v. 25
mas scandalum animæ tuæ. * Noli esse cum iis, v. 26
qui defigunt manus suas, et qui vades se offe-
runt pro debitis. *Et post aliquantum:* * Noli Prov. 23.
subtrahere a puero disciplinam: si enim percus- v. 13
seris eum virga, non morietur. * Tu virga per- v. 14
cuties eum, et animam ejus de inferno libera-
bis. *Et post octo versus:* * Noli esse in conviviis v. 20
potatorum, nec in comessationibus eorum qui
C carnes ad vescendum conferunt. *Et post viginti*
versus: * Ne intuearis vinum quando flavescit, v. 31
cum splenduerit in vitro color ejus. Ingreditur
blande: * sed in novissimo mordebit ut coluber, v. 32
et sicut regulus venena diffundet. *Et post septem* Prov. 24.
versus; * Ne æmuleris, *inquit*, viros malos, v. 1
nec desideres esse cum eis: * quia rapinas me- v. 2
ditatur mens eorum, et fraudes labia eorum lo-
quuntur. *Idem post sexdecim versus:* * Erue eos v. 11
qui ducuntur ad mortem, et qui trahuntur ad
interitum liberare ne cesses. * Si dixeris, Vires v. 12
non suppetunt: qui inspector est cordis, ipse
intelligit; et servatorem animæ tuæ nihil fallit,
reddetque homini justa opera sua. *Item post no-*
vem versus: * Cum ceciderit inimicus tuus, ne v. 17
gaudeas; et in ruina ejus ne exsultet cor tuum:
D ne forte videat Dominus, et displiceat ei, et au- v. 18
ferat ab eo iram suam. * Ne contendas cum (g) v. 19
pessimis, nec æmuleris impios. *Et post duos ver-* g
sus: * Time Dominum fili mi, et regem; et cum v. 21
detractoribus non commiscearis: * quoniam re- v. 22
pente consurget perditio eorum: et ruinam u-
triusque quis novit? * Hæc quoque sapientibus: v. 23

(a) In editis addebatur hic, *Qui expellit mulierem bonam: expellit bonum: qui autem tenet adulteram, stultus est et insipiens*, quod etiam in Vulgata nunc interpositum est ex LXX. Sed in antiquis Bibliis Corb. non reperitur, neque in Hebræo: abest quoque ab Augustini Speculo in MSS. qui mox prosequuntur sic, *Cum obsecratione*, etc.

(b) Apud Vulgatam, *pessima*: quamquam in Bibliis Corb. *pessimi*.

(c) Legendum *fugat*, uti in Bibliis emendatis. Porro Reg. cod. pro *fugit*, habet hic *confundit*.

(d) In sacris Bibliis, *vir obediens*.

(e) Hoc loco LXX. interponunt, *Victoriam et honorem acquiret qui dat munera* etc. quæ sententia immissa est in Vulgatam: cum non sit in Hebræo, neque in Corbeiensi codice versionis licet Vulgatæ.

(f) MS. Reg. *Et post* 11. (id est duos) *versus*.

(g) Carnutens. MS. *cum impiis*.

Cognoscere personam in judicio, non est bo-
v. 24 num. * Qui (*a*) dicit impio, Justus es, maledi-
a cent ei populi, et detestabuntur cum tribus. *
v. 25 Qui arguunt laudabuntur, et super ipsos veniet
v. 26 benedictio. * Labis deosculabitur, qui recta ver-
v. 28 ba respondet. *Et post duos versus:* * Ne sis te-
stis frustra contra proximum tuum, nec lactes
v. 29 quemquam labiis tuis. * Nec dicas, Quomodo
fecit mihi, sic faciam ei; reddam unicuique se-
v. 30 cundum opus suum. * Per agrum hominis pigri
v. 31 transivi, et per vineam viri stulti; * et ecce to-
tum repleverant urticæ, operuerant superficiem
ejus spinæ, et maceria lapidum destructa erat.
v. 32 * Quod cum vidissem, posui in corde meo, et
Prov. 25. exemplo didici disciplinam. *Et post viginti ver-*
v. 8 *sus:* * Quæ viderunt oculi tui, ne proferas in
jurgio cito; ne postea emendare non possis, cum
dehonestaveris amicum tuum. * Caussam tuam
tracta cum amico tuo; et secretum extraneo non
v. 10 reveles; * ne forte insultet tibi cum audierit,
v. 11 et exprobrare non cesset. * Mala aurea in lectis
argenteis, qui loquitur verbum in tempore suo.
v. 12 * Inauris aurea et margarita fulgens, qui arguit
sapientem, et aurem obedientem. *Et post se-*
v. 20 *ptemdecim versus:* * Acetum in nitro est, qui
v. 21 cantat carmina cordi pessimo. (*b*) * Si esurierit
b inimicus tuus, ciba illum; et si sitierit, da ei
v. 22 aquam bibere: * prunas enim congregabis super
caput ejus, et Dominus reddet tibi. *Et post de-*
v. 28 *cem versus:* * Sicut urbs patens et absque mu-
rorum ambitu, sic vir qui non potest in loquen-
do cohibere spiritum suum. *Et post duos versus:*
Prov. 26. * Sicut avis ad (*c*) alia transvolans, et passer
v. 2 quo libet vadens: sic maledictum frustra prola-
c tum in quempiam superveniet. * Flagellum equo,
v. 3 et chamus asino, et virga dorso imprudentium.
v. 4 * Ne respondeas stulto juxta stultitiam suam;
v. 5 ne efficiaris ei similis. * Responde stulto juxta
stultitiam suam; ne sibi sapiens esse videatur.
v. 11 *Et post decem versus:* * Sicut canis qui rever-
titur ad vomitum suum, sic imprudens qui ite-
v. 12 rat stultitiam suam. * Vidisti hominem sapien-
tem sibi videri? magis illo spem habebit stultus.
v. 13 * Dicit piger, Leo est in via, et leæna in itine-
v. 14 ribus. * Sicut ostium vertitur in cardine suo, ita
v. 15 piger in lectulo suo. * Abscondit piger manus
sub ascella sua, et laborat si ad os suum conver-
v. 16 terit. * Sapientior sibi piger videtur septem vi-
v. 17 ris loquentibus sententias. * Sicut qui apprehen-
dit auribus canem, sic qui transit impatiens et
v. 18 commiscetur rixæ alterius. * Sicut noxius est,
v. 19 qui mittit lanceas et sagittas in mortem, * sic
vir qui fraudulenter nocet amico suo, et cum
v. 20 fuerit deprehensus dicit, Ludens feci. * Cum
defecerint ligna, exstinguetur ignis: et susurro-
v. 21 ne subtracto, jurgia conquiescunt. * Sicut car-
bones ad prunas, et ligna ad ignem, sic homo
v. 22 iracundus suscitat rixas. * Verba susurratoris

A quasi simplicia, et ipsa perveniunt ad intima
ventris. *Et post tres versus:* * Labiis suis intel- v. 24
ligitur inimicus, cum in corde tractaverit dolos.
* Quando submiserit vocem suam, ne credideris v. 25
ei; quoniam septem nequitiæ sunt in corde il-
lius. * Qui operit odium fraudulenter, revelabi- v. 26
tur malitia ejus in concilio. * Qui fodit foveam, v. 27
incidet in eam; et qui volvit lapidem, reverti-
tur ad eum. * Lingua fallax non amat veritatem; v. 28
et os lubricum operatur ruinas. * Ne glorieris Prov. 27.
in (*d*) crastinum, ignorans quid superventura v. 1
pariat dies. Laudet te alienus, et non os tuum; d
extraneus, et non labia tua. *Et post quatuor* v. 2
versus: Melior est manifesta correptio, quam a- v. 5
mor absconditus. * Meliora sunt vulnera diligen- v. 6
tis, quam fraudulenta odientis oscula. *Et post*
B *tres versus:* * Amicum tuum, et amicum patris v. 10
tui ne dimiseris. *Et post aliquot versus:* * In- v. 20
fernus et perditio non replentur: similiter et o-
culi hominum insatiabiles. * Quomodo probatur v. 21
in conflatorio argentum, et in fornace aurum;
sic probatus homo in ore laudantis. (*e*) * Si con- e
tuderis stultum in pila, quasi ptisanas feriente v. 22
desuper pilo; non auferetur ab eo stultitia ejus.
Et post (*f*) *aliquot versus:* * Vir pauper calum- f
nians pauperes, similis est imbri vehementi, in Prov. 28.
quo paratur fames. * Qui derelinquunt legem, v. 3
laudant impium: qui custodiunt, succenduntur v. 4
contra eum. * Viri mali non cogitant judicium: v. 5
qui autem requirunt Dominum, animadvertunt
omnia. * Melior est pauper ambulans in simpli- v. 6
citate sua, quam dives in pravis itineribus. *Et*
C *post duos versus:* * Qui coacervat divitias usu- v. 8
ris et fœnore, liberali in pauperes congregat eas.
* Qui declinat aurem suam ne audiat legem, o- v. 9
ratio ejus erit exsecrabilis. * Qui decipit justos v. 10
in via mala, in interitu suo corruet, et simpli-
ces possidebunt bona ejus. *Et post quatuor ver-*
sus: * Qui abscondit scelera sua, non dirigetur: v. 13
qui autem confessus fuerit et reliquerit ea, mi-
sericordiam consequetur. * Beatus homo qui v. 14
semper est pavidus: qui vero mentis est duræ,
corruet in malum. *Idem post duodecim versus:*
* Vir fidelis multum laudabitur: qui autem festi- v. 20
nat ditari, non erit innocens. * Qui cognoscit v. 21
in judicio faciem, non facit bene; iste et pro
buccella panis deserit veritatem. * Vir qui festi- v. 22
nat ditari, et aliis invidet, ignorat quod egestas
D superveniet ei. * Qui corripit hominem, gra- v. 23
tiam postea inveniet apud eum, magis quam il-
le qui per linguæ blandimenta decipit. * Qui sub- v. 24
trahit aliquid a patre suo et a matre, et dicit,
Hoc non est peccatum, particeps homicidæ est.
* Qui se jactat et dilatat, jurgia concitat; qui v. 25
autem sperat in Domino, sanabitur. * Qui confi- v. 26
dit in corde suo, stultus est; qui autem gradi-
tur sapienter, ipse salvabitur. * Qui dat paupe- v. 27
peri, non indigebit: qui despicit deprecantem,

(*a*) Sic etiam Vulgata in MSS. Bibl. Corb. At in editis Bibliis habet in plurali, *Qui dicunt*, etc.

(*b*) Nihil hic minus quam in Hebræo et antiquis Bibliis Corb. At in editis Bibliis additur ad huncce versum, *Sicut tinea vestimento*, etc.

(*c*) Editi, *ad alta*. At Carnut. MS. *ad alia*: sicuti in Bibliis non mendosis legitur.

(*d*) MSS. *in crastino*.

(*e*) In Bibliis prelo editis additur hic, *Cor iniqui inquirit mala*, etc. quod abest ab Hebræo et ab antiquis Bibl. Corb.

(*f*) Carnutensis cod. *Et post* xx. *versus*.

et sustinebit penuriam. *Et post decem versus :*
Prov. 29. * Homo qui blandis fictisque sermonibus loqui-
v. 5 tur amico suo, rete expandit gressibus ejus. *Et*
v. 19 *post viginti-duos versus :* * Servus verbis non
potest erudiri; quia quod dicis intelligit, et re-
v. 20 spondere contemnit. * Vidisti hominem velocem
ad loquendum? stultitia magis speranda est, quam
v. 23 illius correptio. *Et post quatuor versus :* * Su-
perbum sequitur humilitas, et humilem suscipiet
v. 24 gloria. * Qui cum fure partitur, odit animam
v. 25 suam; adjurantem audit, et non indicat. * Qui
timet hominem, cito corruet: qui autem sperat
v. 26 in Domino, sublevabitur. * Multi requirunt fa-
ciem principis, et a Domino judicium egreditur
singulorum. * Abominantur justi virum impium;
et abominantur impii eos qui in recta sunt via.
Prov. 30. *Et post quatuordecim versus :* * Duo rogavi, ne
v. 7 deneges mihi antequam moriar : * Vanitatem et
verba mendacia longe fac a me : Mendicitatem
et divitias ne dederis mihi; tribue tantum victui
v. 9 meo necessaria : * ne forte saturatus illiciar ad
negandum, et dicam; Quis est Dominus? aut e-
gestate compulsus furer, et perjurem nomen Dei
v. 10 mei. * Ne accuses servum ad Dominum suum,
ne forte maledicat tibi, et corruas. *Et post ali-*
Prov. 31. *quantum:* * Aperi os tuum, decerne quod justum
v. 9 est, et judica inopem et pauperem.

Satis sint ista de Parabolis. Deinde librum alium Salomonis qui vocatur Ecclesiastes, intuentes, similiter ea, quæ in illo invenerimus huic operi apta, monstrabimus.

De Ecclesiaste.

Eccle. 2. v. 13 Et vidi quia tantum præcederet sapientia
stultitiam, quantum differt lux a tenebris.
v. 14 * Sapientis oculi in capite ejus: stultus in tene-
Eccle. 4. bris ambulat. *Et post aliquantum :* * Custodi pe-
v. 17 dem tuum ingrediens domum Dei. (a) Multo e-
a nim melior est obedientia quam stultorum victi-
Eccle. 5. mæ, qui nesciunt quid faciant mali. * Ne teme-
v. 1 re quid loquaris, neque cor tuum sit velox ad
proferendum sermonem coram Deo. Deus enim
in cælo, et tu super terram; idcirco sint pauci
v. 2 sermones tui. * Multas curas sequuntur somnia,
v. 3 et in multis sermonibus invenitur stultitia. * Si
quid vovisti Deo, ne moreris reddere : displicet
enim ei infidelis et stulta promissio; sed quod-
v. 4 cumque voveris redde : * multoque melius est
non vovere, quam post votum promissa non red-
v. 5 dere. * Ne dederis os tuum ut peccare facias car-
nem tuam, neque dicas coram angelo, Non est
providentia: ne forte iratus Deus super sermo-
v. 6 ne tuo dissipet cuncta opera manuum tuarum. *
Ubi multa sunt somnia, plurimæ vanitates et
v. 9 sermones innumeri : tu vero Deum time. *Et post*
sex versus : Avarus non impletur pecunia; et
Eccle. 7. qui amat divitias, fructus non capiet ex eis. *Et*
v. 3 *post aliquantum :* * Melius est ire ad domum lu-
ctus, quam ad domum convivii: in illa enim fi-
A nis cunctorum admonetur hominum, et vivens
cogitat quid futurum sit. * Melior est ira risu; v. 4
quia per tristitiam vultus corrigitur animus de-
linquentis. * Cor sapientium, ubi tristitia est; v. 5
et cor stultorum; ubi lætitia. * Melius est a sa- v. 6
piente corripi, quam stultorum adulatione deci-
pi : * quia sicut sonitus spinarum ardentium sub v. 7
olla, sic risus stulti. *Et post quatuor versus :* * v. 9
Melior est patiens arrogante. * Ne velox sis ad v. 10
irascendum; quia ira in sinu stulti requiescit. * v. 11
Ne dicas, Quid putas caussæ est, quod priora
tempora meliora fuere, quam nunc sunt? stul-
ta est enim hujuscemodi interrogatio. *Et post*
tres versus : * Hoc autem plus habet eruditio et v. 13
sapientia, quod vitam tribuunt possessori suo.
Et aliquanto post : * Ego os regis observo, et Eccle. 8.
B præcepta juramenti Dei. * Ne festines recedere v. 2
a facie ejus, neque permaneas in opere malo. v. 3
Et paulo post : * Ex eo quod peccator, *inquit*, v. 12
centies facit malum, et per patientiam sustenta-
tur, ego cognovi quod erit bonum timentibus
Deum, qui verentur faciem ejus. * Non sit bo- v. 13
num impio, nec prolongentur dies ejus : sed
quasi umbra transeant, qui non timent faciem
Dei. *Et post aliquantum :* * Dicebam ego melio- Eccle. 9.
rem esse sapientiam fortitudine. *Et post quatuor* v. 16
versus : * Melior est sapientia quam arma belli- v. 18
ca : et qui in uno peccaverit, multa bona per-
det. *Et post duos versus :* * Pretiosior est sapien-
tia et gloria parva ad tempus, stultitia. *Et post* Eccle. 10.
tredecim versus : * Qui fodit foveam, incidet in v. 1
eam : et qui dissipat sepem, mordebit eum co- v. 8
C luber. * Qui transfert lapides, affligetur in eis; v. 9
et qui scindit ligna, vulnerabitur ab eis. * Si re- v. 10
tusum fuerit ferrum, et hoc non ut prius, sed
hebetatum fuerit; multo labore exacuetur, et
post industriam sequetur sapientia. * Si mordeat v. 11
serpens in silentio, nihil eo minus habet qui oc-
culte detrahit. * Verba oris sapientis gratia, et v. 12
labia insipientis præcipitabunt eum. *Et paulo* Eccle. 11.
post; * Lætare ergo juvenis in adolescentia tua; v. 9
et in bono sit cor tuum in diebus juventutis tuæ,
et ambula in viis cordis tui, et in intuitu oculo-
rum tuorum, et scito quod pro omnibus his ad-
ducet te Deus in judicium. * Aufer iram a corde v. 10
tuo, et amove malitiam a carne tua. Adolescen-
tia enim et voluptas vana sunt. * Memento Crea- Eccle. 12.
D toris tui in diebus juventutis tuæ. *Et post* (b) v. 1
aliquot versus : * Deum time, et mandata ejus b
observa. v. 13

De Cantico Canticorum.

Restat ille liber Salomonis, cujus inscriptio est, Canticum canticorum. Sed de illo in hoc opus quid transferre possumus, cum totus amores sanctos Christi et Ecclesiæ figurata locutione commendet, et prophetica pronuntiet altitudine? nisi quod in eo, quamvis sit ad intelligendum difficillimus, possumus tamen facile advertere, quantum sit divina illa et divinitus in-

(a) Vulgata versione additur, *et appropinqua ut audias.*

(b) Regius MSS. *Et post* XXXIII. *versus.*

spirata caritas appetenda, quantique pendenda: A
quandoquidem non ibi semel dicitur, sed alio at-
Cant. 2 v. 7, et 3. v. 5, et 8. v. 4. *que alio loco iterum ac tertio repetitur:* Adju-
ro vos, filiæ Jerusalem, per capreas cervosque
camporum, ne suscitetis neque evigilare facia-
* Ibidem. sec. LXX. tis dilectam, donec ipsa velit. * (*a*) Adjuro vos
filiæ Jerusalem in virtutibus et viribus agri, si
a levaveritis caritatem quoad usque velit. *Ecclesia*
quippe, in qua utique sumus, his verbis exhor-
tatur filias suas, hoc est, seipsam in plurimis
constitutam. Ipsa est ager Dei fructuosissimus,
cujus virtutes et vires magnæ sunt, ad quas a-
mando Christum Martyres pervenerunt. Nam
quo usque vult ille dilectæ suæ in hac interim
b *vita caritatem* (*b*) *levari, nisi quo usque ipse*
docuit verbo, et suo est hortatus exemplo, di-
Jo. 15. 13. » *cens, Majorem hac caritatem nemo habet, quam* B
» *ut animam suam ponat quis pro amicis suis: et*
quod dixit, efficiens? unde ne ad ipsum solum
1. Jo. 3. 16. » *hoc pertinere videretur, ait Johannes in epistola*
» *sua, Sicut Christus pro nobis animam suam po-*
» *suit, sic et nos debemus animas pro fratribus*
» *ponere, hoc ergo est,* quoad usque velit. *Legitur*
Cant. 2. 4. sec. LXX. *etiam in eodem Cantico,* * Ordinate in me cari-
tatem. *Christus quoque ipse ibi dicit,* * Pulcra
Cant. 6. v. 3. es amica mea, sua vis et decora sicut Jerusalem.
Cant. 7. v. 6. *Et alibi:* * Quam pulcra es et quam decora ca-
rissima in deliciis! *Et alio loco:* * Pone me ut
Cant. 8. v. 6. signaculum super cor tuum, ut signaculum su-
per brachium tuum: quia fortis est ut mors di-
lectio, dura sicut infernus æmulatio. *Et post*
v. 7 *unum versum;* * Aquæ multæ non (*c*) potuerunt
c extinguere caritatem, nec flumina obruent il- C
lam. Si dederit homo omnem substantiam do-
d mus suæ pro dilectione, quasi nihil (*d*) despi-
ciet eam.

DE LIBRO JOB.

Job 24. v. 1. Qui noverunt eum, ignorant dies illius. * A-
v. 2 lii terminos transtulerunt, diripuerunt gre-
v. 3 ges, et rapuerunt eos. * Asinum pupillorum
abegerunt, et abstulerunt pro pignore bovem vi-
v. 6 duæ. *Et post quinque versus:* * Agrum non suum
demetunt; et vineam ejus, quem vi oppresse-
v. 7 runt, vindemiant. * Nudos dimittunt homines,
indumenta tollentes, quibus non est operimen-
v. 9 tum in frigore. *Et post duos versus:* * Vim fe-
cerunt deprædantes pupillos, et vulgum paupe-
v. 10 rem spoliaverunt. * Nudis et incedentibus abs- D
que vestitu et esurientibus tulerunt spicas. *Et*
v. 12 *post duos versus:* * De civitatibus fecerunt viros
gemere; et anima vulneratorum clamavit; et
v. 13 Deus inultum abire non patitur. * Ipsi fuerunt
rebelles lumini: nescierunt vias ejus, nec rever-
si sunt per semitas illius. *Et post viginti et u-*
v. 20 *num versus:* * Conteratur quasi lignum infru-
v. 21 ctuosum. * Pavit enim sterilem, et quæ non pa-
v. 22 rit; et viduæ bene non fecit. * Detraxit fortem
in fortitudine sua. *Et post aliquantum:* * Auris Job. 29.
audiens beatificabat me; et oculus videns testi- v. 11
monium reddebat mihi, * quod liberassem pau- v. 12
perem vociferantem, et pupillum cui non esset
adjutor. * Benedictio perituri super me venie- v. 13
bat, et cor viduæ consolatus sum. * Justitia in- v. 14
dutus sum, et vestivi me sicut vestimento et
diademate judicio meo. * Oculus fui cæco, et pes v. 15
claudo. * Pater eram pauperum: et caussam v. 16
quam nesciebam, diligenter investigabam. * v. 17
Conterebam molas iniqui, et de dentibus illius
auferebam prædam. *Et aliquanto post:* * Si am- Job. 31. v. 5.
bulavi in vanitate, et festinavit in dolo pes meus; * v. 6
appendat me in statera justa, et sciat Deus sim-
plicitatem meam. * Si declinavit gressus meus v. 7
de via: et si (*e*) secutus est oculus meus cor me- e
um, et in manibus meis adhæsit macula. *Et post*
duos versus; * Si deceptum est cor meum super v. 9
mulierem; et si ad ostium amici mei insidiatus
sum. *Et post duos versus:* * Hoc enim nefas est, v. 11
et iniquitas maxima. * Ignis est usque ad perdi- v. 12
tionem devorans, et omnia eradicans genimi-
na. * Si contemsi judicium subire cum servo meo v. 13
et ancilla mea, cum disceptarent adversus me.
Et post (*f*) *quatuor versus:* * Si negavi quod f
volebant pauperibus, et oculos viduæ exspecta- v. 16
re feci. * Si comedi buccellam meam solus, et v. 17
non comedit pupillus ex ea. * Quia ab infantia v. 18
mea crevit mecum miseratio, et de utero matris
meæ egressa est mecum. * Si despexi pereun- v. 19
tem, eo quod non habuerit vestimentum, et abs-
que operimento pauperem. * Si non benedixerunt v. 20
mihi latera ejus, et de velleribus ovium mearum
calefactus est. * Si levavi super pupillum ma- v. 21
num meam, etiam cum viderem me superiorem
in portis. *Et post quinque versus:* * Si putavi v. 24
aurum robur meum, et obryzo dixi, Fiducia
mea. * Si lætatus sum super multas divitias meas, v. 25
et quia plurima reperit manus mea. *Et post sex*
versus: * Si gavisus sum ad ruinam ejus qui me v. 29
oderat, et exultavi quod invenisset eum malum.
Et post quatuor versus: * Foris non mansit pe- v. 32
regrinus, ostium meum viatori patuit. * Si ab- v. 33
scondi quasi homo peccatum meum, et celavi in
sinu meo iniquitatem meam. * Si expavi ad mul- v. 34
titudinem nimiam, et despectio propinquorum
terruit me: et non magis tacui, nec egressus
sum ostium. * Quis mihi tribuat auditorem, ut v. 35
desiderium meum omnipotens audiat, et librum
scribat ipse qui judicat: * ut in humero meo por- v. 36
tem illum, et (*g*) circumdem quasi coronam mi- g
hi? * Per singulos gradus meos pronuntiabo il- v. 37
lum, et quasi (*h*) principi offeram eum. * Si ad- h
versus me terra mea clamat, et cum ipsa sulci v. 38
ejus deflent. * Si fructus ejus comedi absque pe- v. 39
cunia, et animam agricolarum afflixi.

Nunc jam de libris Prophetarum quæ sunt huic operi necessaria colligamus. Ac primum de

(a) Istud et alterum proxime subjectum testimonium juxta LXX. reliqua vero juxta Vulgatam profert.
(b) MSS. *levare.*
(c) Sic Vulgata in editis. At in MSS. Bibliis Corb. *poterunt.* apud LXX. ὕδωρ πολὺ οὐ δυνήσεται.
(d) MSS. duo, *despicient.*

(e) Legendum ut in melioribus Bib. *si secutum est oculos meos cor meum.*
(f) Regius codex. *Et post* VI. *versus.*
(g) MSS omittunt, *et circumdem.*
(h) MS. Regius, *principem.*

his Prophetis, qui propter brevitatem voluminum suorum Minores vocantur. Ergo apud Osee prophetam ista comperimus.

De Libro Osee.

Osee 4. v. 1. Audite verbum Domini filii Israel, quia Ju-
dicium Domino cum habitatoribus terræ.
Non est enim veritas, et non est misericordia,
v. 2 et non est scientia Dei in terra. * Maledictum et
mendacium et homicidium et furtum et adulte-
rium inundaverunt, et sanguis sanguinem teti-
v. 6 git. *Et post duodecim versus:* * Quia tu scien-
tiam repulisti repellam te, ne sacerdotio funga-
v. 10 ris mihi. *Et post quindecim versus:* * Quoniam
Dominum reliquerunt in non custodiendo. * For-
nicatio, et vinum, et ebrietas aufert cor. *Et post*
v. 14 *septemdecim versus:* * Quoniam ipsi cum mere-
tricibus versabantur, et cum effeminatis sacrifi-
v. 15 cabant. Et populus non intelligens vapulabit. *
Si fornicaris tu Israel, non delinquat saltem Ju-
da. Et nolite ingredi in Galgala; et ne ascenda-
tis in Bethave; neque juraveritis, Vivit Domi-
a nus. *Et post (a) aliquot versus:* * Non dabunt
Osee 5. v. 4. cogitationes suas, ut revertantur ad Dominum
Deum suum; quia spiritus fornicationis in me-
dio eorum; et Dominum non cognoverunt. *Et*
Osee 6. v. 5. *post sexaginta et unum versus:* * Judicia tua qua-
v. 6 si lux egredientur. * Quia misericordiam volui
et non sacrificium, et scientiam Dei plus quam
Osee 10. holocausta. *Et post aliquantum:* * Seminate vo-
v. 12 bis in justitia, et metite in ore misericordiæ:
innovate vobis novale. Tempus autem requiren-
di Dominum, cum venerit qui docebit vos justi-
Osee 12. tiam. *Et post septuaginta octo versus:* * Et tu ad
v. 6 Dominum Deum (b) converteris: misericordiam
b et judicium custodi; et spera in Domino Deo tuo
Osee 13. semper. *Et post quinquaginta et unum versus:* *
v. 4 Ego autem Dominus Deus tuus, (c) eduxi te de
c terra Ægypti; et Dominum absque me nescies;
Osee 14. et Salvator non est præter me. *Et post triginta*
v. 2 *novem versus:* * Convertere Israel ad Dominum
Deum tuum; quoniam corruisti in iniquitate tua.
v. 3 * Tollite vobiscum verba, et convertimini ad Do-
minum; dicite ei, Omnem iniquitatem aufer, et
accipe bonum; et reddemus vitulos labiorum no-
strorum.

De Libro Joel.

Joel. 1. v. 5. Expergiscimini ebrii, et flete, et ululate omnes,
qui bibitis vinum in dulcedine; quoniam
v. 6 periit ab ore vestro. * Gens enim adscendit su-
per terram meam fortis et innumerabilis. *Et post*
Joel. 2. v. 12. *aliquantum:* * Nunc ergo dicit Dominus, Con-
vertimini ad me in toto corde vestro, in jejunio
v. 13 et in fletu, et in planctu: * et scindite corda ve-
stra, et non vestimenta vestra: et convertimini
ad Dominum Deum vestrum: quia benignus et
misericors est.

(a) Reg. MS. *Et post* VIII. *versus.*
(b) Reg. MSS. *convertere.*
(c) Vulgata, *Deus tuus ex terra Ægypti*: prætermisso *eduxi te*; quod ex LXX. acceptum est.

De Libro Amos.

Hæc dicit Dominus, Super tribus sceleribus Amos 2.
Juda, et super quatuor non convertam eum; v. 4
eo quod abjecerint legem Domini, et mandata
ejus non custodierint. Deceperunt enim eos ido-
la sua, post quæ abierunt patres eorum. *Et post*
duos versus: * Hæc dicit Dominus, Super tribus v. 6
sceleribus Israel, et super quatuor non conver-
tam eum; pro eo quod vendiderint pro argento
justum, et pauperem pro calceamentis. * Qui v. 7
conterunt super pulverem terræ capita paupe-
rum, et viam humilium declinant. Et filius ac
pater ejus ierunt ad puellam, ut violarent no-
men sanctum meum. *Et post unum versum:* * Et v. 8
vinum, *inquit*, damnatorum bibebant in domo
Dei sui. *Et aliquanto post:* * Quia hæc dicit Do- Amos 5.
minus domui Israel, Quærite me, et vivetis. *Et* v. 4
post tres versus: * Quærite Dominum, et vivite. v. 6
Et post octo versus: * Odio habuerunt in porta v. 10
corripientem, et loquentem perfecte abominati
sunt. * Idcirco pro eo quod diripiebatis paupe- v. 11
rem, et prædam electam tollebatis ab eo. *Et post*
tres versus: * Quia cognovi multa scelera vestra, v. 12
et fortia peccata vestra. Hostes justi, accipien-
tes munus, et pauperes in porta deprimentes.
Et post duos versus: * Quærite bonum et non v. 14
malum, ut vivatis; et erit Dominus Deus exer-
cituum vobiscum, sicut dixistis. * Odite malum, v. 15
et diligite bonum, et constituite in porta judi-
cium; si forte misereatur Dominus exercituum
reliquiis Joseph. *Et post aliquot versus:* * Qui Amos 6.
dormitis in lectis eburneis, et lascivitis in stra- v. 4
tis vestris. Qui comeditis agnum de grege, et
vitulum de medio armenti. * Qui canitis ad vo- v. 5
cem psalterii: sicut David putaverunt se habere
vasa cantici: * bibentes in phialis vinum, et opti- v. 6
mo unguento delibuti, et nihil patiebantur super
contritione Joseph. *Et post aliquantum:* * Audi- Amos 8.
te hoc qui conteritis pauperem, et deficere fa- v. 4
citis egenos terræ, * dicentes, Quando transi- v. 5
bit (d) messis, et venumdabimus merces; et sab- d
batum, et aperiemus frumentum: ut minuamus
mensuram, et augeamus siclum, et supponamus
stateras dolosas: * ut possideamus in argento, v. 6
egenos et pauperes pro calceamentis, et quis-
quilias frumenti vendamus.

De Libro Michææ.

Væ qui cogitatis inutile, et operamini malum Mich. 2.
in cubilibus vestris. In luce matutina fa- v. 1
ciunt illud; quoniam contra Deum manus eorum.
* Et concupierunt agros, et violenter tulerunt, v. 2
et domos rapuerunt, et calumniabantur virum
et domum ejus, virum et hereditatem ejus. *Et*
post aliquantum. * Audite hæc principes domus Mich. 3.
Jacob, et judices domus Israel, qui abominami- v. 9
ni judicium, et omnia recta pervertitis. * Qui v. 10
ædificatis Sion in sanguinibus, et Jerusalem in-

(d) In sacris Bibliis *mensis.*

v. 11 iniquitate. * Principes ejus in muneribus judi-
cabant; et sacerdotes ejus in mercede docebant;
et prophetæ ejus in pecunia divinabant, et su-
per Dominum requiescebant, dicentes, Numquid
non Deus in medio nostrum? Non venient super
Mich. 6. nos mala. *Et post aliquantum:* * Indicabo tibi o
v. 8 homo quid sit bonum, et quid Dominus quærat
a te, utique facere judicium, et diligere miseri-
cordiam, et sollicitum ambulare cum Deo tuo.
v. 10 *Et post tres versus:* * Adhuc ignis in domo im-
pii, thesauri iniquitatis, et mensura minor iræ
v. 11 plena. * Numquid justificabo stateram impiam,
v. 12 et saccelli pondera dolosa? * In quibus divites
ejus repleti sunt iniquitate, et habitantes in ea
loquebantur mendacium, et lingua eorum frau-
dulenta in ore eorum. *Et post duodecim versus:*
Mich. 7. * Væ mihi, quia factus sum sicut qui colligit in
v. 1 autumno racemos vindemiæ. Non est botrus ad
comedendum, præcoquas ficus desideravit ani-
v. 2 ma mea. * Periit sanctus de terra, et rectus in
hominibus non est: omnes in sanguine insidian-
v. 3 tur; vir fratrem suum venatur ad mortem: * ma-
lum manuum suarum dicunt bonum. Princeps
postulat, et judex in reddendo est, et magnus
locutus est desiderium animæ suæ.

De Libro Habacuc.

Habac. 1. Contra me factum est judicium, et contradi-
v. 3 ctio potentior. * Propter hoc lacerata est
v. 4 lex, et non pervenit usque ad finem judicium:
quis impius prævalet adversus justum, propte-
rea egreditur judicium perversum. *Et paulo*
Habac. 2. *post:* * Justus autem in fide sua vivet. * Et quo-
v. 4 modo vinum potantem decipit, sic erit vir su-
v. 5 perbus, et non decorabitur. *Et post aliquantum:*
v. 18 * Quid prodest sculptile, quia illud sculpsit fictor
suus conflatile et imaginem falsam; quia spera-
vit in figmento fictor ejus, ut faceret simulacra
v. 19 muta? * Væ qui dicit ligno, Expergiscere; sur-
ge, lapidi tacenti. Numquid ipse docere poterit?
Ecce iste coopertus est auro et argento, et omnis
v. 20 spiritus non est in visceribus ejus. * Dominus
autem in templo sancto suo: sileat a facie ejus
omnis terra.

De Libro Sophoniæ.

Soph. 1. Disperdam, *inquit*, de loco hoc reliquias Baal,
v. 4 et nomina æditorum cum sacerdotibus;
v. 5 * et eos qui adorant super tecta militiam cæli,
et adorant, et jurant in Domino, et jurant in
v. 6 Melchom; * et qui avertunt de post tergum Do-
mini; et qui non quæsierunt Dominum, nec in-
v. 7 vestigaverunt eum. * Silete a facie Domini; quia
juxta est dies Domini. *Et post sexdecim versus:*
v. 12 * Et erit in tempore illo, scrutabor Jerusalem
in lucernis, et visitabo super viros defixos in
fæcibus suis, qui dicunt in cordibus suis, Non
a faciet bene Dominus, et non faciet male. *Et*
Soph. 2. *post (a) aliquot versus:* * Convenite, congrega-

(a) MS. Regius. *Et post XVIII versus.*

A mini gens non amabilis, * priusquam pariat jus- v. 1
sio quasi pulverem transeuntem diem, antequam v. 2
veniat super vos ira furoris Domini, antequam
veniat super vos dies furoris Domini. * Quærite v. 3
Dominum omnes mansueti terræ, qui judicium
ejus estis operati. Quærite justum, quærite man-
suetum, si quomodo abscondamini in die furo-
ris Domini. *Et post aliquantum:* * Et derelinquam Soph. 3.
in medio tui populum pauperem et egenum; et v. 12
sperabunt in nomine Domini * reliquiæ Israel: v. 13
non facient iniquitatem, nec loquentur menda-
cium, et non invenietur in ore eorum lingua
dolosa.

De Libro Zachariæ.

B Cum *de volumine loqueretur, quod vidit in*
spiritu: * Et dixit ad me, Hæc est maledi- Zach. 5.
ctio, quæ egreditur super faciem omnis terræ, v. 3
quia omnis fur, sicut ibi scriptum est, judicabi-
tur, et omnis jurans, ex hoc similiter judicabi-
tur. * Educam illud, dicit Dominus exercituum, v. 4
et veniet ad domum furis, et ad domum juran-
tis in nomine meo mendaciter, et commorabi-
tur in medio domus ejus, et consumet eam, et
ligna ejus, et lapides ejus. *Et post aliquantum:* Zach. 7.
* Et factum est verbum Domini ad Zachariam v. 8
dicens, * Hæc ait Dominus exercituum dicens, v. 9
Judicium verum judicate, et misericordiam et
miserationes facite unusquisque cum fratre suo:
* et viduam et pupillum et advenam et paupe- v. 10
rem nolite calumniari, et malum vir fratri suo
non cogitet in corde suo. *Item post aliquantum:*
C * Loquimini veritatem unusquisque cum proxi- Zach. 8.
mo suo: veritatem et judicium pacis judicate in v. 16
portis vestris; et unusquisque malum contra v. 17
amicum suum ne cogitetis in cordibus vestris,
et juramentum mendax ne diligatis. Omnia enim
hæc sunt quæ odi, dicit Dominus.

De Libro Malachiæ.

1. Filius honorat patrem, et servus Dominum Malach. 1.
suum: si ergo pater ego sum, ubi est ho- v. 6
nor meus? et si dominus ego sum ubi est timor
meus, dicit Dominus exercituum? *Et paulo post:* Malach. 2.
* Ego dedi vos contemtibiles et humiles omni- v. 9
bus populis, sicut non servastis vias meas, et
accepistis faciem in Lege. * Numquid non pater v. 10
D unus omnium nostrûm? Numquid non Deus unus
creavit nos? Quare ergo despicit unusquisque
fratrem suum, violans pactum patrum nostro-
rum? * Transgressus est Judas, et abominatio v. 11
facta est in Israel, et in Jerusalem; quia conta-
minavit Judas sanctificationem Domini quam di-
lexit, et habuit filiam dei alieni. * Disperdet v. 12
Dominus virum qui fecerit hoc, magistrum et
discipulum de tabernaculis Jacob, et offerentem
munus Domino exercituum. * Et hoc rursum fe- v. 13
cistis; operiebatis lacrimis altare Domini, fletu
et mugitu; ita ut ultra non respiciam ad sacri-

ficium, nec accipiam placabile quid de manu ve- A
v. 14 stra. * Et dixistis, Quam ob caussam? quia Do-
minus testificatus est inter te et uxorem puber-
tatis tuæ, quam tu despexisti; et hæc particeps
v. 15 tua et uxor fœderis tui. * Nonne unus fecit, et
a residuum spiritus ejus? Et quid (a) unusquis-
que quærit, nisi semen Dei? Custodite ergo spi-
ritum vestrum, et uxorem adolescentiæ tuæ noli
v. 16 despicere. * Cum odio habueris eam, dimitte,
dicit Dominus Deus Israel: operiet autem ini-
quitas vestimentum ejus, dicit Dominus exerci-
tuum. Custodite spiritum vestrum, et nolite de-
v. 17 spicere. * Laborare fecistis Dominum in sermo-
nibus vestris, et dixistis, In quo eum fecimus la-
borare? In eo cum diceretis, Omnis qui facit
malum, bonus est in conspectu Domini, et tales
ei placent, aut certe ubi est dies judicii? *Et post* B
Malach. 3. *quindecim versus:* * Et accedam ad vos, *inquit*,
v. 5 in judicio, et ero testis velox maleficis et adul-
teris, et perjuris, et qui calumniantur mercedem
b mercenarii, (b) viduas et pupillos, et opprimunt
peregrinum, nec timuerunt me, dicit Dominus
v. 6 exercituum. * Ego enim Dominus, et non mu-
v. 7 tor, et vos filii Jacob non estis consumti, * A
diebus enim patrum vestrorum recessistis a le-
gitimis meis, et non custodistis. Revertimini ad
me, et revertar ad vos, dicit Dominus exerci-
v. 13 tuum. *Et post quindecim versus:* * Invaluerunt
v. 14 super me verba vestra, dicit Dominus. * Et di-
c xistis, Quid locuti sumus? (c) Dixistis, Vanus
est qui servit Deo: et quod emolumentum, quia
custodivimus præcepta ejus, et quia ambulavi-
v. 15 mus tristes coram Domino exercituum? * Ergo C
nunc beatos dicimus arrogantes: siquidem ædi-
d ficati sunt facientes (d) iniquitatem et tentave-
v. 16 runt Deum, et salvi facti sunt. * Tunc locuti sunt
timentes Deum, unusquisque cum proximo suo.
Et adtendit Dominus, et audivit, et scriptus est
liber monumenti coram eo, timentibus Dominum,
v. 17 et cogitantibus nomen ejus: * erunt mihi, ait
Dominus exercituum, in die qua ego facio, in
peculium; et parcam eis, sicut parcit vir filio
v. 18 suo servienti sibi. * (e) Et convertimini et vide-
e bitis quid sit inter justum et impium, et inter
Malach. 4. servientem Deo et non servientem ei. * Ecce
v. 1 enim dies veniet succensa quasi caminus, et
erunt omnes superbi, et omnes facientes iniqui-
tatem, stipula; et inflammabit eos dies veniens,
dicit Dominus exercituum, quæ non relinquet D
v. 2 eis radicem et germen. * Orietur vobis timenti-
bus nomen meum sol justitiæ, et sanitas in pen-
nis ejus: et egrediemini, et salietis sicut vituli
v. 3 de armento: * et calcabitis impios, cum fuerint
cinis, sub planta pedum vestrorum, in die qua
ego facio, dicit Dominus exercituum.

De Libro Isaiæ.

Lavamini, mundi estote, auferte malum cogi- Isa. 1.
tationum vestrarum ab oculis meis. Quie- v. 16
scite perverse agere, * discite benefacere, quæ- v. 17
rite judicium, subvenite oppresso, judicate pu-
pillo, defendite viduam: * et venite et arguite v. 18
me, dicit Dominus. *Et post octo versus:* * Ar- v. 22
gentum tuum versum est in scoriam; vinum
tuum mixtum est aqua. * Principes tuis socii fu- v. 23
rum: omnes diligunt munera, sequuntur retri-
butiones, pupillo non judicant, et caussa viduæ
non ingreditur ad eos. *Et paulo post:* * Domus Isa. 2. v. 5.
Jacob venite, ambulemus in lumine Domini. v. 6
* Projecisti enim populum tuum, domum Jacob;
quia repleti sunt ut olim, et augures habuerunt
ut Philistiim, et pueris alienis adhæserunt. *Et*
post tres versus: * Repleta est terra ejus idolis; v. 8
opus manuum suarum adoraverunt, quod fece-
runt digiti eorum. *Et post quinque versus:* * Quia v. 12
dies Domini exercituum super omnem superbum
et excelsum, et super omnem arrogantem, et
humiliabitur. *Et paulo post:* * Populum meum Isa. 3. v. 12.
exactores sui spoliaverunt, et mulieres domina-
tæ sunt eis. Popule meus, qui beatum te dicunt,
ipsi te decipiunt, et viam gressuum tuorum dis-
sipant. *Et post aliquot versus:* * Vos enim de- v. 14
pasti estis vineam meam: rapina pauperis in do-
mo vestra. * Quare adteritis populum meum, et v. 15
facies pauperum commolitis, dicit Dominus exer-
cituum? * Et dixit Dominus, Pro eo quod ele- v. 16
vatæ sunt filiæ Sion, et ambulaverunt extento
collo, et nutibus oculorum ibant, et plaudebant,
ambulabant. et in pedibus suis composito gradu
incedebant. *Et paulo post:* * Væ qui conjungitis Isa. 5. v. 8.
domum ad domum, et agrum ad agrum copula-
tis usque ad (f) extremum loci, (ut auferatis f
proximo: *Symachus et Theodotion*, donec defi-
ciat, *vel* non sit locus, *transtulerunt.*) numquid
habitabitis vos soli in medio terræ? * In auri- v. 9
bus meis sunt hæc, dicit Dominus exercituum.
Et post tres versus: * Væ qui consurgitis mane v. 11
ad ebrietatem sectandam, et potandum usque
ad vesperam, ut vino æstuetis. * Cythara, et lyra, v. 12
et tympanum, et tibia, et vinum in conviviis ve-
stris: et opus Domini non respicitis, nec opera
manuum ejus consideratis. *Et post septemdecim*
versus: * Væ qui dicitis malum bonum, et bo- v. 20
num malum; ponentes tenebras lucem, et lucem
tenebras; ponentes amarum in dulce, et dulce in
amarum. * Væ qui sapientes estis in oculis ve- v. 21
stris, et coram vosmetipsis prudentes. * Væ qui v. 22
potentes estis ad bibendum vinum, et viri fortes
ad miscendam ebrietatem. * Qui justificatis im- v. 23
pium pro muneribus, et justitiam justi aufertis

(a) Vulgata versio, *Et quid unus quærit*, etc. LXX. autem, *Quid aliud præter semen quærit Deus?*
(b) Sic MSS. juxta Vulgatam. At editi, et *humiliant viduas.*
(c) In sacris Bibliis additur, *contra te.*
(d) Hic et paulo infra loco, *iniquitatem*, habetur in sacris Bibliis *impietatem.*
(e) Sacra Biblia, *convertemini.*
(f) Regius MS. *usque ad terminos loci*. Vulgata vero, *usque ad terminum loci.* Deinde ille idem codex cum Vulgata pariter caret his verbis, *ut auferatis proximo:* quæ quidem verba ex LXX non absque ex scriptoris lapsu adjecta sunt: et fas est opinari ad notatiunculam hic sive ab Augustino, sive ab alio insertam fuisse ex Commentariis Hieronymi, qui nimirum ad hunc locum id observat. *Pro eo, ait, quod nos diximus usque ad terminum loci*, LXX. *transtulerunt* ἵνα τοῦ πλησίον ἀφέλωνταί τι, *id est*, (*ut auferant aliquid proximo;*) *Symachus et Theodotion* (*donec deficiat*) *vel* (*non sit locus:*) *ut deficiente terra nequaquam saturetur avaritia.*

Isa. 10. v. 1. ab eo. *Et aliquanto post*: * Væ qui condunt le- A
ges iniquas, et scribentes injustitiam scripse-
v. 2 runt, * ut opprimerent in judicio pauperes, et
vim facerent caussæ humilium populi mei, ut
essent viduæ præda eorum, et pupillos diripe-
Isa. 11. v. 2. rent. *Et post paululum*: * Requiescet super eum
spiritus Domini, spiritus sapientiæ et intellectus,
spiritus consilii et fortitudinis, spiritus scientiæ
v. 3 et pietatis, * et replebit eum spiritus timoris
Domini. Non secundum visionem oculorum ju-
dicabit, neque secundum auditum aurium arguet:
v. 4 * sed judicabit in judicio pauperes, et arguet in
æquitate pro mansuetis terræ: et percutiet ter-
ram virga oris sui, et spiritu labiorum suorum
interficiet impium: * Et erit justitia cingulum
lumborum ejus, et fides cinctorium renum ejus.
Isa. 12. v. 2. *Et post sexaginta versus*: * Ecce Deus salvator B
meus, fiducialiter agam, et non timebo. Quia
fortitudo mea et laus mea Dominus Deus, et fa-
v. 3 ctus est mihi in salutem. * Haurietis aquas in
v. 4 gaudio de fontibus Salvatoris: * et dicetis in illa
die, Confitemini Domino, et invocate nomen ejus,
notas facite in populis adinventiones ejus, me-
mentote quoniam excelsum est nomen ejus.
v. 5 * Cantate Domino, quoniam magnifice fecit, an-
v. 6 nuntiate hoc in universa terra. * Exsulta, et
lauda habitatio Sion; quia magnus in medio tui
Isa. 13. sanctus Israel. *Et post quadraginta versus*: * Et
v. 11 quiescere faciam superbiam infidelium, et arro-
gantiam fortium humiliabo. *Item post aliquan-*
Isa. 17. *tum*: * Dicit Dominus Deus Israel: * In die illa
v. 6 v. 7 inclinabitur homo ad factorem suum, et oculi
v. 8 ejus ad sanctum Israel respicient: * et non in- C
clinabitur ad altaria, quæ fecerunt manus ejus,
et quæ operati sunt digiti ejus; non respiciet
Isa. 22. lucos, et delubra. *Et post aliquantum*: * Voca-
v. 12 bit, *inquit*, Dominus Deus exercituum in die illa
ad fletum et ad planctum, et ad calvitium, et ad
v. 13 cingulum sacci. * Et ecce gaudium et lætitia oc-
cidere vitulos, et jugulare arietes, comedere car-
nes, et bibere vinum. Comedamus, et bibamus:
v. 14 cras enim moriemur. * Et revelata est in auri-
bus meis vox Domini exercituum: Si dimittetur
iniquitas hæc vobis, donec moriamini, dicit Do-
minus Deus exercituum. *Item post aliquantum*:
Isa. 26. * Aperite portas, et ingrediatur gens justa, cu-
v. 2 stodiens veritatem. * Vetus error abiit, servabis
v. 3 pacem; pacem, quia in te speravimus. * Spera-
v. 4 stis in Domino in sæculis æternis, in Domino
v. 8 Deo forti in perpetuum. *Et post sex versus*: * In D
semita judiciorum tuorum Domine sustinuimus
te; nomen tuum et memoriale tuum in desiderio
v. 9 animæ. * Anima mea desideravit te in nocte:
sed et spiritu meo in præcordiis meis de mane
vigilabo ad te. Cum feceris judicia tua in terra,
v. 10 justitiam discent habitatores terræ. * Miserea-
mur impio, et non discet facere justitiam. In
terra sanctorum iniqua gessit, et non videbit
gloriam Dei. *Et post aliquantum*: * Defecit qui Isa. 29.
prævalebat, consummatus est illusor, et succisi v. 20
sunt omnes qui vigilabant super iniquitatem,
* qui peccare faciebant homines in verbo. *Et* v. 21
post decem versus: * Væ filii desertores, dicit Isa. 30. v. 1.
Dominus, ut faceretis consilium, et non ex me;
et ordiremini telam, et non per spiritum meum;
ut adderetur peccatum super peccatum. *Et paulo*
post: * Hæc dicit Dominus Deus sanctus Israel, v. 15
Si revertamini et quiescatis, salvi eritis. In si-
lentio et in spe erit fortitudo vestra: et noluis-
stis. *Et post viginti versus*: * Contaminabis la- v. 22
minas sculptilium argenti tui, et vestimentum
conflatilis auri tui, et disperges ea sicut immun-
ditiam menstruatæ. *Et post aliquantum*: * Con- Isa. 31.
vertimini, sicut in profundum recesseratis filii v. 6
Israel, * In die enim illa abjiciet vir idola ar- v. 7
genti sui, et idola auri sui, quæ fecerunt vobis
manus vestræ in peccatum. *Item post aliquan-*
tum: * Et erit fides in temporibus tuis, divitiæ Isa. 33.
salutis sapientia et scientia, timor Domini ipse v. 6
thesaurus ejus. *Et paulo post*: * Quis poterit v. 14
habitare de vobis cum igne devorante? Quis
habitabit ex vobis cum ardoribus sempiternis?
* Qui ambulat in justitiis, et loquitur veritatem: v. 15
qui projicit avaritiam (*a*) et calumniam, et ex- a
cutit manus suas ab omni munere: qui obturat
aures suas ne audiat sanguinem, et claudit ocu-
los suos ne videat (*b*) omne malum. * Iste in b
excelsis habitabit, munimenta saxorum subli- v. 16
mitas ejus. Panis ei datus est, et aquæ ejus fi-
deles sunt. *Et post aliquantum*: * Memento ho- Isa. 44.
rum Jacob et Israel, quoniam servus meus es tu: v. 2
formavi te, servus meus es tu Israel, ne oblivi-
scaris mei. * Delevi ut nubem iniquitates tuas, v. 22
et quasi nebulam peccata tua: revertere ad me,
quoniam redemi te. *Item post aliquantum*: * Me- Isa. 46.
mentote istud, et confundamini, redite prævari- v. 8
catores ad cor. * Recordamini prioris sæculi; v. 9
quoniam ego Deus, et non est ultra Deus, nec
est similis mei. *Et aliquanto post*: * (*c*) Quis Isa. 50.
ambulavit in tenebris, et non est lumen ei? Spe- v. 10
ret in nomine Domini, et innitatur super Deum c
suum. *Item post aliquantum*: * Audite me qui Isa. 51.
scitis justum, populus, (*d*) lex mea in corde eo- v. 7
rum. Nolite timere opprobria hominum, et bla- d
sphemias eorum ne timeatis. * Sicut enim vesti- v. 8
mentum, sic comedet eos vermis; et sicut lanam,
sic devorabit eos tinea; salus autem mea in sem-
piternum erit, et justitia mea in generationes
generationum. *Et post aliquantum*: * Quærite Isa. 55.
Dominum dum inveniri potest, invocate eum v. 6
dum prope est. * Derelinquat impius viam suam, v. 7
et vir iniquus cogitationes suas, et revertatur
ad Dominum, et miserebitur ejus, et ad Deum
nostrum, quoniam multus est ad ignoscendum.
Et post viginti versus: * Hæc dicit Dominus, Cu- Isa. 56.
stodite judicium, et facite justitiam, quia juxta v. 1

(a) Vulgata versio, *ex calumnia*: Syriaca et Arabica, *et oppressionem*: LXX. *et iniquitatem*.

(b) Abest *omne* a sacro textu in Bibliis.

(c) Sacra Biblia, *Qui ambulavit*: idque Hieronymus de Christo interpretatur; *qui non habuit speciem*, inquit, *nec gloriam, sed in similitudine carnis peccatricis suscepit formam servi*. Attamen Augustinus videtur legisse, *Quis ambulavit*, ac de homine in peccatorum suorum tenebris agente intellexisse.

(d) Vulgata, *populus meus*. Abest *meus* ab Hebræo et ab antiquis Bibliis Corbeiensibus, necnon ab editis omnibus et MSS. hujus operis.

est salus mea ut veniat, et justitia mea ut reve-
v. 2 letur. * Beatus vir qui facit hoc, et filius homi-
nis qui apprehendit istud: custodiens sabbatum
ne polluat illud, custodiens manus suas ne fa-
Isa. 57. ciat omne malum. *Et post non multum*: * Qui
v. 5 consolamini in diis subter omne lignum frondo-
sum, immolantes parvulos in torrentibus, sub-
a ter (a) eminentes petras. * In partibus torrentis
v. 6 pars tua. Hæc est sors tua: et ipsis (b) obtulisti
b libamen, obtulisti sacrificium. Numquid super
Isa. 58. his non indignabor? *Item post aliquantum*: * Me
v. 2 etenim de die in diem quærunt, et scire vias
meas volunt, quasi gens quæ justitiam fecerit,
et quæ judicium Dei sui non dereliquerit. Rogant
me judicia justitiæ, appropinquare Deo volunt.
v. 3 * Quare jejunavimus, et non adspexisti; humi-
liavimus animas nostras, et nescisti? Ecce in
die jejunii vestri invenietur voluntas vestra, et
v. 4 omnes debitores vestros repetitis, * Ecce ad li-
tes et contentiones jejunatis, et percutitis pugno
imple. Nolite jejunare sicut usque ad hanc diem,
v. 5 ut audiatur in excelso clamor vester. * Numquid
tale est jejunium, quod elegi, per diem affligere
hominem animam suam? Numquid contorquere
quasi circulum caput suum, et saccum et cine-
rem sternere? Numquid istud vocabis jejunium
v. 6 et diem acceptabilem Domino? * Nonne hoc est
magis jejunium quod elegi? Dissolve colligatio-
nes impietatis, solve fasciculos deprimentes. Di-
mitte eos qui confracti sunt liberos, et omne
v. 7 onus disrumpe. * Frange esurienti panem tuum,
et egenos vagosque induc in domum tuam: cum
videris nudum, vesti eum, et carnem tuam ne
c despexeris. *Et post (c) quatuor versus*: * Si ab-
v. 9 stuleris de medio tui catenam, et desieris digi-
v. 10 tum extendere, et loqui quod non prodest: * cum
effuderis esurienti animam tuam, et animam af-
flictam repleveris; orietur in tenebris lux tua,
v. 11 et tenebræ tuæ erunt sicut meridies: * et re-
Isa. 63. quiem tibi dabit Dominus semper. *Et post mul-*
v. 3 *ta*: * Populos qui ad iracundiam provocant me,
ante faciem meam semper; qui immolant in hor-
v. 4 tis, et sacrificant super lateres, * qui habitant
in sepulcris, et in delubris idolorum dormiunt.
v. 5 *Et post duos versus*: * Qui dicunt, Recede a me,
non appropinques mihi, quia immundus es. Isti
fumus erunt in furore meo, ignis ardens tota
v. 6 die. * Ecce scriptum est coram me: non tacebo,
v. 7 sed reddam, et retribuam in sinu eorum, * ini-
quitates vestras, et iniquitates patrum vestrorum
simul, dicit Dominus. Qui sacrificaverunt super
montes et super colles, exprobraverunt mihi,
et remetiar opus eorum primum in sinu eorum.
v. 11 *Et post decem versus*. * Et vos, *inquit*, qui de-
reliquistis Dominum, qui obliti estis montem
sanctum meum, qui ponitis fortunæ mensam, et
v. 12 libatis super eam: * numerabo vos in gladio, et
omnes in cæde corruetis; pro eo quod vocavi
vos, et non respondistis, locutus sum, et non
adtendistis: et faciebatis malum in oculis meis,
et quæ nolui elegistis. *Et paulo post*: * Hæc di- Isa. 66. v. 1.
cit Dominus, Cælum sedes mea, et terra scabel-
lum pedum meorum. Quæ est ista domus, quam
ædificabitis mihi, et quis iste locus quietis meæ?
* Omnia hæc manus mea fecit, et facta sunt uni- v. 2
versa ista, dicit Dominus. Ad quem autem re-
spiciam, nisi ad pauperculum, et contritum spi-
ritu, et trementem sermones meos? *Et post sex*
versus: * Ego illusiones eorum eligam, et quæ v. 4
timebant adducam eis: quia vocavi, et non erat
qui responderet; locutus sum, et non audierunt;
feceruntque malum in oculis meis, et quæ nolui
elegerunt. * Audite legem Domini, qui tremitis v. 5
ad verbum ejus. Dixerunt fratres vestri odientes
vos et Abjicientes propter nomen meum: Glori-
ficetur Dominus; et videbimus in lætitia vestra,
ipsi autem confundentur.

De Libro Jeremiæ.

Audite verbum Domini domus Jacob, et omnes Jerem. 2.
cognationes domus Israel. * Hæc dicit Do- v. 4
minus: Quid invenerunt patres vestri in me ini- v. 5
quitatis, quia elongaverunt a me, et ambulave-
runt post vanitatem, et vani facti sunt? *Et post*
decem versus: * Hereditatem meam posuistis in v. 7
abominationem. * Sacerdotes non dixerunt, ubi v. 8
est Dominus? Et tenentes legem nescierunt me,
et pastores prævaricati sunt in me, et prophetæ
prophetaverunt in Baal, et idola secuti sunt. *Et*
paulo post: * Numquid obliviscetur virgo orna- v. 32
menti sui, aut sponsa fasciæ pectoralis suæ?
Populus vero meus oblitus est mei diebus innu-
meris. * Quid niteris bonam ostendere viam tuam v. 33
ad quærendam dilectionem, quæ insuper et ma-
litias tuas docuisti vias tuas: * et in aliis tuis v. 34
inventus est sanguis animarum pauperum et in-
nocentum? Non in fossis inveni eos, sed in omni-
bus quæ supra memoravi. * Et dixisti, Absque v. 35
peccato et innocens ego sum, et propterea aver-
tatur furor tuus a me. Ecce ego judicio conten-
dam tecum, eo quod dixeris, non peccavi. * Quam v. 36
vilis es facta nimis, iterans vias tuas, et ab Ægy-
pto confunderis, sicut confusa es ab Assur.
* Nam et ab ista egredieris, et manus tuæ erunt v. 37
super caput tuum; quoniam obtrivit Dominus
confidentiam tuam. *Et paulo post*: * Converti- Jerem. 3.
mini filii revertentes, dicit Dominus, quia ego v. 24
vir vester. *Item paulo post*: * Si (d) converteris Jerem. 4.
Israel, ait Dominus, ad me convertere. Si abstu- v. 1
leris offendicula tua a facie mea, non commove- d
beris. * Et jurabis, Vivit Dominus, in veritate, v. 2
et in judicio, et in justitia; et benedicent eum
gentes, ipsumque laudabunt. *Et paulo post*: v. 22
* Stultus populus meus me non cognovit: filii
insipientes sunt, et vecordes: sapientes sunt ut

(a) Editi, *imminentes*. At MSS. juxta Vulgatam, *eminentes*.
(b) Vulgata, *effudisti libamen*.
(c) Regius MS. post III. Editi: *post quartus*: forte pro, *post quatuor*. Sic aliquanto infra ubi nunc legitur, *Et post sex versus*: editi habebant, *Et post sextus versus*. MS. Reg. *Et post VII*.
(d) Vulgata nunc, *reverteris*: at in antiquis Bibliis Corb. uti hic, *converteris*.

faciant mala; bene autem facere nescierunt. *Et*
Jerem. 5. *post triginta versus:* * Circuite vias Jerusalem,
v. 1 et adspicite, et considerate, et quærite in plateis
ejus, an inveniatis virum facientem judicium,
v. 2 et quærentem fidem, et propitius ero ei. * Quod
si etiam, Vivit Dominus, dixerint, et hoc falso
v. 3 jurabunt. * Domine, oculi tui respiciunt fidem.
Percussisti eos, et non doluerunt: attrivisti eos,
et renuerunt accipere disciplinam: induraverunt
facies suas super petram, noluerunt reverti.
v. 4 * Ego autem dixi, Forsitan pauperes sunt, et
stulti, ignorantes viam Domini, judicium Dei
v. 5 sui. * Ibo igitur ad optimates, et loquar eis:
ipsi enim cognoverunt viam Domini, judicium
Dei sui: et ecce magis hi simul confregerunt ju-
v. 7 gum, ruperunt vincula. *Et post sex versus:* * Fi-
lii tui dereliquerunt me, et jurant in iis qui non
sunt dii. Saturavi eos, et mœchati sunt, et in
v. 8 domo meretricis luxuriabantur. * Equi amato-
res, et admissarii facti sunt, unusquisque ad
uxorem proximi sui hinniebant. Numquid super
his non visitabo, dicit Dominus; et in gente tali
non ulciscetur manus mea? *Et post quadragin-*
v. 22 *ta versus:* * Qui posui arenam terminum mari,
præceptum sempiternum quod non præteribit;
et commovebuntur, et non poterunt, et intume-
v. 23 scent fluctus ejus, et non transibunt illud. * Po-
pulo autem huic factum est cor incredulum, et
v. 24 exasperans: recesserunt, et abierunt: * et non
dixerunt in corde suo, Metuamus Dominum Deum
a nostrum. *Et post* (a) *paucos versus:* * Inventi
v. 26 sunt, *inquit*, in populo meo impii, insidiantes
quasi aucupes, laqueos ponentes et pedicas ad
v. 27 capiendos viros. * Sicut decipula plena avibus,
sic domus eorum plenæ dolo: ideo magnificati
v. 28 sunt et ditati; * incrassati sunt et impinguati,
b et præterierunt sermones meos pessime. (b)
Caussam pupilli non dixerunt, et judicium pau-
v. 29 perum non judicaverunt. * Numquid super his
non visitabo, dicit Dominus, aut super gentem
v. 30 hujuscemodi non ulciscetur anima mea? * (c)
c Stupor et mirabilia facta sunt in terra, * Pro-
v. 31 phetæ prophetabant mendacium, et sacerdotes
applaudebant manibus suis, et populus meus di-
lexit talia: quid igitur fiet in novissimo ejus?
Jerem. 6. *Et post triginta versus:* * Cui loquar, et quem
v. 10 contestabor, ut audiat? Ecce incircumcisæ aures
eorum, et audire non possunt; ecce verbum Do-
mini factum est illis in opprobrium, et non su-
Jerem. 7. scipiunt illud. *Et paulo post:* * Audite verbum
v. 2 Domini omnis Juda, qui ingredimini per portas
v. 3 has, ut adoretis Dominum. * Hæc dicit Dominus
exercituum Deus Israel, Bonas facite vias vestras

A et studia vestra, et habitabo vobiscum in loco
isto. * Nolite confidere in verbis mendacii, di- v. 4
centes, Templum Domini, templum Domini, tem-
plum Domini est. * Quoniam si bene direxeritis v. 5
vias vestras et studia vestra, si feceritis judicium
inter virum et proximum ejus, * advenæ et pu- v. 6
pillo et viduæ non feceritis calumniam, nec san-
guinem innocentem effuderitis in loco hoc, et
post deos alienos non ambulaveritis in malum
vobismetipsis; * habitabo vobiscum in loco isto, v. 7
in terra quam dedi patribus vestris, a sæculo
usque in sæculum. * Ecce vos confiditis vobis v. 8
in sermonibus mendacii, qui non proderunt vo-
bis, * furari, occidere, adulterare, jurare men- v. 9
daciter, libare Baalim, et ire post deos alienos,
quos ignoratis. * Et venistis, et stetistis coram v. 10
B me in domo hac, in qua invocatum est nomen
meum; et dixistis, Liberati sumus, eo quod fe-
cerimus omnes abominationes istas. * Ergo (d) v. 11
spelunca latronum facta est domus ista, in qua d
invocatum est nomen meum in oculis vestris,
Ego, ego sum, ego vidi, dicit Dominus. * Ite ad v. 12
locum meum in Silo, ubi habitavit nomen meum
a principio: et videte, quæ fecerim ei propter
malitiam populi mei Israel. * Et nunc quia feci-
stis omnia opera hæc, dicit Dominus, et locutus
sum ad vos, mane consurgens et loquens, et non
audistis; et vocavi, et non respondistis: * faciam v. 14
domui huic, in qua invocatum est nomen meum,
et in qua vos habetis fiduciam, et loco quem dedi
patribus vestris, sicut feci Silo: * et projiciam v. 15
vos a facie mea, sicut projeci omnes fratres ve-
C stros, universum semen Ephraim. * Tu ergo v. 16
noli orare pro populo hoc, nec assumas pro eis
laudem et orationem, et non obsistas mihi; quia
non exaudiam te. * Nonne vides quid isti faciant v. 17
in civitatibus Juda, et in plateis Jerusalem? * Fi- v. 18
lii colligunt ligna, et patres succendunt ignem,
et mulieres conspergunt adipem, ut faciant pla-
centas reginæ cæli, et libent diis alienis, et me
ad iracundiam provocent. * Numquid me ad ira- v. 19
cundiam provocant, dicit Dominus? nonne se-
metipsos in confusione vultus sui? *Et paulo post:*
* Numquid qui cadit, non resurget; et qui aver- Jerem. 8.
sus est, non revertetur? * Quare ergo aversus v. 5
est populus iste in Jerusalem aversione conten-
tiosa? Apprehenderunt mendacium, et noluerunt
reverti. * Attendi, et auscultavi; nemo quod v. 6
D bonum est loquitur: nullus est qui agat pœniten-
tiam super peccato suo dicens, Quid feci? *Et*
post novem versus: * Quomodo dicitis, Sapientes v. 8
nos sumus, et lex Domini nobiscum est? Vere
mendacium operatus est stilus mendax scriba-

(a) MSS. Regius, *Et post VII. versus.*

(b) Vulgata. *Caussam viduæ non judicaverunt, caussam pupilli non direxerunt.* Sic etiam Hieronymus, nisi quod ipse omittit vocem *viduæ*; quæ vox nec est in Hebræo, et a secunda manu addita fuit in antiquis Bibliis Corb.

(c) Hic in Regio MS. inseruntur isthæc verba: *Tunc exponit quod supra dixerat. Ibo ad optimates, et loquar eis, forsitan ipsi cognoverunt viam Domini. et ecce magis hi pariter confregerunt jugum, ruperunt vincula. Nunc describit, qui sint optimates, prophetæ videlicet et sacerdotes, quorum alii futura prædicunt; alii facien*do ex Lege decernunt. *Et ecce, inquit, illis mendacium prophetantibus sacerdotes manibus applauserunt. Et ut ostendatur populus non esse sine culpa, qui a talibus obduratur, scriptum est. Et populus meus dilexit talia quondam meus: sed postquam dilexit talia meus esse desinit. Quid igitur facient, cum novissimum tempus judicii advenerit, sive captivitatis necessitas? unde stupor et mirabilia facta sunt; quia nec in principibus, nec in populo inventus sit, qui recta sentiret.* Excerpta hæc sunt ex Hieronymi in Jeremiam Commentario.

(d) Vulgata, *Numquid ergo spelunca.*

v. 9 rum. * Confusi sunt sapientes, perterriti et ca-
pti sunt. Verbum enim Domioi projecerunt, et
Jerem. 9. sapientia uulla est in eis. *Et paulo post:* * Quis
v. 2 dabit me in solitudine diversorium viatorum, et
derelinquam populum meum, et recedam ab eis?
quia omnes adulteri sunt et cætus prævaricato-
v. 3 rum: * et extenderuut linguam suam quasi ar-
cum mendacii, et non veritatis: cooforiaii sunt
in terra, quia de malo ad malum egressi sunt,
v. 4 et me non cognoverunt, dicit Dominus. * Unus-
quisque se a proximo suo custodiat, et in omni
fratre suo non babeat fiduciam: quia omnis fra-
ter supplantans supplantabit, et omnis amicus
v. 5 fraudulenter incidet; et vir fratrem suum deri-
debit, et veritatem non loqnentur. Docuerunt
enim linguam suam loqui mendacium, ut ini-
v. 6 que agerent laboraverunt. * Habitatio tua in
medio doli. In dolo reunerunt scire me, dicit
v. 7 Dominus. * Propterea hæc dicit Dominus exer-
cituum: Ecce ego conflabo, et probabo eos.
Quid enim aliud faciam a facie filiæ populi mei?
v. 8 * Sagitta vulnerans lingua eorum, dolum locuta
est in ore suo: pacem cum amico suo loquitur,
v. 9 et occulte ponit insidias. * Numquid super his
non visitabo, dicit Dominus: aut in gente tali
v. 23 non ulciscetur anima mea? *Et paulo post:* * Hæc
dicit Dominus, Non glorietur sapiens in sapien-
tia sua, et non glorietur fortis in fortitudine
v. 24 sua, et non glorietur dives in divitiis suis: * sed
in hoc glorietur qui gloriatur, scire et nosse
me, quia ego sum Dominus, qui facio misericor-
diam et judicium et justitiam in terra. Hæc enim
Jerem. 10. placent mihi, ait Dominus. *Et post sexdecim*
v. 2 *versus:* * Hæc dicit Dominus, Juxta vias gentium
nolite discere, et a signis cœli nolite metuere
v. 3 quæ timent gentes: * quia leges populorum va-
næ sunt. Quia lignum de saltu præcidit opus
v. 4 manus artificis in ascia: * argento et auro deco-
ravit illud; clavis et malleis compegit, ut non
v. 5 dissolvatur. * In similitudinem palmæ fabricata
sunt, et non loquentur: portata tollentur, quia
incedere non valent. Nolite ergo timere ea, quia
v. 6 nec male possunt facere, nec bene. * Non est
similis tui Domine: magnus es tu, et magnum
v. 7 nomen tuum in fortitudine. * Quis non timebit
te, o Rex gentium? Tuum est enim decus inter
cunctos sapientes gentium, et in universis re-
v. 8 gnis eorum nullus est similis tui. * Pariter insi-
pientes et fatui probabuntur. Doctrina vanitatis
v. 9 eorum lignum est. * Argentum involutum de
Tharsis affertur, et aurum de Ophaz, opus arti-
ficis et manus ærarii. Hyacinthus et purpura in-
dumentum eorum, opus artificum universa hæc.
v. 10 * Dominus autem Deus verus est, ipse Deus vi-
vens, et rex sempiternus. Ab indignatione ejus
commovebitur terra, et non sustinebunt gentes
v. 11 comminationem ejus. * Sic ergo dicetis eis: Dii,
qui cælos et terram non fecerunt, pereant de
Jerem. 17. terra, et de his quæ sub cælo sunt. *Et aliquan-*
v. 5 *to post:* * Hæc dicit Dominus: Maledictus homo
qui confidit in homine, et ponit carnem brachium
v. 6

A suum et a Domino recedit cor ejus. * Erit enim
quasi myricæ in deserto, et non videbit cum ve-
nerit bonum; sed habitabit in siccitate in deser-
to in terra salsuginis et inhabitabili. * Benedi- v. 7
ctus vir qui confidit in Domino, et erit Dominus
fiducia ejus. * Et erit quasi lignum quod trans- v. 8
plantatur super aquas, quod ad humorem mittit
radices suas; et non timebit cum venerit æstus:
et erit folium ejus viride: in tempore siccitatis
non erit sollicitum, nec aliquando desinet facere
fructum. *Item aliquando post:* * Hæc dicit Domi- Jerem. 22.
nus, Facite judicium et justitiam, et liberate vi v. 3
oppressum de manu calumniatoris: et advenam,
et pupillum, et viduam nolite contristare, neque
opprimatis inique; et sanguinem innocentem ne
effundatis in loco isto. *Et paulo post:* * Væ pa- Jerem. 23.
B storibus qui dispergunt et dilacerant gregem v. 1
pascuæ meæ, dicit Dominus. * Ideo hæc dicit v. 2
Dominus Deus Israel ad pastores, qui pascunt
populum meum: Vos dispersistis gregem meum,
et ejecistis eos, et non visitastis: ecce ego visi-
tabo super vos malitiam studiorum vestrorum,
ait Dominus. *Item paulo post:* * Hæc dicit Do- v. 16
minus exercituum: Nolite audire verba prophe-
tarum, qui prophetant vobis, et decipiunt vos.
Visionem cordis sui loquuntur, non de ore Do-
mini. * Dicunt his qui blasphemant me, Locu- v. 17
tus est Dominus, Pax erit vobis: et omni qui
ambulat in pravitate cordis sui dixerunt, Non
veniet super vos malum. * Quis enim affuit in v. 18
consilio Domini? *Et post undecim versus:* * Non v. 21
mittebam Prophetas, et ipsi currebant, non lo-
C quebar ad eos, et ipsi prophetabant. * Si stetis- v. 22
sent in consilio meo, et nota fecissent verba mea
populo meo, avertissem utique eos a via sua
mala, et a pessimis cogitationibus suis. *Et post*
quatuor versus: * Audivi quæ dixerunt prophe- v. 25
tæ, prophetantes in nomine meo mendacium,
atque dicentes, Somniavi, somniavi. * Usque quo v. 26
istud est in corde prophetarum vaticinantium
mendacium, et prophetantium seductiones cor-
dis sui, * qui volunt facere ut obliviscatur po- v. 27
pulus meus nominis mei, propter somnia (a) a
cordis sui, quæ narrat unusquisque ad proxi-
mum suum, sicut obliti sunt patres eorum no-
minis mei propter Baal? * Propheta qui habet v. 28
somnium, narret somnium: et qui habet sermo-
nem meum, narret sermonem meum vere. Quid
D paleis ad triticum, dicit Dominus? * Numquid v. 29
non verba mea sunt quasi ignis, dicit Dominus,
et quasi malleus conterens petram? * Propterea v. 30
ecce ego ad prophetas, ait Dominus, qui furan-
tur verba mea unusquisque a proximo suo. * Ec- v. 31
ce ego ad prophetas, ait Dominus, qui assumunt
linguas suas, et aiunt, Dicit Dominus. * Ecce v. 32
ego ad prophetas somniantes mendacium, ait
Dominus, qui narraverunt ea, et seduxerunt po-
pulum meum in mendacio suo et in miraculis
suis, cum ego non misissem eos, nec mandas-
sem eis, qui nihil profuerunt populo huic, dicit
Dominus. *Et paulo post:* * Et misit Dominus ad Jerem. 25.
v. 4

(a) In sacris Bibliis, somnia eorum.

vos omues servos suos Prophetas, consurgens A
diluculo mittensque, et non audistis, neque in-
clinastis aures vestras ut audiretis, * cum dice-
v. 5 ret, Revertimini unusquisque a via sua mala, et
a pessimis cogitationibus vestris; et habitabitis
in terra, quam dedit Dominus vobis et patribus
v. 6 vestris, a sæculo et usque in sæculum: * et no-
lite ire post deos alienos, ut servistis eis adore-
tisque eos, neque me ad iracundiam provocetis
in operibus manuum vestrarum, et non affligam
v. 7 vos. * Et non audistis me, dicit Dominus. *Et*
Jerem. 48. *aliquanto post:* * Maledictus qui facit opus Do-
v. 10 mini fraudulenter. *Item post aliquantum:* * Bo-
Thren. 3. nus est Dominus sperantibus in eum, animæ
v. 25 quærenti illum. * Bonum est præstolari cum si-
v. 26 lentio salutare Domini. * Bonum est viro cum
v. 27 portaverit jugum ab adolescentia sua. * Sedebit B
a solitarius et tacebit; quia levavit (*a*) super se. * Po-
v. 28 net in pulvere os suum, si forte sit spes. * Dabit
v. 29 percutienti se maxillam, saturabitur opprobriis:
v. 30 * quia non repellet in sempiternum Dominus.
v. 31

De Libro Ezechielis.

Ezech. 3.
v. 16 Cum autem pertransissent septem dies, fa-
v. 17 ctum est verbum Domini ad me dicens, *
Fili hominis, speculatorem dedi te domui Israel,
et audies de ore meo verbum, et annuntiabis
v. 18 eis ex me. * Si me dicente ad impium, Morte
morieris, non annuntiaveris ei, neque locutus
fueris, ut avertatur a via sua impia, et vivat;
ipse impius in iniquitate sua morietur, sangui-
v. 19 nem autem ejus de manu tua requiram. * Si C
autem tu annuntiaveris impio, et ille non fuerit
conversus ab impietate sua, et a via sua impia;
ipse quidem in iniquitate sua morietur, tu au-
v. 20 tem animam tuam liberasti. * Sed et si conver-
sus justus a justitia sua fecerit iniquitatem, po-
nam offendiculum coram eo, ipse morietur,
quia non annuntiasti ei. In peccato suo morie-
tur, et non erunt in memoria justitiæ ejus quas
fecit, sanguinem vero ejus de manu tua requi-
v. 21 ram. * Si autem annuntiaveris justo, ut non
peccet justus, et ille non peccaverit; vivens vi-
vet, quia annuntiasti ei, et tu animam tuam li-
Ezech. 9. berasti. *Et post aliquantum:* * Et dixit Domi-
v. 4 nus ad eum, Transi per mediam civitatem in
medio Jerusalem, et signa Tau super frontem
virorum gementium et dolentium super cunctis D
v. 5 abominationibus, quæ fiunt in medio ejus. * Et
illis dixit audiente me, Transite per mediam ci-
vitatem sequentes eum, et percutite: non par-
v. 6 cat oculus vester, neque misereamini: * senem,
adolescentulum, et virginem et parvulum et mu-
lieres interficite usque ad internecionem. O-
mnem autem super quem videritis Tau, ne oc-
Ezech. 13. cidatis: et a sanctuario meo incipite. *Et ali-*
v. 22 *quanto post:* * Pro eo quod mœrere fecistis cor
justi mendaciter, quem ego non contristavi, et
confortastis manus impii, ut non reverteretur
a via sua mala, et viveret. *Item post aliquantum:*

* Ecce hæc fuit iniquitas Sodomæ sororis tuæ, Ezech. 16.
superbia, saturitas panis, et abundantia, et v. 49
otium ipsius, et filiarum ejus; et manum egeno
et pauperi non porrigebant: * et elevatæ sunt, v. 50
et fecerunt abominationes coram me: et abstuli
eas, sicut vidisti. *Et post paululum:* * Vir si Ezech. 18.
fuerit justus, et fecerit judicium et justitiam, * v. 5
in montibus non comederit, et oculos suos non v. 6
levaverit ad idola domus Israel, et uxorem pro-
ximi sui non violaverit, et ad mulierem men-
struatam non accesserit; * et hominem non con- v. 7
tristaverit, pignus debitori reddiderit, per vim
nihil rapuerit, panem suum esurienti dederit,
et nudum operuerit vestimento; * ad usuram v. 8
non commodaverit, et amplius non acceperit;
ab iniquitate averterit manum suam, judicium
verum fecerit inter virum et virum; * in præ- v. 9
ceptis meis ambulaverit, et judicia mea custo-
dierit, ut faciat veritatem: hic justus est, vita
vivet, ait Dominus Deus. * Quod si genuerit fi- v. 10
lium latronem effundentem sanguinem, et fece-
rit unum de istis: * et hæc quidem omnia non v. 11
facientem, sed in montibus comedentem, et u-
xorem proximi sui polluentem; * egenum et v. 12
pauperem contristantem, rapientem rapinas,
pignus non reddentem, et ad idola levantem o-
culos suos, abominationes facientem; * ad usu- v. 13
ram dantem, et amplius accipientem, numquid
vivet? Non vivet: cum universa detestanda hæc
fecerit, morte morietur; sanguis ejus in ipso
erit. * Quod si genuerit filium, qui videns o- v. 14
mnia peccata patris sui quæ fecit, timuerit, et
non fecerit simile eis; super montes non come- v. 15
derit, et oculos suos non levaverit ad idola do-
mus Israel, et uxorem proximi sui non viola-
verit; * et virum non contristaverit, pignus v. 16
non retinuerit, et rapinam non rapuerit, panem
suum esurienti dederit, et nudum operuerit ve-
stimento; * a pauperis injuria averterit manum v. 17
suam, usuram et superabundantiam non acce-
perit, judicia mea fecerit; et in præceptis meis
ambulaverit: hic non morietur in iniquitate pa-
tris sui, sed vita vivet. * Pater ejus quia calu- v. 18
mniatus est, et vim fecit fratri, et malum ope-
ratus est in medio populi sui, ecce mortuus est
in iniquitate sua. * Et dicitis, Quare non por- v. 19
tavit filius iniquitatem patris? Videlicet quia fi-
lius judicium et justitiam operatus est: omnia
præcepta mea custodivit et fecit illa; vita vi-
vet. * Anima quæ peccaverit, ipsa morietur. v. 20
Filius non portabit iniquitatem patris, et pater
non portabit iniquitatem filii. Justitia justi su-
per eum erit, et impietas impii erit super eum.
* Si autem impius egerit pœnitentiam ab omni- v. 21
bus peccatis suis, quæ operatus est, et custo-
dierit universa præcepta mea, et fecerit judi-
cium et justitiam; vita vivet, et non morietur.
* Omnium iniquitatum ejus quas operatus est, v. 22
non recordabor, in justitia sua quam operatus
est vivet. * Numquid voluntatis meæ est mors v. 23
impii, dicit Dominus Deus, et non ut conver-

(*a*) Sic MSS. juxta Vulgatam in Bibliis non mendosis. At editi habebant, *elevavit se super se.*

v. 24 tatur a viis suis, et vivat? * Si autem averterit A
se justus a justitia sua, et fecerit iniquitatem
secundum omnes abominationes, quas operari
solet impius, numquid vivet? Omnes justitiæ
ejus quas fecerat, non recordabuntur. In præ-
varicatione sua qua prævaricatus est, et in pec-
v. 25 cato suo quod peccavit, in ipsis morietur. * Et
dixistis, Non est æqua via Domini. Audite ergo
domus Israel, Numquid via mea non est æqua,
v. 26 et non magis viæ vestræ pravæ sunt? * Cum
enim averterit se justus a justitia sua, et fece-
rit iniquitatem, morietur in eis: in injustitia
v. 27 quam operatus est morietur. * Et cum averte-
rit se impius ab impietate sua quam operatus
est, et fecerit judicium et justitiam, ipse ani-
v. 28 mam suam vivificabit. * Consideravit enim, et
avertit se ab omnibus iniquitatibus suis, quas B
v. 29 operatus est; vita vivet, et non morietur. * Et
dicunt filii Israel, Non est æqua via Domini.
Numquid viæ meæ non sunt æquæ, domus Is-
v. 30 rael, et non magis viæ vestræ pravæ? * Idcirco
unumquemque juxta vias suas judicabo, domus
Israel, ait Dominus Deus. Convertimini, et agite
pœnitentiam ab omnibus iniquitatibus vestris,
v. 31 et non erit vobis in ruinam iniquitas. * Projici-
te a vobis omnes prævaricationes vestras, in
quibus prævaricati estis, et facite vobis cor no-
vum et spiritum novum: et quare moriemini
domus Israel? Quia nolo mortem morientis di-
a cit Dominus Deus, revertimini, et (*a*) vivite.
Ezech. 22. *Et aliquanto post:* * Ecce principes Israel sin-
v. 6 guli in brachio suo fuerunt in te ad effunden-
v. 7 dum sanguinem. * Patrem et matrem contume- C
liis affecerunt in te; advenam calumniati sunt
in medio tui; pupillum et viduam contristave-
v. 8 runt apud te. * Sanctuaria mea (*b*) sprevistis,
b et sabbata mea polluistis. * Viri detractores fue-
v. 9 runt in te ad effundendum sanguinem; et super
montes comederunt in te: scelus operati sunt
v. 10 in medio tui. * Verecundiora patris discoope-
ruerunt in te, immunditiam menstruatæ humi-
v. 11 liaverunt in te. * Et unusquisque in uxorem
proximi sui operatus est abominationem: et so-
cer nurum suam polluit nefarie: frater sororem
v. 12 suam filiam patris sui oppressit in te. * Munera
acceperunt apud te ad effundendum sanguinem,
usuram et superabundantiam accepisti, et ava-
re proximos tuos calumniabaris, meique oblita
v. 23 es, ait Dominus Deus. *Et post paululum:* * Et D
v. 24 factum est verbum Domini ad me dicens: * Fili
hominis dic ei, Tu es terra immunda, et non
v. 25 compluta in die furoris. * Conjuratio Propheta-
rum in medio ejus. Sicut leo rugiens capiensque
c prædam, (*c*) animam devoraverunt, opes et
pretium acceperunt, viduas ejus multiplicave-
v. 26 runt in medio illius. * Sacerdotes ejus contem-
pserunt legem meam, et polluerunt sanctuaria
mea: inter sanctum et profanum non habuerunt
distantiam, et inter pollutum, et mundum non

A intellexerunt, *Et post duos versus:* * Principes v. 27
ejus in medio illius quasi lupi rapientes prædam,
ad effundendum sanguinem, et ad perdendas a-
nimas, et avare sectanda lucra. * Prophetæ au- v. 28
tem ejus liniebant eos absque temperamento, vi-
dentes vana, et divinantes mendacium dicentes,
Hæc dicit Dominus Deus; cum Dominus non sit
locutus. * Populi terræ calumniabantur calum- v. 29
niam, et rapiebant violenter, egenum et pau-
perem affligebant, et advenam opprimebant ca-
lumnia absque judicio. * Et quæsivi de eis vi- v. 30
rum, qui interponeret sepem, et staret oppo-
situs contra me pro terra, ne disperderem eam;
et non inveni. * Et effudi super eos indignatio- v. 31
nem meam, et in igne iræ meæ consumpsi eos.
Viam eorum in caput eorum reddidi, ait Domi-
B nus Deus. *Et aliquanto post:* * Et factum est ver- Ezech. 33.
bum Domini ad me dicens, * Fili hominis loque- v. 1
re ad filios populi tui, et dices ad eos, Terra v. 2
cum induxero super eam gladium; et tulerit po-
pulus terræ virum unum de novissimis suis, et
constituerit eum super se speculatorem; et ille v. 3
viderit gladium venientem super terram, et ce-
cinerit buccina, et annuntiaverit populo: * au- v. 4
diens autem quisquis ille est sonitum buccinæ
et non se observaverit, veneritque gladius, et
tulerit eum; sanguis ipsius super caput ejus e-
rit. * Sonitum buccinæ audivit, et non se ob- v. 5
servavit; sanguis ejus in ipso erit. Si autem se
custodierit, animam suam salvabit. * Quod si v. 6
speculator viderit gladium venientem, et non in-
sonuerit buccina, et populus non se custodierit,
C veneritque gladius, et tulerit de eis animam:
ille quidem in iniquitate sua captus est, sangui-
nem autem ejus de manu speculatoris requiram.
* Et tu fili hominis speculatorem dedi te domui v. 7
Israel: audiens ergo ex ore meo sermonem, an-
nuntiabis eis ex me. * Si me dicente ad impium, v. 8
impie, morte morieris; non fueris locutus, ut
se custodiat impius a via sua; ipse impius in
iniquitate sua morietur, sanguinem autem ejus
de manu tua requiram. * Si autem annuntiante v. 9
te ad impium, ut a viis suis convertatur, et non
fuerit conversus a via sua; ipse in iniquitate sua
morietur, porro tu animam tuam liberasti. * Tu v. 10
ergo fili hominis, dic ad domum Israel, Sic lo-
cuti estis dicentes, Iniquitates nostræ et pecca-
ta nostra super nos sunt, et in ipsis nos tabe-
D scimus, quomodo ergo vivere poterimus? * Dic v. 11
ad eos, Vivo ego dicit Dominus Deus, nolo mor-
tem impii, sed ut (*d*) revertatur impius a via d
sua mala, et vivat: convertimini a viis vestris
pessimis; et quare moriemini domus Israel? * v. 12
Tu itaque fili hominis, dic ad filios populi tui,
Justitia justi non liberabit eum in quacumque
die peccaverit; et impietas impii non nocebit ei
in quacumque die conversus fuerit ab impietate
sua: et justus non poterit vivere in justitia sua,
in quacumque die peccaverit: * etiamsi dixero v. 13

(a) *Regius codex, et vivetis.*
(b) Sic etiam apud Hieronymum et in MSS. Bibliis Corb. At in excusis Bibliis, *sprevistis, et sabbata mea polluisti.*

(c) Vulgata: *animas*, quamquam illis in Corb. Bibliis habet, *animam.*
(d) In Vulgata, *convertatur:* pauloque post ingeminato verbo dicitur *convertimini convertimini a viis*, etc.

justo, quod vita vivat, et confisus in justitia sua
fecerit iniquitatem; omnes justitiæ ejus oblivio-
ni tradentur, et in iniquitate sua quam operatus
v. 14 est in ipsa morietur. * Si autem dixero impio,
Morte morieris, et egerit pænitentiam a pecca-
v. 15 to suo, feceritque judicium et justitiam, * pi-
gnus restituerit ille impius, rapinamque reddi-
derit, in mandatis vitæ ambulaverit, nec fece-
rit quidquam injustum, vita vivet, et non mo-
v. 16 rietur. * Omnia peccata ejus quæ peccavit non
imputabuntur ei. Judicium et justitiam fecit, vi-
v. 17 ta vivet. * Et dixerunt filii populi tui, Non est
æqui ponderis via Domini. Et ipsorum via inju-
v. 18 sta est. * Cum enim recesserit justus a justitia
v. 19 sua, feceritque iniquitates, morietur in eis. *
Et cum recesserit impius ab impietate sua, fe-
v. 20 ceritque judicium et justiam, vivet in eis. * Et
dicitis, Non est recta via Domini. Unumquemque
juxta vias suas judicabo de vobis domus Israel.
v. 30 *Et post quadragintanovem versus :* * Et tu fili
a hominis, filii populi tui (*a*) qui loquuntur de te
juxta muros et in ostiis domorum, et dicunt u-
nus ad alterum, vir ad proximum suum, dicen-
tes, Venite, et audiamus qui sit sermo egre-
v. 31 diens a Domino. * Et veniunt ad te, quasi si in-
grediatur populus; et sedent coram te populus
meus, et audiunt sermones tuos, et non faciunt
eos; quia in canticum oris sui vertunt illos, et
v. 32 avaritiam suam sequitur cor eorum. * Et es eis
b quasi carmen (*b*) musicum, quod suavi dulcique
c sono canitur : (*c*) et audiunt verba tua, et non
v. 33 faciunt ea. * Et cum venerit quod prædictum
est, (ecce enim venit;) tunc scient quod Pro-
Ezech. 34. phetes fuerit inter eos. * Et factum est verbum
v. 1 Domini ad me dicens, * Fili hominis propheta
v. 2 de pastoribus Israel, propheta, et dices pasto-
ribus, Hæc dicit Dominus Deus, Væ pastoribus
Israel, qui pascebant semetipsos. Nonne greges
v. 3 pascuntur a pastoribus? * Lac comedebatis, et
d lanis operiebamini, et quod crassum erat (*d*) oc-
cidebatis, gregem autem meum non pascebatis.
v. 4 * Quod infirmum fuit, non consolidastis; et quod
ægrotum, non sanastis: quod fractum est, non
alligastis; et quod abjectum est, non reduxistis;
quod perierat, non quæsistis: sed cum austeritate
imperabatis eis et cum potentia. * Et dispersæ
v. 5 sunt oves meæ, eo quod non esset pastor: et fa-
ctæ sunt in devorationem omnium bestiarum a-
v. 6 gri, et dispersæ sunt: * et erraverunt greges mei
in cunctis montibus, et in universo colle excelso;
et super omnem faciem terræ dispersi sunt gre-
ges mei. Et non erat qui requireret; non erat,
v. 7 inquam, qui requireret. * Propterea pastores
v. 8 audite verbum Domini: * Vivo ego dicit Dominus
e Deus, quia pro eo quod (*e*) facti sunt greges mei
A in rapinam, et oves meæ in devorationem o-
mnium bestiarum agri, eo quod non esset pa-
stor. (Neque enim quæsierunt pastores gregem
meum: sed pascebant pastores semetipsos, et
greges meos non pascebant.) * Propterea pasto- v. 9
res audite verbum Domini: * Hæc dicit Dominus v. 10
Deus, Ecce ego ipse super pastores, requiram
gregem meum de manu eorum, et cessare eos
faciam, ut ultra non pascant gregem, nec pa-
scant amplius pastores semetipsos: et liberabo
gregem meum de ore eorum, et non erit eis ul-
tra in escam. *Et post aliquantum :* * Vos autem v. 17
greges mei, hæc dicit Dominus Deus, Ecce ego
judico inter pecus (*f*) et pecus arietum et hirco- f
rum. * Nonne satis vobis erat pascua bona de- v. 18
pasci? Insuper et reliquias pascuarum vestra-
B rum conculcastis pedibus vestris; et cum puris-
simam aquam biberetis, reliquam pedibus ve-
stris turbabatis: * et oves meæ his quæ concul- v. 19
cata pedibus vestris fuerant, pascebantur; et
quæ pedes vestri turbaverant, hæc bibebant, * v. 20
Propterea hæc dicit Dominus Deus ad (*g*) eos : g
Ecce ego ipse judico inter pecus pingue et ma-
cilentum : * pro eo quod lateribus et humeris v. 21
impingebatis, et cornibus vestris ventilabatis o-
mnia infirma pecora, donec dispergerentur fo-
ras, *Et post aliquantum :* * Hæc dicit Dominus Ezech. 45.
Deus, Sufficiat vobis principes Israel, iniquita- v. 9
tem et rapinas intermittite, et judicium, et ju-
stitiam facite, et separate confinia vestra a po-
pulo meo, dicit Dominus Deus. * Statera justa v. 10
et ephi justum erit vobis, et batus justus.

*Ita de libris posuimus, quos et Judæi cano-
nicos habent, in quibus eorum invenimus aliqua
C quæ huic operi convenirent. Sed non sunt omit-
tendi et hi, quos quidem ante Salvatoris adven-
tum constat esse conscriptos, sed eos non rece-
ptos a Judæis, recipit tamen ejusdem Salvatoris
Ecclesia. In his sunt duo qui Salomonis a pluri-
bus appellantur, propter quamdam, sicut exi-
stimo, eloquii similitudinem. Nam Salomonis
non esse, nihil dubitant quique doctiores. Nec
tamen* (*h*) *qui Sapientiæ dicitur, quisnam sit* h
*auctor apparet. Illum vero alterum, quem vo-
camus Ecclesiasticum, quod Jesus quidam scri-
pserit, qui cognominatur Sirach, constat inter
eos qui eumdem librum totum legerunt. De libro
ergo Sapientiæ ista huic operi congruere visa
sunt.*

DE LIBRO SAPIENTIÆ.

D DILIGITE justitiam qui judicatis terram. Sen- Sap. 1. v. 1.
tite de Domino in bonitate, et in simpli-
citate cordis quærite illum * Quoniam invenitur v. 2
ab his, qui non tentant illum: apparet autem

(a) In omnibus MSS. deest pronomen.
(b) Regius codex, *carmen musicorum.*
(c) MSS. *et audient verba tua, et non facient.*
(d) MSS. *comedabitis.*
(e) Regius codex, *greges mei dati sunt in rapinam.*
(f) MSS. *arietem et hircum.*
(g) Sic etiam apud Hieronymum et in MSS. Bibliis Corb. At in prelo editis habet Vulgata, *ad vos.*

(h) De hujus libri auctore non sic loquebatur Augustinus in lib. 2. de doctrina Christiana c. 8. n. 13. sed cum Speculum istud concinnaret jam deposuerat opinionem primam, qua illi Sapientiæ librum ab Jesu Sirach scriptum fuisse asseruerat. Cont. lib. 2. Retr. c. 4. necnon adnotationem in prædictum locum lib. 2. de doctrina Christiana.

v. 3 eis, qui fidem habent in illum. • Perversæ enim
cogitationes separant a Deo: probata autem vir-
v. 4 tus corripit insipientes. • Quoniam in malevo-
lam animam non introibit sapientia, nec habita-
v. 5 bit in corpore subdito peccatis. • Sanctus enim
Spiritus disciplinæ effugiet fictum; et auferet se
a cogitationibus, quæ sunt sine intellectu; et
v. 6 corripietur a superveniente iniquitate, • Beni-
gnus est enim spiritus sapientiæ, et non libe-
a rabit (*a*) maledictum a labiis suis: quoniam re-
num illius testis est Deus, et cordis ejus scruta-
v. 7 tor est verus, et linguæ illius auditor. • Quo-
niam spiritus Domini replevit orbem terrarum,
et hoc quod continet omnia, scientiam habet vo-
v. 8 cis. • Propter hoc qui loquitur iniqua, non po-
test latere: sed nec præteriet illum corripiens
v. 9 judicium. • In cogitationibus enim impii inter-
rogatio erit: sermonum autem illius auditio ad
Dominum veniet, ad correptionem iniquitatum
v. 10 illius. • Quoniam auris zeli audit omnia et tumu-
v. 11 lus murmurationum non abscondetur: • Custo-
dite ergo vos a murmuratione, quæ nihil pro-
b dest; et a detractione parcite linguæ: quoniam (*b*)
responsum obscurum in vacuum non ibit. Os
autem quod mentitur, occidit animam. *Et paulo*
Sap. 3. v. 9. *post :* • Qui confidunt in illum, intelligent veri-
tatem; et fideles in dilectione adquiescent illi:
v. 10 quia donum et pax est electis illius • Impii au-
tem secundum quæ cogitaverunt, correptionem
c habebunt, qui neglexerunt (*c*) justitiam, et a
v. 11 Domino recesserunt. • Sapientiam enim et disci-
plinam qui abjicit, infelix est. *Et post sex versus:*
v. 13 • Quoniam felix sterilis et incoinquinata, quæ
nescivit thorum in delicto; habebit fructum in
v. 14 respectione (*d*) animarum: • et spado qui non
d operatus est per manus suas iniquitatem, nec
cogitavit adversus Dominum nequissima. *Et post*
Sap. 6. v. 2. *aliquantum :* • Audite ergo reges et intelligite,
v. 3 discite judices finium terræ (*e*) justitiam. • Præ-
e bete aures vos qui continetis multitudines, et
v. 4 placetis vobis in turbis nationum. • Quoniam
data est a Domino potestas vobis, et virtus ab
f Altissimo, qui interrogabit opera vestra, (*f*) co-
v. 5 gitationes scrutabitur. • Quoniam cum essetis
ministri regni ipsius, non recte judicastis, ne-
que custodistis legem justitiæ, neque secundum
v. 6 voluntatem Dei ambulastis. • Horrende et cito
apparebit vobis; quoniam judicium durissimum
v. 7 his qui præsunt fiet. • Exiguo enim conceditur
misericordia, potentes autem potenter tormenta
v. 8 patientur. • Non enim subtrahet personam cu-
jusquam Dominus, nec reverebitur magnitudi-
nem cujusquam: quoniam pusillum et magnum
ipse fecit, et æqualiter illi cura est de omnibus.
v. 9 • Fortioribus autem fortior instat cruciatus. Ad

A vos autem (*g*) mali reges sunt hi sermones mei, g
ut discatis sapientiam, et non excidatis. • Qui v. 10
enim custodierint (*h*) justitiam juste, justifica- v. 11
buntur: et qui didicerint ista, invenient quid re- h
spondeant. • Concupiscite ergo, sermones meos, v. 12
diligite illos, et habebitis disciplinam. • Clara v. 13
est enim, et quæ numquam marcescat sapien-
tia; et facile videtur ab his, qui diligunt eam;
et invenitur ab his, qui quærunt illam. • Præoc- v. 14
cupat qui se concupiscunt, ut illis se priorem
ostendat. • Qui de luce vigilaverit ad illam, non v. 15
laborabit: assidentem enim illam inveniet fori-
bus suis. • Cogitare enim de illa sensus est con- v. 16
summatus: et qui vigilaverit pro illa, cito erit
securus. • Quoniam dignos se ipsa circuit quæ- v. 17
rens, et in viis ostendit se illis hilariter, et in
B omni providentia occurrit illis. • Initium enim v. 18
illius verissima est disciplinæ concupiscentia. • v. 19
Cura ergo disciplinæ dilectio est: et dilectio custo-
ditio legum illius est: custoditio autem legum (*i*) i
confirmatio incorruptionis est: • incorruptio au- v. 20
tem facit esse proximum Deo. • Concupiscentia v. 21
itaque sapientiæ deducit ad regnum perpetuum.
• Si ergo delectamini sedibus et stemmatibus re- v. 22
ges populi, diligite sapientiam, ut in perpetuum
regnetis. *Et paulo post :* • Et si justitiam quis Saph. 8. v. 7
diligit, labores hujus magnas habent virtutes.
Sobrietatem enim et sapientiam docet, et justi-
tiam et virtutem, quibus utilius nihil in vita ho-
minibus.

*Nunc jam de libro, qui Ecclesiasticus dici-
tur, ponenda sunt quæ videntur. De quo hic
C etiam ea dixisse deputer, quæ de Proverbiorum
libro sum prælocutus; quamvis in isto Ecclesia-
stico plura repererim huic operi necessaria.*

De Ecclesiastico.

Timor Domini scientiæ religiositas. • Reli- Eccli. 1.
giositas custodiet et justificabit cor, ju- v. 17
cunditatem atque gaudium dabit. • Timenti Do- v. 18
minum bene erit, et in diebus consummatis il-
lius benedicetur. • Plenitudo sapientiæ est time- v. 20
re Deum, et plenitudo a fructibus illius. *Et post*
duos versus : • Corona sapientiæ timor Domini. v. 22
Et post quatuor versus : • Radix sapientiæ est v. 25
timere Dominum: rami enim illius longævi. • v. 26
In thesauris sapientiæ intellectus est, et scien-
D tiæ religiositas: exsecratio autem peccatoribus
sapientia. • Timor Domini expellit peccatum. • v. 27
Nam qui sine timore est, non (*k*) potest justifi- v. 28.
cari. Iracundia enim animositatis illius, subver- k
sio illius est. • (*l*) Sapiens usque in tempus su- v. 29
stinebit patiens, et postea redditio jucunditatis. l
• Bonus sensus usque in tempus abscondet ver- v. 30

(a) Sacra Biblia, *maledicum*.
(b) Vulgata, *sermo obscurus*.
(c) In Vulgata, *qui neglexerunt justum* : in Græco, *οἱ ἀμελήσαντες τοῦ δικαίου*.
(d) Carnutensis codex juxta Vulgatam in editis at in Corb. MSS. Bibliis, *animarum sanctarum*. Abest *sanctarum* a Græco.
(e) Vox *justitiam* nec in Vulgata, nec in Græco reperitur.

(f) Sic MSS. juxta Vulgatam. At editi ferebant, *et in cogitationibus scrutabitur*.
(g) Abest vox *mali* a Vulgata. Porro in Græco pro voce *reges*, legitur *τύραννοι*.
(h) In Vulgata *justa juste*, in Græco *ὅσιοι τὰ ὅσια*.
(i) Sic in editis et MSS. juxta Græc. *βεβαίωσις*. At in Vulgata legitur, *consummatio*.
(k) Vulgata, *non poterit*.
(l) Vox *sapiens*, abest a sacris Bibliis.

ba illius, et labia multorum enarrabunt sensum A
v. 33 illius. * Concupiscens sapientiam, serva justi-
v. 34 tiam: et Deus præbebit illam tibi. * Sapientia
enim et disciplina timor Domini; et quod bene-
v. 35 placitum est illis, * fides et mansuetudo, et ad-
a implebit (*a*) thesauros tuos. * Non sis incredi-
v. 36 bilis timori Domini, et ne accesseris ad illum
v. 37 duplici corde. * Ne fueris hypocrita in conspectu
v. 38 hominum, et non scandalizeris labiis tuis. * At-
tende in illis, ne forte cadas, et adducas animæ
v. 39 tuæ confusionem: * et revelet Deus abscondita
v. 40 tua, et in medio synagogæ elidat te. * Quoniam
accessisti maligne ad Dominum, et cor tuum
Eccli. 2. plenum est dolo et fallacia. * Fili accedens ad
v. 1 servitutem Dei, sta in timore et justitia, et præ-
v. 2 para animam tuam ad tentationem; * et depri-
me cor tuum, et sustine. Declina aurem tuam, B
b et excipe verba intellectus, et ne festines in (*b*)
v. 3 tempus obductionis. * Sustine sustentationem
Dei, conjungere Deo, et sustine, ut crescat in
v. 4 novissimo vita tua. * Omne quod tibi applicitum
fuerit, accipe; et in dolore sustine, et in hu-
v. 5 militate tua patientiam habe; Quoniam in igne
c probatur aurum et argentum, homines vero (*c*)
v. 6 receptibiles in camino humiliationis. * Crede
Deo, et recuperabit te, et dirige viam tuam,
et spera in illum. Serva timorem illius, et in il-
v. 7 lo veterasce. * Metuentes Dominum sustinete
misericordiam ejus, et non deflectatis ab illo,
v. 8 ne cadatis. * Qui timetis Dominum, credite illi,
v. 9 et non evacuabitur merces vestra. * Qui timetis
d Dominum, sperate in illum, et in (*d*) oblectatio-
v. 10 ne veniet vobis misericordia, * Qui timetis Deum, C
v. 11 diligite illum, et illuminabuntur corda vestra. *
e Respicite filii nationes hominum, et scitote: (*e*)
v. 12 quis speravit in Domino, et confusus est? * per-
mansit in mandatis ejus, et derelictus est? et
v. 13 quis illum invocavit, et despexit illum? * Quo-
niam pius et misericors est Deus, et remittet in
f tempore tribulationis peccata (*f*) omnibus ex-
v. 14 quirentibus se in veritate. * Væ duplici corde,
et labiis scelestis, et manibus malefacientibus,
v. 15 et peccatori terram ingredienti duabus viis. * Væ
dissolutis corde, qui non credunt Deo; ideo non
v. 16 proteguntur ab eo. * Væ his qui perdiderunt su-
stinentiam, qui dereliquerunt vias rectas, et di-
v. 17 verterunt in vias pravas. * Et quid facietis cum
v. 18 inspicere cœperit Deus? * Qui timent Dominum,
non erunt incredibiles verbo illius: et qui dili- D
v. 19 gunt illum, conservabunt viam illius. * Qui ti-
ment Dominum, inquirent quæ beneplacita sunt
illi, et qui diligunt eum, replebuntur lege ipsius.

A * Qui timent Dominum, præparabunt corda sua, v. 20
et in conspectu illius sanctificabunt animas suas.
* Qui timent Dominum, custodiunt mandata il- v. 21
lius, et patientiam habebunt usque ad inspectio-
nem illius, * dicentes, Si pœnitentiam non ege- v. 22
rimus, incidemus in Dei manus, et non in ma-
nus hominum. * Secundum enim magnitudinem v. 23
illius, sic et misericordia ipsius cum ipso. * Fi- Eccli. 3.
lii sapientiæ ecclesia justorum, et natio illorum v. 1
obedientia et dilectio. * Judicium patris audite v. 2
filii (*g*) dilecti, et sic facite ut salvi sitis. *Et post* g
duos versus: * Qui diligit Deum, exorabit pro v. 4
peccatis, et continebit se ab illis; in oratione
dierum exaudietur. * Et sicut qui thesaurizat, v. 5
ita et qui honorificat matrem suam. * Qui hono- v. 6
rificat patrem, jucundabitur in filiis. * Qui ho- v. 7
B norat patrem suum, vita vivet longiore: et qui
obaudit patri, refrigerabit matrem. * Qui timet v. 8
Deum, honorat parentes: et quasi dominis ser-
viet his qui se genuerunt. * In opere et sermo- v. 9
ne et omni patientia honora patrem tuum, * ut v. 10
superveniat tibi benedictio a (*h*) Domino. *Et post* h
tres versus: * Ne glorieris in contumelia patris v. 12
tui. *Et post tres versus:* * Fili, suscipe senectam v. 14
patris tui, et ne contristes eum in vita illius. * v. 15
Et si defecerit sensu, veniam da, et ne spernas
eum in tua virtute. *Et post quatuor versus:* * v. 18
Quam malæ famæ est, qui derelinquit patrem;
et est maledictus a Deo, qui exasperat matrem.
* Fili in mansuetudine opera tua perfice, et su- v. 19
per hominum gloriam diligeris. * Quanto ma- v. 20
gnus es, humilia te in omnibus; et coram Deo
C invenies gratiam: * quoniam magna potentia Dei v. 21
solius, et ab humilibus honoratur. * Altiora te v. 22
ne quæsieris, et fortiora te ne scrutatus fueris:
sed quæ præcepit tibi Deus, illa cogita semper:
et in pluribus operibus ejus ne fueris curiosus,
* Non enim est tibi necessarium ea, quæ ab- v. 23
scondita sunt, (*i*) videre oculis tuis. *Et post* i
tres versus. * Multos enim (*k*) implanavit suspi- v. 26
cio eorum, et in vanitate detinuit sensus illo- k
rum. * Cor durum male habebit in novissimo; v. 27
et qui amat periculum, in illo peribit. * Cor in- v. 28
grediens duas vias, non habebit successus;
et (*l*) pravicordius in illis scandalizabitur. * l
Cor nequam gravabitur in doloribus; et pecca- v. 29
tor adjiciet ad peccandum. *Et post duos versus:*
* Cor sapiens intelligitur in sapientia; et auris v. 31
D bona audiet cum omni concupiscentia sapien-
tiam. * Sapiens cor et intelligibile abstinebit se v. 32
a peccatis, et in operibus justitiæ successus ha-
bebit. * Ignem ardentem extinguit aqua; et elee- v. 33

(a) Regius codex, *et adimplebit sermones tuos.* Vulgata, *et adimplebit thesauros illius.*

(b) Vulgata, *in tempore:* juxta Græcum, ἐν καιρῷ.

(c) MSS. *acceptabiles.*

(d) Vulgata, *in oblectationem:* juxta Græcum, εἰς εὐφροσύνην.

(e) Sic editi et MSS. juxta Græc. At Vulgata, *quia nullus speravit etc. quis enim permansit etc.*

(f) Vulgata, *remittet in die tribulationis peccata, et protector est omnibus exquirentibus se, etc.* Græcus vero textus sic sonat: *et remittit peccata et salvat in tempore tribulationis. Væ cordibus timidis etc.*

(g) In Bibliis excusis deest vox, *dilecti:* habetur in antiquis Bibl. Corb.

(h) Vulgata juxta Græcum *ab eo.* In Bibliis tamen scriptis Corb. habetur, *a Deo.*

(i) MSS. *necessarium scrutari ea quæ abscondita sunt;* et omittunt, *videre oculis tuis.*

(k) Pulcre respondet Græco, πολλοὺς γὰρ ἐπλάνησεν. Vulgata vero habet, *Multos quoque supplantavit.* Quamquam Vulgatæ auctor in hoc ipso libro cap. 15. v. 12. verbum ἐπλάνησεν vertit, *implanavit:* id est decepit, in errorem induxit.

(l) MS. Regius, *pravicordis;* juxta Vulgatam in excusis, quæ tamen in antiquis Corb. Bibl. habet, *pravicordius*

v. 34 mosyna resistit peccatis : • et Deus prospector A
a tui ejus, qui reddit gratiam, meminit (a) in po-
sterum, et io tempore casus tui iovenies firma-
Eccli. 4. mentum. • Fili, cleemosynam pauperis ne frau-
v. 1 des, et oculos tuos ne transvertas a paupere. •
v. 2 Animam esurientem ne despexeris, et non exa-
v. 3 speres pauperom in ioopia sua. • Cor ioopis ne
offlixeris, et oon protrahas datum angustianti.
v. 4 • Rogationem contribulati ne abjicias, et ooo
v. 5 avertas faciem tuam ab egeno. • Ab inope non
onferas oculos tuos propter iram, et non relin-
v. 6 quas quærentibus tibi retro maledicere. • Male-
dicentis enim tibi in amaritudine animæ exau-
dietur deprecatio illius. Exaudiet autem enm,
v. 7 qui fecit illom. • Congregationi pauperum affa-
bilem te facito, et presbytero humilia animam
v. 8 tuam, et magnato humilia caput tuum. • Decli- B
na pauperi sine tristitia aurem tuam, et redde
debitum tuum, et responde illi pacifica in man-
v. 9 suetudine. • Libera eum, qui injuriam patitur,
de manu superbi; et non acide feras in anima
v. 10 tua. • Io judicando esto misericors, pupillis ut
v. 11 pater, et pro viro matri illorum; • et eris velut
filius Altissimi obaudiens, et miserebitur tui ma-
v. 12 gis quam mater. • Sapientia filiis suis vitam in-
spiravit, et suscipit ioquirentes se, et præibit
v. 13 in via justitiæ. • Et qui illam diligit, diligit vi-
tam, et qui vigilaverint ad illam, complecten-
b tur (b) placorem ejus. • Qui tenuerint illam,
v. 14 vitam hereditabunt, et quo iotroibit beoedicet
v. 15 Deus. • Qui serviunt ei, obsequentes eruot san-
v. 16 cto; et eos qui diligunt illam, diligit Deus. • C
c Qui audit illam (c) judicat gentes; et qui intue-
v. 17 tur illam, permanebit confidens. • Si crediderit
ei, hereditabit illam, et erunt in confirmationo
v. 18 creaturæ illorum. • Quoniam in tentatione am-
v. 19 bulat eum eo: et in primis elegit eum. • Timo-
rem et metum et probatiooem inducet super il-
lum, et cruciabit illum io tribulatione doctrinæ
suæ; donec teotet illum in cogitationibus illius,
v. 20 et credat animæ illius. • Et firmabit illum, et (d)
d iter adducet directum ad illum, et lætificabit il-
v. 21 lum; • et denudabit abscondita sua illi, et the-
saurizabit super illum scientiam et intellectum
v. 22 justitiæ. • Si autem oberraverit, derelinquet il-
v. 23 lum, et tradet eum in manus ioimici sui. • Fi-
v. 24 li, cooserva tempus, et devita a malo. • Pro
v. 25 anima tua non confundaris dicere verum. • Est D
enim confusio adducens peccatum, et est confu-
v. 26 sio adducens gloriam et gratiam. • Non accipias
faciem adversus faciem tuam, nec adversus ani-
v. 27 mam tuam mendacium. • Non reverearis proxi-

A mum tuum in casu suo, • nec retineas verbum v. 28
io (e) tempore salutis. Noo abscondas sapien- e
tiam tuam in decore ejus. • In lingua enim agno- v. 29
scitur sapientia et sensus, et scientia et doctri-
oa io verbis veritatis, et firmameotum in ope-
ribus justitiæ. • Non contradicas veritati ullo v. 30
modo, et de mendacio ineruditionis tuæ confuo-
dere. • Non confundoris confiteri peccata tua, v. 31
et ne subjicias te homini pro peccato. • Noli re- v. 32
sistere contra faciem potentis, nec coneris con-
tra ictum fluvii. (f) • In justitia agonizare pro f
anima tua, et usque ad mortem certa pro justi- v. 33
tia; et Deus expugnabit pro te ioimicos tuos. • v. 34
Noli citatus esse in lingua tua, et inutilis et re-
missus in operibus tuis. • Noli esse sicut leo in v. 35
domo tua, evertens domesticos tuos, et oppri-
B meos subjectos tibi. • Non sit porrecta manus v. 36
tua ad capiendum, et ad daodum collecta. • No- Eccli. 5.
li attendere ad possessiones iuiquas, et ne dixe- v. 1
ris, Est mihi sufficiens vita. Nihil enim prode-
rit in tempore vindictæ et obductioois. • Non se- v. 2
quaris (g) concupiscentiam cordis, • et ne dixe- g
ris, Quomodo potui, aut quis me subjiciet pro- v. 3
pter facta mea? Deus enim vindicans vindicabit.
• Et ne dixeris, Peccavi et quid accidit mihi tri- v. 4
ste? Altissimus enim est patiens redditor. • v. 5
De (h) propitiatu peccatorum noli esse sine me- h
tu: neque adjicias peccatum super peccatum: • v. 6
et ne dicas, Miseratio Dei magna est, multitu-
dinis peccatorum meorum miserebitur. • Miseri- v. 7
cordia enim et ira ab illo cito proximat, et in
C peccatores respicit ira illius. • Non tardes con- v. 8
verti ad Dominum, et ne differas de die in diem.
• Subito enim veniet ira illius, et io tempore v. 9
vindictæ disperdet te. • Noli anxios esse in di- v. 10
vitiis injustis; nihil enim proderunt tibi in die
obductionis et viodictæ. • Non ventiles te in (i) v. 11
omni vento, et non eas in omni via. Sic enim i
peccator probatur dupliei lingua. • Esto firmus v. 12
in via Dei, et io veritate sensus tui et scieotia;
et prosequatur te verbum pacis et justitiæ. • E- v. 13
sto mansuetus ad audiendum verbum Dei, ut in-
telligas; et cum sapientia (k) feras responsum k
verum. • Si est tibi intellectus, responde proxi- v. 14
mo: sin autem, sit manus tua super os tuum;
ne capiaris verbo indisciplinato, et confundaris.
• Honor et gloria in sermooe sensati: lingua ve- v. 15
D ro imprudentis subversio est ipsius. • Non ap- v. 16
pelleris susurro in vita tua, et in lingua tua ne
capiaris, et confundaris. • Super furem enim v. 17
est confusio, et pœnitentia, et denotatio pessi-
ma super bilinguem: susurratori autem odium

(a) Vulgata. *Meminit ejus in posterum.* Abest *ejus* a Græco et a Latinis Bibliis Corb. Continuo post in omnibus Bibliis legitur, *et in tempore casus sui inveniet firmamentum.*

(b) Regius codex, *complebuntur dulcore ejus*; Græcus textus, ἐμπλησθήσονται εὐφροσύνης.

(c) Vulgata nunc, *judicabit*: et paulo infra, *in confirmatione creaturæ illius.* At in antiquis Corb Bibl. convenit uterque locus cum hoc speculo.

(d) MSS. *et jam adducet.* Græc. πάλιν ἐπανήξει κατ' εὐθεῖαν πρὸς αὐτὸν, *et rursus redibit recta ad illum.*

(e) Editi, *in tempus.* At MSS. *in tempore*, juxta Vulgatam; quæ in subsequenti versiculo, pro *et doctrina in verbis veritatis*, præfert *et doctrina in verbo sensati*: Græcus vero textus ἐν δὲ ῥήματι γλώσσης, *in verbo linguæ.*

(f) Sic MSS. juxta Græc. et Vulgat. At editi habebant, *fulminis*.

(g) Vulgata. *Ne sequaris in fortitudine tua concupiscentiam cordis tui.*

(h) In Latinis Bibliis, *De propitiato peccato.* In Græco texto περὶ ἐξιλασμοῦ, *De propitiatu*, omissa voce *peccatorum*.

(i) Sic editi et MSS. juxta Græc. At Vulgata habet, *in omnem ventum* . . *in omnem viam.*

(k) Regius cod. *fer.* Græc. φθέγγου. Vulgata, *proferas.*

v. 18 et inimicitia et contumelia. * Justifica pusillum, A
Eccli 6. et magnum similiter. * Noli fieri pro amico ini-
v. 1 micus proximo: improperium enim et contume-
lias malus hereditabit, et omnis peccator invi-
v. 2 dus et bilinguis. * Non te extolins in cogitatio-
ne animæ tuæ velut taurus: ne forte elidatur
virtus tua per stultitiam. *Et post septem versus:*
v. 6 * Multi pacifici sint tibi; et consiliarius sit tibi
v. 7 unus de mille. * Si possides amicum, in tenta-
a tione posside eum, et non facile credas illi (*a*)
v. 8 temetipsum. * Est enim amicus secundum tem-
pus suum, et non permanebit in die tribulatio-
v. 9 nis: * et est amicus qui (*b*) egreditur ad inimi-
citiam: et est amicus qui odium et rixam et con-
v. 10 vicia denudabit. * Est autem amicus socius men-
v. 11 sæ, et non permanebit in die necessitatis. * A-
micus si permanserit fixus, erit tibi quasi coæ- B
v. 12 qualis, et in domesticis tuis fiducialiter aget. *
Si humiliaverit se contra te, et a facie tua ab-
sconderit se, unanimem habebis amicitiam bo-
v. 13 nam. * Ab inimicis tuis separare; et ab amicis
v. 14 tuis adtende. * Amicus fidelis protectio fortis:
v. 15 qui autem invenit illum, invenit thesaurum. *
Amico fideli nulla est comparatio, et non est di-
gna ponderatio auri et argenti contra bonitatem
v. 16 fidei illius. * Amicus fidelis, medicamentum vi-
tæ et immortalitatis: et qui metuunt Dominum,
v. 17 inveniunt illum. * Qui timet Deum, æque habe-
bit amicitiam bonam; quoniam secundum illum
v. 18 erit amicus illius. * Fili a juventute tua excipe
doctrinam, et usque ad canos invenies sapien-
v. 19 tiam. * Quasi is qui arat et seminat, accede ad
v 20 illam, et sustine bonos fructus illius. * In ope- C
re enim illius exiguum laborabis, et cito edes
v. 21 de generationibus illius. * Quam aspera est ni-
c mium sapientia indoctis hominibus, et non (*c*)
v. 22 permanebit in illa excors. * Quasi lapidis virtus
probatio erit in illis, et non demorabuntur proji-
v. 23 cere illam. *Et post duos versus:* * Quibus autem
d agnita est, (*d*) permanet usque ad conspectum
v. 24 Dei. * Audi fili, et accipe consilium intellectus,
v. 25 et ne abjicias consilium meum. * Injice pedem
tuum in compedes illius, et in torquem ejus col-
v. 26 lum tuum, * Subjice humerum tuum, et porta
v. 27 illam, et ne acedieris vinculis ejus. * In omni
animo tuo accede ad illam, et in omni virtute
v. 28 tua serva vias ejus. * Investiga illam, et mani-
festabitur tibi; et continens factus ne derelique-
v. 29 ris eam: * In novissimis enim invenies requiem D
v. 30 in ea, et convertetur tibi in oblectationem: * et
erunt tibi compedes in protectionem fortitudinis
et bases virtutis, et torques illius in stolam glo-

A riæ, *Et post quatuor versus:* * Fili, si adtende- v. 33
ris mihi, (*e*) disces: et si accommodaveris ani- e
mam tuam, sapiens eris. * Et si inclinaveris au- v. 34
rem tuam, excipies doctrinam: et si dilexeris
audire, sapiens eris. * In multitudine presby- v. 35
terorum prudentium sta, et sapientiæ illorum
ex corde conjungere, ut omnem narrationem
Dei possis audire, et proverbia laudis ne effu-
giant te. * Et si videris sensatum, evigila ad il- v. 36
lum, et gradus ostiorum illius exterat pes tuus.
* Cogitatum habe in præceptis Dei, et in man- v. 37
datis illius maxime assiduus esto: et ipse dabit Eccli. 7.
cor tibi, et concupiscentia sapientiæ dabitur ti- v. 1
bi. * Noli facere mala, et non te apprehendent. v. 2
* Discede ab iniquo, et deficient mala abs te. v. 3
Non semines mala in sulcis injustitiæ, et non me-
B tes ea in septuplum. * Noli quærere ab (*f*) ho- v. 4
mine ducatum, neque a rege cathedram hono- f
ris. * Non te justifices ante Deum, quoniam v. 5
agnitor cordis ipse est: et penes regem noli vel-
lo videri sapiens. * Noli quærere fieri judex, ni- v. 6
si si vales (*g*) virtute irrumpere iniquitates: ne g
forte extimescas faciem potentis, et ponas scan-
dalum in (*h*) agilitate tua. * Non pecces in mul- h
titudinem civitatis, nec te immittas in populum: v. 7
* neque alliges duplicia peccata: nec enim in v. 8
uno eris immunis. * Noli esse pusillanimis in v. 9
anima tua. * Exorare, et facere eleemosynam v. 10
non despicias. * Ne dicas, In multitudine mu- v. 11
nerum meorum respiciet Dominus, et offerente
me Deo altissimo, suscipiet munera mea. * Non v. 12
irrideas hominem in amaritudine animæ: est
C enim qui humiliat et exaltat (i) Deus. * Noli ara- g
re mendacium adversus fratrem tuum, neque in v. 13
amicum similiter facias. * Noli velle mentiri v. 14
omne mendacium: assiduitas enim illius non (*k*) k
est bona. * Noli verbosus esse in multitudine v. 15
presbyterorum. *Et post duodecim versus:* * Non v. 22
lædas servum operantem in veritate, neque mer-
cenarium dantem animam suam. * Servus sen- v. 23
satus sit tibi dilectus quasi anima tua; non de-
fraudes illum libertate, neque inopem relinquas
illum. *Et post duos versus:* * Filii tibi sunt? v. 25
erudi illos, et (*l*) curva illos a pueritia illorum. l
Pecora tibi sunt? adtende illis. * Filiæ tibi sunt? v. 26
serva corpus illarum, et non ostendas hila-
rem faciem tuam ad illas. * Trade filiam, et v. 27
grande opus feceris; et homini sensato da il-
D lam. * Mulier si est tibi secundum animam v. 28
tuam, non projicias illam; et odibili non cre-
das te in toto corde. * Honora patrem tuum, v. 29
et gemitus matris tuæ ne obliviscaris. * Me- v. 30

(a) Vox *temetipsum* abest a sacris Bibliis.
(b) Vulgata, *qui convertitur.*
(c) MSS. *permanet.*
(d) Editi, *permanent.* At MSS. juxta Vulgatam, *permanet.*
(e) In editis, *disces eam.* Abest eam. a MSS. hujus libri, necnon a sincerioribus Bibliis.
(f) Sic etiam in antiquis Corb. Bibliis. Nunc autem Vulgata in excusis habet; *a Domino*; juxta Græc. *παρὰ κυρίου.*
(g) In prius editis, *virtutem irrumpere iniquitatis.* Emendavimus ad MSS, qui cum Vulgata concordant.
(b) Habebat sic Vulgata in antiquis Corb. et aliis plerisque Bibliis: sed substitutum est; *in æquitate tua*: juxta Græc. *ἐν εὐθύτητί σου.*
(i) Vulgata, *et exaltat circumspector Deus.*
(k) Reg. MS non *bona*, prætermisso *est*: sic etiam Biblia Corb. Porro in Græco legitur, *εἰς ἀγαθὸν* non *in bonum.*
(l) Redintegrandus iste locus ad Vulgatam, in qua versiculus 24. est, *Pecora tibi sunt? adtende illis et si sunt utilia, perseverent apud te.* tum sequitur v. 25. *Filii tibi sunt?* etc.

a mento enim, quoniam nisi per illos (*a*) natus
non fuisses; et retribue illis, quomodo et illi
v. 31 tibi. * In tota anima tua time Deum; et sacer-
v. 32. dotes illius sanctifica. * In omni virtute dilige (*b*)
b Deum, qui te fecit; et ministros ejus non dere-
v. 33 linquas. * Honora Deum ex tota anima tua; et
v. 36 honorifica sacerdotes. *Et post sex versus :* * Et
c pauperi porrige manum tuam, ut perficiatur (*c*)
v. 37 benedictio tua. * Gratis (*d*) datus in conspectu
d omnis viventis, et a mortuo non prohibeas gra-
v. 38 tiam. * Non desis plorantibus in (*e*) consola-
e tione, et cum lugentibus ambula. * Non te pi-
v. 39 geat visitare infirmum: ex his enim in dilectio-
v. 40 ne firmaberis. * In omnibus operibus tuis me-
morare novissima tua, et in æternum non pec-
Eccli. 8. cabis. * Non litiges cum homine potente; ne
v. 1 forte incidas in manus illius. * Non contendas
v. 2 cum homine locupiete, ne forte contra (*f*) con-
f citet litem tibi. * Multos enim perdidit aurum;
v. 3 et usque ad cor regum extendit, et convertit.
v. 4 * Non litiges cum homine linguoso, et non (*g*)
g strues in ignem illius ligna. *Et post duos ver-
v. 6 sus :* * Ne despicias hominem avertentem se a
peccato, neque improperes ei: memento quo-
v. 7 niam omnes sumus in correptione. * Ne spernas
hominem in sua senecta: etenim ex nobis sene-
v. 8 scunt. * Noli de mortuo (*h*) inimico tuo gaude-
h re, sciens quoniam omnes morimur, et in gau-
v. 9 dium nolumus venire. * Ne despicias narratio-
nem presbyterorum sapientium, et in proverbiis
v. 10 illorum conversare. * Ab ipsis enim disces (*i*)
i doctrinam intellectus, et servire magnatis sine
v. 11 querela. * Non te prætereat narratio seniorum:
v. 12 et ipsi enim didicerunt a patribus suis. * Quo-
niam ab ipsis disces intellectum, et in tempore
k necessitatis (*k*) responsum. *Et post sexdecim ver-
v. 20 sus :* * Cum fatuis ne consilium habeas: non e-
nim poterunt diligere, nisi quæ ipsis placent.
v. 21 * Coram extraneo ne facias consilium: nescis
Eccli. 9. enim quid pariet. *Et post duos versus :* * Non
v. 1 zeles mulierem sinus tui. *Et post septem versus:*
v. 5 * Virginem ne (*l*) concupiscas, ne forte scan-
l dalizeris in decore ejus. * Non des fornicariis
v. 6 animam tuam in ullo, ne perdas te et heredita-
v. 8 tem tuam: *Et post duos versus :* * Averte fa-
ciem tuam a muliere comta, et non circumspi-
cias speciem alienam. *Et post duodecim versus:*
v. 14 * Ne derelinquas amicum antiquum: novus e-
v. 15 nim non erit similis illi. * Vinum novum ami-

A cus novus; veterascet, et cum suavitate bibes
illud. * Non zeles gloriam et opes peccatoris: v. 16
non enim scis quæ futura sit ipsius subversio.
* Non placeat tibi injuria (*m*) injustorum. *Et post* v. 17
duos versus : * Longe abesto ab homine potesta- m
tem habente occidendi, et non suspicaberis ti- v. 18
morem mortis. * Et si accesseris ad illum, noli v. 19
aliquid committere; ne forte auferat vitam tuam.
Et post quatuor versus : * Et cum sapientibus v. 21
et prudentibus tracta. * Viri justi sint tibi con- v. 22
vivæ; et in timore Dei sit gloriatio tibi. *Et*
post (*n*) *quinquaginta-tres versus :* * Semen ho- n
minum honorabitur hoc, quod timet Deum: se- Eccli. 10.
men autem hoc exhonorabitur hominum, quod v. 23
præterit mandata Domini. * In medio fratrum v. 24
illorum rector in honore; et qui timent Domi-
B num, erunt in oculis illius. * Gloria divitum, v. 25
honoratorum, et pauperum, timor Dei est. * v. 26
Non despicias hominem justum pauperem, et
non (*o*) magnificaveris virum peccatorem, di- o
vitem. * Magnus et judex, et potens est in ho- v. 27
nore, et non est major illo qui timet Deum. * v. 28
Servo sensato liberi servient: vir prudens et di-
sciplinatus non murmurabit correptus. *Et post*
quinque versus : * Fili, in mansuetudine serva v. 31
animam tuam, et da illi honorem secundum me-
ritum suum. *Et post sex versus:* * Sapientia hu- Eccli. 11.
militati exaltabit caput ipsius, et in medio ma- v. 1
gnatorum consedere illum faciet. * Non laudes v. 2
virum in specie sua, neque spernas hominem
in visu suo. * Brevis in volatilibus est apis, et v. 3
initium dulcoris habet fructus illius. * In vesti- v. 4
C tu ne glorieris umquam, nec in die honoris tui
extollaris. *Et post sex versus :* * Priusquam in- v. 7
terroges, non vituperes quemquam; et cum in-
terrogaveris, corripe juste. * Priusquam audias, v. 8
ne respondeas verbum; et in medio (*p*) senio- p
rum ne adjicias loqui. * De re ea quæ te non mo- v. 9
lestat, ne certaveris: et in judicio peccatorum
ne consistas. * Fili, ne in multis sint actus tui: v. 10
et si dives fueris, non eris immunis a delicto.
Si enim secutus fueris, non apprehendes: et non
effugies, si præcucurreris. *Et post viginti*
versus : * Ne manseris in operibus peccato- v. 22
rum; fide autem in Deo, et mane in loco tuo. *Et*
post aliquot versus : * Ante mortem ne laudes v. 30
hominem quemquam. *Et post unum versus :* * v. 31
Non omnem hominem inducas in domum tuam:
D multæ enim insidiæ dolosi sunt. * Sicut enim e- v. 32

(a) Vox *natus* abest a MSS. Speculi et ab antiquis Bibliis Corb.

(b) Sacra Biblia, *dilige eum qui te fecit.*

(c) Vulgata *propitiatio et benedictio.* Abest *propitiatio* a Græco textu.

(d) Vulgata. *dati*: ac paulo post, *et mortuo*, prætermissa præpositione *a*. cum qua his locis convenit Regius codex Speculi.

(e) MSS. hujus operis, *in rogatione.*

(f) Sic in MSS. At in editis legebatur, *contra te consistat litem*: in Vulgata, *contra te constituat.*

(g) Regius cod. *et non struas*: juxta Græc. *ϗ μὴ ἐπισωρεύσῃς.*

(h) Abest *inimico tuo* a Græco textu, necnon a Regio MS. Speculi · et iste codex postea sic habet, *et in gaudium inimicorum nolumus venire.*

(i) Vulgata in excusis, *disces sapientiam et doctrinam*: at in antiquis Corb. Bibliis convenit hic cum Augustini Speculo et cum Græco.

(k) Sacra Biblia. *dare responsum.*

(l) Vulgata. *ne conspicias*: *μὴ καταμάνθανε.*

(m) Sic Carnutensis codex juxta Vulgatam. At editi habebant hic, *justorum.*

(n) Ita Regius MS. Carnutensis vero. *Et post* LIIII.

(o) Editi. non *magnificare* emendavimus ad Reg. MS. non *magnificaberis*; quemquem idem codex paulo ante habet. *Ne despicere.* Concinnius Vulgata *noli despicere*; itemque *noli magnificare.*

(p) Legendum ut in Bibliis Sixti auctoritate correctis, *sermonum*; juxta Græc. *λόγων.* Paulo post pro *ne certareris*, MSS. hujus libri pariter cum Vulgata præferunt *ne certaveris.*

a ructant præcordia (*a*) infantium, et sicut per-
dix inducitur in foveam, et ut caprea in laqueum,
sic et cor superborum; et sicut prospector videns
v. 33 casum proximi sui. * Bona enim in mala con-
vertens insidiatur, et in electis imponet macu-
v. 34 lam. * Ab scintilla una augetur ignis, et ab uno
doloso augetur sanguis. Homo vero peccator san-
v. 35 guini insidiatur. * Adtende tibi a pestifero; fa-
bricat enim mala: ne forte inducat super te sub-
v. 36 sannationem in perpetuum. * Admitte ad te a-
b lienigenam, et subvertet te in (*b*) torpore, et
Eccli. 12. alienabit te a tuis propriis. * Si benefeceris,
v. 1 scito cui benefeceris, et erit gratia in bonis tuis
v. 2 multa. * Benefac justo, et invenies retributio-
v. 3 nem magnam; et si non ab ipso, certe a Deo. *
Non est eis bene, qui assidui sunt in malis, et
eleemosynas non danti: quoniam et Altissimus
odio habet peccatores, et misertus est pœniten-
v. 4 tibus. * Da misericordi, et ne susceperis pecca-
v. 6 torem. * Benefac humili, et ne dederis impio.
Prohibe panes illi dari, ne in ipsis potentior te
v. 7 sit: * nam duplicia mala invenies in (*c*) omni-
c bus bonis: quoniam et Altissimus odio habet
peccatores, et impiis reddet vindictam. *Et post*
v. 10 *quatuor versus:* * Non credas inimico tuo in æ-
ternum: sicut enim æramentum, æruginat ne-
v. 11 quitia illius. * Et si humiliatus vadat curvus, (*d*)
d adjice animum tuum, et custodi te ab illo. *
v. 12 Non statuas illum penes te, nec sedeat ad dexte-
e ram tuam; (*e*) ne conversus stet in loco tuo:
ne forte conversus in locum tuum, inquirat ca-
thedram tuam, et in novissimo agnoscas verba
v. 13 mea, et in sermonibus meis stimuleris. * Quis
miserebitur incantatori a serpente percusso, et
omnibus qui appropiant bestiis? Sic et qui co-
mitatur cum viro iniquo, et obvolutus est in
v. 14 peccatis ejus. * Una hora tecum permanebit; si
v. 15 autem declinaveris, non supportabit. * In labiis
suis indulcat inimicus, et in corde suo insidia-
v. 16 tur, ut subvertat te in foveam. * In oculis suis
lacrymatur inimicus; et si invenerit tempus,
v. 17 non satiabitur sanguine. * Si incurrerint mala
v. 18 tibi, invenies eum illic priorem. * In oculis suis
lacrymatur inimicus, et quasi adjuvans suffo-
v. 19 diet plantas tuas. * Caput suum movebit, et (*f*)
f plaudebit manu; et multa susurrans commutabit
Eccli. 13. vultum suum. *Et post sexaginta et unum versus:*
v. 30 * Bona est substantia, cui non est peccatum in
conscientia: et nequissima paupertas in ore im-
Eccli. 14. pii. *Et post tres versus:* * Beatus vir qui non est
v. 1 lapsus verbo ex ore suo, et non est stimulatus
v. 2 in tristitia delicti. * Felix qui non habuit animi
v. 3 sui tristitiam, et non excidit a spe sua. * Viro
cupido et tenaci sine ratione est substantia, et
homini livido ad quid aurum? *Et post quatuor-*

A *decim versus:* * Fili, si habes, benefac tecum? v. 11
et Deo dignas oblationes offer. * Memor esto, v. 12
quoniam mors non tardat, et testamentum in-
ferorum, quia demonstratum est tibi: testa-
mentum enim hujus mundi morte morietur. * v. 13
Ante mortem benefac amico tuo, et secundum
vires tuas exporrigens da pauperi. *Et post sex-*
decim versus: * Beatus vir qui in sapientia mo- v. 22
rabitur, et qui in justitia (*g*) sua meditabitur, g
et in sensu suo cogitabit circumspectionem Dei:
* Qui excogitat vias illius in corde suo, et in v. 23
absconditis illius intelligens. *Et post viginti-*
quinque versus: * Homines stulti non apprehen- Eccli. 15.
det illam: et homines sensati obviabunt illi. Ho- v. 7
mines stulti non videbunt illam, longe enim
abest a superbia et dolo. * Viri mendaces non v. 8
B erunt memores illius; et viri veraces invenientur
in illa, et successum habebunt usque ad inspe-
ctionem Dei. * Non est speciosa laus in ore pec- v. 9
catoris: quoniam a Deo profecta est sapientia. v. 10
Sapientiæ enim Dei adstabit laus; et in ore fi-
deli abundabit, et dominator eam illi dabit. * v. 11
Non dixeris, Per Deum abest: quæ enim odit
ne feceris. * Non dicas, Ille me implanavit: non v. 12
enim necessarii sunt illi homines impii. * Omne v. 13
exsecramentum erroris odit Deus, et non erit
amabile timentibus illum. Deus ab initio consti- v. 14
tuit hominem, et reliquit illum in manu consi-
lii sui. * Adjecit mandata et præcepta sua: * si v. 15
volueris servare mandata, conservabunt te, et v. 16
in perpetuum fidem placitam facere. * Apposuit v. 17
tibi aquam et ignem, ad quod voles porrige ma-
C num tuam. * Ante hominem vita et mors, bo- v. 18
num et malum; quod placuerit ei, dabitur illi.
* Quoniam multa sapientia Dei, et fortis in po- v. 19
tentia, videns omnes sine intermissione. * Oculi v. 20
Dei ad timentes eum, et ipse agnoscet omnem
operam hominis. * Nemini mandavit impie age- v. 21
re; et nemini dedit spatium peccandi. * Non e- v. 22
nim concupiscit multitudinem filiorum infidelium
et inutilium. * Et ne jucunderis in filiis impiis, Eccli. 16.
si multiplicentur: non oblecteris super ipsos, v. 1
si non est timor Dei cum illis. * Non credas vitæ v. 2
illorum, et ne respexeris in labores illorum. * v. 3
Melior est enim unus timens Deum, quam mille
filii impii: * et utile mori sine filiis, quam re- v. 4
linquere filios impios. *Et post viginti et unum* v. 16
versus: Non dicas, A Deo abscondar, et ex sum-
D mo quis mei memorabitur? *Et paulo post:* * Non Eccli. 17.
sunt absconsa testamenta per iniquitatem illo- v. 17
rum, et omnes iniquitates eorum in conspectu Dei.
* Eleemosyna viri quasi signaculum cum ipso, v. 18
et gratiam hominis quasi pupillam conservabit:
* et postea resurget, et retribuet illis retribu- v. 19
tionem unicuique in caput illorum, et convertet

(a) Vulgata in excusis, *clentium*: in antiquis Corb. Bibliis, *fœtantium*.
(b) Sacra Biblia, *in turbine*.
(c) Regius cod. *in hominibus non bonis*. Vulgata juxta Græcum post *in omnibus bonis*, addit *quæcumque feceris illi*, quod tamen abest a Corb. bibl.
(d) Sic Reg. cod. juxta Vulgatam. Editi vero *abjice*, uti etiam habet Bibliorum codex Corbejensis.
(e) Ex Vulgata in excusis expunctum est illud, *ne conversus stet in loco tuo*: quod in omnibus exemplaribus hujus operis et in antiquis Corb. Bibl. reperitur: positum forte pro eo quod in Græco legitur, μὴ ἀναστρέψας σε στῇ ἐπὶ τὸν τόπον σου.
(f) Sic etiam olim Bibl. Corb. Nunc autem Vulgata, *plaudet*.
(g) Abest *sua* a Regio codice: abest etiam *suo*, post vocem *sensu*.

v. 20 Interiores partes terræ: * Pœnitentibus autem A
dedit viam justitiæ, et confirmavit deficientes
v. 21 sustinere, et destinavit illis sortem veritatis. *
Convertere ad Deum, et relinque peccata tua:
v. 22 * precare ante faciem, (a) et minue offendicu-
a lum. * Revertere ad Deum, et avertere ab inju-
v. 23 stitia tua, et nimis odito exsecrationem. *Et post*
v. 28 *novem versus:* * Quam magna misericordia Dei,
v. 29 et propitiatio illis convertentibus ad se. * Nec
enim omnia possunt esse in hominibus; quoniam
non est immortalis filius hominis. *Et post trigin-*
Eccli 18. *ta versus:* * Miseretur excipientium doctrinam
v. 14 miserationis, et qui festinant in judiciis ejus.
v. 15 * Fili, in bonis non des querelam, et in omni
v. 16 dato non des tristitiam verbi mali. * Nonne ar-
dorem refrigerabit ros? Sic et verbum melius
v. 17 quam datum. * Nonne ecce verbum supra datum B
b bonum? (b) et utraque cum homine justificato.
v. 18 * Stultus acriter improperabit, et datus indisci-
v. 19 plinati tabescere facit oculos. * Ante judicium
para justitiam tibi, et antequam loquaris disce.
v. 20 * Et ante languorem adhibe medicinam, et ante
judicium interroga teipsum; et in conspectu Dei
v. 21 invenies propitiationem. * Ante languorem hu-
milia te, et in tempore infirmitatis ostende con-
v. 22 versationem tuam. * Non impediaris orare sem-
per, et non verearis usque ad mortem justifica-
v. 23 ri: quoniam merces Dei manet in æternum. *
Ante orationem præpara animam tuam, et noli
esse quasi homo, qui tentat Deum. *Et post sex*
v. 27 *versus.* * Homo sapiens in omnibus metuet, et
in diebus delictorum attendet ab inertia. *Et post*
v. 30 *quinque versus.* * Post concupiscentias tuas non C
v. 31 eas, et a voluntate tua avertere. * Si præstes
animæ tuæ concupiscentias ejus, faciet te in gau-
v. 32 dium inimicis. * Ne oblecteris in turbis, nec im-
Eccli 19. modicis delecteris. *Et post quinque versus:* * Et
v. 1 qui spernit modica, paulatim decidet. * Vinum
v. 2 et mulieres apostatare faciunt sapientes, et ar-
v. 4 guunt sensatos. *Et post aliquot versus:* * Qui
credit cito, levis corde est, et minorabitur: et
qui delinquit in animam suam, insuper habebi-
v. 5 tur. *Et post duos versus:* * Et qui odit loquaci-
tatem, exstinguit malitiam. *Et post octo versus:*
v. 10 * Audistis verbum adversus proximum, commo-
riatur in te, fidens, quoniam non te disrumpet.
v. 11 * A facie verbi parturit fatuus, tanquam gemi-
v. 12 tus partus infantis. * Sagitta infixa femori car-
c nis, sic verbum in (c) ore stulti. * Corripe ami- D
v. 13 cum, ne forte non intellexerit, et dicat, Non
v. 14 feci; aut si fecit, ne iterum addat facere. * Cor-
ripe proximum, ne forte non dixerit; et si di-
v. 15 xerit, ne forte iteret. * Corripe amicum: sæpe
v. 16 enim fit commissio. * et non omni verbo credas.
Est qui labitur in lingua sua, sed non ex animo.
v. 17 * Quis est enim qui non deliquerit in lingua sua?
v. 18 Corripe proximum antequam commineris; * et

da locum timori Altissimi: quia omnis sapientia
timor Dei, et in illa timere Deum. *Et post quin-*
que versus: * Melior est homo qui deficit sapien- v. 21
tia, et deficiens sensu in timore, quam qui a-
bundat sensu, et transgreditur legem Altissimi.
Et post sexdecim versus: * Quam bonum est ar- Eccli. 20.
guere, quam irasci. *Et post aliquot versus;* * v. 1
Et qui potestatem sibi assumit injuste, odietur. v. 8
Et post octo versus; * Sapiens in verbis seipsum v. 13
amabilem facit. *Et post sexdecim versus:* * La- v. 20
psus falsæ linguæ quasi qui de pavimento cadens,
sic casus malorum festinanter veniet. * Homo a- v. 21
charis quasi fabula vana, in ore (d) disciplina- d
torum assidua erit. * Ex ore fatui reprobabitur v. 22
parabola: non enim illam dicit in tempore suo.
Et post duos versus: * Est qui perdit animam v. 24
suam præ confusione, et ab imprudenti persona
perdet eam; personæ autem acceptione perdet
se. * Est qui præ confusione promittit amico, et v. 25
lucratus est eum inimicum gratis. * Opprobrium v. 26
nequam in homine mendacium, et in ore indi-
sciplinatorum assidue erit. * Potior fur quam v. 27
assiduitas viri mendacis: perditionem autem am-
bo hereditabunt. * Mores hominum mendacium v. 28
sine honore, et confusio (e) illius cum ipso sine e
intermissione. * Sapiens in verbis producet seip- v. 29
sum. *Et post quatuor versus:* * Xenia et dona v. 31
excæcant oculos judicum, et quasi mutus in o-
re avertit correptiones eorum. * Sapientia ab- v. 32
scονsa, et thesaurus invisus, quæ utilitas in u-
trisque. * Melior est in hominibus qui abscon- v. 33
dit insipientiam suam, quam qui abscondit sa-
pientiam suam. * Fili, peccasti? ne adjicias ite- Eccli. 21.
rum: sed et de præteritis deprecare, ut tibi re- v. 1
mittantur. * Quasi a facie colubri fuge peccata; v. 2
et si accesseris ad illa, suscipient te. * Dentes v. 3
leonis, dentes ejus, interficientes animas homi-
num: * quasi rhomphæa bis acuta omnis iniqui- v. 4
tas; plagæ illius non est sanitas. *Et post quatuor*
versus: * Qui odit correptionem, vestigium est v. 7
peccatoris; et qui timet Deum, convertetur ad
ad cor suum. *Et post quinque versus:* * Via pec- v. 11
cantium (f) complantata lapidibus; et in fine f
illorum inferi et tenebræ et pœnæ. * Qui custo- v. 12
dit justitiam, continebit sensum ejus. * Consum- v. 13
matio timoris Dei, sapientia et sensus. *Et post*
aliquot versus: * Verbum sapiens quodcumque v. 18
audierit scius laudabit, et ad se adjiciet: audiet
luxuriosus, et displicebit illi, et projiciet illud
post dorsum suum. * Narratio fatui quasi sarci- v. 19
na in via: nam in labiis sensati invenietur gra-
tia. * Os prudentis quæritur in Ecclesia, et ver- v. 20
ba illius cogitabunt in cordibus suis. *Et post duos*
versus: * Compedes in pedibus stulto doctrina, v. 22
et quasi vincula manuum supra manum dexte-
ram. * Fatuus in risu, exaltat vocem suam: vir v. 23
autem sapiens vix tacite ridebit. * Ornamentum v. 24

(a) Consonat Græc. At vulgata præfert, *precare ante faciem Domini, et minue offendicula.* Reg. MS. *ante faciem ejus.* In subsequenti vers. idem codex cum Cartusensi. *Refer te ad Deum*: favet Græc. ἐπίστρεφε.

(b) Ita MSS. et Corb. Bibl. juxta Græc. At editi cum Vulgata, *sed utraque.*

(c) Vulgata, *in corde.*

(d) Sacra Bibl. *indisciplinatorum.*

(e) Legendum juxta Vulgatam, *et confusio illorum cum ipsis*, vel in priore parte vers. castigandum est juxta Græc. *Mos hominis mendacis.*

(f) In recentioribus Bibliis, *complanata*; pro Græco, ὡμαλισμένη.

A aureum prudenti doctrina, et quasi brachiale in
v. 29 brachio dextro. *Et post octo versus :* * In ore fa-
tuorum cor illorum, et in corde sapientium os
v. 30 illorum. * Dum maledicit impius diabolum, ma-
v. 31 ledicit ipse animam suam. * Susurro coinquina-
a bit animam suam, et in omnibus odietur: et qui (*a*)
manserit, odiosus erit: tacitus et sensatus ho-
Eccli. 22 norabitur. * In lapide luteo lapidatus est piger,
v. 1 et omnes loquentur super aspernationem illius.
v. 4 *Et post quatuor versus* : * Filia prudens heredi-
tas viro suo : nam quæ confundit, in contume-
v. 5 liam fit genitoris. * Patrem et virum confundit
quæ audax est, et ab impiis non minorabitur,
v. 6 ab utriusque autem inhonorabitur. * Musica in
luctu, importuna narratio: flagella et doctrina,
v. 7 in omni tempore sapientia. * Qui docet fatuum,
v. 8 quasi qui conglutinat testam. * Qui narrat ver-
B bum non adtendenti, quasi qui excitat dormien-
v. 9 tem de gravi somno. * Cum dormiente loquitur,
b qui enarrat stulto, (*b*) et in fine dicit, Quis est
v. 10 hic? * Super mortuum plora, deficit enim lux
ejus: et super fatuum plora, deficit enim ei sen-
v. 11 sus. * Modicum plora super mortuum, quoniam
v. 12 requievit : * nequissimi enim nequissima vita su-
v. 13 per mortem fatui. * Luctus morti septem diebus:
fatui autem et impii, omnes dies vitæ illorum.
v. 25 *Et post viginti et unum versus:* * Mittens lapidem
in volatilia, dejiciet illa : sic et qui conviciatur
v. 26 amico, dissolvet amicitiam. * Ad amicum et si
produxeris gladium, non desperes : est enim
v. 27 regressus. Ad amicum * si aperueris os triste,
non timeas; est enim concordatio: excepto con-
C vicio, et improperio, et superbia, et mysterii
revelatione, et plaga dolosa: in his omnibus ef-
v. 33 fugiet amicus. *Et post decem versus*: * Quis da-
bit ori meo custodiam, et super labia mea si-
gnaculum certum, ut ne cadam ab ipsis, et lin-
Eccli. 23. gua mea perdat me. * Domine pater et domina-
v. 1 tor vitæ meæ, non relinquas me, et ne sinas me
v. 2 cadere in illis. * Quis superponet in cogitatu meo
flagella, et in corde meo doctrinam sapientiæ,
ut ignorationibus eorum non parcant mihi, et
v. 3 non appareant delicta illorum: * ne adincrescant
ignorantiæ meæ, et multiplicentur delicta mea,
et peccata mea abundent, et incidam in conspe-
ctu adversariorum, et gaudeat inimicus meus?
v. 4 * Domine pater et Deus vitæ meæ, ne derelin-
v. 5 quas me in cogitatu illorum. * Extollentiam o-
culorum meorum ne dederis mihi, et omne de-
c siderium (*c*) averte a me. * Aufer a me ventris
v. 6 concupiscentias ; et concubitus concupiscentiæ
D ne apprehendant me ; et animæ irreverenti et in-
v. 7 frunitæ ne tradas me. * Doctrinam oris audite,
filii ; et qui custodierit illam, non periet labiis

A suis, nec scandalizabitur in operibus nequissi-
mis. * In vanitate sua apprehenditur peccator, v. 8
et superbus et maledicus scandalizabitur in il-
lis. * Jurationi non assuescat os tuum ; multus v. 9
enim casus in illa. * Nominatio vero Dei non sit v. 10
in ore tuo assidua, et nominibus sanctorum non
admiscearis ; quoniam non eris immunis ab eis.
* Sicut enim servus interrogatus assidue, a li- v. 11
vore non minuitur : sic omnis jurans et nomi-
nans in toto a peccato non purgabitur. * Vir mul- v. 12
tum jurans implebitur iniquitate, et non disce-
det a domo illius plaga. * Et (*d*) si frustraverit. v. 13
delictum illius super ipsum erit : et si dissimu- d
laverit, delinquit dupliciter. * Et si in vacuum v. 14
juraverit, non justificabitur: replebitur enim re- e
tributione (*e*) domus illius. *Et post quatuor ver-* v. 17
B *sus:* (*f*) Indisciplinationi non assuescat os tuum: f
est enim in illa verbum peccati. * Memento pa- v. 18
tris, et matris tuæ; in medio enim magnatorum
consistis: * ne forte obliviscatur te Deus in con- v. 19
spectu illorum, et assiduitate tua infatuatus im-
properium patiaris et maluisses non nasci, et
diem nativitatis tuæ maledicas. * Homo assuetus v. 20
in verbis improperii, in omnibus diebus suis non
erudietur. * Duo genera abundant in peccatis, v. 21
et tertium adducit iram et perditionem. * Ani- v. 22
ma calida quasi ignis ardens non extinguetur,
donec aliquid glutiat : * et homo nequam in ore v. 23
carnis suæ non desinet, donec incendat ignem.
Et post duos versus : * Omnis homo qui transgre- v. 25
ditur lectum suum, contemnens * in animam * *f. in animo suo.*
suam, et dicens, Quis me videt? * tenebræ cir- v. 26
C cumdant me, et parietes cooperiunt me, et ne-
mo circumspicit me; quem verear? delictorum
meorum non memorabitur Altissimus, * et non
intelliget, quoniam (*g*) non videt oculus illius : g
quoniam expellet a se timorem Dei hujusmodi
hominis timor, et oculi hominum timentes il-
lum. * Et non cognovit, quoniam oculi Domini v. 28
plus multo lucidiores super solem, circumspi-
cientes omnes vias hominum et profundum abys-
si, et hominum corda intuentes in absconditas
partes. *Et paulo post :* * Quæ in juventute tua Eccli. 25.
non congregasti, quomodo invenies in senectute v. 5
tua? * Quam speciosum canitiei judicium, et v. 6
presbyteris cognoscere consilium! * Quam spe- v. 7
ciosa veteranis sapientia, et gloriosis intellectus
et consilium! * Corona senum multa peritia, glo- v. 8
ria illorum timor Dei. *Et post decem versus :* * v. 14
Timor Dei super omnia se superposuit. * Beatus v. 15
D cui donatum est habere timorem Dei. Qui (*h*) ti- h
met illum, cui assimilabitur? *Et post vinginti*
versus : * Ne respicias mulieris speciem, et non v. 28
concupiscas mulierem in specie. *Et post tringin-*

(a) Sic etiam in antiquis Corb. Bibliis. At nunc in excusis Vulgata præfert, *et qui cum eo manserit*.

(b) Editi juxta Vulgatam, *qui narrat stulto sapientiam et in fine narrationis dicit*. At MSS. carent vocibus, *sapientiam et narrationis* : quæ etiam a Græco absunt.

(c) In editis, *desiderium pravum averte a me* : Abest vox *pravum* a MSS. et a sacris Bibliis.

(d) Editi. *Et si frustraverit fratrem.* Abest *fratrem* a Græco et a Vulgata, necnon a Regio MS. qui codex pro *frustraverit*, habet *frustra juraverit*.

(e) Hic in editis additur *pessima* : quo verbo MSS. et sacra Biblia carent.

(f) Carnutensis codex *Indisciplinate non assuescat* : Regius, *Indisciplinatæ jurationi vel loquelæ*. Græcus demum textus in quibusdam Bibl. sonat. *Indisciplinationi temerariæ* ; in aliis *intemperantiæ juramenti*.

(g) Regius codex, *Et non intelligit quoniam videt* etc. Vulgata, *Et non intelligit quoniam omnia videt oculus illius, quoniam expellit a se* etc.

(h) Sacra Biblia, *Qui tenet illum*.

Eccli. 26. *ta-tres versus :* * Mulier ebriosa ira magna, et A
v. 11 contumelia, et turpitudo illius non contegetur.
v. 12 * Fornicatio mulieris in extollentia oculorum et
v. 13 in palpebris illius agnoscetur. * In filia non (*a*)
a avertente se, firma custodiam, ne inventa occa-
v. 14 sione utatur se. * Ab omni irreverentia oculorum
b (*b*) cave; et ne mireris si te neglexerit. *Et post*
v. 16 *quatuor versus :* * Gratia mulieris sedulæ dele-
v. 17 ctabit virum suum, et ossa illius impinguabit *
v. 18 disciplina illius. Datus Dei * mulier sensata et
v. 19 tacita: non est immutatio eruditæ animæ. * Gra-
v. 20 tia super gratiam, mulier sancta et pudorata. *
Omnis autem ponderatio non est digna continen-
v. 27 tis animæ. *Et post duodecim versus :* * Et qui
transgreditur a justitia ad peccatum, Deus pa-
Eccli. 27. ravit eum ad romphæam. *Et post quatuor ver-*
v. 1 *sus:* * Et qui quærit locupletari, avertit oculum
v. 3 suum. *Et post tres versus :* * Conteretur (*c*) de-
c lictum. * Si non in timore Domini tenueris te
v. 4 instanter, cito subvertetur domus tua. * Sicut
v. 5 in (*d*) pertusura cribri remanebit pulvis, sic a-
d poria hominis in cogitatu illius. * Vasa figuli pro-
v. 6 bat fornax, et homines justos tentatio tribula-
v. 7 tionis. * Sicut rusticatio de ligno ostendit fructum
v. 8 illius, sic verbum ex cogitatu hominis cordis. *
Ante sermonem non collaudes virum, hæc enim
v. 9 tentatio est hominum. * Si sequaris justitiam,
apprehendes illam, et indues quasi poderem ho-
noris, et habitabis cum ea, et proteget te in sem-
piternum, et in die agnitionis invenies firmamen-
v. 10 tum. * Volatilia ad sibi similia conveniunt, et
veritas ad eos, qui operantur illam, revertetur.
v. 11 * Leo venationi insidiatur semper, sic peccata C
v. 12 operantibus iniquitatem. * Homo sanctus in sa-
pientia manet sicut sol: nam stultus sicut luna
v. 13 immutatur. * In medio insensatorum serva ver-
bum tempori: in medio autem cogitantium assi-
v. 14 duus esto. * Narratio peccantium odiosa, et ri-
v. 15 sus eorum in deliciis peccati. * Loquela multum
jurans horripilationem capiti statuet, et irreve-
v. 16 rentia ipsius obturatio aurium. * Effusio sangui-
nis in rixa superborum, et maledictio illorum
v. 17 auditus gravis. * Qui denudat arcana amici, per-
dit fidem, et non inveniet amicum ad animum
v. 18 suum. * Dilige proximum, et conjungere fide
v. 19 cum illo: * quod si denudaveris abscondita il-
v. 20 lius, non persequaris post eum. * Sicut enim
homo qui perdit amicum suum, sic qui perdit
v. 21 amicitiam proximi sui. * Et sicut qui dimittit a- D
e vem de manu sua, sic (*e*) reliquisti proximum
v. 22 tuum, et non eum capies * Non illum sequaris,
quoniam longe abest. Effugit enim quasi caprea
de laqueo; quoniam vulnerata est anima ejus;
v. 23 * et ultra eum non poteris colligere. Et maledi-
v. 24 cti est concordatio: * denudare autem amici my-
v. 25 steria, desperatio est animæ infelicis. * Annuens
v. 26 oculis fabricat iniqua, et nemo eum abjiciet. *

A In conspectu oculorum tuorum conculcabis os
suum, et super sermones tuos admirabitur: no-
vissime autem pervertet os suum, et in verbis
tuis dabit scandalum. * Multa odivi, et non coæ- v. 27
quavi ei; et Dominus odiet illum. *Et post duos*
versus : * Qui foveam fodit, decidet in illam, et v. 29
qui statuit lapidem proximo, offendet in eo; et
qui laqueum alii parat, peribit in illo. * Facienti v. 30
nequissimum consilium, super illum devolvetur;
et non agnoscet unde adveniet illi. * Illusio, et v. 31
improperium superborum, et vindicta sicut leo
insidiabitur illi. * Laqueo peribunt qui oblectan- v. 32
tur casu justorum. *Et post tres versus :* * Qui Eccli. 28.
vindicari vult, a Deo inveniet vindictam, et pec- v. 1
cata illius servans servabit. * Relinque proximo v. 2
tuo nocenti te, et tunc deprecanti tibi peccata
B solventur. * Homo homini reservat iram, et a v. 3
Deo quærit medelam. * In hominem similem si- v. 4
bi non habet misericordiam, et de peccatis suis
deprecatur. * Ipse cum caro sit, reservat iram, v. 5
et propitiationem petit a Deo. * Quis exorabit v. 6
pro delictis illius? Memento novissimorum, et
desine inimicari: * tabitudo enim, et mors immi- v. 7
net in mandatis Dei. * Memorare timorem Dei, v. 8
et non irascaris proximo. * Memorare testamenti v. 9
Altissimi, et despice ignorantiam proximi. * Ab- v. 10
stine te a lite, et minues peccata. * Homo enim v. 11
iracundus incendit litem; et vir peccator turba-
bit amicos, et in medio pacem habentium im-
mittit inimicitiam. *Et post quatuor versus :* * v. 13
Certamen festinatum incendit ignem, et lis festi-
nans effundit sanguinem, et lingua testificans ad-
C ducit mortem. * Si sufflaveris, (*f*) quasi ignis v. 14
exardebit: et si exspueris super illam, exstin- f
guetur: et utraque ex ore proficiscuntur. * Su- v. 15
surro et bilinguis maledictus: multos enim tur-
bavit pacem habentes. * Lingua tertia multos com- v. 16
movit, et dispersit illos a gente in gentem * Ci- v. 17
vitates muratas divitum destruxit, et domos ma-
gnatorum effodit. * Virtutes populorum concidit, v. 18
et gentes fortes dissolvit. * Lingua tertia mulie-
res (*g*) viratas ejecit, et privavit illas de labori- g
bus suis. * Qui respicit illam, non habebit re- v. 20
quiem, nec habebit amicum in quo requiescat.
Et post (*h*) *aliquot versus :* * Verbis tuis facito h
stateram, et frenos ori tuo rectos: * et attende v. 29
ne forte labaris in lingua, et cadas in conspectu v. 30
inimicorum insidiantium tibi, et sit casus tuus
D insanabilis in mortem. * Qui facit misericordiam, Eccli. 29.
fœnerat proximo: et qui prævalet manum, man- v. 1
data servat. * Fœnera proximo tuo in tempore v. 2
necessitatis illius: et iterum redde proximo tuo
in tempore suo. * Confirma verbum, et fideli- v. 3
ter age cum illo: et in omni tempore invenies
quod tibi necessarium est. * Multi quasi inven- v. 4
tionem æstimaverunt fœnus, et præstiterunt mo-
lestiam iis qui se adjuverunt. *Et post tredecim*

(a) Editi, *non advertente se:* MSS. cum Vulgata, *non avertente se.*

(b) Vulgata, *oculorum ejus.* Attamen abest *ejus* a Corb. Bibliis.

(c) Carnut. cod. *Convertetur:* Vulgata, *Conteretur cum delinquente delictum.*

(d) MSS. *in pertunsura*, sive *pertusura*: Vulgata *in percussura.*

(e) Regius MS. *Sic qui reliquisti.*

(f) Vulgata, *Si sufflaveris in scintillam, quasi ignis, etc*

(g) MSS. duo, *mulieres fortes ejecit.*

(h) Regius MS. *Et post* XXXIII. *versus.*

v. 11 *versus :* * Verumtamen super humilem animo A
fortior esto, et pro eleemosyna non trahas illum.
v. 12 * Propter mandatum assume pauperem, et pro-
v. 13 pter inopiam illius ne dimittas eum vacuum. *
Perde pecuniam tuam propter fratrem et amicum,
et non abscondas illam sub lapide in perditionem.
v. 14 * Pone thesaurum tuum in præceptis Altissimi;
v. 15 et proderit tibi magis quam aurum. * Conclude
eleemosynam in corde pauperis; et hæc pro te
v. 16 17 exorabit ab omni malo: * super scutum potentis
et super lanceam adversus inimicum tuum pu-
v. 18 gnabit. * Vir bonus fidem facit pro proximo suo;
a et qui perdiderit confusionem, derelinquet (a)
v. 19 sibi. * Gratiam fidejussoris ne obliviscaris; de-
v. 21 dit enim pro te animam suam. * Repromissorem
v. 22 fugit peccator et immundus. * Bona repromisso-
ris sibi adscribit peccator, et ingratus sensu de-
v. 23 relinquet liberantem se. * Vir repromittit de pro-
ximo suo, et cum perdiderit reverentiam, de-
v. 24 relinquetur ab eo. * Repromissio nequissima mul-
b tos perdidit (b) diligentes, et commovit illos qua-
v. 25 si fluctus maris. * Viros potentes gyrans migra-
v. 26 re fecit, et vagati sunt in gentibus alienis. * Pec-
cator transgrediens mandata Domini, incidet in
v. 27 promissionem nequam. *Et post unum versum:* *
Recupera proximum secundum virtutem tuam,
Eccli. 30. et attende tibi ne incidas. *Et post sexdecim ver-*
v. 1 *sus :* * Qui diligit filium suum, assiduat illi fla-
c gella, ut lætetur in novissimo (c) suo. * Qui do-
v. 2 cet filium suum, laudabitur in illo. *Et post de-*
v. 8 *cem versus :* * Equus indomitus evadit durus, et
v. 9 filius remissus evadit præceps. * Lacta filium,
et paventem te faciet: lude cum illo, et contri-
v. 10 stabit te. * Non corrideas illi, ne doleas, et in
v. 11 novissimo obstupescant dentes tui. * Non des
illi potestatem in juventute, et ne despicias co-
v. 12 gitatus illius. * Curva cervicem ejus in juventu-
te, et tunde latera ejus dum infans est: ne forte
induret, et non credat tibi, et erit tibi dolor a-
v. 13 nimæ. * Doce filium tuum, ut operare in illo,
d ne in (d) turpitudine illius confundaris. * Melior
v. 14 est pauper sanus et fortis viribus, quam dives
v. 15 imbecillus et flagellatus malitia. * Salus animæ
in sanctitate justitiæ melior est omni auro et ar-
gento: et corpus validum, quam census im-
v. 16 mensus. * Non est census super censum sa-
lutis corporis; et non est oblectatio super cor-
v. 17 dis gaudium. * Melior est mors quam vita ama-
ra, et requies æterna quam languor perseve-
v. 18 rans. * Bona abscondita in ore clauso, quasi ap-
positiones epularum circumpositæ sepulcro. *Et*
v. 22 *post quinque versus :* * Tristitiam non des ani-
mæ tuæ, et non affligas temetipsum in consilio
v. 23 tuo. * Jucunditas cordis hæc est vita hominis,

A et thesaurus sine defectione sanctitatis, et ex-
sultatio viri est longævitas. * Miserere animæ v. 24
tuæ placens Deo, et contine: et congrega cor
tuum in sanctitate ejus, ut tristitiam longe ex-
pelle a te. * Multos enim occidit tristitia, et non v. 25
est utilitas in illa. * Zelus et iracundia minuent v. 26
dies, et ante tempus senectam adducit cogitatus.
Et post decem versus : * Qui aurum diligit, non Eccli. 31.
justificabitur; et qui insequitur consumtionem, v. 5
replebitur ex ea. * Multi dati sunt in (e) auri ca- v. 6
sus, et facta est in specie illius perditio illorum. e
* Lignum offensionis est aurum sacrificantium: v. 7
væ illis qui sectantur illud, et omnis impru-
dens (f) deperiet in illo. * Beatus dives, qui in- f
ventus est sine macula, et qui post aurum non v. 8
abiit, nec speravit in pecunia et thesauris. * Quis v. 9
B est hic, et laudabimus eum? fecit enim mirabi-
lia in vita sua. * Quis (g) probatus est in illo, v. 10
et perfectus est? ut erit illi gloria æterna. Qui g
potuit transgredi, ut non est transgressus, et
facere mala, et non fecit: * ideo stabilita sunt v. 11
bona illius in Domino, et eleemosynas illius e-
narrabit Ecclesia sanctorum. *Et post aliquot ver-*
sus: * Utere, quasi homo frugi, iis quæ tibi ap- v. 19
ponuntur, ut non, cum manducas multum, o-
dio habearis. * Cessa prior disciplinæ caussa, et v. 20
noli nimius esse, ne forte offendas. * Et si in me- v. 21
dio multorum sedisti, prior illis non extendas
manum tuam, nec prior poscas bibere. * Quam v. 22
sufficiens est homini erudito vinum exiguum. *Et*
post aliquot versus: * Diligentes in vino soli pro- v. 30
vocare; multos enim exterminavit vinum. *Et* Eccli. 32.
C *post viginti sex versus :* * Loquere major natu, v. 4
decet enim te, * primum verbum (h) diligenti h
scientiam; et non impedias musicam. * Ubi au- v. 6
ditus non est, non effundas sermonem; et im-
portune noli extolli in sapientia tua. *Et post*
quinque versus: * Adolescens loquere in tua caus- v. 7
sa, vix (i) cum necesse fuerit. * Si bis interro- i
gatus fueris, habeat caput responsum tuum. * v. 12
In multis esto quasi inscius, ut audi tacens si- v. 13
mul et quærens. * In medio magnatorum (k) lo- v. 14
qui non præsumas; ut ubi sunt senes, non mul- k
tum loquaris. * Ante grandinem præibit corusca-
tio, ut ante verecundiam præibit gratia, et pro
reverentia accedet tibi bona gratia. (l) * Præ- l
curre autem prior in domum tuam, et illic avo- v. 15
care, et illic lude, * ut age conceptiones tuas, v. 16
D et non in delictis ut verbo superbo. * Et super v. 17
his omnibus benedicito Deum, qui fecit te, et
inebriantem te ab omnibus bonis suis. * Qui ti- v. 18
met Deum, excipiet doctrinam ejus; et qui vi-
gilaverint ad illum, invenient benedictionem. * v. 19
Qui quærit legem, replebitur ab ea: et qui in-

(a) Carnutensis cod. *derelinquet tibi*. Sed alii melius, *derelinquet sibi*; subaudi, proximum. Nam Græcus textus ita sonat, *Et qui perdidit verecundiam, derelinquet illum.*

(b) Legendum alii in sacris Bibliis, *dirigentes.*

(c) In Vulgata post *novissimo suo*, additur *et non palpet proximorum ostia*, quod a Græco abest.

(d) Vulgata, *ne in turpitudinem illius offendas.*

(e) Græc. εἰς πτῶμα χρυσίου, *in casum propter aurum.*

(f) Regius codex, *decipietur.*

(g) Consonat Græc. τὶς ἐδοκιμάσθη. At Vulgata præfert, *qui probatus est.*

(h) Regius MS. *dilige scientiam*: Carnutensis, *diligentis scientiam*. Vulgata, *diligenti scientia*. Denique Græc. sonat, *in diligenti scientia.*

(i) Regius codex caret his verbis, *cum necesse fuerit*: quæ a Vulgata quidem absunt, sed non a Græco textu.

(k) Regius codex et sacra Biblia carent verbo, *loqui.*

(l) In Vulgata v. 15. sic incipit, *Et hora surgendi non te trices; præcurre autem*, etc.

v. 20 sidiose agit, scandalizabitur in ea. • Qui timent
Dominum, invenient judicium justum, et ju-
v. 21 stitiam quasi lumen accendent. • Peccator homo
devitabit correptionem, et secundum voluntatem
v. 22 suam inveniet comparationem. • Vir consilii non
disperdet intelligentiam. *Et post quatuor versus:*
v. 24 • Filii, sine consilio nihil facias; et post factum
v. 28 non pænitebis. *Et post paucos versus:* • Qui cre-
dit Deo, adtendet mandatis; et qui confidit in
Eccli. 33. illo, non minorabitur. • Timenti Dominum, non
v. 1 occurrent mala: sed in tentatione Deus illum
v. 2 conservabit, et liberabit a malis. • Sapiens non
odit mandata et justitias; et non illidetur quasi
v. 3 navis in procella. • Homo sensatus credit legi
v. 4 Dei, et lex illi fidelis. • Qui interrogationem ma-
Eccli. 34. nifestat, parabit verbum. *Et post paululum:* •
v. 1 Vana spes, et mendacium viro insensato: et so-
v. 2 mnia extollunt imprudentes. • Et quasi qui ap-
prehendit umbram, et sequitur ventum; sic et
v. 3 qui adtendit ad visa mendacia. • Hoc secundum
hoc visio somniorum, ante faciem hominis si-
v. 4 militudo hominis. • Ab immundo quid mundabi-
v. 5 tur; et a mendace quid verum dicetur? • Divi-
natio erroris et auguria mendacia, et somnia
v. 6 male facientium vanitas est. • Et sicut parturien-
tis cor tuum phantasias patitur, nisi ab Altissi-
mo fuerit emissa visitatio: ne dederis in illis cor
v. 7 tuum: • Multos enim errare fecerunt somnia, et
v. 8 exciderunt sperantes in illis. • Sine mendacio
a consummabitur verbum, (a) et sapientia in ore
v. 12 fidelis contemplabitur. *Et post quinque versus:*
b • Multa vidi (b) enarrando, et plurimas verbo-
v. 13 rum consuetudines, • Aliquotiens usque ad mor-
tem perielitatus sum horum caussa, et liberatus
v. 14 sum gratia Dei. • Spiritus timentium Deum quæ-
c ritur, et in respectu illius (c) benedicentur. •
v. 15 Spes enim illorum in salvantem illos; et oculi
v. 16 Dei in diligentes se. • Qui timet Dominum, ni-
hil trepidabit, et non pavebit, quoniam ipsa
v. 17 est spes ejus. • Timentis Dominum beata est a-
v. 18 nima. • Ad quem respicit, et quis est fortitudo
v. 19 ejus? • Oculi Domini super timentes eum: pro-
tector potentiæ, firmamentum virtutis, tegimen
d ardoris et umbraculum (d) meridianum, • depre-
v. 20 catio offensionis et adjutorium casus, exaltans
animam et illuminans oculos, dans sanitatem et
v. 21 vitam et benedictionem. • Immolantis ex iniquo
oblatio est maculata, et non sunt beneplacitæ
v. 22 subsannationes injustorum. • Dominus solus su-
• f. Dominus salus. stinentibus se in via veritatis et justitiæ. • Dona
v. 23 iniquorum non probat Altissimus, nec respicit
in oblationibus iniquorum, nec in multitudine sa-
v. 24 crificiorum eorum propitiabitur peccatis. • Qui
offert sacrificium ex substantia pauperum, qua-
v. 25 si qui victimat filium in conspectu patris sui. •
Panis indigentium, vita pauperis est: qui defrau-
v. 26 dat illum, homo sanguinum est. • Qui aufert in

A sudore panem, quasi qui occidit proximum suum.
• Qui effundit sanguinem, et qui fraudem facit v. 27
mercenario, fratres sunt. • Unus ædificans et v. 28
unus destruens, quid prodest illis nisi labor? • v. 28
Unus orans, et unus maledicens, cujus vocem
exaudiet Deus? • Qui baptizatur a mortuo, et v. 30
iterum tangit illum, quid proficiet lavatio illius?
• Sic homo qui jejunat in peccatis suis, et ite- v. 31
rum eadem facit, quid proficit humiliando se?
orationem ejus quis exaudiet? • Qui conservat Eccli. 35.
legem, multiplicat orationem. • Sacrificium sa- v. 1
lutare est adtendere mandatis, et discedere ab v. 2
omni iniquitate; et • propitiationem litare sa- v. 3
crificii super injustitias, et deprecatio pro pec-
catis, recedere ab injustitia. *Et post paucos ver-*
sus: • Non apparebis in conspectu Dei vacuus. v. 6
B • Hæc enim omnia propter mandata Domini fiunt. v. 7
• Oblatio justi impinguat altare, et odor suavi- v. 8
tatis est in conspectu Altissimi. • Sacrificium ju- v. 9
sti acceptum est, et memoriam ejus non oblivi-
scetur Dominus. • Bono animo gloriam redde v. 10
Deo, et non minuas primitias manuum tuarum.
• In omni dato hilarem fac vultum tuum, et in v. 11
exsultatione sanctifica decimas tuas. • Da Altis- v. 12
simo secundum datum ejus, et in bono oculo
adinventionem facito manuum tuarum: • quoniam v. 13
Dominus retribuens est, et septies reddet tan-
tum tibi. • Noli offerre munera prava; non enim v. 14
suscipiet illa. • Noli respicere sacrificium inju- v. 15
stum; quoniam Dominus judex est, et non est
apud illum gloria personæ. • Non accipiet Domi- v. 16
nus personam in pauperem, et precationem læsi
C exaudiet. • Non despiciet preces pupilli, nec vi- v. 17
duæ, si effundat loquelam gemitus. • Nonne (e) v. 18
lacryma ad maxillam descendit, et exclamatio a e
maxilla adscendit propter illud quod descendit
super illam? *Et post quatuor versus:* • Oratio v. 21
humiliantis se, nubes penetrabit. *Et post ali-* Eccli. 37.
quantum: • Cum viro sancto assiduus esto, quem- v. 15
cumque cognoveris observantem timorem Dei,
• cujus anima est secundum animam tuam. *Et* v. 18
post quinque versus: • Et in his omnibus depre- v. 19
care Altissimum, ut dirigat in veritate viam tuam.
Et post vinginti et unum versus: • Fili in vita v. 30
tua tenta animam tuam; et si fuerit nequam,
non des illi potestatem. • Non enim omnibus o- v. 31
mnia expediunt, et non omni animæ omne ge-
nus placet. • Noli avidus esse in omni epulatio- v. 32
D ne, et non te effundas super omnem escam. *Et*
post quatuor versus: • Honora medicum propter Eccli. 38.
necessitatem; etenim illum creavit Altissimus. v. 1
• A Deo enim est medela, et a rege accipiet do- v. 2
nationem. • Disciplina medici exaltabit caput v. 3
ipsius, et in conspectu magnatorum collaudabi-
tur. • Altissimus creavit de terra (f) medicinam, v. 4
et vir prudens non abhorrebit illum. • Nonne a f
ligno indulcata est aqua amara? • Ad agnitio- v. 5

(a) Vulgata, *consummabitur verbum legis, et sapientia in ore fidelis complanabitur.* MSS. codices Speculi, *in ore fideli.*
(b) Legendum *vidi in errando*; sive uti in sacris Bibliis, *vidi errando.*

(c) Vulgata, *benedicetur.*
(d) Vulgata, *meridiani.*
(e) Sacra Biblia, *Nonne lacrymæ viduæ ad maxillam descendunt, et exclamatio ejus super deducentem eas?*
(f) In sacris Bibliis, *medicamenta.*

v. 6 nem hominum virtus illius, et dedit homini scien-
v. 7 tiam Altissimus, honorari in mirabilibus suis. *
in his curans (a) mitigavit dolorem ipsorum. *Et*
v. 9 *post quatuor versus:* * Fili in tua infirmitate non
desperes; sed ora Dominum, et ipse curabit te.
v. 10 * Averte a delicto, et dirige manus, et ab omni
delicto munda cor tuum. *Et post unum versum:*
v. 11 * Et impingua oblationem, et da locum medico;
v. 12 * etenim illum Dominus creavit : et non disce-
v. 13 dat a te; quoniam opera ejus sunt necessaria. *
Est enim tempus, quando in manus illorum in-
v. 14 curras : * ipsi vero Dominum deprecabuntur,
ut dirigat requiem eorum et sanitatem propter (b)
conversationem illorum. *Et post unum versum:*
v. 16 * Fili in mortuum produc lacrymas, et quasi
dira passus incipe plorare. Et secundum judi-
cium contege corpus illius, et non despicias se-
v. 17 pulturam illius. * Propter delaturam amare fer
luctum illius una die, et consolare propter tri-
v. 18 stitiam: * et fac luctum secundum meritum ejus
v. 19 uno die vel duobus, propter detractionem, * A
tristitia enim festinat mors, et cooperiet virtu-
tem, et tristitia cordis flectet cervicem. *Et post*
v. 21 *unum versum :* * Non dederis in tristitiam cor
v. 25 tuum. *Et post novem versus:* * Sapientia scribæ
in tempore vacuitatis, et qui minoratur actu sa-
Eccli. 39. pientiam percipiet. *Et paulo post :* * In voce (c)
v. 17 dicito, Obaudite me divini fructus aquarum, et
quasi rosa plantata super rivum fructificate. *
v. 18 Quasi Libanus odorem suavitatis habete, * Flo-
v. 19 rete flores quasi lilium, date odorem, et frondete
in gratiam, et collaudate canticum, et benedicite
v. 20 Dominum in operibus suis. * Date magnificen-
tiam nomini ejus, et confitemini illi in voce labio-
rum vestrorum, in canticis labiorum et citharis :
v. 21 et sic dicetis in confessione: * Opera Domini uni-
v. 22 versa bona valde. * In verbo ejus stetit aqua sic-
ut congeries, et in sermone oris ejus sicut ex-
v. 23 ceptora aquarum. * Quoniam in præcepto ipsius
placor fit, et non est minoratio in salute illius.
v. 24 * Opera omnis carnis coram illo, et non est quid-
v. 25 quam absconditum ab oculis ejus. * A sæculo
et usque in sæculum (d) respiciet; et nihil est
v. 26 mirabile in conspectu ejus. * Non est dicere,
Quid est hoc, aut quid est illud? omnia enim
Eccli. 40. in tempore suo quærentur. *Et paulo post:* * Gra-
v. 17 tia sicut paradisus in benedictionibus, et mise-
ricordia in sæculum permanet. *Et post duode-*
v. 24 *cim versus:* * Fratres in adjutorium in tempore
tribulationis, et super eos misericordia libera-
Eccli. 41. bit. *Et post paululum :* * Sapientia enim abscon-
v. 17 dita, et thesaurus occultus, quæ utilitas in u-
v. 18 trisque? * Melior est homo qui abscondit stul-
titiam suam, quam homo qui abscondit sapien-
Eccli. 43. tiam suam. *Et aliquando post :* * Benedicentes
v. 33 Dominum exaltate illum quantum potestis; ma-
v. 34 jor est omni laude. * Exaltantes eum replemini
virtute. *Et post multa :* * Appropiate ad me in- Eccli. 51.
docti, et congregamini in domum disciplinæ. * v. 31
Quid adhuc retardatis, et quid adhuc dicitis? In v. 32
his animæ vestræ sitiunt vehementer. * Aperui v. 33
os meum, et locutus sum: Comparate vobis si-
ne argento (e) sapientiam, * et collum vestrum
subjicite jugo, et suscipiet anima vestra disci- v. 34
plinam. In proximo enim est invenire eam. * v. 35
Videte oculis vestris, quoniam modice laboravi,
et inveni mihi multam requiem. * Assumite di- v. 36
sciplinam in multo numero argenti, et copiosum
aurum possidete in ea. * Lætetur anima vestra v. 37
in misericordia ejus, et non confundemini in
laude ipsius. * Operamini opus vestrum ante v. 38
tempus, et dabit vobis mercedem vestram in tem-
pore suo.

De libro Tobiæ ista ponenda credidimus.

De Tobiæ Libro.

Honorem habebis matri tuæ omnibus diebus Tob. 4.
vitæ ejus. Memor enim esse debes, quæ et v. 3
quanta pericula passa sit propter te in utero suo. v. 4
Et post duos versus : * Omnibus autem diebus v. 6
vitæ tuæ Deum in mente habe, et cave ne ali-
quando peccato consentias, et prætermittas præ-
cepta Dei tui. * Ex substantia tua fac eleemosy- v. 7
nam, et noli avertere faciem tuam ab ullo pau-
pere : ita enim fiet, ut nec a te avertatur facies
Domini. * Quo modo potueris, ita esto miseri- v. 8
cors. * Si multum tibi fuerit, abundanter tri- v. 9
bue : si exiguum fuerit, etiam exiguum liben-
ter impertire stude. * Præmium enim tibi bo- v. 10
num thesaurizas in die necessitatis. * Quoniam v. 11
eleemosyna ab omni peccato et a morte liberat,
et non patitur animam ire in tenebras. * Fidu- v. 12
cia magna erit coram summo Deo eleemosyna
omnibus, qui faciunt eam. * Attende tibi fili, v. 13
ab omni fornicatione, et præter uxorem tuam
numquam patiaris crimen scire. * Superbiam v. 14
autem numquam in tuo sensu aut in tuo verbo
dominari permittas : in ipsa enim initium sump-
sit omnis perditio. * Quicumque aliquid tibi o- v. 15
peratus fuerit, statim mercedem ei restitue; et
merces mercenarii apud te omnino non maneat.
* Quod ab alio odis fieri tibi, vide ne alteri tu v. 16
aliquando facias. * Panem tuum cum esurienti- v. 17
bus egenis comede, et de vestimentis tuis nu-
dos tege. *Et post duos versus:* * Consilium sem- v. 19
per a sapiente perquire. * Omni tempore bene- v. 20
dic Deum, et pete ab eo ut vias tuas dirigat,
et omnia consilia tua in ipso permaneant. *Et*
post (f) septem versus : * Noli timere fili mi :
pauperem quidem vitam gerimus, sed multa v. 23
bona habebimus, si timuerimus Deum, et re- Tob. 12.
cesserimus ab omni peccato, et fecerimus bene

(a) Vulgata, *mitigabit dolorem, et unguentarius* etc. Præterea in v. 9. pro *non desperes;* habet *ne despicias teipsum*.
(b) MSS. *propter conversionem illorum.*
(c) In Vulgata habetur, *dicit obaudite me divini fructus, et quasi rosa plantata super rivos aquarum fructificate.*
(d) Vulgata, *respicit.*
(e) Vox *sapientiam* abest a MSS. necnon a sacris Bibliis.
(f) Regius MS. *Et post* VIII *versus.*

v. 6 *Et post multa:* * Tunc Raphael dixit eis occul-
te, Benedicite Deum cæli, et coram omnibus
viventibus confitemini illi, quoniam fecit vobis-
v. 7 cum misericordiam suam. * Etenim sacramen-
tum regis abscondere bonum est: opera autem
v. 8 Dei revelare et confiteri, honorificum est. * Bo-
na est oratio cum jejunio, et eleemosyna magis
v. 9 quam thesauros auri recondere. * Quoniam elee-
mosyna a morte liberat, et ipsa est quæ purgat
v. 10 peccata, et facit invenire vitam æternam. * Qui
autem faciunt peccatum et iniquitatem, hostes
Tob. 14. sunt animæ suæ. *Et paulo post:* * Audite ergo,
v. 10 filii mei, patrem vestrum: Servite Domino in
veritate, et inquirite ut faciatis quæ sunt placi-
v. 11 ta illi: * et filiis vestris mandate, ut faciant ju-
stitias et eleemosynas, ut sint memores Dei, et
benedicant eum in omni tempore, in veritate
et in tota veritate sua.

Jam nunc quoniam non omnes libri canonici (a) veterisque Testamenti huic operi nostro necessaria dederunt; neque ii qui dederunt, ex omnibus suis locis conveniebat ut darent, sed ex eis tantum, ubi apertiora morum bonorum præcepta comperimus; sive ubi utilia jubentur, sive ubi contraria prohibentur: ad sacras litteras Evangelicas et Apostolicas transeamus. Caput in canone Testamenti novi notissima et præclarissima quatuor Evangelia tenuerunt, in quorum primo, quod secundum Matthæum est ea quæ nobis sunt ad hoc opus, quod suscepimus, congrua, videamus.

De Evangelio secundum Matthæum.

Cap. 5. Videns autem Dominus turbas, adscendit in
v. 1 montem: et cum sedisset, accesserunt ad
v. 2 eum discipuli ejus. * Et aperiens os suum do-
v. 3 cebat eos, dicens: * Beati pauperes spiritu; quo-
v. 4 niam ipsorum est regnum cælorum. * Beati mi-
v. 5 tes; quoniam ipsi possidebunt terram. * Beati
v. 6 qui lugent; quoniam ipsi consolabuntur. * Beati
qui esuriunt et sitiunt justitiam; quoniam ipsi
v. 7 saturabuntur: * Beati misericordes; quoniam ipsi
v. 8 misericordiam consequentur. * Beati mundo cor-
v. 9 de; quoniam ipsi Deum videbunt. * Beati paci-
v. 10 fici; quoniam Filii Dei vocabuntur. * Beati qui
persecutionem patiuntur propter justitiam; quo-
v. 11 niam ipsorum est regnum cælorum. * Beati estis
cum maledixerint vobis (b) homines, et perse-
cuti vos fuerint, et dixerint omne malum adver-
v. 12 sum vos mentientes propter me: * gaudete et
exultate, quoniam merces vestra copiosa est in
cælis: sic enim persecuti sunt Prophetas, qui
v. 13 fuerunt ante vos. * Vos estis sal terræ: quod si
sal evanuerit, in quo salietur? Ad nihilum valet
ultra, nisi ut mittatur foras, et conculcetur ab
v. 14 hominibus. * Vos estis lux mundi. Non potest
v. 15 civitas abscondi supra montem posita: * neque
accendunt lucernam, et ponunt eam sub modio;
sed super candelabrum, ut luceat omnibus qui
in domo sunt. * Sic luceat lux vestra coram ho- v. 16
minibus, ut videant vestra bona opera, et glori-
ficent Patrem vestrum qui in cælis est. * Nolite v. 17
putare, quoniam veni solvere Legem, aut Pro-
phetas: non veni solvere; sed adimplere. * Amen v. 18
dico vobis, donec transeat cælum et terra, jota
unum, aut unus apex non præteribit a Lege do-
nec omnia fiant. * Qui ergo solverit unum de v. 19
mandatis istis minimis, et docuerit sic homines,
minimus vocabitur in regno cælorum: qui au-
tem fecerit et docuerit, hic magnus vocabitur in
regno cælorum. * Dico autem vobis, quoniam v. 20
nisi abundaverit justitia vestra plus quam Scri-
barum et Pharisæorum, non intrabitis in regnum
cælorum. * Audistis quia dictum est antiquis, v. 21
Non occides: qui autem occiderit, reus erit ju-
dicio. * Ego autem dico vobis, quia omnis qui v. 22
irascitur fratri suo, reus erit judicio: qui autem
dixerit fratri suo, Racha; reus erit concilio: qui
autem dixerit, Fatue; reus erit gehennæ ignis.
* Si ergo offers munus tuum ad altare, et ibi v. 23
recordatus fueris, quia frater tuus habet aliquid
adversum te; * relinque ibi munus tuum ante al- v. 24
tare, et vade prius reconciliari fratri tuo, et tunc
veniens (c) offeres munus tuum. * Esto consen-
tiens adversario tuo cito, dum es in via cum eo: v. 25
ne forte tradat te adversarius judici, et judex
tradat te ministro, et in carcerem mittaris. * Amen v. 26
dico tibi, non exies inde donec reddas novissi-
mum quadrantem. * Audistis quia dictum est v. 27
antiquis, Non mœchaberis. * Ego autem dico
vobis, quia omnis qui viderit mulierem ad con-
cupiscendum eam, jam mœchatus est eam in
corde suo. * Quod si oculus tuus dexter scanda- v. 29
lizat te, erue eum, et projice abs te. Expedit
enim tibi, ut unum pereat membrorum tuorum,
quam totum corpus tuum (d) mittatur in gehen-
nam. * Et si dextera manus tua scandalizat te, v. 30
abscide eam, et projice abs te. Expedit enim ti-
bi, ut unum pereat membrorum tuorum, quam
totum corpus tuum eat in gehennam. * Dictum v. 31
est autem, Quicumque dimiserit uxorem suam,
det illi libellum repudii. * Ego autem dico vo- v. 32
bis, quia omnis qui dimiserit uxorem suam, ex-
cepta fornicationis caussa, facit eam mœchari:
et qui dimissam duxerit, adulterat. * Item audi- v. 33
stis quia dictum est antiquis, Non perjurabis:
reddes autem Domino juramenta tua, * Ego au- v. 34
tem dico vobis, non jurare omnino, neque per
cælum, quia thronus Dei est; * neque per ter- v. 35
ram, quia scabellum pedum ejus est; neque per
Jerosolymam, quia civitas est magni regis; * ne- v. 36
que per caput tuum juraveris; quia non potes
unum capillum album facere aut nigrum. * Sit v. 37
autem sermo vester, Est, Est; Non, Non: quod
autem his abundantius est, a malo est. * Audi- v. 38
stis quia dictum est, Oculum pro oculo, et den-
tem pro dente. * Ego autem dico vobis, non re- v. 39
sistere malo; sed si quis te percusserit in dexte-
ram maxillam tuam, præbe illi et alteram: * et v. 40

(a) In Regio cod. *veteresque huic operi:* prætermissa voce, *Testamenti.*

(b) Vox *homines* abest a Carnutensi codice, necnon a sacris Bibl.

(c) Regius codex; *offer*, juxta Græcum, πρόσφερε.

(d) MSS. *eat.*

ei, qui vult tecum in judicio contendere, et tu- A
v. 41 nicam tuam tollere, dimitte ei et pallium. * Et
quicumque te angariaverit ire mille passus, vade
v. 42 cum illo alia duo. * Qui petit a te, da ei: et (a)
a volentem mutuari a te, ne averteris. * Audistis
v. 43 quia dictum est (b) Diliges proximum tuum, et
b odies inimicum tuum: * Ego autem dico vobis,
v. 44 Diligite inimicos vestros, benefacite iis qui vos
oderunt, et orate pro persequentibus et calu-
v. 45 mniantibus vos: * ut sitis filii Patris vestri, qui
in cœlis est, qui solem suum oriri facit super
malos et bonos, et pluit super justos et injustos.
v. 46 * Si enim diligitis eos qui vos diligunt, quam
mercedem habebitis? nonne et publicani hoc fa-
v. 47 ciunt? * Et si salutaveritis fratres vestros tantum,
quid amplius facitis? nonne et ethnici hoc fa- B
v. 48 ciunt? * Estote ergo vos perfecti, sicut et Pater
Matt. 6. vester cœlestis perfectus est. * Attendite ne ju-
v. 1 stitiam vestram faciatis coram hominibus, ut vi-
deamini ab eis: alioquin mercedem non habebi-
v. 2 tis apud Patrem vestrum, qui in cœlis est. * Cum
ergo facis eleemosynam, noli tuba canere ante
te, sicut hypocritæ faciunt in synagogis et in vi-
cis, ut honorificentur ab hominibus. Amen dico
v. 3 vobis receperunt mercedem suam. * Te autem
faciente eleemosynam, nesciat sinistra tua quid
v. 4 faciat dextera tua, * ut sit eleemosyna tua in ab-
sconso: et Pater tuus, qui videt in absconso,
v. 5 reddet tibi. * Et cum oratis non eritis sicut hy-
pocritæ, qui amant in synagogis et in angulis
platearum stantes orare, ut videantur ab homi-
nibus. Amen dico vobis, receperunt mercedem C
v. 6 suam. * Tu autem cum (c) oraveris, intra in cu-
c biculum tuum, et clauso ostio ora Patrem tuum
in absconso: et Pater tuus qui videt in abscon-
v. 7 so, reddet tibi: * Orantes autem nolite multum
loqui, sicut ethnici, putant enim quia in multi-
v. 8 loquio suo exaudiantur. * Nolite ergo assimilari
d eis: scit enim Pater vester (d) quid opus sit vo-
v. 9 bis, antequam petatis eum. * Sic ergo orabitis,
Pater noster qui es in cœlis. Sanctificetur nomen
v. 10 tuum. * Adveniat regnum tuum. Fiat voluntas
v. 11 tua sicut in cœlo et in terra. * Panem nostrum (e)
e supersubstantialem da nobis hodie. * Et dimitte
v. 12 nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus de-
v. 13 bitoribus nostris. * Et ne nos inducas in tenta-
v. 14 tionem: sed libera nos a malo. * Si enim dimi- D
seritis hominibus peccata eorum, dimittet vobis
v. 15 Pater vester cœlestis delicta vestra. * Si autem
non dimiseritis hominibus, nec Pater vester di-
v. 16 mittet vobis peccata vestra. * Cum autem jeju-
natis, nolite fieri sicut hypocritæ tristes. Exter-
minant enim facies suas, ut appareant homini-
bus jejunantes. Amen dico vobis, perceperunt
v. 17 mercedem suam. * Tu autem cum jejunas, unge

A caput tuum, et lava faciem tuam; * ne videaris v. 18
hominibus jejunans, sed Patri tuo qui est in ab-
sconso: et Pater tuus qui videt in absconso, red-
det tibi. * Nolite thesaurizare vobis thesauros v. 19
in terra, ubi ærugo e tinea demolitur, et ubi
fures effodiunt et furantur. * Thesaurizate autem v. 20
vobis thesauros in cœlo, ubi neque ærugo neque
tinea demolitur, et ubi fures non effodiunt nec
furantur. * Ubi enim est thesaurus tuus, ibi est v. 21
et cor tuum. * Lucerna corporis tui est oculus. (f) v. 22
Si fuerit oculus tuus simplex, totum corpus tuum f
lucidum erit: * si autem oculus tuus nequam fue- v. 23
rit, totum corpus tuum tenebrosum erit. Si er-
go lumen quod in te, est tenebræ sunt, ipsæ te-
nebræ quantæ erunt? * Nemo potest duobus do- v. 24
B minis servire: aut enim unum odio habebit, et
alterum diliget; aut unum sustinebit, et alterum
contemnet, Non potestis Deo servire et mammo-
næ. * Ideo dico vobis, nec solliciti sitis animæ v. 25
vestræ quid manducetis, neque corpori vestro
quid induamini. Nonne anima plus est quam esca,
et corpus plus quam vestimentum? * Respicite v. 26
volatilia cœli, quoniam non serunt, neque me-
tunt, neque congregant in horrea, et Pater ve-
ster cœlestis pascit illa: nonne vos magis pluris
estis illis? * Quis autem vestrum cogitans pot- v. 27
est adjicere ad staturam suam cubitum unum?
* Et de vestimento quid solliciti estis? Conside- v. 28
rate lilia agri quomodo crescunt: non laborant,
neque nent. * Dico autem vobis, quoniam nec v. 29
Salomon in omni gloria sua coopertus est sicut
C unum ex istis. * Si autem fœnum agri quod ho- v. 30
die est, et cras in clibanum mittitur, Deus sic
vestit, quanto magis vos (g) modicæ fidei? * No- g
lite ergo solliciti esse dicentes, Quid manduca- v. 31
bimus, aut quid bibemus, aut quo operiemur.
* Hæc enim omnia Gentes inquirunt: scit enim v. 32
Pater vester quia his omnibus indigetis. * Quæ- v. 33
rite ergo primum regnum Dei et justitiam ejus,
et hæc omnia adjicientur vobis. * Nolite ergo v. 34
solliciti esse in crastinum. Crastinus enim dies
sollicitus erit sibi ipsi: sufficit diei malitia sua.
* Nolite judicare, ut non judicemini. * In quo Matth. 7.
enim judicio judicaveritis, judicabimini; et in v. 1
qua mensura mensi fueritis, remetietur vobis. v. 2
* Quid autem vides festucam in oculo fratris tui, v. 3
D et trabem in oculo tuo non vides? * Aut quo- v. 4
modo dicis fratri tuo, Sine ejiciam festucam de
oculo tuo: et ecce trabes est in oculo tuo? * Hy- v. 5
pocrita, ejice primum trabem de oculo tuo; et
tunc videbis ejicere festucam de oculo fratris
tui. * Nolite sanctum dare canibus; neque mise- v. 6
ritis margaritas vestras ante porcos, ne forte
conculcent eas pedibus suis, et conversi disrum-
pant vos. * Petite, et dabitur vobis; quærite et v. 7

(a) Sic editi et MSS. codices hujus operis juxta Græcum τὸν θέλοντα ἀπὸ σοῦ δανείσασθαι. At Vulgata, *volenti mutuari a te*. Postea vero Regius cod. pro *ne averteris*, habet *ne avertas*. In Græco, est, μὴ ἀποστραφῇς.

(b) Editi addunt hic, *antiquis*: quæ vox a MSS. abest et a sacris Bibl.

(c) In MS. Carnutensi et antiquis Corb. Bibl. *cum oratis*. Hoc eodem vers. post ostio, additur *tuo* in Corb. Bibl. et in Græco.

(d) Regius cod. *quibus opus sit vobis*. Græc. ὧν χρείαν ἔχετε.

(e) Editi, *quotidianum*. At MSS. cum sacris Bibliis, *supersubstantialem*.

(f) Sic omnes codices hujus Speculi. At Vulgata, *Lucerna corporis tui est oculus tuus*, Græca autem littera non sonat aliud quam, *Lucerna corporis est oculus*.

(g) Sic MSS. juxta Vulgatam. At editi, *minimæ fidei*.

v. 8 invenietis; pulsate, et aperietur vobis. * Omnis
enim qui petit accipit, et qui quærit invenit, et
v. 9 pulsanti aperietur. * Aut quis ex vobis homo,
quem si petierit filius suus panem, numquid la-
v. 10 pidem porriget ei? * Aut si piscem petierit,
v. 11 numquid serpentem porriget ei? * Si ergo vos
cum sitis mali, nostis bona data dare filiis ve-
stris; quanto magis Pater vester, qui in cælis est,
v. 12 dabit bona petentibus se? * Omnia ergo quæ-
cumque vultis ut faciant vobis homines, et vos
v. 13 facite eis: hæc est enim Lex et Prophetæ. * In-
trate per angustam portam: quia lata porta et
spatiosa via, quæ ducit ad perditionem, et mul-
v. 14 ti sunt qui intrant per eam. * Quam angusta
porta et arta via, quæ ducit ad vitam, et pauci
v. 15 sunt qui inveniunt eam! * Attendite a falsis
prophetis, qui veniunt ad vos in vestimentis o-
v. 16 vium, intrinsecus autem sunt lupi rapaces. * Ex
fructibus eorum cognoscetis eos. Numquid col-
v. 17 ligunt de spinis uvas, aut de tribulis ficus? * Sic
omnis arbor bona fructus bonos facit, mala au-
v. 18 tem arbor, fructus malos facit. * Non potest ar-
bor bona fructus malos facere, neque arbor mala
v. 19 fructus bonus facere. * Omnis arbor quæ non
facit fructum bonum excidetur, et in ignem mit-
v. 20 tetur. * Igitur ex fructibus eorum cognoscetis
v. 21 eos. * Non omnis qui dicit mihi, Domine, Domi-
ne, intrabit in regnum cælorum: sed qui facit
voluntatem Patris mei, qui in cælis est, ipse in-
v. 22 trabit in regnum cælorum. * Multi dicent mihi
in illa die, Domine, Domine, nonne in nomine
tuo prophetavimus, et in tuo nomine dæmonia
ejecimus, et in tuo nomine virtutes multas feci-
v. 23 mus? * Et tunc confitebor illis, quia numquam
novi vos: discedite a me qui operamini iniquita-
v. 24 tem. * Omnis ergo qui audit verba mea hæc, et
facit ea, assimilabitur viro sapienti, qui ædifi-
v. 25 cavit domum suam supra petram, * et descendit
pluvia, et venerunt flumina, et flaverunt venti,
a et (a) irruerunt in domum illam, et non cecidit;
v. 26 fundata enim erat supra petram. * Et omnis qui
audit verba mea hæc, et non facit ea, similis
erit viro stulto, qui ædificavit domum suam su-
v. 27 pra arenam, * et descendit pluvia, et venerunt
flumina, et flaverunt venti, et irruerunt in do-
mum illam, et cecidit, et fuit ruina ejus magna.
Matt. 10. *Et paulo post:* * Gratis accepistis, gratis date.
v. 8 v. 9 * Nolite possidere aurum, neque argentum, ne-
v. 10 que pecuniam in zonis vestris, * non peram in
via, neque duas tunicas, neque calceamenta, ne-
que virgam: dignus est enim operarius cibo suo.
v. 11 * In quamcumque civitatem aut castellum intra-
veritis, interrogate quis in ea dignus sit, et ibi
v. 12 manete donec exeatis. * Intrantes autem in do-
b mum salutate eam (b) dicentes, Pax huic domui.
v. 13 * Et si quidem fuerit domus illa digna, veniet
pax vestra super illam: si autem non fuerit di-
A gna, pax vestra ad vos revertetur. * Et quicum- v. 14
que non receperit vos, neque audierit sermones
vestros, exeuntes foras, de domo vel de civitate,
excutite pulverem de pedibus vestris. * Amen v. 15
dico vobis, tolerabilius erit terræ Sodomorum
et Gomorrhæorum in die judicii, quam civitati.
* Ecce ego mitto vos sicut oves in medio lupo- v. 16
rum. Estote ergo prudentes sicut serpentes, et
simplices sicut columbæ. * Cavete autem ab ho- v. 17
minibus. Tradent enim vos in conciliis, et in sy-
nagogis suis flagellabunt vos: * et ad præsides v. 18
et reges ducemini propter me, in testimonium
illis et gentibus. * Cum autem tradent vos, no- v. 19
lite cogitare quomodo aut quid loquamini: dabi-
tur enim vobis in illa hora quid loquamini: * Non v. 20
enim vos estis, qui loquimini; sed Spiritus Pa-
B tris vestri, qui loquitur in vobis. * Tradet autem v. 21
frater fratrem in mortem, et pater filium, et in-
surgent filii in parentes, et morte eos afficient.
* Et eritis odio omnibus (c) hominibus pro- v. 22
pter nomen meum. Qui autem perseveraverit c
usque in finem, hic salvus erit. * Cum autem v. 23
persequentur vos in civitate ista, fugite in aliam.
Amen dico vobis, non (d) consummabitis civi- d
tates Israel, donec veniat filius hominis. * Non v. 24
est discipulus super magistrum, nec servus su-
per dominum suum. * Sufficit discipulo, ut sit v. 25
sicut magister ejus, et servo sicut dominus ejus.
Si patrem-familias Beelzebub vocaverunt, quan-
to magis domesticos ejus? * Ne ergo timueritis v. 26
eos. Nil enim opertum est quod non revelabitur,
et occultum quod non scietur. * Quod dico vobis v. 27
C in tenebris, dicite in lumine, et quod in aure au-
ditis, prædicate super tecta. * Et nolite timere v. 28
eos qui occidunt corpus, animam autem non pos-
sunt occidere: sed potius eum timete, qui potest
et animam et corpus perdere in gehennam. * Non- v. 29
ne duo passeres asse veneunt, et unus ex illis
non cadet super terram sine patre vestro. * Ve- v. 30
stri autem capilli capitis omnes numerati sunt.
* Nolite ergo timere, multis passeribus meliores v. 31
estis vos. * Omnis ergo qui confitebitur me co- v. 32
ram hominibus, confitebor et ego eum coram
Patre meo, qui in cælis est. * Qui autem nega- v. 33
verit me coram hominibus, negabo et ego eum
coram Patre meo, qui in cælis est. * Nolite ar- v. 34
bitrari, quia venerim pacem mittere in terram:
non veni pacem mittere, sed gladium. * Veni v. 35
enim separare hominem adversus patrem suum,
D et filiam adversus matrem suam, et nurum ad-
versus socrum suam; * et inimici hominis do- v. 36
mestici ejus. * Qui amat patrem aut matrem plus v. 37
quam me, non est me dignus: et qui amat filium
aut filiam super me, non est me dignus. * Et qui v. 38
non accipit crucem suam et sequitur me, non est
me dignus. * Qui invenit animam suam, perdet v. 39
illam: et qui perdiderit animam suam propter

(a) MSS. *inciderunt*, Græc. *προσέπεσον*.
(b) Sic editi juxta Vulgatam. At MSS. carent his verbis, *dicentes Pax huic domui*; quæ nec in Græco textu habentur, nec apud Hieronymum. Quin immo cum Hieronymus eum in locum dicit, *Occulte salutationem Hebræi ac Syri sermones expressit*, significat salutationis formulam explicite prolatam a Matthæo non fuisse, sed tantum implicite, eo videlicet quod subsequitur, *veniet pax vestra super eam*. Sed exprimitur a Luca cap. 10. v. 5.
(c) Vox *hominibus* abest a regio codice, necnon a Græco textu, et a Vulgata: sed extat tamen in vetustis Corb. Bibliis.
(d) Regius codex, *mensurabitis*.

v. 40 me, inveniet eam. * Qui recipit vos, me recipit; A
et qui me recipit, recipit eum qui me misit.
v. 41 * Qui recipit prophetam in nomine prophetæ,
mercedem prophetæ accipiet: et qui recipit ju-
stum in nomine justi, mercedem justi accipiet.
v. 42 *Et quicumque potum dederit uni ex minimis
istis, calicem aquæ frigidæ tantum in nomine di-
scipuli, amen dico vobis, non perdet mercedem
Matth. 11. suam. *Et paulo post:* * Cui antem similem æsti-
v. 16 mabo generationem istam? Similis est pueris se-
dentibus in foro, qui clamantes coæqualibus,
v. 17 * dicunt, Cecinimus vobis, et non saltastis; la-
v. 18 mentavimus, et non planxistis. * Venit enim Jo-
hannes neque manducans, neque bibens; et di
v. 19 cunt, dæmonium habet. * Venit filius hominis
manducans, et bibens; et dicunt, Ecce homo vo-
rax, et potator vini, publicanorum et peccato- B
rum amicus. Et justificata est sapientia a filiis
v. 28 suis. *Et post paululum:* * Venite ad me omnes
qui laboratis, et onerati estis; et ego reficiam
v. 29 vos. * Tollite jugum meum super vos, et disci-
te a me quia mitis sum et humilis corde; et in-
v. 30 venietis requiem animabus vestris. * Jugum enim
Matth. 12. meum suave est, et onus meum leve est. *Item*
v. 7 *post paululum.* * Si autem sciretis quid est: Mi-
sericordiam volo, et non sacrificium; numquam
condemnassetis innocentes. *Et post paululum:*
v. 30 * Qui non est mecum, contra me est: et qui non
v. 31 congregat mecum, spargit. * Ideo dico vobis,
omne peccatum et blasphemia remittetur homi-
nibus: Spiritus autem blasphemiæ non remitte-
v. 32 tur. * Et quicumque dixerit verbum contra Fi-
lium hominis, remittetur ei: qui autem dixerit C
contra Spiritum-Sanctum, non remittetur ei,
v. 33 neque in hoc sæculo, neque in futuro. * Aut fa-
cite arborem bonam, et fructum ejus bonum:
aut facite arborem malam, et fructum ejus ma-
v. 34 lum: siquidem ex fructu arbor cognoscitur. *Pro-
genies viperarum, quomodo potestis bona loqui,
cum sitis mali? Ex abundantia enim cordis os
v. 35 loquitur. * Bonus homo de bono thesauro (a)
a cordis sui profert bona, et malus homo de malo
v. 36 thesauro profert mala. * Dico autem vobis, quo-
niam omne verbum otiosum quod locuti fuerint
homines, reddent rationem de eo in die judicii.
v. 37 * Ex verbis enim tuis justificaberis, et ex ver-
Matth 15. bis tuis condemnaberis, *Et post aliquantum:*
v. 10 Audite, et intelligite, * Non quod intrat in os,
v. 11 coinquinat hominem: sed quod procedit ex ore, D
v. 15 hoc coinquinat hominem. *Et paulo post:* * Re-
spondens autem Petrus, dixit ei, Edissere nobis
v. 16 parabolam istam. * At ille dixit, Adhuc et vos sine
v. 17 intellectu estis? * Non intelligitis, quia omne
quod in os intrat, in ventrem vadit, et in seces-
v. 18 sum emittitur: * quæ autem procedunt de ore,
de corde exeunt, et ea coinquinant hominem?
v. 19 * De corde enim exeunt cogitationes malæ, ho-
micidia, adulteria, fornicationes, furta, falsa te-
v. 20 stimonia, blasphemiæ. * Hæc sunt quæ coinqui-
nant hominem: non lotis autem manibus man-

(a) Vulgata non habet *cordis sui*; licet Græcus textus ferat. τῆς καρδίας addito in quibusdam codicibus αὐτοῦ uti apud Chrysostomum.

A ducare, non coinquinat hominem. *Item post ali-*
quantum: * Tunc dixit Jesus discipulis suis, Si Matth. 16.
quis vult post me venire, abneget semetipsum, v. 24
et tollat crucem suam, et sequatur me. * Qui enim v. 25
voluerit animam suam salvam facere, perdet eam:
qui autem perdiderit animam suam propter me,
inveniet eam, * Quid enim prodest homini, si v. 26
mundum universum lucretur, animæ vero suæ
detrimentum patiatur? Aut quam dabit homo
commutationem pro anima sua? * Filius enim v. 27
hominis venturus est in gloria Patris sui cum
Angelis suis, et tunc reddet unicuique secun-
dum opera ejus. *Item aliquanto post:* * Amen Matth. 18.
dico vobis, nisi conversi fueritis, et efficiamini v. 3
sicut parvuli, non intrabitis in regnum cælorum,
* Quicumque ergo humiliaverit se sicut parvulus v. 4
B iste, hic est major in regno cælorum. * Et qui v. 5
susceperit unum parvulum talem in nomine meo,
me suscipit. * Qui autem scandalizaverit unum v. 6
de pusillis istis, qui in me credunt, expedit ei
ut suspendatur mola asinaria in collo ejus, et
demergatur in profundum maris. * Væ mundo a v. 7
scandalis. Necesse est enim ut veniant scandala:
veruntamen væ homini per quem scandalum
venit. * Si autem manus tua vel pes tuus scan- v. 8
dalizat te, abscide eum, et projice abs te. Bo-
num est tibi ad vitam ingredi debilem (b) vel b
claudum, quam duas manus vel duos pedes ha-
bentem mitti in ignem æternum. * Et al oculus v. 9
tuus scandalizat te, erue eum, et projice abs te.
Bonum est tibi cum uno oculo in vitam intrare,
quam duos oculos habentem mitti in gehennam
C ignis. * Videte ne contemnatis unum ex his pu- v. 10
sillis: dico autem vobis, quia Angeli eorum in
cælis semper vident faciem Patris mei, qui in
cælis est. * Venit enim Filius hominis salvare v. 11
quod perierat *Et paulo post:* * Si autem pecca- v. 15
verit in te frater tuus, vade et corripe eum in-
ter te et ipsum solum. Si te audierit, lucratus
es fratrem tuum: * si autem te non audierit, v. 16
adhibe tecum adhuc unum vel duos; ut in ore
duorum testium, vel trium, stet omne verbum.
* Quod si non audierit eos, dic Ecclesiæ: si au- v. 17
tem et Ecclesiam non audierit, sit tibi sicut et-
hnicus et publicanus. * Amen dico vobis, quæ- v. 18
cumque alligaveritis super terram, erunt ligata
et in cælo; et quæcumque solveritis super ter-
ram, erunt soluta et in cælo. * Iterum dico vo- v. 19
D bis, quia si duo ex vobis consenserint super ter-
ram, de omni re quamcumque petierint, fiet il-
lis a Patre meo, qui in cælis est. * Ubi enim sunt v. 20
duo vel tres congregati in nomine meo, ibi sum
in medio eorum. * Tunc accedens Petrus ad eum, v. 21
dixit, Domine, quoties peccabit in me frater
meus, et dimittam ei? usque septies? * Dicit illi v. 22
Jesus, Non dico tibi usque septies, sed usque
septuagies septies. * Ideo assimilatum est re- v. 23
gnum cælorum homini regi, qui voluit rationem
ponere cum servis suis: * et cum cœpisset ra- v. 24
tionem ponere, oblatus est ei unus qui debebat

(b) In editis omissum fuerat, *vel claudum*; quod hic in MSS. uti et in sacris Bibliis reperitur.

v. 25 decem millia talenta: * cum autem non haberet A
unde redderet, jussit eum Dominus ejus venum-
dari, et uxorem ejus, et filios, et omnia quæ
v. 26 habebat, et reddi. * Procidens sutem servus ille
orabat eum, dicens, Patientiam habe in me, et
v. 27 omnia reddam tibi. * Misertus autem Dominus
servi illius, dimisit eum, et debitum dimisit ei.
v. 28 * Egressus autem servus ille invenit unum de
conservis suis, qui debebat ei centum denarios,
et tenens suffocabat eum dicens, Redde quod
v. 29 debes. * Et procidens conservus ejus rogabat
eum, dicens, Patientiam habe in me, et omnia
v. 30 reddam tibi. * ille autem noluit; sed abiit, et mi-
sit eum in carcerem, donec redderet debitum.
v. 31 * Videntes autem conservi ejus, quæ fiebant,
contristati sunt valde: et venerunt, et narrave-
runt Domino suo omnia, quæ facta fuerant. B
v. 32 * Tunc vocavit illum Dominus suus, et ait illi,
Serve nequam, omne debitum dimisi tibi, quo-
v. 33 niam rogasti me: * nonne ergo oportuit et te
misereri conservi tui, sicut et ego tui misertus
v. 34 sum? * Et iratus Dominus ejus, tradidit eum
tortoribus, quoadusque redderet universum de-
v. 35 bitum. * Sic et Pater meus cælestis faciet vobis,
si non remiseritis unusquisque fratri suo de cor-
Matth. 19. dibus vestris. *Et paulo post:* * Et accesserunt
v. 3 ad eum Pharisæi, tentantes eum, et dicentes,
Si licet homini dimittere uxorem suam quacum-
v. 4 que ex caussa? * Qui respondens ait eis, Non
a legistis, quia qui fecit (a) ab initio, masculum
Gen. 1. 27. et feminam fecit eos? et dixit, * Propter hoc di-
Matth. 19. mittet homo patrem et matrem, et adhærebit
v. 5 uxori suæ, et erunt duo in carne una. * itaque C
v. 6 jam non sunt duo, sed una caro. Quod ergo Deus
v. 7 conjunxit, homo non separet. * Dicunt illi, Quid
ergo Moyses mandavit dare libellum repudii, et
Deut. 24. 1. dimittere? * Ait illis, Quoniam Moyses ad duri-
Matth. 19. tiam cordis vestri permisit vobis dimittere uxo-
v. 8 res vestras; ab initio autem non fuit sic. * Dico
v. 9 autem vobis, quia quicumque dimiserit uxorem
suam, nisi ob fornicationem, et aliam duxerit,
mœchatur; et qui dimissam duxerit mœchatur.
v. 10 * Dicunt illi discipuli ejus, Si ita est caussa ho-
v. 11 minis cum uxore, non expedit nubere. * Qui di-
xit, Non omnes capiunt verbum istud, sed qui-
v. 12 bus datum est. * Sunt enim eunuchi, qui de ma-
tris utero sic nati sunt; et sunt eunuchi, qui fa-
cti sunt ab hominibus; et sunt eunuchi qui sei- D
psos eunuchizaverunt propter regnum cælorum:
v. 13 qui potest capere, capiat. * Tunc oblati sunt ei
parvuli, ut manus eis imponeret, et oraret: di-
v. 14 scipuli autem increpabant eos. * Jesus vero ait
eis, Sinite parvulos, et nolite eos prohibere ad
me venire. Talium est enim regnum cælorum.
v. 15 * Et cum imposuisset eis manus, abiit inde. * Et
v. 16 ecce unus accedens ait illi, Magister bone, quid
v. 17 boni faciam, ut habeam vitam æternam? * Qui
dixit ei, Quid me interrogas de bono? Unus est
bonus Deus. Si autem vis ingredi ad vitam, ser-

va mandata. * Dicit ei, Quæ? Jesus autem dixit, v. 18
Non homicidium facies; Non adulterabis, Non Exodi 20.
facies furtum, Non falsum testimonium dices: 13.
Matth. 19.
* Honora patrem tuum et matrem: et diliges pro- v. 19
ximum tuum sicut teipsum. * Dicit illi adole- v. 20
scens, Omnia hæc custodivi, (b) quid adhuc mihi b
deest? * Ait illi Jesus, Si vis perfectus esse, v. 21
vade, vende quæ habes, et da pauperibus, et
habebis thesaurum in cælo; et veni, sequere me.
* Cum autem audisset verbum adolescens, abiit v. 22
tristis: erat enim habens multas possessiones.
* Jesus autem dixit discipulis suis, Amen dico v. 23
vobis, quia dives difficile intrabit in regnum cæ-
lorum. * Et iterum dico vobis, Facilius est ca- v. 24
melum per foramen acus transire, quam divitem
intrare in regnum cælorum. * Auditis autem his, v. 25
discipuli mirabantur valde, dicentes, Quis ergo
potest salvus esse? * Adspiciens autem Jesus, v. 26
dixit illis, Apud homines hoc impossibile est,
apud Deum autem omnia possibilia sunt. * Tunc v. 27
respondens Petrus dixit ei, Ecce nos reliquimus
omnia, et secuti sumus te, quid ergo erit nobis,
* Jesus autem dixit illis, Amen dico vobis, quod v. 28
vos qui secuti estis me, in regeneratione cum
sederit filius hominis in sede majestatis suæ,
sedebitis et vos super sedes duodecim, judican-
tes duodecim tribus Israel: * Et omnis qui reli- v. 29
querit domum, vel fratres, aut sorores, aut pa-
trem, aut matrem, aut uxorem, aut filios, aut
agros propter nomen meum, centuplum accipiet,
et vitam æternam possidebit. * Multi autem e- v. 30
runt primi novissimi, et novissimi primi. *Et
paulo post:* * Sicut filius hominis non venit mi- Matth. 20.
nistrari, sed ministrare, et dare animam suam v. 28
redemptionem pro multis. *Et aliquanto post:* Matth. 22.
* Reddite ergo quæ sunt Cæsaris Cæsari, et quæ v. 21
sunt Dei Deo. *Et alibi:* * Diliges Dominum Deum v. 37
tuum in toto corde tuo, et in tota anima tua, et
in tota mente tua. * Hoc est maximum et pri- v. 38
mum mandatum. * Secundum autem simile est v. 39
huic, Diliges proximum tuum sicut teipsum. * In v. 40
his duobus mandatis universa Lex pendet et Pro-
phetæ. *Et post paucos versus:* * Tunc Jesus lo- Matth. 23.
cutus est ad turbas et ad discipulos suos, * di- v. 1
cens, Super cathedram Moysi sederunt Scribæ v. 2
et Pharisæi, * Omnia ergo quæcumque dixerint v. 3
vobis servate, et facite: secundum opera vero
eorum nolite facere: dicunt enim, et non faciunt.
* Alligant autem onera gravia et importabilia, v. 4
et imponunt in humeros hominum, digito autem
suo nolunt ea movere. * Omnia vero opera sua v. 5
faciunt, ut videantur ab hominibus. Dilatant enim
phylacteria sua, et magnificant fimbrias. * Amant v. 6
autem primos recubitus in cœnis, et primas ca-
thedras in synagogis, * et salutationes in foro, et v. 7
vocari ab hominibus Rabbi. * Vos autem nolite v. 8
vocari Rabbi: unus est enim magister vester;
omnes autem vos fratres estis. * Et patrem no- v. 9
lite vobis vocare super terram: unus est enim

(a) Editi, *quia qui fecit hominem*. At MSS. carent vo-
ce *hominem*: quem addere non solet Augustinus, uti jam
a nobis observatum fuit: quamquam vero hæc vox nunc
in Vulgata extet, abest tamen ab antiquis Corb. Bibliis,
et a Græco.

(b) Vulgata in excusis addit, *a juventute mea*: quod
hic loci non habet Augustini Speculum, neque vetusta
Corb. Biblia, nec textus Græcus.

v. 10 pater vester, qui in cælis est. * Nec vocemini
magistri; quia magister vester unus est Christus.
v. 11 * Qui major est vestrum, erit minister vester.
v. 12 * Qui autem se exaltaverit, humiliabitur; et qui
v. 23 se humiliaverit, exaltabitur. *Et paulo post:* * Væ
vobis Scribæ et Pharisæi hypocritæ, quia decimatis mentham et anethum et cyminum, et reliquistis quæ graviora sunt Legis, judicium, et misericordiam, et fidem. Hæc oportuit facere,
v. 24 et illa non omittere. * Duces cæci, excolantes
v. 25 culicem, camelum autem glutientes. * Væ vobis
Scribæ et Pharisæi hypocritæ, quia mundatis quod deforis est calicis et paropsidis, intus au-
a tem (*a*) pleni sunt rapina, et omni immunditia.
v. 26 * Pharisæe cæce, munda prius quod intus est
calicis et paropsidis, ut fiat et id quod deforis
v. 27 est mundum. * Væ vobis Scribæ et Pharisæi hypocritæ, quia similes estis sepulcris dealbatis, quæ a foris parent hominibus speciosa, intus vero plena sunt ossibus mortuorum et omni
v. 28 spurcitia. * Sic et vos a foris quidem paretis hominibus justi, intus autem pleni estis hypocrisi
v. 29 et iniquitate. * Væ vobis Scribæ et Pharisæi hypocritæ, quia ædificatis sepulcra Prophetarum,
v. 30 et ornatis monumenta justorum; * et dicitis, Si fuissemus in diebus patrum nostrorum, non essemus socii eorum in sanguine Prophetarum.
v. 31 * Itaque testimonio estis vobismetipsis, quia filii
v. 32 estis eorum, qui Prophetas occiderunt: * et vos
v. 33 implete mensuram patrum vestrorum. * Serpentes, genimina viperarum, quomodo fugietis a ju-
v. 34 dicio gehennæ? * Ideo, (*b*) Ecce ego mitto ad
b vos prophetas, et sapientes, et scribas; et ex illis occidetis, et crucifigetis, et ex eis flagellabitis in synagogis vestris, et persequemini de
v. 35 civitate in civitatem. * ut veniat super vos omnis
sanguis justus, qui effusus est super terram, a sanguine Abel justi, usque ad sanguinem Zachariæ filii Barachiæ, quem occidistis inter tem-
v. 36 plum et altare. * Amen dico vobis, venient hæc
Matth. 24. omnia super generationem istam. *Et paulo post:*
v. 12 * Et quoniam abundavit iniquitas, refrigescet ca-
v. 13 ritas multorum: * qui autem perseveraverit us-
v. 44 que in finem, hic salvus erit. *Et post aliquan-*
c *tum:* * Estote parati quia (*c*) nescitis qua hora
v. 45 Filius hominis venturus est. * Quis, putas, est fidelis servus et prudens, quem constituit Dominus suus supra familiam suam, ut det illis cibum
v. 46 in tempore? * Beatus ille servus, quem cum venerit Dominus ejus, invenerit sic facientem.
v. 47 * Amen dico vobis, quoniam super omnia bona
v. 48 sua constituet eum. * Si autem dixerit malus servus ille in corde suo, Moram facit Dominus
v. 49 meus venire; * et cœperit percutere conservos
v. 50 suos, manducet autem et bibat cum ebriis: * veniet Dominus servi illius in die qua non sperat,
v. 51 et hora qua ignorat; * et dividet eum, partemque ejus ponet cum hypocritis: illic erit fletus

A et stridor dentium. *Et post paululum,* * Vigila- Matth. 25.
te itaque, quia nescitis diem neque horam. *Item* v. 13
post paululum: * Cum autem venerit filius ho- v. 31
minis in majestate sua, et omnes Angeli cum eo; tunc sedebit super sedem majestatis suæ,
* et congregabuntur ante eum omnes gentes, et v. 32
separabit eos ab invicem, sicut pastor segregat
oves ab hœdis: * et statuet oves quidem a dex- v. 33
tris suis, hœdos autem a sinistris. * Tunc dicet v. 34
rex iis, qui a dexteris ejus erunt, Venite benedicti Patris mei, possidete paratum vobis regnum
a constitutione mundi. * Esurivi enim, et dedi- v. 35
stis mihi manducare: sitivi, et dedistis mihi bi-
bere: hospes eram, et collegistis me: * nudus, v. 36
et cooperuistis me: infirmus, et visitastis me: in
carcere eram, et venistis ad me. * Tunc respon- v. 37
B debunt ei justi, dicentes, Domine, quando te vidimus esurientem, et pavimus te; sitientem, et
dedimus tibi potum? * Quando autem te vidimus v. 38
hospitem, et collegimus te; aut nudum, et coo-
peruimus? * Aut quando te vidimus infirmum, v. 39
aut in carcere, et venimus ad te? * Et respon- v. 40
dens rex, dicet illis, Amen dico vobis, quamdiu fecistis uni de his fratribus meis minimis, mihi
fecistis. * Tunc dicet et iis, qui a sinistris erunt, v. 41
Discedite a me maledicti in ignem æternum, qui
paratus est diabolo et angelis ejus. * Esurivi v. 42
enim, et non dedistis mihi manducare: sitivi, et
non dedistis mihi potum: * hospes fui, et non v. 43
collegistis me: nudus, et non cooperuistis me: infirmus, et in carcere, et non visitastis me.
* Tunc responderunt ei et ipsi, dicentes, Domi- v. 44
ne, quando te vidimus esurientem, et sitientem,
C et hospitem aut nudum aut infirmum, vel in car-
cere, et non ministravimus tibi? * Tunc respon- v. 45
debit illis, dicens, Amen dico vobis, quamdiu non fecistis uni de minoribus his, nec mihi feci-
stis. * Et ibunt hi in supplicium æternum, justi au- v. 46
tem in vitam æternam. *Et post aliquantum:* * Vi- Matth. 26.
gilate, et orate, ut non intretis in tentationem. v. 41

De Evangelio secundum Marcum.

* Advocans iterum turbam, dicebat illis, Marci 7.
Audite me omnes, et intelligite: * Nihil v. 14
est extra hominem introiens in eum, quod pos- v. 15
sit eum coinquinare; sed quæ de homine procedunt, illa sunt quæ communicant hominem. * Si v. 16
quis habet aures audiendi, audiat. * Et cum in- v. 17
troisset in domum a turba, interrogabant eum
D discipuli ejus parabolam. * Et ait illis, Sic et v. 18
vos imprudentes estis? Non intelligitis, quia omne extrinsecus introiens in hominem, non
potest eum communicare; * quia non intrat in v. 19
cor ejus, sed in ventrem, (*d*) et in secessum d
exit, purgans omnes escas? * Dicebat autem, v. 20
quoniam quæ de homine exeunt, illa communi-
cant hominem. * Ab intus enim de corde homi- v. 21
num (*e*) exeunt cogitationes malæ, procedunt e

(a) Regius MS. *plena sunt rapina*, etc. Græc. γέμουσιν ἐξ ἁρπαγῆς Vulgata, *pleni estis rapina et immunditia*: prætermisso, *omni*, quod nec in Græco legitur.

(b) Editi. *Ideo dico vobis.* At MS. et sacra Biblia carent, *dico vobis.*

(c) Sacra Biblia. *quia qua nescitis hora.*

(d) Vulgata, *sed in ventrem vadit.*

(e) Verbum *exeunt* abest a Vulgata: sed extat in codicibus hujus Speculi. e quibus Regius MS. post *cogitationes malæ*, prosequitur, *inde procedunt*, etc.

v. 22 adulteria, fornicationes, homicidia, * furta,
avaritiæ, nequitiæ, dolus, impudicitia, oculus
v. 23 malus, blasphemiæ, superbia, stultitia. * O-
mnia hæc mala ab intus procedunt, et commu-
Marci 8. nicant hominem. *Et alio loco:* * Convocata tur-
v. 34 ba cum discipulis suis, dixit eis, Si quis vult (a)
a me sequi, deneget seipsum, et tollat crucem
v. 35 suam, et sequatur me. * Qui enim voluerit ani-
mam suam salvam facere, perdet eam: qui au-
tem perdiderit animam suam propter me et E-
v. 36 vangelium, salvam eam faciet. * Quid enim pro-
derit homini, si lucretur mundum totum, et de-
v. 37 trimentum faciat animæ suæ? * Aut quid dabit
v. 38 homo commutationem pro anima sua? * Qui
enim me confusus fuerit et mea verba in gene-
ratione ista adultera et peccatrice, et filius ho-
b minis (b) confundet eum in gloria Patris sui cum
Marci 9. Angelis suis. *Et alibi:* * Et accipiens puerum
v. 35 statuit eum in medio eorum, quem cum com-
v. 36 plexus esset, ait illis: * Quisquis unum ex hu-
jusmodi pueris receperit in nomine meo, me re-
cipit; et quicumque me susceperit, non me su-
v. 40 scipit, sed eum qui me misit. *Et paulo post:* *
Quisquis enim potum dederit vobis calicem a-
c quæ (c) in nomine meo, quia Christi estis; amen
v. 41 dico vobis, non perdet mercedem suam. * Et
quisquis scandalizaverit unum ex his pusillis
credentibus in me, bonum est ei magis, si cir-
cumdaretur mola asinaria collo ejus, et in ma-
v. 50 re mitteretur. *Et post paululum:* * Habete in
vobis salem, et pacem habete inter vos. *Et pau-
Marci 10. lo post:* * Et accedentes Pharisæi interrogabant
v. 2 eum, Si licet viro uxorem dimittere, tentantes
v. 3 eum. * At ille respondens, dixit eis, Quid vo-
v. 4 bis præcepit Moyses? * Qui dixerunt, Moyses
permisit libellum repudii scribere, et dimittere.
v. 5 * Quibus respondens Jesus ait, Ad duritiam cor-
v. 6 dis vestri scripsit vobis præceptum istud: * ab
initio autem creaturæ masculum et feminam fe-
v. 7 cit eos Deus. * Propter hoc relinquet homo pa-
v. 8 trem suum et matrem, et adhærebit uxori suæ; *
et erunt duo in carne una. Itaque jam non sunt
v. 9 duo, sed una caro. * Quod ergo Deus conjunxit,
v. 10 homo non separet. * Et in domo iterum discipu-
v. 11 li ejus de eodem interrogaverunt eum. * Et di-
cit illis, Quicumque dimiserit uxorem suam,
et aliam duxerit, adulterium committit super
v. 12 eam; * et si uxor dimiserit virum suum, et alii
v. 14 nupserit, mœchatur. *Et post quatuor versus:* *
Sinite parvulos venire ad me, et ne prohibueri-
v. 15 tis eos. Talium est enim regnum Dei. * Amen di-
co vobis, quisquis non receperit regnum Dei ve-
v. 16 lut parvulus, non intrabit in illud. * Et com-
plexans eos, et imponens manus super illos,
v. 17 benedicebat eos. * Et cum egressus esset in vi-
d am, (d) præcurrens quidam genu flexo ante eum,
rogabat eum, Magister bone, quid faciam, ut
v. 18 vitam æternam percipiam? * Jesus autem dixit
ei, Quid me dicis bonum? Nemo bonus nisi unus

A Deus. * Præcepta nosti? Ne adulteres, Ne occi- v. 19
das, Ne fureris, Ne falsum testimonium dixe- Exodi 20.
ris, Ne fraudem feceris, Honora patrem tuum 13.
et matrem. * At ille respondens, ait illi, Magi- Marci 10.
ster, hæc omnia servavi a juventute mea. * Je- v. 20
sus autem intuitus eum, dilexit eum; et dixit v. 21
illi, Unum tibi deest: vade, quæcumque habes
vende, et da pauperibus, et habebis thesaurum
in cælo; et veni sequere me. * Qui contristatus v. 22
in verbo, abiit merens: erat enim habens mul-
tas possessiones. * Et circumspiciens Jesus, ait v. 23
discipulis suis, Quam difficile qui pecunias ha-
bent, in regnum Dei introibunt! * Discipuli au- v. 24
tem obstupebant in verbis ejus. At Jesus rursus
respondens, ait illis, Filioli, quam difficile est
confidentes in pecuniis in regnum Dei introire! * v. 25
B Facilius est camelum per foramen acus transi-
re, quam divitem intrare in regnum Dei. * Qui v. 26
magis admirabantur, dicentes ad seipsos, Et
quis potest salvus fieri? * Et intuens illos Jesus, v. 27
ait, Apud homines impossibile est, sed non apud
Deum: omnia enim possibilia sunt apud Deum.
* Et cœpit Petrus ei dicere, Ecce nos reliqui- v. 28
mus omnia, et secuti sumus te. * Respondens v. 29
Jesus ait, Amen dico vobis, nemo est qui reli-
querit domum, aut fratres, aut sorores, aut ma-
trem, aut patrem, aut filios, aut agros propter
me et propter Evangelium, * qui non accipiat v. 30
centies tantum nunc in tempore hoc: domos, et
fratres, et sorores, et matres, et filios, et agros,
cum persecutionibus, et in sæculo futuro vitam
æternam. * Multi autem erunt primi novissimi, v. 31
C et novissimi primi. *Et paulo post.* * Scitis quia v. 42
ii, qui videntur principari gentibus, dominan-
tur eis, et principes eorum potestatem habent
ipsorum. * Non ita est autem in vobis; sed qui- v. 43
cumque voluerit fieri major, erit vester mini-
ster; * et quicumque voluerit in vobis primus v. 44
esse, erit omnium servus. * Nam et Filius ho- v. 45
minis non venit ut ministraretur ei, sed ut mi-
nistraret, et daret animam suam redemptionem
pro multis. *Et aliquanto post:* * Et respondens Marci 11.
Jesus, ait eis, Habete fidem Dei. * Amen dico v. 22
vobis, quicumque dixerit huic monti, Tollere v. 23
et mittere in mare; et non hæsitaverit in corde
suo, sed crediderit, quia quodcumque dixerit
fiat, fiet ei. * Propterea dico vobis, Omnia quæ- v. 24
cumque orantes petitis, credite quia accipietis,
D et (e) venient vobis. * Et cum stabitis ad oran- e
dum, dimittite si quid habetis adversus aliquem; v. 25
ut et Pater vester qui in cælis est, dimittat vo-
bis peccata vestra. * Quod si vos non dimiseri- v. 26
tis, nec Pater vester qui in cælis est, dimittet
vobis peccata vestra. *Item post aliquantum:* * Marci 12.
Respondens autem Jesus, dixit illis, Reddite v. 17
igitur quæ sunt Cæsaris Cæsari, et quæ sunt
Dei Deo. *Et alio loco:* * Et accessit unus de Scri- v. 28
bis qui audierat illos conquirentes, et videns
quia bene illis responderit, interrogavit eum,

(a) Regius cod. juxta Græc. *post me sequi*: sic etiam antiqua Corb. Biblia.
(b) Vulgata, *confundetur eum*.
(c) In editis addebatur, *frigidæ*: quod abest a MSS. et a sacris Bibliis.
(d) Vulgata, *procurrens*. Græc. προσδραμών, *adcurrens*.
(e) Vulgata, *et evenient*.

v. 29 quod esset primum omnium mandatum. * Jesus
autem respondit ei, Quia primum omnium man-
datum est, Audi Israel, Dominus Deus tuus Deus
v. 30 unus est. * Et, Diliges Dominum Deum tuum ex
toto corde tuo, et ex tota anima tua, et ex tota
mente tua, et ex tota virtute tua: hoc est pri-
v. 31 mum mandatum. * Secundum autem simile est
illi, Diliges proximum tuum tamquam teipsum.
v. 32 Majus horum aliud mandatum non est. * Et ait
illi Scriba, Bene magister in veritate dixisti,
quia unus est Deus, et non est alius præter eum:
v. 33 * et ut diligatur ex toto corde, et ex toto intel-
lectu, et ex tota anima, et ex tota fortitudine:
et diligere proximum tamquam seipsum, majus
v. 34 est omnibus holocaustomatibus et sacrificiis. *
Jesus autem videns quod sapienter respondisset,
dixit illi, Non es longe a regno Dei. Et nemo
v. 38 jam audebat eum interrogare. *Et paulo post:* *
Cavete a Scribis, qui volunt in stolis ambulare,
v. 39 et salutari in foro, * et in primis cathedris se-
dere in synagogis, et primos discubitus in cœ-
v. 40 nis: * qui devorant domos viduarum sub obten-
a tu prolixæ orationis, hi (a) accipiunt prolixius
v. 41 judicium. * Et sedens Jesus contra gazophyla-
cium, adspiciebat quomodo turba jactaret æs in
gazophylacium: et multi divites jactabant mul-
v. 42 ta. * Cum venisset autem una vidua pauper, mi-
v. 43 sit duo minuta, quod est quadrans: * et convo-
cans discipulos, ait illis, Amen dico vobis, quo-
niam vidua hæc pauper plus omnibus misit, qui
v. 44 miserunt in gazophylacium. * Omnes enim ex eo
quod abundabat illis miserunt; hæc vero de pe-
nuria sua omnia, quæ habuit, misit, totum vi-
Marci 13. ctum suum. *Et paulo post:* * Et cum duxerint
v. 11 vos tradentes, nolite præcogitare quid loquami-
ni, sed quod datum fuerit vobis in illa hora, id
loquimini. Non enim estis vos loquentes, sed
v. 13 Spiritus-sanctus. *Et post paululum:* * Et eritis
odio omnibus propter nomen meum. Qui autem
sustinuerit in finem, hic salvus erit. *Et alio in*
v. 33 *loco:* * Videte, vigilate, et orate; nescitis enim
v. 34 quando tempus sit. * Sicut homo qui peregre
profectus, reliquit domum suam, et dedit servis
suis potestatem cujusque operis, et janitori præ-
v. 35 cepit ut vigilet. * Vigilate ergo; nescitis enim
quando dominus domus veniat; sero, an media
v. 36 nocte, an galli cantu, an mane: * ne cum vene-
v. 37 rit repente, inveniat vos dormientes. * Quod au-
tem vobis dico, omnibus dico, Vigilate.

De Evangelio secundum Lucam.

Lucæ 2. GLORIA in altissimis Deo, et in terra pax ho-
et 14 minibus bonæ voluntatis. *Et aliquanto post:*
Lucæ 3. v. 10 * Et interrogabant eum turbæ, dicentes, Quid
v. 11 ergo faciemus? * Respondens autem, dicebat il-
lis, Qui habet duas tunicas, det non habenti,
v. 12 et qui habet escas, similiter faciat. * Venerunt
autem et publicani ut baptizarentur, et dixerunt
v. 13 ad illum, Magister, quid faciemus? * At ille di-
A xit ad eos, Nihil amplius quam quod constitutum
est vobis, faciatis. * Interrogabant autem eum v. 14
et milites, dicentes, Quid faciemus et nos? Et
ait illis, Neminem concutiatis, neque calumniam
faciatis, et contenti estote stipendiis vestris. *Et*
post aliquantum: * Beati pauperes; quia vestrum Lucæ 6.
est regnum Dei. Beati qui nunc esuritis; quia v. 20
saturabimini: * Beati qui nunc fletis; quia ride- v. 21
bitis. * Beati eritis, cum vos oderint homines, v. 22
et cum separaverint vos, et exprobraverint, et
ejecerint nomen vestrum tamquam malum pro-
pter Filium hominis. * Gaudete in illa die, et v. 23
exultate; ecce enim merces vestra multa est in
cælo: secundum enim hæc faciebant Prophetis
patres eorum. * Verumtamen væ vobis divitibus; v. 24
quia habetis consolationem vestram. * Væ vobis v. 25
B qui saturati estis: quia esurietis. Væ vobis qui
ridetis nunc; quia lugebitis, et flebitis. * Væ v. 26
cum benedixerint vobis (b) omnes homines: se- b
cundum hæc faciebant pseudoprophetis patres
eorum. * Sed vobis dico qui auditis, Diligite ini- v. 27
micos vestros, benefacite iis, qui vos oderunt.
* Benedicite maledicentibus vobis. Orate pro ca- v. 28
lumniantibus vos. * Et qui te percutit in maxil- v. 29
lam, præbe et alteram; et ab eo, qui aufert ti-
bi vestimentum tuum, etiam tunicam noli prohi-
bere. * Omni autem petenti te, tribue; et qui v. 30
aufert quæ tua sunt, ne repetas. * Et prout vul- v. 31
tis ut faciant vobis homines, facite illis simili-
ter. * Et si diligitis eos qui vos diligunt, quæ v. 32
vobis est gratia? nam et peccatores diligentes
se diligunt. * Et si benefeceritis iis qui vobis be- v. 33
C nefaciunt, quæ vobis est gratia? si quidem et
peccatores hoc faciunt. * Et si mutuum dederitis v. 34
iis, a quibus speratis recipere, quæ gratia est
vobis? nam et peccatores peccatoribus fœnerant,
ut recipiant æqualia. * Verumtamen diligite ini- v. 35
micos vestros; benefacite, et mutuum date ni-
hil inde sperantes: et erit merces vestra multa,
et eritis filii Altissimi; quia ipse benignus est
super ingratos et malos. * Estote ergo miseri- v. 36
cordes, sicut et Pater vester misericors est. * v. 37
Nolite judicare, et non judicabimini. Nolite con-
demnare, et non condemnabimini. Dimittite, et
dimittemini. * Date, et dabitur vobis. Mensuram v. 38
bonam, et confertam, et coagitatam, et super-
fluentem dabunt in sinum vestrum. Eadem quip-
pe mensura, qua mensi fueritis, remetietur vo-
D bis. * Dicebat autem illis et similitudinem, Num- v. 39
quid potest cæcus cæcum ducere? nonne ambo
in foveam cadunt? * Non est discipulus super v. 40
magistrum: perfectus autem erit, si sit sicut
magister ejus. * Quid autem vides festucam in v. 41
oculo fratris tui, trabem autem quæ in oculo
tuo est, non consideras? * Aut quomodo potes v. 42
dicere fratri tuo, Frater, sine ejiciam festucam
de oculo tuo: ipse in oculo tuo trabem non vi-
dens? Hypocrita, ejice primum trabem de ocu-
lo tuo, et tunc perspicies ut educas festucam de
oculo fratris tui. * Non est enim arbor bona quæ v. 43

(a) Vulgata, *accipient.*
(b) Vox *omnes* abest nunc a Vulgata: sed extabat in antiquis Corb. Bibliis, et in Græco.

a facit fructus malos, neque arbor mala faciens (*a*)
v. 44 fructum bonum. * Unaquæque arbor de fructu
suo cognoscitur. Neque enim de spinis colligunt
v. 45 ficus, neque de rubo vindemiant uvas. * Bonus
homo de bono thesauro cordis sui profert bo-
num; et malus homo de malo thesauro profert
v. 46 malum. Ex abundantia cordis os loquitur, *
Quid autem vocatis me, Domine, Domine; et
v. 47 non facitis quæ dico? * Omnis qui venit ad me,
et audit sermones meos, et facit eos, ostendam
v. 48 vobis cui similis sit. * Similis est homini ædifi-
canti domum, qui fodit in altum, et posuit fun-
damentum supra petram. Inundatione autem fa-
cta, illisum est flumen domui illi, et non potuit
v. 49 eam movere; fundata enim erat super petram. *
Qui autem audit, et non facit, similis est homi-
ni ædificanti domum suam supra terram sine
fundamento: in quam illisus est fluvius, et con-
tinuo cecidit, et facta est ruina domus illius ma-
Lucæ 7. gna: *Et post aliquantum:* * Cui ergo similes di-
v. 31 cam homines generationis hujus, et cui similes
v. 32 sunt? * Similes sunt pueris sedentibus in foro,
et loquentibus ad invicem, et dicentibus, Can-
b tavimus vobis (*b*) tibiis, et non saltastis; lamen-
v. 33 tavimus, et non plorastis. * Venit enim Johan-
nes Baptista neque manducans panem, neque
v. 34 bibens vinum, et dicitis; Dæmonium habet. *
Venit Filius hominis manducans et bibens, et
dicitis, Ecce homo devorator et bibens vinum,
v. 35 amicus publicanorum et peccatorum. * Et justi-
Lucæ 8. ficata est sapientia ab omnibus filiis suis. *Item*
v. 11 *post aliquantum:* * Est autem hæc parabola:
v. 12 Semen est verbum Dei. * Qui autem secus viam
sunt, ii sunt qui audiunt, deinde venit diabolus,
et tollit verbum de corde eorum, ne credentes
v. 13 salvi fiant. * Nam qui supra petram, qui cum
audierint, cum gaudio suscipiunt verbum; et hi
c radices non habent, (*c*) quia ad tempus credunt,
v. 14 et in tempore tentationis recedunt, * Quod au-
tem in spinas cecidit, ii sunt qui audierunt, et
a sollicitudinibus et divitiis et voluptatibus vitæ
v. 15 euntes suffocantur, et non referunt fructum. *
Quod autem in bonam terram, ii sunt qui in
corde bono et optimo audientes verbum reti-
v. 16 nent, et fructum afferunt in patientia. * Nemo
autem lucernam accendens, operit eam vase,
aut subtus lectum ponit; sed supra candelabrum
v. 17 ponit, ut intrantes videant lumen. * Non enim
est occultum quod non manifestetur, nec abscon-
ditum quod non cognoscatur, et in palam veniat.
v. 18 * Videte ergo quomodo (*d*) audistis. Qui enim
d habet, dabitur illi; et quicumque non habet,
etiam quod putat se habere, auferetur ab illo.
Lucæ 9. *Et post aliquantum:* * Convocatis autem duo-
v. 1 decim Apostolis, dedit illis virtutem et potesta-
tem super omnia dæmonia, et ut languores cu-
v. 2 rarent. * Et misit illos prædicare regnum Dei,

A et sanare infirmos. * Et ait ad illos, Nihil tule- v. 3
ritis in via, neque virgam, neque peram, ne-
que panem, neque pecuniam, neque duas tuni-
cas habeatis. * Et in quamcumque domum intra- v. 4
veritis, ibi manete, et inde ne exeatis. * Et qui- v. 5
cumque non receperint vos, exeuntes de civita-
te illa, etiam pulverem pedum vestrorum excu-
tite in testimonium super illos. * *Item post ali-* v. 23
quantum: * Dicebat autem ad omnes, Si quis
vult post me venire, abneget semetipsum, et
tollat crucem suam (*e*) quotidie, et sequatur me. e
* Qui enim voluerit animam suam salvam face- v. 24
re, perdet illam. Nam qui perdiderit animam
suam propter me, salvam faciet illam. * Quid v. 25
enim proficit homo, si lucretur universum mun-
dum, se autem ipsum perdat, et detrimentum
B sui (*f*) fiat? * Nam qui me erubuerit et meos f
sermones, hunc Filius hominis erubescet, cum v. 26
venerit in majestate sua, et Patris, et sancto-
rum Angelorum. *Et alio loco:* * Intravit autem v. 46
cogitatio in eos, quis eorum major esset. * At v. 47
Jesus videns cogitationes cordis illorum, appre-
hendens puerum statuit eum secus se, * et ait v. 48
illis, Quicumque susceperit puerum istum in
nomine meo, me recipit: et quicumque me re-
ceperit, recipit eum qui me misit. Nam qui mi-
nor est inter omnes vos, hic major est. *Et post*
aliquantum: * Ait autem ad alterum, Sequere v. 59
me. Ille autem dixit, Domine, permitte mihi
primum ire, et sepelire patrem meum. * Dixit- v. 60
que ei Jesus, Sine ut mortui sepeliant mortuos
suos: tu autem vade, annuntia regnum Dei. * v. 61
C Et ait alter, Sequar te, Domine, sed primum
permitte mihi renuntiare iis (*g*) qui domi sunt. g
* Ait ad illum Jesus. Nemo mittens manum suam v. 62
in aratrum, et respiciens retro, aptus est regno
Dei. *Et post paululum:* * Ecce ego mitto vos Lucæ 10.
sicut agnos inter lupos. * Nolite portare saccu- v. 3
lum, neque peram, neque calceamenta, et ne- v. 4
minem per viam salutaveritis. * In quamcum- v. 5
que domum intraveritis, primum dicite, Pax
huic domui. * Et si ibi fuerit filius pacis, requie- v. 6
scet super illum pax vestra: sin autem, ad vos
revertetur. * In eadem autem domo manete eden- v. 7
tes et bibentes quæ apud illos sunt; dignus enim
est operarius mercede sua. Nolite transire de
domo in domum. * Et in quamcumque civitatem v. 8
intraveritis, et susceperint vos, manducate quæ-
D cumque apponuntur vobis; * et curate infirmos v. 9
qui in illa sunt, et dicite illis, Appropinquavit
in vos regnum Dei. * In quamcumque civitatem v. 10
intraveritis, et non receperint vos, exeuntes in
plateas ejus, dicite, * Etiam pulverem qui adhæ- v. 11
sit nobis de civitate vestra, extergimus in vos,
tamen hoc scitote, quia appropinquavit regnum
Dei. * Dico vobis, quia Sodomis in die illa re- v. 12
missius erit quam illi civitati. *Et post paululum:*

(a) Regius codex, *fructus bonos.*
(b) In Regio MS. deest hic, *tibiis*: neque additur ista vox Matth. II. v. 17. cum tamen Græcum, ηὐλήσαμεν, quod verbum utroque loco habetur, non sit simpliciter *cecinimus*, sed *cecinimus tibiis.*
(c) In sacris Bibliis, *quid ad tempus.*
(d) Vulgata in excusis, *audiatis*: in antiquis autem Corb. Bibliis, *auditis.*
(e) In MSS. Regio et Carnotensi non additur *quotidie.*
(f) Vulgata, *faciat.*
(g) Sic etiam in Corb. Bibliis habebat Vulgata; licet nunc in excusis ferat, *his quæ domi sunt*, neutro genere, non masculino.

v. 20 • Verumtamen in hoc nolite gaudere, quia spiri-
tus vobis subjiciuntur: gaudete autem, quod no-
mina vestra scripta sunt in cœlis. *Et post pau-*
v. 25 *lulum:* • Ecce quidam legisperitus surrexit,
tentans illum, et dicens, Magister, quid facien-
v. 26 do vitam æternam possidebo? • At ille dixit ad
eum, In Lege quid scriptum est? quomodo le-
v. 27 gis? • Ille respondens dixit, Diliges Dominum
Deum tuum ex toto corde tuo, et ex tota anima
tua, et ex omnibus viribus tuis, et ex omni men-
te tua, et proximum tuum sicut teipsum. *Et pau-*
et 36 *lo post:* • Quis horum trium videtur tibi proxi-
v. 37 mus fuisse illi, qui incidit in latrones? • At il-
le dixit, Qui fecit misericordiam in illum. Et ait
illi Jesus, Vade, et tu fac similiter. *Et post pau-*
v. 41 *lulum:* • Martha, Martha, sollicita es et turba-
v. 42 ris erga plurima: • porro unum est necessarium:
v. 43 • Maria optimam partem elegit, quæ non aufe-
Lucæ 11. retur ab ea. *Item post paululum:* • Cum oratis,
v. 2 *inquit*, dicite, Pater, sanctificetur nomen tuum:
v. 3 Adveniat regnum tuum: • Panem nostrum quo-
a tidianum da nobis (*a*) hodie: • Et dimitte nobis
v. 4 peccata nostra, si quidem et ipsi dimittimus omni
debenti nobis: Et ne nos inducas in tentationem.
v. 5 • Et ait ad illos, Quis vestrum habebit amicum,
et ibit ad illum media nocte, et dicet illi, Ami-
v. 6 ce, commoda mihi tres panes, • quoniam ami-
cus meus venit de via ad me, et non habeo quod
v. 7 ponam ante illum: • et ille de intus respondens,
dicat, Noli mihi molestus esse, jam ostium clau-
sum est, et pueri mei mecum sunt in cubili, non
v. 8 possum surgere et dare tibi. • Et ille si perse-
veraverit pulsans, dico vobis, et si non dabit
illi surgens eo quod amicus ejus sit; propter im-
probitatem tamen ejus surget, et dabit illi quot-
v. 9 quot habet necessarios. • Et ego vobis dico, Pe-
tite, et dabitur vobis: quærite, et invenietis:
v. 10 pulsate, et aperietur vobis. • Omnis enim qui
petit, accipit; et qui quærit, invenit; et pulsan-
v. 11 ti aperietur. • Quis autem ex vobis patrem petit
panem, numquid lapidem dabit illi? Aut piscem,
v. 12 numquid pro pisce serpentem dabit illi? • Aut
si petierit ovum, numquid porriget illi scorpio-
v. 13 nem? • Si ergo cum sitis mali, nostis bona data
dare filiis vestris; quanto magis Pater vester de
cœlo dabit spiritum bonum petentibus se. *Et*
v. 27 *paulo post:* • Factum est autem cum hæc dice-
ret, extollens vocem quædam mulier de turba,
dixit illi, Beatus venter qui te portavit, et ube-
v. 28 ra quæ suxisti. • At ille dixit, Immo beati qui
audiunt verbum Dei, et custodiunt illud. *Et pau-*
v. 37 *lo post:* • Et cum loqueretur, rogavit illum qui-
dam Pharisæus, ut pranderet apud se: et in-
v. 38 gressus recubuit. • Pharisæus autem cœpit in-
tra se reputans dicere, quare non baptizatus es-
v. 39 set ante prandium: • Et ait Dominus ad illum,
Nunc vos Pharisæi quod de foris est calicis et
catini, mundatis; quod autem intus est vestrum,
v. 40 plenum est rapina et iniquitate. • Stulti, nonne
A qui fecit quod de foris est, etiam quod intus est
fecit? • Verumtamen quod superest, date elee- v. 41
mosynam, et ecce omnia munda sunt vobis. • v. 42
Sed væ vobis Pharisæis, quia decimatis men-
tham, et rutam, et omne olus, et præteritis ju-
dicium et caritatem Dei. Hæc autem oportuit fa-
cere, et illa non omittere. • Væ vobis Pharisæis, v. 43
quia diligitis primas cathedras in synagogis, et
salutationes in foro. • Væ vobis, quia estis ut v. 44
monumenta quæ non apparent, et homines am-
bulantes supra nesciunt. • Respondens autem v. 45
quidam ex legisperitis, ait illi, Magister, hæc
dicens, etiam nobis contumeliam facis. • At ille v. 46
ait, Etiam vobis legisperitis væ; quia oneratis
homines oneribus, quæ (*b*) portare non possunt, b
et ipsi uno digito vestro non tangitis sarcinas.
B *Et alio loco:* • Attendite a fermento Pharisæo- Lucæ 12.
rum, quod est hypocrisis. *Et paulo post:* • Dico v. 1
autem vobis amicis meis, ne terreamini ab iis, v. 4
qui occidunt corpus, et post hæc non habent
amplius quid faciant. • Ostendam autem vobis v. 5
quem timeatis. Timete eum, qui postquam oc-
ciderit, habet potestatem mittere in gehennam:
ita dico vobis, hunc timete. • Nonne quinque v. 6
passeres veneunt dipondio, et unus ex illis non
est in oblivione coram Deo? • Sed et capilli ca- v. 7
pitis vestri omnes numerati sunt. Nolite ergo ti-
mere; multis passeribus pluris estis. • Dico au- v. 8
tem vobis, Omnis quicumque confessus fuerit
me coram hominibus, et Filius hominis confite-
bitur (*c*) in illo coram Angelis Dei: • qui autem c
negaverit me coram hominibus, denegabitur co- v. 9
C ram Angelis Dei. • Et omnis qui dicit verbum v. 10
in Filium hominis, remittetur illi: ei autem qui
in Spiritum-sanctum blasphemaverit, non re-
mittetur. • Cum autem inducent vos in synago- v. 11
gas, et ad magistratus, et potestates, nolite
solliciti esse qualiter aut quid respondeatis, aut
quid dicatis: • Spiritus enim sanctus docebit vos v. 12
in ipsa hora, quæ oporteat dicere. • Ait autem v. 13
ei quidam de turba, Magister dic fratri meo ut
dividat mecum hereditatem. • At ille dixit ei, v. 14
Homo, quis me constituit judicem, aut diviso-
rem supra vos? • Dixitque ad illos, Videte, et v. 15
cavete ab omni avaritia; quia non in abundantia
cujusquam vita ejus est, ex his quæ possidet. • v. 16
Dixit autem similitudinem ad illos, dicens, Ho-
minis cujusdam divitis uberes fructus ager at-
D tulit; • et cogitabat intra, dicens, Quid faciam, v. 17
quia non habeo quo congregem fructus meos? • v. 18
Et dixit, Hoc faciam destruam horrea mea, et
majora faciam, et illuc congregabo omnia quæ
nata sunt mihi, et bona mea; • et dicam animæ v. 19
meæ, Anima habes multa bona posita in annos
plurimos, requiesce, comede, bibe, epulare. • v. 20
Dixit autem illi Deus, Stulte, hac nocte animam
tuam repetunt a te; quæ autem parasti cujus
erunt? • Sic est omnis qui sibi thesaurizat, et v. 21
non est in Deum dives. • Dixitque ad discipulos v. 22

(a) In vetustis Corb. Bibliis, *cotidie*; juxta Græc. τὸ καθ' ἡμέραν.

(b) Regius codex hic, *quæ portari non possunt*: sic etiam antiqua Corb. Biblia. Græcus vero textus δυσβάστακτα, id est difficilia portatu.

(c) Ita codices omnes hujus Speculi; juxta Græcum, ὁμολογήσει ἐν αὐτῷ: qui etiam proxime ante habet, ὃς ἂν ὁμολογήσῃ ἐν ἐμοί.

suos, ideo dico vobis, nolite solliciti esse animæ vestræ, quid manducetis; neque corpori,
v. 23 quid vestiamini. * Anima plus est quam esca,
v. 24 et corpus quam vestimentum. * Considerate corvos, quia non seminant, neque metunt; quibus non est cellarium, neque horreum; et Deus pa-
v. 25 scit illos: quanto magis vos pluris estis illis? * Quis autem vestrum cogitando potest adjicere ad
v. 26 staturam suam cubitum unum? * Si ergo neque quod minimum est potestis, quid de ceteris sol-
v. 27 liciti estis? * Considerate lilia (a) quomodo cre-
a scunt; non laborant, neque nent. Dico autem vobis, nec Salomon in omni gloria sua vestieba-
v. 28 tur sicut unum ex istis. * Si autem fœnum agri quod hodie in agro est, et cras in clibanum mittitur, Deus sic vestit; quanto magis vos pusil-
v. 29 læ fidei? * Et vos nolite quærere quid manducetis, aut quid bibatis; et nolite in sublime tolli.
v. 30 * Hæc enim omnia gentes mundi inquirunt: Pa-
v. 31 ter autem vester scit quoniam his indigetis. *
b Verumtamen quærite (b) regnum Dei, et hæc
v. 32 omnia adjicientur vobis. * Nolite timere pusillus grex; quia complacuit Patri vestro dare vo-
v. 33 bis regnum. * Vendite quæ possidetis, et date eleemosynam. Facite vobis saccolos qui non veterascunt, thesaurum non deficientem in cælis;
v. 34 quo fur non appropiat, neque tinea corrumpit. * Ubi enim thesaurus vester, ibi et cor vestrum
v. 40 erit. *Et post paululum:* * Et vos estote parati;
c quia qua hora non putatis Filius hominis (c) ve-
v. 41 niet. * Ait autem ei Petrus, Domine ad nos di-
v. 42 cis hanc parabolam, an et ad omnes? * Dixit autem Dominus, Quis, putas, est fidelis dispensator et prudens, quem constituit dominus supra familiam suam, ut det illis in tempore tritici
v. 43 ci mensuram? * Beatus ille servus, quem cum
v. 44 venerit dominus, invenerit ita facientem. * Vere dico vobis, supra omnia quæ possidet, con
v. 45 stituet illum. * Quod si dixerit servus ille in corde suo, Moram facit dominus meus venire, et cœperit percutere pueros et ancillas, et edere,
v. 46 et bibere, et inebriari: * veniet dominus servi illius in die, qua non sperat, et hora qua nescit, et dividet eum, partemque ejus cum infi-
v. 47 delibus ponet. * Ille autem servus, qui cognovit voluntatem domini sui, et non præparavit, et non fecit secundum voluntatem ejus, vapulabit
v. 48 multis: * qui autem non cognovit, et fecit digna plagis, vapulabit paucis. Omni autem cui multum datum est, multum quæretur ab eo; et cui commendaverunt multum, plus repetunt ab
v. 56 eo. *Item paulo post:* * Hypocritæ, faciem terræ et cæli nostis probare; hoc autem tempus quomodo non probatis? Quid autem et a vobis ipsis
Lucæ 13. non judicatis quod justum est? *Et aliquanto*
v. 24 *post:* * Contendite intrare per angustam portam:
A quia multi, dico vobis, quærent intrare, et non
poterunt. *Et alio loco:* * Dicebat autem ad invi- Lucæ 14.
tatos parabolam, intendens quomodo primos ac- v. 7
cubitus eligerent, dicens ad illos: * Cum invi- v. 8
tatus fueris ad nuptias, non discumbas in primo loco; ne forte honoratior te sit invitatus ab
eo, * et veniens is qui te et illum vocavit, dicat v. 9
tibi, Da huic locum; et tunc incipias cum rubo-
re novissimum locum tenere. * Sed cum vocatus v. 10
fueris, vade, recumbe in novissimo loco; ut cum venerit qui te invitavit, dicat tibi, Amice, adscende superius: tunc erit tibi gloria coram si-
mul discumbentibus. * Quia omnis qui se exal- v. 11
tat, humiliabitur; et qui se humiliat, exaltabi-
tur. * Dicebat autem et ei, qui se invitaverat, v. 12
Cum facis prandium vel cœnam noli vocare ami-
B cos tuos, neque fratres tuos, neque cognatos, neque vicinos divites; ne forte et ipsi te reinvi-
tent, et fiat tibi retributio. * Sed cum facis con- v. 13
vivium, voca pauperes, debiles, claudos, cæ-
cos; * et beatus eris, quia non habent retribue- v. 14
re tibi: retribuetur enim tibi in (d) retributione d
justorum. *Et paulo post:* * Si quis venit ad me, v. 26
et non odit patrem suum, et matrem, et uxorem, et filios, et fratres, et sorores, adhuc autem et animam suam, non potest meus esse di-
scipulus. * Et qui non bajulat crucem suam, et v. 27
venit post me, non potest meus esse discipulus.
* Quis enim ex vobis volens turrim ædificare, v. 28
non prius sedens computat sumtus, qui neces-
sarii sunt, si habeat ad perficiendum; * ne po- v. 29
stea quam posuerit fundamentum, et non po-
C tuerit perficere, omnes qui vident, incipiant il-
ludere ei, * dicentes, quia hic homo cœpit ædi- v. 30
ficare, et non potuit consummare? * Aut quis v. 31
rex iturus committere bellum adversus alium regem, non sedens prius cogitat, si possit cum decem millibus occurrere ei, qui cum viginti
millibus venit ad se? * Alioquin adhuc illo lon- v. 32
ge agente, legationem mittens, rogat ea quæ
pacis sunt. * Sic ergo omnis ex vobis, qui non v. 33
renuntiat omnibus quæ possidet, non potest meus
esse discipulus. *Et post aliquantum:* * Et ego Lucæ 16.
vobis dico, Facite vobis amicos de mammona v. 9
iniquitatis, ut cum defeceritis, recipiant vos in
æterna tabernacula. * Qui fidelis est in minimo, v. 10
et in majori fidelis est; et qui in modico iniquus
est, et in majori iniquus est. * Si ergo in ini- v. 11
D quo mammona fideles non fuistis; (e) * quod ve- e
strum est quis dabit vobis? * Nemo servus potest v. 12
duobus dominis servire: aut enim unum odiet, v. 13
et alterum diliget; aut uni adhærebit, et alterum contemnet. Non potestis Deo servire et
mammonæ. * Audiebant autem hæc omnia Pha- v. 14
risæi, qui erant avari; et deridebant illum. * v. 15
Et ait illis, Vos estis qui justificatis vos coram

(a) Editi, *lilia agri*. Abest *agri* a regio MS. necnon a sacris Bibliis, quæ eadem voce etiam in subsequenti versiculo carent.
(b) Vulgata habet nunc, *quærite primum regnum Dei et justitiam ejus*: at in antiquis Corb. Bibl. carebat his verbis *primum*, et *justitiam ejus*, quæ a Græco etiam textu absunt et ab omnibus codicibus hujus Speculi.
(c) In MSS. et in antiquis Corb. Bibl. *venit*: in Græco ἔρχεται.
(d) Vulgata, *in resurrectione*. Græc. ἐν τῇ ἀναστάσει.
(e) Locus ex sacris Bibliis redintegrandus hunc in modum: *Si ergo in iniquo mammona fideles non fuistis; quod verum est, quis credet vobis? Et si in alieno fideles non fuistis; quod verum est, quis credet vobis? Et si in alieno fideles non fuistis; quod vestrum est, quis dabit vobis?*

hominibus: Deus autem novit corda vestra: quia
quod hominibus altum est, abominatio est ante
v. 18 Deum. *Et post paucos versus :* * Omnis qui di-
mittit uxorem suam, et ducit alteram, mœcha-
Lucæ 17. tur. *Et post paululum :* * Impossibile est ut non
v. 1 veniant scandala: væ autem illi, per quem ve-
v. 2 niunt. * Utilius est illi, si lapis molaris impo-
natur circa collum ejus, et projiciatur in ma-
re, quam ut scandalizet unum de pusillis istis.
v. 3 * Adtendite vobis, Si peccaverit frater tuus, in-
crepa illum; et si pœnitentiam egerit, dimitte
v. 4 illi. * Et si septies in die peccaverit in te, et
septies in die conversus fuerit ad te, dicens,
Lucæ 18. Pœnitet me, dimitte illi. *Et alio loco :* * Dixit
v. 9 autem ad quosdam, qui in se confidebant tam-
quam justi, et aspernabantur ceteros, parabo-
v. 10 lam istam: * Duo homines adscenderunt in tem-
plum ut orarent, unus Pharisæus, et alter Pu-
v. 11 blicanus: * Pharisæus stans hæc apud se ora-
bat, Deus, gratias ago tibi, quia non sum sicut
ceteri hominum, raptores, injusti, adulteri,
v. 12 veluti etiam hic Publicanus: * jejuno bis in sab-
v. 13 bato, decimas do omnium quæ possideo. * Et
Publicanus a longe stans, nolebat nec oculos ad
cælum levare: sed percutiebat pectus suum, di-
v. 14 cens, Deus, propitius esto mihi peccatori. * Di-
co vobis, descendit hic justificatus in domum
suam ab illo. Quia omnis qui se exaltat, humi-
v. 15 liabitur; et qui se humiliat, exaltabitur. * Affe-
rebant autem ad illum et infantes, ut eos tange-
ret. Quod cum viderent discipuli, increpabant
v. 16 illos. * Jesus autem convocans illos, dixit, Si-
nite pueros venire ad me, et nolite eos vetare.
v. 17 Talium est enim regnum Dei. * Amen dico vo-
bis, quicumque non acceperit regnum Dei sicut
v. 18 puer, non intrabit in illud. * Et interrogavit
eum quidam princeps, dicens, Magister bone,
v. 19 quid faciens, vitam æternam possidebo? * Dixit
autem Jesus, Quid me dicis bonum? Nemo bo-
v. 20 nus, nisi solus Deus. * Mandata nosti? Non oc-
cides, Non mœchaberis, Non furtum facies, Non
falsum testimonium dices, honora patrem tuum
v. 21 et matrem. * Qui ait, Hæc omnia custodivi a ju-
v. 22 ventute mea. * Quo audito, Jesus ait ei, Adhuc
tibi unum deest: omnia quæcumque habes ven-
de, et da pauperibus, et habebis thesaurum in
v. 23 cælo; et veni, sequere me. * His ille auditis,
v. 24 contristatus est; quia dives erat valde. * Videns
autem illum Jesus tristem factum, dixit, Quam
difficile qui pecunias habent, in regnum Dei in-
v. 25 trabunt! * Facilius est enim camelum per fora-
men acus transire, quam divitem intrare in re-
v. 26 gnum Dei. * Et dixerunt qui audiebant, Et quis
v. 27 potest salvus fieri? * Ait illis, Quæ impossibi-
lia sunt apud homines, possibilia sunt apud
v. 28 Deum. * Ait autem Petrus, Ecce nos dimisimus
v. 29 omnia, et secuti sumus te. * Qui dixit eis. Amen
dico vobis, nemo est qui reliquit domum, aut
parentes, aut fratres, aut uxorem, aut filios,
v. 30 propter regnum Dei, * et non recipiat multo
plura in hoc tempore, et in sæculo venturo vi-

A tam æternam. *Et alibi :* * Stans autem Zachæus, Lucæ 19.
dixit ad Dominum, Ecce dimidium bonorum v. 8
meorum, Domine, do pauperibus, et si quid
aliquem defraudavi, reddo quadruplum. * Ait v. 9
Jesus ad eum, Quia hodie salus domui huic fa-
cta est, eo quod et ipse filius est Abrahæ. * Ve- v. 10
nit enim Filius hominis quærere et salvum fa-
cere quod perierat. *Et post aliquantum :* * Red- Lucæ 20.
dite ergo quæ sunt Cæsaris Cæsari, et quæ sunt v. 25
Dei Deo. *Et alio loco :* * Audiente autem omni v. 45
populo, dixit discipulis suis, * Adtendite a Scri- v. 46
bis, qui ambulare volunt in stolis, et amant sa-
lutationes in foro, et primas cathedras in syna-
gogis, et primos discubitus in conviviis: * qui v. 47
devorant domos viduarum, simulantes longam
orationem: hi accipient damnationem majorem.
B * Respiciens autem vidit eos, qui mittebant mu- Lucæ 21.
nera sua in gazophylacium, divites: * vidit au- v. 1
tem et quamdam viduam pauperculam mitten- v. 2
tem æra minuta duo. * Et dixit, Vere dico vo- 3. 3
bis, quia vidua hæc pauper plus quam omnes
misit. * Nam et omnes hi ex abundanti sibi mi- v. 4
serunt in munera Dei: hæc autem ex eo quod
deest illi, omnem victum suum, quem habuit,
misit. *Item alio loco :* * Ponite ergo in cordibus v. 14
vestris, non præmeditari, quemadmodum re-
spondeatis. * Ego enim dabo vobis os et sapien- v. 15
tiam, cui non poterunt resistere et contradice-
re omnes adversarii vestri. * Trademini autem v. 16
a parentibus, et fratribus, et cognatis, et ami-
cis; et morte afficient ex vobis: * et eritis odio v. 17
omnibus propter nomen meum: * et capillus de v. 18
capite vestro non peribit. * in patientia vestra v. 19
C possidebitis animas vestras. *Et post aliquan-*
tum : * Adtendite autem vobis, ne forte graven- v. 34
tur corda vestra a crapula et ebrietate, et curis
hujus vitæ, et superveniat in vos repentina dies
illa. * Tamquam enim laqueus superveniet in v. 35
omnes, qui sedent super faciem omnis terræ. * v. 36
Vigilate itaque omni tempore orantes, ut digni
habeamini fugere omnia ista, quæ futura sunt,
et stare ante Filium hominis. *Item post aliquan-*
tum : * Facta est autem contentio inter eos, quis Lucæ 22.
eorum videretur esse major. * Dixit autem eis, v. 24
Reges gentium dominantur eorum, et qui pote- v. 25
statem habent super eos, benefici vocantur. * v. 26
Vos autem non sic: sed qui major est in vobis,
fiat sicut (*a*) junior; et qui præcessor est, sicut a
ministrator. * Nam quis major est, qui recum- v. 27
D bit, an qui ministrat? nonne qui recumbit? Ego
autem in medio vestrum sum sicut qui ministrat.
Et alio in loco. * Orate ne intretis in tentationem. v. 40

De Evangelio secundum Johannem.

Quomodo potestis vos credere, qui gloriam Johan. 5.
ab invicem accipitis, et gloriam quæ a solo v. 44
Deo est non quæritis? *Et post aliquantum :* * Johan. 8
Dixit autem Jesus, Nec ego te condemnabo. Va- v. 11
de, et amplius jam non peccare. *Et paulo post :*
* Si vos manseritis in sermone meo, vere disci- v. 31

(a) Editi cum Vulgata, *sicut minor.* At MSS. *sicut ju-*
nior; sicque etiam in antiquis Corb. Bibliis, juxta Græ-
cum, ὡς ὁ νεώτερος.

v. 32 puli mei eritis, * et cognoscetis veritatem, et
v. 34 veritas liberabit vos. *Et post paululum:* * Amen
amen dico vobis, quia omnis, qui facit pecca-
v. 5 tum, servus est peccati. *Et alibi:* * Amen, a-
men dico vobis, si quis sermonem meum serva-
Johan. 12. verit, non videbit mortem in æternum. *Et post*
v. 25 *aliquantum:* * Qui amat animam suam, perdet
eam: et qui odit animam suam in hoc mundo,
v. 26 in vitam æternam custodit eam. * Si quis mihi
ministrat, me sequatur: et ubi sum ego, illic
et minister meus erit. Si quis mihi ministrave-
rit, honorificabit eum Pater meus: *Et alio lo-*
v. 43 *co:* * Dilexerunt enim gloriam hominum magis
Johan. 13. quam gloriam Dei. *Et alibi:* * Vos vocatis me
v. 13 magister et Domine, et bene dicitis; sum ete-
v. 14 nim: * si ergo ego lavi pedes vestros Dominus
et magister, et vos debetis alter alterius lavare
v. 15 pedes. * Exemplum enim dedi vobis, ut quemad-
modum ego feci vobis, ita et vos faciatis. *Et*
v. 34 *paulo post:* * Mandatum novum do vobis, ut
diligatis invicem, sicut dilexi vos, ut et vos di-
v. 35 ligatis invicem. * In hoc cognoscent omnes quia
mei discipuli estis, si dilectionem habueritis ad
Johan. 14. invicem. *Et paulo post:* * Si diligitis me, man-
v. 15 data mea servate. *Et post paululum:* * Qui ha-
v. 21 bet mandata mea et servat ea, ille est qui dili-
git me: qui autem diligit me, diligetur a Patre
meo, et ego diligam eum, et manifestabo ei
a meipsum. *Et post (a) tres versus:* * Si quis di-
v. 23 ligit me, sermonem meum servabit; et Pater
meus diliget eum, et ad eum veniemus, et man-
v. 24 sionem apud eum faciemus. * Qui non diligit me,
Johan. 15. sermones meos non servat. *Et paulo post:* * Ma-
v. 4 nete in me, et ego in vobis. Sicut palmes non
potest facere fructum a semetipso, nisi manse-
rit in vite; sic nec vos, nisi in me manseritis.
v. 5 * Ego sum vitis, vos palmites: qui manet in me,
et ego in eo, hic fert fructum multum. Quia
v. 6 sine me nihil potestis facere. * Si quis in me
non manserit, mittetur foras, sicut palmes, et
arescet; et colligent eum, et in ignem mittent,
v. 7 et ardet. * Si manseritis in me, et verba mea
in vobis manserint; quodcumque volueritis, pe-
v. 8 tetis, et fiet vobis. * In hoc clarificatus est Pa-
ter meus, ut fructum plurimum afferatis, et
v. 9 efficiamini mei discipuli. * Sicut dilexit me Pa-
ter, et ego dilexi vos: manete in dilectione mea.
v. 10 * Si præcepta mea servaveritis, manebitis in
dilectione mea: sicut et ego Patris mei præce-
v. 11 pta servavi, et maneo in ejus dilectione. * Hæc
locutus sum vobis, ut gaudium meum in vobis
v. 12 sit, et gaudium vestrum impleatur. * Hoc est
præceptum meum, ut diligatis invicem, sicut
v. 13 dilexi vos. * Majorem hac dilectionem nemo ha-
bet, quam ut animam suam quis ponat pro a-
v. 17 micis suis. *Et paulo post:* * Hæc mando vobis,
ut diligatis invicem.

*Hæc de quatuor Evangeliis in hoc opere po-
nenda existimavi: ubi intelligi potest, tres E-
vangelistas: Matthæum scilicet et Marcum et*

(a) Regius codex MS. *Et post* IIII. *versus.*
(b) Regius MS. *quos consecraverat.*

A *Lucam, ideo nobis plura dedisse præcepta vi-
vendi: quia eam maxime secuti sunt partem,
quæ activa dicitur. Quia vero Johannes con-
templativam magis tenuit, ideo cum ejus Evan-
gelium supereminent ceteris, multo pauciora ta-
men in eo morum præcepta comperimus. Hinc
jam de illo libro, cui titulum dederunt, Actus
Apostolorum, commemoravimus quæ invenimus
omnino paucissima. Eo quippe rerum gestarum
continetur historia, quibus ædificatur fides, ma-
gisque ibi exempla quam præcepta conscripta
sunt.*

De libro Actuum Apostolorum.

Jacobus ergo loquens, * Propter quod, *inquit,* Act. 15.
B ego judico non inquietari eos, qui ex genti- v. 19
bus convertuntur ad Dominum; * sed scribere v. 20
ad eos ut abstineant se a contaminationibus si-
mulacrorum, et fornicatione, et suffocatis, et
sanguine. *Et paulo post:* * Visum est enim Spi- v. 28
ritui sancto et nobis, nihil ultra imponere vo-
bis oneris, quam hæc necessaria, * ut absti- v. 29
neatis vos ab immolatis simulacrorum, et san-
guine, et suffocato, et fornicatione, a quibus
custodientes vos, bene agetis. Valete. *Et post
multa, cum Paulus Apostolus præpositis Ec-
clesiæ, quos (b) congregaverat, loqueretur,* * b
Attendite, *inquit,* vobis, et universo gregi, in Act. 20.
quo vos Spiritus-sanctus posuit Episcopos, re- v. 28
gere Ecclesiam Dei, quam adquisivit sanguine
suo. *Et paulo post idem ad eosdem:* * Argen- v. 33
C tum, (c) aut aurum, aut vestem nullius concu- c
pivi, * ipsi scitis, quoniam ad ea quæ mihi o- v. 34
pus erant, et iis, qui mecum sunt ministrave-
runt manus istæ. * Omnia ostendi vobis, quo- v. 35
niam sic laborantes oportet suscipere infirmos,
ac meminisse verbi Domini Jesu, quoniam ipse
dixit, Beatius est magis dare quam accipere.
Et alio loco, cum Jacobus et qui cum eo erant, Act. 21.
Paulo apostolo loquerentur, dixerunt ei: * Vi- v. 20
des frater, quot millia sunt in Judæis, qui cre-
diderunt; et omnes æmulatores sunt Legis. * v. 21
Audierunt autem de te, quia discessionem do-
ceas a Moyse eorum, qui per gentes sunt, Ju-
dæorum, dicens, non debere eos circumcidere
filios suos, neque secundum consuetudinem in-
gredi. * Quid ergo est? Utique oportet conveni- v. 22
D re multitudinem; audient enim te supervenisse:
* hoc ergo fac quod tibi dicimus. Sunt nobis v. 23
viri quatuor votum habentes super se; * his v. 24
assumtis, sanctifica te cum illis, et impende in
illis ut radant capita, et scient omnes quia quæ
de te audierunt, falsa sunt, sed ambulas et ipse
custodiens Legem. * De iis autem qui credide- v. 25
runt ex gentibus, nos scripsimus judicantes,
ut abstineant se ab idolis, immolato, et sangui-
ne, et suffocato, et fornicatione.

*Hæc de libro Actuum Apostolorum, nostro
huic operi congruentia, quæ hic poneremus,*

(c) Sic etiam in Corb. Bibliis: ac in Bibl. excusis, *et* aurum.

A *satis esse comperimus. Ubi videmus Apostolos, eis qui ex gentibus crediderunt, nulla voluisse onera veteris Legis imponere; quantum adtinet ad corporalis obstinentiam voluptatis; nisi ut observarent ab his tribus, id est, ab eis quæ idolis immolarentur, et a sanguine, et a fornicatione. Unde nonnulli putant tria tantum crimina esse mortifera, idololatriam, et homicidium, et fornicationem; ubi utique et adulterium, et omnis præter uxorem concubitus intelligitur: quasi non sint mortifera crimina quæcumque alia sunt præter hæc tria, quæ a regno Dei separant, aut inaniter et fallaciter dictum*
1 Cor. 6. 10. *sit*, Neque fures, neque avari, neque ebriosi,
a neque (*a*) maledici, neque rapaces, regnum Dei possidebunt. *Sed oportet nos repressa disputatione nostra, ad Epistolas apostolicas jam venire, et videre etiam in ipsis quid huic operi convenienter aptetur.*

B

De Epistola B. Pauli Apostoli ad Romanos.

Rom. 1. Non enim erubesco Evangelium. Virtus enim
v. 16 Dei est in salutem omni credenti, Judæo
v. 17 primum et Græco. * Justitia enim Dei in eo re-
b velatur ex fide in fidem, sicut scriptum est, ju-
Habac. 1. 4. stus autem ex fide (*b*) vivit. * Revelatur enim
Rom. 1.
v. 18 ira Dei de cælo super omnem impietatem et ju-
stitiam hominum eorum, qui veritatem (*c*) in
c
v. 19 injustitia detinent: * quia quod notum est Dei,
manifestum est in in illis: Deus enim illis ma-
v. 20 nifestavit. * Invisibilia enim ipsius, a creatura
mundi, per ea quæ facta sunt, intellecta conspi-
C ciuntur, sempiterna quoque ejus virtus et divi-
v. 21 nitas; ut sint inexcusabiles: * quia cum cogno-
vissent Deum, non sicut Deum glorificaverunt,
aut gratias egerunt; sed evanuerunt in cogita-
tionibus suis, et obscuratum est insipiens cor
v. 22 eorum. * Dicentes enim se esse sapientes, stulti
v. 23 facti sunt: * et mutaverunt gloriam incorrupti-
bilis Dei, in similitudinem imaginis corruptibi-
lis hominis, et volucrum, et quadrupedum, et
v. 24 serpentium. * Propter quod tradidit illos Deus in
desideria cordis eorum, in immunditiam, ut
contumeliis afficiant corpora sua in semetipsis.
v. 25 * Qui commutaverunt veritatem Dei in menda-
cium; et coluerunt, et servierunt creaturæ po-
tius quam Creatori, qui est benedictus in sæcu-
v. 26 la, Amen. * Propterea tradidit illos Deus in pas-
D siones ignominiæ. Nam feminæ eorum immuta-
verunt naturalem usum, in eum usum, qui est
v. 27 contra naturam. * Similiter autem et masculi re-
licto naturali usu feminæ, exarserunt in deside-
riis suis in invicem, masculi in masculos turpi-
tudinem operantes; et mercedem, quam opor-
v. 28 tuit, erroris sui in semetipsis recipientes. * Et
sicut non probaverunt Deum habere in notitia;

A tradidit eos Deus in reprobum sensum, ut fa-
ciant quæ non conveniunt; * repletos omni ini- v. 29
quitate, malitia, fornicatione; avaritia, nequi-
tia, plenos invidia, homicidio, contentione, do-
lo, malignitate; susurrones, * detractores, Deo v. 30
odibiles, contumeliosos, superbos, elatos, in-
ventores malorum, parentibus non obedientes,
* insipientes, incompositos, sine affectione, abs- v. 31
que fœdere, sine misericordia. * Qui cum ju- v. 32
stitiam Dei cognovissent, non intellexerunt, quo-
niam qui talia agunt, digni sunt morte, non so-
lum qui ea faciunt, sed et qui consentiunt fa-
cientibus. * Propter quod inexcusabilis es, o ho- Rom. 2.
mo omnis, qui judicas. In quo enim judicas al- v. 1
terum, teipsum condemnas; eadem enim agis, (*d*) d
quæ judicas. * Scimus enim, quoniam judicium v. 2
B Dei est secundum veritatem in eos, qui talia a-
gunt. * Existimas autem hoc, o homo, qui ju- v. 3
dicas eos qui talia agunt, et facis ea, quod tu ef-
fugies judicium Dei? * An divitias bonitatis e- v. 4
jus et patientiæ et longanimitatis contemnis? (*e*) e
ignoras quoniam benignitas Dei ad pænitentiam
te adducit? * Secundum duritiam autem tuam, v. 5
et impœnitens cor, thesaurizas tibi iram in die
iræ et revelationis justi judicii Dei, * qui red- v. 6
det unicuique secundum opera ejus; * his qui- v. 7
dem, qui secundum patientiam boni operis, glo-
riam et honorem et incorruptionem (*f*) quæren- f
tibus vitam æternam: * his autem, qui ex con- v. 8
tentione, et qui non adquiescunt veritati, cre-
dunt autem iniquitati, ira et indignatio. * Tri- v. 9
bulatio et angustia in omnem animam, hominis
C operantis malum, Judæi primum et Græci. * Glo- v. 10
ria autem, et honor, et pax omni operanti bo-
num, Judæo primum et Græco. *Et post paulu-*
lum: * Non enim auditores Legis justi sunt apud v. 13
Deum, sed factores Legis justificabuntur. *Idem*
paulo post: * Qui ergo alium doces, teipsum non v. 21
doces: qui prædicas non furandum, furaris: * v. 22
qui dicis non mœchandum, mœcharis: qui a-
bominaris idola, sacrilegium facis: * qui in Le- v. 23
ge gloriaris, per prævaricationem Legis Deum
inhonoras. * Nomen enim Dei per vos blasphe- v. 24
matur inter gentes, sicut scriptum est. *Et ali-*
quando post: * Justificati igitur ex fide, pacem Rom. 5.
habeamus ad Deum per Dominum nostrum Je-
sum Christum: * per quem et accessum habe- v. 2
mus fide in (*g*) gratia ista, in qua stamus, et g
D gloriamur in spe gloriæ filiorum Dei. * Non so- v. 3
lum autem, sed et gloriamur in tribulationibus,
scientes quia tribulatio patientiam operatur, * v. 4
patientia autem probationem, probatio vero spem,
* spes autem non confundit: quia caritas Dei dif- v. 5
fusa est in cordibus nostris per Spiritum-san-
ctum, qui datus est nobis. *Et alio loco:* * Non Rom. 6.
ergo regnet peccatum in vestro mortali corpore, v. 12
ut obedintis concupiscentiis ejus. * Sed neque ex- v. 13

(a) In editis, *malefici*. At in Regio MS. uti in sacris Bibl. *maledici*.

(b) Græce est hic et Habac. 2. 4. ζήσεται, *vivet*.

(c) Hic in vulgata additur, *Dei*: quæ tamen vox abest a Græco.

(d) Am. et Er. *qui judices*. Græc. ὁ κρίνων.

(e) In vetustis Corb. Bibliis participium est, *ignorans*; juxta Græcum ἀγνοῶν.

(f) Vulgata in excusis, *quærunt vitam æternam: his autem qui sunt ex contentione*; at illa in antiquis Corb. Bibl. nihil differt ab hoc Speculo.

(g) In sacris Bibliis, *per fidem in gratiam istam*.

bibeatis membra vestra arma iniquitatis peccato: A
sed exhibete vos Deo, tamquam ex mortuis vi-
ventes, et membra vestra arma justitiæ Deo. *Et*
v. 19 *post paululum :* * Humanum dico propter infir-
mitatem carnis vestræ. Sicut enim exhibuistis
membra vestra servire immunditiæ et iniquitati
ad iniquitatem; ita nunc exhibite membra vestra
Rom. 8. servire justitiæ in sanctificationem. *Et alio loco:*
v. 12 * Ergo, fratres, debitores sumus non carni, ut
v. 13 secundum carnem vivamus.* Si enim secundum
carnem vixeritis, moriemini: si autem spiritu
v. 14 facta carnis mortificaveritis, vivetis. * Quicum-
que enim Spiritu Dei aguntur, hi filii sunt Dei.
v. 17 *Et post paululum :* * Heredes quidem Dei, co-
heredes autem Christi: si tamen compatimur,
v. 25 ut et conglorificemur. *Et post paululum :* * Si
autem quod non videmus, speramus; per pa- B
tientiam exspectamus. *Et post paucos versus :*
v. 28 * Scimus autem, quoniam diligentibus Deum o-
v. 35 mnia cooperantur in bonum. *Et paulo post :* *
Quis nos separabit a caritate Christi, tribulatio,
an angustia, an persecutio, an fames, an nu-
v. 36 ditas, an periculum, an gladius? * Sicut scri-
Psal. 43. v. 22 ptum est; Quia propter te mortificamur tota die,
æstimati sumus ut oves occisionis. * Sed in his
Rom. 8. v. 37 omnibus superamus, propter eum qui dilexit
nos. * Certus sum enim, quia neque mors, ne-
v. 38 que vita, neque angeli, neque principatus, (a)
a neque instantia, neque futura, neque fortitu-
v. 39 do, * neque altitudo, neque profundum, neque
creatura alia poterit nos separare a caritate Dei,
Rom. 10. quæ est in Christo Jesu Domino nostro. *Et alio*
v. 10 *loco :* * Corde enim creditur ad justitiam : ore
autem confessio fit ad salutem. Dicit enim Scri- C
v. 11 ptura, * Omnis qui credit in illum, non confun-
Isa. 28. 16. Rom. 10. v. 12 detur. * Non enim est distinctio Judæi et Græci.
Nam idem Dominus omnium, dives in omnes qui
v. 13 invocant illum. * Omnis enim quicumque invo-
Rom. 11. caverit nomen Domini, salvus erit. *Et alio loco:*
v. 20 * Tu autem fide (b) sta : noli altum sapere, sed
b time. * Si enim Deus naturalibus ramis non pe-
v. 21 percit, ne forte nec tibi parcat. * Vide ergo bo-
v. 22 nitatem et severitatem Dei : in eos quidem, qui
c ceciderunt, severitatem ; in te autem (c) boni-
Rom. 12. tatem, si permanseris in bonitate. *Et paulo post:*
v. 1 * Obsecro itaque vos, fratres, per misericordiam
Dei, ut exhibeatis corpora vestra hostiam viven-
tem, sanctam, Deo placentem, rationabile ob-
v. 2 sequium vestrum. * Et nolite conformari huic D
sæculo; sed reformamini in novitate sensus ve-
stri: ut probetis quæ sit voluntas Dei bona, et
v. 3 placens, et perfecta. * Dico enim per gratiam
quæ data est mihi, omnibus qui sunt inter vos,
non plus sapere quam oportet sapere, sed sape-
re ad sobrietatem, unicuique sicut Deus divisit
v. 4 mensuram fidei. * Sicut enim in uno corpore
multa membra habemus, omnia autem membra
v. 5 non eumdem actum habent: * ita multi unum

corpus sumus in Christo, singuli autem alter
alterius membra. * Habentes autem donationes v. 7
secundum gratiam, quæ data est nobis, diffe-
rentes, sive prophetiam secundum rationem fi-
dei, sive ministerium in ministrando, sive qui
docet in doctrina, * qui exhortatur in exhortan- v. 8
do, qui tribuit in simplicitate, qui præest in sol-
licitudine, qui miseretur in hilaritate: * dilectio v. 9
sine simulatione, odientes malum, adhærentes
bono: * caritatem (d) fraternitatis invicem dili- v. 10
gentes, honore invicem prævenientes: * sollici- d
tudine non pigri, spiritu ferventes, Domino ser- v. 11
vientes,* spe gaudentes, in tribulatione patien- v. 12
tes, orationi instantes, * necessitatibus sancto- v. 13
rum communicantes, hospitalitatem sectantes. * v. 14
Benedicite persequentibus vos, benedicite, et no-
lite maledicere * Gaudere cum gaudentibus, flere v. 15
cum flentibus,* Idipsum invicem sentientes. Non v. 16
alta sapientes, sed humilibus consentientes. No-
lite esse prudentes apud vosmetipsos. * Nulli ma- v. 17
lum pro malo reddentes, providentes bona, non
tantum coram Deo, sed etiam coram omnibus ho-
minibus.* Si fieri potest, quod ex vobis est, cum v. 18
omnibus hominibus pacem habentes. * Non vos- v. 19
metipsos defendentes, carissimi; sed date locum Deut. 32. 35.
iræ. Scriptum est enim, mihi vindictam, ego re-
tribuam, dicit Dominus. * Sed si esurierit inimi- Rom. 12. v. 20
cus tuus, ciba illum; si sitit, potum da illi: hoc
enim faciens, carbones ignis congeres super ca-
put ejus. * Noli vinci a malo, sed vince in bono v. 21
malum. * Omnis anima potestatibus sublimiori- Rom. 13. v. 1
bus subdita sit. Non est enim potestas nisi a Deo.
Quæ autem sunt a Deo, (e) ordinata sunt. * Ita- e
que qui resistit potestati, Dei ordinationi resi- v. 2
stit. Qui autem resistunt, ipsi sibi damnationem
adquirunt. * Nam principes non sunt timori bo- v. 3
ni operis, sed mali. Vis autem non timere po-
testatem? bonum fac, et habebis laudem ex illa.
* Dei enim minister est tibi in bonum. Si autem v. 4
malum feceris, time: non enim sine caussa gla-
dium portat. Dei enim minister est, vindex in
iram ei, qui malum agit. * Ideo necessitate sub- v. 5
jecti estote, non solum propter iram, sed et pro-
pter conscientiam. * Ideo enim et tributa præ- v. 6
statis. Ministri enim Dei sunt, in hoc ipsum ser-
vientes. * Reddite omnibus debita; cui tributum, v. 7
tributum; cui vectigal, vectigal; cui timorem,
timorem; cui honorem, honorem. * Nemini quid- v. 8
quam debeatis, nisi ut invicem diligatis. Qui e-
nim diligit proximum, Legem implevit. * Nam, v. 9
Non adulterabis, Non occides, Non furaberis,
Non falsum testimonium dices, Non concupisces,
et si quod est aliud mandatum, in hoc verbo in-
stauratur, Diliges proximum tuum sicut teipsum.
* Dilectio proximi malum non operatur. Pleni- v. 10
tudo ergo Legis est dilectio. * Et hoc scientes v. 11
tempus, quia hora est jam nos de somno surge-
re. Nunc enim propior est nostra salus, quam

(a) Hic sacra Biblia addunt, *neque virtutes.*
(b) Vulgata, *stas.* Græc. ἕστηκας.
(c) In Vulgata, post *bonitatem* additur *Dei*: quod a Græco abest.
(d) Sic olim habuit Vulgata: at nunc emendatius, *caritate*: item aliquanto infra loco *Mihi vindictam*, habet *Mihi vindicta.*
(e) In sacris Bibliis, *ordinatæ sunt* · subaudi, *potestates.*

v. 12 cum credidimus. * Nox præcessit, dies autem ap- A
propinquavit. Abjiciamus ergo opera tenebra-
v. 13 rum, et induamur arma lucis: * sicut in die ho-
neste ambulemus, non in comessationibus et e-
brietatibus, non in cubilibus et impudicitiis, non
v. 14 in contentione et æmulatione : * sed induimini
Dominum Jesum Christum. Et carnis curam ne
Rom. 14. feceritis in desideriis.* Infirmum autem in (a) fi-
v. 1 de assumite, non in disceptationibus cogitatio-
a num. * Alius enim credit manducare omnia :
v. 2 qui autem infirmus est, olera manducet. * Is qui
v. 3 manducat, non manducantem non spernat; et
qui non manducat, manducantem non judicet :
v. 4 Deus enim illum assumsit. * Tu quis es, qui ju-
dices alienum servum? Suo domino stat, aut ca-
dit: stabit autem: potens est enim Deus statue-
v. 5 re illum. * Nam alius judicat diem inter diem, B
alius judicat omnem diem. Unusquisque in suo
v. 6 sensu abundet. * Qui sapit diem, Domino sapit:
et qui manducat, Domino manducat; gratias e-
nim agit Deo. Et qui non manducat; Domino non
v. 7 manducat, et gratias agit Deo. * Nemo enim no-
v. 8 strum sibi vivit, et nemo sibi moritur. * Sive
enim vivimus, Domino vivimus: sive morimur,
Domino morimur. Sive ergo vivimus, sive mo-
v. 9 rimur, Domini sumus. * In hoc enim Christus
et mortuus est et resurrexit, ut et mortuorum
v. 10 et vivorum dominetur. * Tu autem quid judicas
fratrem tuum? aut tu quare spernis fratrem
b tuum? Omnes enim stabimus ante tribunal (b)
v. 11 Dei. * Scriptum est enim Vivo, ego, dicit Do-
Isa. 45. 23. minus, quoniam mihi flectetur omne genu, et C
Rom. 14. omnis lingua confitebitur Deo. * Itaque unus-
v. 12 quisque nostrum pro se rationem reddet Deo. *
v. 13 Non ergo amplius invicem judicemus. Sed hoc
magis judicate, ne ponatis offendiculum fratri-
v. 14 bus vel scandalum. * Scio, et confido in Domino
Jesu, quia nihil commune per ipsum, nisi ei
qui existimat quid commune esse, illi commune
v. 15 est. * Si enim propter cibum frater tuus contri-
statur, jam non secundum caritatem ambulas.
Noli cibo tuo illum perdere, pro quo Christus
v. 16 mortuus est. * Non ergo blasphemetur bonum
v. 17 nostrum. * Non enim est regnum Dei esca et po-
tus, sed justitia et pax et gaudium in Spiritu
v. 18 sancto. * Qui enim in hoc servit Christo, placet
v. 19 Deo, et probatus est hominibus. * Itaque quæ
pacis sunt, sectemur, et quæ ædificationis sunt
c in (c) invicem. * Noli propter escam destruere D
v. 20 opus Dei. Omnia quidem munda sunt; sed ma-
lum est homini, qui per offendiculum manducat.
v. 21 * Bonum est non manducare carnem, et non bi-
d bere vinum: neque in quo frater tuus (d) offen-
v. 22 ditur, aut scandalizatur, aut infirmatur. * Tu
fidem habes penes temetipsum? habe coram Deo.
Beatus qui non judicat semetipsum in eo quod

probat. * Qui autem discernit, si manducaverit, v. 23
damnatus est; quia non ex fide. Omne autem
quod non est ex fide, peccatum est. * Debemus Rom. 15.
autem nos firmiores imbecillitates infirmorum v. 1
sustinere, et non nobis placere. * Unusquis- v. 2
que (e) nostrum proximo suo placeat in bonum e
ad ædificationem. * Etenim Christus non sibi pla- v. 3
cuit, sed sicut scriptum est, Improperia impro-
perantium tibi ceciderunt super me. * Quæcum- Ps. 68. 10.
que autem scripta sunt, ad nostram doctrinam Rom. 15.
scripta sunt, ut per patientiam et consolatio- v. 4
nem Scripturarum spem habeamus. * Deus autem
patientiæ et solatii det vobis idipsum sapere in v. 5
alterutrum secundum Jesum Christum, * ut u- v. 6
nanimes uno ore honorificetis Deum et Patrem
Domini nostri Jesu Christi. * Propter quod su- v. 7
scipite invicem, sicut et Christus suscepit vos
in honorem Dei. *Et aliquanto post :* * Probave- v. 26
runt enim Macedonia et Achaia collationem ali-
quam facere in pauperes sanctorum, qui sunt in
Jerusalem. * Placuit enim eis, et debitores sunt v. 27
eorum. Nam si spiritalium eorum participes fa-
cti sunt gentiles, debent et in carnalibus mini-
strare eis. *Et post paucos versus:* * Obsecro igi- v. 30
tur vos, fratres, per Dominum nostrum Jesum
Christum, et per caritatem (f) spiritus, ut ad- f
juvetis me in orationibus pro me ad Deum. *Et
paulo post :* * Rogo autem vos, fratres, ut ob- Rom. 16.
servetis eos qui dissensiones et offendicula præ- v. 17
ter doctrinam, quam vos didicistis, faciunt, et
declinate ab eis. * Hujusmodi enim Christo Do- v. 18
mino nostro non serviunt, sed suo ventri, et per
dulces sermones et benedictiones seducunt cor-
da innocentium. * Vestra enim obedientia in o- v. 19
mnem locum divulgata est. Gaudeo igitur in vo-
bis: sed volo vos sapientes esse in bono, et sim-
plices in malo.

De Epistola B. Pauli ad Corinthios I.

Obsecro autem vos, fratres, per nomen Do- 1. Cor. 1.
mini Jesu Christi, ut idipsum dicatis o- v. 10
mnes, et non sint in vobis schismata. Sitis au-
tem perfecti in eodem sensu, et in eadem sen-
tentia. * Significatum est enim mihi de vobis, v. 11
fratres mei, ab his qui sunt Chloes, quia con-
tentiones inter vos sunt. * Hoc autem dico, quod v. 12
unusquisque vestrum dicit, Ego quidem sum
Pauli, ego autem Apollo, ego vero Cephæ, ego
autem Christi. * Divisus est Christus? Numquid v. 13
Paulus crucifixus est pro vobis, aut in nomine
Pauli baptizati estis? *Et post paululum :* * Ex v. 30
ipso autem vos estis in Christo Jesu, qui factus
est sapientia nobis a Deo, et justitia, et sancti-
ficatio, et redemtio: * ut quemadmodum scri- v. 31
ptum est, Qui gloriatur, in Domino glorietur.

(a) Editi habebant, *in fid em*. At MS. juxta Vulgatam, *in fide* præpositio in abest a Græco.

(b) Vulgata in excusis, *ante tribunal Christi*: at illa cum hoc Speculo concordat in antiquis Corb. Bibliis, in quibus etiam subsequenti versiculo habet *mihi flectet*, juxta Græcum ἐμοὶ κάμψει.

(c) In editis et in Vulgata post *invicem*, additur *custodiamus* quod verbum abest a MSS. et ab antiquis Corb. Bibl. nec est in Græco.

(d) In Carnutensi Speculi codice et in Corb. Bibliis, *offendit*: in Græco, προσκόπτει, id est impingit.

(e) Sic Speculi codices, juxta Græc. ἡμῶν. At Vulgata, *vestrum*.

(f) Vulgata, *sancti-Spiritus*. Abest *sancti* a Speculi codicibus, at a Græco.

Jer. 9. 24. *Et alio loco :* * Cum enim sit inter vos zeius et A
I. Cor. 3. contentio, nonne carnales estis, et secundum
v. 3 hominem ambuistis? * Cum enim quis dicat,
v. 4 Ego quidem sum Paoli; alius autem, Ego Apol-
v. 16 io : nonne homines estis? *Et post paululum :* *
Nescitis, quia templum Dei estis, et Spiritus
v. 17 Dei habitat in vobis? * Si quis autem templum
Dei violaverit, disperdet illum Deus. Templum
v. 18 enim Dei sanctum est, quod estis vos. * Nemo
se seducat, si quis videtur inter vos sapiens
esse in hoc sæculo, stultus fiat ut sit sapiens.
v. 19 * Sapientia enim hujus mundi stultitia est apud
I. Cor. 4. Deum. *Et post paucos versus :* * Itaque nolite
v. 5 ante tempus judicare, quoadusque veniat Do-
minus, qui et illuminabit abscondita tenebra-
rum, et manifestabit consilia cordium, et tunc
v. 6 laus erit unicuique a Deo. * Hæc autem, fratres,
transfiguravi in me et Apollo propter vos; ut in B
nobis discatis, ne supra quam scriptum est, u-
v. 7 nus adversus alterum infletur pro alio. * Quis
enim te discernit? Quid autem habes quod non
accepisti? Si autem accepisti, quid gloriaris
v. 11 quasi non acceperis? *Et post paululum :* * Us-
que in hanc horam et esurimus, et sitimus, et
nudi sumus, et colaphis cædimur, et instabiles
v. 12 sumus, * et laboramus operantes manibus no-
stris. Maledicimur, et benedicimus: persecutio-
v. 13 nem patimur, et sustinemus: * blasphemamur,
et obsecramus. Tamquam purgamenta hujus
mundi facti sumus omnium peripsema usque
v. 4 adhuc. * Non ut confundam vos hæc scribo, sed
ut filios meos carissimos moneo. *Item post pau-*
I. Cor. 5. *lulum :* * Omnino auditur inter vos fornicatio, C
v. 1 et talis fornicatio, qualis nec inter gentes, ita
v. 2 ut uxorem patris aliquis habeat. * Et vos inflati
estis, et non magis luctum habuistis, ut tolla-
v. 3 tur de medio vestrum, qui hoc opus fecit. * Ego
quidem absens corpore, præsens autem spiritu,
jam judicavi ut præsens eum, qui sic operatus
v. 4 est, * in nomine Domini nostri Jesu Christi con-
gregatis vobis et meo spiritu, cum virtute Do-
v. 5 mini Jesu, * tradere hujusmodi (*a*) satanæ in
a interitum carnis, ut spiritus salvus sit in die
v. 6 Domini nostri Jesu Christi * Non est bona glo-
riatio vestra. Nescitis, quia modicum fermen-
v. 7 tum totam massam corrumpit? Expurgate vetus
fermentum, ut sitis nova conspersio, sicut estis
azymi. Etenim Pascha nostrum immolatus est
v. 8 Christus. * Itaque epulemur non in fermento ve- D
teri, neque in fermento malitiæ et nequitiæ,
v. 9 sed in azymis sinceritatis et veritatis. * Scripsi
vobis in epistola, ne commisceamini fornicariis:
v. 10 * non utique fornicariis hujus mundi, aut ava-
ris, aut rapacibus, aut idolis servientibus: alio-
v. 11 quin debueratis de hoc mundo exiisse. * Nunc
autem scripsi vobis, non commisceri, si is qui
frater nominatur, est fornicator, aut avarus,
aut idolis serviens, aut maledicus, aut ebrio-
sus, aut rapax, cum ejusmodi nec cibum su-
v. 12 mere. * Quid enim mihi de iis qui foris sunt ju-

A dicare? Nonne de iis qui intus sunt, vos judica-
tis? * Nam eos qui foris sunt, Deus judicabit. v. 13
Auferte malum ex vobis ipsis. * Audet aliquis I. Cor. 6.
vestrum habens negotium adversus alterum, ju- v. 1
dicari apud iniquos, et non apud sanctos? * An v. 2
nescitis quoniam sancti de hoc mundo judica-
bunt? Et si in vobis judicabitur mundus, indi-
gni estis qui de minimis judicetis? * Nescitis v. 3
quoniam angelos judicabimus, quanto magis sæ-
cularia? * Sæcularia igitur judicia si habueritis, v. 4
contemtibiles qui sunt in Ecclesia, illos consti-
tuite ad judicandum. * Ad verecundiam vestram v. 5
dico. Sic non est inter vos sapiens quisquam,
qui possit judicare inter fratrem suum : * sed v. 6
frater cum fratre judicio contendit, et hoc apud
infideles. * Jam quidem omnino delictum est in v. 7
vobis, quod judicia habetis inter vos. Quare non
B magis injuriam accipitis? quare non magis frau-
dem patimini? * Sed vos injuriam facitis, et v. 8
fraudatis, et hoc fratribus? * An nescitis quia v. 9
iniqui regnum Dei non possidebunt? Nolite er-
rare, neque fornicarii, neque idolis servientes,
ne adulteri, * neque molles, neque masculum v. 10
concubitores, neque fures, neque avari, neque
ebriosi, neque maledici, neque rapaces regnum
Dei possidebunt. *Et post paululum :* * Nescitis v. 15
quoniam corpora vestra membra Christi sunt?
Tollens ergo membra Christi, faciam membra
meretricis? absit. * An nescitis quoniam qui ad- v. 16
hæret meretrici, unum corpus efficitur? Erunt Gen. 2. 24.
enim, inquit, duo in carne una. * Qui autem I. Cor. 6.
adhæret Domino unus spiritus est. * Fugite for- v. 17
C nicationem. Omne peccatum quodcumque fece- v. 18
rit homo extra corpus est: qui autem fornicatur
in corpus suum peccat. * An nescitis quoniam v. 19
membra vestra templum est Spiritus-sancti, qui
in vobis est, quem habetis a Deo; et non estis
vestri? * Emti enim estis pretio magno: glori- v. 20
ficate et portate Dominum in corpore vestro. * I. Cor. 7.
De quibus autem scripsistis mihi, Bonum est v. 1
homini mulierem non tangere. * Propter (*b*) for- v. 2
nicationem autem unusquisque suam uxorem ha- b
beat, et unaquæque suum virum habeat. * Uxo- v. 3
ri vir debitum reddat; similiter autem et uxor
viro. * Mulier sui corporis potestatem non ha- v. 4
bet, sed vir. Similiter autem et vir sui corporis
potestatem non habet, sed mulier. * Nolite frau- v. 5
dare invicem, nisi forte ex consensu ad tempus,
D ut vacetis orationi; et iterum revertimini in idi-
psum, ne tentet vos satanas propter incontinen-
tiam vestram. * Hoc autem dico secundum in- v. 6
dulgentiam, non secundum imperium. * Volo v. 7
autem omnes (*c*) homines esse sicut meipsum : c
sed unusquisque proprium habet donum ex Deo,
alius quidem sic, alius vero sic. * Dico autem v. 8
non nuptis et viduis, bonum est illis si sic ma-
neant, sicut et ego. * Quod si non se continent, v. 9
nubant. Melius est enim nubere, quam uri. * v. 10
His autem qui matrimonio juncti sunt, præci-
pio, non ego, sed Dominus, Uxorem a viro non

(a) Am. Er. et MS. Regius omittunt, *satanæ*.
(b) Regius cod. *propter fornicationes :* juxta Græcum.

(c) Sic etiam in antiquis Corb. Bibliis juxta Græc. At Vulgata nunc loco *homines*, habet *vos*.

v. 11 discedere : * quod si discesserit, manere innu- A
ptam, aut viro suo reconciliari. Et vir uxorem
v. 12 non dimittat. * Nam ceteris ego dico, non Do-
minus, Si quis frater uxorem habet infidelem,
et hæc consentit habitare cum illo, non dimittat
v. 13 illam. * Et si qua mulier (a) habet virum infide-
a lem, et hic consentit habitare cum illa, non di-
v. 14 mittat virum. * Sanctificatus est enim vir infide-
lis in muliere fideli : et sanctificata est mulier
infidelis in viro fideli. Alioquin filii vestri immun-
v. 15 di essent : nunc autem sancti sunt. * Quod si in-
fidelis discedit, discedat. Non est enim servituti
subjectus frater aut soror in ejusmodi : in pace
v. 16 autem vocavit nos Deus. * Unde enim scis, mu-
lier, si virum salvum facies? Aut unde scis vir,
v. 17 si mulierem salvam facies ? * nisi unicuique si-
cut divisit Dominus. Unumquemque sicut voca- B
vit Deus ita ambulet: sicut in omnibus Ecclesiis
v. 18 doceo. * Circumcisus aliquis vocatus est ? non
adducat præputium. In præputio aliquis vocatus
v. 19 est ? non circumcidatur. * Circumcisio nihil est,
et præputium nihil est : sed observatio manda-
v. 20 torum Dei. * Unusquisque in qua vocatione voca-
v. 21 tus est, in ea permaneat. * Servus vocatus es ?
non sit tibi curæ: sed et si potes liber fieri, ma-
v. 22 gis utere. * Qui enim in Domino vocatus est ser-
vus, libertus est Domini: similiter qui liber vo-
v. 23 catus est, servus est Christi. * Pretio empti e-
v. 24 stis, nolite fieri servi hominum. * Unusquisque
b in quo vocatus est, (b) frater, in hoc perma-
v. 25 neat apud Deum. * De virginibus autem præce-
ptum Domini non habeo : consilium autem do,
tamquam misericordiam consecutus a Domino, C
v. 26 ut sim fidelis. * Existimo ergo hoc bonum esse
propter instantem necessitatem, quoniam bo-
v. 27 num est homini sic esse. * Alligatus es uxori ?
noli quærere solutionem. Solutus es ab uxore ?
v. 28 noli quærere uxorem. * Si autem acceperis uxo-
rem, non peccasti : et si nupserit virgo, non
peccavit : tribulationem tamen carnis habebunt
v. 29 hujusmodi. Ego autem vobis parco. * Hoc ita-
que dico, fratres. Tempus breve est: reliquum
est, ut et qui habent uxores, tamquam non ha-
v. 30 bentes sint : * et qui flent, tamquam non flen-
tes ; et qui gaudent, tamquam non gauden-
c tes ; (c) * et qui utuntur hoc mundo, tamquam
v. 31 non utantur. Præterit enim figura hujus mundi.
v. 32 * Volo autem vos sine sollicitudine esse. Qui si-
ne uxore est, sollicitus est quæ Domini sunt, D
v. 33 quomodo placeat Deo. * Qui autem cum uxore
est, sollicitus est quæ sunt hujus mundi, quo-
v. 34 modo placeat uxori : et divisus est. * Et mulier
innupta et virgo cogitat quæ Domini sunt, ut sit
sancta et corpore et spiritu. Quæ autem nupta
est, cogitat quæ sunt mundi, quomodo placeat
v. 35 viro. * Porro hoc ad utilitatem vestram dico :
non ut laqueum vobis injiciam, sed ad id quod

A honestum est, et quod facultatem præbeat sine
impedimento Dominum (d) obsecrandi. * Si quis d
autem turpem se videri existimat super virgi- v. 36
nem suam, quod sit superadulta, et ita oportet
fieri ; quod vult, faciat : non peccat, si nubat.
* Nam qui statuit in corde suo firmus, non ha- v. 37
bens necessitatem, potestatem autem habet suæ
voluntatis, et hoc judicavit in corde suo servare
virginem suam, bene facit. * Igitur et qui ma- v. 38
trimonio jungit virginem suam, bene facit ; et
qui non jungit, melius facit. * Mulier alligata v. 39
est legi quanto tempore vir ejus vivit : quod si
dormierit vir ejus, liberata est : cui vult, nu-
bat, tantum in Domino. * Beatior autem erit, v. 40
si sic permanserit, secundum meum consilium.
Puto autem quod et ego Spiritum Dei habeam.
B * De iis autem, quæ idolis sacrificantur, scimus 1. Cor. 8.
quia omnes scientiam habemus. Scientia inflat, v. 1
caritas vero ædificat. * Si quis se existimat sci- v. 2
re aliquid, nondum cognovit quemadmodum o-
porteat eum scire. * Si quis autem diligit Deum, v. 3
hic cognitus est ab eo. * De escis autem quæ v. 4
idolis immolantur, scimus quia nihil est idolum
in mundo. *Et post paululum*. * Sed non in omni- v. 7
bus est scientia. Quidam autem conscientia us-
que nunc idoli, quasi idolothytum manducant ;
et conscientia ipsorum cum sit infirma, pollui-
tur. * Esca autem nos non commendat Deo. Ne- v. 8
que enim si non manducaverimus, deficiemus ;
neque si manducaverimus, abundabimus. * Vi- v. 9
dete autem ne forte hæc licentia vestra offendicu-
lum fiat infirmis. * Si enim quis viderit eum qui v. 10
C habet scientiam, in idolio recumbentem, non-
ne conscientia ejus cum sit infirma, ædificabitur
ad manducandum idolothyta? * Et peribit infir- v. 11
mus in tua scientia frater, propter quem Chri-
stus mortuus est. * Sic autem peccantes in fra- v. 12
tres, et percutientes conscientiam eorum infir-
mam, in Christum peccatis. * Quapropter si esca v. 13
scandalizat fratrem meum, non manducabo car-
nem in æternum, ne fratrem meum scandali-
zem. *Et post pauca :* * Numquid non habemus 1. Cor. 9.
potestatem manducandi et bibendi ? * Numquid v. 4
non habemus potestatem sororem mulierem cir- v. 5
cumducendi, sicut et ceteri Apostoli, et fratres
Domini, et Cephas ? * Aut solus ego et Barnabas v. 6
non habemus potestatem hoc operandi ? * Quis v. 7
militat suis stipendiis umquam? Quis plantat vi- v. 7
D neam, et de fructu ejus non edit ? Quis pascit
gregem, et de lacte gregis non manducat ? * v. 8
Numquid secundum hominem hæc dico? An et
Lex hæc non dicit? * Scriptum est enim in Lege v. 9
Moysi, Non alligabis os bovi trituranti. Numquid Deut. 25. 4.
de bobus cura est Deo ? * An propter nos hoc 1 Cor. 9.
utique dicit ? Nam propter nos utique scripta v. 10
sunt : quoniam debet in spe qui arat arare, et
qui triturat in spe fructus percipiendi. * Si nos v. 11

(a) Hic in vulgata additur *fidelis* : quod tamen verbum abest a Corb. Bibl. et a Græco.
(b) In sacris Bibliis, *fratres*.
(c) Hoc loco desiderantur isthæc verba, *et qui emunt, tamquam non possidentes*.
(d) In Regio Speculi codice: *observandi*: quod verbum in plerisque Bibliis ante Sixti correctionem habebatur: porro in Corbeiensibus legitur, *Domino observandi*: forte pro, *Domino obsecrandi*. In Græco est, ἀλλὰ πρὸς τὸ εὔσχημον, καὶ εὐπρόσεδρον τῷ Κυρίῳ ἀπερισπάστως, quod Hieronymus in I. adversus Jovinianum lib. vertit, *sed ad id quod honestum est, et intente facit servire Domino absque ulla distractione* : quamquam Græcam proprietatem Latino sermone non explicari dicit.

vobis spiritalia seminavimus: magnum est si car-
v. 12 nalia vestra metamus? * Si alii potestatis vestræ
participes sunt, quare non potius nos? Sed non
usi sumus hac potestate: sed omnia sustinemus
ne quod offendiculum demus Evangelio Christi,
v. 13 * Nescitis quoniam qui in sacrario operantur,
quæ de sacrario sunt, edunt: et qui altario de-
a serviunt, cum altario (a) participantur. * Ita et
v. 14 Dominus ordinavit iis qui Evangelium annun-
v. 15 tiant, de Evangelio vivere. * Ego autem nullo
horum usus sum. Non scripsi autem hæc, ut ita
fiant in me. Bonum est enim mihi magis mori,
v. 16 quam ut gloriam meam quis evacuet. * Nam et
si evangelizavero, non est mihi gloria: necessi-
tas enim mihi incumbit: væ enim mihi est, si
v. 17 non evangelizavero. * Si enim volens hoc ago,
mercedem habeo: si autem invitus, dispensatio
v. 18 mihi credita est. * Quæ est ergo merces mea?
ut Evangelium prædicans, sine sumtu ponam
b Evangelium (b) Christi, ut non abutar potesta-
v. 19 te mea in Evangelio? * Nam cum liber essem
ex omnibus, omnium me servum feci, ut plures
v. 20 lucrifacerem. * Et factus sum Judæis tamquam
v. 21 Judæus, ut Judæos lucrarer: * iis qui sub Lege
c sunt, quasi sub Lege essem, (c) cum ipse non
essem sub Lege, sed sub gratia, ut eos qui sub
Lege erant lucrifacerem: iis qui sine Lege erant
tamquam sine Lege essem, cum sine Lege Dei
non essem, sed in Lege essem Christi, ut lu-
v. 22 crifacerem eos qui sine Lege erant, * Factus sum
infirmis ut infirmus, ut infirmos lucrifacerem.
d Omnibus omnia factus sum ut omnes (d) lucri-
v. 23 facerem. * Omnia autem facio propter Evange-
v. 24 lium, ut particeps ejus efficiar. * Nescitis quod
hi, qui in stadio currunt, omnes quidem cur-
runt, sed unus accipit bravium? Sic currite ut
v. 25 comprehendatis. * Omnis autem qui in agone con-
tendit, ab omnibus se abstinet: et illi quidem
ut corruptibilem coronam accipiant, nos autem
v. 26 incorruptam. * Ego igitur sic curro, non quasi
in incertum: sic pugno, non quasi aerem ver-
v. 27 berans: * sed castigo corpus meum et in servi-
tutem redigo, ne forte cum aliis prædicaverim,
1. Cor. 10. ipse reprobus efficiar. * Nolo enim vos ignorare,
v. 1 fratres, quoniam patres nostri omnes sub nube
v. 5 fuerunt. *Et post paucos versus:* * sed non in plu-
ribus eorum beneplacitum est Deo: nam pro-
v. 6 strati sunt in deserto. * Hæc autem in figura fa-
cta sunt nostri, ut non simus concupiscentes
v. 7 malorum sicut et illi concupierunt. * Neque ido-
lolatræ efficiamini, sicut quidam ex ipsis, quem-
Exod. 32. 9. admodum scriptum est, Sedit populus mandu-
1. Cor. 10. care et bibere, et surrexerunt ludere. * Neque
v. 8 fornicemur, sicut quidam ex ipsis fornicati sunt,
v. 9 et ceciderunt una die viginti-tria millia. * Ne-
que tentemus Christum, sicut quidam eorum
v. 10 tentaverunt, et a serpentibus perierunt. * Ne-
que murmuraveritis, sicut quidam eorum mur-

A muraverunt, et perierunt ab exterminatore. * v. 11
Hæc autem omnia in figura contingebant illis:
scripta sunt autem ad correptionem nostram, in
quos fines sæculorum devenerunt. * Itaque qui v. 12
se existimat stare, videat ne cadat. * Tentatio vos v. 13
non apprehendat, nisi humana. Fidelis autem
Deus est, qui non patietur vos tentari supra id,
quod potestis, sed faciet cum tentatione etiam
proventum, ut possitis sustinere. * Propter quod, v. 14
carissimi mihi, fugite ab idolorum cultura. *Et
paulo post:* * Sed quæ immolant gentes, dæmo- v. 20
niis immolant, et non Deo. Nolo autem vos so-
cios fieri dæmoniorum. Non potestis calicem Do-
mini bibere et calicem dæmoniorum. * Non po- v. 21
testis mensæ Domini participes esse, et mensæ
dæmoniorum. * An æmulamur Dominum? Num- v. 22
B quid fortiores illo sumus? Omnia mihi licent,
sed non omnia expediunt. * Omnia mihi licent, v. 23
sed non omnia ædificant. * Nemo quod suum est v. 24
quærat, sed quod alterius. * Omne quod in ma- v. 25
cello venit, manducate, nihil interrogantes pro-
pter conscientiam. *Et paulo post:* * Si quis au- v. 28
tem dixerit, Hoc immolatum est idolis: nolite v. 28
manducare, propter illum qui indicavit, et pro-
pter conscientiam. * Conscientiam autem dico v. 29
non tuam, sed alterius. Ut quid enim libertas
mea judicatur ab alia conscientia? * Si ego cum v. 30
gratia participo, quid blasphemor pro eo quod
gratias ago? * Sive ergo manducatis, sive bibi- v. 31
tis, vel aliud quid facitis, omnia in gloriam Dei
facite. * Sine offensione estote Judæis, et Genti- v. 32
bus, et Ecclesiæ Dei: * sicut et ego per omnia v. 33
C omnibus placeo, non quærens quod mihi utile
est, sed quod multis, ut salvi fiant, * Imitato- 1. Cor. 11.
res mei estote, sicut et ego Christi. *Et post pau-* v. 1
lulum: * Omnis vir orans, aut prophetans ve- v. 4
lato capite, deturpat caput suum. * Omnis au- v. 5
tem mulier orans, aut prophetans non velato
capite, deturpat caput suum. *Et post aliquan-*
tum: * Hoc autem præcipio non laudans, quod v. 17
non in melius, sed in deterius convenitis. * Pri- v. 18
mum quidem convenientibus vobis in ecclesiam
audio scissuras inter vos esse, et ex parte cre-
do. * Nam oportet et hæreses esse, ut et qui v. 19
probati sunt, manifesti fiant in vobis. * Conve- v. 20
nientibus ergo vobis in unum, jam non est Do-
minicam cœnam manducare. * Unusquisque e- v. 21
nim suam cœnam præsumit ad manducandum:
D et alius quidem esurit, alius autem ebrius est.
* Numquid domos non habetis ad manducandum v. 22
et bibendum? aut ecclesiam Dei contemnitis, et
confunditis eos, qui non habent? Quid dicam
vobis? Laudo vos? in hoc non laudo. *Et post
aliquot versus:* * Itaque quicumque manducave- v. 27
rit panem, (e) vel biberit calicem Domini indi- e
gne, reus erit corporis et sanguinis Domini. * v. 28
Probet autem seipsum homo, et sic de pane illo
edat, et de calice bibat. * Qui enim manducat v. 29

(a) Consonant antiqua Corb. Bibl. At Vulgata nunc, *participant.*
(b) In Græco quoque exstat vox, *Christi*: non tamen in Vulgata.
(c) Græcus textus caret hisce verbis, *cum ipse non essem sub Lege, sed sub gratia.* Vulgata vero nonnisi istis, *sed sub gratia*: quæ pariter cum antecedentibus adscita videntur ex Rom. 8. v. 14. et 15.
(d) Vulgatam, *facerem salvos.*
(e) Vulgata juxta Græc. *panem hunc.*

et bibit indigne, judicium sibi manducat et bi-
v. 30 bit, non dijudicans corpus Domini. * Ideo inter
vos multi infirmi, et imbecilles, et dormiunt
v. 31 multi. * Quod si nosmetipsos dijudicaremus, non
v. 32 utique judicaremur. * Dum judicamur autem,
a Domino corripimur, ut non cum hoc mundo
v. 33 damnemur. * Itaque fratres mei, cum conveni-
v. 34 tis ad manducandum, invicem exspectate. * Si
quis esurit, domi manducet, ut non in judicium
conveniatis. Cetera autem, cum venero dispo-
1. Cor. 12. nam. _Et alio loco :_ * Sed Deus temperavit cor-
v. 24 pus ei, cui deerat, abundantiorem tribuendo ho-
v. 25 norem, * ut non sit schisma in corpore, sed in
v. 26 idipsum pro invicem sollicita sint membra. * Et
si quid patitur unum membrum, compatiuntur
a omnia membra : sive (_a_) gloriatur unum mem-
v. 27 brum, congaudent omnia membra. * Vos autem
v. 28 estis corpus Christi, et membra de membro. *
Et quosdam quidem posuit Deus in Ecclesia, pri-
mum apostolos, secundo prophetas, tertio do-
ctores, deinde virtutes, exinde gratias curatio-
num, gubernationes, opitulationes, genera lin-
v. 29 guarum, interpretationes sermonum. * Numquid
omnes apostoli? numquid omnes prophetæ?
v. 30 numquid omnes doctores? * numquid omnes vir-
tutes? numquid omnes gratiam habent curatio-
num? numquid omnes linguis loquuntur? num-
v. 31 quid omnes interpretantur? * Æmulamini au-
tem charismata meliora : et adhuc excellentio-
1. Cor. 13. rem vobis viam demonstro. * Si linguis homi-
v. 1 num loquar, et Angelorum, caritatem autem
non habeam, factus sum velut æramento sonans
v. 2 aut cymbalum tinniens. * Et si habuero prophe-
tiam, et noverim mysteria omnia et omnem scien-
tiam : et si habuero omnem fidem, ita ut mon-
tes transferam, caritatem autem non habuero,
v. 3 nihil sum. * Et si distribuero in cibos pauperum
omnes facultates meas, et si tradidero corpus
meum, ut ardeam, caritatem autem non habue-
v. 4 ro, nihil mihi prodest. * Caritas patiens est, be-
nigna est. Caritas non æmulatur, non agit per-
v. 5 peram, non inflatur, * non est ambitiosa, non
quærit quæ sua sunt, non irritatur, non cogi-
v. 6 tat malum, * non gaudet super iniquitate, con-
v. 7 gaudet autem veritati. * Omnia suffert, omnia
v. 8 credit, omnia sperat, omnia sustinet. * Caritas
v. 13 numquam excidit. _Et post aliquot versus:_ * Nunc
autem manet fides, spes, caritas, tria hæc: ma-
1. Cor. 14. jor autem his est caritas. * Sectamini autem ca-
v. 1. ritatem. _Et paulo post :_ * Quoniam æmulatores
v. 12 estis spirituum, ad ædificationem Ecclesiæ quæ-
v. 20 rite ut abundetis. _Idem post paululum_, * Fra-
tres, nolite pueri effici sensibus : sed malitia
parvuli estote, sensibus autem perfecti estote.
v. 26 _Et alio loco._ * Quid ergo est fratres? Cum con-
venitis, unusquisque vestrum psalmum habet,
doctrinam habet, apocalypsim habet, linguam
A habet, interpretationem habet, omnia ad ædi-
ficationem fiant. _Et post aliquos versus :_ * Mu- v. 34
lieres in Ecclesiis taceant: non enim permittitur
illis loqui, sed subditas esse sicut et Lex dicit.
* Si quid autem volunt discere, domi viros suos v. 35
interrogent. Turpe est enim mulieri loqui in Ec-
clesia. * An a vobis verbum Dei processit, aut v. 36
in vos solos devenit? _Et post paululum :_ * No- 1. Cor. 15.
lite seduci : corrumpunt mores bonos colloquia v. 33
mala. * Evigilate (_b_) justi, et nolite peccare. v. 34
Ignorantiam enim Dei quidam habent: ad reve- b
rentiam vobis loquor. _Et post paululum :_ * Ita- v. 58
que, fratres mei dilecti, estote stabiles et im-
mobiles, abundantes in opere Domini semper,
scientes quod labor vester non est inanis in Do-
mino. * De collectis autem quæ fiunt in sanctos, 1. Cor. 16.
B sicut ordinavi in Ecclesiis Galatiæ, ita et vos fa- v. 1
cite. * Per unam sabbati unusquisque vestrum v. 2
apud se ponat, recondens quod ei bene placue-
rit : ut non, cum venero, tunc collectæ fiant.
* Cum autem præsens fuero, quos probaveritis v. 3
per epistolas, hos mittam perferre gratiam ve-
stram in Jerusalem. * Quod si dignum fuerit ut v. 4
et ego eam, mecum ibunt. * Veniam autem ad v. 5
vos cum Macedoniam pertransiero. Nam Mace-
doniam pertransibo: * Apud vos autem forsitan v. 6
remanebo, vel etiam hyemabo, ut vos me de-
ducatis quocumque iero. * Nolo enim vos modo v. 7
in transitu videre : spero autem me aliquantum
temporis manere apud vos, si Dominus permise-
rit. * Permanebo autem Ephesi usque ad Pente- v. 8
costen. * Ostium enim mihi apertum est magnum v. 9
et evidens, et adversarii multi. * Si autem ve- v. 10
nerit Timotheus, videte ut sine timore sit apud
C vos. _Et post paululum :_ * Vigilate, state in fi- v. 13
de, viriliter agite, et confortamini. * Omnia ve- v. 14
stra in caritate fiant.

De Epistola B. Pauli ad Corinthios II.

Nam gloria nostra hæc est, testimonium con- 2. Cor. 1.
scientiæ nostræ, quod in simplicitate (_c_) v. 12
et sinceritate Dei, et in sapientia carnali, sed c
in gratia Dei conversati sumus in mundo. _Et_ 2. Cor. 2.
post paululum : * Si quis autem contristavit (_d_) v. 5
me, non me contristavit; sed ex parte, ut non d
onerem omnes vos. * Sufficit illi, qui ejusmodi v. 6
est, objurgatio hæc, quæ fit a pluribus : * ita v. 7
ut e contrario magis donetis et consolemini, ne
forte abundantiore tristitia absorbeatur, qui e-
D jusmodi est. * Propter quod obsecro vos ut con- v. 8
firmetis in illum caritatem. * Ideo enim scripsi, v. 9
ut cognoscam experimentum vestrum, an in o-
mnibus obedientes sitis. * Cui autem aliquid do- v. 10
nastis, et ego; nam et ego quod donavi, si quid
donavi propter vos in persona Christi: * ut non v. 11
circumveniamur a satana : non enim ignoramus

(a) Carnutensis codex, _glorificatur_: juxta Græc. δοξάζεται, id est gloria afficitur.

(b) Græc. Ἐκνήψατε δικαίως, _Evigilate juste_.

(c) In Bibliis Sixti V. jussu recognitis post _in simplicitate_, additur _cordis_ : sed hæc vox aberat ab antiquis Corb. et Græco, necnon ab omnibus codicibus hujus Speculi.

(d) Hoc loco _me_ non est in Regio codice, nec in Græco, fuitque demum expunctum e Vulgata, quæ illud in vetustis Bibliis Corb. et in aliis plerisque addebat.

2. Cor. 4. cogitationes ejus. *Et alio loco :* * Ideo haben- A
v. 1 tes (*a*) hanc administrationem, juxta quod mi-
a sericordiam consecuti sumus, non deficimus, *
v. 2 sed abdicamus occulta decoris, non ambulantes
in astutia, neque adulterantes verbum Dei, sed
in manifestatione veritatis commendantes nos-
metipsos ad omnem conscientiam hominum co-
v. 5 ram Deo. *Et post paucos versus :* * Non enim
nosmetipsos prædicamus, sed Jesum Christum
Dominum nostrum, nos autem servos vestros
v. 7 per Jesum. *Et paulo post :* * Habemus autem
thesaurum istum in vasis fictilibus, ut sublimi-
v. 8 tas sit virtutis Dei, et non ex nobis. * In omni-
bus tribulationem patimur, sed non angustia-
v. 9 mur: aporiamur, sed non destituimur; * perse-
b cutionem patimur, sed non derelinquimur; (*b*)
v. 10 dejicimur, sed non perimus: * semper mortifi- B
cationem Jesu in corpore nostro circumferentes,
ut et vita Jesu in corporibus nostris manifeste-
v. 11 tur. * Semper enim nos, qui vivimus, in mor-
tem tradimur propter Jesum, ut et vita Jesu
v. 12 manifestetur in carne nostra mortali. * Ergo
v. 13 mors in nobis operatur, vita autem in vobis. *
Habentes autem eumdem spiritum fidei, sicut
Ps. 115 1. scriptum est, Credidi propter quod locutus sum;
et nos credimus propter quod et loquimur. *Et*
2. Cor. 4. *post sex versus :* * Propter quod non deficimus:
v. 16 sed licet is, qui foris est, homo noster corrum-
patur, tamen is qui intus est renovatur de die
v. 17 in diem. * Id enim quod in præsenti est momen-
taneum et leve tribulationis nostræ, supra mo-
c dum in (*c*) sublimitate æternum gloriæ pondus
v. 18 operatur in nobis: * non contemplantibus nobis C
quæ videntur, sed quæ non videntur. Quæ enim
videntur, temporalia sunt: quæ autem non vi-
2. Cor. 6 1. dentur, æterna sunt. *Et post paulutum :* * (*d*)
d Adjuvantes autem adhortamur, ne in vacuum
v. 2 gratiam Dei recipiatis. * Ait enim, Tempore
Isa. 49 8. accepto exaudivi te, et in die salutis adjuvi te.
Ecce nunc tempus acceptabile, ecce nunc dies
2. Cor. 6. salutis. * Nemini dantes ullam offensionem, ut
v. 3 non vituperetur ministerium nostrum: * sed in
v. 4 omnibus exhibeamus nosmetipsos sicut Dei mi-
nistros, in multa patientia, in tribulationibus,
v. 5 in necessitatibus, in angustiis, * in plagis, in
carceribus, in seditionibus, in laboribus, in
v. 6 vigiliis, in jejuniis, * in castitate, in scientia,
in longanimitate, in suavitate, in Spiritu san-
v. 7 cto, in caritate non ficta, * in verbo veritatis, D
in virtute Dei: per arma justitiæ, a dextris et
v. 8 sinistris, * per gloriam et ignobilitatem, per
infamiam et bonam famam: ut seductores et ve-
v. 9 races, sicut qui ignoti et cogniti: * quasi mo-
rientes, et ecce vivimus: ut castigati et non

mortificati: * quasi tristes, semper autem gau- v. 10
dentes: sicut egentes, multos autem locuple-
tantes: tamquam nihil habentes, et omnia pos-
sidentes. *Et post paucos versus :* * Dilatamini et v. 13
vos. * Nolite jugum ducere cum infidelibus. Quæ v. 14
enim participatio justitiæ cum iniquitate? aut
quæ societas luci ad tenebras? * Quæ autem v. 15
conventio Christi ad Belial? aut quæ pars fideli
cum infideli? * Qui autem consensus templo Dei v. 16
cum idolis? Vos enim estis templum Dei vivi, Levit. 26. 12.
sicut Dominus. Quoniam inhabitabo in illis, et
inambulabo inter eos, et ero illorum Deus, et
ipsi erunt mihi populus. * Propter quod exite 2. Cor. 6
de medio eorum, et separamini, dicit Dominus, v. 17
et immundum ne tetigeritis; et ego recipiam Isa. 52. 11.
vos, et ero vobis in patrem, et vos eritis mihi 2 Cor. 6.
in filios et filias, dicit Dominus omnipotens. * v. 18
Has igitur habentes promissiones, carissimi, 2. Cor. 7.
mundemus nos ab omni inquinamento carnis et v. 1
spiritus, perficientes sanctificationem in timore
Dei. *Et post paululum :* * Quoniam et si contri- v. 8
stavi vos in epistola, non me pœnitet, videns
quod epistola illa etsi ad horam vos contrista-
vit, * nunc gaudeo, non quia contristati estis, v. 9
sed quia contristati estis ad pœnitentiam. Con-
tristati enim estis secundum Deum, ut in nullo
detrimentum patiamini ex nobis. * Quæ enim v. 10
secundum Deum tristitia est, pœnitentiam in
salutem stabilem operatur. Sæculi autem tristi-
tia mortem operatur. * Ecce enim hoc ipsum se- v. 11
cundum Deum contristari vos, quantam in vo-
bis operatur sollicitudinem: *Et post paucos ver-* 2 Cor. 8.
sus : * Notam autem vobis facimus, fratres, v. 1
gratiam Dei, quæ data est in Ecclesiis Macedo-
niæ, * quod in multo experimento tribulationis v. 2
abundantia gaudii (*e*) ipsorum, et altissima pau- e
pertas eorum abundavit in divitias simplicitatis
eorum. * Quia secundum virtutem, testimonium v. 3
illis reddo, et supra virtutem voluntarii fuerunt,
* cum multa exhortatione obsecrantes nos gra- v. 4
tiam, et communicationem ministerii quod fit in
sanctos: * et non sicut speravimus, sed seme- v. 5
tipsos dederunt, primum Domino, deinde nobis
per voluntatem Dei: * ita ut rogaremus Titum, v. 6
ut quemadmodum cœpit, ita et perficiat in (*f*) f
vobis etiam gratiam istam. * Sed sicut in omni- v. 7
bus abundatis fide, et sermone, et scientia, et
omni sollicitudine, insuper et caritate vestra in
nos, ut et in hac gratia abundetis: * non quasi v. 8
imperans dico, sed per aliorum sollicitudinem
etiam vestræ caritatis (*g*) ingenium bonum com- g
probans. * Scitis enim gratiam Domini nostri Je- v. 9
su Christi, quoniam propter vos egenus factus
est, cum esset dives, ut inopia illius vos divites

(a) Vulgata nunc in editis, *habentes administrationem*, prætermissa voce *hanc*. At antiquis Corb. Bibl. ferebat, *habentes hanc ministrationem*; juxta Græcum, τὴν διακονίαν ταύτην.

(b) Apud Lov. interpositum hic fuerat ex Gemblacensi codice, *humiliamur, sed non confundimur*: quod nec in MSS. nostris aliisve editionibus Speculi, nec in sacris Bibliis, nisi forte quibusdam interpolatis, reperiebatur.

(c) Regius codex et Corb. Biblia, *supra modum in sublimitatem*; juxta Græc. καθ' ὑπερβολὴν εἰς ὑπερβολήν.

(d) Regius cod. *Adjurantes.*

(e) Vulgata nunc habet, *ipsorum fuit*: sed carebat *fuit* in Corb. Bibliis et in Græco, necnon in codicibus hujus Speculi.

(f) Regius codex, *perficiat in vos*: pauloque post, *sollicitudine et caritate vestra in nobis*; prætermisso *insuper*: quibus locis ad Græcum quadrat.

(g) Am. et Er. hic, *ingenuum bonum*. In Græc. unum tantum verbum est γνήσιον, quod *ingenuitatem* sive *sinceritatem* significat.

v. 10 essetis. * Et consilium in hoc do. Hoc enim vo-
bis utile est, qui non solum facere, sed et velle
v. 11 cœpistis ab anno priori. * Nunc vero et facto per-
ficite, ut quemadmodum promtus est animus vo-
luntatis, ita sit et perficiendi ex eo quod habe-
v. 12 tis. * Si enim voluntas promta est: secundum
id quod habet accepta est, non secundum id
v. 13 quod non habet. * Non enim ut aliis sit remissio,
v. 14 vobis autem tribulatio; sed ex æqualitate, * in
præsenti tempore vestra abundantia illorum ino-
piam suppleat, ut et illorum abundantia vestræ
inopiæ sit supplementum, ut fiat æqualitas, si-
v. 15 cut scriptum est, * Qui multum, non abunda-
Exod. 16. 18. vit; et qui modicum, non minoravit. * Gratias
2 Cor. 8. autem Deo, qui dedit eamdem sollicitudinem
v. 16 pro vobis in corde Titi: * quoniam exhortatio-
v. 17 nem quidem suscepit, sed cum sollicitior esset,
v. 18 sua voluntate profectus est ad vos. * Misimus
autem cum illo fratrem, cujus laus est in Evan-
v. 19 gelio per omnes Ecclesias. * Non solum autem,
sed et ordinatus ab Ecclesiis comes peregrina-
a tionis nostræ, (a) in hac gratia, quæ ministra-
tur a nobis ad Domini gloriam et destinatam vo-
v. 20 luntatem nostram: * devitantes hoc, ne quis
nos vituperet in hac plenitudine, quæ ministra-
b tur a nobis. (b) * Providemus enim bona non
v. 21 solum coram Deo, sed etiam coram hominibus.
2. Cor. 9. *Et post aliquot versus:* * Nam de ministerio,
v. 1 quod fit in sanctos, ex abundanti est mihi scri-
v. 2 bere vobis. * Scio enim promtum animum ve-
strum, pro quo de vobis glorior apud Macedo-
nes; quoniam Achaia parata est ab anno præte-
v. 3 rito, et vestra æmulatio provocavit plurimos. *
Misit autem fratres, ut ne quod gloriamur de
vobis, evacuetur in hac parte: ut, quemadmo-
v. 4 dum dixi, parati sitis; * ne cum venerint me-
cum Macedones, et invenerint vos imparatos,
erubescamus nos (ut non dicam vos) in hac sub-
v. 5 stantia. * Necessarium ergo existimavi rogare
fratres, ut præveniant ad vos, et præparent re-
promissam benedictionem hanc paratam esse: sic
v. 6 quasi benedictionem, non quasi avaritiam. *
Hoc autem dico, Qui parce seminat, parce et
metet; et qui seminat in benedictionibus, de
v. 7 benedictionibus et metet. * Unusquisque prout
destinavit in corde suo, non ex tristitia, aut ex
necessitate. Hilarem enim datorem diligit Deus.
v. 8 * Potens est autem Deus omnem gratiam abun-
dare facere in vobis, ut in omnibus semper o-
mnem sufficientiam habentes, abundetis in o-
v. 9 mne opus bonum, * sicut scriptum est, Disper-
Psal. 111. 9. sit, dedit pauperibus, justitia ejus manet in (c)
2. Cor. 9. æternum. * Qui autem administrat semen semi-
v. 10 c nanti, et panem ad manducandum præstabit,
et multiplicabit semen vestrum, et augebit in-
A crementa frugum justitiæ vestræ: * ut in omni- v. 11
bus locupletati abundetis in omnem simplicita-
tem, quæ operatur per nos gratiarum actionem
Deo: * quoniam ministerium hujus officii, non v. 12
solum supplet ea quæ desunt sanctis, sed etiam
abundat per multas gratiarum actiones in Domi-
no, * per probationem ministerii hujus: glori- v. 13
ficantes Deum in obedientia confessionis ve-
stræ, (d) et simplicitate communicationis in il- d
los et in omnes: * et in ipsorum obsecratione v. 14
pro vobis, desiderantium vos propter eminen-
tem gratiam Dei in vobis. * Gratias (e) ago Deo v. 15
super inenarrabili dono ejus. *Et alio loco:* * Qui e
autem gloriatur, in Domino glorietur. * Non 2. Cor. 10. v. 17
enim qui seipsum commendat, ille probatus est; v. 18
sed quem Deus commendat. *Et post aliquantum:* 2. Cor. 11.
B * Ministri Christi sunt? (f) et ego: ut minus v. 23
sapiens dico, plus ego. In laboribus plurimis, f
in carceribus abundantius, in plagis supra mo-
dum, in mortibus frequenter: a Judæis quin- v. 24
quies quadragenas una minus accepi. * Ter vir- v. 25
gis cæsus sum, semel lapidatus sum, ter nau-
fragium feci; nocte et die in profundo maris fui:
* in itineribus sæpe, periculis fluminum, peri- v. 26
culis latronum, periculis ex genere, periculis
ex gentibus, periculis in civitate, periculis in
solitudine, periculis in mari, periculis in falsis
fratribus: * in labore et ærumna, in vigiliis mul- v. 27
tis, in fame et siti, in jejuniis multis, in frigo-
re et nuditate: * præter illa, quæ extrinsecus v. 28
sunt, instantia mea quotidiana, sollicitudo o-
mnium Ecclesiarum. * Quis infirmatur, et ego v. 29
C non infirmor? Quis scandalizatur, et ego non
uror? * Si gloriari oportet, quæ infirmitatis meæ v. 30
sunt, gloriabor. *Et post paululum:* * Libenter 2. Cor. 12. v. 9
igitur gloriabor in infirmitatibus meis, ut inha-
bitet in me virtus Christi. * Propter quod placeo v. 10
mihi in infirmitatibus meis, in contumeliis, in
necessitatibus, in persecutionibus, in angu-
stiis (g) multis pro Christo. Cum enim infirmor, g
tunc potens sum. *Et post aliquot versus:* * Ec- v. 14
ce tertio paratus sum venire ad vos, et non ero
gravis vobis. Non enim quæro quæ vestra sunt,
sed vos. Nec enim debent filii parentibus thesau-
rizare, sed parentes filiis. * Ego autem libentis- v. 15
sime impendam, et superimpendar ipse pro ani-
mabus vestris, licet plus vos diligens, minus
diligar. *Et post aliquot versus:* * Timeo enim v. 20
D ne forte cum venero, non quales volo inveniam
vos, et ego inveniar a vobis qualem non vultis:
ne forte contentiones, æmulationes, animosita-
tes, dissensiones, detractiones, susurrationes,
inflationes, seditiones sint inter vos: * ne ite- v. 21
rum cum venero, humiliet me Deus apud vos,
et lugeam multos ex iis, qui ante peccaverunt,

(a) Sic etiam Corb. Biblia ferebant. At nunc in Vulgata legitur, *in hanc gratiam*; in Græco, σὺν τῇ χάριτι ταύτῃ.

(b) Hic in editis addebatur, *in Domini gloriam*: quod a MSS. et a sacris Bibliis abest. Paulo infra, pro *Et post aliquot*, habet Regius codex, *Et post novem versus.*

(c) Sic MSS. cum antiquis Corb. Bibl. At editi habebant sicuti nunc Vulgata, *in sæculum sæculi*: quamvis in Græco sit tantum, εἰς τὸν αἰῶνα.

(d) Hic in sacris Bibliis additur, *in Evangelium Christi.*

(e) Vulg. *Gratias Deo*: prætermisso *ego* Græc. autem, χάρις δὲ τῷ Θεῷ.

(f) Redundat, *et ego*: quod quidem in Vulgata etiam hic repetebatur; sed merito per Bibliorum castigatores expunctum fuit, cum id textus Græcus non habeat.

(g) Sacra Biblia non addunt, *multis.*

et non egerunt pœnitentiam super immundi-
a tia (a) et impudicitia, quam gesserunt. *Et alio*
2. Cor. 13. *loco:* * Oramus autem Deum, ut nihil mali fa-
v. 7 ciatis: non ut nos probati pareamus, sed ut vos
b quod (b) justum est faciatis. *Et post sex ver-*
v. 11 *sus:* * De cetero fratres gaudete, perficimini,
exhortamini, idipsum sapite, pacem habete; et
Deus dilectionis et pacis erit vobiscum.

De Epistola B. Pauli ad Galatas.

Gal. 1. v. 10 * Si adhuc hominibus placerem, Christi servus
non essem. *Et post aliquantum:* * Nam in
Gal. 5. v. 6 Christo Jesu neque circumcisio aliquid valet,
neque præputium; sed fides quæ per dilectionem
v. 13 operatur. *Et alio loco:* * Vos autem (c) in liber-
c tatem vocati estis fratres: tantum ne libertatem
d in occasionem carnis detis, sed per caritatem (d)
v. 14 spiritus servite invicem. * Omnis enim Lex in
uno sermone impletur, Diliges proximum tuum
v. 15 sicut teipsum. * Quod si invicem mordetis et co-
meditis, videte ne ab invicem consumamini.
v. 16 * Dico autem, (e) Spiritu ambulate, et desideria
e carnis non perficietis. * Caro enim concupiscit
v. 17 adversus spiritum, spiritus autem adversus car-
nem. Hæc enim sibi invicem adversantur, ut
v. 18 non quæcumque vultis, illa faciatis. * Quod si
v. 19 spiritu ducimini, non estis sub Lege. * Mani-
festa autem sunt opera carnis, quæ sunt, forni-
f catio, immunditia, (f) luxuria, * idolorum ser-
v. 20 vitus, veneficia, inimicitiæ, contentiones, æmu-
v. 21 lationes, iræ, rixæ, dissensiones, sectæ, * invi-
diæ, homicidia, ebrietates, comessationes, et his
similia: quæ prædico vobis, sicut prædixi, quo-
g niam qui talia agunt, regnum Dei non (g) pos-
v. 22 sidebunt. * Fructus autem spiritus est, caritas,
gaudium, pax, patientia, longanimitas, bonitas,
h benignitas, (h) * fides, modestia, continentia.
v. 23 Adversus hujusmodi non est lex. * Qui autem
v. 24 Christi sunt, carnem suam crucifixerunt cum
v. 25 vitiis et concupiscentiis. * Si spiritu vivimus,
spiritu et ambulemus. Non efficiamur inanis glo-
riæ cupidi, invicem provocantes, invicem invi-
Gal. 6. v. 1 dentes. * Fratres, et si præoccupatus fuerit ho-
mo in aliquo delicto, vos qui spiritales estis,
hujusmodi instruite in spiritu lenitatis, consi-
v. 2 derans teipsum, ne et tu tenteris. * Alter alte-
rius onera portate, et sic adimplebitis legem
Christi. * Nam si quis existimat se aliquid esse, v. 3
cum nihil sit; ipse se seducit. * Opus autem v. 4
suum probet unusquisque, et sic in semetipso
tantum habebit gloriam, et non in altero. * U- v. 5
nusquisque enim onus suum portabit. * Com- v. 6
municet autem is qui catechizatur (i) verbum, i
ei qui se catechizat, in omnibus bonis. * Nolite v. 7
errare, Deus non irridetur. * Quæ enim semi- v. 8
naverit homo, hæc et metet: quoniam qui semi-
nat in carne sua, de carne et metet corruptio-
nem: qui autem seminat in spiritu, de spiritu
et metet vitam æternam * Bonum autem facien- v. 9
tes non deficiamus; tempore enim suo metemus
non deficientes. * Ergo dum tempus habemus, v. 10
operemur bonum ad omnes, maxime autem ad
domesticos fidei.

De Epistola B. Pauli ad Ephesios.

Obsecro itaque vos, fratres, ego vinctus in Ephes. 4. v. 1
Domino, ut digne ambuletis vocatione qua
vocati estis, * cum omni humilitate et mansue- v. 2
tudine, cum patientia supportantes invicem in
caritate, * solliciti servare unitatem spiritus in v. 3
vinculo pacis. *Et alio loco:* * Hoc itaque dico, v. 17
testificor in Domino, ut jam non ambuletis sicut
et gentes ambulant, in vanitate sensus sui, * te- v. 18
nebris obscuratum habentes intellectum, alienati
a vita Dei per ignorantiam, quæ est in illis pro-
pter cæcitatem cordis ipsorum: * qui desperan- v. 19
tes semetipsos tradiderunt impudicitiæ in ope-
rationem immunditiæ omnis (k) et avaritiæ. * Vos k
autem non ita didicistis Christum: * si tamen il- v. 20
lum audistis, et in ipso docti estis, sicut est ve- v. 21
ritas in Jesu: * (l) Deponite vos secundum pri- l v. 22
stinam conversationem veterem hominem, qui
corrumpitur secundum desideria erroris. * Re- v. 23
novamini autem spiritu mentis vestræ; * et in- v. 24
duite novum hominem, qui secundum Deum
creatus est in justitia et sanctitate veritatis.
* Propter quod deponentes mendacium, loqui- v. 25
mini veritatem unusquisque cum proximo suo:
quoniam sumus invicem membra. * Irascimini, v. 26
et nolite peccare. Sol non occidat super iracun-
diam vestram. * Nolite locum dare diabolo. * Qui v. 27
furabatur, jam non furetur; magis autem labo- v. 28
ret operando manibus suis quod bonum est, ut
habeat unde tribuat necessitatem patienti. * O- v. 29

(a) Hic sacra Biblia interponunt, *et fornicatione.*

(b) Vulgata, *quod bonum est* Græc. τὸ καλὸν.

(c) Sic MSS hujus Speculi, juxta Vulgatam. At editi, *in libertate.* In Græco est ἐπ' ἐλευθερίᾳ.

(d) Vox *spiritus* abest a vetustis Corb. Bibliis et a Græco.

(e) Editi post *Dico autem*, addunt, *in Christo:* quod nec in MSS. est, nec in sacris Bibliis nisi forte interpolatis.

(f) In Vulgata inseritur hic *impudicitia:* quæ vox a vetustis Corb. Bibliis abest. Reperitur quidem apud Hieronymum, sed subtracta voce *luxuria.* In Græco autem nominatur primum *adulterium*, tum *fornicatio;* deinde alia ut hic recensentur omisso nomine *impudicitiæ.*

(g) Vulgata, *non consequentur*, Græc. οὐ κληρονομήσουσιν.

(h) In Vulgata superadduntur duo vocabula, scilicet hoc loco *mansuetudo*, postremo *castitas:* sicque fructus spiritus fiunt duodecim. At in vetustis Corb. Bibliis non sunt plus undecim, quia omittitur *mansuetudo* in Græco autem non plus novem, quia absunt *patientia* et *castitas*, neque vocabulis *mansuetudo* ac *modestia* respondet nisi unum πρᾳότης.

(i) Sic etiam in Corb. Bibliis juxta Græcum, τὸν λόγον. At in Vulgata nunc est auferendi casu, *catechizatur verbo.*

(k) Pro *et avaritiæ*, habet nunc Vulgata, *in avaritiam:* Corb. Biblia, *in avaritia;* juxta Græcum, ἐν πλεονεξίᾳ.

(l) Vulgata, *deponere;* quamquam illa in Corb. Bibliis habuit a prima manu, *deponite.* Porro in Græco est ἀποθέσθαι ὑμᾶς, *deposuisse vos:* et consequenter ἀνανεοῦσθαι, *renovatos fuisse*, ἐνδύσασθαι, *induisse:* ubi Vulgata infinitis in imperativis mutatis præfert *renovamini, induite.*

mnis sermo malus ex ore vestro non procedat; A
a sed si quis bonus ad ædificationem (a) opportu-
v. 30 nitatis, ut det gratiam audientibus. * Et nolite
contristare Spiritum-Sanctum Dei, in quo signa-
b ti estis in (b) die redemptionis. * Omnis amari-
v. 31 tudo, et ira, et indignatio, et clamor, et blasphe-
v. 32 mia tollatur a vobis, cum omni malitia. * Esto-
te autem invicem benigni, misericordes, donan-
tes invicem, sicut et Deus in Christo donavit vo-
Ephes. 5. bis. * Estote ergo imitatores Dei, sicut filii ca-
v. 1 rissimi; * et ambulate in dilectione, sicut et Chri-
v. 2 stus dilexit nos, et tradidit semetipsum pro no-
bis oblationem et hostiam Deo in odorem sua-
v. 3 vitatis. * Fornicatio autem, et omnis immundi-
tia, aut avaritia, nec nominetur in vobis, sicut
v. 4 decet sanctos, * aut turpitudo, aut stultiloquium,
aut scurrilitas, quæ ad rem non pertinet; sed B
v. 5 magis gratiarum actio. * Hoc enim scitote intel-
ligentes, quod omnis fornicator, aut immundus,
aut avarus, quod est idolorum servitus, non ha-
v. 6 bet hereditatem in regno Christi et Dei. * Nemo
vos seducat inanibus verbis: propter hæc enim
v. 7 venit ira Dei in filios diffidentiæ. * Nolite ergo
v. 8 effici participes eorum. * Eratis enim aliquando
tenebræ: nunc autem lux in Domino, ut filii lu-
v. 9 cis ambulate: * Fructus enim lucis est in omni
v. 10 bonitate et justitia et veritate: * probantes quid
v. 11 sit beneplacitum Deo. * Et nolite communicare
operibus infructuosis tenebrarum: magis autem
v. 12 redarguite. * Quæ enim in occulto fiunt ab ipsis,
v. 13 turpe est et dicere. * Omnis autem, quæ ar-
guuntur, a lumine manifestantur. Omne enim,
v. 14 quod manifestatur, lumen est. * Propter quod C
dicit, Surge qui dormis, et exsurge a mortuis,
c et illuminabit (c) tibi Christus. * Videte itaque,
v. 15 fratres, quomodo caute ambuletis, non quasi
v. 16 insipientes, * sed ut sapientes, redimentes tem-
v. 17 pus; quoniam dies mali sunt. * Propterea nolite
fieri imprudentes, sed intelligentes quæ sit vo-
v. 18 luntas Dei. * Et nolite inebriari vino, in quo est
d luxuria: sed implemini Spiritu-(d) Sancto, * lo-
v. 19 quentes vosmetipsis in psalmis, et hymnis et
canticis spiritualibus cantantes et psallentes in
v. 20 cordibus vestris Domino, * gratias agentes sem-
per pro omnibus in nomine Domini nostri Jesu
v. 21 Christi, Deo et Patri, * subjecti invicem in ti-
v. 22 more Christi. * Mulieres viris suis subditæ sint,
v. 23 sicut Domino: * quoniam vir caput est mulieris,
sicut Christus caput est Ecclesiæ, ipse Salvator D
e corporis (e) ejus. * Sed sicut Ecclesia subjecta
v. 24 est Christo, ita et mulieres viris suis in omni-
v. 25 bus. * Viri diligite uxores vestras, sicut et Chri-
stus dilexit Ecclesiam, et seipsum tradidit pro
v. 26 ea, * ut illam sanctificaret, mundans lavacro

aquæ in (f) verbo: * ut exhiberet ipse sibi glo- f
riosam Ecclesiam, non habentem maculam aut v. 27
rugam, aut aliquid ejusmodi, sed ut sit sancta
et immaculata. * Ita et viri debent diligere uxo- v. 28
res suas, ut corpora sua. Qui suam uxorem di-
ligit, seipsum diligit: * Nemo unquam carnem v. 29
suam odio habuit; sed nutrit et fovet eam, sicut
et Christus Ecclesiam: * quia membra sumus v. 30
corporis ejus, de carne ejus et de ossibus ejus.
* Propter hoc relinquet homo patrem et matrem v. 31
suam, et adhærebit uxori suæ, et erunt duo in
carne una. * Sacramentum hoc magnum est: v. 32
ego autem dico in Christo et in Ecclesia. * Ve- v. 33
rumtamen et vos singuli unusquisque uxorem
suam sicut seipsum diligat: uxor autem timeat
virum. * Filii obedite parentibus vestris in Do- Ephes. 6.
mino. Hoc enim justum est. * Honora patrem v. 1
tuum et matrem, quod est primum mandatum v. 2
in promissione, * ut bene sit tibi, et sis longæ- v. 3
vus super terram. * Et vos, patres, nolite ad v. 4
iracundiam provocare filios vestros, sed educate
eos in disciplina et correptione Domini. * Ser- v. 5
vi, obedite dominis carnalibus cum timore et
tremore, in simplicitate cordis vestri, sicut Chri-
sto: * non ad oculum servientes, quasi homini- v. 6
bus placentes; sed ut servi Christi, facientes vo-
luntatem Dei ex animo, * cum bona voluntate v. 7
servientes ut domino, et non hominibus: * scien- v. 8
tes quoniam unusquisque quodcumque fecerit
bonum, hoc recipiet a Domino, sive servus, sive
liber. * Et vos, domini, eadem facite illis, re- v. 9
mittentes minas; scientes quia et illorum et ve-
ster Dominus est in cælis, et personarum acce-
ptio non est apud eum. * De cetero, fratres, v. 10
confortamini in Domino, et in potentiam virtu-
tis ejus. * Induite vos armaturam Dei, ut possi- v. 11
tis stare adversus insidias diaboli: * quia non v. 12
est nobis colluctatio adversus carnem et sangui-
nem, sed adversus principes et potestates, ad-
versus mundi rectores, tenebrarum harum, con-
tra spiritalia nequitiæ in cælestibus. * Propterea v. 13
accipite armaturam Dei, ut possitis resistere in
die mala, et in omnibus perfecti stare. * State v. 14
ergo succincti lumbos vestros in veritate, et in-
duti loricam justitiæ, * et calceati pedes in præ- v. 15
paratione Evangelii pacis: * in omnibus sumen- v. 16
tes scutum fidei, in quo possitis omnia tela ne-
quissimi ignea exstinguere: * et galeam salutis v. 17
assumite, et gladium spiritus, quod est verbum
Dei, * per omnem orationem et obsecrationem, v. 18
orantes omni tempore in spiritu, et in ipso vi-
gilantes in omni instantia et obsecratione pro
omnibus sanctis; * et pro me, ut detur mihi v. 19
sermo in apertione oris mei cum fiducia notum

(a) Vulgata, *ad ædificationem fidei*. At codices omnes hujus Speculi, *ad ædificationem opportunitatis* juxta Hieronymum, qui hunc in locum id observat: Pro eo, ait, quod nos posuimus *ad ædificationem opportunitatis*, hoc est quod dicitur Græce τῆς χρείας, in Latinis codicibus propter euphoniam mutavit interpres, et posuit *ad ædificationem fidei*.

(b) Vulgata, *in diem*: suffragante Græco, εἰς ἡμέραν.

(c) Loco *tibi*, in Vulgata est *te*: licet Græce legatur, ἐπιφαύσει σοι ὁ Χριστός illucescet, sive uti Hieronymus interpretatur, *orietur tibi Christus*.

(d) Sic etiam Vulgata in excusis. At in antiquis Corb. Bibliis non additur *sancto*: quod pariter Hieronymus Græco inhærens prætermittit.

(e) Pronomen *ejus* abest a MSS hujus Speculi, nec in Græco reperitur, nec apud Hieronymum.

(f) Sic etiam apud Hieronymum, non addita voce *vitæ*: quæ quidem vox, post *in verbo*, legitur nunc in Vulgata, non autem in textu Græco.

v. 20 facere mysterium Evangelii, * propter quod le-
a gatione fungor (a) in catena, ita ut in ipso au-
deam prout oportet me loqui.

De Epistola B. Pauli ad Philippenses.

Philip. 1. v. 20 Quia in nullo confundar, sed in omni fiducia,
sicut semper, et nunc magnificabitur Chri-
stus in corpore meo, sive per vitam, sive per
v. 21 mortem. * Mihi enim vivere Christus est, et mori
v. 22 lucrum. * Quod si vivere in carne hic mihi fru-
v. 23 ctus operis est; et quid eligam ignoro. * Coarctor
enim et duobus, desiderium habens dissolvi, et
v. 24 cum Christo esse multo magis melius: * perma-
nere autem in carne necessarium propter vos.
v. 27 *Et post sex versus:* * Tantum digne Evangelio
Christi conversamini, ut sive cum venero et vi-
dero vos, sive absens audiam de vobis, quia sta-
tis in uno spiritu unanimes, collaborantes fidei
v. 28 Evangelii. * Et in nullo terreamini ab adversa-
riis, quæ est illis caussa perditionis, vobis au-
v. 29 tem salutis: et hoc a Deo. * Quia vobis donatum
est pro Christo, non solum ut in eum credatis,
v. 30 sed ut etiam pro illo patiamini: * idem certa-
men habentes, quale et vidistis in me, et nunc
Philip. 2. audistis de me. * Si qua ergo consolatio in Chri-
v. 1 sto, si quod solatium caritatis, si qua societas
b spiritus, si qua (b) viscera et miserationes, * im-
v. 2 plete gaudium meum, ut idem sapiatis, eamdem
caritatem habentes, unanimes, idipsum sentien-
v. 3 tes. * Nihil per contentionem, neque per ina-
nem gloriam: sed in humilitate superiores sibi
v. 4 invicem arbitrantes. * Non quæ sua sunt singu-
v. 5 li considerantes; sed ea quæ aliorum. * Hoc
enim sentite in vobis, quod et in Christo Jesu,
v. 6 * qui cum in forma Dei esset, non rapinam ar-
v. 7 bitratus est esse se æqualem Deo: * sed semeti-
psum exinanivit formam servi accipiens, in si-
militudinem hominum factus, et habitu inventus
v. 8 ut homo: * humiliavit semetipsum, factus obe-
diens usque ad mortem, mortem autem crucis.
v. 9 * Propter quod et Deus illum exaltavit, et dona-
v. 10 vit illi nomen quod est super omne nomen: * ut
in nomine Jesu omne genu flectatur, cælestium,
v. 11 terrestrium, et infernorum, * et omnis lingua
confiteatur, quia Dominus Jesus Christus in glo-
v. 12 ria est Dei Patris. * Itaque, carissimi mei, sicut
semper obedistis, non ut in præsentia mei tan-
tum, sed multo magis nunc in absentia mea,
cum metu et tremore vestram salutem operami-
v. 13 ni. * Deus est enim qui operatur in vobis et vel-
v. 14 le, et perficere, pro bona voluntate. * Omnia au-
tem facite sine murmurationibus et hæsitationi-
v. 15 bus, * ut sitis sine querela, et simplices filii Dei,
sine reprehensione in medio nationis pravæ et
perversæ: inter quos lucetis sicut luminaria in
v. 16 mundo: * verbum vitæ continentes ad gloriam (c)
c mihi in diem Christi; quia non in vacuum cu-
A curri, neque in vacuum laboravi. * Sed et si im- v. 17
molor supra sacrificium et ministerium fidei ve-
stræ, gaudeo et congratulor omnibus vobis. * Id- v. 18
ipsum autem et vos gaudete, et congratulamini
mihi. * Spero autem in Domino Jesu Timotheum v. 19
cito mittere ad vos, ut et ego bono animo sim,
cognoscens quæ circa vos sunt. * Neminem enim v. 20
habeo tam unanimem, qui sincera affectione pro
vobis sollicitus sit. * Omnes enim sua quærunt, v. 21
non quæ sunt Jesu Christi. * Experimentum au- v. 22
tem ejus cognoscite, quoniam sicut patri filius
mecum servivit in Evangelio. * Hunc igitur spe- v. 23
ro me mittere, mox ut videro quæ circa me sunt.
* Confido autem in Domino, quoniam et ipse ve- v. 24
niam ad vos cito. * Necessarium autem existi- v. 25
mavi Epaphroditum fratrem et cooperatorem et
B commilitonem meum, vestrum autem Aposto-
lum, et ministrum necessitatis meæ, mittere ad
vos: * quoniam quidem omnes vos desiderabat v. 26
et mæstus erat propter quod audistis illum in-
firmatum. * Nam et infirmatus est usque ad mor- v. 27
tem, sed Deus misertus est ejus: non solum au-
tem ejus, verum etiam et mei, ne tristitiam su-
per tristitiam haberem. * Festinantius ergo misi v. 28
illum, ut viso eo iterum gaudeatis, et ego sine
tristitia sim. * Excipite itaque illum cum omni v. 29
gaudio in Domino; et ejusmodi cum honore ha-
betote: * quoniam propter opus Christi usque v. 30
ad mortem accessit, tradens animam suam, ut
impleret quod vobis deerat erga meum obse-
quium. *Et paulo post:* * Fratres, ego me non ar- Philip. 3.
bitror apprehendisse: unum autem, quæ quidem v. 13
C retro sunt obliviscens, ad ea vero quæ sunt prio-
ra extendens me, * ad destinatum persequor, v. 14
ad bravium supernæ vocationis Dei in Christo
Jesu. * Quicumque ergo perfecti, hoc sentiamus: v. 15
et si quid aliter sapitis, et hoc vobis Deus reve-
labit: * verumtamen ad (d) id quod pervenimus, v. 16
ut idem sapiamus, et in eadem permaneamus d
regula. * Imitatores mei estote, fratres; et ob- v. 17
servate eos qui ita ambulant, sicut habetis for-
mam nostram. * Multi enim ambulant, quos v. 18
sæpe dicebam vobis, nunc autem et flens dico,
inimicos crucis Christi: * quorum finis interitus: v. 19
quorum Deus venter, et gloria in confusione
ipsorum, qui terrena sapiunt. * Nostra autem v. 20
conversatio in cælis est. *Et post tredecim versus:* Philip. 4.
D Gaudete in Domino semper, iterum dico gaude- v. 4
te. * Modestia vestra nota sit omnibus homini- v. 5
bus. Dominus enim prope est. * Nihil solliciti v. 6
sitis: sed in omni oratione et obsecratione cum
gratiarum actione petitiones vestræ innotescant
apud Deum. * Et pax Dei, quæ exsuperat omnem v. 7
sensum, custodiat corda vestra et intelligentias
vestras in Christo Jesu. * De cetero, fratres, quæ- v. 8
cumque sunt vera, quæcumque pudica, quæcum-
que justa, quæcumque sancta, quæcumque ama-
bilia, quæcumque bonæ famæ; si qua virtus, si

(a) Editi, *in catena isto*, ita ut, etc. At Regius codex at sacra Biblia carent pronomine, *isto*.

(b) Vulgata, *viscera miserationis*. Græc. σπλάγχνα καὶ οἰκτιρμοί.

(c) Consonat Græcus textus. At Vulgata præfert, *ad gloriam meam in die Christi*.

(d) Abest, *id* a sacris Bibliis; neque in illis particula *et*, post verbum *sapiamus* reperitur.

a qua laus, (*a*) hæc cogitate: * quæ et didicistis,
v. 9 et accepistis, et audistis, et vidistis in me, hæc
v. 10 agite: et Deus pacis erit vobiscum. * Gavisus
sum autem in Domino vehementer, quoniam
tandem aliquando refloruistis pro me sentire,
v. 11 sicut et sentiebatis: occupati autem eratis. * Non
quasi propter penuriam dico. Ego enim didici,
v. 12 in quibus sum, sufficiens esse. * Scio et humiliari;
scio et abundare: ubique et in omnibus institutus
sum, et satiari, et esurire, et abundare,
v. 13 et penuriam pati: * Omnia possum in eo qui me
v. 14 confortat. * Verumtamen bene fecistis commu-
v. 15 nicantes tribulationi meæ. * Scitis autem et vos,
Philippenses, quod in principio Evangelii, quando
profectus sum a Macedonia, nulla mihi Ecclesia
communicavit in ratione dati et accepti, nisi
v. 16 vos soli: * quia et in Thessalonicam et semel et
v. 17 bis in usum mihi misistis. * Non quia quæro da-
b tum, sed requiro fructum abundantem in (*b*) ra-
v. 18 tionem vestram. * Habeo autem omnia, et abundo.
Repletus sum acceptis ab Epaphrodito quæ
misistis, odorem suavitatis, hostiam acceptabilem,
placentem Deo.

De Epistola B. Pauli ad Thessalonicenses I.

1. Thess. 2. Ipsi scitis fratres introitum nostrum ad vos,
v. 1 quia non inanis fuit: * sed ante passi (*c*) mul-
v. 2 ta et contumeliis affecti, sicut scitis, in Philippis,
c fiduciam habuimus in Deo nostro loqui ad vos
v. 3 Evangelium Dei in multa sollicitudine. * Exhortatio
enim nostra non de errore, neque de im-
v. 4 munditia, neque in dolo: * sed sicut probati sumus
a Deo, ut crederetur nobis Evangelium, ita
loquimur; non quasi hominibus placentes, sed
v. 5 Deo, qui probat corda nostra. * Neque enim
aliquando fuimus in sermone adulationis, sicut
scitis; neque in occasione avaritiæ, Deus testis
v. 6 est, * neque quærentes ab hominibus gloriam,
v. 7 neque a vobis, neque ab aliis. * Cum possemus
vobis oneri esse, ut Christi Apostoli: sed facti
sumus parvuli in medio vestrum, tamquam si
v. 8 nutrix foveat filios suos: * Ita desiderantes vos,
cupide volebamus tradere vobis non solum Evangelium
Dei, sed etiam animas nostras; quoniam
v. 9 carissimi nobis facti estis. * Memores enim facti
estis, fratre, laboris nostri et fatigationis: nocte
et die laborantes, ne quem vestrum gravaremus,
prædicavimus in vobis Evangelium Dei.
v. 10 * Vos testes estis et Deus, quam sancte, et juste,
et sine querela vobis, qui credidistis, adfuimus:
v. 11 * sicut scitis, qualiter unumquemque vestrum,
v. 12 tamquam pater filios suos, * deprecantes vos,
et consolantes, testificati sumus ut ambularetis
digne Deo, qui vocavit vos in suum regnum et
v. 13 gloriam. * Ideo et nos gratias agimus Deo sine
intermissione; quoniam cum accepissetis a nobis
verbum auditus Dei, accepistis illud non ut
verbum hominum, sed sicut est vere verbum

A Dei, qui operatur in vobis, qui credidistis. * Vos v. 14
enim imitatores facti estis, fratres, Ecclesiarum
Dei, quæ sunt in Judæa, in Christo Jesu; quia
eadem passi estis et vos a contribulibus vestris,
sicut et ipsi a Judæis. *Et alio loco:* * De cetero 1. Thess. 4.
ergo, fratres, rogamus vos, et obsecramus in v. 1
Domino Jesu, ut quemadmodum accepistis a nobis
quomodo vos oporteat ambulare, et placere
Deo, sic et ambuletis, ut abundetis magis. * Sci- v. 2
tis enim quæ præcepta dederimus vobis per Dominum
Jesum. * Hæc est enim voluntas Dei, v. 3
sanctificatio vestra, ut abstineatis vos a fornica-
tione; * ut sciat unusquisque vestrum suum vas v. 4
possidere in sanctificatione et honore, * non in v. 5
passione desiderii, sicut et gentes quæ ignorant
Deum: * et ne quis supergrediatur, neque cir- v. 6
B cumveniat in negotio fratrem suum: quoniam
vindex est Deus de his omnibus, sicut prædiximus
vobis, et testificati sumus. * Non enim v. 7
vocavit nos Deus in immunditiam, sed in sancti-
ficationem. * Itaque qui hæc spernit, non homi- v. 8
nem spernit, sed Deum: qui etiam dedit Spiri-
tum suum sanctum in vobis. * De caritate au- v. 9
tem fraternitatis non necesse habemus scribere
vobis; ipsi enim vos a Deo didicistis ut diligatis
invicem. * Etenim facitis illud in omnes fratres v. 10
in universa Macedonia. Rogamus autem vos,
fratres, ut abundetis magis; * et operam detis, v. 11
ut quieti sitis; et ut vestrum negotium agatis,
et operemini manibus vestris, sicut præcepimus
vobis: ut honeste ambuletis ad eos, qui foris
sunt, et nullius aliquid desideretis. * Nolumus v. 12
C autem vos ignorare, fratres, de dormientibus,
ut non contristemini, sicut et ceteri qui spem
non habent. *Et post aliquot versus:* * Igitur non 1. Thess. 5.
dormiamus, sicut et ceteri: sed vigilemus, et v. 6
sobrii simus. * Qui enim dormiunt, nocte dor- v. 7
miunt; et qui ebrii sunt, nocte ebrii sunt. * Nos v. 8
autem qui diei sumus, sobrii simus; induti lori-
cam fidei et caritatis, et galeam spem salutis.
* Quoniam non posuit nos Deus in iram, sed in v. 9
adquisitionem salutis, per Dominum nostrum
Jesum Christum: * qui mortuus est pro nobis, v. 10
ut sive vigilemus, sive dormiamus, simul cum
illo vivamus. * Propter quod consolamini invi- v. 11
cem, et ædificate alterutrum, sicut et facitis.
* Rogamus autem vos, fratres, ut noveritis eos, v. 12
qui laborant inter vos, et præsunt vobis in Do-
D mino, et monent vos, * ut habeatis illos abun- v. 13
dantius in caritate, propter opus illorum, pa-
cem habete cum eis. * Rogamus autem vos, fra- v. 14
tres, corripite inquietos, consolamini pusillani-
mes, suscipite infirmos, patientes estote ad o-
mnes. * Videte ne quis malum pro malo alicui v. 15
reddat: sed semper quod bonum est sectamini
in invicem, et in omnes. * Semper gaudete: * sine v. 16 17
intermissione orate: * in omnibus gratias agite. v. 18
Hæc enim voluntas Dei est in Christo Jesu, in
omnibus vobis. * Spiritum nolite exstinguere. v. 19

(a) Apud Lov. additum fuerat hic *disciplinæ*, juxta Vulgatam: sed. Am. Er. et Regius codex vocem istam cum Græco prætereunt.

(b) Editi antea juxta Vulgatam; *in ratione vestra.* At MSS. juxta Græcum et antiqua Biblia, *in rationem vestram.*

(c) Vox *multa* s sscris Biblilis abest.

v. 20 21 * Prophetias nolite spernere. * Omnia autem A
v. 22 probate: quod bonum est tenete. * Ab omni spe-
cie mala abstinete vos.

De Epistola B. Pauli ad Thessalonicenses II.

2. Thess. 1. v. 3 Gratias agere debemus Deo semper pro vo-
bis, fratres, ita ut dignum est; quoniam su-
percrescit fides vestra, et abundat caritas unius-
v. 4 cujusque vestrum in invicem: * ita ut nos ipsi
in vobis gloriemur in Ecclesiis Dei, pro patien-
tia vestra et fide in omnibus persecutionibus ve-
v. 5 stris et tribulationibus, quas sustinetis * in e-
xemplum justi judicii Dei, ut digni habeamini
v. 6 regno Dei, pro quo et patimini. * Si tamen ju-
stum est apud Deum retribuere tribulationem B
v. 7 iis, qui vos tribulant; * et vobis, qui tribulami-
ni, requiem nobiscum, in revelatione Domini
v. 8 Jesu de cælo cum Angelis virtutis ejus, * in
flamma ignis, dantis vindictam iis, qui non no-
verunt Deum, et qui non obediunt Evangelio
v. 9 Domini nostri Jesu Christi. * Qui pœnas da-
a bunt (a) in interitum æternas a facie Domini, et
v. 10 a gloria virtutis ejus, * cum venerit glorificari
in sanctis suis, et admirabilis fieri in omnibus
qui crediderunt, quia creditum est testimonium
v. 11 nostrum super vos in die illo. * In quo etiam
oramus semper pro vobis, ut dignetur vocatio-
ne vos sua Deus noster, et impleat omnem vo-
b luntatem bonitatis, (b) et opus fidei in virtute:
v. 12 * ut clarificetur nomen Domini nostri Jesu Chri-
sti in vobis, et vos in illo, secundum gratiam Dei C
2. Thess. 3. v. 6 nostri, et Domini Jesu Christi. *Et alio loco:* * De-
nuntiamus autem vobis, fratres, in nomine Do-
mini nostri Jesu Christi, ut subtrahatis vos ab
omni fratre ambulante inordinate, et non secun-
v. 7 dum traditionem, quam acceperunt a nobis. * Ipsi
enim scitis quemadmodum oporteat imitari nos:
v. 8 quoniam non inquieti fuimus inter vos; * neque
gratis panem manducavimus ab aliquo: sed in
labore et fatigatione nocte ac die operantes, ne
v. 9 quem vestrum gravaremus. * Non quasi non ha-
buerimus potestatem; sed ut nosmetipsos for-
v. 10 mam daremus vobis ad imitandum nos. * Nam
et cum essemus apud vos, hoc denuntiabamus
vobis, quoniam si quis non vult operari, nec
v. 11 manducet. * Audivimus enim inter vos quosdam
ambulare inquiete, nihil operantes, sed curiose D
v. 12 agentes. * His autem qui ejusmodi sunt, denun-
tiamus, et obsecramus in Domino Jesu Christo,
ut cum silentio operantes, suum panem mandu-
v. 13 cent. * Vos autem, fratres, nolite deficere bene-
facientes. * Quod si quis non obedierit verbo no-
stro per epistolam, hunc notate, et non commi-
v. 14 sceamini cum illo, ut confundatur. * Et nolite
quasi inimicum existimare, sed corripite ut fra-
trem.

De Epistola B. Pauli ad Colossenses.

Igitur, si consurrexisti cum Christo, quæ sur- Coloss. 3.
sum sunt quærite, ubi Christus est in dexte- v. 1
ra Dei sedens: * quæ sursum sunt sapite, non v. 2
quæ super terram. * Mortui enim estis, et vita v. 3
vestra abscondita est cum Christo in Deo. * Cum v. 4
autem Christus apparuerit vita vestra, tunc et
vos apparebitis cum ipso in gloria. * Mortificate v. 5
ergo membra vestra, quæ sunt super terram,
fornicationem, immunditiam, libidinem, concu-
piscentiam malam, et avaritiam, quæ est idolo-
rum servitus: * propter quæ venit ira Dei super v. 6
filios incredulitatis. * In quibus et vos ambula- v. 7
stis aliquando, cum viveretis in illis. * Nunc au- v. 8
tem deponite et vos omnia, iram, indignatio-
nem, malitiam, blasphemiam, turpem sermonem
de ore vestro (c) ne emiseritis. * Nolite mentiri c
invicem, expoliantes vos veterem hominem cum v. 9
actibus ejus, * et induentes novum, eum qui re- v. 10
novatur in agnitionem Dei, secundum imaginem
ejus, qui creavit eum: * ubi non est Gentilis et v. 11
Judæus, circumcisio et præputium, Barbarus,
et Scytha, servus et liber; sed omnia et in omni-
bus Christus. * Induite ergo vos sicut electi Dei, v. 12
sancti et dilecti, viscera misericordiæ, benignita-
tem, humilitatem, modestiam, patientiam: * sup- v. 13
portantes invicem, et donantes vobis ipsis, si
quis adversus aliquem habet querelam: sicut et
Dominus donavit vobis, ita et vos (d) facite. * Su- d
per omnia autem hæc caritatem habete, quod v. 14
est vinculum perfectionis: * et pax Christi ex- v. 15
sultet in cordibus vestris, in qua et vocati estis
in uno corpore: et grati estote. * Verbum Chri- v. 16
sti habitet in vobis abundanter, in omni sa-
pientia docentes et commonentes vosmetipsos
psalmis, hymnis et canticis spiritalibus, in gra-
tia cantantes in cordibus vestris Deo. * Omne v. 17
quodcumque facitis in verbo, aut in opere, omnia
in nomine Domini nostri Jesu Christi, gratias
agentes Deo et Patri per ipsum. * Mulieres sub- v. 18
ditæ estote viris, sicut oportet, in Domino. * Viri v. 19
diligite uxores vestras, et nolite amari esse ad
illas: * Filii obedite parentibus per omnia; hoc v. 20
enim placitum est in Domino. * Patres nolite v. 21
ad indignationem provocare filios vestros, ut
non pusillo animo fiant. * Servi obedite per o- v. 22
mnia dominis carnalibus, non ad oculum ser-
vientes, quasi hominibus placentes; sed in sim-
plicitate cordis, timentes Dominum, * quodcum- v. 23
que facitis, ex animo operamini, sicut Domino,
et non hominibus: * scientes, quod a Domino ac- v. 24
cipietis retributionem hereditatis. Domino Chri-
sto servite. * Qui enim facit injuriam, recipiet v. 25
id quod inique gessit: et non est personarum
acceptio apud Deum. * Domini, quod justum est Coloss. 4.
et æquum, servis præstate; scientes quoniam et v. 1
vos Dominum habetis in cælo. * Orationi insta- v. 2

(a) Sic MSS. At editi *dabunt interitus*. Vulgata, *dabunt in interitu*.

(b) In editis addebatur, *suæ*: quæ vox abest a MSS. et a sacris Bibliis.

(c) Regius Speculi codex et sacra Biblia carent his verbis, *ne emiseritis*: itemque voce *Dei*, quæ hic in v. 10 post *in agnitionem* legitur.

(d) Verbum *facite* abest a Regio codice et a sacris Bibliis.

v. 3 te, vigilantes in ea cum gratiarum actione: * o-
rantes simul et pro nobis, ut Deus aperiat nobis
ostium sermonis ad loquendum mysterium Chri-
v. 4 sti, propter quod etiam vinctus sum, * ut ma-
v. 5 nifestem illud ita ut oportet me loqui. * In sa-
pientia ambulate ad eos qui foris sunt, tempus
v. 6 redimentes. * Sermo vester semper in gratia sale
conditus sit, ut sciatis quomodo oporteat vos
unicuique respondere.

De Epistola B. Pauli ad Timotheum I.

1. Tim. 1. v. 5 Finis autem præcepti est caritas de corde pu-
ro, et conscientia bona, et fide non ficta. *
v. 6 A quibus quidam aberrantes, conversi sunt in
v. 7 vaniloquium, * volentes esse Legis doctores,
non intelligentes neque quæ loquuntur, neque
v. 8 de quibus affirmant. * Scimus autem quoniam
v. 9 bona est Lex, si quis ea legitime utatur, * (a)
a scientes hoc, quia justo Lex non est posita, sed
injustis et non subditis, impiis et peccatoribus,
sceleratis et contaminatis, parricidis, et matri-
v. 10 cidis, homicidis, * fornicariis, masculorum con-
cubitoribus, plagiariis, mendacibus, perjuris;
v. 11 et si quid aliud sanæ doctrinæ adversatur, * quæ
est secundum Evangelium gloriæ beati Dei, quod
1. Tim. 2. creditum est mihi, *Et post paululum:* * Obse-
v. 1 cro igitur primum omnium fieri obsecrationes,
orationes, postulationes, gratiarum actiones,
v. 2 pro omnibus hominibus, * pro regibus, et omni-
bus qui in sublimitate sunt: ut quietam et tran-
quillam vitam agamus, in omni pietate et casti-
v. 8 tate. *Item post paululum:* * Volo ergo viros ora-
re in omni loco, levantes puras manus sine ira
v. 9 et disceptatione. * Similiter et mulieres in habi-
tu ornato, cum verecundia et sobrietate ornan-
tes se, non in tortis crinibus, aut auro, aut
v. 10 margaritis, vel veste pretiosa; * sed quod decet
mulieres promittentes pietatem per opera bona.
v. 11 * Mulier in silentio discat, cum omni subjectio-
v. 12 ne. * Docere autem mulieri non permitto, neque
1. Tim. 3. dominari in virum, sed esse in silentio. *Et post*
v. 2 *aliquot versus:* * Oportet ergo Episcopum irre-
prehensibilem esse, unius uxoris virum, so-
brium, prudentem, ornatum, pudicum, hospi-
v. 3 talem, doctorem: * non vinolentum, non per-
cussorem, sed modestum: non litigiosum, non
v. 4 cupidum; * sed suæ domui bene præpositum,
v. 5 filios habentem subditos cum omni castitate. *
Si quis autem domui suæ præesse nescit, quo-
v. 6 modo Ecclesiæ Dei diligentiam habebit? * Non
neophytum, ne in superbiam elatus in judicium
v. 7 incidat diaboli. * Oportet autem et illum testi-
monium habere bonum ab iis, qui foris sunt,
ut non in opprobrium incidat et laqueum diabo-
v. 8 li. * Diaconos similiter pudicos, non bilingues,
non multo vino deditos, non turpe lucrum se-

A ctantes, * habentes mysterium fidei in conscien- v. 9
tia pura. * Et hi autem probentur primum, et v. 10
sic ministrent, nullum crimen habentes. * Mu- v. 11
lieres similiter pudicas, non detrahentes, so-
brias, fideles in omnibus. * Diaconi sint unius v. 12
uxoris viri, qui filiis suis bene præsunt et suis
domibus. * Qui enim bene ministraverint, gra- v. 13
dum bonum sibi (b) adquirunt, et multam fidu- b
ciam in fide, quæ est in Christo Jesu. *Et post* 1. Tim. 4
duodecim versus: * Spiritus autem manifeste di- v. 1
cit, quia in novissimis temporibus discedent
quidam a fide, attendentes spiritibus erroris,
et doctrinis dæmoniorum, * in hypocrisi loquen- v. 2
tium mendacium, et cauteriatam habentium su-
am conscientiam, * prohibentium nubere, ab- v. 3
stinere a cibis, quos Deus creavit ad percipien-
B dum cum gratiarum actione fidelibus, et iis qui
cognoverunt veritatem. * Quia omnis creatura v. 4
Dei bona, et nihil abjiciendum quod cum gra-
tiarum actione percipitur. * Sanctificatur enim v. 5
per verbum Dei et orationem. * Hæc proponens v. 6
fratribus bonus eris minister Christi Jesu, nu-
tritus verbis fidei et bonæ doctrinæ, quam as-
secutus es. * Ineptas autem et aniles fabulas de- v. 7
vita. Exerce teipsum ad pietatem. * Nam corpo- v. 8
ralis exercitatio ad modicum utilis est: pietas
autem ad omnia utilis est, promissionem habens
vitæ quæ nunc est, et futuræ. * Fidelis sermo v. 9
et omni acceptione dignus. * In hoc enim labo- v. 10
ramus et maledicimur, quia speramus in Deum
vivum, qui est salvator omnium hominum, ma-
C xime fidelium. * Præcipe hæc, et doce. * Nemo v. 11
adolescentiam tuam contemnat: sed exemplum v. 12
esto fidelium, in verbo, in conversatione, in
caritate, in fide, in castitate. * Dum venio, at- v. 13
tende lectioni, exhortationi, doctrinæ. * Noli v. 14
negligere gratiam quæ in te est, quæ data est
tibi per prophetiam, cum impositione manuum
presbyterii. * Hæc meditare, in his esto, ut pro- v. 15
fectus tuus manifestus sit (c) omnibus. * Atten- c
de tibi et doctrinæ, insta in illis: hoc enim fa- v. 16
ciens, et teipsum salvum facies, et eos qui te
audiunt. * Seniorem ne increpaveris, sed obse- 1. Tim. 5.
cra ut patrem; juvenes, ut fratres; * anus, ut v. 1
matres; juvenculas, ut sorores, in omni casti- v. 2
tate, * Viduas honora, quæ vere viduæ sunt. * v. 3 v. 4
Si qua autem vidua filios aut nepotes habet (d) d
D discant primum domum suam regere, et mu-
tuam vicem reddere parentibus: hoc enim ac-
ceptum est coram Deo. * Quæ autem vere vidua v. 5
est et desolata, (e) sperat in Deum, et instat e
obsecrationibus et orationibus nocte et die. * v. 6
Nam quæ in deliciis est, vivens mortua est. * v. 7
Et hoc præcipe, ut irreprehensibiles sint. * Si v. 8
quis autem suorum, et maxime domesticorum
eorum non habet, fidem negavit, et est infideli
deterior. * Vidua eligatur non minus sexaginta v. 9

(a) Vulgata *sciens*. Græc. εἰδώς.

(b) Vulgata, *adquirent*. At codices hujus Speculi, *adquirunt*; suffragante Græco, περιποιοῦνται.

(c) Regius codex, *manifestus sit in omnibus*; juxta Græcum, ἐν πᾶσιν.

(d) Sic omnes codices speculi; juxta Græcum, *μανθανέτωσαν*: At Vulgata, *discat*, numero singulari.

(e) Vulgata, *speret et instet* Græca Scriptura, ἤλπικε καὶ προσμένει *speravit et instat*: hinc Regius codex, littera u per librarios, ut sæpius contingit, mutata in b, habet, *sperabit*.

v. 10 annorum, quæ fuerit unius viri uxor, * in ope- A
ribus bonis testimonium habens, si filios educa-
vit, si hospitio recepit, si sanctorum pedes la-
vit, si tribulationem patientibus subministravit,
v. 11 si omne opus bonum subsecuta est. * Adolescen-
v. 12 tiores autem viduas devita. * Cum enim luxu-
riatæ fuerint in Christo, nubere volunt, haben-
tes damnationem, quia primam fidem irritam
v. 13 fecerunt. * Simul autem et otiosæ discunt cir-
cumire domos; non solum otiosæ, sed et ver-
v. 14 bosæ, loquentes quæ non oportet. * Volo autem
juniores nubere, filios procreare, matres fami-
lias esse, nullam occasionem dare adversario
v. 15 maledicti gratia. * Jam enim quædam conversæ
v. 16 sunt retro post satanam. * Si (*a*) quis fidelis ha-
a bet viduas, subministret illis, ut non gravetur
v. 17 Ecclesia, ut iis quæ vere viduæ sunt sufficiat. * B
Qui bene præsunt presbyteri, duplici honore
digni habeantur: maxime qui laborant in verbo
v. 18 et doctrina. * Dicit enim Scriptura, Non (*b*) in-
Deut. 25 4. frenabis os bovi trituranti: et, dignus est ope-
Lucæ 10 5. rarius mercede sua. * Adversum presbyterum
1. Tim. 5. accusationem noli recipere, nisi sub duobus et
v. 19 tribus testibus. * Peccantes coram omnibus ar-
v. 20 gue, ut et ceteri timorem habeant. * Testor co-
v. 21 ram Deo et Christo et electis Angelis, ut hæc
custodias sine præjudicio, nihil faciens in alte-
v. 22 ram partem declinando. * Manus cito nemini
imposueris, neque communicaveris peccatis
v. 23 alienis. Teipsum castum custodi. * Noli adhuc
aquam bibere, sed vino modico utere, propter
stomachum tuum et frequentes tuas infirmita-
v. 24 tes. * Quorumdam hominum peccata manifesta C
sunt, præcedentia ad judicium: quosdam autem
v. 25 et subsequuntur: * Similiter et facta bona ma-
nifesta sunt; et quæ aliter se habent, abscondi
1 Tim. 6. non possunt. * Quicumque sunt sub jugo servi,
v. 1 dominos suos omni honore dignos (*c*) habeant,
v. 2 ne nomen Domini et doctrina blasphemetur. *
Qui autem fideles habent dominos, non con-
temnant, quia fratres sunt; sed magis serviant,
quia fideles sunt et dilecti, qui beneficii parti-
v. 3 cipes sunt: hæc doce, et exhortare. * Si quis
aliter docet, et non adquiescit sanis sermonibus
Domini nostri Jesu Christi, et ei quæ secundum
v. 4 pietatem est doctrinæ, * (*d*) superbus, nihil
d sciens, sed languens circa quæstiones et pugnas
verborum ex quibus oriuntur invidiæ, conten-
v. 5 tiones, blasphemiæ, suspiciones malæ, * con- D
flictationes hominum mente corruptorum, et
qui privati sunt veritate; existimantium quæ-
v. 6 stum esse pietatem. * Est autem quæstus ma-
v. 7 gnus, pietas cum sufficientia. * Nihil enim in-
tulimus in hunc mundum: haud dubium quia
v. 8 nec auferre quid possumus. * Habentes autem
alimenta, et quibus tegamur, his contenti si-
v. 9 mus. * Nam qui volunt divites fieri, incidunt in
tentationes, et in laqueum diaboli, et desideria

multa inutilia et nociva, quæ mergunt homines
in interitum et perditionem. * Radix enim o- v. 10
mnium malorum est cupiditas, quam quidam
appetentes erraverunt a fide, et inseruerunt se
doloribus multis. * Tu autem o homo Dei hæc v. 11
fuge: sectare vero justitiam, pietatem, fidem,
caritatem, patientiam, mansuetudinem. * Cer- v. 12
ta bonum certamen fidei; apprehende vitam æ-
ternam, in (*e*) qua vocatus es, et confessus bo- e
nam confessionem coram multis testibus. * Præ- v. 13
cipio tibi coram Deo, qui vivificat omnia, et
Christo Jesu, qui testimonium reddidit sub Pon-
tio Pilato bonam confessionem, * ut serves man- v. 14
datum sine macula irreprehensibile usque in ad-
ventum Domini nostri Jesu Christi. *Et post pau-*
cos versus: * Divitibus hujus sæculi præcipe, v. 17
non superbe sapere, neque sperare in incerto
divitiarum, sed in Deo, qui præstat nobis omnia
abunde ad fruendum; * bene agere, divites fie- v. 18
ri in operibus bonis, facile tribuere, communi-
care, * thesaurizare sibi fundamentum bonum v. 19
in futurum, ut apprehendant veram vitam. * O v. 20
Timothee depositum custodi, devitans profanas
vocum novitates et oppositiones falsi nominis
scientiæ, * quam quidam promittentes circa fi- v. 21
dem exciderunt. Gratia tecum, Amen.

De Epistola B. Pauli ad Timotheum II.

Non enim dedit nobis Deus spiritum timoris, 2. Tim. 1.
sed virtutis et dilectionis et sobrietatis. * v. 7
Noli itaque erubescere testimonium Domini no- v. 8
stri, neque me vinctum ejus; sed collabora E-
vangelio secundum virtutem Dei. *Et post pau-*
cos versus: * Formam habe sanorum verborum, v. 13
quæ a me audisti in fide et dilectione in Christo
Jesu. * Bonum depositum custodi per Spiritum- v. 14
sanctum, qui habitat in nobis. *Et paulo post:* * 2. Tim. 2.
Tu ergo fili mi confortare in gratia, quæ est in v. 1
Christo Jesu: * et quæ audisti a me per multos v. 2
testes, hæc commenda fidelibus hominibus qui
idonei erunt et alios docere. * Labora sicut bo- v. 3
nus miles Christi Jesu. * Nemo militans Deo, v. 4
implicat se negotiis sæcularibus, ut ei placeat,
cui se probavit. * Nam et qui certat in agone, v. 5
non coronatur nisi legitime certaverit. * Labo- v. 6
rantem agricolam oportet primum de fructibus
accipere. * Intellige quæ dico: dabit enim tibi v. 7
Dominus intellectum in omnibus. * Memor esto, v. 8
Dominum Jesum Christum resurrexisse a mor-
tuis ex semine David, secundum Evangelium
meum: * in quo laboro usque ad vincula, qua- v. 9
si male operans: sed verbum Dei non est alliga-
tum. * Ideo omnia sustineo propter electos, ut v. 10
et ipsi salutem consequantur, quæ est in Chri-
sto Jesu, cum gloria cælesti. * Fidelis sermo: v. 11
Nam si commortui sumus, et convivemus, * v. 12
si (*f*) sustinebimus, et conregnabimus: si ne- f

(a) In vetustis Corb. Bibl. *Si quis fidelis vel si quæ fidelis*; juxta Græc. εἴ τις πιστὸς ἢ πιστή.
(b) Sic etiam Corb. Bibl. At nunc Vulgata, *non alligabis*.
(c) Vulgata, *arbitrentur*.
(d) Legendum cum Vulgata *superbus est*, vel *superbit*, juxta Græc. τετύφωται.
(e) Græca Scriptura εἰς ἣν, in quam.
(f) Carnutensis codex et Corb. Biblia, *si sustinemus*. Paulo post loco *si negabimus*, habet regius codex juxta Vulgatam, *si negaverimus*.

v. 13 gabimus, et ille negabit nos: * si non credimus, A
ille fidelis permanet, negare seipsum non potest.
v. 14 * Hæc commone testificans coram Deo. Noli ver-
bia contendere, ad nihil utile, nisi ad subver-
v. 15 sionem audientium. * Sollicite autem te ipsum
a probabilem exhibere Deo, operarium (a) incon-
v. 16 fusibilem, recte tractantem verbum veritatis. *
b Profana autem et vaniloquia devita: multum (b)
v. 17 proficient ad impietatem; * et sermo eorum ut
v. 19 cancer serpit. *Et post sex versus :* * Cognovit
c Dominus qui sunt ejus, et (c) discedant ab ini-
v. 20 quitate omnes qui invocant nomen Domini. * In
magna autem domo non solum sunt vasa aurea
et argentea, sed et lignea et fictilia; et quædam
quidem in honorem, quædam autem in contu-
v. 21 meliam. * Si quis ergo mundaverit se ab istis
erit vas in honorem sanctificatum, et utile Do- B
v. 22 mino ad omne opus bonum paratum. * Juvenilia
autem desideria fuge: sectare vero justitiam,
fidem, caritatem, pacem cum iis qui invocant
v. 23 Dominum de corde puro. * Stultas autem et si-
ne disciplina quæstiones devita, sciens quod
v. 24 generant lites. * Servum autem Domini non o-
portet litigare, sed mansuetum esse ad omnes,
v. 25 docibilem, patientem, * cum modestia corri-
d pientem eos qui (d) resistunt: nequando det il-
lis Deus pœnitentiam ad agnoscendam verita-
v. 26 tem, * et resipiscant a diaboli laqueis, a quo
2 Tim. 3. captivi tenentur ad ipsius voluntatem. * Hoc au-
v. 1 tem scito, quod in novissimis diebus instabunt
v. 2 tempora periculosa, * et erunt homines seipsos
amantes, cupidi, elati, superbi, blasphemi,
v. 3 parentibus non obedientes, ingrati, scelesti, * C
sine affectione, sine pace, criminatores, incon-
tinentes, immites, sine benignitate, prodito-
res, protervi, tumidi, voluptatum amatores
v. 5 magis quam Dei, * habentes speciem quidem
pietatis, virtutem autem ejus abnegantes: et
v. 6 hos devita. * Ex iis enim sunt qui penetrant do-
mos, et captivas ducunt mulierculas oneratas
v. 7 peccatis, quæ ducuntur variis desideriis, * sem-
per discentes, et numquam ad scientiam verita-
v. 10 tis pervenientes. *Et post octo versus :* * Tu au-
tem assecutus es meam doctrinam, institutio-
nem, propositum, fidem, longanimitatem, di-
v. 11 lectionem, patientiam, * persecutiones, passio-
nes, qualia mihi facta sunt Antiochiæ, Iconii,
Lystris, quales persecutiones sustinui, et ex o-
v. 12 mnibus me eripuit Dominus. * Et omnes qui vo- D
lunt pie vivere in Christo Jesu, persecutionem
v. 13 patientur. * Mali autem homines et seductores
proficient in pejus, errantes, et in errorem mit-
v. 14 tentes. * Tu vero permane in iis quæ didicisti,
v. 15 et credita sunt tibi, sciens a quo didiceris. * Et
quoniam ab infantia sacras litteras nosti, quæ

A te possunt instruere ad salutem, per fidem quæ
est in Christo Jesu. * Omnis Scriptura divinitus v. 16
inspirata, est utilis ad docendum, ad arguen-
dum, ad (e) corrigendum, ad erudiendum in ju- e
stitia: * ut perfectus sit homo Dei, ad omne o- v. 17
pus bonum instructus. * Testificor coram Deo 2. Tim. 4.
et Christo Jesu, qui judicaturus est vivos et mor- v. 1
tuos, et per adventum ipsius et regnum ejus, * v. 2
prædica verbum, insta opportune, importune;
argue, obsecra, increpa in omni patientia, et
doctrina. * Erit enim tempus, cum sanam do- v. 3
ctrinam non sustinebunt, sed ad sua desideria
coacervabunt sibi magistros, prurientes auri-
bus: * et a veritate quidem auditum avertent, v. 4
ad fabulas autem convertentur. * Tu vero vigi- v. 5
la, in omnibus labora, opus fac Evangelistæ,
B ministerium tuum imple. (f) * Ego enim jam de- f v. 6
libor, et tempus meæ resolutionis instat. * Bo- v. 7
num certamen certavi, cursum consummavi, fi-
dem servavi: * in reliquo reposita est mihi ju- v. 8
stitiæ corona, quam reddet mihi Dominus in il-
la die justus judex: non solum autem mihi,
sed iis qui diligunt adventum ejus.

De Epistola B. Pauli ad Titum.

Hujus rei gratia reliqui te Cretæ, ut ea quæ Tit. 1.
desunt, corrigas et constituas per civita- v. 5
tes presbyteros, sicut ego tibi disposui. * Si quis v. 6
sine crimine est, unius uxoris vir, filios habens
fideles non in accusatione luxuriæ, aut non sub-
ditos. * Oportet enim episcopum sine crimine v. 7
C esse, sicut Dei dispensatorem; non superbum,
non iracundum, non vinolentum, non percus-
sorem, non (g) turpis lucri cupidum: * sed ho- v. 8
spitalem, benignum, sobrium, justum, san- g
ctum, continentem, * amplectentem eum qui v. 9
secundum doctrinam est fidelem sermonem, ut
potens sit exhortari in doctrina sana, et eos qui
contradicunt arguere. *Et post aliquos versus :* * v. 13
Quam ob causam increpa illos dure, ut sani
sint in fide, * non intendentes Judaicis fabulis, v. 14
et mandatis hominum aversantium se a veritate.
* Omnia munda mundis: coinquinatis autem et v. 15
infidelibus nihil mundum, sed inquinatæ sunt,
et mens eorum, et conscientia. * Confitentur se v. 16
nosse Deum, factis autem negant; cum sint abo-
minati et incredibiles, et ad omne opus bonum
D reprobi. * Tu autem loquere quæ decet sanam Tit. 1. v. 1
doctrinam. * Senes, ut sobrii sint, pudici, pru- v. 2
dentes, sani in fide, in dilectione, in patientia.
* Anus similiter in habitu sancto, non crimina- v. 3
trices, non vino multo servientes, bene docen-
tes, * ut prudentiam doceant adolescentulas, ut v. 4
viros suos ament, filios diligant, * prudentes, v. 5

(a) MSS. *operarium irreprehensibilem.* Paulo infra Regius MS. et editio Er. et *inaniloquia devita*: sic etiam Corb. Biblia.

(b) Huic lectioni suffragatur Græcus textus. At Vulgata præfert, *multum enim proficiunt.*

(c) Sacra Biblia, *et discedat ab iniquitate omnis qui nominat.*

(d) Vulgata, *resistunt veritati.* Vox tamen *veritati* abest a Græco et a codicibus hujus operis, excepto MS. Gemblacensi.

(e) Vulgata, *ad corripiendum*: in Græco, *πρὸς ἐπανόρθωσιν* ad correctionem.

(f) Nihil supra in Græcis Bibliis: at in Latinis additur, *sobrius esto.*

(g) Regius codex, *non turpe lucrum sectantem.*

a castos, (a) domus curam habentes, benignas,
subditas suis viris, ut non blasphemetur ver-
v. 6 bum Dei. * Juvenes similiter hortare ut sobrii
v. 7 sint. * In omnibus teipsum præbe exemplum bo-
norum operum in doctrina, in integritate, in
v. 8 gravitate. * Verbum sanum, irreprehensibile:
ut is qui ex adverso est, vereatur, nihil habens
v. 9 malum dicere de (b) nobis. * Servos dominis suis
b subditos esse, in omnibus placentes, non con-
v. 10 tradicentes, * non fraudantes, sed in omnibus
fidem bonam ostendentes, ut doctrinam salvato-
v. 11 ris nostri Dei ornent in omnibus. * Apparuit e-
c nim gratia Dei salvatoris (c) omnibus homini-
v. 12 bus, * erudiens nos, ut abnegantes impietatem
et sæcularia desideria, sobrie et juste et pie vi-
v. 13 vamus in hoc sæculo, * exspectantes beatam
spem et adventum gloriæ magni Dei et Salvato-
v. 14 ris nostri Jesu Christi, * qui dedit semetipsum
pro nobis, ut nos redimeret ab omni iniquitate,
et mundaret sibi populum acceptabilem, secta-
v. 15 torem bonorum operum. * Hæc loquere, et ex-
hortare; et argue cum omni imperio. Nemo te
Tit. 3. contemnat. * Admone illos, principibus et pote-
v. 1 statibus subditos esse, dicto obedire, ad omne
v. 2 opus bonum paratos esse: * neminem blasphe-
mare, non litigiosos esse, sed modestos, omnem
ostendentes mansuetudinem ad omnes homines,
v. 8 *Et post paucos versus:* * Fidelis sermo est; et
de his volo te confirmare, ut curent bonis ope-
ribus præesse qui credunt Deo. Hæc sunt bona
v. 9 et utilia hominibus. * Stultas autem quæstiones,
et genealogias, et contentiones, et pugnas Le-
v. 10 gis devita: sunt enim inutiles et vanæ. * Hære-
ticum hominem post unam et secundam corre-
v. 11 ptionem devita, * sciens quia subversus est qui
ejusmodi est, et delinquit proprio judicio con-
demnatus.

De Epistola B. Pauli ad Philemonem.

Philem. v. 7 Gaudium enim magnum habui et consolatio-
nem in caritate tua, quia viscera sancto-
v. 13 rum requieverunt per te, frater. *Et paulo post:* *
quem ego volueram mecum detinere, ut pro te
v. 14 mihi ministraret in vinculis Evangelii. * Sine
consilio autem tuo nihil volui facere, uti ne ve-
lut ex necessitate bonum tuum esset, sed vo-
luntarium.

De Epistola ad Hebræos.

Hebr. 3. v. 12 Videte fratres, ne forte sit in aliquo vestrum
cor malum incredulitatis discedendi a Deo
v. 13 vivo: * sed adhortamini vosmetipsos per singu-
los dies, donec Hodie cognominatur, ut non ob-
v. 14 duretur quis ex vobis fallacia peccati. * Partici-
A pes enim Christi effecti sumus; si tamen initium
substantiæ ejus usque ad finem firmum retinea-
mus, * dum dicitur, Hodie si vocem ejus au- v. 15
dieritis, nolite obdurare corda vestra, quemad-
modum in exacerbatione. *Et post paucos versus:* Ps. 94. 8.
* Timeamus ergo, ne forte relicta pollicitatione Hebr. 4. v. 1
introeundi in requiem ejus, existimetur aliquis
ex vobis deesse. * Etenim et nobis nuntiatum v. 2
est, quemadmodum et illis: sed non profuit il-
lis sermo auditus, non (d) admixtus fidei ex iis d
quæ audierunt. *Et alio loco:* * Habentes ergo v. 14
pontificem magnum, qui penetravit cælos, Je-
sum filium Dei, teneamus confessionem. *Et post*
tres versus: * Adeamus ergo cum fiducia ad thro- v. 16
num gratiæ, ut misericordiam consequamur,
et gratiam inveniamus in auxilio opportuno. *Et* Hebr. 6.
B *paulo post:* * Non enim injustus Deus, ut obli- v. 10
viscatur operis vestri et dilectionis, quam osten-
distis in nomine ipsius; qui ministrastis et san-
ctis, et ministratis. * Cupimus autem unum- v. 11
quemque vestrum eamdem ostentare sollicitudi-
nem ad expletionem (e) spei usque in finem: * v. 12
ut non segnes efficiamini, verum imitatores eo- e
rum, qui fide et patientia hereditabunt promis-
siones. *Et post septem versus:* * Homines enim v. 16
per majorem sui jurant, et omnis controversiæ
eorum finis ad confirmationem est juramentum.
Et post aliquantum: * Teneamus spei nostræ Hebr. 10.
confessionem indeclinabilem. Fidelis enim est v. 23
qui repromisit, * et consideremus invicem in v. 24
provocationem caritatis et bonorum operum: * v. 25
non deserentes collectionem nostram, sicut est
C consuetudinis quibusdam; sed consolantes, et
tanto magis quanto videritis appropinquantem
diem. * Voluntarie enim peccantibus nobis post v. 26
acceptam notitiam veritatis, jam non relinqui-
tur hostia pro peccatis. * Terribilis namque quæ- v. 27
dam exspectatio judicii, et ignis æmulatio, quæ
consumtura est adversarios. * Irritam quis fa- v. 28
ciens Legem Moysi, sine ulla miseratione duo-
bus vel tribus moritur testibus: * quanto magis v. 29
putatis deteriora mereri supplicia, qui Filium
Dei conculcaverit, et sanguinem Testamenti pol-
lutum duxerit, in quo sanctificatus est, et Spi-
ritui gratiæ contumeliam fecerit? * Scimus enim v. 30
qui dixit, Mihi (f) vindictam, et ego reddam: Deut. 32.
et iterum, Quia judicabit Dominus populum su- f 35.
um. * Horrendum est incidere in manus Dei vi- Ibid. 36.
D ventis. * Rememoramini autem pristinos dies, Hebr. 10.
in quibus illuminati magnum certamen sustinui- v. 31
stis passionum. * Et in altero quidem opprobriis v. 32
et tribulationibus spectaculum facti, in altero v. 33
autem socii taliter conversantium effecti. * Nam v. 34
et vinctis compassi estis, et rapinam bonorum
vestrorum cum gaudio suscepistis, cognoscen-
tes vos habere meliorem et manentem substan-

(a) Vulgata addit, *sobrias:* cui verbo nihil hic in Græco respondet.

(b) Regius cod. *de vobis:* juxta Græcum.

(c) Vulgata, *salvatoris nostri:* abest *nostri* a codicibus speculi, et a Græco texto. Immo in Græco cum articulo feminino est nominandi casu ἡ σωτήριος, quo *gratia* ipsa *salutoris* seu *salutifera* signatur.

(d) In Bibliorum codice Corbeiensi necnon in Complutensi editione legitur, non *admixtis;* ut istud participium non ad sermonem, sed ad illos quibus sermo non profuit, referatur: cui lectioni suffragantur Græca quædam exemplaria: confert Theophilacti commentarios.

(e) Lov. *fidei;* refragantibus editis aliis et MSS. qui cum sacris Bibliis habent, *spei*.

(f) Vulgata, *Mihi vindicta, et ego retribuam.*

v. 35 tiam. * Nolite itaque amittere confidentiam ve-
v. 36 stram, quæ magnam habet remunerationem. *
Patientia enim vobis necessaria est, ut volunta-
v. 37 tem Dei facientes reportetis promissionem. * Ad-
huc enim modicum aliquantulumque qui ventu-
v. 38 rus est veniet, et non tardabit. * Justus autem
a meus ex fide (a) vivit: quod si subtraxerit se,
Hebr. 12. non placebit animæ meæ. *Et aliquanto post:* *
v. 1 Ideoque et nos tantam habentes impositam nu-
bem testium, deponentes omne pondus et cir-
cumstans nos peccatum, per patientiam curra-
v. 2 mus ad propositum nobis certamen: * adspicien-
tes in auctorem fidei et consummatorem Jesum:
qui proposito sibi gaudio, sustinuit crucem,
confusione contemta, atque in dextera sedis Dei
v. 3 sedet. * Recogitate enim eum, qui talem susti-
nuit a peccatoribus adversum semetipsum con-
tradictionem, ut ne fatigemini animis vestris
v. 4 deficientes. * Nondum enim usque ad sanguinem
v. 5 restitistis adversum peccatum repugnantes: *
et obliti estis consolationis, quæ vobis tamquam
Prov. 3. 11. et 12. filiis loquitur dicens, Fili mi, noli negligere di-
Hebr. 12. sciplinam Domini, neque fatigeris dum ab eo
v. 6 argueris. * Quem enim diligit Dominus, casti-
gat: flagellat autem omnem filium, quem reci-
v. 7 pit. * In disciplina perseverate, tamquam filiis
vobis offert se Deus. Quis enim filius, quem non
v. 8 corripit pater? * Quod si extra disciplinam estis,
cujus participes facti sunt omnes; ergo adulteri,
v. 9 et non filii estis. * Deinde patres quidem carnis
nostræ habuimus eruditores, et verebamur: non
multo magis obtemperabimus Patri spirituum;
v. 10 et vivemus? * Et illi quidem in tempore pauco-
rum dierum secundum voluntatem suam erudie-
bant nos; hic autem ad id quod utile est, in re-
v. 11 cipiendo sanctificationem ejus. * Omnis autem
disciplina in præsenti quidem videtur non esse
gaudii, sed mæroris; postea autem fructum pa-
catissimum exercitatis per eam reddet justitiæ.
v. 12 * Propter quod remissas manus et soluta genua
v. 13 erigite, * et gressus rectos facite pedibus ve-
stris; ut non claudicans quis erret, magis au-
v. 14 tem sanetur. * Pacem sequimini cum omnibus,
et sanctimoniam, sine qua nemo videbit Deum:
v. 15 * Contemplantes nequis desit gratiæ Dei, ne
qua radix amaritudinis sursum germinans im-
v. 16 pediat, et per illam inquinentur multi: * ne
quis fornicator, aut profanus, ut Esau, qui pro-
Gen. 25. 33. pter unam escam vendidit primitiva sua. *Et alio*
Hebr. 13. v. 1 *loco:* * Caritas fraternitatis maneat in vobis, *
v. 2 et hospitalitatem nolite oblivisci. Per hanc e-
b nim (b) placuerunt quidam Angelis hospitio re-
v. 3 ceptis. * Mementote vinctorum, tamquam simul
vincti, et laborantium, tamquam et ipsi in cor-
v. 4 pore manentes. * Honorabile connubium in o-
mnibus, et thorus immaculatus: fornicatores
v. 5 enim et adulteros judicabit Deus. * Sint mores
sine avaritia, contenti præsentibus. Ipse enim
Josue 1. 5. Hebr. 13. v. 6 dixit, Non te deseram neque derelinquam: * ita
A ut confidenter dicamus, Dominus mihi adjutor Ps. 117. 6. Hebr. 13.
est, non timebo quid faciat mihi homo. * Me- v. 7
mentote præpositorum vestrorum, qui vobis lo-
cuti sunt verbum Dei: quorum intuentes exitum
conversationis, imitamini fidem. * Jesus Chri- v. 8
stus heri et hodie, ipse et in sæcula. * Doctri- v. 9
nis variis et peregrinis nolite abduci. Optimum
est enim gratia stabilire cor, non escis, quæ
non profuerunt ambulantibus in eis. * Habemus v. 10
altare, de quo edere non habent potestatem qui
tabernaculo deserviunt. * Quorum enim anima- v. 11
lium infertur sanguis pro peccato in sancta per
pontificem, horum corpora cremantur extra ca-
stra. * Propter quod et Jesus, ut sanctificaret v. 12
per suum sanguinem populum, extra portam
passus est. * Exeamus igitur ad eum extra ca- v. 13
B stra, improperium ejus portantes. * Non enim v. 14
habemus hic manentem civitatem, sed futuram
inquirimus. * Per ipsum ergo offeramus hostiam v. 15
laudis semper Deo, id est fructum labiorum con-
fitentium nomini ejus. * Beneficientiæ autem et v. 16
communionis nolite oblivisci: talibus enim ho-
stiis promeretur Deus. * Obedite præpositis ve- v. 17
stris, et subjacete eis: ipsi enim pervigilant,
quasi rationem pro animabus vestris redditur:
ut cum gaudio hoc faciant, et non gementes:
hoc enim non expedit vobis. * Orate pro nobis. v. 18
Confidimus autem, quia bonam conscientiam ha-
bemus in omnibus bene volentes conversari.

De Epistola Petri I.

C MODICUM nunc si oportet contristari in variis 1. Petr. 1.
tentationibus, * ut probatio vestræ fidei v. 6
multo pretiosior sit auro, quod per ignem pro- v. 7
batur. *Et alio loco:* * Propter quod succincti v. 13
lumbos mentis vestræ sobrii, perfecte sperate
in eam, quæ offertur vobis, gratiam in (c) re- c
velatione Jesu Christi: * quasi filii obedientiæ v. 14
non configurati prioribus ignorantiæ vestræ de-
sideriis, * sed secundum eum qui vocavit vos v. 15
sanctum, ut et ipsi in omni conversatione san-
cti sitis: * quoniam scriptum est, sancti eritis, v. 16
quoniam ego sanctus sum. * Et si Patrem invo- Lev. 11. 44.
catis eum, qui sine acceptione personarum ju- 1. Petri 1.
dicat secundum uniuscujusque opus, in timore v. 17
incolatus vestri tempore conversamini. *Et post*
aliquos versus: * Animas vestras castificantes in v. 22
obedientia caritatis, in fraternitatis amore, sim-
plici ex corde invicem diligite adtentius, (d) re- d
D nati. *Et post paucos versus:* * Deponentes igi- 1. Petri 2.
tur omnem malitiam, et omnem dolum, et si- v. 1
mulationes, et invidias, et omnes detractiones, * v. 2
sicut modo geniti infantes rationabile sine dolo
lac concupiscite. *Et post paululum:* * Carissimi, v. 11
obsecro vos tamquam advenas et peregrinos ab-
stinere vos a carnalibus desideriis, quæ militant
adversus animam. * Conversationem vestram in- v. 12
ter gentes habentes bonam, ut in eo quod de-

(a) In Græco hic et Habac 2. vers. 4. ζήσεται, vivet.
(b) Vulgata in Bibliis non mendosis, *latuerunt*.
(c) Sic etiam in antiquis Corb. Bibl. juxta Græcum, ἐν ἀποκαλύψει. At in excusis Vulgata habet, *in revelationem*.
(d) Regius codex omittit, *renati*.

trectant de vobis tamquam de malefactoribus, A
ex bonis operibus vos considerantes glorificent
v. 13 Deum in die visitationis. * Subjecti estote omni
a humanæ (a) ordinutioni propter Deum; sive re-
v. 14 gi, quasi præcellenti; * sive ducibus, tamquam
ab eo missis ad vindictam malefactorum, lau-
v. 15 dem vero bonorum. * Quia sic est voluntas Dei,
ut benefacientes obmutescere faciatis impruden-
v. 16 tium hominum ignorantiam: * quasi liberi, et
non quasi velamen habentes malitiæ libertatem,
v. 17 sed sicut servi Dei. * Omnes honorate, fraterni-
tatem diligite, Deum timete, regem honorifica-
v. 18 te. * Servi subditi estote in omni timore domi-
nis vestris, non tantum bonis et modestis, sed
v. 19 etiam discolis. * Hæc est enim gratia, si propter
conscientiam Dei sustinet quis tristitias patiens
v. 20 injuste. * Quæ enim (b) gloria est, si peccantes B
b et colaphizati, suffertis? Sed si bene facientes
patimini, et patienter sustinetis, hæc est gratia
v. 21 apud Deum. * In hoc enim vocati estis: quis et
Christus passus est pro nobis, vobis relinquens
v. 22 exemplum, ut sequamini vestigia ejus. * Qui
peccatum non fecit, nec inventus est dolus in
v. 23 ore ejus. * Qui cum malediceretur, non maledi-
cebat; cum pateretur, non comminabatur: tra-
v. 24 debat autem judicanti se (c) injuste. * Qui pec-
c cata nostra ipse pertulit in corpore suo super
d lignum, ut peccatis mortui, justitiæ vivamus, (d)
v. 25 hujus livore sanati estis. * Eratis enim sicut o-
ves errantes, sed conversi estis nunc ad pasto-
1. Petri 3. rem et episcopum animarum vestrarum. *Et alio*
v. 1 *loco:* * Similiter et mulieres subditæ sint viris
suis, ut et si qui non credunt verbo, per mu- C
v. 2 lierum conversationem sine verbo lucrifiant, *
considerantes in timore castam conversationem
v. 3 vestram. * Quarum sit non extrinsecus capilla-
tura, aut circumdatio auri, aut indumenti vesti-
v. 4 mentorum cultus: * sed qui absconditus est cor-
dis homo in incorruptibilitate quieti ac modesti
v. 5 spiritus, qui est in conspectu Dei locuples. * Sic
enim aliquando et sanctæ mulieres, sperantes
v. 6 in Deo, ornabant se, subjectæ propriis viris: *
Gen 18. 12. sicut Sara obediebat Abrahæ, dominum eum vo-
cans. Cujus estis filiæ benefacientes, et non ti-
1. Petri. 3. mentes ullam perturbationem. * Viri similiter
v. 7 cohabitantes, secundum scientiam, quasi infir-
miori vasculo muliebri impartientes honorem,
tamquam et coheredibus gratiæ vitæ, ut non
v. 8 impediantur orationes vestræ. * In fide autem D
omnes unanimes, compatientes, fraternitatis
e amatores, misericordes, (e) modesti, humiles: *
v. 9 non reddentes malum pro malo, vel maledictum
pro maledicto, sed e contrario benedicentes:
quia in hoc vocati estis, ut benedictionem here-

A ditate possideatis. * Qui enim vult vitam dilige- v. 10
re, et videre dies bonos, coerceat linguam suam
a malo, et labia ejus ne loquantur dolum. * De- v. 11
clinet autem a malo, et faciat bonum; inquirat
pacem, et sequatur eam. * Quia oculi Domini v. 12
super justos, et aures ejus in preces eorum.
Vultus autem Domini super facientes mala. * Et v. 13
quis est qui vobis noceat, si boni æmulatores
fueritis? * Sed et si quid patimini propter ju- v. 14
stitiam, beati. Timorem autem eorum ne timue-
ritis, ut non conturbemini. * Dominum autem v. 15
Christum sanctificate in cordibus vestris, para-
ti semper ad satisfactionem omni poscenti vos
rationem de ea, quæ in vobis est, spe: * sed v. 16
cum modestia et timore, conscientiam habentes
bonam, ut in eo quod detrahunt vobis, confun-
B dantur qui calumniantur vestram bonam in Chri-
sto conversationem. * Melius est enim bene fa- v. 17
cientes, si velit Dei voluntas, pati, quam male-
facientes. *Et post aliquos versus:* * Christo igi- 1. Petr. 4.
tur passo in carne, et vos eadem cogitatione ar- v. 1
mamini: quia qui passus est in carne, desiit a
peccatis, * ut jam non hominum desideriis, sed v. 2
voluntati Dei, quod reliquum est in carne vivat
temporis. * Sufficit enim præteritum tempus ad v. 3
voluntatem gentium consummandam his, qui
ambulaverunt in luxuriis, desideriis, vinolen-
tiis, comessationibus, potationibus, (f) ebrie- f
tatibus, et illicitis idolorum cultibus. *Et post*
aliquos versus: * Estote itaque prudentes, et v. 7
vigilate in orationibus. * Ante omnia mutuam in v. 8
vobismetipsis caritatem continuam habentes:
C quia caritas operit multitudinem peccatorum. * v. 9
Hospitales invicem, sine murmuratione. * Unus- v. 10
quisque sicut accepit gratiam, in alterutrum il-
lam administrantes, sicut boni dispensatores
multiformis gratiæ Dei. * Si quis loquitur, qua- v. 11
si sermones Dei: si quis ministrat, tamquam ex
virtute quam administrat Deus: ut in omnibus
honorificetur Deus, per Jesum Christum Domi-
num, cui est gloria et imperium in sæcula sæ-
culorum. * Carissimi nolite (g) peregrinari in v. 12
fervore, qui ad tentationem vobis fit: nolite pa- g
vere quasi aliquid novi vobis contingat: * sed v. 13
communicantes Christi passionibus gaudete, ut
et in revelatione gloriæ ejus gaudeatis exsultan-
tes. * Si exprobramini in nomine Christi, bea- v. 14
ti (h) eritis quoniam quod est honoris, gloriæ, h
D et virtutis Dei, et qui est ejus spiritus super vos
requiescet. * Nemo autem vestrum patiatur qua- v. 15
si homicida, aut fur, aut maledicus, aut alie-
norum appetitor. * Si autem ut Christianus, non v. 16
erubescat: glorificet autem Deum in isto nomi-
ne: * quoniam tempus est ut incipiat judicium (i) v. 17
i

(a) Interpres videtur legisse τάξει, pro κτίσει, quod est *creaturæ*.
(b) Sic MSS. cum sacris Bibliis. At editi, *gratia est*. In altera parte ejusdem versiculi Vulgata non habet, *patimini et*.
(c) In Græco est, τῷ κρίνοντι δικαίως, *judicanti juste*.
(d) Vulgata, *cujus*: Græc. τῷ.
(e) Verbum *modesti* abest a Regio codice et a Corb. Bibliis: neque in Græco textu pro his duobus, *modesti, humiles*, aliud est quam φιλόφρονες.

(f) Redundat *ebrietatibus*, nec est in sincerioribus Bibliis.
(g) MSS. pro *nolite peregrinari*, habent *nolite mirari*; quod non minus quadrat ad Græcum μὴ ξενίζεσθε, id est ne commoveamini ut fit re nova et insolita: nam et paulo post ὡς ξένου vertit interpres *quasi novi aliquid*: quibus verbis quod hic præmittitur, *nolite pavere*, abest a sacris Bibliis.
(h) Regius codex Græco consentiens non addit, *eritis*.
(i) Vulgata, *a domo*: Græc. ἀπὸ τοῦ οἴκου.

de domo Dei. Si autem primum a vobis, quis fi- A
v. 18 nis eorum qui non credunt Dei Evangelio? * Et
si justus vix salvabitur, impius et peccator ubi
v. 19 parebunt? * Itaque et ii qui patiuntur secundum
voluntatem Dei, fideli creatori commendent ani-
1. Petri 5. mas suas in benefactis. * Seniores ergo qui in
v. 1 vobis sunt, obsecro consenior et testis Christi
passionum, qui et ejus quæ in futuro revelanda
v. 2 est gloriæ communicator; * pascite qui in vobis
est gregem Dei providentes non coacte, sed spon-
tanee secundum Deum: neque turpis lucri gra-
v. 3 tia, sed voluntarie: * neque ut dominantes in
v. 4 cleris, sed formæ facti gregis ex animo. * Et
cum apparuerit princeps pastorum, percipietis
v. 5 immarcescibilem gloriæ coronam * Similiter
adolescentes subditi estote senioribus. Omnes
autem invicem humilitatem insinuate; quia De-
us superbis resistit, humilibus autem dat gra- B
v. 6 tiam. * Humiliamini igitur sub potenti manu
v. 7 Dei, ut vos exaltet in tempore visitationis. O-
mnem sollicitudinem vestram projicientes in
v. 8 eum, quoniam ipsi cura est de vobis. * Sobrii
estote, vigilate: quia adversarius vester diabo-
lus, tamquam leo rugiens circuit quærens quem
v. 9 devoret. * Cui resistite fortes in fide, scientes
eamdem passionem ei, quæ in mundo est, ve-
v. 10 stræ fraternitati fieri. * Deus autem omnis gra-
tiæ, qui vocavit nos in æternam suam gloriam
in Christo Jesu, modicum passos, ipse perficiet,
v. 11 confirmabit, solidabitque. * Ipsi gloria et impe-
rium in sæcula sæculorum. Amen.

De Epistola Petri II.

a **Per** (*a*) quem maxima nobis et pretiosa pro-
2. Petri 1. missa donavit, ut per hæc efficiamini divi-
v. 4 næ consortes naturæ, fugientes ejus quæ in mun-
v. 5 do est concupiscentiæ corruptionem. * Vos su-
tem curam omnem subinferentes, ministrate in
fide vestra virtutem, in virtute autem scientiam,
v. 6 * in scientia autem abstinentiam, in abstinentia
v. 7 autem patientiam, in patientia autem pietatem, *
in pietate autem fraternitatis amorem, in amo-
v. 8 re autem fraternitatis caritatem. * Hæc enim (*b*)
b vobis cum adsint et superent; non vacuos, nec
sine fructu vos constituent in Domini nostri Je-
v. 9 su Christi (*c*) cognitione. * Cui enim non præ-
c sto sunt hæc, cæcus est, et manu tentans, obli-
vionem accipiens purgationis veterum suorum
v. 10 delictorum. * Quapropter fratres magis satagi-
te, ut per bona opera certam vestram vocatio-
nem et electionem faciatis. Hæc enim facientes
2. Petri 2. non peccabitis aliquando. *Et post paululum:* *
v. 1 Sicut et in vobis erunt magistri mendaces, qui
introducent sectas perditionis, et eum qui emit
eos, Deum (*d*) negabunt, superducentes sibi ce- d
lerem perditionem. * Et multi sequentur eorum v. 2
luxurias, per quos via veritatis blasphemabitur,
* et in avaritia fictis verbis de vobis negotiabun- v. 3
tur. Quibus judicium jam olim non cessat, et
perditio eorum non dormitat. *Et alio loco:* * No- v. 9
vit Dominus pios de tentatione eripere, iniquos
vero in diem judicii reservare cruciandos. * Ma- v. 10
gis autem eos, qui post carnem in concupiscen-
tia immunditiæ ambulant, dominationemque
contemnunt: audaces, sibi placentes, sectas
non metuunt (*e*) introducere, blasphemantes. * v. 11
Ubi angeli fortitudine et virtute cum sint majo- e
res, non portant adversus se exsecrabile judi-
cium. * Hi vero velut irrationabilia pecora na- v. 12
turaliter in captionem et perniciem, in iis quæ
ignorant blasphemantes, in corruptione sua pe-
ribunt, * percipientes mercedem injustitiæ, vo- v. 13
luptatem existimantes diei delicias, coinquina-
tiones et maculæ deliciis affluentes, in conviviis
suis luxuriantes vobiscum, * oculos habentes v. 14
plenos adulterii et incessabilis delicti, pellicien-
tes animas instabiles, cor exercitatum in avari-
tia habentes, maledictionis filii, * derelinquen- v. 15
tes rectam viam erraverunt. *Et post paucos ver-
sus:* * Superba enim vanitatis loquentes, pelli- v. 18
ciunt in desideriis carnis luxuriæ, eos qui pau-
lulum effugiunt, qui in errore conversantur, * v. 19
libertatem illis promittentes, cum ipsi servi sint
corruptionis. A quo enim quis superatus est,
hujus et servus est. * Si enim refugientes coin- v. 20
C quinationes mundi in cognitione Domini nostri
salvatoris Jesu Christi, his rursus implicati su-
perantur; facta sunt eis posteriora deteriora
prioribus. * Melius enim erat illis non cognosce- v. 21
re viam justitiæ, quam post agnitionem retror-
sum converti ab eo, quod illis traditum est,
sancto mandato. * Contigit enim illis illud veri v. 22
proverbii, Canis reversus ad vomitum suum: et Prov. 26. 11
sus lota in volutabro luti. *Et post aliquantum:* * 2. Petri 3.
Cum hæc omnia dissolvenda sint, quales opor- v. 11
tet esse vos in sanctis conversationibus et pieta-
tibus, * exspectantes et properantes in adven- v. 12
tum diei Dei. *Et paulo post:* * Carissimi, hæc v. 14
exspectantes satagite immaculati et inviolati in-
veniri in pace, et Domini nostri longanimitatem
salutem arbitramini, *Et alio loco:* * Vos igitur v. 17
D fratres præscientes custodite, ne insipientium
errore traducti, excidatis a propria firmitate. * v. 18
Crescite vero in gratia et in cognitione Domini
nostri et salvatoris Jesu Christi. Ipsi gloria et
nunc et in diem æternitatis. Amen.

(a) Sic editi juxta Vulgatam; quæ tamen in Corb Bibliis habebat *per quam*. Et ita Speculum in Gemblacensi codice: at in Regio, *per quæ*; juxta Græcum δι' ὧν: quamquam hoc possit ad præcedentes voces *gloria* et *virtute* referri, et verti *per quas*.

(b) Editi, *si vobiscum adsint*: sic etiam nunc Vulgata At particula *si*, aberat ab antiquis Corb. Bibl. et a Regio MS. Speculi, neque necessaria est, dummodo non conjunctim legatur *vobiscum*. In Græco sic est, ταῦτα γὰρ ὑμῖν ὑπάρχοντα.

(c) Regius codex et Corb. Biblia favente Græco, *cognitionem*.

(d) Am. Er. et duo MSS. juxta Vulgatam, *negant*.

(e) Regius codex et Corb. Biblia, loco *introducere*, habent *facere*: sed neutrum verbum expressum est ex Græco textu, qui nil aliud continet quam, δόξας οὐ τρέμουσι βλασφημοῦντες, quod nonnullis ita sonat, *glorias*, id est *dignitate præstantes viros non verentur maledictis appetentes*, seu *maledictis appetere*. Confer Epistolam Judæ v. 8. ubi in Vulgata legitur, *Dominationem autem spernunt, majestatem autem blasphemant*: in Græco vero hæc ipsa verba sunt, δόξας δὲ βλασφημοῦσιν.

De Epistola Jacobi.

Jac. 1 v. 2. Omne gaudium existimate, fratres mei, cum
v. 3 in tentationes varias incideritis: * scientes
quod probatio fidei vestræ patientiam operatur:
v. 4 * patientia autem opus perfectum habet, ut si-
v. 5 tis perfecti et integri, in nullo deficientes. * Si
quis autem vestrum indiget sapientia, postulet
a Deo, qui dat omnibus affluenter, et non im-
v. 6 properat; et dabitur ei. * Postulet autem in fi-
de, nihil hæsitans. Qui enim hæsitat, similis
est fluctui maris, qui a vento movetur et cir-
v. 7 cumfertur. * Non enim æstimet homo ille, quod
v. 8 accipiat aliquid a Domino. * Vir duplex animo,
v. 9 inconstans in omnibus viis suis. * Glorietur au-
v. 10 tem frater humilis in exaltatione sua, * dives
autem in humilitate sua; quoniam sicut flos fœ- B
v. 11 ni transiet. * Exortus est enim Sol cum ardore,
et arefecit fœnum, et flos ejus decidit, et decor
vultus ejus deperiit: ita et dives in itineribus
v. 12 suis marcescet. * Beatus vir qui suffert tenta-
a tionem: quia cum probatus fuerit, accipiet (a)
coronam vitæ, quam repromisit Deus diligenti-
v. 16 bus se. *Et post paululum*· * Nolite itaque erra-
v. 17 re, fratres dilectissimi. * Omne datum optimum,
et omne donum perfectum de sursum est, de-
scendens a Patre luminum. *Et post paucos ver-*
v. 19 *sus:* * Scitis fratres mei dilectissimi: Sit autem
omnis homo velox ad audiendum, tardus ad lo-
v. 20 quendum, et tardus ad iram. * Ira enim viri ju-
v. 21 stitiam Dei non operatur. * Propter quod abij-
cientes omnem immunditiam et abundantiam ma-
litiæ, in mansuetudine suscipite insitum verbum, C
v. 22 quod potest salvare animas vestras. * Estote au-
tem factores verbi, et non auditores tantum,
v. 23 fallentes vosmetipsos. * Quia si quis auditor est
verbi, et non factor, hic comparabitur viro con-
v. 24 sideranti vultum nativitatis suæ in speculo: * con-
sideravit enim se, et abiit, et statim oblitus est
v. 25 qualis fuerit. * Qui autem perspexerit in (b) lege
b perfectæ libertatis, et permanserit in ea, non
auditor obliviosus factus, sed factor operis, hic
v. 26 beatus in facto suo erit. * Si quis autem putat
se religiosum esse, non refrenans linguam suam,
sed seducens cor suum; hujus vana est religio.
v. 27 * Religio munda et immaculata apud Deum et
Patrem hæc est, visitare pupillos et viduas in
tribulatione eorum, et immaculatum se custodi-
Jac. 2. v. 1. re ab hoc sæculo. * Fratres mei, nolite in per- D
v. 5 sonarum acceptione habere fidem Domini nostri
Jesu Christi gloriæ *Et post aliquos versus.* * Au-
dite fratres mei Dilectissimi. Nonne Deus elegit
pauperes in hoc mundo, divites in fide, et here-
des regni quod repromisit Deus diligentibus se?
v. 6 * Vos autem exhonorastis pauperem. Nonne di-

A vites per potentiam opprimunt vos, et ipsi tra-
hunt vos ad judicia? * Nonne ipsi blasphemant v. 7
bonum nomen, quod invocatum est super vos?
* Si tamen legem perficitis regalem secundum v. 8
Scripturas, Diliges proximum tuum sicut tei- Lev. 19. 18.
psum, bene facitis. * Si autem personas accipi- Jac. 2. v. 9.
tis, peccatum operamini, redarguti a Lege quasi
transgressores. *Et post paucos versus:* * Judi- v. 13
cium enim sine misericordia illi, qui non fecit
misericordiam. (c) Superexsultat autem miseri- c
cordia judicio. *Et post aliquantum:* * Nolite plu- Jac. 3. v. 1.
res magistri fieri fratres mei, scientes quoniam
majus judicium sumitis. * In multis enim offen- v. 2
dimus omnes. Si quis in verbo non offendit, hic
perfectus est vir. Potest (d) etiam freno circum- d
ducere totum corpus. *Et alio loco:* * Linguam v. 8
B autem nullus hominum domare potest: inquie-
tum malum, plena veneno mortifero, * In ipsa v. 9
benedicimus Deum et Patrem, et in ipsa male-
dicimus homines, qui ad similitudinem Dei fa-
cti sunt. * Ex ipso ore procedit benedictio, et v. 10
maledictio. Non oportet, fratres mei, hæc ita
fieri. *Et post paucos versus:* * Quis sapiens et v. 13
disciplinatus inter vos, ostendat ex bona con-
versatione (e) operam suam in mansuetudine sa- e
pientiæ? * Quod si zelum amarum habetis, et v. 14
contentiones sunt in cordibus vestris; nolite glo-
riari et mendaces esse adversus veritatem. * Non v. 15
est ista sapientia de sursum descendens, sed ter-
rena, animalis, diabolica. * Ubi enim zelus et v. 16
contentio, ibi inconstantia et omne opus pra-
vum. * Quæ autem de sursum est sapientia, pri- v. 17
C mum quidem pudica est, deinde pacifica, mo-
desta, suadibilis, bonis consentiens, plena mi-
sericordia et fructibus bonis, (f) dijudicans si- f
ne simulatione. * Fructus autem justitiæ in pace v. 18
seminatur facientibus pacem. * Unde bella et li- Jac. 4.
tes in vobis? Nonne ex concupiscentiis vestris, v. 1
quæ militant in membris vestris? *Item post pau-*
cos versus: * Petitis, et non accipitis, eo quod v. 3
male petatis, ut in concupiscentiis vestris insu-
matis. * Adulteri, nescitis quia amicitia hujus v. 4
mundi inimica est Dei? Quicumque ergo volue-
rit amicus esse hujus sæculi, inimicus Dei con-
stituitur. *Et paulo post:* * Propter quod dicit, v. 6
Deus superbis resistit, humilibus autem dat gra- 1. Petr. 5. 5.
tiam. * Subditi ergo estote Deo: resistite autem Jac. 4. v. 7.
diabolo, et fugiet a vobis, * Appropinquate au- v. 8
D tem Deo, et appropinquabit vobis. Emundate
manus peccatores, et purificate corda duplices
animo. * Miseri estote, et lugete, et plorate. v. 9
Risus vester convertatur in luctum, et gaudium
in mærorem. * Humiliamini in conspectu Domi- v. 10
ni, et exaltabit vos. * Nolite detrahere alteru- v. 11
trum fratres. *Et post paucos versus:* * Unus est v. 12

(a) Sic MSS. cum sacris Bibliis. At editi habebant, *accipiat vitam.*

(b) Carnutensis cod. *in lege perfectam libertatem.* At Vulgata versio suffragante Græco habet, *in legem perfectam libertatis.* Hoc eodem versu particulæ *in ea*, post verbum *permanserit*, non adduntur in editis Am. et Er. neque in Græco.

(c) Vulgata nunc, *Superexaltat misericordia judicium.* Codices vero hujus Speculi necnon Corb. Bibliæ loco *judicium*, habent *judicio*; nec male si legatur *superexultat*, uti passim in aliis Augustini libris, juxta Græcum, ϗ κατακαυχᾶται ἔλεος κρίσεως. Porro in editione Er. habetur hic, *superexsultet.*

(d) Editi, *potest enim.* At MSS. juxta Vulgatam, *potest etiam.* In Græco est, δυνατὸς χαλιναγωγῆσαι ϗ ὅλον τὸ σῶμα· id est, potens freno moderari et totum corpus.

(e) MSS. duo cum Vulgata, *operationem suam.*

(f) Vulgata, *non judicans, sine simulatione.* Græca scriptura, ἀδιάκριτος ϗ ἀνυπόκριτος.

legis lator et judex, qui potest perdere et libe- A
v. 13 rare. * Tu autem quis es qui judicas proximum?
Ecce nunc qui dicitis, Hodie aut crastino ibimus
in civitatem illam, et faciemus ibi quidem an-
v. 14 num, et mercabimur, et lucrum faciemus; *
v. 15 qui ignoratis quid erit in (a) crastinum. * Quæ
a est enim vita vestra? Vapor est ad modicum pa-
rens, deinceps exterminabitur. Pro eo dicatis,
Si Dominus voluerit, et si vixerimus, faciemus
v. 16 hoc aut illud. * Nunc autem exsultatis in super-
biis vestris: omnis exsultatio talis maligna est.
v. 17 * Scienti igitur bonum facere, et non facienti,
Jac. 5. v. 1. peccatum est illi. * Agite nunc divites, plorate
v. 2 ululantes in miseriis, quæ advenient vobis. *
Divitiæ vestræ putrefactæ sunt, et vestimenta
v. 3 vestra a tineis comesta sunt. * Aurum et argen-
tum vestrum æruginavit, et ærugo eorum in te- B
stimonium vobis erit, et manducabit carnes ve-
b stras sicut ignis. Thesaurizastis. (b) vobis iram
v. 4 in novissimis diebus. * Ecce merces operario-
c rum qui messuerunt regiones vestras, (c) qui
fraudati sunt a vobis, clamant: et clamor ipso-
v. 5 rum in aures Domini Sabaoth introiit. * Epulati
estis super terram, et in luxuriis enutristis cor-
v. 6 d da vestra. In die occisionis * (d) adduxistis, oc-
v. 7 cidistis justum, et non restitit vobis. * Patien-
tes igitur estote fratres usque ad adventum Do-
v. 8 mini. *Et paulo post:* Patientes estote et vos, con-
firmate corda vestra; quoniam adventus Domini
v. 9 appropinquavit. * Nolite ingemiscere fratres in
v. 12 alterutrum, ut non judicemini. *Et alio loco:* *
Ante omnia autem, fratres mei, nolite jurare,
neque per cælum, neque per terram, neque a- C
liud quodcumque juramentum: sit autem sermo
vester, Est est, Non non; ut non sub judicio
v. 13 decidatis.* Tristatur aliquis vestrum? oret: æ-
v. 14 quo animo est? psallat. * Infirmatur quis in vo-
bis? Inducat presbyteros Ecclesiæ et orent su-
per eum, unguentes eum oleo in nomine Domi-
v. 15 ni: * et oratio fidei salvabit infirmum, et (e)
e allevabit eum Dominus: et si in peccatis sit, re-
v. 16 mittentur ei. * Confitemini ergo alterutrum pec-
cata vestra, et orate pro invicem ut salvemini.
Multum enim valet deprecatio justi assidua. *Et*
v. 19 *post aliquot versus:* * Fratres mei, si quis ex
vobis erraverit a veritate, et converterit quis
v. 20 eum, * scire debet, quoniam qui converti fece-
rit peccatorem ab errore viæ suæ salvabit ani-
mam ejus a morte, et operiet multitudinem pec- D
catorum.

De Epistola Johannis I.

1 Johan. 1. v. 6 Si dixerimus quoniam societatem habemus
cum eo, et in tenebris ambulamus, menti-
v. 7 mur, et veritatem non facimus: * si autem in

luce ambulamus, sicut et ipse in luce est; socie-
tatem habemus ad invicem, et sanguis Jesu Chri-
sti Filii ejus emundat nos ab omni peccato. * Si v. 8
dixerimus quoniam peccatum non habemus, ipsi
nos seducimus, et veritas in nobis non est. * Si v. 9
confiteamur peccata nostra, fidelis et justus est,
ut remittat nobis peccata (f) nostra, et emun- f
det nos ab omni iniquitate. * Si dixerimus quo- v. 10
niam non peccavimus, mendacem facimus eum,
et verbum ejus non est in nobis. * Filioli mei 1. Johan 2.
hæc scribo vobis, ut non peccetis: sed et si quis v. 1
peccaverit, advocatum habemus apud Patrem,
Jesum Christum justum; * et ipse est propitia- v. 2
tio pro peccatis nostris: non pro nostris autem
tantum, sed etiam pro totius mundi. * Et in hoc v. 3
scimus, quoniam cognovimus eum, si mandata
ejus observemus. * Qui dicit se nosse eum, et v. 4
mandata ejus non custodit, mendax est, et in
hoc veritas non est. * Qui autem servat verbum v. 5
ejus, vere in hoc caritas Dei perfecta est. In
hoc scimus quoniam in ipso sumus; (g) si in eo g
maneamus. * Qui dicit se in illo manere, debet v. 6
sicut ille ambulavit et ipse ambulare. *Et post*
aliquot versus: * Qui dicit se in luce esse fra- v. 9
trem suum odit, in tenebris est usque adhuc. * v. 10
Qui diligit fratrem suum, in lumine manet, et
scandalum in eo non est, * Qui autem odit fra-
trem suum in tenebris est, et in tenebris ambu-
lat, et nescit quo eat; quoniam tenebræ obcæ-
caverunt oculos ejus. *Et paulo post:* * Nolite di- v. 15
ligere mundum, neque ea quæ in mundo sunt: (h) h
* quoniam omne quod est in mundo, concupi- v. 16
scentia carnis est, et concupiscentia oculorum,
et superbia vitæ, quæ non est ex Patre, sed ex
mundo est: * et mundus transit et concupiscentia v. 17
ejus. Qui autem facit voluntatem Dei, manet in
æternum. (i) *Et alio loco:* * Omne mendacium i v. 21
non ex veritate est. *Et post paululum:* * Caris- 1. Johan. 3. v. 2
simi, nunc filii Dei sumus, et nondum apparuit
quid erimus. Scimus quoniam cum apparuerit,
similes ei erimus; quoniam videbimus eum si-
cuti est. * Et omnis qui habet hanc spem in eo, v. 3
sanctificat se, sicut et ille sanctus est: * Omnis v. 4
qui facit peccatum, et iniquitatem facit, et pec-
catum est iniquitas. * Et scitis quoniam ille ap- v. 5
paruit, ut peccata (k) tolleret, et peccatum in k
eo non est. * Omnis qui in eo manet, non pec- v. 6
cat: et omnis qui peccat, non vidit eum, nec
cognovit eum. * Filioli, nemo vos seducat: Qui v. 7
facit justitiam, justus est, sicut et ille justus
est. * Qui facit peccatum, ex diabolo est: quo- v. 8
niam ab initio diabolus peccat. In hoc apparuit
Filius Dei, ut dissolvat opera diaboli. * Omnis v. 9
qui natus est ex Deo, peccatum non facit; quo-
niam semen ipsius in eo manet: et non potest

(a) Vulgata, *quid sit in crastino:* in Corb. Bibliis, *quid pariat crastinum.*

(b) Regius MSS. et editi Am. Er. omittunt, *vobis iram:* quæ verba et a Græco absunt.

(c) In Vulgata, *quæ fraudata est a vobis, clamat.*

(d) Legendum ut in emendatioribus Bibliis, *addixistis:* juxta Græc. κατεδικάσατε, id est condemnastis.

(e) Sic etiam in vetustis Corb. Bibl. At in excusis habet nunc Vulgata, *alleviabit.*

(f) Non additur *nostra* in Regio codice, nec in textu Græco.

(g) Sacra Biblia carent his verbis, *si in eo maneamus.*

(h) Hic deest pars altera versiculi 15 *Si quis diligit mundum, non est caritas Patris in eo.*

(i) Additum in editis fuerat, sicut et *Deus manet in æternum:* quod a Speculi MSS. et a sacris Bibliis abest.

(k) In sacris Bibliis additur, *nostra.*

v. 10 peccare; quoniam ex Deo natus est. * in hoc
manifesti sunt filii Dei, et filii diaboli. Omnis qui
non est justus, non est ex Deo, et qui non dili-
v. 11 git fratrem suum: * quoniam hæc est anuntia-
a tio, quam audistis ab initio, ut (a) diligatis al-
v. 13 terutrum. *Et post paucos versus:* * Nolite mira-
v. 14 ri fratres, si odit vos mundus. * Nos scimus quo-
niam translati sumus de morte in vitam, quo-
niam diligimus fratres: qui non diligit, manet
v. 15 in morte. * Omnis qui odit fratrem suum, homi-
cida est. Et scitis quoniam omnis homicida non
v. 16 habet vitam æternam in se manentem. * in hoc
cognovimus caritatem Dei, quoniam ille pro no-
bis animam suam posuit: et nos debemus pro
v. 17 fratribus animas ponere. * Qui habuerit substan-
b tiam (b) mundi, et viderit fratrem suum neces-
sitatem habere, et clauserit viscera sua ab eo,
v. 18 quomodo caritas Dei manet in eo? * Filioli mei,
non diligamus verbo nec lingua, sed opere et
v. 19 veritate. * in hoc cognoscimus, quoniam ex ve-
ritate sumus, et in conspectu ejus suademus cor-
v. 20 da nostra: * quoniam si reprehenderit nos cor
nostrum, major est Deus corde nostro, et novit
v. 21 omnia. * Carissimi, si cor nostrum non repre-
v. 22 henderit nos, fiduciam habemus ad Deum, * et
quidquid petierimus, accipiemus ab eo; quoniam
mandata ejus custodimus, et ea quæ placita sunt
v. 23 coram eo, facimus. * Et hoc est mandatum ejus,
ut credamus in nomine Filii ejus Jesu Christi,
et diligamus alterutrum, sicut dedit mandatum
v. 24 nobis. * Et qui servat mandata ejus, in illo ma-
net, et ipse in eo. Et in hoc scimus, quoniam
1. Johan. 4. manet in nobis, de Spiritu quem nobis dedit. *
v. 1 Carissimi nolite omni spiritui credere, sed pro-
bate spiritus si ex Deo sunt: quoniam multi pseu-
v. 2 doprophetæ exierunt in mundum. * In hoc co-
gnoscitur spiritus Dei, Omnis spiritus qui con-
fitetur Jesum Cristum in carne venisse, ex Deo
v. 3 est: * et omnis spiritus qui solvit Jesum, ex
Deo non est, et hic est antichristus, de quo au-
distis, quoniam venit: et nunc jam in mundo
v. 4 est. * Vos ex Deo estis filioli, et vicistis (c) eos;
c quoniam major est qui in vobis est, quam qui
v. 5 in mundo. * Ipsi de mundo sunt, ideo de mundo
v. 6 loquuntur, et mundus eos audit, * Nos ex Deo
sumus: qui novit Deum, audit nos: qui non est
ex Deo, non audit nos. In hoc cognoscimus spi-
v. 7 ritum veritatis, et spiritum erroris. * Carissimi,
diligamus invicem: quoniam caritas ex Deo est:
et omnis qui diligit, ex Deo natus est, et cogno-
v. 8 scit Deum. * Qui non diligit, non novit Deum,
v. 11 quoniam Deus caritas est. *Et paulo post:* * Ca-
rissimi si sic Deus dilexit nos, et nos debemus
v. 12 alterutrum diligere. * Deum nemo vidit umquam.
Si diligamus invicem, Deus in nobis manet, et
A caritas ejus in nobis perfecta est. *Item paulo*
post: * Quisquis confessus fuerit, quoniam Je- v. 15
sus est Filius Dei, Deus in eo manet, et ipse in
Deo. * Et nos cognovimus, et credidimus cari- v. 16
tati, quam habet Deus in nobis. Deus caritas
est, et qui manet in caritate, in Deo manet, et
Deus in eo. * In hoc perfecta est caritas Dei no- v. 17
biscum, ut fiduciam habeamus in die judicii:
quoniam sicut ille est, et nos sumus in hoc mun-
do. * Timor non est in caritate, sed perfecta ca- v. 18
ritas foras mittit timorem: quoniam timor pœ-
nam habet. Qui autem (d) timet, non est perfe- d
ctus in caritate. * Nos ergo diligamus Deum, quo- v. 19
niam ipse prior dilexit nos. * Si quis dixerit, v. 20
quoniam diligo Deum, et fratrem suum oderit,
mendax est. Qui enim non diligit fratrem suum
B quem videt, Deum quem non videt quomodo po-
test diligere. * Et hoc mandatum habemus ab v. 21
eo, ut qui diligit Deum, diligat et fratrem suum.
* Omnis qui credit quoniam Jesus est Christus, 1. Johan. 5.
ex Deo natus est: et omnis qui diligit eum qui v. 1
genuit, diligit et eum qui natus est ex eo. * In v. 2
hoc cognoscimus, quoniam diligimus natos Dei,
cum Deum diligamus, et mandata ejus faciamus.
* Hæc est enim caritas Dei, ut mandata ejus cu- v. 3
stodiamus: et mandata ejus gravia non sunt, * v. 4
Quoniam omne quod natum est ex Deo, vincit
mundum. *Et post paululum;* * Hæc est fiducia, v. 14
quam habemus ad eum, quia quodcumque pe-
tierimus secundum voluntatem ejus, audit nos:
* et scimus quoniam audit nos. *Et post tres ver-* v. 15
sus: * Qui scit fratrem suum peccare peccatum v. 16
non ad mortem, (e) petat, et dabit ei vitam, e
C peccantibus non ad mortem. Est peccatum ad
mortem, non pro illo dico ut roget (f) quis. * f v. 17
Omnis iniquitas peccatum est, et est peccatum (g) g
non ad mortem. * Scimus quoniam omnis qui na- v. 18
tus est ex Deo, non peccat, sed generatio Dei
conservat eum, et malignus non tangit eum. *Et*
alio loco: * Filioli, custodite vos a simulacris. v. 21

De Epistola Johannis II.

Non tamquam mandatum novum scribens ti- 2. Johan.
bi, sed quod habuimus ab initio, ut dili- v. 5
gamus alterutrum. * Et hæc est caritas, ut am- v. 6
bulemus secundum mandata ejus. Hoc manda-
tum est, ut quemadmodum audistis ab initio,
in eo ambuletis. *Et post paucos versus:* * Omnis v. 9
qui recedit, et non permanet in doctrina Chri-
sti, Deum non habet: qui permanet in doctri-
D na, hic et Filium et Patrem habet. * Si quis ve- v. 10
nit ad vos, et hanc doctrinam non affert, nolite
recipere eum in domum, ne Ave ei dixeritis. * v. 11
Qui enim dicit illi Ave communicat operibus e-
jus malignis.

(a) Regius codex, ut *diligamus*; juxta Græcum.

(b) Vulgata, *hujus mundi*, cum demonstrativo pronomine, quod tamen abest etiam a Corb. Bibliis.

(c) Sic Speculi codices juxta Græcum. At Vulgata, *vicistis eum*.

(d) Sic MSS. cum sacris Bibliis. At editi negationem collocabant in priore membro propositionis, *Qui autem non timet, est perfectus in caritate*.

(e) Editio Am *petet*: moxque cum ceteris hujus Speculi codicibus, *et dabit ei vitam peccantibus non ad mortem*; juxta Græcum, αἰτήσει, καὶ δώσει αὐτῷ ζωήν, τοῖς ἁμαρτάνουσι μὴ πρὸς θάνατον. At Vulgata habet nunc, *petat, et dabitur ei vita peccanti*, etc. quamquam in antiquis Corb. Bibliis ferebat, *et dabit ei vitam peccanti*, etc.

(f) In MSS. non additur; *quis*: nec est in Græco.

(g) Sic Speculi codices, excepto Regio MS. qui pariter cum Vulgata caret hic negativa particula: hæc tamen in Græco textu habetur, et in hunc sensum ducit Glossa ordinaria.

De Epistola Johannis III.

Johan. v. 5 Carissime, fideliter facis quidquid operaris
in fratres, et hoc in peregrinos, * qui te-
v. 6 stimonium reddiderunt caritati tuæ in conspe-
a ctu Ecclesiæ: quos (a) benefacies deducens di-
v. 7 gne Deo. * Pro nomine enim ejus profecti sunt,
v. 8 nihil accipientes a Gentibus. * Nos ergo debe-
mus suscipere hujusmodi, ut cooperatores si-
v. 11 mus veritatis. *Et post paululum:* * Carissime,
noli imitari malum; sed quod bonum est. Qui
bene facit, ex Deo est: qui male facit, non vi-
dit Deum.

De Epistola Judæ Apostoli.

Jud. v. 4 Subintroierunt enim quidam homines, qui
olim præscripti sunt in hoc judicium, im-
pli, Domini nostri gratiam transferentes in lu-
xuriam, et solum dominatorem et Dominum no-
strum Jesum Christum negantes. *Et paulo post:*
v. 12 * Hi sunt in epulis suis maculæ convivantes sine
v. 16 timore semetipsos pascentes. *Et alio loco:* * Hi
sunt murmuratores querulosi secundum deside-
b ria sua ambulantes; et os eorum loquitur (b)
blasphemiam, mirantes personas quæstus caus-
v. 18 sa. * Vos autem carissimi, memores estote ver-
borum, quæ prædicta sunt ab Apostolis Domini
nostri Jesu Christi, qui dicebant vobis, quoniam
in novissimo tempore venient illusores, secun-
c dum desideria sua ambulantes in (c) impietate.

A * Hi sunt qui segregant semetipsos, animales, v. 19
spiritum non habentes. * Vos autem carissimi, v. 20
superædificantes vosmetipsos sanctissimæ ve-
stræ fidei, in Spiritu-sancto orantes, * ipsos v. 21
vos in dilectione Dei servate, exspectantes mi-
sericordiam Domini nostri Jesu Christi, in vi-
tam æternam. * Et hos quidem arguite judica- v. 22
tos: * illos vero salvate de igne rapientes: aliis v. 23
autem miseremini in timore, odientes et eam
quæ carnalis est, maculatam tunicam.

De libro Apocalypsis Johannis.

Si homines, immo quia homines intelliguntur Apoc. 2. v. 2
moneri, cum Angeli monentur, in omnibus
eisdem præceptis discimus falsos fratres per pa-
B *tientiam sustinendos propter nomen Dei, et per*
pœnitentiam ad prima opera bona redeundum,
et usque ad mortem persecutiones pro fide tole-
randas, et in caritate (d) serviendum. Circa d
autem finem libri, cum de sancta civitate lo-
queretur, * Non intrabit, *inquit*, in eam ali- Apoc. 21. v. 27
quid coinquinatum, et faciens abominationem
et mendacium. *Et alibi:* * Beati qui lavant sto- Apoc. 22. v. 14
las suas in sanguine Agni, ut sit potestas eo-
rum in ligno vitæ, et portis intrent civitatem.
* Foris canes et venefici et impudici et homici- v. 15
dæ et idolis servientes: et omnis qui amat et
facit mendacium * Ego Jesus misi Angelum v. 16
meum testificari hæc vobis.

(a) Huic lectioni adstipulatur Græca Scriptura. At Vulgata Latina in excusis præfert, *benefaciens deduces*; in Corb. Bibl. *benefaciens deducens*.

(b) Vulgata in excusis, *loquitur superba*, in Corb. Bibliis, *loquitur superbiam*: Græce est, λαλεῖ ὑπέρογκα.

(c) Corb. Biblia, pro *in impietate*, habent *impietatum*: juxta Græcum. Nunc tamen Vulgata fert, *in impietatibus*.

(d) Regius codex, *ferendum*.

SYLLABUS CODICUM

AD QUOS

DE NOVO RECOGNITI SUNT LIBRI

IN TERTIO TOMO COMPREHENSI:

NECNON VARIANTES LECTIONES ALIQUOT INTER OMISSAS SELECTÆ.

*Quæ asteriscum * habent videntur referenda in textum.*

DE DOCTRINA CHRISTIANA

Libri quatuor.

Recogniti sunt de novo ad codices MSS. triginta, scilicet ad Vaticanos tres, ad Corbeienses duos, quorum alter optimæ notæ et ante annos circiter mille descriptus videtur; ad unum e bibliotheca Regia, unum e Thuanea et unum e Germanensi nostra. Alios suppeditarunt Collegium Navarricum et Sorbonicum, PP. Franciscani majoris conventus Parisiensis, PP. Dominicani via Jacobea, PP. Augustiniani ad Sequanæ ripam, D. de Vion d'Herouval, D. Bigot, Cisterciensis Abbatia, item Abbatia Floriacensis, Vindocinensis, Gemmeticensis, Beccensis, Pratellensis, Lyrensis, S. Arnulfi Metensis, S. Albini Andegavensis, S. Audoeni Rotomagensis, S. Martialis Lemovicensis, S. Michaelis in periculo maris, S. Remigii Remensis, sancti Theoderici prope Remos et Casalis Benedicti. Præterea libris iisdem emendandis adhibitæ sunt variantes Lectiones, quas olim ex Belgicis sex MSS. collegerunt Lovanienses Theologi: collatæ etiam fuerunt antiquiores et potiores editiones, Bad. id est quæ Jodoci Badii Ascensii studio recognita, atque Johannis Parvi typis excusa est Parisiis anno 1502. Am. quæ ex Johannis Amerbachii officina prodiit Basileæ anno 1506. Er. quam scilicet Desiderius Erasmus a se recensitam et emendatam curavit Frobeniano prelo excudi Basileæ anno 1528. et Lov. id est quam Lovaniensium Theologorum opera castigatiorem ceteris hactenus habebamus, ex Plantiniana typographia profectam anno 1576.

DE GENESI AD LITTERAM

Imperfectus Liber.

Hunc librum jam habes suis, quibus ante scatebat, mendis purgatum ope Vaticani MS. præter quem etiam in hanc rem adhibitæ fuerunt editiones Am. Er. et Lov.

DE GENESI AD LITTERAM

Libri duodecim.

Hos libros cum viginti sex MSS. contulimus, scilicet cum Vaticanis tribus, PP. Augustinianorum majoris conventus Parisiensis duobus, Navarrici Collegii et Thuaneæ bibliothecæ totidem, cum uno e bibliotheca Laudunensis Ecclesiæ, uno Abbatiæ S. Martini de campis apud Parisios, cum Sorbonico, Colbertino, Bigotiano, Cisterciensi, Albinensi, Audoenensi, Culturensi, Gemmeticensi, Germanensi, Lyrensi, Michaelino, Remigiano, Theodericensi, Vindocinensi, et uno Abbatiæ B. Mariæ de Josaphat Carnutensis. Consuluimus insuper variantes lectiones Belgicorum sex codicum per Lovanienses Theologos excerptas: necnon antiquiores editiones Am. Er. et Lov.

LOCUTIONUM LIBRI SEPTEM.

Castigati sunt de novo ad MSS. Victorinos duos, ad Vaticanum, Sorbonicum, Cisterciensem, Beccensem, Michælinum, PP. Bernardinorum collegii Parisiensis unum, ad Corbeiensem vetustissimum et optimæ notæ, ad variantes Lovaniensium lectiones ex quatuor Belgicis; et demum ad editiones Am. Er. et Lov.

QUÆSTIONUM IN HEPTATEUCHUM

Libri septem.

Recensiti sunt ad MSS. codices Vaticanos duos, Fuxensis collegii apud Tholosates unum, ad Sorbonicum scriptum ante annos circiter 400. Beccensem qui annos 600. præfert, ad ejusdem fere ætatis Remigianum et Michælinum, ad Thuaneum et Benignianum, qui ante 800. annos scripti videntur, ad vetustissimum omnium et optimæ notæ Corbeiensem: ad variantes lectiones Lovaniensium Theologorum ex quinque Belgicis decerptas: item ad Excerpta Eugypii abbatis in duobus MSS. contenta, et ad

Flori collectionem manu descriptam. Postremo collati fuerunt ad antiquiores editiones Bad. seu Rat. id est quæ ex Augustini Ratisponensis recognitione, cura Jodoci Badii prodiit Lugduni anno 1497. ad Amerbachianam, ad Frobenianam Erasmi, et ad Lovaniensium Antuerpiensem.

ANNOTATIONUM IN JOB LIBER.

Recensitus fuit ad MSS. Victorinæ bibliothecæ duos, Regiæ unum, Navarrici Collegii unum, ad Beccensem et Floriacensem, ad variantes lectiones ex uno MS. Belgico descriptas : nec non ad editiones Am. Er. et Lov.

SPECULUM.

In Gallicanis MSS. nonnisi duobus repertum est, Regiæ bibliothecæ uno, altero Carnutensis Ecclesiæ: quorum codicum ope, necnon collatis ad eosdem codices editionibus Am. Er. et Lov. restituitur in integrum multis in locis.

INDEX
SCRIPTURÆ LOCA
QUÆ EXPLICANTUR.

INDEX
IN TERTIUM TOMUM
OPERUM
SANCTI AUGUSTINI.

A.

B

C

D

E

F

G

H

I

L

M

N

O

P

Q

R

S

T

V

CONTENTA

IN TOMO TERTIO

CONSIGLIO GENERALE

DI

PUBBLICA ISTRUZIONE

N.° 28.

Napoli 23 *Maggio* 1854.

Vista la dimanda del Tipografo Raffaele Rossi, il quale ha chiesto di porre a stampa, le opere tutte di *Santo Aurelio Agostino.*

Visto il parere del R. Revisore P. M. Gennaro Marasco.

Si permette che la indicata opera si ristampi; ma non si pubblichi senza un secondo permesso che non si darà, se prima lo stesso Regio Revisore non avrà attestato di aver riconosciuto nel confronto essere la impressione uniforme all' *originale* approvato.

Il Presidente
MONSIGNOR APUZZO

Il Segretario
GIUSEPPE PIETROCÓLA

COMMISSIONE ARCIVESCOVILE

PER LA

REVISIONE DE' LIBRI

Imprimatur
PEL DEPUTATO
LEOPOLDO RUGGIERO
Segretario

Nihil obstat
VINCENTIUS CAN. SANNICANDRO

